Konstitutionsutskottets betänkande 1986/87:33

med anledning av granskning av statsrådens tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning

KU
1986/87:33

Inledning

Enligt regeringsformen åligger det konstitutionsutskottet att granska statsrådens tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. För detta ändamål har till utskottet överlämnats de protokoll som förts i regeringen under år 1986.

I det följande lämnas först en sammanfattande redogörelse för granskningsarbetets inriktning och resultat. De olika granskningsfrågorna behandlas i betänkandets huvudavsnitt. I bilagor till betänkandet offentliggörs uppteckningar som gjorts vid av utfrågningar som ägt rum inför utskottet i flera av ärendena, *bilagorna A 1–A 28.* Till betänkandet fogas ytterligare ett antal bilagor vari redovisas vissa inom utskottets kansli upprättade granskningspromemorior m. m., *bilagorna B 1–B 25.*

Sammanfattning av granskningsarbetets inriktning och resultat

Efter mordet på statsminister Olof Palme den 28 februari 1986 bildades en ny socialdemokratisk regering med Ingvar Carlsson som statsminister. Som redan aviserades i förra årets granskningsbetänkande har utskottet i år tagit upp ett antal frågor om regeringens åtgärder med anledning av mordet. Det kan i sammanhanget erinras om att en särskild juristkommission på regeringens uppdrag också utreder vissa frågor med anknytning till mordet – bl. a. sådant som rör statsledningens säkerhet. Dessutom har regeringen i mars i år tillkallat en parlamentarisk kommission med uppgift att bl. a. ta ställning till det material som den nyssnämnda juristkommissionen lägger fram. Det kan finnas anledning för konstitutionsutskottet att återkomma till berörda frågor sedan de båda kommissionerna slutfört sitt arbete.

Hösten 1986 ombildades regeringen på vissa punkter. Ett nytt departement – miljö- och energidepartementet – inrättades vid årsskiftet 1986-87. Vidare företogs vissa ändringar i fråga om ärendefördelningen mellan statsråd. Utskottet lämnar i betänkandet en redogörelse för dessa åtgärder liksom för ärendeutvecklingen i de olika departementen.

På sedvanligt sätt har granskningen avsett remisser till lagrådet, utgivningen av Svensk författningssamling och propositionsavlämnandet till riksdagen. I sistnämnda hänseende har uppmärksamhet ägnats offentliggörandet

1 *Riksdagen 1986/87. 4 saml. Nr 33*

av budgetpropositionen och andra regeringsförslag. Utskottet har vidare behandlat fråga om redovisning av riksdagens bemyndiganden till regeringen i normgivningshänseende. Ett granskningsärende har gällt fråga huruvida viss författning bort utfärdas i form av lag eller förordning.

Ett stort antal andra frågor har tagits upp. Först skall nämnas den i den allmänna debatten mycket uppmärksammade krigsmaterielexporten. Utskottet vill redan här framhålla att den nu genomförda granskningen inte är heltäckande. I icke ringa utsträckning utgör den en uppföljning av tidigare års granskningar av krigsmaterielexport till främst två asiatiska länder, nämligen Indonesien och Singapore. Det är utskottets avsikt att återkomma till krigsmaterielexporten bl. a. mot bakgrund av att en särskild medborgarkommission nyligen har tillsatts av regeringen med uppdrag att skapa största möjliga klarhet kring de händelser som sedan år 1970 gett upphov till uppgifter om olaglig svensk vapenexport.

Utskottet har vidare behandlat frågor om regeringens beredskap och åtgärder mot bakgrund av kärnkraftskatastrofen i Tjernobyl i Sovjetunionen. Till särskild granskning har utskottet – i likhet med tidigare år – tagit upp ansvarsfördelningen mellan regeringen och statens arbetsgivarverk med anledning av förra årets arbetsmarknadskonflikt. Detsamma gäller regeringens handläggning av jämställdhetsfrågor, utlänningsärenden samt frågor inom utrikesdepartementets verksamhetsområde, särskilt s. k. non grata-frågor. Regeringens utnämningspolitik har också studerats. Det gäller främst utnämningar av chefer för centrala ämbetsverk. Handläggningen inom regeringen av två tillsättningsärenden vid Lunds universitet har granskats. Utskottet har tagit del av hur handläggningen från svensk sida går till i ärenden som behandlas inför Europakommissionen i Strasbourg. Vidare har utskottet tagit upp de överläggningar som fördes förra året mellan regeringen och bl. a. affärsbankerna om stöd till forskning.

Fråga om departementstjänstemäns och även verkschefers medverkan som styrelserepresentanter i statliga verk och företag har behandlats av utskottet. Utskottet har följt upp granskningen av ett förra året påbörjat ärende, som gäller regeringens medgivande till tryckfrihetsåtal mot Svenska Dagbladet. Regeringens tillsyn vad gäller personalkontrollsystemets tillämpning har tagits upp under granskningen. Detsamma gäller regeringens överinseende vad gäller förverkligandet av gällande planer för hälso- och sjukvården i krig.

Ett särskilt avsnitt i betänkandet har ägnats åt regeringens behandling av riksdagens skrivelser. I första hand gäller det några frågor där riksdagen begärt att vissa åtgärder skall vidtas. Årets granskning avser åtgärder på energiområdet, tillstånd till import och export av radioaktiva produkter, beslut om en sambandscentral inom tullverket, anslag till avvecklingsproduktion vid Kockums AB samt försäljning av statens aktier i AB Oljetransit. En översiktlig genomgång har slutligen gjorts av regeringens skrivelse (1986/87:75) med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen.

Beträffande granskningens resultat skall nämnas att ett enigt utskott i likhet med vad som varit fallet tidigare år understrukit vikten av att propositionerna inte lämnas för sent under riksmötet samt att lagar och

förordningar utfärdas i god tid före ikraftträdandet. I fråga om lagrådet erinrar utskottet om regeringens skyldighet allmänt att föranstalta om lagrådsgranskning samt om det krav som uppställts i regeringsformen att motivering skall lämnas riksdagen i de fall sådan granskning inte företagits. Lagrådet har i några fall riktat kritik mot regeringen vad gäller beredningen av lagrådsremisser. Denna fråga tas upp i en gemensam borgerlig reservation till betänkandet. Värdet av en uppföljning av riksdagens bemyndiganden till regeringen betonas av utskottet. En författning i ett visst ämne borde enligt utskottet ha beslutats i lagform och inte som skett genom en regeringsförordning.

Gemensamma borgerliga reservationer föreligger vidare i följande granskningsärenden, nämligen regeringens åtgärder med anledning av mordet på Olof Palme, affärsbankernas stöd till forskning, anslag till avvecklingsproduktion vid Kockums AB, försäljning av statens aktier i AB Oljetransit samt tillsättning av en professur i musikvetenskap vid Lunds universitet.

Beträffande krigsmaterielexporten har företrädarna för folkpartiet, centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna var för sig avgett reservationer beträffande frågan om sådan export bort tillåtas till Indonesien. Dessutom har folkpartiet och centerpartiet gemensamt samt vänsterpartiet kommunisterna i en särskild reservation framfört kritik mot statsrådet Hellström. Detta parti har i en annan reservation redovisat avvikande ståndpunkter även vad gäller krigsmaterielexporten till Singapore. Det bör tilläggas att utskottsmajoriteten beträffande krigsmaterielexportfrågorna har framfört en del kritiska synpunkter på dessa frågors handläggning. Moderata samlingspartiets företrädare har i en reservation gjort vissa tillägg till utskottets skrivning beträffande informationen m. m. i krigsmaterielfrågor.

Vid granskningen av utlänningsärendena har beträffande regeringens praxis lagts en gemensam reservation av folkpartiet, centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna. Det sistnämnda partiet har också reserverat sig vad gäller de s. k. terroristbestämmelserna. Med anledning av utskottets granskning av personalkontrollfrågor har en gemensam reservation avgetts av folkpartiet, centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna.

Vad angår granskningen av utnämningar av verkschefer har moderata samlingspartiet lämnat en reservation. Detsamma gäller regeringens befattning med tryckfrihetsåtalet mot Svenska Dagbladet. Centerpartiet har reserverat sig i ärendet om tillsättning av en universitetslektortjänst vid Lunds universitet.

Centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna har avgett gemensamma reservationer i ärendena om åtgärder på energiområdet samt om import och export av radioaktiva produkter.

Särskilda yttranden (vpk) föreligger beträffande utskottets skrivningar vad gäller dels behovet av svensk krigsmaterielexport, dels den sekretessnivå utskottet valt i fråga om offentliggörandet av uppgifter om krigsmaterielexportens omfattning. I sistnämnda avseende har även Ingela Mårtensson (fp) avgett ett särskilt yttrande. Två ytterligare särskilda yttranden har lämnats av vänsterpartiet kommunisterna, nämligen i ärendena om arbetsmarknadskonflikten 1986 och affärsbankernas stöd till forskning.

1. Vissa förändringar i regeringen och regeringskansliet

I regeringsförklaringen den 7 oktober 1986 redovisade statsminister Ingvar Carlsson vissa förändringar i *regeringens sammansättning och regeringskansliets organisation*. En utförlig redogörelse för dessa förändringar lämnas i *bilaga B 1 A*. I samband med regeringsombildningen lämnade jordbruksminister Svante Lundkvist regeringen och ersattes av statsrådet Mats Hellström som jordbruksminister. Hellström efterträddes som föredragande i utrikeshandelsärenden av statsrådet Anita Gradin. Till nytt statsråd och föredragande i invandrarärenden efter Anita Gradin förordnades riksdagsledamoten Georg Andersson. Ny i regeringen blev även statssekreteraren Ulf Lönnquist som fick hand om ärenden om idrott och turism inom jordbruksdepartementet och ärenden om lotterier och ungdomsverksamhet inom utbildningsdepartementet. I samband med regeringsombildningen lades ansvaret för jämställdhetsärendena på arbetsmarknadsminister Anna-Greta Leijon.

I regeringsförklaringen meddelade statsministern även att regeringen avsåg att inrätta ett miljö- och energidepartement och att statsrådet Birgitta Dahl skulle komma att utses till chef för detta departement så snart de praktiska förutsättningarna förelåg. I proposition 1986/87:57 lade regeringen fram de förslag i vissa anslagsfrågor som fordrades för att förändringen skulle kunna genomföras. Riksdagen antog förslagen i propositionen (JoU 14, rskr. 57).

Regeringen beslöt den 18 december 1986 att departementsindelningen skulle ändras med verkan från den 1 januari 1987. Ett miljö- och energidepartement inrättades. Till detta departement fördes från jordbruksdepartementet ärenden rörande miljö- och naturvård och från industridepartementet energiärenden. Vidare tillfördes jordbruksdepartementet ärenden om lotterier och ungdomsverksamhet från utbildningsdepartementet. Samma dag förordnade statsministern statsrådet Birgitta Dahl till chef för miljö- och energidepartementet.

Beträffande *personalsituationen i regeringskansliet* (exkl. utrikesdepartementet) vid årsskiftet 1986-1987 har bl. a. följande uppgifter inhämtats (se *bilaga B 1 B*).

Antalet anställda i regeringskansliet fortsätter att minska. Vid det senaste årsskiftet arbetade 1 799 personer inom departementen (utom UD), en minskning med ett 60-tal personer sedan föregående årsskifte (se KU 1985/86:25 s. 4). Av departementen är det nya miljö- och energidepartementet det minsta med 57 tjänstemän. Antalet anställda som omfattades av det s. k. politikeravtalet, dvs. informationssekreterare och politiskt sakkunniga, uppgick till 70 jämfört med 67 vid förra årsskiftet.

Även inom kommittéväsendet fortsätter nedgången i antalet anställda. Under 1986 skedde en minskning från 256 till 229 personer. Minskningen återspeglar självfallet nedgången i själva kommittéverksamheten. Under 1986 tillsattes 35 kommittéer medan arbetet avslutades i 59. Antalet kommittéer minskade således med 24 och uppgick totalt i slutet av 1986 till 147. Härigenom har antalet kommittéer mer än halverats sedan 1980.

Vad beträffar kommittéväsendet har utskottet också uppmärksammat att kommittéberättelsen fr. o. m. i år – utöver de egentliga kommittéerna – innehåller en redovisning av ett antal mindre eller under kortare tid verksamma utredningar som bestrids från departementens anslag för utredningsverksamhet. Detta har skett med anledning av utskottets önskemål i förra årets granskningsbetänkande (KU 1985/86:25 s. 9–10).

Nyligen har avtal träffats angående *de statsanställdas medbestämmande vid beredningen av regeringsärenden.* Avtalet har genom proposition 1986/87:147 underställts riksdagen för godkännande. I avtalet har parterna enats om att förhandling eller information enligt medbestämmandelagen eller annan författning eller enligt avtal inte skall äga rum i sådana frågor som handläggs av regeringen och som rör förhållandet mellan staten som arbetsgivare och arbetstagare med statligt reglerade anställningar. Staten har som arbetsgivare tagit på sig att enligt eget bestämmande samverka med de statsanställdas huvudorganisationer genom information eller överläggningar.

Syftet med avtalet är enligt en protokollsanteckning att åstadkomma en snabb, enkel och i övrigt effektiv ordning för samverkan. Den sena behandlingen av mer rutinbetonade ärenden skall minskas till förmån för tidigare kontakter mellan parterna i viktigare frågor.

Avtalet, som är träffat under sedvanligt förbehåll om regeringens godkännande, är avsett att träda i kraft den 1 juli 1987. Det skall således kunna tillämpas fr. o. m. höstens budgetarbete.

Utskottet behandlade senast frågan om medbestämmande vid beredningen av regeringsärenden i 1983/84 års granskningsbetänkande (KU 1983/84:30 s. 14–20). Utskottet uttalade där att omfattningen och inriktningen av förhandlings- och informationsverksamheten i fråga om regeringsärenden borde omprövas i syfte att minska den sena behandlingen av mer rutinbetonade ärenden till förmån för tidiga kontakter mellan parterna i viktigare frågor. Formen för dessa kontakter borde diskuteras, och detta kunde enligt utskottet aktualisera ett införande av nya arbetsformer.

Tre reservationer förelåg till betänkandet på denna punkt. I skilda reservationer från dels m, dels c och fp förespråkades mera långtgående förändringar av systemet för medbestämmande i regeringsärenden. Vpk-representanten ansåg i en reservation att den översyn som skulle göras borde vara förutsättningslös. Riksdagen följde utskottsmajoriteten.

Utskottet kommer även i fortsättningen att följa utvecklingen av medbestämmandefrågorna när det gäller beredningen av regeringsärenden. Granskningen föranleder i övrigt inget uttalande från riksdagens sida.

2. Utvecklingen av antalet regeringsärenden m. m.

På sedvanligt sätt lämnas i *bilaga B 2* till årets granskningsbetänkande en redovisning i tabellform av antalet avgjorda regeringsärenden under åren 1985 och 1986.

Av tabellen framgår att den ökning av antalet regeringsärenden som inträffade under 1985 har fortgått under 1986. Det totala antalet ärenden uppgår till drygt 22 000. Ökningen är särskilt stor (ca 700 ärenden) vad

beträffar gruppen besvärsärenden. Även antalet utfärdade författningar har ökat påtagligt främst på grund av följdändringar till den nya förvaltningslagen. Vissa ärendegrupper har minskat. Den största minskningen avser antalet dispens- och övriga partsärenden (ca 500 ärenden). Liksom tidigare år var under år 1986 besvärsärenden samt dispens- och övriga partsärenden totalt sett de största ärendegrupperna med vardera ca 6 700 ärenden.

Störst bland departementen i fråga om antalet avgjorda ärenden är arbetsmarknadsdepartementet. Antalet ärenden uppgår till ca 4 300, en ökning med närmare 900 ärenden. Som framgår i ett senare avsnitt i betänkandet beror denna ökning i allt väsentligt på ärendeutvecklingen när det gäller utlänningsärenden.

Inom två av departementen, justitie- och försvarsdepartementen, har avgjorts ca 3 000 ärenden. För justitiedepartementets del innebär det en fortsatt minskning, som till största delen är hänförlig till gruppen tjänsteärenden. Finansdepartementet uppvisar en viss ökning som främst avser tjänsteärenden. Denna ökning motsvaras av en minskning för civildepartementet och sammanhänger med överflyttningen i slutet av 1985 av löne- och pensionsärenden från civil- till finansdepartementen.

Av konseljprotokollen för år 1986 framgår att det under året hållits fyra konseljer under konungens ordförandeskap. Den 9 januari redovisade regeringen budgeten och den i budgeten ingående finansplanen. Vid konselj den 13 mars ägde regeringsskifte rum i enlighet med 6 kap. 4 § regeringsformen. Den 5 juni lämnades en sammanfattande redogörelse för de viktigare beslut som riksdagen fattat under riksmötet 1985/86. Slutligen lämnades vid en konselj den 7 oktober en redogörelse för den regeringsdeklaration som skulle lämnas vid riksmötets öppnande samma dag samt för viktigare propositioner som upptagits i den förteckning som skulle överlämnas till riksdagen vid riksmötets öppnande.

Granskningen föranleder inte något uttalande från utskottets sida.

3. Remisser till lagrådet

Utskottet har på sedvanligt sätt granskat regeringens remittering av lagförslag till lagrådet. I en granskningspromemoria, *bilaga B 3*, lämnas en redogörelse för gällande bestämmelser. Av bilagan framgår också i vilken omfattning lagrådets yttrande inhämtats över lagförslag i propositioner som lämnats till riksdagen under år 1986.

Det totala antalet lagpropositioner har under 1986 minskat i förhållande till 1985. Även antalet lagpropositioner inom området för lagrådets granskning har gått ned. Regeringen har avstått från lagrådsgranskning i ungefär samma omfattning som de närmast föregående åren, dvs. omkring 60 % av lagpropositionerna inom området för lagrådets granskning har inte remitterats.

Som skäl för att avstå från lagrådsremiss har i de allra flesta fall liksom tidigare år hänvisats till att lagrådets hörande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet. En oacceptabel fördröjning i lagstiftningsarbetet har vid sidan av förslagens beskaffenhet åberopats i två fall. I ett fall har lagstiftningsärendets brådskande natur utgjort det enda skälet för att avstå från lagrådsremiss.

Som framgår av granskningspromemorian har vid granskningen påträffats tre lagförslag inom området för lagrådsgranskning som inte remitterats och där någon motivering härför inte lämnats. Två av dessa lagförslag får anses vara av sådan beskaffenhet att lagrådets hörande skulle sakna betydelse. Utskottet måste emellertid på nytt betona kravet att en motivering för underlåtenheten att höra lagrådet alltid skall lämnas när ett lagförslag ligger inom området för lagrådets granskning.

Det tredje av de i granskningspromemorian som ej motiverade redovisade lagförslagen gällde en ändring i 23 § körkortslagen (prop. 1985/86:115). Lagändringen skulle öppna en möjlighet att lägga alkoholutandningsprov till grund för beslut om provisoriskt omhändertagande av körkort. Eftersom analysresultat från alkoholutandningsprov inte godtas som bevis i mål om ansvar för s. k. promillekörning och det därför kunde diskuteras om förslaget var försvarligt från rättssäkerhetssynpunkt, byggde förslaget på att promillegränsen för omhändertagande grundat på utandningsprov fick läggas på en högre nivå än som gäller för obligatoriskt omhändertagande. Vilken säkerhetsmarginal som skulle gälla överlåts på berörda myndigheter att bedöma. I propositionen (s. 29) nämns endast utan särskild motivering att något yttrande från lagrådet i denna del över det framlagda lagförslaget inte bör inhämtas. Den ifrågavarande lagändringen kan inte anses vara av mindre vikt för enskilda eller från allmän synpunkt. Något skäl enligt undantagsreglerna synes inte ha förelegat. Det hade också funnits gott om tid att hinna med en lagrådsgranskning eftersom lagändringen beslutades den 20 mars 1986 och avsågs att träda i kraft först den 1 januari 1987. Enligt granskningspromemorian torde underlåtenheten att höra lagrådet närmast ha grundats på att 8 kap. 18 § regeringsformen om lagrådsgranskningen är utformad som en inte tvingande reglering, dvs. den anger i vilka fall lagrådsgranskning *bör* ske.

Det finns enligt utskottet anledning att här något beröra de motiv som ligger till grund för utformningen av 8 kap. 18 § regeringsformen i nu ifrågavarande hänseende.

I utredningsarbetet hade prövats i princip två olika lösningar. Den ena av dessa gick ut på att yttrande från lagrådet över lagförslag "skall inhämtas" utom i vissa angivna undantagsfall (lagrådsutredningens förslag). En annan lösning – den som sedan valdes – innebar att yttrande från lagrådet "bör inhämtas" utom i vissa angivna undantagsfall (rättighetsskyddsutredningens förslag).

Förslagen utvärderades under propositionsarbetet (prop. 1978/79:195, s. 46). Enligt propositionen kunde det visserligen sägas att en regel som föreskriver att granskning skall äga rum ger mera fasthet åt en grundlagsregel om lagrådsgranskningens omfattning är en bör-regel. Enligt propositionen förelåg det emellertid inte någon större skillnad mellan de två förslagen i detta hänseende. Ordningen att regeringen alltid skulle redovisa skälen till att lagrådet inte hörts över lagförslag inom någon av de kategorier som anges i grundlagsregeln torde härvid vara av betydelse, framhölls det i propositionen. Därtill kom enligt propositionen att riksdagsutskott eller en utskottsminoritet hade möjlighet att remittera förslag till lagrådet. I propositionen framhölls vidare att det inte borde komma i fråga att välja en lösning som

kunde leda till att lagar sätts åt sidan i rättstillämpningen enbart på den grunden att lagrådet inte har hörts vid deras tillkomst. Varken frågan om ett lagförslag hör till den kategori som i princip skall granskas eller om någon undantagsregel är tillämplig torde därför enligt propositionen kunna bli föremål för lagprövning. Med denna utgångspunkt var det enligt propositionen givet att en fakultativ regel, med andra ord en bestämmelse som innebär att yttrande *bör* inhämtas, var att föredra framför en obligatorisk föreskrift. I propositionen tillades att rättighetsskyddsutredningens lösning hade den fördelen framför lagrådsutredningens att den i mindre mån var ägnad att medföra att lagrådsgranskning skulle komma till stånd i en sådan omfattning att lagrådets kapacitet inte skulle förslå.

Därefter kommenteras i propositionen frågor rörande tillämpningsområdet och om möjligheterna att avstå från lagrådsremiss i de fall lagrådets hörande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet eller då det skulle fördröja lagstiftningsfrågans behandling så att avsevärt men skulle uppkomma. I det sammanhanget förs även vissa resonemang enligt vilka det borde vara möjligt att – med hänsyn till lagrådets arbetsbörda eller till den tid som står till förfogande i ett lagstiftningsärende – kunna begränsa lagrådsgranskningen till att omfatta endast vissa aspekter på ett nytt lagförslag, t. ex. grundlagsenligheten.

Konstitutionsutskottet (KU 1978/79:39 s. 15) ansåg enhälligt att den nya ordningen för lagrådsgranskningen skulle ses som ett mellanting mellan ett system med obligatorisk och ett system med helt fakultativ granskning. Härigenom kunde undvikas risken för att ett uteblivet hörande av lagrådet över förslag till en lag skulle kunna leda till att lagen i efterhand genom lagprövning kunde sättas åt sidan i rättstillämpningen. Enligt utskottet borde det nya systemet leda till att lagrådet inom ramen för sin kapacitet skulle få granska alla de lagförslag som behövde dess granskning men inga andra. Utskottet förordade samtidigt en precisering i den föreslagna lagtexten så att det tydligare skulle framgå att en utebliven lagrådsgranskning inte skulle utgöra hinder mot lagens tillämpning.

Utskottet måste vid en bedömning av det ifrågavarande lagändringsförslaget mot bakgrund av innehållet i 8 kap. 18 § regeringsformen och lagmotiven konstatera att det för den underlåtna remitteringen ansvariga departementet har tillämpat den nämnda bestämmelsen på ett sätt som inte torde ha varit avsett vid bestämmelsens tillkomst. Utskottet måste därför starkt betona betydelsen av att departementen inte väljer att avstå från lagrådsgranskning utan att det kan anföras giltiga skäl för detta.

Med anledning av ett önskemål från konstitutionsutskottet i samband med förra årets granskning har rättschefen i statsrådsberedningen gjort en redovisning om rutinerna i regeringskansliet vid planeringen av lagrådsföredragningarna (se underbilaga 5 till bilaga B 3). Det framkom vid förra årets granskning att de listor över planerade remisser som tillhandahölls lagrådet ofta inte kunde följas. Statsrådsberedningen har i samråd med lagrådet under våren 1987 infört vissa nya rutiner som syftar till att förbättra den löpande arbetsplaneringen i lagrådet.

Enligt statsrådsberedningens promemoria medför arbetsformerna i regeringskansliet att tidpunkterna för avlämnandet ofta måste senareläggas med

kraftiga variationer i lagrådets arbetsbörda som följd. En möjlighet att i någon mån jämna ut dessa variationer skulle enligt promemorian kunna vara att i begränsad utsträckning låta lagrådet få förberedande information om remisser någon kortare tid innan den egentliga föredragningen kan påbörjas under förutsättning att lagrådet bedömer detta som lämpligt i det särskilda fallet. Detta förfarande kan enligt promemorian i första hand tänkas avse mera omfattande remisser om vars huvudsakliga innehåll klarhet föreligger men där någon eller några frågor återstår innan remissen får sin slutliga avfattning. En sådan rutin, tillämpad undantagsvis, synes enligt statsrådsberedningens promemoria inte medföra någon rubbning av principerna för föredragning i lagrådet.

Enligt utskottets uppfattning kan det inte anses föreligga något hinder mot en ordning med sådan förberedande information i särskilda fall som avses i promemorian. Utskottet vill emellertid framhålla vikten av att det föreligger fullständiga förslag för lagrådet att ta ställning till när det egentliga lagrådsarbetet vidtar. I annat fall skulle lagrådets resurser kunna komma att tas i anspråk på ett sätt som inte är avsett. Dessa skäl har tidigare föranlett utskottet att uttala att s. k. underhandsföredragning, dvs. föredragning som sker innan en remiss expedierats till lagrådet, bör undvikas. Utskottet följer även fortlöpande upp förekomsten av sådan föredragning i lagrådet (se bilaga B 3).

Utskottet har noterat att det under 1986 i ett par fall har förekommit att lagrådet anmärkt på att regeringens förslag inte varit föremål för sedvanlig remissbehandling. När det gäller ett av dessa förslag – förslaget om en tillfällig förmögenhetsskatt för livförsäkringsbolag, m. m. (prop. 1986/87:61) – vill utskottet hänvisa till vad utskottet uttalade i den aktuella frågan i yttrande till skatteutskottet (KU 1986/87:9 y). I övrigt föranleder granskningen inte något uttalande från utskottets sida.

4. Utgivningen av Svensk författningssamling

Utskottet har på sedvanligt sätt granskat utgivningen av Svensk författningssamling (SFS). Granskningen har avsett 1986 års författningar och har i huvudsak tagit sikte på förhållandet mellan författningarnas ikraftträdande och tidpunkten då de kommit ut från trycket.

De bestämmelser som gäller för kungörande av författningar, utskottets uttalanden i samband med tidigare granskning samt de iakttagelser som gjorts vid årets granskning framgår av en promemoria, *bilaga B 4*, som fogats till detta betänkande.

I samband med förra årets granskning, som avsåg 1985 års författningar, kunde utskottet konstatera en förbättring i förhållande till de närmast föregående åren när det gällde antalet författningar som kommit ut från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Utskottet ansåg emellertid att förhållandena fortfarande var otillfredsställande. Under 1986 har det skett en försämring i det nämnda hänseendet. Av de 1 429 författningar som publicerats i SFS under 1986 har 550 kommit ut från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Ungefär hälften av dessa författningar, 278, har

kommit ut under sista veckan före ikraftträdandet eller, i några fall, samma dag som ikraftträdandet eller efter denna tidpunkt.

Av de 550 författningar som kommit ut senare än de två sista veckorna före ikraftträdandet är 240 lagar och 306 förordningar. En stor del av de 240 lagarna har gällt följdlagstiftning till den nya förvaltningslagen och lagändringar med anledning av genomförandet av en ny taxeringsorganisation fr. o. m. den 1 januari 1987. Det har därför saknats förutsättningar att flytta fram ikraftträdandet i samband med riksdagsbehandlingen av dessa lagbeslut. Även flera av de 306 förordningarna har ett samband med de nämnda reformerna.

Resultatet av den nu genomförda granskningen visar angelägenheten av att ytterligare ansträngningar görs för att undvika förseningar i författningsutgivningen. När det gäller regeringsförfattningarna är det – som utskottet också tidigare framhållit – regeringen själv som måste vidta ytterligare åtgärder för att förbättra situationen. Även i fråga om lagar och regeringsförfattningar som har ett direkt samband med riksdagsbeslut har regeringen ett stort ansvar för att planera propositionsarbetet på ett sådant sätt att riksdagen får skälig tid på sig att behandla de förslag regeringen lägger fram i de fall det inte finns förutsättningar för riksdagen att flytta fram ikraftträdandet. Det är också viktigt att utskotten i riksdagen regelmässigt överväger om en justering vad gäller ikraftträdandet kan ske.

I ett viktigt hänseende har det på kort tid åstadkommits en klar förbättring. Utskottet fann i samband med granskningen av 1985 års författningar att det i ett stort antal författningar, 167, inte hade angivits bestämd dag för ikraftträdandet. I stället hade ikraftträdandetidpunkten angetts till ett visst antal veckor efter det att författningen utkommer från trycket. Efter särskilda ansträngningar i regeringskansliet har antalet författningar utan angiven bestämd ikraftträdandedag gått ned till 81, varav 70 är förordningar. Utskottet anser det tillfredsställande att en förbättring kunnat åstadkommas. Utskottet anser att det även bör vara möjligt att komma ned på en ännu lägre nivå i det berörda hänseendet.

Utskottet har tidigare i samband med granskningen av SFS tagit upp frågan om det går att åstadkomma en ordning där det direkt i SFS kan framgå om en förordning har sin grund i ett bemyndigande från riksdagen. Enligt vad utskottet erfarit under hand har denna fråga varit föremål för överläggningar mellan rättschefera i regeringskansliet. Statsrådsberedningen bereder för närvarande frågan.

Granskningen föranleder i övrigt inte något uttalande från utskottets sida.

5. Propositionsavlämnandet

Utskottet har på sedvanligt sätt granskat regeringens propositionsavlämnande till riksdagen. Granskningen har främst tagit sikte på förseningar i avlämnandet i förhållande till propositionsförteckningarna samt spridningen över riksmötet av propositionerna. I sammanhanget har utskottet tagit upp frågan rörande offentliggörande av budgetpropositionen och andra propositioner.

De regler som gäller för avlämnande av propositioner samt de iakttagelser

som gjorts vid årets granskning redovisas i en till detta betänkande fogad granskningspromemoria, *bilaga B 5*.

Som framgår av kansliPromemorian avlämnades enligt kammarkansliets statistik 100 propositioner under våren 1986 vartill kommer 7 som lämnades under juluppehållet. Veckan närmast före den *11 mars* lämnades 9 propositioner, vilket kan jämföras med 31 under år 1985. Detta innebär således en förbättring jämfört med föregående år. Den andra tidsgränsen, den *31 mars*, inföll 1986 på annandag påsk och sista dag blev därför den 1 april. Sammantaget avlämnades 10 propositioner under den sista veckan av den perioden. Det förhållandet att påskveckan inföll närmast före den 31 mars innebar en anhopning av propositionen tidigare än normalt. Som framgår av kansliPromemorian avlämnades 22 propositioner veckan före påskuppehållet, veckan före denna 14 och under första veckan i mars 8. Sammantaget lämnades således inte mindre än hälften av vårens propositioner under mars månad. Vad gäller genomsnittlig försening i propositionsavlämnandet innebär förhållandena 1986 dock en inte oväsentlig förbättring jämfört med 1985. Den genomsnittliga förseningen var 1985 19 dagar jämfört med 14 dagar 1986.

Mot bakgrund av bl. a. uttalanden från konstitutionsutskottets sida har rutinerna för propositionsarbetet setts över inom statsrådsberedningen i kontakt med departementen. De nya rutinerna framgår av bilagda PM från statsrådsberedningen (se bilaga B 5 C).

I den nu genomförda granskningen har för våren 1986 noterats en inte oväsentlig förbättring i den genomsnittliga förseningen jämfört med 1985. Utskottet anser en sådan utveckling vara tillfredsställande och utgår från att man inom regeringskansliet fortsätter att arbeta målmedvetet för att åstadkomma förbättringar i det nämnda hänseendet.

Vad gäller anhopningen av ett stort antal propositioner till tiden närmast före de aktuella tidsgränsernas slut noterar utskottet att förhållandena även 1986 är klart otillfredsställande. Som framgår av kansliPromemorian avlämnades under tiden den 3–27 mars inte mindre än 51 av vårens 100 propositioner. Detta förhållande innebar att arbetet i utskotten kom att bli synnerligen pressat under april och maj och att kammaren blev mycket hårt belastad i slutet av maj och början av juni.

Enligt utskottet måste kraftfulla åtgärder vidtas för att i fortsättningen undvika en så besvärande anhopning som under 1986. Det arbete som bedrivits inom regeringskansliet i syfte att planera departementens propositionsarbete på ett bättre sätt måste bedrivas med större framgång.

I vad gäller offentliggörande av budgetpropositionen och andra propositioner har utskottet funnit att förhållandena fortfarande inger betänkligheter. Utskottet behandlade detta problem i förra årets granskningsbetänkande (KU 1985/86:25). Då uttalade utskottet att riksdagen har en principiell företrädesrätt till de ärenden som regeringen förelägger riksdagen. Utskottet hyste dock viss förståelse för att det genom avtalet med Pressens samarbetsnämnd skapats förutsättningar för de centrala massmedierna att förbereda information till allmänheten beträffande budgetpropositionen. En inom regeringskansliet tillsatt arbetsgrupp skulle företa en översyn av reglerna i syfte att begränsa kretsen av förhandsinformerade.

Med anledning av att även 1986/87 års budgetproposition publicerades i förväg av en dagstidning togs frågan om förhandspubliceringen upp i en interpellation i januari 1987. Statsministern meddelade i debatten bl. a. att de under hösten 1986 beslutade striktare rutinerna inte var tillräckliga. Enligt statsministern kommer fr. o. m. nästa år varken bilagor eller pressmeddelanden om budgetpropositionen att spridas i förväg. Den ordning som kommer att gälla är att allt material blir offentligt, och därmed tillgängligt, i den stund det läggs på riksdagens bord. Utskottet vill understryka vikten av att regeringen inte heller vid framläggandet av andra propositioner frångår riksdagens företrädesrätt.

6. Redovisning av riksdagens bemyndigande i normgivningshänseende, m. m.

Konstitutionsutskottet har tidigare aktualiserat frågan om ett särskilt register över riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende (KU 1979/80:50 s. 13). Frågan om den närmare utformningen av ett sådant register har därefter behandlats av utskottet i samband med granskningen (KU 1983/84:30 s. 5 och 1985/86:25 s. 10).

I samband med 1986 års granskning överlämnade statsrådsberedningen en promemoria i vilken redovisades ett förslag att med hjälp av det s. k. fulltextregistret över Svensk författningssamling upprätta en sammanställning av de bemyndiganden som riksdagen lämnat i lag. Med anledning av statsrådsberedningens förslag uttalade konstitutionsutskottet, att en sådan sammanställning borde kunna öka överblickbarheten och utgöra ett första steg i ett arbete för att få fram ett grundmaterial med vars hjälp det skall vara möjligt att fortlöpande undersöka hur riksdagens normgivningsbemyndiganden tillämpas. Inom utskottet diskuterades vilka åtgärder som kan behövas för att registret skall kunna användas så effektivt som möjligt. Några konkreta ställningstaganden borde dock enligt utskottet inte göras innan statsrådsberedningens material färdigställts.

Arbetet med att upprätta det särskilda registret har därefter fullföljts inom statsrådsberedningen. Efter en nyligen gjord revidering av ett under hösten 1986 upprättat register har registret den utformning och omfattning som framgår av en av rättschefen i statsrådsberedningen upprättad promemoria, se *bilaga B 6*. Avsikten är att registret skall hållas aktuellt genom halvårsvisa revisioner.

Det är enligt utskottets mening önskvärt att det register som nu har upprättats så snart som möjligt kan komma till praktisk användning. För konstitutionsutskottets egen del kommer registret att användas i samband med granskning och kontroller på normgivningsområdet. Utskottet förutsätter att registret även kan vara till praktisk nytta för andra utskott i riksdagen. Konstitutionsutskottet kommer under våren att tillställa vart och ett av riksdagens utskott ett exemplar av registret.

Den praktiska användningen av registret får senare utvisa om registret kan behöva ändras eller utvidgas.

I anslutning till detta granskningsärende har väckts en fråga om regering-

ens kontroll av hur föreskriftsmakten utövas av myndigheterna. Härvid har efterlysts en redovisning av hur de s. k. stupstocks- och solnedgångsteknikerna tillämpats i det regelförenklingsarbete som pågår inom regeringskansliet.

En redovisning av det pågående regelförenklingsarbetet, bl. a. vad gäller tillämpningen av de nämnda teknikerna, finns intagen i ett avsnitt i 1987 års budgetproposition (prop. 1986/87:100, bilaga 2 Gemensamma frågor, avsnitt 1 Regelförenkling och delegering, s. 1–10). Detta avsnitt i budgetpropositionen behandlas av konstitutionsutskottet tillsammans med proposition 1986/87:99 om ledning av den statliga förvaltningen (KU 1986/87:29).

7. Fråga om utfärdande av lag eller förordning i visst fall

Utskottet har tagit upp till granskning en av regeringen den 27 februari 1986 beslutad förordning (1986:130) om ändring i förordningen (1984:545) om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m. m. Genom förordningen (1986:130) har utfärdats föreskrifter om utbildningskrav m. m. för vissa medicinsk-tekniska assistenter som vill ansöka om sjuksköterskelegitimation.

I ett särskilt yttrande till socialutskottets betänkande SoU 1985/86:13 har fem av socialutskottets ledamöter gjort gällande, att regeringen förfarit felaktigt när den reglerat denna fråga genom förordning i stället för att lägga fram ett lagförslag till riksdagen. I det särskilda yttrandet hävdas att den s. k. behörighetslagen från 1984 och dess förarbeten uttömmande reglerar de allmänna kraven för legitimation som sjuksköterska. En utvidgning av möjligheten till legitimation till nya grupper förutsätter enligt det särskilda yttrandet en ändring eller en komplettering av behörighetslagen eller dess övergångsbestämmelser. Möjligheten till legitimation efter individuell prövning enligt 2 § behörighetslagen anses i det särskilda yttrandet utesluta att regeringen kan utfärda generella regler om hur prövningen skall utfalla. Enligt det särskilda yttrandet bör regeringens beslut om dessa föreskrifter prövas av konstitutionsutskottet.

I *bilaga B 7 A* finns ett utdrag av SoU 1985/86:13. En från regeringskansliet den 7 april 1987 inkommen promemoria i ärendet återfinns i *bilaga 7 B*.

Konstitutionsutskottet vill framhålla att den prövning av regeringens förordning (1986:130) som utskottet gör i detta sammanhang inskränker sig till den formella handläggningen från de utgångspunkter som redovisats i det särskilda yttrandet. Utskottet tar alltså inte någon ställning i den bakomliggande sakfrågan, nämligen efter vilka sakliga kriterier legitimation som sjuksköterska för medicinsk-tekniska assistenter skall bedömas.

Det framgår uttryckligen av socialutskottets uttalanden i samband med behandlingen av den nya behörighetslagen, att socialutskottet (SOU 1983/84:32) tagit avstånd från en generell lösning av frågan om de medicinsk-tekniska assistenternas rätt till legitimation. I stället har socialutskottet i denna fråga hänvisat till en undantagsregel i 2 § om prövning i enskilda fall.

Visserligen berörde socialutskottet frågan om anordnande av kompletterande utbildning, men regeringens befattning därmed skulle inskränka sig till att den uppmärksammade berörda myndigheter på denna fråga. När det

däremot gällde säkerställandet av vissa medicinsk-tekniska assistenters möjligheter att också fortsättningsvis uppehålla sina tidigare tjänster, ansåg socialutskottet att denna fråga borde lösas inom ramen för en översyn av en gällande förordning.

Det synes med hänsyn till det anförda inte finnas fog för ett antagande att socialutskottet ansett att undantagsregeln i 2 § behörighetslagen skulle fyllas ut med ytterligare föreskrifter av regeringen, åtminstone inte av det slag som utfärdats genom förordningen (1986:130). Genom den förordningen har enligt konstitutionsutskottets uppfattning i praktiken tillskapats en sådan generell lösning av den aktuella frågan som inte kan anses ha varit avsedd vid behörighetslagens tillkomst.

Konstitutionsutskottet har därför kommit till uppfattningen att regeringen bort ha lagt fram ett förslag till riksdagen i stället för att reglera frågan genom förordning. En sådan proposition skulle kunna ha gällt ändring i övergångsbestämmelserna till behörighetslagen.

8. Regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme

I förra årets granskning behandlade utskottet den regeringsskiftesprocedur som blev följden av statsminister Olof Palmes död. Utskottet uttalade som sin avsikt att återkomma till olika spörsmål som aktualiserats med anledning av den extraordinära situation som mordet på landets statsminister gav upphov till. Utskottet har inriktat sin granskning dels på regeringens handlande på mordnatten och den närmaste tiden därefter, dels på regeringens kontakter med polis och åklagare och på besluten om omorganisation av utredningen.

Följande personer har företrätt inför utskottet och lämnat upplysningar i saken: den 3 mars 1987 chefsåklagare K. G. Svensson, den 5 mars riksåklagare Magnus Sjöberg, den 12 mars länspolismästare Hans Holmér, den 24 mars justitieminister Sten Wickbom samt den 31 mars statsminister Ingvar Carlsson. Utfrågningarna återges i sin helhet i *bilagorna A 6, 7, 9, 16 och 21*. Utskottet har också tagit del av justitiekanslerns beslut den 4 december 1986 och den 19 februari 1987. Med anledning av klagomål mot utredningen rörande misstänkts delaktighet i mordet på Olof Palme.

Händelserna den 28 februari och den 1 mars 1986

Kl. 23.21 natten mellan den 28 februari och den 1 mars 1986 besköts statsminister Olof Palme i hörnet Sveavägen–Tunnelgatan i Stockholm. Skottet var ögonblickligt dödande.

Sedan den ställföreträdande statsministern Ingvar Carlsson strax efter midnatt informerats om det inträffade sammankallades regeringen. Rikspolischefen och avdelningschefen vid rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning informerades. Justitiedepartementets ledning informerades också.

Med början vid halv ett-tiden anlände Ingvar Carlsson, statssekreteraren i statsrådsberedningen Ulf Dahlsten och statsministerns pressekreterare Kjell Lindström till Rosenbad. Ungefär en halvtimme senare fanns en beslutför

regering samlad. Sammankallandet av ytterligare regeringsledamöter fortsatte. Ett antal befattningshavare i regeringskansliet inkallades också. Dit hörde t. f. rättschefen i statsrådsberedningen.

Under natten sammanträdde regeringen under ordförandeskap av den ställföreträdande statsministern. I detta sammanträde deltog 14 statsråd. Vid sammanträdet anmälde Ingvar Carlsson att statsministern var död, varefter regeringen beslöt att riksdagens talman skulle underrättas. Under natten överlämnades till riksdagen en anmälan om att statsministern avlidit.

Efter sammanträdet hölls en presskonferens där en kommuniké delades ut. Kommunikén innehöll uppgifter om tillvägagångssättet vid regeringens avgång och den kommande regeringsbildningen m. m.

I anslutning till regeringssammanträdet lämnade också företrädare för UD, rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning och Stockholmspolisen upplysningar. Ingvar Carlsson informerade partiledarna per telefon om det inträffade.

Under lördagen infann sig statsrådet Ingvar Carlsson hos talmannen. Talmannen entledigade med stöd av bestämmelserna i 6 kap. 7 § regeringsformen (RF) samtliga statsråd. I enlighet med bestämmelserna i 6 kap. 8 § RF skulle de uppehålla sina befattningar till dess en ny regering tillträtt.

Handlingsberedskap och säkerhetsföreskrifter

Beträffande de regler och rutiner m. m. som gällde på mordnatten kan följande antecknas. Regeringen är beslutför med fem statsråd (RF 7:4). För att snabbt kunna samla ett tillräckligt antal statsråd till regeringssammanträde upprättas regelbundet s. k. engagemangslistor med uppgift om tider och platser för statsrådens besök och framträdanden. Statsråden lämnar vidare uppgifter till statsrådsberedningen när de kommer att vara lediga – t. ex. för semester – eller till följd av tjänsteresa kommer att vistas utanför regeringskansliet. Statsrådsberedningen har dessutom anmodat statsråden att alltid lämna uppgift till någon eller några departementstjänstemän om var de kan nås under helger och annan fritid. Över veckoslut och andra helger finns också en jourhavande som i händelse av krissituationer har att följa särskilda instruktioner. Den jourhavande skall kunna nås per telefon eller med personsökare. När det gäller säkerhetsskyddet har statsrådsberedningen utarbetat föreskrifter om detta. Dessa handlar om sekretess-, tillträdes- och infiltrationsskydd. Enligt vad som upplysts pågår en översyn av dessa rutiner. Vissa förändringar är redan genomförda.

Den av regeringen i maj 1986 tillkallade juristkommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme skall granska hur berörda myndigheter och andra samhällsorgan har utfört sina arbetsuppgifter. Kommissionen skall bl. a. studera de centrala samhällsfunktionernas rutiner för beredskap samt säkerhetsskydd. Resultatet av arbetet med bl. a. dessa frågor kommer att redovisas under första halvåret 1987.

Vid tillsättandet av juristkommissionen aviserade regeringen att en kommission med företrädare för de politiska partierna senare skulle överta ansvaret för utredningsarbetet. De borgerliga partierna menade dock att en parlamentarisk kommission borde ha tillsatts vid detta tillfälle i stället för juristkommissionen.

Den 19 mars 1987 tillsattes den parlamentariska kommissionen. En av kommissionens huvuduppgifter är att överväga de frågor om säkerhetsskydd och andra förebyggande åtgärder samt beredskap som mordet och händelserna kring detta har aktualiserat.

Frågan om regeringens handlande i extraordinära situationer har tagits upp av utskottet tidigare i olika sammanhang. Behovet av särskilda regler för sådana situationer berördes av utskottet med anledning av flygplanskapningen på Bulltofta i september 1972 (KU 1973:20, s. 16), till följd av Norrmalmstorgsdramat i augusti 1973 (KU 1974:22, s. 17) och ockupationen av den västtyska ambassaden i april 1975 (KU 1975/76:50, s. 32). I 1977/78 års granskningsbetänkande (KU 1977/78:35, s. 15) angavs att man inom justitiedepartementet hade övervägt frågan om regler för regeringens handlande i nödsituationer och kommit till slutsatsen att gällande regler ger anvisningar om vilka handlingsmöjligheter regeringen har i nödsituationer och om regeringarnas ansvar för sitt handlande i sådana situationer. Utskottet fann inte anledning att ifrågasätta denna bedömning men förutsatte att regeringen fortlöpande ägnade uppmärksamhet åt frågan om sin och berörda myndigheters handlingsberedskap för sådana situationer.

Frågan om regeringens handlingsberedskap för extraordinära situationer togs också upp av utskottet med anledning av ubåtskränkningarna i Gåsefjärden hösten 1981 (KU 1981/82:35, s. 14–16, 20). Utskottet ställde sig därvid positivt till de åtgärder som vidtagits och underströk särskilt behovet av säkra, mot avlyssning skyddade, telekommunikationer.

Regeringsarbetet den 1–13 mars 1986

Efter entledigandet den 1 mars skulle statsråden uppehålla sina befattningar till dess en ny regering tillträtt. I den kommuniké som regeringen utfärdat på mordnatten framhölls att en "expeditionsregering" har alla de befogenheter som tillkommer en svensk regering utom att den inte får förordna om extra val till riksdagen. I en situation där regeringens avgång inte hade sin grund i en förändring i det parlamentariska läget fanns enligt kommunikén inte några politiska restriktioner för dess handlingsfrihet utan den skulle fullgöra sina grundlagsenliga uppgifter på vanligt sätt. Flera regeringssammanträden hölls även under denna tid. Protokollen ger bl. a. vid handen att ett flertal propositioner avlåts. Vidare framgår av riksdagsprotokollet att socialminister Gertrud Sigurdsen och statsrådet Mats Hellström besvarade interpellationer den 11 mars.

Om en regering bestående av entledigade statsråd, som uppehåller sina befattningar till dess en ny regering tillträtt, brukar termen expeditionsministär användas. Det bör understrykas att denna term inte förekommer i regeringsformen, endast i förarbetena till denna (se t. ex. prop. 1973:90 s. 282).

Beträffande en sådan s. k. expeditionsministärs behörighet skall erinras om att den enda begränsning som regeringsformen innehåller är, såsom framgick av kommunikén, att en sådan ministär inte får förordna om extra val (RF 3:4). I övrigt har en expeditionsministärs handlingsfrihet inte ansetts lämpa sig för grundlagsreglering. Praxis har av Holmberg–Stjernquist

(Grundlagarna, 1980, s. 211) beskrivits så, att en expeditionsministär inte fattar beslut annat än i löpande ärenden. Detta innebär bl. a. enligt denna beskrivning av praxis att några propositioner till riksdagen ej har avlåtits och några högre befattningshavare inte har utsetts. En expeditionsministärs ledamöter har inte heller besvarat interpellationer och frågor. Petrén–Ragnemalm (Sveriges grundlagar, 1980, s. 149) har påpekat att en aktiv utövning av styrelsemakten är tänkbar om t. ex. skiftet på statsministerposten har aktualiserats av personliga skäl, som inte har rubbat den avgående regeringens parlamentariska bas.

Kontakterna mellan regeringen och spaningsledningen

Bland det som har uppmärksammats särskilt vid granskningen är dels att en företrädare för justitiedepartementet har deltagit som s. k. observatör vid förundersökningen med anledning av mordet, dels de kontakter som i övrigt har förekommit mellan å ena sidan regeringskansliet och, å andra sidan, polis och åklagare.

Som bakgrund finns det anledning att erinra om vad som enligt bl. a. rättegångsbalken (RB) gäller för förundersökning i brottmål. De grundläggande reglerna om förundersökning finns i 23 kap. RB. Förundersökning skall inledas så snart det finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har begåtts (1 §). Under förundersökning skall utredas vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om det finns tillräckliga skäl för åtal mot honom. Vidare skall målet beredas så att bevisningen vid en huvudförhandling inför domstol kan förebringas i ett sammanhang (2 §). Förundersökning inleds av polismyndighet eller åklagare. Har den inletts av polismyndigheten och är saken inte av enkel beskaffenhet skall åklagaren ta över ledningen så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet. Åklagaren skall också annars ta över ledningen av förundersökningen när det är påkallat av särskilda skäl. Då förundersökningen leds av polismyndighet får åklagaren meddela anvisningar för hur undersökningen skall bedrivas. När undersökningen leds av åklagaren har denne rätt att anlita biträde av polisen och att uppdra åt polisen att vidta särskilda åtgärder som hör till utredningen (3 §). Riksåklagaren och rikspolisstyrelsen har i samråd fastställt allmänna råd angående vissa frågor rörande ledningen av förundersökningen i brottmål. Enligt dessa skall mål som gäller vissa i anvisningarna särskilt angivna brott i regel anses vara av enkel beskaffenhet. Bland dessa brott återfinns t. ex. misshandel, stöld och grov stöld. I utredningar som gäller sådana brott skall åklagaren dock inträda som undersökningsledare i vissa fall. Detta gäller bl. a. när det uppkommer fråga om att använda tvångsmedel och det ankommer på undersökningsledare att enligt 24–28 kap. RB besluta om detta.

Frågan om ansvaret för ledningen av en förundersökning har under 1980-talet varit aktuell i riksdagen i flera sammanhang, bl. a. med anledning av motioner. Här kan hänvisas till JuU 1983/84:27, 1984/85:30 och 1986/87:19. I det senaste betänkandet har, med hänvisning till juristkommissionens och den parlamentariska kommissionens uppdrag, förslag om en översyn av de nuvarande reglerna avvisats.

Vid granskningen har till en början kunnat konstateras följande. Redan den 1 mars 1986 organiserades i polishuset i Stockholm en stab för att leda utredningsarbetet. Den leddes till en början av biträdande länspolismästaren Gösta Welander. När länspolismästaren i Stockholm Hans Holmér på förmiddagen den 1 mars kom till Stockholm, övertog denne ledningen för spaningsarbetet. I staben eller spaningsledningen kom att ingå företrädare för kriminalavdelningen vid polismyndigheten i Stockholm samt företrädare för rikskriminalsektionen och säkerhetsavdelningen vid rikspolisstyrelsen, totalt ett femtontal personer.

Justitieministern Sten Wickbom har inför utskottet framhållit att det var polis- och åklagarmyndigheternas uppgift att självständigt utföra sina uppgifter. Det var emellertid samtidigt en skyldighet för regeringen att från första stund hålla sig väl underrättad om utredningsarbetets gång för att kunna bedöma säkerhetsfrågor. I det syftet behövdes en kontinuerlig och tämligen detaljerad information. Förslaget om att chefen för justitiedepartementets polisenhet skulle inhämta information direkt genom besök hos spaningsledningen väcktes av Gösta Welander. Det var till en början en uppgörelse mellan statssekreteraren i departementet och polisledningen. När Hans Holmér trädde i tjänst bedömde denne anordningen som praktisk, och den sanktionerades av justitieministern. Den information som departementets observatör fick – han var närvarande vid cirka två tredjedelar av spaningsledningens möten till dess den nya organisationen trädde i kraft – vidarebefordrades till statssekreteraren och till justitieministern. Den senare förde i förekommande fall informationen vidare till regeringen. Sten Wickbom har berättat att han även fick information direkt såväl från Hans Holmér som, vid några tillfällen, från åklagarna.

Justitieministern har vidare framhållit att det var en självklar skyldighet för regeringen att vidta åtgärder för det fall att myndigheterna skulle sakna förutsättningar att lösa sina uppgifter. Genom den fortlöpande informationen fick han möjlighet att bedöma om det fanns fog för sådana åtgärder. Vid tre tillfällen förelåg enligt justitieministern anledning att med företrädare för polis- och åklagarmyndigheterna diskutera förutsättningarna för deras arbete. Vid det första tillfället – den 28 april 1986 – hölls ett möte med bl. a. Hans Holmér och K. G. Svensson. Meningsskiljaktigheter förelåg om hur många s. k. vittneskonfrontationer som borde äga rum. Allt tydde på att bakom detta också fanns andra motsättningar som kunde äventyra hela utredningen. Ett nytt sammanträde med bl. a. Hans Holmér och överåklagaren i Stockholm, Claes Zeime, hölls den 11 december 1986 sedan det framkommit att meningsmotsättningar medförde risk för att utredningsarbetet allvarligt skulle äventyras. Det tredje tillfället var i slutet av januari 1987. Då tydde allt på att utredningen mer eller mindre hade avstannat på grund av motsättningar mellan polis- och åklagarmyndigheterna. Den 2 februari stod det klart att en lösning på lokal nivå inte skulle kunna uppnås.

Hans Holmér har vid utfrågningen på många punkter lämnat samma uppgifter som Sten Wickbom. Han själv informerade justitieministern, till en början var fjortonde dag, efter sommaren 1986 någon gång i månaden. Totalt rörde det sig om ungefär 20 sammanträffanden. Vidare träffade han statsministern vid ett par tillfällen samt informerade hela regeringen två gånger. Därutöver har han haft några överläggningar på statssekreterarnivå.

Beträffande utredningsarbetet har Hans Holmér konstaterat att organisationen var unik. Omständigheterna var emellertid sådana – i inledningsfasen deltog ungefär 300 poliser i arbetet – att det enligt hans mening behövdes en kraftfull spaningsledning. Enligt Hans Holmérs uppfattning har åklagarna haft svårt att vänja sig vid en så konstruerad ledning. Motsättningarna kulminerade i början av februari 1987, och han framförde då till justitiedepartementet att det inte var möjligt att komma vidare.

Chefsåklagaren K. G. Svensson övertog den 6 mars 1986 förundersökningsledningen till den del den avsåg en misstänkt person som anhölls men sedermera, den 19 mars, försattes på fri fot. K. G. Svensson stod kvar som förundersökningsledare i denna del till mitten av maj 1986. Redan den 1 maj tog överåklagaren Claes Zeime över ledningen av förundersökningen i övrigt. K. G. Svensson har inför utskottet erinrat om att åklagarens roll ofta går ut på att bevaka rättssäkerhetsaspekter. Den organisation som förundersökningen fick har han inte tidigare stött på. Han har förklarat sig – mot bakgrund av egna erfarenheter – ha förståelse för regeringens behov av information, men anser att formerna för detta samt det förhållandet att justitiedepartementet ensidigt lyssnat till och okritiskt anammat Hans Holmérs synpunkter inneburit en psykologisk press på honom i hans åklagarroll. Vidare uppfattade han departementets roll som aktiv genom kontakterna med polissidan samt vidarebefordrandet till riksåklagaren av spaningsledningens klagomål mot åklagarna. Enligt K. G. Svenssons mening hade förundersökningen bort bedrivas i gängse former. – K. G. Svensson har i en skrivelse i april 1987 till utskottet gjort invändningar mot stora delar av Hans Holmérs uppgifter om händelseförloppet den 1 mars–den 16 maj 1986.

Vid utfrågningen med riksåklagaren Magnus Sjöberg har denne berättat att han i slutet av mars 1986 fick veta av statssekreteraren i justitiedepartementet, Harald Fälth, att en konflikt var under uppsegling mellan K. G. Svensson och Hans Holmér. Vid ett sammanträffande med justitieministern hade också denne gett uttryck för oro över läget i utredningsarbetet. Magnus Sjöberg fann det naturligt att departementet fäste hans uppmärksamhet på de motsättningar som förelåg. När en ny tvist var på gång deltog han vid sammanträdet hos justitieministern den 28 april 1986. Närvarande var bl. a. rättschefen i departementet Johan Munck. Syftet med sammanträffandet var att informera justitieministern. Meningsmotsättningarna mellan K. G. Svensson och Hans Holmér kom i öppen dag. Sedan dessa två avlägsnat sig kom han och Johan Munck till samma slutsats, nämligen att riksåklagaren borde göra en överprövning av K. G. Svenssons beslut om konfrontationer. Magnus Sjöberg har vidare uppgett att det var en brist att departementet i allmänhet hämtade sin information, även om samarbetssvårigheter, i första hand från polisen. Hans allmänna intryck är att departementet varit mer lyhört för polisens synpunkter än för åklagarnas.

Såsom tidigare nämnts har justitiekanslern i två beslut behandlat bl. a. ansvaret för förundersökningens bedrivande samt förhållandet mellan polis och åklagare. I ett särskilt avsnitt i beslutet den 4 december 1986 redovisar justitiekanslern att hans granskning inte gett vid handen att K. G. Svensson skulle ha utsatts för obehöriga påtryckningar eller att dennes integritet som åklagare kan anses ha kränkts genom åtgärder från bl. a. regeringen. K. G.

Svensson har i en skrivelse till justitiekanslern lämnat kritiska synpunkter i vissa avseenden. De tidigare redovisade kommissionerna som tillsatts med anledning av mordet på statsminister Olof Palme skall även granska polis- och åklagarmyndigheternas arbete.

Regeringsbesluten om en ny organisation av mordutredningen

Regeringen beslöt den 5 februari 1987 om en annan organisation av utredningen av mordet på Olof Palme. Beträffande förspelet till detta beslut lämnade stats- och justitieministrarna vid utfrågningarna bl. a. följande upplysningar.

I slutet av januari 1987 hade utredningsarbetet i praktiken mer eller mindre avstannat. Vid en överläggning den 25 januari hos statsministern med delar av regeringen gjordes bedömningen att det bästa vore om myndigheterna själva kunde komma överens om en organisation för det fortsatta arbetet. Att de övriga partiledarna delade denna uppfattning kom fram vid en överläggning som hölls med dessa den 28 januari.

Den 2 februari stod det klart att en lokal lösning inte skulle kunna uppnås. Efter sammanträde med partiledarna följande dag fick rikspolischefen och riksåklagaren i uppdrag att inom ett dygn ge ett konkret besked om hur de skulle bygga upp organisationen, om de fick ta över ansvaret från de lokala myndigheterna.

Den 4 februari redovisade rikspolischefen och riksåklagaren för partiledarna en första organisationsskiss. Länspolismästaren hade tagit del av skissen och framfört vissa kritiska synpunkter på organisationen. Organisationsskissen blev föremål för ett stort antal frågor från partiledarna. Rikspolischefen och riksåklagaren fortsatte sedan under eftermiddagen och kvällen sitt arbete med att bygga upp en organisation. Regeringen höll sig fortlöpande à jour med arbetet. Vid ett möte hos statsministern sent på kvällen visade det sig att det förelåg förutsättningar att ordna en organisation som myndigheterna själva ansåg kunna fungera effektivt.

Hans Holmér har beträffande händelseförloppet inte lämnat några andra uppgifter än stats- och justitieministrarna. Hans kritiska synpunkter på den första organisationsskissen gick ut på att den inte tog hänsyn till de erfarenheter och kunskaper som fanns från det tidigare spaningsarbetet. Han ringde därför statsministern och framhöll för honom att han avsåg att lämna spaningarna i samband med att beslutet tillkännagavs.

Vid ett besök i Rosenbad senare på dagen framfördes förslaget om inrättande av en stabsgrupp som enligt vad Holmér uppfattade skulle ha operativa funktioner. Efter samråd med sina medarbetare accepterade han arrangemanget. Vid en presskonferens som ägde rum sent på kvällen kallade dock rikspolischefen, som Holmér uppfattade det, den operativa gruppen för en referensgrupp.

Enligt riksåklagaren Magnus Sjöberg fanns ursprungligen bara ett förslag om uppflyttning av polis- och åklagaruppgifterna till rikspolisstyrelsen resp. riksåklagaren. Under arbetets gång tillfogades en samrådsgrupp för att få en anknytning till den ordning som tidigare gällt. Den organisation som slutligt tillskapades medverkade han inte till. Det var dock ett oundgängligt krav

från åklagarsidan att gruppen, oavsett vad den kallades, inte skulle ha några operativa funktioner.

De formella besluten om omorganisationen fattades av regeringen den 5 februari 1987. I det ena av två skilda beslut uppdrogs med stöd av 7 § andra stycket polislagen (1984:387) åt rikspolisstyrelsen att leda den polisverksamhet som erfordras för spaning och utredning med anledning av mordet. Regeringen medgav vidare att rikspolisstyrelsen, utöver vad regeringen i regleringsbrev för budgetåret 1986/87 har medgett, från polismyndigheten i Stockholm få tillkalla polisförstärkning i den utsträckning som krävs för att fullgöra uppdraget.

Det andra beslutet innebar att riksåklagaren fick i uppdrag att leda förundersökningen rörande mordet. Något lagrum åberopades inte till stöd för detta beslut.

Beträffande den rättsliga grunden för dessa beslut kan nämnas följande.

Enligt 7 § första stycket polislagen (1984:387) är rikspolisstyrelsen central förvaltningsmyndighet för polisväsendet och har tillsyn över polisväsendet. Styrelsen skall verka för planmässighet, samordning och rationalisering av polisens arbete.

Av andra stycket framgår att regeringen kan uppdra åt rikspolisstyrelsen att i särskilda hänseenden leda polisverksamhet eller bestämma om sådan verksamhet. När rikspolisstyrelsen leder polisverksamhet skall vad som i lag eller annan författning föreskrivs om polismyndighet i tillämpliga delar även gälla rikspolisstyrelsen.

Enligt 7 kap. 2 § rättegångsbalken är riksåklagaren under regeringen högste åklagare och har i denna egenskap ansvaret för och ledningen av åklagarväsendet i riket. Av 11 kap. 6 § RF framgår att bl. a. riksåklagaren lyder under regeringen. Att myndigheter lyder under regeringen är enligt grundlagspropositionen (prop. 1973:90 s. 397) ett uttryck för att dessa myndigheter i princip har att följa de föreskrifter av allmän natur eller direktiv för särskilda fall som regeringen meddelar.

Förvaltningsmyndigheternas lydnadsplikt mot regeringen begränsas emellertid av bestämmelsen i 11 kap. 7 § RF. Enligt denna bestämmelse får ingen myndighet, alltså inte heller regeringen, bestämma hur en förvaltningsmyndighet skall i särskilt fall besluta i ärende som rör myndighetsutövning mot enskild eller som rör tillämpning av lag. Det är enligt grundlagspropositionen (prop. 1973:90 s. 398) framför allt när det är fråga om ärenden av denna typ som det är ett starkt rättssäkerhetsintresse att förvaltningsmyndigheterna är fullt självständiga i förhållande till överordnade organ.

Frågan om formerna för besluten om omorganisationen av mordutredningen togs upp vid utfrågningarna med justitieministern och statsministern. Justitieministern nämnde att ett alternativ hade varit att myndigheterna själva fattade beslutet. Statsministern framhöll att det hade diskuterats om rikspolischefen och riksåklagaren kunde fatta besluten på egen hand eller om regeringen borde göra det. Frågan hade tagits upp vid en överläggning med partiledarna. Det ansågs vara en rimlig lösning att regeringen skulle fatta ett sådant beslut i den situation som hade uppkommit.

Utskottet har granskat regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme. Dessa åtgärder måste enligt utskottet ses mot bakgrund av händelsens exceptionella karaktär. Det är emellertid angeläget att regeringens handlande även i sådana situationer granskas från konstitutionella utgångspunkter. Sådana granskningar har utskottet företagit vid flera tidigare tillfällen. Härvid fullföljs alltså en linje i utskottets granskningsverksamhet.

Innan utskottet går in på en bedömning av sakfrågorna vill utskottet framhålla att såväl juristkommissionen som den parlamentariska kommissionen kommer att beröra de frågeställningar som tas upp här. Det kan således finnas anledning för utskottet att återkomma i dessa och även i andra frågor sedan de båda kommissionerna slutfört sitt arbete.

Utskottet har kunnat konstatera att redan vid ettiden på mordnatten fanns så många statsråd samlade för att regeringen skulle vara beslutför i regeringsformens mening. Vid ett sammanträde under natten anmälde ställföreträdande statsministern Ingvar Carlsson att statsministern var död. Regeringen beslöt att talmannen skulle underrättas. Under natten överlämnades till riksdagen en anmälan om att statsministern avlidit.

Ingvar Carlsson sammanträffade på eftermiddagen den 1 mars med talmannen. Denne entledigade samtliga statsråd och erinrade samtidigt om att dessa i enlighet med regeringsformens regler skulle kvarstå i sina befattningar till dess en ny regering tillträtt. Den nya regeringen med Ingvar Carlsson som statsminister tillträdde den 13 mars.

Utskottet har beträffande regeringsarbetet under perioden den 1–13 mars noterat att ett flertal propositioner beslöts. Vidare besvarades ett par interpellationer. Beträffande beslutsbefogenheten för en regering av detta slag kan erinras om att regeringsformen endast innehåller den begränsningen att en sådan regering inte får förordna om extra val.

Utskottet har vidare konstaterat att regeringen fortlöpande har hållit sig underrättad om hur utredningsarbetet beträffande mordet framskridit. Även ledarna för oppositionspartierna har erhållit information vid flera tillfällen. Regeringens kontakter med spaningsledningen skedde i första hand genom att en tjänsteman vid justitiedepartementet var närvarande vid ett mycket stort antal av de möten som spaningsledningen höll intill dess att den upplöstes. Justitieministern fick även information direkt från såväl länspolismästare Hans Holmér som, vid några tillfällen, från åklagarna.

Mot bakgrund av det ansvar som regeringen har för rikets säkerhet finner utskottet det riktigt att regeringen via justitieministern höll sig informerad om spaningsarbetet. Eftersom behovet av information främst gällde säkerhetsfrågor var det i första hand polisens bedömningar i just detta avseende som var av intresse för regeringen. När det gäller formerna för informationsöverföringen mellan spaningsledningen och regeringen får dessa enligt utskottet i detta unika fall främst bedömas från praktiska utgångspunkter. Här förelåg ett behov av mer eller mindre daglig informationsförmedling. Från denna synpunkt finns enligt utskottet inget att invända mot ordningen med en tjänsteman som var närvarande vid spaningsledningens möten.

Ganska snart fick justitieministern information som tydde på att myndig-

heterna hade svårigheter att lösa sina uppgifter, bl. a. beroende på motsättningar mellan polis- och åklagarmyndigheterna. Justitieministern sökte till en början att få polis och åklagare att själva lösa sina samarbetsproblem. Då detta misslyckades fick den 3 februari 1987 rikspolischefen och riksåklagaren i uppdrag att utforma förslag till en ny organisation av utredningsarbetet. Detta beslut föregicks av samråd med ledarna för oppositionspartierna. Resultatet av de överväganden som rikspolischefen och riksåklagaren gjorde samt de diskussioner som dessa gav upphov till bl. a. i partiledarkretsen, blev att regeringen den 5 februari beslöt om en omorganisation av arbetet. Omorganisationen innebar att ansvaret för utredningsarbetet "lyftes upp" till rikspolisstyrelsen och riksåklagaren.

Enligt utskottet gjorde regeringen stora ansträngningar för att förmå de ansvariga tjänstemännen att bilägga de meningsmotsättningar som hotade att lamslå utredningsarbetet. Då detta inte visade sig möjligt blev regeringen nödsakad att ingripa. Detta skedde i nära samråd med de berörda myndigheterna och med oppositionsledarna. Den lämpligaste tidpunkten för omorganisationen kan naturligtvis diskuteras. Det handlar emellertid om en svår bedömningsfråga där utskottet på grundval av föreliggande material inte finner anledning att rikta kritik mot regeringen.

Omorganisationen skedde genom två skilda beslut av regeringen. I det ena beslutet uppdrog regeringen åt rikspolisstyrelsen att leda polisverksamheten i samband med mordet på Olof Palme. Detta skedde med stöd av 7 § polislagen (1984:387). Genom det andra beslutet fick riksåklagaren i uppdrag att leda förundersökningen rörande mordet. För detta beslut åberopades inget lagrum som stöd.

Utskottet vill erinra om att enligt 11 kap. 6 § RF lyder riksåklagaren under regeringen. Lydnadsplikten mot regeringen begränsas av bestämmelsen i 7 § samma kapitel. Enligt denna får ingen myndighet, alltså inte heller regeringen, bestämma hur en förvaltningsmyndighet skall i särskilt fall besluta i ärende som rör myndighetsutövning mot enskild eller som rör tillämpning av lag.

Enligt utskottets uppfattning har regeringen genom det aktuella beslutet inte bestämt *hur* riksåklagaren skall *besluta* i ett ärende av det slag som anges i grundlagsbestämmelsen. Regeringsbeslutet träffas därför inte av förbudet i 11:7 RF. Beslutet rör närmast en organisatorisk fråga. Det faktum att beslutet är grundlagsenligt innebär enligt utskottet dock inte att det i allmänhet skulle vara lämpligt att regeringen fattar beslut av detta eller liknande slag. I organisationsfrågor med rättssäkerhetsaspekter bör det göras endast i yttersta undantagsfall. Situationen i utredningen av mordet på Olof Palme var emellertid så allvarlig att ett regeringsbeslut i frågan blev nödvändigt.

9. Krigsmaterielexport

9.1 Inledning

Utskottet har vid ett stort antal tillfällen tagit upp regeringens befattning med export av krigsmateriel till granskning. Det kan erinras om att utskottet redan 1961, i memorial nr 15, uttalade att när exporttillstånd meddelas bör

betryggande garantier skapas för att krigsmaterielen införs i det land och kommer den köpare till handa som avses i tillståndet.

Under 1970-talet granskades export till Chile och Pakistan (KU 1973:20 resp. 1975/76:50). Vidare har utskottet behandlat export till USA (KU 1982/83:30) och Burma (KU 1983/84:30). Även i förra årets granskningsbetänkande (KU 1985/86:25, s. 29 ff.) togs krigsmaterielexportfrågor upp. I en reservation till betänkandet samt i riksdagsdebatten (RD 1985/86:146, s. 70 ff.) berördes export av luftvärnskanoner till Indonesien. Motsvarande fråga var före också vid granskningen 1980/81 (KU 1980/81:25). Vid granskningen 1985/86 togs även upp frågor om export till Iran och Singapore.

Utskottets majoritet, som inte fann anledning till kritik av regeringens handläggning, förklarade sig även i fortsättningen komma att uppmärksamt följa krigsmaterielexportfrågorna. I en reservation uttalade företrädare för fp, c och vpk bl. a. att utskottet inte hade granskat och inte tog ställning i fråga om lämpligheten av ett regeringens beslut den 20 februari 1986 om tillstånd till export av krigsmateriel till Indonesien. Reservanterna konstaterade emellertid att om regeringen bedömt situationen i Indonesien sådan att tillstånd inte skulle ges för nya åtaganden, så borde till följd av riktlinjerna samma slutsats ha dragits vid tillståndgivningen enligt tidigare åtaganden (gamla kontrakt). I en annan reservation (vpk) kritiserades att regeringen medgett att AB Bofors återupptog exporten till Singapore. Vidare anfördes att regeringens kontroll av krigsmaterielexporten varit bristfällig.

Årets granskning gäller i första hand två frågor. Den ena är det nyss berörda beslutet att tillåta fortsatt export till Indonesien. Här är fråga om regeringsbeslutets och redovisade motiveringars överensstämmelse med de regler och riktlinjer som gäller för dispens från det principiella förbudet mot export av krigsmateriel.

Den andra delen av utskottets granskning innefattar en fortsatt granskning av exporten till Singapore. Det har konstaterats att krigsmateriel, som exporterats med erforderligt tillstånd till Singapore för landets egna försvarsstyrkor, har exporterats vidare dels 1979–1980 till Bahrain och Dubai (robot 70), dels 1985 till Oman (ammunition). I det sammanhanget har frågor uppkommit bl. a. om vidden av sådan vidareförsäljning samt om krigsmateriel har exporterats från Sverige utan erforderliga tillstånd. Detta är föremål för en förundersökning. Från konstitutionell synpunkt är det utskottets uppgift att pröva påståenden av innebörd att otillåten vidareexport eller export utan tillstånd skall ha ägt rum med regeringens goda minne. Det har också gjorts gällande att redan arten och omfattningen av exporten till Singapore bort ge regeringen anledning att misstänka att vad som – med regeringens tillstånd – exporterats dit överstigit landets behov av krigsmateriel. I samband med detta har utskottet också uppmärksammat krigsmaterielinspektionens (KMI) roll och kontrollfrågor. Utskottet har vidare följt upp tidigare granskningar av oljeupphandling i Iran och viss uppdragsutbildning för Iran (KU 1984/85:35) samt av AB Bofors medverkan när en kemisk fabrik uppfördes i Isfahan i Iran.

I ärendena finns ett omfattande skriftligt material för vilket gäller sekretess enligt 2 kap. 1 § sekretesslagen. dvs. sekretess med hänsyn till Sveriges förhållande till andra stater m. m. I utredningen ingår bl. a. promemorior

upprättade inom utrikeshandelsdepartementets handelsavdelning (UDH). Utskottet har vidare hållit ett stort antal utfrågningar. Således har inför utskottet företrätt följande personer, nämligen rätts- och expeditionschefen, tillika tillförordnade krigsmaterielinspektören Jörgen Holgersson – åtföljd av kanslirådet Sven-Erik Beckius och jur. kand. Göran Orhem, KMI – den 10 mars, statsrådet Mats Hellström och statssekreteraren vid UDH Carl Johan Åberg den 12 mars, Carl Johan Åberg på nytt den 19 mars, f. d. ambassadören Sverker Åström den 19 mars, f. d. handelsministern Staffan Burenstam Linder den 24 mars, Lars Ångström och Henrik Westander, Svenska freds- och skiljedomsföreningen (SFSF) den 26 mars, f. d. handelsministern Hadar Cars den 26 mars, utrikesministern Sten Andersson den 2 april, Jörgen Holgersson och Göran Orhem på nytt den 7 april, f. d. handelsministern Björn Molin den 9 april, verkställande direktören Anders Carlberg och chefsjuristen Lars Göthlin, Nobel Industrier Sverige AB, den 9 april samt utrikeshandelsministern Anita Gradin den 23 april, allt 1987. Utskrifter från dessa utfrågningar i de delar de av sekretesshänsyn kan ges offentlighet redovisas i *bilagorna A 8, 10, 14, 15, 17, 18, 20, 23, 25, 26, 27 och 28*. Det bör redan nu understrykas, att det har varit utskottets strävan att så långt det är möjligt öppet redovisa det utredningsmaterial som granskningen grundas på, bl. a. sekretessbelagda handlingar. Återhållsamhet har dock – med hänsyn till förhållandet till främmande makt – iakttagits vad gäller vissa uppgifter om antalet vapen och ammunitionsmängder.

Som framhållits redan i inledningen till betänkandet är det utskottets avsikt att återkomma till krigsmaterielexporten, bl. a. mot bakgrund av att en medborgarkommission med uppgift att granska dessa frågor har tillsatts i april 1987.

9.2 Bakgrund

9.2.1 Gällande ordning i huvuddrag

I Sverige har alltsedan första världskriget rått ett generellt förbud mot export av krigsmateriel. För att till rimliga kostnader vidmakthålla en hög nivå på kunnande och övriga resurser i försvarsindustrin, och därigenom bibehålla en tillfredsställande självförsörjningsgrad, har emellertid en viss export av krigsmateriel ansetts nödvändig. Denna syn har legat till grund för de försvarspolitiska överväganden i landet sedan lång tid tillbaka. Dispens från förbudet kan beslutas av regeringen i enlighet med av riksdagen fastlagda riktlinjer (prop. 1971:146, UU 21, rskr. 343 och prop. 1981/82:196, UU 26, rskr. 345). Beslut i ärenden rörande utförsel i mindre omfattning eller där dispensfrågan på annat sätt inte är av större vikt avgörs dock av det statsråd som har till uppgift att föredra ärenden som gäller utrikeshandelsfrågor. Beredningen av ärendena sker inom KMI.

Gällande riktlinjer för krigsmaterielexport innebär – bortsett från s. k. ovillkorliga hinder för export – i korthet att vid export utanför Norden och neutrala stater i Europa måste från fall till fall bedömas om export bör tillåtas. Bedömningarna styrs av den övergripande principen om restriktivitet. Tillstånd bör inte beviljas för export till stat som befinner sig i väpnad

konflikt med annan stat, stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt, stat som har inre väpnade oroligheter eller stat som kan komma att använda materielen för att undertrycka mänskliga rättigheter.

Regler om exporten finns i lagen (1982:513) om förbud mot utförsel av krigsmateriel, m. m. Till lagen anknyter en förordning 1982:1062 i samma ämne. Där beskrivs bl. a. ingående vad som avses med krigsmateriel i detta sammanhang.

Även tillverkning av krigsmateriel kräver regeringens tillstånd. Denna ordning tillkom 1935, då KMI inrättades. Den utgör en del av UDH. Chef för inspektionen är krigsmaterielinspektören (9 och 11 §§ förordningen 1982:1282 med instruktion för utrikesdepartementet; 9 § i dess lydelse efter ändringen 1985:55). KMI är även kontrollmyndighet i fråga om tillverkning m. m. inom riket av krigsmateriel (lagen 1983:1034 och förordningen 1983:1036, båda om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m. m.). Statliga myndigheter står dock inte under denna KMI:s kontroll.

9.2.2 Regeringens handläggning av krigsmaterielexportfrågor m. m.

Som tidigare nämnts handhar KMI inom UDH beredningen av utförselärendena. Ärenden som inte avser utförsel till de nordiska länderna eller till de neutrala europeiska länderna bereds regelmässigt gemensamt med utrikesdepartementets politiska avdelning och i vissa fall med andra departement såsom försvars- och industridepartementen.

Som ett samrådsforum för regeringen, utöver utrikesnämnden, inrättades 1985 en rådgivande nämnd i krigsmaterielexportfrågor. Nämndens uppgift är att lämna de råd i enskilda ärenden som den kan finna påkallade. Härigenom kan synpunkter tillföras den ordinarie beredningsprocessen och underlaget inför regeringens beslut breddas. Regeringen är inte bunden av nämndens mening. Genom att enskilda ärenden blir föremål för samråd med nämnden får den fortlöpande insyn i regeringens handläggning av krigsmaterielexportärenden. I nämnden, som har sex ledamöter, är de fyra största riksdagspartierna representerade. Den sammanträder på kallelse av krigsmaterielinspektören, som också leder sammanträdena. Det ankommer på krigsmaterielinspektören att föredra ärenden och lämna information i nämnden samt att redovisa samrådet till det föredragande statsrådet. Vid nämndens sammanträden förs inte något protokoll.

Innan ett företag inleder diskussioner om försäljning till ett land utanför de nordiska och neutrala europeiska ländernas krets kontaktas i allmänhet KMI för upplysningar om utsikterna att erhålla exporttillstånd. Inspektionen, som har återkommande genomgångar med företagen, får också underrättelser om aktuella beställningar och leveranser. När ett företag gör en underhandsförfrågan inhämtas regelmässigt yttrande från bl. a. utrikesdepartementets politiska avdelning. Ärendet föredras därefter för utrikeshandelsministern som själv fattar beslut om ärendet inte är av större vikt, annars beslutar regeringen. Svar på förfrågan lämnas av krigsmaterielinspektören. I de fall ett företag erhåller besked om att några hinder för engagemang för närvarande inte föreligger, är regelmässigt den reservationen tillfogad att ett

slutligt ställningstagande kan ske först då en formell exportansökan föreligger. Tidsintervallen mellan en första underhandsförfrågan, kontraktsskrivande, ansökan, tillstånd och utförsel kan stundom vara ganska betydande.

Om regeringen bifaller en ansökan utfärdas ett exporttillstånd som undertecknas av utrikeshandelsministern och kontrasigneras av föredraganden, oftast krigsmaterielinspektören. Exporttillståndet skall företes i original för tullmyndigheten vid utförseln. Om ett ärende inte är av större omfattning eller av principell vikt beslutar som nämnts utrikeshandelsministern om exporttillstånd. Detta utfärdas sedan av krigsmaterielinspektören.

Utförsel av krigsmateriel utan tillstånd beivras enligt lagen (1960:418) om straff för varusmuggling. Lagen om förbud mot utförsel av krigsmateriel, m. m. innehåller också straffbestämmelser. Kontrollen av att exportörer av krigsmateriel har tillstånd till utförsel utövas av tullverket.

9.2.3 Närmare om riktlinjerna för tillståndsprövningen

I proposition 1971:146 redovisas allmänna överväganden om export av krigsmateriel från Sverige. Det sägs att sådan export principiellt inte är önskvärd från utrikespolitisk synpunkt, men att de allmänna utrikespolitiska skälen mot export gör sig gällande med olika styrka i skilda fall beroende på förhållandena i mottagarlandet m. m. Även hänsynen till Sveriges neutralitet talar i viss utsträckning mot export av krigsmateriel. Det konstateras emellertid att neutralitetspolitiska skäl också kan anföras till stöd för sådan export. I propositionen slås vidare fast att beredskapsskäl utgör ett vägande skäl för att tillåta en viss export av krigsmateriel.

I proposition 1981/82:196 återges uttalanden till ledning för tillståndsprövningen ur 1971 års proposition. Vidare konstateras att krigsmaterielexportkommittén, som sett över riktlinjerna, ansett att de på det hela taget fyllt sin funktion väl. De borde emellertid, liksom tidigare, tillämpas på ett restriktivt sätt. Kommittén ansåg att särskild försiktighet bör iakttas när det föreligger anledning befara att ett tilltänkt mottagarlands yttre eller inre stabilitet är i fara eller informationsunderlaget om landet är bristfälligt eller motsägelsefullt. Det föredragande statsrådet fann kommitténs bedömning väl motiverad och ansåg att riktlinjerna borde ligga till grund för tillståndsprövningen även i fortsättningen.

Riktlinjerna innebär bl. a. följande. Ovillkorligt hinder mot export föreligger på grund av internationella avtal, beslut av FN:s säkerhetsråd eller folkrättsliga regler om export från neutral stat under krig. Utrikes- och neutralitetspolitiska skäl saknar betydelse i fråga om krigsmaterielexport till de nordiska staterna och till de neutrala staterna i Europa. Därför bör i fredstid tillstånd beviljas för export till dessa stater. I fråga om andra stater måste från fall till fall bedömas om de utrikes- och neutralitetspolitiska skälen har så ringa vikt att export bör tillåtas. Tillstånd bör, som nämnts, inte lämnas för export till t. ex. stat i väpnad konflikt eller med inre väpnade oroligheter. Det framhålls också att skälen mot export inte har samma tyngd i fråga om defensiva vapen, t. ex. kustartilleri- och luftvärnsmateriel. Visserligen bör inte ens defensiv materiel kunna exporteras till stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat, men i de övriga fall som här avses bör export av

sådan materiel, som inte kan utnyttjas för att påverka den föreliggande krissituationen, kunna tillåtas. Det konstateras vidare att starka utrikespolitiska skäl talar mot export av materiel som kan bli utnyttjad för att undertrycka mänskliga rättigheter. Vad angår reservdelar till tidigare levererad krigsmateriel konstateras att särskilda förhållanden föreligger. Med hänsyn bl. a. till de krav köparna kan ha bör reservdelar få exporteras oavsett annat än ovillkorliga exporthinder. Vidare uttalas att ett utfärdat exporttillstånd bör dras in, förutom vid ovillkorliga exporthinder, endast om den mottagande staten kommer i väpnad konflikt med annan stat eller får inre väpnade oroligheter. Även i fall av väpnad konflikt bör indragning av tillståndet kunna underlåtas, om det är förenligt med de neutralitetsrättsliga reglerna och mottagarstaten deltar i konflikten endast symboliskt.

I 1981/82 års proposition togs även upp avgränsningen mellan materiel av offensiv och defensiv karaktär. Det konstaterades att denna till stor del hade komplicerats av den vapentekniska utvecklingen och av de förändrade strategier som denna nödvändiggjort. Detta har i sin tur lett till att ökad vikt kommit att tillmätas totalbedömningen vid ställningstaganden i krigsmaterielexportärenden. Flera faktorer måste vägas in, bl. a. köparlandets inrikespolitiska förhållanden och utrikespolitiska situation samt det sätt på vilket materielen kan väntas bli använd. Mot bakgrund av den totalbedömning som görs i varje ärende och som styrs av riktlinjernas övergripande princip om restriktivitet ansåg det föredragande statsrådet att de rådande riktlinjerna också på denna punkt kunde ligga till grund för den fortsatta tillståndsprövningen. Utrikesutskottet uttalade att även vid prövningen av utförseltillstånd för defensiv materiel bör en totalbedömning göras i den restriktiva anda som gäller i övrigt och hänvisade, i likhet med det föredragande statsrådet, till en bedömning av köparlandets förhållanden samt materielens art och förväntade användning.

I samband med att de 1971 fastlagda riktlinjerna i berörda delar bekräftades 1982 skärptes även reglerna – bortsett från att författningsbestämmelserna fick lagens form – på några punkter. Krav infördes således på att inhemska tillverkare skall ha tillstånd för att få upplåta eller överlåta rätt att utom riket tillverka krigsmateriel (licenser). Militärt inriktad utbildning i Sverige av utländska medborgare blev också tillståndspliktig i vissa fall. Vidare skärptes kraven på s. k. slutanvändarintyg.

I förarbetena till 1982 års lag, som gäller från ingången av år 1983, instämde det föredragande statsrådet i krigsmaterielexportkommitténs rekommendationer vad gäller s. k. slutanvändarintyg. Kommittén påpekade att endast statlig myndighet eller av staten auktoriserad vapenimportör godtas som köpare av svensk krigsmateriel samt att intyg kunde krävas om att materielen skulle användas av den köpande statens egna försvarsstyrkor. Kommittén ansåg att detta förfarande, om inte särskilda skäl föranledde annat, borde tillämpas regelmässigt. I 1971 års riktlinjer angavs att intygets giltighetstid borde vara fem år. Eftersom den effektiva användningstiden för ett stort antal vapen och vapensystem var betydligt längre, och då de flesta intygen som utfärdats inte haft någon tidsbegränsning, förelåg det enligt kommittén inte någon anledning att förorda den femåriga giltighetstiden. Det föredragande statsrådet uttalade också att ett effektivare system med

slutförbrukningsintyg var under utarbetande. Ett sådant intyg skall således regelmässigt avkrävas samtliga köpare vid all försäljning av krigsmateriel i form av vapensystem, ammunition och reservdelar.

Enligt vad som upplysts har hösten 1985 på försök införts krav på intyg om användningen även vid export av krut och militära sprängämnen.

9.2.4 Exportens art och omfattning m. m.

Den svenska försvarsindustrin exporterade 1985 krigsmateriel för 2 137,4 milj. kr. Detta var knappt en tredjedel av hela produktionen under året. Krigsmaterielens andel av den totala svenska exporten har under en följd av år varit omkring 1 % och var 0,82 % för 1985.

Det finns ca 50 exportörer av krigsmateriel i Sverige. Färre än hälften av dessa exporterade 1985 för mer än 1 milj. kr. AB Bofors är det ojämförligt största exportföretaget, följt av det statliga Affärsverket FFV. De svarade 1985 tillsammans för två tredjedelar av exporten.

Svenska företag har under lång tid sålt krigsmateriel till ett fyrtiotal länder. Åren 1978–1985 gick något över hälften av exporten till länder i Västeuropa. Andelen minskade från de omkring 75 % som exporten till Västeuropa utgjorde i början och mitten av 1970-talet. De asiatiska länderna ökade omvänt sin andel, och den var åren 1978–1985 i medeltal ca 30 %.

Uppgifter om exporten kan redovisas antingen som värdet av beviljade utförseltillstånd eller som värdet av de faktiska leveranserna. Med det senare måttet var för 1985 de länder som tog emot mest krigsmateriel Finland, Singapore, Norge, Storbritannien, Malaysia, Nigeria, USA, Brasilien, Danmark, Jugoslavien, Indien och Canada. Under 1985 beviljades utförseltillstånd för 3,1 miljarder kronor och 1986 för 4,2 miljarder kronor, det senare året främst till Norge. Därnäst följde Förbundsrepubliken Tyskland, Pakistan, Singapore, USA, Indien, Brasilien, Danmark, Indonesien, Malaysia, Finland och Australien.

Regeringen föreläggger sedan 1985 årligen riksdagen en skrivelse med en redogörelse för den svenska krigsmaterielexporten. Denna inom KMI utarbetade redogörelse bygger främst på uppgifter som företagen lämnar till inspektionen. Uppgifterna om exporten 1985 finns i regeringens skrivelse 1985/86:178. Även statistiska centralbyrån (SCB) publicerar statistik över exporten. SCB:s statistik avser exporten av vapen och ammunition huvudsakligen för militärt bruk. Där kan ingå vissa produkter som inte är att anse som krigsmateriel. Enligt SCB:s statistik för 1977–1986 ökade exporten kraftigt 1977–1980, stagnerade 1981–1985 och ökade på nytt 1986. Två tredjedelar av exporten under tioårsperioden gick enligt SCB till de tio största mottagarländerna. Dessa var Singapore, Norge, Malaysia, Italien, Jugoslavien, Indien, Storbritannien, Schweiz, Nigeria och Finland.

Utredningen om svensk utlandsverksamhet på krigsmaterielexportområdet har i sitt betänkande Försvarsindustrins utlandsverksamhet (SOU 1987:8) redovisat en kartläggning av licenser till utländska företag. Den svenska försvarsindustrin har upplåtit eller överlåtit 69 tillverkningsrättigheter. Något mer än hälften av licenserna har gått till företag i Västeuropa. De främsta mottagarländerna i övrigt är Singapore, Brasilien och USA. Som

tidigare framgått infördes 1983 krav på tillstånd för att upplåta eller överlåta en rätt att utom riket tillverka krigsmateriel. Åren 1983–1985 har tio sådana tillstånd meddelats.

Utredningen redovisar också en kartläggning som ger vid handen att den svenska försvarsindustrin under senare år i allt större omfattning har kommit överens med tillverkare i utlandet om samarbete, oftast i utvecklingsfrågor. Ett sextiotal sådana överenskommelser finns. Samarbetet är i hög grad koncentrerat till företag i Västeuropa och Nordamerika.

Knappt 75 % av krigsmaterielexporten under 1985 utgjordes av vapen och ammunition – bl. a. granatgevär, fältartilleri, luftvärnspjäser, robotar, torpeder och minor. Andelen för denna dominerande produktgrupp var ungefär lika stor från år 1978 och framåt. Exporten av elektronisk utrustning, utbildningsmateriel m. m. uppgick under 1985 till ca 15 % av hela utförseln, medan militära flygplan – egentligen delar till flygplan – svarade för 8 %. Produktgrupperna krigsfartyg och pansrade fordon samt krut och sprängämnen utgjorde 3–4 % av den svenska krigsmaterielexporten under 1985. Inte heller dessa båda andelar förändrades i någon större utsträckning från slutet av 1970-talet och fram till 1985.

9.2.5 Riksdagsbehandling, utredningar m. m.

Regeringens skrivelse 1985/86:178 med en redogörelse för den svenska krigsmaterielexporten 1985 togs upp av utrikesutskottet i november 1986 (UU 1986/87:3). I samband därmed behandlades även motioner om krigsmaterielexport. Utrikesutskottet uttalade att regeringsskrivelsen innehåller upplysningar som kan bidra till önskvärd större öppenhet rörande den svenska exporten av krigsmateriel och ge underlag för en breddning av den allmänna debatten. Utskottet föreslog att skrivelsen skulle läggas till handlingarna. Riksdagen följde utskottet (rskr. 23).

Utrikesutskottet föreslog i samma betänkande bl. a. att motioner om översyn av reglerna för krigsmaterielexporten, syftande till en skärpt övervakning och kontroll, fick anses besvarade. Därvid anfördes att effekterna av under senare år vidtagna åtgärder och resultatet av pågående utredningar borde avvaktas. Därefter kunde ställning tas till eventuella ytterligare översyner. Utrikesutskottet förutsatte att skärpningar av kontrollen genomfördes om det visade sig att gällande regler inte hade följts. Riksdagen följde även i denna del utskottet. Vidare behandlades motioner om exporten till vissa länder. Ett yrkande (vpk) om att alla vapenleveranser till Indonesien borde avbrytas avstyrktes.

Krigsmaterielexporten har tagits upp i flera interpellationer och frågor under riksdagsåret 1986/87. Den har också behandlats vid utrikesdebatten och den handelspolitiska debatten våren 1987. Vidare har företrädare för samtliga riksdagspartier i motioner under den allmänna motionstiden 1987 begärt översyner av krigsmaterielexporten och därmed sammanhängande frågor.

Såsom tidigare nämnts har en utredning på krigsmaterielområdet i april 1987 redovisat betänkandet Försvarsindustrins utlandsverksamhet. Där föreslås bl. a. bättre kontroll, ökad uppgiftsskyldighet för företagen samt

regler för utlandssamarbete. Den senare frågan har också berörts i proposition 1986/87:95 om totalförsvarets fortsatta utveckling.

I den försvarspolitiska propositionen tas även krigsmaterielexporten i vid mening upp. Det konstateras att de allmänna tendenser till industriellt exportberoende som påtalades i proposition 1981/82:196 ytterligare har förstärkts. Vidare anförs att om krigsmaterielexporten begränsades, skulle betydande problem kunna uppstå när det gäller att förse det svenska försvaret med lämplig materiel. Samtidigt skulle vår förmåga att självständigt vidmakthålla försvarsmaterielen under kriser och krig gå ned. Försvarsministern uttalar att det är väsentligt att undvika en sådan utveckling. Med hänsyn till den betydelse som den medgivna exporten får anses ha, bör den vidare inte belastas med onödiga administrativa hinder t. ex. avseende exportfinansieringen. Slutligen konstateras att misstankar om överträdelser av exportbestämmelserna på krigsmaterielexportområdet för närvarande utreds av polis- och tullmyndigheterna. När större klarhet skapats i dessa frågor kan det enligt försvarsministern, som i denna del särskilt samrått med utrikeshandelsministern, finnas anledning att se över systemet för tillstånd och kontroll av denna export.

Utrikeshandelsministern Anita Gradin har bl. a. vid en interpellationsdebatt den 17 mars 1987 erinrat om att åtgärder har vidtagits för att förstärka den kontroll som kan utövas av KMI och att andra åtgärder är under övervägande i en intern utredning inom UDH. Dessutom framhölls att regeringen räknar med att ha ett bredare underlag för en bedömning av vad som bör göras när resultatet av pågående utredningar föreligger. Även den förutvarande utrikeshandelsministern, statsrådet Mats Hellström, har gjort liknande uttalanden.

Regeringen beslutade den 2 april 1987 om en administrativ översyn och utvärdering av KMI:s verksamhet. Samma dag inrättade utrikeshandelsministern en referensgrupp med företrädare för UDH och generaltullstyrelsen. Den har till uppgift att lämna förslag för att förbättra tullmyndigheternas kontroll över utförseln av krigsmateriel. Gruppen skall följa upp förslag om ökad information till tullverket i utförselärenden, begränsning av utförseln till vissa gränsorter och förhandsanmälan av exportsändningar samt om användning av s. k. landningsintyg – en försäkran från tullmyndighet i mottagarlandet – eller annat bevis som styrker att godset nått destinationen enligt utförseltillståndet.

Regeringen tillsatte vidare den 2 april 1987 den tidigare nämnda medborgarkommissionen för granskning av viss vapenexport. Enligt kommissionens direktiv (Dir. 1987:19) är dess huvuduppdrag att i ett sammanhang skapa största möjliga klarhet kring de händelser som sedan år 1970 gett upphov till uppgifterna om olaglig svensk vapenexport. Avsikten är dock inte att en sådan granskning skall omfatta frågor som det ankommer på de rättsvårdande myndigheterna att ta ställning till. Kommissionen skall redovisa i vilket skede och med vilkas medverkan som avsteg från givna regler har skett. Kommissionen skall vidare ha möjlighet att ta upp varje fråga eller aspekt som den anser bör belysas för fullgörandet av sitt uppdrag, bl. a. beslutsordning och kontrollprinciper. Kommissionens arbete bör bedrivas med största möjliga skyndsamhet och om möjligt redovisas före utgången av år 1987.

9.3.1 Landet

Republiken Singapore består av en huvudö med samma namn och ett stort antal små öar. Singapore, som är mindre än halva Öland, har ett viktigt strategiskt läge vid södra infarten till Malackasundet.

Singapore har 2,5 miljoner invånare. Det blev en självständig brittisk koloni 1946 och oberoende stat 1965. Efter självständigheten stannade brittiska försvarsstyrkor kvar en tid. Sedan mitten av 1970-talet har Singapore byggt upp ett eget försvar, som bygger på värnplikt. Landets försvarsutgifter uppgick 1983/84 till nära 6 % av dess bruttonationalprodukt.

9.3.2 Vapenimporten från Sverige

För Singapore har, enligt vad som redovisats från UDH, 1978–1986 beviljats tillstånd till utförsel av krigsmateriel från Sverige till följande värden.

År	Värde i milj. kr. i 1968 års priser	Värde i milj. kr i löpande priser
1978	1,7	3,9
1979	117,3	289,7
1980	44,5	119,2
1981	25,6	73,3
1982	63,8	210,6
1983	37,0	138,0
1984	44,9	176,5
1985	82,5	345,0
1986	78,8	345,0

Tillstånden har gällt såväl luftvärnspjäser jämte verktyg, reservdelar och ammunition som robot 70 med tillbehör. Vidare har granatgevär med ammunition samt krut och sprängämnen m. m. exporterats. Luftvärnspjäserna med tillbehör står för 34 %, luftvärnsammunitionen för 21 %, robot 70-systemet för 22 % och ammunition till granatgevär för 18 % av värdet av beviljad utförsel, allt räknat i fasta priser. Det bör anmärkas att till ammunition har även förts komponenter för tillverkning av ammunition på licens.

Tillstånd till export av luftvärnspjäser (sjöartillerikanoner, SAK, och fältartillerikanoner, FAK) samt robotar (RBS 70) har, med angivande av köpare, lämnats enligt följande

23. 8.1979	40 mm	SAK	Allied Ordnance Company of Singapore (AOS)
20.12.1979		RBS 70	Unicorn International
7. 2.1980		RBS 70	Unicorn International
12. 6.1980	40 mm	SAK	AOS
12. 6.1980	40 mm	FAK	AOS
4. 9.1980	40 mm	FAK	AOS
16.10.1980	40 mm	SAK	AOS
5. 3.1981	40 mm	SAK	AOS
19.11.1981	40 mm	SAK	AOS
15. 4.1982	40 mm	SAK	AOS
27. 5.1982		RBS 70	Ministry of Defence, Singapore
18.11.1982	40 mm	SAK	AOS
15. 5.1985	40 mm	SAK	AOS
15. 5.1986	57 mm	SAK	AOS

9.3.3 Misstankar om vidareexport m. m.

Med anledning av misstankar 1981 om att vid AB Bofors tillverkade robot 70 utan tillstånd kommit till Dubai och Bahrain, genomförde KMI en inspektion vid AB Bofors. Vidare gjordes undersökningar bl. a. av ambassaden i Singapore. Undersökningsresultatet redovisades av dåvarande handelsministern Staffan Burenstam Linder i en riksdagsdebatt den 9 mars 1981 med anledning av en interpellation. Sedan misstankarna upprepats, tog den svenska ambassaden nya kontakter med ansvariga myndigheter i Singapore våren 1984. Därvid upprepades från officiellt håll att Singapore respekterade och följde de svenska exportbestämmelserna. I maj 1984 polisanmäldes AB Bofors av SFSF. I anmälan gjordes gällande att AB Bofors 1979 och 1980 exporterat 161 resp. 143 robot 70 till Bahrain och Dubai via Singapore. En förundersökning inleddes av dåvarande länsåklagaren i Örebro län, Stig L. Age, först sedan ytterligare material kommit fram våren 1985. I augusti 1985 meddelade länsåklagaren att det kunnat konstateras att robot 70 fanns i Bahrain och Dubai samt att de kommit dit via Singapore. SFSF har sedermera, i september 1985 resp. december 1986, även anmält AB Bofors för att 1980 ha sålt 22 armékanoner via Singapore till Thailand samt för att 1985 ha levererat 200–400 robot 70 via Singapore till Iran.

Dåvarande utrikeshandelsministern Mats Hellström förklarade vid en utfrågning inför konstitutionsutskottet i april 1986 att den av länsåklagaren ledda förundersökningen avsåg misstankar inte bara vad gäller export till Singapore. Han framhöll också att ett förstärkt kontrollsystem ordnats, bl. a. på så sätt att polisiär personal, som arbetar för KMI, inom AB Bofors följer enskilda leveranser. Vidare hade f. d. ambassadören Sverker Åström, på regeringens uppdrag som särskild emissarie, besökt Singapore i september 1985. Därefter återupptogs den i maj samma år avbrutna handläggningen av exportansökningar från AB Bofors.

Förundersökningen pågår alltjämt. Tullkriminalen i Stockholm utreder sedan 1985 misstankar mot Nobel Kemi AB för otillåten export av krut och sprängämnen bl. a. till Iran. Några av befattningshavarna inom AB Bofors och Nobel Kemi AB som delgetts misstanke om brott i samband med export av krigsmateriel har gjort gällande att regeringen och KMI varit införstådda med de otillåtna exportaffärerna.

Rättelse: S. 38 rad 15 nerifrån Står: januari 1983 Rättat till: januari 1980 och återupptogs i maj 1983. S. 47 rad 3 nerifrån: text utgår S. 48 rad 3: *text utgår*

En av de sista dagarna i mars 1987 har Nobel Industrier Sverige AB, i vilket ingår bolagen Bofors och Nobel Kemi, i en kommuniké vidgått att omständigheterna tyder på att koncernens Singaporeengagemang – AB Bofors äger del av ett bolag, Allied Ordnance Company of Singapore (AOS) – systematiskt kan ha utnyttjats för otillåten vidareexport av krigsmateriel. Det bekräftas från Nobelkoncernens sida bl. a. att de tidigare berörda drygt 300 robotarna 1979–1981 vidareexporterats till Bahrain och Dubai, att efter ingången av år 1983 licensavtal slutits med Singapore utan tillstånd samt att ammunition mot gällande regler 1985 levererats via Singapore till Oman. I kommunikén uttalas att frågan om det straffrättsliga ansvaret får prövas i den pågående förundersökningen och den vidare rättsliga prövning som därefter kan följa.

9.3.4 Konstitutionsutskottets utredning i övrigt

Vid årets granskning har som nämnts två företrädare för SFSF, Lars Ångström, föreningens ordförande, och Henrik Westander, företrätt inför utskottet och bl. a. pekat på olika omständigheter som enligt deras uppfattning inneburit att de vid olika tidpunkter ansvariga statsråden och KMI känt till eller i vart fall bort känna till att oegentligheter förekom i samband med krigsmaterielexporten till Singapore. De har därvid i huvudsak hänvisat till redovisningar i allmänt tillgängliga, i utlandet publicerade militära uppslagsverk och tidskrifter. Vidare borde enligt SFSF det förhållandet att regeringen 1978 avslog en ansökan om export av robot 70 till Bahrain ha väckt misstankar när AB Bofors senare ansöker om att få exportera motsvarande vapen till Singapore, närmare bestämt det statliga singaporianska företaget Unicorn International, som har till uppgift att sälja vapen. Slutligen har SFSF, såsom andra kritiker, fäst vikt vid frågan om den krigsmateriel som Singapore importerat med hänsyn till art och omfattning rimligen kunnat vara avsedd för landets egna behov.

Utskottet har hållit en utfrågning med statsrådet Mats Hellström, som tidigare var utrikeshandelsminister. I *bilaga B 8 A* redovisas vilka personer som innehaft posten som handelsminister eller motsvarande sedan hösten 1970. Utfrågningar har också ägt rum med utrikeshandelsministern Anita Gradin, med statssekreteraren i UDH, Carl Johan Åberg, med rätts- och expeditionschefen i UDH, tillika tillförordnade krigsmaterielinspektören Jörgen Holgersson samt med f. d. ambassadören Sverker Åström. Vidare har de förutvarande handelsministrarna Staffan Burenstam Linder, Hadar Cars och Björn Molin utfrågats. Därvid har bl. a. redovisats att – om än svårigheter har förelegat – olika former av kontroller har skett av mottagarlandets behov av krigsmaterielen m. m. Vissa kontroll- och utredningsfrågor har berörts vid en utfrågning med utrikesministern Sten Andersson. Slutligen har Nobel Industrier Sverige AB:s verkställande direktör Anders Carlberg företrätt inför utskottet och lämnat upplysningar.

När det gäller KMI:s roll och arbetssätt har Jörgen Holgersson – under erinran om att mycken kunskap var koncentrerad till den framlidne krigsmaterielinspektören Carl Algernon personligen – framhållit följande. KMI var ännu i början av 1980-talet en enmansmyndighet, inspektören och

viss assistentpersonal. Myndigheten har efter hand förstärkts, och i dag är sex personer knutna till verksamheten. Därtill kommer att utrikesdepartementets politiska avdelning och andra departement biträder vid samrådsförfaranden. KMI:s tillsyn över tillverkningen av krigsmateriel utövas genom regelbundna besök på företagen. Dessa redovisar i princip varje månad uppgifter till inspektionen, som också kan fordra in upplysningar och handlingar. Handläggarna hos KMI har nära nog dagliga kontakter med tillverkningsföretagen. KMI:s andra funktion, att bereda ärenden om exporttillstånd, har vuxit med åren. Numera kommer varje år ca 2 000 sådana ärenden in. Ungefär 200 ärenden, som svarar för drygt 95 % av värdet av tillåten export, prövas årligen av regeringen. KMI:s utgångspunkt är den legala verksamheten, för vilken inspektionen är dimensionerad. Dess uppgift har inte varit att kontrollera att leveranserna när de lämnar landet överensstämmer med utförseltillståndet, vilken uppgift ankommer på tullmyndigheterna. KMI kan inte göra den typ av utredningar som erfordras om det föreligger brottslig verksamhet. I det internationella umgänget måste man ha en viss tilltro till varandra. Därför måste man utgå från att det som ett land har skrivit i ett slutanvändarintyg är riktigt.

Vad härefter gäller de bedömningar som sker i enskilda ärenden har vid utfrågningarna följande upplysningar lämnats. Särskilt sedan misstankar om otillåten vidareexport uppkommit, sökte KMI och de olika regeringarna göra en bedömning bl. a. av det mottagande landets behov av materielen. Såväl Jörgen Holgersson som Mats Hellström har inför utskottet närmare redovisat de överväganden som lett fram till att Singapores import av vapen och ammunition bedömts vara rimlig. De har därvid pekat på flera omständigheter som gör att behoven bör skattas på ett annat sätt än för t. ex. det svenska försvaret. En av utgångspunkterna har varit att det singaporianska försvaret, som befunnit sig i ett uppbyggnads- och moderniseringsskede, till skillnad från vad som gjorts gällande i den allmänna debatten, har en flotta och att den består av ett fyrtiotal fartyg. Även Staffan Burenstam Linder har uttalat att han prövade exportvolymernas rimlighet. Mats Hellström har vidare uppgett att regeringen – sedan misstankar uppkommit om vidareexport av krut och sprängämnen bl. a. från västeuropeiska länder – sagt nej till leveranser från vissa företag som omfattats av misstankarna.

I detta sammanhang bör även nämnas vad Staffan Burenstam Linder närmare beskrivit vid utfrågningen. Som ett led i de undersökningar bl. a. krigsmaterielinspektören Carl Algernon 1981 gjorde hos AB Bofors sände verkställande direktören Claes-Ulrik Winberg den 4 mars 1981 ett brev till KMI. Vid brevet var fogat anteckningar efter samtal mellan KMI och direktören Martin Ardbo i februari 1981. I dessa anteckningar förklarades, efter kontroll av leveranser av robot 70 till Singapore, att bolaget inte levererat robot 70 till Bahrain eller Dubai. Vidare förklarades att bolaget inte heller efter leverans till Singapore på något sätt medverkat eller bidragit till spridning av robot 70 till någon annan stat eller företag.

Även vid utfrågningen med Hadar Cars, som var handelsminister från oktober 1978 till oktober 1979, berördes kontrollfrågor. Denne har förklarat att exporten till Singapore, däribland ett beslut i augusti 1979 om utförsel av sjöartillerikanoner, inte hade sådan omfattning att det enligt hans bedöm-

ning fanns anledning att fråga sig om den översteg landets behov. Det framkom inte heller något som gav honom anledning misstänka att krigsmaterielen som exporterades till Singapore såldes vidare till andra länder. Hadar Cars har vidare uttalat att regeringen utgick från att AB Bofors och andra svenska företag i eget intresse noggrant iakttog och åtlydde de bestämmelser som gällde. Liknande synpunkter har redovisats av Staffan Burenstam Linder, som även framhållit att man svårligen kan värja sig mot brottsliga förfaranden.

Björn Molin har uttalat att det hösten 1981 kom till hans kännedom att AB Bofors diskuterat med jugoslaviska myndigheter om försäljning av krigsmateriel för vidareexport till Libyen. Han kontaktade Boforsledningen och fick skriftligen det beskedet att företaget aldrig avsett att diskussionerna skulle leda till ett kontrakt. Han uppfattade detta som en engångsföreteelse och gjorde bedömningen att det inte förekom ytterligare fall där vidareexport kunde förekomma. Björn Molin har bl. a. konstaterat att KMI:s och regeringens kontroll gällde de handlingar som företagen gav in. Det är det mottagande landets uppgift att bedöma sitt behov av krigsmateriel. Det förekom emellertid i fråga om Singapore uppgifter om att landet kände sig hotat och ville stärka sitt kustförsvar. Vidare har Björn Molin framhållit att han uppfattade slutanvändarintyget som ett viktigt instrument för att säkerställa att riktlinjerna för krigsmaterielexporten följdes.

Utskottet har föranstaltat om en bedömning genom militär expertis av den omstridda frågan om Singapores behov av krigsmateriel. Utredningen har utförts av överstelöjtnanten Swen Persson, försvarsstaben, för utskottets räkning. I sin analys av Singapores försvar gör Swen Persson – som påpekat att möjlighet inte funnits att djupare analysera behovet av ammunition till granatgevär – avslutningsvis den bedömningen, att från rent militär utgångspunkt kan inte den slutsatsen dras att från Sverige importerad krigsmateriel är överdimensionerad med hänsyn till Singapores strategiska läge, höga krav på tillgänglighet och uthållighet samt avsaknad av egen tillverkningskapacitet.

Vad slutligen gäller regeringens befattning under innevarande år med export till Singapore och frågan om otillåten vidareexport därifrån har utskottets utfrågningar gett följande vid handen. Den 10 januari 1987 redogjorde Nobel Industrier Sverige AB:s verkställande direktör Anders Carlberg vid ett sammanträffande med krigsmaterielinspektören Carl Algernon och Jörgen Holgersson muntligt för bl. a. misstankarna om otillåten export under 1985 av ammunition till Oman via Singapore. Jörgen Holgersson förde efter Carl Algernons död i mitten av månaden bl. a. denna information vidare till departementsledningen, dvs. utrikeshandelsministern Anita Gradin och statssekreteraren Carl Johan Åberg. Samma dag, den 16 januari, nämnde Anita Gradin för statsministern att AB Bofors hade tillsatt en intern utredning. Jörgen Holgersson fick sedan under januari och februari kontinuerlig rapportering om de undersökningar som inletts inom Nobelkoncernen föregående år.

Anita Gradin har förklarat att hon i februari fick sådana uppgifter att hon bedömde det erforderligt med försiktighet med export av krigsmateriel till Singapore och att det kunde övervägas om tillståndsärenden skulle tas upp till prövning. Den 6 mars meddelade Anders Carlberg till Carl Johan Åberg

och Jörgen Holgersson att AB Bofors verkställande direktör hade lämnat sin befattning samt att Nobelkoncernen skulle avveckla sitt engagemang i företaget AOS i Singapore. Anita Gradin fick del av denna information och begärde då en ordentlig genomgång av hela saken. Den 19 mars diskuterade regeringen vid allmän beredning hur man diplomatiskt skulle närma sig Singapore. Den 25 mars hölls partiledaröverläggningar om krigsmaterielexporten till Singapore och de diplomatiska aktiviteterna inleddes. Regeringen gav offentlighet åt detta den 1 april, varvid även gavs till känna att ansökningar om export av krigsmateriel till Singapore tills vidare inte skulle komma att behandlas.

9.3.5 Vissa frågor rörande handelsutbyte med Iran m. m.

Som känt pågår sedan flera år en väpnad konflikt mellan Iran och Irak. Utskottet har under årets granskning dels följt upp några frågor rörande Sveriges handelsförbindelser med Iran som tidigare varit föremål för utskottets uppmärksamhet, dels tagit del av vissa uppgifter om tidigare krigsmaterielexport m. m. till detta land.

Det har sedan länge förekommit s. k. motköpsaffärer med olika länder för import av olja, avsedd att beredskapslagras i Sverige genom överstyrelsens för ekonomiskt försvar (ÖEF) – numera överstyrelsen för civil beredskap (ÖCB) – försorg. En omfattande sådan affär med Iran genomfördes kort före regeringsskiftet 1982. Vid ungefär samma tidpunkt som upphandlingen av olja skulle påbörjas för budgetåret 1983/84, förekom kontakter mellan Sverige och Iran i syfte att utveckla handeln mellan de båda länderna. Utfästelser från svensk sida gjordes därvid för att i någon mån försöka rätta till Sveriges överskott i handeln med Iran. Eftersom det förelåg beslut om köp av råolja och medel härför hade anvisats, framstod det enligt regeringens bedömning som lämpligt att genomföra råoljeköpet från detta land. Mot bakgrund av ett riksdagens beslut om minskad lagerhållning av olja, ställde sig emellertid ÖEF tveksam till upphandlingen. ÖEF:s hänvändelser till regeringen resulterade i ett regeringsbeslut den 29 mars 1984 där det bl. a. förutsattes att upphandlingen skulle genomföras till konkurrenskraftiga priser.

Vid 1984/85 års granskning (KU 1984/85:35, s. 45 ff.) fann utskottsmajoriteten inte anledning till erinran mot regeringens handläggning av oljeupphandlingen. De borgerliga ledamöterna var av annan mening och reserverade sig. Vpk-ledamoten uttalade i ett särskilt yttrande att saken kunde starkt ifrågasättas.

Vid årets granskning har upphandlingen berörts bl. a. vid utfrågningen med statssekreteraren Carl Johan Åberg, UDH. Det har från UDH upplysts att något avslut i den tillämnade oljeaffären inte kom till stånd eftersom kommersiellt godtagbara villkor inte kunde uppnås samt att frågan inte har varit aktuell sedan början av 1985. Uppdraget till ÖCB att köpa in råoljan har ännu inte återtagits av regeringen. Detta skall enligt vad som uppgetts ske när riksdagen fattar beslut med anledning av proposition 1986/87:95 om totalförsvarets fortsatta utveckling.

I slutet av mars 1984 besökte en iransk delegation Sverige för att informera

sig om möjligheterna att utbilda iranska studerande inom vårdområdet. Det gällde såväl tandläkar- som läkarutbildning. Bl. a. sammanträffade delegationen med företrädare för utbildningsdepartementet. Delegationen besökte även SwedeHealth AB, som ägs av Landstingsförbundet. SwedeHealth AB inledde kontakter med universiteten i Uppsala, Lund, Göteborg, Umeå och Linköping. Från regeringskansliets sida framfördes till SwedeHealth AB det önskvärda i att även det halvstatliga tjänsteexportbolaget Swedec International AB kopplades in på detta beredningsarbete. De båda bolagen kom senare överens om att gemensamt arbeta vidare med det eventuella utbildningsprojektet. Under våren 1984 diskuterades genom statssekreterarkontakter mellan utrikesdepartementet, utbildningsdepartementet och även arbetsmarknadsdepartementet de allmänna förutsättningarna för den ifrågavarande utbildningen.

De båda bolagens förberedelser för en eventuell offert kom att koncentreras till tandläkarutbildning – då i första hand en sådan utbildning förlagd till tandläkarhögskolan i Malmö. Fortsatta kontakter under hösten 1984 med Iran via landets ambassadör i Sverige utvisade att man från iransk sida inte önskade fortsätta diskussionerna förrän under 1985.

Vid 1984/85 års granskning (KU 1984/85:35, s. 47 f.) konstaterade utskottet att något regeringsbeslut i frågan inte förelåg och att, enligt vad som uppgetts vid utfrågningar inför utskottet, saken inte heller på annat sätt behandlats av regeringen. Någon utbildning hade för övrigt inte kommit till stånd. Utskottsmajoriteten fann mot angiven bakgrund inte anledning till något annat uttalande än att utskottet förutsatte att regeringen uppmärksamt följde frågans vidare utveckling. I ett särskilt yttrande uttalade c-, fp- och vpk-ledamöterna bl. a. att den planerade utbildningen inte borde äga rum.

Vid årets granskning har från UDH upplysts att kontakterna från hösten 1984 inte har återupptagits och att någon utbildning i Sverige av iranska läkare eller tandläkare därmed inte har kommit till stånd.

AB Bofors tecknade 1974 ett kontrakt med iranska staten om leveranser m. m. för ett kemiskt fabrikskomplex i Isfahan i Iran. Den sista utrustningen levererades av Bofors Nobel Chematur i december 1978. Genom ett tilläggskontrakt åtog sig AB Bofors att även svara för byggnation och montage. Detta arbete avbröts i januari 1980 och återupptogs i maj 1983. Enligt vad som vidare upplystes från UDH i september 1985 skulle fabrikskomplexet tillverka en rad kemiska produkter med bred användning inom den kemiska industrin, inräknat tillverkning av spängämnen. AB Bofors deltagare föll, enligt vad som också uttalades, inte under krigsmateriellagstiftningen. Mot bakgrund av dessa uppgifter fann utskottet vid 1985/86 års granskning inte anledning till något uttalande (KU 1985/86:25).

Vid årets granskning har från UDH upplysts bl. a. följande. Fabriken avses producera ättikssyra, svavelsyra, salpetersyra, etylalkohol, natriumsulfit och nitroprodukter, dvs. till en del gödningsämnen. Det är således en produktionsanläggning för baskemikalier. Produkterna används för framställning av bl. a. växtbekämpningsmedel, färgämnen, läkemedel, betsyror för stålverk, konstgödsel och kopieringsvätska. Civila och militära explosivmedel kan rent tekniskt också tillverkas av baskemikalierna.

Nobel Chematurs uppdragsgivare var National Defence Industries Orga-

nization, NDIO, som lyder under försvarsministeriet. Under shahtiden sorterade kemiindustrin under detta ministerium. Irans försvarsminister försäkrade för Sveriges Teheranambassadör i januari 1984 att anläggningen skulle tillverka "kemikalier och inget annat". Förläggningen av fabriken till Isfahan hade bl. a. sysselsättningspolitiska aspekter.

Enligt vad som vidare upplysts från UDH säger sig Nobelpersonal, som arbetat i Isfahan, inte ha noterat någon anläggning där som tyder på kruttillverkning. Isfahan bombades av Irak vid månadsskiftet september-oktober 1986 samt därefter vid ett flertal tillfällen. Av säkerhetsskäl drog Nobel tillbaka sin kvarvarande installationspersonal på senhösten 1986. När bombningarna inleddes var byggnation och montage i stort sett helt klara och efterkontroll förestod. Själva inkörningen av processanläggningen skulle börja först under år 1987. Sedan hösten 1986 har inga arbeten utförts i Isfahan av Nobels personal. NDIO synes i praktiken ha accepterat Nobels åberopande av force majeure. Företaget har förklarat sig i princip berett bistå NDIO även framdeles. För närvarande är det, till följd av kriget, mycket osäkert om och när en fullständig skadebedömning, ny upphandling, leveranser och förnyat montage kan genomföras. Skadorna på den kemiska fabriken, liksom andra anläggningar, är omfattande. Viss rådgivning sker i mellantiden i skriftväxling mellan parterna. När arbetena en gång återupptas bedömer Nobel att det kan ta ett år att leverera ny utrustning och återuppbygga anläggningen.

Under åren 1970–1978 meddelades enligt vad som inhämtats från KMI tillstånd till export av ammunition, sprängämnen och krut till Iran. Vidare gavs 1976–1978 tillstånd till utförsel av marinluftvärnskanoner, i de flesta fallen till Frankrike, för Irans räkning. Genom ett regeringsbeslut den 16 november 1978 suspenderades nio utförseltillstånd till Iran vilkas giltighetstid inte gått ut. Ett av dessa beslut avsåg marinluftvärnskanoner.

I detta sammanhang kan nämnas att utrikeshandelsministern Anita Gradin i ett svar på en fråga av Bertil Måbrink (vpk) den 4 december 1986 förklarat att regeringen inte har meddelat något tillstånd till export av krigsmateriel till Iran efter krigsutbrottet mellan detta land och Irak samt att de uppgifter som förekommit om att Iran skall ha tillgång till robot 70 utreds av polisen. I ett svar på en fråga av Hans Petersson i Hallstahammar (vpk) den 5 mars 1987 uttalade statsrådet Anita Gradin att frågan om möjligheten att köpa svensk krigsmateriel har tagits upp från iransk sida på olika nivåer och vid flera olika tillfällen, att svaren vid samtliga tillfällen har varit negativa samt att några tillstånd till export av krigsmateriel till Iran inte har lämnats sedan 1978. Detta har även berörts vid utfrågningen med Carl Johan Åberg.

Vid en av utfrågningarna med Jörgen Holgersson har denne upplyst att, vid de försök som gjorts att följa upp om robot 70 finns i Iran, det inte framkommit något som visar att så är fallet.

Lars Ångström och Henrik Westander uppgav vid utfrågningen inför utskottet att de anser det klart att det förekommit olaglig export av krigsmateriel till Iran. SFSF har, som nämnts, gjort en polisanmälan i denna del. Vidare har det förekommit uppgifter i pressen om att en i Skåne bosatt person under 1970-talets första hälft skulle ha fått dåvarande handelsministern Kjell-Olof Feldts bistånd i samband med illegala transporter av

krigsmateriel. Med anledning härav har Kjell-Olof Feldt i en skrivelse till utskottet redogjort för sina kontakter med denna person samt bestritt vederbörandes påståenden, *bilaga B 8 B*.

9.4 Indonesien

9.4.1 Landet

Den indonesiska övärlden omfattar tusentals öar, de flesta obebodda. Öarna ligger på båda sidor om ekvatorn och sträcker sig över 5 000 km i öst-västlig riktning. Indonesien är en av världens folkrikaste nationer med drygt 160 miljoner invånare.

Efter japansk ockupation under andra världskriget och krig mot Holland vann Indonesien sin självständighet 1949. En av öarna, Timor, var fram till 1975 delad mellan Indonesien och Portugal. Sedan portugiserna detta år dragit sig tillbaka utropades denna del av ön som en självständig republik, Östra Timor. I spetsen för den nya staten stod befrielserörelsen Fretilin. Östra Timor invaderades av indonesiska trupper och integrerades med Indonesien. Striderna fortsatte efter ockupationen. De indonesiska myndigheterna har kritiserats för kränkningar av de mänskliga rättigheterna i provinsen, som bebos av uppskattningsvis 500 000 människor. FN har utan resultat antagit flera resolutioner, den senaste 1982, med krav på att Indonesien drar sig tillbaka från Östra Timor.

Situationen i Östra Timor har tagits upp i riksdagen vid ett stort antal tillfällen, senast med anledning av ett betänkande av utrikesutskottet i maj 1986 (UU 1985/86:30).

9.4.2 Tidigare granskningar

Såsom nämnts granskade utskottet 1980/81 regeringens handläggning av ärenden om krigsmaterielexport till Indonesien. Det framkom då att Sverige 1959–1962 exporterat luftvärnsartilleri och därefter reservdelar till Indonesien. Vidare noterades att ytterligare export hade medgetts 1978 och 1980. Utskottets majoritet gjorde inte något särskilt uttalande. Utskottets s-ledamöter reserverade sig och uttalade, mot bakgrund av pågående strider i Östra Timor, att export av luftvärnskanoner till Indonesien inte stod i överensstämmelse med riktlinjerna för krigsmaterielexporten.

I detta sammanhang kan även erinras om att utskottet vid granskningen 1982/83 av export till USA av materiel till ett luftvärnssystem, efter att ha redogjort bl. a. för riktlinjerna vad gäller export av defensiv materiel, inte fann anledning till något särskilt uttalande. Vpk-ledamoten var av annan mening och ansåg att exporten inte borde ha ägt rum.

Tillämpningen av de 1981/82 fastlagda riktlinjerna för krigsmaterielexporten togs även upp vid granskningen 1983/84. Det gällde då export av granatgevär m. m. till Burma. Frågan var om sådana inre väpnade oroligheter förelegat att exporten inte bort tillåtas. Utskottets majoritet, som fann att riktlinjerna inte åsidosatts, framhöll det angelägna i att regeringen eftersträvar att få en så klar bild som möjligt av läget i det aktuella landet och att en

självständig bedömning görs av varje ansökan. Vidare erinrades om att särskild försiktighet bör iakttas bl. a. när informationsunderlaget om landet är bristfälligt eller motsägelsefullt. Vpk-ledamoten reserverade sig. Han ansåg att inre oroligheter förekommit i landet och att export inte bort tillåtas. Fp-ledamoten uttalade i ett särskilt yttrande bl. a. att faktamaterialet varit bristfälligt.

9.4.3 1985/86 års granskning m. m.

Granskningen gällde bl. a. regeringens handläggning av krigsmaterielexportärenden, särskilt med avseende på den 1985 inrättade rådgivande nämndens roll. Vid en utfrågning i granskningsärendet den 1 april 1986 gjorde den dåvarande utrikeshandelsministern, statsrådet Mats Hellström, uttalanden om exporten till Indonesien.

Mats Hellström uppgav att den export som dåmera tilläts till Indonesien innebar uppföljning av tidigare åtaganden och att regeringen inte lämnade tillstånd till några nya vapensystem, utan bara till sådant som var en följd av åtaganden som var gjorda av tidigare regeringar. Vidare uttalade han att regeringen inte tillät några nya åtaganden, men att följdleveranser kunde genomföras (KU 1985/86:25, s. 140 ff.). Ett motsvarande besked hade statsrådet lämnat i riksdagen den 11 januari 1985 som svar på en fråga av Hans Petersson i Hallstahammar (vpk) om vapenexporten till Indonesien (RD 1984/85:59) samt den 20 mars 1986 som svar på frågor av Maria Leissner (fp) och Bertil Måbrink (vpk) om exporten av vapensystem (RD 1985/86:101). Vid det senare tillfället uttalade Mats Hellström bl. a. att det inte gällde nya vapensystem utan en uppföljning av tidigare åtaganden – bindande åtaganden som gick tillbaka till de regeringar där Maria Leissners partivänner deltog.

Utskottets majoritet fann vid 1985/86 års granskning inte anledning till kritik vad gällde regeringens handläggning av frågor om tillstånd till export av krigsmateriel. Vidare anfördes att utskottet även i fortsättningen skulle komma att uppmärksamt följa dessa frågor. I en reservation såvitt nu är i fråga av fp-, c- och vpk-ledamöterna uttalades bl. a. att utskottet inte hade granskat och inte tog ställning i frågan om lämpligheten av ett regeringens beslut den 20 februari 1986 om tillstånd till export av krigsmateriel till Indonesien. Reservanterna konstaterade emellertid att om regeringen bedömt situationen i Indonesien sådan att tillstånd inte skulle ges för nya åtaganden, så borde till följd av riktlinjerna samma slutsats ha dragits vid tillståndsgivningen enligt tidigare åtaganden (gamla kontrakt).

Vid granskningsdebatten den 21 maj 1986 (RD 1985/86:146) om krigsmaterielexportfrågor kom utförseln till Indonesien att stå i förgrunden. Innebörden av riktlinjerna diskuterades ingående. Därvid kritiserades Mats Hellströms återgivna uttalanden. Under debatten framkom att beslutet den 20 februari 1986 gällde luftvärnskanoner för bestyckning av patrullbåtar samt uttalades att exporten ansetts som kompletteringar till tidigare leveranser. Frågan om regeringsbeslutet stod i överensstämmelse med riktlinjerna för krigsmaterielexporten har behandlats i riksdagen även vid detta riksmöte. Utrikesutskottet behandlade i november 1986 motioner om krigsmaterielex-

porten till vissa länder. Ett yrkande (vpk) om avbrytande av alla vapenleveranser till Indonesien avstyrktes.

Utrikesutskottet anförde att enligt gällande riktlinjer får utförsel, som innebär ett fullföljande av tidigare åtaganden, ske oavsett förhållanden som annars anges som hinder. Vidare uttalades följande. Den utförsel som för närvarande sker till Indonesien är, enligt vad utskottet erfarit, endast ett fullföljande av tidigare åtaganden. Frågan om tillämpningen i detta särskilda fall har emellertid ifrågasatts och prövas för närvarande av konstitutionsutskottet. – Vpk-ledamoten reserverade sig och uttalade att Indonesien faller utanför den krets av länder som kan komma i fråga som mottagare av svensk krigsmateriel. I en annan reservation (fp och c) anfördes att fortsatt vapenexport till Indonesien är en kontroversiell fråga, att det kan ifrågasättas huruvida regeringen har följt gällande riktlinjer samt att ärendet för närvarande prövas i konstitutionsutskottet. Riksdagen följde utrikesutskottet (UU 1986/87:3, rskr. 23).

9.4.4 Exporten till Indonesien 1978–1986

Indonesien har enligt SCB:s statistik under en tioårsperiod t. o. m. 1986 tagit emot 3,5 % av den svenska exporten av vapen och ammunition och kommer strax efter de tio största mottagarländerna (jfr avsnitt 9.2.4). Sveriges krigsmaterielexport till Indonesien – faktiska leveranser i löpande priser – har åren 1978–1985 uppgått till 38,2; 72,2, 26,4, 44,8, 92,5, 24,7, 69,1 resp. 26,8 milj. kr. Värdet av den 1986 beviljade exporten var 217,1 milj. kr.

I ärendet är upplyst att AB Bofors, som i allt väsentligt stått för exporten under 1978–1986, och Indonesien återupptog kontakter om leverans av krigsmateriel i början av 1970-talet. Dessa resulterade i att landet genomgående valde att vad gäller artilleri förse sina fartyg inom ett nybyggnadsprogram med Bofors vapensystem, 40 mm och 57 mm luftvärnskanoner. Det har vidare från KMI upplysts att nybyggnadsprogrammet av budgetskäl sträcktes ut över en längre tidsperiod med successiva beställningar av fartyg och vapenutrustning, allt inom ramen för ett totalprogram som således genomförts i takt med de årliga medelstilldelningarna.

Utöver de redovisade uppgifterna har från UDH tillhandahållits flera promemorior om exporten. Av den tillgängliga utredningen framgår att exporttillstånd lämnats i oktober 1981 för materiel för demonstration av robot 70 och i april 1982 för robotar m. m. Vidare har tillstånd bl. a. lämnats 1979 och 1984 till export av antiubåtsraketer samt vid olika tillfällen under tiden 1979–1984 till export av ammunition och reservdelar till sjömålskanoner m. m.

Vad gäller AB Bofors marinluftvärnssystem har följande tillstånd lämnats.

1. 27. 4.1978 Fyra 40 mm pjäser för tre fregatter, avsedda att byggas i Holland. Tillståndet förlängt 5.6.1979. Utförsel juli 1978–juni 1979
2. 29. 6.1978 Fyra 40 mm och fyra 57 mm pjäser för fyra patrullbåtar, avsedda att byggas i Sydkorea. Utförsel okt. 1978–mars 1979

3. 10. 1.1980 En 57 mm pjäs för ett skolfartyg, avsett att byggas i Jugoslavien. Utförsel okt.–dec. 1980
4. 9. 7.1981 Åtta 40 mm pjäser för fyra supportfartyg, avsedda att byggas i Sydkorea. Tillståndet förlängt 3.12.1981. Utförsel juli–dec. 1981
5. 18.11.1982 Fyra 40 mm pjäser för två supportfartyg, avsedda att byggas i Sydkorea. Utförsel jan.–mars 1983
6. 30. 1.1986 En 57 mm pjäs för utbildningsändamål vid en marinskola i Indonesien. Utförsel jan.–mars 1986
7. 20. 2.1986 Två 40 mm och två 57 mm pjäser för två patrullbåtar, avsedda att byggas i Västtyskland. Utförsel juli–sept. 1986
8. 20. 2.1986 Sex 40 mm och sex 57 mm pjäser för sex patrullbåtar avsedda att byggas i Indonesien. Utförsel delvis okt. 1986–mars 1987

9.4.5 Närmare om vissa exporttillstånd 1982–1986 till Indonesien

I oktober 1982 sökte AB Bofors exporttillstånd för bestyckning av två supportfartyg (punkt 5). Kontraktet hade tecknats 1981 och redovisats för KMI i maj samma år. Efter det att UD:s politiska avdelning lämnat ansökningen utan erinran meddelades tillståndet i november 1982.

I den debatt som förekommit har tillstånden till export av bestyckning för patrullbåtarna tilldragit sig särskild uppmärksamhet. Det är att märka att, enligt vad som upplysts, exportföretagen vid en rad tillfällen 1983–1986 fått beskedet att regeringen inte skulle komma att ge tillstånd till engagemang på nya områden av Indonesiens försvar. För åren 1983–1986 gäller enligt vad KMI vidare upplyst följande.

I juni 1983 anmälde AB Bofors ordern på en luftvärnspjäs för utbildningsändamål (jfr punkt 6). Ansökan kom in i maj 1985, och UD:s politiska avdelning avstyrkte månaden därpå tillstånd till exporten. AB Bofors tecknade 1983 ett kontrakt på luftvärnspjäser för de två patrullbåtar som skulle byggas i Västtyskland (jfr punkt 7). Det kan här nämnas att den tidigare leveransen för patrullbåtar (punkt 2) hade kontrakterats i början av 1976. UD:s politiska avdelning avstyrkte i juni 1985 även export av luftvärnspjäser till de nya patrullbåtarna. Den rådgivande nämnden uttalade i maj 1985 som sin mening att de aktuella ansökningarna inte skulle bifallas. Regeringen lämnade i ett beslut den 13 juni 1985 ansökningarna om att få exportera dels en pjäs för utbildningsändamål, dels pjäserna för patrullbåtarna utan bifall.

I oktober 1985 förnyade AB Bofors sin ansökan om att få exportera utbildningspjäsen. I ansökan lämnades kompletterande uppgifter om materielen. Sedan UD:s politiska avdelning bedömt den nya ansökningen positivt och den rådgivande nämnden i januari 1986 lämnat ansökningen utan erinran, meddelades tillståndet den 30 januari 1986 (punkt 6).

I början av februari 1986 sökte AB Bofors på nytt tillstånd till export av luftvärnspjäserna för de två patrullbåtarna (punkt 7). Samtidigt begärdes tillstånd till export av ytterligare tolv luftvärnspjäser till de sista sex patrullbåtarna (punkt 8). Till grund för sist angivna ansökan låg ett kontrakt

som tecknats 1984. Till ansökan fogade AB Bofors en promemoria. I den beskrev bolaget hur leveranserna utgjorde en integrerad fortsättning på av Indonesien tidigare kontrakterad och av AB Bofors levererad utrustning. Där beskrevs också hur Indonesien i början av 1970-talet valde att genomgående förse det indonesiska marina nybyggnadsprogrammet med Bofors vapensystem. I promemorian framhöll AB Bofors bl. a. att alla leveranser ingick som en del i en långsiktig planering från Indonesiens sida att bygga upp ett enhetligt system och utgjorde successiva beställningar inom ramen för ett totalprogram som fortlöpande genomfördes.

KMI överlämnade promemorian till försvarets materielverk (FMV) för synpunkter. Syftet var att få underlag vid bedömningen av effekterna av att avbryta leveranserna. Kommendören av första graden, avdelningschefen Gunnar-Bo Ericson, systemavdelningen vid FMV:s huvudavdelning för marinmateriel, avgav den 17 februari 1986 en promemoria till KMI. Av den framgår bl. a. följande. Ett örlogsfartyg konstrueras och byggs kring den utrustning som skall utgöra beväpningen. Likaså konstrueras stridsledning- och eldledningssystem så att de kan systemmässigt arbeta tillsammans med viss vapenutrustning. Tvingas man t. ex. vid en serieproduktion av fartyg med standardiserad beväpning byta till annan pjäsleverantör medför detta betydande omkonstruktioner av skrov och utrustning från annan leverantör. Enligt promemorian delade FMV de av AB Bofors framförda argumenten och framhöll att om beställningarna inte kunde genomföras, så måste situationen för den indonesiska marinen bedömas som mycket svår och få konsekvenser under många år framåt. Vidare påpekades att utbildnings- och underhållssystem måste läggas om.

Ansökningarna i februari 1986 jämte AB Bofors och FMV:s promemorior förelades den rådgivande nämnden vid dess sammanträde den 19 februari 1986. UD:s politiska avdelning tillstyrkte ansökningen. De närvarande ledamöterna i den rådgivande nämnden hade inte något att erinra mot att tillstånd beviljades för utförseln. Den 20 februari 1986 beviljade som nämnts regeringen utförseltillstånd för materielen under punkterna 7 och 8.

9.4.6 Övrig utredning vid årets granskning

Vid sidan av det skriftliga materialet har utskottet, vad gäller Indonesien, hållit en utfrågning med statsrådet Mats Hellström. Vidare har exporten till Indonesien tagits upp vid utfrågningar med statssekreteraren i UDH, Carl Johan Åberg, med rätts- och expeditionschefen i UDH, tillika tillförordnade krigsmaterielinspektören Jörgen Holgersson, samt med de förutvarande handelsministrarna Staffan Burenstam Linder, Hadar Cars och Björn Molin.

Vid utfrågningen har Mats Hellström bl. a. uttalat följande. I fråga om export till Indonesien godkänner regeringen bara leveranser som är knutna till tidigare gjorda åtaganden. Vid den värdering regeringen har gjort av läget på Östra Timor och över huvud taget i Indonesien har bedömts att leveranser som är knutna till tidigare åtaganden får fullföljas, men vi har inte velat gå in på nya områden. Det har också meddelats till den svenska försvarsindustrin. Tre olika kontrakt ligger till grund för leveranserna av luftvärnspjäser till de på olika varv byggda patrullbåtarna. Efter den förnyade ansökan, FMV:s

yttrande samt beredningen bl. a. i den rådgivande nämnden tog regeringen sitt beslut. De analyser som gjordes var noggranna och visade att yrkandena som framställdes av Bofors i slutet av 1985 när det gällde en utbildningspjäs och i början av 1986 när det gällde luftvärnspjäser hängde så intimt ihop med de tidigare åtagandena att det hade varit direkt fel att säga nej till beställningen. Det var ett sammanhängande vapensystem, och att säga nej skulle få konsekvenser för de redan levererade båtarna. Det är en totalbedömning vi gör. Mot bakgrund av situationen i landet har vi bedömt i vilken mån man är bunden av tidigare leveransåtaganden. Vidare har Mats Hellström framhållit att det inte är ovanligt att man tillåter vissa leveranser av defensiv materiel, men är försiktig med andra leveranser – även när det gäller defensiv materiel skall en totalbedömning göras – samt att det sägs i riktlinjerna att till ett land med inre oroligheter kan man exportera vapen som inte anses påverka den rådande situationen.

Vid utfrågningarna med bl. a. Mats Hellström och Staffan Burenstam Linder har – liksom vid en utfrågning med Jörgen Holgersson – tagits upp frågan om det förelåg några bindningar som nödvändiggjorde att tillstånd gavs till export av utrustningen till de sex sista patrullbåtarna. Mats Hellström har därvidlag förklarat att någon juridisk bindning inte förelåg, utan bundenheten gällde den totala bedömning som skall göras enligt riktlinjerna. Med bunden avses att vara politiskt bunden vid tidigare åtaganden. Vidare har Mats Hellström betonat att regeringen sade nej till ytterligare utförsel 1985, eftersom man på det underlag som då fanns uppfattade att det var ett nytt engagemang, men att AB Bofors senare återkom och visade att detta engagemang hängde intimt samman med de tidigare leveranserna.

Carl Johan Åberg har redovisat att han vid ett besök i Indonesien i januari 1986 sammanträffade med generaldirektören, den högste tjänstemannen vid utrikesministeriet. Denne framhöll för Carl Johan Åberg att fyra faktorer skulle göra att ett avbrytande av leveranserna negativt skulle påverka den indonesiska marinens utbyggnad samt få betydande ekonomiska konsekvenser. De fyra faktorerna var enligt generaldirektören att fartygskonstruktioner skulle få göras om samt att underhåll, reservdelsförsörjning och utbildning baserades på fortsatta Boforsleveranser. Vidare påpekades att ett avbrytande på ett avgörande sätt skulle påverka Sveriges trovärdighet som vapenleverantör. Generaldirektören gick enligt Carl Johan Åberg så långt att denne sade att det inte bara skulle påverka det egna landet, utan att det skulle få omfattande verkningar. Sammanfattningsvis såg enligt Carl Johan Åberg den indonesiska regeringen synnerligen allvarligt på ett avbrytande av leveranserna av Boforssystemet.

9.5 Utskottets överväganden

9.5.1 Inledning

I Sverige har alltsedan första världskriget rått ett principiellt förbud mot export av krigsmateriel (se. bl. a. en kungörelse 1918:411). Från detta förbud har emellertid regeringen kunnat göra undantag genom att bevilja utförsel-

tillstånd. Avsikten med detta system var då liksom i dag att möjliggöra för statsmakterna att utöva kontroll över exporten av sådan materiel. Det ursprungliga systemet anpassades sedermera till en under Nationernas Förbunds tid år 1925 ingången konvention om kontroll av den internationella vapenhandeln. Konventionen undertecknades av Sverige men trädde aldrig i kraft. I Sverige ersattes 1918 års bestämmelser med nya regler under 1920- och 1930-talen innehållande väsentligen samma principer som tidigare.

Efter andra världskriget har som känt i FN vid upprepade tillfällen bl. a. diskuterats förbud mot internationell vapenhandel till vissa länder. Ett flertal resolutioner i ämnet har också utfärdats (se SOU 1970:63 s. 32-33). Endast i något enstaka fall har FN antagit en bindande resolution på detta område.

Det skall nämnas att en rad andra länder har liknande restriktioner för vapenexport som Sverige. Bland dessa kan nämnas – förutom övriga nordiska länder – Förbundsrepubliken Tyskland, Belgien, Nederländerna, Schweiz, Österrike, Italien, Canada och Japan.

Den svenska försvarsindustrins möjligheter att inom landet utveckla, tillverka och underhålla materiel har betydelse för Sveriges säkerhetspolitiska trovärdighet och för den svenska försvarsmaktens utformning. Försvarets beställningar hos försvarsindustrin är emellertid inte så omfattande att företagen kan upprätthålla den storlek, kompetens och tekniska utvecklingsnivå som en hög självförsörjningsgrad på detta område fordrar. En viss export är därför nödvändig. Genom samarbete med utländska företag sker ett utbyte av försvarstekniska erfarenheter som den svenska försvarsindustrin kan ha nytta av för sina leveranser till det svenska försvaret.

Vad gäller de nu aktuella krigsmaterielexportfrågorna skall först hänvisas till avsnitten 9.2.1 – 9.2.3 där utskottet lämnat en ingående redogörelse för de lagregler och de riktlinjer som gäller för svensk krigsmaterielexport. Vid utskottets granskning av hur dessa regler och riktlinjer har tillämpats av regeringen har en av utgångspunkterna varit de uppgifter som föreligger om olaglig svensk vapenexport. Sådana uppgifter medför naturligtvis mot bakgrund av statens kontrollansvar på detta område risker för att vårt lands utrikespolitiska trovärdighet försämras både i Sverige och utomlands. Enligt utskottet vore detta självfallet allvarligt. Det bör understrykas att det inte är utskottets uppgift att granska enskilda företags förehavanden. Den konstitutionella granskningen avser regeringens befattning med krigsmaterielfrågor dels i sin egenskap av tillståndsgivande myndighet, dels som kontrollorgan genom krigsmaterielinspektionen, vilken har till uppgift att utöva tillsyn över tillverkningen av krigsmateriel i Sverige.

Den nu genomförda granskningen är inte heltäckande. I icke ringa utsträckning utgör den en uppföljning av tidigare års granskning av krigsmaterielexport till två asiatiska länder, nämligen Indonesien och Singapore. Det är utskottets avsikt att återkomma till hithörande spörsmål bl. a. mot bakgrund av att en särskild medborgarkommission nyligen tillsatts med uppdrag att skapa största möjliga klarhet kring de händelser som sedan år 1970 gett upphov till uppgifter om olaglig svensk vapenexport. Slutligen vill utskottet åter framhålla att det varit utskottets strävan att så långt det är möjligt öppet redovisa det utredningsmaterial som granskningen grundas på.

I det följande kommer utskottet att först behandla krigsmaterielexportfrå-

gor vad gäller Indonesien. Därefter följer en redovisning av vad som framkommit beträffande sådan export till Singapore och vidareexport därifrån. Vidare berörs i korthet vissa frågor om handelsutbyte m. m. med Iran samt, i ett sista avsnitt, vissa informationsfrågor m. m.

9.5.2 Indonesien

Utskottets granskning i denna del har gällt dels huruvida reglerna för krigsmaterielexport medgett sådan export till Indonesien mot bakgrund av läget i regionen och övriga omständigheter, dels motiveringar och uttalanden i detta sammanhang av ansvarigt statsråd.

Såsom konstaterats råder ett allmänt förbud mot krigsmaterielexport från vilket regeringen kan ge dispens. Till ledning för dispensgivningen har lagts fast att tillstånd under inga omständigheter får ges t. ex. om FN har beslutat om s. k. vapenembargo. Av central betydelse vid dispensgivningen är den bedömning som det ankommer på regeringen att göra av såväl de utrikespolitiska som de inrikespolitiska förhållandena i köparlandet. Till detta kommer, särskilt vid avgränsningen mellan materiel av utpräglat defensiv karaktär och krigsmateriel i övrigt, en totalbedömning av vissa faktorer utöver de nämnda, nämligen en prövning av materielens beskaffenhet och det sätt på vilket den kan förväntas bli använd, allt i enlighet med det synsätt som närmare utvecklas i riktlinjerna. Detta leder till att export av vissa typer av vapen kan få förekomma till ett land trots att där råder inre oroligheter, dock under den bestämda förutsättningen att vapnen kan bedömas inte komma till användning i en inre väpnad konflikt. Skälen mot krigsmaterielexport har inte samma tyngd när det gäller s. k. defensiva vapen, t. ex. kustartilleri, vilket påverkar bedömningen av exportärendena. Ett land som befinner sig i krig med annan stat kan dock inte påräkna att få köpa ens sådan materiel från Sverige.

Spänningen på Östra Timor har på senare år enligt regeringens bedömning väsentligt lättat jämfört med förhållandena på 1970-talet och anses i sig inte utgöra något hinder för svensk export av krigsmateriel till Indonesien. Det förhållandet att riktlinjerna tillåter export ger å andra sidan inte något land en automatisk rätt att få köpa svenska vapen. Utskottets granskning har gett vid handen att regeringen bedömt att situationen i Indonesien krävt stor återhållsamhet med krigsmaterielexport. Således tillåts för närvarande inte export av nya vapensystem till detta land. Att införa ett totalförbud, dvs. även förbud mot leveranser som hänger samman med tidigare export, har däremot inte ansetts nödvändigt.

Det har framkommit att AB Bofors begäran 1985 att få exportera ytterligare luftvärnskanoner till Indonesien först avslogs i linje med den berörda allmänna restriktiviteten. Bolaget återkom sedan med en detaljerad beskrivning av hur leveranserna hängde samman med den export av luftvärnsmateriel som pågått sedan 1970-talet, då beslut fattades om att förse det indonesiska marina nybyggnadsprogrammet med Bofors vapensystem. Det gällde bestyckning för patrullbåtar i ett program som av tekniska skäl delats upp i olika kontrakt – vid olika tidpunkter – eftersom fartygen skulle byggas vid olika varv. Sedan 1970-talets slut har successiva beställningar

gjorts av fartyg och vapenutrustning inom ramen för ett totalprogram som genomförts fortlöpande. Ett nej till export av luftvärnspjäserna till de sista patrullbåtarna i nybyggnadsprogrammet skulle enligt AB Bofors ansökan ha medfört krav på omfattande ändringar i konstruktionen av dessa fartyg samt konsekvenser också för de redan färdigbyggda fartyg som är anpassade för Bofors vapensystem.

Regeringen önskade få AB Bofors uppgifter ytterligare belysta bl. a. genom att anlita opartisk expertis från Försvarets materielverk för en bedömning av frågan. Av ett yttrande därifrån framgick att, på sätt AB Bofors gjort gällande, de begärda leveranserna hängde nära samman med de tidigare leveranserna. Bolagets ansökan behandlades av den rådgivande nämnden i krigsmaterielexportfrågor. Nämnden, vid vars sammanträde centerpartiets företrädare inte deltog, lämnade ansökningen utan erinran och regeringen beviljade den 20 februari 1986 tillståndet.

Utskottet har vid årets granskning kunnat ta del av en omfattande utredning till belysning av det nämnda exporttillståndet, som utan motsvarande belysning kom att tilldra sig en betydande uppmärksamhet vid förra årets granskning. Det kan till en början konstateras att inte något av de s. k. ovillkorliga hindren för export förelåg. Situationen var inte heller sådan att endast utförsel av reservdelar och ammunition kunde tillåtas. Enligt utskottets bedömning kan, vid en sammanvägning av samtliga omständigheter, beslutet inte anses stå i strid med riktlinjerna.

Det andra spörsmålet är det sätt på vilket frågor och kritik i anledning av beslutet har mötts. Det har således vid granskningen klarlagts att det inte förelåg några bindningar som ovillkorligen krävde ett bifallsbeslut. Det är i det sammanhanget angeläget för utskottet att slå fast att varje ansökan om exporttillstånd måste bedömas för sig. Det är vidare av särskild vikt att – inom ramen för den sekretess som regelmässigt råder i dessa frågor – motiven för fattade beslut i krigsmaterielexportärenden redovisas på ett sätt som är klart och otvetydigt.

I regeringens proposition 1984/85:82 om ökad insyn och samråd i frågor som rör krigsmaterielexport, m. m. kom ett synsätt till uttryck som innebär en ökad öppenhet i dessa frågor. Bl. a. skall erinras om att en rådgivande nämnd i krigsmaterielexportfrågor inrättats och att regeringen årligen i en skrivelse till riksdagen redogör för exporten. Det bör samtidigt konstateras att, såsom varit fallet vid tidigare granskningar, sekretessfrågorna hanterats med en betydande försiktighet. För landets möjligheter att, inom ramen för de restriktiva regler som gäller, kunna verka på exportmarknaden är det uppenbart av vikt att endast under mycket speciella omständigheter göra avsteg från detta. Avvägningen mellan sekretesshänsyn och strävan efter öppenhet medför emellertid en beaktansvärd risk för att debatten i enskilda exportärenden inte blir tillräckligt klarläggande. Vad som kommit fram i ärendet ger enligt utskottets mening vid handen att motiven för regeringsbeslutet den 20 februari 1986 om export av krigsmateriel till Indonesien, som utskottet i likhet med föregående år inte haft anledning att anmärka på, borde av föredragande statsrådet Mats Hellström ha redovisats med större tydlighet än som varit fallet. Enligt utskottet skulle han t. ex. redan från början ha klarlagt att några bindningar inte förelåg, som skulle innebära att ett bifallsbeslut ovillkorligen måste följa.

9.5.3 Singapore

Vid årets granskning, som är att se som en uppföljning av 1985/86 års granskning, har utskottet ingående belyst krigsmaterielexporten till Singapore från mitten av 1970-talet och framåt. Granskningen har naturligen påverkats av de ytterligare uppgifter om otillåten vidareexport därifrån som kommit i dagen sedan utskottet senast tog upp denna fråga. Utskottet redovisar nu de slutsatser som det omfattande underlaget hittills berättigar till och torde få anledning att på nytt ta upp saken när bl. a. den pågående förundersökningen har avslutats.

I den från inte bara konstitutionell synpunkt ovanliga och allvarliga situationen att påståenden förekommer om att statsråd känt till att otillåten utförsel ägt rum, har utskottet funnit det speciellt angeläget att på sätt som skett göra granskningen särskilt ingående. Redan det stora antalet utfrågningar är ett uttryck för detta. Genom dessa utfrågningar och övrig utredning har inte framkommit någon omständighet som gett utskottet belägg för att det i kretsen av regeringsledamöter funnits vetskap om oegentligheter. Enligt utskottets mening visar granskningen att de påståenden om oegentligheter som förekommit har föranlett undersökningar med de medel och resurser som har stått till buds. Det har också framkommit att, som ett led i prövningen av ansökningar, det har företagits mer eller mindre ingående kontroller bl. a. av det rimliga i ett lands som Singapore importvolym. Utskottet har i samband med granskningen för egen del föranstaltat om en militärteknisk bedömning av Singapores importbehov av krigsmateriel. Enligt denna bedömning har den svenska exporten till Singapore inte varit av sådan omfattning att den behövt väcka misstankar om att otillåten vidareexport förekommit.

Med facit i hand kan det hävdas att regeringarna på ett tidigare stadium bort misstänka att allt inte stod rätt till. Det kan i dag konstateras att graden av aktivitet från de olika regeringarna varierat. Enligt utskottets mening borde den växande mängden av ihärdiga och allvarliga påståenden ha motiverat till ytterligare åtgärder än dem som vidtogs. Det är också lätt att i efterhand konstatera att de undersökningar och kontrollåtgärder som vidtagits inte varit tillräckligt långtgående, liksom det nu kan konstateras att avgivna försäkringar från AB Bofors sida ej var till fyllest. Vid tiden för dessa försäkringar måste det emellertid ha varit svårt för regeringen att utgå från att gällande regler kringgåtts och oriktiga uppgifter lämnats av ett välrenommerat företag som AB Bofors.

Mot den angivna bakgrunden är det enligt konstitutionsutskottets mening – även om frågan närmast tillhör utrikesutskottets sakområde – nödvändigt att den rådande ordningen för tillstånd till och kontroll av krigsmaterielexport från vårt land ses över från grunden. En utredning om försvarsindustrins utlandsverksamhet remissbehandlas för närvarande. Ett flertal andra initiativ har också tagits såväl internt inom utrikesdepartementets handelsavdelning som genom att en utredning om krigsmaterielinspektionen och en särskild medborgarkommission har tillsatts.

Utöver det anförda finner utskottet i avvaktan på de undersökningar och de utredningar som pågår, och som får förutsättas också omfatta krigsmaterielinspektionens dubbla roll av tillsyns- och beredningsorgan, inte för

Rättelse: S. 49 rad 9 nerifrån: orden "att konstatera" har utgått.
Rad 6 och 5 nerifrån: orden "utrikesdepartementets handelsavdelning" har ersatt "utrikeshandelsdepartementet".

närvarande något ytterligare uttalande påkallat.

Slutligen har, på sätt som närmare redovisas i avsnitt 9.3.4, vid flera av utfrågningarna berörts regeringens befattning under innevarande år med export till Singapore och frågan om otillåten vidareexport därifrån. Vad som förevarit i nu berört hänseende föranleder inte något uttalande från utskottets sida.

9.5.4 Iran

Utskottet har följt upp tidigare granskningar av handelsutbyte med Iran m. m. Vad gäller den i avsnitt 9.3.5 närmare redovisade frågan om oljeupphandling finner utskottet att det är anmärkningsvärt att det uppdrag om oljeinköpet som regeringen meddelat fortfarande står kvar. Om det befinnes påkallat är det utskottets avsikt att återkomma till en granskning av krigsmaterielfrågor vad gäller Iran när den pågående förundersökningen avslutats och den tidigare berörda medborgarkommissionen genomfört sitt utredningsarbete.

9.5.5 Vissa informationsaspekter

Det finns slutligen skäl för utskottet att något beröra förutsättningarna för och genomförandet av förevarande granskning av krigsmaterielexportfrågor. Som redan nämnts har utskottet i detta ärende haft ett osedvanligt stort antal utfrågningar. Redan denna mängd information från flera håll ger anledning att något uppmärksamma former och vägar för information i regeringskansliet.

Information och dokumentation av händelseförlopp av nu berört slag ställer särskilda krav på rutinerna i regeringskansliet. Utskottet vill i detta sammanhang erinra om att rutinerna för kommunikationerna inom regeringskansliet har berörts i ett tidigare granskningsärende (KU 1984/85:35, s. 38 ff.). I det fallet gällde det beslutsfattandet kring viss kreditutfästelse till Algeriet, där utskottet hade funnit vissa brister föreligga i kommunikationerna såväl inom regeringskansliet som i förhållandet till berörda utlandsmyndigheter. Det kan vara påkallat att våra utlandsmyndigheter får i uppgift att ägna krigsmaterielexportfrågorna skärpt uppmärksamhet. Som utskottet nyss framhållit är det värdefullt att krigsmaterielinspektionens ställning och arbetsformer ses över. En sådan översyn kan ge anledning till ändrade rutiner vad gäller ärendeberedning och information till regeringen i krigsmaterielexportfrågor.

Ett ytterligare spörsmål som aktualiserats i ärendet är vikten av att konstitutionsutskottet och därmed riksdagen samt den svenska allmänheten får bredast möjliga underlag för sin bedömning av hithörande frågor. Utskottet vill i det sammanhanget anföra följande.

Det är naturligt att de stundtals motstridiga uppgifter om svensk krigsmaterielexport som förekommit i massmedierna har väckt krav på en saklig information om vad som verkligen hänt inom ett område som av nödvändighet är kringgärdat av en hög grad av sekretess. Det är mot denna bakgrund särskilt angeläget att den information som lämnas undanröjer oklarheter och ger så korrekta besked som möjligt. I fråga om misstankar om olaga

krigsmaterielexport har önskemål om en öppenhet förstärkts av att förundersökningen ännu inte har avslutats. Det förhållandet att en förundersökning pågår har samtidigt begränsat tillgången till information som kan offentliggöras. Ingen kan nämligen ha intresse av att försvåra åklagarens arbete.

Inte minst mot denna bakgrund har det varit särskilt angeläget att inte åsidosätta den boskillnad som måste råda mellan det arbete som bedrivs i regeringskansliet och det arbete som polis och åklagare har att utföra. Även för utskottets del har det varit angeläget att dra en motsvarande gräns i sin granskning. Endast i den utsträckning misstankarna om brott haft betydelse för den pågående behandlingen i regeringen av utförselansökningarna har utskottet haft anledning att gå in på dessa frågor.

Utskottet räknar med att regeringen underlättar för utskottet att fullgöra sin granskningsuppgift. För den framtida hanteringen av dessa frågor vill utskottet sålunda understryka vikten av att en så stor öppenhet som möjligt tillämpas. Utskottet har med tillfredsställelse noterat tillsättandet av en medborgarkommission med uppgift att ytterligare klarlägga den svenska krigsmaterielexporten och välkomnar de uttalanden som gjorts om ökad öppenhet. Utskottet förutsätter att resultatet av medborgarkommissionens arbete i största möjliga omfattning kommer att ges offentlighet. En ökad öppenhet kommer också att kunna underlättas av att förundersökningen slutförts.

Vad som förekommit i denna del föranleder inte något ytterligare utskottets uttalande.

10. Tjernobylkatastrofen 1986

Utskottet har till granskning tagit upp de åtgärder som vidtogs i regeringskansliet efter kärnkraftsolyckan den 26 april 1986 i Tjernobyl i närheten av Kiev i Ukraina i Sovjetunionen.

Till utskottet har från miljö- och energidepartementet överlämnats en redogörelse i form av dagboksanteckningar av händelseförloppet samt en promemoria som upprättats inom utrikesdepartementet. Vidare har utfrågning inför utskottet ägt rum med departementschefen, statsrådet Birgitta Dahl som åtföljdes av statssekreteraren Rolf Annerberg *(bilaga A 11)*. Utskottet lämnar i det följande en kort redovisning för reaktorhaveriet i fråga samt för regeringens åtgärder med anledning härav. Utdrag ur riksdagens protokoll den 12 maj 1986 fogas som *bilaga B 9*.

I samband med en planerad avställning av en reaktor i Tjernobylanläggningen skulle ett prov genomföras för att undersöka förutsättningarna att förbättra viss strömförsörjning. Emellertid misslyckades man med att stabilisera effekten. För att undvika snabbstopp sattes i strid mot säkerhetsföreskrifterna ett antal automatiska säkerhetssystem ur funktion. Åtgärden vidtogs under natten mellan den 25 och 26 april 1986. Följden blev en explosionsartad energiutveckling i reaktorn. Ett stort övertryck medförde att reaktorhärden sprängdes sönder. Omedelbart efter olyckan gjordes ett misslyckat försök att kyla härden. Olyckan resulterade i utsläpp av radioaktivitet i stor omfattning.

På förmiddagen den 28 april uppmättes förhöjd radioaktivitet vid Forsmarks kärnkraftverk. Efter kontroller vid verket och på andra ställen i landet, bl. a. i Studsvik, konstaterades att radioaktiviteten inte kommit från någon svensk anläggning. Väderleksförhållandena närmast föregående dygn samt analyser av nedfallets sammansättning tydde på att det kunde vara en reaktorolycka i Sovjetunionen som givit upphov till det radioaktiva nedfallet. Redan kort tid efter olyckan stod det klart att nedfallet av radioaktiva ämnen i Sverige var väsentligt allvarligare och mera omfattande än i de flesta andra länder i Västeuropa. Nedfallet, särskilt över delar av Gävleborgs och Västernorrlands län, blev jämförelsevis stort på grund av de väderleksförhållanden som rådde då molnet med de radioaktiva ämnena passerade över Sverige.

Birgitta Dahl fick kunskap om de förhöjda strålnivåerna på förmiddagen den 28 april. Hon sökte omedelbart kontakt med cheferna för kärnkraftinspektionen, strålskyddsinstitutet och vattenfallsverket. En första genomgång av läget skedde därvid med kärnkraftinspektionens chef. En åtgärd som bl. a. vidtogs av kärnkraftinspektionen var att besluta om neddragning av effekten vid samtliga tre enheter vid Forsmarks kärnkraftverk. I anslutning till denna genomgång informerade Birgitta Dahl statsministern, som befann sig på Gotland. Vidare uppdrogs åt ansvariga inom regeringskansliet och berörda myndigheter att kontinuerligt följa händelseförloppet. En rad överläggningar ägde rum under dagen samt en gemensam presskonferens i vilken deltog Birgitta Dahl samt företrädare för nyssnämnda ämbetsverk.

Sedan man fått klart för sig att olyckan inte inträffat i Sverige anmodades utrikesdepartementet att via de svenska ambassaderna i Sovjetunionen, Polen, Östtyskland och Finland begära upplysningar om en eventuell kärnkraftsolycka i något av dessa länder. Vidare kontaktades internationella atomenergiorganets chef i Wien, Hans Blix, som ombads att undersöka saken. Omkring klockan 19.00 samma dag kom bekräftelse från Moskva i form av en regeringskommuniké att en olycka inträffat vid kärnkraftverket i Tjernobyl. En rad frågor om läget ställdes senare under kvällen från svensk sida genom ambassaden i Moskva till de ryska myndigheterna. Under de följande dagarna förekom en rad kontakter med Sovjetunionen om vilka åtgärder som vidtogs för att begränsa effekterna av det radioaktiva utsläppet.

Birgitta Dahl har vid utfrågningen inför utskottet bl. a. framhållit följande. Redan från början när olyckan blev känd vidtogs en rad samordningsåtgärder både inom regeringskansliet och med berörda myndigheter. En särskild organisation upprättades som sedan fungerade under de påföljande veckorna. På myndighetsnivå deltog kärnkraftinspektionen, strålskyddsinstitutet, försvarets forskningsanstalt, livsmedelsverket, lantbruksstyrelsen, naturvårdsverket samt en rad länsstyrelser. Under den första tiden hade man att ta ställning steg för steg till hur de åtgärder som skulle vidtas i Sverige borde utformas. Bl. a. kunde konstateras att det inte förelåg en sådan situation att man behövde i någon mening vidta något som liknade undantagsåtgärder. Man skulle med utnyttjande av den ordinarie myndighetsorganisationen kunna vidta de åtgärder som behövdes för att skydda befolkningen och jordbruksproduktionen. Det gjordes bl. a. klart att det ankom på myndigheterna att självständigt fatta de nödvändiga besluten. Birgitta Dahl har

understrukit att regeringen t. ex. inte påverkat besluten om vilka riktvärden som skulle läggas fast utan endast framhållit att säkerheten skall sättas främst.

Den 7 maj fattade regeringen några viktiga beslut. Bl. a. fick energirådet i uppdrag att utvärdera vilka slutsatser som kunde dras av händelserna i Tjernobyl. Det var också då som regeringen fattade beslut om en rad internationella initiativ med anledning av olyckan, bl. a. instruktioner till de svenska representanterna vid IAEA att där ta initiativ till avtal om informationsutbyte och samarbete vid händelser av denna art. Sådana internationella avtal har numera träffats. Den 22 maj uppdrog regeringen åt en särskild statssekreterargrupp att överta vissa samordningsuppgifter. En vecka senare uppdrog regeringen åt cheferna för de berörda myndigheterna under ledning av naturvårdsverkets generaldirektör, att handha samordningen på myndighetsnivå.

Med anledning av den utvärderingsrapport som sedermera avgetts av generaldirektören Göran Steen i statens haverikommission har Birgitta Dahl inför utskottet anfört att de uppgifter man från svensk och andra länders sida ställdes inför med anledning av katastrofen var av unik karaktär och att det är riktigt som många, bl. a. Göran Steen, har påpekat, att Sverige inte hade en organisation för den typen av extraordinära händelser. Sverige hade däremot en väl uppbyggd organisation för det fall att en olycka skulle inträffa vid någon anläggning i Sverige.

Det är enligt Birgitta Dahl regeringens avsikt att dra lärdom av det inträffade och för framtiden förbättra beredskapen. En särskild utredning kommer att tillsättas för detta ändamål.

Enligt utskottet är det angeläget att den aviserade utredningen genomförs snarast. I övrigt har granskningen inte gett anledning till något uttalande från utskottets sida.

11. Arbetsmarknadskonflikten 1986

Utskottet har till granskning tagit upp ansvarsfördelningen mellan regeringen och statens arbetsgivarverk mot bakgrund av arbetsmarknadskonflikten 1986 på den offentliga sektorn. Det kan erinras om att utskottet tidigare har granskat regeringens åtgärder i samband med arbetsmarknadskonflikterna 1980 och 1985 (KU 1980/81:25 s. 23 ff. resp. KU 1985/86:25 s. 17 ff.).

Vid årets granskning har utskottet tagit del av förlikningskommissionens redogörelse med anledning av medlingsuppdraget (se *bilaga B 10*). Vidare har till belysning av ärendet utfrågningar ägt rum med förlikningskommissionens ordförande, f. d. utbildningschefen Sven-Hugo Ryman, med statsrådet Bengt K.Å. Johansson samt med förhandlingschefen Lars Dahlberg, SACO/SR, förste ombudsmannen Rune Larson, TCO-S och förbundsordföranden Curt Persson, Statsanställdas förbund (*bilagorna A 3–5*).

1965 års förhandlingsrättsreform innebar att avtals- och förhandlingsrätt samt rätt till stridsåtgärder infördes även på den offentliga arbetsmarknaden. Den äldre ordningen innebar formellt att de offentliga tjänstemännens anställnings- och avtalsvillkor reglerades ensidigt av staten, dvs. på offentligrättslig väg. Genom reformer 1976 utvidgades ytterligare de privaträttsliga

inslagen i regleringen av förhållandet mellan de statsanställda och staten som arbetsgivare. De grundläggande reglerna finns i lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet (MBL) och lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA).

Redan före 1965 års reform förekom vissa förhandlingar mellan staten och tjänstemännens organisationer. För statens räkning fördes dessa förhandlingar av civildepartementet. Förhandlingsöverenskommelser anmäldes för riksdagen i proposition, och ärendet behandlades som andra riksdagsärenden. I samband med att den nya förhandlingsrätten infördes fr. o. m. 1966 inrättades statens avtalsverk med uppgift att överta bl. a. tjänstemannaförhandlingarna från civildepartementet. I proposition 1965:77, i vilken förslaget om inrättande av statens avtalsverk lades fram, framhöll föredragande statsrådet bl. a. att även om avtalsverket hade en självständig ställning som förhandlingspart, var det självfallet nödvändigt med kontakter med företrädare för regeringen. Riksdagen fick genom inrättandet av riksdagens lönedelegation ett organ för att ta till vara det parlamentariska inflytandet över förhandlingarna. Lönedelegationens uppgift har fr. o. m. 1986 övertagits av finansutskottet.

År 1978 beslöt riksdagen att avtalsverket skulle ombildas till ett nytt ämbetsverk (prop. 1977/78:157, AU 39). Anledningen härtill var bl. a. de tidigare nämnda lagändringarna, vilka ansågs kräva en organisatorisk ändring för att staten effektivt skulle kunna utöva sin funktion som arbetsgivare. Ansvaret för alla centrala förhandlingar som syftade till kollektivavtal sammanfördes till en ny myndighet – statens arbetsgivarverk (SAV). Verket fick ställning som central myndighet i frågor där staten uppträder som arbetsgivare och ett samordningsansvar för den statliga arbetsgivarpolitiken. Departementschefen framhöll bl. a. att syftet var att lägga fast en klarare rollfördelning och befogenhetsfördelning mellan de myndigheter inom statsförvaltningen som har centrala arbetsgivaruppgifter. I det nya verkets styrelse borde ingå representanter för bl. a. regeringskansliet, myndigheterna och administrativa fackmyndigheter med uppgifter inom det avtalsbara området. Styrelsens ordförande borde vara statssekreterare hos budgetdepartementets personalenhet.

Enligt förordningen (1978:813) med instruktion för statens arbetsgivarverk leds SAV av en styrelse. Ledamöter av denna är verkets generaldirektör samt 18 andra ledamöter som regeringen utser särskilt. Inom styrelsen finns en förhandlingsdelegation. Den består av generaldirektören och högst fem andra ledamöter som styrelsen utser. I SAV:s styrelse ingår numera inte någon företrädare för regeringskansliet på statssekreterarnivå. Syftet med den förändringen är, enligt vad löneministern, statsrådet Bengt K. Å. Johansson uttalade vid en utfrågning inför konstitutionsutskottet våren 1986, att markera SAV:s självständiga ställning som förhandlingspart.

En medlingskommission för hela den offentliga sektorn tillsattes den 26 maj 1986 sedan konflikt utbrutit på SACO/SR-K:s förhandlingsområde. De olika arbetstagarparterna på den offentliga sektorn – SKAF, SF, TCO-S, KTK, SACO/SR-S och SACO/SR-K – hade vid denna tidpunkt skilda uppfattningar i olika frågor och förhandlingarna hade därför inte förts särskilt långt. Arbetsgivarsidan – SAV, Landstingsförbundet och Svenska

kommunförbundet – som tidigt offentligt uttalat att man ville föra samordnade förhandlingar, såg i det läget ingen annan lösning på problemen än att en kommission tillsattes för hela den offentliga sektorn. De flesta arbetstagarorganisationerna var dock mer eller mindre skeptiska till att en kommission tillsattes.

Kommissionen arbetade i drygt sex månader med ett uppehåll under två sommarmånader. Huvudfrågorna var avtalsperiodens längd, löneutrymmet och den s. k. överhängsproblematiken samt följsamhets- och fördelningsfrågor. I ett första skede (maj–juni) avvärjdes "läkarkonflikten" samt gjordes försök att få i gång konstruktiva förhandlingar. I ett andra skede (augusti–september) återupptogs förhandlingar samt gjordes försök att nå uppgörelser. I nästa skede (september–oktober) fortsatte förhandlingarna. Kommissionen lade ett slutbud, som förkastades av parterna den 19 september. En av arbetstagarorganisationerna uppgav dock att man lämnat ett s. k. mjukt nej. Samma dag arrangerades en presskonferens där företrädare för regeringen, Landstingsförbundet och Kommunförbundet redovisade varför de offentliga arbetsgivarna hade förkastat slutbudet. Vid presskonferensen kommenterades från regeringshåll avtalskonstruktionen på vissa punkter, bl. a. när det gällde följsamheten och låglönesatsningen. Under utfrågningarna inför utskottet riktade företrädarna för de fackliga organisationerna viss kritik mot att regeringen vid detta tillfälle uttalat sig i frågor av förhandlingskaraktär. Samtidigt uttryckte de förståelse för att regeringen som ansvarig för landets ekonomi känt ett behov av att uttala vissa uppfattningar.

Kommissionen strandade förhandlingarna. Det varslades om omfattande stridsåtgärder. Efter sonderande samtal och fortsatta överläggningar lade kommissionen fram förslag som inte godtogs. Stridsåtgärder utlöstes och kommissionen konstaterade åter att förhandlingarna strandat. Konfliktåtgärderna trappades upp. I ett sista skede (oktober–november) inledde kommissionen sonderingar för att undersöka om det förelåg förutsättningar för att på nytt starta förhandlingarna. Stridsåtgärderna ställdes in och direkta förhandlingar inleddes. De bröt emellertid samman för KTK:s del och konflikt utlöstes på nytt. Varsel lades också om nya omfattande stridsåtgärder. Efter intensiva slutförhandlingar lade kommissionen fram ett slutligt förslag den 30 oktober. Alla parter accepterade förslaget, vilket förutsatte fortsatta direktförhandlingar. Avtalen i deras helhet signerades den 27 november.

Vid förra årets granskning uttalade utskottsmajoriteten att den svenska modellen på området naturligen inte utesluter kontakter mellan den politiska ledningen i landet och arbetsmarknadens parter speciellt i ett allvarligt konfliktläge, under det att företrädare för de borgerliga partierna i en reservation bl. a. anförde att det rått betydande oklarhet vad gäller ansvarsfördelningen mellan regeringen och arbetsgivarverket samt att handläggningen inom regeringen av TCO-konflikten 1985 varit ägnad att skapa missförstånd. Vidare uttalades enhälligt att det är värdefullt att vissa förändringar vidtagits beträffande uppläggningen av förhandlingsarbetet med en fastare markering av arbetsgivarverkets ansvar.

Vad gäller årets granskning vill utskottet uttala följande.

Enligt utskottets uppfattning hade uppläggningen av förhandlingsarbetet

på den statliga arbetsgivarsidan i 1986 års avtalsrörelse vissa fördelar jämfört med vad tidigare gällt. Det måste emellertid konstateras att denna uppläggning med försök till en klarare ansvarsfördelning mellan regering och arbetsgivarverket inte helt kunnat fullföljas bl. a. på grund av det komplicerade förhandlingsläget. I känsliga lägen gjorde regeringen uttalanden vilka väckte negativa reaktioner hos företrädare för de fackliga organisationerna. Trots den förändring som skett behöver således enligt utskottets uppfattning ytterligare uppmärksamhet ägnas åt frågan att klarlägga ansvarsfördelningen mellan regeringen och arbetsgivarverket. Granskningen har i övrigt inte gett anledning till uttalande från utskottets sida.

12. Regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor m. m.

Konstitutionsutskottet har under de senaste årens granskningsarbete tagit upp regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor. Utskottet har även i år gjort en granskning av vissa av regeringens under 1986 vidtagna åtgärder för jämställdhet. I granskningsarbetet har sålunda belysts vissa grundläggande författningsbestämmelser för jämställdhetsarbetet, jämställdhetsarbetets organisation i regeringskansliet, kvinnorepresentationen i statliga utredningar m. m., vissa av regeringen vidtagna ändringar i jämställdhetsförordningen, handlingsprogram för jämställdhet i regeringskansliet, ett antal tillsättningsärenden som varit föremål för gemensam beredning i regeringskansliet ävensom vissa ytterligare åtgärder på jämställdhetsområdet. För en utförligare redovisning hänvisas till *bilaga B 11* till detta betänkande.

I betänkandet KU 1983/84:30 (s. 21) betonade utskottet att strävandena att öka kvinnorepresentationen på olika områden måste öka. I betänkandet KU 1984/85:35 (s. 21) uttalade utskottet att det när det gäller kvinnorepresentationen är betydelsefullt att sådana åtgärder i fråga om uppdrag m. m. som förutsätts i den förordning (1984:803) om jämställdhet i statlig verksamhet som antogs 1984 verkligen kommer till stånd. Utskottet har även under detta års granskning undersökt kvinnors och mäns medverkan i statliga utredningar och kommittéer. Därvid har noterats att andelen kvinnor ökat något även under 1986, från 17.0 till 18,0 %. Utskottet har också med utgångspunkt i 1987 års kommittéberättelse studerat i vilken omfattning kvinnor erhållit ordförande- och sekreterarposter i utredningar som regeringen tillsatt under 1986. Även här har noterats en förbättring jämfört med tidigare år. Sålunda var 6 av 42 nya ordförande eller särskilda utredare kvinnor (14,3 %) och 45 av 106 nya kommittésekreterare och biträdande sekreterare kvinnor (42,4 %).

Regeringen har under hösten 1986 beslutat om riktlinjer för nya åtgärder för att nå ökad jämställdhet vid meddelandet av uppdrag i statliga styrelser, nämnder och kommittéer, t. ex. vid förordnande av ledamöter. Regeringen har mot den bakgrunden under 1986 genomfört ytterligare skärpningar av förordningen (1984:803, omtryckt 1986:1395) om jämställdhet i statlig verksamhet. I förordningens inledande paragraf anförs sålunda att som ett

led i regeringens strävan att åstadkomma en i huvudsak jämn könsfördelning i statliga anställningar och uppdrag meddelas i förordningen vissa föreskrifter för myndigheterna under regeringen. En skärpning har vidtagits av de föreskrifter i förordningen där myndigheterna åläggs särskilda åtgärder när de skall ge någon ett uppdrag eller föreslå någon till ett uppdrag. En erinran om jämställdhetsförordningens föreskrifter har även tagits in i 2 § kommittéförordningen (1976:119, senast ändrad 1986:1384).

Regeringens nya riktlinjer innebär bl. a. också att departementen skall bereda regerings- och statsrådsärenden som gäller uppdrag så att det under beredningen skapas möjligheter att välja mellan personer av båda könen, om detta kan ske inom ramen för sakliga urvalsgrunder. En särskild statssekreterarskrivelse har fogats till de riktlinjerna för jämställdhetsarbetet. Skrivelsen är avsedd att spridas såväl inom regeringskansliet som inom myndigheter, kommittéer m. fl. Innehållet redovisas utförligare i den nämnda bilagan B 11.

Regeringen beslutade år 1985 att tillkalla en särskild utredare för att föreslå åtgärder för att öka andelen kvinnor i statliga organs styrelser m. m. Till särskild utredare utsågs riksdagsledamoten Gerd Engman (s). Utredningen har under 1985 avlämnat två delbetänkanden, Ska även morgondagens samhälle formas enbart av män? (Ds A 1986:4) och Hit – men inte längre? (Ds A 1986:5). Bakgrunden till och innehållet i de nämnda delbetänkandena redovisas utförligare i den nämnda bilagan B 11. Utredningen kommer inom kort att överlämna sitt slutbetänkande till regeringen.

När det gäller åtgärder för att öka kvinnorepresentationen kan utskottet således konstatera att andelen kvinnor i statliga utredningar, kommittéer m. m. under senare år uppvisat en mindre ökning. Regeringen har under 1986 antagit nya riktlinjer för jämställdhetsarbetet och som ett led häri för att åstadkomma en ökning av kvinnornas andel i olika statliga organs ledning m. m. också genomfört ändringar i jämställdhetsförordningen och kommittéförordningen. Den år 1985 tillsatta särskilda utredaren med uppdrag att föreslå åtgärder för ökad kvinnlig representation har under 1986 avlämnat två delbetänkanden. Ett slutbetänkande kommer inom kort. Utskottet, som ser positivt på de vidtagna åtgärderna, förutsätter att regeringen, sedan den sittande utredningen lagt fram sina förslag, kommer att vidta ytterligare åtgärder. Det är, som utskottet också tidigare anfört, mycket angeläget att kvinnorepresentationen på olika områden kan öka.

Utskottet har under de tre senaste åren belyst jämställdheten inom regeringskansliet. I betänkandet KU 1984/85:35 redovisades att en arbetsgrupp inom regeringskansliet lagt fram ett förslag till handlingsprogram för jämställdhetsfrågor i regeringskansliet. I betänkandet KU 1985/86:25 konstaterade utskottet att något handlingsprogram, trots att ett förslag till sådant förelegat i närmare två år, ännu inte antagits. Utskottet uttalade att det ansåg det angeläget att arbetet med jämställdhetsfrågorna i regeringskansliet m. m. intensifieras.

Vid årets granskning har framkommit att styrelsen för regeringens förvaltningskontor den 5 november 1986 beslutat om antagande av ett handlingsprogram för jämställdhet i regeringskansliet. Utöver vad som framgår av bilaga B 11 kan här nämnas att det antagna programmet i

jämförelse med 1984 års förslag till program inte innehåller några direkta uttalanden om ett visst procenttal kvinnor i olika lönefält. I 1984 års förslag anfördes sålunda att målet för jämställdhetsarbetet fram till budgetårsskiftet 1987/88 skulle vara 50 % kvinnor i lönefältet (dåvarande) F 21–23, 40 % kvinnor i lönefältet F 23–26 och 20 % kvinnor på chefslöneplanet (exkl. statsråd och statssekreterare). Andelen kvinnor av de rättssakkunniga borde enligt förslaget öka till 40 %. I det numera antagna handlingsprogrammet återfinns inte några på motsvarande sätt konkreta uppgifter om mål för olika lönefält. I det gällande programmet finns i stället mera allmänt utformade mål. För biträdes- och kontorskarriären anges att det är svårt att fastställa realistiska mål för ökad rekrytering av män inom området men att då rekrytering sker skall eftersträvas att öka andelen män. Vidare anförs att åtgärder för att bredda kvinnors yrkesområden liksom åtgärder för att öka andelen män i traditionellt kvinnodominerade arbetsområden skall ingå i jämställdhetsarbetet. När det gäller handläggare inkl. rätts- och övriga sakkunniga skall enligt det antagna programmet strävan vara att i varje departement, under en treårsperiod med början budgetåret 1987/88, få till stånd en balanserad fördelning mellan kvinnor och män. Strävan skall vara att det underrepresenterade könet i varje lönefält skall uppgå till minst 40 %, vilket är vedertagna normer. I programmet uttalas också att särskild uppmärksamhet skall ägnas anställda på chefslöneplanet, där åtgärder skall vidtas för att andelen kvinnor skall öka. På de departement som i dag har en mycket låg andel kvinnor skall åtgärder ske så snart möjligheter för detta finns.

Av den gjorda granskningen framgår vidare att Departementens tjänstemannaförening vid lokala förhandlingar riktat kritik mot arbetsgivaren för att denne inte upprättat några jämställdhetsplaner i enlighet med det statliga jämställdhetsavtalet för åren 1984/85, 1985/86 och 1986/87. Föreningen har också yrkat skadestånd av arbetsgivaren. Denne har dock bestritt skadeståndsskyldighet och bl. a. åberopat att det antagna jämställdhetsprogrammet utgör jämställdhetsplan enligt medbestämmandeavtalet. Sedan parterna vid lokala förhandlingar konstaterat att de inte kunde enas har tjänstemannaföreningen begärt centrala förhandlingar, vilka dock inte slutförts ännu.

I frågan om jämställdhetsprogram för regeringskansliet gör utskottet följande bedömning.

Eftersom förhandlingar ännu pågår mellan tjänstemannaföreningen och regeringens förvaltningskontor om det antagna jämställdhetsprogrammet är att bedöma som en jämställdshetsplan enligt det statliga medbestämmandeavtalet eller ej ingår inte utskottet i någon prövning av den frågan. Oavsett den utgång som tvisten kan få är det dock enligt utskottets mening beklagligt att den behövt uppkomma. Utskottet erinrar om sitt uttalande i förra årets granskningsbetänkande att arbetet med jämställdhetsfrågorna i regeringskansliet m. m. måste intensifieras.

Utöver det anförda har utskottet inte funnit anledning till något uttalande i detta granskningsärende.

13. Utlänningsärenden

KU 1986/87:33

Utskottet har vid flera tidigare tillfällen granskat regeringens handläggning av utlänningsärenden, bl. a. besvärsärenden om avvisning, utvisning och verkställighet av sådana beslut (s. k. väntarärenden) (KU 1979/80:50, 1981/82:35, 1982/83:30, 1983/84:30, 1984/85:35 och 1985/86:25). I anledning av granskningen 1984/85 underströk utskottet på nytt kraftigt vikten av att fortsatta ansträngningar gjordes för att möta en ökande tillströmning av ärenden så att handläggningstiderna inte förlängdes, varvid även uttalades att detta givetvis inte fick ske på bekostnad av rättssäkerheten.

Vid årets granskning har, som föregående år, en uppföljning skett av handläggningstider m. m. i främst väntarärenden. Utskottet har även tagit upp regeringens praxis i asylärenden m. m. Vidare har tillämpningen av de särskilda bestämmelserna om avvisning och utvisning av presumtiva terrorister (terroristbestämmelserna) berörts. Dessa frågor behandlas i kansliPromemorior, *bilagorna B 12 A–C*. En utfrågning har ägt rum med statsrådet Georg Andersson och expeditionschefen Stina Wahlström, arbetsmarknadsdepartementet, *bilaga A 19*.

Den svenska lagstiftningen beträffande flyktingar står i överensstämmelse med 1951 års FN-konvention om flyktingars rättsliga ställning. I 3 § utlänningslagen (1980:376, omtryckt 1984:595, ändrad senare 1986:337 – UtlL) återfinns en definition och en skyddsbestämmelse rörande flyktingar som överensstämmer med konventionens. Bestämmelserna i 5 och 6 §§ UtlL om skydd åt krigsvägrare och åt personer som, utan att vara flyktingar, kan åberopa starka politiskt-humanitära skäl för att få stanna i Sverige, ger skydd även åt personer som inte omfattas av flyktingkonventionen.

De riktlinjer för flyktingpolitiken som lades fast vid 1983/84 års riksmöte samt utlänningslagstiftningens regler i vissa hänseenden redovisas närmare i *bilaga B 12 A*.

Av den i mars 1987 avgivna regeringsskrivelsen 1986/87:134 om flyktingpolitiken föregående år kan utläsas att de flyktingar som överfördes till Sverige, s. k. kvotflyktingar, utgjorde en mindre del av den totala flyktinginvandringen till Sverige. Mångdubbelt fler var de som på egen hand reste hit och sökte asyl vid gränsen eller efter ankomsten till Sverige. Under år 1986 uppgick dessa, inräknat barn, till närmare 15 000 personer, varav ca 1 700 direktavvisades. Under år 1985 var antalet asylsökande ca 14 500 medan antalet direktavvisade uppgick till ca 2 900. De största grupperna av asylsökande kom under år 1986 från Iran, Chile, Etiopien och Polen.

Sammanlagt beviljades under år 1986 ca 13 400 uppehållstillstånd på skäl enligt 3, 5 eller 6 §§ UtlL eller av politiskt-humanitära skäl. Ett betydande antal av dem som under året beviljats uppehållstillstånd hade ansökt om asyl före år 1986. Den ökade tillströmningen av asylsökande har medfört att många av de enskilt inresta under år 1986 alltjämt väntade på beslut vid ingången av år 1987. I skrivelsen konstateras att tillståndsgivningen under år 1986 i huvudsak har följt tidigare års praxis. Den undersökning avseende statens invandrarverks (SIV) och regeringens praxis som redovisades i förra årets skrivelse till riksdagen om flyktingpolitiken (Skr. 1985/86:129) visade att ungefär hälften av de asylsökande beräknades ha fått uppehållstillstånd

på skäl hänförliga till 3 § UtlL, ca 10 % på skäl hänförliga till 5 § UtlL medan resterande 40 % fick stanna med stöd i 6 § UtlL. Därutöver hade under år 1985 uppehållstillstånd beviljats 868 personer på humanitära grunder (31 § i utlänningsförordningen).

SIV för fr. o. m. fjärde kvartalet 1986 regelbunden statistik över tillståndsgivningen avseende flykting- och flyktingliknande skäl. Av de ca 3 000 uppehållstillstånd som beviljades av flyktingskäl under perioden 1.10–31.12. 1986 avsåg 41 % 3 § UtlL, 23 % 5 § UtlL och 36 % 6 § UtlL.

Enligt den senaste flyktingskrivelsen fördelades den utomnordiska invandringen under år 1986, barn inräknade, på följande sätt:

Flykting- och flyktingliknande skäl inkl. humanitära skäl	17 400
Anknytningsfall	8 800
Arbetsmarknadsskäl	100
Adoptivbarn	1 200
Total utomnordisk invandring	**28 000**
(total utomnordisk utvandring	6 600)

I de riktlinjer som regeringen angett för den nuvarande invandrings- och flyktingpolitiken uttalades att det är önskvärt att gällande regler, riktlinjer, motivuttalanden och praxis systematiskt dokumenteras och sprids (prop. 1983/84:144, s. 121). Vid utfrågningen har redovisats att de senaste årens kraftigt ökade invandring samt arbetsbelastningen hos polismyndigheter, invandrarverk och regeringskansli har medfört att det inte funnits utrymme att göra en sådan sammanställning av praxis. Invandrarministern Georg Andersson har också pekat på att de över tiden ständigt ändrade förhållandena och andra omständigheter gör det utomordentligt svårt att göra en praxiskatalog för just asylärenden. Georg Andersson, som erinrat om att ca 80 % av de asylsökande får stanna i Sverige, har även framhållit att det rent allmänt kan sägas att invandrarverkets praxis i princip inte skiljer sig från regeringens. Inom arbetsmarknadsdepartementet har man gått igenom fall som sagts vara uttryck för en hårdnande praxis. Det har därvid konstaterats att besluten i dessa ärenden inte gett belägg för påståendena.

Mot bakgrund av uppgifter om att ombud för asylsökande funnit det svårt att få ta del av skälen för beslut i utlänningsärenden har invandrarministern anfört följande. I besluten från invandrarverket och regeringen anges de lagrum som åberopas. Det anges även om skälet för en asylsökande är för svagt eller om motivet är att den sökande inte framstår som trovärdig. Däremot redovisas inte vilka av den sökande åberopade omständigheter som inte bedömts vara tillräckligt starka eller inte vara trovärdiga. Orsaken är att både SIV och regeringen menar att sekretessbestämmelserna lägger hinder i vägen för en sådan redovisning. En sökande måste kunna med förtroende lämna alla uppgifter om sig själv till myndigheterna och vara övertygad om att de inte kommer till offentlighet. Däremot är det självklart att utlänningen själv, hans ombud eller annan person som han ger tillstånd, på förfrågan skall få en närmare motivering varför beslutet blivit det ena eller det andra. Dessutom kan invandrarverket i sitt yttrande i samband med ett överklagande på ett helt annat sätt motivera sina ställningstaganden i ärendet, eftersom verkets yttrande inte är offentligt. Det är också vad som sker. Georg

Andersson har även erinrat om att direktiven till utredningar som tillsatts för att se över såväl utlänningslagstiftningen som utrednings- och handläggningssystemet skall ta upp bl. a. beslutsmotiveringarna i utlänningsärenden. Syftet är att, under beaktande av sekretesshänsyn, pröva möjligheten till utförligare motiveringar.

Vid utfrågningen har också beskrivits hur information om förhållandena i olika länder samlas in, genom ambassader, genom flyktingkommissarien och hans ombud i Sverige samt vid kontinuerliga kontakter med Amnesty International, Röda korset och andra organisationer. När uppgifter har förekommit om att personer som återvänt till sitt hemland har råkat illa ut har departementet, framför allt med hjälp av ambassadpersonal, försökt ta reda på om så varit fallet. Inte i något fall under den tid Georg Andersson varit invandrarminister har det visat sig vara fråga om gripanden av allvarligare art. Det har enligt Georg Andersson däremot hänt att en hemvändande utlänning under en kortare tid tagits i förvar för identitetskontroll.

Regeringen har således bl. a. att pröva besvär över invandrarverkets beslut om att avvisa eller utvisa en utlänning samt om verkställighet av sådana beslut. I dessa s. k. väntarärenden har balanserna i regeringskansliet minskat avsevärt sedan juni 1986. Den genomsnittliga handläggningstiden var emellertid längre i mars 1987 än den var våren 1986, ca nio månader. Handläggningstiderna hos polismyndigheterna varierade under år 1986 mellan en och sex månader. Hos SIV fortsatte under år 1986 handläggningstiderna i asylärenden att öka och var i genomsnitt tre och en halv månad. För en asylsökande som får ett negativt beslut av invandrarverket och överklagar detta hos regeringen överstiger den totala väntetiden från det ansökan görs hos polisen till dess regeringen meddelar sitt beslut i allmänhet ett år. I många fall får de sökande vänta mer än två år på ett slutligt beslut.

Utskottet har, som nämnts, vid flera tillfällen kraftigt understrukit vikten av att motverka en förlängning av handläggningstiderna samt betonat att detta inte får ske på bekostnad av rättssäkerheten. I det förra granskningsbetänkandet noterade utskottet att olika åtgärder hade vidtagits för att komma till rätta med problemen. Vid utfrågningen har Georg Andersson, som konstaterat att regeringen sedan den 1 juli 1986 avgjort fler ärenden än som kommit in, uttalat att handläggningstiderna är alldeles för långa. Han har redogjort för de personalförstärkningar som har gjorts hos polismyndigheterna, hos invandrarverket och i regeringskansliet. Ytterligare åtgärder har anmälts i tilläggsbudget II för detta budgetår. Situationen vid SIV är enligt Georg Andersson så bekymmersam – verket har ca 4 500 ärenden i balans – att det behövs en extra insatsstyrka där för att minska ärendebalansen på samma sätt som har varit fallet i arbetsmarknadsdepartementet. Invandrarministern har vidare erinrat om att de två utredningar som tillsattes i februari 1987 har till huvuduppgift att göra det möjligt att pressa ned handläggningstiderna väsentligt. Georg Anderssons målsättning är att man inom loppet av två månader från det att en asylansökan har lämnats in skall avgöra ärendet i invandrarverket och att det skall ta högst två månader i regeringskansliet.

Den ena utredningen skall göra en teknisk översyn av utlänningslagen. Syftet är, utöver att förkorta handläggningstiderna, att göra lagstiftningen mer överskådlig och ändamålsenlig. Den andra utredningen skall se över

organisation och rutiner för handläggning av utlänningsärenden i syfte att förkorta handläggningstiderna i asylärenden. Utredningsuppdragen (Dir. 1987:3 och 1987:4) skall slutföras vid årsskiftet 1987-1988, men redan den 1 juni 1987 bör utredarna redovisa sina bedömningar av möjligheterna att komma till rätta med de långa handläggningstiderna.

Enligt 50 § UtlL får en utlänning under vissa närmare angivna förutsättningar tas i förvar bl. a. i samband med verkställighet av en avvisning eller utvisning. En utlänning som är under 16 år får tas i förvar endast om det – utöver de skäl som krävs i andra fall – föreligger synnerliga skäl för detta. Detsamma gäller för åtminstone en av barnets vårdnadshavare. Det framgår av uttalanden i förarbetena till lagstiftningen att förvarsinstitutet skall användas mycket restriktivt. Det har emellertid gjorts gällande att förvarstaganden sker rutinmässigt och i väsentligt större utsträckning – enligt vissa uppgifter upp till 400 barn under 1986 – än som förutsatts. Vid utfrågningen med Georg Andersson togs även detta upp. Därvid förklarade han att reglerna bör ses över. Överväganden om ändringar i lagstiftningen bör ske inom ramen för det utredningsarbete som skall vara slutfört under 1987. Utlänningsförordningens bestämmelser kan emellertid ändras snabbt, och det är enligt vad Georg Andersson framhöll i första hand angeläget att åstadkomma en skärpning för att tillgodose behovet av ökat skydd för de mindre barnen. Vidare framkom att regeringen planerade att ge SIV och rikspolisstyrelsen i uppdrag att undersöka förhållandena vad gäller förvarstaganden.

I riktlinjerna till den nuvarande invandrings- och flyktingpolitiken erinrades om ett utredningsförslag enligt vilket, för att motverka att förvarsinstitutet används utan tvingande skäl, tillämpningen skulle följas upp av SIV. Det föredragande statsrådet fann en sådan ordning lämplig samt förklarade att det ankom på regeringen att meddela de föreskrifter som behövdes för detta och att man skulle återkomma i annat sammanhang till den frågan (prop. 1983/84:144, s. 112). Vid utfrågningen har framkommit att någon uppföljning inte gjorts och att några föreskrifter inte heller har utfärdats. Vad gäller tillämpningen i övrigt av bestämmelserna om förvarstagande förklarade invandrarministern att bedömningarna självfallet måste göras från fall till fall och att han inte märkt några uttryck för kollektiv diskriminering i det sammanhanget.

Det finns förarbeten till 81 § utlänningsförordningen (UtlF) som ger uttryck åt ett principiellt förbud mot att vid förvarstaganden av barn under 16 år placera dem i kriminalvårdsanstalt, allmänt häkte eller polisarrest. Enligt bestämmelsen är förutsättningen att det föreligger synnerliga skäl. Socialförsäkringsutskottet har vid flera tillfällen understrukit vikten av att förvarstagna barn placeras i lämpliga lokaler (SfU 1983/84:30, 1984/85:27 och 1985/86:21). Regeringen har den 23 april 1987 beslutat om en skärpning av 81 § UtlF. En utlänning som är under 16 år och som har tagits i förvar skall inte få tas in i kriminalvårdsanstalt eller allmänt häkte. Han skall få tas in i polisarrest endast om det finns synnerliga skäl för det och omhändertagandet kan antas bli mycket kortvarigt. Ändringen träder i kraft den 1 juni 1987. Regeringen har vidare uppdragit åt SIV att i samråd med rikspolisstyrelsen undersöka olika förvarsfrågor, särskilt vad gäller barn under 16 år.

Redan 1973 infördes särskilda regler till förebyggande av våldsdåd med internationell bakgrund. De har sedermera arbetats in i utlänningslagen. I 1984/85 års granskningsbetänkande behandlade utskottet ingående de s. k. terroristbestämmelserna (KU 1984/85:35). Dessa regler eller deras motsvarighet har även vid andra tillfällen uppmärksammats i granskningssammanhang.

Regeringen beslutade den 10 december 1984 att med stöd av terroristbestämmelserna i UtlL utvisa åtta turkiska medborgare, medlemmar i Kurdistans Arbetarparti (PKK). Då de inte kunde sändas till sitt hemland eller något annat land, förordnade regeringen att verkställighet av utvisningsbesluten tills vidare inte fick ske. Regeringen förordnade om vissa inskränkningar i de utvisades rörelsefrihet och ålade dem anmälningsskyldighet hos polismyndighet. Vid samma tillfälle beslutade regeringen att inte utvisa tre andra kurder som rikspolisstyrelsen begärt skulle utvisas. Den 20 december 1984 utvisade regeringen ytterligare en medlem i PKK. Inte heller detta beslut kunde verkställas. Vid utfrågningen med Georg Andersson framkom att regeringen inte funnit anledning till omprövning av utvisningsbesluten samt att regeringen den 26 mars 1987 avslog en begäran om upphävande av ett av besluten. Georg Andersson har erinrat om att lagstiftningen är till för att förebygga brottsliga handlingar, exempelvis våld med politisk bakgrund, samt framhållit att kampen mot terrorismen måste föras med all kraft. Georg Andersson har samtidigt särskilt understrukit vikten av att hålla isär de enskilda PKK-medlemmar som är misstänkta för brott eller blivit föremål för särskilda beslut på grund av terroriststämpeln från kurderna som grupp.

Åren 1973–1984 utvisades ytterligare 24 personer med stöd av terroristbestämmelserna. Några utvisningsbeslut med stöd av dessa bestämmelser har enligt den senaste redovisningen för riksdagen, som sträcker sig till augusti 1986, därutöver inte meddelats (regeringens skr. 1986/87:31, SfU 9, rskr. 67). Två gånger, 1974 och 1982, har terroristbestämmelserna legat till grund för avvisningsbeslut. Det kan i detta sammanhang erinras om att – utöver den tidigare berörda översynen av utlänningslagstiftningen – juristkommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme bl. a. skall studera hur den nuvarande organisationen för att förebygga terrorism och liknande angrepp har fungerat i praktiken.

Utskottets överväganden

Utskottet får, såsom föregående år, hänvisa till tidigare uttalanden om vikten av att fortsatta ansträngningar görs för att, under beaktande av rättssäkerhetsaspekterna, komma till rätta med *handläggningstiderna* i utlänningsärenden. De nuvarande förhållandena i asylärenden kan inte accepteras. Ett motsvarande uttalande av socialförsäkringsutskottet har godtagits av riksdagen i maj 1987 (SfU 1986/87:15, rskr. 224). Utskottet noterar att redan vidtagna åtgärder har medfört att balanserna i regeringskansliet har kunnat nedbringas. Förhållandena är emellertid inte minst vid invandrarverket sådana att ytterligare åtgärder erfordras. Det framstår därför som angeläget att de inledda översynerna på området snabbt får avsett resultat. Vad som framkommit vid granskningen av handläggningstiderna föranleder inte något ytterligare utskottets uttalande.

I fråga om *praxis i asylärenden* och därmed sammanhängande frågor noterar utskottet att SIV numera för regelbunden statistik över tillståndsgivningen. Det torde vidare kunna förutsättas att frågor om dokumentation och spridning av gällande regler, riktlinjer, motivuttalanden och praxis uppmärksammas i samband med behandlingen av de pågående utredningarna. Vidare kommer i utredningsarbetet bl. a. den vid granskningen berörda frågan om motivering av beslut att tas upp. Utöver det anförda har inte ärendet i denna del gett utskottet anledning till något uttalande.

Vad slutligen angår *terroristbestämmelserna* har utskottet tidigare uttalat att dessa kan ge upphov till svåra intressekonflikter och att det är av särskild betydelse att rättssäkerhetsfrågorna bevakas kontinuerligt (KU 1984/85:35, s. 19 och 1985/86:25, s. 28). Regeringen redogör årligen i en skrivelse till riksdagen för tillämpningen av terroristlagstiftningen. Därutöver kommer utskottet att följa frågan i granskningssammanhang. Vad som förekommit vid årets granskning gör inte att något uttalande i övrigt är påkallat från utskottets sida.

14. Handläggningen inom utrikesdepartementet av vissa frågor

a) Fråga om non-grata-förklaring

Utskottet har till granskning tagit upp frågan om non-grata-förklaring av bl. a. fyra tjeckiska diplomater i april förra året. Till grund för granskningen har legat en särskild promemoria i saken upprättad inom regeringskansliet (*bilaga B 13 A*). Vidare har en utfrågning ägt rum med utrikesminister Sten Andersson (*bilaga A 23*).

Av utredningen framgår bl. a. följande. Onsdagen den 23 april 1986 erhöll regeringskansliet en utredning från rikspolisstyrelsen gällande viss obehörig verksamhet i Sverige av säkerhetspolitisk karaktär, som utövats av sex tjeckiska medborgare, varav fyra diplomater. Den 30 april 1986 föredrogs ärendet inför statsministern, justitieministern, utrikesministern och försvarsministern, varefter beslöts att fem av de sex personerna skulle förklaras non grata. På eftermiddagen samma dag fick den tjeckoslovakiske ambassadören besked om beslutet. Vidare informerades Bengt Westerberg och Olof Johansson om ärendet. Ulf Adelsohn var ej anträffbar. Den 1 maj 1986 erhöll Lars Werner information i saken. Fredagen den 2 maj 1986 publicerade en tidning en detaljerad artikel om utvisningarna. Samma dag lämnade UD:s pressbyrå till massmedierna ut vissa uppgifter om vad som förevarit. I en skrivelse den 15 maj 1986 till justitiekanslern (JK) uppgav rikspolisstyrelsen att misstankar uppkommit om att befattningshavare vid rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning lämnat ut uppgifter ur rikspolisstyrelsens utredning i ärendet för publicering i strid mot gällande bestämmelser. Rikspolisstyrelsen begärde att JK skulle pröva om förundersökning skulle inledas. I beslut den 5 september 1986 konstaterade JK till en början att ej offentliga uppgifter ur den ifrågavarande utredningen av någon eller några i allmän tjänst anställda personer på ett eller annat sätt lämnats ut för publicering. JK ingick därefter i

prövning av frågan om något av de undantag från tryckfrihetsförordningens förbud att efterforska uppgiftslämnare som finns uppställda förelåg i ärendet. JK fann detta ej vara fallet. Inte heller fann JK att något tryckfrihetsbrott blivit begånget genom publiceringen av de hemliga uppgifterna. På grund av det anförda beslutade JK att inte inleda förundersökning.

Enligt Sten Andersson är det betänkligt att någon befattningshavare inom rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning lämnat ut uppgifter till pressen. Sten Andersson har framhållit att vid bedömningen av vilka uppgifter som skall kunna offentliggöras i ett ärende av aktuell karaktär måste alltid en avvägning ske mellan å ena sidan allmänhetens intresse av att få information och å andra sidan hänsynen till rikets säkerhet. Sten Andersson anser att huvudprincipen i sådana ärenden måste vara största möjliga öppenhet.

Utskottet delar utrikesministerns uppfattning att största möjliga öppenhet bör eftersträvas även i ärenden av förevarande ömtåliga slag. De överväganden som ligger till grund för regeringens ställningstaganden i non-grata-frågor av större vikt är normalt av den karaktären att utrikesnämnden – i vart fall i efterhand – skall informeras om dessa.

Granskningen föranleder i övrigt inte något uttalande från utskottets sida.

b) Beslut i vissa utrikespolitiska ärenden m. m.

Under utskottets granskning av ärendet ovan under a) har fråga uppkommit om vad som i formellt hänseende gäller i fråga om beslutsfattande och dokumentation i ärenden inom utrikesdepartementets verksamhetsområde, bl. a. vad gäller non-grata-förklaring av utländsk diplomatisk personal. Rättschefen i utrikesdepartementet, ambassadören Hans Corell, har efter samråd med rättschefen i statsrådsberedningen, Johan Hirschfeldt, upprättat en särskild promemoria i saken (*bilaga B 13 B*).

Av promemorian framgår bl. a. följande. Frågor om non-grata-förklaring av utländsk beskickningspersonal regleras av artikel 9 i 1961 års Wienkonvention om diplomatiska förbindelser. Särskilda föreskrifter om förfarandet i sådana frågor saknas. I praxis betraktas handläggningen av sådana frågor inte som handläggning av ärenden utan som ett inslag i regeringens s. k. faktiska handlande som inte kräver formellt beslutsfattande. Ståndpunktstagande i dylik fråga anses kunna fattas av utrikesministern eller av person till vilken denne delegerat ärendet. Några särskilda departementsprotokoll upprättas inte i dessa ärenden. I promemorian redovisas de skäl som ligger till grund för den praxis som sålunda tillämpas. I promemorian redovisas härutöver olika skäl som kan åberopas till stöd för uppfattningen att frågor om non-grata-förklaring av utländska diplomater är att betrakta som regeringsärenden vilka skall beredas inom utrikesdepartementet.

I promemorian berörs vidare vissa andra frågor, som handläggs i utrikesdepartementet, t. ex. frågor som rör visering, ackreditering av beskickningschefer och konsulat. Enligt promemorian har det under lång tid ansetts att det är departementschefen som skall ta ställning i dessa frågor. Inte heller vid handläggningen av dessa frågor upprättas det några särskilda departementsprotokoll. I promemorian tas vidare upp de "instruktioner" som dagligen avsänds från utrikesdepartementet och som riktar sig till beskickningschefer,

delegationschefer eller svenska ledamöter i olika internationella organ.

Som framgår av rättschefens promemoria finns det skäl som talar för att hanteringen av non-grata-frågor skall ses som ett inslag i regeringens s. k. faktiska handlande och skäl som talar för att frågorna bör handläggas som regeringsärenden. Enligt utskottet är det påkallat med en översyn i fråga om rutinerna för beslutsfattande och dokumentation i såväl berörda ärenden som i andra frågor inom utrikesdepartementets verksamhetsområde.

15. Utnämningar av verkschefer m. m.

Under årets granskningsarbete har utskottet behandlat de borgerliga och socialdemokratiska regeringarnas utnämningspolitik vad gäller främst generaldirektörer och chefer för ett antal andra centrala organ.

Som underlag för granskningen har utskottet haft *dels* en sammanställning från statsrådsberedningen, *bilaga B 14 A*, över utnämningar av generaldirektörer 1976–1986, *dels* en inom kansliet upprättad förteckning över vissa andra tillsättningar av chefer för fondstyrelser och andra centrala organ under tiden 1975–1986, *bilaga B 14 B*. Statsminister Ingvar Carlsson har lämnat upplysningar i saken vid utfrågning inför utskottet den 31 mars 1987 (se *bilaga A 21*).

Vid föregående års granskning behandlade utskottet (se KU 1985/86:25 s. 33 f.) vissa frågor avseende s. k. omförordnanden av verkschefer.

Enligt 11 kap. 9 § regeringsformen (RF) tillsätts tjänst vid förvaltningsmyndighet som lyder under regeringen av regeringen eller av myndighet som regeringen bestämmer. Beträffande verkschefer sker tillsättning – enligt de instruktioner som gäller för verken – av regeringen. Vid tillsättning av statlig tjänst skall avseende fästas endast vid sakliga grunder, såsom förtjänst och skicklighet. Krav på svenskt medborgarskap ställs i RF beträffande bl. a. verkschefstjänster. I 4 kap. 3 § lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA) hänvisas i fråga om saklig grund för tillsättning av statlig tjänst till vad som är föreskrivet i RF eller annan författning. Närmare föreskrifter om tjänstetillsättning ges i den av regeringen utfärdade anställningsförordningen (1965:601). Denna förordning ändrades (1985:334) då en ny 7 a § infördes med innebörd att tjänstetillsättning skall ske på grundval främst av skicklighet för arbetsuppgifterna i tjänsten, om det inte finns särskilda skäl för något annat. Ändringen grundade sig på proposition 1984/85:219 om den statliga personalpolitiken. Konstitutionsutskottet, som yttrade sig över propositionen till arbetsmarknadsutskottet, uttalade som sin mening att 11 kap. 9 § RF inte formellt hindrar att man i framtiden lägger större vikt än tidigare vid kriteriet skicklighet.

Frågor rörande tillsättning av verkschefer har behandlats i proposition 1986/87:99 om ledning av den statliga förvaltningen, som för närvarande är föremål för riksdagens behandling. Förslagen grundar sig på verksledningskommitténs betänkande (SOU 1985:40). Regeringens förslag innebär bl. a. att verkschefer bör sökas i en bredare rekryteringsbas än tidigare. Enligt civilministern bör regeringen utnyttja statsförvaltningens hela chefspotential som underlag men därutöver sträva efter att också se verksamheten utanför statsförvaltningen som möjliga rekryteringsområden. En viktig förutsättning

är att regeringen i fortsättningen kan koncentrera sina ansträngningar i tillsättningsfrågor till myndigheternas högsta ledning. Verkschefer föreslås också kunna omflyttas under förordnandetiden till annan tjänst. Propositionen har på denna punkt tillstyrkts av utskottet (KU 1986/87:29). Reservation har avgetts av de moderata ledamöterna.

Av den ovan nämnda förteckningen framgår att antalet verkschefer som utnämndes under perioden 1976–1986 var 95 personer. Statsminister Ingvar Carlsson har, som framgår av utfrågningen inför utskottet, framhållit vad gäller utnämningar under de socialdemokratiska regeringarna sedan hösten 1982, att regeringen vid tillsättningarna uteslutande grundat sig på RF:s krav på sakliga grunder med betoning av kravet på skicklighet.

Utskottet vill understryka vikten av RF:s krav på att det vid tjänstetillsättningar endast fästs avseende vid sakliga grunder såsom förtjänst och skicklighet. Utskottet hänvisar i sammanhanget till det nu aktuella riksdagsärendet om ledning av den statliga förvaltningen. I denna betonas betydelsen av att regeringen vid tillsättningar av verkschefer fäster särskild vikt vid kompetenskriteriet. Den företagna granskningen ger inte anledning till något särskilt uttalande från utskottets sida.

16. Vissa tillsättningsärenden

a) Tillsättning av tjänst som universitetslektor i fysik vid Lunds universitet

Ett besvärsärende i fråga om tillsättning av en tjänst som universitetslektor i fysik vid Lunds universitet har tagits upp till granskning. I det aktuella ärendet, som redovisas i *bilaga B 15*, ändrade regeringen ett beslut av universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) med anledning av överklagande.

Den aktuella granskningsfrågan gäller främst i vad mån regeringen vid sin prövning i det aktuella fallet tagit tillbörlig hänsyn till bl. a. ett uttalande från riksdagens sida (UbU 1984/85:9 s. 7) om att tillmäta även erfarenhet av arbete med information om forskning och utvecklingsarbete betydelse som befordringsgrund till tjänst som universitetslektor.

Regler om tillsättning av lärartjänster inom universitet och högskolor återfinns i högskoleförordningen (1977:263). Innebörden av föreskrifterna liksom de ändringar av aktuella regler om befordringsgrunder som genomfördes den 1 juli 1986 framgår av kanslipromemorian.

Vid behandlingen av proposition 1984/85:9 om ny arbets- och tjänsteorganisation för lärare i den statliga högskolan uttalade utbildningsutskottet (UbU 1984/85:9) bl. a. att redan nu berättigad hänsyn tas till arbete med t. ex. forskningsinformation. I den mån så inte var fallet fann utskottet det naturligt att erfarenhet av forskningsinformation skulle innefattas i begreppet forskningsarbete.

Tillsättningsförfarandet av förevarande universitetslektorstjänst inleddes 1985. Regeringen tog ställning till överklagandet på hösten 1986 sedan högskoleförordningen ändrats med giltighet från den 1 juli 1986 i vad avser befordringsgrunder. Ändringarna innebar bl. a. att erfarenhet av forskningsinformation intogs som särskild befordringsgrund.

I det aktuella tillsättningsärendet har det ankommit på regeringen att göra en prövning av de sökande i egenskap av besvärsmyndighet i ärende av denna art. Beträffande tillsättning av universitetslektorstjänst föregås sådan av bl. a. särskild prövning av sakkunnig och tjänsteförslagsnämnd. I det aktuella fallet har skälen ingående redovisats av berörda instanser, som inte varit eniga. Någon grund från utskottets sida för bedömning i sak av tillsättningsärendet föreligger inte. Den företagna granskningen ger vid handen att ärendet handlagts i föreskriven ordning. Utskottet finner inte anledning till något särskilt uttalande.

b) Tillsättning av tjänst som professor i musikvetenskap vid Lunds universitet

Ordinarie tjänst som professor tillsätts av regeringen efter förslag av tjänsteförslagsnämnd. Vid ärenden som rör professorstillsättningar ingår i nämnden bl. a. tre s. k. sakkunniga, som skall ange skickligheten hos de sökande. Förslag av tjänsteförslagsnämnd kan överklagas hos regeringen.

Den aktuella tjänsten ledigförklarades i september 1984 varvid fyra sökande anmälde sig. Inför tjänsteförslagsnämndens sammanträde den 12 september 1985 hade två av dessa återkallat sina ansökningar, däribland B. Vid sammanträdet uttalade nämnden att endast en av de två kvarstående sökande kunde anses behörig. Då denne var uppförd på förslag till professur vid Uppsala universitet, vilken tjänst han föredrog, bordlades ärendet. I november återkallade han sin ansökan till tjänsten.

B. återkallade i november sin tidigare återkallelse. I december hemställde tjänsteförslagsnämnden hos regeringen att tjänsten fick utlysas på nytt. I beslut den 6 februari 1986 avslog regeringen ansökningen om förnyat ledigförklarande av tjänsten och återförvisade ärendet till tjänsteförslagsnämnden för prövning av frågan om förslag till tjänsten med beaktande av B:s ansökan till tjänsten.

Vid prövning av B:s lämplighet för tjänsten ansåg två av de tre sakkunniga honom behörig. Tjänsteförslagsnämnden beslöt i april med röstsiffrorna 6–3 att ej föreslå B. till innehvare av tjänsten samt anhöll hos regeringen att få ledigförklara den på nytt. B. överklagade beslutet. Den 4 september 1986 utnämnde regeringen B.

Utskottet har vid granskningen av detta ärende uppmärksammat att regeringen prövat en ansökan som först återkallades. Återkallelsen drogs senare tillbaka. Det kan finnas anledning för utskottet att återkomma till frågor som rör regeringens praxis vid handläggningen av tjänstetillsättningsärenden.

Inom utskottet har hävdats att regeringens beslut den 6 februari och den 4 september 1986 borde ha motiverats.

Enligt 20 § förvaltningslagen (1986:223) skall ett beslut varigenom en myndighet avgör ett ärende innehålla de skäl som har bestämt utgången, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild. Skälen får dock utelämnas helt eller delvis bl. a. om beslutet inte går någon part emot eller om det av någon annan anledning är uppenbart obehövligt att upplysa om skälen

eller om beslutet rör tjänstetillsättning. Paragrafen överensstämmer i sak med 17 § i den tidigare förvaltningslagen.

Regeringsärendena faller utanför tillämpningsområdet för såväl den nya som den gamla lagen. I regeringens praxis brukar emellertid förvaltningsärenden i möjligaste mån handläggas enligt samma regler som gäller för underordnade myndigheter. Utskottet har vid ett flertal tillfällen understrukit vikten av en ökad användning av så utförliga och klargörande motiveringar som möjligt i regeringens beslut.

Granskningen föranleder i detta hänseende inget uttalande från utskottets sida.

17. Viss fråga rörande sekretessen i regeringens förlikningsförhandlingar inför Europakommissionen

Utskottet har i granskningen tagit upp en väckt fråga om regeringens underlåtenhet att ge offentlighet åt sina överväganden i samband med att förlikningar i vissa fall träffats inför den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna.

En granskningspromemoria i ärendet återfinns i en till detta betänkande fogad *bilaga B 16*. Som underbilaga till granskningspromemorian har tagits in en promemoria rörande förlikningsförfarandet inför kommissionen. Den sistnämnda promemorian har upprättats av ambassadör Hans Corell som är regeringens ombud inför den europeiska kommissionen och domstolen för de mänskliga rättigheterna. Hans Corell har även företrätt inför utskottet och lämnat vissa ytterligare upplysningar. Den uppteckning som gjordes vid detta tillfälle har fogats till betänkandet som *bilaga A 13*.

Med anledning av den företagna granskningen får utskottet anföra följande.

Vid prövning av frågan om offentliggörande av uppgifter, som angår bl. a. mellanfolklig organisation, måste regeringen enligt 2 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) ta ställning till om det står klart att en uppgift kan röjas utan att detta stör Sveriges mellanfolkliga förbindelser eller på annat sätt skadar landet. Härvid blir det av betydelse vilka konsekvenser ett röjande av uppgifter skulle medföra med hänsyn till att de regler, som gäller i den europeiska kommissionens verksamhet rörande förlikningar, uppställer mycket stränga krav i sekretesshänseende.

Granskningen har inte gett anledning till erinran mot regeringens handläggning av berörda frågor.

18. Affärsbankernas stöd till forskning

Utskottet har under granskningen uppmärksammat regeringens överläggningar hösten 1986 med ett antal bankgrupper om ekonomiskt stöd till sådan forskning vid universitet och högskolor som är av särskild betydelse för utvecklingen av det svenska näringslivet. Till grund för granskningen har legat en kanslipromemoria (*bilaga B 17*), som bl. a. innehåller uppgifter i saken lämnade från regeringskansliet. I samband med granskningen har

utfrågningar ägt rum med dels bankdirektörerna Erik Ehn, Nordbanken, Tom Hedelius, Svenska Handelsbanken och Curt G. Olsson, SE-banken samt direktören Claes-Göran Källner, Svenska Bankföreningen (*bilaga A 12*), dels statsminister Ingvar Carlsson (*bilaga A 21*).

Av utredningen i ärendet framgår bl. a. följande. Det första samtalet i saken ägde rum den 29 september 1986 i Washington då finansminister Kjell-Olof Feldt och Curt G. Olsson vid ett kort samtal berörde det ansträngda statsfinansiella läget och behovet av stöd till forskning och utredning. Sedan statsministern informerats om detta samtal kom på hans initiativ ett möte till stånd den 28 oktober 1986 mellan företrädare för regeringen (statsministern och finansministern) och affärsbankerna (de tre affärsbanksdirektörer som ingick i Svenska Bankföreningens presidium). Vid detta tillfälle diskuterades behovet av förstärkning av basresurser till sådan forskning vid universitet och högskolor som är av särskild betydelse för utvecklingen av det svenska näringslivet. Statsministern väckte därvid tanken på att bankerna skulle överväga en kraftfull insats på området. Vid ett nytt möte den 8 december 1986 mellan statsministern och finansministern samt Svenska Bankföreningens presidium förklarade bankföreträdarna att frågan om avsättning till forskningsändamål skulle behandlas av Svenska Bankföreningens styrelse. Vid ett av statsministern den 16 december 1986 anordnat möte mellan företrädare för regeringen (statsministern och finansministern) samt föreningsbankerna och sparbankerna fördes samtal om stöd från dessa bankers sida till forskning av i ärendet aktuellt slag. Följande dag meddelade företrädare för ifrågavarande banker att man ej funnit skäl till sådant stöd.

Den 18 december 1986 meddelades vid en presskonferens – i denna deltog statsministern och finansministern samt tre företrädare för affärsbankerna – att Svenska Bankföreningens styrelse föreslagit affärsbankerna att sammanlagt avsätta 200 milj. kr. per år under ett vart av åren 1987, 1988 och 1989. Dessa medel skulle användas för att stödja sådan forskning vid universitet och högskolor som är av särskild betydelse för utvecklingen av det svenska näringslivet. Åtta av bankerna har därefter beslutat om avsättningar för år 1987 med sammanlagt drygt 125 milj. kr. En bank har beslutat om avsättning för åren 1987–1989 med 40 milj. kr. Slutligen har en bank beslutat att bilda en egen forskningsstiftelse till vilken avsatts 180 milj. kr. Avsikten är att affärsbankernas bidrag i första hand skall användas till anskaffning av utrustning för forskningsändamål. Inom universitets- och högskoleämbetet samt forskningsrådsnämnden pågår arbete med att ta fram förslag på lämpliga bidragsprojekt. När detta arbete är klart kommer bankerna att avgöra vilka av projekten som de önskar stödja. Enligt kungörelsen (1964:484) om mottagande för statsverkets räkning av gåvo- och donationsmedel ankommer det på regeringen att bl. a. pröva och avgöra ärenden som avser donationsmedel överstigande 1 milj. kr.

Statsministern har inför utskottet bl. a. berört den principiella frågan om risken för att finansiering av forskning på annat sätt än genom statliga medel kan medföra att utomstående intressen kan komma att styra forskningens inriktning. Framför allt kan denna fråga vara aktuell vid uppdragsforskning. Enligt Ingvar Carlsson ankommer det på forskningsinstitutionerna att tillse

att detta slag av forskning inte upptar en så stor del av den egna institutionens totala verksamhet att institutionens valfrihet påverkas negativt. Däremot anser Ingvar Carlsson motsvarande risk i det närmaste obefintlig när det gäller forskningsdonationer avseende utrustning, byggnader och materiel.

Utskottet får anföra följande. Under hösten 1986 tog regeringen – mot bakgrund av statens brist på erforderliga medel – initiativ till en diskussion om affärsbankernas, sparbankernas och föreningsbankernas möjligheter att ekonomiskt stödja forskningen i landet. Som nyss framgått har en av dessa bankgrupper, nämligen affärsbankerna, därefter beslutat om vissa forskningsbidrag. Det framgår av utfrågningarna med de företrädare för affärsbankerna som hörts av utskottet att dessa inte ansett sig ha varit utsatta för någon form av påtryckning från regeringens sida.

Utskottet vill i anslutning till statsministerns ovan återgivna synpunkter i fråga om uppdragsforskningen vid de offentliga forskningsinstitutionerna framhålla det angelägna i att institutionernas valfrihet bibehålls.

Utöver det anförda har utskottet inte funnit anledning till något uttalande i ärendet.

19. Departementstjänstemän och verkschefer i styrelser för statliga företag, m. m.

a) Departementstjänstemän

Utskottet har till granskning upptagit frågan i vilken utsträckning det förekommer att departementstjänstemän innehar poster i styrelserna för olika statliga myndigheter och andra organ, fråga om jäv för dessa tjänstemän m. m. I ärendet har upprättats en kanslipromemoria, *bilaga B 18 A*. I en särskild promemoria från regeringskansliet – underbilaga 1 till bilaga B 18 A – har bl. a. lämnats en redovisning av gällande jävsregler samt uppgifter om de departementstjänstemän som ingår i styrelserna för de statliga myndigheter, stiftelser och bolag som faller under kommunikationsdepartementet och industridepartementet.

Av uppgifterna i ärendet framgår bl. a. följande. I tre av styrelserna för de 23 *myndigheter och andra organ* som enligt departementsförordningen hör under kommunikationsdepartementet ingår tjänstemän från departementet, nämligen i styrelserna för transportforskningsberedningen, lånenämnden för den mindre skeppsfarten samt nämnden för rederistöd. För industridepartementets del gäller att departementstjänstemän förekommer i styrelserna för sju av de 33 myndigheter och andra organ som enligt departementsförordningen faller under departementet. Dessa organ är sprängämnesinspektionen, delegationen för samordning av havsresursverksamheten, Svenska skeppshypotekskassan, Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet, SIS-Standardiseringskommissionen i Sverige, fonden för industriellt utvecklingsarbete samt fonden för svensk-norskt industriellt samarbete.

Vad härefter gäller förekomsten av departementstjänstemän i de *bolag* som staten äger helt eller delvis skall först lämnas några allmänna uppgifter

om den statliga företagssektorns omfattning. Enligt 1986 års redogörelse till riksdagen för de statliga företagen (regeringens skrivelse 1986/87:20) omfattar de statliga företagen – förutom de sju affärsverken – åtta kreditinstitut och 165 aktiebolag. Dessa företag äger helt, delvis eller innehar minoritetsandelar i sammanlagt omkring 860 dotter- samt dotterdotterbolag (då har bortsetts från de bolag som är vilande). Beträffande kommunikationsdepartementets och industridepartmentets representation i bolagen gäller bl. a. följande. Av de nyssnämnda 173 bolagen faller knappt 14 % under kommunikationsdepartementet och drygt 72 % under industridepartementet. I tre av styrelserna för bolagen på kommunikationsdepartementets område ingår departementstjänstemän. Motsvarande siffra för industridepartementets del är 21. Industridepartementet är bl. a. representerat i styrelserna för de båda moderföretagen Procordia AB och Svenska Varv AB. I sammanlagt nio av styrelserna för de statliga dotter- samt dotterdotterbolagen – omkring 88 % av dessa bolag faller under de båda departementen – ingår departementstjänstemän.

I de fall där departementsrepresentation förekommer inskränker sig denna i allmänhet till en ledamots- eller suppleantplats. I några av styrelserna ingår dock flera departementstjänstemän.

Det bör erinras om att de aktuella frågeställningarna tidigare har behandlats av utskottet. I föregående års granskningsbetänkande (1985/86:25 s. 38 f.) tog utskottet upp frågan om jäv för regeringstjänstemän. Utskottet framhöll vikten av att förvaltningslagens jävsregler iakttas vid ärendeberedningen i regeringskansliet. Utskottet uttalade vidare att i ärenden med två- eller flerpartsintressen bör en departementstjänsteman, som är ledamot i ett hel- eller halvstatligt bolag, inte delta i beredningen av ett ärende som rör bolaget.

Utskottet får hänvisa till vad som sålunda anfördes i förra årets granskningsbetänkande samt tillägga följande. Vid handläggningen inom regeringskansliet av ett ärende som rör ett statligt bolag där departementstjänsteman är styrelseledamot är det enligt utskottets mening, oavsett ärendets beskaffenhet, önskvärt – bl. a. med hänsyn till intresset av att ärendet skall bli allsidigt belyst – att låta en annan tjänsteman i departementet i första hand svara för handläggningen. En sådan rekommendation är intagen i den särskilda handbok med anvisningar om förvaltningslagens tillämpning i regeringskansliet som utgivits av statsrådsberedningen. I övrigt har utskottet inte funnit anledning till något särskilt uttalande.

b) Verkschefer

För utskottets granskning har anmälts frågan om regeringens ansvar för verkschefers bisysslor. Frågan har väckts mot bakgrund av att en generaldirektör innehaft ett styrelseuppdrag i ett delstatligt bolag vars verksamhet stod under tillsyn av det verk där generaldirektören var chef. Sedan fråga uppkommit om styrelseuppdraget var förenligt med bestämmelsen i 6 kap. 1 § lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA) om förbud att inneha s. k. förtroendeskadlig bisyssla har generaldirektören på egen begäran entledigats från styrelseuppdraget. Inom utskottets kansli har upprättats en

promemoria (*bilaga B 18 B*) som bl. a. innehåller från regeringskansliet lämnade uppgifter i saken.

Beträffande regelsystemet m. m. på förevarande område gäller bl. a. följande. Det i 6 kap. 1 § LOA intagna förbudet mot vissa bisysslor är betingat av de särskilda krav på integritet som den offentliga tjänsten ställer på arbetstagarna. Bestämmelserna innebär bl. a. att en offentlig arbetstagare i princip inte får åta sig bisysslor, som medför risk för att jäv uppkommer mot honom i tjänsteutövningen. Förbudet gäller inte bara bisysslor som kan rubba förtroendet till arbetstagarens egen partiskhet. Han får inte heller åta sig sådana bisysslor som kan rubba förtroendet till opartiskheten hos någon annan arbetstagare eller skada myndighetens anseende. Det ankommer på arbetstagaren att – mot bakgrund av bl. a. jävsreglerna i förvaltningslagens 11 § första stycket punkterna 2 (ställföreträdarjäv), 3 (tvåinstansjäv) och 5 (generalklausul om jäv) – själv ansvara för bedömningen av om en bisyssla är förtroendeskadlig eller inte. I 37 § anställningsförordningen (1965:601) finns bestämmelser som syftar till att underlätta arbetstagarens ifrågavarande bedömning. Där anges bl. a. att myndighet på begäran av arbetstagare skall lämna skriftligt besked om huruvida viss bisyssla enligt myndighetens bedömande inte är förenlig med 6 kap. 1 § LOA. Sådant besked om bisyssla lämnas av den myndighet som tillsätter tjänsten. I fråga om tjänst, som regeringen tillsätter, lämnas besked av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

Riksdagen avslog under 1984/85 års riksmöte en motion (s) där det begärts en skärpning av reglerna om förbud mot förtroendeskadliga bisysslor (AU 1984/85:1). Motionen gällde i första hand verkschefernas bisysslor.

Efter uppdrag av regeringen har statens avtalsverk i ett särskilt cirkulär (SAV 1986 A 10) lämnat utförlig information och rådgivning angående gällande bisysslebestämmelser och deras tillämpning.

Utskottet vill allmänt stryka under vikten av att gällande bisyssle- och jävsbestämmelser för offentliganställda iakttas. I övrigt föranleder granskningen inte något uttalande från utskottets sida.

20. Tryckfrihetsåtalet mot tidningen Svenska Dagbladet

Utskottet har till granskning tagit upp regeringens prövning av tryckfrihetsåtalet mot ansvarige utgivaren av Svenska Dagbladet för publicering av tre artiklar i tidningen sommaren 1985 med försvars- och utrikespolitiskt innehåll. Inom utskottets kansli har upprättats en promemoria, *bilaga B 19*. I samband med förra årets granskning har justitiekanslern Bengt Hamdahl och justitieminister Sten Wickbom inför utskottet lämnat uppgifter i saken (*bilagorna A 1 och A 2*). Ärendet har uppskjutits till årets granskning. Av utfrågningarna framgår bl. a. följande. Justitiedepartementet mottog den 9 december 1985 en skriftlig framställning från JK med begäran om tillstånd att väcka åtal för otillåtet offentliggörande enligt 7 kap. 5 § 1. tryckfrihetsförordningen och 19 kap. 7 och 9 §§ brottsbalken. Beredning av ärendet skedde därefter inom justitiedepartementet. Regeringen beslöt den 12

december 1985 att medge att åtal fick väckas enligt framställningen.

De brott JK avsåg att åtala fordrade åtalsmedgivande av regeringen (9 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen och 2 § lagen [1977:1016] med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område). Regeringens prövning har i enlighet med lagstiftningens syfte främst gällt om det förelåg några politiska skäl mot ett åtal. Vad som framkommit vid granskningen ger inte fog för någon kritik av regeringens handläggning och bedömning av saken eller anledning till något särskilt uttalande.

21. Personalkontrollsystemets tillämpning

Utskottet har till granskning tagit upp tillämpningen av den av regeringen utfärdade personalkontrollkungörelsen (1969:446, PKK). Till grund för granskningen har legat två promemorior från justitiedepartementet (*bilagorna B 20 a och B 20 b*). I samband med granskningen har utfrågningar ägt rum med dels justitieminister Sten Wickbom (*bilaga A 16*), dels förbundsjuristen hos TCO, Kerstin Gustafsson (*bilaga A 24*).

Syftet med personalkontroll är att säkerställa att endast personer som är pålitliga från säkerhetssynpunkt får sådan anställning som är av betydelse för totalförsvaret eller rikets säkerhet i övrigt och som därför har placerats i särskild skyddsklass enligt PKK. Vissa förändringar av PKK genomfördes år 1983 som bl. a. syftade till att nedbringa antalet skyddsklassplacerade tjänster. PKK innehåller i dag tre olika skyddsklasser, nämligen klasserna 1 A, 1 B och 2. Den sistnämnda klassen avser mindre känsliga tjänster.

Beträffande ordningen för personalkontroll gäller bl. a. följande. I systemet ingår som ett väsentligt moment att myndighet, som äger att företa personalkontroll, får begära uppgifter ur polisregister som förs hos rikspolisstyrelsen (RPS). Hos denna myndighet finns polisregister innehållande bl. a. uppgifter om den som ådömts brottspåföljd eller som är misstänkt för vissa brott. Vidare finns hos RPS säkerhetsavdelning ett särskilt register, som förs för hindrande och uppdagande av brott mot rikets säkerhet m. m. Uppgifterna i registren omfattas av den s. k. polisregistersekretessen enligt 7 kap. 17 § sekretesslagen, något som bl. a. innebär att uppgifterna normalt är sekretessbelagda även i förhållande till den som är registrerad.

På begäran av myndighet, som äger rätt att företa personalkontroll, skall RPS pröva om utlämnande av uppgifter i polisregister beträffande den som kontrollen avser kan ske. När sådan begäran gäller tjänst i skyddsklass 1 A eller 1 B får RPS lämna ut varje uppgift om vederbörande som är tillgänglig i styrelsens olika register. Avser begäran tjänst i skyddsklass 2 får RPS endast lämna ut uppgifter ur det särskilda registret.

Prövning av fråga om utlämnande av uppgifter ur polisregister för personalkontroll görs – med vissa undantag – av rikspolischefen, chefen för säkerhetsavdelningen och de av regeringen utsedda ledamöterna av RPS styrelse (lekmannarepresentanterna). Styrelsen är beslutför om rikspolischefen och minst tre av lekmannarepresentanterna är närvarande. Uppgift får endast lämnas ut om alla är ense om beslutet. Anser lekmannarepresentant att uppgift ej bör lämnas ut får rikspolischefen hänskjuta ärendet till regeringen, om han anser att uppgiften ändå bör lämnas ut. Hänskjutande

skall alltid ske, om lekmannarepresentanter begär det. Innan uppgift lämnas ut skall den som avses med uppgiften ges tillfälle att skriftligen eller muntligen yttra sig i ärendet (13 § PKK). Detta gäller dock inte om han därigenom skulle få kännedom om uppgift för vilken sekretess gäller enligt någon annan bestämmelse i sekretesslagen än ovannämnda 7 kap. 17 §.

Den anställningsmyndighet som företar personalkontroll skall självständigt pröva betydelsen av uppgift som utlämnas från rikspolisstyrelsen och därmed beakta arten av den verksamhet som ankommer på innehavare av den berörda tjänsten, myndighetens egen kännedom om den som uppgiften avser och övriga omständigheter (20 § PKK). Det ankommer på myndigheten att pröva om kommunikation av uppgifterna i ärendet med hänsyn till gällande sekretessbestämmelser får ske med den som kontrollen avser. Om myndigheten med anledning av vad som förekommit vid personalkontrollen överväger att skilja den som kontrollen avser från tjänsten eller vidta annan ingripande åtgärd beträffande hans anställningsförhållande, skall myndigheten överlägga i frågan med av regeringen förordnad företrädare för berörd arbetsmarknadsorganisation (21 a § PKK).

Utskottet får anföra följande. Ett nödvändigt inslag i skyddet för landets yttre och inre säkerhet är den polisiära säkerhetstjänstens förebyggande verksamhet i form bl. a. av s. k. infiltrationsskydd. Ett viktigt led i denna verksamhet är personalkontrollen. Det ligger i sakens natur att en sådan verksamhet i stor utsträckning måste omges med sekretess. Å andra sidan måste det finnas möjligheter till kontroll och insyn från statsmakternas sida och hänsyn måste också tas till berörda enskilda personer. Förutom regeringen (justitiedepartementet) har JO och JK oinskränkta möjligheter till insyn. Vad gäller riksdagen bör erinras om att justitieutskottet regelmässigt varje år – i samband med behandlingen av anslag till RPS säkerhetsavdelning – noggrant informerar sig om personalkontrollverksamheten, bl. a. vid genomgångar med säkerhetsavdelningen.

I fråga om skyddet för de enskilda som är föremål för personalkontroll finns – utom det skydd som ligger i lekmannainslaget i RPS styrelse – två möjligheter till insyn, nämligen genom kommunikation av uppgifterna i saken och genom överläggningar med företrädare för berörd arbetsmarknadsorganisation. Kommunikation av uppgifter ur det särskilda register som förs inom RPS säkerhetsavdelning torde i praktiken knappast förekomma.

Vid utfrågningen inför utskottet har justitieministern pekat på att de under senare år företagna ansträngningarna att minska antalet skyddsklassade tjänster varit framgångsrika. Enligt justitieministern bör prövas att i större utsträckning än för närvarande kommunicera RPS uppgifter med de berörda och att genom olika utbildningsinsatser förbättra myndigheternas förmåga att göra nyanserade bedömningar av frågan vilken betydelse dessa uppgifter skall tillmätas då de ifrågavarande personalärendena skall avgöras.

Vid utfrågningen inför utskottet har Kerstin Gustafsson, som år 1983 förordnades till personalföreträdare för TCO i personalkontrollärenden, i olika avseenden kritiserat personalkontrollsystemet.

Utskottet, som instämmer i justitieministerns synpunkter, vill i sammanhanget nämna att enligt vad som inhämtats kommer den särskilda juristkommission som tillsatts med anledning av mordet på Olof Palme att behandla vissa frågor som har anknytning till personalkontrollkungörelsen. Det bör

slutligen erinras om att vissa hithörande frågor är föremål för behandling inom justitieutskottet med anledning av två motioner väckta under den allmänna motionstiden 1987 (motionerna 1986/87:Ju204 av Lars Werner m. fl. /vpk/ och 1986/87:Ju235 av Birgit Friggebo m. fl. /fp/).

Den företagna granskningen har utöver det anförda inte gett anledning till något uttalande från utskottets sida.

22. Hälso- och sjukvården i krig

Utskottet har tagit upp till granskning regeringens kontroll av förverkligandet av gällande planer för hälso- och sjukvården i krig. Utskottet har särskilt uppmärksammat frågorna om försörjningsberedskapen och ledningsförhållandena. Vissa upplysningar i dessa frågor lämnas i *bilaga B 21*. I ärendet har utfrågning hållits den 2 april 1987 med generaldirektör Maj-Britt Sandlund och ytterligare några tjänstemän från socialstyrelsen (se *bilaga A 22*).

Med hänsyn till att den i fred gällande sjukvårdslagstiftningen även skall utgöra grunden för hälso- och sjukvården i krig beslöt riksdagen år 1981 (prop. 1981/82:57, SoU 23, rskr. 215) att ansvaret för ledningen av denna verksamhet skulle flyttas från länsstyrelserna till sjukvårdshuvudmännen fr. o. m. den 1 juli samma år. Det åligger härigenom också sjukvårdshuvudmännen att redan i fred planlägga och vidta de olika förberedelser som fordras för att de skall kunna bedriva sin verksamhet under beredskap och krig.

Beträffande socialstyrelsens ansvar anges i 9 § av den kommunala beredskapskungörelsen (1964:722) bl. a. att styrelsen redan i fred skall övervaka planläggningen av den civila hälso- och sjukvårdens samt det civila hälsoskyddets krigsorganisation och utfärda sådana föreskrifter som fordras för att denna skall få en samordnad inriktning i krig. Socialstyrelsen skall vidare samordna förberedelserna för försörjningen med läkemedel och sjukvårdsmateriel i krig. Regeringen får med stöd av 20 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) meddela bestämmelser för krigssituationer som i erforderlig utsträckning tar över den fredstida hälso- och sjukvårdslagstiftningen.

Enligt 1982 års försvarsbeslut (prop. 1981/82:101, bil. 5, FöU 18, rskr. 374) är målet för hälso- och sjukvården i krig att varje människa som är i behov därav skall ges den vård som hennes tillstånd kräver så långt möjligheterna medger. I beslutet uppmärksammades hälso- och sjukvården som en av de svagaste länkarna i totalförsvaret, främst mot bakgrund av den otillfredsställande beredskapen beträffande försörjningen med sjukvårdsmateriel av förbrukningskaraktär. Beslutet preciserade den långsiktiga inriktningen av hälso- och sjukvården i krig. Därvid prioriterades åtgärder för att tillgodose krigsbehovet av förbrukningsmateriel och läkemedel samt utbildning.

I mars 1979 uppdrog regeringen åt statens förhandlingsnämnd att förhandla med sjukvårdshuvudmännen om deras medverkan i hälso- och sjukvårdens försörjningsberedskap. När det gäller sjukvårdsmateriel av förbrukningskaraktär träffade förhandlingsnämnden i oktober 1983 en principöverenskommelse med Landstingsförbundet. Denna överenskommelse gäller t. o. m. budgetåret 1986/87 och innebär bl. a. att sjukvårdshuvudmännen för

statens räkning inköper, lagrar och omsätter förbrukningsmateriel. Med utgångspunkt i denna överenskommelse har därefter avtal träffats mellan staten och varje enskild sjukvårdshuvudman. I januari 1987 hade avtal slutits med samtliga huvudmän. De utbetalningar som socialstyrelsen gjort som ersättning för upphandlad sjukvårdsmateriel belöper sig i mars 1987 dock endast till 50 milj. kr. inom en fastlagd ram på 116 milj. kr. När det gäller sjukvårdsmateriel av förbrukningskaraktär beräknas lager i dag finnas som svarar mot det i krig beräknade kvarstående civila fredsmässiga sjukvårdsbehovet. Endast mycket begränsade lager finns däremot för det i krig tillkommande sjukvårdsbehovet.

I fråga om beredskapslagring av s. k. varaktig sjukvårdsutrustning har en principöverenskommelse träffats med Landstingsförbundet. Några avtal med enskilda sjukvårdshuvudmän har dock inte ingåtts.

Planerings- och ledningsfrågor behandlades i ett förslag till föreskrifter som socialstyrelsen överlämnade till regeringen i maj 1982 för prövning enligt den s. k. begränsningskungörelsen, dvs. kungörelsen (1970:641) om begränsning i myndighets rätt att meddela föreskrifter, anvisningar och råd. Regeringens prövning var föranledd av skrivelser från Landstingsförbundet vari förbundet hävdade att socialstyrelsen inte beaktat de krav som ställs i begränsningskungörelsen. Efter att ha hört riksrevisionsverket bemyndigande regeringen i juni 1983 socialstyrelsen att utge föreskrifter och allmänna råd i huvudsaklig överensstämmelse med styrelsens förslag.

1984 års försvarskommitté behandlar i sitt slutbetänkande (SOU 1987:9) "Det svenska totalförsvaret inför 90-talet" frågan om hälso- och sjukvården i krig. Kommittén har funnit att beredskapen i fråga om försörjning med såväl sjukvårdsmateriel av förbrukningskaraktär som läkemedel för främst den civila hälso- och sjukvårdens behov fortfarande ligger på en oacceptabelt låg nivå. Socialministern anser i 1987 års försvarsproposition (prop. 1986/87:95) att det är angeläget att vidta åtgärder för att åstadkomma förbättringar. Den av kommittén föreslagna kostnadsramen bör enligt socialministern leda till att beredskapen kraftigt förbättras. I propositionen anges också att en särskild beredskapsdelegation för hälso- och sjukvården i krig inrättats vid socialdepartementet fr. o. m. den 1 april 1987.

Utskottet gör följande bedömning. Genom den förändring 1981 varigenom sjukvårdshuvudmännen övertog ansvaret för ledningen av hälso- och sjukvården i krig från länsstyrelserna infördes ett komplicerat beslutssystem på detta område. För att genomföra riksdagens intentioner när det gäller försörjningsberedskapen måste staten via statens förhandlingsnämnd förhandla med sjukvårdshuvudmännen. Dessa förhandlingar är så upplagda att först träffas en principöverenskommelse med Landstingsförbundet. På grundval av denna sluts därefter avtal med var och en av de 26 sjukvårdshuvudmännen.

Utskottet har en viss förståelse för att risker för förseningar uppkommer genom det beslutssystem som riksdagen själv har varit med om att skapa. Den tröghet som präglat förverkligandet av 1982 års riksdagsbeslut på detta område är dock enligt utskottet oacceptabel. Den har lett till en otillfredsställande beredskapsnivå när det gäller lagring av såväl förbrukningsmateriel som läkemedel.

Regeringens möjligheter att i detta komplicerade beslutssystem påverka takten i genomförandet är i formellt hänseende begränsade. Det förefaller emellertid utskottet som om uppföljningen av det förhandlingsuppdrag som gavs redan 1979 borde ha varit bättre. En snabbare handläggning av det ärende enligt begränsningskungörelsen som kom på regeringens bord i maj 1982 hade också varit önskvärd.

Regeringen uttalar nu i den försvarsproposition som för närvarande behandlas i riksdagen att den delar de kritiska bedömningar av beredskapsläget som försvarskommittén gett uttryck åt. De åtgärder som regeringen föreslår ligger också i linje med denna bedömning.

Granskningen ger härutöver inte anledning till uttalande från utskottets sida.

23. Regeringens handläggning av riksdagens skrivelser m. m.

a) Åtgärder på energiområdet

I proposition 1985/86:140 om vissa inkomstförstärkningar på statsbudgeten, m. m. föreslogs bl. a. höjda energiskatter samt att de särskilda avgifterna för oljeprodukter, kol, bensin och elektrisk kraft från kärnkraftverk omvandlades till särskilda skatter. Förslagen behandlades i skatteutskottets i maj 1986 avgivna betänkande SkU 1985/86:38. I betänkandet betonades, med anledning av väckta motioner, vikten av att regeringen vidtar de åtgärder som behövs för att främja en omställning och förnyelse av energisystemet samt att erforderliga medel ställs till förfogande för sådana ändamål. Vidare konstaterades att exempelvis inkomster från de särskilda energiskatterna bör kunna tas i anspråk för dessa åtgärder. Skatteutskottet förklarade sig förutsätta att regeringen har sin uppmärksamhet riktad på denna fråga och vidtar åtgärder eller återkommer till riksdagen med förslag till lämpliga insatser samt uttalade att det anförda borde ges regeringen till känna. Betänkandets hemställan (punkt 8 beträffande åtgärder för att ställa om och förnya energisystemet) avfattades i enlighet därmed. Riksdagen biföll skatteutskottets hemställan i denna del (rskr. 364).

I regeringens i november 1986 avfattade skrivelse 1986/87:75 – med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen – noterades riksdagens skrivelse 1985/86:364 som slutbehandlad. I en inom finansdepartementet i mars 1987 upprättad promemoria med anledning av granskningsärendet uttalas att det hade varit lämpligare att hålla frågan öppen och inte redovisa ärendet som slutbehandlat. Att så inte skett innebär dock, enligt vad som anförs, inte att regeringen avser att negligera riksdagens beslut. Vid en utfrågning (*bilaga A 11*) inför utskottet har statsrådet Birgitta Dahl bekräftat att, såsom även sägs i departementspromemorian, frågan kommer att behandlas i lämpligt sammanhang, eventuellt redan i den proposition som miljö- och energidepartementet har anmält till våren 1987 och som föranleds av förslag från energirådet.

Vid granskningen har kunnat konstateras att vad riksdagen uttalat om åtgärder för att främja en omställning och förnyelse av energisystemet m. m.

ännu inte har slutförts. Det har emellertid upplysts att regeringen kommer att behandla frågorna i ett lämpligt sammanhang, eventuellt i den proposition med anledning av förslag från energirådet som miljö- och energidepartementet har aviserat. Mot denna bakgrund har utskottet inte funnit anledning till något ytterligare uttalande i frågan.

b) Import och export av klyvbara radioaktiva produkter

Utskottet har vid flera tillfällen granskat olika kärnenergifrågor, bl. a. 1982/83 då utförsel av använt kärnbränsle togs upp (KU 1982/83:30, s. 25). Vid årets granskning har utskottet särskilt uppmärksammat import från Västtyskland av använt bränsle samt av restprodukter vid framställning av kärnenergi.

Till grund för granskningen har främst legat en inom regeringskansliet upprättad promemoria, *bilaga B 22,* samt en utfrågning med statsrådet Birgitta Dahl och statssekreteraren Rolf Annerberg, miljö- och energidepartementet, *bilaga A 11.*

Sedan den 1 februari 1984 gäller lagen 1984:3 om kärnteknisk verksamhet, kärntekniklagen. Ett av syftena med lagens tillkomst var att lagstiftningen inom kärnenergiområdet skulle samordnas. Den nya lagen ersatte sålunda lagen (1956:306) om rätt att utvinna atomenergi m. m. (atomenergilagen), lagen (1977:140) om särskilt tillstånd att tillföra kärnreaktor kärnbränsle, m. m. (villkorslagen), lagen (1980:1123) om offentlig insyn i säkerhetsarbetet vid kärnkraftverken samt de delar av lagen (1981:669) om finansiering av framtida utgifter för använt kärnbränsle m. m. som gällde reaktorinnehavarnas ansvar för avfallshantering m. m.

Kärntekniklagen innebar vissa nyheter i förhållande till den tidigare lagstiftningen. Bland dessa kan nämnas att varje reaktorinnehavare numera är ålagd att upprätta eller låta upprätta ett program såväl för den allsidiga forsknings- och utvecklingsverksamheten som för de övriga åtgärder vilka behövs för att det kärnavfall som uppkommer i verksamheten skall kunna hanteras och slutförvaras på ett säkert sätt samt att anläggningen skall kunna avvecklas och rivas utan risk för säkerheten. Forskningsprogrammet skall avse en period av minst sex år och skall med början år 1986 vart tredje år granskas och utvärderas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Vidare har regeringen bemyndigats att uppställa krav på tillstånd för utförsel av produkter som utan att vara direkt avsedda för framställning av kärnladdningar är av väsentlig betydelse för sådan tillverkning. Också s. k. teknologiöverföring, dvs. upplåtelse eller överlåtelse av rätt att utomlands tillverka viss utrustning eller visst material, omfattas av tillståndsplikt i den utsträckning regeringen föreskriver.

Även i fråga om de krav som gäller för s. k. laddningstillstånd genomfördes vissa ändringar. Den tidigare gällande villkorslagen föreskrev två olika metoder som en reaktorinnehavare kunde välja mellan när det gällde att tillgodose kraven på hur det använda kärnbränslet skulle tas om hand. Den ena var upparbetning med åtföljande slutlig förvaring av det högaktiva avfall som erhålls därvid. Den andra var en slutlig förvaring av kärnbränslet utan att detta först blivit upparbetat. De laddningstillstånd som har lämnats enligt villkorslagen grundas alla på upparbetningsavtal.

Kärntekniklagen anger endast att det för hantering och slutlig förvaring av använt kärnbränsle och radioaktivt avfall som härrör från detta skall finnas en metod som kan godtas med hänsyn till säkerhet och strålskydd. Metoden med direkt slutförvaring föreslogs dock i den av riksdagen godkända propositionen få mycket hög prioritet i forsknings- och utvecklingsarbetet (prop. 1983/84:60, NU 17, rskr. 135).

I kärntekniklagen anges att tillstånd krävs för dels införsel till riket av kärnämnen och kärnavfall, dels utförsel ur riket av kärnämnen samt utrustning eller visst material. Förordningen (1984:14) om kärnteknisk verksamhet anger närmare vilka slag av kärnämnen, kärnavfall och utrustning som omfattas av tillståndskravet. Kärntekniklagen ställer inte upp några kriterier för när tillstånd skall ges till import eller export av kärnämnen m. m. När det gäller införsel till riket saknas vägledning i förarbetena. Regeringens politik framgår bl. a. av beslut i enskilda tillståndsärenden. Vidare har frågorna tagits upp i interpellations- och frågesvar vid detta riksmöte. Med ledning bl. a. av detta samt vad statsrådet Birgitta Dahl uppgett vid utfrågningen kan följande konstateras.

En grundläggande princip för Sveriges vidkommande när det gäller använt kärnbränsle och kärnavfall är att varje land skall ta ansvar i alla led för det material som uppkommer inom det egna landet. Detta innebär bl. a. att någon lagring av utländskt använt kärnbränsle eller kärnavfall inte skall förekomma i Sverige. Det är emellertid möjligt att låta t. ex. utländskt kärnavfall under en kort tid finnas i Sverige som ett led i en behandlingsprocess. Avfallet skall därefter sändas åter till leverantören. De avtal om upparbetning som träffades när den tidigare politiken för avfallshantering gällde är enligt vad Birgitta Dahl uttalat en belastning för det svenska programmet för avfallshanteringen.

Svensk Kärnbränslehantering AB (SKB) ingick 1977 ett avtal med Compagnie Générale des Matières Nucléaires (Cogéma) om upparbetning av sammanlagt 57 ton använt kärnbränsle (jfr KU 1980/81:25, s. 68 ff.). I januari 1983 beviljade regeringen utförseltillstånd för detta använda bränsle för upparbetning i Frankrike. I ett beslut den 26 juni 1986 medgav regeringen att de 57 ton använt svenskt kärnbränsle, som överförts till Frankrike, byts mot 24 ton använt västtyskt MOX-bränsle. Som ett resultat av bytet tar Västtyskland över avfallsprodukterna samt det uran och plutonium som erhålls från det svenska bränslet efter upparbetningen. Plutoniet kommer i Västtyskland att användas för tillverkning av nytt bränsle till kärnkraftsreaktorer. För svensk del innebär bytet att det använda MOX-bränslet som omfattas av bytesaffären kommer att mellanlagras i SKB:s centrallager för använt bränsle och därefter slutförvaras i Sverige.

Det angivna bränslebytet är enligt vad som upplysts en engångsföreteelse samt ett led i regeringens strävan att skapa en enhetlig linje för avfallshanteringen och att frigöra Sverige från de gamla bindningar till upparbetning som finns. Att Sveriges frigörelse från bindningen till upparbetning sker inom ramen för ingångna avtal är också en förutsättning för att kraftföretagen skall kunna genomföra förhandlingar om överlåtelse av övriga delar av upparbetningskontrakten med Cogéma. Det svenska använda bränslet som nu överlåtits till Västtyskland står under den kontroll för fredlig användning som

bedrivs av FN:s atomenergiorgan IAEA. Därutöver har en särskild överenskommelse träffats mellan Sverige och Västtyskland avseende kontroll, användning m. m. av det använda kärnbränslet.

Bränslebytet med Västtyskland har vid två tillfällen behandlats av riksdagens näringsutskott, senast i betänkandet NU 1985/86:25. I sitt av riksdagen godkända betänkande (rskr. 323) anförde näringsutskottet att den nuvarande politiken är klart inriktad på slutförvaring av använt kärnbränsle utan upparbetning. Enligt utskottets uppfattning bör vidare som grundläggande princip för Sveriges agerande gälla att varje land tar fullt ansvar för det kärnbränsleavfall som uppkommer inom landet. För den händelse det i ett isolerat fall skulle förekomma att Sverige och något annat land gör ett utbyte av begränsade mängder av kärnavfall torde, enligt vad näringsutskottet också anförde, inte detta på ett avgörande sätt stå i strid med denna princip.

Vad härefter gäller ASEA-ATOM:s hantering av vissa restprodukter, så är detta enligt vad som upplysts resultatet av ett samarbete som ASEA-ATOM har med det västtyska företaget Reaktor Brennelement Union GmbH (RBU). Samarbetet innebär att de båda företagen utnyttjar varandras tjänster och resurser för att på ett rationellt och säkert sätt lösa vissa processtekniska problem som finns vid tillverkningen av bränsle. Således renar RBU vissa restprodukter åt ASEA-ATOM medan ASEA-ATOM tar hand om kalkslam och brännbart uranhaltigt material från RBU. Verksamheten bedrivs med stöd av de bestämmelser som gäller enligt kärntekniklagstiftningen och med kärnkraftinspektionen som tillsynsmyndighet.

Birgitta Dahl har vid utfrågningen framhållit att alla sorters radioaktivt avfall numera omfattas av lagstiftningen, även det som kommer från forskningsverksamhet och medicinsk verksamhet. Detta var tidigare inte tillräckligt noggrant reglerat. Dessutom har all hantering vid denna sorts verksamhet gåtts igenom. Därvid har kontrollerats att den omfattas av de tillstånd som krävs av regeringen, kärnkraftinspektionen och strålskyddsinstitutet vid alla anläggningar i Sverige. Enligt Birgitta Dahl är det ett betydelsefullt och omfattande arbete som har genomförts under de senaste åren, vilket fått till följd att det i dag råder en bättre ordning än tidigare på detta område.

Utskottet konstaterar att den nuvarande politiken är klart inriktad på slutförvaring av använt kärnbränsle utan upparbetning. Det förhållandet att regeringen, som ett led i en strävan att skapa en enhetlig linje för avfallshanteringen och att frigöra Sverige från gamla bindningar till upparbetning, tillåtit visst bränslebyte, ger inte anledning till någon kritik. På grund härav samt då den i övrigt granskade hanteringen av radioaktivt avfall såvitt framkommit inte har föranlett något regeringsbeslut, finner utskottet inte anledning till något ytterligare uttalande i ärendet.

c) Sambandscentralen i Gryt

Utskottet har till granskning tagit upp fråga om finansdepartementets åtgärder med anledning av riksdagens beslut våren 1986 (SkU 1985/86:24, rskr. 1985/86:181) beträffande den lokala sambandscentralen i Gryt, vilken ingår i den av tullverket administrerade kustbevakningen. Frågan gäller om

Rättelse: S. 85 Vissa ändringar i avsnittet Vid behandlingen av
S. 89 rad 3 nerifrån har tillkommit: mening visar" på s. 50

regeringen beaktat riksdagsbeslutet 1986 i samband med det fortsatta arbetet med försöksverksamheten med en regional ledningscentral i östra tullregionen. I ärendet hänvisas till en upprättad kanslipromemoria, *bilaga B 23*.

Bakgrunden är i korthet följande. Inom kustbevakningen finns ett antal regionala ledningscentraler och ett 20-tal s. k. lokala sambandscentraler med uppgift att svara för den reguljära civila övervakningen längs våra kuster. Detta inkluderar såväl egentlig gränsövervakning som tullbevakning och sjötrafikövervakning, m. m. Ledningen i östra tullregionen sker från Stockholm. Dess lokala sambandscentraler är belägna i Furusund, Gryt och Visby. Enligt vad som anfördes i budgetpropositionen 1985 var syftet med den beslutade försöksverksamheten, som startade i maj 1986, att genom organisatoriska förändringar uppnå besparingar och därmed ökad effektivitet. För budgetåret 1985/86 anvisades 450 000 kr. för den aktuella försöksverksamheten. Denna har inneburit att den regionala ledningscentralen i östra tullregionen genom förstärkta resurser och utvecklad teknik (radar och telekommunikation etc.) övertagit stora delar av kustbevakningsansvaret inom regionen. Verksamheten innebär att man i den regionala centralen dygnet runt har ett vakthavande befäl, som genom fjärrstyrning av de lokala sambandscentralerna ombesörjer övervakningen.

Med anledning av motioner, i vilka framhölls värdet från bevakningssynpunkt av att människor med god person- och lokalkännedom ständigt finns till hands i berörda kusttrakter, togs frågan om försöksverksamheten med regionala ledningscentraler åter upp vid behandlingen av 1985/86 års budgetproposition. Skatteutskottet erinrade i sitt betänkande (SkU 1985/86:24 s. 5) bl. a. om den pågående försöksverksamheten i östra tullregionen. Utskottet hänvisade till att olika förslag rörande kustbevakningens framtida organisatoriska ställning var föremål för överväganden; inkl. organisationen av kustbevakningens samtliga sambandscentraler. Bl. a. avsåg denna kustbevakningens behov av teknisk modernisering för att bättre kunna utnyttja sina resurser, t. ex. genom flygplansövervakning. Skatteutskottet, som i sin motivering avstyrkte motionerna, ansåg bl. a. att rationaliseringar inom kustbevakningen, t. ex. genom organisatoriska förändringar, bör genomföras på ett sätt som inte minskar förutsättningarna för en god bevakning. Vidare förutsatte skatteutskottet att man vid övervägandena rörande kustbevakningens sambandsväsen och andra kustbevakningsfrågor beaktar utskottets tidigare uttalanden, godkända av riksdagen, och då inte underskattar betydelsen av kontinuerlig närvaro av bevakningspersonal i de berörda kustregionerna. Vidare anförde skatteutskottet att man givetvis måste ta hänsyn till vikten av att effektivt utnyttja befintligt fartygsbestånd. Utskottet ansåg avslutningsvis att regeringen borde redovisa den aktuella frågan för riksdagen innan en omorganisation genomfördes. Detta gavs regeringen till känna.

Frågan om sambandscentralen i Gryt togs upp hösten 1986 i tre frågor. I sitt svar den 16 oktober 1986 anförde finansministern bl. a. att försöksverksamheten genom utnyttjande av modern sambands- och kommunikationsteknik medför att övervakning kan ske dygnet runt från den regionala ledningscentralen samtidigt som personal från lokala centraler kunde lösgöras för båttjänst. Utökad patrulleringstid till sjöss förbättrade enligt

finansministern avsevärt sjösäkerheten. Försöksverksamheten var, enligt vad finansministern anförde, inte någon omorganisation. I vad avsåg Gryt innebar försöksverksamheten att centralen hålls stängd nattetid och under veckosluten. Öppettiderna är fr. o. m. den 3 november 1986 mellan 08.00 och 15.30. När försöksverksamheten är slutförd kommer, enligt finansministern, eventuella förslag till omorganisation att föreläggas riksdagen om de är av den karaktären att de kräver riksdagens medverkan.

I budgetproposition 1986/87:100 bil. 9 har inte frågan om sambandscentralen i Gryt tagits upp. Med anledning av motioner tillstyrkte emellertid skatteutskottet (SkU 1986/87:25) att anslaget till tullverkets förvaltningskostnader ökade med 800 000 kr. för budgetåret 1987/88 för att möjliggöra dygnet-runt-bevakning vid Gryt. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag.

Finansdepartementet har som svar på frågor från utskottets sida under granskningsarbetet bl. a. anfört följande. Tullverket har genomfört en utvärdering av försöken med en regional ledningscentral i östra tullregionen, vilken den 11 februari 1987 överlämnades till regeringen. Enligt rapporten har erfarenheterna varit goda av försöksverksamheten, som inte visat sig innebära några tekniska svårigheter. Dessutom har enligt vad departementet upplyst detta inneburit en fullgod bevaknings- och sjösäkerhetstjänst. Den aktuella rapporten har nyligen gått ut på remiss. Finansdepartementets svar framgår av bilaga B 23. Där uppges bl. a. att tullverket planerat avsätta en tjänst för bemanning av Gryts sambandscentral under dagtid.

Enligt utskottet bör ett uttalande från riksdagens sida i möjligaste mån alltid beaktas av regeringen. I det aktuella fallet har riksdagen 1985 anvisat medel för en försöksverksamhet med regional sambandscentral i Östra tullregionen. Därvid skulle bemanningen av de lokala sambandscentralerna – bl. a. Gryt – reduceras till förmån för förstärkta centrala insatser. Då riksdagen vid behandlingen av budgetpropositionen 1986 med anledning av motioner uttalade sig så starkt till förmån för att rationaliseringar inom kustbevakningen bör genomföras på ett sätt som inte minskar förutsättningar för en god bevakning och att man då inte underskattar betydelsen av kontinuerlig närvaro av bevakningspersonal i de berörda regionerna borde regeringen vid behandlingen i budgetpropositionen på ett klarare sätt beaktat riksdagens mening i frågan. Den pågående försöksverksamheten har genom uteblivna förändringar i det närmaste kommit att permanentas. Utöver det anförda har utskottet inte funnit anledning till något särskilt uttalande.

d) Regeringens handläggning av visst anslag till Kockums AB

Utskottet har till granskning tagit upp regeringens handläggning av frågan om viss avvecklingsproduktion vid Kockums AB. Förslag om anslagsmedel för detta ändamål framlades av regeringen i proposition 1986/87:25 (tilläggsbudget I till statsbudgeten för budgetåret 1986/87). Propositionen i förevarande del föranledde två motioner. I den ena yrkades avslag på förslaget. I den andra, vari kritik framfördes mot regeringens handläggning av frågan, begärdes ett uttalande av riksdagen om att regeringens agerande inte var

acceptabelt. Ärendet behandlades av näringsutskottet (NU 1986/87:15), vars majoritet anslöt sig till regeringens förslag. De båda motionerna avstyrktes. I en reservation av moderata samlingspartiets och folkpartiets ledamöter i utskottet förordades avslag på förslaget. I ytterligare en reservation av samma ledamöter riktades kritik mot regeringens handläggning av frågan, varvid bl. a. hävdades att regeringen föregripit riksdagens ställningstagande till anslagsfrågan och att den information som lämnats till riksdagen i ärendet varit ofullständig. Reservanterna ansåg att riksdagen genom ett särskilt uttalande borde ge regeringen till känna vad som sålunda anförts. Riksdagen följde utskottsmajoriteten.

Till grund för granskningen har legat en inom regeringskansliet upprättad promemoria (*bilaga B 24*).

Granskningen har inte föranlett något uttalande från utskottets sida.

e) Försäljningen av statens aktier i Aktiebolaget Oljetransit

Utskottet har till granskning tagit upp regeringens handläggning av det ärende som lett fram till försäljningen av statens aktier i Aktiebolaget Oljetransit. I proposition 1986/87:25 (tilläggsbudget I till statsbudgeten för budgetåret 1986/87) framlades förslag om att riksdagen skulle bemyndiga regeringen att överlåta dessa aktier och i samband därmed ikläda staten viss ekonomisk förpliktelse. Frågan behandlades av näringsutskottet (NU 1986/87:15), vars majoritet anslöt sig till regeringens förslag. I en reservation (m, fp) förordades dels avslag på förslaget, dels ett särskilt tillkännagivande från riksdagens sida, vari påtalades vissa angivna brister i den information som lämnats av regeringen i ärendet. Riksdagen följde utskottsmajoriteten.

Till grund för granskningen har legat en inom industridepartementet upprättad promemoria (*bilaga B 25*).

Granskningen föranleder inte något uttalande från utskottets sida.

f) Allmänt

Till utskottet har hänvisats regeringens skrivelse (1986/87:75) med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen. I likhet med tidigare år har utskottet gjort en översiktlig genomgång av skrivelsen i fråga. Genomgången har föranlett närmare granskning av ett ärende (se nedan).

Årets skrivelse avser åtgärder med anledning av riksdagsbeslut som vidtagits av regeringen under tiden den 1 oktober 1985–den 30 september 1986. Redogörelsen från regeringen omfattar sammanlagt 486 riksdagsskrivelser, av vilka 13 beslutats av riksdagen före 1980. Fem av sistnämnda skrivelser har under den aktuella tiden slutbehandlats. Av de återstående åtta skrivelserna är det en som beslutats av riksdagen före år 1975. Skrivelsen, som är från 1969, gäller ett riksdagsbeslut med anledning av motioner om naturvården inom de svenska fjällområdena. Med anledning av skrivelsen har regeringen år 1970 uppdragit åt statens naturvårdsverk att efter samråd med berörda myndigheter och efter den utredning m. m. som naturvårdsverket finner erforderlig med hänsyn till vad som uttalats av vederbörande riksdagsutskott inkomma med förslag som föranleds härav. I

regeringens skrivelse har nu, liksom under föregående år, angivits att regeringen avvaktar naturvårdsverkets utredning.

Vid kontakt med miljö- och energidepartementet har upplysts att naturvårdsverket numera slutredovisat sitt uppdrag för regeringen samt att regeringen i sin nästkommande redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser kommer att anmäla att den ifrågavarande skrivelsen är slutbehandlad.

Granskningen i denna del föranleder inte något yttrande från utskottets sida. Utskottet föreslår att regeringens skrivelse läggs till handlingarna.

Utskottets anmälan

Resultatet av den i det föregående redovisade granskningen av statsrådens tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning samt regeringens skrivelse 1986/87:75 med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen får utskottet härmed för riksdagen

anmäla.

Stockholm den 7 maj 1987

På konstitutionsutskottets vägnar

Olle Svensson

Närvarande: Olle Svensson (s), Anders Björck (m), Wivi-Anne Cederqvist (s), Kurt Ove Johansson (s), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Sture Thun (s), Hans Nyhage (m), Anita Modin (s), Sören Lekberg (s), Börje Stensson (fp), Gunnar Biörck i Värmdö (m), Torgny Larsson (s), Bengt Kindbom (c) och Nils Berndtson (vpk).

Vid behandlingen av
punkt 3 har Elisabeth Fleetwood (m) ersatt Gunnar Biörck i Värmdö (m) och Ingela Mårtensson (fp) ersatt Börje Stensson (fp)
punkt 8 har Gunnar Hökmark (m) ersatt Gunnar Biörck i Värmdö (m) och Bo Hammar (vpk) ersatt Nils Berndtson (vpk)
punkt 9 har Ingela Mårtensson (fp) ersatt Birgit Friggebo (fp) såvitt avser Singapore och Börje Stensson (fp) i övrigt samt Gunnar Hökmark (m) ersatt Gunnar Biörck i Värmdö (m)
punkt 12 har Ingela Mårtensson (fp) ersatt Börje Stensson (fp)
punkt 13 har Elisabeth Fleetwood (m) ersatt Gunnar Biörck i Värmdö (m)
punkt 16 har Ulla Pettersson (s) ersatt Sören Lekberg (s) och Margitta Edgren (fp) ersatt Börje Stensson (fp)
punkt 18 har Gunnar Hökmark (m) ersatt Gunnar Biörck i Värmdö (m), Margitta Edgren (fp) ersatt Börje Stensson (fp) och Bo Hammar (vpk) ersatt Nils Berndtson (vpk)
punkt 20 har Elisabeth Fleetwood (m) ersatt Anders Björck (m)
punkt 21 har Ingela Mårtensson (fp) ersatt Börje Stensson (fp) och Bo Hammar (vpk) ersatt Nils Berndtson (vpk)
punkt 22 har Margitta Edgren (fp) ersatt Birgit Friggebo (fp)
punkt 23 d har Gunnar Hökmark (m) ersatt Gunnar Biörck i Värmdö (m) och Margitta Edgren (fp) ersatt Börje Stensson (fp)
punkt 23 e har Gunnar Hökmark (m) ersatt Gunnar Biörck i Värmdö (m) och Margitta Edgren (fp) ersatt Börje Stensson (fp).

1. Remisser till lagrådet (punkt 3)

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Hans Nyhage (m), Bengt Kindbom (c), Elisabeth Fleetwood (m) och Ingela Mårtensson (fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 9 börjar med "Utskottet har" och slutar med "från utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Utskottet har under de senaste åren i samband med granskningen av regeringens remisser till lagrådet konstaterat att lagrådet vid upprepade tillfällen anmärkt på att remitterade lagförslag inte varit föremål för sådan remissbehandling som avses i 7 kap. 2 § RF. Anledningen till lagrådets anmärkningar beror på att lagrådet i avsaknad av remissmaterial haft begränsade möjligheter att bedöma frågor om lagstiftningens praktiska konsekvenser och tillämpning som avses i 8 kap. 18 § RF. Även vid årets granskning har påträffats fall där anmärkningar av aktuellt slag framförts från lagrådets sida. Ett av fallen – förslaget om en tillfällig förmögenhetsskatt för livförsäkringsbolag, m. m. (prop. 1986/87:61) – har redan berörts av utskottet i yttrande till skatteutskottet (KU 1986/87:9 y). Utskottet får här hänvisa till de uttalanden som därvid gjordes i en minoritetsmening till yttrandet.

Utskottet anser det vara en allvarlig brist att regeringen vid beredningen av de aktuella ärendena inte föranstaltat om sedvanlig remissbehandling.

Vad utskottet i denna del anfört ges riksdagen till känna.

2. Regeringens åtgärder med anledning av mordet på Olof Palme (punkt 8)

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Hans Nyhage (m), Börje Stensson (fp), Bengt Kindbom (c) och Gunnar Hökmark (m) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 22 börjar "Mot bakgrund" och på s. 23 slutar "mot regeringen" bort ha följande lydelse:

Ordningen med en tjänsteman som var närvarande vid den s. k. spaningsledningens möten tillkom på mordnatten i den extraordinära situation som då rådde. När förhållandena stabiliserats borde denna ordning enligt utskottets uppfattning ha frångåtts. Den innebär nämligen en stor risk för en grundlagsstridig inblandning i polismyndighetens åtgärder från regeringens och regeringskansliets sida. Regeringen kom på detta sätt att förknippas med polissidan och misstankar uppkom om en otillbörlig styrning av utredningsarbetet från regeringens sida.

Formerna för regeringens kontakter med den s. k. spaningsledningen och intensiteten i dessa kontakter var också ägnade att skapa problem. Det kan inte uteslutas att också dessa förhållanden påverkade utredningsarbetet.

Genom sina ensidiga kontakter med polissidan kom regeringen att minska sina möjligheter att objektivt kunna bedöma hur organisationen av utredningsarbetet fungerade. Regeringen fick härigenom alltför sent klart för sig hur allvarliga problemen i utredningsarbetet var. Regeringen borde på ett

tidigare stadium ha kunnat vidtaga åtgärder som lett till ett fungerande samarbete mellan polis och åklagare.

Regeringens agerande under förspelet till omorganisationsbeslutet är också ägnat att förvåna. En av parterna i konflikten, länspolismästaren, gavs särskilda möjligheter att påverka den nya organisationen. Härigenom fick denna på den punkt som gällde den särskilda s. k. stabsgruppen, en oklar utformning.

Sammanfattningsvis vill utskottet framhålla att justitieministern och regeringen i sin helhet inte kan undgå kritik för dessa åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme.

3. Krigsmaterielexport (punkt 9) såvitt avser tillåtlighet av krigsmaterielexport till Indonesien

Birgit Friggebo och Ingela Mårtensson (båda fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 47 börjar "Utskottets granskning" och på s. 48 slutar "med riktlinjerna" bort ha följande lydelse:

Frågan om lämpligheten av att bevilja exporttillstånd till Indonesien är viktig. Det har dock för utskottets del inte funnits anledning att göra en bedömning i den frågan. Syftet med anmälan var en annan. Om utskottet velat vidga granskningen, borde underlaget för granskningen bl. a. kompletterats med utrikespolitiska bedömningar och en mer omfattande genomlysning av situationen i Indonesien.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

4. Krigsmaterielexport (punkt 9) såvitt avser tillåtlighet av krigsmaterielexport till Indonesien

Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 47 börjar "Utskottets granskning" och på s. 48 slutar "med riktlinjerna" bort ha följande lydelse:

Sverige bör inte leverera vapen till länder där utdragna väpnade konflikter förekommer. Utskottet anser att bedömningar av de fortgående striderna på Östra Timor borde ha lett till att ytterligare tillstånd till vapenexport till Indonesien inte hade beviljats.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

5. Krigsmaterielexport (punkt 9) såvitt avser tillåtlighet av krigsmaterielexport till Indonesien

Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 47 börjar "Utskottets granskning" och på s. 48 slutar "med riktlinjerna" bort ha följande lydelse:

Det nu aktuella beslutet, som berördes redan vid föregående års granskning, har nu granskats ingående av utskottet. Därvid har utskottet funnit att såväl den export som tidigare tillåtits som regeringens tillstånd i februari 1986 mot bakgrund av förhållandena på Östra Timor inte står i överensstämmelse med de regler och riktlinjer som gäller för krigsmaterielexporten. Eftersom

Indonesien således faller utanför den krets av länder som kan komma i fråga för svensk export av krigsmateriel, kan regeringen inte ungdå kritik för beslutet i februari 1986 om tillstånd till utförsel av ytterligare luftvärnspjäser.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

6. Krigsmaterielexport (punkt 9) såvitt avser motiveringar och uttalanden beträffande exporten till Indonesien

Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Bengt Kindbom (c) och Ingela Mårtensson (fp) anser att den del av utskottets yttrande på s. 48 som börjar "Det andra" och slutar "måste följa" bort ha följande lydelse:

Granskning i denna del tar sikte på huruvida regeringen varit tvungen att medge tillstånd till export av luftvärnskanoner eller ej och om statsrådet Mats Hellström vilselett riksdagen.

Granskningen har klarlagt, att det inte förelåg några bindande åtaganden från tidigare regeringar. Det har också framkommit att de ifrågavarande kontrakten tecknats under statsrådet Hellströms tid som utrikeshandelsminister. Trots detta har Mats Hellström som svar på en fråga meddelat riksdagen: "Det gäller inga nya vapensystem utan en uppföljning av tidigare åtaganden – bindande åtaganden som går tillbaka till de regeringar, där Maria Leissners partivänner deltog". Inför utrikeskorrespondenterna gavs följande information återgiven i Aktuellt den 28 maj 1986:

"Vi tillåter försäljning av vapensystem som beslutats tidigare, där vi måste fortsätta leveranser enligt kontrakten". Dessa uttalanden utgör endast två exempel ur en lång rad artiklar och uttalanden på samma tema. Utskottet drar slutsatsen, att riksdagen och allmänheten utsatts för systematisk desinformation. Syftet synes vara att vilseleda om Mats Hellströms och regeringens hela och fulla ansvar för den beviljade vapenexporten samt ge intryck av att tillstånden avsåg något annat än nya vapen.

Den socialdemokratiska regeringen tog tidigt ställning till fortsatta vapenleveranser till Indonesien. I november 1982 gavs ett tillstånd för luftvärnskanoner (föredragande Lennart Bodström) och i juni och juli 1983 informerades regeringen genom den s.k. beställningsdeklarationen om att nya kontrakt tecknats. Regeringen hade då möjligheten att stoppa fortsatta förberedelser för exporten men avstod.

Bofors och FMV:s beskrivning av konsekvenserna av ett avslag i början av 1986, är inte relevanta för ställningstaganden som gjordes i mitten av 1983.

I syfte att legalisera den påstådda bundenheten har det gjorts olika försök att omtolka riksdagens riktlinjer. Vid förra årets granskningsdebatt meddelades, att Mats Hellström ansåg att ifrågavarande export av luftvärnskanoner numera skulle anses som en typ av följdleverans jämställd med ammunition och reservdelar. I årets utfrågning av Hellström upprepas flera gånger, att regeringen skall göra en totalbedömning och att i denna ingår en bedömning av i vad mån regeringen är bunden till att ge ett nytt tillstånd, om ett tillstånd givits vid något tidigare tillfälle. Riksdagens riktlinjer talar om, att en totalbedömning görs för att bedöma om ett vapen är defensivt eller offensivt, eftersom det har blivit allt svårare att göra en enkel avgränsning.

Dessa tolkningar av riktlinjerna riskerar få betydande konsekvenser för praxis i tillståndsgivningen. Utskottet förutsätter emellertid att den vidtagna granskningen i sig undanröjt denna risk för framtiden.

Utskottet konstaterar, att regeringen enligt riktlinjerna för krigsmaterielexporten inte varit tvingad att bevilja tillstånd och haft full frihet att neka export. Regeringen har beviljat export för nya luftvärnskanoner och bedömt att detta ligger helt i linje med riktlinjerna trots att man gjort bedömningen att annan export till Indonesien, också av defensiva vapen, inte skall vara tillåten. Statsrådet Hellström har upplyst om, att regeringen numera tar ansvaret för bedömningen och beslutet om sådant. Mats Hellström har dock inte givit en sanningsenlig beskrivning av detta förhållande inför riksdag och allmänhet. Tvärtom har han sökt visa, att han varit tvingad att endast expediera ett redan tidigare fattat beslut. Därmed har han vilselett riksdagen. För detta finns det anledning att rikta kritik mot statsrådet Hellström.

Den anförda kritiken mot statsrådet Hellström ger utskottet riksdagen till känna.

7. Krigsmaterielexport (punkt 9) såvitt avser motiveringar och uttalanden beträffande exporten till Indonesien

Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande på s. 48 som börjar "Det andra" och slutar "måste följa" bort ha följande lydelse:

Vid granskningen har klarlagts att det inte förelåg några bindningar som ovillkorligen krävde ett bifallsbeslut. Det är i det sammanhanget angeläget för utskottet att slå fast att varje ansökan om exporttillstånd måste bedömas för sig. Det är vidare av särskild vikt att – inom ramen för den sekretess som regelmässigt råder i dessa frågor – motiven för fattade beslut i krigsmaterielexportärenden redovisas på ett sätt som är klart och otvetydigt.

Mot bakgrund av den berättigade kritik som Mats Hellström riktade mot vapenexporten till Indonesien under tidigare regeringar är det således särskilt anmärkningsvärt att han i egenskap av utrikeshandelsminister medverkat till fortsatt export. Vidare anser utskottet att informationen om regeringens beslut den 20 februari 1986 har varit vilseledande. Enligt utskottets mening borde t. ex. redan från början ha klarlagts att några bindningar inte förelåg. Den fortsatta vapenexporten till Indonesien framställdes som ofrånkomlig, medan den socialdemokratiska regeringen i själva verket bort avbryta den export som tidigare regeringar bedrivit. För detta finns det anledning att rikta kritik mot statsrådet Mats Hellström.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

8. Krigsmaterielexport (punkt 9) såvitt avser Singapore

Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande på s. 49 (andra stycket) som börjar "Enligt utskottets mening visar" och på s. 50 slutar "uttalande påkallat" bort ha följande lydelse:

Uppgifter har länge förekommit om olaglig export av Boforstillverkade

robot 70 till Dubai och Bahrein via Singapore. Uppgifterna om oegentligheter i samband med krigsmaterielexporten till Singapore har varit så alarmerande att särskilda åtgärder borde ha vidtagits.

Som anfördes i en reservation (vpk) till föregående års granskningsbetänkande (KU 1985/86:25) borde inte regeringen ha tillåtit ett återupptagande av exporten till Singapore, bl. a. mot bakgrund av pågående polisutredning. Vapenexporten till Singapore har också enligt utskottets mening varit av sådan omfattning att misstankar om otillåten vidareexport borde ha uppstått. Utskottet anser vidare att regeringens kontroll av den svenska vapenexporten uppvisat allvarliga brister och måste skärpas.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

9. Krigsmaterielexport (punkt 9) såvitt avser vissa informationsaspekter

Anders Björck, Hans Nyhage och Gunnar Hökmark (alla m) anser att den del av utskottets yttrande på s. 51 som börjar "Utskottet räknar" och slutar "utskottets uttalande" bort ha följande lydelse:

Utskottet tvingas konstatera att dess granskning i vissa avseenden försvårats genom olika statsråds och kanslihustjänstemäns brist på öppenhet inför utskottet. I detta sammanhang bortses från den generella kritik som bl. a. statsministern och finansministern riktat mot utskottet då det fullgjort sin grundlagsenliga skyldighet att granska regeringen.

Det är anmärkningsvärt att utskottet inte underrättats om att information på ett tidigt stadium lämnades till krigsmaterielinspektionen samt därefter till regeringskansliet och regeringen om att grundade misstankar förelåg om illegal vidareexport av svenska vapen via Singapore till flera länder. Det är fortfarande oklart hur mycket regeringen känt till om detta och vid vilka tidpunkter informationen lämnades.

Utskottets granskning hade underlättats om tillgänglig information hade lämnats i samband med de aktuella utfrågningarna eller på annat sätt bringats till utskottets kännedom. Detta hade varit naturligt med tanke på granskningsarbetets karaktär och inriktning. Då ännu inte tillräcklig klarhet skapats om vad statsråd och andra berörda inom regeringskansliet känt till finns det anledning för utskottet att återkomma till frågan.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

10. Utlänningsärenden (punkt 13) såvitt avser praxis i asylärenden m. m.

Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Börje Stensson (fp), Bengt Kindbom (c) och Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande på s. 64 som börjar "I fråga" och slutar "något uttalande" bort ha följande lydelse:

Utskottet konstaterar att ansvarigt statsråd i samband med att riktlinjerna för flyktingpolitiken antogs 1983/84 starkt underströk vikten av att gällande regler, riktlinjer, motivuttalanden och praxis blir föremål för en systematisk dokumentation och spridning. Det finns anledning att rikta kritik mot

regeringen för att detta inte har kommit till stånd. De uppgifter om praxis m. m. som finns i regeringens skrivelse om flyktingpolitiken tillgodoser inte de krav som har ställts. Likaså uttrycktes lämpligheten av att SIV följer upp förvarsinstitutets tillämpning för att motverka att det används utan tvingande skäl. Statsrådet lovade att återkomma med regeringens föreskrifter som behövs härför. Detta har heller inte kommit till stånd. Utskottet har erfarit att det i debatten om förvar framhållits att vissa grupper av flyktingar särbehandlas. Det finns således anledning att uppmärksamma tillämpningen av bestämmelserna om förvarstagande gentemot olika grupper av utvisade.

Ett annat förhållande som har uppmärksammats i samband med granskningen är regeringens uppföljning av utvisningsärenden. Utskottet finner anledning att särskilt markera vikten av att – vid sidan av en grundlig prövning av förhållandena i olika länder – en ingående uppföljning sker så snart uppgifter förekommer om att någon som utvisats från Sverige grips eller i övrigt blir illa behandlad i ett annat land.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

11. Utlänningsärenden (punkt 13) såvitt avser terroristbestämmelserna

Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande på s. 64 som börjar "Vad slutligen" och slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Vad angår terroristbestämmelserna, som tidigare granskats av utskottet, så har händelser under det senaste året gett anledning att åter sätta dem i fråga. Det måste med skärpa understrykas att kampen mot terrorism inte får gå ut över rättssäkerheten. Det är således – vid sidan av det förhållandet att terroriststämplingen av PKK orättfärdigt drabbar kurder i allmänhet – inte tillfredsställande att de som ansetts som terrorister inte på ett godtagbart sätt har fått ta del av motiven för besluten.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

12. Utnämningar av verkschefer m. m. (punkt 15)

Anders Björck, Hans Nyhage och Gunnar Biörk i Värmdö (alla m) anser att den del av utskottets yttrande på s. 67 som börjar "Utskottet vill" och slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Granskningen har gett vid handen att i stor omfattning under senare år har till verkschefer utsetts personer som har anknytning till det socialdemokratiska partiet. Utan att i och för sig, ifrågasätta dessa personers kompetens för uppgiften framstår det som anmärkningsvärt att det inte – utom i enstaka undantagsfall – gått att finna andra lämpliga kandidater till verkschefstjänsterna.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

13. Vissa tillsättningsärenden a) tillsättning av tjänst som universitetslektor i fysik vid Lunds universitet (punkt 16)

Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 67 börjar "Den aktuella" och på s. 68 slutar "särskilt uttalande" bort ha följande lydelse:

I det aktuella ärendet hade regeringen att ta ställning i ärendet med anledning av överklaganden. Av de sökande till tjänsten som ordinarie universitetslektor i fysik var enligt den sakkunnige i tjänsteförslagsnämnden en av de sökande, Bengt Kjöllerström, vad gäller vetenskaplig meritering jämställd med de främsta av de övriga och vad gäller pedagogisk meritering klart överlägsen. Han hade, enligt den sakkunnige "visat en närmast överväldigande aktivitet genom produktion av läromedel, diskussionsinlägg i olika pedagogiska frågor, initiering och ledning av universitetspedagogiska kurser m. m.".

Kjöllerström sattes också av den sakkunnige i första förslagsrummet och han utnämndes till innehavare av tjänsten av UHÄ. Efter överklagande undanröjdes detta beslut av regeringen som i stället utnämnde den sökande som av den sakkunnige satts i fjärde förslagsrummet.

Eftersom regeringsbeslutet saknar motivering är det inte möjligt att med säkerhet avgöra vad som föranledde regeringen att frångå UHÄ:s beslut. Av handlingarna framgår dock att det som troligen lades Kjöllerström till last var att han ägnade sig åt forskningsinformation och att han uppgett att han hade för avsikt att fullfölja ett större projekt som han ledde på uppdrag av forskningsrådsnämnden. Detta borde enligt utskottets mening i stället ha räknats som en positiv merit. I högskoleförordningen (30 §) stadgas det nämligen bl. a.: "Vikt skall även fästas vid förmåga att informera om forskning och utvecklingsarbete."

Det är allvarligt om regeringens beslut i detta ärende innebär en nedvärdering av den här angivna tredje befordringsgången. Det är inte förenligt med gällande bestämmelser och inte med vad riksdagen uttalat. Det är framför allt olyckligt ur den synpunkten att forskningsinformationen måste betraktas som mycket angelägen ur samhällets synpunkt. Det är således av stor vikt att regeringens beslut i detta ärende inte blir prejudicerande.

Vad utskottet anfört bör ges riksdagen till känna.

14. Vissa tillsättningsärenden b) tillsättning av tjänst som professor i musikvetenskap vid Lunds universitet (punkt 16)

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Hans Nyhage (m), Gunnar Biörck i Värmdö (m), Bengt Kindbom (c) och Margitta Edgren (fp) anser att den del av utskottets yttrande på s. 69 som börjar "Granskningen föranleder" och slutar "inget uttalande" bort ha följande lydelse:

Med hänsyn till att regeringen i båda de aktuella besluten gick emot tjänsteförslagsnämndens förslag borde enligt utskottets uppfattning besluten ha motiverats.

Vad nu anförts bör ges riksdagen till känna.

15. Affärsbankernas stöd till forskning (punkt 18)

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Hans Nyhage (m), Bengt Kindbom (c), Gunnar Hökmark (m) och Margitta Edgren (fp) anser att den del av utskottets yttrande på s. 71 som börjar "Utskottet får" och slutar "i ärendet" bort ha följande lydelse:

Det är en samhällelig uppgift att tillhandahålla resurser för den forskning som bedrivs vid de offentliga institutionerna i landet. Ansvaret härför åvilar ytterst statsmakterna, dvs. regering och riksdag. Enligt utskottet är det i och för sig av stort värde att näringslivet genom ekonomiskt stöd bidrar till ökade forskningsinsatser. Beträffande tillkomsten av den nu aktuella överenskommelsen mellan regeringen och affärsbankerna är utskottet dock kritiskt. Av utredningen framgår att bankernas s. k. övervinster för år 1986 förts på tal av finansministern redan vid det första samtalet i saken. Enligt utskottet kan det inte uteslutas att regeringens förfarande att – under hänvisning till bankernas goda ekonomiska utveckling – föreslå dessa att avstå medel till forskning, kan ha inneburit viss risk för en icke godtagbar påverkan att medverka till donationerna i fråga. Till detta kommer att viss oklarhet råder bl. a. i fråga om vilket inflytande på konkreta forskningsprojekt som berörda affärsbanker kommer att förebehålla sig.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

16. Tryckfrihetsåtalet mot tidningen Svenska Dagbladet (punkt 20)

Hans Nyhage, Gunnar Björck i Värmdö och Elisabeth Fleetwood (alla m) anser att den del av utskottets yttrande på s. 74 som börjar "De brott" och slutar "särskilt uttalande" bort ha följande lydelse:

Utskottet får anföra följande. Det ligger i sakens natur att ett regeringsbeslut av aktuellt slag måste föregås av ett ingående och noggrant beredningsarbete. Mot denna bakgrund framstår det som anmärkningsvärt att det endast tog tre dagar från det att JK:s framställning inkom till regeringskansliet till dess att ett vid regeringssammanträde fattat beslut i saken förelåg. Enligt utskottets mening har denna tid varit alltför kort för att kunna medge en tillräckligt noggrann beredning av ärendet. Av de av justitieminister Wickbom lämnade uppgifterna framgår också att någon egentlig prövning inte skett från regeringens sida av frågan om uppbenbarandet av de aktuella uppgifterna kunde medföra men för rikets försvar eller eljest för rikets säkerhet. Regeringen kan inte undgå kritik för det sätt på vilket den handlagt ärendet.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Bengt Kindbom (c), Nils Berndtson (vpk) och Ingela Mårtensson (fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 75 börjar med "Utskottet, som" och på s. 76 slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Utskottets granskning har gett vid handen att personalkontrollsystemet i olika avseenden har betydande svagheter vilka kan inverka menligt såväl på effektiviteten i värnandet om rikets säkerhet som på den enskildes rättssäkerhet. Det förekommer exempelvis inte någon central registrering i fråga om de tjänster som myndigheterna hänfört till skyddsklass 2, dvs. den klass dit de flesta skyddsklassplacerade tjänster hänförs. Det går således inte att få någon uppfattning om antalet skyddsklassplacerade tjänster och än mindre om de faktiskt har minskat, vilket var syftet med revideringen av personalkontrollkungörelsen 1983. Det innebär också att det inte är möjligt för säkerhetspolisen att verka enligt de föreskrifter och anvisningar om säkerhetsskydd när det gäller sekretesskyddat material, som säkerhetspolisen självt medverkat till att utarbeta.

Vid utfrågningarna inför utskottet lämnade TCO-representanten många kritiska synpunkter på tillämpningen av personalkontrollen. Bl. a. framhölls svårigheten för en facklig organisation att förhandla för en medlem, när man inte får diskutera ärendet med den det berör. Den fackliga representantens enda roll blir att ta emot information, som man sedan inte kan använda sig av på grund av sekretessen. När det gäller uppgifterna i det särskilda registret hos RPS:s säkerhetsavdelning företas i dag i praktiken över huvud taget ingen kommunikation av uppgifterna med den enskilde. I en PM från justitiedepartementet anges att det under år 1985 i ca 180 fall har förekommit kommunikation. Enligt rättschefen torde det emellertid i samtliga fall endast ha rört sig om uppgifter angående meddelade brottmålsdomar. En annan fråga gäller möjligheterna för myndigheterna att göra självständiga bedömningar av vilken betydelse uppgifterna från RPS skall tillmätas då ett personalkontrollärende avgörs. I många fall får inte anställningsmyndigheterna ta del av de uppgifter som de enligt författningen självständigt skall bedöma. Justitieministern uppgav att anställningsmyndigheterna inte fullt lever upp till sitt ansvar. Det har dock inte redovisats att några åtgärder har vidtagits för att lösa detta problem. Det har också framkommit att det inte är möjligt att överklaga beslut i ett personalkontrollärende.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

18. Regeringens handläggning av riksdagens skrivelser m. m. a) Åtgärder på energiområdet (punkt 23)

Bertil Fiskesjö (c), Bengt Kindbom (c) och Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 78 börjar "Vid granskningen" och på s. 79 slutar "i frågan" bort ha följande lydelse:

En grundläggande målsättning i riksdagens beslut var att utvecklingen av alternativ energi och energihushållning skulle ske utan avbrott. Regeringens försummelse att inte fullfölja riksdagens beställning har omöjliggjort denna målsättning och allvarligt skadat och försenat förnyelsen av vårt energisys-

tem. Det är svårt att i efterhand åtgärda den skada – på såväl energipolitikens trovärdighet som i form av förluster för branscher, företag och enskilda – vilken regeringens försummelse inneburit. Regeringens påstående att uppgiften om ärendets slutbehandling var ett misstag kan inte godtas.

Mot bakgrund av det anförda föreligger anledning att rikta kritik mot regeringen för det sätt på vilket riksdagsskrivelsen i fråga har behandlats.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

19. Regeringens handläggning av riksdagens skrivelser m. m. b) Import och export av radioaktiva klyvbara produkter (punkt 23)

Bertil Fiskesjö (c), Bengt Kindbom (c) och Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande på s. 81 som börjar "Utskottet konstaterar" och slutar "i ärendet" bort ha följande lydelse:

Utskottet konstaterar att den nuvarande politiken är klart inriktad på slutförvaring av använt kärnbränsle utan upparbetning. Med beaktande av tidigare ingångna avtal om upparbetning hade enligt utskottets mening regeringen, i stället för att medge bränslebytet, bort utarbeta förslag till övergångsbestämmelser och lägga fram en plan för återtagande av använt kärnbränsle som skeppats ut men ännu inte upparbetats. Härigenom säkerställs att Sverige inte blir en förvaringsplats för andra länders radioaktiva avfall. Mot denna bakgrund hade inte bränslebytet bort medges.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

20. Regeringens handläggning av riksdagens skrivelser m. m. d) visst anslag till Kockums AB (punkt 23)

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Hans Nyhage (m), Bengt Kindbom (c), Gunnar Hökmark (m) och Margitta Edgren (fp) anser att den del av utskottets yttrande på s. 84 som börjar "Granskningen har" och slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Utskottet får anföra följande. Den aktuella propositionen överlämnades till riksdagen i november 1986. Redan i augusti 1986 hade emellertid det fartygsbygge, som anslagsmedlen avsåg, startat. Regeringens agerande innebar att riksdagen ställdes inför ett fullbordat faktum och medförde i praktiken ett föregripande av riksdagens ställningstagande till anslagsfrågan. Det anförda ger utskottet anledning att rikta kritik mot regeringen.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

21. Regeringens handläggning av riksdagens skrivelser m. m. e) Försäljningen av statens aktier i Aktiebolaget Oljetransit (punkt 23)

KU 1986/87:33

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Hans Nyhage (m), Bengt Kindbom (c), Gunnar Hökmark (m) och Margitta Edgren (fp) anser att den del av utskottets yttrande på s. 84 som börjar "Granskningen föranleder" och slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Utskottet får anföra följande. Det framgår av utredningen i ärendet att det funnits ett flertal oljebolag som haft – och alltjämt har – ett starkt intresse av att förvärva den ifrågavarande oljelagringsanläggningen. Det är nämligen brist på anläggningar med sådan lagringskapacitet som det här är fråga om (omkring 52 000 m^3). Trots detta har regeringen under de förhandlingar som föregick försäljningen endast haft kontakt med norska staten och den blivande köparen. Detta innebär att regeringen underlåtit att tillfråga ca 15 andra oljebolag – däribland Sveriges största oberoende legolagringsföretag – som arbetar i Nordsjön. Detta är en allvarlig brist i beredningen av ärendet. Utskottet ställer sig vidare frågande till det överenskomna försäljningspriset. Mycket tyder på att detta blivit orimligt lågt.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

1. Krigsmaterielexport (punkt 9) såvitt avser sekretessnivån i krigsmaterielexportärendet

Nils Berndtson (vpk) anför:

Utskottet framhåller att det varit en strävan att så långt det är möjligt öppet redovisa det material som granskningen grundats på. Tabellerna under 9.3.2 kan anses tjäna detta syfte.

Förteckningen över beviljade exporttillstånd till Singapore är dock något ofullständig. En redovisning av antalet försålda vapen – åtminstone summan av beviljade tillstånd – hade varit önskvärd för att belysa frågan, särskilt mot bakgrund av vad som framkommit om vidareexport av svenska vapen från Singapore. En större öppenhet i frågor av denna art är i framtiden nödvändig.

2. Krigsmaterielexport (punkt 9) såvitt avser sekretessnivån i krigsmaterielexportärendet

Ingela Mårtensson (fp) anför:

Det är svårt att med nuvarande praxis vad gäller offentliggörande av svensk vapenexport få en klar uppfattning om dess omfattning och struktur. Det är viktigt att utomstående har möjlighet att följa och kritiskt granska vapenexporten. Så länge vi har vapenexport med restriktioner, så kommer efterlevnaden att diskuteras. Det är angeläget att denna debatt kan föras utifrån ett sakligt underlag. Därför bör ansträngningar göras för att öka offentligheten på detta område. Öppenhet skapar trygghet. Sverige driver krav på öppenhet när det gäller den internationella vapenhandeln, därför bör Sverige föregå med gott exempel och häva sekretessen beträffande typ av vapen och antal som exporteras till resp. land. Endast i undantagsfall bör sådana uppgifter vara sekretessbelagda.

3. Krigsmaterielexport (punkt 9) såvitt avser behovet av krigsmaterielexport

Nils Berndtson (vpk) anför:

I utskottets inledande överväganden anförs bl. a. att försvarets beställningar hos försvarsindustrin inte är så omfattande att företagen kan upprätthålla den storlek, kompetens och teknisk utvecklingsnivå som en hög självförsörjningsgrad på detta område fordrar. Därav dras slutsatsen att viss export är nödvändig. Vidare pekas på samarbetet med utländska företag. Dessa ståndpunkter kan starkt ifrågasättas.

4. Arbetsmarknadskonflikten 1986 (punkt 11)

Nils Berndtson (vpk) anför:

Genom uttalanden om avtalskonstruktionen och medlingskommissionens förslag ingrep regeringen i frågor av förhandlingskaraktär. Enligt min mening innebär detta ingrepp i den fria förhandlingsrätten som kan leda till en regeringsstyrd statlig inkomstpolitik.

5. Affärsbankernas stöd till forskning (punkt 18)

Bo Hammar (vpk) anför:

Inom landets universitet och högskolor förs en debatt om risken för att utomstående intressenter får för stort inflytande över undervisningen och forskningen. Vänsterpartiet kommunisterna vill peka på den fara som ligger häri och i anslutning till förevarande ärende framhålla det angelägna i att regeringen tillser att givare av forskningsmedel inte ges möjlighet att inkräkta på forskningsinstitutionernas valfrihet. Näringslivet bör i ökad utsträckning ekonomiskt bidra till undervisning och forskning men detta bör ske via beskattning.

Bilagedel A

Utfrågningar

Förteckning

Bilagorna A 1–A 28

A 1 Justitiekanslern Bengt Hamdahl (1986)
angående tryckfrihetsåtalet mot Svenska Dagbladet

A 2 Justitieminister Sten Wickbom (1986)
angående tryckfrihetsåtalet mot Svenska Dagbladet

A 3 Utbildningschefen Sven-Hugo Ryman
angående arbetsmarknadskonflikten 1986

A 4 Statsrådet Bengt K. Å. Johansson
angående arbetsmarknadskonflikten 1986

A 5 Förbundsordföranden Curt Persson,
förhandlingschefen Lars Dahlberg och
förste ombudsmannen Rune Larson
angående arbetsmarknadskonflikten 1986

A 6 Chefsåklagaren K. G. Svensson
angående justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme

A 7 Riksåklagaren Magnus Sjöberg
angående justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme

A 8 T. f. krigsmaterielinspektören Jörgen Holgersson,
kanslirådet Sven-Erik Beckius och
jur. kand. Göran Orhem
angående export av krigsmateriel

A 9 Länspolismästare Hans Holmér
angående justitiedepartementets roll vid förundersökning med anledning av mordet på statsminister Olof Palme

A 10 Jordbruksminister Mats Hellström och
statssekreteraren Carl Johan Åberg
angående export av krigsmateriel

A 11 Statsrådet Birgitta Dahl och
statssekreteraren Rolf Annerberg
a) angående regeringens åtgärder med anledning av kärnkraftsolyckan i Tjernobyl
b) angående regeringens tillstånd till import- och exportaffärer med klyvbara radioaktiva produkter
c) riksdagsbeslut (prop. 1986/87:140) om åtgärder på energiområdet

A 12 Bankdirektören Erik Ehn,
bankdirektören Tom Hedelius,
bankdirektören Curt G. Olsson och
direktören Claes-Göran Källner
angående överenskommelse mellan regeringen och affärsbankerna om medel för forskningsändamål

A 13 Ambassadören Hans Corell
angående grunderna för regeringens beslut att ingå förlikning inför Europakommissionen i vissa ärenden

A 14 Statssekreteraren Carl Johan Åberg
angående export av krigsmateriel

A 15 F. a. ambassadören Sverker Åström
angående export av krigsmateriel

A 16 Justitieminister Sten Wickbom
a) angående regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme
b) angående justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme
c) personalkontrollsystemets tillämpning m. m.

A 17 F. d. handelsministern Staffan Burenstam Linder
angående export av krigsmateriel

A 18 Lars Ångström och
Henrik Westander
angående export av krigsmateriel

A 19 Statsrådet Georg Andersson och
expeditionschefen Stina Wahlström
angående utlänningsärenden

A 20 F. d. handelsminister Hadar Cars
angående export av krigsmateriel

A 21 Statsminister Ingvar Carlsson
a) angående regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme (främst förundersökningen)
b) överenskommelse mellan regeringen och affärsbankerna om medel till en stiftelse för forskningsändamål
c) utnämningen av verkschefer

A 22 Generaldirektören Maj-Britt Sandlund,
avdelningschefen Gunnar Wennström,
t. f. byråchef Leif Bolander och
avdelningsdirektören Jan Hjelmstedt
angående regeringens kontroll av förverkligandet av gällande planer för hälso- och sjukvården i krig

A 23 Utrikesminister Sten Andersson
aifter om utvisning av bl. a. fyra tjeckiska diplomater
b) angående export av krigsmateriel

A 24 Förbundsjuristen Kerstin Gustafsson
angående personalkontrollens tillämpning

A 25 T. f. krigsmaterielinspektören Jörgen Holgersson och
Jur. kand. Göran Orhem
angående export av krigsmateriel

A 26 F. d. handelsministern Björn Molin
angående export av krigsmateriel

A 28 Verkställande direktören Anders Carlberg och chefsjuristen Lars Göthlin
angående export av krigsmateriel

A 27 Statsrådet Anita Gradin
angående export av krigsmateriel

Utfrågning av justitiekansler Bengt Hamdahl angående tryckfrihetsåtal mot Svenska Dagbladet, den 20 mars 1986

Olle Svensson: Det första ärendet på vår särskilda föredragningslista upptar frågan om tryckfrihetsåtal mot Svenska Dagbladet. Jag ber att få hälsa justitiekansler Hamdahl välkommen till utskottet. Vi är glada för möjligheten att få information om bakgrunden. Jag kan försäkra att vi inte skall granska JK, utan vi skall granska regeringen, men det är värdefullt att känna till bakgrunden.

Bengt Hamdahl: Alla vet att en anmälan från överbefälhavaren kom till mig i augusti månad där några publiceringar i Svenska Dagbladet påtalades. Jag utredde dem på sedvanligt sätt och förordnade så småningom om förundersökning. Misstanken gällde obehörig befattning med hemlig uppgift. Förundersökningen verkställdes, och då gjorde jag en preliminär prövning av om det fanns skäl att anställa åtal. Det ansåg jag, och enligt bestämmelserna i 2 § i lagen med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område begärde jag regeringens tillstånd att få anställa åtal. Det fick jag efter några dagars förlopp.

Min egen prövning visade alltså att det fanns skäl att anställa åtal. Den definitiva åtalsprövningen gjorde jag inte förrän jag hade fått regeringens tillstånd. Jag tror det var den 17 januari som jag väckte åtal genom att inge stämning till Stockholms tingsrätt.

Det har sedan förekommit en del resonemang om detta. Jag har inte varit i muntlig förbindelse med någon ledamot av regeringen i detta ärende utan bara inlämnat min framställning, som var kortfattad. Jag tror att akten i ärendet var tillgänglig också för regeringen.

Anders Björck: ÖB hävdar att publiceringen av artiklarna skulle ha lett till men för rikets säkerhet. Har justitiekanslern gjort en egen bedömning av men frågan?

Bengt Hamdahl: Jag vet inte om det är sådant som jag skall svara på här. Det är väl inte tillåtet enligt regeringsformen.

Anders Björck: Det vill jag protestera mot. Det sägs uttryckligen att den nya ordningen med JK resp. regeringen ger möjlighet till konstitutionell kontroll.

Bengt Hamdahl: Men inte av min åtalsprövning.

Självfallet litar jag inte på andras bedömning utan gör en bedömning självständigt, men det är givet att jag måste inhämta information från dem som sysslar med detta, vilket jag också har gjort.

Anders Björck: Har någon hänsyn tagits till det faktum att huvuddelen av materialet hade publicerats i utländsk press? Har det spelat någon roll i sammanhanget?

Bengt Hamdahl: Naturligtvis är det känt att en del har publicerats.

Anders Björck: Har det skett några kontakter med tjänstemän i justitiedepartementet? Vi fick höra att någon kontakt inte skett med regeringen, men har justitiedepartementet varit inkopplat utöver den officiella skriftväxlingen?

Bengt Hamdahl: Nej.

Bo Hammar: Får jag fråga i anknytning till den planerade rättegången, vilka orsakerna var till att justitiekanslern gick ut till offentligheten och motiverade uteslutningen av en juryman.

Bengt Hamdahl: Jag vill rätta denna fråga. Den är fel ställd. Jag går aldrig ut till offentligheten med någonting. Men som bekant har vi en fri press och fria massmedia, som är mycket energiska med att ställa frågor. Jag har *besvarat frågor*, vilket jag har rätt att göra. Yttrandefriheten är som bekant en medborgerlig rättighet.

Olle Svensson: Får jag fråga hur justitiekanslern bedömer ramen för de avgöranden som regeringen har att fatta när man skall gå till regeringen.

Bengt Hamdahl: Med anledning av kallelsen hit gick jag igenom förarbetena – det är massmedieutredningens betänkande och en proposition i anledning av det, och även den stora propositionen om ändringar i tryckfrihetsförordningen innehåller en del om detta, men det är mycket knapphändigt. Om man skall ta fasta på vad massmedieutredningen sade förefaller det som om det i första hand vore bedömningar av utrikespolitisk natur som skulle göras av regeringen.

Det är alltid i viss mån besvärande när det kommer upp funderingar om att justitiekanslern skulle ta order av regeringen eller agera utan att begränsa sig till rättsliga bedömningar. Möjligen tycker jag att ramen för skyldigheten att begära regeringens tillstånd är något för vitt angiven. Det är en mer personlig åsikt, som dock inte är grundad på några ordentliga undersökningar.

Olle Svensson: Jag vill få en fråga förtydligad som har legat i luften. Regeringen har alltså inte på något sätt försökt påverka JK i bedömningen av åtalsfrågan?

Bengt Hamdahl: Nej. Det är alldeles säkert. Om vi hade varit i Amerika, vilket föresvävar somliga här, skulle jag mycket väl kunnat beediga denna uppgift. Jag har inte varit i någon förbindelse med någon tjänsteman eller annan i regeringen om den här saken.

Olle Svensson: Och det har inte på något sätt framkommit att regeringen hade någon bestämd aggressiv attityd?

Bengt Hamdahl: Nej, det har inte framförts till mig. Jag var snarast förvånad över att det gick så fort.

Anders Björck: Vilket gick fort?

Bengt Hamdahl: Regeringens beslut kom mycket snabbt efter det att jag hade lämnat in min framställning. Men jag vill lägga till att det brukar det göra – ordet "brukar" är inte så lyckat, för antalet fall är mycket litet, så man

kan knappast tala om någon statistik, men i de fall jag har begärt tillstånd har det kommit fort.

Olle Svensson: Så det är i överensstämmelse med vad som inträffat tidigare?

Bengt Hamdahl: Ja, det tycker jag man kan säga.

Bo Hammar: Jag vill återvända till frågan om juryn, som har en viss koppling till hela ärendet. Det står i tryckfrihetsförordningen att skilda meningsriktningar bör vara representerade bland jurymännen. Jag vill fråga om justitiekanslern anser att det finns vissa typer av tryckfrihetsmål, som berör den här typen av ärenden, där en viss meningsriktning generellt bör uteslutas.

Bengt Hamdahl: Det har jag väl inte sagt.

Bo Hammar: Jag har inte påstått att justitiekanslern har sagt exakt så, men de uttalanden som har gjorts till pressen kan tolkas på det sättet. Eller är det missuppfattat?

Bengt Hamdahl: Ja, det är det nog.

Bo Hammar: Så justitiekanslern anser inte att medlemskap i ett politiskt parti skall vara diskvalificerande i vissa typer av mål?

Bengt Hamdahl: Nej, men jag har gjort den bedömningen i det här fallet. Jag har inte uteslutit honom med någon motivering. Jag blev vid utgången från rättssalen attackerad av pressmän och folk från radion, och på direkt fråga svarade jag jakande.

Olle Svensson: Detta ligger i utkanten av vad vi skall bedöma. Här skall vi granska regeringen.

Anders Björck: Jag vill ställa en fråga som gäller ÖB och justitiekanslern. Med den ordning som gäller är spelet litet komplicerat, eftersom det gäller både ÖB, justitiekanslern och regeringen. Det skulle vara intressant att få reda på om ÖB tog några kontakter i ärendet innan den officiella skrivelsen kom den 30 juli 1985.

Min nästa fråga är: Har materialet från den 30 juli 1985 kompletterats med muntliga föredragningar av ÖB eller försvarsstaben?

Bengt Hamdahl: Javisst. På min kallelse har både försvarsstabschefen och andra tjänstemän i försvarsstaben kommit.

Anders Björck: Tog ÖB någon kontakt före den 30 juli?

Bengt Hamdahl: Nej. Jag var inte hemma då utan kom några dagar in i augusti.

Bo Hammar: Jag är medveten om att konstitutionsutskottets uppgift inte är att granska justitiekanslern, men när vi har en av landets främsta jurister närvarande tycker jag det kan vara av visst intresse för utskottet att få ställa vissa frågor som har att göra med justitiekanslerns syn på åsikts- och organisationsfriheten, eftersom dessa uttalanden har gjorts.

Om det görs sådana uttalanden att en enskild människa får schavottera i pressen och uppfattas som inte riktigt nationellt pålitlig, så måste det parti jag representerar reagera och tycka att det är anmärkningsvärt. Det tror jag inte att någon är förvånad över.

Jag skulle vilja be justitiekanslern att ytterligare motivera orsaken till så allvarliga yttranden. Justitiekanslern har sagt att det inte handlar om den enskilda människan, utan om det politiska parti han företräder, som är representerat i riksdagen och som naturligtvis kan känna sig diskriminerat i detta sammanhang. Jag tycker det har visst intresse att få den här frågan något mer belyst.

Olle Svensson: Har justitiekanslern någon ytterligare kommentar till detta?

Bengt Hamdahl: Nej. Jag står för det jag har sagt.

Gunnel Norell: För utredningen i det konstitutionella ärendet vill jag fråga om justitiekanslerns syn på reglerna för utseende av jury.

Bengt Hamdahl: Det är ett lagstiftningsärende. Jag tycker att det i och för sig inte är någon bra ordning vi har med jury i tryckfrihetsprocessen. Det har jag utvecklat i remissyttranden i lagstiftningsärenden.

Olle Svensson: Vi kan då betrakta frågestunden som avslutad. Jag ber att få tacka justitiekanslern, som ställt sig till förfogande för oss. Därmed har vi fått en värdefull komplettering av vårt skriftliga material.

Utfrågning av justitieminister Sten Wickbom angående regeringens handläggning av frågan om tryckfrihetsåtal mot Svenska Dagbladet, den 8 april 1986

Olle Svensson: Jag ber att få hälsa justitieminister Sten Wickbom välkommen till utskottet. Enligt den praxis vi tillämpar lämnar jag först ordet till den vi bjudit in, dvs. justitieministern.

I 2 § i lagen med vissa bestämmelser på tryckfrihetsprövningens område föreskrivs att regeringens tillstånd skall inhämtas i vissa fall för att få anställa åtal. Då kanske jag inledningsvis får fråga justitieministern vilken innebörd justitieministern lägger i det stadgandet. Vad gäller prövningen?

Sten Wickbom: Det heter i förarbetena att det skall vara en politisk bedömning. Bakgrunden är den att det tidigare var justitieministern som lämnade uppdrag att åtala. När detta sedan överläts till justitiekanslern införde man regeln om tillstånd till åtal i vissa fall.

Därutöver vill jag säga att regeringen måste starta med att titta på åtalet som sådant. Verkar det alldeles uppåt väggarna, så att säga, får man väl ta det med i bilden. Men det är inte primärt fråga om att pröva huruvida det är åtalbart eller inte.

Det är vidare inte fråga om att söka efter politiska motiv för att åtala, utan det är fråga om att pröva om det finns några politiska skäl emot ett åtal.

Anders Björck: Som herr ordföranden sade skulle regeringen medge åtal. Hur handlades ärendet i justitiedepartementet från det att det inkom den 9 december 1985 från justitiekanslern?

Sten Wickbom: På vanligt sätt som varje annat ärende. Det bereddes av tjänstemännen under expeditionschefens ledning, sedan bereddes det för mig och sedan drog jag det själv i allmän beredning.

Anders Björck: Inhämtade man några informationer från t. ex. försvarsstaben?

Sten Wickbom: Nej.

Anders Björck: Skedde något samråd med försvarsdepartementet?

Sten Wickbom: Ja – gemensam beredning.

Anders Björck: Mellan vilka berörda parter – var det på statsrådsnivå?

Sten Wickbom: Ja, naturligtvis på statsrådsnivå. Jag föredrog ju ärendet i allmän beredning.

Jag har ingen klar minnesbild av i vilken form beredningen mellan departementen hade.

Anders Björck: De statsråd som var inkopplade före den allmänna beredningen var i så fall justitieministern och försvarsministern. Var inga andra statsråd inkopplade?

Sten Wickbom: Utrikesministern.

Anders Björck: Skedde samråd med statsministern?

Sten Wickbom: Jag kan säga bestämt att det inte skedde.

Anders Björck: Ärendet kom in till departementet från justitiekanslern den 9 december 1985 och redan den 12 december, alltså tre dagar senare, kunde man expediera en fullt klar handling där man medgav åtal. Det gick alltså väldigt snabbt, om jag förstått rätt. Kunde man göra en noggrann bedömning på tre dagar?

Sten Wickbom: Ja.

Anders Björck: Hade man någon information eller något förberedelsearbete innan?

Sten Wickbom: Nej.

Anders Björck: Kände ni till ärendet i departementet innan det kom in från justitiekanslern?

Sten Wickbom: Nej, inte vad jag kan minnas.

Anders Björck: Gjorde man en egen menbedömning från departementets sida när man medgav åtal?

Sten Wickbom: Som jag sade när jag fick den inledande frågan hur jag allmänt såg på vad som var regeringens uppgift menar jag att regeringen inte helt och hållet kan lämna frågan om det gäller en åtalbar gärning åt sidan. Därför tittade regeringen naturligtvis på själva åtalet som sådant. Och där noterade vi att överbefälhavaren och justitiekanslern var ense i sin bedömning att det var fråga om skada och att skadan bestod däruti att det lämnades uppgifter om vad den svenska säkerhetstjänsten visste och inte visste och i någon mån också om inriktningen av den svenska säkerhetstjänstens verksamhet. Detta var det huvudsakliga menet.

Jag följer den civila säkerhetstjänsten och råkar veta att det är ett mycket allvarligt men för en säkerhetstjänst att sådana uppgifter blir kända. Det är alltså inte uppgifterna som sådana som är ett men utan *att* säkerhetstjänsten vet detta och inte detta.

Anders Björck: Handlar det då inte i första hand om den juridiska bedömningen av fallet? Regeringen skall väl, som justitieministern var inne på, göra en politisk bedömning av vilken politisk skada publicerandet av Svenska Dagbladets artiklar haft för vårt land? I den bedömning som regeringen skulle göra ingår något så utomordentligt viktigt och unikt som ett tryckfrihetsåtal mot en känd tidning.

Sten Wickbom: Jag ser inte regeringens uppgift så. Regeringens uppgift är att göra en mycket översiktlig bedömning av frågan om detta är en åtalbar gärning, eller inte, enligt tryckfrihetsförordningen och enligt därutöver tillämpliga straffrättsliga lagrum. Sedan skall regeringen pröva om det finns några politiska skäl mot att vidta ett åtal.

För bedömningen av åtalbarheten, som hos regeringen skall göras på ett översiktligt sätt, ligger huvudansvaret på myndigheterna.

Regeringen skall naturligtvis också ha "instruktionen" i blickpunkten.

Enligt regeringens bedömning fanns inga politiska skäl mot ett åtal.

Anders Björck: Vad lägger regeringen då i begreppet politiska skäl? Ingår inte också i den bedömningen möjligheten att föra en fri debatt om vårt lands säkerhet? Diskuterade ni den aspekten?

Sten Wickbom: Jag har redan svarat på den frågan. Vid bedömningen av åtalbarheten skall regeringen ha i blickfältet den s. k. instruktionen. Jag upprepar att regeringen inte skall göra någon detaljerad bedömning av åtalbarheten – det ankommer på myndigheten att göra den bedömningen.

Anders Björck: Jag har några kompletterande frågor som ansluter till eventuell skada.

I handlingarna från överbefälhavaren och från justitiekanslern upprepas en del av den information som finns i artiklarna i Svenska Dagbladet. Där pekas flera främmande länder ut såsom deltagande i den mot vårt land riktade illegala verksamhet som genom tidningens påpekanden kommit till allmänhetens kännedom. Har det förekommit några protester från utrikes makter mot denna publicering?

Sten Wickbom: Jag har inget svar på den frågan.

Anders Björck: Vet inte justitieministern, eller vill justitieministern inte svara?

Sten Wickbom: Jag har inget svar på den frågan.

Anders Björck: Det får jag tolka så, att om det har förekommit påtryckningar från främmande makt . . .

Sten Wickbom: Inte mot mig. Jag har ingen kännedom om någon påtryckning.

Anders Björck: Är det riktigt att justitieministern inte känner till något sådant vad gäller honom själv och inte vet om det förekommit på annat sätt, på utrikesdepartementet eller så?

Sten Wickbom: Kan du precisera frågan? Jag har inte konspirationsteorin riktigt tydlig för mig. Skulle det ha varit påtryckningar från främmande makter före regeringens beslut, påtryckningar som skulle ha påverkat regeringens beslut? Om det är det din fråga gäller så kan jag svara ett obetingat nej. Om det efteråt har förekommit någon diskussion mellan någon tjänsteman i utrikesförvaltningen och någon tjänsteman på någon främmande makts utrikesförvaltning känner jag inte till. Men regeringens beslut var inte ett resultat av några påtryckningar från främmande makter, om det är det som är teorin.

Anders Björck: Jag ställer varken upp några teorier eller några konspirationer, utan jag försöker få underlag för att granska detta ärende från konstitutionell synpunkt, och då var min fråga om justitieministern kände till

om regeringen, före det att beslut fattades, på normalt diplomatiskt sätt hade mottagit några protester från de utpekade länderna mot att publicering skedde i en svensk tidning. Som bekant är det inte ovanligt att länder med annat samhällsskick än vårt försöker tysta tidningar.

Sten Wickbom: Såvitt jag känner till, nej. Något sådant fanns inte med i regeringens beslutsunderlag.

Olle Svensson: Regeringens beslutsunderlag var väl då överbefälhavarens och justitiekanslerns uppdrag?

Sten Wickbom: Ja.

Bertil Fiskesjö: Jag vill ställa en litet annorlunda fråga till justitieministern. Som nämnts tidigare har reglerna ändrats under 1970-talet. Tidigare prövade justitieministern alla sådana här frågor innan det blev åtal. Sedan blev det en kategoriklyvning så att justitiekanslern måste gå till justitieministern med vissa frågor och i andra frågor ta ställning själv. Är denna ordning enligt justitieministerns mening lämplig och bra, eller kan det finnas behov av ändring av de regler som gäller?

Sten Wickbom: Jag har ingen bestämd uppfattning i den frågan, men jag har följt debatten i den frågan med stort intresse.

Bertil Fiskesjö: Jag vill tillägga att när justitiekansler Hamdahl var här menade han att skyldigheten att begära regeringens tillstånd är något för vitt angiven – jag tror det var så han uttryckte det. Jag kan förstå att det kan finnas vissa typer av frågor där det är bra om regeringen har möjlighet att göra något slags övergripande bedömning. Å andra sidan kan det inte vara särskilt lyckligt om regeringen, som ju dock är ett politiskt organ, blir inblandad på ett sätt som kan tolkas som partiskhet i sådana här frågor. Det är väl där som den principiella konflikten finns på det här området. Men justitieministern har alltså inte några synpunkter på denna problemställning.

Sten Wickbom: Inlägget från justitiekanslern är ett av de många inlägg i debatten som jag har tagit del av med intresse, men för dagen har jag inte någon annan uppfattning i den här frågan än den självklara, att gällande rätt skall tillämpas.

Olle Svensson: Då ingen har några ytterligare frågor att ställa ber jag att få tacka justitieministern för att han ställt sig till förfogande och kompletterat vår dokumentation med dessa svar.

Utfrågning av Sven-Hugo Ryman den 29 januari 1987 angående arbetsmarknadskonflikten 1986

Olle Svensson: Den särskilda föredragningslistan upptar som punkt 1 arbetsmarknadskonflikten 1986, ärende nr 11 på vår granskningslista. I dag har vi glädjen att se medlingskommissionens ordförande Sven-Hugo Ryman här igen. Du är hjärtligt välkommen till oss.

Vi har framför allt att koncentrera oss på regeringens roll i samband med konflikten. Det har skett vissa organisatoriska förändringar sedan föregående gång du var här. Vi är tacksamma för att här har utdelats en ganska färsk redogörelse från kommissionen. Jag har sagt i förväg att utskottet får ta på sig mödan att läsa in den. Vi behöver alltså inte begära att Sven-Hugo Ryman skall alltför utförligt redogöra för den, men enligt praxis lämnar jag ordet till dig, om du vill säga någonting inledningsvis.

Sven-Hugo Ryman: Liksom förra gången har jag med mig förlikningskommissionens nu definitivt färdiga medlingsrapport. Den justerades i går och är på väg till regeringen och till förlikningsmannaexpeditionen. Med hänsyn till de speciella förhållanden som rådde och den komplexitet som medlingen innebar är den relativt utförlig och anger, emot vad som är vanligt, åtskilliga problem som anmälde sig under medlingen. Det betyder att konstitutionsutskottets ledamöter i mån av intresse och engagemang har möjlighet att i efterhand ta del av den problematik som förelåg.

Jag ser min uppgift vara att innan det sker en överläggning här lägga fram, i varje fall kortfattat, ett underlag av den karaktären att det underlättar en överläggning om de problem som det innebär att regeringen företräder staten som arbetsgivare och dessutom är ett politiskt organ. Det är det speciella förhållandet som skiljer den offentliga sektorn från den privata, där vi inte har denna dualism i agerandet, som i och för sig är mycket intressant och såvitt jag förstår inte är så alldeles lätt att bemästra.

Medlingskommissionen för den offentliga sektorn tillsattes i anslutning till den läkarkonflikt som SACO/SR-K hade utlöst. Regeringen förordnade alltså om en medlingskommission för hela den offentliga sektorn med läkarkonflikten som utlösande faktor.

Kommissionen hade till uppgift att försöka åstadkomma enighet kring ett avtal med inte mindre än nio parter, eller t.o.m. tio, om man lägger till kyrkan. Det var tre på arbetsgivarsidan – staten och de två kommunförbunden. På arbetstagarsidan var det sex parter: två LO-förbund, två TCO-karteller och två SACO-karteller.

Omständigheterna kring tillkomsten av medlingskommissionen var komplicerade. När vi började vårt arbete hade parterna framför allt på arbetstagarsidan inte givit sin anslutning till att kommissionen inrättades, och i huvudsak ville man nog agera utan kommission. Det blev emellertid inte något dominerande problem, eftersom parterna lojalt ställde upp på medlingens villkor i anslutning till att kommissionen tillsattes.

Det dominerande problemet var att det den här gången förekom motsättningar inte bara i sedvanlig ordning mellan arbetsgivare och arbetstagare. Genom att det var så många parter på arbetstagarsidan låg det i sakens natur

att det fanns motsättningar inbördes på arbetstagarsidan. I stora drag kan vi säga att man var oense i fördelningsfrågorna. Arbetstagarsidan uppträdde hela tiden relativt samlat när det gällde nivåfrågor och kravet på följsamhet till industrin men hade olika uppfattningar om hur pengarna skulle fördelas. Det låg i sakens natur att LO ville lägga tyngdpunkten på låglönegrupperna, TCO på mellanlönegrupperna och SACO på höglönegrupperna. Denna motsättning kom att prägla hela medlingen.

Motsättningarna mellan arbetsgivare och arbetstagare var framför allt koncentrerade kring nivån och frågan om det samhällsekonomiska utrymmet och vidare den oerhört infekterade frågan om följsamhet. Även överhängsproblemet var uppe igen. I och med de tvåårsavtal som är slutna blir överhänget förhoppningsvis inte aktuellt 1988. Genom konstruktionen finns det inte förutsättningar att i nästa avtalsrörelse diskutera överhäng, och därmed kan man säga att den frågan tills vidare inte är så viktig.

Om jag skall koncentrera mig på de viktiga händelserna vill jag säga att kommissionens svårigheter berodde på att det fanns så många parter. Det var två ting som i det sammanhanget dominerade.

Det ena var att vi inte kunde hålla sedvanlig sekretess som man gör i förhandlingar mellan två parter. Nio parter var för mycket för att tillåta sekretess. Lade man fram ett förslag till en part, dröjde det inte länge förrän alla på olika vägar hade fått kännedom om det, och tyvärr blev ibland parterna inte informerade innan allmänheten informerades. Det ledde till att kommissionen bestämde sig för att offentliggöra så gott som alla bud för att inte skapa missförstånd kring vad kommissionen avsåg med sina förslag.

Det andra var den tidsutdräkt som det innebar att tala med nio parter. Det förklarar måhända att det tog sex månader och en dag.

Arbetsgivarsidans utgångsförutsättning på våren var en nivåhöjning på 5,8 %. Det kan jämföras med uppgörelserna på SAF–LO- och SAF–PTK-områdena, som låg på ca 9 %. Anledningen till att den offentliga sektorns arbetsgivare lade sig så lågt var överhängsproblematiken. Vi hade ett stort överhäng på den offentliga sektorn, som gick upp till nästan 6 %, varav 2 skulle avräknas på grund av tidigare historier. Nivåhöjningen ville arbetsgivarsidan i början lägga ut från den 1 januari 1987, och budet innebar att det skulle bli noll för 1986.

Detta var naturligtvis ett mycket svårt ingångsläge för kommissionen, så svårt att kommissionen bedömde att det var omöjligt att medla på den grunden, så vi fick anstränga oss att åstadkomma en rörelse på arbetsgivarsidan.

På våren kom ett besked från arbetsgivarna att man var beredd att flytta sig i varje fall en del. Vi vidarebefordrade det, inte som eget bud utan som arbetsgivarsidans förslag för att få i gång en rörelse.

Då hade vi kommit så långt in på våren och nära sommaren att vi förstod att det inte fanns möjligheter att åstadkomma något resultat före sommaren. Kommissionen inriktade sig då på att försöka stoppa läkarkonflikten och få en ajournering till stånd med direktförhandlingar mellan parterna under sommaren för att ta itu med problemen tidigt på hösten sedan parterna hade gått närmare i clinch med varandra.

Ett olyckligt fenomen som har uppkommit på senare tid i avtalsrörelserna

är parternas obenägenhet att i god tid gå in i realförhandlingar. Man bevakar gärna utvecklingen i industrin för att se hur det går med löneglidning etc., och viljan att ta itu med problemen i ett tidigt skede av avtalsperioden har avtagit. Man vill helst se i facit och sluta avtal först när avtalsperioden är slut, eller i varje fall sent under avtalsperioden.

Vi lyckades emellertid få ja till denna ajournering, och SACO/SR-K ställde in läkarkonflikten. Vi uppnådde enighet om att det skulle gå ut ett förskott på 1 000 kr. till samtliga löntagare för att förseningen av avtalsrörelsen inte skulle försvåra deras möjligheter att få ut semesterpengar. På det sättet lyckades vi få en tillfällig fred.

De direktförhandlingar som sedan skedde under sommaren ledde väl inte så förfärligt långt, men man lyckades i alla fall diskutera konstruktiva ting som gällde sektorisering av den statliga sektorn och att bryta sönder den generella löneplanen på det kommunala området för att få en större elasticitet, så uppehållet var inte helt ofruktbart, men när hösten kom visade det sig att de primära motsättningarna naturligtvis kvarstod.

Kommissionen inriktade sig på några få ting. Detaljfrågorna skulle parterna sköta. Kommissionen ägnade sig åt avtalsperiodens längd, nivåfrågan, fördelningsfrågorna och följsamhetsfrågorna. De fyra tingen blev sålunda det som kommissionen sysslade med. Hela den inriktningen var parterna ense om.

På hösten, när vi hade förhandlat om detta, lade vi fram vårt första egna förslag den 2 september. Det förslaget förankrade inte kommissionen hos någondera sidan. Det fanns ingen möjlighet att förankra det. Hade vi över huvud taget börjat tala om detaljerna, hade vi kanske inte haft möjlighet att lägga fram ett förslag, men vi bedömde att det nu var angeläget att få till stånd någon rörelse.

I huvudsak innebar det att vi föreslog parterna att acceptera ett tvåårigt avtal, vilket var en mycket kontroversiell fråga. Men det viktigaste i förslaget var måhända att hela den lönenivåhöjning som vi kunde tänka oss skulle göras från den 1 oktober 1986. Detta innebar att under avtalsperioden om två år skulle tiden fram till den 1 oktober 1986 täckas uteslutande med förskottet, som sedan gjordes definitivt. Nivåhöjningen skulle komma den 1 oktober 1986, och hela den återstående avtalsperioden blev fem kvartal. Därmed skulle vi bli av med all diskussion om överhäng.

Vidare höjdes nivån för arbetsgivarsidan från 5,8 till 7,2 %. Bakom det låg en bedömning av vad som var möjligt med hänsyn till vad samhällsekonomin kunde tåla och med hänsyn till vad vi kunde förvänta oss att parterna skulle acceptera.

Vi lade också in en vårdpott på den kommunala sidan för att klara sjuksköterskor och läkare, som var de mest stridslystna och som för sina grupper förde den allvarligaste intressekampen.

Det här gick naturligtvis inte, utan det blev nej.

Vi fick då gå vidare och lade fram vårt andra förslag den 16 september. Bakom det låg tanken att vi var tvungna att gripa tag i den verkligt stora kontroversiella frågan, nämligen följsamheten. Samtliga arbetstagarorganisationer hade dessförinnan offentligen manifesterat sin totala uppslutning kring kravet om följsamhet till industrin, som innebar att man icke skulle

förlora mark i förhållande till den förväntade löneglidningen. Kravet på följsamhet stod som ett sine qua non – det var inte möjligt att förmå arbetstagarna till någon reträtt.

Samtliga enades då – även arbetsgivarsidan – om att vi skulle ägna oss åt att försöka lösa följsamhetsfrågan. Vi lade fram ett nytt förslag den 16 september. Det förslaget skilde sig från det tidigare på så sätt att vi gjorde en följsamhetsmarkering som innebar att parterna skulle uppmärksamma löneutvecklingen inom industrin och inför 1988 års avtalsrörelse ta upp överläggningar för den händelse det skulle visa sig att löneutvecklingen var mycket ogynnsam. Det här var en förhandlingsklausul utan någon fixering vid rätten att få kompensation. Det gällde en rätt att få diskutera en kompensation inför 1988 års avtalsrörelse. Men till det fogade vi att de skulle få ett förskott på 0,5 % i avräkning på en kommande kompensation. Vi hade klart för oss att det var uppenbart att i vart fall fem tiondelar skulle täckas in i en kommande eventuell justering. Vi lade sedan till 0,2 % som en selektiv pott, så att det blev en liten justering uppåt.

Det här utlöste en kraftig reaktion framför allt på arbetsgivarsidan och ledde till att finansministern höll sin presskonferens tillsammans med företrädare för kommunförbunden och deklarerade att budet var för högt.

Följden blev att kommissionen fick fundera ånyo över hur vi skulle få parterna att bli ense. Den 29 september lade vi fram ett nytt förslag, som innebar att man skulle återgå till det tidigare förslaget men ta bort följsamhetsklausulen. Vi skulle alltså försöka få enighet kring det tidigare förslaget, men följsamhetsklausulen skulle bort.

Det lyckades inte, och det vidtogs både stridsåtgärder och annat. Arbetstagarsidan konsoliderade sig nu. Oenigheten i fördelningsfrågorna klingade av, och man koncentrerade sig på att kämpa för följsamhet.

Kommissionen fann då ingen annan utväg än att försöka få parterna att uppta direktförhandlingar utan att ställa upp några villkor. Tiden hade gått, och det var uppenbart att alla insåg att en uppgörelse nu måste komma till stånd på ett eller annat sätt. Arbetsgivarsidan hade i tydliga ordalag angivit att det inte fick bli fråga om en automatisk följsamhet. Kommissionen bedömde att tiden nu var mogen för att parterna skulle i direktförhandlingar försöka finna en lösning. Vi ansåg att vi skulle hålla tassarna borta och lade inte in några bindningar. Vi tänkte att vi nu måste på ett eller annat sätt komma till en punkt.

Vi lade fram det förslaget i förening med en hemställan att alla pågående stridsåtgärder skulle frysas genom att man skulle inställa dem men med rätt att utlösa dem på nytt utan varsel för den händelse direktförhandlingarna inte skulle leda till resultat.

Parterna accepterade detta förslag. De ställde in sina stridsåtgärder och satte sig på nytt vid förhandlingsbordet. Jag vill beteckna det som en remarkabel händelse i svensk avtalsrörelse att parterna fryser och ställer in stridsåtgärder utan att man har lyckats komma till ett materiellt resultat. Det var en mycket stor ljusning i det skedet.

Sedan uppstod det ytterligare problem. Vi fick SACO/SR-S att ställa in sina stridsåtgärder och TCO-S att skjuta på sina i ytterligare 48 timmar.

Så småningom lade vi fram vårt sista slutbud den 30 oktober. Det skilde sig

från det tidigare i ganska ringa utsträckning. Nivån bibehölls, och följsamhetsskrivningen ändrades på så sätt att vi införde en förhandlingsklausul, som innebar att parterna skulle i 1988 års avtalsrörelse få ta upp diskussioner om följsamhet. Det ändrades från "*inför* 1988 års avtalsrörelse" till "*i* 1988 års avtalsrörelse". Det innebar att under hela avtalsperioden som slutar den 1 januari 1988 skulle arbetsgivarsidan vara befriad från skyldighet att över huvud taget diskutera följsamhet.

För att man skall förstå problematiken vill jag säga att parterna nog är på det klara med och ense om att man inte kan tänka bort följsamheten. Den privata och den offentliga arbetsmarknaden måste i huvudsak vara likvärdiga, så att man kan få en rörlighet hos arbetskraften och undvika snedsitsar.

Problemet är nog inte följsamheten i sig utan att den statistik vi har är ett trubbigt instrument om man vill skapa en följsamhet som är anpassad till olika delar av arbetsmarknaden och olika yrken. Det förklarar varför de offentliga arbetsgivarna icke vill ha en automatisk följsamhet, som kan lyfta upp hela lönenivån ovanför det som följsamheten egentligen motiverar.

Parterna godtog slutbudet. Sedan gjorde vi efteråt några insatser av mindre betydelse. Därmed blev det fred, och vi fick slut på avtalsrörelsen.

De diskussioner som i dag försiggår på den privata arbetsmarknaden om prisutvecklingsgarantier och omförhandlingsklausuler är relevanta också för den offentliga sektorn. Det problemet står måhända inför sin lösning. Hur det går vet ingen av oss säkert, men det pågår diskussioner om detta.

Därmed har jag redovisat underlaget för den diskussion som förekommer.

Olle Svensson: Jag vill ställa ett par frågor som ligger kanske litet i periferin.

Du sade att förhandlingarna i rätt stor utsträckning kom att föras i offentlighetens strålkastarljus. Hade detta enbart negativa följder? Kan man säga att det påverkade parternas attityder?

Sven-Hugo Ryman: Det är väl både–och. Det är egentligen ingen fördel. Jag tycker nog att förhandlingar i första hand skall föras mellan berörda parter och att man helst inte skall förhandla inför offentligheten. Men i en öppen demokrati finns det självfallet tillfällen då det kan främja saken att man ställer vissa väsentliga problem under debatt. Jag tycker man kan göra bedömningen att situationen här var sådan att detta kunde vara lämpligt. Men det är inte bra om hela förhandlingspanoramat kommer ut till offentligheten i tid och otid.

Bertil Fiskesjö: När jag tog upp den här frågan förra året var syftet konstruktivt. Tanken var att man genom en ordentlig genomlysning av vad som hade hänt skulle kunna komma fram till ett förfarande som skulle medverka till att det inte blev en upprepning. Nu har vi kunnat se att situationen på den offentliga arbetsmarknaden under det gångna året snarast varit mer komplicerad än tidigare.

Jag skulle vilja ställa en generell fråga till Sven-Hugo Ryman, som ju har stor erfarenhet. Kan det tänkas att någon annan uppläggning skulle kunna leda till att man undvek en del av de blindskär som nu har förekommit? Det är ju en märklig situation att man håller på att medla i ett halvår och tar semester från konfliktandet under sommaren för att sedan med friska tag

hugga in i striden igen. Det är nästan en makaber upplevelse för en utomstående.

Regeringsföreträdarna sade förra gången att man skulle se till att det blev en klarare ansvarsfördelning mellan regering och arbetsgivarverk, att arbetsgivarverket skulle få distinkta uppgifter och ha ansvaret för arbetsgivarsidans förhandlingar. Har du kunnat se några förändringar härvidlag jämfört med förra året?

Sedan har jag en tredje fråga som berör tidpunkten för tillsättandet av medlingskommissionen. Det har sagts här att det var till nackdel att parterna inte själva hade drivit förhandlingarna i botten, som massmedia brukar uttrycka det, och att förutsättningarna för en medlingskommission skulle ha varit bättre om man hade fått stångas färdigt.

Sven-Hugo Ryman: Jag vill säga att betingelserna för medling ligger mindre i formaliteter och regler och mer i hur parterna är beredda att medverka till en lösning. Vi har som huvudregel att parterna själva har ansvaret för händelseförloppet, och medlingen blir en hjälp när det kärvar till sig, men medlingen förmår inte åstadkomma några trollerier om inte parterna har en vilja att komma till ett avtal.

Att förhandlingarna blev långt utdragna med uppskov för sommarsemester bottnade i att det var starka motsättningar på arbetstagarsidan i tempofrågan. Kommunal och Statsanställdas förbund ville ha tidiga avtal, men tjänstemannaorganisationerna – framför allt TCO-S – ville icke träffa avtal förrän i slutet av 1986. Det var en medveten policy som här drevs.

Det gjorde att när medlingen kom till stånd hade parterna de facto inte gått in i några realförhandlingar. Om en så stor och tung organisation som TCO-S har denna syn, verkar det dämpande på intensiteten i avtalsrörelsen även hos de andra förbunden.

Det s.k. semesteruppehållet, som blev en ploj i pressen, hade en seriös bakgrund. Vi hade i det läge som rådde ingen möjlighet att skapa förutsättningar för att komma fram annat än genom att låta tiden gå. Det låg sålunda i det sätt varpå parterna agerade. Beslutet om tillsättande av medlingskommissionen eller medlingskommissionens agerande förmådde inte lösa problemen vid den tiden.

Det frågades om följderna av den förändring som skedde genom att civildepartementet inte längre är ansvarigt i regeringen för lönerörelserna utan att det finns en löneminister i finansdepartementet.

Skillnaden i förhållande till TCO-S-konflikten är att det nu inte var en konflikt som på arbetsgivarsidan enbart berörde staten, utan ett gemensamt uppträdande mellan staten och kommunförbunden gjorde att konflikten fick ett bredare panorama. Varje förhandlingsdelegation inom kommunförbunden var autonom, och det gällde för arbetsgivarsidan att komma till en gemensam uppfattning.

Jag tror att problemet kvarstår var ansvaret för avtalsrörelserna i sista hand ligger, i förening med problemet hur man skall utforma information och kommunikation mellan den i sista hand avgörande instansen och dem som företräder de offentliga arbetsgivarna såsom förhandlare.

Med hänsyn till frågans speciella natur och då jag förutsåg att den skulle

komma upp har jag tillåtit mig att skriva ner några synpunkter för att inte behöva improvisera. Tillåter utskottet att jag föredrar det? I så fall tror jag att det utgör ett svar på Bertil Fiskesjös fråga beträffande principerna.

Under medling måste både parter och medlare vid vissa tillfällen träffa avgörande och viktiga beslut. Det är en truism men en viktig utgångspunkt. Detta har hänt osedvanligt många gånger vid medlingen på den offentliga sektorn 1986. Förklaringen var att många parter var inblandade. Problemet för medlarna var att i kritiska situationer kunna bilda sig en uppfattning om vad parterna var beredda att acceptera inom ramen för ett slutbud. Det var särskilt svårt här, eftersom sex parter på arbetstagarsidan avvaktade och passade på varandra. Vi fick sålunda inte de öppenhjärtiga informationer som man förr eller senare kan få i en normal medling – man vågar då säga saker och ting, men när det är så många parter blockerar de varandra. Medlingskommissionen måste då vara tankeläsare i större utsträckning än vanligt.

Det är viktigt att förhandlarna har direktkontakt med de beslutsansvariga i alla kritiska situationer. Man måste utröna var beslutsansvaret ligger, och förhandlarna måste kunna ge tillförlitliga besked om möjligheterna för huvudmannen att godta ett bud eller förslag så att man kan lita på att det inte återtas senare utan i huvudsak står fast.

Detta fungerar i allmänhet genom att beslutsansvariga och förhandlare tillhör och gemensamt agerar i förhandlingsdelegationer med beslutsrätt. Det är en integration av förhandlingar och beslut som i allmänhet fungerar bra. På den privata sektorn möter detta som regel inga större problem på arbetsgivarsidan.

När SAF förhandlar under medling deltar i kritiska situationer direkt i förhandlingarna både ordföranden i SAF:s styrelse och verkställande direktören och förhandlingschefen. Det borgar för att man i sådana situationer kan uppfatta ett besked som näst intill detsamma som ett ja eller nej, om det inte görs förbehåll för att det är möjligt att man inte klarar hem det i beslutsdelegationen.

Inom den offentliga sektorn finns regeringen i bakgrunden. Det är bara att erkänna att regeringen har en roll såsom arbetsgivare inom den offentliga delen. Det är viktigt att man gör klart för sig vilken roll regeringen vill och bör spela i förhållande till i första hand arbetsgivarverket men även kommunförbunden då man uppträder gemensamt. I varje fall är det viktigt när det gäller avtalsrörelser av den här storleksordningen, som faktiskt har politiska dimensioner genom att man kommer in direkt på de samhällsekonomiska konsekvenserna av utfallet.

Vill regeringen ha det yttersta beslutsansvaret – och det är sannolikt ofrånkomligt i den här typen av avtalsrörelser – tror jag att man måste ta konsekvenserna av det i beslutsprocessen på arbetsgivarsidan. Erfarenheten säger väl att det alltjämt finns skäl att tänka över rollfördelningen mellan regeringen och SAV och samarbetet mellan regeringen och kommunförbunden.

Där uppkommer naturligtvis frågan, om löneministern i kritiska situationer skall engagera sig mer i avtalsrörelsen. I andra sammanhang kan det väl finnas politiska synpunkter på den frågan, men från en medlares ståndpunkt

vore det värdefullt om man inom den offentliga sektorn kunde få en consensus mellan beslutsansvar och förhandlingar som mera stämmer med den bild som gäller på den privata sektorn.

Bertil Fiskesjö: Det var en intressant redogörelse, som tog upp väsentliga problem.

I varje fall utifrån har man väl kunnat uppleva att löntagarorganisationernas företrädare i den senaste avtalsrörelsen utgick från att arbetsgivarverket inte hade sista ordet och därigenom kunde utnyttja situationen, litet rått uttryckt, i utpressningssyfte. Man visste att regeringen ändå till slut måste ta ställning. Omvänt uppfattade jag det så att medlarnas arbete försvårades av att företrädare för regeringen plötsligt sade att även om arbetsgivarverket formellt accepterat ett bud var det inte säkert att regeringen gjorde det. Detta är en mycket märklig situation. Jag vet inte om du har ytterligare kommentarer på den punkten. Jag tycker att det som hände var ganska förvirrande.

Sven-Hugo Ryman: Jag har inte mycket att tillägga. Om man ser sanningen i vitögat och ser till realiteterna är det så att i samma mån som det finns en yttersta instans som man vet kommer att utöva ett avgörande inflytande på viktiga händelseförlopp, i samma mån är det svårt att hindra att människor som är engagerade i sådana sammanhang vänder sig till denna sista instans. Det gäller väl i alla typer av organisationer att det finns en högsta chef att gå till, och man kan inte hindra kontakter med högste chefen. Då är det viktigt att man får en sådan samstämmighet i beslutsansvar och förhandlingar att det sedan inte uppstår sprickor. Hur problemet skall lösas vågar jag inte säga. Jag vet inte om det över huvud taget är möjligt att lösa.

Bertil Fiskesjö: Jag har ytterligare en fråga med anledning av tidpunkten för tillsättandet av medlingskommissionen.

Jag uppfattade det så att medlingskommissionens uppgift är att på grundval av låsta ståndpunkter hos parterna försöka hitta en ståndpunkt någonstans mitt emellan, som parterna under ömsesidigt grymtande är beredda att ansluta sig till. Men när en medlingskommission tillsätts på ett så här tidigt stadium, innan parterna har undersökt hur mycket kallt stål de andra parterna tål, är det då inte risk att medlingskommissionen blir ett slags part i förhandlingarna? Medlingskommissionen har ju då att använda sin egen fantasi för att hitta de ståndpunkter som parterna egentligen borde ha deklarerat själva innan medlingskommissionen tillsattes.

Sven-Hugo Ryman: Det är klart att det är svårare att medla när medlingen sätts in på ett så tidigt stadium att parterna inte under förhandlingar har uttömt sina resurser materiellt. Kommer man in, som man skall göra, i ett senare skede då parterna har närmat sig varandra så långt det går utan att helt komma överens, då har man ett spann att medla inom. I allmänhet utesluter det farhågor för att medlingskommissionen skulle gå för högt och äventyra samhällsekonomin eller missbedöma var smärtgränsen går.

Jag vill ändå säga att de senaste avtalsrörelserna har visat att man inte heller på den privata sektorn är beredd att lägga korten på bordet vad gäller nivån, utan man förhandlar gärna kring allmänna villkor och sådana saker

och rör sig med begreppet x för nivåhöjningen, som numera många gånger preciseras relativt sent även i mer konventionella avtalsrörelser.

När medlingskommissionen lade fram sitt första icke förankrade förslag tyckte jag att vi hade rätt mycket information. Uppgörelsen på den privata sektorn, som gällde ca 9 %, var klar och vi kände till överhängsproblematiken. Det första icke förankrade budet, som innebar en höjning med mellan 1 och 2 %, menar jag icke innefattade ett ställningstagande av den art som du befarade, utan det hade nog varit detsamma i en normal avtalsrörelse. Medlingskommissionens uppgift är ju inte att själv göra några värderingar utan att försöka få till stånd ett avtal mellan parterna. Det menar jag nog att det var fråga om också här. Vår strävan var att bedöma vad som var möjligt och att åstadkomma ett avtal. Jag har inte hört någon kritik om att det första budet, som vi inte förankrade, inte var nödvändigt. Sanningen att säga låg det slutbud som antogs inte så långt från det, utan det stora rabaldret gällde klausulen.

Sören Lekberg: Sven-Hugo Ryman förde ett intressant resonemang om rollfördelningen. Enligt vad jag förstår blir det väl teoretiskt om man går vidare. Den senaste avtalskonflikten var ju komplicerad med många parter.

Du uttryckte ett önskemål om att få ett slags consensus mellan beslutsansvar och förhandling. Den yttersta konsekvensen av det skulle bli att regeringen skulle vara med vid förhandlingsbordet, men det kolliderar med åsikten att regeringen inte skall lägga sig i löneförhandlingar och att det inte skall drivas någon statlig inkomstpolitik.

Var anser du att gränsen går? Har den senaste förändringen av regeringsarbetet, som innebar tillsättandet av en löneminister, lett till en klarare ansvarsfördelning mellan arbetsgivarverket och regeringen?

Sven-Hugo Ryman: Jag tror inte att den senaste organisationsförändringen gav de effekter som man hade hoppats. Erfarenheterna från avtalsrörelsen visar att problemet kvarstår.

Enligt den svenska modellen skall staten inte blanda sig i avtalsrörelsen. Den principen innebär att staten som politiskt organ inte skall lägga sig i avtalsrörelsen utan låta denna skötas av de förhandlande parterna.

Men man måste komma ihåg att staten är arbetsgivare på den statliga sektorn av lönemarknaden. Som högsta förvaltningsmyndighet har regeringen, förutom ett allmänt politiskt ansvar, också ett ansvar för löneutvecklingen inom den statliga sektorn. Det är väl här inte fråga om att åsidosätta principen att staten skall vara neutral i förhållande till avtalsrörelserna, men när det gäller den statliga sektorn har staten att utöva sitt arbetsgivaransvar på ett adekvat sätt.

Om man vill få till stånd en överensstämmelse mellan beslutsansvar och förhandlingar, finns det två möjligheter: *antingen* att löneministern sitter med i en beslutsdelegation med beslutsansvar *eller* – om det inte anses politiskt möjligt – att man i varje fall säkerställer sådana förankringar att det fungerar. Det är väl inte realistiskt att tänka sig att regeringen skall sitta på parkett och se på hur den statliga lönepolitiken utformas, utan den måste ta ställning. Man måste se vad det är fråga om och får inte bedriva någon strutspolitik.

Sören Lekberg: Jag har en följdfråga.

Enligt vad jag förstår har arbetsgivarverket fått klara direktiv. Du var själv inne på att trots att uppdragsgivaren har givit klara direktiv kan motparten tro att det ändå finns möjligheter att gå förbi arbetsgivarverket. Men man kanske överdriver den saken, och det kan tvinga regeringen att göra uttalanden för att markera att den står fast vid det man har sagt förut.

Sven-Hugo Ryman: Ett regeringsuttalande under en förhandling kan ha positiv betydelse för det materiella utfallet. Men en förhandling är elastisk och innehåller så mycket av okända faktorer och komponenter att jag inte vet om det är möjligt att i förväg ge hundraprocentigt bindande direktiv. I en förhandling är det fråga om att ge och ta. I en äkta förhandling får det inte i förväg ställas upp en gräns, för då är det ingen förhandling.

Olle Svensson: De synpunkter som här har anförts är intressanta, och jag vill ställa en preciserande fråga.

Du gjorde en parallell mellan vad som kan hända på den privata och den offentliga sidan i ett avgörande skede av förhandlingarna. Du sade att på den privata sidan kan ordföranden i Arbetsgivareföreningen komma in. Vill du med det jämställa löneministern på den offentliga sidan med SAF-ordföranden på den privata?

Sven-Hugo Ryman: Jag tycker det ligger nära till hands att göra det, med förbehåll för att problemet inte finns på den privata sektorn. Men det är möjligt att det av politiska eller andra skäl är olämpligt att löneministern spelar en motsvarande roll, eftersom det innebär vissa komplikationer när vår konstitution inte tillåter ministerstyre. Men om vi bortser från det menar jag att det skulle vara välgörande om löneministern vore direkt informerad angående kritiska skeden i förhandlingarna så att han i kritiska situationer kunde bilda sig en säker uppfattning om positionerna. Sedan lämnar jag därhän om det i övrigt är politiskt lämpligt.

Elisabeth Fleetwood: Vår ordförande jämförde i början öppenheten och offentligheten i denna förhandlingsomgång och i tidigare förhandlingar. Tror du att den större öppenheten kommer att ha någon prejudicerande effekt?

Om du tror det, skulle jag vilja veta vilken uppfattning du har beträffande svårigheter i framtida avtalsrörelser. Är det möjligt att man återgår till den gamla ordningen, eller kommer detta att ha en eftersläpande effekt? Jag uppfattade att du ansåg att de negativa konsekvenserna var större än värdet av öppenheten.

Sven-Hugo Ryman: Det hängde ihop med det stora antalet parter. Det vore önskvärt om vi i framtiden kunde få förhandlingar i litet mindre skala. Förhandlingarna underlättas om det är en mindre krets som deltar. Två parter som befinner sig på vardera sidan har inte alls samma behov av att agera i förhållande till opinionen som nio parter som skall förfäkta sina intressen, ofta i strid med varandra, på samma sida. Det blir frestande att engagera den allmänna opinionen för att vinna intressekampen.

Utvecklingen på arbetsmarknaden har gått dithän att förmågan att vinna

den allmänna opinionen är en oerhört viktig faktor, nästan likvärdig med varsel om stridsåtgärder.

Jag tror att frågan måste besvaras utifrån den komplexitet det är fråga om. Den aktualiseras om det är många parter och torde inte vara av samma dignitet om det är ett fåtal parter.

Olle Svensson: Du talade om "en remarkabel händelse". Berodde inte den i stor utsträckning på opinionens påverkan?

Sven-Hugo Ryman: Förloppet var långdraget, och parterna måste förr eller senare ha förstått att allmänheten kunde förlora tålamodet. Ju längre tiden gick på hösten, ju mer rädd var man för att tappa mark hos den allmänna opinionen. Det tror jag var ett mycket viktigt skäl till frysningen och till att en uppgörelse till sist kom till stånd. Det skedde kanske delvis i trötthetens tecken och därför att man inte ville förlora för mycket av sitt anseende hos den allmänna opinionen.

Börje Stensson: Jag har en fundering kring semesteruppehållet. I den ekonomiska politiken har regeringen prioriterat inflationsmålet. Man kan väl tänka sig att ett tidigt avtal hade varit kostnadsdrivande och ett sent avtal mindre kostnadsdrivande under 1986, men det skulle komma igen 1987. Vem var mest intresserad av semesteruppehållet? Var det måhända regeringen?

Vid presskonferensen reagerade finansdepartementet och kommunförbunden mycket häftigt på förslaget, som avvisades. Var det budet helt okänt för parterna när de fick det, och kom det som en överraskning? Var det i så fall ett inslag i strävandena att komma någon vart?

Jag har en tredje fråga: Är vårt land alldeles unikt när det gäller statliga förhandlingar med tjänstemän, eller kan man göra jämförelser med andra länder?

Sven-Hugo Ryman: För att beröra semesteruppehållet först vill jag säga att regeringen icke har uttryckt några som helst direktiv eller givit några som helst besked till kommissionen beträffande vad som skulle hända under medlingen. Semesteruppehållet liksom alla andra frågor utagerades sålunda mellan kommissionen och de behöriga förhandlingsparterna. Om regeringen hade ett intresse av semesteruppehållet känner jag alltså inte till.

Men semesteruppehållet dikterades av objektiva överväganden. En mycket viktig faktor var att det inte bara var svårt att över huvud taget åstadkomma något substantiellt före sommaren, utan det hade också pågått en läkarkonflikt. Den omständigheten att vi ajournerade förhandlingarna var av mycket stor betydelse för de möjligheter SACO/SR-K hade att frysa sin konflikt. Läkarkonflikten försvann i och med semesteruppehållet, och vi hade fred på en vital samhällssektor.

En annan fråga gällde vårt bud om vilket finansministern sade att det var för högt. Jag har lämnat ut vår medlingsrapport och vill hänvisa till den. Vi skriver där att när parterna hade sagt nej till det första förslaget, den 10 september, fortsatte förhandlingarna. Vi arbetade med frågan om någon form av låglönesatsning och olika konstruktioner när det gäller följsamheten. Alla parter hade underrättats om att kommissionen nu inriktade sig på att i förhandlingarna finna en lösning på följsamhetsfrågan, och tekniska diskus-

sioner fördes med alla parter, även på arbetsgivarsidan. Vi syftade till att inom en vecka lägga fram ett slutligt förslag.

Sedan förslaget utarbetats redovisades det i sina huvuddrag för arbetsgivarsidan. Arbetsgivarna fick tillfälle att – utan att behöva ta ställning till förslaget i sak – uttala sig om huruvida förslaget borde läggas fram. Arbetsgivarnas förhandlare godtog efter betänketid att förslaget lades fram.

Olle Svensson: Om det inte finns ytterligare frågor kan vi betrakta frågestunden som avslutad. Jag uttalar utskottets tack till Sven-Hugo Ryman för hans öppenhjärtiga redogörelse för ett händelseförlopp där det är svårt att lita till skriftlig dokumentation.

Utfrågning av statsrådet Bengt K. Å. Johansson den 10 februari 1987 angående arbetsmarknadskonflikten 1986

Olle Svensson: Härmed förklarar jag sammanträdet öppnat. Vi har i dag på vår föredragningslista frågan om regeringens roll i samband med arbetsmarknadskonflikten 1986. Vi hade föregående år glädjen att höra löneminister Bengt K. Å. Johansson här. Vi sade då att vi även fortsättningsvis med uppmärksamhet kommer att följa handläggningen av avtalsfrågor i regeringen. Så har nu skett genom att ärendet har anmälts till KU. Vi vill framför allt följa praxisen på detta mycket intressanta område. Enligt den praxis som utskottet valt i sådana här sammanhang ger jag först ordet till löneministern.

Bengt K. Å. Johansson: Herr ordförande! Jag kan fatta mig kort mot bakgrund av att jag tidigare, vid ett antal tillfällen, inför finansutskottet redogjort för utgångspunkterna, förhandlingsuppläggningen och redovisat de slutsatser som vi har dragit. Vidare har jag i en interpellationsdebatt i riksdagen i december diskuterat avtalsrörelsens förlopp. Det kanske jag inte behöver gå in på nu.

Jag kan ange de två utgångspunkter som fanns för mitt agerande.

Den ena var att följa de riktlinjer för den statliga lönepolitiken som presenterades, och som godkändes av riksdagen, i den personalpolitiska propositionen 1985. Propositionen innehöll ett antal ståndpunkter samt mål och avsikter som arbetsgivaren hade. Dessa har jag försökt att fullfölja.

Den andra utgångspunkten har varit att klarare markera arbetsgivarverkets uppdrag vid förhandlingssituationen, som jag också redovisade inför KU förra våren. Också här har jag försökt fullfölja intentionerna, dvs. att klarare markera den roll som arbetsgivarverket bör inta som förhandlingspart.

En av de frågor som togs upp gällde inriktningen att försöka finna en mer decentraliserad förhandlingsform än den dåvarande, så att man bättre kunde beakta de enskilda sektorernas speciella problem. Det har lett fram till att man från arbetsgivarverkets sida drivit detta i förhandlingarna, och det finns en passus i årets ramavtal om att man skall fortsätta arbeta med denna inriktning. Det syftar alltså till att man skall arbeta med fyra förhandlingsdelegationer för resp. försvar, skola, affärsverk och statsförvaltning i övrigt så att man bättre skall kunna beakta verksamhetsintresset. I realiteten har arbetsgivarverket i årets förhandlingar använt sig av de fyra förhandlingsdelegationerna i sitt arbete. Syftet är att ha ett gemensamt avtal och sedan delavtal på de olika områdena.

Slutligen vill jag kort redovisa litet av det som stod i den personalpolitiska propositionen. Jag noterar att det finns med i den promemoria som utskottet fått. I propositionen poängteras

att lönepolitiken och lönesystemet skall vara förenliga med målet om balanserad samhällsekonomi,

att stora löneskillnader skall undvikas för arbetstagare med likvärdiga arbeten inom olika arbetsmarknadssektorer,

att lönesystemet skall främja flexibilitet, decentralisering och delegering samt

att lönepolitiken i övrigt bör grundas på demokratiska ideal och rättvis fördelning.

Dessa utgångspunkter fanns i botten för förhandlingsarbetet. I förhandlingarna har man sökt fullfölja dessa riktlinjer.

Denna mycket korta inledning tycker jag kan räcka och jag skall sedan försöka svara på de frågor som utskottets ledamöter ställer.

Bertil Fiskesjö: Herr ordförande! När vi i våras hade löneministern här var det mot bakgrund av en mycket besvärlig utveckling på den offentliga arbetsmarknaden. Vid de samtal som vi då hade redovisade löneministern ett par förändringar både vad gäller organisationen och vad gäller rollfördelningen mellan regeringen och arbetsgivarverket, som löneministern menade skulle leda till ett bättre utgångsläge inför kommande års förhandlingar. Vi fick en avtalsrörelse som var ännu besvärligare än den tidigare med många mycket märkliga inslag. Framför allt var den kolossalt utdragen.

Såsom jag klargjorde vid det samtal som vi hade förra året hade jag dragit den slutsatsen att det skulle vara klarare rollfördelning mellan regeringen och arbetsgivarverket så, att regeringen skulle ange utgångspunkterna för avtalsrörelsen och därefter inte lägga sig i förhandlingarna. På min fråga om min sammanfattning var korrekt svarade löneministern ja. Vidare sade löneministern förra året att det har framförts som uppfattning att det är viktigt att det vid förhandlingsarbetet finns två parter som arbetar från sina resp. utgångspunkter. Utgångspunkterna för förhandlingsarbetet bör anges på ett tidigt stadium, och sedan skall förhandlingsarbetet pågå mellan resp. parter.

Jag för min del tyckte att den uppläggning som löneministern presenterade förra året hade klara fördelar jämfört med vad som tidigare hade gällt. Men nu kan man konstatera att de intentioner som löneministern lade fast inte fullföljts. I känsliga lägen ingrep regeringen direkt med mycket dramatiska uttalanden, som många, inte minst de fackliga organisationerna, ansåg förvärrade förhandlingsläget i stället för att förbättra det.

Jag vill fråga löneministern rent allmänt: Är ni inom regeringen nöjda med det sätt på vilket relationerna mellan arbetsgivarverket och regeringen utvecklat sig förra året? Om inte, på vilka punkter tycker ni att det har gått fel?

Bengt K. Å. Johansson: Relationerna mellan regeringen och arbetsgivarverket har utvecklats på det sätt som vi förutsåg och som vi tycker har varit riktigt. Till saken hör att arbetsgivarverket och de båda kommunförbunden har haft en mycket nära samordning i avtalsrörelsen, det har kanske också påverkat situationen. Vi har fullföljt intentionerna från i fjol. Det sitter t. ex. inte någon statssekreterare som ordförande i arbetsgivarverkets styrelse. Arbetsgivarverket sköter förhandlingarna.

Mitt svar på Bertil Fiskesjös fråga är ja.

Bertil Fiskesjö: Är löneministern alltså belåten med utvecklingen under förra årets lönerörelse?

Bengt K. Å. Johansson: Nej, det är jag inte. Men jag är belåten med relationerna mellan arbetsgivarverket och regeringen. Däremot tycker jag

att det var en mycket komplicerad avtalsrörelse, som man bör ta lärdom av från både arbetsgivarsidan och löntagarsidan.

Min syn är ungefär följande. Det var en utomordentligt besvärlig situation efter avtalen för 1984–1985. Det fanns en rad motsättningar mellan arbetsgivarintresset och löntagarintressena som man inte kunde komma förbi och som skapade denna besvärliga situation. Dessutom var det mycket stora motsättningar mellan organisationerna, vilket komplicerade bilden. Relationerna till det privata området bidrog ytterligare till att det blev utdraget.

I vissa hänseenden har det skett förändringar i arbetsgivarsidans sätt att agera, vilket inneburit ett fall framåt. Man valde att på ett tidigt stadium ange hur man tänkte förhandla, dvs. att man tänkte förhandla samordnat mellan arbetsgivarverket och kommun- och landstingsförbunden. Man redovisade tidigt sin syn på överhänget. Man redovisade också på ett mycket tidigt stadium sin syn i följsamhetsfrågan.

Man angav sålunda på ett mycket tidigare stadium än vid tidigare avtalsrörelser vissa viktiga utgångspunkter för arbetsgivarens sätt att uppträda vid förhandlingarna. Det var bra för både förhandlingsarbetet och för förhandlingsresultatet.

Jag tycker dock inte att den här avtalsrörelsen är någonting som bör upprepas. Jag tror knappast att det finns någon som tycker det. Därför har vi kallat till överläggningar med parterna på den offentliga sidan, i första hand för att man på ömse sidor skall kunna redovisa erfarenheter och dra slutsatser.

Bertil Fiskesjö: Poängen med min första fråga var att jag konstaterade att regeringen, enligt löneministern, förra gången vi hade den här frågan uppe, ansåg att det skulle vara en klarare rollfördelning mellan regeringen och arbetsgivarverket på så sätt att regeringen anger utgångspunkterna och arbetsgivarverket sedan får sköta avtalsförhandlingarna ostört. Man kan nu konstatera att det inte blev så, utan regeringen via finansministern och löneministern ingrep mycket drastiskt – det uppfattades i varje fall som smått dramatiskt. Det talades i ett tidningsreferat om en bisarr presskonferens i Rosenbad. Detta vid ett tillfälle då medlingskommissionen hade lagt ett bud som regeringen underkänt.

Jag vill utvidga min fråga: Hur ser löneministern på en medlingskommissions roll vid förhandlingarna på den offentliga sidan? Skall medlingskommissionen fungera på samma sätt som vid andra löneförhandlingar, dvs. att försöka hitta en medlande ståndpunkt mellan parterna? Eller finns regeringen hela tiden i bakgrunden med uppgift att korrigera medlingskommissionens bud? Detta är alltså mina konkreta frågor. Vidare vill jag fråga: Vilka följder tror löneministern att en sådan uppläggning kan få? Innebär det inte att parterna inte kommer att ta medlingskommissionen på allvar utan hela tiden sitter och lurpassar på att regeringen skall gå in?

Bengt K. Å. Johansson: Jag menar att det var en klar rollfördelning mellan regeringen och arbetsgivarverket. Regeringen har – närmast genom mig – också en roll att spela under ett avtalsförlopp. Regeringen ger vissa utgångspunkter. Vi tolkar också de utgångspunkter som riksdagen lagt fast. Vi måste hålla oss orienterade om vad som händer, särskilt i sådana här

avtalsförhandlingar då det fanns många konflikter och en medlingskommission som försökte jämka samman det hela.

Bertil Fiskesjö menade att regeringen ingrep på ett mycket dramatiskt sätt. Det gällde alltså situationen den 19 september när medlingskommissionen hade lagt ett bud den 16 september som parterna skulle ta ställning till. Fyra av löntagarorganisationerna sade nej, ett par ett mjukt nej. Såväl kommun- och landstingsförbunden som arbetsgivarverket sade nej. Finansministern och jag höll då tillsammans med ordförandena i kommun- och landstingsförbunden en presskonferens, efter det att arbetsgivarverket och andra arbetsgivare på den offentliga sidan hade svarat nej till medlingskommissionens bud. Detta var ett sätt att inför allmänheten redovisa vilka konsekvenser ett ja skulle ha fått. Vi som deltog ansåg att det var ett allvarsamt läge, som kunde leda till en konflikt. Då var naturligtvis ett nej någonting mycket allvarligt och vi ville inför allmänheten förklara bakgrunden.

Jag har inte någon fullständig inblick i hur medlingskommissionen arbetar vare sig på den offentliga eller på den privata sidan. Men jag såg inte detta som ett sätt att korrigera medlingskommissionen. Medlingskommissionen hade ju tillkommit under ganska specifika omständigheter. Det ovanliga var att själva förhandlingsordningen var så att säga den springande punkten när kommissionen tillkom. Man var inte på löntagarsidan ense om när man skulle förhandla och i vilken takt. Då fick medlingskommissionen, som jag ser det, en litet annorlunda roll än vad man normalt är van vid. Den fick ganska stora mandat att hantera problemen. Det framgår också av Rymans redovisning inför utskottet.

Min kommentar till frågorna är att vårt system är uppbyggt så att regeringen naturligtvis anger vissa utgångspunkter för arbetsgivarverkets arbete. Det är vidare rimligt att också arbetsgivarsidan kan svara nej till ett medlingsbud i ett läge när man tycker att det har gått för långt.

Bertil Fiskesjö: Först vill jag i anknytning till vad löneministern sade om medlingskommissionen fråga: Anser löneministern att det är rekommendabelt att tillsätta en medlingskommission innan parterna har lagt sina bud eller, som det brukar heta i pressen, innan förhandlingarna har kört i botten? Det var ett något märkligt läge när den aktuella medlingskommissionen tillsattes.

Min avslutande fråga, mot bakgrund av att jag konstaterat att löneministern tydligen tycker att det hela artar sig bra och att det inte varit några bekymmer vad gäller relationerna mellan regeringen och arbetsgivarverket och regeringen kontra förhandlingarna över huvud taget, är: Kommer regeringen att ha samma uppläggning av sitt agerande i kommande avtalsrörelse?

Bengt K. Å. Johansson: Jag skall kanske inte sitta och döma när det gäller tillsättandet av medlingskommissionen. Det är statsrådet Anna-Greta Leijon som har hanterat denna fråga. Min personliga uppfattning är att detta var en situation som inte gick att undvika. Det var en unik situation att man inte kunde enas om förhandlingsordningen och det var avgörande för hela förloppet. Jag vill erinra om att medlingskommissionen tillsattes när man befann sig i en situation där läkarna och andra akademiker strejkade.

Förhandlingarna på den offentliga sidan hade då egentligen inte kommit någonstans.

Jag tror att alla parter har uppfattningen att det är något fundamentalt att man i vart fall måste hitta en förhandlingsordning som är hanterbar. Jag tycker inte att det var någon önskvärd lösning att medlingskommissionen kom in på ett så tidigt stadium – innan förhandlingarna hade körts i botten, som Bertil Fiskesjö sade. I ett sådant läge får medlingskommissionen ett mycket svårt arbete. Men situationen var unik, och jag tror att slutsatsen blir att parterna måste söka sig fram till en annan form när det gäller förhandlingsarbetet, så att en medlingskommission inte tillsätts för tidigt.

Jag är av den uppfattningen att det kan försvinna viktiga delfrågor i förhandlingsarbetet om en medlingskommission tvingas komma in på ett för tidigt stadium, kanske t.o.m. innan parterna ens suttit ned till reella förhandlingar. Dessa kom i gång sedan i annan form, men min slutsats är alltså att man bör eftersträva att få förhandlingsuppläggningen annorlunda, så att medlingskommissionen – om man över huvud taget skall tillsätta en sådan – inte behöver komma in på ett så tidigt stadium.

Jag vill understryka att jag inte anser att avtalsförhandlingarna artade sig bra, att 1986 inte var ett bra förhandlingsår. Men de riktlinjer som vi drog upp inför 1986 års förhandlingar om relationen mellan regeringen och arbetsgivarverket har fungerat. Jag tror också att man på den kommunala sidan tycker att det var riktigt att uppträda så som man gjorde – att man hade en nära samordning mellan arbetsgivarverket och de kommunala förhandlingsparterna – och att detta är något som manar till efterföljd.

Min inställning är att man skall fullfölja ordningen med att det är arbetsgivarverket som svarar för förhandlingarna. Då skall jag iaktta och hålla mig informerad men inte ingripa annat än i mycket specifika fall. Det ytterligare steg som planeras med särskilda förhandlingsdelegationer anser jag också vara riktigt. Då kan förhandlingarna bli mera inriktade utifrån de verksamhetskrav som finns på den statliga sidan.

Jag tror inte att det finns något system när det gäller de statliga förhandlingarna som är utan problem. Regeringen är ansvarig och skall godkänna den förhandlingsprodukt som kommer fram. Riksdagen skall också göra det. Då måste man hålla sig informerad och ibland komma in i vissa skeden. Detta problem finns på alla håll. Man har löst det på olika håll. I vissa länder gör man på samma sätt som vi och ger förhandlingsmandat. I andra länder deltar representanter för regeringen direkt i förhandlingarna. Jag vet att det senare var en synpunkt som Sven-Hugo Ryman hade. Jag delar inte hans uppfattning att det är en bra lösning.

Olle Svensson: Jag vill på den punkten göra en komplettering. Löneministern har tagit del av Sven-Hugo Rymans analys av denna avtalsrörelse. Vad han efterlyste där var möjligen bättre kontakter med regeringen i vad han kallade kritiska situationer. Har löneministern någon ytterligare kommentar till detta resonemang?

Bengt K. Å. Johansson: Jag tror att det i ett så komplicerat förlopp – där det finns nio förhandlande parter med inbördes oenighet mellan löntagarorganisationerna och en medlingskommission som skall försöka lösa mycket svåra

tvistefrågor – kan hända saker som alla parter inte är fullkomligt informerade om. Det kan också ske tolkningar, som inte är alldeles adekvata, på vägen. Sven-Hugo Ryman sade att det ibland hade hänt att allmänheten, massmedia, blivit informerad om vissa ställningstaganden innan parterna blev det. Det är naturligtvis inte bra.

En slutsats bör väl vara att man allmänt försöker bedriva förhandlingsarbetet i något mindre utsträckning inför offentligheten och att man sitter ner mellan parterna och diskuterar sina frågeställningar. Det kan emellertid inte undvikas att vissa förlopp blir mycket komplicerade när man har så många parter och en medlingskommission inblandade.

Nils Berndtson: Problemet med rollfördelningen diskuteras i den rapport som SAMAK, Arbetarrörelsens nordiska samarbetskommitté, har gett ut. Där säger man: "Gränsdragningen mellan regeringarnas och arbetsmarknadsparternas ansvar i stabiliseringspolitiken har ofta varit oklar." Man säger vidare: "Gränsdragningen visar sig alldeles särskilt svår att upprätthålla när regeringarna utarbetar strategier för den ekonomiska politiken resp. för sin roll som arbetsgivare inom den offentliga sektorn."

Är det inte litet av denna problematik som speglas i den gångna avtalsrörelsen? Det är väl litet ovanligt att regeringen går in och så att säga diskuterar även avtalskonstruktionen. Regeringen hade t. ex. synpunkter på diskussionerna om följsamheten och på frågan om en låglönesatsning. Regeringen kommenterade också medlingsbudet. Det är väl inte den vanliga rollen, och det går väl litet utöver det som man brukar säga, nämligen att man ger de allmänna riktlinjerna för den ekonomiska politiken? Ser löneministern detta som steg på vägen till en statlig inkomstpolitik? Ser löneministern några risker för att den fria förhandlingsrätten kan komma i fara i fortsättningen?

Bengt K. Å. Johansson: Nej, jag tycker att det finns mycket stor anledning att slå vakt om den fria förhandlingsrätten. Till den fria förhandlingsrätten är också möjligheterna till stridsåtgärder kopplade. Men jag tycker att det från båda sidor – från löntagarhåll och från arbetsgivarhåll – finns anledning att fundera över att allmänheten reagerade ganska starkt mot att avtalsrörelsen fick ett sådant förlopp som den fick, att det förtroende som finns för vårt förhandlingssystem och den svenska förhandlingsmodellen något naggades i kanten och att allmänheten i ganska stor utsträckning drogs in i och påverkades av stridsåtgärder under detta år. Om man då har den uppfattning som jag har, nämligen att det är mycket angeläget att man har en modell som fungerar och som är av svenskt ursprung, finns det anledning att dra vissa slutsatser. Låt oss alltså försöka hitta former så att man kan lösa problemen på ett annat sätt än under 1986.

Jag ser inte det som hände under 1986 som steg på väg mot en statlig inkomstpolitik. Tvärtom är det faktum att vi skjuter fram arbetsgivarverket som förhandlingspart och försöker renodla denna roll ett uttryck för att vi vill ha en parallellitet så långt det går mellan arbetsgivarverket resp. Kommun- och Landstingsförbunden som förhandlingsparter och SAF på den privata sidan, dvs. att man över hela fältet har parter som sitter ned på sin sida av bordet och att det är de som förhandlar.

I SAMAK-rapporten påpekas den omständigheten att man i en rad länder har misslyckats med att lösa problemet med låg inflation och låg arbetslöshet samtidigt som man skall behålla konkurrenskraft och därmed god sysselsättning. Som jag ser det utgör denna rapport ett debattinlägg om de problem som finns. Den löser inte problemen. Den har dessutom avvisats av de instanser som har tagit initiativ till utredningsarbetet. Men problemen på löne- och prisbildningssidan kvarstår, och det finns all anledning att diskutera dem.

Jag vill sammanfatta mitt svar på det som Nils Berndtson sade. Det var en ovanlig avtalsrörelse och därför skall man inte dra några långtgående slutsatser av att den hade så många olika skeden och förlopp. Det berodde inte på att de offentliga politiska instanserna i ett visst skede gick ut och förklarade innebörden i arbetsgivarens nej till medlingskommissionens förslag vid förhandlingarna.

Birgit Friggebo: Det är väl inte tu tal om annat än att det har gjorts en mängd uttalanden från regeringens sida under den gångna avtalsrörelsen. Jag hörde själv någon kommentar i radion i ett skede av förhandlingarna där bl. a. Kjell-Olof Feldt sade, att vi på den offentliga arbetsgivarsidan accepterar inte ... , osv.

Jag skulle vilja höra löneministerns syn på i vilken roll som regeringen har uttalat sig under den gångna avtalsrörelsen. Är det som statlig arbetsgivare, är det som representant för hela den offentliga sektorn eller är det som regering med ansvar för samhällsekonomin?

Jag vill ställa ytterligare en fråga. Mot bakgrund av slutresultatet undrar jag om löneministern, när han ser tillbaka, tror att dessa uttalanden gagnade utfallet eller om det blev sämre, bl. a. mot bakgrund av de mycket starka reaktionerna från löntagarsidan?

Bengt K. Å. Johansson: Jag vill erinra om att jag under avtalsrörelsen också kritiserades för att jag var alldeles för passiv och att jag höll mig undan och inte deltog aktivt i förhandlingarna. Jag har markerat att jag gjorde det avsiktligt. När förhandlingarna pågår bör regeringen – i detta fall jag – hålla sig undan och inte blanda sig i. Däremot uppträdde jag flitigare inför avtalsrörelsen för att markera att det fanns vissa utgångspunkter som staten som arbetsgivare måste ha. Och det var angeläget att löntagarorganisationerna var informerade om hur vi såg på detta. Det är angeläget att markera att man inte kommer undan rollen som statlig arbetsgivare.

Regeringen har också en annan uppgift, nämligen att vara den som analyserar och framträder som uttolkare av vad som händer i fråga om den ekonomiska politiken i allmänhet. Man kan säkert hitta uttalanden från regeringens representanter, inte minst från finansdepartementet och finansministern, i vilka det, när förhandlingarna pågick på den privata sidan, på motsvarande sätt sades att detta var att ingripa i avtalsrörelsen. Det markerades hur allvarligt man såg på läget, hur viktigt det var att lönerna och kostnaderna utvecklades på ett rimligt sätt, osv.

Det går inte att komma ifrån att båda dessa uppgifter finns, nämligen att regeringen är statlig arbetsgivare och att regeringen kan behöva gå in och redovisa effekter för den allmänna ekonomiska utvecklingen.

Jag tror inte att de uttalanden som Birgit Friggebo hänvisar till försvårade avtalsrörelsen. Uttalandena gjordes sedan det hade kommit ett slutbud från medlarna och som arbetsgivarsidan hade svarat nej på.

Det var de sakliga motsättningarna som fanns som försvårade avtalsrörelsen. Motsättningarna hängde samman med överhängsproblematiken och följsamhetsproblematiken. Det var naturligtvis en situation som ledde till komplikationer, när man hade så pass skiljaktiga uppfattningar om vad som var ett rimligt slutresultat. En del av det kan återföras till tidigare avtalsrörelser. Mot denna bakgrund tycker jag inte att det är så konstigt att avtalsrörelsen fick många olika skeden och förlopp. Alla hade, kan man säga om man tittar tillbaka, uppfattningen att det skulle bli en komplicerad avtalsrörelse. Då skall man inte bli särskilt förvånad över att det blev det.

Birgit Friggebo: På ett mycket tidigt stadium hade vi en offentlig debatt om löneutrymmet för den kommande avtalsrörelsen, inte minst i anslutning till föregående års valrörelse. Med anledning av den inriktning som löneministern har, där han menar att man skall ange ramarna på ett tidigt stadium, vill jag fråga om löneministern nu inte ångrar att regeringen inte på det mycket tidiga stadiet gick in mer aktivt och angav att ramarna var mycket mindre än vad skenet gav intryck av i samband med de diskussioner som fördes förra hösten. Då var ju förhandlingarna ännu inte påbörjade.

Börje Stensson: Avtalsrörelsen var ju mycket utdragen, t. o. m. så utdragen att parterna fann sig föranlåtna att ta semester. Det är ganska anmärkningsvärt. Var detta semesteruppehåll något som regeringen tyckte var bra? Fick regeringen tillfälle att ge några synpunkter på det förhållandet att parterna gjorde ett avbrott i avtalsförhandlingarna?

Bengt K. Å. Johansson: Jag skall först svara på Börje Stenssons fråga. Jag, liksom ganska många, hade uppfattningen att när förhandlingarna på den privata sidan väl var avslutade skulle förhandlingarna på den offentliga sidan inte ta så lång tid, även om alla nog insåg att de skulle vara komplicerade. Jag hade uppfattningen att man skulle försöka slutföra dem före eller möjligen en bit in på sommaren. Men vi hade lämnat ett förhandlingsmandat och det var förhandlarna som skulle göra dessa bedömningar. Nu var det medlingskommissionen, som vädjade till parterna att dels dra tillbaka lockouten på lärarområdet, dels göra ett uppehåll. Vi i regeringen hade ingen anledning att lägga oss i detta. Det var en bedömning som de professionella förhandlarna måste göra. Som förloppet blev fanns det inte många andra alternativ att välja, möjligen att man kunde ha fortsatt långt in på sommaren för att, så att säga under sommarhettan, försöka tvinga fram ett avgörande. Vi höll oss informerade men deltog inte i avgörandena på dessa punkter, utan det var medlingskommissionen i kontakt med förhandlarna som svarade för dem.

Birgit Friggebos kompletterande fråga kan jag inte riktigt förstå. Jag har i första hand blivit kritiserad just för att jag gav ganska precisa uppfattningar till känna om det begränsade löneutrymmet under 1986 mot bakgrund av de överhäng som fanns. Jag tyckte att det fanns anledning att göra det, eftersom det var en uppfattning som arbetsgivaren rimligen måste ha mot bakgrund av hur verkligheten såg ut. Jag tyckte att det var rimligt att göra dessa markeringar innan förhandlingarna kom i gång, därefter avhöll jag mig från att delta i själva diskussionen.

Birgit Friggebo: Jag kanske skall ge en närmare förklaring eftersom statsrådet inte förstår vad jag menar. På eftersommaren gick bl. a. Bengt Westerberg ut och sade att utrymmet för de offentliganställda i kommande avtalsrörelse skulle vara nästan obefintligt. Det bedrevs en omfattande affischkampanj från bl. a. LO, där man kritiserade Bengt Westerberg starkt. Såvitt jag vet så fanns det inte någon i regeringen som i detta läge vågade ta en diskussion med bl. a. LO och försvara Bengt Westerbergs uttalande. Det hade varit ett mycket lämpligt tillfälle mot bakgrund av den erfarenhet vi har om att man i ett tidigt skede skall ange ramarna. Det var detta jag menade.

Bengt K. Å. Johansson: Jag tror nog att det fanns en mycket klar insikt om att överhänget var ett problem, även om man kunde ha olika uppfattningar om hur det skulle behandlas när förhandlingarna sedan kom i gång. Det var rimligt att man intog olika partsroller därvidlag. När jag blev s. k. löneminister och uttalade mig i frågan gav jag min mening till känna.

Olle Svensson: Därmed är den här frågestunden avslutad, och jag ber att få tacka löneministern för hans medverkan till att vi har fått en komplettering till vår skriftliga dokumentation.

Utfrågning av förbundsordföranden Curt Persson, Statsanställdas förbund, förhandlingschefen Lars Dahlberg, SACO-SR, och förste ombudsmannen Rune Larson, TCO-S, angående avtalsförhandlingarna för den offentliga sektorn 1986 den 19 februari 1987

Olle Svensson: Jag hälsar organisationsföreträdarna välkomna.

Innan jag lämnar ordet till er vill jag erinra om att utskottet inte är någon löndedelegation – den uppgiften har finansutskottet övertagit. Vi skall koncentrera oss på en administrativ granskning av regeringen och dess förhållande till arbetsgivarverket och den komplicerade avtalsrörelse vi har bakom oss. Den anknyter till den granskning vi gjorde föregående år.

Vi har en praxis att först lämna ordet till dem vi har kallat hit.

Rune Larson: Vi hade inte tänkt hålla några inledningsanföranden. Vi har tagit del av Sven-Hugo Rymans PM och tycker den innehåller en ganska bra beskrivning. Vi har också tagit del av löneministerns PM, som ger en annan beskrivning.

Bertil Fiskesjö: Vi har att se frågan ur vårt speciella perspektiv, och som ordföranden nämnde hade vi den uppe förra året. Mot bakgrund av den besvärliga konflikt som då förekom utlovade regeringen att det skulle bli en viss nyordning av förhandlingsorganisationen. Man hade en förhoppning att den nya ordningen skulle leda till en klarare ansvarsfördelning mellan regeringen och arbetsgivarverket och också till ett effektivare förhandlingssystem.

Under den senaste avtalsrörelsen har vi fått uppleva hur hela förloppet blev snarast ännu mer komplicerat och i varje fall ännu mer utdraget med många turer fram och tillbaka. Vidare fick vi uppleva hur regeringen vid vissa tidpunkter gick in och gjorde uttalanden som sedan kommenterades av er som företrädde de anställda.

Jag vill börja med en generell fråga: Anser ni att den ordning som kom till effektiviserade verksamheten på arbetsgivarsidan?

Min andra fråga är: Hur menar ni att ansvarsfördelningen mellan regering och arbetsgivarverk borde utformas för att fungera bättre?

Lars Dahlberg: Man måste skilja mellan formerna för den nya ordning som etablerades och den verkan som den fick i avtalsrörelsen. Vi tror för vår del att den nya ordningen med en något förändrad styrelse i SAV, med en förstärkt ledning i arbetsgivarverket och med en löneminister som har klara befogenheter och fastställt revir skall kunna användas som det är förutsett. Sedan kan man naturligvis säga att det förekom vissa mindre lyckade inslag i avtalsrörelsen, som egentligen inte emanerar från formerna för uppbyggnaden utan snarare faller tillbaka på de personer som utnyttjade formerna.

När det gäller ansvarsfördelningen mellan regeringen och vår motpart arbetsgivarverket är det väl bekant att regeringens roll i detta sammanhang är att så gott som det låter sig göras före en avtalsrörelse lägga fast och precisera förutsättningarna, bl. a. rörande den ekonomiska utvecklingen,

vilken inflation man förutser – självfallet kopplat till olika storlekar på löneutrymmet – och vilka skatteregler och andra saker av betydelse för löntagarna som kommer att gälla under avtalsperioden. Vi vill att man så långt som möjligt lägger fast det före en avtalsrörelse och sedan icke lägger sig i förhandlingarna på annat sätt än att den interna styrprocessen får fortsätta vad gäller regeringens relation till arbetsgivarverket.

Curt Persson: Det är alltid svårt att säga om en förhandlingsordning har fått den effekt som man avsett. Det beror till stor del på hur själva förhandlingen fortlöper.

Vad gäller den avtalsrörelse som vi har bakom oss får man, när man bedömer händelseförloppet, inte glömma att det fanns starka motsättningar i sak.

Om jag skall anföra några synpunkter på den nyordning som kom till inför den senaste avtalsrörelsen kan jag väl säga att ordningen med en löneminister och ett förstärkt arbetsgivarverk, som mera förhandlar med tanke på sina intressenter, de enskilda verken och myndigheterna, och med ett starkt inflytande för delegationer för dem, har varit ett steg i rätt riktning. Jag tror att man bör bygga vidare på det. Jag ser alltså positivt på den ordning som har införts, och man bör definitivt inte rasera den och gå tillbaka till någonting annat.

Avtalsrörelsen innehöll många olika inslag. Det kan man säga att varje avtalsrörelse gör. Den här avtalsrörelsen fick mer än tidigare ett massmedialt inslag som gjorde att diskussionerna kanske ibland flyttades för långt från förhandlingsbordet och ibland också fördes av andra än de direkt inblandade. Det är någonting vi har upplevt mer och mer i vårt samhälle och är väl någonting som de inblandade får försöka styra så gott de kan.

När det gäller rågången mellan löneministern och arbetsgivarverket har vi självfallet inte sådan insyn att vi kan se hur det fungerar, men jag kan tänka mig att det fungerar ungefär som mellan de stora intressenterna i SAF och dem som genomför förhandlingarna för Svenska arbetsgivareföreningen. Våra kontakter med företrädare för regeringen förbi arbetsgivarverket var minimala och inte på något sätt uppseendeväckande. Det måste alltid vara så att man vid något tillfälle försöker få kontakt och tala även med andra – det är förmodligen någonting som händer i alla förhandlingssammanhang. Jag har i varje fall ingen insyn i förhållandet mellan regeringen och arbetsgivarverket men förutsätter att det har fungerat på det sätt som har varit tänkt.

Sedan kan man väl inte komma ifrån att det förekom ett antal läsningar som vi tyckte var besvärande och som i viss mån hade med massmediauttalanden att göra. Det mest besvärande var naturligtvis att när vi hade fått ett klart nej från arbetsgivarverket detta skulle ytterligare förstärkas av en presskonferens som anordnades av finans- och löneministrarna. Samtidigt kan jag inte komma ifrån att en regering har ett ansvar och rätt att ha en uppfattning både om de allmänekonomiska förutsättningarna och i det här fallet som arbetsgivare för de statligt anställda, men det är ingenting att sticka under stol med att vi mycket väl skulle ha kunnat vara utan det inhoppet. Det skulle verkligen inte ha försämrat förhandlingsförloppet.

Rune Larson: Jag tror det är viktigt att konstatera att den senaste avtalsrörelsen inte omfattade huvudsakligen problem av organisatorisk art utan att det var motsättningar i sak som skapade problemen under 1986.

Om jag skall försöka svara på de två frågorna vill jag börja med att säga att det inte är så lätt för arbetstagarorganisationerna att uttala någon uppfattning om hur arbetsgivaren bör organisera sin verksamhet. Jag var med redan på den tiden när vi förhandlade med civilministern och alltså hade en politiskt ansvarig motpart. Därefter har man med utgångspunkt från lagstiftningen 1965 försökt skilja mellan det reella ansvaret, som ligger hos regering och riksdag, och den formella organisationen, som består av ett arbetsgivarverk, eller avtalsverk, som det hette tidigare. Olika situationer skapar olika problem, men jag tycker inte det är en uppgift för facket att lägga synpunkter på hur arbetsgivarsidan skall vara organiserad.

Jag vet ingenting om vilka kontakter arbetsgivarverket har med regeringen, men som Curt Persson var inne på måste vi förutsätta att det i olika sammanhang tas kontakter mellan oss och regeringsföreträdare, även om de kontakterna inte spelar någon stor roll.

Det betyder, om jag skall svara på den andra frågan, att om man bortser från hur regeringen och arbetsgivarverket har sina kontakter ordnade, vilket är deras sak att klara ut, så kan ansvarsfördelningen bli bättre om man på båda sidor ser över formerna för de förhandlingar som äger rum mellan statens arbetsgivarverk och organisationerna. En diskussion om detta har börjat mellan parterna, och vi är överens om att vi skall fördjupa oss i den.

På en punkt klargjordes inte de organisatoriska förutsättningarna. Det gäller den fasta samverkan som etablerades 1986 mellan kommun- och landstingsförbunden och arbetsgivarverket. Som alla i denna krets känner till har visserligen den s. k. OASen funnits i många år, men aldrig tidigare har man haft en så fast samverkan som nu, då man i praktiken uppträtt som *en* arbetsgivarpart. Man klargjorde inte från början för organisationerna att man skulle arbeta på det sättet. I dag vet vi att denna samverkan sannolikt blir en realitet även i fortsättningen.

Bertil Fiskesjö: Jag vill bita mig fast vid de här centrala frågeställningarna. Ni svarade litet olika eller förlade i varje fall tyngdpunkten litet olika i era svar.

Ur allmän synpunkt, och jag föreställer mig även ur förhandlingssynpunkt, bör det vara en fördel att ha *en* motpart, i varje fall på den statliga sidan. Om jag uppfattade tankegångarna rätt när förändringarna skedde i arbetsgivarverkets personsammansättning och uppgifter, var avsikten att regeringen skulle ange de allmänna förutsättningarna för förhandlingarna, och sedan skulle avtalsverket sköta dem. Nu blev det så att företrädare för regeringen i vissa lägen gick in och i varje fall utåt gjorde det på ett drastiskt och kraftfullt sätt.

Det kanske kan sägas att det kunde verka till organisationernas nackdel, eftersom man deklarerade en restriktivare linje än arbetsgivarverket möjligen skulle ha gjort, men det kan också tänkas att vi får en mer utdragen och komplicerad avtalsrörelse när det förekommer en tvåstegsraket av det här slaget. Om ni vet att arbetsgivarverkets ställningstaganden kan bli ändrade av regeringen, innebär det väl att ni är frestade att prova ytterligare litet kallt stål.

Min tanke är att ni resonerar så att det arbetsgivarna säger inte är det sista ordet och att regeringen kanske inte vill ta på sig de bekymmer som uppstår om det bryter ut en öppen konflikt. Jag skulle vilja att ni kommenterade det.

När jag ändå har ordet kanske jag kan ställa också ett par andra frågor.

En fråga gäller villkoren för medlingskommissionens arbete. Här tillkom ju en medlingskommission innan det var helt klart vilken ståndpunkt parterna intog och innan de hade förhandlat färdigt. Därigenom kom medlingskommissionen att bli ett slags budgivare på ett annat sätt än i varje fall jag föreställer mig är vanligt i stället för att vara i huvudsak ett sammanjämkande organ. Hur ser ni på medlingskommissionens ställning under de förutsättningar som gällde?

Ett tredje område som jag gärna skulle vilja ha belyst av er gäller den s. k. samhällsfarliga nämnden. Det är givet att konflikter på den offentliga sidan kan slå hårt mot tredje man och att det uppstår stora bekymmer eftersom det är så vitala samhällsfunktioner som de offentliganställda har att upprätthålla. Nämnden skall ta ställning till om en konflikt skall betraktas som samhällsfarlig. På grund av sin sammansättning blir nämnden gärna handlingsförlamad och kan inte fatta några konkreta beslut.

Min fråga är om det är någon mening med att ha nämnden och – om det är någon mening att ha den – hur den bör vara sammansatt. Är det lyckligt att partsrepresentationen är 50–50 i nämnden?

Olle Svensson: Här kommer vi in på frågor som ligger på gränsen till vad finansutskottet sysslar med.

Rune Larson: Jag tar först upp frågan, om vi skulle känna oss frestade att prova ytterligare litet kallt stål. Det tror jag är en tanke som aldrig har föresvävat någon av huvudorganisationerna på den statliga sektorn. Vi mötte en oerhört sammanhållen arbetsgivarstrategi 1986. Vi upplevde inte att arbetsgivarna uppträdde i olika skepnader under förhandlingarna. Man måste noga skilja på massmedias beskrivning av förhandlingsarbetet och det som faktiskt sker i förhandlingarna. Under de många år då vi haft förhandlingsrätt på statens område har den typen av resonemang aldrig förekommit.

När det gäller kommissionens arbete tycker jag man måste notera att förlikningsmannainstitutionen har kommit att utsättas för mer eller mindre allvarliga påfrestningar. Det är naturligtvis oerhört viktigt att förlikningsmannainstitutionen fungerar i ett system av det slag vi har i Sverige. Det gör att arbetsmarknadsministern får en oerhört central roll. Arbetsmarknadsministern måste å ena sidan göra en objektiv bedömning av parternas förhållanden och vid rätt tidpunkt ta ställning till frågan om att utse en förlikningskommission. Å andra sidan ingår arbetsmarknadsministern i en regering som också har ett direkt ansvar och intresse som arbetsgivarföreträdare. Det ställer stora krav på arbetsmarknadsministern.

Jag skall inte kritisera vår arbetsmarknadsminister för hanteringen under förra året. Man måste acceptera att bedömningen i den mycket komplicerade situation som rådde blev att en kommission skulle utses, även om det skedde över huvudet på t. ex. TCO-S. Det var det som gjorde att vi ställde upp när vi kallades till förlikning av kommissionen. Men det är helt klart att det inte är

bra att en kommission kommer in vid en tidpunkt när parterna inte har förhandlat.

För vår del var situationen den, att både vi och arbetsgivarverket hade utsett företrädare, och båda parterna hade presenterat sina utgångspunkter, men det ledde inte till någon kraftmätning mellan parterna. Orsaken till det undandrar sig min bedömning, men vi utgår från att arbetsgivarna inte ville gå in i en sakförhandling då.

Från den tidpunkten gick det som en röd tråd genom förhandlingarna att arbetsgivarnas ståndpunkt var att man först måste hitta en lösning på ramfrågan och på frågorna om avtalsperiodens längd och följsamheten. De tre frågorna måste lösas för hela den offentliga sektorn, och först därefter kunde man gå in på fördelningsfrågorna. Det fanns motsättningar i alla de tre frågorna – om ramen, avtalsperiodens längd och följsamheten – och det ledde till den situation där kommissionen kom till.

Även om det i sak är självklart bra och riktigt att en kommission inte kommer in för tidigt, kan situationer uppkomma när det ändå blir nödvändigt att göra som man gjorde förra året. Avtalsrörelsen 1986 är på det viset ett praktikfall som visar att t. ex. arbetsmarknadsministern inte kan bortse från att det pågår en konflikt och att man riskerar ytterligare motsättningar om man inte tillsätter en kommission.

När det gäller "samhällsfarliga nämnden" vill jag till att börja med säga att nämnden inte alls är handlingsförlamad. Det fåtal fall på den statliga sektorn som har hamnat där har föregåtts av omfattande diskussioner mellan parterna beträffande undantag. Om vi bortser från vad som hände 1971, då nämnden hade ett antal fall och de flesta avgjordes genom majoritetsbeslut, tror jag det har förekommit vid tre tillfällen att ärenden har varit under nämndens prövning. I två av de ärendena utlöstes aldrig en konflikt, och i det tredje pågick redan en konflikt, som inte upphörde, eftersom man inte kom fram till något majoritetsbeslut.

Mot den här bakgrunden menar jag att erfarenheten visar att det är en riktig konstruktion. Parterna tar ett grundläggande ansvar för hela varselsituationen, och det kommer till uttryck i omfattande förhandlingar mellan parterna som väcker mycket liten uppmärksamhet eftersom där görs undantag och begränsningar och lämnas dispenser. När det är klart enas parterna om att konfliktåtgärderna är helt förenliga med det huvudavtal som gäller, och därmed kan konflikten bryta ut.

Just detta att parterna tar ett ansvar var en grundläggande utgångspunkt för den lagstiftning som kom till 1965. Skulle man ha valt en annan väg, vet man inte vad som hade inträffat. Därför menar i varje fall jag att statstjänstenämnden skall bibehållas i sin nuvarande form. Börjar man laborera med sammansättningen, undanrycks grundvalen för hela huvudavtalet på den statliga sektorn, som är en mycket noggrant formulerad konstruktion med omfattande restriktioner beträffande hur ett konfliktvarsel kan utformas.

Lars Dahlberg: Rune Larson har sagt rätt mycket av det jag hade tänkt säga, och det gör att jag kan fatta mig kort.

När det gäller de två första frågeställningarna vill jag konstatera att de inhopp, eller vad man skall kalla det, som regeringen hade ansvaret för i den

här avtalsrörelsen var av två slag. Å ena sidan hade vi uttalanden och presskonferenser. Vår uppfattning har redovisats ganska klart, så jag tänker inte upprepa vad vi har sagt i det fallet. Å andra sidan hade vi tillsättandet av medlingskommissionen. Det formella ansvaret för det ligger på arbetsmarknadsministern.

Om man vill vara rädd om medlingsinstitutet – och jag har en känsla av att vi vill det i det här landet – måste man vara försiktig med hur man använder det. Jag menar att man kan sätta upp vissa kriterier som kan vara styrande i det fallet.

För det första tror jag det är viktigt att parterna själva så långt det är möjligt på egen hand skall få, som vi brukar säga, förhandla i botten innan man aktualiserar en medlingskommission.

För det andra tror jag att det är väsentligt att det finns en någorlunda allmän acceptans bland de parter som skall vara med i kommissionsarbetet av att det är lämpligt att tillsätta en kommission. Som Rune Larson påpekade är vi på löntagarsidan lojala när ett regeringsbeslut i sådana ärenden har fattats, och vi ställer i regel upp, men det är ingen positiv utgångspunkt om de flesta parterna rent av motsätter sig tillsättandet av en medlingskommission.

För det tredje – det är kanske ett litet mer svårtolkat kriterium – anser jag mot bakgrund av den starka koppling som finns på den offentliga sidan mellan regeringen och dem som har förhandlingsansvaret att det helst inte bör kunna uppstå någon misstanke om att de utnyttjar medlingsinstitutet i taktiskt förhandlingssyfte.

Möjligtvis kan man säga att sättet och tidpunkten för tillsättandet av medlingskommissionen i den här avtalsrörelsen inte helt och hållet uppfyller dessa kriterier. Det var med all säkerhet en oerhört svår uppgift för dem som fick uppdraget att medla. Att de med de här förutsättningarna ändå rodde det i land skall vi vara tacksamma för, men man måste tänka sig för mer, om en sådan situation uppkommer igen.

Jag har den uppfattningen att det har bildats något slags myt, kanske till stor del via massmedia, kring statstjänstenämndens funktion, som skulle gå ut på att nämnden inte har fungerat och inte är handlingskraftig. Det har utmynnat i tanken att det borde finnas ett övergripande domarlikt organ.

Det vore nog det farligaste som kunde hända. Det är väsentligt att komma ihåg, precis som Rune Larson påpekade, att den konstruktion vi har i dag innebär att parterna har ansvaret fullt ut och i alla delar av förhandlingsspelet.

Vi kan se på Norge, där man har inrättat ett sådant överordnat organ av domarkaraktär. Parterna går ut med vettlösa krav och driver benhårt sin linje eftersom de vet att det finns en ändstation. Det finns någon annan som tar över ansvaret, och då kan man hävda inför sina uppdragsgivare att man inte viker sig utan driver sin linje ända fram. Jag tror inte att det är ett bra system.

Faktum är att nämnden har fungerat ganska bra. Den har vid flera tillfällen då så varit befogat fällt utslag som innebär att en åtgärd klassats som samhällsfarlig.

Man tenderar också att glömma en sak som inte framgått av media. De gånger vi har behandlat ärenden i nämnden har det gjorts starka modifieringar i varslen mot bakgrund av diskussionerna i nämnden.

Ett problem som jag har upplevt är att ett stort ansvar har lagts på löntagarsidan, men jag har aldrig upplevt att arbetsgivarna tagit ett sådant intryck av diskussionerna att de har modifierat sin ståndpunkt. Vi har på löntagarsidan sagt att det ser ut som om en konflikt kan vara samhällsfarlig och att vi därför måste se vilka modifikationer som skall göras för att den inte skall bli samhällsfarlig. Då har man så småningom funnit en lösning som inneburit en 3–3-sits, och man har konstaterat att konflikten icke är samhällsfarlig.

Det är min bestämda uppfattning att vi bör behålla nämnden med dess nuvarande utseende och funktion och inte falla för någon mytbildning och inte ge oss in på någonting som är farligt för vårt förhandlingssystem.

Curt Persson: Det har redan sagts mycket som svar på frågorna, men jag skall ange min uppfattning och göra det kort.

Det är som Rune Larson sade som svar på den följdfråga Bertil Fiskesjö ställde, att vi inom arbetstagarorganisationerna definitivt inte har den typen av taktiska tankar och funderingar. Vi är aktsamma om att föra och fullfölja förhandlingar mellan de parter som är utsedda att sköta förhandlingarna på vårt område. Där vill vi ha en stark motpart. Vi uppfattar att den nya ordningen har stärkt arbetsgivarverkets roll, och det ser vi positivt på. Vi tycker att man skall fortsätta att förstärka den. De tankar som Bertil Fiskesjö nämnde är alltså främmande för oss i den förhandlingssits som vi normalt befinner oss i.

När det gäller villkoren för medlingskommissionens arbete var frågan, om kommissionen blivit budgivare mer än sammanjämkare.

Om den här medlingen kan man säga att den startade mycket olyckligt innan vi över huvud taget hade börjat de konkreta förhandlingarna mellan parterna. Inom Statsanställdas förbund var vi negativa till att en medlingskommission över huvud taget tillsattes vid den tidpunkten. Det är ett instrument vi har i samhället för att klara av besvärliga förhandlingssituationer. Men i och med att kommissionen tillsattes gick vi självfallet in i kommissionsförhandlingarna.

En kommission har ju som huvuduppgift att förhindra konflikter på arbetsmarknaden och försöka få parterna att genom kollektivavtal lösa de konfliktsituationer som har uppstått. En kommission får säkerligen ta på sig en hel del roller för att nå det resultatet. Jag uppfattade inte den här kommissionens arbete annorlunda än tidigare kommissioners som jag har haft möjlighet att förhandla med. Däremot måste jag tillstå att det fanns många parter och många ståndpunkter i sakfrågorna, och det gjorde att förloppet blev vad det blev.

Vi har ett bra medlingsinstrument i landet, och vi är rädda om det. Från och till upplever man att det kommer in i en krissituation, men då tror jag inte det beror på systemet och på grunderna för medlingsarbetet, utan mer på att det inte är så lätt att få personer att ställa upp i detta ytterst besvärliga jobb. Vi borde kanske fundera, om vi inte borde se till att det fanns människor att tillgå som är beredda att ta på sig denna svåra uppgift när man hamnar i sådana här situationer.

Uttrycket "samhällsfarliga nämnden" tycker jag visar att det förekommer

en stark mytbildning. Statstjänstenämnden är ett resultat av förhandlingsrätten och ett resultat av ett huvudavtal som i sig är ganska komplicerat. Det gjordes stora ansträngningar för att beskriva vilka områden som skulle kunna betraktas som samhällsfarliga och vilka uppgifter man skulle kunna tänka sig undanta. Man konstaterade att det inte går att i alla detaljer lösa detta mellan parterna, utan när en situation uppkommer får man fortsätta arbetet mellan parterna, och det är vad man gör i statstjänstenämnden.

Att vi har fått en 3–3-situation i de senaste fallen tycker jag inte man bör ha på näthinnan enbart som någonting negativt. Jag tycker att man också skall se på vad som reellt har hänt i de konfliktsituationer som nämnden har hanterat. Då kan man konstatera att det har blivit förändringar och förskjutningar som lett till att parterna kunnat enas i kollektivavtal.

Det har alltså lagts ett stort ansvar på parterna i nämnden. De som vill ta bort ansvaret från någondera parten tror jag gör hela förhandlingssystemet en otjänst. Det blir i så fall ytterst enkelt för oss att inte fundera igenom frågorna så långt som vi gör i dag innan vi lägger ut en konflikt.

Den situation vi har tycker jag vi skall slå vakt om och bevara. Ansvarsfrågan gör att man tar ställning i de här frågorna på ett annat sätt än om man kunde skjuta över den uppgiften till någon annan. Att låta någon domare avgöra hur det skall vara när det står tre mot tre är inte någonting vi skall sträva efter.

Nils Berndtson: Hur ser ni på det förhållandet att regeringen gick in och diskuterade även avtalskonstruktioner och hade synpunkter på både följsamhetsfrågan och låglönesatsningen och liknande frågor och värderade medlingsbuden?

Är det inte litet annorlunda än det brukat vara? Kan man anse att regeringen gick längre än till allmänna bedömningar av det ekonomiska läget när den gick in även i delfrågor? Ser ni i förlängningen några faror för att den fria förhandlingsrätten kan komma att begränsas om detta utvecklas vidare?

Om jag uppfattade Curt Persson rätt antydde han att man skulle ha kunnat klara sig utan vissa av regeringsinslagen. Ligger det en försiktig kritik i de orden?

Curt Persson: Jag sade att vi hade kunnat vara utan inhoppet med presskonferensen den 19 september. Vi hade då fått ett klart besked från statens arbetsgivarverk via medlingskommissionen att det sade nej. Det var tillräckligt. Som vi ser det fanns det ingen anledning för regeringen att gå in.

Rune Larson: Någon risk för förhandlingsrätten ser i varje fall inte jag i just det sammanhanget. Jag delar Curt Perssons uppfattning att när sådana här händelser inträffar väcker de ett oerhört uppseende i organisationerna, eftersom vi då inte bara har den formella motparten mot oss, utan vi får känna trycket av nästan hela den lagstiftande makten mot oss.

Men när man fått distans till frågorna måste man uttrycka en viss förståelse för att finansministern känt ett behov av att uttala uppfattningar från sin utgångspunkt, inte primärt kopplade till honom som arbetsgivarföreträdare, utan som ansvarig för landets ekonomi. Jag delar Curt Perssons uppfattning att han inte borde ha sagt det, men även om det låter konstigt vill jag så här långt efteråt säga att jag har förståelse för det.

Lars Dahlberg: Mina kolleger har sagt i stort sett vad jag tänkte säga. Som Rune Larson säger kan man, när man under lugnare förhållanden blickar tillbaka, ha en viss förståelse för det som skedde. Det gäller inte bara den presskonferens som löne- och finansministrarna anordnade, utan det gäller en följd av incidenter redan tidigare under avtalsrörelsen, där parterna tyckte att löneministern i vissa avseenden gick något för långt i sina uttalanden i media.

Å andra sidan får vi konstatera att institutet med en löneminister är nytt och att löneministern är ny. I hans arbete ingår att hitta funktionerna. Det är då inte onaturligt att han någon gång kan göra någonting där andra tycker att han går för långt. Som jag sade inledningsvis kommer man säkert att finna formerna framöver.

Sedan vill jag hålla med Rune Larson om att vi inte ser någon fara för den fria förhandlingsrätten i det här fallet. Det finns andra saker som gör att vi kan hysa farhågor i det avseendet, men det behöver vi inte ta upp här.

Olle Svensson: I en tidigare utfrågning sade medlingskommissionens ordförande att i vissa kritiska situationer under en avtalsrörelse skulle löneministern kunna spela samma roll på den offentliga marknaden som SAF-ordföranden på den privata. Har ni några synpunkter på att han skulle kunna gå in direkt i förhandlingarna?

Rune Larson: Det var det jag menade när jag inledningsvis sade att hur man organiserar verksamheten måste vara en fråga som avgörs på arbetsgivarsidan, i det här fallet av regeringen och även av riksdagen. Jag tycker att den frågan hänger ihop med hur man bygger upp förhandlingssystemet.

Nu har man gått ifrån det som gällde före 1965, då det fanns en civilminister som var ordförande och ledde förhandlingarna. Nu har vi ett system där man skiljer på funktionerna. Jag tycker att ingenting talar för att man skulle ändra på detta.

Curt Persson: Det måste vara arbetsgivarens rätt att formera sig i förhandlingarna liksom vi utnyttjar vår rätt att formera oss i förhandlingarna. Den fråga som ställdes bör diskuteras på arbetsgivarsidan och inte av oss, men liksom Rune Larson vill jag säga att vi nu har gått ifrån ett direkt inflytande för regeringen i förhandlingarna. Den ordning som vi nu har tycker jag är den riktiga.

Lars Dahlberg: Det är som sagt arbetsgivarsidans sak att bestämma hur man skall organisera sig, men väljer man att organisera sig på ett visst sätt, skall man också tala om för oss på andra sidan förhandlingsbordet vilka som har beslutsfunktioner på olika nivåer.

I och för sig har jag uppfattningen att det system vi har i dag är bättre än ett system med ett direkt inflytande för regeringsmakten.

Olle Svensson: Jag ber att få tacka de tre som har ställt upp här. Det finns frågor som är svåra att belysa enbart med skriftlig dokumentation, och därför är det värdefullt att vi kan få ställa direkta frågor på detta sätt. Jag tackar för att ni har lämnat så raka svar.

Utfrågning av chefsåklagare K.G. Svensson angående justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme, den 3 mars 1987

Olle Svensson: Jag ber att få hälsa chefsåklagare K.G. Svensson välkommen till utskottet.

Som vi redan i förväg har orienterat om har konstitutionsutskottet ett granskningsärende som berör justitiedepartementets kontakter i samband med undersökningen av mordet på statsminister Olof Palme. Vi anser att det är värdefullt att få en komplettering till vårt skriftliga material i ärendet. Jag låter ordet först gå till K.G. Svensson, för att han inledningsvis skall kunna säga något om dessa kontakter.

K.G. Svensson: Jag skall först orientera litet om de olika rollerna, nämligen åklagarens och polismyndighetens roll. Åklagarens roll har mycket ofta gått ut på att speciellt bevaka rättssäkerheten. Från polisens sida bedrivs det många gånger ett operativt arbete som man naturligtvis har intresse av att driva mycket långt. Men åklagaren har då rollen att se till att detta arbete sker inom anständighetens gränser ur rättssäkerhetssynpunkt.

I detta fall har polismyndigheten och dess funktion varit speciell på grund av den ledningsgrupp som existerade. Under min tid som åklagare har jag aldrig stött på den konstruktion som förekom, nämligen att länspolismästaren själv gick in och övertog ledningen av spaningsarbetet. Att justitiedepartementet var representerat i denna ledningsgrupp var för mig också något helt nytt.

En inledande komplikation var att det rangmässigt blev en skillnad mellan länspolismästaren och åklagaren – länspolismästaren låg rangmässigt över åklagaren. I ett visst skede kunde det bli, och blev, aktuellt att åklagaren trädde in som förundersökningsledare. Han hade då en polisorganisation till sitt förfogande som leddes av en tjänsteman som rangmässigt låg över honom.

Detta var en liten inledning om situationen mellan de olika myndigheterna.

Jag vet inte hur mycket jag redan nu skall gå in på de kontakter och upplevelser som jag har haft i detta fall.

Olle Svensson: Det kanske är lika bra att vi inleder frågestunden och får svar direkt på de frågor som utskottets ledamöter vill ställa.

Anders Björck: I den erfarenhetsberättelse avseende utredningen om mordet på Olof Palme daterad den 1 september 1986 som vi har fått står det på s. 12:

"Justitiedepartementets agerande i denna brottmålsutredning finner jag betänkligt när det gäller åklagarens integritet."

Vidare står det: "Justitiedepartementet har agerat bud till RÅ med upprepade klagomål på åklagaren, då denne ej rättat sig efter polisledningens intentioner" etc.

Slutligen ett sista citat som en inledning till min fråga: "Detta jämte justitieministerns ingripande har inneburit en rubbad balans i förhållandet

åklagare–polis och var självklart ägnat att sätta åklagaren under 'press' och utan stöd i arbetet."

Jag skulle vara mycket tacksam om K.G. Svensson ville berätta för utskottet vad han närmare avser med skrivningarna om att justitiedepartementet har agerat på ett sätt som, om jag förstår det rätt, är mycket ovanligt, för att inte säga helt unikt, i sådana sammanhang.

K.G. Svensson: Med uttrycket "press" menar jag den psykologiska press som jag anser att åklagaren blev utsatt för i detta fall. Min personliga uppfattning är att justitiedepartementets agerande har inneburit en kraftig förstärkning av denna press.

Jag skulle vilja utveckla detta litet grand och utgå ifrån det förhållandet att, som jag nämnde, justitiedepartementet var representerat i denna ledningsgrupp. Men därutöver förekom det också en direkt och regelbunden information mellan länspolismästare Holmér och justitieministern. Om detta skedde varje vecka eller varannan vecka vet jag inte, men det förekom i varje fall en regelbunden information och ett regelbundet kontakttagande även på detta plan. Jag bedömde att denna information, som alltså kom enbart från ledningsgruppen, först och främst var ensidig. Min ståndpunkt i detta sammanhang är att man uppenbarligen har anammat länspolismästarens synpunkter okritiskt. Jag är då tyvärr tvingad att säga att jag ansåg att mycket av det som sades från ledningsgruppens sida inte var realistiskt grundat.

Den åklagare som tog vid efter mig, nämligen min chef överåklagare Claes Zeime, har uttryckt att han upplevt detta som en desinformation. Jag skulle för min del vilja uttrycka det på ett sådant sätt att jag ansåg att mycket av vad som sades från ledningsgruppens, Holmérs, sida inte var realistiskt grundat.

Jag uppfattade att den information som införskaffades av justitiedepartementet var ensidig, uppbyggd på ledningsgruppen. Åklagaren fick över huvud taget aldrig någon kontakt, vare sig med någon representant för justitiedepartementet eller med någon annan. Åklagaren tillfrågades aldrig och fick inte komma till tals.

Jag anser att den roll som justitiedepartementet spelade inte var enbart passiv, utan den var även aktiv och enligt min uppfattning även partisk, genom att man tog dessa kontakter med polissidan och förde vidare till RÅ de klagomål som ledningsgruppen riktade mot åklagaren. Det innebar enligt min uppfattning att åklagaren sattes under tryck – han kom än mer i underläge. Jag kan peka t.ex. på s. 15 i justitiekanslerns utlåtande där det framgår att statssekreterare Fälth skulle ha tagit kontakt med RÅ och sagt att samarbetet mellan mig och Holmér fungerade dåligt och att det skulle bero på mig.

Detta anser jag är att okritiskt föra vidare den information som alltså även var ensidig.

Detta kontakttagande medförde, eftersom klagomålen kom till RÅ, att jag kallades upp till RÅ och fick göra en total föredragning. Samtidigt fick jag anvisning av RÅ om att jag skulle inhämta råd i detta mål. Eftersom jag kände till bakgrunden förstärktes det psykologiska underläge som jag ansåg att jag befann mig i vid denna tidpunkt. Jag ansåg mig alltså inte ha stöd

någonstans för att hävda de rättssäkerhetsintressen som jag ansåg fanns behov av i detta fall.

Beträffande partiskheten vill jag säga att såvitt jag vet framfördes från justitiedepartementets sida enbart kritik mot åklagaren. Men omständigheter, som enligt mina informationer var uppe till bedömning i ledningsgruppen, och som borde ha medfört något slags reaktion från justitiedepartementets representant i denna grupp, har mig veterligt aldrig framförts. Det var alltså fråga om ensidiga klagomål. Jag anser att det förekom flera omständigheter vid handläggningen hos ledningsgruppen som borde ha sinnat till eftertanke.

Det andra uttrycket för en partiskhet från justitiedepartementets sida – jag talar nu om justitiedepartementet utan att nämna några namn – gäller den situation som uppstod i senare delen av utredningen beträffande 33-åringen. Det var en situation då jag och en kriminalkommissarie från KK1, dvs. våldsroteln, som jag samarbetade med hade gått in för att försöka få fram en alibikontroll för 33-åringen. I detta sammanhang framförde man från ledningsgruppens sida att man skulle göra 74 valkonfrontationer, detta i ett läge då jag bedömde misstankarna mot 33-åringen som ytterst försvagade – man kunde t.o.m. fråga sig om det var fråga om skälig misstanke. I denna situation begärde ledningsgruppen att få göra 74 valkonfrontationer. Detta skulle i realiteten betyda att 33-åringen skulle få vandra i konfrontationsrum en dryg vecka. Detta kunde jag alltså inte gå med på.

Jag beslutade en fredag – jag tror det var den 25 april – om att elva konfrontationer skulle göras. Jag meddelade den utredningsman som då representerade ledningsgruppen att jag avsåg att besluta huruvida ytterligare konfrontationer skulle tillåtas efter genomförandet av de elva konfrontationer som jag hade fattat beslut om.

Detta var alltså på fredagen. På söndagen fick jag kontakt med först byråchef Hagelberg och samma kväll med riksåklagaren. Då meddelades det mig att riksåklagaren hade fått klagomål från statssekreterare Fälth som avsåg mitt agerande. Riksåklagaren hade då beslutat att verkställa överprövning. Detta var således ett beslut – det har jag noterat i min dagbok – som jag fick besked om redan på söndagen. Det framgår alltså inte av JK:s utlåtande. Jag meddelade då RÅ att jag icke hade fattat något definitivt beslut utan ville ha frågan öppen tills den första serien på elva konfrontationer var genomförd och att jag då inte förstod vad det var som skulle överprövas.

Detta resulterade i att jag på måndagen fick ytterligare kontakt med riksåklagaren, som meddelade att justitieministern hade frågat om jag kunde komma till departementet. Meningen var att jag skulle informera om mina synpunkter på läget.

Vid detta möte fick jag inte någon möjlighet att i egentlig mening informera, eftersom det mig ovetande även hade gått en inbjudan till länspolismästare Holmér. Det hela slutade med att vi riktade anklagelser mot varandra. Länspolismästare Holmér ansåg att jag felaktigt hade släppt, frigivit, den tidigare anhållne 33-åringen. Jag å andra sidan menade att det även från min sida förelåg anmärkningar på det sätt på vilket utredningen från ledningsgruppens sida hade bedrivits. Någon information i egentlig mening gavs således inte.

På måndagen beslutade jag, trots att denna serie med elva konfrontationer ännu inte var genomförd, om ytterligare elva konfrontationer – detta för att jag ville undvika en direktkonfrontation med ledningsgruppen.

Jag upplevde också att detta utgjorde ett ökat psykologiskt tryck på åklagaren, eftersom det så att säga riktades kritik och anmärkningar från justitiedepartementets sida på ett så här tidigt stadium, nämligen innan jag fattat ett slutgiltigt beslut. Detta ansåg jag ligga mycket nära en slags psykologisk påtryckning. Jag vill inte direkt säga att mitt beslut att meddela konfrontation beträffande ytterligare elva vittnen på måndagen var fotat på en påtryckning, men att det psykologiska trycket i detta fall hade inverkan på mitt beslut kan jag inte sticka under stol med.

Den överprövning som sedan verkställdes av riksåklagaren skedde på tisdagen, jag tror att det var den 28 april. Gränserna mellan en överprövning, dvs. överprövning av ett beslut som åklagaren fattat, och ett inhopp i åklagarens roll som förundersökningsledare är hårfina i ett dylikt fall. Justitiekanslern har ju också uppehållit sig litet vid detta problem när det gäller förundersökningsledningen.

Överprövningen, som jag närmast vill karakterisera som att riksåklagaren helt enkelt gick in i förundersökningsarbetet och fattade beslut, medförde naturligtvis ett ökat psykologiskt tryck och ett ökat underläge för åklagaren.

Riksåklagaren har i princip två möjligheter att agera i denna situation. Den ena möjligheten är att överpröva beslutet, och den andra möjligheten är att helt enkelt överta förundersökningen från den underordnade åklagaren. Det här ligger på gränsen mellan dessa två möjligheter och som man praktiskt sett måste fatta mer som ett inhopp i förundersökningsledningen och i åklagarens arbete än en överprövning.

Beträffande mötet hos justitieministern på måndagskvällen kan jag säga att såvitt jag förstod var detta helt betingat av de olika ståndpunkter som jag och ledningsgruppen hade beträffande dessa konfrontationer som jag till största delen betraktade som meningslösa. Jag skall inte gå in närmare på detta. Den centrala frågan under detta möte kom att bli antalet konfrontationer. Det innebar också att jag ansåg att detta var ett slags medlingsförsök mellan oss, där denna partiskhet som förekom av mig fortfarande upplevdes som klart markerad, dvs. att ledningsgruppens intentioner enligt min uppfattning var de som grundlade atmosfären kring hela detta sammanträde. Efter att jag hade meddelat att jag hade fattat ett slutgiltigt beslut om att man skulle få göra ytterligare elva konfrontationer och inga fler, dvs. sammanlagt 22, gjorde justitieministern ett uttalande av karaktären att det var ytterligt angeläget att man trängde så djupt in i utredningsarbetet som möjligt. Detta kunde jag inte uppfatta på annat sätt än att justitieministern var missnöjd med det antal konfrontationer som jag hade fattat beslut om.

Jag uppfattade det så att justitiedepartementets närvaro under hela denna tid i ledningsgruppen – det var alltså fråga om en fullständig närvaro, dvs. ett deltagande i ledningsgruppsarbetet – medförde mycket stora risker. Det innebar att den dagen det riktas anmärkningar mot ledningsgruppens sätt att agera är risken mycket stor att man går vidare och lägger ansvar på den representant från justitiedepartementet som varit närvarande, vilket också

kan medföra att justitiedepartementet hamnar i en slags försvarsposition helt enkelt – detta alltså i en situation där det kan bli fråga om att det kanske funnits anledning till anmärkningar även mot ledningsgruppens agerande.

Detta är de synpunkter som jag spontant har velat framföra.

Anders Björck: Jag har några följdfrågor till detta. Förekom det under den tid som K.G. Svensson var förundersökningsledare några andra kontakter med justitiedepartementet än mötet på måndagen hos justitieministern? Jag menar då kontakter med justitieministern eller t.ex. statssekreterare Fälth.

K.G. Svensson: Nej, jag har icke träffat någon över huvud taget, varken representanten i ledningsgruppen eller någon annan från justitiedepartementet. Jag har aldrig fått någon förfrågan eller någon kontakt. Detta handlar litet grand om just den frågeställning som jag berörde, nämligen att jag upplevde detta som en partiskhet.

Anders Björck: K.G. Svensson sade att han inte uppfattade justitiedepartementets roll som enbart passiv. Skall detta tolkas som att man från departementets sida direkt eller indirekt hade en uppfattning om vilket spår man skulle följa eller hur åklagaren i sin egenskap av förundersökningsledare skulle handla?

K.G. Svensson: Jag tror inte att det var så konkret. Jag upplevde det snarare som att man från justitiedepartementets sida okritiskt anammade allt som sades från länspolismästarens sida. Det rörde sig kanske inte om några konkreta spår.

För tydlighetens skull kan jag även säga att med hänsyn till att jag aldrig fick kontakt med länspolismästaren och kunde fungera som en åklagare borde göra blev det med naturnödvändighet så att jag inte kunde ansvara för förundersökningsarbetet i dess helhet. Det medförde att jag ansåg att jag måste begränsa min roll som förundersökningsledare till det avsnitt som gällde 33-åringen.

Anders Björck: Förekom det från K.G. Svenssons sida några kontakter med den sambandsman som justitiedepartementet hade i Holmérs spaningsledning?

K.G. Svensson: Nej, detta var något som jag också uppfattade som mycket negativt, nämligen att representanten framförde kritiken utan att informera sig hos mig vid något tillfälle.

Anders Björck: K.G. Svensson kallades till RÅ för att inhämta råd. Vilka råd fick K.G. Svensson då?

K.G. Svensson: Vid detta första tillfälle – det var den 25 mars – när jag var hos RÅ på en föredragning fick jag inget annat direktiv än att jag skulle inhämta råd, främst av överåklagaren. Detta uppfattade jag som en klar anvisning av en något negativ karaktär – jag fick känslan av att man tvivlade på åklagarens roll i detta mål.

Det andra tillfälle då jag kallades till riksåklagaren var i samband med valkonfrontationerna – det var den 29 april tror jag.

Anders Björck: K.G. Svensson sade att RÅ hade fått klagomål från statssekreterare Fälth. Vilken typ av klagomål var det fråga om?

K.G. Svensson: Detta skedde, som jag har uppfattat det, vid två tillfällen. Det första gällde uttalanden av riksåklagaren själv till mig om anledningen till att han tog kontakt. Det andra gällde det jag har kunnat läsa i JK:s utlåtande.

Jag har alltså vid två tillfällen fått besked om att kontakter har tagits, och det skedde efter att jag hade släppt 33-åringen fri. Första gången var när RÅ krävde en föredragning och den andra var i samband med valkonfrontationerna. Då meddelades det också att statssekreterare Fälth hade tagit kontakt med riksåklagaren och framfört att samarbetet inte fungerade och att jag hade ställt mig avvisande till polismyndighetens propåer och inte gått med på det antal konfrontationer som hade begärts av ledningsgruppen. Detta uppfattade jag som mycket anmärkningsvärt vid en tidpunkt då jag de facto ännu inte hade fattat ett slutgiltigt beslut.

Anders Björck: Vi granskar ju regeringens och justitiedepartementets roll i detta sammanhang. När statssekreterare Fälth framförde sina klagomål till RÅ, hade han då direkt eller indirekt tagit någon kontakt med K.G. Svensson innan för att höra hans version av händelsen?

K.G. Svensson: Nej, ingen hade inhämtat min version.

Anders Björck: När K.G. Svensson lämnade uppdraget som förundersökningsledare, vilken var då huvudorsaken till detta?

K.G. Svensson: Det är svårt att precisera huvudorsaken till detta. Vid denna tidpunkt – i slutet av april – ansåg jag att jag över huvud taget inte kunde fylla min funktion som åklagare. Jag hade inte något inflytande och arbetade i ett så kolossalt underläge att jag ansåg att min roll var meningslös. Jag framförde då till riksåklagaren – den 29 april, tror jag – i samband med överprövningen av valkonfrontationerna att jag inte kunde fortsätta på detta sätt. För det första fann jag att det som länspolismästaren i olika sammanhang hade framfört inte var realistiskt uppbyggt och att jag inte kunde finna mig i detta. För det andra ansåg jag att om jag skulle kunna fortsätta måste ledningsgruppen upplösas, och jag måste få arbeta på det sätt som jag normalt brukar arbeta, nämligen med yrkesmän på polissidan. Den 29 april meddelade jag riksåklagaren att om jag inte fick arbeta på det sättet var det helt meningslöst att jag kvarstod i min roll.

Tiden gick, men jag hörde ingenting. Sedan fick jag besked från överåklagaren att länspolismästaren hade gjort en framställning till honom om att jag skulle avpolletteras från målet. Då fick jag inget besked från överåklagaren om att han på något sätt hade gått in. Sedermera har jag ju kunnat läsa i JK:s utlåtande att överåklagaren den 1 maj själv tydligen hade beslutat att han skulle gå in som åklagare i målet.

Vid de kontakter som jag hade med överåklagaren – den 5 maj, tror jag – framförde jag samma propå, nämligen att jag ansåg att jag inte kunde fortsätta med detta. Då kände jag inte till den kontakt som länspolismästaren hade haft med överåklagaren.

Överåklagaren bad mig sedan att fortsätta med den del som avsåg 33-åringen. I mitten av maj fick vi fram alibikontrollen, och den 16 maj beslutade jag att lägga ned förundersökningen beträffande 33-åringen. Sedan drog jag mig tillbaka från detta på ett naturligt sätt.

Bertil Fiskesjö: Vi har nu av K.G. Svensson fått höra att mycket av vad som gjordes i den här utredningen avvek från vad som är vanligt. Dels tog polismästaren själv över utredningsarbetet, dels hade justitiedepartementet en särskild man i spaningsgruppen. I centrum för vårt intresse står naturligtvis frågan om regeringens och särskilt då justitiedepartementets inflytande på spaningsarbetet, eftersom vi skall granska regeringens handläggning av olika saker. Om jag har förstått K.G. Svenssons redovisning rätt förstärktes den nära kontakten mellan justitiedepartementet och spaningsgruppen genom de täta kontakter länspolismästaren hade direkt med justitiedepartementet och där åklagaren i stort sett hölls utanför. Jag skulle vilja fråga om man enligt K.G. Svenssons uppfattning kan hålla för troligt att justitiedepartementet genom olika kanaler och på olika sätt har påverkat utredningsarbetets uppläggning.

K.G. Svensson: Vad som har försiggått vid kontakterna mellan länspolismästaren och justitieministern är naturligtvis förborgat för mig. Det är också förborgat för mig hur det har gått till på ledningsgruppens sammanträden. Jag vågar alltså inte hysa någon grundad uppfattning på den här punkten. Man kan i så fall bara spekulera, och jag vet inte om jag skall gå in på några sådana spekulationer.

Bertil Fiskesjö: Jag skulle vilja ställa en fråga med anledning av vad som sägs på s. 2, andra stycket, i det dokument som vi fått från K.G. Svensson: "En annan väsentlig brist i spaningsarbetet, som jag ansåg mig kunna konstatera genom samtal med olika befattningshavare, var att motivfrågor ej utretts på ett tillfredsställande sätt med utgångspunkt från offrets förhållanden."

Vill K.G. Svensson utveckla tankegångarna i det stycket?

K.G. Svensson: När man börjar utredningsarbetet av ett mord där man inte har misstankar i någon speciell riktning är en av de första mer väsentliga åtgärderna att med utgångspunkt i offrets förhållanden försöka komma fram till någon bild av vem gärningsmannen kan vara i fråga om motiv och annat. Därför har jag vid flera tillfällen hos ledningsgruppen och andra inom polisledningen efterlyst vad som har gjorts i fråga om att gå igenom offrets handlingar i bostaden och andra förhållanden. Det kan ju t.ex. finnas privata hotbrev, det kan finnas vad som helst. Samma sak gäller arbetsplatsen. Det brukar normalt vara så att man noggrant går igenom offrets förhållanden för att se om det ger infallsvinklar till en vidare utveckling av utredningsarbetet. Jag började med att vända mig till den spaningschef som fanns förordnad och som så småningom ingick i den s.k. 33-åringsgruppen. Han hänvisade till länspolismästare Holmér. Jag tog kontakt med Holmér och fick beskedet att säkerhetstjänsten gjort en undersökning. Jag tog kontakt med säkerhetstjänsten, som hänvisade tillbaka till Holmér. Sedan tog jag kontakt med chefen för riks-krim, Tommy Lindström, och fick beskedet att såvitt han visste hade ingen gjort någon undersökning i Palmes bostad, och om någon

sådan undersökning gjorts så var det i så fall Hans Holmér själv som gjort den. Därmed hade jag gått cirkeln runt och inte kommit fram till något besked på den här punkten. Detta gjorde att jag drog slutsatsen att det måste ha förelegat brister när det gällde att gå den normala vägen i en mordutredning, dvs. att börja med att undersöka offrets förhållanden.

Bertil Fiskesjö: Kan man av vad som här har sagts och av vad som har framkommit i K.G. Svenssons redovisning dra den slutsatsen att om utredningsarbetet lagts upp på ett mer vanligt, traditionellt sätt, så hade dessa brister i utredningen inte funnits?

K.G. Svensson: Jag vill först säga att jag inte har något fast belägg för att det inte har gjorts en sådan undersökning. Jag drog min slutsats av att jag hamnade i en cirkel som inte gav någonting. Om det har gjorts en sådan undersökning, vilket jag personligen tvivlar på, har den totalt undanhållits mig. Jag finner det alltså troligt – jag poängterar att jag inte säkert kan veta – att det inte har gjorts en sådan undersökning som traditionellt brukar förekomma. Vad det kan bero på för hänsyn vet jag inte.

Börje Stensson: Det har ju sagts att rollfördelningen polisen–åklagaren i det här fallet har blivit unik. Ser K.G. Svensson något skäl till att brottets karaktär ger anledning till en annan uppläggning än den som är gängse och bör tillämpas?

Om rollfördelningen hade fått vara den gängse, kunde det då vara tänkbart att justitiedepartementet skulle ha informerat sig på ungefär samma sätt som nu eller ställt sådana anspråk? Har justitiedepartementets inblandning påverkat arbetets uppläggning så långt som K.G. Svensson varit med i det?

K.G. Svensson: Det sätt på vilket utredningsarbetet bedrivits har definitivt inte varit det gängse. Jag började på åklagarbanan 1956 och har aldrig någonsin tidigare varit med om en sådan här konstruktion. Det var en för mig helt ny organisation som skapades för att utreda mordet på Olof Palme.

Börje Stensson: Upplever K.G. Svensson det så att just brottets karaktär, mord på statsministern, skulle vara ett skäl?

K.G. Svensson: Ja, jag har inte hört några uttalanden på vilka jag kan grunda något påstående, men för egen del kan jag inte dra någon annan slutsats än att det är mordets speciella karaktär, att det var en statsminister som mördats, som var orsaken till att man frångick all gängse uppfattning om hur en mordutredning skall ledas.

Börje Stensson: Bedömer K.G. Svensson det som rimligt?

K.G. Svensson: Jag bedömer det inte som rimligt. Min uppfattning är att hade utredningsarbetet letts på ett traditionellt sätt av kvalificerade yrkesmän när det gäller mordspaning, hade man möjligtvis kommit något längre. Jag tror att man hade kunnat sköta utredningsarbetet på ett sätt som kanske hade varit mindre ögonenfallande.

Börje Stensson: Om rollfördelningen från början hade varit den gängse, skulle justitiedepartementet då ha kunnat informera sig på ett likadant sätt som nu?

K.G. Svensson: Ja, jag har varit med om ett brottmål tidigare då justitiedepartementet informerat sig, t.o.m. under långvarig närvaro i våra lokaler. Jag tänker på terroristmålet. Det specifika i det här fallet var att jag så att säga inte upplevde det här bara som en information utan också som ett aktivt agerande genom framförande av klagomål på denna höga nivå. Jag har uppfattat det så att det inte är något som helst hinder för justitiedepartementet att informera sig – tvärtom går det alldeles utmärkt. Det är väl också så att justitiedepartementet naturligtvis skall ingripa när det kan finnas skäl tro att det finns mera väsentliga brister när det gäller de agerande myndigheternas roll. Men i det här fallet har alltså justitiedepartementet gått in till förmån för den ena parten när det gällt detaljfrågor i förundersökningsarbetet. Det är främst det som jag har reagerat emot.

Börje Stensson: Jag hade en tredje fråga som det har kommit svar på tidigare: Har justitiedepartementets inblandning påverkat arbetets uppläggning? Från polisens sida tycks det ha varit viktigare att informera regeringen än att informera åklagarmyndigheten. Har K.G. Svensson någon synpunkt på det?

K.G. Svensson: Ett av de största problemen för mig under hela den här förundersökningen har varit att jag inte spontant fått några informationer. De informationer som jag måste skaffa mig fick jag skaffa genom att vandra runt på de olika enheter som arbetade med det här fallet.

Frågan om justitiedepartementets inblandning har påverkat arbetet är kanske inte så lätt att svara på. Om denna inblandning har haft någon faktisk påverkan undandrar sig min bedömning – jag har ju inte någon som helst uppfattning om vad som har avhandlats mellan länspolismästaren och justitieministern. Vad jag kan säga är att jag i mitt arbete som åklagare känt ett psykologiskt tryck och på detta sätt en påverkan.

Börje Stensson: Polisen har ju en informationsplikt. Det innebär att man kan ställa frågan: När och till vilken åklagare meddelade sig polisen, och vad avhandlades då?

K.G. Svensson: Någon direktkontakt med själva ledningsgruppen fick jag aldrig. Jag gjorde en framställning via överåklagaren på ett mycket tidigt stadium – dagarna efter mordet – för att få kontakt med ledningsgruppen och få information, men det resulterade inte i någonting. Den information som sedan förekom var mycket knapphändig, och den fick jag för det mesta försöka slita till mig själv, t.ex. genom att ta kontakt med tekniska roteln och meddela att jag absolut ville vara med på alla rekonstruktioner på Sveavägen. Ett exempel är hur man ändå på sluttampen underlät att kontakta oss så att vi fick vara med på de allra sista rekonstruktionerna. Det blev alltså hela tiden ett positivt agerande från min sida för att få komma med på aktiviteter. När det gäller förhållandet mellan ledningsgruppen och åklagaren förekom det vid något tillfälle att en polisman i mellanskiktet tog upp den frågan med ledningsgruppen. I samband med att ledningsgruppen hade beslutat sig för

att göra en promenad i området kring Tunnelgatan hade vederbörande frågat länspolismästaren om inte åklagaren skulle vara med. Han hade fått ett avböjande svar. Det var så att säga en undanglidande atmosfär. Det var väldigt sällsynt att man spontant tog kontakt med åklagaren. Information förekom egentligen bara i samband med att intendent Wranghult tog kontakt i olika angelägenheter. Och i någon mån fick man ju viss information när man besökte de olika enheterna.

Börje Stensson: Har K.G. Svensson någon tänkbar förklaring till att man tydligen medvetet sökte hålla åklagarmyndigheten utanför spaningsarbetet?

K.G. Svensson: Nej, det är i så fall bara spekulationer från min sida. Jag har varit åklagare i rätt många år, och jag har aldrig upplevt maken till samarbetssvårigheter som i det här målet. Det är något helt unikt.

Olle Svensson: Det kanske kan tillåtas mig att ställa några frågor. Jag vill be chefsåklagaren att kommentera justitieministerns i offentliga uttalanden gjorda förklaringar om motiven till att han lät sig representeras i spaningsledningen. Han ansåg att det var justitieministerns skyldighet att fortlöpande följa spaningsläget i mordutredningen och även hålla regeringen informerad. Justitieministern har sagt sig därvid särskilt beakta de säkerhetsaspekter som gör sig gällande liksom ärendets karaktär av nationell angelägenhet. Jag vill, innan jag ställer frågan om K.G. Svensson respekterar dessa motiv, säga att det inte föreligger någon meningsskiljaktighet mellan oss i utskottet om att det inte ankommer på regeringen eller justitieministern att bestämma hur åklagaren i ett särskilt fall skall besluta i ärenden som rör dennes verksamhetsområde. Det är inte kontroversiellt – det framgår ju klart av 5 kap. 7 § regeringsformen.

Jag vill alltså fråga om det speciella motiv som har anförts av justitieministern i detta mycket speciella fall, när en statsminister har mördats. Har K.G. Svensson någon förståelse för detta motiv?

K.G. Svensson: Ja, jag har full respekt och full förståelse för att justitiedepartementet följde spaningsarbetet, säkerhetsaspekterna och andra aspekter. Det jag reagerade emot var inblandningen i detaljfrågor i förundersökningsarbetet vad gällde 33-åringen. Det är litet annat än det mera generella informationskrav som justitiedepartementet har och som jag naturligtvis har full förståelse för, lika väl som jag hade full förståelse för justitiedepartementets informationskrav när det gällde terroristmålet.

Olle Svensson: Det förhåller sig så att här gjordes en ansvarsuppdelning, som chefsåklagaren själv säger, som innebar att K.G. Svenssons roll som förundersökningsledare var begränsad till frågorna som rörde den mordmisstänkte. Enligt justitiekanslern kan en sådan fördelning av ansvarsgränserna i och för sig fungera väl. Han menar då – och av de svar som vi tidigare fått framgår att det ligger något i det som justitiekanslern här säger – "Enligt min mening har dock de konfliktsituationer som uppstått vid utredningen av mordet på Olof Palme mera sin grund i personliga motsättningar mellan företrädare för ledningsgruppen och chefsåklagaren än i principiellt olika uppfattningar om ansvaret för förundersökningens ledning."

Kan K.G. Svensson instämma i den slutsatsen?

K.G. Svensson: Nej, definitivt icke. Att svårigheterna skulle bero på personliga motsättningar är totalt fel, sett från min sida. Jag kan inte svara för hur länspolismästaren har uppfattat detta, men från min sida har det absolut inte varit fråga om personliga motsättningar, något "bråk i sandlådan" eller något annat, utan det har varit fråga om åklagarens rätt att utan inblandning få ta till vara rättssäkerheten – ingenting annat. Tyvärr har ju justitiekanslern inte tillfrågat oss, och jag vet inte varifrån denna slutsats kommer. Jag reagerar definitivt emot detta. Att det inte har varit på det sättet tycker jag att den fortsatta utvecklingen av mordutredningen visar. När den kvalificerade åklagargruppen med överåklagaren i spetsen och med två chefsåklagare och en kammaråklagare trädde i funktion blev situationen exakt densamma trots det utmärkta samarbetsläge som sedan lång tid tillbaka förelåg mellan länspolismästaren och överåklagaren. Det blev precis på samma sätt. Jag kände igen allt som fortsättningsvis hände från den tid jag var åklagare i detta ärende.

Jag kan också säga att jag egentligen aldrig träffade länspolismästaren annat än vid några speciella tillfällen. Vi hade alltså inget dagligt samarbete eller något kontinuerligt samarbete över huvud taget. Jag stod öppen för sådant, vilket jag velat få framfört genom överåklagaren på ett tidigt stadium. Jag vet att överåklagaren framförde detta till länspolismästaren, men det föranledde ingen reaktion. Vad detta berodde på kan man bara spekulera i. Rangmässigt stod länspolismästaren över mig. Jag vill inte säga att det är orsaken, men man kan ju peka på det förhållandet. Länspolismästaren har också framfört den synpunkten att han ville ha åklagare på högre och högre plan. När samarbetet med överåklagaren hade brustit ville han ha riksåklagaren som åklagare. Jag vet inte hur detta har inverkat vid hans bedömning.

Olle Svensson: Jag har ytterligare en fråga i samband med det avsnitt av JK:s rapport som berör chefsåklagarens deltagande i ledningsgruppens sammanträden. JK anser att ett sådant deltagande hade varit det mest lämpliga och naturliga sättet för K.G. Svensson att få fram den information som han behövde och knyta de kontakter som han borde ha haft som åklagare. K.G. Svensson hade full möjlighet att delta i gruppens sammanträden men valde att inte göra det. Justitiekanslern säger: Någon annan förklaring till detta än att det funnits personliga motsättningar mellan honom och Holmér har jag inte kunnat finna. Det kan inte accepteras att sådana motsättningar får spela en roll för åklagarens information och kontakter med en brottsutredning.

Jag vill fråga: Anser K.G. Svensson att K.G. Svensson vid dessa tillfällen var för passiv, inte utnyttjade de befogenheter han hade som åklagare för att skaffa sig behövlig information och knyta behövliga kontakter?

K.G. Svensson: Nej, det här är fotat på en missuppfattning från JK:s sida, vilket i sin tur grundar sig på att JK över huvud taget inte har hört mig om detta.

Det här kan man uppdela i olika avsnitt: Först och främst mitt sökande att få kontakt med ledningsgruppen, vilket misslyckades. Sedan den utveckling som följde, där jag kunde konstatera att ledningsgruppen vidtog en mängd åtgärder utan att något som helst samråd skedde med åklagaren om

lämpligheten av dessa. Jag tänker på att man i massmedia gick ut med fantombilder, skuggbilder, uppgifter om vapen, uppgifter om flyktväg och mycket annat som enligt min uppfattning innebar stora risker för att skada den fortsatta utredningen och vidare hur ledningsgruppen kontinuerligt nonchalerade åklagaren enligt min uppfattning.

Det resulterade i att jag så småningom intog den ståndpunkten att jag inte ville ingå i ledningsgruppen. När jag den 25 mars var uppe hos riksåklagaren, fick jag en fråga från riksåklagaren om jag var beredd att gå in i ledningsgruppen. Då svarade jag att jag vid den tidpunkten ansåg det meningslöst att ingå i ledningsgruppen. Bakom detta ligger att jag aldrig över huvud taget har inbjudits till denna ledningsgrupp. Jag kan berätta om *ett* exempel och det var när jag av någon anledning sökte en befattningshavare som uppehöll sig i det s.k. Palmerummet. Jag gick upp dit, fram till dörren och visade mig där. Ingen tog någon som helst notis om att jag fanns där uppe, utan den befattningshavare som jag ville träffa kom ut ur Palmerummet och samtalade med mig utanför rummet. Sådana vinkar är ju helt klara. Jag bedömde att möjligheten till samarbete var helt utesluten. (Jag tänkte säga något mer i det här sammanhanget, men det föll bort ur minnet just nu.)

När det gäller den passivitet som JK talar om kan jag säga att när man läser detta efter att ha befunnit sig i det här arbetet och sett vilka bristande möjligheter man hade att göra åklagarintressena gällande, så uppfattar man det som skrivet av någon som över huvud taget inte vet vad det gällde. Jag vet inte hur jag skulle ha kunnat närma mig ledningsgruppen för att få till stånd ett samarbete. Jag förstår inte hur det skulle ha gått till – om jag skulle ha pressat mig in i Palmerummet och helt enkelt ha tagit kommandot där. Det är ju i alla fall polismyndigheten som har det primärmaterial man behöver. Man är som åklagare beroende av att få ett samarbete till stånd. Får man inte det är det meningslöst. Då drog jag den slutsatsen att det bästa för utredningen var att jag inte vidtog så drastiska åtgärder att jag pressade mig in i Palmerummet med de konfliktanledningar som det skulle ha medfört. I mitt övervägande låg också att om jag skulle engagera mig i ledningsgruppen med de bristande möjligheter att påverka arbetet som jag hade, blev jag naturligtvis ansvarig för saker och ting som jag kanske inte ville bära ansvaret för. Skall jag bära ansvar vill jag också ha möjligheter att påverka utvecklingen.

Jag skall väl också nämna att jag på ett mycket tidigt stadium fick en propå från länspolismästaren där han ville att jag skulle medverka i presskonferenser. Det sade jag definitivt nej till. Jag menade att jag inte kunde ta ansvaret för vad som sades på dessa presskonferenser.

Detta var en liten bild av situationen.

Olle Svensson: Jag tolkar det som att chefsåklagaren ändå anser att han hade befogenheter att delta i Palmerummet.

K.G. Svensson: Jag skall väl säga så mycket att jag kanske inte anser att jag hade befogenheter att göra det heller därför att det jag så att säga ledde var ju 33-åringsdelen av förundersökningen. I den andra delen var jag bara observatör. Det är den roll som åklagaren har när det gäller ett uppmärksammat brott och det finns anledning att över huvud taget koppla in en åklagare

som följer verksamheten. I den mån det behandlades saker och ting som rörde den mera omfattande förundersökningen och spaningsarbetet kan det ifrågasättas om jag hade kunnat tvinga mig in i Palmerummet.

Olle Svensson: Jag ställer frågan därför att balansen mellan åklagare och polisledning har diskuterats tidigare liksom det informationsbehov som funnits inte bara när det gäller den sista delen där chefsåklagaren var undersökningsledare utan även i övrigt.

K.G. Svensson: Den här balansen brukar aldrig vara något problem. Det är alltid så att när ett mål kommer upp är det polismyndigheten som har primärmaterialet och har initiativet i inledningsskedet. Polismyndigheten har möjligheter att få in tips via data, behandla dessa, har personella resurser att göra det. Det är uppgifter som inte kan handläggas av åklagarmyndigheten med hänsyn till att vi inte har samma resurser i fråga om utredning av brott, och det skall vi väl heller inte ha. En åklagare börjar alltid med en så att säga mindre informationskapacitet än vad polisen har. Men det brukar i regel inte vara några problem – det löser sig under utredningens gång.

Olle Svensson: När det gäller konfrontationsfrågan var det väl så att K.G. Svensson i och för sig inte motsatte sig mötet med justitieministern?

K.G. Svensson: Nej, det är bara det att av JK:s utlåtande framgår inte att man hemlighöll för mig att även länspolismästaren skulle närvara. Jag gick till detta sammanträde med en litet felaktig uppfattning om vad som egentligen skulle avhandlas.

Olle Svensson: Det var väl inte så att det resulterade i att chefsåklagaren beslöt om ytterligare konfrontationer och på så sätt föll till föga för något slags påtryckning?

K.G. Svensson: Nej, rent materiellt hade jag redan beslutat mig. Jag hade beslutat mig under dagen för att bevilja ytterligare elva valkonfrontationer. Det var innan mötet med justitieministern ägde rum. Jag vill klart poängtera att under detta sammanträde förekom inte något som helst som innebar någon aktiv påverkan, utan som jag tidigare har relaterat här var det den psykologiska effekten som jag reagerade emot.

Nils Berndtson: Åklagarens arbete koncentrerades på bedömningen av 33-åringens roll, anför K.G. Svensson, och det leder mig till en fråga: Vilken roll spelade under den tid som det här är fråga om det som senare har kommit att betecknas som huvudspåret i spaningarna?

K.G. Svensson: Det s.k. huvudspåret dök upp mycket tidigt i utredningen. I denna del var åklagaren mycket litet inblandad. Men de faktiska spaningsåtgärder och ingripanden som skedde med utgångspunkt från huvudspåret skötte länspolismästare Holmér helt på egen hand. Jag kan säga att huvudspåret, såvitt jag vet, var aktuellt praktiskt taget från utredningens början och medförde ett antal beslut av länspolismästaren. Efter 33-åringen kom det att anges som det s.k. huvudspåret.

Nils Berndtson: Innebär det att detta inte fick samma prövning av åklagare som fallet med 33-åringen? Det har ju en viss betydelse när det gäller att bevaka rättssäkerheten.

K.G. Svensson: Ja, det stämmer vad gäller den tid jag var åklagare i målet.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja ta upp ett senare skede, när justitieministern hade bestämt att organisera om utredningsarbetet och lägga det på en annan nivå. Det tillhör ju justitieministerns befogenheter att bestämma i den frågan. Anser K.G. Svensson att det beslutet kom för sent med tanke på de konflikter och den situation som förelåg? Det är min ena fråga.

Min andra fråga är: Justitieministern har ju beslutat att riksåklagarmyndigheten skall ha huvudansvaret och att även polisarbetet skall ligga på rikspolisnivå. Är det rent juridiskt regeringens sak att också bestämma vilken polis som skall leda arbetet, eller är det åklagarmyndigheten som skall utse nivån där?

K.G. Svensson: Huruvida beslutet om ny organisation kom för sent eller inte är naturligtvis väldigt svårt att så här spontant ha någon mening om. Min spontana uppfattning, om jag får delge den, är att någon form av åtgärd borde ha vidtagits långt tidigare. När det gäller själva organisationen med riksåklagaren och rikspolischefen i ledningen för åklagar- och polisfunktionen kan jag säga att jag uppfattar det mera som ett slags paraplyorganisation under vilken en utredning skall verkställas. Jag har väl spontant från min utsiktsvy fått den uppfattningen att utredningen rent materiellt har hamnat på rätt nivå, dvs. på KK1, våldsroteln, med dess chef Reneborg i spetsen. Jag har hela tiden ansett att det är yrkesmännen som kommit i bakvattnet i den här utredningen.

Beträffande nästa fråga, i vad mån åklagarmyndigheten har någon möjlighet att påverka sammansättningen av den polispersonal som skall göra utredning, kan jag säga att åklagaren inte har någon som helst faktisk möjlighet att påverka detta. Skilsmässan 1965 mellan de båda olika myndigheterna innebar att åklagare och polis blev skilda myndigheter. Åklagarmyndigheten får då acceptera den utredningspersonal som från polismyndigheten ställs till åklagarens förfogande. För det mesta brukar det gå alldeles utmärkt, men ibland blir det problem. I det här målet upplevde jag det så att rätt personal inte alltid hade ställts till förfogande när det gällde att utreda brottet. Åklagarens möjlighet att göra någonting vad gäller sammansättningen på polissidan är de facto plus minus noll. Om man enligt en överenskommelse med polisledningen kan få till stånd sina intentioner är en annan sak. Det brukar fungera väldigt bra för det mesta.

Anders Björck: Jag tycker att det har varit utomordentligt intressant, och det kommer enligt min bedömning att vara viktigt för utskottet att också höra Hans Holmérs version av vad som hänt. Det får vi väl återkomma till.

K.G. Svensson sade att han inte hade fått del av vissa handlingar i början. Det gällde, såvitt jag kunde förstå, den utredning som hade gjorts om Palme mera privat. Var det något annat material som K.G. Svensson inte fick del av, t.ex. obduktionsprotokollet?

K.G. Svensson: Av det som är mig bekant fick jag inte i rätt tid, tyckte jag, del av det förhör som länspolismästaren själv hade hållit med fru Palme. Jag fick veta att det hade ägt rum ett sådant förhör, så jag tog kontakt med länspolismästaren per telefon omkring den 3 april. Tiden gick och jag såg aldrig till detta förhörsprotokoll. Strax efter den 20 april skrev jag ett brev, och jag fick sedan detta förhörsprotokoll ungefär tre veckor efter det att jag per telefon hade begärt att få se det. Det var kanske från formell synpunkt litet besvärande, eftersom det i protokollet fanns uppgifter om gärningsmannens utseende och om hur han var klädd. Materiellt sett tror jag inte att det betydde så mycket, för mycket talar för att fru Palme kanske inte gjorde riktiga iakttagelser i den här besvärliga situationen. Men formellt fanns det uppgifter där, och det hade en väldig betydelse för mig när jag hade att bedöma 33-åringen.

Anders Björck: Har K.G. Svensson sett obduktionsprotokollet?

K.G. Svensson: Ja. Det gick till på det sättet att jag tog direkt kontakt med rättsläkarstationen, åkte upp dit en förmiddag, eller en eftermiddag, och sedan ägnade jag en halv dag åt att tala med rättsläkarna. Jag fick ett exemplar av obduktionsprotokollet och fick en mycket ingående analys av frågor som var aktuella för en rättsläkare. Jag kan inte säga vilken dag detta var.

Anders Björck: Har K.G. Svensson tidigare i sin verksamhet som åklagare samarbetat med Hans Holmér?

K.G. Svensson: Hans Holmér har varit inne på åklagarbanan tidigare, och vi tjänstgjorde tillsammans på trafikkammaren någon gång på 1960-talet. Det innebar inga som helst problem. Det var ingenting anmärkningsvärt. Det är väl i stort sett det enda jag har haft att göra med länspolismästaren annat än mycket korta och sporadiska kontakter med honom under min tjänstgöring som åklagare här i Stockholm och Holmér då var länspolismästare här.

Anders Björck: Under säpo-tiden?

K.G. Svensson: Under säpo-tiden hade jag ingen kontakt med Hans Holmér. Jag började med säkerhetsmålen omkring 1975–1976. Vid den tidpunkten var Holmér redan länspolismästare.

Olle Svensson: Därmed är frågestunden avslutad. Jag ber att få tacka chefsåklagare K.G. Svensson för att han ställt sig till förfogande och bidragit till den information vi behöver i vårt granskningsärende.

Utfrågning av riksåklagare Magnus Sjöberg angående justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme, den 5 mars 1987

Olle Svensson: På den särskilda föredragningslistan har vi i dag frågan om justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Palme.

Jag hälsar riksåklagaren Magnus Sjöberg välkommen. Det är värdefullt för oss att kunna komplettera den skriftliga dokumentationen med en frågestund där vi har möjlighet att få svar på våra frågor.

Jag börjar med den del som berör förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme. Det händelseförlopp som anmälan till justitiekanslern utgick från är väl känt och framgår av redovisningen i beslutet. Vi är måna om att hålla oss till den del som berör granskning av regeringen, och där föreligger uttalanden av chefsåklagare K.G. Svensson. Vi har haft honom här men har ännu ingen utskrift av vad han har sagt, men det finns bra refererat i JK:s beslut.

Där står det att K.G. Svensson har hävdat att hans integritet som åklagare och förundersökningsledare skulle ha kränkts med fara för rättssäkerheten genom agerande från justitiedepartementets sida. Sålunda skulle departementet ha agerat bud mellan ledningsgruppen och riksåklagaren för att utöva påtryckningar på honom för att han skulle rätta sig efter ledningsgruppens intentioner. Detta har enligt Svensson inneburit en rubbad balans i förhållandet åklagare–polis och försatt åklagaren under press och utan stöd.

Jag skulle inledningsvis vilja fråga riksåklagaren om hans syn på det händelseförlopp som här åsyftas.

Magnus Sjöberg: Jag skulle vilja uttrycka mig mer nyanserat. Det kunde kanske vara av intresse om jag kort redogör för vad jag har varit med om i det här sammanhanget. Det rör alltså ett skede under förundersökningen som för mitt vidkommande omfattar slutet av mars och fram t.o.m. slutet av april månad förra året.

Att jag blev inkopplad beror delvis på att jag har en allmän tillsyn över åklagarväsendet och därför har anledning att hålla mig informerad om vad som händer. Det ingår i den vanliga ordningen att mer uppmärksammade mål rapporteras till RÅ och att RÅ får information av vederbörande åklagare i den mån det bedöms erforderligt. Vi kan också själva ta initiativ för att få den information vi anser oss behöva.

Den direkta anledningen till att jag kom in i ärendet på det sätt som skedde var närmast att jag fick information om att en konflikt var under uppsegling mellan åklagaren, som då var K.G. Svensson, och polisen, i första hand spaningsledningen och därmed också Hans Holmér.

I anledning av informationen som jag fick hade jag flera kontakter med tjänstemän i justitiedepartementet, framför allt Harald Fälth och Klas Bergenstrand. Den utsprungliga informationen om spänningen mellan åklagare och polis fick jag genom ett samtal med Harald Fälth. Vi var tillsammans på en privat middag, jag tror det var den 22 mars 1986. Då nämnde han för mig att det rådde spänning mellan åklagaren och polisen.

I den här fasen av förundersökningen, som avser senare delen av mars och hela april, har jag sammanträffat, vill jag minnas, två gånger med justitieminister Sten Wickbom. Den ena gången var i anslutning till ett helt annat ärende, ett personalärende som jag diskuterade med honom, och den andra gången i direkt anslutning till Palmeutredningen.

K.G. Svensson avträdde, jag tror det skedde den 16 maj 1986 i och med avskrivningen av det som rörde den s. k. 33-åringen. Sedan har jag icke haft någon kontakt i det här hänseendet med K.G. Svensson.

Jag grundar min berättelse i stort sett på anteckningar som jag har fört. Jag har tyvärr inte fört anteckningarna just den dag då händelserna i fråga inträffat, utan det har skett i efterhand, så det kan, om man är källkritisk, anses vara en brist, och det kan finnas minnesluckor, men i stort tror jag det är en korrekt minnesbild jag har redovisat i mina noteringar.

Den 22 mars träffade jag alltså Harald Fälth. Då förde han på tal att K.G. Svensson hade uppträtt obalanserat vid ett sammanträffande med polisen. Det var, om jag minns rätt, i samband med att han hade beslutat att 33-åringen skulle släppas. Han skulle alltså återta sin häktningsframställning. Mot detta hade polisledningen rest invändningar. Vid tillfället hade det uppstått en dispyt, och den hade tydligen varit så anmärkningsvärd att den förts till justitiedepartementet, men hur den hade kommit fram till justitiedepartementet vet jag inte.

Med anledning av detta tog jag senare upp frågan med åklagaren för att få en bild av vad som hade hänt. Men dessförinnan hade jag ett sammanträffande med Sten Wickbom i anslutning till att jag uppvaktade honom i ett annat ärende. Då nämnde han för mig sin oro för läget på utredningsfronten. Han sade uttryckligen till mig att han inte lade sig i sakfrågan, men han var orolig och ville att jag skulle tala med Harald Fälth om detta.

Efter det att jag hade lämnat justitieministern sökte jag upp Harald Fälth i departementet. Då tog han upp samma sak igen som hade varit aktuell i samband med det första samtalet vid middagen den 22 mars. Jag förklarade att jag hade fullt förtroende för K.G. Svensson och att det inte kunde bli fråga om att göra något utbyte av åklagare, eftersom man måste värna om åklagaren i sådana här situationer. Det var kontentan av det resonemang som vi förde i den första omgången.

Sedan träffade jag åklagarna, men det ligger utanför denna sak. Då fick jag en bild av hur de såg på vad som hade hänt. Jag träffade både Claes Zeime, K.G. Svensson och K.G. Svenssons biträde som åklagare, Lage Carlström, och vidare Uno Hagelberg tillsynsbyråchefen hos RÅ.

Sedan träffade jag och chefen för tillsynsbyrån hos RÅ, Uno Hagelberg, tjänstemän i justitiedepartementet, jag tror det var den 26 mars. Närvarande från departementet vid det sammanträdet var Harald Fälth, rättschefen Johan Munck och kanslirådet Klas Bergenstrand, som är chef för enheten för polis- och åklagarväsendet i justitiedepartementet. Då tog man upp i stort sett samma frågor som tidigare och sade att man var oroad för hur det skulle gå med samarbetet mellan polis och åklagare. Från RÅ hävdade vi nästan emfatiskt att vi icke kunde göra någon omdisposition inom den lokala åklagarorganisationen. För det första har inte RÅ någon legal möjlighet till detta, och för det andra förelåg inte heller något behov av en sådan åtgärd. Det slutade med att vi gick från sammanträdet med påpekandet att man

skulle fortsätta som det var. Vi hade det intrycket – kanske framför allt Uno Hagelberg men även jag – att man från departementets sida hade en större förståelse för polisens situation än för åklagarens.

Sedan hade vi inom RÅ under mars och april fortlöpande kontakter med dels K.G. Svensson – de kontakterna sköttes huvudsakligen genom Uno Hagelberg, som är tillsynsbyråchef –, dels Klas Bergenstrand.

Anledningen till att jag hade kontakt med Klas Bergenstrand var att man vid det sammanträde jag hade haft med företrädare för Stockholms åklagare hade sagt att det rådde en otillfredsställande ordning för kontakterna mellan spaningsledningen och åklagaren som förundersökningsledare. Det ansåg vi mycket besvärande. Jag tog upp detta med Klas Bergenstrand och vädjade till honom att han skulle, så långt det fanns möjlighet inom ramen för hans position, verka för att man fick en bättre ordning till stånd för samarbetet mellan polis och åklagare. Det resulterade till det yttre i att K.G. Svensson och hans medhjälpare fick egna lokaler i anslutning till en kriminalenhet på Kronoberg och att de tilldelades en grupp utredningsmän. Däremot uttalade K.G. Svensson att han icke åstundade att få plats i den s. k. spaningsledningen.

Så gick det fram till slutet av april. Den minnesbild jag har är att Harald Fälth tog kontakt med mig – men jag kan ha fått underrättelsen från åklagaren – och underrättade mig om att en ny tvist var under uppsegling, som gällde antalet konfrontationer som skulle ske mellan den s. k. 33-åringen och vittnen som skulle ha kunnat göra iakttagelser.

Med anledning av att det var en ny konflikt sökte vi kontakt från RÅ:s sida med K.G. Svensson. Han var inte anträffbar – jag tror han var på landet, eftersom det var en helg – men sedan fick Uno Hagelberg fatt på Lage Carlström, den biträdande åklagaren. Vi fick då besked att det inte förelåg något definitivt åklagarbeslut i den delen. Man hade bestämt att man på måndagen eller tisdagen skulle konfrontera 33-åringen med ett tiotal vittnen. Det var ingenting definitivt sagt om hur många det skulle bli, utan det fick bestämmas under resans gång.

Jag underrättade då Harald Fälth om detta. Sedan visade det sig att K.G. Svensson efter den första konfrontationsomgången hade beslutat sig för konfrontation med ytterligare ett tiotal, så att det blev drygt 20 vittnen man skulle ha konfrontation med. Polisens lista omfattade mellan 70 och 80 personer som man ville ha konfrontation med.

Med anledning av den nya konflikten mellan åklagare och polis som rörde konfrontationerna blev jag ombedd att tillsammans med K.G. Svensson, om det var möjligt för honom, komma till justitiedepartementet och informera justitieministern om läget. Jag talade med K.G. Svensson om detta. Han hade ingen invändning utan tyckte det var bra att vi direkt fick tala med justitieministern. Vi fick också besked från justitiedepartementet, att det var för information som vi hade kallats. När K.G. Svensson och jag träffades innan vi gick in till justitieministern sent på kvällen den 28 april upplyste jag honom om att det var fråga om en information från vår sida.

Närvarande vid det sammanträdet var, förutom justitieministern, även Harald Fälth, rättschefen Johan Munck och Kurt Malmström, som då tjänstgjorde som sakkunnig på polis- och åklagarenheten. Med kom också

Hans Holmér. Det kände vi inte till när vi inställde oss i justitiedepartementet, utan det var en överraskning för oss att Hans Holmér var där, men så var det.

Vid sammanträdet sades det att fråga var om information. Ordet lämnades fritt. Jag kommer inte ihåg nu vem som började, men jag kommer ihåg att Hans Holmér lämnade sin syn på läget. Han var lugn, i varje fall till det yttre. K.G. Svensson tog upp frågan om hur han ansåg att polisen hade behandlat 33-åringen och hävdade med viss emfas att 33-åringen inte hade blivit korrekt behandlad från rättssäkerhetssynpunkt.

K.G. Svensson förde samtalet i ganska upphetsad ton, medan däremot Holmér var närmast utmanande lugn. Det blev alltså en konfrontation mellan de två personerna. Som jag såg det var det en kritisk situation som hade uppkommit med en öppen strid mellan åklagare och polisledning.

Det väsentliga för min del från juridisk-teknisk synpunkt var att K.G. Svensson vid det sammanträdet dekreterade att det nu var slut med konfrontationerna. Han hade bestämt sig för att det skulle bli de här ytterligare konfrontationerna men icke flera; antalet hamnade sålunda på ungefär 20 personer.

Sedan avlägsnade sig först Holmér och sedan K.G. Svensson. Jag ombads stanna kvar ett ögonblick. Inom justitiedepartementet var man bekymrad över hur relationerna mellan polis och åklagare hade utvecklat sig. Min första tanke var att man på något sätt måste slita tvisten mellan polis och åklagare när det gällde konfrontationerna.

Till följd av den tillsynsfunktion som åvilar högre åklagare gentemot lägre har jag möjlighet att göra s.k. överprövning. Det är ett icke i lag reglerat institut, som dock praktiseras i ganska stor omfattning. Det gäller i allmänhet sådana frågor som om åtal skall väckas eller inte, om förundersökning skall inledas eller läggas ner, men det förekommer också i rätt stor utsträckning överprövning i andra frågor där det föreligger ett beslut av åklagare.

Som jag såg situationen var det nödvändigt att göra en bedömning utifrån när det gällde konfrontationer. Innan jag hann öppna munnen yttrade Johan Munck: "Den här situationen leder i sig till en överprövning." Jag var av precis samma uppfattning och hade tänkt säga just detta när han fällde sitt yttrande.

En överprövning kan RÅ göra på eget initiativ – det behövs alltså ingen begäran från någon person. Å andra sidan har tidigare den ordningen rått att vem som helst kunde begära överprövning – det var en form av actio popularis, kan man säga. Men numera har riksdagen godkänt en restriktivare ordning för överprövning. För att få en överprövning till stånd måste man ha ett intresse i saken, eller också måste det från mer allmänna synpunkter vara angeläget att det görs en överprövning. Överprövning sker i allmänhet av närmast högre åklagare – i det här fallet skulle det ha varit överåklagaren i Stockholm. I den situation som rådde ansåg jag det rimligt att jag tog på mig uppgiften direkt. Jag underrättade t.f. överåklagaren i Stockholm om detta, och han var tacksam för att den kalken gick ifrån honom. Jag gjorde överprövningen nästföljande dag.

Detta är i stort sett vad som försiggick under skedet fram till slutet av april.

Olle Svensson: Jag har två frågor i anslutning till redogörelsen. Den ena gäller det som riksåklagaren här sade om att K.G. Svensson själv valde att inte delta i ledningsgruppens sammanträden. Med tanke på att informationsutbytet har haft rätt stor betydelse i diskussionen vill jag fråga om riksåklagaren delar justitiekanslerns uppfattning, att K.G. Svensson var alltför passiv, att han borde ha valt att gå in i ledningsgruppen för att där skaffa sig information även under den period då han egentligen inte var undersökningsledare.

Magnus Sjöberg: I den delen har jag en annan uppfattning än justitiekanslern, och det har jag också nämnt för honom. Det var i stort sett praktiskt omöjligt för Svensson att tvinga sig in i den gruppen. Man måste ha klart för sig att polis och åklagare har skilda administrationer. Även om en åklagare är förundersökningsledare, har han inte några administrativa befogenheter gentemot polisen. Hur polisen internt organiserar sitt arbete kan vi icke styra. Det kan vara ett problem i sig, men det har vi att leva med så länge den ordningen råder.

Både Uno Hagelberg och jag talade flera gånger med K.G. Svensson om detta, och han uttalade att han inte hade någon önskan att komma in som ledamot, eller vad man skall kalla det, i spaningsledningen. Hade han varit med där, skulle han för övrigt ha remplacerat Hans Holmér, eftersom han var förundersökningsledare, och skulle ha tagit över. Man kan se det som en intern polisiär administration. Jag tror inte att Svensson hade haft någon praktisk möjlighet att komma in.

Jag vill inte lasta Svensson för det. Det viktiga för åklagarna var ju att man fick fortlöpande och klara informationer och underrättelser från spaningsledningen och att åklagarna hölls informerade inte bara om de rön man gjorde under förundersökningens gång utan också att man fick besked om vilka åtgärder polisledningen planerade. Där brast det. Det hade vi ständigt aktuellt när jag talade med Klas Bergenstrand. Jag tror jag har nämnt det flera gånger också för Fälth. Jag har ingen direkt minnesbild av det, men det skulle förvåna mig om jag inte gjort det.

Jag vill icke lasta K.G. Svensson för att han inte trängde sig in i polisens organisation.

Olle Svensson: Min andra fråga gäller diskussionen angående chefsåklagarens skyldighet att hävda rättssäkerheten, och där kommer konfrontationerna in. Jag frågar om riksåklagaren bedömer att justitiedepartementet i det fallet utövade otillbörlig påtryckning på åklagarmyndigheten.

Magnus Sjöberg: Nej, det gjorde man inte. Man utövade ingen direkt påtryckning på åklagarmyndigheten när det gällde konfrontationerna. Det var jag som hade direktkontakt med åklagarsidan.

Det är väl en brist i den ordning som varit att justitiedepartementet i allmänhet har hämtat sin information även beträffande samarbetssvårigheterna i första hand från polisen. Vi har försökt hävda åklagarens synpunkter. Jag vill inte påstå att jag sökt påverka K.G. Svensson, men jag har tagit upp frågan med K.G. Svensson. Jag såg det så att jag var den högre åklagaren och hade tillsynsfunktion och kunde göra en överprövning.

När man företar en överprövning brukar man allmänt sett – om det inte är en alldeles solklar sak så att man kan behandla den direkt med ledning av handlingarna – inhämta yttrande från vederbörande åklagare. RÅ ändrar aldrig på ett beslut av en åklagare utan att denne får tillfälle att yttra sig. I den här situationen fanns det inte tid för någon skriftlig behandling. Vittnena fanns, och 33-åringen var så att säga på väg ut, så man måste handla snabbt.

Dagen efter sammanträdet i justitiedepartementet ringde jag till K.G. Svensson på morgonen och meddelade att jag hade beslutat överpröva hans beslut om begränsning av konfrontationerna och att vi behövde få höra hans version och hans bedömning. Vi hade någon timmes samtal på förmiddagen på RÅ tillsammans med Carlström och Hagelberg, då han fick lägga fram sin syn på saken. Det blev alltså ett muntligt yttrande.

Sedan bestämde vi i bästa samförstånd att vi skulle bege oss över från RÅ till Kronoberg, där handlingarna fanns liksom den personal som skulle biträda oss vid bedömningen. Vi fick tillgång till K.G. Svenssons rum. Både K.G. Svensson och Lage Carlström fanns tillgängliga för omedelbar kontakt under vårt arbete. Vi ägnade i stort sett hela eftermiddagen åt detta. Vi fick en föredragning av de polistjänstemän som hade hållit förhör med vittnena och fick ta del av de på datalista upptagna förhören med resp. vittnen. Vi gick igenom dem mot listan som polisen hade. Vi sållade bort dem som vi ansåg meningslösa och tog ut sådana vittnen som vi inte ansåg det helt bortkastat att genomföra konfrontation med.

Sedan underrättade vi kontinuerligt i varje fall Carlström men troligen också K.G. Svensson om att vi hade bestämt oss för att höra ytterligare så och så många. Lage Carlström hade en fortlöpande kontakt med 33-åringens advokat som uppehöll sig i angränsande lokaler. Lage Carlström förde en fortlöpande diskussion med försvararen om hur man praktiskt skulle kunna få in de nya konfrontationerna i tidsschemat för 33-åringen och försvararen. Ursprungligen hade man tänkt genomföra dem nästa dag, men slutligen fick man skjuta på det.

När vi avslutat genomgången hade vi bestämt antalet konfrontationer till i stort sett det dubbla eller kanske något mer. Jag meddelade K.G. Svensson beslutet. Han var helt lojal mot vår verksamhet och gjorde allt man kunde begära för att underlätta arbetet för oss. Han var helt införstådd med att det fanns utrymme för skilda bedömningar, och han gjorde ingen invändning mot beslutet.

Sedan tog han själv upp frågan om sin fortsatta ställning som förundersökningsledare i målet. Han sade därvid spontant att han ville träda tillbaka i och med att delen med den s.k. 33-åringen var avslutad. Det tyckte också jag var en rimlig lösning med tanke på den situation som hade uppkommit. Vi var alltså helt eniga på den punkten.

Olle Svensson: Jag vill ställa en fråga eftersom de personliga motsättningarna så ofta har kommit upp. Man brukar säga att det inte är ens fel när två träter. Jag vill fråga riksåklagaren om han fann det naturligt att justitiedepartementet fäste riksåklagarens uppmärksamhet på dessa motsättningar och deras följder för undersökningen.

Magnus Sjöberg: Det tycker jag är helt naturligt. Antag att jag inte hade fått någon underrättelse och att det hade löpt iväg till rena katastrofen! Då hade det varit underligt om jag inte blivit underrättad. I första hand hade jag väl fått en underrättelse från överåklagaren. Jag fann det inte onaturligt att jag fick en underrättelse från justitiedepartementet om hur det förhöll sig. Där hade man god inblick i hur polisen såg på saken genom sin observatör i spaningsledningen.

Anders Björck: I inledningen sade Magnus Sjöberg att han ville ge en mer nyanserad beskrivning än K.G. Svenssons version av vad som hade hänt. På vilka punkter har K.G. Svensson givit en onyanserad bild av sina relationer till justitiedepartementet och spaningsledningen?

Magnus Sjöberg: Det var inte detta som var aktuellt för mig när frågan ställdes, utan det var huruvida det var en riktig bild som återgavs i JK:s beslut när det gällde behandlingen av 33-åringen.

Han blev naturligtvis hårt behandlad. Man blir utsatt för en snäv behandling om man är misstänkt för mord. Den här personen var anhållen och blev utsatt för konfrontation, men några rättsövergrepp gentemot 33-åringen tycker jag det är svårt att spåra i det här sammanhanget. Det har också JK sagt.

Anders Björck: Är K.G. Svenssons uppfattning korrekt, att 33-åringen, som nu är helt avförd från utredningen, blev hårt behandlad?

Magnus Sjöberg: Jag vet inte om man kan säga att 33-åringen är avförd från utredningen. Man gör inte så i en förundersökning att man definitivt för bort någonting och inte kan ta upp det på nytt. Man kan ta upp frågan igen om 33-åringens ställning, men K.G. Svensson hade för sin del avskrivit den del som rörde 33-åringen.

Anders Björck: Var den behandling som 33-åringen fick utstå rimlig med tanke på omständigheterna? Jag är intresserad av RÅ:s bedömning, inte JK:s.

Magnus Sjöberg: Den var rimlig, måste man säga. Sedan är det möjligt att han genom ett misstag från polisens sida när det gällde en tidigare konfrontation blev utsatt för ett något längre frihetsberövande än som var nödvändigt. Jag har gjort den bedömningen och det har jag sagt också till K.G. Svensson, att man icke kan lasta honom för att han släppte 33-åringen, men man skulle heller icke ha lastat honom om häktningsframställningen fullföljts. Det var en situation där det typiskt finns stort utrymme för skilda uppfattningar.

Anders Björck: En stor del av det vi granskar har med justitiedepartementets roll att göra. Uppfattade Magnus Sjöberg det som en rimlig ordning att klagomål på en honom underställd åklagare framfördes via statssekreteraren i justitiedepartementet? Är det en normal och naturlig ordning?

Magnus Sjöberg: Nej, men det här är heller inte ett normalt fall. Det förekommer ofta klagomål mot åklagare. Då är det i allmänhet den som är

misstänkt eller målsäganden som är missnöjd med åklagaren, men det förekommer också att polisen framför klagomål. När en åklagare beslutar att icke väcka åtal förekommer det att polisen vänder sig till högre åklagare och begär överprövning.

Här var det en exceptionell situation. Det kunde naturligtvis ha varit så att, låt oss säga, Hans Holmér hade vänt sig till överåklagaren Zeime i Stockholm eller till RÅ för att framföra sitt missnöje med K.G. Svensson. Men nu kom det fram den här vägen, och då var det naturligt att det vidarebefordrades till den som hade tillsyn över åklagarväsendet.

Anders Björck: RÅ anser att det inte är ett normalt fall. Jag skulle vilja höra riksåklagaren utveckla sin syn på det. Är det rimligt att riksåklagaren får reda på sådant här vid en privat middag?

Magnus Sjöberg: Jag är inte så ofta på privata middagar, så risken är mycket liten. Vi för ofta informella samtal när vi träffas. Detta var ett naturligt sätt att få fram meddelandet. Det här var på lördagen, och jag hade naturligtvis kunnat bli uppkallad på måndagen för att få den här underrättelsen.

Anders Björck: Jag måste återkomma till en fråga som har oerhörd betydelse för konstitutionsutskottets granskning: Vad är det i mordutredningen som motiverar särskilda bestämmelser på grund av att det var statsministern som mördats? Skall andra hänsyn tas vad gäller spaning och rättssäkerhet?

Magnus Sjöberg: Vilka särskilda bestämmelser skulle ha nämnts i det sammanhanget?

Anders Björck: RÅ sade att det inte är ett normalt fall.

Magnus Sjöberg: Det är det naturligtvis inte. Jag har tagit upp det i många sammanhang att fallet är speciellt. Först gäller det det rena mordfallet. Där skall vi naturligtvis följa de allmänna reglerna. Men sedan måste man ha klart för sig att det här mordet har ytterligare dimensioner. Det har rena säkerhetsaspekter, så att säkerhetspolisen kan vara intresserad av hur mordet har gått till och vad som ligger bakom. Det är angeläget inte bara att få fram vem som är gärningsman, utan också vilka säkerhetsåtgärder som har brustit och vilka säkerhetsåtgärder man behöver vidta i fortsättningen.

Den andra dimensionen är det allmänna samhällsskyddet. Om de främsta företrädarna för samhället angrips, behöver man veta vilka krafter som står bakom och om man kan räkna med att det finns krafter som vill verka subversivt och störta vår demokratiska ordning och som kanske kan utöva ett så starkt hot att enskilda personer inte är benägna att ställa sig till förfogande i olika samhällsfunktioner.

I *det* avseendet har mordet dimensioner som går långt utöver ett "vanligt" mord, men när det gäller själva den brottsliga gärningen finns inget utrymme för annat än rättegångsbalkens och brottsbalkens regler.

Anders Björck: Var det de aspekter som RÅ nämnde nu som föranledde Fälth att framföra sina synpunkter på konfrontationerna med 33-åringen?

Magnus Sjöberg: Fälth tog inte upp sådana frågor. Han tog upp att det hade krisat till sig mellan åklagare och polis, och det var naturligtvis olyckligt.

Anders Björck: Jag har ingen annan uppfattning i den delen, men jag måste ännu en gång fråga om det är normalt och om Magnus Sjöberg har varit med tidigare om att justitiedepartementet framför sådana här synpunkter på underordnade åklagares verksamhet i känsliga mål, exempelvis terrorist- eller spionmål.

Magnus Sjöberg: Nej, det har jag inget minne av, men jag vill heller inte avfärda det. Jag skulle inte uppfatta det som särskilt märkvärdigt om det hade gjorts påpekanden som en information till mig.

Anders Björck: Anser RÅ med facit i handen att åklagarintressena och därigenom indirekt också vissa rättssäkerhetsaspekter under utredningsarbetet har tillgodosetts på ett enligt RÅ:s uppfattning tillfredsställande sätt?

Magnus Sjöberg: Jag skulle vilja säga att man inom justitiedepartementet har varit mycket lyhörd för polisens synpunkter, men när jag har fört fram åklagarsynpunkter har de inte rönt samma uppmärksamhet.

Anders Björck: Har Magnus Sjöberg någon uppfattning om vad det kan bero på? Har ni inte hävdat era intressen med tillräcklig kraft?

Magnus Sjöberg: Så kan det naturligtvis vara i viss mån. Jag vill inte göra någon bedömning av det. Men detta är mitt allmänna intryck, och det har jag fört fram till både justitieministern och Harald Fälth.

Anders Björck: Anser RÅ att de regler eller den brist på regler som vi har i dag när det gäller relationerna mellan åklagare, polis och justitiedepartementet föranleder att man inför framtiden bör överväga en annan ordning på det här området? Vad är det i så fall som enligt RÅ:s uppfattning är brister som bidragit till att det förekommit en beklaglig turbulens under de senaste åren?

Magnus Sjöberg: Det regelsystem som gäller är tillkommet tidigt. Rättegångsbalken antogs 1942 och trädde i kraft 1948. Den tar sikte på gråtjuvar och inte på stora konglomerat av brott. Där kan det bli svårigheter. I princip räcker rättegångsbalkens regler, men om det inte finns vilja till samarbete, hjälper inga regler alls.

Jag skulle vilja säga att den administrativa uppdelningen utgör en inbygd risk för konflikter mellan polis och åklagare. Åklagaren är ansvarig för förundersökningen och har även i andra sammanhang ett allmänt ansvar för hur förundersökningen bedrivs, men han har icke reella möjligheter att se till att man får tillräckliga resurser eller att rätt person på polisens sida sätts på ett visst utredningsuppdrag. Det kan åklagaren icke styra, och det kan naturligtvis vara en brist.

Bertil Fiskesjö: När K.G. Svensson utfrågades här var han mycket kritisk mot dels polisledningen, dels justitiedepartementets agerande. Vi har ännu inte fått utskriften av vad han sade, och för den skull väljer jag att citera vad han skriver i det dokument som vi fått och som återger hans anteckningar om vad som har förevarit.

I en summering skriver han: "Justitiedepartementets agerande i denna brottmålsutredning finner jag betänkligt, när det gällt åklagarens integritet. Departementet har varit representerat i polisens ledningsgrupp. Justitiedepartementet har agerat bud till RÅ med upprepade klagomål på åklagaren, då denne ej rättat sig efter polisledningens intentioner men däremot synes departementets representant i ledningsgruppen tydligen ej ha reagerat då ledningsgruppen – om mina informationer är riktiga – förhindrat försök att få fram alibibevisning."

Detta är en mycket kritisk passus. Jag skulle vilja höra ett allmänt omdöme av riksåklagaren om denna syn på justitiedepartementets roll under utredningsarbetets gång.

Magnus Sjöberg: Jag återkommer till mitt mer allmänna påstående att jag har upplevt att justitiedepartementet har varit mer lyhört för polisens synpunkter än för åklagarens. Det är det allmänna intryck jag har.

Det är inte min sak att göra en bedömning, men man kan diskutera lämpligheten av att justitiedepartementet tar kontakt med de ansvariga myndigheterna i konkreta frågor. Är det fråga om en kris allmänt sett mellan åklagare och polis, måste dock naturligtvis justitiedepartementet ingripa. RÅ är dock bara under regeringen högsta åklagare, som det heter. Därmed har naturligtvis justitiedepartementet som företrädare för regeringen det yttersta ansvaret för att samhällets myndigheter fungerar i ett sådant här sammanhang.

Det är en annan sak när man går in på de egentliga sakfrågorna. Då kan man diskutera hur man skall se på att jag får en underhandsunderrättelse om att polisen är missnöjd med antalet konfrontationer. Men som det utvecklade sig var det nog rätt välgörande att jag fick komma in i bilden och göra en överprövning.

Bertil Fiskesjö: Jag uppfattade det så att riksåklagaren i många avseenden, om än med annat ordval, instämmer i K.G. Svenssons kritik av justitiedepartementets agerande.

Magnus Sjöberg: I viss mån gör jag det, men inte så reservationslöst som K.G. Svensson har uttryckt sig. När det gäller konfrontationerna har det i förlängningen avsatt ett resultat, men i något annat sammanhang har det icke lett till någon faktisk påverkan av utredningen. Jag gör den bedömningen att överprövningen var befogad i den situation som rådde.

Bertil Fiskesjö: Vad jag tidigare har konstaterat har blivit bekräftat genom RÅ:s senaste uttalande. Jag går då över till en annan fråga, som rör organisationen. Den kan vara av intresse inte bara i det här fallet utan också då man bedömer hur det bör vara i framtiden.

Jag har uppfattat det så att det var besvärligt för åklagaren att enligt de statusregler som gäller agera när polismästaren var ledare för spaningsgruppen. K.G. Svensson menade att det hade allvarligt försvårat åklagarens möjligheter att få den information som åklagaren bör få nästan automatiskt. Vad har riksåklagaren för syn på det?

Magnus Sjöberg: Där delar jag helt K.G. Svenssons uppfattning, och det har jag givit uttryck för i olika sammanhang. Organisationen är en intern fråga för polisen, och den ligger utanför åklagarväsendets behörighet.

Här bygger man upp en organisation för den spanings- och utredningsverksamhet som polismyndigheten enligt rättegångsbalken skall biträda förundersökningsledare och åklagare med. Den bygger man upp utomordentligt stark. Man sätter in högste chefen i den organisationen, man samlar in många andra i den, och man har dessutom en särskild pressombudsman som ger eftertryck åt de synpunkter som kommer fram i spaningsledningen. Man stärker också spaningsledningens status genom att man har en observatör från justitiedepartementet. Allt detta gör spaningsledningen så tung att den blir en nästan omöjlig motpol till åklagaren, som bara har en biträdande åklagare vid sin sida. Med den tunga organisationen har man byggt in en konfliktgrund vad gäller samarbetet mellan polis och åklagare.

Jag återkommer till vad jag tidigare sagt om K.G. Svenssons möjligheter att komma in i polisledningen. Man får en så tung organisation att det kan bli svårt för åklagaren att hävda sig.

Jag vill göra ett tillägg som jag har fört fram också i andra sammanhang och som inte är särskilt originellt. I och för sig var det naturligtvis rimligt att man byggde upp en organisation snabbt och fick i gång den så fort som möjligt, och då var det naturligt att högste chefen ledde detta arbete. Men när man väl fått det att fungera hade man kunnat gå ner på den ordinära nivån, låt oss säga kommissarienivån, med rutinerade utredningsmän.

Bertil Fiskesjö: Jag vill ställa en fråga med anledning av vad riksåklagaren nu sade. Jag tolkar det så att riksåklagaren menade att just den omständigheten att departementet hade en kunskapare med i spaningsgruppen ytterligare ökade denna grupps statusmässiga tyngd och därmed också i varje fall indirekt försvårade åklagarens möjligheter att hävda sig. Är det en riktig tolkning?

Magnus Sjöberg: Så kan man naturligtvis tolka det, om man vill. Jag har bara konstaterat som min personliga uppfattning att man i varje fall utåt har givit den här gruppen ytterligare tyngd genom att den hade med en observatör från justitiedepartementet. Jag återkommer dock till vad jag sade nyss till riksdagsledamoten Björck, att det här inte är ett vanligt mord utan att det rymmer många dimensioner. Naturligtvis måste justitiedepartementet eller regeringen i övrigt fortlöpande hålla sig informerad om vad som händer i utredningen. Det är en praktisk fråga hur man vill ordna det. Man kan ordna det mer eller mindre spektakulärt.

Bertil Fiskesjö: Jag har en avslutande fråga av mer allmän karaktär som jag inte vet om riksåklagaren vill kommentera men som jag ställde till K.G. Svensson med anledning av vad som framgick av det papper som vi har fått från honom. Han var bl. a. kritisk mot det sätt på vilket det inledande spaningsarbetet hade bedrivits. Han skriver där: "En annan väsentlig brist i spaningsarbetet, som jag ansåg mig kunna konstatera genom samtal med olika befattningshavare, var att motivfrågor ej utretts på ett tillfredsställande sätt med utgångspunkt från offrets förhållanden."

I ett svar på mina frågor utvecklade han ytterligare sina synpunkter på detta. Det är uppenbart att han var mycket missbelåten med det sätt på vilket man vid de inledande undersökningarna hade sökt säkra tänkbara motiv.

Har riksåklagaren någon synpunkt på detta?

Magnus Sjöberg: Då kommer man utanför ämnet för det här förhöret. Men jag kan lämna ett svar som har viss anknytning till vad förhöret gäller.

Polisens bristande lyhördhet för åklagarens önskemål och krav när det gällde förundersökningen var en av de frågor som jag tog upp ganska ofta med Klas Bergenstrand och som ingick i kraven på bättre kanaler mellan polis och åklagare.

Bertil Fiskesjö: Jag har en kompletterande fråga: Kan den organisation som spaningsledningen fick ha medverkat till att åklagarens berättigade krav på ett fullödigt utredningsmaterial inte har tillgodosetts?

Magnus Sjöberg: Det är en värdering man gör. Jag kan inte uttala mig om hur det skulle ha skett i ett annat sammanhang. Antag att man haft en mindre organisation men att Hans Holmér ändå suttit som spaningsledare. Resultatet hade kanske blivit detsamma. Det behöver inte vara en funktion av den stora och tunga organisationen.

Börje Stensson: Jag har en fråga kring ledarskapet för undersökningen. I vilka skeden har polisen resp. åklagaren varit den verkliga undersökningsledaren? Har åklagaren varit undersökningsledare för hela brottmålet eller bara för del av det?

Magnus Sjöberg: Det är en fråga som har behandlats i olika sammanhang. K.G. Svensson stod inledningsvis till förfogande för polisen. Det behövde nämligen finnas en åklagare som polisen kunde repliera på under arbetets gång. Förundersökningen inleddes alltså av polismyndigheten som förundersökningsledare.

K.G. Svensson inträdde då man började få misstankar riktade mot en viss person. Om ett mål inte är av enkel beskaffenhet skall åklagare i ett sådant läge inträda som förundersökningsledare. Han var förundersökningsledare i den del av målet som rörde 33-åringen.

Man kan diskutera om det finns möjlighet att dela upp en förundersökning på det viset. Utgångspunkten och kärnan i förundersökningen är själva brottet, i det här fallet mordet. Det finns inget uttryckligt hinder enligt rättegångsbalken mot att dela upp en förundersökning på det vis som skedde. Å andra sidan kanske man kan säga att ordalagen i rättegångsbalken i första hand tar sikte på att man har ett odelat förundersökningsledarskap. Det är naturligt med tanke på att rättegångsbalken, såsom jag sade förut, är "skriven för gråtjuvar".

När Zeime tog över förundersökningsledarskapet – jag vill minnas att det skedde redan i början av maj – stod K.G. Svensson kvar som förundersökningsledare beträffande 33-åringen. Zeime tog först över det som icke avsåg 33-åringen, och när den delen föll bort blev han förundersökningsledare för hela målet.

Börje Stensson: Magnus Sjöberg har nämnt brottets speciella karaktär. Borde inte riksåklagaren ha blivit undersökningsledare med hänsyn till att det var landets statsminister som mördats? Har justitiedepartementet tryckt på om detta, eller har man kanske tvärtom underlåtit att ge till känna en sådan inställning?

Magnus Sjöberg: Nej. Den synpunkten har förts fram i samtal när det blev en konflikt mellan polis och åklagare. Då antyddes i några sammanhang att man kunde överväga att RÅ skulle ta över. Men vi har sedan gammalt hävdat att RÅ inte har någon lämplig organisation för att ta över sådana mål. Jag tyckte att det låg på rätt nivå. K.G. Svensson är en utomordentligt erfaren åklagare och har dessutom erfarenhet av brott mot rikets säkerhet som kunde komma in i bilden. Han var chef för den kammare som handlägger den typen av mål.

När det sedan gick över till Claes Zeime kan man inte finna någon bättre ledare för förundersökningen. Han är en utomordentligt skicklig och erfaren åklagare.

Jag har hävdat hela tiden att den här verksamheten egentligen inte hör hemma inom RÅ:s organisation. Att det sedan ändå har kommit därhän beror på yttre omständigheter. Det är mera en konsekvens av den utveckling som skedde sedan. Man kan säga att det motsvarar utvecklingen som skedde efter krisen i slutet av april.

Börje Stensson: Polisen och ledningsgruppen tycks ha haft en oerhört stark ställning. Kan man då inte tänka sig att det hade blivit en jämnare status med riksåklagaren på den andra sidan och att åklagarmyndigheten hade fått större möjlighet att arbeta?

Magnus Sjöberg: Det tror jag inte. Skall jag vara uppriktig så vill jag säga att problemet egentligen låg på polissidan. Det är vår uppfattning allmänt sett att polisen icke har funnit sig i sin roll i detta sammanhang. Den har velat gå in på åklagarnas område. Problemet har varit att man inte har funnit sig i sin roll.

Börje Stensson: Är det Magnus Sjöbergs bedömning att ledningsgruppens starka ställning i hög grad beror på att man hade en representant för justitiedepartementet i ledningsgruppen och medvetet eller omedvetet sett det som en möjlighet att ställa åklagarmyndigheten åt sidan?

Magnus Sjöberg: Nej, inte alls. I varje fall har jag icke upplevt det så, och jag tror inte heller att Zeime har upplevt det så när han var förundersökningsledare, att spaningsledningen skulle ha utövat ett speciellt tryck genom att det fanns en observatör från justitiedepartementet där. Däremot har det utåt höjt spaningsledningens status. Det avgörande för spaningsledningen, utöver den stora organisationen, är det personliga momentet i form av chefen för spaningsledningen, Hans Holmér.

Börje Stensson: K.G. Svensson nämnde vid flera tillfällen att han inte hade blivit påverkad i någon riktning men dock upplevt en psykologisk press. Det sades att vid sammanträffandet när överprövningen bestämdes var det Johan Munck som nämnde det ordet, men riksåklagaren hade samma tanke samtidigt. Var det inte fråga om något liknande i det fallet?

Magnus Sjöberg: Nej. Det har jag också sagt till JK. Jag gjorde en helt självständig bedömning. Det var naturligt med tanke på den uppenbara konflikt som rådde i den här frågan.

Jag skulle vilja tillägga att det inte finns någon begränsning gällande vem som kan begära överprövning. Det är kanske svårt att tänka sig att regeringen begär överprövning hos RÅ, men jag vill inte helt utesluta det. Svårigheten där ligger dock i att regeringen är över riksåklagaren högste åklagare. Skulle regeringen vilja ha en överprövning, skulle den formellt ta över målet själv och sedan överlämna det till åklagare, men det är en opraktisk gång.

Börje Stensson: Men talar inte dessa höga ämbetsmän å departementets vägnar?

Magnus Sjöberg: Oberoende av hur man ser det rent teoretiskt eller juridiskt-tekniskt betydde det för mig ingenting om det var Johan Munck eller någon annan som sagt det. Det var för mig självklart i den situationen att antingen måste jag eller överåklagaren gå in och göra en självständig bedömning med stöd av den praxis som finns när det gäller överprövning. Det var ingen tvekan om detta.

Nils Berndtson: Det har framgått att åklagarens arbete koncentrerades till fallet med 33-åringen. Kan det innebära att det s.k. huvudspåret som funnits med hela tiden fick en mindre noggrann prövning ur rättssäkerhetssynpunkt?

Magnus Sjöberg: Nej, det tror jag inte har haft någon inverkan. Man kan nog säga att det i början var 33-åringen som var aktuell och att utredningsarbetet var inriktat på honom i första hand. När den delen föll bort började man mer intensivt inrikta sig på huvudspåret. Det är min uppfattning. Jag känner inte till i detalj hur turerna har gått, men jag har uppfattat det så att först var 33-åringen mest intressant. När det visade sig inte vara ett bärigt spår gick man över till ett annat spår. Jag tror det var då som polisen satte in sin intensifierade utredningsverksamhet mot huvudspåret. Man hade planer på att göra ett stort tillslag relativt tidigt under hösten. Sedan blev det uppskjutet gång på gång, och det blev så småningom en mycket mindre aktion än man ursprungligen planerat. Det var för den man fick godkännande av åklagarsidan.

Ingela Mårtensson: Min första fråga gäller huruvida det är en personlig kris eller om krisen har berott på sakförhållandena. Vilken är riksåklagarens bedömning?

Magnus Sjöberg: Delvis är det naturligtvis en personlig kris. K.G. Svensson nämnde för mig någonting som jag inte visste tidigare, nämligen att han tidigare hade haft en konflikt med Holmér – jag vill minnas att det var i ett säkerhetsmål.

Sedan är det en kris på så sätt att polisens ibland tydliga strävan att agera självständigt har exponerats. Jag återkommer till vad jag sagt tidigare, att polisen icke har velat finna sig i sin roll att vara biträde till åklagaren såsom förundersökningsledare.

Ingela Mårtensson: Min nästa fråga gäller sammanträdet hos justitieministern den 28 april, då det förekom en dispyt mellan K.G. Svensson och Hans Holmér. Yttrade sig justitieministern eller tjänstemän från justitiedepartementet i frågan?

Magnus Sjöberg: Jag vill minnas att jag har skrivit i mina anteckningar att justitieministern förhöll sig passiv utom så till vida att han försökte återföra samtalet till något så när ordnade former.

Ingela Mårtensson: Så justitieministern yttrade sig inte i sak i dispyten som gällde konfrontationer?

Magnus Sjöberg: Nej, inte vad jag kan minnas nu. Men det var en pinsam stämning.

Ingela Mårtensson: Jag fick uppfattningen att K.G. Svensson när han gick till mötet bestämt sig för att fördubbla antalet konfrontationer. Riksåklagaren sade att när överprövningen gjordes skulle man fördubbla konfrontationerna. Blir det då ett fyrtiotal?

Magnus Sjöberg: Ja.

Ingela Mårtensson: Har det förhållandet att det fanns en observatör i ledningsgruppen gjort att justitiedepartementet har påverkat själva utredningen?

Magnus Sjöberg: Inte som jag upplevt det. Det tror jag icke. Jag har för min del utnyttjat informatören på så sätt att jag ville att han skulle verka för att vi fick bra kontakter mellan polis och åklagare. I viss mån gav det resultat.

Ingela Mårtensson: Jag har en kort fråga som gäller justitieministerns ingripande för att ändra organisationen. Tycker riksåklagaren att det ingripandet av justitieministern borde ha gjorts tidigare?

Magnus Sjöberg: Det är tveksamt. Först uttalade JK och sedan sade jag att man borde ha en annan organisation på polisens sida. Sedan fällde Claes Zeime ett yttrande där han underkände Hans Holmérs bevisvärdering när det gällde huvudspåret.

Sedan kallades vi till justitieministern. I sammanträdet deltog Holmér, Zeime och jag samt Kjell Larsson från statsrådsberedningen och jag tror att också Harald Fälth var med. Det var, kan man säga, en motsvarighet till det sammanträde som hölls i slutet av april med K.G. Svensson. Det var ett försök att få polis och åklagare att komma "on speaking terms". Man gav då ut en presskommuniké om att det fanns förutsättningar för ett fruktbart samarbete. Justitieministern gjorde ett försök att få till stånd en vettig ordning, men det sprack ganska snart.

Ingela Mårtensson: Jag blir förvånad när riksåklagaren säger att det inte är en lämplig nivå att riksåklagaren är med. Nu har vi hamnat på den nivån. Är det en felaktig nivå?

Magnus Sjöberg: Allt måste bedömas från de förutsättningar under vilka man tillgriper en viss ordning.

Det var regeringen som hade bestämt detta. I det läget var det kanske den bästa lösningen. Man lyfte upp det från den lokala eller regionala nivån till den centrala. RPS blev polismyndighet i rättegångsbalkens mening, och riksåklagaren blev åklagare i rättegångsbalkens mening. Då fick man en kongruens mellan de två myndigheterna.

Anders Björck: Vi granskar ju regeringens hela behandling av ärendet och inte bara inledningsskedet. Var det enligt RÅ:s mening en bra organisation vi fick genom den uppgörelse som träffades mellan rikspolisstyrelsen och RÅ-ämbetet under medling eller förhandling av statsministern då justitieministern var med?

Magnus Sjöberg: Det var icke en uppgörelse som träffades mellan RÅ och RPS. Vi lade fram ett gemensamt förslag på uppdrag av regeringen. Det förslaget skulle avse ledning, samordning och resursutnyttjande för den fortsatta utredningen.

Anders Björck: Stämmer enligt Magnus Sjöbergs uppfattning det som har hänt därefter, med en särskild referensgrupp, med det förslag som ni lade fram för regeringen?

Magnus Sjöberg: Nej, det gör det inte. Ursprungligen hade vi ett förslag om bara en uppflyttning med RPS å ena sidan och RÅ å andra sidan och där vissa organisatoriska frågor berördes. Under arbetets gång fogades det sedan till en grupp – jag vill minnas den kallades samordningsgrupp. Den skulle bestå av RPS och RÅ – i första hand cheferna men med möjlighet att sätta in ersättare – och cheferna för polismyndigheten i Stockholm och åklagarmyndigheten i Stockholm, alltså Holmér och Zeime. Den gruppen skulle hjälpa till med organisatoriska frågor, men i första hand skulle den vara en samrådsgrupp. Det var ett försök att få en anknytning till den ordning som tidigare gällt.

Anders Björck: Innebär detta att det som nu har blivit verklighet skiljer sig från det som var avsikten? Är ni nöjda med den tingens ordning som nu gäller? Om ni inte är det: Har ni framfört synpunkter på detta från RÅ:s sida?

Magnus Sjöberg: Avsikten var att vi skulle få en organisation som fungerar praktiskt. Ordningen med en samarbetsgrupp innebar att man skulle ha en viss återanknytning till vad som gällt tidigare, kanske av en taktisk innebörd.

Den ordning som sedan slutligt tillskapades medverkade jag inte till. Jag har dock med emfas hävdat gentemot statsrådsberedningen – där talade jag med Kjell Larsson –, gentemot justitieministern – jag talade personligen med honom – och gentemot rikspolischefen – jag talade personligen också med honom – att det var ett oundgängligt krav från åklagarsidan att gruppen, antingen den skulle kallas stab, referensgrupp eller samarbetsgrupp, inte skulle ha operativa funktioner. Det har jag också fått klart uttryckt i den instruktion eller PM som gick ut från RPS angående den nya organisationen.

Anders Björck: Är det Magnus Sjöbergs förhoppning eller i varje fall uppfattning att med den nya organisationen kommer den typ av konflikter som vi haft icke att uppstå? Ni kommer att bevaka att intentionerna uppfylls på den punkten?

Magnus Sjöberg: Ja, det gör vi. Det råder nu ett bra samarbete mellan Axel Morath, biträdande RÅ, och Ulf Karlsson, avdelningschef på RPS, som direkt företräder polismyndigheten.

Olle Svensson: Den avslutande frågan skulle jag också ha ställt. Innebär då de initiativ som i slutskedet togs av regeringen i nära samarbete med partierna att man har fått en bättre balans mellan polis och åklagare och möjlighet till ett konstruktivt arbete för att få fast mördaren?

Magnus Sjöberg: Det är min uppfattning, men under den absoluta förutsättningen att staben eller referensgruppen icke har några operativa funktioner.

Olle Svensson: Efter den här långa utfrågningen ber jag att få tacka riksåklagaren för de uttömmande svar vi har fått på våra frågor. De har underlättat vårt arbete.

Utfrågning av följande företrädare för krigsmaterielinspektionen: t.f. krigsmaterielinspektören Jörgen Holgersson samt Sven-Erik Beckius och Göran Orhem, den 10 mars 1987

Olle Svensson: Jag vill hälsa välkomna till utskottet de tre företrädarna för krigsmaterielinspektionen Jörgen Holgersson, Sven-Erik Beckius och Göran Orhem. Vi brukar ge dem som vi inbjudit möjlighet att inleda. Utskottet har bestämt att vi disponerar ärendet på så sätt att vi först tar upp frågor som berör Indonesien och sedan frågor som berör Singapore för att de olika avsnitten inte skall blandas ihop. Först lämnar jag ordet till Jörgen Holgersson och ber honom kommentera de ärenden som berör export till Indonesien.

Jörgen Holgersson: Först kanske jag får presentera mig själv, eftersom det är första gången som jag har förmånen att vara inför utskottet och det brukar vara en militär som företräder krigsmaterielinspektionen. Jag är jurist och kommer från Svea hovrätt, men jag har också, som framskymtat, en viss militär bakgrund inom pansartrupperna. Jag har arbetat med dessa frågor sedan slutet på 1970-talet och har vid olika tillfällen vikarierat för den tidigare krigsmaterielinspektören. Mot bakgrund av att jag fick rycka in hastigt i samband med Carl Algernons död har jag valt – och fått utskottets godkännande – att ta med mig två medarbetare för att vi skall kunna täcka in så mycket som möjligt. I en sådan här situation är det klart att vi kanske inte – det är vi helt medvetna om – kommer att kunna svara på alla de frågor som utskottsledamöterna ställer. Det var mycken kunskap koncentrerad till den framlidne krigsmaterielinspektören personligen, och jag gör inte anspråk på att kunna täcka in allting.

Sven-Erik Beckius, som deltog i den utredning som gjordes i slutet på 1970-talet och början på 1980-talet, då han arbetade på heltid för den s.k. KMEK-utredningen, och sedan har arbetat på krigsmaterielinspektionen, kan täcka in en del och stå för kontinuiteten.

Göran Orhem, som är jurist och knöts till inspektionen år 1985 som en förstärkningsresurs, står för den statistiska bearbetningen av det material som vi har.

Den fråga som har ställts rörande tillämpningen av riktlinjerna i samband med Indonesienärendet, som jag förstår att vi skall behandla först, kanske kan bilda bakgrund till att jag säger några ord om krigsmaterielinspektionen.

Krigsmaterielinspektionen är en gammal myndighet. Den tillkom redan år 1935. Jag förmodar att utskottets ledamöter känner till att bakgrunden till den lagstiftning som kom i mitten på 1930-talet var att Bofors höll på att köpas upp av utländska intressenter. Det var Kruppkoncernen som låg bakom en uppköpsverksamhet gentemot företaget. Det räddades, om man får använda det uttrycket, till Sverige genom en insats av den dåvarande statsministern Hansson i samverkan med näringslivet, som ställde upp med pengar. På det sättet kunde Bofors hållas kvar i svensk ägo. I det

sammanhanget tillkom också en lagstiftning som reglerade krigsmaterielinspektionens verksamhet.

Krigsmaterielinspektionen hade i det läget till syfte att se till tillverkningen vid enskilda krigsmaterielproducerande företag. Lagstiftningen som sådan gick ut på att man införde förbud – det hade funnits även tidigare – mot att tillverka krigsmateriel utan regeringens godkännande. Samma regler gäller fortfarande. Det är alltså regeringen som bestämmer vilka som får tillverka krigsmateriel här i landet. I dagsläget finns det ungefär 120 företag som har tillstånd att tillverka krigsmateriel. 60 av dem är verksamma, resten är K-företag och andra företag vars produktion ligger i malpåse. Av dessa 60 är ungefär 15 – 20 företag stora tillverkare. Denna verksamhet, som rör själva produktionsdelen, står under tillsyn av krigsmaterielinspektionen. Den tillsynen utövas genom regelbundna besök från inspektörens sida på tillverkningsföretagen. Tillverkningsföretagen är ålagda att i princip varje månad deklarera vissa uppgifter till inspektionen. Inspektionen har också laglig rätt att hos företagen ta in de upplysningar och handlingar som behövs för verksamheten. Därför är det ett naturligt led i inspektionens verksamhet att på handläggarnivå ha nära nog dagliga kontakter med tillverkningsföretagen och alltså där ta in de uppgifter som behövs.

Efter andra världskriget kom också export in i bilden. Den hade inte varit framträdande tidigare. Alla känner till bakgrunden till att man har gjort den bedömningen att det behövs en viss export för att vår säkerhetspolitiska linje skall kunna fullföljas. I dagsläget producerar vi själva här i landet ungefär 70 % av den försvarsmateriel som vi behöver – 30 % importeras.

KMI:s roll i exportsammanhang blev att utgöra ett beredningsorgan inom regeringskansliet för krigsmaterielexportärendena. De hade tidigare handlagts på olika enheter men sammanfördes då till inspektionen. Både tillverkningssidan och exportsidan sysslar med materiel som går under beteckningen krigsmateriel. Det bedömdes lämpligt utifrån den utgångspunkten att man, om man hade detta på olika händer, skulle kunna få olika praxis för vad som gällde för att vara krigsmateriel. Det var alltså en anledning till att detta samlades på en hand.

En del av inspektionens verksamhet är alltså knuten till att bedöma vad som är krigsmateriel inom den ram som är fastlagd av riksdag och regering. Det finns en förteckning över krigsmateriel som upptar 16 punkter. Tolkningen i det enskilda fallet görs av krigsmaterielinspektionen eller av regeringen. Verksamheten med att vara ett beredningsorgan för exportfrågor har under åren vuxit. Det sammanhänger med att andelen export av den svenska försvarsproduktionen har ökat och i vissa fall uppgår till omkring hälften av den produktion som förekommer. Detta har gjort att tyngdpunkten i inspektionens arbete har förskjutits från den mer militärt inriktade verksamheten mot exportfrågorna. Det har också medfört att inspektionens resurser har fått förstärkas.

Man skall komma ihåg, när man ser tillbaka på vad som har hänt och det som skall diskuteras här, att inspektionen så sent som i början på 1980-talet var en enmansmyndighet, som bestod av krigsmaterielinspektören och viss assistentpersonal. Sedan har myndigheten successivt förstärkts. Sven-Erik Beckius var den förste handläggaren som kom in i verksamheten. I dag är sex

personer knutna till verksamheten. Det är klart att det inte är riktigt hela sanningen, för om jag skall berätta litet om hur den här verksamheten bedrivs också med inriktning på exportsidan, kan jag nämna att beredningen av ärenden i regeringskansliet inte bara sker inom ramen för inspektionens resurser, utan vi tillvaratar givetvis också den kunskap som finns på andra håll. Den viktigaste delen i detta är det samrådsförfarande som förekommer med UD:s politiska avdelning. Av de ärenden som kommer in till krigsmaterielinspektionen, ca 2 000 ärenden/år, kommer ungefär 200 upp till regeringens prövning varje år. Värdemässigt rör det sig om ungefär 95–97 % av de totala beloppen för tillståndsgivning. Resten är småärenden som gäller utförsel av enstaka vapen osv. Som krigsmateriel räknas även älgstudsare o.d. som man har för personligt bruk men som vid försäljning och utförsel måste bli föremål för tillståndsgivning. Sådana vapen hanteras också inom ramen för den här verksamheten.

Avslutningsvis kan jag säga när det gäller inspektionen och dess resurser att de senaste årens påfrestningar givetvis har medfört att ett behov av förstärkning har gjort sig gällande. Det har åtgärdats på olika sätt: dels har åtgärder vidtagits på personalsidan, dels har vi kunnat så att säga låna in resurser från rättssidan på UD:s handelsavdelning osv. Samrådsförfarande har också utnyttjats mellan krigsmaterielinspektionen och UD:s politiska avdelning, som jag nämnde tidigare, och även andra departement, i första hand försvarsdepartementet men även industridepartementet när det gäller de statliga företag som har export. De statliga företagen är nämligen inte underkastade tillståndsgivning för den del som hör ihop med tillverkningen; endast i fråga om exportsidan är de underkastade KMI:s och regeringens ställningstaganden.

Därmed hoppas jag att jag har givit en bakgrund till frågan om exporten till Indonesien. Jag utgår ifrån att den promemoria som vi lämnade till utskottet i december 1986 med anledning av den anmälan till konstitutionsutskottet som då hade gjorts har funnits tillgänglig för utskottets ledamöter. Jag vill bara peka på vissa huvudpunkter i denna PM. Till promemorian är fogad en detaljredogörelse för behandlingen av de ärenden där exporttillstånd har beviljats.

Svensk försvarsmaterielindustri har sedan någon gång under första delen av 1970-talet bedrivit marknadsföring av sina produkter i Indonesien. Sedan indonesiska myndigheter hade fattat beslut om ett nybyggnadsprogram kom Bofors in i bilden, och redan år 1976 anmälde man att man hade slutit ett kontrakt i början på året. Om det var ett eller flera kontrakt törs jag inte säga, men det avsåg dels pjäser för tre fregatter som skulle byggas på ett varv i Holland, dels pjäser till patrullbåtar som skulle byggas i Sydkorea. Dessa ansökningar behandlades, och den 6 april 1978 beviljade regeringen utförseltillstånd för denna materiel. Sedan förlängdes beslutet på olika sätt åren 1979 och 1980. Samråd ägde givetvis rum på vanligt sätt med UD:s politiska avdelning i dessa ärenden. Leveransen skedde under tredje kvartalet 1978 fram till andra kvartalet 1979. Därefter har olika beslut fattats på sätt som redovisas i promemorian.

En av de frågor som finns med i materialet gäller hur man skall se på den här typen av försäljning av materiel. De riktlinjer som finns för regeringens

agerande när det gäller exporttillstånd är intagna i en proposition från år 1971. De bekräftades sedan i en proposition år 1982 i samband med lagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 1983. Det är så, vilket givetvis alla känner till, att det är helt förbjudet att exportera krigsmateriel. Men regeringen kan inom ramen för dessa riktlinjer göra undantag. När vi talar om regeringsbeslut avses undantag från det här förbudet. Regeringen ger alltså dispens och utfärdar licens för utförseln.

I riktlinjerna från år 1971 talas det om att man behandlar reservdelar på ett annat sätt än materielen i övrigt. Det hänger samman med en diskussion som fördes om Sveriges trovärdighet som leverantör. En diskussion uppkommer givetvis om vad som ligger i detta och vad som kan anses vara, med en modernare beteckning, vapensystem, eftersom detta hör samman. Tidigare var det så att man köpte mer enkla vapen än vad som finns i dag. I dag är det oftast mycket sofistikerat – det är först och främst själva vapnet, men till det hör en rad olika kringutrustningar för att det skall kunna fungera. Förutom själva vapnet räknas ammunitionen in i systemet. Till kringutrustningen hör allt som behövs för att detta skall kunna fungera på avsett sätt. Oftast är det radar och annan avancerad elektronisk utrustning som kopplas ihop. I det här begreppet läggs också in underhålls- och utbildningsutrustning och material som behövs för den verksamheten.

När man tidigare köpte t.ex. ett visst antal gevär var det givetvis en mycket enklare situation än när man nu väljer att köpa ett vapensystem, eftersom det i det senare fallet får så oerhört stora ekonomiska konsekvenser hur man väljer. Oftast måste man bygga upp en speciell underhållsutrustning, en speciell utbildning, där man utbildar sina tekniker på det vapensystem man har valt osv. I fallet Indonesien valde man svenskt marinluftvärnssystem för sitt nybyggnadsprogram. Sedan har man inom ramen för detta velat fullfölja sin uppbyggnad. Man har byggt särskilda skolor i Surabaya osv., där man utbildar tekniker för det vapensystem som man har valt. I vart fall – enligt min tolkning – ligger detta bakom de beslut som har fattats under åren från 1978 och fram till 1986 och som finns med i det här materialet.

Efter dessa inledande ord är jag och mina medarbetare öppna för frågor.

Birgit Friggebo: Den första punkten jag vill ta upp gäller vad det är som är levererat, dvs. luftvärnskanoner på båtar. Krigsmaterielinspektör Algernon var i utrikesutskottet den 21 oktober förra året och sade då att det handlade om tolv patrullbåtar. I själva verket är det ju 21 båtar av olika slag som har levererats under årens lopp: fregatter, som nämndes inledningsvis, robotbåtar, landsättningsbåtar och kanonbåtar, som det handlade om senast. Dessutom har skolfartyg levererats. Exporten är alltså av den omfattningen. Det har inte redovisats så tidigare. Vad man gav tillstånd till i februari 1986 var, om jag förstått det rätt, åtta kanonbåtar som ibland kallas för snabba attackfartyg. Jag skulle först vilja ha bekräftat att det är det vi talar om.

Den andra punkten som jag vill ta upp gäller frågan huruvida det är defensiv eller offensiv materiel – det är en väldigt viktig fråga. Dessa luftvärnskanoner är placerade på fartyg som rör sig och som kallas för snabba attackfartyg. Luftvärnskanonerna skall skydda annan bestyckning av dessa fartyg. Det betyder väl att det här är fråga om en del av ett offensivt system till

skillnad från om det hade varit landbaserade och fasta anläggningar, som är det mest defensiva systemet.

Jörgen Holgersson: För att börja med det sista vill jag säga att det givetvis är så att en installation på en fast kust ligger där den ligger och inte går att rubba. Graden av defensivitet är en terminologisk fråga. I riktlinjerna används just luftvärn som ett exempel på ett defensivt system. Avsikten med luftvärnet är ju att skydda endera en stationär inrättning eller en rörlig inrättning mot anfallande flyg. På det sättet är det klart att luftvärn som sådant är ett defensivt medel – man så att säga skapar ett skydd mot någonting som anfaller. Men luftvärn kan givetvis skydda någonting som inte är defensivt i sig. Men som sådant är luftvärnssystem ett typexempel på defensiv materiel.

Vad som beslutades år 1986 var de sista sex båtarna i en serie som då byggdes i Indonesien. Det är ofta så med utvecklingsländer av olika slag att de för närvarande bygger upp sina egna resurser på varvssidan. Så är det med både Indonesien och Singapore, som vi skall ta upp senare. Indonesien byggde de första båtarna i Sydkorea. Man har byggt i Västtyskland och har nu i stor utsträckning tagit över produktionen vid egna varv i Indonesien. Den enklaste beskrivningen av de båtar som avses är att de är av ungefär samma typ som de svenska spica-båtarna. Det är alltså en kraftigare patrullbåt.

När det gäller det sammanlagda antalet båtar får jag säga att jag faktiskt inte har räknat dem på det sättet, utan jag har räknat den materiel som ingår i de beslut som är redovisade. Jag vet inte om frågan som ställdes i utrikesutskottet avsåg patrullbåtar eller samtliga båtar. En del av de farkoster som har beväpnats med luftvärn är inte av spica-karaktär, dvs. snabbgående patrullbåtar, utan en annan typ av farkoster.

Birgit Friggebo: Vad jag vill ha fram är att det är olika typer av båtar och inte en enda likadan serie. Det började med tre fregatter. Sedan var det fyra robotbåtar som byggdes i Sydkorea. Senare handlade det om kanonbåtar som byggdes delvis på licens i Västtyskland och delvis i Indonesien. Karaktären på de båtarna är ju en helt annan, och man kan därför inte betrakta det som en serie om tolv likadana båtar. Det är detta jag vill ha bekräftelse på.

Jörgen Holgersson: Det är väl riktigt att det är olika typer av fartyg. Supportfartyg, som är en form av underhållsfartyg, finns också med, men det sammanhållande för alla dessa leveranser är att man har valt ett enhetligt luftvärnssystem. I fråga om nybyggnadsprogram är det så i dag att man egentligen inte ritar och bygger båten, utan man bygger plattformen utifrån vilket system man har valt. Den här typen av installationer är ju utrymmeskrävande. Det finns hissar o.d. som anpassas för den beväpning man har valt. Ett av problemen är att man inte kan kasta om, när man valt ett system – det vore oekonomiskt. Om man valt ett system på luftvärnssidan för utbildning vill man ha det systemet genomgående på de båtar man bygger oavsett båtens kapacitet. Då har man ett enhetligt underhåll, enhetlig ammunition, enhetlig utbildning för dem som skall tjänstgöra på båten. Det är där man ser fördelarna. Jag har förstått vid samtal med företrädare för vår marin att vi här i Sverige har ungefär samma syn på detta.

Birgit Friggebo: Betyder det att vi för all framtid är bundna att leverera luftvärnskanoner till Indonesien?

Jörgen Holgersson: Nej, jag tror inte att man skall se det på det sättet. Det är ju alltid så att varje regering gör i varje enskilt ärende en totalbedömning. Enligt riktlinjerna skall man göra på det sättet. Man väger då in de här olika komponenterna.

Birgit Friggebo: Betyder det att den nuvarande regeringen också skall göra en egen bedömning av den situation som har förevarit vid tillståndsgivningen?

Jörgen Holgersson: Självklart. Varje regering som har att fatta beslut i ett krigsmaterielexportärende måste göra den här totalbedömningen. Då viktas de olika ingående komponenterna mot varandra vid totalbedömningen. Det finns inga fasta kriterier på hur man viktar det – det är en bedömningsfråga, och det kan inte jag gå in på.

Olle Svensson: Jag vill ställa en följdfråga som berör just den här delen av ärendet. Inför beslutet år 1986 gjordes väl vissa överväganden innan man kom fram till beslutet? Man refererade till vissa expertorgan, man diskuterade i den parlamentariska nämnden. Skulle du vilja säga något om beredningen av ärendet?

Jörgen Holgersson: 1986 års beslut hade föregåtts av avslag på vissa delar när det gällde luftvärnssystemet till Indonesien. Det var under år 1985 som det beslutet togs. Sedan kom man tillbaka – det rörde i första hand en utbildningspjäs och i andra hand ärendet om de sex patrullbåtar som Birgit Friggebo nämnde om. I det material som då kom in för beredning togs frågan upp om det löpande program som Indonesien hade för utbyggnad av sitt marina luftförsvar. Det pekades på att detta ingick i en långsiktig planering från Indonesiens sida. Det var, som jag har försökt redogöra för, ett enhetligt system – det var en del i successiva beställningar som hade skett över åren. Detta material lämnades från krigsmaterielinspektionen till FMV för bedömning utifrån de kriterier som gäller för svensk materielanskaffning. I en PM, där FMV hade gjort den fackmässiga bedömningen, fanns inga erinringar mot vad som sades, nämligen att en omändring av framför allt de senaste sex båtarna i serien skulle medföra mycket stora ekonomiska konsekvenser. Man pekade, som jag redogjort för tidigare, på konsekvenserna för utbildningssidan, för underhållsresurserna osv. Vi fick senare också bekräftat från indonesiskt håll att det förhöll sig på det sättet. Jag har förstått att det, när ärendet ånyo togs upp i den rådgivande parlamentariska nämnden, inte gjordes några erinringar. Sedan fattades beslutet.

Birgit Friggebo: Kontrakt på de sista åtta båtarna tecknades åren 1983 och 1984. I juni 1985 fattade regeringen beslut om avslag på två av båtarna. Några månader därefter, i februari 1986, ändrade man sig. Då beviljade regeringen export av dels de två tidigare avslagna båtarna, dels sex ytterligare båtar. Jag skulle vilja fråga vad avslagsbeslutet år 1985 baserade sig på och vad bifallsbeslutet år 1986 hade för motivering. Det är den ena frågan.

Den andra frågan är: Om regeringen hade velat ge ett besked till Bofors i

slutet av år 1982 eller år 1983 liknande det som man hade gett när det gäller annan materiel – det är ju stopp för övrigt för vapenleveranser till Indonesien – då hade ju regeringen varit i en helt annan situation. Man hade varit tidigare ute och därmed inte kommit så långt i planeringen. Fanns det något som hindrade regeringen från att på ett tidigt stadium och mot bakgrund av de synpunkter som fanns från regeringens partis sida om vapenexport till Indonesien att lämna ett sådant besked?

Jörgen Holgersson: Det är klart att det är svårt för mig som inte i detalj deltog att lämna några handfasta svar på den här frågan. Man kan väl säga att när det gäller förhållandet och besluten under åren 1985 och 1986, som delvis avsåg samma materiel, är bakgrunden till de olika besluten, såvitt jag kan se av de handlingar som jag har gått igenom – jag måste ju bygga min bedömning på handlingarna, eftersom jag inte deltog i den rådgivande nämnden och den diskussion som fördes – att det har tillförts ytterligare material i frågan. Ingenting är ju statiskt här i världen, och den utrikes- och inrikespolitiska utvecklingen rörande Indonesien under de här åren låg, såvitt jag har förstått, fast. Den ändrades inte mycket under de här åren. Går man längre tillbaka under 1980-talet och fram till dags dato har det enligt UD:s politiska avdelning inte gått mot en försämring utan mot en förbättring. Då är det alltså andra omständigheter som skiljer åren 1985 och 1986. Det måste, som jag ser det, ha varit ytterligare material som tillfördes ärendet som ligger bakom diskussionerna år 1985 både i den rådgivande nämnden och i regeringen och den diskussion som måste ha förts under år 1986. Det är alltså ytterligare material som har tillförts. När det gäller utrikes- och inrikespolitiska förhållanden för Indonesien skedde ju ingen nämnvärd förändring mellan åren 1985 och 1986.

Birgit Friggebo: Vad kan det vara för ytterligare material? Det måste handla om Sveriges rykte i Indonesien när det gäller export över huvud taget och vårt rykte som exportör av vapen runt om i världen. Något annat nytt kan ju inte ha tillkommit.

Jörgen Holgersson: När jag har sett handlingarna har jag uppfattat det så att den stora skillnaden i underlaget ligger i det vi diskuterade först, nämligen valet av vapensystem och den bekräftelse som så småningom kom från Indonesien att detta för deras del är viktiga uppgifter. FMV bekräftar systemvalets betydelse. Om det i förlängningen är fråga om Sveriges trovärdighet som leverantör är det en bedömningsfråga som regeringen lägger in i totalbedömningen. Som jag ser det är det faktiska tillskottet FMV:s analys av Bofors utredning som inte fanns år 1985.

Birgit Friggebo: Det är väl ändå tidsfaktorn som har gjort det hela. Bofors luftvärnskanoner finns ju på alla möjliga typer av båtar i världen. Det vill jag ha mer bekräftat.

Det andra gäller eldningssystemet, som vår ordförande lade en viss vikt vid i KU-debatten förra gången. KSA-systemet i Holland sätts ju också på varje typ av luftvärnskanon i världen. Det är inget konstigt att man anpassar olika system till luftvärnskanoner och eldningssystem till varandra.

Jörgen Holgersson: Jag är inte militärspecialist, så jag måste hänvisa till FMV:s utlåtande, där det sägs att byte av system är ett mycket stort och mycket kostbart ingrepp. Visst kan man använda olika radarsystem osv., men jag återkommer till att har man valt en viss utrustning, så är det givetvis av vikt att man har samma utrustning i vart fall inom samma serie av båtar.

Olle Svensson: Det finns också möjlighet att ställa frågor till Mats Hellström om detta.

Birgit Friggebo: Jag skall respektera det.

En viss fråga har ju haft stor betydelse under den diskussion som har varit, nämligen huruvida det här beslutet har varit föranlett av att man måste fullfölja gamla åtaganden. När vi har läst handlingarna har vi kunnat konstatera att kontrakten för de tillstånd som gavs år 1986 är tecknade efter regeringsskiftet år 1982. Finns det något som helst formellt papper om, eller framgår det på något annat sätt, att den gamla regeringen hade åtagit sig att bevilja framtida tillstånd? Har det visat sig vid granskningen av papperen?

Jörgen Holgersson: Det är riktigt att det skrevs nya kontrakt för varje leverans. Jag tror att det är en stadgad praxis att det går till på det sättet. Det har också under alla år varit en stadgad praxis när det gäller krigsmaterielinspektionen att man inte har tagit in de kommersiella kontrakten till granskning. Vi överväger nu den frågan, om det inte är lämpligt att göra det, men det ligger i den översyn som jag sedan någon tid har bedrivit för inspektionens räkning. Det har alltså inte gjorts annat än i undantagsfall tidigare. Det gör att kontrakt inte finns på inspektionen. Vad man däremot har upplyst om och som jag har kunnat se av handlingarna är att det är knutet till de tidigare åtagandena om leveranser, som sedan olika regeringar har beslutat om i slutet på 1970-talet och början på 1980-talet, optioner för ytterligare leveranser, om man fortsatte med utbyggnadsprogrammet. Det har, vad jag har förstått, varit knutet till den indonesiska försvarsbudgeten. Hela programmet blev framskjutet av skäl som kanske inte är så svårförståeliga. Indonesien är beroende av sin olja, och i och med att oljepriserna började gå ner har hela programmet skjutits framåt i tiden. Därför har det blivit utspritt under lång tid. Annars hade nog mycket av det som vi diskuterar nu legat i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet. Det var mer komprimerat i början, om jag har förstått det här rätt.

Birgit Friggebo: Vi som inte är så inne i det hela kanske inte riktigt förstår vad optioner innebär. Men det måste inte innebära att den gamla regeringen på något sätt har givit tillstånd eller på något annat sätt, skriftligen eller muntligen, bekräftat att man var skyldig att ge tillstånd i ett senare skede.

Jörgen Holgersson: Inte på annat sätt, som jag förstår det, än att man med varje beslut ju får en så att säga politisk skyldighet att inte förringa trovärdigheten i svensk exportindustris satsningar. Det ligger ju i den totala bedömning som alla regeringar är tvingade att göra. Det finns alltså inte något juridiskt bindande i den formen att det finns regeringsbeslut på att en option skall honoreras eller så. Det finns alltså inte ett juridiskt bindande kontrakt e.d.

Birgit Friggebo: Finns det över huvud taget någonting i riktlinjerna som tvingar regeringen att ge tillstånd?

Jörgen Holgersson: Det kanske är viktigt att göra den distinktionen att enligt all lagstiftning som innehåller totalförbud ingen egentligen någonsin är tvingad att ta beslut om undantag, utan det är en bedömning som varje regering måste göra i varje läge. Riktlinjerna är så att säga en ledstång. I en normal lagstiftning läggs vissa saker alldeles glasklart fast, medan riktlinjerna medger viss flexibilitet i bedömningen. Men vid en förbudslagstiftning finns det ingen skyldighet att medge undantag.

Birgit Friggebo: Olle Svensson sade i debatten i maj förra året, när vi diskuterade de här frågorna, med anledning av resonemang om reservdelar och ammunition att riktlinjerna just talar om reservdelar. Praxis hade avsett ammunition. Sedan kommer då en mening, där det sägs att då det gäller affärer av den typ reservationen syftar på – luftvärnskanoner – har regeringen dock utgått från att begreppet följdleveranser numera måste anses innefatta inte enbart ammunition och reservdelar utan också likartade vapen när väl en gång ett systemval har skett.

Var i riktlinjerna från år 1971 och år 1982 finns detta beskrivet?

Jörgen Holgersson: Det kanske är förmätet av mig att gå in och svara för ordförandens i konstitutionsutskottet mening.

Birgit Friggebo: Då får jag ställa en fråga till Olle Svensson om motiveringen till beslutet inte var förankrad i utrikeshandelsdepartementet.

Olle Svensson: Den diskussion som förts gällde om regeringen hade anledning att avbryta exporten. Som har framgått av diskussionen här måste man i så fall förklara för köpare av svenska vapen varför ett land får börja köpa ett vapensystem men inte kan fullfölja detta. Men det är inom ramen för riktlinjerna, såsom jag har sett det. Det innebär att den bedömningen gjordes tydligen av regeringen att det fanns anledning att fullfölja leveranserna och inkludera dessa kanoner.

Birgit Friggebo: Jag ville bara få bekräftat att det var ett regeringsuttalande.

Olle Svensson: När vapenexport har inletts enligt det beslut som fattades år 1978 är det svårare att avbryta den än att ge exporttillstånd för nya vapensystem. I den expertutredning som gjordes av FMV kom man fram till att här fanns ett följdåtagande. Däremot anser jag inte att jag därmed har sagt att regeringen inte har tagit ansvar för sitt beslut. Varje regering får ta ansvar för sina beslut. Men man måste redovisa den bedömning som man har gjort, och den bedömningen har sammanhang med tidigare åtaganden.

Birgit Friggebo: Var någonstans i riktlinjerna finns detta inskrivet? Du var själv inne på att det var tekniskt mycket komplicerat.

Jörgen Holgersson: I riktlinjerna diskuteras också trovärdighetsproblematiken. Det sägs att det är viktigt för trovärdigheten att man kan fullfölja sina åtaganden. Dessa i och för sig restriktiva riktlinjer genomsyras av principen

att också trovärdighetsaspekten skall tas med i bedömningen. Det ligger inom ramen för den totalbedömning som varje regering måste göra.

Birgit Friggebo: Jag kommer tyvärr inte längre. I det resonemang som det här hänvisas till talas det om reservdelar. Då måste man tolka det hela så att också nya vapen numera är reservdelar.

Olle Svensson: Jag måste ställa en kompletterande fråga. Jag tror att det här finns ett missförstånd, som kanske kan uppstå i den debatt som förs i kammaren. Angående reservdelar och ammunition vill jag fråga krigsmaterielinspektören: Det avser väl krigstillstånd, alltså att man då har möjlighet att leverera dessa?

Jörgen Holgersson: Det är riktigt att det talas om att kunna leverera i de lägen då riktlinjerna i övrigt låser den möjligheten. Det finns ju i riktlinjerna, som säkert alla känner till, ovillkorliga hinder som står över allt och villkorliga som det är möjligt att dispensera från. Den bedömning som då görs hänger ihop med det aktuella läget på det sätt som ordföranden sade.

Nils Berndtson: Vapenleveranserna till Indonesien har varit omstridda mot bakgrund av vad man kunde beteckna som ett utrotningskrig i Östra Timor. Då frågar jag: Bör inte krigshandlingar av det slag som det här är fråga om utgöra skäl för att stoppa svenska vapenleveranser?

Jörgen Holgersson: Egentligen är "bör-frågan" en bedömningsfråga. Angående situationen i Östra Timor gör UD:s politiska avdelning analyser som sedan ligger till grund för bedömningar. Att omsätta detta till praktiskt beslut enligt riktlinjerna är en del av regeringens totalbedömning, som varje regering måste göra i varje enskilt ärende. Mer än så kan jag som tjänsteman inte svara.

Nils Berndtson: Det har funnits ganska säkra uppgifter om att Boforskanoner har använts i kriget mot Östra Timor. Om regeringen ger klarsignal, har man då hört krigsmaterielinspektionen först, innan man fattar beslutet? Om regeringens beslut avviker från krigsmaterielinspektionens bedömning, kan krigsmaterielinspektionen reagera mot beslutet?

Jörgen Holgersson: Krigsmaterielinspektionens roll i exportärenden är att vara ett beredningsorgan för regeringen. Då fungerar krigsmaterielinspektionen som en vanlig beredningsenhet, som i vilket annat ärende som helst, och är alltså inte på något sätt fristående, utan ärendena förbereds på olika sätt och redovisas slutligen inför ansvarigt statsråd, som i sin tur är föredragande inför regeringen. Men någon avvikande mening antecknas inte i regeringskansliet vid beredning av ärendena. Däremot är det krigsmaterielinspektionen som tar in yttranden från UD:s politiska avdelning och gör andra utredningar som kan behövas, såsom FMV-utredningen, som vi har talat om tidigare här, så att regeringen får ett beslutsunderlag. Måste detta kompletteras, går regeringen tillbaka till krigsmaterielinspektionen och ber den att utreda vidare. Så krigsmaterielinspektionen fungerar precis som ett vanligt beredningsorgan i denna del.

Nils Berndtson: Kan du säga vilken roll situationen i Östra Timor har spelat i beredningen av ärendet när det gäller vapenleveransen till Indonesien?

Jörgen Holgersson: När det gäller ett lands både utrikespolitiska situation och den här typen av inrikespolitiska situation görs alltså en landgenomgång, som vi kallar det, av UD:s politiska avdelning. Den tar in yttranden från ambassader och från andra berörda organisationer för att skapa en totalbild av situationen inför regeringens beslut. Det är denna bild som sedan vägs in i den totalbedömning som skall göras vid varje beslut i dessa ärenden. Det är alltså en mycket viktig komponent i den bedömning som görs.

Bertil Fiskesjö: Herr ordförande! Min fråga anknyter till de upplysningar som kom fram i senare delen av Birgit Friggebos utfrågning. Statsrådet Mats Hellström sade i en debatt i riksdagen torsdagen den 20 mars 1986 som svar på en fråga av Maria Leissner angående vapenleveranser att leveranserna var "en uppföljning av tidigare åtaganden – bindande åtaganden som går tillbaka till de regeringar där Maria Leissners partivänner deltog". Uppfattade jag Jörgen Holgerssons redovisning av läget rätt, att några sådana bindande åtaganden alltså inte finns i det här fallet?

Jörgen Holgersson: Som jurist svarar jag ja på den frågan. Det finns alltså inte kontraktsbindande åtaganden. Vad Mats Hellström avser med bindande måste man fråga honom. Det kan vara riktlinjernas påbud att även beakta trovärdigheten för svensk export som ligger bakom hans svar. Juridiskt har jag svarat på frågan.

Bertil Fiskesjö: Ur strikt juridisk synpunkt förelåg alltså inte några bindande åtaganden?

Jörgen Holgersson: Inte kontraktsbindande, som regeringen har fattat beslut om.

Ingela Mårtensson: Det talas om FMV:s utredning. Var det inte så att det var Bofors som gjorde utredningen och att FMV lämnade synpunkter på den? Det är min ena fråga. Min andra fråga är: Såvitt jag förstår har FMV lämnat sina synpunkter i februari, medan beslutet fattades i januari när det gällde luftvärnskanoner till marinskolan som man under år 1985 hade vägrat bevilja exporttillstånd till. Sedan återkom ärendet år 1986. Själva synpunkterna från FMV framfördes först i februari, medan beslutet för marinskolans del fattades redan i januari. Är det korrekt?

Jörgen Holgersson: Jag är ledsen att jag inte kan svara exakt på den frågan. Beträffande den första delen är det riktigt att den stora utredningen gjordes av Bofors, en Boforspromemoria, som lämnades samtidigt som ansökningarna gavs in. Sedan har den lämnats för granskning till de svenska försvarsexperterna på FMV. De har kommit med ett skriftligt utlåtande i februari. Men det hindrar inte att deras analys var klar i januari och har delgetts den förre krigsmaterielinspektören Algernon för beredning inför det beslut som regeringen skall fatta. Det skulle förvåna mig om han inte, när han skulle inhämta yttranden, hade tagit in uppgifter som sedan har bestyrkts skriftligt.

Jag kan inte svara exakt på frågan, eftersom jag inte handlagt ärendet.

Olle Svensson: Där har vi möjlighet att få kompletteringar av Mats Hellström.

Bengt Kindbom: Herr ordförande! Vi har hört här att vapenexport numera omfattar hela system. Det föranleder mig att ställa en fråga som kanske inte till 100 % hänger samman med vapenexport till Indonesien. På vilket sätt kommer de bestämmelser som USA har för vidare export av materiel in i sammanhanget, när vi diskuterar hela vapensystem?

Jörgen Holgersson: De bestämmelserna kommer in på det viset att det enskilda företaget som har använt sig av ett annat lands teknologi, t.ex. USA:s, som är underkastad den här typen av exportreglering inhämtar tillstånd för att få marknadsföra och sälja till ett visst land. Det är ingen hemlighet att svenska ansträngningar i mitten av 1970-talet att sälja Viggen till Indien stoppades just därför att det i systemet ingick komponenter som det inte blev release på.

Birgit Friggebo: När statsrådet Mats Hellström var här förra året sade han som svar på en fråga av mig om vad som hade exporterats att det är marinluftvärn av olika slag och robotar som är riktade mot flygmål. Jag skulle vilja veta vad det kan vara för robotar som är riktade mot flygmål. Är det som nu har redovisats för utskottet allt som har sålts, eller finns det någonting därutöver?

Jörgen Holgersson: Bakom det svaret måste ligga det förhållandet att det dels har sålts luftvärnskanoner, som vi hört talats om här, dels ett mindre antal Robot 70, som också är ett försvarssystem för luftvärn inom ungefär samma räckviddsområde som kanoner för luftvärn. På så sätt är de alltså luftvärnssystem båda två.

Birgit Friggebo: Framgår detta av det material vi har fått? Jag har läst väldigt noga, men jag har inte sett något. Jag har begärt att vi skall få uppgifter om alla vapentillstånd som givits under en viss tidsperiod.

Jörgen Holgersson: Vi har uppfattat frågan så att den just knyter an till systemleveranserna. Systemleveranserna har vi uppfattat som gällande vapensystem som inte inkluderar Robot 70, utan marinluftvärn. Robot 70 är alltså också ett luftvärnssystem, men den omfattas inte av den fråga som ställdes.

Birgit Friggebo: Herr ordförande! De uppgifter som jag har velat ha gäller alla leveranser. Vi måste få en ytterligare redovisning av den totala exporten av vapen till Indonesien.

Jörgen Holgersson: Det kan vi tillhandahålla utskottet. Jag kan omedelbart komplettera med att beslutet rörande Robot 70 togs år 1982. Beträffande gränsdragning ber jag att få återkomma, för jag har inte uppgiften om datum för beslut med mig.

Olle Svensson: När det gäller utförseltillstånden för Robot 70 vill jag fråga: Har de beviljats bara mellan 1979 och 1982 och inte någon gång efter 1982?

Jörgen Holgersson: För export till Indonesien av Robot 70 fattades ett enda beslut 1982. Tyvärr kan jag inte lämna uppgift om datum just nu.

Olle Svensson: Vi får nöja oss med det och gå över till Singapore-frågan.

Jörgen Holgersson: Man skulle kunna peka på ett par detaljer med hänsyn till den debatt som har blossat upp på detta område. Den materiel som har levererats från svensk sida till Singapore avser i stort sett två grupper. Den ena gruppen är luftvärnsmateriel. Den andra gruppen är materiel som hör samman med FFV:s produkt granatgeväret Carl-Gustaf. Under åren 1978–1986 var 77 % av denna materiel luftvärnsmateriel. Resten utgjordes av granatgevärssystemet Carl-Gustaf.

Bakgrunden till Carl-Gustaf-systemet är att Singapore varit en brittisk koloni. Britterna hade en mycket stor marinbas där. Landet blev självständigt år 1965. Man började bygga upp sin egen försvarsmakt och tog över den helt i mitten av 1970-talet. Britterna var då borta ur bilden. Från år 1972 infördes allmän värnplikt. Man har ett förhållandevis stort försvar med 50 000 man i stående styrka, och man kan ta in mellan 150 000 och 250 000 reservister. Tjänstgöringstiden för en värnpliktig är lång – 24–30 månader.

Man kan också peka på att av landets bruttonationalprodukt svarade år 1984 försvarsutgifterna för 5,8 %. Samma år utgjorde importen av krigsmateriel från Sverige 2 % av Singapores totalförsvarsbudget. Andelen försvarsutgifter i förhållande till bruttonationalprodukten var högst år 1980. Den låg då på 7,9 % av Singapores budget. Singapores import av svensk krigsmateriel stod för drygt 16 % av den totala importen från Sverige under dessa år.

Bakgrunden till att Carl-Gustaf finns i Singapore är att de brittiska försvarsstyrkorna lämnade kvar viss materiel när de drog sig tillbaka. Carl-Gustaf är ett pansarvärnsbrytande vapen. Det finns exempel i nära nog alla gamla brittiska kolonier på att denna materiel lämnades kvar när det brittiska imperiet sönderföll och man drog sig tillbaka. Därför finns Carl-Gustaf på andra ställen, både i Sydostasien, Mellanöstern och Afrika. Man kommer ständigt att stöta på Carl-Gustaf, och geväret behöver alltså inte komma från FFV. Det tillverkas på licens i England sedan 1950-talet.

Det finns en annan omständighet som man kan peka på. I den debatt som pågår utpekas hela tiden landet Singapore. Från de utgångspunkter som vi på utrikeshandelssidan har att beakta är det mycket olyckligt. I dagsläget pågår en polisundersökning som gör att man är bunden av den förundersökningssekretess som råder. Det är det som gör diskussionen så svår. Man kan inte lämna uppgifter hur som helst. Det är en rättssäkerhetsfråga att man inte så att säga dömer i tidningarna. Det kan finnas många förklaringar till om något har gått snett, allt ifrån det som alla gör gällande, nämligen att Singapore har gjort något som skulle strida mot det slutförbrukarintyg som landet har utställt till att någon enskild tjänsteman har misskött sig eller att Singapore till äventyrs inte alls är inblandat, utan detta har skötts från andras sida och Singapore har fungerat som ett transitland. Jag kan peka på containeraffären som vi hade i Sverige för några år sedan där man stoppade last som var på väg att transiteras genom Sverige. Om vi inte hade fått stopp på det och godset hade gått någonstans och man hade anklagat Sverige för att biträda i den verksamheten, hade vi blivit mycket upprörda. Vi hade ju ingen aning om att

denna typ av verksamhet pågick. Det är bara en liten markering jag vill göra inledningsvis.

Bertil Fiskesjö: Det är givet att de frågor som diskuteras med anledning av krigsmaterielexporten till Singapore är något annorlunda än de som diskuteras när det gäller krigsmaterielexport till Indonesien. Det jag tycker är påtagligt och som skulle kunna ge anledning till oro är den stora tillväxt som varit vad gäller exporten till detta lilla land – lika stort som halva Öland, enligt vad vi har fått veta. Enligt den statistik som vi har fått tillgänglig var den totala omfattningen 84,1 milj. kr. år 1981. Den hade stigit till 334,5 milj. kr. år 1985. Finns det någon rimlig grund att anta att Singapore för sin egen försvarspolitik skulle ha behov av denna väldiga ökning av import just från oss? Kunde man inte både från krigsmaterielinspektionen och regeringen ha haft anledning att fråga sig vad som skulle kunna hända med dessa avancerade och nu mycket omfattande leveranser?

Jörgen Holgersson: Jag tror att svaret på den frågan är ja. Jag tror också att man har gjort det i olika skeden. Jag vill inte sitta som någon försvarsadvokat för vare sig krigsmaterielinspektionen eller andra, utan jag vill försöka redovisa de fakta som vi har. Man kommer gärna i en försvarsposition i det läget. Man måste betänka att detta är en utveckling som har pågått från slutet av 1970-talet och framåt. I den statistik som vi har tagit fram och lämnat till utskottet kan det synas vara mycket. Jag vill då peka på två omständigheter. För det första är det egentligen bara två produktslag, nämligen luftvärnsmateriel och Carl-Gustaf-systemet. För det andra har man alltså gått in för att använda sig av svensk beväpning på luftvärnssidan. När det gäller Carl-Gustaf har det sedan år 1976 bara gått ett par granatgevär till Singapore. Resten utgörs av reservdelar till de vapen som britterna lämnade efter sig. Det underlag som har tagits in i olika sammanhang av krigsmaterielinspektionen visar att det i dagsläget finns xxx granatgevär kvarlämnade. Detta är uppgifter som vi normalt inte lämnar ut om ett lands försvarsmakt. Det rör sig alltså om de brittiska vapnen. Det har tillförts några fler på prov från Sverige under dessa år. Till dem går det givetvis åt reservdelar. Resten är ammunition till gevären.

När det gäller ammunitionssidan finns det en skillnad mellan Sverige och Singapore i utbildningen. I Sverige skjuter man numera knappast några stridsladdade granater med Carl-Gustaf. I Singapore är utbildningsbehovet av stridsammunition drygt xxx skott per år. De är dyra – de kostar mellan xxx och xxx kr. per skott. I siffrorna ingår också den övningsammunition som används normalt.

Varje land har dessutom behov av en lagringsreserv för eventuella kris- och krigstillstånd. Vill man ha ett skott per vapen under xxx dagar betyder det för Singapores del att de lagrar minst xxx granater. De siffror som finns i materialet innebär i klartext att mellan xxx och xxx skott levererats under dessa år. När man bryter ned siffrorna på detta sätt ser man att det inte är så imponerande som det verkar när man bara ser den nakna krontalssiffran.

Vi kan lämna Carl-Gustaf och gå tillbaka till frågan om övrig luftvärnsmateriel. Leveranserna av luftvärnsmateriel kan delas in i två delar: dels kanonleveranser, dels Robot-70-leveranser. Jag vill återigen understryka att

en polisutredning pågår. Länsåklagare Age har redovisat offentligen att han har underlag för att göra den bedömningen att det finns Boforsrobotar RBS 70 i Dubai och Bahrain och att de har kommit dit via Singapore. Men han har aldrig sagt att det är singaporianerna som har medverkat till det, utan han har sagt att de kommit via Singapore.

Låt oss först utgå från att det totala antalet robotar som har tillställts Singapore har hamnat där och inte har gått vidare. Det är xxx robotar, som vi har redovisat i materialet. De är bokförda i våra utförseltillstånd som singaporianska. Det förekommer uppgifter i materialet om att man skulle ha någon skvadron som tar hand om dessa robotar. Så är det inte, utan det ingår i den stående styrkan på 50 000 man som Singapore har två hela luftvärnsbataljoner RBS 70 som alltså består av fast anställd personal. Det är inte som i Sverige värnpliktiga. Om man ser till vad två luftvärnsbataljoner behöver kommer man inte långt ifrån det angivna antalet xxx, med de reserver som behövs. På det sättet är det inte orealistiskt för den organisation som de har.

Jag sade förut att jag inte vill vara försvarsadvokat för någon utan bara redovisa dessa faktabilder. När det gäller andra länders organisatoriska uppbyggnad och hur de använder materiel – vi skall komma tillbaka till det när det gäller kanonerna – är det ofta en av de bättre bevarade hemligheterna hur man håller lager, hur lång uthållighet man vill ha. Särskilt uthållighetssiffran är oerhört viktig för att kunna beräkna hur mycket material man behöver för sitt försvar. De analyser som har gjorts av antalet från den militära sidan bl.a. med utgångspunkt från vad man vet om Sverige och Norge har kommit fram till att det inte är orealistiskt med denna summa – xxx robotar. Jag vill understryka att de bedömningarna gjordes före min tid.

Bertil Fiskesjö: Det är möjligt att man i Singapore håller sin lilla halvö extremt väl bestyckad. Kvar står det faktum att exporten av dessa begärliga tingestar har ökat rekordartat och att det samtidigt har florerat allehanda uppgifter om att materiel har kommit på avvägar. Jag skulle vilja fråga hur det kan komma sig att man inte har gjort noggrannare uppföljningsundersökningar på ett tidigare stadium när det gäller Singapore. Vidare vill jag fråga om man innan man tillstyrker vapenleveranser gör någon allmän bedömning av risken för att de levererade vapnen hamnar i den allmänna, mycket sorglustiga internationella vapenhandeln.

Jörgen Holgersson: Jag börjar med den sista frågan. Sådana omständigheter vägs in i totalbedömningen. Det har redovisats i riksdagens kammare och också i annan offentlighet att regeringen år 1985 slutade att behandla vissa ansökningar under en period. Det var under intryck av de uppgifter som hade lämnats rörande Boforsleveranser till Singapore och som föranledde just denna typ av överväganden. Man visste inte vad som låg bakom. Det var många uppgifter som kom från olika håll som måste tas på största allvar – bl.a. från Svenska Freds, som hade direktaccess till uppgifter från en f.d. anställd vid Bofors. Det är skälet till att man vidtagit sådana åtgärder.

När det gäller bedömningar av den karaktär som jag nyss redogjort för är utvecklingen inte så imponerande som den kan tyckas vid första anblicken om man studerar siffrorna i det material som har tillställts utskottet och inflationsrensar dem – vi har använt 1968 som basår. Den här typen av

djupare granskning görs regelbundet i vissa ärenden och av vissa länder.

När det gäller Singapore har man i den senaste debatten pekat på kanonsidan, som jag ännu inte har berört här. En del av frågorna här anknyter till den delen av debatten. Man har sagt att det bara har byggts någon båt i Singapore, och ändå har det sålts kanoner dit i icke ringa utsträckning. Jag vill återigen säga att man aldrig kan få reda på i detalj hur ett annat land använder sin materiel. Det hänger ihop med många olika saker. Jag hänvisade förut till försvarssekretessen. Den är en del. Tidigare var det lättare för leverantörssidan att få grepp om detta, eftersom man oftast stod för underhåll och annat och visste att materiel fanns på platsen. I dagsläget bygger man upp egna underhållsresurser i de flesta länder. Man vill inte ha den inblandning som det innebär när folk från andra länder står för service och på det sättet får insyn. Det gäller också Singapore. Man har från svensk sida också medverkat till en sådan utveckling. Vi redovisar gärna för andra hur vi bygger upp vårt försvar och hur vi köper in. Många kopierar det, eftersom man anser det vara ett ekonomiskt bra system. Vi har t.ex. en god inköpsorganisation här i Sverige.

Jag gör inte anspråk på att veta exakt hur saken förhåller sig när det gäller de här båtarna. Jag vill bara peka på att det kan finnas andra förklaringar än de som florerar i debatten i dagsläget. Den singaporianska flottan består i runt tal av ett fyrtiotal fartyg av vilka många är patrullbåtar i spica-klassen, som jag talade om förut. Det pågår en kraftig modernisering av tonnaget. Äldre beväpning byts ut. Man bygger också nya fartyg. För närvarande är en ny serie som heter Springboardserien på gång. Det har uppgivits för oss att man har valt Bofors system som standardbeväpning i Singapore, precis som i Indonesien. Singapores hamn är världens näst största hamn. Singapore har också en stor handelsflotta, mellan 700 och 800 fartyg. Singaporianerna gör precis som vi, de avser i händelse av ofred att rekvirera ett antal av dessa fartyg som skall ingå i en beredskaps- eller krigsorganisation. De har, precis som vi, för avsikt att skydda dessa fartyg – färjor och annat – med luftvärn. Den materielen förrådslagrar vi. Vi har i Sverige en mängd materiel som är klar att anbringas på de tonnage vi avser att rekvirera och använda. Såvitt vi förstår har man samma filosofi i Singapore.

Vi har tidigare sagt att Singapores yta är mycket liten. Å andra sidan är folkmängden stor i förhållande till den ytan. 2,5 miljoner människor bor på denna yta. De har ingenstans att ta vägen i händelse av krig. Därför måste deras strategi utformas på annat sätt än vår. Vi flyttar. Vi har krigsflygfält runt om i landet. De har i stort sett ett flygfält och en hamn som skall användas. När vi flyttar vårt luftvärn för att skydda de objekt som för tillfället är hotade är de redan på plats. Det kan också vara en förklaring till att man köper sjöartilleripjäser som kanske inte används till att sätta på båtar, utan de sätts på i förväg iordningställda ramper vid hamnar och flygplatser. Ett av våra nordiska broderländer har förfarit så, att man använder sjöartillerikanonerna på detta sätt. På det sättet får man också en enhetlig materiel ombord på båtarna och i land. Det kan vara en förklaring till detta. Det finns en rad sådana saker som gör att man måste analysera och tänka efter innan man tar för gott att det har byggts en båt som utrustats med 40 kanoner så att den sjunker. Jag vill notera som en liten poäng att en båt har sjunkit i den

singaporianska flottan. Med den har också en eller två svenska kanoner försvunnit.

När det gäller ammunition till kanonerna har det uppgivits att den har kostat 330 milj. kr. Det är likadant i det fallet, siffran är inte uppseendeväckande stor. Vid bedömningen måste man också ta hänsyn till hur stor säkerhet de vill ha, hur stor ammunitionsreserv de vill ha i händelse av krig. Luftvärnsammunition är mycket dyr. Den kostar från xxx kr. för den allra enklaste upp till det tiodubbla beloppet, alltså xxx kr. per granat. Singaporianerna skjuter mer under utbildningstiden än vi gör i Sverige. Om man bryter ner den siffran är den inte så gigantiskt stor – jag skulle vilja påstå att den inte är stor i förhållande till behovet.

Bertil Fiskesjö: Jag skulle med anledning av denna redovisning vilja ställa en fråga. Det var i hög grad en förklarande redovisning som skulle kunna verifiera att Singapore verkligen skulle ha behövt all denna materiel..Anser man på krigsmaterielinspektionen att uppgifterna om att svensk krigsmateriel har kommit på avvägar och hamnat i länder där den inte bör hamna är felaktiga?

Jörgen Holgersson: Jag får återkomma till det jag sade om att det är så oerhört svårt att diskutera den frågan mot bakgrund av att Age-utredningen inte är klar. Den går ut på att ta fram underlag för bedömningen om materiel har hamnat i länder där den inte bör hamna. I den utredningen har vi av förklarliga skäl inte full insyn. Vi har ingen insyn alls, annat än att vissa av oss har hörts i olika delar. Man har fått visst material för utredningen från krigsmaterielinspektionen. På den punkten är det väldigt svårt att diskutera.

Inspektionens utgångspunkt är den legala verksamhet som förekommer. Krigsmaterielinspektionen är dimensionerad för den legala verksamheten, och dess uppgift har inte varit att följa leveranserna i den mera tullteknisk betydelsen, dvs. att kontrollera att leveranserna när de lämnar landet stämmer med utförseltillståndet osv. Det ankommer på den svenska tullen.

När det gäller omhändertagandet av materiel i de främmande länder som det kan vara fråga om kräver vi det omtalade slutförbrukarintyget när man säljer vapensystem osv. till dessa länder. Det gäller generellt. Man måste ha en viss tilltro till varandra i det internationella umgänget. Därför måste vi utgå från att det är riktigt om ett land har skrivit ett sådant slutförbrukarintyg. Förekommer sedan kriminell verksamhet är det ytterligt allvarligt och skall beivras inom de ramar som gäller. Men inspektionen är inte dimensionerad för och kan inte göra den typen av utredningar som gäller bröttslig verksamhet. Vissa kontrollåtgärder kan förbättras så att man inte kommer i en sådan situation. En del som jag tror är viktig är utbildningen av dem som handskas med detta i företagen. Det är viktigt att det inte är en för liten grupp.

Anders Björck: Får jag fråga om krigsmaterielinspektionen är missnöjd med att utredningen har tagit så lång tid?

Jörgen Holgersson: Det ankommer inte på oss att anlägga synpunkter på det. Det är förståeligt att det tar tid, eftersom det är ett mycket omfattande material och svårt att utreda.

Anders Björck: Beträffande dagens uppgifter från Danska sjöfolksförbundet om smuggling i olika avseenden undrar jag om man från krigsmaterielinspektionens sida tagit del av någon form av material från Danska sjöfolksförbundet?

Jörgen Holgersson: Svaret är nej.

Anders Björck: Sedan till detta med Singapore och slutanvändarintygen. Det företag som man har beviljat export är Unicorn. Det är ett statligt företag. Är det korrekt? Omfattar de slutanvändarintyg som skrivits under från Unicorns sida de vapen som skall användas av den singaporeanska krigsmakten, eller omfattar garantin också annan materiel som inte används av Singapores krigsmakt?

Jörgen Holgersson: Det är riktigt att Unicorn är ett helägt statligt företag som ingår i en större grupp, som vissa andra av dessa försvarsmaterielföretag. Av olika skäl har Singapore tydligen valt att göra uppköp genom dessa företag. Skälen härtill känner jag inte till i detalj, men det är inte Unicorn som utfärdar slutförbrukarintygen. Det görs inom ramen för Ministry of Defence, som alltså i Singapore är sammanbyggt med motsvarigheten till vårt FMV. Det är alltså inte företaget som i det här fallet utfärdar slutförbrukarintyget. Det hänförs till den materiel som just köpet avser och är avsett för det singaporeanska försvarets eget behov.

Anders Björck: Den är som sagt avsedd för det singaporianska försvarets eget behov. Förekommer det någon form av svensk krigsmaterielexport via Singapore och via Unicorn som man inte har uppgivit skall användas för det singaporeanska försvarets eget behov?

Jörgen Holgersson: Det känner jag inte till. Något sådant tillstånd skulle inte beviljas.

Anders Björck: Anser man att de slutförbrukarintyg som utfärdas vad avser Singapore är heltäckande så långt som möjligt? Det gäller inte några särskilda bestämmelser för Singapore med tanke på denna konstruktion?

Jörgen Holgersson: Nej, inte på det sättet att man har annan typ av slutförbrukarintyg. Däremot skulle vi tveka om det vore så att företaget som sådant skulle utfärda sina egna slutförbrukarintyg. Det skulle betyda att det vore för Unicorns eget behov. Något sådant slutförbrukarintyg känner jag inte till. Det är Singapores försvarsdepartement som står för intyget.

Vissa åtgärder har vidtagits genom att man kollar upp vem som är behörig. Svaret är att något slutförbrukarintyg i fråga om Unicorn inte förekommit.

Beträffande din fråga om viss specialbehandling kan jag säga att den numera i pressen mycket omtalade s. k. missionen, som det kallas, som ambassadör Sverker Åström gjorde i september 1985 är en typ av specialbehandling. Vad han gjorde var att förvissa sig om att de honorerar de tidigare utfärdade slutförbrukarintygen avseende Robot 70 och att de inför framtiden garanterar att de dels förstår våra bestämmelser, dels uppfyller dem på samma sätt som andra.

Anders Björck: Var det på krigsmaterielinspektionens begäran som man hade en specialemissarie till Singapore, eller var det ett initiativ från regeringen?

Jörgen Holgersson: Det var en naturlig åtgärd från regeringskansliets sida att vidta även av utrikespolitiska skäl gentemot Singapore. Det fordras också att vi förklarar vad som ligger bakom förhållandet att vi lagt ansökningarna på is – att vi inte behandlat dem under en längre period – och att vi tagit upp frågan direkt med dem om dessa intyg.

Anders Björck: Förekommer det någon form av kontinuerlig rapportering om samarbetet med de svenska ambassader som finns i Singapore om hur svensk krigsmateriel används med tanke på de bestämmelser som finns för t. ex. slutförbrukarintyg?

Jörgen Holgersson: Jag vet inte vad jag skall lägga in i ordet kontinuitet. Att utrikesrepresentation används och att ambassader där nere rapporterar är alldeles klart. I vissa fall används de också för att utröna vissa förhållanden.

Anders Björck: Man har tydligen inte rapporterat i detta fall, eftersom man skickade en särskild emissarie dit?

Jörgen Holgersson: Det hör till de diplomatiska finesserna, det är en markering beroende på hur man förfar. En ambassadör skulle kunna ställa dessa frågor på instruktion från Stockholm, men detta är alltså ett sätt att markera.

Anders Björck: En sista fråga om slutförbrukarintygen. Vad är er uppfattning om att man ibland kan använda delar av vapen som komponenter i andra vapen? Omfattas de av slutförbrukarintygen när vapnen är på väg att skrotas? Är slutförbrukarintygen så heltäckande att delar av vapen inte kan vidareexporteras? Täcks det alltså av intygen?

Jörgen Holgersson: Tidigare var slutförbrukarintygens giltighetstid begränsad till fem år. Det gällde under tiden före KMEK-utredningen. I samband med den togs tidsbegränsningen bort. Det är alltså den tekniska livslängden som är avgörande för det hela. Det kan faktiskt vara så att någon produkt som aldrig är använd går till skrot i ett läge då den egentligen inte är användbar för sitt ändamål. Min bedömning är att slutförbrukarintygen då har fyllt sin funktion och därmed är ute.

Ingela Mårtensson: När man gör en totalbedömning, väger man väl in efterfrågan då tillstånd ges, eller hur?

Jörgen Holgersson: Vi har inte diskuterat riktigt hur detta går till egentligen. Normalt sett tar någon från företagets sida på ett mycket tidigt stadium kontakt för att höra om det är möjligt att genomföra marknadsföring och på sikt viss export. I det skedet görs en analys som om man skulle ge tillstånd till att sälja. Den åtgärden är ofta förstadiet till vad som komma skall, och man skall då, enligt vårt sätt att se det, inte gå in på en sådan förhandling om man inte tänker sig att man skall kunna genomföra den.

Ingela Mårtensson: Enligt det material vi har fått ingår i en totalbedömning att man skall bedöma materielens beskaffenhet och det sätt på vilket den kan förväntas bli använd. Jag har skickat över vissa frågor som krigsmaterielinspektören redan har kommenterat. Jag vill bara kontrollera att jag har uppfattat det rätt.

Enligt Marinkalendern 1986 levererades under åren 1978–1986 inga kanoner till Singapores flotta som bestyckades med 40 mm eller 57 mm luftvärnskanoner. Under denna period köpte Singapore xxx stycken 40 mm och xxx stycken 57 mm luftvärnskanoner för marinen. Dessutom köptes ammunition för över 330 milj. kr. för denna typ av vapen. Är inspektionens bedömning att detta är rimligt med tanke på hur försvaret ser ut i Singapore?

Jörgen Holgersson: Min redogörelse har gått ut på att visa att det finns naturliga förklaringar till att det ser ut som det gör. Frågan avser en period som omfattar 1978–1986, alltså åtta år. Den analys som jag har tagit fram ur olika handlingar som har upprättats i anledning av detta visar att man vid varje beslut inte har kunnat göra den bedömning som jag gör nu. Vid det första beslutet 1978 hade man ju inte den kunskap som man har i dag. Jag menar att man inte behöver ha köpt xxx eller xxx kanoner till ett enda fartyg. Moderniseringsprogram, lageruppbyggnad och de andra uppgifter jag har lämnat kan vara förklaringar.

Vissa av de uppgifter som finns omfattas av polisutredningen. När den kommer tror jag att svaret som vi alla väntar på kan skingra en del av det mörker som man famlar i.

Ingela Mårtensson: Jag ställde också en fråga om Robot 70. Enligt den militära balansen 1985/1986 fanns i Singapore enbart en skvadron utrustad med Robot 70. Nu har vi fått höra att det finns två bataljoner. Har inspektionen ansett det rimligt att dessa bataljoner kan ha xxx Robot 70? Är det rätt uppfattat?

Jörgen Holgersson: Ja, jämte de reserver som kan behövas beroende på vilken uthållighet de vill ha i ett krisläge.

Ingela Mårtensson: Sedan gällde det Carl-Gustaf. Singapore har köpt för 6,8 milj. kr. under åren 1979–1986 och ammunition för 336 milj. kr. Det bedömdes också som rimligt?

Jörgen Holgersson: Ja, det ligger inom rimlighetens gränser.

Ingela Mårtensson: När det gäller ammunition har jag också ställt frågor. Jag fick svar först nu på förmiddagen. Jag skulle vilja ställa ett par frågor om ammunition. Däri ingår också komponenter för licenstillverkning. Det är litet svårt för mig att se av denna lista vad dessa komponenter skall användas till och om man kan sätta ihop dem till färdiga vapen. Hur fungerar det? Har Singapore tillstånd till licenstillverkning av luftvärnskanoner?

Jörgen Holgersson: På den sista frågan kan jag svara att de har det. Det finns såvitt jag vet också en licens för Robot 70 som inte har utnyttjats. När det gäller luftvärnssidan och särskilt ammunitionssidan förekommer alltså produktion. För att klargöra detta med licenser kan jag nämna att krigsmate-

rielexportutredningens förslag gick ut på att man skulle införa tillståndstvång vid upplåtelse av tillverkningsrätt, alltså licens. Det beslutet omsattes i en proposition år 1982. Lagstiftning gäller från den 1 januari 1983. Efter den tidpunkten fordras samma typ av prövning för tillståndsgivning vid upplåtelse av licens som när det gäller utförsel av hårdvara. Tidigare fanns inte denna tillståndsprövning. Då var det alltså bara de kommersiella villkoren i licenskontrakten som reglerade t.ex. vidareupplåtelse och vidareexport. Därav kommer att de flesta kontrakt, såvitt vi har förstått – denna utredning tog in ett stort antal av dessa licenser – innehåller spärrar av kommersiella skäl. Man vill inte ha en konkurrent som producerar på marknaden. Det fanns alltså inte någon tillståndsprövning.

När det gäller siffrorna kanske jag får be Göran Orhem att svara på de frågorna. Han kan statistiken bättre än jag.

Göran Orhem: I den tabell som ingick i den första promemoria som handlade om krigsmaterielexporten och där man gjorde en uppdelning på olika materiel anges just ammunition inklusive komponenter för licenstillverkning. Jag fick frågan om man kunde göra någon uppdelning av den kompletta ammunitionen och se hur mycket som är komponenter. Det gäller siffrorna i den tabell som ni fick i morse. Man ser där att det gäller en hel del komplett ammunition som Jörgen Holgersson här har berättat hur den används. Men även dessa komponenter är svensktillverkade, och i stort sett är det alla delar som hör till en granat av olika sorter, både 40 mm-systemet, 57 mm-systemet och Carl-Gustaf-systemet. Räknar man ihop kan man göra en ungefärlig uppskattning av hur många kompletta granater man kan sätta ihop av dessa komponenter. Vi har ju hört att de är väldigt dyra. Vissa enkla produkter har de kanske själva – enkla packningar o.d. som är standardprodukter. Även om man räknar ut vad det skulle kosta att göra nya kompletta skott i Singapore stämmer uppgifterna med vad som kan vara rimligt när det gäller de behov som Singapore kan ha.

Ingela Mårtensson: Jag vill ställa en sista fråga. Om man ser på den statitik som vi har haft tillgänglig är det framför allt under år 1985 som det är väldigt höga siffror för exporten, både när det gäller ammunition och vapen, men framför allt när det gäller ammunition. Eftersom det var ett stopp under 1985 undrar jag när denna export gjordes. Skedde den efter den 10 oktober 1985 eller var det före stoppet?

Jörgen Holgersson: Det är inte den faktiska exporten vi har redovisat, utan det är de beslut som har fattats om tillstånd. Exporten kommer senare. Normalt ligger beslutet ett par månader före den första leveransen. Jag törs inte ha någon uppfattning om när det beslut som detta hänför sig till fattades – om det var före oktober eller inte.

Göran Orhem: Det som gör att man tycker att det är stora siffror är bl.a. ammunitionen till granatgevärssidan. Man gjorde en specialutredning om behovet under år 1984. Jag skulle tro att det tillståndet ligger före sommaren.

Ingela Mårtensson: Det gäller även luftvärnskanoner som fanns under år 1985. Vi kanske kan få information sedan om den exporten skedde före eller efter stoppet.

Jörgen Holgersson: Den uppgiften kan vi komplettera med. Men sannolikheten talar för att det ligger före.

Olle Svensson: Vi kan säkert få sådan dokumentation skriftligen.

Nils Berndtson: Jag har två frågor. Den ena frågan är delvis berörd. Det finns uppgifter om vidareexport från Singapore av bl.a. Robot 70 till Dubai och Bahrain. I vissa uppgifter talas om export ända från åren 1979 eller 1980. Hur kan man, om dessa uppgifter bekräftas, förklara att denna trafik har kunnat pågå utan ingripanden? Var ligger i så fall ansvaret för det?

Den andra frågan hör delvis ihop med den första. Om vapenexport till Bahrain inte var tillåten, var det då inte alarmerande att officerare från det landet fick provskjuta Robot 70 i Sverige? Att så skedde redan år 1978 har såvitt jag förstår bekräftats av dåvarande försvarsministern Erik Krönmark i en tidningsintervju. Borde inte det ha lett fram till misstankar om att landet på något sätt fick tillgång till Robot 70? Det kan ju knappast vara fråga om någon exklusiv hobbyverksamhet från officerarnas sida. Det måste finnas något ändamål med att skaffa sig kunskap om vapnet i Sverige.

Jörgen Holgersson: Detta med demonstration och provskjutning är ju ett led i de marknadsföringsåtgärder som vidtas. En utredning under landshövding Gustavsson kommer under våren med förslag. I uppdraget ligger just att se över vilka regler som kan vara rimliga på marknadsföringssidan. Tidigare har det inte varit någon otillåten handling att marknadsföra genom demonstration osv.

Det första beslutet om Robot 70 till Singapore fattades vid juletid 1979. Sedan kom beslut år 1980 och år 1982. Det är tre beslut som har fattats. Någon vidareutförsel år 1979 kan inte ha förekommit såvitt jag förstår. Det första beslutet fattades först sent i december 1979.

Nils Berndtson: När det gäller frågan om marknadsföring undrar jag om krigsmaterielinspektionen inte har kunnat påverka, eller kan myndigheter över huvud taget inte påverka? Marknadsföring öppnar ju gärna vägen till affärer med länder som man av politiska skäl inte anser bör komma i fråga.

Jörgen Holgersson: Det är helt klart att de skall påverka. Jag tror att förslagen kommer. Redan i dagsläget har man i de flesta affärer – jag skulle vilja säga nästan alla affärer – kontakt på ett tidigt stadium. Detta är en del som kan hänga ihop med den utredning som Age gör. Det kan vara så att man av olika skäl inte ville informera i detalj. Jag vet inte något om det. Det kan vara ett led i den operation som har iscensatts. Det törs jag inte ha någon uppfattning om.

Sedan åtskilliga år tillbaka kopplar vi ihop den tillståndsgivning som sker på försvarsdepartementet, krigsmaterielinspektionen och utrikesdepartementet när det gäller denna typ av demonstrationer och besök, för att på ett tidigt stadium se om det är något som kan vara av intresse att påverka.

Birgit Friggebo: Jag vill bara fråga om statssekreteraren på försvarsdepartementet i Singapore fortfarande är kvar som ordförande i Unicorn. Han var det förut.

Bertil Fiskesjö: Min avslutande fråga ställer jag till samtliga närvarande från krigsmaterielinspektionen: Har det någon gång hänt att ni på egen hand kommit på eller börjat misstänka att svenska vapen kommit på avvägar? Finns det för närvarande hos er kännedom om ärenden som ännu inte bubblat upp i den allmänna, offentliga diskussionen i vårt land?

Jörgen Holgersson: Beträffande statssekreteraren är han så vitt jag förstår inte kvar i den positionen, utan han arbetar inom ramen för Singapores exportråd.

Svaret på frågan om vi på egen hand har upptäckt något är ja. Men det ligger inom ramen för det arbete som utförs av länsåklagare Age och hans utredningspersonal.

Bertil Fiskesjö: Finns det andra länder än de som har nämnts här när det gäller vidareexport som är aktuella för era misstankar?

Jörgen Holgersson: Inte bara för vår del, utan det gäller också tullkriminalens utredning – den har vi ju inte alls berört här. De misstankarna ligger på krutsidan, Nobel Kemi. Där finns det andra länder som är aktuella.

Olle Svensson: Jag tackar er som har ställt upp och kompletterat det skriftliga materialet.

Med xxx markerad text utesluten av sekretesskäl.

Utfrågning av länspolismästare Hans Holmér den 12 mars 1987 angående justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme

Olle Svensson: Vi fortsätter serien av utfrågningar, och jag hälsar Hans Holmér välkommen till utskottet.

Eftersom det är så många utredningar på gång är det viktigt att betona att utgångspunkten för vår granskning är innehållet i 11 kap. 7 § regeringsformen: "Ingen myndighet, ej heller riksdagen eller kommuns beslutande organ, får bestämma, hur förvaltningsmyndighet skall i särskilt fall besluta i ärende som rör myndighetsutövning mot enskild eller mot kommun eller som rör tillämpning av lag."

Det som skall diskuteras är alltså regeringens befattning med olika frågor som kommit upp i anslutning till utredningen om mordet på Olof Palme.

Jag följer den praxis som vi tillämpar i utskottet och lämnar först ordet till den som vi inbjudit.

Hans Holmér: Jag har naturligtvis klart för mig i stort vilka centrala frågeställningar som är aktuella för utskottet. Jag väljer därför att först kommentera hur informationen har gått från mig till kanslihuset och relationerna i stort mellan mig och åklagarmyndigheten i Stockholm.

När jag kom till polishuset i Stockholm den 1 mars kl. 10.50 från Dalarna där jag hade fått besked att Olof Palme hade mördats, fanns redan i ledningsrummet hos polisen Klas Bergenstrand. Han hade då följt händelserna under natten och morgontimmarna. Redan när vi träffades sade jag till honom att jag tyckte det var utmärkt om han kunde fortsätta att vara kvar i huset och suga upp den information som man av naturliga skäl ville få om spaningsläget och utvecklingen över huvud taget och så snabbt som möjligt föra den ner till Rosenbad så att jag slapp att tänka på den delen av arbetet just då.

Senare resonerade vi om fortsättningen. Jag kommer inte ihåg om det var första dagen eller om det gick några dagar, men vi var överens, justitiedepartementet och jag, att det var en lämplig ordning att någon följde våra sammanträden i ledningen och kunde informera regeringen och kanslihuset om vad som hänt. Det fanns huvudsakligen två skäl till detta. Det ena var det självklara att alla i regeringen naturligtvis var intresserade av vad som hände i spaningarna och i mordutredningarna, det andra var de säkerhetsaspekter som hela tiden var aktuella.

Vi har i princip haft två sammanträden i spaningsledningen varje dag sedan den 1 mars. Vid 85 % av de mötena har någon – Klas Bergenstrand eller Kurt Malmström – varit med. Under de sammanträdena har de yttrat sig någon enstaka gång. Jag skulle inte tro att det har överstigit 10–20 gånger.

Jag har sedan informerat huvudsakligen Sten Wickbom vid åtskilliga tillfällen. I början träffades vi åtminstone var fjortonde dag. Sedan, när vi kom till sommaren 1986, blev det glesare mellan de träffarna – någon gång i månaden, och det är ungefär den frekvens som har varit under hösten. Utan att jag har räknat det skulle jag uppskatta att det var vid ungefär 20 tillfällen jag sammanträffade med Sten Wickbom. Jag har vid ett par tillfällen träffat

Ingvar Carlsson, och jag har vid två tillfällen informerat den samlade regeringen. Sedan har jag haft överläggningar med statssekreterare mera om detaljfrågor, om säkerhet och motsvarande saker.

Jag kan sammanfatta det som har hänt i de här relationerna så att när jag har vidarebefordrat information på detta sätt har jag inte vid något tillfälle fått någon reaktion på informationen i den meningen att man har kommenterat den eller försökt framföra synpunkter. Sten Wickbom har vid många tillfällen framhållit att han bara är intresserad av att veta vad som har hänt och att han inte har haft någon anledning att kommentera de uppgifter som jag har lämnat.

Det som informationen har handlat om har varit spaningarna plus naturligtvis de svårigheter som har dykt upp. Jag har lämnat en så bred och allmän information som möjligt om det arbete som har bedrivits. Mina möten med Sten Wickbom har väl inte någon gång varit kortare än en timme – det har rört sig om en eller två timmar varje gång. Det har varit relativt detaljerad information om läget och utvecklingen.

Så långt informationen till regering och kanslihus.

Vad gäller hur samarbetet med åklagarna har utvecklats vill jag säga att jag redan det första dygnet fick information om att K.G. Svensson var den åklagare som riksåklagaren hade utsett att träda till i ett läge då vi behövde åklagare. K.G. Svensson övertog inte ledningen av förundersökningen, vilket väl i och för sig hade kunnat göras med tanke på bestämmelserna i rättegångsbalken, utan man avvaktade på åklagarhåll att det skulle finnas någon skäligen misstänkt person innan man ville gå in i bilden. Den första veckan fanns alltså K.G. Svensson i bakgrunden beredd att ingripa ifall han behövdes för något anhållande eller motsvarande.

Jag erinrar mig att han – jag tror det var i slutet på första veckan, alltså kring den 7–8 mars – kontaktade oss i ledningen på morgonen och framhöll att han hade blivit störd på natten med hämtningsbeslut, som han menade att han inte hade någonting med att göra. Han ville att vi skulle se till att vi skötte förundersökningen ända tills han kom in i bilden.

Den här situationen rådde ända till onsdagen den 12 mars. Det var det datum då 33-åringen hämtades till polisförhör och senare anhölls på kvällen av K.G. Svensson. I samband med anhållandet gick K.G. Svensson in som förundersökningsledare i den del som gäller avsnittet beträffande 33-åringen. Så länge K.G. Svensson var med i bilden hade han alltså ledningen av förundersökningen i detta avsnitt men inte i övriga avsnitt. Vi i polisledningen fattade andra tvångsmedelsbeslut, typ husrannsakan, hämtning till förhör och motsvarande såvitt gällde andra misstänkta personer, men avsnittet vad gällde 33-åringen handlades av K.G. Svensson.

K.G. Svensson gick in med en framställning om häktning på måndagen i veckan efter, och 33-åringen frigavs onsdagen den 19 mars. Det här var ett beslut som man naturligtvis skulle kunna diskutera. JK har också i efterhand framfört att det inte hade varit märkligt om man hade gått till häktningsförhandling. Jag nämner det bara som bakgrund till att vi naturligtvis i polisledningen diskuterade om det var en rimlig åtgärd av K.G. Svensson eller inte. Det var hans beslut, men man kunde ändå ha synpunkter på det.

Det som gjorde att K.G. Svensson fattade det beslutet var att ett vittne som hade lämnat uppseendeväckande uppgifter tog tillbaka dem vid ett förhör.

Vittnet var en fransktalande man. Den 20 mars, dagen efter det att K.G. Svensson hade släppt 33-åringen, hörde vi på det band som hade tagits upp vid förhöret när den här mannen hade tagit tillbaka sina vittnesuppgifter eller i varje fall lämnat uppgifter som var osäkra.

Till saken hör också att den här personen först hade varit utsatt för en fotokonfrontation. Han hade fått se ett antal fotografier innan han fick vara med om den s.k. levande konfrontationen. Detta förringade i någon mån bevisvärdet av hans uppgifter.

Förhöret som hade hållits med mannen i fråga var enligt min och andra polismäns bedömning inte på något sätt så entydigt negativt som K.G. Svensson gjorde gällande. Jag tyckte det var en allvarlig situation, och jag uppfattade K.G. Svensson som nervös och irriterad. Det hade jag gjort under hela den tid han hade agerat, men det här var så att säga den sista ytterligheten i den utvecklingen.

Jag tog då kontakt med överåklagare Zeime torsdagen den 20 mars. Kl. 13.45 var jag hos honom och var då tillsammans med chefen för kriminalen, Hans Wranghult. Vi berättade för Zeime hur vi såg på K.G. Svenssons agerande. Jag bad då att Claes Zeime skulle ersätta K.G. Svensson med en annan åklagare. Han lovade att fundera på det, och dagen därpå, på fredagen, ringde Claes Zeime mig och uttryckte sig så, att han inte hade kraften att byta ut K.G. Svensson.

Den 26 mars, onsdagen i veckan efter, hade vi gjort den finjusteringen av polisens organisation att vi hade samlat utredningsmän och spanare som skulle hantera det särskilda avsnittet med misstanken mot 33-åringen, som fortfarande kvarstod. Det blev totalt ett trettiotal man som sysslade med den delen av utredningen. I samförstånd med K.G. Svensson och hans biträdande åklagare beredde vi dem rum i samma korridor där polismännen satt för att underlätta information. Det arrangemanget var klart den 26 mars. Jag sammanträffade då med åklagarna och frågade om de var nöjda med situationen, framför allt med informationsläget, vilket är det viktigaste i ett sådant inledningsskede. De förklarade då uttryckligen att det var en bra situation.

Utredningen fortsatte sedan utan några mer dramatiska inslag. Mot slutet av april månad hade vi kommit så långt att man var tvungen att försöka konstatera om 33-åringen var helt fri från misstankar eller inte.

33-åringen hade under kvällen och mordnatten haft kontakt med ett mycket stort antal människor. Det var också många som påstod sig ha sett honom. Vi resonerade på polissidan och på åklagarsidan om att man måste konfrontera honom med ett ganska stort antal människor för att försöka utreda vad som var sant och inte sant. Inte minst gällde det att försöka styrka 33-åringens uppgifter. Han påstod att han hade befunnit sig bl.a. på Kungsgatan på olika kaféer. Det var viktigt att försöka ge honom alibi eller krossa hans alibi – det är den riktiga polisinställningen. 33-åringen bodde vid det här tillfället i Blekinge, så man var tvungen att planera åtgärderna på ett vettigt sätt för att han skulle störas så litet som möjligt – han var ju på fri fot.

Vi pratade igenom det här och kom fram till att det fanns 74 personer som borde få se på 33-åringen i en verklig konfrontation, dvs. i ett rum där ett antal andra personer som skulle likna honom går i en cirkel. Vi sade att

åklagaren skulle få bestämma hur många av de 74 som det var rimligt att konfrontera honom med. Det besked som kom tillbaka från åklagarsidan var att man ville konfrontera honom med 10 personer. Det tyckte vi var för litet för att bringa tillräcklig klarhet.

I samspelet mellan polis och åklagare förekommer det många gånger brytningar i uppfattningarna. Det slutar med att åklagaren beslutar. Ibland är polisen missnöjd med beslutet, ibland är man överens. Det är i varje fall ingenting ovanligt att man stannar i en mindre diskrepans i uppfattningarna. Men att man skulle konfrontera mannen med 10 av 74 vittnen var enligt vår bestämda uppfattning otillfredsställande, och det skulle inte bringa den klarhet i frågan som vi var ute efter.

Det här var saker som vi diskuterade på våra ledningssammanträden och som naturligtvis fördes vidare till kanslihuset av informatörerna, eftersom det var en viktig principiell fråga.

Det ledde fram till att jag måndagen den 28 april blev uppringd av någon i departementet – jag vet inte om det var Klas Bergenstrand eller Harald Fälth – som bad mig komma till justitieministern på kvällen. Han var intresserad av att höra om den senaste utvecklingen med 33-åringen och med konfrontationerna. Man nämnde då för mig att K.G. Svensson också skulle komma. Jag minns att man frågade om jag hade någonting emot att vi skulle komma dit och berätta. Jag sade att vi självfallet inte hade det och att vi förstod att man var intresserad av att höra vad som höll på att hända.

Under måndagen utvidgade K.G. Svensson antalet konfrontationer med 10, så att vi på måndagkvällen var framme vid 20 konfrontationer av de 74. När han beslutade om de första 10 hade han varit noggrann med vilka som skulle komma i fråga för konfrontationer, men på måndagen fick vi ett besked som i princip innebar att man skulle ta ut ytterligare 10. Då fick vi välja de 10 som skulle in i bilden, och vi valde ut dem som vi bedömde var viktigast. Det var alltså situationen när vi kom till ministern.

Jag hade inte varit i kanslihuset tillsammans med åklagarna tidigare. Jag vet över huvud taget inte i vilken utsträckning de hade varit där. Jag har förstått av vad som sagts i pressen att åklagarna inte har varit där, men vid det här tillfället visste jag inte om någon åklagare hade informerat ministern tidigare – det var så att säga inte mitt bord. Men jag förstod att det var första gången som K.G. Svensson var hos Sten Wickbom, av det skälet att Wickbom var mycket tydlig när han sade till oss att det här var en ren information och ingenting annat – vi skulle inte uppfatta det på något annat sätt än att de ville veta vad som hade hänt. Det hade Wickbom sagt till mig vid åtskilliga tidigare tillfällen, så jag förstod att de orden i huvudsak var riktade till K.G. Svensson, som var där för första gången. Med vid tillfället var också Magnus Sjöberg förutom personal från departementet.

Vi fick redovisa vår syn på situationen. Det slutade med att K.G. Svensson vidhöll sin uppfattning att det antal konfrontationer han hade beslutat om var det rimliga. Jag å min sida framhöll att det viktigaste för mig var att man kom så långt att man endera kunde fria eller fälla. Jag menade att det borde vara ytterligare konfrontationer. Längre än så kunde jag inte driva frågan.

Sedan gick jag därifrån. Jag lämnade rummet någon stund före K.G. Svensson, om jag minns alldeles rätt. Jag hörde inte någonting ytterligare

förrän tisdagen den 29. Då fick jag reda på att riksåklagaren var hos polisen i den särskilda delen där den utredningsenhet satt som ägnade sig åt 33-åringen och att han gick igenom materialet för att ta ställning till frågan om antalet konfrontationer. Han hade beslutat överpröva Svenssons beslut, förstod vi. Den 30 april eller den 29 april på kvällen fick jag reda på att han hade beslutat att utvidga antalet konfrontationer så att det kom att sluta på i runt tal 50. Det tyckte jag och andra i polisen var ungefär där vi hade velat vara från början, så vi tyckte det var en bra utveckling.

Det nästa som hände av mera central betydelse är att den 16 maj avskrev K.G. Svensson utredningen beträffande 33-åringen.

Claes Zeime hade under det här skedet under en månads tid varit borta. Han kom tillbaka i slutet av april precis när det var aktuellt med konfrontationerna och riksåklagaren hade överprövat och ändrat beslutet. När Zeime kom tillbaka sökte jag upp honom den 1 maj hemma hos honom i Vagnhärad tillsammans med Hans Wranghult. Vi hade då tillfälle att gå igenom hela målet och informera honom om vad som hade hänt inte bara i avsnittet om 33-åringen, utan mordspaningen över huvud taget. Jag tog återigen upp frågan om åklagarledningen. Zeime sade att han själv skulle ta över ledningen av åklagarrollen i den mån det behövdes men att han ville att Svensson skulle få slutföra delen beträffande 33-åringen. Jag sade att det var utmärkt om han ville ta över ansvaret själv, för jag tyckte att frågan hade sådan bredd och betydelse att överåklagaren borde träda in. Han gick inte in formellt utan höll sig avvaktande, eftersom det inte fanns någon annan som var skäligen misstänkt mer än 33-åringen vid den här tidpunkten, den 1 maj.

Polisen hade då i stort sett i tre månaders tid arbetat synnerligen brett med olika motiv, uppslag och teorier – spår, om man så vill. Vi har i efterhand konstaterat att vi till dags dato har gått igenom 178 väsentligare spår och teorier. PKK är ett av dessa 178. Det har varit en mycket bred uppläggning av spaningen och motivbilden från första början.

Något som gjorde informationsläget svårt – det är en situation som fortfarande i viss mån gäller – är att åklagarna inte har varit med hela tiden. De har haft svårt att få en helhetsbild av arbetet som är helt korrekt, men Claes Zeime informerades som sagt den 1 maj om allt som vi hade åstadkommit de första månaderna.

Ett av mina viktigaste strävanden under hela utredningen, framför allt under den första tiden men ända till för några dagar sedan, har varit att hålla en bredd på utredningsarbetet, att inte gå in på något smalare alternativ eller någon favoritteori. Det har vi lyckats med.

Det som hände beträffande PKK är att vi i mitten på maj fick ett tips av en man som hade muckat från en fängvårdsanstalt. Det var de uppgifter den mannen lämnade den 13 maj som gjorde att vi började intressera oss för PKK och så småningom valde att kalla det för ett huvudspår. Men jag vill betona att trots denna kraftsamling har vi hållit bredden i arbetet.

Det som finns att säga om början på PKK-spåret är att redan den 15 maj är Claes Zeime inne som förundersökningsledare i den delen. Han fattade då beslut om telefonavlyssning av ett antal personer. Så åklagaren har varit med på PKK-spåret ända från början.

Nästa sak som inträffade och som har betydelse för utskottet efter vad jag

kan förstå är att man började resonera om en förändrad spaningsorganisation. Det har varit många turer och många diskussioner om spaningsarbetet.

Den skillnad i uppfattning som finns kan enligt min mening beskrivas på det här sättet: När jag byggde upp spaningsorganisationen var det ungefär 300 poliser som arbetade med olika uppgifter. Alla inser att man inte kan arbeta med en så stor personalstyrka och med så många frågor över ett så spritt geografiskt område – arbetet utfördes inte bara i Sverige utan också i utlandet – utan att ha en kraftfull spaningsledning. Vi fann efter någon vecka hur spaningsledningen borde vara sammansatt, och sedan den tidpunkten har den ända fram till den 4 februari haft samma sammansättning. Den har kommit att bestå av ungefär 15 personer. Till ledningen har strömmat informationer vid två sammanträden om dagen, och från ledningen har förts olika direktiv och fattats olika beslut av både operativ och administrativ natur.

När åklagarna kom in i bilden fann vi att man hade svårt att vänja sig vid en ledning som var konstruerad på det här sättet. Man ville arbeta på det vanliga konventionella sättet direkt med ett antal förhörsledare, vilket enligt vår uppfattning inte var den bästa modellen. Det var omöjligt för en polisman ute i organisationen att hålla den överblick som man får i en spaningsledning i ett ärende av den här omfattningen. Om åklagarna talar med poliser, som i och för sig är förträffliga men sysslar bara med ett avgränsat avsnitt i utredningen, var vi rädda för att åklagarna inte skulle få någon överblick och inte kunna göra den prioritering och analys som behövs. Därför förfäktade vi hela tiden att åklagarna borde vara tillsammans med oss och diskutera med spaningsledningen i stället för att rikta sig till de enskilda polismännen.

Det där lyckades vi aldrig få gehör för. Det är egentligen orsaken till den situation som kulminerade måndagen den 2 februari i år. Då hade vi under ett stort antal dagar försökt tillsammans med åklagarna finna någon kompromiss för att gå vidare, men vi misslyckades. Jag nämnde då till departementet att det inte var möjligt att komma vidare. Då tog regeringen initiativet och lämnade ett uppdrag till Magnus Sjöberg och Holger Romander att komma med ett förslag till lösning. Det uppdraget fick de tisdagen den 3 februari, och de skulle presentera förslaget 24 timmar senare i samband med att man bl.a. hade partiledaröverläggningar.

Den 4 februari på morgonen kallades jag och Hans Wranghult upp till rikspolischefen och fick reda på att RÅ:s och rikspolischefens förslag gick ut på att regeringen borde uppdra åt de centrala myndigheterna att ta över ledningen för polisarbetet resp. förundersökningen och att man skulle bilda en referensgrupp som skulle stå till den nya ledningens förfogande, bestående av Magnus Sjöberg, Claes Zeime och mig.

Jag gjorde den bedömningen tillsammans med de övriga i spaningsledningen att det här systemet skulle innebära att man inte tog hänsyn till de erfarenheter och kunskaper som fanns från det tidigare spaningsarbetet. Magnus Sjöberg har ingen kunskap av betydelse om vad som förevarit under de elva månaderna och Claes Zeime hade bristfälliga kunskaper om det tidigare. Jag skulle stå som en garant för förfluten tid. Det här är ingen one man show, utan det är ett lagarbete i spaningsledningen, och jag representerar en femtondel eller möjligen något mer av kunskapen där. Jag menade att

om man gjorde på det sättet skulle det inte gå att ta vara på kunskaperna sedan tidigare.

Därför bestämde jag mig för att lämna spaningsledningen, om beslutet blev detta. Jag utgick från att det skulle bli på det sättet, eftersom riksåklagaren och rikspolischefen gemensamt lade fram ett förslag för regeringen. Jag insåg kallt att det skulle bli på det sättet. Därför ringde jag upp Ingvar Carlsson och sade att jag ville att han skulle känna till att när de fattade beslut på eftermiddagen skulle jag lämna spaningsledningen. Jag betonade att jag inte var ute efter att försöka komma med några ändringsförslag, för vi hade redan prövat alla kompromisser. Jag ville bara att han skulle veta vad jag i så fall tvingades göra. Jag tyckte att det kunde vara rimligt att statsministern hade det klart för sig. Vilka konsekvenser det skulle få i massmedia kunde både han och jag räkna ut.

Sedan satte vi oss i polishuset. Jag hade upplöst spaningsledningen. Vi satt och väntade på besked i massmedia. Jag tror det var kl. 14.00 som partiledaröverläggningarna började. Det kom inget besked i nyheterna – man spekulerade bara hela tiden. Kl. 19.00 kallades jag till kanslihuset för fortsatta överläggningar i frågan. Man hade inte kommit till något slutligt beslut, meddelade mig Kjell Larsson.

När jag kom ner dit var Holger Romander, Magnus Sjöberg och Claes Zeime där. Vi var inne i olika vändor, jag och Holger Romander var inne och sedan var åklagarna inne. Det resonerades hit och dit. Vi fick återigen berätta vilka komplikationer som hade uppstått. Jag redogjorde ytterligare en gång för min uppfattning att åklagaren borde tala med spaningsledningen och inte gå förbi den med något påstående om att spaningsledningen inte existerar enligt rättegångsbalken.

Jag föreslog också att man skulle bilda någon gemensam stab med åklagare och representanter för spaningsledningen. Detta skulle möjligen kunna vara en sista kompromiss.

Efter det att Holger Romander hade varit inne hos statsministern och justitieministern en längre stund kallades jag in igen. Man sade att Romander hade föreslagit att det skulle finnas en stabsgrupp med operativa funktioner direkt under honom. Den stabsgruppen skulle bestå av mig, Tommy Lindström och P.G. Näss – Lindström som representant för rikskriminalen och Näss för säkerhetsavdelningen. Man undrade vilken min och de andras inställning var till det. Jag sade att jag skulle gå hem och ta reda på det. Jag lämnade kanslihuset vid 21-tiden. Vi hade överläggningar, och jag kunde sedan meddela att vi ställde upp på detta.

Det sades uttryckligen att detta skulle vara en operativ stab och att vi i resp. funktioner – jag som ledare för Stockholmspolisen och de andra som ledare för resp. enheter – skulle ha det operativa ansvaret.

Vid en presskonferens som sedan ägde rum omkring kl. 23.30 på onsdagen kallade Romander den operativa gruppen för en referensgrupp, och sedan var cirkusen i full gång. Det var inte möjligt att i den allmänna opinionen rätta till detta.

Jag och mina medarbetare hade haft vissa betänkligheter mot organisationen. Vi hade velat fortsätta på det sätt som vi hade arbetat på men måste finna oss i detta speciella läge. När vi förklarade att vi skulle arbeta på det här

sättet skedde det alltså med tvekan men med en vilja att få det att fungera.

Efter några veckor gjorde jag den bedömningen att det här inte fungerade, då det inte går att praktiskt arbeta på det sättet. Efter en längre beslutsprocess med mig själv bestämde jag att lämna spaningsledningen och lämna tjänsten som länspolismästare.

Olle Svensson: Redogörelsen spänner över flera skeden, men jag anser att vi i frågestunden inte behöver hålla oss till kronologin.

Jag vill först ställa ett par frågor som har ställts här tidigare till K.G. Svensson och Magnus Sjöberg. De rör det inledande skedet.

Den första gäller den diskussion som har förts utifrån redovisningen i JK-beslutet av att K.G. Svensson anser att åklagarsidan inte fick den information som den behövde, och vidare – något som mera berör oss – att regeringen i informationsutbytet med myndigheterna favoriserade polisen.

Då vill jag fråga hur Hans Holmér bedömer justitiekanslerns uppfattning att K.G. Svensson skulle ha varit alltför passiv, att han borde ha valt att gå in i ledningsgruppen för att där, om det hade funnits möjlighet till det, skaffa sig information även under den inledande perioden då han egentligen inte var förundersökningsledare.

Hans Holmér: Jag har inte förrän i efterhand fått intrycket att han trodde att han inte skulle vara välkommen. Vi har vid åtskilliga tillfällen frågat oss varför han inte kom till spaningsledningen. Det är först de sista månaderna som det stått klart för oss att åklagarna ville gå förbi oss.

K.G. Svenssons inställning i dag till informationsutbytet tycker jag är märklig. Som jag sade tidigare: när vi gjorde grupperingen av särskild utredningspersonal den 26 mars fick K.G. Svensson ett rum i polishuset nära en polisintendent som ingick i spaningsledningen. De poliser som sysslade med ärendet satt i samma korridor, och han fick all information från de utredande poliserna.

Jag förvissade mig om att han var nöjd med det. I det sammanhanget framförde han inga som helst synpunkter om att han inte fick information.

Jag vill nämna en detalj som visar hur jag ser på det. K.G. Svensson har gjort gällande att han inte annat än efter lång fördröjning fick en utskrift av ett förhör med Lisbet Palme som jag hållit.

Det var på det sättet att jag tog kontakt med Lisbet Palme mycket tidigt efter mordet. Av olika skäl blev vi överens om att jag skulle träffa henne någon tid efter begravningen och då ha ett första samtal. Det hade vi. Där gick jag naturligtvis in på vad hon hade sett av gärningsmannen. Jag höll ett ingående förhör med henne och redovisade omedelbart det förhöret i spaningsledningen. Vi talade in det på band, och det skrevs ut. I spaningsledningen ingick den man, S.L. Pettersson, med vilken K.G. Svensson direkt samarbetade i samma korridor. Den vägen fick K.G. Svensson reda på innehållet i förhöret. Han kontaktade mig under lunchen en dag. Vi möttes i restaurangen, och han sade att han gärna ville ha utskriften av förhöret. Jag sade att han skulle få det. Jag glömde bort att han skulle ha en utskrift. När han påminde mig fick han det meddetsamma.

Han befann sig alltså i den situationen att han utan vidare kunde få precis vad han ville. Vi har inte fått någon propå från honom som vi inte försökt

tillgodose. Vi har inte haft någon som helst anledning att dölja någonting eller hålla tillbaka information. Hans så att säga rent fysiska läge där han satt tillsammans med polismännen var för mig ett slags garanti för att han var nöjd med den information han fick. Hade han velat komma till spaningsledningen och få någonting annat, hade han fått det.

Det var en fråga som jag tog upp med Zeime den 1 maj. Jag sade: "Jag tror det är bra om du följer sammanträdena i spaningsledningen, för det är där som all information samlas och sorteras." Det förklarade han att han skulle göra. Det har inte heller han gjort.

Olle Svensson: Den andra fråga jag har gäller mötet hos justitieministern om konfrontationerna. Där deltog Magnus Sjöberg och K.G. Svensson. Jag har frågat dem om det vid det tillfället förekom någon påtryckning från justitieministern beträffande myndighetsåtgärder.

Hans Holmér: Inte det ringaste.

Anders Björck: Jag tycker det är viktigt att vi får höra Hans Holmérs version. Det var därför jag föreslog att vi efter förhören med K.G. Svensson och Magnus Sjöberg skulle inbjuda Hans Holmér att komma hit.

Får jag börja med att fråga: Har Hans Holmér till justitieministern eller till statssekreterare Fälth framfört synpunkter på K.G. Svenssons sätt att arbeta och framfört önskemål till de personerna om att han borde bytas ut?

Hans Holmér: Nej, jag har inte framfört några önskemål i den delen. Jag har informerat om händelseutvecklingen mellan mig och K.G. Svensson utan några som helst tankar på att departementet skulle gå in och fatta något beslut.

Anders Björck: Men de har fått information från Hans Holmér om hur han uppfattade K.G. Svensson under den aktuella tiden?

Hans Holmér: Det har de självfallet fått dels eftersom det suttit med personer i spaningsledningen som hört vad som hänt, dels inte minst vid mötet den 28.

Anders Björck: K.G. Svensson har påstått, och det har bekräftats av Magnus Sjöberg, att K.G. Svensson utsattes för psykisk press från spaningsledningen. Det finns alltså, om jag förstått Hans Holmér rätt, ingen grund för ett sådant påstående?

Hans Holmér: Jag vet inte hur han har upplevt oss – det kan bara han beskriva. Jag har i varje fall inte mött någon reaktion som tyder på att han skulle ha känt sig i underläge. I delen som avsåg 33-åringen var det hela tiden K.G. Svensson som fattade besluten.

En annan sak är att man alltid kan diskutera saker och ting. Vi diskuterade och ventilerade olika frågor, men jag har inte upplevt att han skulle känna sig kuvad.

Anders Björck: Hans Holmér sade för en stund sedan att han hade förvissat sig om att K.G. Svensson var nöjd. Hur förvissade han sig om det?

Hans Holmér: Genom att fråga honom.

Anders Björck: Då gav han klart besked?

Hans Holmér: Ja.

Anders Björck: Vad sade han då?

Hans Holmér: I den minnesanteckning jag har från de här dagarna har jag antecknat att han sade att han var uttryckligen belåten med situationen.

Anders Björck: Ungefär när var det?

Hans Holmér: Det var exakt den 26 mars.

Anders Björck: Jag har en fråga som gäller kontakterna med justitiedepartementet. Det har förekommit tidningsuppgifter om att det planerades redan på ett mycket tidigt stadium, någon gång förra sommaren, ett tillslag mot kurder. Är det en korrekt uppgift, och informerades justitiedepartementet, t.ex. justitieministern, av Hans Holmér om att ett sådant tillslag var på gång?

Hans Holmér: Det är fel. Det finns vissa fragment i detta som är riktiga.

Vi hade kommit att intressera oss mera för PKK – det gäller icke kurder, utan det gäller PKK – i slutet av maj månad. Någon gång i juli hade vi gått igenom tre avsnitt av utredningen. Det första gällde mordet i Uppsala sommaren 1984, det andra gällde mordet i Medborgarhuset i november 1985 och det tredje var utredningen om mordet på Olof Palme. De här tre avsnitten gick vi igenom. För de tidigare morden var revolvermän redan dömda till livstids fängelse.

Hela den utredningen rev vi upp, och vi började granska händelserna på nytt. I de tre avsnitten kunde vi konstatera att det fanns ett stort antal frågetecken och ett stort antal misstankar mot personer när det gällde både Uppsala, Medborgarhuset och Olof Palme. De misstänkta PKK:arna var till antalet 20–30, fördelade med ungefär en tredjedel på vardera av de tre händelserna. Därutöver fanns det vittnen och viktigare källor som man borde höra för att komma vidare. Det ledde fram till att vi var intresserade av att höra ungefär 50 personer.

Vi arbetade med de här frågorna under sommaren. Det vi ville göra var att vid en lämplig tidpunkt ta in samtliga de här personerna för att höra dem mot varandra. Skälet var naturligtvis att vi ville hindra att de kunde varna varandra för olika saker. Vi ville på ett så professionellt sätt som möjligt få svar på en del synnerligen allvarliga frågor.

De här frågeställningarna diskuterades i augusti månad med åklagarna. Vi var alla överens om att det inte fanns anledning att göra det förrän ytterligare någon tid hade gått och vi hade fått analysera delar av det material som fanns.

Det drog sedan ut på tiden. Först i början av januari 1987 ställde åklagarna upp på ungefär halva tillslaget, om jag får kalla det så. Hälften av tillslaget återstår enligt min mening.

På samma sätt som jag har informerat justitieministern om det tidigare utredningsarbetet har han också fått ta del av de utredningsresultat som vi successivt kom fram till och de bedömningar som vi lagt bakom oss under sommaren och hösten.

I sammanhanget vill jag komplettera uppgifterna om PKK-morden i

Sverige med att vi i samarbete med polisen i Västtyskland, Belgien, Frankrike, Schweiz, Holland och Danmark har kunnat konstatera att PKK ligger bakom åtminstone 14 mord i Västeuropa.

Anders Björck: Får jag kontrollera att jag har uppfattat det rätt: justitieministern kände alltså i förväg till tillslaget mot de PKK-misstänkta och kände också till Hans Holmérs uppfattning att man borde ha tagit ännu fler till förhör?

Hans Holmér: Jag har berättat vad vi har kommit fram till, och sedan har vi och åklagarna diskuterat vad vi skulle göra. Jag har inte haft några planer att göra någonting som åklagarna inte ställde upp på. Vi har presenterat de misstankar som funnits, och de misstankarna har förts vidare till justitiedepartementet.

Anders Björck: Hans Holmér sade att han hade haft ett 20-tal sammanträden med justitieministern. Eftersom vi granskar regeringen vill jag ha klarlagt att justitieministern i förväg kände till planerna på tillslaget, eller hur man skall uttrycka det.

Hans Holmér: Jag tycker inte det är tillräckligt distinkt att tala om *planer* på tillslag. Det jag redovisade är de misstankar som finns. När vi sedan kommit in på planeringen av vad vi skulle göra har det varit åklagarna som beslutat att vi skulle ta in 26 personer den 20 januari.

Anders Björck: Så i den mån det finns någon information i justitiedepartementet om detta borde den ha kommit från åklagare och inte från Hans Holmér?

Hans Holmér: Jag har redovisat för ministern precis det jag nu har redovisat för utskottet.

Anders Björck: Det var ett klarläggande svar.

Har K.G. Svensson begärt att få några handlingar som han inte har fått?

Hans Holmér: Inte vad jag känner till.

Olle Svensson: Jag vill ställa en fråga för att det inte skall bli något missförstånd. Innebär det här svaret att man inte diskuterade med regeringen vad åklagarna skall besluta om, utan man har redogjort för spaningsläget när det gäller de misstänkta?

Hans Holmér: Jag har över huvud taget inte diskuterat med regeringen, vare sig med enskilda tjänstemän i kanslihuset eller med någon minister, vad jag skulle göra som polis, utan jag har så öppet och ärligt jag har kunnat informerat om vad vi i utredningen kommit fram till och vilka beslut som har fattats under resans gång av mig eller av åklagare. Jag har inte gått till kanslihuset för att få draghjälp eller stöd för en uppfattning eller reaktioner. Skulle jag ha gjort det, kan jag i alla fall konstatera att jag under arbetets gång ibland har saknat reaktioner från regeringen – jag har aldrig fått någon.

Anders Björck: Vi har fått litet olika versioner från K.G. Svensson och Magnus Sjöberg. Det står i den utskrift vi har fått av utfrågningen med K.G.

Svensson att länspolismästaren hade gjort en framställning om att han skulle avpolletteras från målet. Är det korrekt?

Hans Holmér: Ja. Det sade jag tidigare i dag.

Anders Björck: Det är alltså helt korrekt?

Hans Holmér: Jag använde kanske inte den typen av ord, men den 20 mars kl. 13.45 bad jag att Zeime skulle byta ut K.G. Svensson.

Anders Björck: K.G. Svensson har hävdat att samarbetet med spaningsledningen inte har fungerat. Har Hans Holmér någon kommentar: först om det är korrekt och – i så fall – vad det skulle bero på?

Hans Holmér: Nej. Det får han redovisa. Jag har talat om att det varit en skillnad i uppfattningar i sak om hur vi skulle arbeta. Vi har samarbetat i den meningen att vi har talat med varandra om olika frågor.

Anders Björck: Framfördes någon begäran om att byta ut K.G. Svensson till regeringen?

Hans Holmér: Självfallet inte.

Anders Björck: Finns det någonting i den kritik som har framförts av K.G. Svensson och Magnus Sjöberg om att vissa delar av utredningen, framför allt om 33-åringen och kanske även PKK, skulle ha bedrivits på ett sätt som skulle ha kunnat innebära problem för rättssäkerheten?

Hans Holmér: Nej, det finns det inte. Den ende som har granskat det här och som jag kan hänvisa till är justitiekanslern, som entydigt har sagt att 33-åringen inte har utsatts för något rättsövergrepp. I övrigt hävdar jag med bestämdhet att något rättsövergrepp inte har förekommit i det arbete som vi har lagt ned.

Anders Björck: Jag ställde en fråga till K.G. Svensson, om han under sin tidigare verksamhet som åklagare hade i tjänsten haft någon form av konflikt med Hans Holmér som skulle kunna påverka förhållandet dem emellan. Han påstod att så inte hade varit fallet. Vad svarar Hans Holmér?

Hans Holmér: Vi har arbetat ihop på samma åklagarkammare en gång i tiden för länge sedan – 1965. Sedan har vi haft olika kontakter under årens lopp. Jag har inte haft några konflikter med honom. Jag upplever inte att jag haft det nu heller i form av någon personkonflikt. Jag upplever det så att vi ser på ett ärende med olika glasögon.

Anders Björck: Jag har en avslutande fråga som gäller den nya organisationen och de diskussioner som fördes med bl.a. statsministern den 2 februari, om jag förstod det rätt.

Vilka krav framförde Hans Holmér i det sammanhanget? Var det att man skulle hålla på med en oförändrad organisation? Hans Holmér sade tidigare att man gick med på en förändrad organisation under vissa förutsättningar. Fanns det därutöver några krav från Hans Holmérs sida t.ex. på att effektivisera den organisation som redan fanns, eller var det Hans Holmérs

mening att man skulle hålla fast vid den organisation som man haft under den tid då jakten på mördaren bedrivits?

Hans Holmér: Jag har redogjort för precis det du frågade om, men jag tar det gärna en gång till.

Den 2 februari konstaterade vi gemensamt – åklagare och polis – att vi hade försökt hitta olika kompromisser men att det inte hade gått. Därför anmälde jag till departementet att det inte gick. Om vi fortsatte som det var visste jag att regeringen skulle ingripa. Det var den bedömning som man hade låtit komma till uttryck.

Då gav regeringen i uppdrag åt rikspolischefen och riksåklagaren att utforma ett förslag till lösning. Det uppdraget fick de tisdagen den 3, och lösningen skulle presenteras den 4.

På förmiddagen den 4 februari var jag och Hans Wranghult uppkallade till rikspolischefen, som förklarade att man skulle föreslå regeringen att lyfta upp ansvaret för utredningen till de centrala myndigheterna, till rikspolischefen och riksåklagaren, och bilda en referensgrupp, bestående av Magnus Sjöberg, Claes Zeime och mig.

Det menade jag var en lösning som skulle innebära att erfarenhet och kunskap från det tidigare spaningsarbetet inte skulle kunna utnyttjas. Därför ringde jag till Ingvar Carlsson och talade om för honom att jag avsåg att lämna spaningarna i samband med att det beslutet tillkännagavs. Jag framhöll för honom att jag inte var ute efter att försöka ändra på det, för jag hade redan haft min chans och jag hade försökt komma fram till kompromisser som skulle ha givit någonting. Jag hade ingenting att komma med, men jag ville att statsministern skulle känna till vilka konsekvenser det fick.

Sedan blev jag på kvällen kl. 19 kallad till kanslihuset. Där fick jag ånyo beskriva hur jag såg på motsättningarna med åklagarna, vari de bestod och vilken lösning man skulle kunna komma fram till, eftersom alla var mer eller mindre övertygade om att det förslag som lämnats av RÅ och rikspolischefen borde justeras.

Sedan var jag borta ut bilden ett tag och inväntade ett förslag från rikspolischefen. Jag blev sedan inkallad till statsministern, och då förde man fram förslaget om spaningsstaben. Jag gick till polishuset och diskuterade med mina medarbetare, och vi sade att vi skulle arbeta så.

Anders Björck: Det är möjligt att jag fattar dåligt, men vad jag försökte fråga om var följande. Här har man haft en viss organisation under elva månader i jakten på mördaren. Min fråga var om Hans Holmér, när det blev aktuellt med en omorganisation, framförde några konkreta förslag till förändringar i organisationen som enligt hans uppfattning skulle innebära att effektiviteten ökade så att mördaren kunde gripas.

Hans Holmér: Under ungefär 20 dagar talade vi med åklagarna om att finna en ny utformning av organisationen. Min uppfattning var då, är i dag och kommer sannolikt att vara under lång tid att spaningsarbetet hela tiden bedrivits på bästa möjliga sätt. Jag beklagar självfallet att vi inte har nått det resultat som alla önskar, men jag skulle, om jag tvingades upprepa det här, göra på precis samma sätt.

Kurt Ove Johansson: Jag skulle vilja återknyta till K.G. Svenssons uppgift inför utskottet, att han som åklagare kände sig utsatt för psykologisk press bl.a. på grund av att ledningsgruppen i första hand riktade sin kritik mot honom till justitiedepartementet.

Jag skulle med anledning av detta vilja ställa två frågor: Stämmer uppgiften att missnöjet med K.G. Svensson som åklagare i första hand anmäldes till någon i justitiedepartementet? Vad var den huvudsakliga anledningen till att man i ledningsgruppen var missnöjd med K.G. Svensson som åklagare?

Hans Holmér: Jag antar att K.G. Svensson menar spaningsledningen – jag vet inte om någon ledningsgrupp.

Kurt Ove Johansson: Stämmer uppgiften att spaningsledningen i första hand vände sig till justitiedepartementet för att framföra kritik mot honom som åklagare?

Hans Holmér: Det är fel.

Kurt Ove Johansson: Du har varit där många gånger, har du nämnt i din redogörelse. Jag skulle vilja veta om någon inom justitiedepartementet någon gång har sagt att man saknar förtroende för åklagaren.

Hans Holmér: Inte en enda sådan kommentar, inte en antydan, inte ett höjt ögonbryn.

Kurt Ove Johansson: En sista fråga: Har någon från justitiedepartementet under den tid som du lett spaningarna försökt lägga sig i polisens operativa arbete?

Hans Holmér: Nej.

Bertil Fiskesjö: En del av de frågor jag hade tänkt ställa har redan avverkats, och jag skall inte upprepa dem.

Jag vill ställa en allmän fråga om organisationen av spaningsarbetet. Det har ju sagts här och bestyrkts att uppläggningen av organisationen var ovanlig, om det nu finns några exempel från tidigare. Från åklagarsidan har man då sagt att en orsak till de motsättningar som uppkom var just organisationen. Jag skulle vilja ha Hans Holmérs kommentar på den punkten.

Hans Holmér: Jag antydde något av det och jag skall utveckla det ytterligare.

Ett problem som jag och mina närmast medarbetare hade när vi startade utredningen och spaningarna var att vi hade ett mycket stort antal polismän insatta på mordutredningen. Vid ett spaningsmord i Stockholm av något så när normal typ, om man nu kan säga att det finns sådana spaningsmord, alltså ett mord på öppen gata där man inte vet vem gärningsmannen är och där offret är en person som inte har den ställning som Olof Palme hade, kan jag tänka mig att man sätter in kanske 30 poliser under en begränsad tid för att försöka klara upp mordet.

I det här fallet stod det naturligtvis klart för mig, att motivbilden, de kontakter som Olof Palme hade haft och den allmänna situationen gjorde att

vi måste arbeta mycket bredare än vad man någonsin tidigare hade gjort. Av den anledningen var det nödvändigt att använda ett tiodubbelt antal poliser. Vi hade alltså i inledningsfasen ungefär 300 poliser insatta. Polisen skulle arbeta, förutom i Stockholmsområdet, med utredningar i landet och i utlandet och med kontakter på ett helt annat sätt än man tidigare har gjort.

Av det skälet var det nödvändigt att ha en kraftfull spaningsledning. En sådan satte vi också på benen. Det är på något sätt symptomatiskt för åklagarnas inställning att riksåklagaren vid upprepade tillfällen har sagt att spaningsledningen var för stark. Jag tror det är första gången som någon kritiserat att man har en organisation som är stark. Jag menar att det var vår räddning att vi hade denna starka organisation, för annars hade vi inte lyckats med en hel del av det som vi nu har lyckats med.

Vad gäller frågan hur polisarbetet skall läggas upp vill jag säga att polisen aldrig tidigare har arbetat så här – det är jag den förste att hålla med om. Det har aldrig funnits en organisation av det här slaget. Jag vet inte om man någonstans utomlands har haft en liknande organisation. Då menar jag att man måste granska om organisationen har haft några brister förutom att den har varit stark.

Bertil Fiskesjö: Jag skulle vilja få den här frågan kompletterad med ett mer konkret omdöme av Hans Holmér om huruvida det var nödvändigt att bibehålla denna organisation även efter det att spaningsarbetet kommit i gång. Från åklagarsidan har det uttryckts en viss förståelse för att man i utgångsskedet, vid uppläggningen av spaningsarbetet, tillgrep denna typ av organisation, men man menar att arbetet skulle ha kunnat ledas och genomföras på ett annat sätt fortsättningsvis.

Hans Holmér: Jag vet att man har förfäktat en sådan uppfattning. Min mening är att vi inte har haft anledning att ändra organisationen. Det har varit nödvändigt för oss att fortsätta att driva den.

Man skall då lägga in i bilden att spaningsledningen kom att vara den kunskapsbank för information som var nödvändig för att fortsätta att ta initiativ och fortsätta att styra verksamheten. Omfattningen av det här målet är svår att bilda sig en uppfattning om när man inte har sett mängden, men vi har på olika sätt försökt att mäta mängden av information. Vi har kommit fram till att det rör sig om 30 000 A4-sidor med information. Jag och några av mina närmaste män har bokfört litet översiktligt de insatser vi har gjort i form av att samla information och tillgodogöra oss olika uppgifter. Den insats jag för egen del gjorde förra året ligger på mellan 4 000 och 5 000 timmar.

Bertil Fiskesjö: Utöver vad som här har berörts finns det andra originella inslag i spaningsledningen. Det som är av särskilt intresse för oss är naturligtvis justitiedepartementets direkta representation genom en informatör i spaningsledningen. Vem kom på idén med detta?

En annan fråga som jag i detta sammanhang vill ställa är vilken uppgift denna person egentligen skulle ha. Det har framgått att Hans Holmér även i övrigt vid mycket täta kontakter med justitiedepartementet har direkt informerat justitieministern.

Hans Holmér: Som jag sade tidigare började det redan första dagen. Jag tyckte det var ett bra system att ha med en person som kunde informera kanslihuset om vad som hänt i spaningarna de första dygnen. Sedan växte det fram något slags gemensam inställning hos mig och justitiedepartementet, att det var en förträfflig anordning för att garantera information till regeringen. Att den som satt där skulle vidareföra informationen om spaningsläget var vad det handlade om. Något annat var inte avsikten.

Bertil Fiskesjö: Denna informatör skulle alltså kontinuerligt informera justitieministern om vad som hände. Vilken typ av information som inte Hans Holmér gav själv till justitieministern skulle en sådan informatör vidarebefordra?

Hans Holmér: Under den här tiden hade vi två sammanträden om dagen, sammanträden som ibland var flera timmar långa. Den löpande information till departementet som hade betydelse för säkerhetsbedömningen och för allmänna kunskaper om vart spaningarna var på väg var inte möjlig för mig att sammanfatta på ett vettigt sätt vid de möten jag hade med justitieministern. Det jag förmedlade till honom var de grova dragen – sammanfattningar och viktigare inslag. Jag vet inte i vilken mån informatören har delgivit ministern detaljer.

Bertil Fiskesjö: Jag uppfattade inte riktigt svaret på min fråga om vem som tog initiativet till att denne särskilde informatör skulle finnas i spaningsledningen.

Hans Holmér: Något initiativ i den meningen att jag eller ministern sade hur vi skulle göra togs inte. Det började, som jag sade förut, med att när jag kom till Stockholm på lördagsmorgonen fanns Klas Bergenstrand i huset. Sedan fortsatte det. Vi konstaterade från både departementets och min sida att det var bra. Jag fick naturligtvis frågor, om jag hade någonting emot det här. Det hade jag definitivt inte. Jag tyckte det var praktiskt. Det befriade mig från en skyldighet som jag ansåg mig ha att fortlöpande informera departementet.

Bertil Fiskesjö: Skall man tolka det så att det egentliga initiativet kom från justitiedepartementet och att sedan arrangemanget godtogs av Hans Holmér?

Hans Holmér: Jag vet inte om man skall tolka det så. Jag kan bara berätta hur jag har upplevt det.

Bertil Fiskesjö: Jag hade ytterligare några frågor som jag skulle vilja ställa av helt annan karaktär och som anknyter till de redovisningar vi har fått av åklagarna. Jag håller mig i varje fall till en början till vad K.G. Svensson har uppgivit.

I ett dokument som tillställts utskottet av K.G. Svensson står det i en passus: "En annan väsentlig brist i spaningsarbetet som jag ansåg mig kunna konstatera genom samtal med olika befattningshavare var att motivfrågor ej utretts på ett tillfredsställande sätt med utgångspunkt från offrets förhållanden."

Jag bad K.G. Svensson utveckla vad han avsåg med detta när vi hade

honom i utskottet. Det gjorde han också. Jag skall inte citera allt vad han sade utan nöjer mig med det som kan betraktas som en sammanfattning. Han slutade sitt inlägg med följande: "Detta gjorde att jag drog slutsatsen att det måste ha förelegat brister när det gällde att gå den normala vägen i en mordutredning, dvs. att börja med att undersöka offrets förhållanden."

Jag skulle gärna vilja ha Hans Holmérs kommentar på den punkten, även om Hans Holmér något diskuterade de sakerna i den inledande redovisningen.

Hans Holmér: Är detta en fråga som KU skall granska?

Olle Svensson: Frågeställaren bör kanske motivera anknytningen till regeringen.

Bertil Fiskesjö: Mycket av det som har sagts i den debatt som har förekommit har varit sådant att jag inte vill ta ställning till om det ligger någonting i det, exempelvis att man har tagit särskild hänsyn vid undersökningarna till olika omständigheter, hänsyn som man annars inte skulle ha tagit, och att detta har påverkat spaningsarbetet. Nu var ju statsministern en offentlig person, och det är undersökningen av mordet på *statsministern* som är av intresse för oss. Det sägs i K.G. Svenssons redovisning att det t.ex. inte gjordes någon ordentlig arbetsplatsundersökning. Jag vill gärna ha synpunkter på detta från Hans Holmér. Det tycker jag i högsta grad rör vår del av den här frågan.

Hans Holmér: Om det är utskottets mening att det här är ett område som utskottet skall uppehålla sig vid, skall jag gärna svara på frågan.

Olle Svensson: Jag tycker det är tveksamt. Det finns möjlighet att precisera den frågan senare, men här tycker jag inte vi bör ta upp den.

Bertil Fiskesjö: Jag har tidigare inte upplevt att det förnekats mig att få svar på de frågor jag har ställt. Jag har frågat med utgångspunkt från vad K.G. Svensson sade här i utskottet. Han tvekade inte att ge sin syn på saken, och utskottet hade då ingenting emot att frågan ställdes eller att K.G. Svensson svarade, men jag får naturligtvis böja mig för önskan att inte gå närmare in på den frågan.

Olle Svensson: Jag tillåter gärna Hans Holmér att svara, om han vill.

Hans Holmér: Jag har ingenting emot att svara, men jag tycker inte att det är särskilt angenämt att uppleva det som om det är jag som är föremål för KU:s granskning. Men det kan vara bra att få frågan ur världen.

Det som gjorde att jag ville veta hur utskottet ställer sig är att det under den här tiden har funnits i svang så många uppgifter, så många rykten och så många påståenden, att om vi kommer in på alla dem är jag rädd att det blir ett långt sammanträde.

Bertil Fiskesjö: Får jag göra ett inpass. Min avsikt var inte att efterfråga upplysningar t.ex. om statsministerns personliga förhållanden, utan min avsikt var att få Hans Holmérs kommentar till K.G. Svenssons påstående att undersökningen om offrets personliga förhållanden varit bristfällig och att

man inte gjort de undersökningar som man normalt borde göra i brottmål av detta slag.

Hans Holmér: Utredningen av mordet har skett så professionellt som man kan begära – det är min uppfattning. Vi har mycket tidigt gått igenom de motivbilder som finns och lagt upp spaningarna efter det. De första dagarna kom vi in på ungefär 100 motiv och teorier som hade anknytning till Olof Palmes internationella verksamhet, till hans nationella verksamhet, till hans privatliv osv. Jag vet inte vad K.G. Svenssons påstående i den här delen bottnar i. Jag kan bara konstatera att han inte vet vad han talar om i det avseendet.

Bertil Fiskesjö: Har de undersökningar som gjorts av brottsoffrets förhållanden helt följt de mönster som brukar gälla normalt i mordfall?

Hans Holmér: Ja, självfallet.

Birgit Friggebo: Jag avstår från att ställa mina frågor om relationerna mellan regeringen och spaningsledningen som har tillställts konstitutionsutskottet. Jag kommer att dra mina slutsatser av vad Hans Holmér sade, och så får vi föra debatten i kammaren.

Bengt Kindbom: Min fråga gäller den sista perioden då Hans Holmér deltog i arbetet. Hans Holmér sade att han gjorde en bedömning i samband med spaningsledningen. Ingick också departementets representant i spaningsledningen?

Hans Holmér: Jag vet inte vilket tillfälle du menar. Var det när jag åkte hem från kanslihuset den 4 februari?

Bengt Kindbom: Du sade att när du fått besked om att det skulle lyftas upp på chefsnivå gjordes en bedömning tillsammans med spaningsledningen. Var då justitiedepartementets representant med i spaningsledningen?

Jag kan fortsätta med min nästa fråga. Du sade: "Vi ställde upp i stabsgruppen." Vilka var "vi"? Var det spaningsledningen, och var då departementet representerat?

Hans Holmér: Departementets representanter var inte med vid de här två tillfällena. De har över huvud taget inte varit med i några beslutssammanträden. De har varit med vid de sammanträden vi haft regelbundet som huvudsakligen gällt information.

Börje Stensson: Jag vill ställa en fråga beträffande Klas Bergenstrand och någon annan från departementet som varit närvarande: I vilken mån är alla som är närvarande i spaningsledningen ansvariga för vad som där sker?

Hans Holmér: De har varit observatörer. De har inte ingått i spaningsledningen.

Bo Hammar: Tiden är knapp, men jag vill ändå återgå till frågan om det s.k. huvudspåret, som jag antar att justitieministern och regeringen var informerade om på ett tidigt stadium via Klas Bergenstrand. Min fråga till Hans Holmér är i vilken utsträckning justitieministern begärde ytterligare in-

formation kring PKK-affären och i vilken mån det förekom att regeringen framförde synpunkter på PKK-teorin.

Hans Holmér: Det har inte framförts några synpunkter från regeringen på PKK-teorin eller någon annan teori. Jag har inte fått några propåer om ytterligare information. Jag har upplevt att man varit nöjd med den information man fått vid de tillfällen jag varit där. Sedan har man kommit igen efter ett antal veckor. Det är så det har gått till.

Bo Hammar: PKK är ju ändå ett slags politisk organisation, även om man kan diskutera om det är en terrorgrupp. Men låt oss säga att det ändå har någon sorts politiska implikationer. Då är min fråga om inte spaningsledningen har vänt sig till den politiska nivån för att få en politisk bedömning av denna grupp.

Hans Holmér säger att PKK har gjort sig skyldigt till ett antal mord. Det har i hög grad handlat om inre uppgörelser mellan kurder. Har det funnits något behov för spaningsledningen att få information på politisk nivå? Är det sannolikt att en sådan grupp ägnar sig åt terrormord som drabbar andra parter? Har sådana diskussioner förts på politisk nivå, inte bara med justitieministern utan också med utrikesdepartementet?

Hans Holmér: Vi har naturligtvis skaffat oss kunskaper om PKK på olika sätt, men några politiska diskussioner har inte förts. Oavsett hur man betecknar PKK så är PKK i polisens ögon i Västeuropa en mördarliga.

Birgit Friggebo: Jag skulle vilja fråga om jag fattat rätt, att det var det faktum att det fanns representanter för regeringen som gjorde att frågan om konfrontationer kom upp och att information om detta nådde regeringen. Det var också det som senare ledde till de överläggningar som fördes mellan åklagarna, polisen och regeringen?

Hans Holmér: Jag vet inte om det bara var det. Jag har förstått – eller jag skall vara försiktig och säga att jag *tror* – att K.G. Svensson vid åtskilliga tillfällen hade kontakt med Magnus Sjöberg. Jag vet inte om detta har nått Magnus Sjöberg på två kanaler, men att det nådde till departementet via den här kanalen vet jag. Sedan har jag läst att Magnus Sjöberg och Harald Fälth träffades under någon privat middag.

Birgit Friggebo: Bedömer du att det även i en onormal situation som denna är behövligt att justitieministern får information i en sådan fråga som det handlar om?

Hans Holmér: Jag har hela tiden tyckt att det var naturligt att kanslihuset har fått information på det här sättet. Det tycker jag även i dag. Men en sådan här fråga kan man naturligtvis diskutera.

Birgit Friggebo: Pågick det några förhandlingar?

Hans Holmér: Nej, det är inte korrekt uttryckt. Det förekom inga som helst diskussioner mellan K.G. Svensson och mig i förhandlingsform inför ministern, utan jag sade att jag tyckte att de 20 konfrontationer som man

hade beslutat om var för litet. Skälet var att jag ville gå till botten med det här.

Birgit Friggebo: Men ni informerade om att ni hade olika uppfattningar. I vad mån kunde regeringen bidra till att man skötte sitt arbete bättre genom att få denna information?

Hans Holmér: Det är en fråga som de får svara på.

Birgit Friggebo: Uppenbarligen var det justitieministerns initiativ att kalla in er?

Hans Holmér: Ja, för att bli informerad. Sedan togs ingen kontakt från dem, utan det var Magnus Sjöberg som gick ut.

Birgit Friggebo: Du sade inledningsvis att kontaktmännen dels skulle hållas informerade därför att regeringen var intresserad av frågan, dels att det handlade om säkerhetsaspekter. Jag kan förstå att det var så i ett inledningsskede när man inte visste vilka hot det handlade om. Men sedan har man normalt suttit med vid 85 % av sammanträdena två gånger om dagen. När säkerhetsfrågor och liknande behandlas går väl informationen till säkerhetspolisen och andra. På vad sätt kunde de här informatörerna bidra till att säkerhetsläget prövades?

Hans Holmér: De har naturligtvis inte haft någon beslutsfunktion, men de har försett kanslihuset med fortlöpande uppgifter om hur spaningarna har utvecklats och också hur säkerhetsläget har förändrats. Det är ingenting som har gått i febertoppar, utan det har varit en lugn och stabil utveckling. De har hela tiden funnits med i bilden.

Birgit Friggebo: Det var då bara ett allmänt intresse att hålla sig informerad, ett slags nyfikenhet?

Hans Holmér: Jag har inte sett det som nyfikenhet.

Birgit Friggebo: Jag beklagar att jag måste använda tidningsurklipp. Du har i Expressen för någon dag sedan sagt att huvudspåret hade anhängare i både justitiedepartementet och Ingvar Carlssons kansli. Vill du kommentera det mot bakgrund av diskussionerna om närkontakter mellan polisen och regeringen och eventuella direktiv?

Hans Holmér: Jag tror det är reporterns kommentar. Det är inte lagt i min mun.

Birgit Friggebo: "Han intygar också att huvudspåret hade anhängare – - -"

Hans Holmér: Jag menar att jag inte skulle ha uttryckt mig precis på det sättet. Jag har under den här tiden förstått att man har delat uppfattningen att det har funnits misstankar mot PKK, men det är inte så att man har sagt åt mig att det finns misstankar mot PKK som vi måste utreda.

Birgit Friggebo: Det betyder att även om kanslihuset inte yttrade ett enda ord som kommentar, kan man ändå få uppfattningar om saker och ting liksom i vanligt mänskligt beteende av att ögonbryn höjs eller av en suck. Du har

uppenbarligen under arbetets gång ändå uppfattat att det har funnits åsikter om spaningsledningen av relevans för huvudspåret?

Hans Holmér: När du ställer frågan kommer jag egentligen bara att tänka på en sak som har fått mig att tycka att det har funnits något slags kvitto på detta. Det var när Ingvar Carlsson i anslutning till den 4 februari – jag vet inte riktigt om det var före eller efter – uttalade sig mot bakgrund av att åklagarna hade sagt att PKK-spåret inte är någonting man skall ägna sig åt. Ingvar Carlsson sade då i massmedia att det är viktigt att alla de spår utreds som initierade bedömare anser bör utredas.

Olle Svensson: Vi är därmed färdiga med utfrågningen. Det återstår för mig bara att tacka Hans Holmér för att du har ställt dig till förfogande och givit oss denna muntliga komplettering av vårt skriftliga material.

Utfrågning med jordbruksminister Mats Hellström och statssekreterare Carl Johan Åberg angående krigsmaterielexport, den 12 mars 1987

Olle Svensson: Vi har på vår särskilda föredragningslista diskussionen om regeringens handläggning av olika frågor som rör vapenexport. Vi bör kanske behandla ämnet område för område för att det inte skall bli förvirrande, och jag vill att vi börjar med Indonesien. Enligt den praxis vi har ger jag ordet till Mats Hellström, som vi har inbjudit hit.

Mats Hellström: Den anmälan som lämnats in av Birgit Friggebo m. fl. gäller om besluten och redovisade motiveringar överensstämmer med riktlinjerna för vapenexport. Jag är självfallet beredd att gå in på en allmän principiell diskussion, om det är önskvärt, men jag kanske kan inleda med den direkta frågan, alltså de leveranser av kanoner till Indonesien som beslöts i februari förra året av regeringen.

Där har ställts frågan, om det var nya åtaganden eller om de var knutna till tidigare åtaganden. Man har ifrågasatt att det skulle vara på det sättet. Jag har också sett att en ledamot av utskottet har uttalat sig i tidningarna före förhöret med mig. Låt mig redovisa det som är sagt i vår promemoria som har lämnats in till konstitutionsutskottet.

År 1985 framfördes det önskemål från Bofors om att få leverera ytterligare kanoner till Indonesien. Regeringen intar en restriktiv hållning. Utgångsläget är att regeringen i fråga om vapenexport till Indonesien bara godkänner leveranser som är knutna till tidigare gjorda åtaganden, och den svenska försvarsindustrin har informerats om att man inte kan påräkna tillstånd för nya engagemang. Vid den värdering vi har gjort av läget på Östra Timor och över huvud taget i Indonesien har vi bedömt att leveranser som är knutna till tidigare åtaganden får fullföljas, men vi har inte velat gå in på nya områden. Det har också meddelats till den svenska försvarsindustrin.

Den parlamentariska nämnden och regeringen bedömde 1985 att man borde säga nej till kanoner på nya båtar som Bofors yrkat att få leverera.

Något halvår senare återkom Bofors med en redovisning av på vilket sätt yrkandena var knutna till det system av marinartilleri som redan hade levererats sedan 1970-talets slut. I den promemoria som delvis är citerad i vår framställning till konstitutionsutskottet beskrivs hur Indonesien i slutet av 1970-talet bestämde sig för Bofors vapensystem och redan i utgångsläget gjorde ett systemval.

Då man sedan börjat med en del av leveranserna under 1970-talet, som finns redovisade i våra papper, beslöt man göra en nyanskaffning av tolv patrullbåtar. Indonesien hade vid den tidpunkten inte självt kapacitet att bygga de båtarna – detta har i och för sig inte med Bofors att göra, men det har betydelse för kontrakten. Man beslöt sig för att successivt bygga upp en egen kapacitet att bygga båtar. Därför lade man ut beställningen av de tolv båtarna på olika varv. De första skulle byggas i Sydkorea och levereras därifrån. De åtta följande patrullbåtarna ville man bygga dels på ett västtyskt varv, dels senare var tanken att man skulle ha lärt sig så mycket teknik och skaffat sig så stort kunnande att de sista båtarna kunde byggas i Indonesien.

I Nobelindustriers PM som delgavs regeringen efter årsskiftet 1985-86 säger man att detta är skälet till att beställningen av vapen och utrustning från Bofors har delats upp i tre kontrakt. Det är alltså samma system och samma patrullbåtar i programmet, men eftersom de skulle byggas på olika varv, vilket beror på att indonesierna skulle skaffa sig denna kunskap själva, blev det olika kontrakt och en uppdelning i tiden. De båtar som de skulle bygga själva kommer naturligtvis sist i serien.

Bofors påvisar ytterligare i promemorian hur den beväpning som båtarna avses få hänger ihop med beväpningen på de tidigare båtarna, att detta är ett system och att man inte kan bryta systemet mitt i utan att det får konsekvenser också för de redan levererade båtarna. Det gäller samverkan mellan fartygen, det gäller också underhåll och utbildning och annat som hänger ihop i ett sammantaget vapensystem. Det är utifrån detta sammanhängande vapensystem som indonesierna har gjort successiva beställningar inom ramen för ett totalprogram.

Det var den information som Nobelindustrier gav till regeringen. Vi lät oss icke nöja enbart med detta, utan vi ville få en oberoende kommentar från experter vid försvarets materielverk till hur frågorna tekniskt hänger ihop och vad som händer om man säger nej till de sista båtarna i ett sådant program.

FMV:s redovisning finns som en inlaga i de papper vi har sänt till konstitutionsutskottet. Där skriver FMV om effekterna av att avbryta leveranserna.Fartygen i fråga konstrueras och byggs kring den utrustning som skall utgöra beväpningen. Likaså konstrueras stridsledning- och eldledningssystem så att de kan systemmässigt arbeta tillsammans med en viss vapenutrustning. Tvingas man vid produktion av fartyg med standardiserad beväpning byta till en annan pjäsleverantör, medför det betydande omkonstruktioner både av skrov och av utrustning från andra leverantörer. Det är en process som är svår och får konsekvenser många år framåt.

Vidare måste utbildnings- och underhållssystem läggas om. Man måste alltså gå in och ändra också i de redan levererade båtarna, och det är en kostsam procedur. Så nära hänger leveranserna av beväpningen till de sista båtarna ihop med beväpningen av de redan på 1970-talet levererade båtarna.

Mot den här bakgrunden gav vi givetvis den parlamentariska nämnden tillfälle att göra kommentarer. UD:s politiska avdelning ansåg att man skulle tillstyrka. Den parlamentariska nämnden ansåg också att man skulle betrakta det som följdleveranser och tillstyrkte. Centerpartiets ledamot var icke närvarande, men de närvarande partierna tillstyrkte att regeringen skulle fatta ett positivt beslut och att leveranserna skulle ses som följdleveranser i förhållande till det tidigare programmet.

Det är bakgrunden till regeringens beslut. Vi menar att de analyser som gjordes var noggranna och visade att yrkandena som framställdes av Bofors i slutet av 1985 när det gällde en utbildningspjäs och början av 1986 hängde så intimt ihop med de tidigare åtagandena att det hade varit direkt fel att säga nej till beställningen. Det var ett sammanhängande vapensystem, och att säga nej skulle få konsekvenser för de redan levererade båtarna..Det är en totalbedömning vi gör. Mot bakgrund av situationen i landet har vi bedömt i vilken mån man är bunden av tidigare leveransåtaganden.

Regeringen har gjort en prövning just på den punkt där kritik har framförts från ledamöter av konstitutionsutskottet. Först har vi sagt nej. Sedan har Bofors kommit tillbaka med preciseringar. Regeringen har funnit att systemet hänger ihop och att det blir konsekvenser för redan levererad materiel om man säger nej till det senare yrkandet. Prövningen är gjord på just de punkter som man har frågat om i konstitutionsutskottet.

Sedan vill jag ta upp en sak som inte hänger ihop med anmälan som gjorts i år men med den reservation som gjordes i KU i maj. Den här frågan restes i utskottet för ett år sedan men då inte med en anmälan, utan den kom upp under förhöret med mig, och sedan grundade folkpartiet och centern en reservation på det. Där säger man att det skulle vara fel att handla så att man tillåter vissa leveranser av vapen till ett land men säger nej till andra – det var väl innebörden i reservationen.

Jag vill säga att en sådan uppfattning inte har någon som helst grund i de riktlinjer som gäller för vapenexport. Tvärtom – som vi redovisar i promemorian – är det inte ovanligt att man tillåter vissa leveranser av defensiv materiel men är försiktig med andra leveranser. Nu har man gjort en åtstramning på den punkten, och även när det gäller defensiv materiel skall vi göra en totalbedömning. Men man har möjlighet att säga nej till en typ av vapen och ja till en annan. Det sägs också i riktlinjerna att till ett land med inre oroligheter kan man exportera vapen som inte anses påverka den rådande situationen. Och även i den yttersta av konfliktsituationer, alltså ett krig, kan man leverera reservdelar.

Det har sagts i riksdagen i KU-sammanhang att jag skulle så att säga ha låtit reservdelar bli kanoner, att vi skulle ha slirat på definitionerna och numera betraktar kanoner som reservdelar. Varje sådant påstående är fullständigt grundlöst. De uttalanden som regeringen gör om vapenexporten får icke föregripa framtida prövningar. När vi uttalar oss offentligt görs det knapphändigt, eftersom det finns ett regelsystem enligt vilket vi icke kan offentliggöra enskilda köp, inte heller i riksdagens frågestunder, som bekant. Vi samråder däremot i utrikesnämnden och den parlamentariska nämnden, och redovisningar lämnas inför utrikesutskottet. Vad vi uttalar oss om är hur vi hanterar vapenexport vid den tidpunkt då frågan ställs. Vid de tidpunkter under tidigare år då jag har fått frågor om Indonesien har jag sagt att leveranserna har gällt reservdelar och ammunition. Det innebär inte att jag uttalat mig om framtiden – det vore fel av mig. Det innebär inte heller att vi när vi under 1986 fattat beslut om ytterligare kanoner skulle ha omdefinierat dem till att vara reservdelar. Ändå har jag hört detta upprepas också i riksdagen.

Den prövning som gjordes 1986 gällde om beställningarna av de nya kanonerna hängde så nära ihop med de tidigare beställningarna att detta är att betrakta som ett sammanhängande vapensystem så att det skulle få konsekvenser för den materiel som redan har levererats under en följd av år, om vi sade nej till nya leveranser. Den bedömning som har gjorts här gäller hur nära systemet hänger ihop och hur nära yrkandena om leveranser hänger ihop med tidigare leveranser.

Birgit Friggebo: Vi har under arbetets gång kunnat konstatera att de kontrakt

som grundar sig på beslutet i februari var tecknade under 1983 och 1984, alltså efter det att Mats Hellström tillträdde som utrikeshandelsminister. Vi har också fått bekräftat under en utfrågning med krigsmaterielinspektören att det inte har funnits några bindande beslut tidigare vad gäller exporten.

Jag skulle vilja citera ett uttalande som Mats Hellström gjorde den 20 mars 1986 i riksdagen som svar på en fråga: "Det gäller inga nya vapensystem utan en uppföljning av tidigare åtaganden – bindande åtaganden som går tillbaka till de regeringar där Maria Leissners partivänner deltog." – – – Det handlar inte "om några nya åtaganden, utan den vapenexport som nu tillåts är en följd av tidigare åtaganden".

Det har sedan följts upp i andra uttalanden vid sidan om riksdagen där det sägs: "Det enda som vi accepterar är alltså reservdelar och ammunition som är en följd av de kontrakt som tidigare beslutats och som vi var kritiska mot när den dåvarande regeringen beslöt om dem. Därmed är de ett faktum. Våra regler är sådana att reservdelar kan levereras också i konfliktsituationer, men under min tid har inga nya kontrakt tillåtits med Indonesien." Det är ett referat från TV 2 den 1 december 1985, alltså innan beslutet fattades av regeringen, men kännedom om kontrakten fanns vid den tidpunkten i regeringen.

Jag fortsätter: "Vi var kritiska mot att man tog upp den vapenexporten då" – på den gamla regeringens tid – "men besluten fattades av den dåvarande regeringen i legal ordning. Det som jag kan påverka nu är nya kontrakt, och där säger jag nej." Då låg kontrakten alltså uppenbarligen för beredning i regeringen, eftersom beslutet kom bara ett par månader senare.

Jag vill referera ytterligare ett uttalande som gjordes efter det att regeringen fattat sitt beslut. Det gäller Indien, som jag återkommer till i samband med praxisfrågan. Där sägs det: "Indien är ett neutralt land, och det var en klar politik från svenska regeringens sida att exportera vapen dit. I fråga om Indonesien är det annorlunda. Vi tillåter försäljning av vapensystem som beslutats tidigare, där vi måste fortsätta leveranser enligt kontrakten." Det indikerar att det skulle ha varit kontrakt enligt beslut som fattats tidigare.

Jag har läst upp det här därför att det förstärker det som också har sagts i riksdagen, att den nuvarande regeringen inte skulle ha någonting att säga till om i denna fråga. En del skulle kalla det för att vilseleda både riksdagen och det svenska folket. Jag skulle vilja fråga vad du kallar det.

Mats Hellström: Det är inte särskilt svårt att svara på det. Jag har aldrig påstått att man skulle vara juridiskt bunden. Det finns inga sådana rekvisit i vår lagstiftning att man är juridiskt bunden. När jag talar om att vara bunden gäller det den totala bedömning som regeringen enligt riktlinjerna skall göra. Om vi har sagt att vi skall följa upp följdleveranser, får vi undersöka hur hård anknytningen är mellan yrkandena som kommer nu och tidigare yrkanden.

Där har man tekniskt delat upp beställningarna i tre kontrakt vid olika tidpunkter. Jag beskrev att det skedde därför att man ville bygga upp en kapacitet vid indonesiska varv. Men det är samma system, och att man har olika kontrakt torde vara en teknisk fråga.

När jag har uttalat mig om att man inte tillåter nya kontrakt har jag avsett

nya områden utöver sådana där man är bunden. Med "bunden" avser jag "politiskt bunden vid tidigare åtaganden".

Också efter det här beslutet har vi sagt nej till nya yrkanden om leveranser till Indonesien på nya områden – där har vi inte känt oss bundna. Den bedömning jag har gjort har gällt om jag skall anse mig bunden, när vi skall följa upp tidigare beslut, att acceptera de nya yrkandena eller inte. Det är vad jag menar med att vara bunden. Naturligtvis är detta en del i regeringens totalbedömning, där vi också väger in situationen i landet.

Riktlinjerna, som du citerar, säger om den här frågan bl.a. följande på s. 4 i vår promemoria: "Regeringen har alltså i detta fall ansett att beställningar som ingår i en långsiktig systemuppbyggnad – bekräftad också från indonesiskt håll – bör fullföljas." Carl Johan Åberg kanske kan nämna någonting om våra undersökningar om hur nära åtagandena hänger ihop och om varför leveranserna bör fullföljas. Vi säger att det är viktigt för att Sverige skall kunna behålla sin trovärdighet. "Det ligger helt i linje med riksdagens riktlinjer vilka också understryker att man även måste beakta de svårigheter som uppstår om påbörjade eller kontrakterade leveranser måste avbrytas."

Olle Svensson: Jag hälsar också Carl Johan Åberg från utrikesdepartementet välkommen till utskottet.

Mats Hellström: Svaret på Birgit Friggebos fråga är att jag aldrig har uttalat mig om att man skulle vara juridiskt bunden. Men när man tar ställning till yrkanden från företag om leveranser som ingår i en serie som påbörjats tidigare där det handlar om vapensystem så att det är av stor betydelse för de tidigare leveranserna att fortsatta leveranser sker av samma vapensystem, då har vi ansett oss politiskt bundna att låta leveranserna fullföljas, medan vi icke ansett oss bundna i andra fall. Jag har sagt nej till andra yrkanden. Det är en politisk bedömning jag talar om, inte en juridisk.

Fru Friggebo citerade vad jag har sagt i riksdagen om att vara bunden. Det är vad jag har sagt också här. Jag tar ställning i en viss situation. Skulle det vara fullt krig i Indonesien, gäller inte den bindningen. Det är i en viss situation som besluten fattas i relation till tidigare beslut och de leveranser som har skett, under hänsynstagande till den långsiktiga trovärdighet man måste ha som leverantör, givet naturligtvis den internationella situationen i området – den har väsentligt förändrats sedan 1970-talet, men det kan vi återkomma till.

Birgit Friggebo: Det talas här om flera bindningar: dels till att det förekommit leveranser tidigare, dels bindningar till tekniken. Jag återkommer senare till det. Det är litet besvärligt om hela diskussionen om alla frågor tas upp i ett enda svar.

Vi fick i riksdagen ett, som jag uppfattar det, auktoritativt uttalande från utskottets företrädare, som också var korresponderat med regeringskansliet. Där framstod det som fullt klart att man gör en koppling till de bestämmelser som finns om att man kan fortsätta att leverera reservdelar oberoende av de fyra hinder som finns för krigsmaterielexport. Jag citerar vad som sades i riksdagen:

"Då det gäller affärer av den typ reservationen syftar på," alltså

februaribeslutet, "har regeringen dock utgått ifrån att begreppet följdleveranser" – som är det nya begrepp som regeringen har infört om reservdelar – "numera måste anses innefatta inte enbart ammunition och reservdelar utan också likartade vapen, när väl en gång ett systemval har skett."

Nu har vi fått höra av Mats Hellström att det uttalandet är grundlöst, vilket förvånar mig. Det kanske Carl Johan Åberg kan kommentera senare.

När sådana här uttalanden görs har de naturligtvis praxisverkan för framtiden. Jag skulle vilja fråga om framtida borgerliga regeringar kommer att vara bundna av t.ex. sådana order som har beslutats beträffande Indien, till uttalanden som har gjorts i riksdagen och som korresponderar med regeringskansliet.

Mats Hellström: Det är svårt för mig att svara på frågor om en diskussion som har förts i riksdagen mellan ledamöter av konstitutionsutskottet. Vad jag har uttalat mig om är den kritik som har riktats mot mig då man sagt att jag skulle ha slirat och börjat kalla kanoner för reservdelar. Det har jag aldrig sagt.

Vad sedan gäller vapensystem vill jag säga att man under 1970- och 1980-talen mer och mer kommit att sälja sammanhängande vapensystem. Det är väl en del av vapenutvecklingen att det är ovanligare än förr att man säljer enskilda kanoner eller enskilda vapen. Man ser till att vapnen kan samverka, och man gör antagligen systemval mer än på 1960-talet. Det kan naturligtvis implicera besvärliga tolkningsfrågor för dem som skall handha vapenexporten.

Jag utgår från att det är det som Birgit Friggebo syftar på när hon citerar uttalandet av konstitutionsutskottets ordförande. I den nya lagen om vapenexport som riksdagen antog 1982 talas det om en totalbedömning som skall kunna väga in moment som inte fanns med i 1971 års riktlinjer. Detta återspeglas i vad Birgit Friggebo läste upp. Man talar väl mer om en totalbedömning mot bakgrund av att systemleveranser har blivit vanligare än de varit under tidigare perioder, då man köpte vapen mer ad hoc. Det är ett av motiven till att riksdagen 1982 talade om en totalbedömning, som inte fanns med i 1971 års riktlinjer.

Till frågan om Indien är jag beredd att återkomma. Jag föreställer mig att det för en regering, som har samma uppfattning om hur man bör hantera vapenexportfrågorna som min egen regering har, inte blir lätt att avbryta leveranser, men det är en hypotetisk fråga som jag inte här kan ge svar på. Om man tillämpar de bedömningsgrunder vi har för vapenexport utgår jag från att det kan vara svårt att avbryta leveranserna, såvida inte situationen i landet förändras exempelvis genom ovillkorliga exporthinder i krig.

Jag vet inte om Carl Johan Åberg kan redogöra för den länk som jag inte har möjlighet at utveckla, alltså utöver att bedöma hur de yrkade leveranserna hänger ihop med de tidigare leveranserna från 1970-talet till Indonesien. Vad händer om man säger nej till ytterligare beställningar? I vilken mån river man upp gamla system? Hur nära hänger de ihop? Carl Johan Åberg har besökt Indonesien vid den tid när frågan var aktuell och fått deras bedömning.

Birgit Friggebo: Jag vill föreslå att vi lämnar den tekniska redogörelsen till senare och går vidare.

Carl Johan Åberg: Jag beklagar att jag kom för sent och beklagar ännu mer att jag måste gå strax före kl. 12 eftersom vi skall ha en presskonferens om Sydafrika-propositionen där utrikeshandelsministern önskar min närvaro.

Jag besökte Indonesien som ledare för en handelsdelegation de första veckorna i januari 1986. Vid det tillfället hade jag också möjlighet att sammanträffa med generaldirektören vid utrikesministeriet – man har inte statssekreterare i Indonesien, och han är den högste tjänstemannen vid utrikesdepartementet.

Han uttryckte sig diplomatiskt och förde på tal att det kommit till deras kännedom att det förekom tveksamhet i Sverige inför att fortsätta och, som han uttryckte det, fullfölja leveranser av vapen till den indonesiska marinen. Han lyfte fram fyra faktorer som på ett negativt sätt skulle påverka den indonesiska marinens utbyggnad på det här området om leveranserna skulle avbrytas.

Den första var att de fartygskonstruktioner som redan var på gång skulle få göras om. Det skulle leda till fördyringar i tillverkningsledet. Vissa standardritningar hade redan utförts för hela serien. Dessutom åberopades tre ytterligare förhållanden kring fortsatta Boforsleveranser: hela underhållsverksamheten med verkstäder och sådant var baserad på fortsatta leveranser från Bofors. Hela reservdelsförsörjningen var baserad på att leveranserna från Bofors skulle få fortsätta. Man hade t.o.m. inrättat en särskild skola för utbildning av servicepersonal för kanonerna.

På alla dessa fyra punkter skulle ett avbrytande av leveranserna leda till betydande ekonomiska konsekvenser för den indonesiska marinen. Dessutom, sade han, skulle det även på ett avgörande sätt påverka Sveriges trovärdighet som vapenleverantör. Han gick så långt att han sade att det inte bara skulle påverka det egna landet, utan det skulle få omfattande verkningar.

Dessutom förde han ett resonemang om vad som hade hänt på Östra Timor och frågade varför svenska regeringen nu intog denna ståndpunkt, när man tidigare hade givit tillstånd. Men det senare kanske inte har direkt med denna fråga att göra.

När jag kom hem och rapporterade detta ville vi inte ta hans resonemang för gott utan hemställde om en bedömning från våra egna utredande myndigheter, i första hand försvarets materielverk och förvarets forskningsanstalt.

Sammanfattningsvis kan man säga att indonesiska regeringen genom generaldirektören i utrikesdepartementet såg synnerligen allvarligt på ett avbrytande av leveranserna på grund av att de hade valt Boforssystemet och att det skulle bli kostsamt att välja något annat.

Birgit Friggebo: Bakgrunden är att regeringen inte tillåter, som man säger, nya vapensystem. Det är utgångspunkten, och det har också meddelats exportföretagen i Sverige på ett tidigt stadium och, som jag förstått det, flera gånger, från 1982 och framåt.

Frågan är då vad svaret hade blivit om de fått samma besked beträffande Indonesien för dessa existerande luftvärnskanoner. Det som nu redovisas är ett tjänstemannayttrande från försvarets materielverk som kom in 1986 bara

några dagar före beslutet. Vad hade svaret blivit om beskedet hade givits redan i början av 1983?

Mats Hellström: Det besked som Bofors liksom övriga svenska försvarsindustrier har fått är att man icke kan påräkna några tillstånd för nya engagemang.

Bofors har uppenbarligen utgått från att det engagemang man höll på med var ett gammalt engagemang. Jag har refererat till den skrivelse man gav in när vi sagt nej första gången, att det var ett sammanhängande program för patrullbåtar som delades på tre kontrakt. Man skulle bygga vid sydkoreanska och tyska varv och sedan på indonesiska när man skaffat sig tillräcklig kompetens. Utgångspunkten var att det gällde gamla åtaganden.

Vi sade nej först. Vi intar allmänt en restriktiv hållning, och vi vill hellre vara restriktiva än generösa. Det är inte ovanligt att företag får nej på sina yrkanden men sedan återkommer och skärper sin argumentering och kanske visar vilka skäl de har för sin bedömning. Det är ingenting som bara gäller det här fallet, utan det förekom också i andra fall. När företaget återkom var det för att visa hur systemet hängde ihop.

Svaret på Birgit Friggebos fråga är att när avbrottet än hade skett hade det fått de verkningar som Carl Johan Åberg beskrivit och som FMV understrukit.

Birgit Friggebo: Betyder det att företaget 1983 fick besked att det icke skulle ges tillstånd för denna typ av leveranser men att företaget sedan tvingade fram ett bifall?

Mats Hellström: Företaget har fått beskedet att man icke kan påräkna tillstånd för nya engagemang utan enbart för uppföljning av tidigare leveranser. Uppenbarligen har Bofors bedömt att dess program är en uppföljning av tidigare leveranser. Det har vi sedan fått styrkt dels från indonesiskt håll, dels genom den tekniska bedömning som försvarets materielverk har gjort.

Birgit Friggebo: Varför gavs inte det beskedet på ett tidigt stadium? Vad var anledningen till att man sedermera fattade beslut i slutet av 1985 och sade nej? Det måste ha blivit allt svårare allteftersom tiden gick.

Mats Hellström: Jag förstår inte frågan.

Vi sade från början till företaget att det icke kan påräkna tillstånd för nya engagemang. Det har det fått besked om många gånger. Sedan återkom företaget till KMI med sina yrkanden. Bofors yrkade 1985 tillstånd för utförsel av kanoner till nya båtar. Vi sade då nej därför att vi på det underlag vi hade uppfattade att det var ett nytt engagemang. Ett halvår senare återkom Bofors och visade hur detta engagemang hängde intimt samman med de tidigare leveranserna.

Som jag sade ställer Birgit Friggebo precis den fråga där regeringen har gjort en noggrann prövning när Bofors kom tillbaka: är detta en leverans som hänger så intimt samman med det tidigare beslutade vapensystemet att vi bör säga ja? Då hade vi som underlag beskrivningen från Bofors av hur

kontraktet hängde ihop och hur detta var ett sammanhängande program för ett vapensystem.

Vi gjorde sedan en teknisk bedömning och tog från försvarets materielverk in uppgifter som styrkte detta. Skulle vi säga nej till de sista leveranserna, skulle det få konsekvenser för då redan beslutade båtar. Den uppfattningen delades av den parlamentariska nämnden, som bedömde att detta var följdleveranser.

Birgit Friggebo: Jag frågade varför det undantaget gjordes för det som du kallade gamla åtaganden, när besked gavs till företaget att det inte kunde bli tal om nya vapen till Indonesien. Varför gjorde man ett undantag med tanke på den bakgrund du själv angav för vapenexport till Indonesien? Man sade nej i mitten på 1985, och sedan ändrade man sig i februari.

Mats Hellström: Vilket var undantaget?

Birgit Friggebo: Du säger att ni hade talat om för företaget att ni inte tillåter nya vapensystem men att leveranser av de gamla får fortsätta. Varför gjorde du det undantaget, att man skulle få fortsätta gamla leveranser?

Mats Hellström: Menar du: varför sade vi inte nej till *all* vapenexport till Indonesien? Bakgrunden är utvecklingen i området. Under mitten av 1970-talet rådde det fullt krig kring Östra Timor efter det att Portugal lämnat ön. Man kan diskutera om när det pågick fullt krig, men de flesta bedömare säger att det var intensiva strider 1976–1978. Sedermera har enligt samstämmiga uppgifter – förutom de uppgifter som kommer från befrielserörelsen Fretilin – striderna avklingat i högst betydande grad. Det som har förekommit under mitten av 1980-talet och även under det tidigare 1980-talet har varit då och då uppflammande skärmytslingar i djungeln. De har haft olika intensitet. Ibland har det varit mycket lugnt, ibland har skärmytslingarna kunnat tillta.

Jag tror ingen seriös internationell bedömare kan hävda annat än att det icke har rått krigstillstånd på Östra Timor under de senare åren och att det är väsentligt lägre spänning i området än tidigare.

Det skulle alltså inte vara rimligt att utifrån en bedömning av läget i området hävda att de fyra exporthindren skulle föreligga. När beslut hade fattats av de borgerliga regeringarna om att sälja vapen till Indonesien måste vi bedöma läget i området och avgöra om det fanns skäl att följa upp tidigare åtaganden. Vi menar att den minskning av spänningen i området som otvetydigt har ägt rum leder till att det hade varit orimligt av oss att säga nej till varje leverans till Indonesien och att vi bör honorera de åtaganden som gjorts tidigare. De första åren gällde det reservdelar och ammunition, och mot den bakgrund jag har beskrivit blev det sedan kanonerna till serien av båtar.

Birgit Friggebo: Det betyder att regeringen gjorde en självständig prövning om det är fullt möjligt att leverera den här typen av vapen till Indonesien? Det går att svara ja eller nej på den frågan.

Mats Hellström: Regeringen gör i varje ärende en totalbedömning, och regeringen tar självfallet ansvar för varje bedömning. I totalbedömningen

väger man in läget i området som *en* faktor. En annan faktor är tidigare åtaganden. Där menar jag att vi varit politiskt bundna mot bakgrund av situationen i området. Det innebär inte att vi skulle ha samma bindningar om det vore en krigssituation. Den totala bedömning som det sägs i lagen att vi skall göra handlar om situationen i området och handlar om tidigare åtaganden. Riksdagens riktlinjer tar hänsyn till de svårigheter som uppstår om påbörjade eller kontrakterade leveranser måste avbrytas.

Olle Svensson: Får jag skjuta in tre frågor för att det inte skall bli något missförstånd.

Stämmer det att regeringen i beredningen av de här ärendena haft att ta ställning till FMV:s tekniska prövning, om det rör sig om en leverans som hade att göra med tidigare åtaganden? Stämmer det att man byggde på de informationer man fick genom statssekreterare Åbergs besök i Indonesien? Stämmer det att när detta ytterligare bedömningsmaterial redovisades var man i den parlamentariska nämnden med undantag för centerpartiet, som inte deltog, benägen att tillstyrka ett ja till Bofors framställning?

Mats Hellström: Svaret på det är ja, med det tillägget att som ytterligare underlag hade såväl regeringen som den parlamentariska nämnden den promemoria där Bofors redovisade hur kontraktet hängde ihop och vad som skulle hända om man avbröt leveranserna.

Birgit Friggebo: Mats Hellström är tillbaka vid bindningarna och refererar till ett uttalande i riktlinjerna som avser påbörjade eller kontrakterade leveranser. Detta gäller när licens har utfärdats, och det är inte aktuellt i denna fråga, så det kan vi avföra. Då är det fråga om bindningar till tidigare åtaganden och bestämmelser om reservdelar.

Jag går tillbaka till det uttalande som inte fälldes i konstitutionsutskottet i våras, och jag vill fråga Carl Johan Åberg: är det riktigt att Olle Svensson har fått förslaget till vad han sade i riksdagen från dig?

Carl Johan Åberg: Vilket förslag?

Birgit Friggebo: Uttalandet att man numera får anse att också vapensystem ingår i de bestämmelser som gäller reservdelar.

Carl Johan Åberg: Svar: nej.

Olle Svensson: Jag tar ansvaret för mina egna uttalanden.

Birgit Friggebo: Det finns anledning att återkomma till den saken.

Mats Hellström: I frågan huruvida det var relevant att i det sammanhanget tala om att avbryta påbörjade eller kontrakterade leveranser vill jag säga att det visst var relevant. Det avgör om man bedömer Sverige som en trovärdig leverantör. Riksdagens riktlinjer uppställer två målsättningar, som kan vara nog så svåra att förena. Den ena är att restriktivitet skall prägla handläggningen. Den andra har samband med att om vi anser att vi behöver en vapenexport för att kunna ha en försvarsindustri i landet, behöver vi vara trovärdiga som leverantörer. Det är i det sammanhanget man talar om påbörjade eller kontrakterade leveranser. Kontrakt skrivs av företagen, men

regeringen ger utförseltillstånd.

När det gäller reservdelar har jag försökt utveckla frågan, eftersom den har varit så debatterad och det förekommit olika uppfattningar om den. Jag hänvisar den intresserade till s. 5 i den promemoria som vi har givit in. Där understryks följande, som torde vara av vikt mot bakgrund av vad Birgit Friggebo sade:

"I debatten har det framförts att endast reservdelar skulle utgöra sådana följdleveranser som kan exporteras. Men riksdagens riktlinjer har en annan utgångspunkt, som innebär att även i krig eller om övriga exporthinder råder bör reservdelar få exporteras för så vitt inte något ovillkorligt exporthinder föreligger – ovillkorliga hinder är FN-beslut. I övrigt lägger inte riksdagens riktlinjer några restriktioner på följdleveranser utöver det allmänna uttalandet om restriktivitet, som generellt gäller vapenexporten." Där har systemförsäljningar – att man säljer hela vapensystem – blivit vanliga. 1971 års riktlinjer tog icke upp den frågan. 1982 års lag talar om en totalbedömning där man skall väga in flera element än man förutsåg i 1971 års lagstiftning, och där kommer frågorna om vapensystem in.

Birgit Friggebo: Jag tror inte det går att få en klar bild av detta när man hoppar från det ena till det andra. Men jag vill ställa en konkret fråga: menar Mats Hellström att uttalandet om påbörjade eller kontrakterade leveranser handlar om sådana fall där företaget har skrivit kontrakt men regeringen inte har givit tillstånd? Är det Mats Hellströms uppfattning om de riktlinjer som riksdagen har antagit?

Mats Hellström: Riksdagens riktlinjer tar upp den frågan i ett sammanhang där man talar om vår trovärdighet. I riktlinjerna är detta sammankopplat. I samma mening står det om påbörjade eller kontrakterade leveranser. Det måste syfta på både att man avbryter där tillstånd har givits och att man säger nej där kontrakt har tecknats men utförseltillstånd ännu inte har givits. Det finns skäl som har med vår trovärdighet att göra. I det sammanhang som påbörjade eller kontrakterade leveranser nämns måste man utgå från att det också avser utförseltillstånd.

I vilka konkreta frågor menar Birgit Friggebo att vi hoppar från det ena till det andra?

Birgit Friggebo: Den utvärderingen gör jag själv.

Mats Hellström: Om det finns någon fråga kvar, är jag angelägen att få svara på den.

Birgit Friggebo: Jag tror inte vi kan få någon större klarhet eftersom man hoppar från område till område.

Nils Berndtson: Mats Hellström spelar en något annorlunda roll i dag än förr. Nu försvarar han vapenleveranser till Indonesien, som han varit starkt kritisk mot tidigare.

Jag vill erinra om en riksdagsdebatt 1979 när det var fråga om Indonesiens behov av de här vapnen. Mats Hellström sade: "Detta visar två saker: för det första att kriget på Östtimor har varit av sådan häftighet att Indonesien har tömt sina vapenlager och för det andra att vi får se den svenska vapenexpor-

ten till Indonesien som en export som direkt och snabbt hjälper Indonesien att föra sitt fruktansvärda krig i Östtimor."

Kan inte en förklaring till den ändrade situation som du åberopar i dag vara att de svenska vapnen har använts så att motståndet har minskat i Östtimor?

Jag tycker att regeringen mot den här bakgrunden måste göra politiska värderingar. Mats Hellström kommer tre gånger tillbaka till önskvärdheten av att fortsätta leveranserna enligt tidigare kontrakt som är knutna till vapensystem som man har val.

Min fråga är: En regerings utrikespolitik kan väl inte bestämmas av en tidigare regerings ställningstaganden? Det kan väl inte få vara så att tidigare kontrakt väger tyngre än de politiska bedömningarna? Jag skulle vilja veta vilken prövning som har gjorts i det avseendet. Vad har fått väga tyngst i regeringens ställningstagande?

Mats Hellström: Under perioden 1975–1978 var striderna som häftigast, och det rådde en ren krigssituation. I en krigssituation gäller andra kriterier vid bedömningen av svensk vapenexport. Då gäller exporthindren, och man får bara leverera reservdelar. I en krigssituation gäller hårdare regler i vår lagstiftning.

Regeringen har hämtat in underlag från många källor, både från befrielserörelsen i området och andra länders bedömningar. Debatten om situationen på Östra Timor har förts framför allt i Australien. Det är från den australiensiska pressen som de flesta uppgifterna kommer, men vi har tagit in uppgifter också från diplomatiska källor på andra håll för att värdera situationen. Det är svårt att exakt mäta spänningen, men jag menar att det är en väsentligt lägre spänning i området under 1980-talet än det var åren 1975–1978.

Vi har också värderat uppgifter från befrielserörelsen Fretilin. Vid ett besök i Sverige i våras sade en representant för den i svensk TV att han icke kan styrka att svenska vapen för närvarande skulle användas i striderna.

Vad det enligt min mening handlar om är då och då uppflammande skärmytslingar. Den materiel som regeringen givit tillstånd till i februari 1986 är marina luftvärnskanoner med ammunition, som är avsedda enbart för verkan mot flyg och övervattensfartyg. Det gäller bestyckning av patrullbåtar, och att det under 1980-talet skulle ha förekommit strider av marin karaktär har ingen hävdat.

Nils Berndtson: Om krigssituationen varit densamma som den i mitten av 1970-talet som du har beskrivit, skulle då regeringen ha sagt nej?

Mats Hellström: Jag utgår från det – till annat än reservdelar i en krigssituation.

Nils Berndtson: Då kvarstår frågan, om en regering kan känna sig så bunden av tidigare åtaganden att den inte kan göra en politisk bedömning. Även reservdelar kan användas till de svenska vapnen för krigshandlingar mot Östra Timor.

Mats Hellström: Vi har en lagstiftning som säger att också i krig kan reservdelar levereras. I övrigt skall regeringen göra denna totalbedömning. I

den ingår en bedömning av läget i området, som nu är väsentligt annorlunda än tidigare. I den prövningen ingår också att bedöma om de tidigare leveranserna innebär sådana åtaganden att man måste fullfölja dem.

Nils Berndtson: Har Mats Hellström någon kommentar till att det större lugn som du nu påstår råder skulle vara ett resultat av att svenska vapen tidigare satts in? Är det rimligt att fortsätta att leverera vapen till Indonesien?

Mats Hellström: Det finns uppgifter om att det under 1970-talet skulle ha förekommit beskjutning från fartyg mot kusten och det skulle i så fall ha kunnat ske med svenska vapen, men jag har inte sett några uppgifter om att någon sådan marin aktivitet skulle ha förekommit i området efter den tiden.

Anders Björck: Har definitionen av vad som skall anses vara följdleveranser tillämpats i något annat fall med samma argumentering som har gällt Indonesienfallet under Mats Hellströms tid som utrikeshandelsminister?

Mats Hellström: "Samma situation" är väl inte så vanlig. Jag kan väl inte på rak arm se att det skulle ha förekommit någon liknande typ av ärenden. Du talar alltså om en situation där man tidigare skulle ha varit kritisk och där leveranser skett i en krigssituation eller liknande men där man nu bedömer att läget är mindre spänt. Jag kan inte på rak arm se att det förekommit någonting sådant under min tid. Indonesien har varit ett speciellt ärende, eftersom det gällt att värdera både en konflikt som avtagit och hela situationen i området och tidigare leveranser.

Många av de beslut om vapenexport som fattats under min tid har handlat om att följa upp leveranser av vapensystem eller att ge utförseltillstånd för nya vapen till gamla länder.

Anders Björck: Vi fick en uppgift av tf. krigsmaterielinspektören Jörgen Holgersson om att Robot 70 hade exporterats till Indonesien 1982. Det här var före Mats Hellströms tid som utrikeshandelsminister, men har han eller Carl Johan Åberg sedan haft någon beröring i tjänsten med export av Robot 70 eller reservdelar eller liknande följdleveranser?

Mats Hellström: Nej, det har jag inte haft enligt vad jag kan erinra mig. Beträffande Indonesien fattades ett beslut den 29 april 1982. Inga leveranser har skett därefter såvitt jag vet.

Anders Björck: Jag har två korta frågor, som egentligen bara är *en* fråga. Har det under Mats Hellströms tid som utrikeshandelsminister i något fall hänt att man när det gäller vapenexport har gått emot den rådgivande nämnden resp. uttalanden i utrikesnämnden?

Mats Hellström: Nej. Vi har såvitt jag vet aldrig gått ifrån de rekommendationer som har givits i den rådgivande nämnden. De beslut vi har fattat i regeringen har följt den rådgivande nämnden. Jag kan heller inte erinra mig något fall där vi skulle ha gått emot en rekommendation från utrikesnämnden. Utrikesnämnden behandlar ju de större och viktigare frågorna, och där har det förevarit systemfrågor och liknande, medan den parlamentariska nämnden bedömer bägge delarna. Regeringen har följt de råd som har givits.

Anders Björck: Jag skulle önska en komplettering när det gäller den rådgivande nämnden – utrikesnämndens sätt att arbeta är mera känt. Har det i de fall som dragits där under Mats Hellströms tid alltid varit enhälliga rekommendationer från den rådgivande nämnden?

Mats Hellström: Om jag skall svara på den frågan rakt ut måste jag göra reservation för att jag kan minnas fel.

I fallet Indonesien var läget det, att centerpartiet, som inte var representerat vid sammanträdet, hade ett principiellt stämmobeslut om att man inte bör sälja till Indonesien.

Jo, det har förekommit ett fall, om jag minns rätt. Jag är inte själv ledamot av nämnden, utan den leds av KMI. Jag erinrar mig att vid den första prövningen av Indonesien, i maj 1985, rekommenderade den parlamentariska nämnden att vi skulle säga nej, vilket vi också gjorde, men moderata samlingspartiets företrädare deltog i varje fall inte i den rekommendationen. Huruvida han direkt sade att man borde sälja kan jag inte säga på rak arm, men det går lätt att kontrollera med krigsmaterielinspektionen.

Min allmänna bedömning är att den parlamentariska nämnden har haft mycket samstämmiga uppfattningar. Om någonting varit osäkert, har man bordlagt ärendena i parlamentariska nämnden och inhämtat nytt underlag. Jag tror det har varit en vanlig arbetsform att nämnden har bordlagt ärenden och fått mer underlag. Någon reservation har icke redovisats för mig annat än att jag tror att moderaterna hade en avvikande mening på våren 1985.

Det har sagts i pressen på senaste tiden att nämnden inte skulle ha fått tillräckligt underlag. Jag vill då säga att någon kritik aldrig har framförts till mig mot underlaget. Jag har varit noga med att fråga krigsmaterielinspektören om nämnden får allt material som den önskar, eftersom den är ny. Någon kritik har icke framförts under den här tiden. Det är i så fall någonting man har sagt i efterhand.

Bertil Fiskesjö: Jag vill ställa en summerande fråga. Det är nu bekräftat av Mats Hellström att några juridiska bindningar för oss att fortsätta leveranserna till Indonesien icke har funnits. Det stämmer då med vad krigsmaterielinspektören sade. Sedan återstår vad man kan kalla politiska bindningar. Är det Mats Hellströms uppfattning att varje regering som det politiskt ansvariga organet är fullt fri att självständigt ta ställning till hur man beslutar utan hänsyn till tidigare regeringars beslut? Är det en korrekt summering?

Mats Hellström: Ja, det tycker jag. Varje regering tar ansvar för sina beslut. Det skall vara en totalbedömning där man får väga in situationen i området och graden av kopplingar och bindningar till tidigare leveranser. Det är mot den bakgrunden jag menar att vi varit bundna. I andra fall där jag icke känt mig bunden har vi sagt nej till yrkanden om leverans.

På den här punkten har jag känt mig bunden. Jag hänvisar återigen till redovisningen av effekterna av att bryta leveranser av system till de redan levererade båtarna.

Svaret på din fråga är ja.

Ingela Mårtensson: Jag vill fråga om den parlamentariska nämnden delar uppfattningen om följdleveranser.

Mats Hellström: Ja.

Ingela Mårtensson: Också den använder begreppet följdleverans?

Mats Hellström: Jag hänvisar till den redovisning som krigsmaterielinspektören har gjort efter sammanträdet. På s. 10 i promemorian till konstitutionsutskottet står det: "UD:s politiska avdelning tillstyrkte ansökan. De närvarande ledamöterna i den rådgivande nämnden hade inget att erinra mot att tillstånd beviljades för utförsel, som bedömdes vara följdleverans."

Samma rådgivande nämnd hade sagt nej ett halvår tidigare. Den rådgivande nämnden hade precis samma fråga att bedöma som regeringen. Den hade också att ett halvår senare, när Bofors kom tillbaka, ta ställning till om det var en följdleverans. Den har haft samma underlag i form av promemorior från FMV och Bofors och ställdes inför samma fråga, om man skulle ändra sin tidigare uppfattning. Den hade sagt nej tidigare och sade ja ett halvår senare.

Ingela Mårtensson: Har man avslagit några förfrågningar som gällt Indonesien under tiden från 1982 och till nu? Har det levererats ammunition?

Mats Hellström: Svaret på frågan om ammunition är ja – det har levererats till Indonesien under perioden.

Vad gäller frågan om avslag vill jag svara att det var ett avslag i juni 1985. Därutöver har vi sagt nej till ytterligare förfrågningar från företag som har ställt frågor om möjligheterna att exportera till Indonesien. Det har gällt exempelvis undervattensteknologi. De fallen har inte blivit föremål för yrkanden om utförseltillstånd, eftersom företagen har nöjt sig med beskedet att man inte kan få tillstånd.

Olle Svensson: Då går vi över till avsnittet om Singapore.

Jag vill skjuta in en upplysning, att vi just har klarat ut att Carl Johan Åberg kommer tillbaka till oss i samband med att Sverker Åström kommer hit.

Bertil Fiskesjö: De här utfrågningarna har en tendens att dra ut på tiden, och det gör att vi kan känna en viss tidspress. För den skull skall jag inte göra någon längre inledande förklaring utan gå direkt på mina frågor.

Den första frågan är av något övergripande natur: Tycker Mats Hellström att det inte har funnits någon anledning till särskild misstänksamhet när vapenleveranserna till Singapore har stigit så som de har gjort under senare år?

Mats Hellström: Jo. Svaret på den frågan är att det förvisso har funnits ett särskilt intresse för bevakning av vapenexporten till Singapore. Den var föremål för en riksdagsdebatt redan 1981 när de första misstankarna om smuggling kom fram, som gällde Dubai och Bahrain. KMI gjorde då en undersökning, och Burenstam Linder svarade på en fråga i riksdagen. Vi – och jag utgår från att det också gäller tidigare regeringar – har varit speciellt vaksamma. Krigsmaterielinspektören har försökt värdera om de yrkanden som kommer in om tillstånd för vapenutförsel till Singapore står i samklang med vad som är känt om Singapores försvar.

Som vi säger i promemorian till konstitutionsutskottet är möjligheterna begränsade i det avseendet. Alla länder – Sverige såväl som Singapore –

tillämpar försvarssekretess, så man får inte reda på i vilka förband vapnen finns. Det gör att man bara kan uppskatta storleksordningen. Sådana uppskattningar har krigsmaterielinspektören gjort genom att ta kontakt med svensk militär expertis för att undersöka vad som är en rimlig ammunitionsförbrukning och beväpning med hänsyn till vad som är känt om Singapores försvarsstyrkor. Han har också varit i kontakt med utländsk försvarsexpertis, militärattachéer och andra källor som finns närmare än vi och bättre kan bedöma försvarets behov i Singapore.

Om vi går in på de olika områdena, kan jag om ett område inte säga någonting alls – det gäller Robot 70 till Singapore – av det skälet att tillstånden till utförsel av ett betydande antal Robot 70 till Singapore har givits av tidigare regeringar – det sista beslutet är från våren 1982. Vad gäller värderingen av Robot 70 har jag ingenting att tillföra, men jag har inget skäl att utgå från annat än att krigsmaterielinspektören och tidigare regeringar har gjort en noggrann prövning, eftersom jag vet hur KMI behandlade frågorna när jag tillträdde.

Det gäller då i fortsättningen marina kanoner och – det som har ökat mest under min tid – FFV:s export av ammunition till granatgeväret Carl-Gustaf. En fråga som KMI har sett speciellt på är om ammunitionsleveranserna har varit av rimlig storleksordning. Dessutom har vi levererat olika typer av sjövärnskanoner – tolv stycken under 1986 och åtta stycken under 1985 under min tid – förutom en del reservdelar till Robot 70 och andra leveranser.

För att börja med marinkanonerna har det förekommit uppgifter som ser märkliga ut. Svenska freds- och skiljedomsföreningen och andra har uppgivit att man godtroget har sålt 40 kanoner till ett land som inte har förnyat en enda båt.

En redovisning av exporten av marina kanoner finns i det material ni har fått. Av 40 mm kanoner har xx levererats 1979, xx 1980, xx 1981, xx 1982 och xx av en annan typ 1980. Under min tid har beslut tagits år 1985 om xx och under 1986 om xx 57 mm kanoner. Vi har från KMI fått andra uppgifter om Singapores marina försvar än de som cirkulerat i pressen och som föranlett ironiska kommentarer om att man skulle vara godtrogen.

Singapores flotta omfattar xxx fartyg. Man har ett utbyggnadsprogram för Springboard-serien. Det är bl.a. till den serien som den export har gått som har skett under min tid.

Därutöver är Singapore världens näst största hamn. Det glöms ibland när man talar om att detta lilla land förbrukar så mycket vapen. Singapore har under lång tid varit den största militärbasen i den delen av världen, och Singapore som självständig stat har övertagit ett mycket stort försvar.

Det utvecklas i promemorian till konstitutionsutskottet att Singapore ägnar en betydligt större del av sin BNP än andra länder till försvaret. Man har en värnpliktstid på mellan 24 och 30 månader. Man har en mycket stor handelsflotta på 700–800 fartyg. Liksom vad som gäller i Sverige utgår man från att man kommer att mobilisera en del av handelsflottan i krig, och också de båtarna behöver luftvärnsskydd. Kanoner för sådant luftvärnsskydd är förrådsställda i fredstid.

Dessutom behöver sjömålskanonerna inte enbart användas på fartyg. Vi i Sverige, som har en lång kust, använder dem på fartyg, men mindre länder har också sådana kanoner monterade för att skydda flygplatser och liknande.

Singapore är ett litet land, så man kan använda sjömålskanoner fast monterade på marken. Behovet av sjömålskanoner kan därför vara större än antalet krigsfartyg.

Gamla fartyg har moderniserats, och man bygger nya.

Under den tid jag kan överblicka har storleksordningen av exporten av vapen varit rimlig i förhållande till vad som är känt om försvaret i Singapore.

När det gäller ammunition är det samma sak. Här talar jag inte framför allt om Bofors och smugglingsmisstankar, utan om FFV:s export av ammunition till Carl-Gustafs-geväret. I Singapore skjuter man under värnpliktstjänstgöringen med stridsammunition i en utsträckning som vi inte gör i Sverige, så man kan inte vid en bedömning utgå från den mängd ammunition som vi använder under fredstid. Dessutom har man lång värnpliktstid och övar under längre tid i Singapore, och man övar med stridsammunition.

Utbildningsbehovet ligger på xxx skott, alltså ett högt tal. Om man vill ha som reserv ett skott per vapen under xxx dagar, innebär det ett lagringsbehov bara som reserv av mer än xxx granater till ett värde av xx miljoner kronor.

Jag nämner de här siffrorna för att visa att krigsmaterielinspektören har bedömt förbrukningen av ammunition som rimlig med hänsyn till vad som är känt om hur man övar i Singapore. Svaret är att KMI har gjort sådana bedömningar under den tid jag hade ansvaret, och jag har skäl att tro att de tidigare regeringarna har gjort liknande bedömningar.

Om det därutöver har förekommit smuggling, är det utomordentligt allvarligt, och det är föremål för polisutredning. Men de bedömningar man gjort av de normala behoven antyder inte att vi skulle ha sålt för mycket till Singapore.

Betil Fiskesjö: Innebär då detta enligt Mats Hellström att det inte finns någon som helst anledning att misstänka att vapen som sålts till Singapore har gått vidare till andra länder?

Mats Hellström: Naturligtvis inte. Här har vi två frågor. Den första gäller KMI:s bedömning av Singapores normala behov. Där har man bedömt att mängden av ammunition framför allt till Carl-Gustaf men också till marina luftvärnskanoner är i nivå med vad som är känt om Singapores försvar. Det som mest har diskuterats i samband med misstankar om smuggling har varit Robot 70. Jag återkommer till att xxx vapen av typ Robot 70 har sålts före min tid, men jag har inget skäl tro annat än att den exporten har bedömts på liknande sätt.

Den andra frågan gäller misstankarna om smuggling. De kom först upp i riksdagen 1981. KMI gjorde då en utredning där man gick igenom försäljningarna av Robot 70 från Bofors. Man gick igenom vapen för vapen för att undersöka om de stämde med de vapen som KMI givit tillstånd till för Singapore. Man fick ett undertecknat dokument från dåvarande Boforsledningen med Winberg och Ardbo i spetsen om att ledningen icke hade någon som helst kännedom om någon kringgående rörelse eller något smugglingsförsök. Det var ett kategoriskt dokument som ledningen presenterade. Dessutom förelåg KMI:s egen utredning. Det var 1981, och det redovisades av Burenstam Linder i riksdagen.

Sedan har det av och till förekommit misstankar om att det skulle ha

smugglats, och det har lett till ökad vaksamhet. Samtidigt har det uppenbart varit svårt för polisen att på det underlag som fanns vid den tidpunkten gå till förundersökning. Polisen och KMI fick uppgifter från bl.a. Svenska freds- och skiljedomsföreningen, som man då bedömde inte var av sådan art att de skilde sig mycket från den utredning som hade refererats för riksdagen 1981.

Det var först sedan en person som hävdade att han själv deltagit i smuggling trädde fram som polisen bedömde att man kunde gå till förundersökning. Det skedde på våren 1985. Från den tidpunkt när förundersökningen började lade vi parallellt upp olika system för att försöka minska riskerna för en eventuellt fortsatt smuggling. Dels fick krigsmaterielinspektionen förstärkning, och den förstärkningen innebar också att man försökte mer djupanalysera olika tillstånd och beställningar, dels tog man kontakt med tullkriminalen och polisen och fick uppgifter till KMI som skulle underlätta för KMI att analysera om det fanns indikationer i beställningsdeklarationer och annat som kunde tyda på smuggling, dels försökte man förebygga en fortsatt eventuell smuggling genom att ta del av polisens utredningsmaterial om misstänkta mellanhänder, exempelvis företag som skulle ha smugglat krut och sprängmedel vidare.

Det började våren 1985 och ledde till att man i en rad fall sade nej till utförseltillstånd för leverans till företag som det fanns anledning att misstänka skulle ägna sig åt smuggling.

I början trodde man att man skulle få besked från polisutredningen ganska snart. Polisen bedömde på våren 1985 att man skulle vara färdig med förundersökningen i augusti 1985, så att man efter sommarmånaderna skulle ha ett utslag. Det ledde också till att vi under sommaren fryste ansökningarna om export till Singapore och låg på dem. Vi sade nej till en del annat, t.ex. sådant som gällde krut, som vi inte ville ta upp därför att vi var osäkra.

Sedan begärde polisen förlängd tid till november 1985. Det visade sig att inte ens den tidsplanen höll, utan utredningen skulle ta väsentligt längre tid. När vi inte kunde räkna med att få besked från polisutredningen tidigt måste vi inrikta oss på att få hantera ärendena om vapenexport från Bofors under lång tid medan det skulle pågå en polisutredning. Vi hade inga konkreta bevis, och vi måste ändå hantera vapenexportfrågorna.

Då beslöt vi att gå ytterligare ett steg, utöver de kontakter som fanns mellan KMI, tullen och polisen, för att parera risker för framtida smuggling. Vi beslöt att till krigsmaterielinspektionen knyta en person som hade en bakgrund som spanare inom rikspolisstyrelsen. Han skulle direkt på Bofors i kontakt med förundersökningsledaren bedöma om det fanns skäl för misstankar om risker för fortsatt smuggling inför bedömning av yrkanden om utförseltillstånd.

Jag redogjorde i riksdagen i oktober 1985 för hur det arbetet skulle gå till: "För att säkerställa att inte fortsatta leveranser av krigsmateriel från Bofors skall komma till annat slutmottagarland än det avsedda har KMI fått i uppdrag att kontrollera och följa enskilda exportleveranser från Bofors. Härför har en särskild tjänsteman knutits till inspektionen. Genom denna skärpta kontroll möjliggörs fortsatt behandling av ansökningar från Bofors. Som en förutsättning för fortsatt utförsel gäller att KMI efter noggrann kontroll, innefattande kontakter med förundersökningsledaren" – dvs. den

polisiäre undersökaren – "försäkrat sig om att leveransen sker helt i enlighet med gällande bestämmelser. Detta förfarande tillämpas för export från Bofors inte bara till Singapore utan även i vad gäller andra ansökningar där brottsmisstankar föreligger."

Framför allt den sista punkten har gällt de misstankar som funnits om vidareexport av krut och militära sprängämnen och liknande. Vi har haft ganska många fall att bedöma negativt. I fråga om många länder har det varit misstankar om vidareföring, och många av dem ligger i Västeuropa t.ex.: Österrike, Italien, Jugoslavien, Västtyskland, Holland och Finland. Det har givetvis inte varit någon lätt uppgift mot bakgrund av mängden av länder att göra bedömningarna, men man har ändå försökt. När man fått fram ett mönster som tyder på att vissa företag kan misstänkas för att låta leveranserna gå vidare har man sagt nej till fortsatta leveranser.

Vi har också skickat en särskild emissarie, Sverker Åström, till Singapore för att låta honom gå igenom krigsmaterielbestämmelserna med regeringen i Singapore. Han kom tillbaka med skriftliga och muntliga försäkringar att regeringen icke deltar i någon smugglingsaktivitet. Man hävdar att alla till Singapore sända vapen finns på plats i Singapores försvarsstyrkor.

Det som rör polisutredningen är svårt att kommentera nu. Det ingår i denna att undersöka hur en smuggling har skett, om den har förekommit. Vi kan inte veta det. Det finns teorier exempelvis om att vapnen har sänts legalt till Singapore eller något annat land och därifrån sänts vidare. Det kan också ha varit dubbleringar av försändelser. Detta vet vi ingenting om, och det är inte vår sak att bedöma. Det är en del av polisutredningen.

Efter det att förundersökningen börjat har man i kontakt mellan KMI, tullen och polisen och den speciella tjänstemannen på Bofors försökt bedöma de utförseltillstånd vi skulle ge för Bofors för att kontrollera att vi icke därmed bidrar till risker för vidare smuggling. Det är en besvärlig situation som uppstått genom att förundersökningen, som polisen trodde skulle ta slut efter några månader, har pågått i två år och fortfarande inte är slut. Det är en grannlaga och svår fråga för en regering att hantera vapenexportansökningar när polisutredningen inte är färdig och tar allt längre tid.

Bertil Fiskesjö: Jag har förstått det så att den ingående redovisning som Mats Hellström tidigare gjorde av att den svenska vapenexporten väl motsvarar legitima behov i Singapore inte utesluter risken för att delar av denna export kunnat komma på avvägar.

Mats Hellström: Nej, det kan vi naturligtvis inte utesluta.

Bertil Fiskesjö: Jag har ytterligare ett par frågor. Här nämnde Mats Hellström att Sverker Åström hade gjort undersökningar av förhållandena i Singapore. Vi skall så småningom träffa honom och får då ta del av hans egen redovisning. Jag vill i anledning av detta fråga, om svenska UD har gjort några andra undersökningar av förhållandena i Singapore än Sverker Åströms med anknytning till vapenaffärerna.

Mats Hellström: Ja, det har det gjorts. När det kommit uppgifter har vi försökt få dem belysta genom vår ambassad. Det har skett också innan

polisundersökningen påbörjades. Men man har kommit till ungefär samma punkt där man var 1981, att de rykten som funnits har fastnat vid en viss punkt där det inte varit möjligt att gå vidare och få mer kunskap än man hade 1981 när krigsmaterielinspektören och regeringen fann att man inte hade underlag för att säga att det hade förekommit smuggling. Man har som sagt också haft kontakt med andra länders militärattachéer. Olika kontakter har skett kontinuerligt i vart fall under min tid och säkerligen tidigare.

Därutöver har vi när förundersökningen börjat haft ytterligare kontakter. Sverker Åströms resa var det sista ledet i dem. Vi tog kontakt under sommaren genom vår ambassadör Arnold Willén med Singapores regering.

Svaret på Bertil Fiskesjös fråga är naturligtvis ja. Vi kan inte veta att det inte har förekommit smuggling. Vi kan bara göra en bedömning av storleken av vår export.

Man kan se till en annan del av exporten, som kan vara av intresse även om den inte rör Singapore. Efter de insatser som gjordes av KMI, tullen och polisen år 1985, då man försökte parera framför allt västeuropeiska försäljningar, har det märkts en avtagande tendens till export av sprängämnen i takt med att vi successivt sagt nej till leveranser till ett antal företag. Men vad som är orsak och vad som är verkan är svårt att säga.

Bertil Fiskesjö: De undersökningar som gjordes av läget i Singapore har inte inneslutit granskning av rykten om att svenska officiella personer på något sätt skulle vara inblandade i tvivelaktiga hanteringar?

Mats Hellström: Svenska officiella personer? Vad menar du med det?

Bertil Fiskesjö: Exempelvis personer som varit knutna på något sätt till UD.

Mats Hellström: Nej, det finns inga som helst misstankar att UD skulle ha varit inblandat i smuggling. Det har jag aldrig hört.

Bertil Fiskesjö: Jag ställer frågan därför att det förekommit rykten. Jag tycker det är bra att få dem så entydigt dementerade.

Sedan har jag ytterligare en fråga. När tillståndsgivningen till Singapore stoppats – men exporten fortsatte väl? – på sommaren 1985 antydde Mats Hellström att det gällde även andra länder. Då vill jag fråga vilka länder det i så fall var. Var det samma typ av misstankar om vidaretransport av vapen som var orsak till dessa andra stopp?

Mats Hellström: Det finns två led i detta. Det första var att vi under sommaren hade en frysning och låg på ansökningarna. Det var i ett läge där vi hade fått uppgifter om att polisutredningen skulle vara färdig i augusti. Då fanns det skäl att inte ta upp ansökningarna till behandling. Det andra momentet var att länsåklagaren i augusti uttalade
att han ansåg sig ha grund för att tro att Robot 70 förekom i Dubai och Bahrein och att de kommit dit via Singapore. I det läget trappade vi upp undersökningarna. Då instruerade vi först vår ambassadör Arnold Willén att konfrontera Singapores myndigheter med uppgifterna. Vi fortsatte frysningen i tro att utredningen skulle vara färdig i november 1985. När vi fick klart för oss att polisutredningen skulle ta mycket längre tid gick det inte att låta ansökningarna vila, utan vi måste hantera dem. Det ledde till de speciella

kontrollåtgärder som jag nyss redogjorde för. Detta gällde Singapore.

En annan del gällde misstankarna om smuggling av krut och sprängämnen. Där har olika länder varit föremål för polisutredningar. Det är svårt att uttala sig om detta, eftersom ingen vet någonting med bestämdhet förrän polisutredningen är klar, men länder som Italien, Jugoslavien och Österrike har nämnts, liksom Västtyskland och Östtyskland – det har då gällt transitering – och Finland, Belgien och Frankrike.

Om jag skall svara på Bertil Fiskesjös fråga måste jag göra den reservationen att detta är föremål för polisutredning. Vad polisen kommer fram till kan jag inte veta, men detta är länder som har nämnts som möjliga omlastningsländer varifrån krigsmateriel skulle ha skickats vidare.

I takt med att man fått misstankar redovisade från polis och tull har man sagt nej till leverans till ett antal företag. Exakt vilka insatser som har gjorts i dessa andra länder får krigsmaterielinspektören svara på. Vad jag nämnt nu är länder där det förekommit misstankar. I vilka fall de misstankarna är grundade kan vi inte ta ställning till förrän polisutredningen är klar, men det som har kallats "kartellen" i Västeuropa har man försökt hindra från att bedriva fortsatt smuggling genom att säga nej till olika företag.

Anders Björck: Har Mats Hellström tagit del av de anklagelser som kommit från det danska sjöfolksförbundet?

Mats Hellström: Uppgifterna från det danska sjöfolksförbundet kom förra måndagen, och sedan har det dementerats och inte dementerats fram och tillbaka huruvida man haft några uppgifter. För mig var de uppgifterna helt nya. Om de har kommit till utrikesdepartementets kännedom nu kan jag inte svara på – jag är inte i departementet nu. Under min tid har jag inte känt till dem.

Anders Björck: Har Mats Hellström under sin tid som utrikeshandelsminister kommit i kontakt med några trovärdiga bevis för att Robot 70 skulle finnas i Iran?

Mats Hellström: Nej, det har jag icke fått någon som helst uppgift om. Det stod 1984 eller möjligen i början av 1985 en uppgift om detta i en engelsk tidskrift. Bofors skrev till tidskriften och dementerade kategoriskt, och KMI gjorde ett försök att följa upp det.

Polisanmälningen om Robot 70 i Iran kom senare, först i december 1986. Man har fortsatt att undersöka detta. Men jag har icke fått några sådana uppgifter. Utförseltillståndet för Robot 70 till Singapore ligger också före min tid.

Anders Björck: Anser Mats Hellström att slutanvändarintygen är formulerade så heltäckande att det inte finns några legala kryphål?

Mats Hellström: Man skärpte kraven beträffande slutanvändarintyg i samband med den nya lagen om vapenexport 1982 genom att man har längre gående formuleringar. Man har också tryckt dem på ett annat sätt och på sedelpapper från Tumba. Såväl riksdagen som regeringen menade 1982 att den hårdare formen skulle tillämpas överallt.

Jag vill inte uttala mig om att de slutanvändarintyg som funnits exempelvis

under 1970-talet skulle ha mindre värde. I samband med skärpningen 1982 ansåg såväl riksdag som regering att det nuvarande intyget innehåller mycket klara åtaganden att icke exportera vidare. Det gäller inte bara på fem år som det gjorde i vissa fall på 1970-talet.

Riksdagens beslut innebär att det inte behövs slutanvändarintyg för krut och sprängämnen av den typ som är basämnen i ammunition. Slutanvändarintyg gäller ammunition men icke för basämnen.

Det beslut som då fattades av riksdagen innebar emellertid inte att man har rätt att vidareföra sådana ämnen - det är viktigt att säga det – eftersom de är klassade som krigsmateriel. Man skall ansöka om utförseltillstånd på samma sätt som för annan materiel. Det förhållandet att riksdag och regering 1982 sade att det inte behövs slutanvändarintyg innebär inte att man har rätt att föra varorna vidare – det är i så fall smuggling.

När misstankarna uppkom om smuggling av just krut och råvaror införde man, trots att riksdagen inte föreskrivit att man skall ha slutanvändarintyg, från hösten 1985 en form av slutanvändarintyg på försök också för krut och basämnen för ammunition och militära sprängämnen.

Anders Björck: Har regeringskansliet framfört några synpunkter på tidsutdräkten för länsåklagare Ages polisutredning?

Mats Hellström: Ja, i den meningen att vi har framhållit att det naturligtvis är önskvärt och viktigt att man så snart som möjligt kan komma till ett klarläggande. Men jag har icke under min tid haft vare sig skäl eller önskan att kritisera eller lägga mig i polisutredningen. Jag har sagt att det är åklagarens och polisens sak att bedöma vilka resurser och vilken tid man behöver. Jag har inte kritiserat åklagaren för att det skulle ta för lång tid. Däremot har vi uttryckt att det är önskvärt att så fort som möjligt komma till resultat.

Anders Björck: Har ni uttryckt det direkt till honom ?

Mats Hellström: Nej, inte i någon sådan form att det inneburit kritik, utan bara allmänt. Jag har träffat honom ett fåtal gånger och allmänt framhållit en förhoppning att resultatet kommer fram så fort som möjligt, men jag har inte gjort det i form av kritik. Jag har gjort åtskillnad i förhållande till vad som måste vara polisens ansvar, och jag har sagt att man skall ta den tid på sig som man behöver.

Nils Berndtson: Vet Mats Hellström om det förekommit att Bofors någon gång ansökt om att få sälja vapen till Bahrain och Dubai och fått nej och därefter sökt tillstånd att få sälja ungefär samma vapen till Singapore?

Mats Hellström: Svaret på den första frågan är ja. Bofors ansökte om att få sälja vapen till Bahrain och Dubai 1978 eller 1979 och fick nej av den dåvarande regeringen. Däremot har jag ingen uppgift om att motsvarande mängd sedan skulle ha sålts till Singapore. Återigen vill jag säga att försäljningen av Robot 70 till Singapore ligger före min tid.

Det finns uppgifter om att det är två bataljoner som har Robot 70. I en PM som lämnats till konstitutionsutskottet i den frågan har man sagt att det är en försäljning som är rimlig i förhållande till landets storlek. Men den frågan bör väl ställas till tidigare regeringar, som kan veta mer om detta.

Nils Berndtson: Men borde inte det förhållandet att man sagt nej till de ansökningarna gjort att man var mer misstänksam när det gällde leveranser till Singapore?

Mats Hellström: Den frågan måste i så fall ställas till de regeringar som sade nej till Bahrain och Dubai och gav tillstånd för utförsel till Singapore. Men jag har inget skäl att tro att krigsmaterielinspektören skulle varit mindre vaksam under tidigare regeringar. Under min regeringstid har man gjort bedömningen att de vapen vi sålt har stått i relation till försvaret i landet.

Nils Berndtson: Om uppgifterna visar sig bli bekräftade att vapen har vidareexporterats, hur kan man då förklara att en sådan trafik har kunnat pågå? Är det brister i kontrollen?

Mats Hellström: Det kan man inte uttala sig om förrän vi vet vad polisen kommer fram till. Det finns en rad teorier om hur en eventuell smuggling kan ske, exempelvis att man i ett land som har tagit emot vapen sedan sålt dem vidare trots att det varit förbjudet, eller att det skett en dubblering eller att det gjorts en omlastning till havs.

Allt detta utreder polisen. Vi kan inte uttala oss om det förrän polisen är klar, och tyvärr tar det längre och längre tid för polisen att få klarhet.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja ställa en fråga om exporten av kanoner, granatgevär och Robot 70.

Om man ser på enskilda beslut vid enskilda tidpunkter förstår jag att man kan hävda att mängderna är rimliga, men regeringen skall ju göra en totalbedömning – det har Mats Hellström här särskilt betonat.

Enligt Marinkalender 1986 levererades under 1978–1986 inga fartyg till Singapores flotta som är bestyckade med 40 mm eller 57 mm luftvärnskanoner avsedda för sjövärn. Singapore har köpt 49 stycken 40 mm och 12 stycken 57 mm kanoner avsedda för sjövärn.

Sedan 1979 har det sålts 714 Robot 70. Enligt Military Balance 1985–1986 fanns i Singapore endast en skvadron utrustad med Robot 70.

Den tredje frågan om vapenexport som jag vill ta upp gäller granatgeväret Carl-Gustaf. Under åren 1983–1986 såldes det ammunition för 336 miljoner kronor.

Om man nu ser på detta sammantaget, är det då rimligt att tänka sig att alla dessa vapen har gått till Singapores försvar?

Mats Hellström: Jag skall först ta upp delarna och sedan helheten.

Ingela Mårtensson: Dem har vi redan berört. Jag vill ha en bedömning av helheten.

Mats Hellström: Vi har inte berört de uppgifter som du refererar från Marinkalendern. KMI har redovisat andra uppgifter.

Det har företagits en modernisering av flottan, och Springboard-serien har byggts ut i Singapore. Vidare används sjövärnskanoner också för annat än att stå på fartyg.

Vad gäller Robot 70 – jag måste återigen säga att tillstånden ligger före min tid – finns den vid två luftvärnsbataljoner.

Mitt svar är att en totalbedömning självfallet måste utgå från vad som är känt om behovet hos landets försvarsstyrkor. Singapore är ett land som under lång tid har valt att köpa från Sverige. Singapore har stora försvarsbehov. Det är i och för sig ingenting anmärkningsvärt – Singapore var en av världens största militärbaser under den brittiska tiden, och Singapore är som självständigt land alliansfritt och har ett mycket starkare försvar i relation till BNP än vi har. Därför har vi funnit vid en totalbedömning att en vapenexport till Singapore av denna omfattning är rimlig, men genom de kontrollinsatser jag har nämnt har vi försökt gardera oss mot att smuggling förekommer.

Borde totalbedömningen leda till att vi skulle säga absolut nej just till export till Singapore därför att det finns misstankar om smuggling? I det fallet kan regeringen icke vara säker förrän polisutredningen är klar. Många länder är föremål för polisens intresse. Singapore är ett av dem. Andra är Italien, Jugoslavien och Österrike. Regeringen har icke haft något underlag för att föregripa polisutredningen och singla ut ett av dessa länder och där gör en negativ totalbedömning.

Ingela Mårtensson: De tre vapentyper som har exporterats representerar smala nischer i försvaret. Om Singapore har importerat vapen också från andra länder, måste man ha gjort en stor upprustning av andra delar av försvaret. Det måste vara en enorm upprustning som pågår.

Mats Hellström: Inte i förhållande till BNP. Singapores försvar var störst år 1980 – då utgjorde militärutgifterna 7,9 % av bruttonationalprodukten. Nu är andelen 5,8 %. Man har alltså fortfarande ett mycket starkt försvar, men inte starkare än tidigare.

Alla beställningar av vapen kommer i serier. Vissa år kan det vara mer, andra år mindre. Den sammanlagda bedömning vi gjort är att leveranserna icke är anmärkningsvärda.

Ingela Mårtensson: Under 1985 gav regeringen det stora tillståndet, och under det året förekom också ett stopp, eller i varje fall vilade tillståndsgivningen under fyra fem månader. Fattades beslutet om tillstånden före eller efter oktober?

Mats Hellström: Menar du det datum då olika tillstånd gavs?

Ingela Mårtensson: Jag frågar om de kom före eller efter stoppet.

Mats Hellström: Det kan i varje fall inte ha kommit *under* stoppet.

Olle Svensson: Vi kanske kan få uppgiften om detta skriftligen.

Mats Hellström: Den största delen av den ökning som Ingela Mårtensson talar om gäller ammunition till granatgeväret Carl-Gustaf som levererades via försvarets fabriksverk.

Ingela Mårtensson: Vill du kommentera den stora andelen ammunition till granatgeväret Carl-Gustaf?

Mats Hellström: Det har gjorts för en stund sedan.

Ingela Mårtensson: Där ingår också komponenter så att man kan sätta ihop gevär.

Mats Hellström: Carl-Gustaf har tillverkats på licens i Storbritannien sedan 1940-talet och har lämnats kvar av Storbritannien i en lång rad länder som varit brittiska kolonier. Singapore har fortsatt med systemet Carl-Gustaf, och man har xxx – xxx sådana vapen i Singapore.

En singaporian skjuter under sin värnpliktstjänstgöring med stridsammunition. Det innebär att det årliga utbildningsbehovet uppgår till xxx skott för Carl-Gustaf. Antag att man vill ha i reserv ett skott per gevär under xxx dagar. Bara det innebär en lagring av xxx granater, motsvarande xxx miljoner kronor. Det är den bedömning som har gjorts av ammunitionsköpen till Carl-Gustaf, som utgjorde den största delen.

Om du vill ha exakt datum för besluten, går det säkert att ta fram.

Olle Svensson: Det kan vi ordna genom kansliet.

Gunnar Björck: Jag vill fråga om Mats Hellström, i belysning av de många personliga konflikter och tragedier som drabbar alla svenska medborgare i ansvariga befattningar inom och i anslutning till den svenska krigsmaterielindustrin, anser att lagstiftningen på detta område är rimligt utformad.

Mats Hellström: Nej. Jag anser att man måste i ljuset av de misstankar som finns om smuggling se över våra kontrollåtgärder. Vi har redan interimistiskt inlett ett sådant arbete. Sedan förundersökningen började har vi successivt i takt med att vi fått information från polis och tull förstärkt kontrollåtgärderna. Jag utesluter ingalunda att vi när polisutredningen är färdig kommer att få en sådan belysning att vi kommer att besluta om mer permanenta förstärkta kontrollåtgärder.

Svaret på frågan är alltså att kontrollen bör förstärkas och har förstärkts, och när vi får mer säkerhet kommer de att förstärkas mer permanent. Man måste också försöka finna andra kontrollåtgärder. Jag nämnde exempelvis slutanvändarintyg för krut, som riksdagen inte förutsåg att man behöver.

En annan sak är att om det har skett en systematisk smuggling i ett av våra största företag på ett känsligt område, måste det leda till än mer genomgripande kontrollåtgärder. Vår lagstiftning om vapenexport är utformad som vår lagstiftning på andra områden. Samhället utövar kontroll via tullen vid gränserna, och KMI utövar kontroll inne i företagen, men liksom på andra områden förutsätter lagstiftningen inte någon systematisk ständig kontroll på platsen. Nu har vi infört det under utredningstiden därför att det har funnits misstankar. Det är en unik åtgärd att ha polisiär personal i ett företag. Om anklagelserna om systematisk smuggling är riktiga vill jag inte utesluta att man får gå fram med kontrollformer som icke finns i vår övriga lagstiftning om kontrollapparaten. Det är tänkbart, men här måste vi avvakta polisutredningen.

Olle Svensson: Därmed är frågestunden avslutad. Jag ber att få tacka Mats Hellström för att du kommit hit och kompletterat vårt skriftliga material.

Utfrågning av statsrådet Birgitta Dahl och statssekreterare Rolf Annerberg, miljö- och energidepartementet, den 17 mars 1987 angående a) regeringens åtgärder med anledning av kärnkraftsolyckan i Tjernobyl b) regeringens tillstånd till import- och exportaffärer med klyvbara radioaktiva produkter samt c) riksdagsbeslut (prop. 1985/86:140) om åtgärder på energiområdet

Olle Svensson: Jag hälsar energi- och miljöminister Birgitta Dahl och statssekreterare Rolf Annerberg välkomna hit. Vi har tre ärenden, och vi tar upp dem i tur och ordning.

Det första är regeringens åtgärder med anledning av kärnkraftsolyckan i Tjernobyl. Vi har fått en utförlig skriftlig dokumentation. Jag lämnar enligt vår praxis först ordet till Birgitta Dahl så att du kortfattat kan kommentera uppgifterna.

Birgitta Dahl: Jag ber först att få hänvisa till den mycket detaljerade skriftliga redovisning vi har lämnat ut och till de utförliga redovisningar jag har lämnat riksdagen dels i samband med debatten den 12 maj förra året, dels i den proposition med förslag om åtgärder med anledning av olyckan i Tjernobyl som lämnades till riksdagen i höstas.

Det har över huvud taget varit regeringens linje att i den här frågan, gentemot riksdagen och naturligtvis gentemot allmänheten, genomgående lämna så fullständig och öppen information som det bara varit möjligt. En annan övergripande princip har självfallet varit att säkerheten i alla delar av arbetet skall sättas före allt annat.

Den här händelsen är unik hittills, och de arbetsuppgifter vi ställdes inför var unika för vårt land och internationellt. Det är riktigt som många, bl. a. haveriutredaren Göran Steen, har påpekat att vi inte hade en organisation för den här sortens händelser. Vi hade en väl uppbyggd organisation för den händelse att en olycka skulle inträffa vid någon anläggning i Sverige, men vi var inte förberedda på den här typen av händelser. Arbetet måste läggas upp snabbt och målmedvetet. Jag vill inte säga att vi improviserade, men man måste handla på bästa möjliga sätt med anledning av den uppkomna situationen.

Jag vill nu hänvisa till den mycket detaljerade rapport, närmast i dagboksform, som vi har lämnat och där man timme för timme kan följa händelseförloppet.

Vi vet att olyckan inträffade i Sovjetunionen natten mellan den 25 och 26 april. Den blev emellertid inte känd utomlands förrän den 28 april. *Att* något hade hänt upptäcktes först i Sverige. Det gick så till att Forsmarksverkets vanliga kontrollutrustning reagerade när morgonskiftet lämnade byggnaden efter att ha hämtat sin utrustning tidigt på morgonen. Vi har senare fått reda

på att de gick över planen utanför Forsmarksverket där det fanns radioaktivt nedfall, som de fick på skorna. Det är ett bevis för att kontrollutrustningen fungerade som den skulle göra.

Man ställde sig då frågan, om någonting hade hänt i Forsmark. Det var enligt instruktionen den första fråga som skulle ställas. Forsmarksverkets ledning tog då omedelbart kontakt med kärnkraftsinspektionen, strålskyddsinstitutet och Vattenfall, precis som den skulle göra. Jag fick information på ett mycket tidigt stadium om att man hade uppmätt stråldoser utanför Forsmarksanläggningen. Det var omkring kl. 10.30 som en av mina medarbetare fick information från kärnkraftsinspektionen, och några minuter senare informerades jag själv.

I det läget inriktades självfallet alla insatser på att kontrollera om någonting hade hänt vid Forsmarksanläggningen och i så fall vad. Man började också för säkerhets skull förbereda en avställning av samtliga reaktorer i Forsmark. Man kunde emellertid inte hitta några fel någonstans, och det fanns inga förhöjda strålnivåer inne i anläggningen utan bara utanför.

Klockan 11, bara några minuter efter det att vi hade nåtts av informationen, sökte jag kontakt med cheferna för kärnkraftsinspektionen, strålskyddsinstitutet och vattenfallsverket. Jag fick omedelbart kontakt med kärnkraftsinspektionens chef, och vi gick igenom situationen. Generaldirektören för strålskyddsinstitutet var på hemväg från en utlandsresa, och ansvarig chef där var Jan Olof Snihs. Vattenfallsverkets chef var upptagen av de omedelbara insatserna i samråd med Forsmarksverket.

Jag instruerade klockan 11 mina medarbetare att omedelbart söka kontakt med ansvariga inom regeringskansli och myndigheter och att kontinuerligt följa händelseförloppet. Statsministern befann sig på Gotland. Jag tog omedelbart kontakt med honom och informerade honom.

Under ett par timmar pågick sedan ett febrilt arbete för att försöka få klarhet i vad som hade hänt. Det var också då som större delen av personalen vid Forsmark för säkerhets skull utrymde området.

Ganska snart fick man emellertid in mätresultat från andra håll i landet, exempelvis Studsvik, Oskarshamnsverket och tekniska högskolan i Stockholm, som visade på förhöjd nivå även där.

Vi tog på förmiddagen kontakt med våra systermyndigheter i grannländerna och fick då klart för oss att man hade förhöjd strålnivå även i Finland. Det skedde alltså på initiativ från svensk sida.

Fram till klockan 13 hade vi kommit så långt att man började ifrågasätta om källan var att söka någon annanstans än i Forsmark, eftersom man fortfarande inte hade kunnat spåra några fel i driften där. Det dröjde ytterligare någon timme innan de ansvariga myndigheterna drog slutsatsen att felet inte var att söka i Forsmark eller vid någon svensk anläggning.

Under de tidiga eftermiddagstimmarna vidtog ett skede när det gällde att snabbt identifiera strålnivåer och risksituationer i Sverige för att kunna dra de rätta slutsatserna om vad som behövde göras för att skydda den svenska befolkningen. Vidare försökte man med analys av isotopinnehåll och uppgifter om förhärskande vindar ta reda på vad det var som hade hänt och var.

Under de tidiga eftermiddagstimmarna kom vi fram till att olyckan inte

hade hänt i Sverige eller något av de skandinaviska grannländerna. Man visste ganska säkert vad det var för typ av händelseförlopp – det var inte någon vapensprängning, utan det måste ha varit någon energiprocess som gått fel, varvid så hög temperatur uppnåtts som vid en härdsmälta.

Man började också få klart för sig ungefär varifrån de under de senaste dygnen förhärskande vindarna kunde ha kommit. Bland de reaktorer som redan då diskuterades var de som vi visste fanns i Tjernobyl.

Jag hade ca klockan 14 personliga samtal med cheferna för kärnkraftsinspektionen, strålskyddsinstitutet och vattenfallsverket och kallade dem till en gemensam överläggning klockan 15.30, och jag kallade till en gemensam presskonferens klockan 16. Därefter hade jag omedelbart en överläggning med de ansvariga delarna av regeringskansliet. Det var framför allt industridepartementet, försvarsdepartementet och jordbruksdepartementet som skulle träda i funktion i en sådan situation.

Jag hade också på regeringslunchen mellan klockan 13 och 14 informerat de närvarande statsråden. Vid den lunchen informerade försvarsministern om vad försvarsdepartementet hade gjort.

Klockan 15 beslutade jag anmoda UD att via de svenska ambassaderna i Sovjetunionen, Polen, Östtyskland och Finland begära information, om en olycka hade inträffat i något av de länderna och i så fall var.

Klockan 15.30 hade jag överläggningen med cheferna för de berörda myndigheterna. Under den överläggningen anlände generaldirektör Gunnar Bengtsson direkt från Arlanda, dit han kommit från sin utrikes resa.

Klockan 16 höll vi den gemensamma presskonferensen, då vi gav en så fullständig information som vi kunde ge. Vi berättade då att vi visste med säkerhet att det inte var fråga om en olycka vid en svensk anläggning. Vi meddelade att vi hade god kunskap om det troliga händelseförloppet och att det rörde sig om en allvarlig olycka.

Omedelbart efter presskonferensen tog jag kontakt med generaldirektör Hans Blix i IAEA och informerade om vad vi visste och begärde att han skulle mobilisera IAEA för att skaffa information. Vi såg detta inte bara som ett svenskt, utan som ett internationellt säkerhetsproblem, och det var nödvändigt att få fram information om källan och om riskerna, så att vi kunde vidta de rätta åtgärderna och hjälpa de drabbade. Jag bad honom då särskilt att ta kontakt med representanter för samma länder som vi hade instruerat UD att kontakta i huvudstäderna och av dem begära information.

Vid den här tiden hade den svenska ambassaden i Moskva kontaktat sovjetiska myndigheter för att av dem få information, om något hade inträffat.

Hans Blix återkom och sade att de vid IAEA ackrediterade ambassadörerna hade hört sig för på hemmaplan men inte hade någon information. De lovade dock att skaffa det.

Klockan 19, ett par timmar efter det att vi hade börjat ställa frågor, kom bekräftelsen från Moskva på att en olycka hade inträffat vid kärnkraftverket i Tjernobyl. Jag är övertygad om att vårt agerande, inklusive den kunskap vi genom egna analyser hade skaffat oss, som gjorde att vi kunde ställa preciserade frågor, medverkade till att man visade denna öppenhet, som är unik för den här typen av händelser.

Det har senare framkommit att man uppenbarligen den här dagen – på måndagen – fortfarande inte hade full information i Moskva om vad som hänt. Det är en slutsats vi måste dra.

Våra frågor framställdes sedan formellt på kvällen i Moskva. Vi ställde ett antal detaljerade frågor om vad som kunde ha hänt: Har haveriet ägt rum i en grafitmodulerad reaktor? Hur många kanaler i reaktorn är skadade? När skedde primärhändelsen, som gav upphov till utsläppet och när började utsläppet? Är processen under kontroll? Har grafiten fattat eld? Har utsläppet till omgivningen stoppats? Hur mycket och vilka radioaktiva ämnen har släppts ut?

De frågorna formulerades på måndagkvällen och överlämnades till de sovjetiska myndigheterna redan då. Jag nämner det för att ange med vilken detaljeringsgrad vi vid det tillfället hade analyserat oss fram till händelseförloppet.

Under de följande dagarna ägde en rad kontakter rum. Jag skall inte gå igenom dem i detalj – de finns noterade. Vi framförde våra frågor gång på gång men erbjöd oss också att lämna hjälp. Detaljerad information hade man uppenbarligen inte förrän ett par dagar senare så att man var förmögen att på centralt håll bedöma händelserna.

Vi hade redan första dagen både inom regeringskansliet och med de berörda myndigheterna upprättat en organisation som vi sedan använde under de påföljande veckorna. Jag vill framhålla att samtliga delar av regeringskansliet och myndigheterna var samordnade från första dagen och höll ett mycket nära samarbete för att vi maximalt skulle kunna utnyttja de resurser som fanns. På myndighetsnivå handlade det om kärnkraftsinspektionen, strålskyddsinstitutet, försvarets forskningsanstalt, livsmedelsverket, lantbruksstyrelsen, naturvårdsverket och SMHI.

Under den första veckan hade vi också att ta ställning steg för steg till hur de åtgärder som skulle vidtas i Sverige borde utformas. Vid en överläggning hos mig med representanter för regeringskansliet och myndigheterna närvarande på tisdagseftermiddagen den 29 april kunde vi konstatera att det inte förelåg en sådan situation att man behövde i någon mening vidta något som liknade undantagsåtgärder. Man skulle med utnyttjande av den ordinarie myndighetsorganisationen kunna vidta de åtgärder som behövdes för att skydda den svenska befolkningen och även jordbruket.

På den grunden skulle alltså strålskyddsinstitutet på myndighetsnivå vara samordnande för de åtgärder som skulle vidtas.

Den 1 och 2 maj skedde en rad underhandsdiskussioner dels mellan berörda departement, dels mellan berörda myndigheter, om den organisation som behövde sättas i gång för att klara lantbruket. Den här händelsen inträffade precis när det var dags att sätta i gång med vårbruket och släppa ut kor på bete. Det var en mycket besvärlig situation.

Den 2 maj hölls en telefonkonferens med cheferna för kärnkraftsinspektionen och strålskyddsinstitutet och deras medarbetare och mig kring de här problemen. De ställde då några frågor till mig, inte om vilka värden som skulle fastställas som riktlinjer, utan efter vilka principer de skulle arbeta. Frågan var vilket som skulle ta över i en given situation: säkerhetsbedömningar eller hänsyn till kostnaderna för de åtgärder som skulle vidtas. Efter

samråd med statsministern fick de ett besked av mig, och det var att man i varje givet läge skulle sätta säkerhetskraven främst. Samtidigt fick de en mycket bestämd uppmaning att på den grunden som självständiga myndigheter fatta de nödvändiga besluten. Jag vill understryka det eftersom det har förekommit uppgifter att vi skulle ha lagt oss i besluten om vilka riktvärden som skulle läggas fast. Det har vi inte gjort. Vi har sagt att säkerheten skall sättas främst.

I det här skedet oroade ett förhållande oss. Vi hade fått klart för oss att man inte hade situationen i Tjernobyl under kontroll. Temperaturen steg, grafiten brann, och det fanns risk för nya incidenter med nya utsläpp, som också skulle kunna drabba oss. De exceptionellt stränga säkerhetskrav som fastställdes av myndigheterna har sin utgångspunkt i att under ganska lång tid – ytterligare ett par veckor – rådde den här situationen.

Det fick vi en ingående redovisning om när vi lördagen den 3 maj besökte sambandscentralen i Haga tingshus och där gick igenom situationen och den organisation som då hade byggts upp tillsammans med kärnkraftsinspektionen och strålskyddsinstitutets ledning. Man hade beslutat sig för att sammanföra alla resurser till Haga tingshus, där strålskyddsinstitutet har sina lokaler. Den del av kärnkraftsinspektionen som mobiliserades för de här arbetsuppgifterna hade flyttat över dit. Man hade av försvaret fått hjälp att bygga upp en telefonsluss, för det var ett enormt tryck från allmänheten.

Sedan följde under maj ett mycket mödosamt arbete för alla inblandade för att steg för steg hantera situationen och inte minst jordbrukets problem. Den princip som man valde var att börja söderifrån, eftersom problemen med vårbruket och djurbesättningarna var mest akuta där. Det krävdes mycket noggranna mätningar, faktiskt meter för meter, för att man skulle kunna ge rekommendationer till jordbruket.

Den 7 maj fattade regeringen några viktiga beslut, bl.a. om att ge energirådet i uppgift att mycket noggrant gå igenom vilka slutsatser som skulle dras av vad som hade hänt.

Det var då som energirådet fick sitt uppdrag att utvärdera vilka konsekvenser som skulle dras av olyckan. Det var också då som regeringen fattade beslut om en rad internationella initiativ med anledning av olyckan, inte minst att instruera våra representanter vid IAEA att där ta initiativ till det som sedermera ledde till avtalen om informationsutbyte och samarbete vid olyckor. Bland de instruktioner som vi också gav var att man skulle ta upp säkerhetsfrågan och frågan om internationellt samarbete för att höja säkerheten.

Den 22 maj uppdrog regeringen åt en särskild statssekreterargrupp att ta över samordningen av de åtgärder som skulle visa sig befogade med anledning av nedfallet över Sverige. Den 29 maj uppdrog regeringen åt en grupp, bestående av cheferna för de berörda myndigheterna under ledning av naturvårdsverkets generaldirektör att sköta samordningen på myndighetsnivå.

Jag vet inte om jag skall gå längre. Det här är en beskrivning av hanteringen i det akuta skeendet. Vi befinner oss fortfarande i arbetet med att som en följd av de erfarenheter vi dragit av händelserna förbättra beredskapsorganisationen, men jag har fattat det så att vad utskottet var

mest intresserat av var vår förmåga att under de första veckorna av krissituationen bygga upp en organisation för att hantera den.

Britta Hammarbacken: Det är Bengt Kindbom som har anmält granskningsärendet, och han har sagt att det är av särskilt intresse att få belyst hur regeringen har handlat i en extraordinär situation. Anser statsrådet att detta var en extraordinär situation?

Birgitta Dahl: Ja, det anser jag. Och dessutom unik. Vi saknade totalt erfarenhet av att hantera en sådan situation.

Britta Hammarbacken: När informerades den samlade statsrådsgruppen? Blev det något regeringssammanträde med anledning av den extraordinära situationen? Vi har hört att det omedelbart lämnades information vid lunchen, men när anordnade man ett särskilt sammanträde?

Birgitta Dahl: Vi behövde inte anordna ett extra regeringssammanträde, eftersom vi på lunchen nådde de statsråd som fanns i Stockholm och jag dessförinnan hade informerat statsministern, som inte befann sig i Stockholm. Det bedömdes som viktigare att hantera den löpande organisationen. Det var inga beslut som behövde fattas omedelbart av regeringen som sådan. Vi hade kunnat anordna ett sammanträde om det behövde fattas särskilda beslut av regeringen.

Britta Hammarbacken: Vi har fått en hel del material att studera, och mycket kan man inhämta där.

I sin redovisning inför riksdagen den 12 maj sade statsrådet att man gjorde en samlad bedömning i regeringskansliet tisdagen den 29 april. Vad innebar den samlade bedömningen? Var det de departement som nämndes i redogörelsen här som arbetade med frågorna?

Birgitta Dahl: Precis! Dem hade man sammankallat till en första genomgång redan på måndagen klockan 14. De hade i uppdrag att följa utvecklingen. På tisdagseftermiddagen samlades de igen. Det var dels departement, dels myndigheter som kärnkraftsinspektionen, strålskyddsinstitutet och andra. Deras samlade bedömning, som redovisades för mig tisdagen den 29, var, som jag nämnde i min inledande föredragning, att det inte förelåg en sådan situation som gav regeringen anledning att ta över ledningen från de ansvariga myndigheterna, utan man skulle kunna hantera situationen under ledning av de ansvariga myndigheterna.

Britta Hammarbacken: Intressant i det här sammanhanget är framförhållningen. Fanns det ett åtgärdsprogram, ett s.k. körschema, som omedelbart sattes i gång? Hade man alltså i regeringen tänkt sig att en sådan situation skulle kunna inträffa i Sverige eller utomlands? En följdfråga blir om det nu finns ett sådant körschema.

Birgitta Dahl: Det fanns inte för den här typen av situation. Däremot fanns det för den situation som var förutsedd, nämligen att en olycka skulle ha inträffat i Sverige. Det sattes omedelbart i funktion. Den första fråga man måste ställa sig var om något hade hänt i Forsmark. Det fungerade precis enligt de i förväg uppdragna riktlinjerna.

Det fanns däremot inte något körschema att sätta i gång, utan vi måste improvisera. Men det var ingen svårighet under de första timmarna att få alla berörda organ inom regeringskansliet och på myndighetsnivå att omedelbart fungera och att improvisera den organisation som behövdes.

I dag har vi naturligtvis dragit slutsatser av vad vi har varit med om, också att vi på regional nivå behöver en beredskap för att klara en sådan situation. Sådana förslag har vi redovisat för riksdagen.

Sedan har Göran Steen, haverikommissionens ordförande, på särskilt uppdrag utrett frågan om beredskapsorganisation. Jag vill för det första erinra om hans slutsats, att trots att det inte fanns några förberedelser för en sådan här händelse fungerade organisationen väl. För det andra anser han – och jag delar den uppfattningen – att vi behöver bygga upp en bättre organisation för framtiden och att den frågan bör utredas. Jag vill också säga till utskottet att regeringen är praktiskt taget färdig med direktiven till en sådan utredning som Göran Steen har föreslagit.

Britta Hammarbacken: Till sist en fråga som kanske inte har direkt med den här utfrågningen att göra men som man måste ställa sig med anledning av den redogörelse som vi har fått: När kom svaren på frågorna till Sovjet? Jag läste i redogörelsen från den 12 maj att de då inte hade kommit. När kom de?

Birgitta Dahl: Britta Hammarbacken har läst mycket noggrant, konstaterar jag.

Jag säger i svaret den 12 maj att man också skulle ha kvar protokollet från kontrollrummet. Indirekt har vi fått svar på de flesta frågorna genom den analys som har gjorts inom ramen för IAEA vid de särskilda överläggningarna där i september. Dock har vi fortfarande inte direkt fått svar på alla de frågor vi har ställt. Inte heller vid IAEA:s genomgång fick man en fullständig redovisning. Bl. a. uppgavs då – vilket vi är kritiska till och också har framfört – att man inte har kvar någon dokumentation från kontrollrummet att redovisa. Det går ju inte att bevisa om det är sant eller inte, men det är det svar som lämnades vid IAEA:s genomgång i somras.

Vi har inte direkt fått svar, men indirekt och genom egna analyser anser vi oss ändå ha god kunskap om vad som har hänt. Det har redovisats i energirådets rapport.

Sedan vill jag säga till utskottet att det äntligen har lossnat i de diskussioner om ett bilateralt avtal som vi tog initiativ till vid blandkommissionens möte i maj förra året, då jag sammanträffade med ordföranden i blandkommissionen. Vi tror att vi har möjlighet att få ett sådant avtal till stånd under det här året.

Torgny Larsson: När man läser det PM som utarbetats blir man imponerad av hur mycket som hände redan på måndagförmiddagen.

Vi kan jämföra de båda allvarliga händelser som ägde rum förra året: mordet på Olof Palme och katastrofen i Tjernobyl. Mordet ägde rum på natten mellan fredag och lördag. Kunskap om olyckan i Tjernobyl fick vi en måndag morgon. Jag vill nu fråga hur Birgitta Dahl ser på regeringens handlingsberedskap. Det spelar ju en viss roll vid vilken tidpunkt man får

kunskap om sådana allvarliga händelser. Vad hade hänt om vi hade fått kunskap om denna katastrof låt oss säga på natten eller sent en söndagkväll?

Birgitta Dahl: Då hade precis det hänt som hände mordnatten. Jag satte mig omedelbart i en taxi som åkte från min bostad i Uppsala till regeringskansliet. Vi hade naturligtvis klarat av att mobilisera den organisation som behövs.

Det kan låta bestickande att detta upptäcktes en måndagmorgon, men det finns en naturlig förklaring. Skälet till att de höga strålningsvärdena uppmättes var att man hade fläckvis mycket kraftig beläggning utanför Forsmarksverket. Det hade varit blåsigt och regnigt väder med häftiga regnskurar på natten. När morgonskiftet började gick de anställda över mark med denna fläckvisa beläggning, och då reagerade kontrollapparaterna. Nattskiftet hade gått på innan regnet kom på natten, och de som tillhörde nattskiftet hade inte fått sina skor kontaminerade på samma sätt.

Mitt svar är att vi omedelbart hade varit tvungna att handla precis som på mordnatten. Med min erfarenhet av hur myndigheterna fungerar tror jag inte det hade varit några svårigheter att få kärnkraftsinspektionen, strålskyddsinstitutet och försvarets forskningsanstalt att fungera omedelbart.

Hans Nyhage: Birgitta Dahl informerades klockan 10.30 på morgonen om att något hade hänt. Tämligen snart därpå kom hon underfund med att det inte var i Forsmark utan måste vara någon annanstans, men först klockan 15 fick UD order om att inhämta uppgifter utifrån.

Var det inte ganska lång tid som gick, nästan fem timmar, mellan det att man konstaterade att strålningen kom från utlandet och tills UD fick det beskedet?

Birgitta Dahl: Vi visste inte säkert vilka slutsatser vi skulle dra beträffande Forsmark eller övriga svenska anläggningar. Vi hade under ytterligare ett par timmar anledning att som en försiktighetsåtgärd misstänka att något hade hänt i Sverige.

Parallellt med det pågick en analys av isotopinnehållet i det radioaktiva nedfallet och vindförhållandena för att man skulle kunna ställa kvalificerade frågor och tvinga fram besked. Det visade sig vara en klok åtgärd. Vi hade naturligtvis kunnat börja fråga tidigare på måfå. Redan på förmiddagen vid 11-tiden hade vi kontakter med våra nordiska grannländer och begärde av dem information, om de hade uppmätt förhöjda värden. Vi hade kunnat skicka ut frågor tidigare på måfå. Vi valde att skicka ut dem i samma ögonblick som vi vågade stå för de slutsatser som de ansvariga myndigheterna – kärnkraftsinspektionen, strålskyddsinstitutet och försvarets forskningsanstalt – hade dragit beträffande både situationen i Sverige och karaktären av den olycka som man misstänkte hade hänt utomlands.

Hans Nyhage: Om motsvarande sak skulle inträffa här, skulle man då inte omedelbart efterhöra i omvärlden om det hade hänt någonting?

Birgitta Dahl: Jo, med de erfarenheter vi har i dag. Numera har vi multilaterala informationsavtal, som slutits till följd av vårt arbete inom IAEA.

Detta att vi demonstrerade vår förmåga att själva sluta oss till vad som hänt

har för omvärlden eftertryckligt visat att det inte går i våra dagar att dölja en sådan olycka. Det var en nyttig läxa att ge till dem som tidigare kanske trott att det varit möjligt att undanhålla sådan information.

Hans Nyhage: Vi har med rätta anklagat Sovjetunionen för att inte ge information meddetsamma. Jag föreställer mig att Sverige omedelbart skulle ge information, om en olycka skulle inträffa i Sverige. Har man framhållit att vi *kräver* information i fortsättningen så fort något liknande händer?

Birgitta Dahl: Det är innebörden i de multilaterala avtal som ingåtts och som Sovjet är med i. Det är också innebörden i det avtal som vi begärde att få med Sovjetunionen vid överläggningarna den 22 maj i blandkommissionen. Vår attityd har alltid varit att vi skall lämna fullständig och öppen information om oss själva och begära det av andra.

Hans Nyhage: Kan man säga med facit i handen att kontakterna med omvärlden togs för sent?

Birgitta Dahl: Nej, det tycker jag inte man kan säga. Det är på sätt och vis inte heller den viktigaste frågan. Med de nordiska grannländerna tog vi kontakt omedelbart. Det var en av de första åtgärder som kärnkraftsinspektionen och strålskyddsinstitutet vidtog.

Jag vet inte om det är meningsfullt att värdera detta i dag. Nu har vi erfarenheter som vi saknade då. Men jag tycker att det hade utomordentligt stort värde att vi kunde visa vår förmåga att sluta oss till vad som hade hänt och att spåra upp källan. Det var en läxa som kanske ledde till att det blev möjligt att sluta de internationella avtal vi har i dag och att snabbt få ett erkännande av vad som hade hänt.

Jag vill påminna om ytterligare en sak som jag sade inledningsvis. Vi har av olika ting slutit oss till att man i Moskva på måndagen den 28 inte hade fullständig kunskap om vad som hade inträffat. En slutsats man kan dra är att man kan lära sig att uppträda bättre inför kommande situationer på alla håll.

Olle Svensson: Vi kan då lämna den första punkten och övergå till nästa punkt. Det innebär att vi skall gå in på det som berör regeringens tillstånd till import- och exportaffärer med klyvbara radioaktiva produkter. Vill Birgitta Dahl säga någonting inledningsvis i det avsnittet?

Birgitta Dahl: Också på den här punkten har vi avgivit en information i skriftlig form till utskottet.

En allmän kommentar som jag vill göra är att den nya kärntekniklagen, som riksdagen fattade beslut om på våren 1984, var upptakten till ett omfattande och vid det här laget i stort sett slutfört uppstädningsarbete när det gäller avfallshantering. Det innebar att man konsekvent kunde satsa på direktdeponering av det svenska avfallet i fortsättningen.

Vidare omfattas alla sorters radioaktivt avfall numera av lagen, alltså även detsom kommer från forskningsverksamhet och medicinsk verksamhet. Det var tidigare inte tillräckligt noggrant reglerat.

Dessutom har vi med stor systematik gått igenom all hantering av sådan här verksamhet och kontrollerat att den omfattas av de tillstånd som krävs av

regeringen, kärnkraftsinspektionen och/eller strålskyddsinstitutet vid alla anläggningar i Sverige, även Studsvik, ASEA-ATOM osv.

Mina medarbetare har med tillstånden i handen kontrollerat att tunnor med avfall osv. var och en motsvaras av ett givet tillstånd.

Jag vill säga att det i dag är en bättre ordning, om jag får använda ett så enkelt uttryck, än vi tidigare haft på detta område. Det är ett betydelsefullt och omfattande arbete som har genomförts under de senaste åren.

Nils Berndtson: Birgitta Dahl sade i riksdagen i maj 1985 att regeringen tog bestämt avstånd från tanken att Sverige skulle åta sig att lagra andra länders kärnavfall. Likaså har riksdagens näringsutskott sagt att som grundläggande princip för Sveriges agerande bör gälla att varje land tar fullt ansvar för det kärnbränsleavfall som uppstår inom landet. Det sammanfaller med vad regeringen har uttalat i slutet av förra året.

Min första fråga blir: står importen av MOX-bränsle från Västtyskland i överensstämmelse med dessa uttalade principer?

Birgitta Dahl: Ja. Det har att göra med att detta är en unik åtgärd, som syftar till att dessa principer skall gälla också den del av det svenska kärnkraftsprogrammet som av tidigare regeringar bundits för upparbetning. Vi skall i stället tillämpa en konsekvent hantering där vi satsar på direktdeponering.

Här har vi bytt en mängd avfall, som av Sverige förts ut till Frankrike, mot en mängd MOX-bränsle från Västtyskland. Plutoniuminnehållet är ungefär lika stort – det är något högre i det avfall vi nu tar hand om än i det som vi har fört ut till Frankrike.

Det här var ett sätt att inom ramen för slutna avtal, som vi inte kan frånträda, ändå få till stånd en konsekvent hantering. Vi har alltså inte åtagit oss att lösa ett annat lands avfallsproblem. Vi har bytt en mängd avfall med Västtyskland för att direktdeponera MOX-bränslet, och vi har för den del som Västtyskland har övertagit från Sverige fullständig garanti om fredlig användning.

Nils Berndtson: Är det inte litet blygsamt att säga att det var *något* högre halt? Jag har uppgifter om att det är en betydligt högre neutronstrålning och att den också är mer långvarig.

Det skall alltså förvaras i CLAB. Hur länge i så fall jämfört med det svenska bränslet? Är det fråga om en längre tid?

Birgitta Dahl: Först vill jag säga att det svenska bränslet innehöll 428 kilo plutonium, MOX-bränslet 462 kilo. Det är korrekt att det inte kan jämföras omedelbart, eftersom det är något annorlunda till sin karaktär.

Anläggningen i CLAB har emellertid utrustats på särskilt sätt för att ta hand om MOX-bränslet. Naturligtvis var en förutsättning för tillståndet till affären att SKI och SSI har godkänt anläggningen vid CLAB. Jag har dessutom själv vid två tillfällen kunnat studera hur den särskilda del av anläggningen ser ut som skall ta hand om MOX-bränslet.

De ansvariga kontrollmyndigheterna anser att alla aspekter på strålskydd och säkerhet i samband med mellanlagring i CLAB kommer att beaktas.

Nils Berndtson: Jag har uppfattningen att de västtyska myndigheterna har

utfärdat förbud för mellanlagring av MOX-bränslet. Kan det då vara ett svenskt intresse att föra över det hit?

Birgitta Dahl: Jag känner inte igen den beskrivningen. Däremot är det väl känt att Sverige har kommit mycket längre när det gäller att hantera den här typen av problem än andra länder. Såvitt jag vet är anläggningen i Oskarshamn unik och mycket bättre ur säkerhetssynpunkt. Vi har förmåga att hantera den här typen av problem på ett sätt som många länder i dag saknar. En av våra internationella uppgifter som vi försöker fylla är att förmå andra länder att hantera avfallsfrågor med samma ansvar som vi gör.

Nils Berndtson: Birgitta Dahl åberopar också bindningar till tidigare avtal. Blir man av med de bindningarna genom en sådan här bytesaffär?

Birgitta Dahl säger att det var en unik företeelse, men kan man lita på att det blir en engångsföreteelse? Är det risk för flera bytesaffärer?

Birgitta Dahl: För det första har inget annat avfall av den här karaktären, dvs. enligt det här avtalet, förts ut från Sverige för upparbetning, och jag har på regeringens vägnar deklarerat att vi inte kommer att ge utförseltillstånd till något mer.

För det andra finns det avtal om betydligt större mängder upparbetningsavfall till Cogema, som vi fortfarande är bundna av inte bara genom affärsavtal utan också genom att en tidigare regering har åtagit sig att verka för att affärsavtalet fullföljs.

De avtalsenliga förpliktelserna kan man frigöra sig från bara genom frivilliga uppgörelser med andra parter som också är delaktiga i samma avtal. En förutsättning för de förhandlingar som förs mellan de svenska avtalsslutande företagen och andra var att vi kunde fullfölja bytesaffären på ett sådant sätt att man inte bröt mot affärsavtalet som sådant. Man kan säga att bytesaffären i sig var ett led i det arbete som pågår för att för andra delar frigöra oss från våra avtalsenliga förpliktelser utan att bryta mot avtalet.

Till viss del men inte för hela den mängd som det finns avtal för har förhandlingarna varit framgångsrika.

Nils Berndtson: Jag är inte riktigt klar på om Birgitta Dahls tolkning är att man kan anse att det står i överensstämmelse med de principer som jag citerade att riksdagen och regeringen har uttalat om vad som skall gälla för avfallshantering.

Birgitta Dahl: Det anser jag mycket bestämt att det gör. Det är en unik affär som har genomförts med ett speciellt syfte, att göra det möjligt att driva en konsekvent linje med direktdeponering för svenskt avfall. Det kommer inte att lämnas fler tillstånd av det här slaget.

Jag vill för utskottet betona att regeringen strax före jul sade nej till en ansökan från Studsvik om att under en längre tid få lagra utländskt avfall som man tar emot för upparbetning, därför att det strider mot de riktlinjer vi har på den punkten.

Olle Svensson: Därmed är frågestunden avslutad även i denna del. Då återstår punkt 3, som gäller ett riksdagsbeslut om åtgärder på energiområdet.

Birgitta Dahl: Finansdepartementet har tillställt utskottet en skriftlig information. Jag vill bara erinra om vad det avslutningsvis skriver, nämligen att det hade varit lämpligare att hålla denna fråga öppen och inte redovisa ärendet som slutbehandlat. Att så inte har skett innebär dock inte att regeringen avser att negligera riksdagens beslut. Frågan kommer att behandlas i lämpligt sammanhang, eventuellt redan i den proposition som miljö- och energidepartementet har anmält till våren 1987 och som föranleds av förslag från energirådet.

Olle Svensson: Jag lämnar ordet fritt, om någon vill ställa frågor.

Det tycks råda full belåtenhet med det svar som har avgivits. Vi får behandla ärendet i ett senare sammanhang.

Det återstår för mig bara att uttala ett tack till Birgitta Dahl och Rolf Annerberg för att ni har ställt upp i utskottet. Jag tackar miljö- och energiministern för att hon med sina svar har kompletterat vårt skriftliga material.

Birgitta Dahl: Får jag be utskottet att vara litet varsamt om de informationer jag lämnat. En del av dem är av känslig natur, och vi har alla ett gemensamt ansvar för dem.

Utfrågning av bankdirektörerna Erik Ehn, Nordbanken, Tom Hedelius, Svenska Handelsbanken, och Curt G. Olsson, SE-banken, samt direktör Claes-Göran Källner angående överenskommelse mellan regeringen och affärsbankerna om medel för forskningsändamål, den 17 mars 1987

Olle Svensson: Vi har en särskild föredragningslista som upptar en del granskningsärenden. Ett av dem är den överenskommelse som har träffats mellan regeringen och affärsbankerna om medel till en stiftelse för forskningsändamål.

Jag hälsar bankdirektörerna Erik Ehn, Tom Hedelius, Curt G. Olsson och direktör Claes-Göran Källner välkomna till oss.

Enligt vår praxis ger jag först ordet till dem vi inbjudit.

Erik Ehn: Jag tror att sakläget är känt så att vi inte behöver orda om det. Kanske skulle jag klargöra Bankföreningens roll något, nämligen att Bankföreningens styrelse har fattat beslut om att rekommendera medlemsbankerna att vara med i den här satsningen. Bankföreningen kan inte fatta beslut för sina medlemmar.

Anders Björck: Enligt det material som vi har fått initierades den här diskussionen vid ett möte i Washington i samband med Världsbankens möte den 29 september 1986. Det står i det papper vi har fått att då träffades bankdirektör Curt G. Olsson och finansminister Kjell-Olof Feldt, och i det sammanhanget kom frågan upp.

Jag vill fråga Curt G. Olsson vem av er som förde frågan på tal och om det då sades någonting som var mera konkret och som visade vägen till det beslut som sedan fattades.

Curt G. Olsson: Frågan kom på tal helt apropå vid det cocktailparty som Sveriges ambassadör brukar ge i samband med Världsbanksmötena. Samtalet varade i en och en halv minut eller någonting sådant. Kjell-Olof Feldt var där. Vi kom att tala om behovet av forskning, och Kjell-Olof Feldt sade att vi väl kunde använda förnyelsefonderna till att ge ett substantiellt bidrag till forskningen. Han påpekade också att bankerna tjänade mycket pengar just då. Jag svarade att jag inte trodde det finns någonting kvar i förnyelsefonderna, och samtalet ebbade ut med detta.

Det var alltså inte något möte, såsom det står i papperen, utan det var sådant snack, om jag får uttrycka mig vårdslöst, man ägnar sig åt på ett cocktailparty.

Anders Björck: Sedan träffades man vid ett möte med statsministern den 28 oktober 1986, då den här frågan berördes.

Förekom det några kontakter med Bankföreningens ledning mellan den 29 september och den 28 oktober?

Curt G. Olsson: Jag kan inte erinra mig exakt vilken dag det var, men det måste ha varit efter hemkomsten från Världsbanksmötet och före samtalet

den 28 oktober som jag besökte Kjell-Olof Feldt i ett annat ärende. Då kom vi in på denna fråga. Kjell-Olof Feldt sade att statsministern, som är ansvarig för forskning, ville ha samtal med bankerna i denna fråga. Ett sådant samtal sattes ut att äga rum den 28 oktober med Bankföreningens presidium, som bestod av de herrar som finns angivna i handlingarna, alltså – utom jag själv – Tom Hedelius, Sven Erik Ragnar och Erik Ehn.

Erik Ehn: Jag var inte med vid det tillfället.

Curt G. Olsson: Vi bytte presidium i Bankföreningen i slutet av oktober.

Anders Björck: Sade statsministern eller finansministern då ni träffades den 28 oktober någonting om att det förekom övervinster i bankerna, vilka i sig motiverade en generös inställning från bankernas sida till det projekt som då var aktuellt att diskutera?

Curt G. Olsson: Nej. Vi tyckte väl att vi hade kommit i en situation då vi var hårt tyngda av en skattebelastning som skulle komma på oss på grund av de speciella omständigheter som rådde 1986, men statsministern diskuterade inte den frågan. Vi kom in på behovet av forskningsinsatser. Det var det som upptog sammanträdet.

Anders Björck: Erik Ehn sade den 13 december i Aktuellt att de goda vinsterna hade gjort "bankerna mer mottagliga för det här förslaget". Väntade ni er någon form av engångsskatt eller annan pålaga, om ni sade nej?
Erik Ehn: Jag uppfattade inte alls saken på det sättet.

Anders Björck: Men om ni inte gjorde det, hur kom det sig då att ni ställde upp med en donation på 600 miljoner? Det verkar minst sagt generöst och stämmer inte riktigt med vad man är van vid från bankhåll.

Erik Ehn: Det är fråga om 200 miljoner.

Anders Björck: Ja, under ett antal år.

Erik Ehn: Men det som bolagsstämmorna nu fattar beslut om gäller det första året. Sedan kommer övriga års avsättningar i laga ordning.

Tom Hedelius: Jag vill göra ett tillägg till Erik Ehns uttalande.
Det kan möjligen uppfattas som om detta skulle vara en alldeles unik situation, men det är viktigt att påpeka att affärsbankerna har gjort den här typen av avsättningar under många år – om sparbankerna har gjort det vet jag inte. Handelsbanken har redan två forskningsstiftelser med rejäla belopp. Att vi gjort avsättningar till dem beror på att vi anser det ligga i vårt eget intresse att våra kunder kan få ta del av forskning på hög nivå för att kunna bibehålla sin internationella konkurrenskraft. Sådana frågor talade vi också om. Statsministern framhöll bl. a. Wallenbergstiftelsen och våra forskningsstiftelser som förebilder.

Erik Ehn: Får jag nämna att Nordbanken under 1986 gjorde avsättningar på 10,5 miljoner i samband med att Sundsvallsbanken upphörde och Nordbanken bildades. Det är ett belopp som på ett egendomligt sätt överensstämmer

med de 10,4 miljoner som Nordbankens styrelse nu föreslår bolagsstämman att bevilja för sådana ändamål i år.

Anders Björck: Vi granskar inte Bankföreningen eller affärsbankerna – det ankommer inte på konstitutionsutskottet – men däremot regeringen. Jag vill kontrollera om jag har förstått rätt. Regeringen har alltså inte hotat med några extraskatter och inte heller fört något dunkelt tal därom. Ändå är ni beredda att donera första året 200 miljoner. Detta har alltså skett utan någon form av påtryckning eller fina vinkar om att någonting skulle kunna hända. Är det korrekt?

Erik Ehn: Det är korrekt.

Olle Svensson: Jag förstår att de forskningsinsatser bankerna gör kan motiveras utifrån näringslivets intresse. Har jag rätt uppfattat att detta inte är någon unik företeelse?

Tom Hedelius: Det är rätt.

Anders Björck: Det innebär alltså att liknande propåer från officiellt håll också kan bemötas med generositet i fortsättningen om de håller sig på samma nivå?

Tom Hedelius: Det väsentliga är inte vem som tagit initiativet, utan om det finns ett behov att fylla. Det fanns och finns ett behov att fylla. Sedan är det givet att det måste finnas ett överskott av sådan storlek att man kan använda det på detta sätt, men det finns det i år enligt vår bedömning.

Vi gick tillbaka i tiden och undersökte de behov som tidigare har täckts på olika sätt. Både Wallenbergstiftelsen och våra forskningsstiftelser åberopades som bra exempel. Jag skulle våga förutsäga att vi alldeles på eget initiativ kommer att göra den här typen av avsättningar även framöver.

Anders Björck: Vilka betänkligheter, om några sådana förekom, framfördes vid mötet hos statsministern den 28 oktober?

Tom Hedelius: En betänklighet gäller att man måste hålla sig inom en ram som är vettig för näringslivets del, så att vi i vår egen rörelse kan räkna med att ha konkurrenskraftiga kunder så småningom. Det är alltså fråga om framför allt teknisk forskning och forskning av sådan ekonomisk karaktär som kan komma näringslivet till godo.

Anders Björck: Ni kommer alltså att göra en sträng prövning bland de förslag som framkommer, om de skall relateras till bankernas aktiviteter?

Tom Hedelius: Det kan man säga. Vi är angelägna om att få ett stort urval att välja bland, samtidigt som vi också vill åstadkomma en geografisk spridning. De banker som finns representerade bara i delar av Sverige vill naturligtvis prioritera de delarna.

Anders Björck: Jag frågar därför att jag har noterat att det i den lista som kommit in finns exempelvis ett önskemål från lantbruksuniversitetet som gäller inhysningssystem för värphöns. Det är alltså sådana frågor ni skall ta

ställning till. Jag förmodar att det inte direkt berör Handelsbankens verksamhet.

Tom Hedelius: Det är en riktig bedömning.

Curt G. Olsson: Det kanske inte framgår av den lista som utskottet har fått att vi i vår bank har bestämt oss för att göra någonting annorlunda än vad som ursprungligen föreslogs. Vi har föreslagit bolagsstämman att sätta av 180 miljoner i år och ge dem till en stiftelse som kommer att förvaltas av en styrelse bestående av tre av banken utsedda ledamöter, tre som utses av forskningsorgan och en av dem gemensamt utsedd ordförande. Styrelsen kommer att fritt kunna välja och bestämma hur den skall använda pengarna.

Anders Björck: När det blev klart att bankerna skulle ge en donation, ställde då Bankföreningen eller de ingående bankerna några villkor som skulle garantera att pengarna verkligen kommer in?

Erik Ehn: Först och främst väntar vi på bankernas beslut. Det är inte klart ännu.

Jag tror att vi kommer att vara omutliga när det gäller att se till att pengarna används till sådan forskning som i det långa loppet är till glädje för bankerna och näringslivet. Vi har inte möjlighet att göra någonting annat i det sammanhanget.

Anders Björck: En förutsättning för detta är, om jag har läst handlingarna rätt, att skattefrihet kan garanteras. Har ni fått några bindande löften om detta från regeringen?

Tom Hedelius: Det var på vårt förslag denna passus infördes. Vi har inte fått annat än en kommentar från regeringen att vi gärna kunde föra in detta i det gemensamma pressmeddelandet, men det är ingenting som regeringen har committat sig för.

Curt G. Olsson: Regeringen har heller inte vidtagit någon åtgärd på det området, vilket den skulle kunna göra genom att lägga detta till listan över skattefria objekt. Varje bank har att konstruera donationen på sådant sätt att skattemyndigheterna bedömer den som avdragsgill. Det är en förutsättning för att donationen skall lämnas. Vid de bolagsstämmor som kommer att äga rum antar jag att detta kommer att skrivas in som förbehåll i beslutet.

Anders Björck: Det finns två vägar: antingen kan man ändra gällande lagstiftning eller också får de rättsliga instanserna bedöma i vanlig ordning om donationen är avdragsgill eller inte.

Vad skulle hända om man gjorde donationen i enlighet med beslutet och det sedan visade sig under en förmodligen lång skatteprocess, som säkert hamnar i sista instans, att donationen icke är avdragsgill? Kan man räkna med att ni trots detta fullföljer beslutet med avsett belopp?

Tom Hedelius: Det är en hypotetisk fråga. Vi har stor erfarenhet av detta, eftersom de stiftelser som vi har satt av pengar till lämnar bidrag som är skattefria. Det är bidrag exempelvis till universitet och högskolor som står under UHÄ:s överinseende. Vi vill inte lämna frågan öppen, utan vi måste

redan på förhand veta att detta blir avdragsgillt.

Olle Svensson: För klarhetens skull vill jag fråga om regeringen i samband med förhandlingarna har utlovat några speciella skattefavörer utöver gällande lagstiftning.

Erik Ehn: Nej, absolut inte.

Anders Björck: Ni har inte föreslagit direkt eller vid underhandskontakter att man skulle göra någon förändring i lagstiftningen så att detta framgår klart?

Erik Ehn: Nej.

Anders Björck: Jag har ytterligare två frågor som har betydelse för granskningen av regeringen.

Ni hade ett sammanträde med regeringen den 28 oktober. Sedan kallades två banker till regeringen den 16 december, nämligen Föreningsbankernas Bank och Sparbankernas Bank med sina ordförande resp. verkställande direktörer. Enligt vad jag inhämtat fick de besked av statsministern vid mötet på hans ämbetsrum den dagen om den tilltänkta donationen. Hade ni inte tagit kontakt med eller informerat de två andra bankerna under tiden mellan den 28 oktober och den 16 december?

Erik Ehn: Nej, det hade vi inte gjort.

Bertil Fiskesjö: Det sades här tidigare att det inte är särskilt originellt att banker och andra företag stöder forskning. Det vet vi alla, och det är väl i och för sig bra att de gör det. Men det intressanta i det här fallet är att beslutet om att gå in med så mycket pengar har kommit till efter överläggningar med regeringen. Ni säger att ni tänker stödja forskning också fortsättningsvis, vilket jag tycker är bra. Innebär då detta att ni är beredda att göra liknande uppgörelser med regeringen även fortsättningsvis?

Tom Hedelius: Jag sade att oavsett varifrån initiativ kommer är vi intresserade av att också fortsättningsvis göra avsättningar till den här typen av forskningsstiftelser. Det innebär att regeringen eller vem som helst kan ta initiativ. Jag tycker inte det är någonting konstigt med det.

Bertil Fiskesjö: Sådana här löften om donation leder i varje fall indirekt till att medlen räknas in i den allmänna statliga satsningen på forskningen. Man kan, om man vill, säga att de 200 miljonerna per år skulle ha behövt skaffas på annat sätt om inte dessa pengar kommit in. Det blir alltså ett slags symbios mellan bankerna och statsmakterna. Det är just detta som har gjort att konstitutionsutskottet har tyckt att det är en intressant fråga. Ni har kanske någon kommentar på den punkten?

Jag vill fråga ytterligare en sak. Det framgår av styrelsernas verksamhetsberättelser inför stämmorna att de här pengarna skall gå till sådan forskning som är av speciellt intresse för den industriella utvecklingen. Det innebär såvitt jag förstår att det blir en ganska hård styrning av medlen. Det blir inte ett allmänt stöd exempelvis till grundforskning inom det industriella området, utan ni vill se konkreta resultat av pengarna?

Curt G. Olsson: Ja, det stämmer. Det tycker jag är det raison d'être som vi kan framföra till våra styrelser respektive bolagsstämmor när vi föreslår att de beviljar medlen.

Bertil Fiskesjö: Jag har slutligen en fråga som ligger litet vid sidan om ämnet men som jag ändå vill ställa av ren nyfikenhet.

Det sägs i en ledare i en affärstidning att SE-bankens förre styrelseordförande Lars-Erik Thunholm finner det förvånande om inte förslagen kommer att möta ett massivt motstånd på vårens bolagsstämmor. Har ni fått någon förvarning om att det blir så?

Curt G. Olsson: Det blir säkert diskussion på bolagsstämmorna. Det har ibland framskymtat att vi skulle ha föregripit bolagsstämmorna genom att utlova pengarna. Det stod bl. a. i herr Thunholms artikel i Svenska Dagbladet strax före jul. Det är bolagsstämmorna som skall besluta i det avseendet, och där kommer det säkert att bli diskussion på den punkten.

Olle Svensson: Detta var en fråga vid sidan om ämnet. Ni skall inte tro att vi granskar bankerna.

Gunnar Biörck: Jag har ett par tekniska frågor, eftersom jag i annat sammanhang har varit inblandad i forskningsövningar.

Är det meningen att bankerna skall ha en gemensam fond, eller skall alla bankerna ha var sin fond?

Forskningsanslag är vanligen långsiktiga åtaganden. Man anställer folk för att forska, och därför måste man hålla dem vid liv under avsevärd tid. Skall ni dela ut de 600 miljonerna på en gång, eller är det avkastningen av 600 miljoner ni skall dela ut? Det har jag inte fått klart för mig. Om det nu blir 600 miljoner i år, räknar ni med att för framtiden avsätta motsvarande belopp för samma ändamål?

Min sista fråga är om de avsättningar ni gör kommer att bli beroende av utfallet av verksamheten under olika år. Det har sagts att ni kunde gå med på att göra avsättningar därför att ni har ovanligt goda affärer just nu. Om ni i framtiden får mindre goda affärer, står ni då vid löftet i fortsättningen, eller kan ni dra ner på takten?

Erik Ehn: Det är bara SE-banken som inrättar en stiftelse. De övriga bankerna har föreslagit sina bolagsstämmor att avsätta pengar för omedelbar användning under det här året. Det är fortfarande totalt 200 miljoner vi talar om, ingenting annat.

Det blir alltså inte frågan om en Nordbankens forskningsstiftelse den här gången, utan Nordbanken avsätter ett antal miljoner som skall gå till sådan forskning som är viktig för näringslivet. Det är angeläget att säga att när pengarna skall fördelas måste de gå till sådant som tas om hand av den vanliga verksamheten, exempelvis lokaler och personal. Vill man köpa en maskin, måste den ha en plats att stå på och personal som sköter den. Därför måste detta gå in i en långsiktig planering. Den har vi inte möjlighet att delta i, utan den sköter utbildningsdepartementet och UHÄ och andra.

Curt G. Olsson: Jag tycker det är viktigt att framhålla att, såsom Erik Ehn antydde, de bidrag som kommer att lämnas i varje fall av vår stiftelse, som

kommer att vara litet annorlunda beskaffad än de övriga bankernas, endast kommer att avse utrustning för forskning. Vi är alltså inte beredda att lämna bidrag exempelvis till finansieringen av en professur. Det finns inga som helst löften om en fortsättning, utan pengarna avsätts för varje år. Besluten fattas varje gång nya propåer kommer, och de får då prövas på sina meriter om det blir aktuellt.

Gunnar Biörck: Får jag tolka det så att varje bank för sig kommer att ha sin policy beträffande de här pengarna? Om man nu har lovat regeringen att anslå 200 miljoner x 3 år, hur kommer då fördelningen mellan bankerna av dessa summor att ske?

Erik Ehn: I de samtal som har förts efter det att man har träffat den principiella överenskommelsen har praktiska ting diskuterats. Vi har sagt att vi är beredda att stödja forskningen under de förutsättningar som har diskuterats tidigare. Sådana förutsättningar är bl. a. att vi har av utbildningsdepartementet eller UHÄ sanktionerade projekt att ge pengar till. De framgår av en lista som skickas ut. Den listan skall bara uppta sådana projekt som man är beredd att så att säga leva vidare med. Bankerna kommer in som donatorer till enskilda delar av sådana mer långsiktiga projekt.

Gunnar Biörck: Men åtagandet kan väl bara bli årligt, eftersom bolagsstämmorna fattar beslut?

Erik Ehn: Ja.

Bo Hammar: Jag vill ställa en fråga som delvis anknyter till vad Gunnar Biörck varit inne på. Kan man säga att en förutsättning för donationen är att bankerna får ett betydande inflytande över hur forskningspengarna används. Är det en uttrycklig förutsättning?

Curt G. Olsson: I vårt fall är det tänkt – och det tror jag är en ganska normal ordning – att bankerna sätter till tre representanter i den styrelse som skall besluta och statliga organ tillsätter tre representanter, och så utser de en gemensam ordförande. Det innebär inte att bankerna bestämmer vad pengarna skall användas till, men bankernas representanter har inflytande på det.

Bo Hammar: Det innebär att bankerna skall ha ett betydande inflytande. Är det en korrekt uppfattning?

Curt G. Olsson: I vårt fall: ja.

Bo Hammar: Har det i bankernas samtal med regeringen förekommit preciserade diskussioner om hur inflytandet över dessa medel skall fördelas mellan statsmakterna och bankerna? Det nämndes en viss konstruktion. Är det någonting som har diskuterats mer i detalj vid de förberedande samtalen med regeringens representanter?

Erik Ehn: Jag tycker att det svar som Curt Olsson gav bör nyanseras något.

Curt G. Olsson: Du får inte nyansera det vad gäller SE-banken.

Erik Ehn: Jag talar då för i varje fall en del av de övriga bankerna.

Det är klart att bankernas inflytande är begränsat. Det är begränsat för det första av de villkor som vi själva har satt upp och som banklagen ställer upp och av annat som har med bankens inre liv att göra. Men det är för det andra begränsat av att det skall vara projekt som anslagsbeviljande myndigheter i övrigt stöder. Vi kan alltså inte säga till ett universitet att vi ger pengar till visst ändamål, utan vi måste hämta projekten från en lista som har upprättats av berörda myndigheter. Där finns ett antal delar av projekt som vi kan ge pengar till i enlighet med de speciella utgångspunkter som gäller för bankerna och de villkor som i övrigt är för handen.

Vår bestämmanderätt är därför mycket begränsad.

Tom Hedelius: Får jag göra ett kort tillägg till vad Erik Ehn sade.

Jag föreställer mig att vi har goda förutsättningar att på denna lista få upp projekt som vi själva känner som särskilt angelägna.

Olle Svensson: Bygger inte det på att man har ett gemensamt intresse av att åstadkomma en så god forskningspolitik som möjligt?

Tom Hedelius: Jo, i högsta grad. Den här listan kommer inte att omfatta projekt som slutar på 200 miljoner, utan jag föreställer mig att det blir betydligt högre belopp. Här kommer vår valfrihet in, förutom att vi kan initiera att det också kommer med projekt som vi särskilt vill främja.

Anders Björck: Jag har några kompletterande frågor.

Det här är trots allt en unik form för donationer, även om det har funnits andra fonder tidigare. Har ni i diskussionerna om detta vid något tillfälle varit rädda för att det skulle kunna bli prejudicerande?

Tom Hedelius: Nej, det har vi inte varit. Att denna sak har fått sådan uppmärksamhet beror bl. a. på att vi varit angelägna att spela upp diskussionen på detta ärliga sätt. Vi kunde mycket väl ha sagt att vi kommit på den här tanken inom ramen för Bankföreningen, men vi var angelägna om att säga till statsministern att det skall framstå som det verkligen är, nämligen att det är statsministern som har tagit initiativet. Så är det. Men här råkar vi ha ett gemensamt intresse, och vi har föreslagit våra bolagsstämmor den här uppläggningen. Vi har varit angelägna att inte gå så långt att bolagsstämmorna skulle vara committade. Vi har hela tiden reserverat oss för det. Vi vet ännu inte hur det kommer att gå.

Anders Björck: Men om statsministern inte tagit initiativet, är det då korrekt att säga att det inte hade blivit någon donation av det här slaget?

Tom Hedelius: Det är nog korrekt att samtliga banker inte skulle ha kommit fram till att man skulle göra en sådan donation vid samma tillfälle. Men det är möjligt att olika banker hade kommit fram till att man skulle göra någon donation. Det finns jubileer och liknande då sådana saker kan initieras. Det har också kommit propåer åtminstone till Handelsbanken direkt om den typen av insatser, så vi var inte helt främmande för tanken.

Anders Björck: Jag kommer tillbaka till skatteproblematiken, eftersom det ur konstitutionsutskottets synpunkt är mycket väsentligt att kartlägga vad

som har sagts om den. Anser ni att detta enligt målsättningsparagrafen i bolagsordningarna respektive banklagen är någonting som bör ingå i bankernas naturliga verksamhet och därför juridiskt kan definieras som en rörelsekostnad?

Curt G. Olsson: Det finns i banklagen en paragraf som innehåller någonting om att det står bolagsstämman fritt att göra donationer till allmänna ändamål, om det bedöms vara skäligt med hänsyn till omständigheterna och bankens ställning och vinst. Vi och våra revisorer och bolagsjuridisk expertis har bedömt att förslaget inte strider mot denna paragraf.

Frågan om skattefrihet skall som sagt skattemyndigheterna ta ställning till, men som Tom Hedelius sade nyss har de vid tidigare tillfällen funnit att avsättningar av det här slaget kan göras med obeskattade pengar.

Börje Stensson: Vid den första träffen när den här idén kom upp nämnde finansministern att förnyelsefonderna skulle kunna användas till en speciell satsning på forskning. Nu gick det tydligen inte att ta pengar till detta ändamål ur förnyelsefonderna. Finns det något löfte om att direktiven för förnyelsefondernas användning skall ändras med anledning av denna överenskommelse om stöd från bankerna?

Curt G. Olsson: I vår bank är förnyelsefondens pengar redan använda. Det är allmänt bekant att det tidigare förekommit diskussioner med näringslivet och att man skulle avsätta en viss del av förnyelsefonderna till forskning, vilket i och för sig borde varit möjligt. Men såvitt mig är bekant gick det inte att få en överenskommelse om detta.

Det finns alltså ingen anledning att i detta sammanhang ge några nya direktiv om förnyelsefonderna. De var dessutom att betrakta som en engångsföreteelse.

Tom Hedelius: Också i Handelsbanken har vi använt förnyelsefonderna, så det finns ingenting kvar där.

Erik Ehn: Jag tror att det i princip gäller för samtliga banker.

Olle Svensson: Det återstår för mig bara att tacka er för att ni hjälpt oss med denna muntliga komplettering av det skriftliga materialet.

Utfrågning av ambassadör Hans Corell angående grunderna för regeringens beslut att ingå förlikning inför Europakommissionen i vissa ärenden 1986, den 19 mars 1987

Anders Björck: Vi har bett ambassadör Hans Corell att svara på frågor angående förlikningar inför Europakommissionen i vissa ärenden 1986.

Enligt den praxis som vi har överlämnar jag ordet till ambassadören, om han har några inledande kommentarer i ärendet.

Hans Corell: Jag får i stort sett hänvisa till den PM den 21 januari 1987 som har upprättats och som är överlämnad till utskottet. Jag tycker att den besvarar de frågor som jag kan föreställa mig finns på området – om inte, utgår jag från att utskottet ställer kompletterande frågor.

Jag har dock en liten komplettering. Den avser det som står på s. 8 i promemorian strax före rubriken De två aktuella förlikningarna. I det föregående stycket talas om den situationen att det finns flera mål av samma typ och att man kan tänka sig att det träffas förlikning i några, medan andra går vidare.

Det finns också ett annat sätt att lösa en sådan situation, och det är att kommissionen förklarar målet vilande. Det har jag varit med om i ett par fall. Man kommunicerar en ansökan med regeringen men begär inget yttrande. Skälet är att kommissionen avvaktar ett prejudicerande avgörande av domstolen. Förlikningsförhandlingar behövs inte i den situationen.

Det är allt jag har att säga på nuvarande stadium.

Anders Björck: Jag har själv frågor men vill ge andra tillfälle att börja, om någon så önskar. – Så tycks inte vara fallet. Det är en ledamot som inte tillhör utskottet som har tagit upp ärendet.

När man handlägger ett sådant här komplicerat mål måste det väl finnas en del material inom regeringskansliet, i det här fallet förmodar jag inom utrikesdepartementet, som har behövts under resans gång. Kan Hans Corell redogöra för vilken typ av material som normalt finns och vilka handlingar som upprättas i samband med en förlikningsförhandling?

Hans Corell: Det material som finns är de yttranden som regeringen har avlämnat till kommissionen med anledning av ansökningen. Där finns också de svar som har lämnats från motparten, och det finns också skriftligt material från kommissionen. Det materialet registreras på samma sätt som man gör i en domstol. Jag har infört det systemet för handläggning av målen. Det finns ett dagboksblad, och där finns alla allmänna handlingar antecknade dag för dag. Dagboksbladet är så utformat att vem som helst kan få ta del av det.

Det framgår av promemorian hur utomordentligt grannlaga kommissionen går till väga när det blir fråga om förlikningsförhandlingar. Ofta tar kommissionen initiativ, och de initiativen sker helt formlöst. När man bedömer situationen, diskuterar möjligheter till förlikning och omständigheter som talar för eller emot kan man göra noteringar och kanske upprätta ett arbetsmaterial. Men den grupp som diskuterar frågan är mycket begränsad.

Överläggningar sker inom gruppen och med det ansvariga statsrådet. Normalt upprättas det inga handlingar i det skedet. Skälet är bl. a. att så strikta regler tillämpas efter det att förlikningsförhandlingar inletts, antingen de leder till resultat eller inte.

Anders Björck: När ett sådant här ärende slutgiltigt avgörs från svensk sida, på vilken nivå sker då avgörandet? Sker det i form av ett regeringsbeslut eller beslutas det av statsrådet i fråga eller på någon annan nivå?

Hans Corell: Jag har uppfattat situationen så att jag som ombud har möjlighet att vidta vissa åtgärder på regeringens vägnar precis som vilket annat ombud som helst som utses att föra regeringens talan. Men det finns vissa gränser. Man får själv bedöma var de gränserna går. Det är en grannlaga uppgift. Det är fråga om förtroende mellan regering och ombud.

Men en gräns anser jag är klar, och det är när man kommer in på frågan, om regeringen kan lägga fram ett förlikningsbud. I det läget anmäler jag frågan för det ansvariga statsrådet, som sedan anmäler saken i regeringen. Det upprättas då ett hemligt protokoll, eftersom anbudet är hemligt. Men sedan väl kommissionen fattat sitt beslut finns det inget skäl att hålla det hemligt. Det är alltså ett regeringsbeslut.

Anders Björck: När man drar ett sådant här ärende inför regeringen bör det rimligtvis finnas någon bakgrundspromemoria, i första hand för föredragande statsrådet och i andra hand för övriga regeringsledamöter som kan vara intresserade. Upprättas det någon sådan med argumentation, varför man skall ingå eller eventuellt inte ingå i förlikning?

Hans Corell: Vilket underlag som föredragande statsrådet har kan jag inte uttala mig om, men i allmänhet har diskussioner inför en förlikning skett på ett informellt sätt. Man sitter i en grupp tillsammans med statsrådet och går igenom argumentationen. Också där kan det finnas arbetsmaterial, men det är bara sådant material som man använder i själva diskussionen som stöd för argumenteringen.

Anders Björck: Det finns alltså inget pro-&-contrapapper med argument för eller emot och som sedan hamnar på någon slutsats?

Hans Corell: Som föredragande inför ett statsråd brukar man avsluta föredragningen med att ge till känna en egen uppfattning. Särskilt om det gäller en juridisk fråga som i de här fallen tycker jag att den föredragande tjänstemannen har skyldighet att redovisa sin ståndpunkt. Men några handlingar som man sedan tar till vara där "pros and cons" anges föreligger inte.

Jag föreställer mig att situationen måste vara densamma när ett annat ombud för regeringen överväger en fråga. Om exempelvis justitiekanslern, som för regeringens talan i många mål, går in i förlikningsförhandlingar, gör han säkert också en bedömning och sätter upp en lista med för- och nackdelar, men den tror jag inte läggs till handlingarna. Om den ena parten torgför sin argumentering men den andra parten inte behöver göra det, blir det ingen balans.

Anders Björck: Sekretesslagstiftningen varierar ju mycket i Europa. Gäller i princip samma regler om sekretess i de länder som har undertecknat Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna?

Hans Corell: Jag kan inte svara på hur det är med den nationella sekretessregleringen i andra länder – vår egen är svår nog. Vad jag kan säga är att länderna är mycket noga med att observera den sekretess som föreligger i processen. Man kan tycka att det är märkligt att sekretessen regleras av en enda artikel i konventionen, artikel 33, som innehåller i stort sett bara att kommissionen skall sammanträda inom stängda dörrar. Men tanken som ligger bakom är att förhandlingarna i kommissionen är sekretessbelagda.

Personligen beklagar jag det. Jag har t. o. m. berört saken med kolleger från andra länder, men där möter jag en helt annan syn på sekretessfrågan än vi har i Sverige. Det kan ibland vara plågsamt att inte kunna upplysa allmänheten om dessa fall. Det gäller särskilt när exempelvis journalister ringer, som är vana vid att kunna gå upp på ett svenskt domstolskansli och få ta del av handlingarna i de mål som finns där. För den som har tjänstgjort i domstol är detta smärtsamt, men det är den internationella regleringen som gäller.

Anders Björck: Om konventionstexten påbjuder sekretess i sådana frågor och en nationell lagstiftning, t. ex. en svensk, skulle ha en annan mening, nämligen att offentlighet råder, vilket av de båda lagrummen tar då över det andra?

Hans Corell: Den svenska lagstiftningen tillämpas av svenska myndigheter. Det är regeringens och riksdagens skyldighet att se till att vår lagstiftning står i överensstämmelse med internationella avtal. Vår sekretesslag kopplas in här genom att den här regeln finns i konventionen. Skulle något land bryta mot konventionens regler, skulle detta väcka stor uppmärksamhet i Strasbourg och bland de övriga fördragsslutande parterna. Den effekten kopplas sedan in i 2 kap. 1 § sekretesslagen, och det är den som slår till här i Sverige.

Anders Björck: Föreligger det enligt Hans Corells uppfattning någon konflikt mellan de här båda regelverken?

Hans Corell: Nej, det kan jag inte säga. Konflikten föreligger snarast mellan de grundläggande värderingarna, som i Sverige är för öppenhet, men i konventionen är av motsatt slag. Om inte utskottet redan känner till det vill jag erinra om att utrikesminister Wickman för femton år sedan i en riksdagsdebatt har berört att bakgrunden är att man har bedömt det lättare att inför kommissionen, som också är ett förlikningsorgan, åstadkomma sådana förhållanden mellan parterna som underlättar förlikning.

Anders Björck: Hans Corell var inne på att det ibland kan vara besvärligt eller ovant att tillämpa sekretessreglerna med tanke på den tradition vi har i Sverige. Bör enligt Hans Corells uppfattning några förändringar vidtas och eventuellt initieras från svensk sida i det här avsnittet?

Hans Corell: Man träffar agenter från de andra regeringarna. Ibland

organiseras det sammanträden mellan agenterna och kommissionens sekretariat just för diskussion av de praktiska frågorna. Jag har i sådana sammanhang hört mig för litet hur man ser på sekretessproblematiken. Den reaktion jag fått från alla länder är att systemet skall vara som det är. I många länder har man inte samma syn på offentlighet och sekretess som vi har i Sverige.

Anders Björck: Kan det då inte vara ett problem för de människor som vänder sig till Strasbourg för att få hjälp, i varje fall som de uppfattar det, att grunderna för hur den ena parten – regeringen – fattar sina beslut inte är offentliga? Innebär det inte att det kan bli oklarhet om vad som egentligen gäller? Den sökande parten är ju normalt i underläge vad gäller resurser.

Hans Corell: Det brukar heta så. Men konventionen är som utskottet väl känner till ganska komplicerad, och många gånger kan det vara besvärligt att försvara målen just därför att det är så svårt att förutsäga utgången.

Jag tycker inte att man kan se det så som ordföranden beskriver saken i sin fråga. Det här är först och främst en process mellan två parter. Det är inget självändamål att den processen skall leda till ett avgörande av typen beslut av ministerkommittén eller en dom där domstolen redovisar skälen för sin slutsats. Tvärtom är en grundtanke i konventionen att man skall kunna uppnå förlikning, och i förlikningens natur ligger att ingendera parten behöver eller skall uttala sig om bevekelsegrunderna för förlikningen. Jag är övertygad om att det skulle väcka utomordentligt stort uppseende i Strasbourg om den svenska regeringen efter att en förlikning har träffats skulle redovisa bevekelsegrunderna för den. Jag föreställer mig att den andra parten då skulle känna sig fri att lägga fram sin syn på saken, och man skulle få en diskussion efter förlikningen som verkligen inte skulle vara i förlikningens anda.

Förlikningen finns där, den redovisas öppet till sitt innehåll, och därmed är målet avgjort. Att regeringen sedan kan dra slutsatser och erfarenheter av ett sådant mål liksom av alla andra mål är självklart. Det är en sak som det ansvariga statsrådet själv bedömer.

Anders Björck: Min fråga om resurser syftade närmast på att det normalt är betydligt fler från regeringssidan som deltar i förhandlingarna i Strasbourg än det är från den andra sidan. Jag noterar att sökanden hade *en* företrädare medan regeringssidan hade sex. Jag har i och för sig ingenting emot det, men det förefaller mig som om regeringssidan i varje fall inte är i underläge.

Hans Corell: Men motparten har *ett* mål att hantera; jag har under den tid jag har varit ombud hanterat närmare 60 mål vid sidan av mina andra huvudsakliga arbetsuppgifter. Dessutom tycker jag att regeringen har en närmast folkrättslig förpliktelse att föra en stram process i Strasbourg. Regeringens agerande påverkar utvecklingen av praxis där, och denna praxis är vägledande inte bara för Sverige utan också för andra länder.*

* "Corell har efter förhöret lämnat följande upplysningar: I allmänhet företräds regeringen av ombudet och ytterligare en eller två tjänstemän från regeringskansliet. I de aktuella fallen representerades regeringen av ombudet, två andra regeringstjänstemän och en tjänsteman från resp. kommun. I ett av fallen medföljde dessutom ytterligare en person på särskild begäran av kommunen."

Bertil Fiskesjö: Den riksdagsledamot som har ställt frågan har önskat att vi skulle se på de lagliga förutsättningarna för att man inte redovisar innehållet i förlikningarna. Om jag uppfattat Hans Corell rätt finns det inga speciella indikationer utöver att det kan vara besvärliga ärenden, men regelverket som sådant innefattar inte några bekymmer ur svensk synpunkt utöver de praktiska?

Hans Corell: Nej, jag kan inte se att regelverket innefattar några bekymmer. Tvärtom måste jag säga att kommissionen och särskilt dess sekretariat hanterar förhandlingarna på ett fint sätt. Det är angeläget att båda parterna respekterar de förutsättningar under vilka förlikningsförhandlingarna förs.

Jag är inte övertygad om att den riksdagsledamot som har ställt frågan har haft det exakta läget klart för sig. Skälen för frågan handlar om de rättsliga grunderna för besluten, medan själva frågan tar sikte på att regeringen inte har redovisat innehållet i förlikningarna. Det sista har faktiskt gjorts. Så fort kommissionen, som gör ett slags officialprövning, har godkänt förlikningen tas den in extenso in i en rapport som kommissionen överlämnar till ministerkommittén. Utskottet har tillgång till båda rapporterna i det här fallet.

Innehållet i förlikningarna är alltså verkligen redovisat. Bevekelsegrunderna och övervägandena kan man inte gå in på. Där hoppas jag att jag har klargjort vilken komplicerad procedur det innebär att ta ställning.

Bertil Fiskesjö: Vad inträffar då om andra parten finner det förenligt med sina intressen att lämna en redovisning?

Hans Corell: Den frågan ställs jag ibland inför. Jag blir uppringd av journalister som av allt att döma fått information av någon. Det gäller inte de här båda målen, utan jag talar nu rent generellt. Jag vet att de har underrättats av någon. Man kan då misstänka att det är ombudet eller den klagande själv som har underrättat massmedia.

I det läget resonerar jag så, att oavsett hur motparten agerar får det inte råda någon som helst tvekan om att regeringen och dess ombud följer de regler som gäller.

Robert Söderblom: När ambassadör Corell som sakkunnig och hovrättsjurist är här har jag som opolitisk tjänsteman i konstitutionsutskottet ett önskemål om att Hans Corell vill tänka på en fråga.

Han representerar alltså utrikesdepartementet. Vi har i vårt granskningsarbete oupphörligen med utrikesdepartementet att göra. Vilka beslut i utrikesdepartementet dokumenteras såsom regeringsbeslut? Jag kan ta som exempel instruktioner till vår FN-ambassadör om vad han skall säga i FN eller utvisningen av tjeckiska diplomater. Dokumenteras detta i regeringsbeslut?

Jag begär inte att få svar i dag, men jag vore tacksam för en analys av vad som gäller i utrikesdepartementet om denna typ av dokumentation.

Hans Corell: Jag fick för bara några dagar sedan reda på att konstitutionsutskottet i samband med granskningen av ett speciellt ärende har ställt den här frågan. Så fort jag fick reda på det började jag omedelbart analysera saken.

Det visade sig att det är en rätt komplicerad fråga. Vad det handlar om är gränsdragningen mellan vad som är förvaltningsärenden och vad som är faktiskt handlande i regeringskansliet. Men jag är inte riktigt färdig, och dessutom är det en sak för utrikesministern och regeringen att ta ställning till. Jag är inte beredd att redovisa någon uppfattning nu. Det var ju inte heller frågeställarens mening.

Anders Björck: Det gäller alltså utvisningen av några tjeckiska diplomater för en tid sedan.

Vi tycks inte ha några ytterligare frågor. Jag tackar Hans Corell för att vi har fått en bra belysning av den problematik som anmälaren har velat få behandlad.

Utfrågning med statssekreterare Carl Johan Åberg angående export av krigsmateriel den 19 mars 1987

Anders Björck: Jag hälsar statssekreterare Carl Johan Åberg välkommen till konstitutionsutskottet. Anledningen till besöket är känd: det gäller den granskning som vi gör av svensk vapenexport till Singapore och Indonesien m.m. Jag vet inte om Carl Johan Åberg önskar göra någon inledning eller om vi genast skall gå in på frågorna.

Carl Johan Åberg: Nej, ingen annan inledning än att jag vill säga att jag uppfattar min roll i dag så att jag i första hand skall försöka svara på vissa frågor som gäller oljeuppköp från Iran och viss utbildning som har med Iran att göra, men jag står självfallet till förfogande också i andra ärenden som kan ha med dessa granskningsärenden att göra.

Bertil Fiskesjö: Jag är tacksam om vi får en redovisning av hur dessa en gång så omdiskuterade affärer slutfördes. Vad blev av det hela?

Jag vill också höra om det allmänna motivet för intensifieringen av handelsförbindelserna med Iran särskilt under 1980-talet, då jag har sett att såväl export som import har gått upp kraftigt. Det har framgått att Carl Johan Åberg har varit starkt involverad i de här frågorna.

Carl Johan Åberg: Den statliga upphandlingen av olja från Iran var ju föremål för en ingående granskning av konstitutionsutskottet riksdagsåret 1984/85 och var föremål för en utförlig behandling i granskningsbetänkandet våren 1985. Samma sak gäller även utbildningsfrågorna.

Mycket enkelt uttryckt kan jag väl svara på herr Fiskesjös första fråga, att det icke har hänt någonting sedan dess. Det har icke varit några kontakter i fråga om uppköp av olja för svensk statlig beredskapslagring under den period som har följt efter utskottets förra granskning.

Det enda som man möjligen kan notera i sammanhanget är att det ursprungliga uppdraget till ÖEF – numera ÖCB – ligger kvar. Det kan finnas anledning att fråga varför man inte har tagit tillbaka detta. Då kan jag först notera att ärendet formellt sett inte ligger på utrikesdepartementet och dess handelsavdelning, utan det ligger på energienheten på industridepartementet, numera miljö- och energidepartementet.

Anledningen till att man inte har avskrivit detta ärende ännu är att man ville göra det i samband med att man behandlar hela frågan om beredskapslagringen, vilket kommer att ske under innevarande riksdag. Försvarskommittén har föreslagit – en tanke som sedermera har följts upp i riksdagspropositionen – att man skall välja en helt annan politik på det här området. I ljuset av denna politik, som alltså innebär en lägre grad av försörjningsberedskap, är det naturligt att också skriva av det här uppdraget.

Men som sagt: några kontakter med Iran vare sig på oljeområdet eller i fråga om utbildning – det gällde närmast tandläkarutbildning, i första hand kanske i Malmö – har inte tagits under denna period.

När det gäller herr Fiskesjös andra fråga är det alldeles riktigt att det har varit en betydande handel med Iran särskilt under åren 1983 och 1984. Iran var då, i varje fall när det gäller exporten, en av Sveriges större marknader

utanför OECD-området. Dock vill jag hävda att detta var någonting som i huvudsak kännetecknade exporten och inte importen. Det blev ett växande problem för oss. Anledningen till att man nu har dragit ner importen till Iran från Sverige så dramatiskt är väl att det blev en sådan obalans i handelsutbytet mellan våra länder.

Det var i ljuset av denna obalans som frågan om statlig oljeupphandling kom upp 1983 och 1984. Men eftersom vi inte kunde hitta några kommersiellt gångbara vägar blev det inga statliga oljeuppköp och inte heller några uppköp från de större oljehandlarna i landet. Eftersom Iran kräver ganska mycket av balans i handelsutbytet med varje enskilt land medförde det att man drog ner inköpen från Sverige, och exporten från Sverige till Iran har sjunkit kraftigt både 1985 och 1986.

Bertil Fiskesjö: Jag har ett par kompletterande frågor.

Hur kunde det komma sig att uppdraget legat kvar så länge hos överstyrelsen och att det är först nu som man har tankar på att avföra det? Vad är orsaken till att överstyrelsen, om man skall köpa in olja, inte skall köpa den till billigaste möjliga pris?

Carl Johan Åberg: Den första frågan försökte jag besvara utan att egentligen vara befullmäktigad till det, eftersom det är ett ärende som ligger på miljö- och energidepartementet, men enligt vad jag upplysningsvis inhämtat ansåg man att det var naturligt att göra detta i samband med att man redovisade inför riksdagen och även inför omvärlden att Sverige nu har valt en annan väg för att trygga sin försörjningsberedskap vad gäller olja. I det sammanhanget kommer det in på ett logiskt och naturligt sätt.

Det finns uppteckningar om detta i de förra utfrågningsprotokollen. Efter det att vi hade konstaterat att det inte gick att åstadkomma kommersiellt försvarbara uppköp i Iran har frågan inte varit aktuell för oss. Jag vill upplysa ännu en gång att jag inte är den som ämbetsmässigt är ansvarig för denna del av verksamheten.

Sedan måste jag tillstå att jag inte riktigt förstod den andra delen av herr Fiskesjös fråga. Så länge man höll på att köpa försökte man naturligtvis få konkurrenskraftiga priser för ÖEF:s uppköp. Det problem som man sedan konfronterades med var att ÖEF behövde sälja ut en betydande del av sitt beredskapslager, så situationen är den precis motsatta.

Bertil Fiskesjö: Om jag inte minns fel var problemet när överstyrelsen fick uppdraget att man redan då ansåg att man inte hade behov av att köpa denna olja, och om man skulle köpa olja kunde man få den billigare på annat håll. En enig styrelse inom ÖEF motsatte sig köpet. Då återstår det att besvara frågan, varför man var så angelägen om att göra detta ganska stora oljeinköp just från Iran.

Carl Johan Åberg: Nu är vi inne på den del som var föremål för utskottets granskning redan för två år sedan. Låt mig upprepa vad som sades vid det tillfället, att riksdagen hade fattat ett beslut om att vissa oljekvantiteter skulle köpas, och regeringen hade att fullfölja riksdagens beslut. Det var desto viktigare att man i uppdraget till ÖEF lade in detta kriterium om kommersiellt försvarbara priser. En bakgrund var att om man köpte till kommersiellt

gångbara priser skulle man inte behöva ta någon större risk för förluster om man – vilket förutsågs av ÖEF vid det tillfället – i en framtid behövde sälja de här kvantiteterna.

Bertil Fiskesjö: Vi kommer kanske inte längre i denna fråga. Jag vill då bara ställa en allmän fråga till Carl Johan Åberg med anledning av alla uppgifter som har funnits i pressen om vapenleveranser bl.a. till Iran.

Jag vill ställa frågan helt generellt, om statssekreteraren under alla dessa kontakter med Iran någon gång hört de här frågorna komma på tal.

Carl Johan Åberg: Från vilket håll?

Bertil Fiskesjö: Över huvud taget i samband med kontakterna med iranska myndigheter.

Carl Johan Åberg: På den punkten kan jag svara att det aldrig har förts på tal i några officiella samtal.

Då måste jag precisera vad som avses. Man har en hel hierarki av kontakter med ett land. Jag har vid två tillfällen varit svensk ordförande när vi har haft handelsöverläggningar med Iran, en gång i Teheran och en gång i Stockholm – i Teheran var det 1983 och i Stockholm var det 1985. Sedan besökte jag Teheran för att inviga den svenska paviljongen på Teheranmässan i september 1986, och då förde jag vissa officiella samtal. Inte vid något av dessa tillfällen har man från iranskt håll fört dessa typer av frågor på tal.

Vid s.k. underhandssamtal mellan mig och iranska officiella representanter har vi däremot fått frågor om den svenska inställningen till vapenexport från Sverige till Iran. Svaret från min sida har vid alla de tillfällena varit ett utomordentligt klart och kategoriskt nej: det finns inga möjligheter att ge några sådana tillstånd till Iran.

De samtalen är enligt vad jag kan erinra mig inte protokollförda. Jag är mån om att nyansera bilden genom att säga att det vore fel att påstå att det aldrig har förts på tal. Det har aldrig förts på tal i några officiella sammanhang, men vid informella samtal har sådana möjligheter sonderats.

Bertil Fiskesjö: Kompletteringen som lämnades efter det att jag begärde ordet besvarade delvis min andra tänkta fråga. Det har alltså diskuterats informellt att Iran önskade importera vapen från Sverige.

Det har inte vid dessa mer informella samtal någonsin framkommit att svenska vapen på illegala vägar letat sig fram till Iran?

Carl Johan Åberg: På den punkten tror jag att jag kan svara ett ganska klart nej. Som jag sade: vid dessa informella samtal har det inte förts protokoll. Vid vissa av dem har jag fört minnesanteckningar, men jag vill inte påstå att jag har antecknat allt. Å andra sidan skulle det vara så uppseendeväckande om de fört en sådan sak på tal, att jag vågar hävda att mitt minne i så fall icke skulle ha svikit mig på den punkten.

Anders Björck: Jag har en fråga som delvis anknyter till den vidgning av ämnet som Bertil Fiskesjö gjorde.

När man exporterar vapen kan det ibland hända att man ändrar uppfattning från beslutstillfället till leveranstillfället om det lämpliga i den vapenexport som man har beslutat om. Har det under Carl Johan Åbergs tid som

statssekreterare hänt att regeringen har gripit in och annullerat redan underskrivna kontrakt om vapenexport?

Carl Johan Åberg: Också det är en fråga om minne. Hade jag vetat att frågan skulle ställas till mig, hade jag naturligtvis gått tillbaka i handlingarna och undersökt detta.

Anders Björck: Det har förekommit uppgifter i massmedia om Pakistan, Burma m.m.

Carl Johan Åberg: Det kan jag inte erinra mig. I några fall har det hänt att man inte har behandlat ansökningar utan att man så att säga lagt dem på is. En annullering som jag kommer ihåg – inte därför att jag upplevde den, men därför att den innebar ett mycket klart ingripande – var den som skedde beträffande vapenexporten till Iran 1978.

Anders Björck: I samband med vapenexporten till Iran har det såvitt jag förstår blivit diskussioner om skadestånd. Har Carl Johan Åberg deltagit i diskussioner om skadestånd för uteblivna leveranser?

Carl Johan Åberg: På den punkten vet jag inte annat än det som stått i tidningarna. Jag har deltagit i flera förhandlingar mellan Sverige och Iran om ekonomiska skadestånd, men de har icke gällt vapen eller liknande.

Birgit Friggebo: Jag skulle först vilja fråga om det är riktigt att ambassadör Åström har fått ett speciellt uppdrag att handha de internationella kontakterna i samband med polisutredningen om Boforsaffärerna.

Carl Johan Åberg: Jag känner inte till något sådant uppdrag. Det enda uppdrag jag har varit inblandad i är att jag tog kontakt med Sverker Åström i september 1985 för att fråga om han stod till förfogande för att resa till Singapore och där diskutera vissa frågor som har att göra med svensk vapenexport till Singapore. Det hade inte till någon del med den egentliga polis- eller tullutredningen att göra, utan det gällde, som ni får tillfälle om en stund att fråga Åström själv om, att för Singapores regering klargöra innebörden i de svenska exportbestämmelserna.

Birgit Friggebo: De uppgifter är alltså helt felaktiga som stått i tidningarna att Sverker Åström har setts i polishuset, att han skulle ha fått i uppdrag att sköta de diplomatiska kontakterna och att det indirekt skulle innebära att polisen inte själv fick åka utomlands och försöka kartlägga affärerna fullt ut?

Carl Johan Åberg: Får jag vara ofin att ställa en motfråga: i vilket polishus – i Singapore eller i Stockholm?

Birgit Friggebo: I Stockholm.

Carl Johan Åberg: Jag har inte klart för mig vad Sverker Åström har i polishuset i Stockholm att göra. Men på en punkt kan jag vara helt explicit: det har icke något som helst samband med polisutredningen. Sverker Åströms uppdrag var avslutat i och med att han kom tillbaka och avrapporterade sitt uppdrag för regeringen. Sedan har vi inte utnyttjat Sverker Åström för den här typen av uppdrag.

Ingela Mårtensson: Finns det anledning att tro att det skett leveranser till Iran av vapen eller komponenter utan att de haft militära beteckningar, så att leveranserna inte kommit under krigsmaterielinspektionens granskning?

Carl Johan Åberg: På sådana här punkter kan man aldrig vara hundraprocentigt säker, eftersom vi vet att det förekommer smuggling och smugglingsförsök. En del av dessa misstankar utreds nu av både tull och polis. Det enda jag kan säga på den punkten är att närhelst sådana uppgifter kommer till vår kännedom överlämnar vi dem till vederbörande undersökande myndighet.

Ingela Mårtensson: Men det har alltså kommit rapporter eller på något sätt väckts misstankar i departementet om den här typen av leveranser – skall vi tolka det så?

Carl Johan Åberg: Det har väckts misstankar successivt under 1984 under vår tid. Det väcktes misstankar redan 1980 och 1981 under borgerliga regeringar. Jag vet att Staffan Burenstam Linder lät föranstalta om vissa undersökningar, som dock inte ledde till någonting.

Sedermera kom det fram ett mer handfast material när ingenjören Bratt överlämnade en del papper till Svenska Freds som han hade tagit ut från Bofors egen bokföring och orderstatistik. Vi hade tidigare inte haft några handfasta tecken på oegentligheter. Det föranledde då kraftfulla men tyvärr i tiden utdragna undersökningar som polisen gjorde. Man har ännu inte ansett sig kunna klart säga huruvida oegentligheter har blivit begångna.

Enbart det material som har presenterats som "bevis" för smuggling har inte av polisen tolkats som tecken på att det förekommit smuggling. Polisen har tagit mer än två år på sig för att konstatera om de uppgifter som finns håller som bevis på smuggling.

Ingela Mårtensson: Har den polisanmälan som gjordes 1984 inneburit att man granskar vapenexport exempelvis till Singapore på ett annorlunda sätt och är noggrannare i sin prövning?

Carl Johan Åberg: Jag kan allmänt säga att det förekommer för vissa länder en noggrannare granskning i dag i samförstånd med både rikskriminalen och länsåklagare Age, men jag anser mig inte ha rätt att säga vilka de länderna är.

Ingela Mårtensson: Jag har en fråga om ammunition som sålts till Singapore. Det förekommer en uppdelning på komponenter och ammunition. Framför allt under 1985 var det stora leveranser.

Skulle Carl Johan Åberg vilja kommentera de leveranserna? Då Mats Hellström var här begärde jag att vi skulle få en uppdelning på export som skedde före resp. efter uppehållet under sommaren och fram till oktober. Nu har vi fått papper, men det är en teknisk redovisning, och där framgår inte hur stora leveranserna är. Det framgår t.ex. inte hur stor exporten var i kronor efter uppehållet resp. före. Har Carl Johan Åberg någon uppfattning om den saken?

Carl Johan Åberg: Jag måste nog i så fall be att få ta Ingela Mårtenssons fråga med mig tillbaka. Vi har sagt att vi skall på allt sätt medverka till att bringa

klarhet i saken, men jag vill inte vid sittande bord ge mig in på det. Jag skall ta med mig frågan, så skall vi komplettera vårt svar.

Ingela Mårtensson: Jag vill ställa en sista fråga som gäller Sveriges engagemang i den kemiska anläggningen i Isfahan och typen av produktion där.

Carl Johan Åberg: I en promemoria dagtecknad den 17/3 har vi försökt redogöra för bakgrunden.

Det är ett gammalt projekt, som daterar sig från shahtiden. Den nya regimen ville ta upp den frågan igen och fortsätta att bygga fabriken efter det att arbetena hade stått stilla länge. När detta kom till vår kännedom efter det att Bofors hade återupptagit kontakterna gjorde krigsmaterielinspektören en noggrann genomgång av vad som skulle tillverkas i fabriken. Ambassadör Bundy gjorde också tillsammans med handelsrådet ett besök på platsen för att bilda sig en uppfattning om det. Enligt vad jag kan förstå av ambassadör Bundys redogörelse var det inte lätt, för det är komplicerade processer.

Bofors uppgav mycket klart att det är en fabrik som tillverkar en rad baskemikalier. Enligt gällande vapenexportlagstiftning är ingen av dessa klassificerad som krigsmateriel. Det är sant att om man driver förädlingen av dessa baskemikalier – ättiksyra, svavelsyra, salpetersyra, etylalkohol, natriumsulfit osv. – ett steg längre, får man sprängämnen. Driver man förädlingen ett steg längre åt ett annat håll, får man konstgödning. Detta visar att det inte går att arbeta med en definition som säger att ett ämne skall betraktas som krigsmateriel om det i ett senare led kan användas för framställning av krigsmateriel. Vår lagstiftning är inte uppbyggd på det sättet.

Ingela Mårtensson: Men ni har inte haft anledning att misstänka att det görs ammunition där?

Carl Johan Åberg: Vi har inte funnit anledning att misstänka något sådant, i varje fall inte i Isfahan, men vi saknar alla möjligheter att följa vart dessa varor tar vägen sedan.

Nils Berndtson: Oljehandeln med Iran, som vi tidigare har granskat, förbryllar en hel del. Nu finns det uppgifter om att svenska vapen har hamnat i Iran även under senare tid. Har ni haft anledning att undersöka om det finns något samband mellan oljeaffärerna och uppgifterna om svenska vapen i Iran?

Carl Johan Åberg: Svaret är för mitt vidkommande mycket enkelt. Det har icke funnits anledning att misstänka något sådant. Som jag sade tidigare och som framgår av granskningsprotokollet från undersökningarna 1985 gjordes det en del stora uppköp av olja, i synnerhet strax före regeringsskiftet 1982. Den handelspolitiska kopplingen gick till Volvo och inte till någon av de företagskonstellationer som är aktuella i vapensammanhang. Sedan dess har inte staten köpt olja därifrån.

De oljeaffärer som jag har kommit i kontakt med – det har då och då köpts mindre kvantiteter olja från Iran – har i en del fall varit s.k. motköp. Där har motköpsföretaget SUKAB försökt göra rena motköpsarrangemang. Men SUKAB har icke någonsin – det har jag försäkrat mig om med anledning av ett visst förhållande – befattat sig med vapenhandel.

Nils Berndtson: Om jag uppfattade Carl Johan Åbergs inledning rätt kunde vi också gå in på vissa frågor som har med annan vapenhandel att göra och behöver inte bara stanna vid frågor som gäller Iran. Jag har ett par frågor som det vore intressant att få belysta.

Har UD haft anledning att ange några synpunkter på omfattningen av vapenexporten till Singapore, som ju är ett litet land?

Carl Johan Åberg: Det är en fråga som har ställts i ett antal sammanhang under senare tid.

Först vill jag säga att det inte finns någonting i riksdagens riktlinjer för vapenexporten som direkt säger att man skall gå in och kontrollera sådana saker. Å andra sidan har vi tolkat riktlinjerna så att man alltid skall sträva efter ett slags totalbedömning av landets exportsituation, och då är det naturligt att man även ägnar en viss uppmärksamhet åt detta.

Vi har inte vid något tillfälle funnit några anmärkningsvärda proportioner i det här avseendet. De beräkningar som vi har kunnat göra – de är inte lätta, eftersom valutakurser och annat kastar från tid till annan – tyder på att den svenska andelen av Singapores militärutgifter – summan av Singapores militärutgifter framgår av Singapores officiella budget – rör sig om 3 till 4 %, och det finner vi inte vara anmärkningsvärt.

Nils Berndtson: Vilka påtryckningar har förekommit för att Singapore och Indonesien skall få fortsatta vapenleveranser? Skulle handeln i övrigt mellan våra länder påverkas?

Carl Johan Åberg: När det gäller Indonesien hade jag tillfälle att i förra veckan för utskottet redovisa att jag i januari 1986 i Jakarta fick en redogörelse från generaldirektören i indonesiska UD för hur man hade uppfattat växande hinder för vapenexporten från Sverige. Jag får allmänt sett referera till detta.

I det sammanhanget var samtalen i huvudsak koncentrerade till detta speciella område, men i samtalen ingick också en del uttryck för missräkning på indonesiskt håll med Sverige. Som jag försökte förklara förra gången hade man förstått att vi i Sverige var allmänt oroade över utvecklingen i Östra Timor under 1970-talet, men sedermera har förhållandena där i varje fall enligt indonesisk uppfattning i hög grad lugnat sig, och Indonesien har inte fått några FN-resolutioner mot sig under senare år. Därför uppfattade de den svenska utrikespolitiken som egendomlig. I den uppfattningen ingår naturligtvis missnöje med situationen.

När det gäller Singapore måste jag rannsaka minnet. Jag har icke något minne av att man har hotat med någonting, men jag reserverar mig för minnesfel.

Nils Berndtson: Slutförbrukningsintygets utformning har spelat en viss roll i debatten om möjligheterna att leverera vapen. Vilka innehållsmässiga sakliga skillnader finns i de nya slutförbrukningsintygen i förhållande till de gamla som man nu anser innebär större garantier i fortsättningen?

Carl Johan Åberg: Det är flera saker. Tidigare rådde oklarhet om tidsaspekten i den meningen att det kunde hävdas att man efter en tid skulle ha rätt att

sälja vapnen vidare. Det har vi stramat upp. Ett viktigt syfte med Åströms resa till just Singapore i september 1985 var att för Singapores regering klargöra att vi nu har strängare slutförbrukningsintyg än förut, som binder den köpande regeringen vid att inte sälja vidare under produktens hela livslängd. Vill köparna sälja vapnen vidare, måste de ta upp nya diskussioner med Sverige om detta.

Bertil Fiskesjö: Också min fråga gäller Singapore.

Sverker Åström fick uppdraget att göra en särskild undersökning å regeringens vägnar. Har UD företagit några andra typer av undersökningar omkring påståendena om oegentligheter i Singapore?

Carl Johan Åberg: Tillåt mig att kommentera herr Fiskesjös ordval. Sverker Åström hade inte till uppgift att göra någon *undersökning* i Singapore, utan att till Singapores regering framföra ett klart och tydligt budskap från svenska regeringen om innebörden av den svenska exportlagstiftningen på det här området och även klargöra – jag var inne på det i svaret på herr Berndtsons fråga – innebörden i det nya slutförbrukningsintyget.

På frågan, om just UD senare har gjort ytterligare undersökningar om detta, kan jag svara nej.

Som framgick av mina tidigare svar har vi under senare år gjort särskilda undersökningar – där kan man tala om undersökningar – angående bakgrunden till Singapores stora inköp från Sverige genom att inhämta uppgifter om Singapores totala militärutgifter och Singapores bestånd av båtar och – genom en del internationella tidskrifter – beståndet av vapen och arsenaler.

Här har vi hamnat i samma problem som alla hamnar i som ger sig in på detta. Under beteckningen Boforskanoner döljer sig kanoner som kanske är producerade av Bofors, men de kan också mycket väl vara producerade i England eller Italien eller i Singapore självt, som ju har en rad licensavtal. Som jag också har framhållit ansåg vi inte att vi kunde riva upp de licensavtal som vi hade före 1983, eftersom det skulle innebära en retroaktiv lagstiftning som inte är att rekommendera. Men efter ringa förmåga har vi ändå gjort vissa försök till kartläggning, och vi har kommit fram till att det i varje fall enligt dessa kriterier inte är någonting anmärkningsvärt.

Det har kommit till vår kännedom att Svenska freds- och skiljedomsföreningen har lämnat in en promemoria om detta. Handelsavdelningen har inte fått den, och vi hemställer om att få ta del av innehållet, om inte konfidentialitet hos granskningsuppgifterna hindrar det. Vi vill se i vilken utsträckning vi kan belysa problemen från våra utgångspunkter. Det är lätt att stiga fel, eftersom det, såsom jag sade förut, finns så många former av Boforsvapen över hela världen, och det är inte hundraprocentigt säkert att de är producerade i Sverige.

Bertil Fiskesjö: Det har framgått av de handlingar vi fått och av pressuppgifter att här existerar ett komplicerat system med bolag och underbolag som svenska företag är involverade i. Det är i och för sig inte föremål för vår granskning, men jag vill fråga Carl Johan Åberg om svenska personer i myndighetsställning är involverade i dessa förgreningar.

Carl Johan Åberg: "Myndighetspersoner" – det är alltså statligt anställda personer som skulle vara engagerade exempelvis som styrelseledamöter i de här bolagen?

Bertil Fiskesjö: Eller som har intressen där.

Carl Johan Åberg: Intressen som aktieägare?

Bertil Fiskesjö: Jag ställde den frågan också till Hellström, och han svarade nej. Jag ställer den nu till Carl Johan Åberg, eftersom det har skymtat i debatten att någonting sådant skulle ha förekommit. Jag tycker det är viktigt att man rensar ut sådana uppgifter.

Carl Johan Åberg: Om man med "myndighetspersoner" menar statligt anställda personer och om man med "de här bolagen" menar dotterbolag i utlandet, skulle jag vilja svara nej. Anledningen till att jag tvekar litet är att i styrelsen för Bofors självt ingår exempelvis förre riksmarskalken. Jag vågar inte gå hundraprocentigt i god för hur understrukturen i styrelserna ser ut utomlands. Jag kan bara svara för den del som jag direkt griper över, alltså sådana som arbetar på handelsavdelningen och i Sveriges utlandsrepresentation, och på den punkten kan jag utan vidare svara nej.

Birgit Friggebo: Anders Björck frågade tidigare om det fanns något exempel på att regeringen hade annullerat kontrakt. Nu förekommer det väl ingen sådan terminologi, men det finns exempel på att regeringen har avslagit tillstånd för kontrakt som varit tecknade. Ett exempel på det är Indonesien. Man fick avslag sommaren 1985, och sedan ändrades detta i februari 1986. Nu berättade Carl Johan Åberg om ett besök där nere i januari 1986. Den slutsats som man måste dra är att det var denna missnöjesreaktion som kom från Indonesien beträffande Sveriges inställning till vapenleveranser och handelsförbindelser över huvud taget som avgjorde att man ändrade sig i februari 1986.

Carl Johan Åberg: Grundanledningen var de faktiska förhållanden som indonesierna i rikt mått beskrev för mig när jag var där nere då man gick igenom hur systemet hade byggts upp sedan i slutet på 1970-talet och hur man hade valt ett svenskt system, som jag förklarade förra gången. Man hade t.o.m. en särskild skola som skulle utbilda personal på Boforskanoner, och man hade anpassat reservdelslager och verkstäder.

Jag var inte med om det första beslutet, avslagsbeslutet sommaren 1985, men jag hade anledning att se tillbaka på vad som hade förekommit då och även på vad som hade förekommit i den rådgivande nämnden i anslutning till detta. Jag måste för egen del konstatera att alla dessa fakta icke hade kommit fram vid det första beslutet. Det var de som hade betydelse för regeringens ställningstagande.

Att den indonesiska regeringen uttryckte viss förvåning över Sveriges inställning i frågan vill jag hävda inte hade någon betydelse för det tillstånd som gavs 1986.

Birgit Friggebo: Dessa faktiska förhållanden skilde sig inte från sommaren 1985 till 1986. Såvitt jag förstår har man i Bofors också varit mån om att

framhålla detta även före beslutet sommaren 1985. Jag blir orolig, om beredningen av ärendena är sådan att avgörande fakta inte kommer fram. Är det vanligt?

Carl Johan Åberg: Nej, det är inte vanligt.

Nils Berndtson: Jag tycker det behövs en komplettering när det gäller licensavtal, som Carl Johan Åberg talade om. Kan de binda oss så att vi inte kan göra samma politiska bedömning som vi gör vid direktleverans av vapen?

Vidare: Är det kartlagt i hur stor omfattning Sverige är engagerat i den typen av avtal med andra länder?

Carl Johan Åberg: Ja. Riksdagen antog regeringsförslaget som innebär att vi icke kan riva upp gamla licensavtal. Därför kommer det under ett antal år framöver att i andra länder produceras vad som kallas Boforskanoner. Det är ett namn som tydligen anses vara värdefullt. Det kommer att säljas sådana kanoner från ett antal länder som har licenser. De ligger för närvarande icke under svensk vapenexportkontroll. De är tillverkade i andra länder med en teknik som tillverkarna köpt från Bofors och betalat för. Riksdagen beslöt 1983 att inte riva upp de gamla avtalen.

Kartläggningen håller vi på med. Visst material finns redan framme. Det ger klart vid handen att omfattningen är betydande. Men det gäller varor som efter en tid kommer att bli föråldrade. Man kan uttrycka det så att det på sikt är en självavvecklande process, men det tar många år innan vi är där.

Ingela Mårtensson: Ett sådant avtal om licenstillverkning träffades väl 1983 med Singapore?

Carl Johan Åberg: Det vågar jag inte uttala mig om. Men det avgörande är att efter det att riksdagsbeslutet har trätt i kraft har sådana avtal icke tecknats. De kräver regeringens tillstånd. Jag vågar inte säga hur många sådana tillstånd regeringen har beviljat.

Ingela Mårtensson: Enligt en förteckning vi fått fanns det ett sådant avtal från 1983.

Carl Johan Åberg: Jag vågar inte gå in på under vilka omständigheter det är tecknat.

Anders Björck: Känner Carl Johan Åberg till om man vid något annat tillfälle har till något annat land skickat en emissarie av den typ Sverker Åström representerar och med samma uppgift?

Carl Johan Åberg: Nej, jag kan inte erinra mig att det har skett.

Anders Björck: Vi tackar Carl Johan Åberg för att han kommit hit och givit oss värdefull information till gagn för vår granskning.

Utfrågning av f. d. ambassadör Sverker Åström angående krigsmaterielexport den 19 mars 1987

Olle Svensson: Jag ber att få hälsa Sverker Åström välkommen till oss. Vi har ansett det vara värdefullt att få en muntlig komplettering av vår skriftliga dokumentation. Jag tänker därvid på din resa som regeringens emissarie, som det har kallats.

Enligt den praxis vi tillämpar lämnar jag först ordet till dig, om du vill ge oss en inledande redovisning.

Sverker Åström: Jag skulle innan överläggningen börjar vilja ställa en fråga, vilken sekretess som råder kring denna överläggning.

Olle Svensson: Vi gör en stenografisk utskrift i ett enda exemplar av vad som sägs, och den sänds till den som blivit utfrågad, som då har möjlighet att justera. Ledamöterna har jag alltid uppmanat att inte säga någonting om det som berör sekretessbelagda uppgifter, och jag förutsätter att det följs.

Sverker Åström: Min befattning med det här ärendet var mycket kortvarig och har följande bakgrund.

Liksom andra medborgare i Sverige följde jag naturligtvis i pressen under sommaren 1985 de påståenden och rykten som kom fram om att tjänstemän vid Bofors hade gjort sig skyldiga till smugglingsaffärer bl.a. i relation till Singapore.

I mitten eller slutet av augusti – jag har slagit upp det i efterhand och sett att det var den 19 augusti – kom det ett TT-meddelande från länsåklagare Stig Age, att utredningen, som då, i mitten av augusti 1985, hade hållit på i ett halvår och som sannolikt skulle vara avslutad inom någon månad, visade att ett vapen, Robot 70, befann sig i Dubai och Bahrein, dit det kommit via Singapore.

Jag studsade när jag läste meddelandet. Här gjordes ett påstående som rimligen måste tolkas som en anklagelse mot ett vänskapligt sinnat land att ha lurat Sverige, att ha ljugit och att mot sina utfästelser ha smugglat svenska vapen.

Det undandrar sig mitt bedömande, då som nu, vilka motiv som har kunnat finnas bakom TT-meddelandet: om det var ren obetänksamhet eller om det var en önskan att göra sig populär hos media eller om avsikten rent av var att skada förbindelserna mellan Sverige och Singapore. Även om detta sistnämnda inte var avsikten – därom kan jag ingenting veta eller påstå – så var detta dock effekten av hans uttalande.

I Singapore uppfattade man det så – vilket jag senare fick full klarhet i – att en hög ämbetsman i Sverige offentligt anklagat Singapores regering för att ha brutit sitt ord och att ha handlat mot givna utfästelser. Dessa anklagelser tog man allvarligt på, dels därför att ingen regering tycker om att behandlas som löftesbrytare, dessutom utan att något bevis förebragts, dels därför att man just i Singapore som ett centrum för handel och kommunikationer i hela sydöstra Asien är särskilt angelägen om att ha ett gott namn som en pålitlig samarbetspartner. Alldeles särskilt gäller detta Singapores förhållande till USA.

Jag kan tillägga att i den här delen av världen är allt som liknar "loss of face" en allvarlig fråga. Det var alltså klart redan för en tidningsläsare att något slags kris var under uppsegling i relationerna mellan Singapore och Sverige.

Det var förklarligt att man ur svensk synpunkt ansåg en sådan kris inte vara särskilt önskvärd. Till Singapore är förlagda ett stort antal svenska bank- och affärsgrupper – omkring 150, om jag är riktigt underrättad – och det finns en stor svensk koloni på sammanlagt över 500 personer. För de svenska ekonomiska förbindelserna med hela detta område, alltså inte bara Singapore, är det angeläget att Sverige om möjligt åtnjuter de singaporianska myndigheternas förtroende.

Det var i det läget som kontakt togs med mig. Det var den 5 september enligt de anteckningar jag har gjort som en fråga ställdes av dåvarande utrikeshandelsministern, statsrådet Mats Hellström, om jag ville företa en resa till Singapore.

Mitt uppdrag som det definierades då jag träffade statsrådet den 17 september skulle vara att med Singapores regering gå igenom frågan om den svenska exporten av krigsmateriel över huvud taget och speciellt i förhållande till Singapore och att konstatera att man i Singapore hade en korrekt uppfattning om de principer som styr den svenska krigsmaterielexporten. Min resa ingick inte i den pågående utredningen, och jag hade ingen kontakt med polis eller åklagare vare sig före eller efter min resa. Jag gjordes uppmärksam på att man låg på ansökningar om licens för export från Bofors till Singapore och att Singapores regering uppenbarligen kände sig oroad och irriterad.

Det var heller inte så konstigt. Singapore har efter sin självständighet i mitten av 1960-talet, då man började bygga upp ett försvar, satsat en hel del på Sverige av två skäl, som sedermera redovisades för mig, nämligen dels att man ansåg att Sverige som neutral och självständig stat var en hygglig samarbetspartner på ett så känsligt område som militärmateriel, dels att man inte ville så att säga lägga alla sina ägg i en korg, dels att man ansåg att svensk mekanisk materiel har en god kvalitet.

Jag vill här skjuta in ett minnesintryck från Singapore som ett slags symboliskt uttryck för relationerna till Sverige. Framför försvarsministeriet i Singapore, en stor vit byggnad med två flyglar, står som enda dekoration och utsmyckning en svensk Bofors luftvärnskanon med etiketten klart utsägande "Bofors Karlskoga" och registreringsnumret på denna kanon.

Jag var i Singapore dagarna 18–20 september och träffade där i huvudsak tre personer. Den förste var tjänsteförrättande utrikesministern – utrikesministern själv var på resa i Östeuropa. Den andre var tjänsteförrättande försvarsministern, inom parentes sagt son till premiärminister Lee – premiärministern själv var i Kina; annars hade jag nog träffat honom också. Den tredje var statssekreteraren i försvarsdepartementet.

Det framgick under samtalen som jag hade att man var väl medveten om de svenska reglerna och också om de utfästelser som man själv hade iklätt sig.

Jag refererade de påståenden om smuggling via Singapore som framkommit i samband med den pågående utredningen om Bofors affärer. Man sade att man var upprörd och allvarligt bekymrad över dessa uttalanden, som man

hade svårt att tolka annat än som anklagelser mot Singapores regering för löftesbrott, särskilt som dessa anklagelser kom, som man uppfattade det i Singapore, från myndighetshåll.

Samtalen resulterade i att myndigheterna i Singapore förklarade sig gärna vilja bekräfta skriftligen de uttalanden som de hade gjort. Så tillkom ett brev som tillställdes svenska ambassaden sista dagen jag var i Singapore och som då naturligtvis genast vidarebefordrades till Stockholm.

I brevet hänvisades i korthet till 1979 och 1981 års avtal om köp av Robot 70. Det erinrades om de utfästelser som gjorts på den tiden med uttrycket "for use by Singapore's armed forces". Man lade till i brevet att de vapen som hade importerats med dessa utfästelser icke hade reexporterats. Man förklarade slutligen i brevet att man var medveten om den nya lydelse som vid den här tiden hade införts i slutförbrukningsintyget, där det inte bara talas om att materielen är "for exclusive use of the armed forces" utan också att den icke kommer att reexporteras.

Efter min hemkomst till Stockholm rapporterade jag muntligen till utrikeshandelsavdelningen och träffade också statsrådet Hellström personligen. Därefter har jag över huvud inte haft med saken att göra.

Jag läste i pressen att utrikesministern i riksdagen sagt kort efter min hemkomst att licensgivningen för export från Bofors till Singapore skulle återupptas och att man samtidigt ökat kontrollen på Bofors. Jag läste också i pressen att Singapores vice premiärminister, som samtidigt är försvarsminister, hade gjort ett uttalande i Singapores parlament av innebörd att Singapores regering försäkrat Sveriges regering att ingen reexport förekommit. Man konstaterade alltså riktigheten av de uttalanden som gjorts i brevet till den svenska regeringen i ett, om man så vill, förpliktande sammanhang.

Jag har svårt att ha en egen uppfattning om detta och har heller inte gentemot exempelvis svenska regeringen givit uttryck för någon sådan. Å ena sidan har jag inte sett någon bevisning, om nu inte ett påstående av Svenska freds- och skiljedomsföreningen bör betraktas såsom full bevisning. Å andra sidan har jag varit med tillräckligt länge för att ha svårt att anse någon regering eller enskild politiker vit som snö.

Anders Björck: Vilken typ av material hade Sverker Åström tagit del av före avresan till Singapore? Hade Sverker Åström gått igenom de anklagelser som då hade framförts om vapenexport dit? Med "gått igenom" menar jag då en noggrann genomgång. Eller utgjorde bakgrundsmaterialet tidningsuppgifter?

Sverker Åström: Som jag nyss sade fann jag det inte riktigt att ta kontakt med spaningsledningen och gjorde det inte heller. Det bakgrundsmaterial som jag hade tillgängligt var egentligen det som hade stått i pressen.

Anders Björck: Så det förekom ingen särskild föredragning för Sverker Åström t.ex. av KMI före avresan?

Sverker Åström: Jag hade kontakt både med statssekreteraren och expeditionschefen i utrikeshandelsavdelningen och med statsrådet Hellström själv, men jag har ingen anteckning från de samtalen.

Anders Björck: Gav Sverker Åström någon skriftlig rapport till regeringen efter sammankomsten utöver den muntliga avrapporteringen?

Sverker Åström: Min rapportering om samtalens innehåll och omständigheterna kring tillkomsten av brevet skedde telegrafiskt i chiffer från Singapore.

Anders Björck: Om jag förstår saken rätt har det därutöver inte gjorts någon form av slutrapport?

Sverker Åström: Jag har inte avgivit någon skriftlig slutrapport utöver det samtal som jag hade med statsrådet efter hemkomsten.

Anders Björck: Jag återvänder till slutanvändningsintygen. Jag har ställt frågan till några andra som varit gäster här i konstitutionsutskottet, och jag tycker det är viktigt att få även Sverker Åströms syn på om slutanvändningsintygen vad gäller Singapore var så formulerade att de är vattentäta. Finns det några juridiska kryphål som gör att Singapores regering kan hävda att man efter en viss tid och under vissa förutsättningar kan tillåta reexport?

Sverker Åström: Om jag inte misstar mig var den gamla formuleringen "for the use of the armed forces of the respective country" – i det här fallet Singapore. Mig förefaller det självklart att detta skall tolkas precis som det sägs. Låt mig säga att frågetecken kan uppkomma om vi exporterar exempelvis krut eller vapen till Amerikas Förenta stater – vilket väl förekommer – och något av detta används av ockupationsstyrkorna i Tyskland. Jag föreställer mig att det kan vara en tolkningsfråga huruvida detta är "for the use of the armed forces of the United States of America". Det är möjligt att det är på det sättet. Jag känner inte till om någon motsvarande situation fanns för Singapore men det är möjligt.

Anders Björck: "For the use of the armed forces" innebär såvitt jag förstår en begränsning till Singapores egen reguljära krigsmakt. Är det Sverker Åströms uppfattning att det kan föreligga något juridiskt problem här?

Sverker Åström: Det förefaller mig svårt att säga, och det är möjligen av mindre relevans efter det att Singapores regering sua sponte i brevet har lagt till att de vapen som har importerats enligt de här två kontrakten icke har reexporterats.

Anders Björck: Har Sverker Åström i något annat sammanhang haft motsvarande uppdrag för den svenska regeringen?

Sverker Åström: Efter min avgång? Jag avgick som ambassadör och lämnade utrikesförvaltningen 1982. Jag har sedan varit gäst hos Colombias president någon gång.

Anders Björck: Jag menar: i något sammanhang som rör vapenexport?

Sverker Åström: Nej, ingenting som rör vapenexport.

Bertil Fiskesjö: Jag har fattat det så att ambassadör Åströms uppdrag inte var att företa några undersökningar av vad som kan ha förekommit, utan enbart att redovisa för regeringen i Singapore vilka regler som gäller och borde gälla

och få försäkringar om att man har respekterat dessa regler. Är det korrekt uppfattat?

Sverker Åström: Ja.

Bertil Fiskesjö: Det innebär då att Sverker Åström inte hade några kontakter med t.ex. de bolag i Singapore som har anknytning till Bofors genom skilda former av delägarskap?

Sverker Åström: Nej, inte annat än i den mån som någon eller några av de tjänstemän i försvarsdepartementet som jag råkade samtidigt har något slags anknytning till något av de här företagen. Det är fullt möjligt, men det undersökte jag inte närmare.

Bertil Fiskesjö: Det gäller alltså singaporianska tjänstemän?

Sverker Åström: Ja.

Bertil Fiskesjö: Anser ambassadör Åström att uppdraget som sådant var meningsfullt?

Jag kanske skall förtydliga frågan: kunde man inte förutse vad som skulle komma ut av besöket?

Sverker Åström: Nej, det kunde man inte göra med säkerhet. Uppdraget var naturligtvis inte av spaningskaraktär, utan var, om man så vill, ett politiskt uppdrag som kunde utmynna i vad som helst men vars syfte naturligtvis var att se om man kunde få klarhet från singaporiansk sida i de här affärerna och samtidigt därmed förbättra våra förbindelser med Singapore, som då var på väg att försämras.

Bertil Fiskesjö: Anser ambassadör Åström att de redovisningar som singaporianska regeringen gav var utförliga och tillfredsställande?

Sverker Åström: Det undandrar sig mitt bedömande. Det var ett något känsligt läge. För det första betraktas det i varje land som hemligt hur landet på sitt territorium disponerar sina försvarsresurser, vare sig de är producerade inom landet eller importerade. För det andra är det litet ovanligt och svårt att i ett diplomatiskt sammanhang sätta den regerings trovärdighet i fråga med vilken man talar eller att uttala anklagelser för fusk utan att man har torrt på fötterna.

Nils Berndtson: Jag förutsätter att Sverker Åström som erfaren diplomat har stora möjligheter att bedöma bevisvärdet i försäkringar som ges.

Jag vill fråga om den indignation och de försäkringar som mötte honom i Singapore är tillräckligt belägg för att ingen vidareexport har skett. Finns det andra möjligheter att kontrollera de uppgifterna?

Jag skulle också vilja veta om det är känt om Sverige på annat sätt har försökt få uppgifterna kontrollerade om att Robot 70 finns i Dubai och Bahrein och, i så fall, hur de har kommit dit.

Sverker Åström: Den sista frågan är för mig lätt att besvara: jag lämnade utrikestjänsten 1982 och har ingen löpande anställning i UD. Jag har alltså ingen möjlighet att känna till vad utrikesdepartementet eller regeringen har gjort för att på andra vägar få kunskap om detta.

När det gäller den första frågan vill jag säga att det är oerhört svårt att bevisa att en regering är skyldig respektive inte skyldig till löftesbrott. För att kunna säga att en regering är skyldig måste man ha ett övertygande material. Om i Sveriges fall ett material har gått igenom den eklut som förundersökning, beslut om åtal och en fällande dom innebär, måste det anses finnas grund för en framställning till främmande regering. Att å andra sidan bevisa att en regering inte är skyldig är som i alla straffrättsliga sammanhang en utomordentligt svår fråga.

Nils Berndtson: Jag är medveten om att det kanske är andra man bör fråga om ytterligare åtgärder. Min fråga var närmast om ansökan och rapporten från Singapore föranledde att man borde gå vidare i en undersökning.

Sverker Åström: Jag upprepar att min befattning med ärendet slutade med att jag hade rapporterat. Hur regeringen och svenska myndigheter såsom krigsmaterielinspektionen bedömde värdet av att gå vidare undandrar sig mitt bedömande.

Birgit Friggebo: Tyvärr består den här affären av många rykten och beskyllningar, och det är därför viktigt att skala bort vad som är osant.

Mot bakgrund av vad ambassadör Åström har sagt utgår jag från att man med kraft kan dementera sådana tidningsuppgifter som innebär att ambassadören skulle ha haft ytterligare uppdrag från regeringen vad avser polisförhör om vapenexport.

För att gå till grunden är det viktigt att få en kommentar till ett annat rykte som florerar, nämligen att ambassadören skulle ha besökt polishuset mycket flitigt och att det kan tas till intäkt för att det skulle föreligga något uppdrag från regeringen.

Sverker Åström: Att jag skulle ha haft något uppdrag som jag skulle ha utfört i Singapore i samråd med polisen kan jag kategoriskt dementera.

Att mina besök i polishuset skulle ha någonting med det nu aktuella ärendet att göra kan också kategoriskt dementeras. Jag har sedan den 3 mars förra året och fram till för två dagar sedan regelbundet besökt polishuset för att träffa dåvarande länspolismästare Hans Holmér i samband med den pågående utredningen om Palmemordet.

Olle Svensson: Jag vill ställa en fråga apropå Bertil Fiskesjös undran, om de här kontakterna var meningsfulla. Hade ambassadören en känsla av att man kom "on speaking terms" och hade vanliga diplomatiska förtroendefulla förhållanden under dessa samtal?

Sverker Åström: Jag tycker att ordet "förtroende" i internationella förhållanden inte bara missbrukas ofta utan att man över huvud taget kan sätta dess relevans i internationella sammanhang i fråga.

Här var det normala samtal mellan höga företrädare för två regeringar. Då brukar man tala öppet i större utsträckning än människor ofta tror. Ett slags ömsesidigt förtroende utvecklar sig då. Man kan ju inte ständigt säga i diplomatiska samtal lika litet som i andra sammanhang: "Nu vet jag att du ljuger." Det går av naturliga skäl inte så till. Så till vida var det ett normalt diplomatiskt samtal.

Olle Svensson: Det fanns alltså möjlighet att i klara verba förmedla den svenska regeringens ståndpunkt?

Sverker Åström: Helt klart.

Olle Svensson: Jag ber att få tacka ambassadör Sverker Åström för att du kommit hit och på detta värdefulla sätt kompletterat vårt skriftliga material med din redogörelse och dina svar på våra frågor.

Utfrågning med justitieminister Sten Wickbom den 24 mars 1987 angående a) regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme, b) justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme samt c) personalkontrollsystemets tillämpning m.m.

Olle Svensson: Jag hälsar justitieministern välkommen. Vi brukar börja med att lämna ordet till den som vi har kallat till utfrågning.

Sten Wickbom: Jag har naturligtvis en allmän föreställning om de frågor som utskottet vill få belysta av mig, och jag inleder gärna med en kort redovisning som kan tjäna ett sådant syfte.

Det stod redan natten till den 1 mars klart att det skulle komma att ställas exceptionella krav på inte minst myndigheterna inom rättsväsendet och att i det sammanhanget också regeringen skulle ställas inför svåra uppgifter och frågor. Samtidigt stod det klart att vi redan från början måste ägna stor uppmärksamhet åt att också i den här allvarliga situationen iaktta den rollfördelning och den handläggningsordning som gäller för regeringen i förhållande till myndigheterna.

Jag vill alltså redan inledningsvis uttryckligen slå fast att mina och regeringens åtgärder naturligtvis inte har styrts av tillfälliga improvisationer utan att de från första stund har varit väl analyserade ur bl.a. just de här aspekterna.

Vad har då framför allt gällt för regeringen och mig i det här avseendet? Det har främst varit tre ting.

För det första var det en självklar skyldighet för regeringen att från första stund och fortsättningsvis hålla sig väl underrättad om utredningsarbetets gång för att på det sättet kunna bedöma säkerhetsfrågorna. Landets statsminister var mördad – det gällde inte bara regeringens säkerhet, utan rikets säkerhet över huvud taget.

För det andra var det en självklar skyldighet för regeringen att inom ramen för sina befogenheter vidta åtgärder för det fall att myndigheterna skulle sakna förutsättningar att lösa sina uppgifter. Jag stryker under att det inte gällde om de bättre eller sämre ryktade sitt värv, men om de skulle sakna förutsättningar för att kunna lösa sin uppgift.

För det tredje svarade myndigheterna självständigt för sina uppgifter. Polis och åklagarmyndigheter hade alltså utan några avsteg från vad som annars gäller det fulla ansvaret för spanings- och utredningsarbetet.

Jag skall sedan gå igenom några saker i anslutning till den första och den andra principen som jag har nämnt och börjar med informationen. Den måste i det här fallet vara kontinuerlig och tämligen detaljerad.

Vi kunde här i stor utsträckning bygga på en utvecklad praxis, som till en början hade sin utgångspunkt i de överväganden som gjordes i anslutning till Wennerströmaffären. Med anledning av Bulltoftaaffären upprättades en PM

om planering av åtgärder vid extraordinära händelser m.m. Denna promemoria har sedan uppdaterats vid olika tillfällen. Promemorian förutsätter att regeringskansliet följer händelseförloppet och att justitiedepartementets enhet för polisärenden m.m. skall medverka till det.

När det gäller ärenden om rikets säkerhet och liknande har rikspolisstyrelsen normalt varit den ansvariga polismyndigheten. Det finns väl upparbetade rutiner för informationsöverföring mellan rikspolisstyrelsen och regeringen via bl.a. justitieministern. Jag vill erinra om att justitieministern regelbundet träffar rikspolischefen och chefen för säkerhetsavdelningen.

I det här fallet togs ärendet enligt rättegångsbalken om hand av den lokala polismyndigheten, alltså Stockholms polisdistrikt. Den hade till sitt förfogande bl.a. säkerhetspolisens och rikskriminalens resurser. Det var då naturligt att information lämnades direkt av Stockholmspolisen.

Redan natten till lördagen företrädde t.f. länspolismästaren Gösta Welander och chefen för säkerhetsavdelningen i RPS för regeringen. Senare föreslog Welander att chefen för justitiedepartementets polisenhet skulle inhämta direktinformation från spaningsarbetet genom att besöka den spaningsledning som var under uppbyggnad. När den ordinarie länspolismästaren Hans Holmér trädde i tjänst bedömde han denna anordning som "utmärkt". Min egen bedömning var att man i det här ärendet måste ha fasta rutiner för informationsöverföring, rutiner som innebar dels att ingen väsentlig information missades, dels att förfarandet inte blev för betungande för personer i ledande ställning. Den ordning som hade föreslagits fyllde enligt min bedömning de kraven. Den information som min observatör fick vidarebefordrades till min statssekreterare och till mig och i förekommande fall till regeringen.

Den informationen kompletterades med att jag sammanträffade med Hans Holmér personligen vid ett antal tillfällen. Då var min egen och statsrådsberedningens statssekreterare regelmässigt närvarande.

Samma information som på det här sättet lämnades till regeringen fick oppositionsledarna. Den informationen lämnades direkt av Hans Holmér vid ett antal informationstillfällen. Antalet sådana tillfällen understeg antalet tillfällen då Holmér träffade mig.

Det har sagts bl.a. att jag genom att ensidigt lyssna på polisen och inte på åklagarna skulle ha varit partisk. Jag vill ta upp den frågan innan den till äventyrs ställs till mig här.

Jag har redan utvecklat varför information inhämtades från polisen. Men också information från åklagarsidan har varit av intresse från de synpunkter som är aktuella nu, nämligen i fråga om rikets säkerhet, trots att naturligtvis åklagarna inte har något uttalat ansvar för säkerhetsfrågorna.

Jag har därför vid några tillfällen inhämtat information också från åklagare. Det har skett bl.a. vid sammanträffanden med överåklagare Zeime. Om jag däremot fortlöpande följt åklagarnas arbete hade det kunnat uppfattas som om jag hade till uppgift att bedöma deras åtgärder. Att skapa en sådan uppfattning hade varit särskilt olämpligt när olika uppfattningar förelåg mellan polis och åklagare. Jag hade ingen uppgift som skiljedomare mellan dem eller att bedöma deras åtgärder eller vad de eljest hade för uppfattningar.

Detta gällde informationsdelen. Jag kan om så önskas lämna tämligen detaljerad information om tillfällen och former för denna information, men jag avstår från det i min inledning.

När det gäller regeringens skyldighet att vidta åtgärder inom ramen för sina befogenheter för det fall myndigheterna skulle sakna förutsättningar att lösa sina uppgifter hade jag genom den information som jag fick möjlighet att bedöma om det fanns fog för sådana åtgärder. Vid tre tillfällen har jag haft anledning att med myndigheterna närmare diskutera deras förutsättningar i det avseendet. I det tredje fallet blev resultatet som bekant att jag föreslog regeringen en omorganisation av utredningsarbetet i början av februari.

Vid det första tillfället förelåg vitt skilda uppfattningar mellan polisledningen, företrädd av Hans Holmér, och förundersökningsledaren K.G. Svensson om vilket antal s.k. vittneskonfrontationer som skulle företas beträffande en i ärendet misstänkt person. Man kunde befara – jag gjorde det – att bakom meningsskiljaktigheterna i sak låg också andra motsättningar som kunde äventyra hela utredningen. Allt tydde dessutom på att riksåklagaren var ofullständigt informerad om den situation som förelåg.

Jag efterhörde därför om länspolismästaren, förundersökningsledaren och riksåklagaren var intresserade av att träffas t.ex. hos mig. Det blev ett möte, som jag inledde med att betona det självklara, att jag inte hade för avsikt att befria någon av myndigheterna från deras ansvar att helt självständigt besluta i ärendet och att jag naturligtvis inte personligen hade någon uppfattning i sakfrågan, detta så mycket mindre som jag inte hade underlag för det – det rörde sig om spaningstekniska detaljer som jag inte haft någon anledning att orientera mig närmare om.

Under sammanträdet yttrade sig de närvarande. Jag fungerade som sammanträdesledare och avslutade med en erinran om vad jag sagt inledningsvis. Holmér och Svensson avlägsnade sig. Riksåklagaren blev kvar en stund, och han förklarade då att han bedömde situationen så att han borde gå in och överpröva förundersökarens beslut. Så skedde också.

Det andra tillfället var den 11 december, då det av direktinformation till mig och av vad som förekom i massmedia framgick att det fanns risk för att utredningsarbetet skulle allvarligt äventyras av meningsmotsättningar inte bara i sakfrågor mellan polis och åklagare, utan kanske framför allt när det gällde arbetssättet. Jag kallade i det läget upp rikspolischefen, länspolischefen, riksåklagaren och överåklagare Zeime till mig. Man berättade om hur man såg på arbetsläget och vilka synpunkter man hade på arbetssättet. Samtidigt förklarade man emellertid att man nu såg möjligheter att överbrygga de motsättningar som hade förelegat. Man hade en del konkreta förslag till ändrade arbetsformer som man själv bedömde som konstruktiva, och man skildes åt med förklaringen att det nu förelåg förutsättningar för ett effektivt arbete. Man försäkrade att man skulle återkomma till mig om det skulle brista i sådana förutsättningar.

Det tredje tillfället inträffade i slutet av januari i år. Då hade det s.k. tillslaget skett. Allt tydde på att utredningsarbetet i praktiken hade mer eller mindre avstannat på grund av motsättningar mellan myndigheterna. Både jag själv och regeringen i övrigt ansåg att det bästa vore om myndigheterna själva kunde komma överens om en organisation för det fortsatta arbetet.

Denna bedömning gjordes vid en överläggning hos statsministern med delar av regeringen den 25 januari. Efter den tog jag kontakt med företrädare för myndigheterna. Jag vädjade till dem att söka lösa samarbetsproblemen och göra det själva inom ramen för den reguljära organisationen. Jag förklarade att om man misslyckades, måste regeringen gå in och ge föreskrifter om en annan organisation.

Ansträngningar att efter de här linjerna lösa situationen pågick under en vecka. Under den veckan, närmare bestämt den 28 januari – det var den 25 vi träffades hos statsministern, och den 28 var en onsdag – informerades partiledarna om att man arbetade med den här inriktningen. De var överens om att det bästa vore om problemen löstes lokalt.

Men den 2 februari stod det klart att en lokal lösning inte skulle kunna uppnås. Efter överläggningar med partiledarna den 3 februari fick rikspolischefen och riksåklagaren i uppdrag att till dagen därpå redovisa ett konkret besked om hur de skulle bygga upp organisationen, om de fick ta över ansvaret från de lokala myndigheterna.

Dagen därpå företrädde rikspolischefen och riksåklagaren inför partiledarna och redovisade en första organisationsskiss. Den skissen blev föremål för ett stort antal frågor från partiledarna.

Rikspolischefen och riksåklagaren fortsatte sedan under eftermiddagen och kvällen sitt arbete med att bygga upp en organisation. Regeringen höll sig fortlöpande à jour med det arbetet. Vid ett möte hos statsministern sent på kvällen visade det sig att det förelåg förutsättningar att ordna en organisation på polissidan och åklagarsidan som myndigheterna själva ansåg kunna fungera effektivt. Dagen därefter beslöt regeringen att uppdra åt rikspolischefen och riksåklagaren att överta det fortsatta utredningsarbetet.

Olle Svensson: Jag har några frågor närmast i anslutning till de svar vi fått vid tidigare utfrågningar.

Men först skulle jag vilja ställa en fråga till justitieministern med tanke på konstitutionsutskottets arbetssätt vid tidigare extraordinära situationer. Vi har diskuterat flygplanskapningen 1972, Norrmalmstorgshändelserna 1973, sprängningen av Förbundsrepubliken Tysklands ambassad i Stockholm 1975. Anser justitieministern liksom det har antytts i förarbetena från grundlagberedningen att regeringen i sådana extraordinära situationer kan behöva ha en speciell handlingsfrihet?

Sten Wickbom: Det kan uppstå situationer då regeringen behöver speciell handlingsfrihet.

Olle Svensson: Jag uppfattar det på samma sätt. Men samtidigt har jag uppfattat föredragningen så att justitieministern har sagt att han har ägnat stor uppmärksamhet åt rollfördelningen, alltså fördelningen av inflytande och kompetens.

Jag har uppmärksammat två tidigare uttalanden. Det första är ett uttalande av Hans Holmér om det sammanträffande med ett antal personer som justitieministern här talade om. Hans Holmér sade: "Jag förstod att det var första gången som K.G. Svensson var hos Sten Wickbom av det skälet att Sten Wickbom var mycket tydlig när han sade till oss att det här var en ren

information och ingenting annat. Vi skulle inte uppfatta det på något annat sätt än att han ville veta vad som hade hänt."

Skulle justitieministern kunna ge oss det direkta ordvalet i samband med det mötet?

Sten Wickbom: Min minnesbild av ordvalet är den som jag redovisade i min inledning, nämligen att jag inte hade för avsikt att befria någon av myndigheterna från deras ansvar att helt självständigt besluta i ärendet. Jag sade att jag personligen inte hade någon uppfattning i sakfrågan och inte skulle ha det. Jag hade det desto mindre som det rörde sig om detaljer som jag inte var insatt i.

Jag vill med anknytning till ordförandens inledande fråga säga att jag har från början uttalat att ansvaret för utredningen ligger odelat på myndigheterna. Jag har inte under det här året funnit anledning att ta initiativ till någon förändring av den ansvarsfördelningen.

En annan sak är att jag, som jag sagt, vid tre tillfällen medverkade till att det skulle finnas förutsättningar för myndigheterna att arbeta.

Olle Svensson: Det jag tänkte på vid min inledande fråga var det i och för sig ovanliga i den stora spaningsinsatsen och att justitiedepartementet på grund av det speciella läget hade en informatör.

Sten Wickbom: Det ser jag inte som något exceptionellt. Vi får alltid en fortlöpande information om spaningen i ärenden som har säkerhetsaspekter. Vad som skilde informationsrutinerna från de gängse var att det var Stockholmspolisen som satt inne med informationen och dessutom att informationen flödade brett och snabbt, i vart fall i början. Om någon är intresserad av frekvensen av informationer, skall han eller hon finna att den minskade efter hand. Den gick upp och ner beroende på hur mycket information som fanns.

Olle Svensson: Jag frågade riksåklagaren om han fann det naturligt att justitieministern fäste riksåklagarens uppmärksamhet på de motsättningar som fanns mellan polisen och åklagaren och deras följder för undersökningen. Då svarade Magnus Sjöberg att han tyckte det var helt naturligt. "Antag att jag inte hade fått någon underrättelse och att det hade löpt i väg till rena katastrofen. Då hade det varit underligt om jag inte blivit underrättad. Jag fann det inte underligt att jag fick en underrättelse från justitiedepartementet om hur det förhöll sig."

Stämmer justitieministerns motiv för de här kontakterna med riksåklagarens uppfattning?

Sten Wickbom: Exakt.

Anders Björck: Enligt den utfrågning som vi hade med Hans Holmér fanns Klas Bergenstrand i polishuset den 1 mars redan när Hans Holmér klockan 10.50 kom dit.

Visste Sten Wickbom om att Klas Bergenstrand var där? Var det på justitieministerns uppmaning som Bergenstrand hade begivit sig till polishuset?

Sten Wickbom: Inte på min direkta uppmaning, men jag kände till att han var där. Det var en uppgörelse mellan min statssekreterare och polisledningen, som jag sanktionerade.

Anders Björck: Klas Bergenstrand fanns sedan i nästan ett år med i spaningsledningen som observatör. Finns det något formellt regeringsbeslut om att han skulle ha det uppdraget?

Sten Wickbom: Något formellt regeringsbeslut finns inte.

Anders Björck: Det förekom under Hans Holmérs tid som spaningsledare regelbunden kontakt, i princip varannan vecka, med justitieministern enligt vad vi har erfarit från Holmér. Vem tog initiativet till de kontakterna?

Sten Wickbom: Det kunde vara så att jag begärde att han skulle komma. Det kunde vara så att han via observatören lät förstå att det nu var en lämplig tidpunkt att anordna en information.

Anders Björck: Hur ofta avrapporterade Klas Bergenstrand till justitieministern?

Sten Wickbom: Rutinen var att han talade i första hand med statssekreteraren, och sedan bedömde vi från fall till fall om han skulle tala direkt med mig. Men han avrapporterade efter varje besök.

Anders Björck: Enligt en uppgift i Expressen den 17 februari var det varje kväll. Kan justitieministern verifiera det?

Sten Wickbom: Det kan det inte ha varit, för så många gånger var han inte där.

Om ni är intresserade av detaljer, kan jag säga att jag lade märke till att Hans Holmér sade att Klas Bergenstrand var närvarande vid 85 procent av tillfällena. Mina medarbetare har räknat fram att det var 66,5 procent.

Anders Björck: Vi tackar för att det åtminstone på denna punkt är ordning och reda i justitiedepartementet.

En fråga som har diskuterats mycket är varför det var en sådan brist på balans i kontakterna mellan spaningsledningen – Hans Holmér och hans medarbetare – och åklagarna. Upplevde inte justitieministern under den här perioden att det skulle finnas ett behov av en motsvarande regelbunden kontakt med de åklagare som tjänstgjorde, inte minst med tanke på uppfattningen att åklagare och spaningsledning har olika roller?

Sten Wickbom: Till att börja med vet jag inte varför Anders Björck anser att det bara var på den här punkten som det råder ordning och reda i justitiedepartementet. Det har vi över hela fältet.

Talet om balansen mellan information från polis och från åklagare har jag väl egentligen redan svarat på. Jag har talat om varför det var från polisen som vi inhämtade information. Det berodde på att informationen inhämtats i syfte att bedöma ett säkerhetsläge. Det betydde inte att det inte var intressant att också höra åklagarens bedömning i vissa hänseenden. Sådana bedömningar inhämtades också.

Utöver sammanträffandet med K.G. Svensson i april, som jag redan har

talat om – jag betonar att han då var förundersökningsledare bara för en del av utredningen, och det var senare man fick en förundersökningsledare för hela utredningen – har jag träffat åklagarna, företrädda bl.a. av Zeime, vid fem tillfällen. Vid ett av de tillfällena skedde föredragningen hos statsministern. Under den perioden träffade jag Hans Holmér sex gånger.

Anders Björck: Det har ändå varit ett mindre antal kontakter med åklagaren än de regelbundna kontakterna med informationer från Hans Holmér personligen och från Klas Bergenstrand.

Anser justitieministern nu när vi kan blicka tillbaka på utredningsperioden att han var tillfredsställande informerad om båda parters syn på utredningsläget?

Sten Wickbom: Ja, definitivt. Jag hade all den information som jag behövde för att bedöma säkerhetsläget. Däremot var det inte min uppgift att fortlöpande följa myndigheternas arbete för att ta ställning till om de åtgärder de vidtog eller planerade eller de bedömningar som de gjorde var riktiga.

Anders Björck: Rapporterade Hans Holmér och Klas Bergenstrand bara om säkerhetsläget?

Sten Wickbom: De rapporterade om utredningsläget i den utsträckning som det var intressant för att bedöma säkerhetsläget.

Anders Björck: Jag måste fråga på den punkten eftersom den är viktig för konstitutionsutskottet. Det var alltså inte bara säkerhetsläget som Hans Holmér och Klas Bergenstrand rapporterade om.

Sten Wickbom: Jag förstår inte frågan. Jag fick den breda information om utredningen av det här allvarliga mordfallet som jag och regeringen behövde för att bedöma olika säkerhetsfrågor.

Anders Björck: Justitiedepartementet var ju en förmedlande länk för kritik som polisen riktade mot åklagarna. Fanns det enligt Sten Wickbom ingen anledning att framföra kritik under något moment av utredningen – vid samma tidpunkt eller senare – mot polisen med tanke på de informationer som Sten Wickbom hade om utredningsläget, eller gick budet bara i ena riktningen?

Sten Wickbom: Jag upprepar att jag inte har haft till uppgift att bedöma myndigheternas åtgärder, och det har jag inte heller gjort.

Anders Björck: Men Sten Wickbom har vidgått att justitiedepartementet agerade som en förmedlande länk för kritik från polisen mot åklagarna. Det måste väl innebära att man tagit befattning med ärendet i sak?

Sten Wickbom: Jag har redovisat de tre tillfällen då jag har ingripit.

Det första var när det fanns så stora motsättningar i en viss sakfråga att man bl.a. av det skälet, men också av andra skäl, kunde befara att det brast i förutsättningarna för myndigheterna att samarbeta. Då menade jag i likhet med riksåklagaren att det var naturligt att jag gav honom tillfälle att ta del av situationen.

Vid det andra tillfället fanns det liknande varningssignaler. Också då såg jag det som mitt ansvar att se till att förutsättningar fanns för myndigheterna att arbeta vidare. Det var i december. Då förklarade man att sådana förutsättningar fanns. I januari–februari visade det sig att förutsättningarna saknades, och då föreslog jag regeringen en omorganisation.

Anders Björck: Anser justitieministern det lämpligt att en sådan spaningsteknisk fråga som antalet konfrontationer diskuteras i närvaro av landets justitieminister?

Sten Wickbom: Det viktiga var inte antalet konfrontationer. Jag understryker att jag inte hade någon som helst uppfattning om huruvida det skulle företas si eller så många konfrontationer. Det allvarliga var de bakomliggande motsättningar mellan myndigheterna som man kunde ana.

Anders Björck: Hade det inte med tanke på att det fanns olika uppfattningar varit lämpligt att vid något tillfälle ha ett direkt samtal med K.G. Svensson, på samma sätt som skedde med Hans Holmér, utan att länspolismästaren var närvarande?

Sten Wickbom: Det vore direkt olämpligt. Det hade kunnat uppfattas som ett försök att påverka K.G. Svensson i en viss riktning.

Anders Björck: Men risken att påverka förelåg alltså inte vid de många kontakterna med Hans Holmér?

Sten Wickbom: De riskerna uteslöt jag genom det sätt på vilket jag skötte dem. Det var min och regeringens skyldighet att vi skulle hålla oss fortlöpande underrättade om händelseutvecklingen. Det skedde enligt gängse rutiner genom kontakter med polisen, som har säkerhetsansvaret.

Anders Björck: När statssekreterare Fälth tog kontakt med riksåklagaren för att framföra klagomål mot K.G. Svensson, var det då på justitieministerns direkta uppmaning?

Sten Wickbom: Jag bad min statssekreterare att efterhöra om det fanns ett intresse hos riksåklagaren, K.G. Svensson och länspolischefen av att sammanträffa t.ex. hos mig för att gå igenom den situation som förelåg. Ett sådant intresse fanns, och då utnyttjade jag det.

Anders Björck: Vi vet nu åtskilligt om meningsskiljaktigheter och samarbetssvårigheter under det här skedet. Anser Sten Wickbom vid en tillbakablick att om justitieministern hade haft kontakter med K.G. Svensson i detta skede, skulle det ha föranlett några förändringar i spaningsledningens konstruktion av det slag som sedan vidtogs?

Sten Wickbom: Jag såg ingen anledning för regeringen att vidta några organisationsförändringar förrän i början på det här året. Bedömningen hade inte blivit annorlunda om jag hade haft ett eller annat samtal mer eller mindre med åklagarna.

Anders Björck: Ordföranden nämnde Bulltofta. Det var på konstitutionsutskottets uppmaning som det togs fram en promemoria om den konstitutionel-

la nödvärnsrätten. Det förekom vid ett tillfälle under den nu aktuella utredningen av mordet på Olof Palme att en person släpptes från en fångvårdsanstalt för att kunna medverka i utredningsarbetet. Var justitieministern informerad om det?

Sten Wickbom: Nej.

Anders Björck: Anser inte justitieministern att det är regeringen som skall fatta sådana extraordinära beslut liksom i de fall vi har talat om här – Bulltofta m.fl.?

Sten Wickbom: Det är inte min sak att bedöma om myndigheter handlar riktigt eller inte. Det är andra instanser som skall göra det.

Anders Björck: Vid tidigare tillfällen har regeringen alltså fattat sådana beslut. Justitieminister Geijer gjorde det.

Sten Wickbom: Regeringen har inte fattat något sådant beslut i det här fallet.

Anders Björck: Men jag sade "tidigare". Jag försöker dra paralleller till praxis som tillämpats tidigare. Men det är uppenbart att justitieministern anser att den här typen av frisläppande är en sak för vederbörande myndighet?

Sten Wickbom: Jag har inte uttalat någon mening om huruvida det var rätt att göra frisläppandet.

Anders Björck: Det skulle vara intressant att höra justitieministerns version om på vad sätt det förslag till spaningsledning vi har i dag skiljer sig från vad Hans Holmér egentligen ville ha vid överläggningarna i slutet av januari och början av februari.

Sten Wickbom: Vi befann oss i ett allvarligt läge. Statsministern uttalade vid flera tillfällen att det var angeläget att alla inblandade tog sitt ansvar och ställde upp på ett konstruktivt sätt för en ny eller förändrad organisation. Det fördes diskussioner om hur den lämpligen borde utformas. Jag vet inte om utskottet anser att jag har anledning att redovisa vilka synpunkter Hans Holmér hade från tid till annan.

Anders Björck: Försiggick det en förhandling mellan regeringen och Hans Holmér om hur den nya spaningsledningen skulle se ut, och fick regeringen ge sig för Hans Holmérs synpunkter?

Sten Wickbom: Inte alls. Det förekom ingen förhandling. I det läget då statsministern kallade till partiledaröverläggningar och rikspolischefen och riksåklagaren skulle presentera ett förslag till organisation för det fall att de fick överta ansvaret från de lokala myndigheterna hade Hans Holmér – det berättade han för er – tagit del av den organisationsskissen. Han ansåg att han inte hade någon plats i en sådan organisation. Han hade vissa kritiska synpunkter på organisationen.

Den organisationen blev föremål för ett stort antal frågor från partiledarna. De frågorna ledde såvitt jag kan bedöma till eftertanke på åtskilliga punkter hos både rikspolischefen och riksåklagaren. De fortsatte därför att

arbeta med en organisation av polismyndigheten och åklagarmyndigheten i en sådan ny situation då ansvaret skulle flyttas upp. Arbetet resulterade i en organisation som de båda myndigheterna bedömde som lämplig på kvällen och natten den 4. Det är också en organisation där det fanns ett utrymme för Hans Holmér att verka. Statsministern hade uppmanat alla som hade arbetat med fallet att ta sitt ansvar och ställa upp.

Anders Björck: Innebär detta att Hans Holmér inte fick igenom något av sina förslag? Det var en utdragen förhandling, och man höll på till sent på natten innan något besked kunde ges allmänheten.

Sten Wickbom: Man arbetade med olika detaljer i organisationsuppbyggnaden. Det var en uppgift för myndigheterna själva att bygga upp sin organisation. Vad regeringen hade intresse av var att de kunde redovisa en organisation som de själva ansåg skulle fungera. Vi måste ju veta vad som blir resultatet ifall vi lyfter upp ansvaret på den centrala nivån.

Anders Björck: Påverkade alltså enligt Sten Wickboms uppfattning regeringen på intet sätt vad som till slut blev resultatet i form av den nya organisationen? Ni hade alltså bara en lyssnande roll?

Sten Wickbom: Vi kunde konstatera att myndigheterna trodde på den organisation som hade arbetats fram under dagen. Det var naturligtvis en avgörande faktor vid beslutet att anförtro ansvaret åt de centrala myndigheterna.

Anders Björck: I vilken form fattades det s.k. beslutet? Finns det något formellt regeringsbeslut?

Sten Wickbom: Det fattades dagen därpå vid regeringssammanträdet. Det beslutet innehöll att rikspolischefen och riksåklagaren skulle överta ansvaret för arbetet.

Anders Björck: Finns det andra formella regeringsbeslut vad gäller spaningsarbetet under den aktuella perioden?

Sten Wickbom: Organisationen av polis- och åklagararbetet har de själva fattat beslut om.

Anders Björck: Det har i massmedia förekommit uppgifter om Operation Alfa, ett större s.k. tillslag mot ett antal kurder.

Kände justitieministern till den aktionen innan den genomfördes?

Sten Wickbom: Ja, naturligtvis.

Anders Björck: Hade justitieministern några synpunkter på den?

Sten Wickbom: Nej, det var inte min sak att lägga synpunkter på vilka bedömningar myndigheterna skulle göra eller vilka åtgärder som skulle vidtas.

Anders Björck: Sverker Åström, som har varit här i utskottet, hade en speciell uppgift i den gamla spaningsledningen, men såvitt vi kan förstå har

han det inte nu. Varför knöts Sverker Åström till spaningsledningen? Var det på regeringens initiativ?

Sten Wickbom: Det minns jag ärligt talat inte, men det var naturligt att man tillförsäkrade spaningsledningen också diplomatisk erfarenhet och expertis.

Anders Björck: Har han avrapporterat eller haft några kontakter med justitieministern i det här fallet?

Sten Wickbom: Nej. Han har arbetat åt polisen.

Anders Björck: Förekommer det någon form av avrapportering till justitieministern från den nya spaningsledningen?

Sten Wickbom: Naturligtvis.

Anders Björck: I vilka former sker det?

Sten Wickbom: Det sker i de gamla upparbetade former som hittills alltid har tillämpats i ärenden där det är fråga om rikets säkerhet.

Anders Björck: Vad innebär det?

Sten Wickbom: Det innebär att jag träffar ledningen för rikspolisstyrelsen regelbundet. De träffarna är nu mera frekventa än tidigare. Jag har också kontakt med åklagarsidan, i något mindre utsträckning. Jag har via mina tjänstemän vissa kontakter och vissa upparbetade kontaktlinjer. Detta sker enligt gamla beprövade rutiner.

Bertil Fiskesjö: Jag har inte så många frågor – de flesta intressanta frågorna är ju redan ställda.

Jag har tidigare försökt få klarhet i vad som gällde när informatören tillsattes i spaningsledningen. Jag frågade Holmér om detta och fick inget klart besked. Min fråga blir nu: vem tog initiativet till den här ordningen? Man får ett intryck av att det på något sätt "bara blev så".

Sten Wickbom: Natten till den 1 mars var bl.a. biträdande länspolismästaren uppe hos regeringen. Han var av naturliga skäl angelägen att så fort som möjligt ge sig tillbaka till polishuset för att börja arbeta där. Jag var å min sida angelägen om att vi hade fortsatt kontakt. Sedan föreslog biträdande länspolismästaren det arrangemanget att chefen för polisenheten skulle delta i de ledningsmöten som så småningom kom att institutionaliseras. Det var en anordning som accepterades och bedömdes som ändamålsenlig både av länspolismästaren och av mig.

Bertil Fiskesjö: Det var således ett initiativ från polisens sida?

Sten Wickbom: Det var som jag beskriver det. Jag uttalade ett intresse av att få information också sedan Gösta Welander hade lämnat Rosenbad. Han kom med ett förslag om hur det kunde anordnas. Jag godtog förslaget sedan även länspolismästaren ställt sig bakom det.

Bertil Fiskesjö: Motivet för denna speciella anordning angavs av justitieministern vara säkerhetsfrågorna. Det var ingenting som var akut bara i

inledningsskedet, utan regeringen anser alltså att detta säkerhetsmotiv kvarstod?

Sten Wickbom: Ja, självklart. Och det kvarstår fortfarande. Så länge mordet inte är uppklarat lever vi i en speciell säkerhetssituation.

Jag vill skjuta in att två fristående kommissioner skall bedöma säkerhetsfrågorna i en framtid, men på grundval bl.a. av den information som jag har införskaffat har en rad åtgärder redan vidtagits för att stärka säkerheten.

Bertil Fiskesjö: Nu har ju justitieministern utsatts för två konträra beskyllningar: dels att ha lagt sig i, dels att inte ha lagt sig i tillräckligt. Har det då varit så tidigare i sådana här fall där man gått litet tvärs över vad som är vanligt, att regeringen har tagit över ansvaret i långt högre grad än nu? Jag kan nämna flygkapningsdramat som exempel. De flesta andra fall föreställer jag mig att regeringen inte blandar sig i över huvud taget. Här är det alltså fråga om något slags mellannivå?

Sten Wickbom: Jag betraktar det inte som någon mellannivå. Jag menar att vi inte har gått tvärs över vad som är vanligt i något avseende bara därför att vi har inhämtat information från Stockholmspolisen. Detta är första gången som vi har behövt införskaffa information därifrån och inte från rikspolisstyrelsen.

Bertil Fiskesjö påpekade mycket riktigt att jag angrips från två håll, dels för att ingenting ha gjort, dels för att ha gjort för mycket. Jag kan inte låta bli att göra den reflexionen att det uppmärksammades som någonting märkvärdigt att jag skulle ha känt till aktionen mot PKK. Självfallet har jag gjort det från början. Då har man ställt frågan, varför jag inte ingripit för att hindra aktionen t.ex. genom att göra om organisationen.

Jag vill erinra om att det som gjordes mot PKK, som resulterade i vissa åtgärder i januari, planerades gemensamt av polis och åklagare. Man var alltså överens om att man skulle vidta åtgärder, men man var oense beträffande omfattningen och formerna. Man var dock inte mer oense än att åklagarna under hela denna tid kände till ett tiotal personer som av dem ansågs så misstänkta att det fanns grund för t.ex. anhållande.

Om regeringen i det läget hade gått in med pekpinnar åt ena eller andra hållet antingen i form av organisatoriska åtgärder eller i andra former, hade det varit att direkt missbruka regeringens befogenheter.

Bertil Fiskesjö: När det sedan visade sig att samarbetssvårigheterna mellan polis och åklagare blev alltför stora kom regeringen, om jag får låna en term från skattepolitiken, till en brytpunkt, där man ansåg sig nödgad att göra någonting. Då ingrep verkligen regeringen och justitieministern. I det läget ansåg man alltså att man hade befogenhet att göra det?

Det är alltså ett bestyrkande?

Sten Wickbom: Jag vill bara göra den kommentaren, att vi lade brytpunkten högt. Vi gick inte in i oträngt mål.

Bertil Fiskesjö: Men det kom ett tillfälle då man ansåg att man inte längre kunde inta den här noli-me-tangere-attityden?

Sten Wickbom: Ja.

Bertil Fiskesjö: Vi fick höra att det var enligt ett regeringsbeslut som utredningen lyftes upp på denna centrala nivå. På vilka grunder menar justitieministern att man fattade ett sådant beslut?

Sten Wickbom: Medan jag letar i mina papper vill jag först erinra om att regeringsbeslutet fattades efter tre partiledaröverläggningar.

Regeringens förordnande av rikspolischefen att leda polisarbetet har stöd i polislagen. Utseendet av riksåklagaren till åklagare har stöd i rättegångsbalkens 7 kap. 2 § och regeringsformens 11 kap. 6 §. I rättegångsbalken står det att regeringen är högste åklagare i riket. I regeringsformen talas det om regeringens möjligheter att ge vissa föreskrifter åt underlydande myndigheter. Det här är mycket väl analyserat.

Ett alternativ hade varit att myndigheterna själva hade fattat beslut om att ta över – jag behöver inte rabbla paragrafer för att övertyga om det. Detta övervägdes också. Men jag hade själv den uppfattningen, som kom att delas av regeringen, att när regeringen anser att det bör ske är det rejälare att regeringen själv fattar det beslutet. Men myndigheterna var helt med på noterna. När jag säger "rejälare" menar jag att det är bättre att regeringen beslutar än att den skjuter myndigheterna framför sig.

Bertil Fiskesjö: Vi skall väl inte låta det här utvecklas till något rättspolitiskt seminarium, men här finns såvitt jag förstår ett bekymmersamt mellanläge. Det stadgas nämligen i nästa paragraf i regeringsformen att ingen myndighet får lägga sig i ärenden som rör tillämpningen av lag eller rör kommun eller enskild person.

Tidigare har justitieministern och andra sagt, säkerligen med rätta, att detta var en så exceptionell fråga att man var tvungen att tillgripa exceptionella åtgärder. Såvitt jag kan erinra mig har någonting sådant som detta inte inträffat tidigare.

Sten Wickbom: Nej, men de beslut som regeringen fattade den 5 februari träffas inte av det nämnda förbudet i regeringsformen. För övrigt är det förutsett i förarbetena att sådana beslut kan fattas.

Bertil Fiskesjö: Förarbetena till vad?

Sten Wickbom: Förarbetena till rättegångsbalken.

Bertil Fiskesjö: Men inte till regeringsformen?

Sten Wickbom: Jo, även där.

Birgit Friggebo: Justitieministern har tryckt på att bl.a. säkerhetsfrågorna motiverade de intensiva kontakterna med spaningsledningen. Med anledning av det skulle jag vilja fråga hur ofta justitieministern har sammanträffat med rikspolischefen och säkerhetspolisens chef när det gällt säkerhetsfrågor kring mordet och utredningen därefter.

Sten Wickbom: Jag träffar de två en gång i månaden – det gör jag alltid. Det har blivit något tätare under den här perioden av just detta skäl. Jag kan inte ange det mer exakt. Möjligen är det var tredje vecka.

Birgit Friggebo: De har alltså tagit upp säkerhetsfrågorna med anledning av mordet?

Sten Wickbom: De har också gjort det ur sina aspekter, men de har inte haft den totala överblicken, som Stockholmspolisen har haft.

Birgit Friggebo: Hur stor del av Bergenstrands rapportering har hänfört sig till säkerhetsfrågorna och hur stor del till andra frågor, bl.a. bekymren mellan polis och åklagare?

Sten Wickbom: Vad som är relevant för säkerhetsbedömningar är svårt för Bergenstrand att säga. Han har rakt upp och ner berättat om den information som han har fått, och den har i allt väsentligt varit relevant för säkerhetsbedömningen. Sedan har det naturligtvis också framgått som någon sorts överskottsinformation att det har förelegat meningsskiljaktigheter mellan åklagare och polis.

Men uppgifter om omfattningen av tvångsåtgärder vill jag inte kalla för överskottsinformation. De är också relevanta ur säkerhetssynpunkt. Om det blir aktuellt med ett tillslag mot låt oss säga 4 personer eller mot 60 personer har helt avgörande betydelse från säkerhetssynpunkt. Därför har det varit av intresse att veta att det fanns olika bedömningar hos polisen och hos åklagarna.

Birgit Friggebo: Har det främst varit frågan om tillslaget mot PKK som har berört säkerhetsfrågorna, eller i vilka andra säkerhetsfrågor har informationen haft relevans för regeringens agerande?

Sten Wickbom: Det är lättare att svara på den senare frågan än på vad som har legat främst.

Andra frågor, för att ta några exempel, är statsrådens personliga säkerhet, säkerhetsanordningar på Rosenbad, säkerhetsanordningar på utlandsmyndigheter. Det gäller inte bara statsrådens personliga säkerhet utan även andra personers – jag kan nämna partiledarna. Vid en genomgång redovisade Hans Holmér direkt till partiledarna, och man drog vissa slutsatser i det hänseendet. Jag tar här några exempel ur högen på säkerhetsbedömningar som fortlöpande måste göras.

Birgit Friggebo: Gjorde du efter den träff förra våren då konfrontationerna diskuterades rätt mycket den bedömningen att polisen och åklagarna hade förutsättningar att lösa sina uppgifter på ett bra sätt?

Sten Wickbom: Jag hade inte anledning att gå så djupt i den bedömningen, för jag visste att det då förestod en omorganisation på åklagarsidan – i vart fall fick jag veta det ganska snart efteråt. Den omorganisationen innebar att K.G. Svensson lämnade förundersökningsledarskapet i och med att han avskrev misstankarna mot 33-åringen och Claes Zeime efter en ganska lång semester gick in som förundersökningsledare, men då över hela fältet.

Birgit Friggebo: Du hade den uppfattningen att det inte fungerade särskilt bra och att de inte hade förutsättningar att klara samarbetet?

Sten Wickbom: Jag var oroad över huruvida förutsättningar förelåg. Det var skälet till att jag kallade till sammanträde. Men det gav mig ingen anledning att rusa iväg med åtgärder, eftersom jag antingen redan då eller ganska snart efteråt fick klart för mig att det skulle ske en omorganisation, och då hoppades jag naturligtvis på den. Det hade jag också fog för.

Birgit Friggebo: Det har beskrivits dels av dig själv nu, dels under tidigare utfrågningar att det har varit mycket intensiva kontakter mellan spaningsledningen, riksåklagaren och åklagarna och ett antal tjänstemän på justitiedepartementet. Riksåklagaren beskriver bl.a. hur han försökte få Bergenstrand att verka för att man fick en bättre ordning till stånd för samarbetet mellan polis och åklagare. Enligt utfrågningen av RÅ har rättschefen Munck beskrivit att han på eget initiativ yttrat när det gäller konfrontationerna att "den här situationen leder till en överprövning". Det är bara exempel på de mycket intensiva kontakterna.

Jag skulle vilja fråga om du vill gå i god för att tjänstemännens agerande i olika sammanhang inte har bidragit till de misshälligheter som har funnits mellan polis och åklagare, inte minst mot bakgrund av den beskrivning som åklagarna gör av att de kände sig i underläge. Kan du gå i god också för dina tjänstemän?

Sten Wickbom: Ja, jag går i god för mina tjänstemän. Om frågan gällde huruvida mina tjänstemän skulle genom kontakterna ha bidragit till eller förorsakat några konflikter mellan polis och åklagare, så delar jag inte den uppfattningen. Jag är mycket bestämd på den punkten.

Däremot har naturligtvis den kunskap jag har fått om vissa samarbetssvårigheter varit av betydelse för mig under hela hösten då jag vid ett antal tillfällen – jag räknade upp dem nyss – träffade också åklagarna. Det förekom sammanträffanden med både åklagare och polis – jag syftar på sammanträdet i december.

Birgit Friggebo: Är det riktigt uppfattat att både Bergenstrand och Fälth och Munck har agerat på eget initiativ ganska ofta?

Sten Wickbom: Nej.

Birgit Friggebo: Så du har varit närvarande och fått rapport om alla kontakter som förekommit?

Sten Wickbom: Jag vet inte vilket agerande du syftar på, men vad de har gjort har varit sanktionerat av mig.

Birgit Friggebo: Bl. a. syftar jag på det jag läste upp, nämligen exempel på diskussioner mellan spaningsledare, åklagare och RÅ med dina tjänstemän.

Sten Wickbom: Mina tjänstemän har inte deltagit i diskussioner om detta, utan de har noterat uppgifter och vidarebefordrat dem.

Det du sade om Muncks replik om att riksåklagaren tog ordet ur munnen på honom gällde vad som hände efter sammanträdet om konfrontationerna.

Birgit Friggebo: Jag skall inte gå vidare på den punkten, eftersom vi har det beskrivet i de andra utfrågningarna.

En sista fråga: det har av tidningsuppgifter framgått att Hans Holmér uppfattade att det fanns anhängare för PKK-spåret både i statsrådsberedningen och i justitiedepartementet. Jag skulle vilja fråga dig om du också har uppfattat att det förts sådana diskussioner i justitiedepartementet.

Sten Wickbom: Vi har aldrig talat i sådana termer. Vi har aldrig tagit ställning till förmån för det ena eller andra eller bedömt bärigheten i olika uppslag. Däremot har statsministern på regeringens vägnar uttalat att varje spår och uppslag som insiktsfulla bedömare anser är av intresse skall fullföljas och att prestigefrågor, organisatoriska frågor och andra liknande ovidkommande faktorer inte får hindra oss att arbeta efter alla tänkbara uppslag.

Birgit Friggebo: Kan du förstå att Hans Holmér kan ha fått en sådan uppfattning?

Sten Wickbom: Definitivt inte.

Bo Hammar: Vi kan inte utesluta att mordet på Olof Palme har en politisk bakgrund, t.o.m. en komplicerad politisk bakgrund.

Min fråga till justitieministern är om polis och spaningsledning vid något tillfälle hos regeringen har begärt extra hjälp med särskild politisk expertis i utredningen av det komplicerade fallet.

Sten Wickbom: Ja, utrikespolitisk expertis.

Bo Hammar: Innebär det Sverker Åströms medverkan?

Sten Wickbom: Vi har även fått rapporter och uppgifter från utlandsmyndigheter.

All den kunskap vi har om den internationella terrorismen har naturligtvis stått till spaningsledningens förfogande, om det är det du syftar på med "politiska motiv". Terrorismen är ju i allmänhet uppburen av politiska motiv.

Bo Hammar: Jag syftar bl. a. på att man måste göra komplicerade politiska bedömningar och värderingar av olika terrorgrupper och politiska organisationer. Min fråga är om regeringen ansåg att det fanns tillräckligt med expertis på detta område inom polisapparaten och att det inte behövdes någon extra förstärkning med särskild politisk expertis.

Sten Wickbom: Sådan förstärkning har inte begärts, i varje fall inte hos mig, och jag har inte gjort någon annan bedömning än polisen.

Bo Hammar: Vi har talat om att samtalen med Holmér har handlat om säkerhetsaspekterna. Har man från justitiedepartementets sida vid något tillfälle också tagit upp frågor om rättssäkerheten i samband med utredningen? Det har från olika håll, också mycket seriöst håll, framförts ganska allvarlig kritik i rättssäkerhetsfrågor. Har dessa frågor berörts i justitieministerns samtal med Holmér?

Sten Wickbom: Jag får gå tillbaka till utgångspunkten för min föredragning. Det har vilat ett odelat ansvar på myndigheterna att sköta det här fallet, liksom alla andra fall, enligt de regler som gäller och enligt de principer som

vi tillämpar för rättssäkerheten i Sverige. Det har inte varit min uppgift att ge pekpinnar eller göra bedömningar i de hänseendena. Jag har utgått från att myndigheterna har beaktat rättssäkerhetskraven lika väl som alla andra krav som skall beaktas enligt den lagstiftning och praxis som gäller för arbetet i sådana här ärenden.

Om du med "rättssäkerhetsfrågor" avser tvångsåtgärder, vill jag säga att det är åklagarnas sak att besluta om dem. Det är främmande för mig att åklagarna inte skulle kunna fatta sina beslut på ett riktigt sätt och med beaktande av rättssäkerhetens krav. Att regeringen skulle gå in och hjälpa till på den punkten har varit helt uteslutet.

Bo Hammar: Jag ställer frågan därför att enligt vad jag förstår har konflikterna mellan å ena sidan Holmér och spaningsledningen och å andra sidan K.G. Svensson och överåklagaren i hög grad gällt rättssäkerhetsfrågorna. Man har varit kritisk mot spaningsledningens sätt att arbeta – det gäller både 33-åringen och det stora tillslaget. Det är därför jag undrar om rättssäkerheten också varit föremål för samtal mellan polismästaren i Stockholm och justitieministern.

Sten Wickbom: Nej. Myndigheterna har haft odelat ansvar för att tillgodose rättssäkerhetens krav och även i övrigt vad som gäller. Det är de fristående kommissionernas sak att pröva om de har gjort det eller inte.

Börje Stensson: Jag undrar om jag kan få justitieministerns kommentar till K.G. Svenssons uttalande vid utfrågningen att justitiedepartementets närvaro hela tiden i ledningsgruppen innebar ett deltagande i ledningsgruppens arbete och därför ett ansvar för representanten för justitiedepartementet.

Sten Wickbom: Jag delar inte den uppfattningen.

Olle Svensson: Då tycks frågorna inom det ämnesområdet vara uttömda. Vi fortsätter på föredragningslistan med punkt 3, personkontrollsystemets tillämpning m.m.

Jag vill påminna om att vi har beslutat att senare kalla företrädare för TCO och fackförbund och också fått löfte om att kunna komplettera den utfrågningen med ytterligare utfrågning av företrädare för justitiedepartementet, så vi kan begränsa oss till mera övergripande frågor nu när justitieministern är här.

Bo Hammar: Jag vill börja med att ta upp en fråga som har väckts av oss och av folkpartiet om antalet skyddsklassade tjänster.

I den promemoria som har tillställts oss har vi fått svaret att det inte finns någon uppgift om dem som är placerade i den s.k. lägre skyddsklassen. Det tolkar jag så att den uppgiften rimligtvis inte heller kan vara bekant hos säkerhetspolisen.

Det gör mig förbryllad. Om en myndighet skall få begära personalkontroll måste den ha ett särskilt tillstånd, och när man vänder sig till säkerhetspolisen måste ju säkerhetspolisen för att fullgöra sin kontrollskyldighet ha uppgift om vilka tjänster som är placerade i skyddsklass. Jag är konfunderad över hur SÄPO kan fylla sin uppgift, om man inte har en fullständig förteckning över antalet tjänster i både skyddsklass 1 och skyddsklass 2, uppgifter som följaktligen borde finnas också i regeringskansliet.

Sten Wickbom: Var står den uppgiften i vår promemoria?

Det står på s. 5 att vad avser tjänster i klass 2 har *justitiedepartementet* intet underlag för att göra en bedömning. Att justitiedepartementet inte har överblick över antalet tjänster i klass 2 behöver inte betyda att säkerhetsavdelningen på rikspolisstyrelsen saknar det.

Bo Hammar: Längre ner på s. 5 står det att någon central registrering av tjänster i klass 2 inte finns, och några säkra uppgifter om antalet tjänster före och efter reformen kan därför inte lämnas.

Rimligen måste en sådan central registrering finnas hos säkerhetspolisen och därmed vara tillgänglig för regeringen. Annars förstår jag inte hur säkerhetspolisen skall kunna fullgöra sitt arbete.

Sten Wickbom: Står det att det saknas en central registrering, är det väl så, men det är uppenbart att det går att anordna en sådan. Det är bara att fråga samtliga berörda myndigheter.

Bo Hammar: Det innebär att den uppgift som vi har efterlyst om antalet skyddsklassade tjänster skulle utan någon större svårighet kunna förmedlas till konstitutionsutskottet?

Sten Wickbom: Problemet sitter inte där, utan problemet är att det gäller sådana kvalificerat hemliga uppgifter som vi inte lämnar ut. Därför har jag inte gjort någon sammanställning eller tagit med mig något material till det här sammanträdet. Men om konstitutionsutskottet beslutar att uppgifter skall lämnas trots denna kvalificerade sekretess, får vi naturligtvis ta ställning till det.

Bo Hammar: En av de viktiga frågor som har varit aktuella vid många tillfällen gäller kommunikationen till de människor som utsätts för personkontroll. Det sägs här att det inte är säkerhetsavdelningen på rikspolisstyrelsen som avgör den frågan, utan myndigheten skall göra en självständig kontroll.

Nu undrar jag hur den självständiga kontrollen skall gå till när myndigheten ofta inte får några uppgifter från rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning annat än om att personen inte rekommenderas och att uppgifterna är hemligstämplade. Därvid har myndigheten enligt vad jag kan förstå ytterst svårt att göra någon självständig bedömning.

Sten Wickbom: Det ligger två frågor i detta.

Det svenska systemet som sådant skiljer sig från t.ex. det tyska. I Tyskland har man yrkesförbud för personer som är medlemmar i vissa organisationer. Vi har inte det systemet. I Tyskland kan man lätt tala om: "Du är med i den organisationen, och därför får du inte bli småskollärare."

Vårt system innebär i stället att vi skyddsklassar vissa funktioner. Det utfärdas ett registerutdrag för den som vill söka ett arbete i en sådan funktion. Jag kan nämna två ytterligheter för de uppgifter som ett sådant registerutdrag kan innehålla. Den ena är en uppgift om att vederbörande varit dömd för rattfylleri några år tidigare. Det är väl ganska harmlöst att lämna ut den uppgiften, och det bör man naturligtvis göra.

Som den andra ytterligheten tar jag exemplet Wennerström. Om Wenner-

ström hade sökt en skyddsklassad tjänst, skulle det med nuvarande regelsystem ha stått i registret att han var föremål för misstanke om spioneri. Det är självklart att man inte kommunicerar en sådan uppgift.

Sedan finns det hela skalan av uppgifter. Man får där bedöma hur vederbörandes eget intresse ur integritetssynpunkt förhåller sig till vårt intresse att upprätthålla säkerheten i riket.

Det är den ena frågan som jag uppfattar ligger i vad du säger. Den andra gäller vem som skall göra bedömningen, om en viss person skall få anställning i en viss funktion på grundval av registerutdrag. Jag är själv av den bestämda uppfattningen att det är anställningsmyndigheten som skall göra den bedömningen. Anställningsmyndigheten skall med ledning av den upplysning som finns i registerutdraget, antingen det kommuniceras med honom eller inte, bedöma, om det finns anledning med hänsyn till arbetsuppgifterna och möjligheterna att övervaka vederbörande i hans arbete att vägra honom tjänsten.

På den senare punkten har jag personligen den uppfattningen att anställningsmyndigheterna inte fullt lever upp till sitt ansvar. Det är mycket en fråga om kunskap och utbildning och träning i att hantera sådana ärenden.

Bo Hammar: Jag tror vi alla är angelägna att skydda rikets säkerhet. Wennerströmaffären är ett sorgligt exempel, och där fungerade inte personalkontrollen särskilt väl.

Jag förstår också att det finns fall där man inte bör kommunicera, men jag tror det finns många fler fall där man skulle kunna kommunicera. Vad jag är ute efter är hur myndigheten skall kunna kommunicera när man inte får tillgång till någon uppgift om vad RPS säkerhetsavdelning lägger vederbörande person till last. Det tycker jag är kardinalfrågan.

Sten Wickbom: Anställningsmyndigheten får väl reda på vad som finns i registret.

Bo Hammar: Marinmuseets chef i Karlskrona har aldrig fått höra vad som läggs Leander till last utan bara att RPS Säk efter personalkontroll har sagt att man lägger honom något till last, ovisst vad. Det synes vara regelbundet förekommande att myndigheterna inte får sådana uppgifter utan bara får veta att personen i fråga är svartlistad. Då är det svårt för myndigheten att kommunicera och få några kommentarer från den som söker tjänsten.

Sten Wickbom: Om det går till så: ja.

Bo Hammar: Jag går vidare och ställer en fråga som gäller ett uttalande som justitieministern gjorde för knappt ett år sedan i samband med att justitieministern hade någon kommentar till Dennis Töllborgs avhandling om personalkontrollen. I en intervju sade justitieministern och rättschefen Munck någonting sådant som att det aldrig kan komma i fråga beträffande tjänster i skyddsklass 2, som är det klart övervägande antalet, att man utlämnar några uppgifter. Sedan citerar jag ordagrant ur TT-referatet: "Rättigheten är teoretisk."

Min fråga är: hur kan en rättighet vara teoretisk?

Sten Wickbom: Anledningen till att det i praktiken är ytterst ovanligt att man

kommunicerar registeruppgifter i skyddsklass 2 är att man där får lämna ut endast mycket kvalificerade uppgifter. Det är i skyddsklass 1 som man kan råka ut för att uppgifter om rattfylleri lämnas ut – det sker inte i skyddsklass 2.

Men jag medger att det är en spänning mellan författningstextens ordalydelse och den praxis som man av nödvändighet har utbildad.

Jag har sagt då och jag fortsätter att säga nu, att jag är öppen för att pröva framgångsvägar som innebär större öppenhet.

Bo Hammar: § 13 i personalkontrollkungörelsen kan enligt framstående jurister tolkas ungefär hur som helst: den kan användas för att sekretessbelägga allting, och den kan också användas för större öppenhet när det gäller kommunikation.

Jag tycker det är anmärkningsvärt att justitieministern säger att denna rättighet är teoretisk. Det gör mig förbryllad. Finns det andra exempel på teoretiska rättigheter i personalkontrollkungörelsen eller andra författningar?

Sten Wickbom: Jag skall inte upprepa vad jag sade nyss. Författningstexten står i dålig överensstämmelse med praxis.

Bo Hammar: Jag har en avslutande fråga om justitieministerns uppfattning angående åsiktsregistreringsförbudet. I PKK § 2 står det att man inte får registrera någon enbart på grund av hans eller hennes åsikter. Anser justitieministern att det är fråga om åsiktsregistrering om registrering sker t.ex. av att man deltagit i en laglig demonstration, att man deltagit i ett offentligt politiskt möte eller att man deltagit i solidaritetsarbete för Greenpeace? Är detta åsiktsregistrering?

Sten Wickbom: Det är omöjligt att bedöma sådana enskilda fall utan att känna till mer om dem.

Att åsiktsregistrering inte får förekomma innebär att det skall vara någonting annat än att man hyser en viss åsikt eller är medlem i en viss organisation som föranleder registrering.

Bo Hammar: Jag vill fråga justitieministern om han tycker att det är särskilt lyckat att personalkontrollen sker mot ett spaningsregister, dvs. ett register som primärt är uppbyggt för ett helt annat ändamål än det används för i detta sammanhang. Kunde man inte hitta en annan metod?

Sten Wickbom: Det är möjligt, men såvitt jag kan bedöma finns inte sådana förutsättningar just nu. Har du något bra uppslag?

Ingela Mårtensson: Jag vill ta upp det som nämns om självständig prövning.

Som justitieministern påpekade skall anställningsmyndigheten göra en självständig prövning. Anser justitieministern att anställningsmyndigheten generellt gör en självständig prövning?

Sten Wickbom: Jag vågar inte uttala mig generellt. Jag stannar vid det som jag sade förut, att jag tror det begås försummelser på åtskilliga håll beroende på dålig kunskap och dålig utbildning.

Ingela Mårtensson: TCO har skrivit: "Någon självständig prövning görs inte i

praktiken, utan enbart det förhållandet att RPS lämnat ut uppgifter anses utgöra tillräcklig grund för en åtgärd från arbetsgivarens sida."

Skulle justitieministern vilja kommentera det påståendet?

Sten Wickbom: Om det är på detta sätt – jag bestrider inte att det kan vara så ibland – är det en felaktig tillämpning. Jag har vid flera tillfällen talat med rikspolisstyrelsen, närmast med säkerhetsavdelningens chef, och understrukit vikten av att man bedriver en aktiv utbildning i de här frågorna.

Ingela Mårtensson: Anser justitieministern att det finns fog för att flytta ansvaret från anställningsmyndigheten till rikspolisstyrelsen?

Sten Wickbom: Jag brukar vara mycket återhållsam med att yttra mig om framställningar som kommer in. De skall remissbehandlas och beredas på vanligt sätt. Men på den här punkten har jag föregripit utredningen och sagt att det inte vore en lämplig åtgärd. Det vore att ge rikspolisstyrelsen alltför stort inflytande.

Birgit Friggebo: Jag ställer en fråga som gäller rättssäkerheten för människor som antingen inte får en tjänst eller som avstängs från en tjänst på grund av rent felaktiga uppgifter i registret. Hur skall vi i detta rättssamhälle kunna garantera att människor inte råkar illa ut på grund av att det finns rent felaktiga uppgifter eller att man helt enkelt missförstår anteckningar som görs i registren?

Sten Wickbom: Det är en bra fråga. Har du någon lösning?

Birgit Friggebo: Man skulle kunna tänka sig att man kommunicerade mer av uppgifterna än som görs i dag. Det framgår inte riktigt klart i de papper som vi har fått, om kommunikationer som görs i dag gäller frågor där det förekommit brottslig verksamhet och vederbörande blivit dömd – det är ingen hemlig uppgift; den sökande vet om det själv – eller om det över huvud taget förekommer kommunikation i fall där det är fråga om litet mer känsliga uppgifter av typen att man deltagit i ett möte eller har anknytning till en organissation.

Sten Wickbom: Det vore en bra och framkomlig väg om vi kunde åstadkomma kommunikation i större utsträckning än vi gör i dag.

I övrigt vill jag hänvisa till den parlamentariska insyn som vi har både från justitieutskottets sida och från den parlamentariskt sammansatta rikspolisstyrelsens sida, plus att man får förutsätta att de som sysslar med de här sakerna tar dem på allvar. Jag har själv ägnat ganska mycket tid åt att studera detta på platsen både tekniskt och ur andra synpunkter och träffat de människor som arbetar med detta.

Birgit Friggebo: Vi har svårt att bedöma hur många tjänster det handlar om – är det 40 000, 50 000, 100 000, eller är det fler människor som omfattas av detta?

Jag skulle vilja ha din kommentar till om det är möjligt att med nuvarande system få de många människor som anställer personal att göra en riktig bedömning av uppgifter som de får ut från säkerhetspolisen. Är detta över

huvud taget en möjlig utbildningsuppgift med tanke på den ganska stora omfattning som säkerhetskontrollen har?

Sten Wickbom: Till att börja med strävar vi efter att minska antalet skyddsklassade tjänster, och jag menar att de ansträngningarna är framgångsrika.

Sedan anser jag att det inte är något oöverkomligt informations- och utbildningsproblem. Jag har själv under närmare tio år som verkschef handlagt sådana ärenden. I början förstod jag det här ganska dåligt, men jag lärde mig det rätt snabbt.

Bo Hammar: Jag har en avslutande fråga. Jag begär inte att justitieministern skall kunna svara nu, men det vore bra om vi kunde få ett kompletterande material. Jag har aldrig hört talas om att det förekommit kommunikation annat än i absoluta undantagsfall. Nu står det i promemorian att det under 1985 har förekommit i 180 fall. Det gör mig litet förvånad. Jag skulle vilja att justitiedepartementet kontrollerade om det verkligen har handlat om kommunikation eller om det är en förväxling med de skyddssamtal som skall föras med befattningshavare som får tjänster i skyddsklass 1 a. Det kan föreligga en förväxling här.

Jag begär som sagt inte att justitieministern skall kunna svara vid sittande bord, men om så inte är fallet kanske vi kan få en skriftlig precisering från departementet.

Sten Wickbom: Jag har ingen kommentar.

Olle Svensson: Vi får möjlighet att i anslutning till utfrågningen av företrädare för TCO diskutera inom utskottet om vi skall hämta in ytterligare kompletterande material.

Bertil Fiskesjö: Jag har en kort fråga av litet speciellt slag.

Det har framgått att det av naturliga skäl är fråga om en hög grad av sekretess. Nu har ett fall aktualiserats i Europadomstolen – hur långt det har hunnit vet jag inte, men det är i varje fall inte avgjort. Där skall regeringen försvara sig.

Vilka krav ställs i sådana sammanhang – det är inte säkert att detta blir det enda fallet – på en öppen redovisning från den svenska regeringen?

Sten Wickbom: Europadomstolen har inte prövat det ännu.

Bertil Fiskesjö: Min fråga gällde vilka uppgifter man måste plocka fram och redovisa för domstolen, ja, redan för kommissionen.

Sten Wickbom: I själva processen?

Bertil Fiskesjö: Ja.

Sten Wickbom: Det känner jag inte till. Det är UD som för processen.

Olle Svensson: Jag har ingen mer antecknad som vill ställa frågor. Då återstår för mig att rikta ett tack till justitieministern för att du har ställt upp och kompletterat vår skriftliga dokumentation med dina muntliga svar.

Utfrågning med f.d. handelsminister Staffan Burenstam Linder angående export av krigsmateriel, den 24 mars 1987

Olle Svensson: Jag hälsar vår förre riksdagskollega Staffan Burenstam Linder välkommen hit i hans egenskap av tidigare handelsminister under tiden den 8 oktober 1976–den 17 oktober 1978 och den 12 oktober 1979–den 5 maj 1981.

Du har fått en orientering om ärendet. Om du inledningsvis vill säga någonting om vad som hände på det område som berör krigsmaterielexporten, ger jag först ordet till dig.

Staffan Burenstam Linder: Jag tackar för tillfället att vara här. Jag värdesätter möjligheten att ge synpunkter och svar på frågor. Jag har inte ansett det lämpligaste vara att jag försöker redogöra för de olika ärendena, eftersom jag inte vet vad som närmast intresserar utskottet, utan jag tror det är bättre att jag svarar på de frågor som kan ställas.

Rent allmänt kan jag konstatera att vi lade ner oerhört stor möda på de här frågorna, för det första därför att det var min skyldighet som departementschef, för det andra därför att det är extra grannlaga frågor, och för det tredje därför att jag anser att det är värdefullt även ur neutralitetssynvinkel att Sverige kan bedriva vapenexport av de skäl som angavs i den proposition som innehöll de riktlinjer som gäller för den verksamhet jag hade att följa. För att det skall finnas rimliga förutsättningar för en sådan vapenexport fordras att man anstränger sig att hantera uppgifterna på ett grannlaga sätt.

Man kan självfallet inte utesluta, särskilt i efterhand, att det görs fel eller missbedömningar, men allmänt vinnlade vi oss extra mycket om att denna typ av ärenden skulle hanteras riktigt.

Olle Svensson: Det finns många beslut om utförsel som har fattats av en rad regeringar. Vi har blivit orienterade om behandlingsgången. Men några frågor har uppstått, och därför är det bra att vi kan få upplysningar från flera handelsministrar.

Jag tänker t.ex. på Robot 70. Det fattades beslut om utförsel till Singapore den 20 december 1979 och vidare den 7 februari 1980.

Under din tid uppkom på ett rätt tidigt stadium frågan, om det fanns farhågor för en vidare export, och om det gjordes någon bedömning av huruvida exporten till Singapore svarade mot det behov som fanns inom Singapore. Om så inte var fallet, var man orolig för att materielen skulle föras vidare och att det kunde förekomma smuggling?

Staffan Burenstam Linder: På den första frågan svarar jag ja. Det förekom alltid farhågor för att vapnen inte skulle hamna där de rimligen borde hamna. Vi tillämpade olika förfaranden för att så långt som möjligt minska de riskerna.

När det gäller specifikt Singapore krävde vi slutanvändarintyg för robotarna. Under ett inledande stadium tillställde Bofors myndigheterna i Singapore intyg som vi tyckte var otillfredsställande utformade. Vi förklarade för Bofors att om det över huvud taget skulle bli någon export måste slutanvändarintygen tillfredsställa de krav som vi angav. Efter olika turer formulerades

till sist ett slutanvändarintyg som vi ansåg vara i linje med vad som var brukligt. Det fanns bara ett fel: att det inte stod klart angivet exakt antal vapen, utan det hänvisades till ett visst kontrakt.

I det läget bad jag min expeditionschef att göra ett undantag från det brukliga. Vi beställde in kontrakten för att kontrollera att de upptog de varor och de mängder som utförselbeslutet avsåg.

Såvitt jag nu kommer ihåg gick det en viss tid efter det att vi hade bett om detta, men så småningom kom det ett sådant kontrakt som vi kunde avstämma mot slutanvändarintyget och konstatera att det stämde. Då utfärdades licenserna.

Den andra frågan, om man kunde anse att Singapore hade behov av så mycket vapen, riktade vi inte bara till oss själva utan också till annan expertis som anlitades. Som utskottet vet är utrikesdepartementet inkopplat på detta och i vissa fall också militära myndigheter, inte minst genom KMI, som har varit militärpersoner. Vår slutsats var att antalet robotar inte var orimligt med hänsyn till det läge Singapore befann sig i. Man skall då betänka att Singapore inte har något stort flygutrymme. Om man skall ge kredibilitet åt försvaret måste man ha motmedel mot luftanfall, och det är för det som robotarna är avsedda. Det var vår bedömning när vi ställde oss den fråga som ordföranden undrade om vi hade ställt oss.

Man skall komma ihåg att Singapore länge har varit en militärbas, och de historiska erfarenheterna från den japanska tiden var sådana att man ville ha ett försvar som är starkt nog att avvärja ett anfall.

Olle Svensson: Jag förutsätter att det resonemanget är tillämpligt också på utförseln av luftvärnskanoner till Singapore. Det fattades ett beslut den 12 juni 1980 när Eric Krönmark var t.f. handelsminister, men det var under den regering där du var handelsminister. Ett annat beslut rörande luftvärnskanoner fattades den 16 oktober 1980.

Jag vill fråga litet mer generellt, om uppmärksamheten på riskerna för en vidareexport ökade med tiden allteftersom man ställdes inför besluten.

Staffan Burenstam Linder: Det var under en förhållandevis begränsad period i slutet av 1979 och början av 1980 som tillstånden för robotarna beviljades. Också kanonerna levererades under en förhållandevis begränsad period, om jag minns rätt, så det var inte någon utsträckt tid under vilken man kunde ändra sina bedömningar.

Som herr ordföranden sade expedierades de första besluten om kanonerna av Krönmark. Det är bara en saklig information – självfallet tar jag ansvaret. Jag tar för givet, ehuru jag inte kommer ihåg det, att Krönmark och jag diskuterade saken. Under alla omständigheter var det mina tjänstemän som hade berett ärendet. Sedan fattade jag själv beslut om ett mindre antal kanoner.

Under hela denna begränsade tid ställde vi oss frågor om det berättigade i att Singapore skaffade dessa vapen. Vi kom fram till att det var rimligt med hänsyn till det militärstrategiska läget och den arkipelag Singapore består av. Kort sagt var vår slutsats att det var en rimlig order.

Olle Svensson: Jag kanske kan ställa en fråga också om det stora beslut om

utförsel av luftvärnsartilleri till Indonesien som fattades den 27 april 1978 och fullföljdes med beslut den 29 juni 1978 och den 1 oktober 1980.

Här har diskuterats mycket om ett första beslut om sådana vapenleveranser kan få konsekvenser för följande beslut. Det ingår i de tankegångar som ligger bakom bestämmelserna att man måste ta vissa hänsyn till kunderna. Skulle du vilja något kommentera den frågan utifrån de beslut vid olika tidpunkter som fattades om att sända artilleri till Indonesien?

Staffan Burenstam Linder: Jag vill då klart deklarera att jag är beredd att stå för mina egna beslut utan att hänvisa till vad någon annan före mig har gjort.

Om jag sedan går in mer specifikt på s.k. bindningar som det enligt pressen har resonerats om vill jag först och främst konstatera att några juridisk bindningar ingalunda existerade. Man kan möjligen säga att juridiska bindningar kunde föreligga om det gällde reservdelar eller ammunition, för i riktlinjerna sägs att man även i ett mera spänt läge kan fullfölja leveranser av reservdelar och ammunition. Men det nämns också ovillkorliga hinder mot vapenexport, dvs. FN-beslut, som tar över.

Sedan är det fråga om huruvida det finns kommersiella bindningar. Jag vill då konstatera att jag eller de regeringar jag tillhörde inte gjorde några sådana utfästelser.

Då kommer man till nästa fråga, om kommersiella bindningar kan betyda industriella eller företagsekonomiska förpliktelser med tanke på Sveriges allmänna handelsförbindelser med något speciellt land som gjorde det lockande att fullgöra en leverans för att inte stöta sig med det landet.

Då vill jag med eftertryck upprepa det jag började med att säga, att varje regering måste fatta sådana beslut för sin egen del. Det är en omdömesfråga. Om man i det här fallet vill tala om bindningar – vilket jag inte gör för min egen del – så tål det konstateras att den första som fattade beslut i detta fall var Carl Lidbom. Det gjordes föredragningar 1975 för honom där han gav grönt ljus till att man skulle leverera kanoner till det skeppsvarv i Holland som skulle bygga båtar åt Indonesien. Det bekräftades så småningom ytterligare genom beslut i mars 1976.

Vad jag gjorde 1978 var att utfärda de utförsellicenser som formellt behövdes för att expediera tidigare beslut. Men vi gjorde självfallet en självständig prövning, i vad mån man skulle genomföra detta. Slutsatsen var att man skulle genomföra affären. Motivet var att läget på Östra Timor vid den här tidpunkten hade blivit mindre skärpt. Australien, som alltid intagit en antiindonesisk hållning i denna regionala fråga, hade såvitt jag nu minns erkänt de facto det tillstånd som rådde på Östra Timor.

Även om jag har sett bilder i TV av hur man kan skjuta med luftvärnskanoner in i djungeln måste alla vara på det klara med att det är ett dyrt och opraktiskt sätt att utkämpa den typ av fientligheter som tidvis hade ägt rum på Östra Timor. Endast om man har mycket dåliga resurser i övrigt skulle man tillgripa sådana vapen. Nu är det inga svårigheter för ett land som Indonesien att på vapenmarknaden få vapen som är mycket mer lämpade att utkämpa sådana strider som förekom på Östra Timor. Luftvärnskanoner måste bedömas som defensiva vapen, som inte kunde användas i dessa interna fientligheter.

De första besluten som vi fattade var alltså ett fullföljande av beslut som hade fattats av den socialdemokratiska regeringen 1975–1976.

Om man vill hänvisa till bindningar, vilket jag inte tycker man skall göra, måste man också ta hänsyn till att statsrådet Bodström utfärdade utförsellicens för kanoner till Indonesien under hösten 1982 medan han fortfarande hande ansvaret för vapenexportärendena innan Hellström trädde till. Om det fanns några bindningar på ett senare stadium, gällde de lika mycket det beslutet som något annat beslut.

Jag tycker också att argumentet om bindningar är märkligt på det viset att om det verkligen fanns bindningar hade man inte kunnat säga nej till utförsel 1985 till Indonesien som man gjorde. Var det bindningar, så var det bindningar. Då blir det ologiskt att säga nej 1985.

Min slutsats är att inga juridiska bindningar förelåg och inga kommersiella utfästelser från regeringen. Kommersiella och industriella överväganden får varje regering stå för själv.

Olle Svensson: Gjorde ni under den tid då du var handelsminister några överväganden om att t.ex. ett byte av system skulle te sig mycket kostsamt för köparen Indonesien?

Staffan Burenstam Linder: Vi kom inte på grund av några sådana överväganden till något annat ställningstagande än annars. Jag föredrog vid regeringssammanträde någon gång ett ärende om expediering av Lidboms beslut. Sedan återkom nya regeringsbeslut 1978 när det byggdes båtar i Sydkorea. Jag hade denna fråga uppe vid en lunchberedning i regeringen, och efter överläggningarna gavs det klarsignal. De överväganden som låg til l grund är de som jag redovisat här vid bordet.

Nils Berndtson: Jag har ett par frågor som knyter an till Singapore.

Antalet fartygskanoner som sålts från slutet av 1970-talet och framöver förefaller mycket stort i förhållande till landets behov. Det är en fråga som har diskuterats mycket.

Svenska Freds- och skiljedomsföreningen har lämnat en uppgift att bara mellan tre och fem Boforskanoner har monterats av det femtiotal som man uppger skulle ha sålts från Sverige under samma tid. Har du någon kommentar till den uppgiften?

Staffan Burenstam Linder: Jag har ingen kommentar till den uppgiften, för jag vet inte om det är rätt eller fel. Vi bedömde det rimligt att tänka sig att landet inhandlade vapen i denna storleksordning till den avsevärda flotta som Singapore har, tvärtemot vad jag har läst i tidningarna.

Vi begärde också slutanvändarintyg. Mot bakgrund av den diskussion som förekommit de senaste dagarna vill jag säga att intygen ingalunda är underskrivna av en statssekreterare som på förmiddagarna hade en annan hatt på sig och då satt i ett halvstatligt bolag, utan de är underskrivna av herr Så och Så, Ministry of Defence.

Nils Berndtson: Jag föreställer mig att det görs någon form av bedömning och kontroll av om antalet levererade vapen överensstämmer med landets behov, när man prövar exporttillstånd och sedan även görs fortlöpande.

Vilken kontroll i det avseendet utövade regeringen under den tid du var handelsminister?

Staffan Burenstam Linder: Vi utövade en så omfattande kontroll som man kan göra. I sådana här fall är det teoretiskt möjligt att ett land har vapnen en viss period och sedan låter dem gå vidare. Ju längre tid som förflyter från det vapnen levererades, desto större är möjligheten att någonting sådant har förekommit.

Om man skall följa varje vapenaffär under en lång följd av år, kommer man i en del praktiska svårigheter, föreställer jag mig. Vi fick inte under min tid några signaler om annat än att dessa vapen var avsedda för och användes av Singapore.

Nils Berndtson: Frågan om vidareexport har spelat en stor roll i diskussionen. Vet du om Bofors hade ansökt om att få sälja till Dubai och Bahrein och fått nej och sedan begärt tillstånd att få sälja ungefär samma mängder vapen till Singapore?

Staffan Burenstam Linder: Den tidigare frågan gällde kanoner, men nu går vi över till robotar.

Bofors begärde flera gånger licens för att leverera till Dubai och något annat av de mindre länderna i den regionen. Vid ett flertal tillfällen sade jag nej till sådna framställningar. Man var enveten och återkom. Man hade slutit ett avtal som man inte kunde honorera annat än om det gavs utförseltillstånd. Jag sade då nej och förkunnade att det var meningslöst att upprepa framställningarna, eftersom en klar riktlinje som vi hade utfärdat långt dessförinnan och som vi redogjorde för i ofta återkommande genomgångar med vapenexportörerna innebär att vi inte exporterade till Mellersta Östern. De begrep så småningom att de inte skulle få något utförseltillstånd och lät meddela att de hade annullerat kontrakten.

Sedan kom så småningom förfrågningar, om man kunde få exportera till Singapore. Jag har redogjort för den bedömning som vi gjorde om det rimliga i detta med tanke på slutanvändarintygen.

För att återanknyta till Nils Berndtsons tidigare fråga, om man gjorde några kontroller av om dessa vapen fanns tillgängliga, vill jag säga att det har i det här fallet gjorts långa rader av kontroller så långt som ett land som Sverige kan kontrollera. Även förutvarande kabinettsekreteraren Åström försökte under en tid bilda sig en uppfattning om detta.

När det förekom skriverier i engelsk press vintern 1981 gjorde vi omfattande försök att likväl kartlägga saken. De försöken gick till på olika sätt. Vi arbetade genom våra ambassader i Singapore, Kuwait och Tunisien, eftersom det i engelsk press stod att robotar hade gått också till Tunisien. Alla de undersökningarna gav vid handen att det inte fanns något underlag för vad som hade skrivits i tidningarna.

Vi hade också en genomgång med Boforsledningen. Jag hade exempelvis telefonsamtal då en jurist var närvarande, och det upptecknades vad som sades. Vid ett av de mer betydelsefulla tillfällena då vi gick igenom ärendena på nytt bad jag Claes-Ulrik Winberg att han skulle skriva ner svaren på frågor som jag hade ställt. Ett svar kom in där man förkunnade att man inte hade

exporterat vapen annat än dit de skulle och att man inte ansåg att det fanns anledning tro att de sedan hamnat någon annanstans.

Men vi ville ändå inte nöja oss med det. Jag skickade krigsmaterielinspektören till Bofors där han hade i uppdrag att föra ytterligare genomgripande samtal i större omfattning än man rimligen kan göra per telefon och med ett bättre underlag än man kan ha om jag ber Boforsledningen komma till Stockholm.

Ett speciellt uppdrag som krigsmaterielinspektören och den jurist jag skickade med, Staffan Sandström, hade, var att räkna robotar. Det fanns ett produktregister över de numrerade robotarna, så det går att stämma av vilka som finns i Sverige och vilka som har skickats exempelvis till Norge. En sådan avstämning gjordes, och det befanns att det var möjligt att redogöra för alla robotarna. Det var inte så att det stod t.ex. att visserligen x stycken hade skickats till Singpore men att det också fanns 50 om vilka man inte kunde ange vart de tagit vägen.

De samtal som fördes mellan krigsmaterielinspektören och juristen är också upptecknade i mycket klara ordalag. På varje sida i rapporten har dessa herrar – Winberg, Ardbo och artilleriinspektören Pålsson – satt sina initialer.

Det kan ha sitt intresse att jag läser upp en uppgift. Där sägs exempelvis: "Bofors exporterade Robot 70 endast till de i ansökningshandlingarna till KMI angivna kunderna och i enlighet med givna exporttillstånd samt har inte efter leveransen medverkat eller på annat sätt bidragit till en spridning av den levererade materielen från kunderna till någon annan stat eller företag."

Det kan alltid sägas att man borde undersöka ännu mer. Nu hör det till historien att vi inte har något CIA som har agenter överallt. Dessutom är statsråden underkastade vissa juridiska begränsningar i sin rörelsefrihet. Jag kan inte som statsråd kommendera folk eller ens företag att göra vad som helst för att vi skall få undersöka. Man måste dessutom komma ihåg att det är mycket vanligt att konkurrerande företag sprider rykten för att försämra för andra. Boforsledningen drev den linjen att det här var rykten som konkurrenter släppte ut för att försämra Bofors konkurrensställning.

Nils Berndtson: Det har i debatten om regeringarnas kontroll sagts att någon klocka borde ha ringt vid vissa tillfällen. Borde inte någon klocka ha ringt när Bofors lämnade in en ansökan om export till Singapore efter att ha fått nej för export till Bahrein och Dubai?

Staffan Burenstam Linder: Nej, det anser jag inte att det skulle ha gjort. Bofors ville exportera till både det ena och det andra landet och fick nej. Bofors fick nej på ett förberedande stadium när vi hade genomgångarna för att man inte skulle sakna idéer om vad regeringen avsåg. Men det hindrar inte att man kan komma med legitima önskemål om att få exportera någon annanstans.

Nils Berndtson: Bedömer du i dag mot bakgrund av vad som kommit fram nu att kontrollen var otillräcklig under den tid då du satt som handelsminister?

Staffan Burenstam Linder: Jag bedömer att kontrollen var helt tillräcklig, ehuru det naturligtvis alltid är möjligt i efterhand att säga att man borde ha gjort si eller så. Jag har frågat mig själv vad man kan göra ytterligare. Här har

sagts att slutanvändarintygen inte var klart formulerade. Det är helt fel. De slutanvändarintyg vi hade var fullständigt klara. Ordalydelsen har ändrats, men det är ändringar som snarare gör dem mer lättbegripliga för allmänheten än för dem som har att hantera dem på ministerierna. Det slutanvändarintyg som vi hade tillfredsställde alla anspråk.

Vi gjorde varenda möjlig ansträngning för att undersöka hur det förhöll sig och för att på ett rimligt sätt pröva de framställningar som gjordes.

Ingela Mårtensson: Jag vill återvända till luftvärnskanonerna. Det såldes under din tid uppåt 35 kanoner enligt det material vi har. I Marinkalendern kan man se att de fartyg som levererades under den här tiden inte bestyckades med denna typ av kanoner, så det finns inte någon överensstämmelse mellan kanoner och fartyg. Har du någon kommentar till det?

Staffan Burenstam Linder: Inte någon annan kommentar än att på den tiden hade jag inga sådana upplysningar. Det har varit lättare på ett senare stadium att kontrollera om sådana uppgifter är riktiga, men jag hade att göra en sådan bedömning på den tid då licenserna utfärdades.

Ingela Mårtensson: Jag har en annan fråga, som gäller licenstillverkning. Jag vet inte exakt datum, men under 1981 upprättades ett avtal mellan Singapore och – förutsätter jag – Bofors. Var det under din tid som handelsminister som det licensavtalet kom till stånd?

Staffan Burenstam Linder: Det kan jag inte säga, för jag känner inte heller till datum. Under den tid då jag var handelsminister gällde dock de riktlinjer som inte stipulerade någon kontroll över licenstillverkning. Det är en fråga som noggrant utretts i vapenexportutredningen 1969, där man konstaterade att det inte fanns någon anledning att försöka reglera licensavtal. Eftersom det var på det viset hade vi de facto mindre juridiska möjligheter att följa vad som hände i det avseendet. Därför har jag inte några anteckningar eller något minne av detta och kan inte ange det datum som frågan gällde.

Ingela Mårtensson: Det var två avtal som slöts 1981 och som gällde 40 mm-kanoner.

Man levererar nu komponenter, och de ingår i statistiken för ammunition. Under 1981 sålde man ammunition för 22 milj. kr., och där ingår komponenter. Tog ni ställning också till export av ammunition och komponenter när ni gav tillstånd till utförsel?

Staffan Burenstam Linder: Endast rena rutinärenden som när någon åker på jakt och medför en studsare handläggs av krigsmaterielinspektören själv. Andra ärenden föredras i regeringen och behandlas då naturligtvis med olika grad av uppmärksamhet beroende på vilken typ av materiel det är fråga om.

När det gäller ammunition som varit följdleveranser till tidigare åtaganden har prövningen självfallet varit mycket mindre ingående, ehuru det naturligtvis görs en prövning också där. Är det fråga om reservdelar i legitim omfattning, är granskningen mindre noggrann, men ändå ägnas uppmärksamhet åt sådana ärenden.

Jag vill säga samma sak som jag sade som svar på en fråga som Nils Berndtson ställde tidigare, om vi gjorde tillräckliga kontroller.

Jag glömde att säga att ingen regering kan värja sig mot brottsliga förfaranden. Den möjligheten har man inte. Om det i lådor som det står "Ammunition" på skickas annat än ammunition, står sig ett statsråd slätt.

Men även om erfarenheterna av mänskligheten inte alltid ger underlag för detta, så måste man i princip utgå från att de människor talar sanning som sitter i ansvarig ställning och som man har att göra med.

Ingela Mårtensson: Görs det en mindre ingående granskning av ärenden om utförsel av komponenter?

Staffan Burenstam Linder: Exempelvis är export av fältkanoner till Indien ett mycket större ärende än export av ammunition, som är en följdleverans till tidigare materielleveranser. Det är så självklart att jag inte behöver upprepa det. Men för att det inte skall bli något missförstånd upprepar jag att detta inte innebär obefintlig eller obetydlig kontroll av exporten av ammunition och reservdelar.

Ingela Mårtensson: Bedrivs den kontrollen mer på tjänstemannanivå?

Staffan Burenstam Linder: Det är regeringsbeslut. På tjänstemannanivå avgörs endast sådana ärenden som om någon tävlingsskytt begär tillstånd att få ta med sin pistol till en olympiad.

Bengt Kindbom: Jag skall ställa en fråga om leveranser till Indonesien. Fördes det i samband med det beslut som fattades 1978 några diskussioner eller gjordes det någon framställning om fortsatta leveranser vad gäller robotar, stridsledningssystem, underhålls- och utbildningsanordningar? Jag ställer den frågan därför att du själv sade att det inte har gjorts några andra utfästelser. Det finns de som har betecknat den beställningen som ett systemval. Betraktade du eller någon annan i regeringen de leveranserna som ett systemval?

Staffan Burenstam Linder: Som jag sagt här finns det självfallet inga bindningar. Juridiska bindningar? Inga som helst! Kommersiella bindningar i den bemärkelsen att en viss regering gör utfästelser över lång tid? Icke några sådana!

Varje regering får fatta beslut om huruvida det finns kommersiella bindningar i den bemärkelsen att det gäller en viktig handelspartner och att vi måste undvika att de blir ilskna eller att de har gjort ett systemval och att det blir dyrt att byta system. Därför är jag helt beredd att stå för mina egna beslut.

Anders Björck: Ett antal av de frågor som jag tänkt ställa har Staffan Burenstam Linder redan svarat på, men jag har någon ytterligare.

Jag vill återkomma till frågan om bindningar och kontinuiteten i svensk vapenexport. Har Staffan Burenstam Linder när han övertog handelsministerposten första eller andra gången varit i kontakt med sina företrädare som statsråd för att genom samtal med dem få del av bedömningar av behovet av att upprätthålla en viss svensk linje på det här området?

Staffan Burenstam Linder: Svar: nej.

Anders Björck: Det finns en fabrik i Isfahan i Iran som tillverkar kemikalier som bl.a. kan användas för kruttillverkning. I vilken utsträckning har Staffan Burenstam Linder haft kontakt med det projektet?

Staffan Burenstam Linder: Såvitt jag har klart för mig dök ärendet om denna kemikaliefabrik upp första gången 1969 och har alltså en lång historia. Det är ett civilt projekt. Att fabriken såsom det ibland görs gällande skulle tillverka krut är såvitt jag har klart för mig icke bevisat. Dessutom vill jag, om herr Björck tillåter det, göra en korrigering: fabriken *finns* inte – den *fanns.*

Vad som är krigsmateriel och vad som inte är det kan man reflektera över under lång tid. Tunga lastbilar som exporteras till någon armé är inte vapen, för att ta ett exempel. En kemikaliefabrik är inte vapen.

Jag var inte i kontakt med det här ärendet på annat sätt än att jag var medveten om att projektet drevs. Jag var i kontakt med det på något stadium under min andra period som handelsminister på det sättet att f.d. ambassadör Jarring önskade att man skulle hjälpa Bofors att få förlängda exportkrediter för detta projekt, något som jag motsatte mig. Det var en helt annan typ av affär, men jag nämner det för fullständigheten i mitt svar.

Bertil Fiskesjö: Det har sagts att de vapen som har kommit på avvägar inte härrör från leveranser som har gjorts i normal ordning utan skulle vara ett resultat av licenstillverkning på platsen.

Har du några kunskaper om hur denna licenstillverkning kommit till och på vad sätt den har samband med vår godkända vapenexport?

Staffan Burenstam Linder: Svaret måste här bli en historisk betraktelse.

Före och under andra världskriget sålde Bofors tillverkningslicenser åt olika håll. Under de licenserna tillverkades s.k. Boforskanoner. När man läser i tidningarna att Boforskanoner har förekommit på något håll, måste man fråga sig om det är svensktillverkade eller italiensktillverkade kanoner framställda enligt en licens från 1939. Mycket ofta visar det sig att bakom tidningsrubrikernas Boforskanoner finns vapen som tillverkats enligt gamla licenser och som är föråldrade, eftersom de utländska vapenfabrikerna kan ha moderniserat utrustningen på eget initiativ.

Tidigare var det möjligt att träffa sådana licensavtal utan regeringstillstånd. Detta hade varit föremål för diskussion i krigsmaterielexportutredningen 1969. Såvitt jag förstår var detta att ge licenser icke någonting som förekom i större utsträckning. Så t.ex. har Bofors i de papper som jag tidigare läste ur sagt att någon som helst licenstillverkning av Robot 70 utomlands icke förekommit. Däremot övervägde man att börja med en viss underhållsverksamhet för robotar i Singapore.

Olle Svensson: Jag vill ställa en kort fråga som har att göra med diskussionen om bindningar, som väl snarast är en akademisk fråga.

Jag citerar ett tidigare statsråd: Varje regering tar ansvar för sina beslut. Det skall vara en totalbedömning där man får väga in situationen i området och graden av kopplingar och bindningar till tidigare leveranser.

Är det en exakt beskrivning av vad du tycker bör gälla när man fattar beslut?

Staffan Burenstam Linder: En exakt beskrivning av vad jag tycker är enbart vad jag har sagt här.

Olle Svensson: Det innebär att man gör en totalbedömning av området och även en bedömning av om det kan finnas kopplingar till leveranser som skett tidigare.

Staffan Burenstam Linder: För att det skall vara absolut klart vad jag menar vill jag säga att jag icke har uppfattat att det i några ärenden som jag haft att göra med har funnits minsta juridiska bindning. Vidare har jag inte uppfattat att jag skulle vara tvungen att rätta mitt handlande efter vad någon tidigare regering har gjort.

När jag skulle fatta mina egna beslut gjorde jag självfallet min egen totalbedömning, och jag vägde inte in vad herr Lidbom eller någon annan hade gjort före mig. A och O i denna totalbedömning var riktlinjerna i den proposition som jag hade att handlägga.

Olle Svensson: Därmed är frågestunden avslutad.

Jag ber att få tacka Staffan Burenstam Linder för att du ställt dig till förfogande och kompletterat vår skriftliga dokumentation.

Utfrågning med Lars Ångström och Henrik Westander, Svenska Freds- och skiljedomsföreningen, angående export av krigsmateriel, den 26 mars 1987

Olle Svensson: Vad vi nu skall syssla med är frågor om krigsmaterielexport, dels till Singapore, dels till Indonesien. Jag hälsar välkomna till utskottet Lars Ångström och Henrik Westander.

Jag vill betona med tanken på alla utredningar som förekommit att vårt utskotts uppgift är att granska regeringens befattning med frågorna. Utfrågningen bör i stort begränsas till detta ämnesområde.

Enligt den praxis som vi tillämpar lämnar jag först ordet till dem vi inbjudit, om ni vill göra en introduktion till frågestunden.

Lars Ångström: Vi har lagt upp en inledning på 15–20 minuter med tyngdpunkt på vapenexporten till de två länder som är intressantast för konstitutionsutskottets arbete, Iran och Singapore.

Jag skall inleda med en presentation av oss själva och vår bakgrund.

Vi arbetar i Svenska Freds- och skiljedomsföreningen. Den bildades 1883 av ett 80-tal liberala riksdagsmän. Vi är i dag en organisation som inte tillhör något politiskt parti eller någon kyrka. Vår grundare fick Nobels fredspris 1908. Vi har i dag nästan samma storlek som Amnesty International har i Sverige. Organisationen finansieras i huvudsak genom medlemsavgifter, försäljning av eget material och ett blygsamt statsbidrag. Vi har räknat ut att lottakåren får varje månad lika mycket som vi fått under 100 år. Den viktigaste inkomstkällan för oss är gåvor. Vi har 7 000 faddrar som stöder oss med 700 000–800 000 kr. årligen.

Vårt arbete är i huvudsak inriktat på nedrustningspolitiskt relevanta frågor, och målsättningen är identisk med FN:s målsättning: allmän och total avrustning. Det är något som samtliga här representerade partier också står bakom.

Den målsättningen har vi brutit ner i delmål, och vi bedriver ett realpolitiskt arbete i olika sakfrågor. Exempelvis arbetar vi mycket med frågan om ett provstoppsavtal.

Det är den fråga som vi satsar mest ekonomiska och personella resurser på. Vi bedriver ett samarbete med försvarets forskningsanstalt i just den frågan.

Vi arbetar också med vapenexportfrågor med målet att avveckla vapenexporten och delmålet att begränsa den till Norden och alliansfria stater i Europa. För det arbetet har vi anställt två forskare på halvtid. Det här ligger utanför ordinarie budget, och vi finansierar forskningen genom speciella forskningsfaddrar, dvs. människor som stöder fortsatt forskning och utredning i den här frågan.

Vi har i början av 1980-talet beslutat att intensifiera arbetet kring just vapenhandel och tillsatte 1982 en utredning som skulle kartlägga svensk vapenexport. Den utredningen presenterade 1983 en rapport som jag tror kom som en överraskning för de flesta riksdagspolitiker. Den visade att trots

lagstiftning och mycket restriktiva riktlinjer hade Sverige bara sedan 1950 exporterat vapen i samband med 39 krig.

I arbetet med att kartlägga svenska regeringars vapenexportpolitik fann vi också exempel på länder som hade svenska vapen vilka inte hade godkänts av svenska regeringar. De första misstankarna om illegal smuggling dök upp 1983. Vi fick ganska snart klart för oss att det verkligen rörde sig om vapensmuggling. I och med att f.d. boforsingenjören Ingvar Bratt kunde överlämna papper hade vi också bevis. Vi visste att det hade skett smuggling, men nu hade vi också bevis, vilket resulterade i en polisanmälan i maj 1984.

Vi har sedan dess kommit på många misstankar om olaglig verksamhet, men det är bara tre som varit så säkra att vi gjort polisanmälan. Man kan säga att hela den del av verksamheten som polisanmälan av vapensmuggling utgör är en spin-off-effekt av vår kartläggning av svensk vapenexportpolitik, vilket är det primära arbetet. Det är ytterligare fyra års arbete som har fört oss hit i dag.

Vi är medvetna om konstitutionsutskottets funktion att granska regeringens politik. Vi är här för att ge vår syn på regeringens handläggning av vapenexportfrågorna med tyngdpunkten på frågor som rör Singapore och Iran. Vi ser oss själva här i dag i egenskap av sakkunniga och hoppas att vi kan bidra till att konstitutionsutskottet kan klarlägga vad som har hänt och vad som sker i de här frågorna.

Vi beklagar att mötet inte kan vara offentligt. Vi är av den meningen att det krävs full öppenhet i de här frågorna. Det som vi säger i dag är också sådant som vi säger offentligt.

Olle Svensson: I samband med betänkandets justering kommer allt att publiceras.

Lars Ångström: Innan jag går in på de två huvudområdena, Singapore och Iran, skulle jag också vilja säga att vi är av den meningen att en stor del av vapenexporten från Sverige som regeringen i dag beviljar sker i strid med riksdagens riktlinjer för vapenexport. Jag vill bara kort nämna de fyra kanske mest flagranta fallen av export som står i motsats till exportreglerna.

Det första är Pakistan, som är en militärdiktatur som enligt Amnesty International använder sig av tortyr och har kärnvapenambitioner. Det är ett land som är i konflikt med Indien sedan 1947. Det har varit väpnade strider 1985 och 1986, och nu tidigt under 1987 gick utvecklingen mot ett öppet storkrig. Studerar man riksdagens riktlinjer angående export till stat som befinner sig i en internationell konflikt, finner man att Pakistan ej borde vara tillåtet land, men dit exporterar vi i dag Robot 70.

Det andra land vi vill nämna är Indien, som befinner sig i konflikt med Pakistan såsom jag nyss nämnde. Där förekommer också inre oroligheter, ibland inre väpnade oroligheter, och där råder en politisk instabilitet i flera delstater. Det står därmed icke i överensstämmelse med riksdagens exportregler att exportera vapen dit.

Jag vill som tredje land nämna USA, som är i konflikt med flera stater. Den kanske mest påtagliga är konflikten med Nicaragua. I den konflikten har man begått krigshandlingar som har fördömts av FN:s domstol i Haag. Oavsett vad man tycker om USA:s utrikespolitik – om den kan vi ha delade

meningar – så är enligt en strikt juridisk bedömning USA involverat i en internationell konflikt som kan bli väpnad. Dit säljer FFV i dag med svenska regeringens goda minne AT4.

Det fjärde land jag vill nämna är Indonesien. Konstitutionsutskottet har diskuterat f.d. utrikeshandelsminister Mats Hellströms argument att följdleveranser som skedde förra året har stöd i riktlinjerna. Enligt vår mening har Hellström inte haft stöd i riktlinjerna för sitt agerande. Men det är uppenbart att all krigsmaterielexport till Indonesien förutom av reservdelar strider mot riksdagens riktlinjer. Indonesien är en militärdiktatur som i strid med FN-stadgan ockuperar och för krig mot Östtimor. Dit levererar Bofors fartygskanoner.

Nu tänkte vi gå över på de två huvudområden som vi tror är intressantast för konstitutionsutskottets arbete: Singapore och Iran. Vi tänkte lämna en kort redogörelse för hur vi ser på krigsmaterielinspektionens och regeringens roll i några fall och går in på att besvara frågor efter behandlingen av respektive område. Vi börjar alltså med en inledning om Singapore, är därefter beredda att svara på frågor och ger sedan en inledning om Iran och är beredda att svara på frågor om det landet.

Olle Svensson: Det kan bli svårt att göra så, eftersom vi kan komma in på frågor som ligger utanför det som er föredragning gäller.

Lars Ångström: Vi är självfallet här för att ge alla upplysningar vi kan ge.

Olle Svensson: Gör er föredragning färdig, så övergår vi sedan till en allmän frågestund.

Lars Ångström: När det gäller Singapore kan vi börja i nutid. Vi har fått information om att det har sålts ett drygt 50-tal fartygskanoner från Bofors till Singapore sedan 1979 och framåt. Med hjälp av olika militära uppslagsverk, exempelvis Combat Fleets of the World, har vi undersökt den singaporianska flottan och dess bestyckning. Här finner man att Singapore har skaffat en rad nya fartyg under åren 1970–1976. Åren 1970–1971 köpte man tre patrullbåtar av typ A med vardera en 40 mm Boforskanon. År 1971 skaffade man sig också tre nya snabba attackfartyg som bestyckades med vardera en 76 mm Boforskanon. Mellan 1972 och 1975 köpte Singapore sex attackfartyg TNC45, som vartdera är bestyckat med en 40 mm och en 57 mm Boforskanon.

Enligt de marina uppslagsverken bestyckades samtliga de här fartygen omgående. Det innebär alltså att Singapore under perioden 1970–1976 köpte 12 nya krigsfartyg med sammanlagt 18 Boforskanoner.

Man kan också nämna att under åren 1971–1976 köpte Singapore sex begagnade amerikanska LST-fartyg från USA – Landing Ships for Tanks. De fartygen moderniserades från 1977 och framåt och fick enligt olika marina källor en sammanlagd bestyckning av 3–5 40 mm kanoner som med stor sannolikhet kom från Bofors.

Därefter har Singapore inte skaffat mer än högst ett nytt krigsfartyg. Ett av de stora uppslagsverken bekräftar denna uppgift – den finns inte i det andra. Vi är alltså osäkra på om det nya krigsfartyget har levererats. Men oavsett om leverans har skett är det icke bestyckat med någon Boforskanon.

Så ser alltså Singapores flotta ut i dag.

Våra uppgifter säger att svenska regeringar tillåtit export av minst ett 50-tal fartygskanoner till Singapore efter 1979, och vi vet att bara 3–5 finns monterade på fartyg i Singapores flotta. Resten finns inte i Singapores flotta.

Vi vet inte exakt hur många som har levererats under de enskilda åren. De mer exakta uppgifterna har däremot konstitutionsutskottet tillgång till, och ni kanske t.o.m. sitter med uppgifterna i dag.

Vi ställer då frågan, var de 50 fartygskanonerna finns. Vi tror oss ha hittat merparten av dem.

Det första land vi kan hitta dem i är Taiwan enligt bl.a. uppgifter i en större marintidskrift, Navy International, som redan i februari 1985 bekräftade att Taiwan köpt 28 kanoner från Bofors. En av de forskare som är mest anlitade för militära uppslagsverk, Gordon Jacobs, har själv sett Boforskanonerna monterade på fartyg i Taiwan och är säker på att kanonerna är tillverkade i Sverige. Det är uppgifter som också har bekräftats av Combat Fleets of the World.

Som ni säkert känner till har Singapore ett mycket nära militärt samarbete med Taiwan. Med stor sannolikhet levererades de här Boforskanonerna via Singapore till Taiwan. Leveransen skall enligt Navy International ha skett 1978–1979 eller möjligtvis något år senare.

Vi vågar alltså påstå att en stor del av det 50-tal kanoner som har exporterats till Singapore har under 1979 och 1980 gått direkt vidare till Taiwan. Uppgifter om antalet kanoner som exporterades till Singapore dessa år har ni i konstitutionsutskottet tillgång till, och ni kan alltså kontrollera exaktheten i detta påstående.

Ansvarig för den här exporten till Taiwan via Singapore var alltså antingen Hadar Cars, som var handelsminister från oktober 1978 till oktober 1979, eller möjligen Staffan Burenstam Linder, som var handelsminister från oktober 1979 till maj 1981. Hade någon av dessa ansvariga ministrar eller krigsmaterielinspektionen bemödat sig att bläddra i de öppna militära uppslagsverk som finns så borde de genast ha upptäckt att de här kanonerna omöjligen kunde vara avsedda för Singapore.

Vidare har vi fått information om att Bofors lämnade in en förfrågan om vapenexport till Taiwan men fått sin ansökan avslagen.

Vi menar att krigsmaterielinspektionens och ansvarig ministers slapphet och bristande kontroll har hotat eller hotar också det svenska näringslivets potentiella exportmarknad i Kina. Som ni säkert känner till har Kina genomfört bojkottaktioner mot stater som sålt vapen till dess ärkefiende Taiwan. Den här slappheten medför inte bara utrikespolitiska och i vissa avseenden nedrustningspolitiska konsekvenser, utan innebär också ett stort risktagande för hela den svenska exportindustrin vad gäller möjligheterna att exportera till Kina.

Vi har också funnit flera av kanonerna i Thailand. Det framgår av en rad öppna militära källor att två Boforskanoner levererades till Thailand mellan 1983 och 1985 och att ytterligare tre kanoner håller på att levereras just nu. Det är uppgifter från det brittiska företaget British Airspace, som tillverkar delar för ett stridsledningssystem som skall gå tillsammans med dessa

kanoner. Vi befinner oss därmed i nutid – det är en leverans som skall ske nu i vår och som kanske just nu pågår till Thailand.

Vidare finns vissa uppgifter om att Sydkorea köpt 12 Boforskanoner och att Filippinerna beställt tre fartyg med vartdera en 57 mm Boforskanon, men den ordern har nyligen annullerats, har vi fått reda på. Det är alltså Filippinernas ekonomiska situation som har hindrat ytterligare en olaglig vapentransaktion.

Sammanlagt har vi funnit mellan 30 och 45 av dessa drygt 50 Boforskanoner som troligen har levererats via Singapore till stater som är förbjudna för svensk vapenexport.

Vi har självfallet ställt oss frågan, om fartygskanonerna skulle ha kunnat monteras på land i Singapore. Vi har undersökt det under en längre tid och inte funnit någon indikation på att så skulle vara fallet. Allmänt kan man konstatera att ett sådant förfarande med fasta luftvärnssystem på land är ovanligt och dåligt militärstrategiskt sett.

När vi går tillbaka och kontrollerar uttalanden av både Carl Johan Åberg och Mats Hellström finner vi också att man har motiverat denna omfattande export av fartygskanoner till Singapore med hänvisning till Singapores *flotta*. Samtidigt har vi funnit merparten av dessa kanoner i andra och för svensk vapenexport förbjudna länder.

Det finns ytterligare ett par affärer som berör Singapore som vi tror är av intresse för konstitutionsutskottet, och jag lämnar ordet till en av våra två forskare, Henrik Westander.

Henrik Westander: Den första polisanmälan som Svenska Freds gjorde rör Robot 70 till Dubai och Bahrein via Singapore.

Hösten 1979 gav regeringen tillstånd för export av Robot 70 till Singapore. Tillståndet gavs under Staffan Burenstam Linders tid som handelsminister. Vi menar att det finns flera omständigheter i denna affär som gör att Staffan Burenstam Linder borde ha förstått eller åtminstone ha misstänkt att robotarna skulle exporteras vidare.

I mars 1978 avslog regeringen en begäran från Bofors att få sälja Robot 70 till Bahrein. Sedan finns det vissa uppgifter om att den ansökan som lämnades in på hösten 1979 om försäljning av Robot 70 till Singapore var mycket lik den tidigare avslagna ansökan om försäljning till Bahrein. Om dessa uppgifter är korrekta, borde också detta väckt misstankar om vidare export. Dessutom borde man ha reagerat för att det var det statliga företaget Unicorn International som stod som mottagare av robotarna i Singapore. Unicorn Internationals uppgift är inte att köpa vapen till Singapores försvar, utan att sälja vapen, som tillverkas i Singapore eller i andra länder, till den övriga världen.

Vad gäller vidareexporten av Robot 70 från Singapore till Dubai, som skedde våren 1980, finns det andra omständigheter som borde ha gjort krigsmaterielinspektören och regeringen misstänksamma.

Redan i oktober 1978 rapporterade den franska militärtidskriften Défence et Diplomatie att Bofors via ett Singaporeföretag förhandlat med Dubai om försäljning av Robot 70 via Singapore. I början av februari 1980 rapporterade en mängd militärtidskrifter att Bofors skulle sälja Robot 70 till Dubai. En del

sade också att de skulle gå via Singapore. Trots att det var offentliggjort i öppna militära källor godkände man och genomförde exporten av Robot 70 till Singapore för direkt vidarebefordran till Dubai våren 1980.

En annan affär som Svenska Freds polisanmält handlar om armékanoner via Singapore till Thailand. Bakgrunden är att den svenska regeringen hösten 1980 godkände export av 22 armékanoner till Singapore. Godkännandet skedde under Staffan Burenstam Linders tid som handelsminister. Kanonerna gick omgående vidare till Thailand, ett land dit Bofors under en längre tid hade ansträngt sig att få sälja vapen.

Vi vill ställa några frågor som är väsentliga i detta sammanhang: Vem var mottagaren i Singapore? Var det AOS – Allied Ordnance Co of Singapore, det delvis Boforsägda företaget i Singapore? I så fall borde misstankar ha uppstått direkt att de skulle vidareexporteras. Föregicks exporten till Singapore av en förfrågan om att få sälja kanoner, t.o.m. samma kanoner, direkt till Thailand, på vilken man fick avslag?

Svaren på de frågorna vet vi inte, men om ni har svaren kan det underlätta en granskning av krigsmaterielinspektionens och regeringens agerande och en värdering av om de borde ha förstått att kanonerna inte var avsedda för Singapore, utan för Thailand.

Sammantaget kan man säga att under perioden 1970–1978 såldes vapen och ammunition enligt SCB:s statistik till Singapore för i genomsnitt 13 milj. kr. per år. Det är inte mycket. Men under åren 1979–1980 skedde en oerhörd ökning. Då exporterades för sammanlagt 317 milj. kr. Merparten av dessa vapen har vidareexporterats. Krigsmaterielinspektionen och regeringen borde på förhand ha ställt sig frågande inför den kraftigt ökade vapenexporten till Singapore. Speciellt tydlig är den omfattande exporten av fartygskanoner till Singapore vid denna tidpunkt. Det är vår absoluta övertygelse att dessa har vidareexporterats.

En fjärde punkt rörande Singapore är vad som hänt under senare år. Trots att Singapore bevisligen har vidareexporterat svenska vapen – det har bl.a. konstaterats av länsåklagare Stig Age den 19 augusti 1985 – och trots att polisutredningen fortfarande pågår fortsätter och ökar den svenska vapenexporten till Singapore. Vi kan nämna några punkter som är intressanta i detta sammanhang.

De tidigare nämnda fartygskanonerna som är på väg till Thailand kommer troligen via Singapore. Det är lätt för er att kontrollera. Om det skett export av fartygskanoner till Singapore under 1986, så är de enligt de marina uppslagsverken inte avsedda för Singapores flotta. Däremot har Thailand beställt och köpt Boforskanoner.

Singapore och det delvis boforsägda Allied Ordnance Co of Singapore ställde för bara någon vecka sedan ut en 57 mm Boforskanon på en utställning i Thailand.

Bofors har eller har åtminstone haft en hemlig montering av Robot 70 i Singapore. Den är så hemlig att inte ens krigsmaterielinspektionen säger sig ha vetskap om den.

Robot 70 har enligt flera uppgiftslämnare levererats från Singapore till Iran under 1985, vilket vi återkommer till.

Detta sammantaget gör att det för oss är totalt ofattbart att vapenexporten

från Sverige till Singapore får fortsätta. Ansvaret för detta vilar främst på förre utrikeshandelsministern Mats Hellström men också på nuvarande utrikeshandelsministern Anita Gradin.

Om man vill skaffa fullständig klarhet i Singaporeaffärerna föreslår vi att det offentliggörs information om fyra saker:

För det första alla vapenexporttillstånd – inklusive tillståndsdatum – som givits till Singapore sedan 1979.

För det andra vem som i de olika affärerna har stått som mottagare av vapnen i Singapore.

För det tredje vore det intressant med information om huruvida Bofors först har ansökt om att få sälja lagligt till de stater som Singapore senare misstänkts ha vidareexporterat vapen till, främst Thailand, Taiwan och Sydkorea. Vad har i så fall dessa ansökningar från Bofors gällt?

För det fjärde är det viktigt att bringa klarhet i hur slutförbrukarintygen har varit formulerade och vilka som har undertecknat dessa.

Om en fullständig information rörande dessa uppgifter lämnas ut, blir det möjligt både för oss och för andra att snabbt göra en kompletterande granskning av krigsmaterielinspektionens och regeringens roll i Singaporeaffärerna.

Med det lämnar jag Singapore och övergår till att ge några uppgifter om Iran före frågestunden.

Olle Svensson: Ni måste försöka koncentrera er.

Henrik Westander: Det finns alltså anledning att granska den svenska krigsmaterielexporten till Iran under perioden 1970–1987. Det finns uppgifter om att det 1972–1978 såldes sprängämnen lagligt till Iran. Sedan finns det också uppgifter om att det under 1973–1975 genomfördes hemliga vapentransporter till Iran, som inte finns registrerade vare sig i KMI:s eller i SCB:s statistik.

Vi har efter omfattande granskning fått så mycket information att vi anser det helt klart att det faktiskt skedde en del vapentransporter till Iran 1973–1975. Uppgiften har fått stöd av åklagarna Ola Nilsson och Tommy Clevenhult i Malmö samt flera iranska uppgiftslämnare. En källa hävdar också att exporten skedde med den svenska regeringens goda minne.

Våra tre viktigaste uppgiftslämnare i dessa ärenden har utsatts för mordhot eller andra nedtystningsförsök. Vi har publicerat en rapport om det, som vi överlämnar till konstitutionsutskottet nu. Vad som egentligen har ägt rum ankommer det på massmedia, konstitutionsutskottet och polisen, som utreder också de här affärerna, att bringa klarhet i.

Det är känt att det 1976–1978 skedde en laglig export av fartygskanoner till Iran. I oktober 1978 eller november 1978 stoppades all krigsmaterielexport till Iran, inklusive reservdelsleveranser. Sedan gick det några år. Iran ville när kriget startade köpa mer krigsmateriel från Sverige. År 1983 skedde ett genombrott. Sprängämnessmuggling från Nobel Kemi inleddes enligt tullen sommaren 1983. Byggandet av sprängämnesfabriken i Isfahan återupptogs 1983, och enligt iranska uppgiftslämnare inleddes också vapentransporterna från Sverige till Iran under 1983. De uppgifterna har vi inte fått belagda ännu, men det finns belägg för att det i juli 1985 levererades Robot 70

till Iran, enligt flera källor via Singapore. Vi har polisanmält affären. Vår anmälan bygger på fyra av varandra oberoende iranska uppgiftslämnare. I polisanmälan bifogade vi också en sammanställning av internationella uppgifter om Robot 70 till Iran.

Det är en härva av leveranser till Iran, och det är, som vi ser det, av stor vikt att allt klarläggs, men vi har i dagsläget inga nya uppgifter färdiga för publicering.

Olle Svensson: Vi tackar för den redogörelsen för er syn på illegal vapenexport och regeringars eventuella medverkan eller tysta medgivande till dessa.

Anders Björck: I en intervju i Svenska Dagbladet den 12 mars 1987 med Lars Ångström säger Svenska Dagbladet: "Du beskyller statsråd för att vara involverade." Då svarar Lars Ångström: "Ja, det vore utomordentligt konstigt om enskilt statsråd inte känt till misstankarna om smuggling. Jag tänker i första hand på det 50-tal fartygskanoner som sålts till Singapore sedan 1979."

Får jag fråga vilken form av bevis Lars Ångström har för att statsråden har känt till de här affärerna utöver att de borde haft misstankar på grund av kvantiteterna. Har Svenska Freds några konkreta bevis?

Lars Ångström: Bevisföringen åligger polisen och rikskriminalen. Det är inte en uppgift som åligger en ideell fredsorganisation.

Vi bygger det antagandet och påståendet på vår åsikt att det vilar ett stort ansvar på statsråden. Vi har svårt att tro, vi finner det näst intill omöjligt att tro att man har varit så släpphänt, så ointresserad och så oansvarig att man inte ens har bemödat sig att titta i de öppna källor som finns utan i stället låtit de här affärerna ske. Det är uppenbart solklart för vem som helst. Även den som går på mellanstadiet begriper att om man tillåter export av fartygskanoner till ett land som inte har fartyg att montera dem på, så är det något fel. Om man inte har känt till det, är det oförsvarligt, slappt och oansvarigt och gränsar till inkompetens. Jag vill inte tro det heller om ansvariga statsråd. Men bevisföringen ankommer på rikskriminalen.

Anders Björck: Men om Svenska Freds anklagar statsråd bör man ha klara belägg. Sedan är polisutredningen en sak för sig.

Jag frågar ännu en gång: Har Svenska Freds några konkreta, juridiskt hållbara bevis för beskyllningen att svenska statsråd har känt till att vapnen såsom ni påstår har smugglats vidare från Singapore? Det är min konkreta fråga.

Lars Ångström: Mitt konkreta svar är att vi inte har konkreta bevis. Det åligger inte oss att skaffa konkreta bevis. Vi har formulerat påståendet så att ansvariga statsråd har känt till *eller* borde ha känt till att det skedde vidareexport. Det är ofattbart att man inte skulle ha känt till det. Jag har fortfarande inte hört en kompetent förklaring till hur man har kunnat undvika att se detta. Det innebär att man måste ha blundat och vägrat att ta del av öppna källor och att krigsmaterielinspektionen inte har fullgjort de

uppgifter som det åligger krigsmaterielinspektionen att göra. Då blir slutsatsen att man borde ha känt till det.

Anders Björck: Tror Svenska Freds i brist på bevis att de har blundat eller att de har varit inkompetenta? Jag är medveten om att ni inte har bevis, men ni kanske kan tycka till. Det är de två alternativ som finns, och jag är intresserad av vad ni tror.

Henrik Westander: Vi vet inte. Bofors vet säkerligen vilka fakta är, och det har säkert tagits upp i polisförhören.

Anders Björck: Men ni vet inte om de varit släpphänta eller medvetet har blundat?

Henrik Westander: Nej.

Anders Björck: Vad tror ni?

Lars Ångström: Vi kan bara spekulera, och det är kanske ointressant med spekulationer i detta sammanhang. Frågan bör ställas till rikskriminalen och till Bofors, som säkerligen har mer detaljerad information, om de har i juridisk mening känt till det.

Anders Björck: Det är beklagligt att polisutredningen är försenad, men med tanke på den granskning vi gör vill jag höra era spekulationer. Det är intressant för konstitutionsutskottet att veta om ni tror att de har blundat eller vilka statsråd som bara har varit inkompetenta.

Lars Ångström: Det är en bedömning som snarare konstitutionsutskottet bör göra, om Hadar Cars, Staffan Burenstam Linder och Mats Hellström medvetet har valt att blunda och vägrat att ta del av öppna källor.

Anders Björck: Det förekommer uppgifter i massmedia om att svenska statsråd har känt till illegala vapenaffärer. Det är massmedias version. Sätter ni tilltro till de uppgifterna i massmedia?

Lars Ångström: Jag tror att uppgifterna om att de har känt till eller borde ha känt till affärerna baserar sig på samma uppgifter som vi har. Vi har inga konkreta bevis och har inte sett några konkreta bevis i massmedia, men man har gjort samma bedömning där. Ett tips är att ni ställer frågan till de ansvariga i Bofors och till rikskriminalen.

Anders Björck: Här sades att man i tre konkreta fall har lämnat in polisanmälan. I vilka andra sammanhang har ni vidtagit formella åtgärder för att bringa klarhet kring anklagelserna? Har ni tagit kontakt med regeringen eller KMI i form exempelvis av skrivelser?

Lars Ångström: Då vi under vårt forskningsarbete har stött på misstankar om olaglig verksamhet har vi omedelbart överlämnat sådana uppgifter till rikskriminalen.

I början av vårt arbete hyste vi ett visst förtroende för olika myndigheter och instanser som t.ex. krigsmaterielinspektionen, men vi begick ett misstag. I samband med en av våra affärer, den som rörde smuggling av 22 kanoner till

Thailand, hade vi ett antal frågor som vi överlämnade till krigsmaterielinspektionen. De var av den karaktären att svaren fanns inom krigsmaterielinspektionens väggar. Vi bad uttryckligen krigsmaterielinspektionen att *inte* vidarebefordra dessa frågor till Bofors, eftersom det var så grava misstankar att de skulle kunna leda till att Bofors kunde försöka röja undan de eventuella bevis som fanns. Vi upprepade vid två tillfällen vid ett möte på krigsmaterielinspektionen: vidarebefordra icke dessa uppgifter till Bofors!

Vi fick några veckor senare ett skriftligt svar från krigsmaterielinspektionen där man refererade ett svar som man fått från Bofors på dessa frågor. Vi fick viss kritik från rikskriminalen för att ha överlämnat dessa frågor till krigsmaterielinspektionen. Sedan den dagen är vårt förtroende för krigsmaterielinspektionen nere på en nivå näst intill noll. Vi har valt att hädanefter lämna all information till rikskriminalen.

Anders Björck: Så ni menar att krigsmaterielinspektionen tog kontakt med Bofors och därmed röjde uppgifterna?

Henrik Westander: Ja.

Anders Björck: Har ni bevis för det?

Henrik Westander: Ja.

Anders Björck: Har ni för att få fram uppgifter samarbetat med det danska sjöfolksförbundet, som ju har förekommit i debatten?

Lars Ångström: När de första uppgifterna kom från vice ordföranden Henrik Berlau hade vi ett par samtal per telefon och gjorde en förfrågan om vi fick komma till Köpenhamn för att se om deras material kunde komplettera vårt material och vice versa. Då sade man sig inte ha tid att träffa oss. Vi ringde något dygn senare och ställde samma fråga igen. Då hade man belagts med munkavle av ordföranden.

Vi vet alla vad som har framgått efter det. Man har inte kunnat visa några konkreta uppgifter. Vi har inte tagit del av någon information från det danska sjöfolksförbundet. Vi har heller aldrig överlämnat någon information till det danska sjöfolksförbundet och har inte haft andra kontakter med det.

Anders Björck: Svenska Freds hävdar att mycket av de här uppgifterna eller kanske alla har hämtats ur öppna källor, som vem som helst har tillgång till. Grundar ni de anklagelser ni har framfört uteslutande på öppna källor, eller har ni också haft andra informationer?

Henrik Westander: Vad gäller fartygskanonerna är det uteslutande öppna källor. Det är källor som finns på krigsmaterielinspektionen. De marina uppslagsverken finns där, men tydligen läser man dem inte.

Vad gäller vissa andra affärer såsom Robot 70 till Iran har vi sammanställt uppgifter ur öppna källor, men det är inte på dem vi bygger vår polisanmälan, utan den bygger vi på fyra av varandra oberoende iranska uppgiftslämnare, som av lättförståeliga skäl vill vara anonyma.

Anders Björck: Känner polisen till namnen på dessa fyra personer så att den kan göra en kontroll?

Henrik Westander: Vi har givit polisen all information vi kan ge med hänsyn till dessa personers säkerhet.

Anders Björck: Är er information i övrigt, förutom Iranaffären, baserad på öppna källor, eller finns det andra källor som inte framgår av det material som ni har överlämnat till oss?

Henrik Westander: Nej.

Anders Björck: Ni har alltså inte haft något samarbete med fredsrörelser eller motsvarande i andra länder?

Henrik Westander: Det är i så fall öppna källor. De kan skicka öppna källor till oss.

Anders Björck: Är man säker på att de Boforskanoner t.ex. i Taiwan som det talats om är tillverkade i Sverige? Har ni juridiskt bindande bevisning för det?

Henrik Westander: Om de är juridiskt bindande får polisen avgöra. Vår uppgiftslämnare är Navy International, och uppgifterna bekräftas i Combat Fleets of the World. Gordon Jacobs är en av de mest respekterade och anlitade marinforskarna. Han har själv tagit foton och sett Boforskanoner, tillverkade i Sverige, som levereras till Taiwan. Han har sett dessa kanoner monterade på fartyg i Taiwan.

Han är oerhört exakt. Om ett fartyg säger han att han såg det 1985, och då hade det ännu inte fått Boforskanoner, men det andra fartyget såg han några år tidigare, och då hade Boforskanoner redan monterats. Han är säker på att de är tillverkade av Bofors.

Det är lätt att kontrollera. Vi vågar påstå att det 1979–1980 skedde export av en mängd fartygskanoner till Singapore. Det är uppgifter ni sitter inne med.

Anders Björck: Ni litar alltså på den här militäre skribenten. Har ni därutöver några bevis?

Henrik Westander: Övriga öppna källor bekräftar uppgifterna, och militärskribenten har foton av Boforskanoner.

Anders Björck: Och ni anser dem hållbara?

Henrik Westander: Javisst.

Anders Björck: Innan vi tar ställning till eventuell kritik mot statsråd är det viktigt att uppgifterna är belagda. Vi har från Svenska Freds fått en skrivelse om fartygskanoner från Bofors. På sidorna I och II hittar jag en rad uttryck som "kan man säga", "eventuellt", "med stor sannolikhet", "troligen", "måste betecknas som obekräftade", etc. – jag har tagit som exempel några av de uttryck som finns på två sidor. Menar ni att det är tillfredsställande att publicera material som på de flesta punkter måste förses med den här typen av reservationer?

Henrik Westander: Det är ett sätt att öka vår trovärdighet. Vad beträffar

Sydkorea finns det uppgift om tolv Boforskanoner som har levererats dit, men uppgifterna är inte bekräftade i andra marina uppslagsverk, och därför säger vi att uppgifterna är obekräftade.

Anders Björck: Vad anser ni vara helt bekräftat?

Henrik Westander: Åtminstone Taiwankanonerna är helt bekräftade och dessutom kanonerna till Thailand. Det finns många av varandra oberoende uppgiftslämnare. Vad gäller de sista tre kanonerna, som är på väg till Thailand, kommer uppgiften från British Airspace, som levererar eldledningssystem som skall arbeta tillsammans med kanonerna. De säger att kanonerna är levererade från Sverige. Bofors har skrivit kontrakt med Thailand, och kanonerna skall levereras från Sverige till Thailand.

Anders Björck: Lars Ångström säger att det finns 200 Robot 70 i Iran. Det har varit omdiskuterat, om detta är en korrekt uppgift. Hur stor säkerhet har ni på den punkten?

Lars Ångström: Vi är så säkra att vi har gjort polisanmälan. Det har vi gjort endast vid två tidigare tillfällen. Det finns en rad uppgifter i militära marina tidskrifter som har bestyrkt det. Det är dock inte de som ligger till grund för polisanmälan, utan de fyra av varandra oberoende iranska uppgiftslämnarna, varav två säkert vet att vapnen har levererats via Singapore och en har uppgivit namnen på dem som skrivit under kontraktet, representanter för Bofors och för den iranska regeringen.

Anders Björck: Lars Ångström säger i artikeln i Svenska Dagbladet att man har dokument som visar att Bofors medvetet har sålt till tredje och förbjudet land. Vad är det för dokument?

Henrik Westander: Det är en felaktig tolkning som Svenska Dagbladet har gjort. Detta bygger på vår första polisanmälan rörande dokument för Bofors försäljning av Robot 70. Svenska Dagbladet har missuppfattat vissa uppgifter. Detta är ingen ny uppgift, utan den återfinns i Svenska Freds första polisanmälan mot Bofors för smuggling av Robot 70 till Dubai och Bahrein.

Anders Björck: Det är alltså en icke korrekt uppgift som finns i Svenska Dagbladet?

Henrik Westander: Det är ett sedan länge känt och tidigare publicerat dokument. Det är inga nya uppgifter.

Anders Björck: Jag har ytterligare en fråga, som gäller slutanvändarintyget och svenska statsråds möjligheter att kontrollera vad som sedan händer med vapnen. Vi har diskuterat detta en hel del i utskottet och har ställt ett antal frågor.

Om vi utgår från att vi skall ha vapenexport i enlighet med de av riksdagen angivna riktlinjerna – vi kan vara oense om det, men låt oss utgå från det och från att riktlinjerna följs – uppstår naturligtvis alltid risk för vidaresmuggling av vapen även från länder som vi normalt har stort förtroende för. Vi behöver inte vara oense om det påståendet.

Då är min fråga: vad borde de tidigare statsråden ha gjort för att förhindra

illegal vidareexport? Vad anser ni att svenska statsråd kan göra i dag för att förhindra vidareexport som icke är laglig?

Henrik Westander: Även om man fått slutförbrukarintyg för fartygskanonerna borde man först undersöka om det fanns fartyg så att man såg om det låg någon sanning i slutförbrukarintygen.

Vad man borde göra i efterhand? Det är bekräftat att Singapore har vidareexporterat vapen – det har framgått av polisutredningen som länsåklagaren gjort. Då borde man avbryta vapenexporten till Singapore. När man nu fortsätter att sälja vapen till Singapore är det en signal för alla köpare av svenska vapen att det inte kostar så mycket att vidareexportera dem, eftersom man ändå får fortsätta att köpa. Att man fortsätter att sälja vapen till ett land som vidareexporterar visar att man inte tar de egna bestämmelserna på allvar.

Nils Berndtson: Det är väl uppenbart att kontrollen har varit bristfällig. Har ni tittat på rutinerna så att ni kan se var det största ansvaret för bristerna ligger? Är det på krigsmaterielinspektionen eller på regeringen?

Lars Ångstrröm: Ansvaret vilar ytterst på regeringen.

Nils Berndtson: Får jag fråga på ett annat område. Ni talar om affärerna med Iran i början av 1970-talet, och om jag fattade rätt kommer ni att göra en ytterligare kartläggning. Ser ni något samband mellan vad som förekom då och de senare affärerna med Iran?

Henrik Westander: Det har förekommit många uppgifter rörande hemliga vapenleveranser till Iran under 1973–1975. Vi har arbetat med det länge. På grund av hot, mordhot och fysiska nedtystningsförsök kunde vi inte fullfölja det arbetet. Det vi hann få fram var först och främst att det verkligen har skett hemliga vapentransporter till Iran 1973–1975. Uppgifterna har också fått stöd av Ola Nilsson och Tommy Clevenhult, åklagare i Malmö.

Vad frågan gäller är om det var en ren varusmuggling från Bofors eller om exporten skedde med regeringens goda minne. Det finns en uppgiftslämnare som säger att de hemliga transporterna skedde med regeringens goda minne, men det kan vi inte ta ställning till. Vi tar ställning till att det skedde hemliga leveranser. Nu fortsätter vi att forska kring det och hoppas att det skapas klarhet i om det var ren varusmuggling från Bofors eller om exporten skedde med regeringens goda minne.

Lars Ångström: Jag kan som svar på din fråga inflika att den välorganiserade apparat som har satts in – inte nu de senaste dagarna, som massmedia ger ett intryck av, utan under mer än ett års tid – för att hindra de människor som varit inblandade från att lämna uppgifter tyder på att det måste finnas någonting mer, som man till varje pris vill dölja. Därför menar jag att det med stor sannolikhet finns en koppling från det som skedde åren 1973–1975 och framåt i tiden. Exakt hur den kopplingen ser ut vet vi inte, men att den finns är sannolikt. Annars finns det ingen anledning att försöka tysta vittnen. Det gäller brott som är preskriberade och egentligen inte borde spela någon roll vare sig för dem som har utfört dem eller för företag som varit inblandade.

Henrik Westander: Jag kan överlämna en rapport om alla hot och nedtystningsförsök rörande Iranleveranserna 1973–1975.

Nils Berndtson: Leveranser av reservdelar till tidigare levererade vapensystem har spelat en roll i debatten liksom också frågan om licenstillverkning i andra länder. Vilka kommentarer har ni till de argument som har förts fram därvidlag?

Henrik Westander: Det har funnits olika uppgifter i massmedia de senaste dagarna. Jag tror det var Carl Johan Åberg som sade att vapen som tillverkats enligt licensavtal som slöts före 1983 får säljas vidare helt oberoende av de svenska vapenexportbestämmelserna.

Men så enkelt är det inte. Det fick också mothugg av Göran Orhem vid krigsmaterielinspektionen. Vapen som har svenska komponenter äger man inte rätt att sälja vidare, för också vapenkomponenter från Sverige är underkastade kravet på slutförbrukarintyg.

Nils Berndtson: Reservdelsfrågan?

Henrik Westander: Vi kan koppla den till debatten om Indonesien. Där är vår uppfattning att Mats Hellströms argument om att man måste godkänna export till Indonesien på grund av att det är följdleveranser inte har något som helst stöd i riksdagens riktlinjer Där finns det stöd för att man kan fullfölja leveranser av reservdelar men inte ammunition och inte hela vapensystem.

När det gäller Indonesien är det väsentliga för oss inte om argumenten för att sälja kanoner till Indonesien är bra eller dåliga, utan det väsentliga är att all krigsmaterielexport till Indonesien, möjligen med undantag för reservdelar, strider mot riksdagens riktlinjer.

Torgny Larsson: Lars Ångström sade att det finns uppgifter om att tolv kanoner sålts till Sydkorea. Vad är det för uppgift?

Lars Ångström: Det är en uppgift som publicerats i de marina uppslagsverken, men vi betecknar den som obekräftad. Vi har för få av varandra oberoende uppgifter för att vi skall kunna säga med säkerhet att de finns där.

Torgny Larsson: Det har sagts att kanonerna som sålts till Singapore kan ha placerats på land, men som jag uppfattade det sade ni att det inte var troligt. Vilka bevis har ni för att kanonerna inte står på landbacken i Singapore?

Lars Ångström: Först och främst har svenska statsråd anfört som argument för exporten att kanonerna har varit avsedda för Singapores flotta. Man har alltså inte sagt att de skulle användas i land. Vidare har vi faktiskt hittat kanonerna i andra länder. Jag vet inte om ni har papperen framför er nu, men det är oerhört lätt att få ytterligare belägg för vårt påstående att det under perioden 1979–1980 har sålts 27–28–29 fartygskanoner till Singapore. Det är papper som vi inte har tillgång till, vilket försvårar vår kartläggning, men som ni enkelt kan få fram.

Henrik Westander: Kanonerna till Thailand har gått på export till Singapore under 1986. Det är vår bedömning att de kanonerna är på väg till Thailand nu.

Torgny Larsson: Jag tolkar det ni säger så att ni menar att det över huvud taget inte finns några kanoner som är placerade på land i Singapore.

Henrik Westander: Vi har undersökt det, och vi har inte funnit några sådana uppgifter.

Torgny Larsson: Finns det, utöver det ni nu har framfört, några bevis som ni kan bygga ert påstående på, att inte några av dessa kanoner skulle finnas i Singapore?

Henrik Westander: Man kan inte fotografera hela Singapores landområde. De skulle kunna ha gömt några kanoner i en källare också. Men vi har ju funnit merparten av kanonerna i andra, förbjudna länder.

Lars Ångström: Det är inte uteslutet att man kan hitta någon enstaka kanon, men det finns inga uppgifter som styrker ett sådant antagande.

Birgit Friggebo: Jag skulle vilja ställa en fråga om de påstådda leveranserna 1973–1975. Ni säger att de har skett med regeringens goda minne.

Henrik Westander: Vi säger inte det.

Birgit Friggebo: Ni säger att ni har en rapportör som påstår att de har skett med regeringens goda minne. Är det den enda källa som har en koppling till detta påstående? Det finns inga order eller kontrakt eller andra papper som ni har sett i Sverige eller utomlands? Har ni denna enda källa, och är det i så fall chauffören?

Henrik Westander: Det vi säger är att vi har belägg för att det har skett hemliga transporter. Frågan är då om regeringen godkänt dem eller om det varit varusmuggling. Det finns en speditör som säger att regeringen godkänt leveranserna, och sedan finns det en person som delvis styrker att regeringen hade godkänt dem. Men vi påstår inte det, utan vi påstår att det har skett leveranser och att det antingen var ren smuggling eller att regeringen har känt till dem. Polisen utreder detta. Bofors har ett intresse av att sanningen kommer fram i ett senare skede, för om regeringen kände till dem, är det en sak som talar till Bofors fördel. Det kommer kanske fram i ett senare skede vid polisförhören.

Birgit Friggebo: Vad menas med "regeringen": innebär det statsråd eller regeringen in corpore eller krigsmaterielinspektionen?

Henrik Westander: Speditören uppger att Kjell-Olof Feldt skulle ha känt till transporterna.

Birgit Friggebo: Ni sade att ni känner till människor som sett kontrakt mellan Bofors och Iran. Gällde det Robot 70 i det senare skedet?

Henrik Westander: Både–och. Det finns en person som har lämnat uppgifter om vilka som undertecknade kontrakten för Bofors och Iran för Robot 70 som levererades 1985. Där har vi fått namnen. Men det finns också en iransk uppgiftslämnare som uppger att han sett kontrakt 1973 rörande export av ett hundratal kanoner, främst armékanoner, till Iran under 1973–1974. Kon-

traktet gäller leveranser som inte finns registrerade vare sig i SCB:s eller KMI:s statistik.

Birgit Friggebo: Är det kontrakt mellan Bofors och Iran och inte via Singapore, även om kanske transporterna gått den vägen? De som har sett kontrakten kan alltså inte förete dem i avskrift eller på annat sätt?

Henrik Westander: Vi har ingen kopia på kontraktet. Denna uppgiftslämnare säger att kontraktet slöts mellan Bofors och Iran.

Gunnar Björck: Jag vill ställa två frågor för att reparera min okunnighet.

Ni företräder Svenska Freds- och skiljedomsföreningen. Är ni *för* isolerad svensk avrustning?

Lars Ångström: Vårt mål är inte en isolerad svensk avrustning. Vi står inte för kravet på ensidig avrustning av Sverige. Det framgårt klart av vårt idéprogram, vårt handlingsprogram och vår verksamhetsplan, som jag kan skicka över, om det finns intresse.

Gunnar Björck: Anser ni att Bofors är ett företag som skall läggas ner?

Lars Ångström: Så länge Sveriges folk anser att landet skall ha ett militärt försvar kan självfallet produktion av krigsmateriel ske i Sverige vid Bofors. Däremot är vi för en avveckling av vapenexporten. Vi menar att en avveckling är fullt förenlig med ett militärt försvar av dagens omfattning eller t.o.m. ett större militärt försvar utan att Sverige för den skull behöver exportera vapen.

Ingela Mårtensson: Jag vill fråga om ni har belägg för att det inte bara är civil produktion vid fabriken i Isfahan.

Henrik Westander: Dels säger iranska uppgiftslämnare att kontraktet är slutet mellan försvarsmakten i Iran och Nobel Chemature, dels är det irakernas tolkning. Irakerna hävdar bestämt att det är en militär anläggning. De har satsat länge på att bomba sönder anläggningen eftersom den är militär. Det är irakernas bedömning.

Iran är i krig, och hela det iranska samhället är inriktat på kriget. Att man skulle börja tillverka sprängämnen för civila ändamål när allt behövs vid fronten förefaller militärstrategiskt orimligt. Utländska bedömare skrattar åt uppgiften att sprängämnen skulle användas för civila ändamål i Iran nu under brinnande krig.

Olle Svensson: Konstitutionsutskottet tar mycket allvarligt på sin uppgift att skaffa sig en allsidig bild av vad som har inträffat när det gäller krigsmaterielexport. Vi har också skaffat oss en ganska omfattande information från olika håll.

Jag vill som avslutning ställa en hypotetisk fråga, eftersom vi har rört oss så mycket med teorier och hypoteser: anser ni det vara uteslutet att det kan ha förekommit illegal vapensmuggling utan regeringarnas vetskap?

Henrik Westander: Nej, inte alls. Jag tror säkert att det förekommit illegal vapensmuggling utan regeringens vetskap. Däremot kan det vara mer

tveksamt om regeringen har känt till andra affärer. Det ingår i polisutredningen. Bofors skyller på regeringen, och polisen utreder om Bofors har rätt.

Om konstitutionsutskottet vill ha en fullständig bild av vapenexporten och regeringens eventuella inblandning, vill jag påpeka att Bofors har all kunskap om detta, och rikskriminalen utreder Bofors uppgifter. Det enda vi kan förmedla är uppgifter ur öppna källor plus en del hemliga källor. Men vi sitter inte inne med den typ av dokumentation som Bofors eller polisen har tillgång till.

Lars Ångström: Jag skulle som avslutning vilja understryka, för att det inte skall råda något missförstånd inom konstitutionsutskottet, att vi inte är en utredande myndighet. Vi har ingen polisiär funktion. Det är inte på oss ansvaret ligger att föra fram bevis, utan vad vi håller på med är att kartlägga utifrån öppna källor. Genom att att lägga ihop pusselbitar kan man få en klar bild av vad som har hänt. När den bilden kanske innebär misstankar om brottslig verksamhet eller misstankar om statsråds eventuella medverkan eller medvetenhet, åligger det, vad gäller statsråden, i första hand konstitutionsutskottet och inte oss att föra fram bevisen, och när det gäller företagen ligger det på rikskriminalens ansvar att föra fram de juridiskt bindande bevisen, inte på oss.

Men vi ställer gärna upp på att förmedla pusselbitarna. Ni kan i utskriften se att det finns ett litet antal relevanta frågor att söka svar på där vi är förhindrade av sekretessen att hitta uppgifterna men där konstitutionsutskottet har alla möjligheter att redan i dag få uppgifter som bekräftar de påståendena. Vi vill självfallet önska konstitutionsutskottet lycka till och hoppas att vår närvaro i dag kanske har hjälpt en bit.

Olle Svensson: Detta har varit en utfrågning i en serie utfrågningar som har utformats ganska systematiskt för att klarlägga fakta, så vi har redan skaffat oss mycket information från olika håll.

Jag tackar för att ni kommit hit och kompletterat vårt vetande med era synpunkter.

Utfrågning av statsrådet Georg Andersson och expeditionschef Stina Wahlström, arbetsmarknadsdepartementet, angående utlänningsärenden den 26 mars 1987

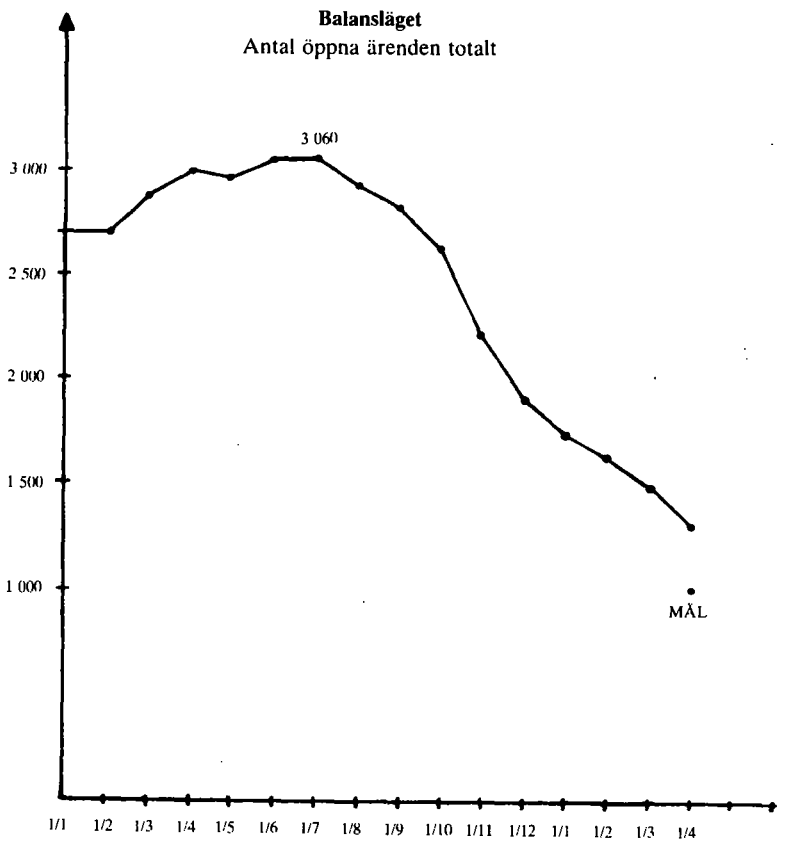

Olle Svensson: Jag hälsar statsrådet Georg Andersson och expeditionschefen Stina Wahlström välkomna till utskottet.

Det har blivit tradition att vi får muntliga upplysningar i frågor som berör utlänningsärenden. Du har fått ta del av det material vi har, och enligt vår praxis lämnar vi ordet till den som vi har inbjudit, om du vill göra några kommentarer inledningsvis.

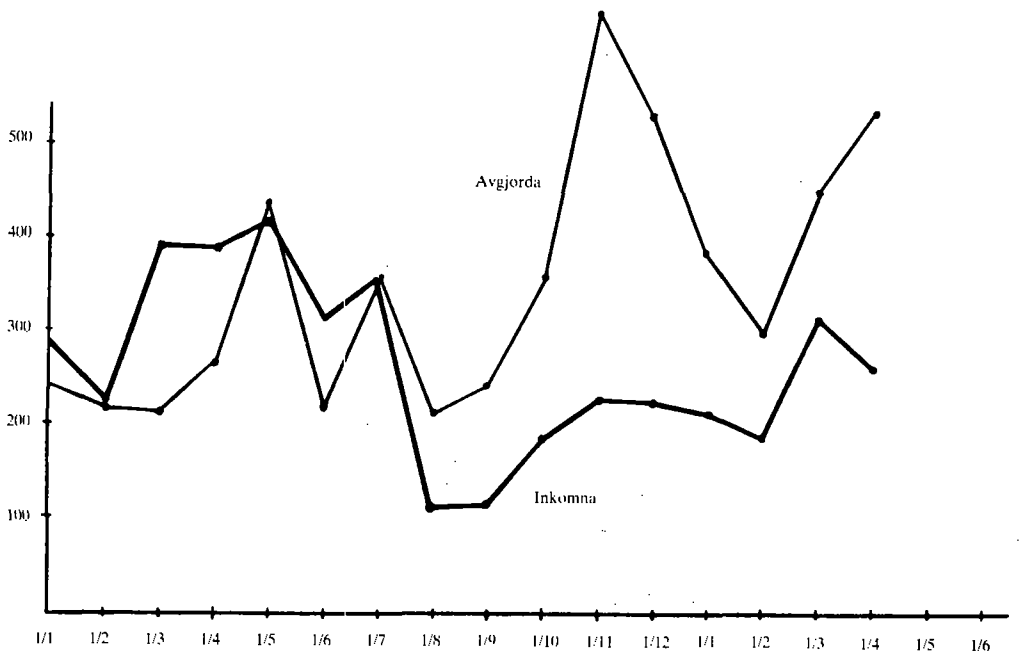
Georg Andersson: Jag är något ovan vid den här rollen. Min erfarenhet av utlänningsärenden är begränsad, och det gäller ännu mer min erfarenhet av utfrågningar inför konstitutionsutskottet. Jag har därför tagit med mig expeditionschefen Stina Wahlström, och jag hoppas att vi tillsammans kan svara på de frågor som utskottet vill ställa.

Jag har förstått att handläggningstiderna är en av de frågor som intresserar utskottet. Jag vill då säga att vi under en tid nu haft en extra arbetsstyrka i arbetsmarknadsdepartementet för att arbeta av den stora balans av ärenden som fanns vid halvårsskiftet 1986. Den extra arbetsstyrkan har nu fullgjort sitt uppdrag i och med denna månads utgång. Jag vill visa resultatet av det arbetet.

Kurvan illustrerar tydligt att vi under tiden från den 1 juli 1986 har lyckats minska ärendebalansen till mindre än hälften.

Totala antalet ärenden
Inkommande – Avgjorda

Det kan illustreras av en annan kurva, som mera ser ut som ett alplandskap. Den visar månad för månad hur många ärenden som har avgjorts i arbetsmarknadsdepartementet och hur många ärenden som har influtit. Vi har under tiden sedan den 1 juli avgjort fler ärenden än som har influtit.

Men handläggningstiderna är ändå alldeles för långa, och det är ett av våra största bekymmer när det gäller handläggningen av asylärenden. Det är lång väntetid hos polisen för att få den första utredningen utförd, det tar tid i invandrarverket, och det tar också tid vid överklagande hos regeringen.

Vi har därför vid olika tillfällen gjort personalförstärkningar både hos polisen, hos invandrarverket och i regeringskansliet. I tilläggsbudget II för innevarande budgetår har regeringen anmält vilka resursinsatser vi har beslutat om för att invandrarverket skall kunna fatta beslut snabbare, om möjligt inom loppet av två månader. Jag bedömer ändå att situationen vid verket är så bekymmersam att det behövs en extra insatsstyrka för att på motsvarande sätt som vi har gjort i departementet minska ärendebalansen. Ärendebalansen i verket är för närvarande ca 4 500 ärenden.

Ett problem är att när en puckel eliminerats hos polisen flyttas den puckeln till invandrarverket och vidare in i regeringskansliet, eftersom ett stort antal beslut som verket fattar – de flesta avslagsbeslut – överklagas hos regeringen.

Jag vill tillägga att regeringen under februari har beslutat att sätta igång ett utredningsarbete med en översyn av lagstiftningen och en översyn av hela

utrednings- och handläggningssystemet. Båda utredningarna har till huvudsyfte att göra det möjligt att väsentligt pressa ner handläggningstiderna. Min målsättning är att man inom loppet av två månader från det att en asylansökan är inlämnad skall avgöra ärendet i invandrarverket och att det skall ta högst två månader inom regeringskansliet. Utredningarna skall presentera sina förslag redan under innevarande år. Eftersom läget är så pressande, för att inte säga krisartat, måste åtgärder vidtas mycket snart.

Wivi-Anne Cederqvist: Det är jag som har anmält ärendet om handläggningstiderna. Nu har man utökat personalen dels inom invandrarverket, dels i departementet. Jag är nöjd med denna redovisning.

Birgit Friggebo: Betyder det inte någon skillnad att invandrarverket och regeringen har olika uppfattningar om vilka resurser man behöver för att skynda på handläggningen? Det fanns ett yrkande från invandrarverket om nya tjänster som regeringen inte har uppfyllt.

Georg Andersson: Det är inte så ovanligt att verk och myndigheter har högre äskanden än regeringen anser sig kunna tillgodose med omedelbar verkan. Men för innevarande budgetår har det skett en förstärkning, som har anmälts i tilläggsbudget II. Den påfyllningen sker i två etapper och uppgår sammanlagt till mer än 21 miljoner i extra resurser.

Därutöver pågår en planering med syfte att föra över den insatsstyrka, som har arbetat i arbetsmarknadsdepartementet och som slutar där den 31 mars, till invandrarverket där den skall gå in som en extra resurs utöver de resurser som är anmälda i tilläggsbudgeten.

För nästa budgetår redovisas i propositionen ett förslag om permanent förstärkning med 44 tjänster i invandrarverket och därtill ett bemyndigande för regeringen att på motsvarande sätt göra påfyllningar för att möta tillfälliga resursbehov.

I direktiven till Myhlbacks utredning ingår också att den skall redovisa vilka extra insatser som erfordras för att man skall kunna växla från det nuvarande systemet till det nya systemet. Jag bedömer nämligen att om vi skall få en annan arbetsordning med en ny lagstiftning och ett nytt förfaringssätt, måste vi först rensa bordet från gamla ärenden.

Birgit Friggebo: Har det gjorts någon beräkning av vad väntetiderna kostar i förhållande till kostnaden för att ha fler handläggare?

Georg Andersson: Det har gjorts beräkningar. Jag kan inte redovisa dem siffermässigt. De är naturligtvis inte möjliga att göra med någon exakthet. Mycket beror på om behandlingen av ett ärende leder till avslag eller bifall. Det beror också på om avslagsbeslut som fattas i verket och regeringen leder till verkställighet. Om personen i fråga ändå blir kvar i landet, är ju kostnaden densamma.

Förutsatt att avslagsbeslutet effektueras och att det kan ske snabbt är det naturligtvis betydande kostnader som samhället sparar på en snabb handläggning. Men när vi nu går in med extra resurser och gör en översyn av lagstiftningen för att påskynda handläggningen är inte det primära syftet att tjäna pengar åt samhället, utan att lindra de problem som den enskilde ansökanden drabbas av vid långa väntetider.

Olle Svensson: Jag uppfattade det så att Georg Andersson också hade en kommentar i övrigt till det granskningsärende som berör utlänningslagens tillämpning.

Georg Andersson: Jag har egentligen ganska många kommentarer kring den anmälan som Nils Berndtson har gjort, eftersom den innefattar många synpunkter och många delar av arbetet. Jag är i och för sig beredd att göra en litet längre inledning till det avsnittet, om så önskas, men ni vill kanske gå direkt på frågorna.

Olle Svensson: Det är värdefullt att vi får en introduktion, även om vi är tacksamma att den blir koncentrerad.

Georg Andersson: Anmälan aktualiserar praxis i asylärenden. Det gäller då polisens, invandrarverkets och regeringens tolkning av gällande bestämmelser, en bedömning av läget i olika länder och en uppföljning av vad som händer personer som avvisats.

Vad gäller praxis i asylärenden kan jag konstatera, om jag börjar med de beslut som polisen fattar, att det är mera sällan som regeringen får tillfälle att ta ställning till direktavvisningar som polisen gör med stöd av lagen, eftersom de besluten inte överklagas i någon större omfattning.

I de fall de överklagats har regeringen i flertalet fall delat polisens uppfattning att direktavvisningen har varit möjlig. I en del ärenden under 1986 har regeringen funnit anledning att upphäva sådana beslut. De upphävda besluten har i nästan alla fall fattats under 1985 eller tidigare. Det har oftast gällt att bedöma huruvida polismyndigheten på ett riktigt sätt har tillämpat bestämmelserna om första asylland. I några fall har regeringen bifallit överklagandena. Under 1987 har regeringen avgjort ett antal överklaganden av avvisningsbeslut av polismyndigheten i Trelleborg. Det var fråga om palestinier och libaneser som kom till Trelleborg under sommaren och tidigt under hösten 1985. Regeringen har bifallit majoriteten av dessa överklaganden, eftersom vi har ansett att de anförda skälen inte borde ha lämnats utan avseende. I något fall har regeringen bifallit överklagandet på grund av bristande utredning hos polisen.

Det är vad jag har att säga inledningsvis på den punkten.

När det gäller invandrarverkets beslut kan man allmänt säga att invandrarverkets praxis i princip inte skiljer sig från regeringens. Det är, som jag ser det, angeläget att det finns en överensstämmelse mellan regeringen och verket i det hänseendet.

Emellertid bifalls ändå en stor del ärenden av regeringen vid överklaganden, men det är då ett resultat av att det har tillkommit nya skäl vid överklagandet hos regeringen. Det kan gälla politiska skäl som tidigare inte anförts, eller politiska skäl som har tillkommit efter SIV:s beslut, men många gånger är det en följd av de långa handläggningstiderna, som medverkat till att nya skäl har tillkommit. Det kan gälla längre anknytning genom att man under väntetiden har funnit någon partner att gifta sig med. Det är inte så sällan grunden till att ställningstagandet ändras.

Jag har erfarit att det i massmedia har hävdats att regeringens praxis skulle ha hårdnat under den allra senaste tiden. Vi har haft anledning i departemen-

tet att analysera om det finns någon grund för sådana påståenden. Vi har gått igenom vissa ärenden som påstått vara uttryck för en sådan hårdnande praxis. Vi har fått in ett antal exempel som vi har studerat. Vi har då kunnat konstatera att besluten i dessa ärenden inte ger belägg för ett sådant påstående. Tvärtom har det kunnat konstateras att avgörandena tveklöst ligger inom ramen för vad som varit praxis hos regeringen under lång tid. I en del fall beror avslagen på bristande trovärdighet i de uppgifter som har lämnats.

Att man ändå kan ha fått intrycket av en hårdnande praxis kan jag se ett par skäl till. Först och främst har – som jag visat på bilderna – regeringen avgjort ett osedvanligt stort antal ärenden under de senaste månaderna. Det har naturligtvis inneburit att många utvisningsbeslut har fattats, och de har i många fall väckt stor uppmärksamhet.

Ett annat skäl är att invandrarverket, som tar emot överklagningsärendena – de går in till invandrarverket för vidare befordran till regeringen – efter den 1 juli kan ompröva sitt eget beslut på vägen upp till regeringskansliet. Sådana ärenden är inte medräknade i uppgifterna om antalet ärenden som regeringen bifaller och som regeringen enligt tidigare ordning naturligen skulle ha bifallit.

Därtill vill jag säga att jag tycker det är i grunden fel att försöka beskriva praxis i kvantitativa termer. Det förutsätter att alla övriga faktorer är konstanta, att förhållandena i de berörda länderna är lika, att ansökningarna i genomsnitt håller samma standard och har samma motivbakgrund. Det förutsätter också att invandrarverkets praxis skulle vara helt oförändrad.

Om alla dessa förutsättningar gällde och det skulle visa sig att regeringen avslår fler ärenden än tidigare, kan man tala om en hårdnande praxis, men det är rimligt att anta att invandrarverket anpassar sig till regeringens praxis med ledning av de ställningstaganden som regeringen har gjort. Också det kan vara en orsak till att regeringen eventuellt finner anledning i färre fall att ändra på invandrarverkets beslut.

Detta var en något lång utläggning om praxis, men jag tycker att detta är en viktig fråga, och det har förts en omfattande debatt kring den. Allmänt vill jag säga att jag har noterat att massmedia nästan enbart skildrar enstaka utvisningsärenden och helt missar att de allra flesta asylsökande har fått och får tillstånd att vistas i landet. Det rör sig om storleksordningen 80 % av de asylsökande. I det avseendet torde vi ligga klart i toppen i den europeiska ligan.

En fråga som har diskuterats många gånger är beslutsmotiveringarna och behovet av en praxissammanställning. Det har hävdats från olika håll att både SIV och regeringen borde motivera sina beslut utförligare. Syftet skulle vara att den enskilde asylsökande lättare skulle kunna argumentera vid överklagande och att det vore lättare att få en överblick över praxis i skilda ärenden.

Jag vill då säga att i besluten från invandrarverket och regeringen anges de lagrum som åberopas. Det anges även om skälet för en asylsökande är för svagt eller om motivet är att den sökande inte framstår som trovärdig. Däremot redovisas inte vare sig i bifalls- eller avslagsbeslut vilka omständigheter som den sökande har redovisat som inte kan bedömas vara

tillräckligt starka eller inte vara trovärdiga. Orsaken är att både SIV och regeringen menar att sekretessbestämmelserna lägger hinder i vägen för en sådan redovisning. En sökande måste kunna med förtroende lämna alla uppgifter om sig själv till myndigheterna och vara övertygad och förvissad om att de inte lämnas vidare i den allmänna debatten inför offentligheten. Däremot är det självklart att utlänningen själv, hans ombud eller annan person som han ger tillstånd, på förfrågan skall få en närmare motivering varför beslutet blir det ena eller det andra. Dessutom kan invandrarverket i sitt yttrande i samband med överklagande på ett helt annat sätt motivera sina ställningstaganden i ärendet, eftersom verkets yttrande inte är offentligt. Det är också vad som sker.

Vi har emellertid i samband med utarbetandet av direktiv till de två nämnda utredningarna pekat på den här frågan och bett utredningarna se om det är möjligt att något utförligare motivera beslut i sådana här ärenden. Vi är naturligtvis öppna för det, om det kan ske utan att man tummar på sekretessreglerna.

Slutligen tas i anmälan också upp frågan om i vilken utsträckning vi följer upp vad som händer i de fall en utvisning sker.

Det händer från och till att det görs allmänna påståenden om att personer som återvänt till hemlandet har råkat illa ut där. När sådana påståenden kommer försöker vi på allt sätt ta reda på om så har varit fallet. Det gör vi genom att orientera oss framför allt med hjälp av ambassadpersonal. Under min tid som invandrarminister har det förekommit i några enskilda fall att det har gjorts gällande att en hemvändande har fängslats. Vi har i samtliga dessa fall undersökt saken och funnit att om det har varit fråga om ett förvarstagande, så har det gällt under en kort tid, och syftet har varit att ta reda på den hemvändandes identitet. Det kan vara naturligt, eftersom det ibland är personer som har vistats i vårt land ett antal år och kanske i andra länder dessförinnan, och det kan vara problem med identitetshandlingarna. Men i inget av de fall som förekommit under denna tid har det framkommit belägg för att det skulle ha varit fråga om gripanden av någon allvarligare art. Jag är beredd att redogöra för en del av de fallen, om så skulle önskas.

Ingela Mårtensson: Riksdagen har för några år sedan fattat beslut om att invandrarverket skall publicera en praxissamling. Vi har inte sett den ännu. Vad har regeringen gjort för att riksdagen skall få ta del av en sådan publikation?

Stina Wahlström: Man kan konstatera att det inte finns någon sådan praxissamling. Vad som stod i propositionen och vad riksdagen så småningom uttalade var att det var angeläget att man på ett samlat sätt redogjorde för de bestämmelser som gäller, de riktlinjer som finns för tillämpning av bestämmelserna och för den faktiska tillämpningen av utlänningslagens bestämmelser.

Vi kan konstatera att invandrarverket inte har gjort någon praxissammanställning och inte heller någon annan sammanställning. Samtidigt som regering och riksdag talade om detta sade man också att invandrarverket skulle se över sina egna föreskrifter – som inte var så alldeles klara – som man utfärdat tillsammans med rikspolisstyrelsen för polisen och tillsammans med

UD för ambassaderna.

Detta diskuterades i regeringen och riksdagen vid en tidpunkt då antalet asylsökande minskade och man bedömde att invandrarverket med det samlade tillskott som verket fick vid detta tillfälle skulle ha utrymme för de arbetsuppgifterna.

Ganska snart därefter förändrades invandrarverkets arbetssituation högst väsentligt. Man säger att man tycker det är mer angeläget att inte förlänga handläggningstiderna än att ta itu med den här uppgiften. Man har ägnat sig åt föreskriftsarbetet men inte åt sammanställningen.

Sedan kan det finnas olika åsikter om vilket slags praxis som skulle redovisas. Det borde naturligtvis vara praxis och riktlinjer gällande hela utlänningslagen, alltså alla slag av invandring. Det är fullt möjligt att ange vilka krav som skall ställas för att någon skall få komma hit och få arbetstillstånd, för att bosätta sig hos sina barn eller hos sina föräldrar eller vilka krav som skall ställas på en gäststuderande som vill komma hit.

Vi har dock inte fått intrycket att det är en katalog över sådana fall man vill ha, utan man vill ha en sammanställning av vilka skäl som inte bedömts som tillräckliga för att asylsökande från olika länder skall få stanna. Det är naturligtvis tekniskt möjligt att göra en sådan praxissammanställning, men frågan är hur stort värde den har över tiden. Som Georg Andersson sade ändras förhållandena i andra länder åt ena eller andra hållet, och de skäl som åberopas i enskilda ärenden ändras också över tiden.

En praxissammanställning som avser annan invandring än asylinvandring skulle alltså kunna gälla under ganska lång tid, men en beskrivning av tillämpningen av utlänningslagen på asylsökande skulle inte kunna vara så detaljerad. Snarare får man tänka sig att en sådan sammanställning skulle se ut som den handbok som flyktingkommissariatet i Genève har givit ut som hjälp för tjänstemän när de skall tillämpa flyktingkonventionen.

Ingela Mårtensson: Ifrågasätter regeringen riksdagens beslut om en praxissamling? Kommer man att göra någonting för att vi skall få ta del av den?

Georg Andersson: Regeringen ifrågasätter självfallet inte riksdagens beslut. Här har redovisats vad som har gjorts och vad som är möjligt att göra. Efter den korta tid jag har arbetat med de här ärendena förefaller det mig vara utomordentligt svårt att göra en praxiskatalog om just asylärendena. Det vill jag gärna redovisa inför konstitutionsutskottet.

Vad beträffar de övriga delarna är uppgiften självfallet fullt möjlig, såsom Stina Wahlström sade, och det är säkert också önskvärt att en sammanställning görs, även om jag uppfattat den allmänna diskussionen så att det egentligen inte är detta som man i första hand vill ha, utan en översikt över prövningen i asylärenden, och det ter sig tämligen svårt att göra en sådan praxiskatalog.

Ingela Mårtensson: Vi skulle kunna fortsätta den här diskussionen, men jag måste nog övergå till mina övriga frågor, som gäller förvar av barn.

Sedan 1984 krävs det synnerliga skäl för att barn under 16 år skall tas i förvar. I lagens förarbete sägs det att "synnerliga skäl" skall innebära principiellt förbud mot att ta barn i förvar. Trots detta sker det att barn tas i

förvar. I ett examensarbete vid juridiska fakulteten i Lund uppges att flera hundra barn hållits i förvar under juli–november 1986. Det finns andra uppgifter om att 400 barn har tagits i förvar under 1986.

Är detta riktigt, och vad anser i så fall invandrarministern om situationen?

Georg Andersson: En av mina första uppgifter var att sätta i gång en översyn av lagstiftningen som inriktar sig på denna paragraf om möjlighet att ta barn i förvar. Efter att ha analyserat frågan har jag kommit till den uppfattningen, att överväganden om ändringar i lagstiftningen bör föras in i den översyn av hela lagen som skall göras under innevarande år av Carl Holmbergs utredning.

Vi har samtidigt funnit att förordningen kan ändras snabbt och att det bör göras. Med stöd av förarbetena och uttalanden som gjorts i anslutning till lagstiftningen bör man genom en ändring av förordningen kunna åstadkomma en skärpning för att tillgodose behovet av ökat skydd för barn. Jag har sagt att jag personligen bedömer att det i första hand är angeläget att åstadkomma en sådan skärpning vad gäller de mindre barnen. Lagstiftningen gäller ju lika för barn under 16 år.

Ingela Mårtensson: Riksdagen beslöt också i det sammanhanget att tillämpningen skulle följas upp av invandrarverket och att regeringen skulle meddela de föreskrifter som behövs för detta. Har regeringen utfärdat sådana föreskrifter, och har invandrarverket gjort uppföljningen?

Stina Wahlström: Det finns inga sådana föreskrifter utfärdade ännu. I samband med det arbete som pågår inom departementet med att undersöka om man kan skärpa tillämpningen dels genom ändringar i lagen, dels genom ändringar i förordningen, ett arbete som skall utföras i Holmbergs utredning, har man planer på att uppdra åt invandrarverket och rikspolisstyrelsen att undersöka vad som har hänt bakåt i tiden men också föra statistik under tiden framöver.

Invandrarverkets uppdrag att följa tillämpningen av förvarsbestämmelserna gäller inte enbart barn i förvar, utan förvarsbestämmelserna över huvud taget. Det finns anledning att anta att man i det utredningsarbete som nu pågår kommer att se över förvarsbestämmelserna som helhet för att avgöra om de är ändamålsenliga. För att man skall få underlag för det arbetet planerar regeringen att ge de två verken dessa uppdrag.

Ingela Mårtensson: Men man har fortfarande varken gjort uppföljningen eller utfärdat några föreskrifter, om jag har uppfattat saken rätt?

Stina Wahlström: De är på väg.

Ingela Mårtensson: Rikspolisstyrelsen säger att för att bedöma flyktfaran, vilket är en av grunderna för beslut om förvar, kan egna och andras erfarenheter av vissa kategorier utlänningars ovilja att efterkomma beslut utgöra en omständighet att beakta.

Är inte detta en kollektiv diskriminering som strider mot lagen?

Georg Andersson: Bedömningarna måste självfallet göras från fall till fall, och jag utgår från att så sker.

Men jag vill inte undanhålla utskottet den informationen att det kan innebära betydande problem att verkställa regeringens beslut i utvisningsärenden, framför allt om den utvisade har familj här. Det förekommer att man med hjälp av svenska medborgare håller sig undan, så att polisen inte får kontakt med hela familjen vid samma tillfälle. Det är en komplikation som man måste beakta när man diskuterar dessa frågor.

Ingela Mårtensson: Är det er uppfattning att det förekommer en sådan kollektiv diskriminering?

Georg Andersson: Jag har inte märkt några uttryck för det.

Ingela Mårtensson: Förekommer det att tjänstemän i regeringskansliet ringer direkt till polismyndigheten och förvarnar om beslut i utvisningsärenden?

Georg Andersson: Jag har noterat att en advokat har gjort gällande att så är fallet. Det kan ha förekommit i något enskilt fall att man har meddelat i förväg att ett ärende kommer att avgöras. Det kan då ha varit nödvändigt, framför allt av säkerhetsskäl, att polisen har vetskap om vid vilken tidpunkt beslutet fattas. Men självfallet meddelas inte besluten i förväg, och självfallet får inga ingripanden ske innan polisen har fått skriftligt meddelande om beslutet. Detta görs i brådskande fall med telex.

Ingela Mårtensson: Förekommer det att man framför beslutet per telefon till polismyndigheten från regeringskansliet?

Georg Andersson: Det är skriftliga beslut som skickas med telex.

Ingela Mårtensson: En sista fråga gäller förtroendeläkare. Det har förekommit kritik mot en förtroendeläkare som invandrarverket anlitar. Kommer man att göra någonting på den punkten?

Georg Andersson: Det är invandrarverket som har tillsatt förtroendeläkaren. Det är inte aktuellt att göra någon förändring av det förordnandet nu.

Nils Berndtson: Invandrarministern har angivit sina synpunkter på de frågor jag har tagit upp i anmälan. Jag vill då gå vidare med några frågor som hänger ihop men som jag behandlar var för sig.

Om jag först får uppehålla mig vid praxis i utlänningsärenden, vill jag säga att utlänningslagens 6 § innehåller en enligt min mening något tänjbar formulering: "En utlänning, som inte är flykting men som ändå på grund av de politiska förhållandena i sitt hemland inte vill återvända dit och som kan åberopa tungt vägande omständigheter till stöd för detta, skall inte utan särskilda skäl vägras rätt att vistas i Sverige, om han behöver skydd här."

Nu vill jag fråga om Georg Andersson anser att denna lagparagraf har brister i klarhet och pregnans som kan ha bidragit till olika tolkningar av lagens innebörd.

Georg Andersson: Det är en svår uppgift att handlägga den här typen av ärenden. Den paragraf som här refererades går utöver konventionens 3 §. 6 § i den svenska lagen ger ett vidgat utrymme för regeringen att även om det inte föreligger flyktingskäl enligt konventionens mening ändå ge uppehållstillstånd. Det blir med nödvändighet fråga om en något friare tolkning.

Jag utgår från att Carl Holmbergs utredning undersöker om paragrafen kan göras tydligare. Även om utredningen enligt sina direktiv har att utgå från grunderna för den svenska lagstiftningen och inte skall föreslå materiella förändringar i grunderna, är det naturligtvis i hög grad önskvärt att man kan finna formuleringar som förtydligar lagen och förenklar tillämpningen.

Nils Berndtson: Diskrimineringsombudsmannen har pekat på behovet av en tydligare paragraf.

Till frågan om praxis hör att man inte motiverar besluten, såsom här redan har nämnts. Nu säger Georg Andersson att personen i fråga och dennes juridiska ombud kan få besked vid förfrågan, men de juridiska ombuden har över åren klagat över att det uppstått problem. Vi har haft denna sak uppe tidigare i konstitutionsutskottet. Var och en som man lägger någonting till last bör veta om det. Det gäller i andra sammanhang, och det bör gälla även dem som flyr till vårt land. Är inte detta ett allvarligt problem ur rättssäkerhetssynpunkt?

Georg Andersson: Nu är det inte fråga om att vid prövningen lägga någon något till last, utan man prövar om hans förhållande till hemlandet är av sådan art att det föranleder svårigheter om han återvänder dit.

Jag känner inte till att det skulle vara problem för den berörde eller ombudet att få del av de motiveringar som har legat till grund för beslutet, men vi har menat att det av sekretesskäl vore fel att föra in dessa motiveringar i beslutet.

Nils Berndtson: Jag går vidare till resonemangen om vissa speciella fall som med viss rätt har upprört allmänheten. Flera sådana fall i mitt eget hemlän Östergötland har varit föremål för diskussion, men jag tar upp ett annat fall som är aktuellt. Jag menar inte att invandrarministern skall ta ställning till enskilda fall, men det kan tjäna som bakgrund till den fråga jag kommer att ställa.

Polisen hämtar en sjuk, gravid kvinna på sjukhus. Tillsammans med familjen utvisas hon till Pakistan. Mannen har deltagit i politisk verksamhet som gjort att han befarar förföljelse. Det kommer en uppgift om att polisen i Pakistan mötte vid flygplatsen och fängslade mannen och ett av barnen.

Kan man anse att sådana utvisningar står i överensstämmelse med en human flyktingpolitik?

Georg Andersson: Om beskrivningen vore korrekt och överensstämde med de faktiska förhållandena, vore det inte i överensstämmelse med vår lagstiftning. Dess bättre är beskrivningen i detta fall inte korrekt.

Den pakistanske man som jag förstår att Nils Berndtson åsyftar kom till Sverige 1984. Beslut fattades, om jag minns rätt, i november 1984 av invandrarverket och överklagades till regeringskansliet. Regeringen beslutade i början av 1986 om utvisning. Men utvisningen verkställdes inte. Efter ungefär ett halvår kom hans hustru och hans barn till Sverige. Då sammanfördes dessa två ärenden till ett. I sitt yttrande avstyrkte invandrarverket besvären, och regeringen avslog besvären i verkställighetsärendet i början av detta år. Det var således andra gången som regeringen prövade ärendet och fann att det inte förelåg skäl att då ge uppehållstillstånd,

eftersom det inte fanns risk för förföljelse i vederbörandes hemland. Det nytillkomna argumentet i verkställighetsärendet som bestod av en inlämnad arresteringsorder visade sig vara en förfalskning. Mot den bakgrunden avslogs framställningen, och utvisningen verkställdes.

Vi har med hjälp av ambassaden i Pakistan följt upp ärendet mycket noga vid flera tillfällen. Nu senast har ambassaden meddelat att ambassadens advokat har träffat mannen personligen. Han befinner sig i Lahore, och hans hustru och barn är med honom. Han har inte varit arresterad efter inresan till Pakistan. Han ringer till Sverige och tar även emot telefonsamtal från Sverige.

Nils Berndtson: Det är inte det enda fallet, utan jag åberopade det bara som ett färskt exempel. Av och till har det genom åren förekommit uppgifter om att personer som utvisas har arresterats och hamnat i svårigheter när de kommit tillbaka till hemlandet. Jag har i anmälan tagit upp att jag vill veta hur man bedömer läget i olika länder. Georg Andersson har redan sagt att man informerar sig genom ambassaderna. Inhämtar ni uppgifter också från exempelvis FN:s flyktingkommissarie, Amnesty International och andra organ för att bedöma riskerna för att utvisa en person till ett visst land?

Georg Andersson: Ja, vi har regelbundna kontakter med flyktingkommissarien och hans ombud i Sverige, Sören Jensen-Petersen. Vi har också kontinuerliga kontakter med Amnesty International, Röda korset och andra organisationer som har adekvat information att lämna om berörda länder. Både invandrarverket och regeringskansliet försöker verkligen att inhämta all den information som är möjlig att få om de länder som berörs av dessa utvisningsärenden.

Nils Berndtson: Jag vill gå vidare till nästa led: gör svenska myndigheter en kontroll av vad som händer med personer i sådana fall då man varit tveksam inför utvisningen?

Georg Andersson: Nej, någon sådan kontroll av utvisningsärendena görs inte regelmässigt utan bara i fall där det på ett eller annat sätt görs gällande att den hemvändande har gripits. Det vore omöjligt att följa upp varje ärende. När den utvisade inte reser hem på eget initiativ sedan utvisningsbeslutet har fattats och utvisningen sker med eskort ger den eskorterande polisen information om hur det gått till vid hemkomsten.

Nils Berndtson: Vilka möjligheter har Sverige att hjälpa, om man har felbedömt riskerna och det visar sig att den utvisade hamnar i svårigheter? Kan man då bara konstatera att ett misstag har begåtts?

Georg Andersson: Dess bättre har vi inte några exempel på sådana övergrepp att vi behövt aktualisera särskilda hjälpinsatser. Jag hoppas att vi inte skall behöva göra det heller.

Nils Berndtson: Slutligen har jag en kort fråga om de problem som advokat Sten De Geer och en del andra advokater har framfört om en skärpt hållning i flyktingpolitiken. Georg Andersson har redovisat sin åsikt. Jag konstaterar att Georg Anderssons uppfattning skiljer sig från vad advokaterna har framfört.

Georg Andersson: Av mina medarbetare har jag hört att anklagelserna om en skärpt praxis har varit legio under en längre period: Skulle det påståendet vara riktigt, skulle vi i det här läget tillämpa en utomordentligt hård praxis.

Under det senaste året fick 17 400 personer uppehållstillstånd i Sverige – ett högre antal än någonsin. Det placerar oss i toppen i hela Europa i det avseendet. Jag hade nyligen besök av flyktingkommissarien, och han hade idel lovord om vår flyktingpolitik.

Nils Berndtson: Väger det inte särskilt tungt att det är människor som varit juridiska ombud för flyktingar i ett stort antal år som anser sig ha upptäckt en hårdnande attityd? Det är inte vilka påståenden som helst, utan de måste vara grundade på deras erfarenhet.

Stina Wahlström: Det förekom ett par artiklar i tidningarna. I båda fallen har jag ringt upp dem som skrivit artiklarna och bett att få exempel på denna hårdnande praxis. Vi har hittills lyckats få fram ungefär tio fall där artikelförfattarna eller våra rapportörer har beskrivit särskilt elaka beslut som regeringen fattat. Jag har gått igenom de fallen och kunnat konstatera att merparten överensstämmer med den praxis som har tillämpats under många år.

Ett par av de fallen ligger liksom många andra ärenden på gränsen, där det är svårt att fatta beslut. Sådana ärenden har vi ständigt. Jag har full förståelse för att advokaterna anser att regeringen har hamnat på fel sida, men jag tycker inte man av så få ärenden kan dra slutsatsen att regeringen har skärpt sin praxis under senare tid.

Hans Nyhage: Jag återgår till frågan om handläggningstiderna. Det sägs i handlingarna att en sökande i alltför många fall får vänta i mer än två år på slutligt beslut. Vilka ytterlighetsfall finns det? Förekommer det väntetider på tre eller fyra år?

Georg Andersson: Jag tror mig inte ha mött något fall där det dröjt tre år. Men det skall sägas att en del ärenden har gått inte bara ett varv, utan två varv genom handläggningsmaskineriet. Med nuvarande lagstiftning finns det ingen slutinstans i de här ärendena, utan man kan efter regeringsbeslut ständigt åberopa nya skäl inför polisen vid verkställigheten, och man lyckas ofta övertyga polisen att ärendena bör prövas ånyo. Då går ärendena vidare till invandrarverket och regeringskansliet.

Hans Nyhage: Kan det möjligen vara så att just den långa handläggningstiden påverkar besluten?

Georg Andersson: Ja, det är klart att så är fallet. Som jag sade i inledningen förekommer det inte sällan att det uppstår en relation till en här boende svensk medborgare under tiden. Praxis är att en längre tids anknytning, exempelvis ett års samboende, ger möjlighet till uppehållstillstånd, om inte någonting särskilt talar däremot.

Hans Nyhage: Då har det alltså tillkommit helt nya fakta. Men frånsett detta: kan väntetiden i sig påverka besluten?

Georg Andersson: Den sökandes allmänna tillstånd kan naturligtvis påverka bedömningen, och ett asylärende kan förvandlas till ett rent humanitärt ärende.

I något fall kan förhållandena i hemlandet förändras så att det när ärendet skall avgöras inte är möjligt att utvisa vederbörande till hans hemland, vilket kanske var möjligt när det första beslutet fattades. Också det omvända förhållandet kan inträffa, att en regim som man har kämpat för har kommit till makten i hemlandet, så att motivet för asyl undanröjs.

Ingela Mårtensson: Jag hade just tänkt ställa en fråga om de långa väntetiderna, men vi har nu fått svar på dem.

Jag reagerade när Georg Andersson i inledningen sade att kostnaden är densamma om en utlänning får uppehållstillstånd i Sverige, så att den långa väntetiden inte innebär någon merkostnad för samhället. Själv har jag varit i kontakt med några kurdiska flyktingar som just får sina ärenden prövade av regeringen. De har varit här sedan 1984. De håller på att psykiskt brytas ner av osäkerheten och sysslolösheten under så lång tid. Även om de får stanna i Sverige kommer deras psykiska skador att innebära kostnader för samhället.

Georg Andersson: Jag markerade tydligt att vi inte har närmat oss problemet med de långa handläggningstiderna i första hand utifrån materiella kostnadsaspekter utan främst tagit hänsyn till de påfrestningar och svårigheter som den enskilde drabbas av under en lång väntan. Att det i och för sig naturligtvis också finns kostnadsaspekter är jag medveten om, men det personliga lidandet är det primära, som man i första hand måste beakta. Det skall vara skälet till att man försöker pressa handläggningstiderna.

Men det förutsätter också att de enskilda och deras ombud medverkar till att förkorta behandlingstiden genom att lämna en fullständig redovisning av ärendet redan vid det första förhöret och att de i all den utsträckning som är möjlig redovisar identitetshandlingar. Mer än hälften av de asylsökande kommer nu till vårt land utan pass eller övriga identitetshandlingar. Det försvårar utredningen. Det är inte så att alla dessa har saknat pass, men de uppger att de på inrådan av någon har gjort sig av med passen. Det är ett utomordentligt allvarligt missförhållande som försvårar utredningsprocessen.

Olle Svensson: Därmed återstår väl bara en del av det anmälda granskningsärendet, nämligen det som rör kurderna.

Nils Berndtson: Såvitt jag vet är Sverige det enda land förutom Turkiet som har satt terroriststämpel på den kurdiska organisationen PKK. En grupp har därmed kommit i en särställning som minskar rättssäkerheten.

Anser regeringen att det finns skäl för denna åtgärd?

Georg Andersson: Vid den prövning som gjordes 1984 gjorde regeringen det ställningstagandet att det fanns grund för att tillämpa terroristbestämmelserna på nio av de tolv som av rikspolisstyrelsen hade anmälts som terrorister. Någon anledning till omprövning av detta grundläggande beslut har regeringen inte funnit.

Nils Berndtson: Ser du inte något säreget i att det bara är Sverige i Västeuropa som har satt en sådan kollektiv stämpel på en grupp? Det har förekommit händelser som måste fördömas – med mord kan man inte lösa tvister, och sådana handlingar måste vi ta avstånd från, men är det inte risk att en hel grupp kommer att stämplas för vad enskilda individer har gjort?

Georg Andersson: Lagstiftningen är till för att förebygga brottsliga handlingar, exempelvis våld med politisk bakgrund. Kampen mot terrorismen måste föras med all kraft.

Jag har inte någon anledning att ifrågasätta riktigheten i det beslut som en gång fattades i dessa fall. Det har såvitt mig är bekant också varit föremål för granskning tidigare i konstitutionsutskottet, där man gått igenom någon av akterna. Jag har personligen inte ännu haft anledning att gå igenom grundakterna, men det föreligger nu framställningar om upphävande av utvisningsbesluten. Jag kan meddela att regeringen i dag har avslagit ett sådant ärende. Det gällde den terroriststämplade medlem av PKK som Lucianatten 1986 sköt omkring sig i Gamla stan och som därför är dömd till fängelse i tre och ett halvt år.

Nils Berndtson: Finns det inte risk att alla kurder som tvingats fly till Sverige känner sig mer eller mindre utpekade genom terroriststämpeln? Det måste finnas gränsfall där det är svårt att avgöra vilka som tillhör PKK och vilka som är sympatisörer. Öppnar det inte möjlighet till ett visst godtycke i bedömningen?

Georg Andersson: Jag har varit mycket noga med att i många sammanhang påpeka att det förhållandet att ett antal enskilda individer är misstänkta för brott och att ett antal individer blir föremål för särskilda beslut på grund av terroriststämpeln inte får drabba kurderna som grupp. Det är utomordentligt angeläget att hålla isär de enskilda PKK-medlemmar som är misstänkta eller blivit föremål för särskilda beslut och kurderna som grupp. Det har jag tagit upp vid överläggningar med kurderna då jag hört mig för om deras situation. Jag har tagit starkt intryck av deras oro för den allmänna aversion som de har drabbats av på grund av spekulationer i massmedia och på grund av en vårdslös vokabulär i massmedia. Jag konstaterar till min förtvivlan att TV, radio och tidningar fortfarande talar om kurdspåret och kurdrazzian när det är fråga om ingripanden mot PKK:s medlemmar.

Nils Berndtson: Terroriststämpel har väl haft en avgörande betydelse för det s.k. huvudspåret i sökandet efter Olof Palmes mördare. Även åklagare har varnat för att rättssäkerheten är i fara. Talar det inte för att en kollektiv stämpel leder till rättslöshet?

Jag tycker det är bra att invandrarministern har markerat att misstankar mot enskilda inte får drabba en hel folkgrupp, men blir inte just detta följden av terroriststämpeln? Borde inte den rimligen upphävas? Borde man inte på samma sätt som i andra sammanhang bedöma varje individ i stället för att kollektivt rikta sig mot vissa organisationer och kurder?

Georg Andersson: Jag har inget som helst underlag för att bedöma vad som har varit grunden för huvudspåret i mordutredningen.

Nils Berndtson: Ser inte Georg Andersson någon risk i att terroriststämpeln spelar en roll i de här sammanhangen? Jag har uppfattat att den har haft betydelse för huvudspåret. Jag tycker det vore bättre att avskaffa den än att behöva be om ursäkt för följderna.

Olle Svensson: Var det en fråga?

Nils Berndtson: Eller ett påstående.

Georg Andersson: Jag uppfattade det som ett påstående.

Olle Svensson: Såvitt jag nu kan uppfatta är det ingen ytterligare som vill ställa frågor.

Då återstår för mig att till Georg Andersson och Stina Wahlström uttala utskottets tack för att ni ställt upp i dag och med era muntliga föredragningar och svar kompletterat vårt skriftliga material.

Utfrågning av f.d. handelsminister Hadar Cars angående export av krigsmateriel, den 26 mars 1987

Olle Svensson: Vi har på vår särskilda föredragningslista frågor om krigsmaterielexporten, och vi har tyckt det vara värdefullt att få sammanträffa med dem som i regeringsställning haft att befatta sig med de frågorna under senare tid. Jag vill därför hälsa Hadar Cars välkommen till utskottet i din egenskap av handelsminister under tiden den 18 oktober 1978 – den 3 oktober 1979.

När det gäller krigsmaterielexporten har utskottet med anledning inte minst av uppgifter i den allmänna debatten framför allt sett på utförsel till Singapore och även till Indonesien.

Jag lämnar ordet till dig, om du har några kommentarer till de ärenden du mötte under din tid som handelsminister.

Hadar Cars: Jag vill gärna först säga att jag uppskattar att få tillfälle att ge synpunkter och svara på frågor.

De synpunkter jag har gäller exporten av krigsmateriel till Indonesien, Iran och Singapore.

Angående export av krigsmateriel till Iran erinrar jag om att folkpartiregeringen tillträdde den 18 oktober 1978. Under hösten det året hade förhållandena i Iran präglats av tilltagande inre oroligheter.

I början av november diskuterade jag den svenska vapenexporten till Iran med statsminister Ola Ullsten. Jag tog därefter upp frågan med krigsmaterielinspektören Bengt Rosenius. På min föredragning beslöt regeringen vid sammanträde den 16 november 1978 att all export av krigsmateriel till Iran skulle avbrytas.

Bofors hemställde den 12 december 1978 att beslutet måtte omprövas och utförsel medges. Denna hemställan avslogs av regeringen.

Angående export av krigsmateriel till Indonesien vill jag säga att tidigare svenska regeringar, såväl den socialdemokratiska som den borgerliga trepartiregeringen, hade medgett export av krigsmateriel till Indonesien. Det senaste beslutet, som avsåg luftvärnskanoner till fartyg, hade fattats av regeringen den 29 juni 1978.

Under det år jag var handelsminister utfärdades inga licenser för export av nya vapen till Indonesien. De exporttillstånd som gavs av folkpartiregeringen på min föredragning avsåg ammunition till redan exporterade vapen.

Angående export av krigsmateriel till Singapore vill jag säga att den allmänna bedömningen åren 1978–1979 – en bedömning som delades av folkpartiregeringen – var att landet Singapore präglades av stabilitet och ett växande mått av demokratisk frihet. Allmänna val förekom, och landet leddes av en regering som utgick från ett parti som beviljats medlemskap i Socialistinternationalen.

Singapore utgjorde inget hot mot andra länder i regionen. Landets strategiska läge var emellertid sådant att det kunde tänkas bli föremål för aggression om de politiska förhållandena i regionen skulle försämras.

Den dominerande delen av befolkningen i Singapore utgjordes av kineser. I andra länder i regionen hade kinesiska minoriteter vid flera tillfällen utsatts för svåra förföljelser.

Singapore bedömdes av den svenska regeringen ha behov av en försvarsmakt till stöd för sin självständighet. Liksom tidigare den socialdemokratiska regeringen och den borgerliga trepartiregeringen fann folkpartiregeringen att Singapore uppfyllde de krav som enligt de av riksdagen antagna riktlinjerna skulle ställas på länder som kunde vara mottagare av svensk export av krigsmateriel.

Folkpartiregeringen medgav exporttillstånd till Singapore för ett antal luftvärnskanoner inkl. ammunition för totalt 137 miljoner, ett antal pansarvärnsrobotar till ett värde av 1 miljon samt reservdelar, sprängämnen och ammunition för 40 miljoner, totalt ca 180 milj. kr. Mottagare av denna export var företaget AOS, som vid det tillfället var ett av den singaporianska staten helägt bolag med, om jag minns rätt, statssekreteraren i försvarsdepartementet som ordförande.

Den svenska exporten av krigsmateriel till Singapore hade inte tidigare haft och fick heller inte under den tid jag tillhörde regeringen sådan omfattning att det enligt min bedömning fanns anledning att sätta i fråga att den översteg Singapores behov. Ingenting framkom heller som då gav mig anledning misstänka att svensk krigsmateriel från Singapore såldes vidare till andra länder.

Som handelsminister såg jag det som min uppgift att noga pröva alla frågor gällande svensk vapenexport. Särskilt omfattande borde denna prövning vara om frågan gällde export till sådant land som tidigare inte köpt eller medgetts köpa krigsmateriel från Sverige. Förutom till den tidigare länderkretsen medgav folkpartiregeringen export också till Tunisien. Denna export avsåg militär radarutrustning. Därutöver intet.

Regeringen utgick från att Bofors och andra berörda svenska företag i eget intresse noggrant iakttog och åtlydde de bestämmelser som utfärdades av regeringen och riksdagen. Ingenting framkom heller då som gav anledning förmoda att det kunde förhålla sig på annat sätt.

Den s.k. andra oljekrisen inträffade under folkpartiets regeringsår. Inom regeringen hade jag ansvaret för oljeförsörjningen. Jag förde förhandlingar om oljeleveranser till Sverige med företrädare för regeringarna i Irak, Mexico, Nigeria och Saudiarabien. Inte i något fall gjordes någon koppling mellan oljeinköp och export av krigsmateriel.

Liksom utrikesutskottet och riksdagen gjorde 1979 fann jag det föga konsekvent att ett vapenexporterande svenskt företag utan regeringens medgivande kunde ingå avtal om licenstillverkning av vapen i annat land. Genom att detta var möjligt ansåg jag att regeringens beslut med avseende på vapenexport kunde kringgås.

I direktiven till den utredning om krigsmaterielexporten som tillsattes av regeringen på min föredragning ingick bl.a. den nämnda frågan om licenstillverkning utomlands. Till ordförande i utredningen förordnade jag f.d. utrikesministern Sven Andersson. Utredningens betänkande ledde till de skärpningar i riktlinjerna för export av krigsmateriel som riksdagen antog hösten 1982.

Kurt Ove Johansson: Jag skulle vilja ställa några frågor i anslutning till den redovisning som Hadar Cars har lämnat.

Du nämnde att i augusti 1979 beviljades export av ett antal luftvärnskanoner till Singapore. Jag skulle vilja veta om du med anledning därav gjorde någon utredning, om Singapore självt verkligen hade behov av den materielen.

Hadar Cars: Enligt uppgifter som gavs till mig stod det fullständigt klart att de var för Singapores eget behov. De avsåg luftvärnskanoner dels för patrullfartyg, dels för installation i hamnar.

Kurt Ove Johansson. Det har sagts vid flera tillfällen i samband med utfrågningar här att Singapore hade så få båtar att regeringarna borde ha ställt sig frågan, om Singapore verkligen hade behov av de kanoner som exporterades. Jag har förstått det så att du inte betvivlade att de var avsedda för användning i Singapore?

Hadar Cars: Ingen anledning alls.

Kurt Ove Johansson: Gjorde ni några extra ansträngningar för att få garanti för att kanonerna inte skulle sändas vidare?

Hadar Cars: Inte utöver det krav på slutanvändarintyg som vi ställde.

Kurt Ove Johansson: Jag går så över till frågor om Östra Timor och Indonesien.

Uppfattade jag dig rätt om jag tyckte att du nämnde att utförseltillstånd hade beviljats men egentligen bara gällde annan materiel än vapen, exempelvis ammunition?

Hadar Cars: Inte för ett enda vapen gavs det exportlicens till Indonesien under den tid jag var handelsminister. Det enda som vi gav exporttillstånd för avsåg ammunition för redan exporterade vapen.

Kurt Ove Johansson: Fattades det många beslut om ammunition?

Hadar Cars: Det var flera beslut, jag tror det var tre.

Kurt Ove Johansson: Under din tid som handelsminister var det väl starka spänningar mellan Indonesien och Östra Timor, och fråga är om det inte också pågick krigshandlingar. Påverkade det er bedömning av utförseln av ammunition?

Hadar Cars: Jag ansåg det vara min skyldighet att följa riktlinjerna såsom jag tolkade dem. I riktlinjerna anges att man skall acceptera export av reservdelar, och i reservdelar inkluderas ammunition.

Kurt Ove Johansson: Sedan vill jag knyta an till det du nämnde om Tunisien. Jag tolkade det så att det gällde radarutrustning. Innebär det att du t.ex. inte beviljade något utförseltillstånd för Robot 70 till Tunisien?

Hadar Cars: Rätt.

Kurt Ove Johansson: Innebär det också att du inte beviljade något tillstånd för utförsel till något arabland av Robot 70?

Hadar Cars: Alldeles rätt. Jag beviljade aldrig något exportillstånd avseende Robot 70, inte till något enda sådant land.

För att ingen skall missförstå mig vill jag understryka att hade frågan aktualiserats om export av Robot 70 till Singapore, hade jag inte motsatt mig det. Men det blev aldrig aktuellt att lämna några exportlicenser angående Robot 70 till Singapore. Däremot förekom diskussioner under 1979. Därefter, dvs. efter regeringsskiftet i oktober 1979, följde också en leverans av Robot 70.

Under förutsättning att man hade ett korrekt slutanvändarintyg hade jag inte motsatt mig en sådan export med hänsyn till den bedömning jag då gjorde av Singpore.

Kurt Ove Johansson: Jag kan inte särskilt mycket om tekniken som ligger bakom, men Robot 70 är ju ett vapensystem. Jag har förstått av tidigare utfrågningar att radarutrustning som är knuten till det systemet är så specifik att om man har radarsystemet måste man också ha roboten för att det skall bli effektivt.

Hadar Cars: Det är väl snarast tvärtom, att du inte har lika stor nytta av roboten om du inte har radarsystemet.

Kurt Ove Johansson: Hade de robotar?

Hadar Cars: Nej, Tunisien och Singapore hade inte robotar.

Kurt Ove Johansson: Du säger att om man inte har roboten, behöver man inte radarutrustning. Men exporttillståndet gällde tydligen radarutrustning.

Hadar Cars: Ja, men radarutrustning kan användas för många ändamål. Den är inte knuten till ett vapensystem.

Uppgifter om det här kan ni få fram genom att ställa frågor till krigsmaterielinspektören. Jag antar att det inte är inkorrekt av mig att säga att vad gäller Tunisien ingick bl.a. sådant som senare togs bort från krigsmateriellistan. Det fanns också andra riktmedel som hade militär karaktär. Därför har jag valt att i det anförande som jag höll ange att det var militär radarutrustning.

Olle Svensson: Får jag skjuta in en fråga om riskerna för vidareexport. Var det vid den tidpunkt då du var handelsminister en främmande tanke att Singapore skulle kunna tillåta vidareexport som var illegal från våra utgångspunkter?

Hadar Cars: Det fanns ingenting vid den tidpunkten som gav anledning att tro att Singapore skulle vidareexportera svenska vapen. Vapenexporten hade varit av ganska blygsam omfattning, vilket sammanhängde med att Singapore var ekonomiskt och på annat sätt mycket nära lierat med Storbritannien. Det var först omkring mitten av 1970-talet man började överväga att inhandla vapen från andra länder.

De diskussioner som vi självfallet hade kring frågan om Singapore, även om beslut att medge vapenexport fattats av tidigare regeringar, gällde framför allt om Singapore var ett sådant land att det fanns anledning att vara

restriktiv med vapenexport. Från de tidigare angivna utgångspunkterna hade vi gjort den bedömningen i regeringen, att Singapore hade eget behov av vapen och att de kvantiteter som det var fråga om på intet sätt kunde anses fylla mer än en ringa del av det behov av vapen som Singapore kunde ha orsak att införskaffa.

Nils Berndtson: Du talade om leveranser av reservdelar och ammunition till tidigare levererade vapensystem. Är det en självklarhet att man under alla förhållanden skall leverera reservdelar och ammunition? Om ett land kommer in i direkta krigshandlingar, bör man väl kunna ompröva den frågan.

Hadar Cars: Jag vill hänvisa till de då gällande riktlinjerna. Där står det: "Även i fall av väpnad konflikt bör indragning av licensen kunna underlåtas, om det är förenligt med de neutralitetsrättsliga reglerna och mottagarstaten deltar i konflikten endast symboliskt."

Det står i en annan passus: "Utfärdad exportlicens bör därför indragas, förutom vid ovillkorliga exporthinder," – alltså beslut av Förenta nationerna – "endast om den mottagande staten kommer i väpnad konflikt med annan stat eller får inre väpnade oroligheter."

Jag gjorde den bedömningen med avseende på Iran men inte med avseende på Indonesien.

Nils Berndtson: Du sade att ni inte hade skäl att göra den bedömningen att Bofors inte skulle respektera lagar och bestämmelser. Anser du mot bakgrund av vad vi vet i dag att man borde intagit en mer kritisk hållning i den frågan?

Hadar Cars: Det är lätt att säga i efterhand att man generellt borde ha gjort det. Nu vet jag inte om någonting sådant (olaga vidareförsäljning av svensktillverkade vapen) förekom åren 1978–1979, och jag vet inte om detta är utrett i polisutredningen heller. Jag vill inte ge intryck av att jag tar ställning i en rättsfråga som ännu inte är avgjord.

Min bedömning var att ett företag som Bofors, som till praktiskt taget 100 % är beroende av staten som köpare och tillståndsgivare inom detta område, har särskild anledning att upprätthålla mycket korrekta förbindelser med staten och vara noggrann med att iaktta de bestämmelser som regering och riksdag uppställer för verksamheten.

Min utgångspunkt var att Bofors handlade på ett sådant sätt. Ingenting hade under 1978–1979 framkommit som gav mig minsta anledning att förmoda att så inte var fallet.

Nils Berndtson: I det omfattande material som Svenska Freds- och skiljedomsföreningen har levererat finns en uppgift om att 28 fartygskanoner såldes till Taiwan 1978–1979, troligen via Singapore. Har du någon kommentar till den uppfattningen?

Hadar Cars: Nej.

Bengt Kindbom: Gjordes det under din tid som minister några framställningar eller fördes det några diskussioner om att de leveranser som skett tidigare

till Indonesien var inledningen till leverans av kommande vapensystem där det skulle ingå radar och stridsledningsutrustning och underhålls- och utbildningsanordningar?

Hadar Cars: När det gäller export av vapen anser jag att varje licensärende skall avgöras för sig. Ingen licens för utförsel av vapen motiverar ytterligare licenser (avseende nya vapen) senare.

Bengt Kindbom: Frågan gällde om det gjordes sådana framställningar eller fördes sådana diskussioner. Jag kan också fråga om det fördes sådana diskussioner beträffande leverans av luftvärnskanoner till Singapore.

Hadar Cars: Jag skulle aldrig acceptera att ingå i sådana diskussioner. Varje exportlicens avseende vapen måste bedömas för sig, och man måste vid det tillfället avgöra om det är riktigt eller inte att acceptera utförsel. Man kan inte åberopa vad andra har gjort och sagt. När man tar ställning till om tillstånd skall ges eller inte måste man se till förhållandena som råder i vederbörande land.

Det är skillnad när det gäller reservdelar och ammunition. Om inte särskilt starka skäl har tillkommit finns det en skyldighet att medge att de som har fått köpa vapen också får köpa reservdelar och ammunition.

Olle Svensson: Det är väl riktigt att varje regering tar ansvar för sina beslut, men finns det inte i den bedömning som ligger bakom ett beslut en koppling till vad man tidigare har beslutat? Det kan ju finnas vapensystem som har sammanhang med tidigare beslutade utförseltillstånd.

Hadar Cars: Det kan det självfallet finnas, men det är inte en grund för ställningstagandet. När det gäller export av vapen måste varje regering bedöma, om landet vid det tillfälle då exportlicens utfärdas är en lämplig mottagare av de beställda vapnen.

Birgit Friggebo: Det har varit rätt mycket diskussion om antalet kanoner i förhållande till antalet fartyg. Du har redan varit inne på det. När de här tillstånden lämnades, uppgav då Singapore något användningsområde? Rimligen borde det ha varit så. Innebär den uppgiften då att de möjligen skulle användas både för fartyg och till anläggningar på land? Svenska Freds hävdade bestämt att det inte finns några kanoner på land.

Hadar Cars: Min minnesbild är dess värre inte så tydlig att jag kan ge ett hundraprocentigt säkert svar, men min bedömning är att dessa kanoner kan vara avsedda dels för installation i fartyg, dels för installation i hamn. Det är vanligt att man använder samma typ av kanoner i båda fallen – det är praktiskt med hänsyn till leveranserna av ammunition till pjäserna.

Birgit Friggebo: Min andra fråga gäller licenser, som vid den här tiden var fria. Förekom det att Bofors sålde licenser till Singapore under den här tiden?

Hadar Cars: Det jag känner till är att det hade ingåtts ett licensavtal mellan Singapore och Bofors 1973. Under 1978–1979 ingicks mig veterligt inget avtal.

Anders Björck: Jag vill ställa en fråga som jag har ställt till flera andra när det gäller Singapore. Jag vill gärna höra Hadar Cars uppfattning om slutanvändarintyg. När export skedde till Singapore, blev Hadar Cars på något sätt varnad eller misstänksam att slutanvändarintygen inte skulle vara tillfredsställande ur juridisk synpunkt för att förhindra illegal vidareexport?

Hadar Cars: Nej. Juridiskt var de korrekta. De som utfärdat slutanvändarintyg är AOS, och i de riktlinjer som då gällde står att endast statliga myndigheter eller av staten auktoriserade importörer skulle godkännas som köpare. Vidare står det att en utländsk köpare bör skriftligen förklara att materielen avses för köparens egna behov. Detta stämde till 100 % på exporten till Singapore.

Jag vill tillägga att det ändå finns skäl att kräva att slutanvändarintyg utfärdas av en regering. Det är också en av orsakerna till att man i direktiven till den kommande (Anderssonska) utredningen på nytt aktualiserade frågan hur man skall se på slutanvändarintygen.

Anders Björck: Det är väl naturligen så att krigsmaterielinspektionens bedömning spelar en viss roll när man bereder ett ärende, eftersom där finns militär kompetens och en viss kontinuitet.

Framfördes det till Hadar Cars när det gällde exporten till Singapore några farhågor från KMI att det skulle kunna bli fråga om illegal vidareexport av de nämnda fartygskanonerna?

Hadar Cars: Absolut inte. Om Bengt Rosenius, som då var den ansvarige krigsmaterielinspektören, hade haft sådana misstankar, är jag övertygad om att han hade fört dem vidare till mig.

Anders Björck: Det framfördes inte från något annat håll, t.ex. från militärt håll i Sverige?

Hadar Cars: Nej. Inte på något håll har den tanken väckts under den tid då frågan var aktuell.

Ingela Mårtensson: Du sade att AOS var mottagare av vapen och att det på din tid var ett helägt dotterbolag. . .

Hadar Cars: Inte dotterbolag, utan ett helägt statligt bolag.

Ingela Mårtensson: När representanterna för Svenska Freds var här i förmiddags sade de att Bofors i dag är delägare i AOS och att dess roll knappast är att förse Singapores försvar med vapen, utan jag fick uppfattningen att den snarare var att förse andra länder med vapen.

Vilken uppgift hade AOS?

Hadar Cars: Jag tycker inte att jag i det här sammanhanget skall kommentera senare händelser, utan jag nöjer mig med att konstatera att 1978–1979 var AOS det företag som av den singaporianska regeringen utsetts att handlägga dessa frågor. Det svarade precis mot de bestämmelser som vi enligt då gällande riktlinjer skulle följa.

Ingela Mårtensson: Så AOS var upphandlare för det singaporianska försvaret?

Hadar Cars: Ja.

Kurt Ove Johansson: I förmiddags, när vi hade representanter för Svenska Freds här, sades det att exporten till Singapore uppgick till 13 milj. kr. per år mellan 1970 och 1978, och 1979–1980 skedde det en kraftig ökning till 317 milj. kr. Du satt som handelsminister fram till den 13 oktober 1979, och jag förmodar att en del av exportökningen måste ha kommit under den tid då du var handelsminister.

Funderade ni aldrig på vad den fantastiska ökningen 1979–1980 kunde bero på? Exporten närmast exploderade vid den tiden. Vad kunde ligga bakom den fantastiska uppgången?

Hadar Cars: Singapore köpte ett antal luftvärnskanoner, som kostade 137 miljoner. Om man inte hade köpt ett antal luftvärnskanoner, hade det varit en mycket låg export. Nu blev det ett ordentligt belopp på en gång.

Olle Svensson: Det verkar som om utskottet inte är mer nyfiket utan har ställt tillräckligt många frågor. Då uttalar jag ett tack till Hadar Cars och vår tillfredsställelse över att vi har kunnat komplettera vårt skriftliga material med dina muntliga svar.

Utfrågning av statsminister Ingvar Carlsson den 31 mars 1987 angående

a) regeringens och justitiedepartementets åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme,
b) överenskommelse mellan regeringen och affärsbankerna om medel till en stiftelse för forskningsändamål samt
c) utnämningar av verkschefer

Olle Svensson: Jag hälsar statsminister Ingvar Carlsson välkommen till utskottet. Vi värderar mycket att vi får denna komplettering av vår skriftliga dokumentation.

Vi börjar med två ärenden som har att göra med utredningen kring Palmemordet och de åtgärder som vidtogs i samband därmed. Enligt den praxis som vi har i utskottet lämnar jag först ordet till den vi inbjudit.

Ingvar Carlsson: Justitieminister Sten Wickbom har ju varit här och enligt vad jag förstått svarat på en rad frågor. Jag kan därför göra min inledning mycket kort.

Sett från statsministerns utgångspunkt finns det i denna fråga två perioder. Den första sträcker sig fram till den 23 januari. Jag hade då några få kontakter med Hans Holmér, några tillsammans med Sten Wickbom och Hans Holmér, vid ett par tillfällen redovisade Hans Holmér för regeringen sin syn på situationen och spaningsläget, vid ett par tillfällen tillsammans med partiledarna.

Perioden från den 23 januari t.o.m. den 5 februari med regeringsbeslutet var ett för min del mer aktivt skede. Orsaken var att det då stod klart att samarbetet mellan åklagare och polis inte fungerade. Uppgiften var att i första hand på det lokala planet finna en lösning eller, om det inte lyckades, att flytta ansvaret till rikspolischefen och riksåklagaren. De överläggningar som jag då hade inom regeringen fördes med partiledarna och med företrädare för polis och åklagare.

Jag tror att jag stannar vid det och i stället kan svara på konkreta frågor.

Olle Svensson: Jag skall gå litet tillbaka i tiden till frågor som väl kommer att närmare penetreras av den parlamentariska kommissionen och troligen har penetrerats av juristkommissionen men som har ett klart samband med vad utskottet sysslar med, nämligen att försöka beskriva administrativ praxis. Ett mord på statsministern är ju en unik händelse, och man kan naturligtvis inte åberopa så mycket erfarenheter av regeringens befattning med sådana frågor.

Utskottet har under den långa tid jag har varit i utskottet granskat regeringens befattning med en rad extraordinära händelser, t.ex. flygplanskapningen 1972, Norrmalmstorgshändelserna 1973 och sprängningen av Förbundsrepubliken Tysklands ambassad i Stockholm 1975. Jag vet att du har erfarenheter från kanslihuset under samma tid.

När ni nu ställdes inför denna svåra utmaning, hade man då någon nytta av tidigare erfarenheter av befattning med sådana extraordinära händelser?

Ingvar Carlsson: Det var någonting helt unikt. Vid de tidigare tillfällena hade det ju inte varit fråga om attentat mot regeringen. I det här fallet hade regeringschefen mördats, och det ställde oss och särskilt mig personligen i en speciell situation. Från det ögonblick då mordet bekräftades hade jag det direkta ansvaret för att regeringsarbetet skulle fungera. I det avseendet kan jag inte säga att jag kunde dra lärdom av tidigare händelser. Genom att jag har verkat i regeringen när krissituationer har inträffat hade jag dragit den allmänna lärdomen att det gäller att handla med fasthet och lugn. Däremot hade jag inte dragit någon lärdom om en sådan speciell situation som jag ställdes inför.

Olle Svensson: Jag vill ställa en fråga om någonting som vi har diskuterat vid olika tillfällen.

Du kom att ställas inför en ny situation vad gäller regeringsbildning. Vi har ju sedan 1974 års författning tillkom fått stor erfarenhet av förändringar i regeringen. Du blev efter mordet ordförande i en expeditionsregering.

Jag vill fråga hur du ser på en expeditionsregerings roll och möjligheter att handla i olika parlamentariska lägen.

Ingvar Carlsson: En expeditionsregering kan inte utlysa nyval, men i övrigt skall den se till att framför allt de löpande ärendena behandlas. Det är en omdömesfråga var man drar en gräns. Jag tror att varje expeditionsregering försöker skjuta viktigare politiska avgöranden åt sidan, om de utan olägenhet kan skjutas åt sidan. En expeditionsregering har dock ett ansvar för att landet fungerar och måste fatta de nödvändiga besluten.

Birgit Friggebo: Min första fråga gäller om regeringen över huvud taget förde någon diskussion i ett tidigt skede om lämpligheten av att ha en kontaktperson inne i spaningsledningen.

Ingvar Carlsson: På den frågan vill jag svara att justitieministern informerade regeringens ledamöter om att en tjänsteman i departementet hade till uppgift att hålla justitiedepartementet och även regeringen informerade. Det informerades vi om mycket tidigt, och inga invändningar restes från regeringen mot justitieministerns handläggning.

Birgit Friggebo: Tog regeringen upp den delikata frågan om gränsdragningen mellan regeringens och polisens arbetsuppgifter?

Ingvar Carlsson: Vi lade oss aldrig i polisens arbetsuppgifter. Det var självklart att vi mottog information, men vi förde aldrig fram åsikter om hur spaningsarbetet skulle bedrivas.

Birgit Friggebo: Diskuterade ni i principiella termer frågan om avvägningen mellan regeringens arbete och polisens? Var det ett ämne för diskussion?

Ingvar Carlsson: Det var uppe till diskussion vid partiledaröverläggningarna. Där var partiledarnas uppfattning alldeles klar, att regeringen och partiledarna skall lyssna och motta information men icke lägga sig i spaningsarbetet.

Samma sak diskuterade vi i ett tidigt skede i regeringen, men där fanns inga delade meningar. I båda församlingarna blev diskussionen mycket kort.

Anders Björck: Ingvar Carlsson sade att han fram till den 23 januari hade en relativt begränsad befattning med ärendet och framför allt mottog information från bl.a. polisen. Hade Ingvar Carlsson under den här perioden någon kontakt med eller information från åklagarsidan?

Ingvar Carlsson: Den 4 december sammanträffade jag tillsammans med justitieministern med överåklagare Zeime och Solveig Ribercahl. Bakgrunden var att det fanns uppgifter om motsättningar mellan polisen och åklagarna, och jag ville hålla mig informerad om detta. Det var det enda tillfället fram till den 4 februari, då vi också hade en kontakt, om man bortser från att jag tillsammans med partiledarna hade kontakt med riksåklagaren dagen innan.

Anders Björck: Upplevde Ingvar Carlsson att det var något problem att få information från polisen under 1986 men inte från åklagarna?

Ingvar Carlsson: Nej. Eftersom det gällde information om spaningsläget för att bedöma säkerhetssituationen gjorde jag inte det. Det gällde ju inte att vi skulle göra någon som helst bedömning av vem som kunde ha rätt när det förekom spänningar mellan åklagarsidan och polismyndigheten.

Jag kan upplysa utskottet om att jag för säkerhets skull ställde den frågan till partiledarna, eftersom de fick information genom Hans Holmér, om de ville ha kontakt med åklagarna. Det kom ett enstämmigt besked från partiledarna att man ville ha den information man skulle ges från polisen och icke från åklagarna. Även på den punkten fanns det alltså överensstämmelse mellan partiledarnas och regeringens syn.

Anders Björck: Även justitieminister Wickbom nämnde partiledarna ett stort antal gånger. Det här är intressant ur konstitutionell synpunkt.

Anser statsministern att ansvaret är delat mellan regeringen och partiledarna i den här frågan eftersom de har informerats? Vem har det slutgiltiga ansvaret?

Ingvar Carlsson: Det slutgiltiga ansvaret har regeringen, men jag ansåg att detta var en nationell angelägenhet. Jag ansåg det värdefullt för regeringen att innan vi fattade våra beslut höra partiledarnas uppfattning på vissa punkter. Jag ansåg det vara viktigt för partiledarna att vara informerade i en så utomordentligt viktig fråga. Jag tror att det för svenska folket hade en symbolisk betydelse att partiledarna samlades och fick en gemensam information och att det skedde en avstämning inför ett mycket viktigt beslut, nämligen att lyfta upp ansvaret för utredningen och förundersökningen på riksåklagaren och rikspolischefen.

Anders Björck: Jag delar uppfattningen om vikten av information till oppositionen.

Får jag för säkerhets skull fråga om statsministern anser att när man någon gång i framtiden skall göra en bedömning av vad som har hänt partiledarna de facto anses ha medansvar för det sätt på vilket regeringen handlagt ärendet?

Ingvar Carlsson: Regeringen har fattat sitt beslut i den konkreta frågan den 5 februari. För detta har regeringen ansvaret, och regeringen står för det beslutet.

Anders Björck: Det har naturligtvis förekommit kontakter mellan regering och polis, och statsministern nämnde några. Enligt de handlingar som vi har sett förekom det en kontaktman i statsrådsberedningen, Kjell Larsson. Kan statsministern informera utskottet om vilken roll han hade i organisationen?

Ingvar Carlsson: Eftersom jag inte personligen har möjlighet att avlyssna information i olika avseenden, allra minst den här med hänsyn till att det var ganska tidskrävande, har min statssekreterare haft i uppdrag att vara med vid sådana sammanträden för att snabbt kunna informera mig.

Anders Björck: För att vi skall kunna bedöma vilken information som har lämnats till statsministern vill jag fråga om statsministern kände till exempelvis den s.k. operation Alfa, alltså tillslaget mot kurderna.

Ingvar Carlsson: Ja, det gjorde jag.

Anders Björck: Hade statsministern några kommentarer eller synpunkter?

Ingvar Carlsson: Nej, det hade jag inte. Den enda fråga som ställdes när regeringen informerades syftade till att man skulle få det formella klart för sig, att åklagarna granskade en sådan operation innan den formellt kunde beslutas. Det var någon ledamot i regeringen som ville ha klart för sig att åklagaren hade det sista ordet. Det ställdes en fråga till justitieministern – det var allt.

Anders Björck: När vi nu i viss mån har facit i handen och kan se på relationerna mellan polis och åklagare, anser statsministern att regeringen borde ingripit tidigare för att bringa ordning i de uppenbarligen tilltrasslade relationerna?

Ingvar Carlsson: Jag vill erinra utskottet om vad justitieministern har meddelat, att så sent som den 11 december ansåg båda parterna att man kunde samarbeta, och man skulle meddela om så icke längre var fallet. Det var en period då polisen uttalade sig med stor bestämdhet och t.o.m. angav procenttal för sannolikheten att man skulle finna gruppen där mördaren fanns. Att regeringen i det läget skulle ingripa och avbryta detta arbete hade naturligtvis varit helt otänkbart. När däremot båda parterna konstaterade den 23 januari att man icke kunde samarbeta och det stod klart att det fanns stora problem ansåg jag det vara rimligt att jag också själv engagerade mig.

Den 28 januari hade vi en partiledaröverläggning där det framkom att partiledarna delade uppfattningen att det vore en fördel om man i första hand kunde åstadkomma en lokal lösning. Som utskottet vet meddelades det den 2 februari att man inte hade lyckats. Vi hade en partiledarträff den 3 februari där rikspolischefen och riksåklagaren uppmanades att inom 24 timmar komma in med ett förslag, och den 4 ägde ett nytt sammanträde med partiledarna rum.

Anders Björck: Får jag anknyta till det som statsministern slutade med,

nämligen förslaget från rikspolisstyrelsen och riksåklagaren. Anser statsministern att det förslaget de facto kom att ändras genom den hållning som länspolismästaren intog till förslaget?

Ingvar Carlsson: Det var inte det som påverkade rikspolischefen och riksåklagaren, även om förslaget förutsatte Hans Holmérs medverkan. Partiledarna ställde frågor efter att man hade fått organisationen redovisad. Jag tror att rikspolischefen och riksåklagaren tog intryck av frågorna, för man ville fundera ytterligare över organisationen, och det skedde som bekant under dagens lopp.

Mot slutet av sammanträdet informerade jag partiledarna genom att ställa frågor till rikspolischefen om att det inte var klart att Holmér var beredd att ingå i en sådan organisation.

Anders Björck: Fick Holmér igenom någon förändring i den tänkta organisationen?

Ingvar Carlsson: Jag skulle inte uttrycka det på det sättet. Jag upplevde redan innan detta över huvud taget förts in i diskussionen att Hans Holmér inte trodde på denna organisation. På grund av de frågor som ställdes om organisationens uppläggning ville rikspolischefen och riksåklagaren fundera ytterligare innan de bestämde sig för att lägga fram ett definitivt förslag.

Anders Björck: Sammanträdde regeringen in corpore den här kvällen?

Ingvar Carlsson: Jag kallade till ett regeringssammanträde, och de statsråd som fanns i Stockholm var närvarande.

Anders Björck: Hade de synpunkter på den lösning som presenterades, och förändrades den med anledning av regeringssammanträdet?

Ingvar Carlsson: När partiledarna hade haft ett sammanträde med rikspolischefen och riksåklagaren tyckte jag det var rimligt att regeringens ledamöter, som skulle ta det slutliga ansvaret, inte skulle få informationen via massmedia. Det var en information till regeringen, men regeringen diskuterade inte och tog än mindre ställning till organisationsfrågan.

Bertil Fiskesjö: Regeringen hade en speciell kunskapare i spaningsledningen. Det har sagts att det egentliga motivet för att sätta in en man där var säkerhetsskäl. Jag föreställer mig att han skulle kunna rapportera om det som kom fram som skulle kunna föranleda ytterligare åtgärder för att förbättra säkerheten. Är det riktigt?

Ingvar Carlsson: Ja. Det vidtogs också sådana åtgärder. Man utökade bevakningen ibland och vidtog skärpta åtgärder t.ex. för medlemmar av regeringen, inklusive mig själv.

Bertil Fiskesjö: Nu är detta en mycket ovanlig anordning. Det finns väl inget tidigare exempel på något motsvarande.

Ansåg regeringen när det hade gått en tid att det fortfarande var lika nödvändigt att ha denne speciella rapportör?

Ingvar Carlsson: Det var under hösten vi informerades om att det skulle

kunna bli ett större tillslag där man skulle ta ett stort antal människor i förvar. Det skulle innebära en dramatisk förändring av säkerhetssituationen. Man var tvungen att överväga riskerna för fritagningsförsök, kidnapping och utpressningsförsök. Så som det utvecklades under hösten var säkerhetsfrågorna av utomordentligt stor betydelse. Vikten av att vi var informerade i förväg om eventuella åtgärder var naturligtvis alldeles klar.

Bertil Fiskesjö: Ni ansåg det alltså inte tillräckligt med dessa täta kontakter med polisledningen?

Ingvar Carlsson: Som vi bedömde det var det viktigt att vi snabbt informerades och att det aldrig rådde något osäkerhetstillstånd.

Bertil Fiskesjö: Var det alltså nödvändigt för att man skulle få kunskap om detta att ha någon som dagligen satt med vid sammanträdena?

Ingvar Carlsson: Det stämmer inte med min uppfattning att han dagligen satt med vid sammanträdena.

Bertil Fiskesjö: Han var väl ändå med vid flertalet sammanträden?

Ingvar Carlsson: Det stämmer. Jag tror det var mellan 60 och 70 procent.

Bertil Fiskesjö: Vi har ganska strikta regler i författningen om regeringens möjligheter att gripa in och dirigera myndigheters avgöranden vid tillämpningen av lag eller i fall som rör enskilda personer. Jag skulle vilja fråga hur mycket ni diskuterade de här bestämmelserna när regeringen slutligen grep in och såg till att ansvaret för den samlade utredningen lyftes upp till riksåklagaren och rikspolischefen.

Ingvar Carlsson: Det fördes diskussioner på denna punkt till att börja med i huvudfrågan: skulle man lyfta upp ansvaret på rikspolischefen och riksåklagaren? Det är en ovanlig åtgärd. Jag vill erinra om att man hade gjort ett sista försök att få parterna att lösa problemet. Sedan fattades beslutet. Vi ansåg att det var rimligt att i denna fråga ha en överläggning med partiledarna innan vi fattade beslutet. Då diskuterades det om rikspolischefen och riksåklagaren kunde fatta det beslutet på egen hand eller om regeringen borde göra det. Vi ansåg det vara en rimlig lösning att regeringen skulle fatta ett sådant beslut.

Jag tycker att detta är en sak som man bör överväga för framtiden. Vi ansåg det inte vara en alldeles given lösning, utan den diskuterades.

Bertil Fiskesjö: Det innebar såvitt jag förstår att regeringen grep in i tillämpningen av lagen. Normalt skulle den omorganisation som eventuellt kunde behövas ha gjorts av ansvariga myndigheter?

Ingvar Carlsson: Ja. Omorganisationen gjordes av ansvariga myndigheter. Men sedan man konstaterat att spaningarna efter den som mördat landets statsminister inte längre fungerade hade regeringen givetvis ett ansvar att se till att spaningsarbetet fungerade.

Man kan vara förvånad över att myndigheterna hamnar i den situationen, men när de hade hamnat där skulle regeringen icke ha uppfyllt sitt ansvar om den inte sett till på ena eller andra sättet att uppgiften flyttades upp på högsta nivå.

Bertil Fiskesjö: Får jag tolka det så att statsministern anser att det var ett sådant exceptionellt fall att det motiverade dessa åtgärder och att det inte skall betraktas som prejudicerande?

Ingvar Carlsson: Jag tycker det var ett exceptionellt fall. Jag hoppas att jag aldrig skall behöva uppleva motsvarande situation igen. Men det är en intressant fråga att diskutera – om man hamnar i en sådan situation i fortsättningen – om det skall fattas ett formellt regeringsbeslut eller om myndigheterna, dvs. rikspolischefen och riksåklagaren, skall ta över ansvaret. I den situation som vi var i bedömde vi efter hörande av partiledarna att det var rimligt att gå vägen över ett regeringsbeslut.

Anders Björck: Jag återgår till det som hände förra våren när man diskuterade en parlamentarisk kommission eller en juristkommission. Regeringen beslutade sig då – det fanns faktiskt avvikande meningar hos partiledarna – för att tillsätta en juristkommission under ledning av justitieombudsmannen Per-Erik Nilsson.

Anser statsministern att det är ett ämbete som regeringen förfogar över vad gäller utnämningar?

Ingvar Carlsson: Regeringen förfogar inte över det. Det hade varit delade meningar om huruvida man skulle ha en juristkommission eller en blandad jurist- och parlamentarikerkommission eller en rent parlamentarisk kommission. När regeringen bestämde sig för en juristkommission var syftet att visa extra respekt för riksdagen genom att be riksdagens ombudsman ta ansvaret. För mig var det fråga om att därmed visa respekt för riksdagen och förhoppningsvis skapa en bra övergång till den parlamentariska kommissionen.

Anders Björck: Borde man inte innan man vidtalade Per-Erik Nilsson ha vänt sig till den som faktiskt är arbetsgivare för honom?

Ingvar Carlsson: Jag förutsätter att den som blir tillfrågad talar med sin arbetsgivare om saken.

Anders Björck: Om det inte skedde innan utnämningen blev offentlig, handlade alltså vederbörande fel?

Ingvar Carlsson: Det är en sak som får klaras ut mellan arbetsgivaren och arbetstagaren i fråga.

Anders Björck: Statsministern anser inte att han innan Per-Erik Nilsson tillfrågades borde ha kontaktat arbetsgivaren, dvs. riksdagen?

Ingvar Carlsson: Jag har nog med mina egna anställda utan att lägga mig i vad riksdagens anställda gör.

Olle Svensson: Då kan vi lämna de två första punkterna.

Vi kommer sedan till frågan om överenskommelse mellan regeringen och affärsbankerna om medel till en stiftelse för forskningsändamål.

Ingvar Carlsson: Som åtminstone någon av de närvarande ledamöterna känner till är jag starkt intresserad av forskning. Jag tror att den har stor

betydelse för landets framtid. Jag har försökt på olika sätt att medverka till att forskningen skall få de resurser som behövs.

Som bekant har regeringen presenterat ett fortsatt treårigt forskningsprogram där vi tillför forskningen betydande resurser.

Det finns ett speciellt problem som har oroat mig under nu ganska lång tid, i varje fall ett par, tre år, nämligen att mycket av den utrustning och den materiel som institutionerna arbetar med är utsliten. Dessutom har det skett en snabb teknisk utveckling som i sig själv borde föranleda att man skaffar sig nya resurser.

Man diskuterar ofta nödvändigheten av att höja forskarnas och professorernas löner. Min erfarenhet är att deras arbetsmiljö i betydelsen goda resurser är minst lika viktig för att vi skall få behålla forskarna vid våra universitet och högskolor.

Skälen till att det nu har blivit en sådan ansamling i tiden av behov har att göra med att vi under den s.k. Erlanderska forskningseran gjorde stora satsningar på universitet och högskolor. Jag har uppriktigt sagt inte sett några möjligheter att i den budgetsituation vi har nu eller under överskådlig tid klara de engångsbehov som här finns. Samtidigt är det klart att om vi inte kan tillgodose de behoven, kommer det att verka menligt för forskningen. Det kommer att försämra industrins möjligheter att utvecklas och faktiskt även i sista hand de svenska bankernas situation.

När jag fick höra att det fanns ett intresse hos bankerna att ännu en gång medverka till satsningar på forskning kallade därför finansministern och jag till oss representanter först för affärsbankerna och sedan för sparbankerna och föreningsbankerna och ställde frågan, om de var beredda att medverka till en sådan engångssatsning. Föreningsbankerna och sparbankerna förklarade att man icke var det, medan affärsbankerna svarade positivt.

Anders Björck: När kom Ingvar Carlsson först i beröring med tanken att bankerna skulle göra en sådan donation?

Ingvar Carlsson: Det beror på vad Anders Björck avser med frågan. Jag informerades av finansministern efter hans hemkomst från Washington om ett samtal med SE-bankens företrädare Curt G. Olsson. Sedan kallade jag såsom väl är känt till ett sammanträde den 28 oktober 1986. Där väckte jag tanken att bankerna skulle överväga en insats till förmån för forskning av det slag man här har redovisat.

Anders Björck: Nämndes vid det sammanträdet någonting om den goda vinstutvecklingen i bankerna?

Ingvar Carlsson: Hade bankerna redovisat förlust, hade vi inte kommit på tanken att be dem avsätta några pengar. Det är klart att vinsterna fanns med i bilden.

Anders Björck: Jag förstår att det inte är så lätt att donera om man gör förluster, men min fråga gällde om statsministern i samband med sammanträdet den 28 påpekade att bankernas vinster hade varit ganska höga.

Ingvar Carlsson: Det fanns inte något hot om att vi på grund av det höga vinstläget skulle tvångsmässigt dra in resurser till samhället, om de inte

gjorde en sådan satsning. Något sådant hot framfördes inte. Det har företrädarna för bankerna också bekräftat.

Anders Björck: Sade Ingvar Carlsson någonting om de goda bankvinsterna när man den 16 december träffade föreningsbankerna och sparbankerna?

Ingvar Carlsson: Nej. Då redovisades det att vi hade haft en överläggning med affärsbankerna, och med hänvisning till den situation som också sparbankerna och föreningsbankerna befann sig i undrade vi om man var beredd att anslå pengar. Det var man som bekant inte.

Anders Björck: Så statsminisern kan garantera att han vid det sammanträdet över huvud taget icke talade om de goda bankvinsterna. Jag vill gärna ha det till protokollet.

Ingvar Carlsson: Vi talade om avsättning av en del av bankernas vinst – annars hade vi inte haft något sammanträde. Det väsentliga är att det icke fanns något hot att vi skulle vidta andra åtgärder om man inte frivilligt avsatte en del av dessa vinster till forskning. Något sådant hot fanns inte.

Anders Björck: Men statsministern kan ändå gå med på att han åtminstone vid det här tillfället talade om de goda bankvinsterna?

Ingvar Carlsson: Vi talade om att bankerna skulle ha glädje av att satsa en del på forskning.

Anders Björck: Lovade man vid det här tillfället, den 28 oktober, skattefrihet för bankerna?

Ingvar Carlsson: Nej, det lovade man inte. På den punkten hänvisade vi till skattemyndigheterna.

Anders Björck: Så statsministern kan garantera att Kjell-Olof Feldt inte sade vid sammanträdet att man skulle ordna med skattefrihet?

Ingvar Carlsson: Det gjordes inte. Det kan inte regeringen besluta om, utan det är skattemyndigheterna som avgör sådant. Man sade att man *kan* sådana här saker, så man behövde inte bekymra sig för det.

Anders Björck: Varför dröjde man från den 28 oktober till den 16 december med att kontakta och över huvud taget informera förenings- och sparbankerna? Utgick regeringen från att de skulle säga ja i och med att affärsbankerna sagt ja?

Ingvar Carlsson: Nej, det utgick vi inte från. Men Kjell-Olof Feldts, min och bankföreträdarnas almanackor stämde inte. Jag hade ingen möjlighet att boka in ett sådant sammanträde tidigare.

Anders Björck: Kontrollerade regeringen med bankinspektionen om det här var ett ändamål som ligger inom ramen för bankernas verksamhet?

Ingvar Carlsson: Nej.

Anders Björck: Vem handlade ärendet i statsministerns kansli? Eller handlades ärendet i finansdepartementet?

Ingvar Carlsson: Frågan har över huvud taget inte *handlagts* i regeringskansliet. Detta var inget ärende. Det har varit ett samtal.

Anders Björck: Såvitt jag förstår var statsministerns sakkunnige Odd Engström närvarande, och det var han som tog kontakt och ringde en del telefonsamtal. Är det alltså fel?

Ingvar Carlsson: Nej, men det kallar jag inte en handläggning av ett ärende i regeringskansliet. Jag uppvaktas dagligen av olika grupper och har många samtal. Då har jag ofta en handläggare med mig som hjälper mig att följa upp sådana ärenden och exempelvis för anteckningar. Men det är någonting helt annat när vi tar in ett ärende som skall beslutas i ett departement och föredras i regeringen. Något sådant handlade det inte om.

Anders Björck: Så i den mån det *var* ett ärende var det huvudsakligen finansdepartementet och inte statsrådsberedningen som var i beröring med det?

Ingvar Carlsson: Det gällde icke ett ärende. Jag var sammankallande, och vi diskuterade en fråga med bankernas företrädare. Det var icke ett ärende som handlades i finansdepartementet eller av statsrådsberedningen i den mening som Anders Björck avser.

Anders Björck: Så donationen på 600 miljoner var alltså inget ärende, utan bara ett samtal?

Ingvar Carlsson: Det blir förhoppningsvis en donation till forskningen som resultat av det samtalet, men det fattades icke något regeringsbeslut i frågan.

Anders Björck: Så Odd Engström hade i själva verket ingenting att göra med saken inom statsministerns kansli utom att han ringde några samtal?

Ingvar Carlsson: Han var med vid samtalet och har hjälpt mig att hålla kontakt med bankerna, och han var med vid presskonferensen.

Anders Björck: Har regeringen med anledning av vad som har hänt några planer på att initiera liknande donationer?

Ingvar Carlsson: Nej inte just nu.

Jag vill åberopa två tidigare exempel. Wallenbergstiftelsen och Crafoordstiftelsen gör utomordentliga insatser för svensk forskning. Samhället skall givetvis ha det grundläggande ansvaret, men vi vet att hur framgångsrikt budgetarbetet än är så finns det på marginalen oerhört angelägna behov exempelvis av byggnader och institutionsutrustning. De här donationsfonderna, från vilka universiteten har möjlighet att söka anslag, spelar en viktig roll. Skulle någonting liknande komma i framtiden, hälsar jag det med tillfredsställelse. Men regeringen har inte några bra uppslag. Om Anders Björck har det, så tar jag gärna emot dem.

Anders Björck: Jag har alldeles utmärkta uppslag. Man kan t.ex. göra en donation till kampen mot löntagarfonder. Jag hoppas att regeringen ställer upp lika beredvilligt på det.

Ingvar Carlsson: Jag kan försäkra Anders Björck att där finns det obegränsade resurser.

Anders Björck: Jag är inte säker på det. I varje fall behövs det en påfyllning också där.

Statsministern sade "inte just nu". Kan statsministern inte ge ett klart besked som gäller åtminstone denna mandatperiod ut?

Ingvar Carlsson: Vi kan tänka oss att en privatperson med stor förmögenhet kommer till mig och säger: "Jag har inga arvingar. Jag har mycket pengar. Jag tror på svensk forskning. Finns det möjlighet att på något bra sätt se till att mina pengar kommer svensk forskning till del?" Jag kommer då självfallet att tycka att det är positivt. Det skulle vara märkligt om en statsminister motarbetade det.

Anders Björck: I det läge som statsministern anger tar skatten ändå det mesta, så vederbörande har nog inte stort val.

Har regeringen någon avsikt att under innevarande mandatperiod ta ytterligare sådana initiativ som den gjort beträffande bankdonationen?

Ingvar Carlsson: Jag svarar inte på sådana hypotetiska frågor. Jag är här för att svara på vilka åtgärder vi har vidtagit med anledning av våra samtal med bankerna. Jag har angivit min principiella inställning, att det är bra med donationer till forskningen som komplement till universitetsforskningen. Längre än så kan jag inte gå.

Bo Hammar: När vi hade bankdirektörerna här för någon vecka sedan ställde jag frågan till dem, om en förutsättning för donationen var att bankerna skulle ha ett betydande inflytande över hur medlen används i högskolorna och för forskning. Åtminstone Curt G. Olsson svarade ett otvetydigt ja på den frågan – de andra direktörerna var kanske något mer diffusa, men jag tolkade dem ändå så att också de räknar med att bankerna kommer att ha inflytande över pengarna.

Nu laborerar man med de här medlen i den forskningspolitiska propositionen som om de skall gå till utrustning, även om det inte specificeras.

Jag vill fråga om det stämmer att donationen är villkorad till ett stort inflytande för bankerna.

Ingvar Carlsson: Med anledning av att jag redovisat behoven har jag fått frågor om hur man tar fram projekten. Jag har sagt att t.ex. forskningsrådsnämnden redan har en lång projektlista över önskvärda insatser som vi inte har kunnat finansiera. Forskningsrådsnämnden, som är ansvarig för att anskaffa tung utrustning, står i kontinuerlig kontakt med universitet och högskolor. Jag föreställer mig att det framför allt är sådant underlag som skall finnas tillgängligt när man fattar beslut om insatser.

Får jag tillägga att vi inte går in på något nytt område, utan det har funnits i varje fall två mycket betydande sådana här stiftelser. Jag följer noga de insatser de gör, och jag kan bara säga att jag från de utgångspunkter som en socialdemokratisk regering har att bevaka tycker det är bra insatser de gör.

Bo Hammar: Jag ställer frågan därför att det såsom du säkert känner till

pågår en omfattande debatt inom högskolor och bland vetenskapare och forskare om riskerna för att externa intressenter skall få allt större inflytande över vår undervisning och forskning. Som jag har uppfattat det har regeringen åtminstone delvis givit uttryck för farhågor i samma riktning.

Jag vill till att börja med få preciserat om du inte ser att det finns risker förknippade med denna utveckling. Det kan ju bli en icke önskvärd styrning genom att medel kommer från privata källor och forskningen inte finansieras med skattemedel.

Ingvar Carlsson: Jag tycker det är en viktig principiell fråga som Bo Hammar tar upp. Jag hade redan under min tid som utbildningsminister anledning att gå in i den diskussionen ordentligt.

Framför allt när det gäller uppdragsforskning måste man vara försiktig. När man accepterar uppdragsforskning måste man se till att den inte upptar en så stor andel av den totala verksamheten vid en institution att man förlorar en del av sin egen valfrihet. Man får inte hamna i den situationen att man inte anser sig ha råd att säga nej till uppdrag som man egentligen inte vill ha.

När det gäller utrustning, byggnader och materiel anser jag däremot att de risker som Bo Hammar nämner är mycket små, för att inte säga obefintliga.

Det kan hända på kort sikt att en investering prioriteras som skulle ha skjutits några år på framtiden vid en skattefinansiering, men vi saknar inte möjlighet att motverka det. När vi ser att bankpengar används för en investering som skulle ligga låt oss säga tre år längre fram i vår lista, kan vi med skattefinansierade medel desto snabbare göra en investering som vi vill ge prioritet 1.

Jag understryker vad jag sade i inledningen, att alternativet icke är att vi skattefinansierar en investering, utan alternativet är att dessa utrustningar eller lokaler icke kommer till stånd.

Bertil Fiskesjö: Det sköna trivs ju i många former, och det är naturligtvis en Gudi behaglig gärning att ge pengar till forskning, men ändå är det väl en ovanlig blomma som har odlats.

Statsministern refererade till att det finns andra stora privata fonder och stiftelser som ger pengar till forskning. Det är naturligtvis riktigt. Men det originella med denna anordning är väl att löftet om donation tillkom efter direkta överläggningar med regeringen.

Ingvar Carlsson: Det är riktigt att vi förde samtal med företrädare för bankerna, men det måste en regering ha rätt att göra. Annars blir regeringen allt väldigt isolerad.

Bertil Fiskesjö: Det kan jag hålla med om. Men den här anordningen skiljer sig ändå från vad som har varit vanligt tidigare.

Ingvar Carlsson: Jag tycker inte att vice talmannen skall vara så säker på det. Jag känner inte exakt till hur Wallenbergstiftelsen kom till, men det skulle förvåna mig mycket om inte Wallenbergfamiljen hade kontakter med regeringen. Wallenbergfamiljen hade genom åren mycket nära kontakter med sittande regeringar. Jag skulle kunna tänka mig att det varit så även med Crafoordstiftelsen, men det vet jag inte.

Jag vill bara säga att det inte är märkligt att man, när man gör så stora donationer, talar med regeringen och med statsråd. Det ser jag inte som någonting unikt. Det är ju fråga om en stor samhällsinsats. Jag kan mycket väl tänka mig att man innan man gör en sådan resonerar med den sittande regeringen eller kanske universitetskanslern. Det är fråga om en ekonomiskt mycket betydelsefull insats, och man är angelägen om att den skall komma till stånd på ett sätt som gör bästa möjliga nytta.

Bertil Fiskesjö: Nu hade bankerna såvitt jag förstår vissa förbehåll. Det första förbehållet var naturligtvis att stämmorna skulle godta förslaget. Det har redan förekommit viss opposition på en del stämmor.

Vidare har jag noterat att det stått i annonser om stämmorna att avsikten är att man skall ge medel till för industrin intressant forskning. Här finns det alltså en avgränsning. Skall man tolka det så att pengarna kommer att gå till tillämpad forskning eller till vad man brukar kalla utveckling snarare än forskning?

Ingvar Carlsson: Nej, det tror jag inte de kommer att göra. Pengarna kommer att gå också till institutioner som sysslar med grundforskning. Man har sagt att man vill satsa på ändamål som på något sätt kommer svensk industri och därmed även bankerna till godo. Visst kan det handla om satsningar på grundforskning.

Bertil Fiskesjö: Regeringen har alltså inga som helst möjligheter att styra detta annat än genom att redovisa listor över önskemål. En risk när satsningen är begränsad till ett litet antal banker är väl att man får en ytterligare förstärkning av forskningsinsatserna på orter som är förhållandevis välbeställda, medan andra har svårare att göra sig gällande.

Ingvar Carlsson: Nordbanken har sagt att den gärna vill göra regionala satsningar. Jag är inte säker på att Bertil Fiskesjö får rätt på den punkten.

Birgit Friggebo: Jag vill fråga om det är några andra företagsgrupper förutom bankerna som har närmats i detta syfte att få fram pengar till forskning.

Ingvar Carlsson: Vi gjorde ett försök med förnyelsefonderna. Det sades att de skulle kunna användas för forskningsinsatser. Det har skett internt i företag, men det har i mycket liten utsträckning varit satsningar direkt på institutioner. Jag tror det är något eller några enstaka projekt.

Om frågan gäller huruvida vi har närmat oss några andra grupper, är svaret nej.

Birgit Friggebo: Har man närmat sig andra företagsgrupper på liknande sätt som man gjorde med bankerna, att man kallat upp dem till överläggningar?

Ingvar Carlsson: Nej.

Birgit Friggebo: Då kan man fråga sig varför bankerna utvaldes för detta vällovliga syfte. Det är allmänt bekant att det har förekommit en diskussion under det gångna året om bankernas tillfälliga vinstökning. Alla vet också att de varit rädda för någon form av engångsbeskattning eller indragning. De hade fog för denna rädsla efter vad som hänt med pensionsförsäkringarna.

När man ställer upp två scenarier, vilket tror du är det riktigaste: att bankerna gjorde erbjudandet för att slippa beskattning och för att blidka regeringen eller att bankerna kallades till regeringen för att diskutera de här frågorna därför att regeringen i detta vällovliga syfte ville försöka utnyttja bankernas rädsla?

Ingvar Carlsson: Jag anser att man skall tro på bankernas företrädare när de säger att de icke har varit utsatta för någon påtryckning. Det bevisas alldeles påtagligt av att två av de tre bankgrupperna sade nej, och enligt vad jag vet har de som sade nej inte upplevt att de varit utsatta för påtryckningar.

Birgit Friggebo: Jag har icke nämnt ordet påtryckning. Tror du att de gjorde erbjudandet för att slippa beskattning i framtiden, eller kallade regeringen upp dem för att utnyttja deras rädsla?

Ingvar Carlsson: Jag är inte född bakom en lagård. Jag förstod vad frågan syftade till.

Birgit Friggebo: Jag är inte heller född bakom en vagn.

Gunnar Björck: Jag vet mycket litet om banker, och därför vill jag ställa några frågor – det är min egen grundforskning.

Vems är bankernas pengar? Är de aktieägarnas eller insättarnas?

Ingvar Carlsson: Det beror litet på konstruktionen. När det gäller sparbankerna kan man klart säga att de är insättarnas. När det gäller en affärsbank kan man diskutera en fördelning mellan dem som äger och dem som sätter in. Jag tror att inte ens en bankdirektör skulle vara beredd att exakt ange fördelningen mellan ägarna och insättarna.

Olle Svensson: Vi kan därmed lämna det avsnittet.

Då återstår ärendet om utnämning av verkschefer.

Ingvar Carlsson: Jag har inget behov av att göra någon inledning, men jag är beredd att svara på frågor.

Anders Björck: Regeringsformens 11 kap. 9 § stadgar bl.a.: "Vid tillsättning av statlig tjänst skall avseende endast fästas vid sakliga grunder såsom förtjänst och skicklighet."

Anser Ingvar Carlsson att regeringen har följt det grundlagsstadgandet vid utnämning av chefer för statliga verk och motsvarande myndigheter?

Ingvar Carlsson: Ja.

Anders Björck: Statsministern menar alltså att det inte har förekommit någon övervikt för personer med socialdemokratisk anknytning eller socialdemokratiska sympatier?

Ingvar Carlsson: Det är en helt annan fråga. Det kan skifta från tid till annan om det är flest borgerliga som utses till landshövdingar eller flest socialdemokrater. Utgångspunkten skall hela tiden vara att man utser den person som har den bästa kompetensen och är mest lämplig för uppdraget.

Anders Björck: Nu har den fråga jag aktualiserat inte gällt landshövdingar. I

det fallet finns det en speciell tradition, som jag är beredd att också diskutera, liksom vad avser ambassadörer. Frågan gäller uttryckligen generaldirektörer och motsvarande.

Statsministern anser alltså inte att det, exempelvis under perioden från 1982, då han haft ett avgörande inflytande på regeringen, förekommit någon snedbalans i utnämningar av politiker till hans eget partis fördel?

Ingvar Carlsson: Vi har utsett de personer som vi ansett mest kompetenta för uppdragen, men vi har inte undersökt eller fört någon statistik över vederbörandes politiska uppfattningar. Det är en principiellt viktig fråga, tycker jag.

Vi har alltså inte haft som utgångspunkt var vederbörande hör politiskt hemma, utan om han kan göra ett bra jobb.

Anders Björck: Men om det är en mycket kraftig övervikt för personer med socialdemokratiska sympatier på de här posterna – jag kan, om så önskas, räkna upp sådana – så finns kompetensen enligt statsministerns resonemang i det socialdemokratiska partiet?

Ingvar Carlsson: Då har det slumpmässigt under en period varit så att socialdemokrater varit bäst lämpade för uppdragen, men vi har icke utgått från den politiska uppfattningen, utan vi har bedömt kompetensen.

Anders Björck: Då är det en slumpmässighet som utmanar alla matematiska sannolikhetskalkyler.

Jag kan nämna några av dem som har utnämnts sedan 1982:

Allan Larsson, AMS
Carl Tham, statens energiverk
Bertil Zachrisson, postverket
Sven-Eric Nilsson, f.d. statsråd, kammarkollegiet
Lars Hillbom, SPK
Maj-Britt Sandlund, socialstyrelsen
Berit Rollén, AMU-styrelsen
Olle Göransson, trafiksäkerhetsverket
Carl Tham, SIDA
Odd Engström, RRV
Erland Ringborg, SÖ
Sivert Andersson, arbetarskyddsstyrelsen
Bert Ekström, SMHI
Lars Ag, byggnadsstyrelsen
Hans Löwbeer, bankinspektionen
Lennart Myhlbeck, statens räddningsverk
Kerstin Niblaeus, kemikalieinspektionen
Carin Beckius, statens institut för läromedelsinformation
Göran Löfdahl, statens kulturråd
Leif Andersson, presstödsnämnden
Arne Nygren, statens gruvegendomar
Claes Örtendahl, statskontoret
Ulf Larsson, kriminalvårdsstyrelsen.

Jag skulle kunna räkna upp fler. Anser statsministern att det här är tillfälligheter?

Ingvar Carlsson: Här nämndes Carl Tham. Jag kan försäkra Anders Björck att vi inte har utsett Carl Tham vare sig därför att han varit folkpartiets partisekreterare eller därför att han helt nyligen gått in i socialdemokratiska partiet. Under den period då han utsågs tillhörde han inte vårt parti.

Det första namnet var Allan Larsson. Jag vågar påstå att det är få utnämningar som är så populära inom näringslivet som Allan Larsson.

Men jag kan inte här diskutera personer som radades upp i ett stort antal. Jag måste i så fall få ett underlag för påpekandet att vi skulle ha utnämnt en person som icke är kvalificerad eller lämpad för posten.

Anders Björck: Då kan vi bortse från Carl Tham, men jag har räknat upp ett 20-tal namn med klart socialdemokratisk anknytning. Jag kunde räkna upp flera fall där anknytningen är mindre formell, eftersom vederbörande exempelvis inte varit socialdemokratisk riksdagsledamot. Men kan statsministern räkna upp ett 20-tal borgerliga politiker som har utnämnts under den här perioden?

Detta är ett systematiskt missbruk av utnämningsmakten.

Ingvar Carlsson: Vi gör inte bedömningar av vilka politiska uppfattningar som vederbörande har. Den stora majoriteten av de personer som utnämnts av socialdemokratiska regeringar är tjänstemän. Jag skulle kunna tänka mig att de flesta av de tjänstemännen har en borgerlig grundåskådning, men vi kontrollerar inte sådant.

Jag kan också tänka mig att företagsbegåvningar inom det borgerliga lägret i större utsträckning tar uppdrag inom det privata näringslivet, medan socialdemokratiska begåvningar av typ Allan Larsson finner det naturligare att arbeta inom den offentliga sektorn. Det kan vara en förklaring. Jag kan inte acceptera så svepande generaliseringar som Anders Björck gör sig skyldig till.

Anders Björck: Men statsministern har känt till att frågan skulle komma upp. Kan han räkna upp ett 20-tal borgerliga personer som antingen blivit erbjudna eller fått och accepterat tjänster?

Ingvar Carlsson: Det sitter här i salen på den borgerliga sidan en person som fått ett sådant erbjudande.

Anders Björck: Då har vi *en*. Kan statsministern räkna upp ett 20-tal fall? Här handlar det också om kvantitet.

Ingvar Carlsson: Nej, jag tänker inte göra någon sådan uppräkning. Jag har givit det svaret att vi har utnämnt personer som vi har ansett vara sakligt kompetenta. Den stora majoriteten av uppdragen inom den offentliga sektorn innehas av tjänstemän som icke rekryterats den politiska vägen men som jag skulle tro ofta har en borgerlig åskådning. Den saken undersöker vi icke.

Jag tror också det är alldeles klart att företagsbegåvningar inom det

borgerliga blocket går till den privata sektorn, medan det är naturligare för socialdemokrater att gå till den offentliga sektorn. Det kan också spela in.

Anders Björck: Har regeringen, där statsministern ju inte saknar inflytande, letat efter begåvningar på den borgerliga sidan, i den mån sådana finns, som skulle kunna komma i fråga för uppdragen?

Ingvar Carlsson: Ja. Vi ansträngde oss att nyligen hitta en lämplig innehavare av en viktig post och gick igenom ett stort antal namn, eftersom vi tyckte det var angeläget att få en viss typ av person. Då råkade det vara enbart borgerliga personer vi tillfrågade. Det gick till slut, men ett antal personer som tillfrågades var icke intresserade. Man kan också fundera på orsaken till det.

Anders Björck: Jag har räknat upp ett 20-tal namn med en klar socialistisk anknytning som under en mycket kort period har fått opolitiska poster – jag har alltså inte talat om landshövdingar och ambassadörer.

Anser statsministern att efter ett regimskifte en borgerlig regering utan någon som helst kritik från socialdemokratin kan starta en motsvarande utnämningsvåg och utnämna folk med borgerlig anknytning? Kommer det icke att möta kritik från socialdemokraterna?

Ingvar Carlsson: Vi kommer att bedöma varje fall för sig. Jag skulle i och för sig kunna börja diskutera utnämningar under borgerliga regeringar där jag ställer mig mycket tveksam till kompetensen, men jag gör inte det.

Anders Björck: Jag skulle också kunna diskutera kompetens – eller snarare brist på kompetens – hos personer som har utnämnts nu.

Anser statsministern att vi skall ha ett spoil-system i Sverige så att man byter en stor del av verkscheferna i samband med ett regimskifte? Det måste ju bli en fråga man ställer sig efter den här utvecklingen.

Ingvar Carlsson: Svar: nej.

Anders Björck: Så statsministern menar att man hittills uteslutande har tagit hänsyn till kompetens och ingenting annat?

Ingvar Carlsson: Vi har i varje särskilt fall bedömt vederbörandes kompetens och gjort utnämningen utifrån detta.

Anders Björck: Anser statsministern att regeringen skall lägga sig i tillsättandet av chefer för hel- eller halvstatliga företag?

Ingvar Carlsson: Det sköts praktiskt taget helt av styrelserna för företagen. Det tycker jag är den principiellt riktigaste linjen, och det är också det vanligaste.

Om Anders Björck fortsätter att leta efter politiska åskådningar tror jag han kommer att hitta mycket få med en socialdemokratisk uppfattning. Det bestyrker den tendens jag uttalat tidigare.

Anders Björck: Under det senaste året har två socialdemokratiska riksdagsmän blivit chefer för sådana företag: Kurt Hugosson och chefen för Vin- och

Spritcentralen. Har statsministern någon gång deltagit i beredningen av ärenden om tillsättande av chefer för hel- eller halvstatliga företag?

Ingvar Carlsson: Det förekommer fortfarande utnämningar som inte beslutas av styrelsen utan av regeringen, framför allt om Anders Björck avser den industriella sektorn, vilket jag först trodde.

När det gäller Kurt Hugosson har jag icke blivit tillfrågad. Såvitt jag vet hade styrelsen enhälligt föreslagit Hugosson.

Anders Björck: Statsministern hade heller ingenting med utnämningen av hans företrädare att göra?

Ingvar Carlsson: Utnämningen av Ove Rainer var styrelsens beslut. Hur styrelsen bestämde sig för Ove Rainer vet jag inte, men att han var en i hög grad kompetent person råder det inget tvivel om.

Anders Björck: Deltog statsministern aktivt i det beslutet?

Ingvar Carlsson: Nej, det gjorde jag inte.

Anders Björck: Jag har ett brev från Ove Rainer – – –

Olle Svensson: Den frågan har vi granskat en gång.

Anders Björck: Ordföranden har själv tagit upp granskningsfrågor som t.o.m. varit slutgranskade. Men om inte statsministern vill svara på frågan och höra beviset – – –

Ingvar Carlsson: Ove Rainer besökte mig vid ett tillfälle och önskade få en befattning inom den statliga sektorn. Det har jag vidarebefordrat till den dåvarande statsministern. Men jag hade icke varit med om att tillsätta Ove Rainer vid Svensk Bilprovning.

Anders Björck: Då kan jag inför ett annat forum tala om vad statsministern verkligen sade, eftersom jag har beviset här.

Anser statsministern att det skall förekomma någon form av proportionell fördelning mellan politiska partier vid rent politiska utnämningar – dit hänför jag i viss utsträckning landshövdingeutnämningar?

Ingvar Carlsson: Inte proportionell fördelning. Forfarande skall gälla att man skall välja en kompetent person. Det händer naturligtvis att statsministern eller civilministern blir uppringd av någon partiledare som stöter på om att man har en kandidat, och då lyssnar vi på partiledaren.

Anders Björck: Ingvar Carlsson sade i Expressen den 8 augusti 1986: "Vi har varit mer generösa mot våra politiska motståndare än de borgerliga regeringarna var på sin tid."

Anser Ingvar Carlsson att det är ett uttalande som han kan stå för?

Ingvar Carlsson: Det gällde landshövdingar. Vi har utnämnt relativt sett fler borgerliga landshövdingar än de borgerliga regeringarna utsåg socialdemokratiska.

Anders Björck: Så det syftar inte på utnämningen av verkschefer?

Ingvar Carlsson: Jag kommer inte ihåg hur frågan var formulerad, men detta gäller i varje fall beträffande landshövdingar.

Olle Svensson: Jag tackar statsministern för att han kommit till oss. Det har varit bra för oss att han med sina muntliga svar har kompletterat vår skriftliga dokumentation i ärendet.

Konstitutionsutskottets utfrågning av generaldirektör Maj-Britt Sandlund, avdelningschef Gunnar Wennström, tf. byråchef Leif Bolander och avdelningsdirektör Jan Hjelmstedt, socialstyrelsen, angående regeringens kontroll av förverkligandet av gällande planer för hälso- och sjukvården i krig, den 2 april 1987

KU 1986/87:33
Bilaga A 22

Olle Svensson: För att få en komplettering av vårt skriftliga material om hälso- och sjukvård i krig har vi i samråd med den som anmält ärendet, Gunnar Biörck i Värmdö, bett om ett samtal. Jag hälsar er välkomna till utskottet. Enligt den praxis vi följer i utskottet lämnar jag först ordet till dem vi inbjudit. Ni känner ju till vad vi önskar veta.

Maj-Britt Sandlund: Vi är inom socialstyrelsen tacksamma för att ha fått tillfälle att inför konstitutionsutskottet redovisa hur vi ser på beredskapsläget i stort och förutsättningarna för att höja beredskapen inom hälso- och sjukvården.

Socialstyrelsen är ju centralt ansvarig myndighet på detta område. Det är glädjande att statsmakterna i de två senaste försvarsbesluten särskilt har markerat hälso- och sjukvårdens betydelse för totalförsvaret. Inte minst gäller det uthålligheten vad gäller sjukvårdsmateriel och läkemedel.

Emellertid tror jag att alla vi inom socialstyrelsen som arbetar med beredskapsfrågorna är ense om att det har tillskapats ett ganska komplicerat beslutssystem i och med att riksdagen har överflyttat ansvaret på de 26 sjukvårdshuvudmännen. Den ram som anvisades för innevarande försvarsperiod har nu varit föremål för förhandlingar mellan statens förhandlingsnämnd och de 26 sjukvårdshuvudmännen. Det har inneburit att socialstyrelsen i mångt och mycket har fått inta en avvaktande hållning vid sidan av förhandlandet. Det är också uppenbart att förhandlingarna dragit ut på tiden mer än man kanske hade räknat med.

Det viktigaste att få diskutera i dag är enligt min mening beslutssystemets effektivitet. Inför den fortsatta diskussionen tror jag det vore värdefullt att få en bakgrund till hur beslutsprocessen har utformats sedan 1979. Avdelningsdirektör Hjelmstedt har en tidtabell över de viktigaste besluten inom det området.

Jan Hjelmstedt: Jag skall belysa försörjningsberedskapen.

Redan i mars 1979, alltså före riksdagsbeslutet 1981 om att ansvaret skulle överflyttas till sjukvårdshuvudmännen, gav regeringen ett uppdrag till statens förhandlingsnämnd att förhandla med landstingskommunerna om deras medverkan i hälso- och sjukvårdens försörjningsberedskap. I oktober 1983 resulterade de förhandlingarna i två principöverenskommelser. Den ena gäller sjukvårdsmateriel av förbrukningskaraktär, och den andra gäller varaktig utrustning.

De viktigaste punkterna i principöverenskommelsen beträffande sjukvårdsmateriel är att: 1) Överenskommelsen gäller under perioden 1983/84–1986/87, alltså till innevarande budgetårs utgång. 2) Det skulle upprättas en plan för vilken materiel som landstingen skall överlagra för beredskapsändamål. 3) Landstingsförbundet åtog sig att samordna landstingens medverkan. 4) För landstingens medverkan skall enligt överenskommelsen utgå dels en engångsersättning, dels en driftsersättning till resp. landsting. – Därutöver ersätter staten landstingen för den sjukvårdsmateriel som upphandlas och omsätts för statens räkning.

Vad beträffar den varaktiga utrustningen innefattade principöverenskommelsen att en första etapp skulle omfatta tre landsting. Dessa landsting skulle inventera såväl sin egen fredsutrustning som den beredskapslagrade utrustningen som staten lagrar enligt nuvarande ordning genom socialstyrelsens försorg. Slutligen skulle Landstingsförbundet genomföra arbetet med den varaktiga utrustningen.

Jag går sedan in på överenskommelserna om sjukvårdsmateriel. Redan 1980 startade viss försöksverksamhet i fyra landsting med ett mindre sortiment i form av fyra artikelgrupper. 1983 träffades sedan principöverenskommelsen som jag talade om. 1984 kom det första avtalet, alltså ungefär ett år efter principöverenskommelsen. De första avtalen gällde BD, F, E, K och T landsting, varav BD landsting redan hade varit med i försöksverksamheten. De nya landstingen var alltså F, E, K och T.

De första ersättningarna för upphandlad sjukvårdsmateriel fick de fyra landstingen i juni 1985. Avtalen är så konstruerade att socialstyrelsen är ålagd att utbetala ersättningarna efter hand som Landstingsförbundet levererar räkningar. Genomsnittligt har våra utbetalningar skett en månad efter det att vi har fått räkningarna. Förseningen beror därför inte på socialstyrelsen utan ligger på andra ställen i maskineriet. Det senaste avtalet, som träffades i januari 1987 med Gotlands läns landsting, är för övrigt formellt ännu inte godkänt av regeringen.

Läget vid utgången av mars 1987 är att fyra sjukvårdshuvudmän ännu inte har kommit in med någon räkning på upphandlad materiel, nämligen X, U, Y och I landsting/kommun.

De utbetalningar som hittills gjorts som ersättning för upphandlad sjukvårdsmateriel belöper sig till 50 milj. kr. t.o.m. mars 1987, fördelade på budgetåret 1984/85 med 7 miljoner, 1985/86 med 27 miljoner och 1986/87 hittills med 16 miljoner. Vidare har vi utbetalat 21 miljoner som engångsersättning, dvs. totalt 71 miljoner. Av de 116 miljoner som avtalen totalt uppgår till har således hittills utbetalats 50 miljoner.

Detta är några fakta beträffande sjukvårdsmaterielen.

Den andra principöverenskommelsen, om varaktig utrustning, slutfördes som en första etapp på det sättet, att Landstingsförbundet gjorde en avrapportering i juni 1985. Sedermera träffades ett nytt avtal mellan staten och Landstingsförbundet om en andra etapp. Denna har avrapporterats i december 1986. Arbetet har emellertid ännu inte lett till något avtal med enskilda landsting om övertagande av ansvaret för den varaktiga utrustningen.

Gunnar Wennström: Det är två frågor som konstitutionsutskottet har uppmärksammat, nämligen ledningsförhållandena och avtalet med landstingen. Jag tänker här beröra ledningsförhållandena och därvid återigen ta upp historiken.

Som en följd av diskussionerna under 1970-talet om en förändring av ledningen av hälso- och sjukvården i krig med en decentralisering till landstingen redovisades år 1978 utredningen USIK – utredning om sjukvården i krig. Samma år började vi i socialstyrelsen analysera ledningsförhållanden på den regionala nivån. Vi hade en arbetsgrupp som studerade denna fråga med utgångspunkt från den västsvenska regionen och dess regionala ledning.

År 1980 framlades en proposition med anledning av USIK, som ledde till riksdagens beslut om landstingens ansvar för hälso- och sjukvård i krig. Efter att ha gjort nyssnämnda regionala undersökning tog vi kontakt med landstingen och startade en arbetsgrupp som skulle analysera konsekvenserna av den lagstiftning som infördes. Vi redovisade i en skrivelse till berörda myndigheter och organisationer påbörjandet av dessa analyser och tog fram en PM i ärendet. Vi bildade en intern arbetsgrupp jämte en referensgrupp. Riksdagsbeslutet fattades 1981.

Jag vill markera att vi inom SoS redan innan det formella beslutet om ändrat ansvar för hälso- och sjukvården i krig fattades ville förbereda oss så att ledningsförhållandena kunde klaras upp när beslutet trädde i kraft 1981.

Vi hade flera sammanträden med referensgruppen. I denna ingick Landstingsförbundet. Landstingsförbundets representant satt med i referensgruppen och deltog i överläggningarna.Vi fick en slutrapport från arbetsgruppen för Västsverige i slutet av 1981. Referensgruppen lade fram ett förslag i januari–februari 1982. Det var då som Landstingsförbundet inte ville teckna samråd med anledning av våra förslag till föreskrifter och allmänna råd. Detta har riksdagsledamoten Biörck åberopat i tidigare sammanhang.

Från den utgångspunkten skrev SoS i maj 1982 till regeringen och bad om regeringens bemyndigande att få gå ut med föreskrifter och allmänna råd om ledningen av hälso- och sjukvården i krig. RRV avgav yttrande i ärendet i mars 1983. I juni 1983 bemyndigade regeringen socialstyrelsen att utge föreskrifter och allmänna råd i den nu aktuella frågan i huvudsaklig överensstämmelse med styrelsens förslag men med beaktande av vad RRV anfört. SoS gav ut sådana i september 1983.

Därefter har samarbetet med enskilda landsting fungerat väl. Vi har haft diskussioner med de enskilda landstingen om ledningsorganisationen. Vi har också haft utbildning och övningar i överensstämmelse med föreskrifterna och de allmänna råden. Vi har en känsla av att det fungerar bra nu. Det var emellertid ett väldigt gnetande innan vi kom till skott, och vi upplevde förseningen som obehaglig. Men nu löper kontakterna bra, och vi hoppas att de skall göra det också i fortsättningen med tanke på det samarbete som SoS räknar med att behöva ha med landstingen, om nu riksdagen fattar det försvarsbeslut som är skisserat i totalförsvarspropositionen.

Maj-Britt Sandlund: Får jag komplettera historiken över ledningsförhållandena med att säga att här inbegrips även utbildning och övningar.

Gunnar Biörck: Jag känner mig närmast överväldigad av föredragningen. Jag skall be att få något redogöra för varför jag har ställt frågorna.

Jag har under en följd av år interpellerat försvars- och sjukvårdsministrar om sjukvårdsberedskapen i krig, eftersom det har varit uppenbart att den varit dålig. Senast nu hände det i höstas, då Roine Carlsson smet undan svaret, men jag skall inte förebrå honom för det.

Nu har det kommit fram ett kommittébetänkande och regeringens proposition 95 om totalförsvarets fortsatta utveckling. Där förefaller det mig som om man successivt höjt buden. Det är något som jag inte riktigt kan överblicka, eftersom det är omöjligt att hålla den sifferexercis i huvudet som vi just har fått del av.

Vad konstitutionsutskottet granskar är ju regeringen och inte socialstyrelsen. Å andra sidan har socialstyrelsen varit den myndighet som hittills har burit ansvaret i fred för krigsförberedelserna på detta område. En känsla jag har haft under många år när jag följt utvecklingen på området är att bromsarna har funnits i landstingsvärlden och inte i socialstyrelsen. Jag frågar därför de närvarande, i vilken utsträckning de förseningar som oavbrutet har uppstått kan återföras på ett motstånd inom landstingsvärlden och i vilken utsträckning de möjligen kan återföras på någon segdragning hos regeringen. Landstingsvärlden rår ju vi i konstitutionsutskottet inte på, men regeringen skall vi hålla ögonen på.

Att jag inte har bett något av de berörda statsråden att inställa sig i konstitutionsutskottet beror på att jag har bedömt att den verkliga sakkunskapen på området finns i socialstyrelsen och dess närmaste omgivning. En av de frågor som jag vill ställa innan jag tar upp frågan om regeringens ansvar är vilken kontakt som har funnits mellan regeringarna och socialstyrelsen beträffande sjukvårdsberedskapen i krig. Har regeringen fortlöpande hållit sig underrättad om läget och – i så fall – är det socialdepartementet eller försvarsdepartementet som ni har haft mest kontakt med och nytta av, eller är det statens förhandlingsnämnd som har varit er närmaste medarbetare?

En av de frågor som inställer sig, kanske inte i nuläget, eftersom Gunnar Wennström säger att det är ganska bra, men under hela den sorgliga procedur som har förevarit, är om landstingen åberopat sig på begränsningskungörelsen. Har begränsningskungörelsen spelat en stor roll för att möjliggöra denna segdragning?

Om det inte är så, vad är det då för mekanismer – utöver en allmän mänsklig tröghet – som har varit med i spelet? Nu plötsligt upptäcker ju försvarskommittén, och efter vad jag förstår även regeringen i proposition 95 om totalförsvarets fortsatta utveckling, att det gäller att heja på så att man hjälpligen kommer i takt med de anskaffningar och anordningar som man sedan länge har vetat att man behöver.

ÖCB-bulletinen för februari 1987 skriver med stora bokstäver att sjukvårdsberedskapen är totalförsvarets svagaste sektor. Jag kan nöja mig med detta för ögonblicket, om generaldirektör Sandlund eller någon av hennes medarbetare vill kommentera läget, som för mig såsom läkare och riksdagsman är bekymmersamt.

Maj-Britt Sandlund: Vi slår vakt om huvudprincipen, att den som har ansvar för en verksamhet i fred också skall ha det ansvaret i krig. Det är den som låg till grund för riksdagens beslut 1981, då ansvaret för beredskapsplanläggningen överfördes från länsstyrelserna till landstingen.

Samtidigt innebär detta att man får ett mer komplicerat beslutssystem i och med att staten via statens förhandlingsnämnd måste förhandla med var och en av de 26 sjukvårdshuvudmännen.

En fråga som jag har ställt mig inför den nya försvarsperioden är om det skulle kunna finnas något enklare system som möjliggör en snabbare beredskapshöjning. Som Jan Hjelmstedts föredragning visade har faktiskt räkningar kommit in bara på 50 miljoner av de totalt 115 som är anvisade för innevarande försvarsperiod. När jag träffar mina kolleger på den militära sidan frågar de om behoven inte är större och om vi har svårt att göra av med pengarna till ett så viktigt område. Då har jag att hänvisa till att socialstyrelsen tyvärr inte kan påverka snabbheten i beredskapsuppbyggnaden särskilt mycket, eftersom regeringen har överlåtit förhandlingsuppdraget på statens förhandlingsnämnd.

Vi har föga insyn i det förhandlingsarbetet. Det har för övrigt föranlett mig att ganska nyligen ta kontakt med chefen för statens förhandlingsnämnd och begära att vi skall få en rapport om situationen bl.a. på detta område – förhandlingsnämnden förhandlar ju även på en rad andra områden som berör socialstyrelsens verksamhet. Det råkar falla sig så att vi i dag kl. 13 skall infinna oss på förhandlingsnämnden, och vi hoppas då få litet bättre insyn. Men detta visar att det har varit en trög beslutsprocess.

Som bekant har regeringen beslutat inrätta en delegation för frågor som rör hälso- och sjukvård m.m. i krig. Regeringen konstaterar själv i propositionen att beredskapen i fråga om försörjning med såväl sjukvårdsmateriel av förbrukningskaraktär som läkemedel främst för den civila sjukvårdens behov fortfarande ligger på en oacceptabelt låg nivå. Det konstaterandet instämmer vi självfallet i. Det har också kommit till uttryck i den programplan som socialstyrelsen lämnat till försvarskommittén.

Nu kommer alltså en särskild delegation att inrättas för det här ändamålet inom socialdepartementet. Den skall verka både i fred och i krig. Den skall inte bara vara ett informationsorgan, utan den skall ta ställning till hälso- och sjukvårdens beredskapsförberedelser, heter det i beslutet. Syftet är att delar av delegationen i krig skall övergå till att utgöra ett stabsorgan inom socialdepartementet med uppgift att bereda regeringens beslut om hälso- och sjukvård. Det framgår av sammansättningen att även socialstyrelsen kommer att få vara med där, liksom sjukvårdshuvudmännen och myndigheterna på den militära sidan med ÖB i spetsen. Jag hoppas att tillkomsten av det organet skall innebära en effektivisering av den centrala ledningen och en samordning av beredskapsförberedelserna.

Jag kan i sammanhanget nämna att socialstyrelsen har ett eget beredskapsråd, sammansatt på ungefär samma sätt som den nya delegationen. Vi har nyligen utsett nya ledamöter. Jag har själv tagit över ledningen av rådet. Med anledning av att det nya organet nu skall inrättas i socialdepartementet har vi ställt oss frågan, om vi möjligen skall organisera vårt samråd med det övriga

totalförsvaret på ett annat sätt och möjligen knyta det direkt till verkets beredskapsbyrå.

Jag har för kort tid bakom mig för att kunna besvara de andra frågorna, i vad mån kontakterna med försvarsdepartementet och med socialdepartementet har varit till fyllest eller kunnat leda till en segdragning. Jag tror emellertid att Gunnar Wennström kan besvara de frågorna.

Gunnar Wennström: Jag börjar med den principiella fråga som Gunnar Biörck har väckt om landstingsvärldens inställning till beredskapen.

Vi upplevde tidigare en positiv inställning hos landstingen för beredskapsfrågorna. Dessa har emellertid under de senaste åren hamnat i en diskussion om kostnadsfördelningen mellan stat och kommun. Beredskapsinsatserna har alltså kommit att påverkas av diskussionerna om vem som skall betala vad. Det är väl också därför man har hamnat i en detaljreglering i avtalen om fördelningen av kostnaderna och om statens bidrag till landstingen. Statens förhandlingsnämnd har tagit fram avtalen. Vi tycker själva att vi inte har fått insyn och inte fått möjlighet att påverka besluten utifrån de beredskaps- och medicinska aspekter som vi har att bevaka. Det är kanske också detta som har gjort att förhandlingarna har dragit så långt ut på tiden. Alla utgår från att kostnaderna för krig skall bäras av staten. I övrigt ankommer det enligt ansvarsprincipen på landstingen att svara för förberedelserna för den civila hälso- och sjukvården i krig och även för katastrofer i fred.

Våra kontakter har av konstitutionella skäl främst varit riktade mot socialdepartementet. Vi har normalt goda sådana. Vi har därvid givetvis försökt påtala den oro och osäkerhet som vi känt med anledning av det långdragna förhandlingsarbetet. Vi har naturligtvis också tagit kontakt med statens förhandlingsnämnd. Vi har emellertid inte varit direkt involverade i och har inte heller haft insyn i förhandlingarna. Gunnar Biörck nämnde begränsningskungörelsen. Den långa förseningen mellan 1981, då riksdagen fattade beslut om hälso- och sjukvården i krig, och september 1983 har naturligtvis varit till förfång för uppbyggnaden av den nya beredskapsorganisationen inom landstingsvärlden. Att Landstingsförbundet stoppade förslaget om föreskrifter och allmänna råd om ledningen av hälso- och sjukvården i krig och ville att man skulle föra över förslaget till regeringen hade naturligtvis ekonomiska aspekter. Den nya ledningsorganisationen har ekonomiska konsekvenser, som landstingen enligt sin mening inte fått täckning för. Bakgrunden till att begränsningskungörelsen utnyttjades och påverkat segdragningen är således även att hänföra till den oklarhet som man ansåg fanns kring det ekonomiska ansvaret för stat och för kommun.

Gunnar Biörck: Jag tackar för de upplysningarna. De visar bara vad man hela tiden haft på känn, nämligen att det här är en "geggamoja" i vilken diverse personer på båda sidor stampar.

Jag tycker det är verkligt skandalöst att det har fått utveckla sig på det här viset. Jag vill inte göra socialstyrelsen ansvarig för det. Jag tror ingenting blir bättre av att man staplar en ny instans – det nya rådet, som för övrigt beskrivs i regeringens proposition nr 95 – ovanpå alla andra instanser. Vad man skulle behöva vore en general eller amiral som tog befälet och såg till att det fungerade.

Jag tycker det är en skrämmande bild som målas upp. Samtidigt sägs det på olika håll i försvarsutredningen – och jag undrar om inte Roine Carlsson har viskat om det – att detta är ett av de mest försummade områdena i det svenska försvaret.

Det är svårt för konstitutionsutskottet att ställa någon enskild ledamot av regeringen till svars. Man vet liksom inte om det gäller socialministern eller försvarsministern. Det skulle vara intressant att höra vilket av dessa departement som ni tycker har visat det minsta intresset för denna sak. Att gå in i detaljer här är nästan omöjligt. Jag har sett efter i försvarspropositionen vad man begär, och enligt vad jag kan förstå har man successivt ökat antalet miljoner som skall komma denna del av försvaret till godo. Det är möjligt att jag kan få någon belysning av frågan.

Olle Svensson: Frågan gäller alltså med vilka departement kontakt har hållits.

Maj-Britt Sandlund: Under de ett och ett halvt år som jag har varit chef för socialstyrelsen har vi haft kontakter med båda departementen för resonemang om beredskapsfrågor.

Jag har varit med på beredningar i socialdepartementet där vi diskuterat framför allt organisationen av vår beredskapsbyrå. En viktig roll i den här verksamheten spelar faktiskt beredskapsbyrån. När avtalen väl är klara kommer vi förhoppningsvis att kunna öka vår aktivitet. Vi håller på att omorganisera byrån. Jag hoppas att det skall medföra att vi kan få ett större genomslag ute i landstingen av de många miljonerna som glädjande nog kommer att ställas till hälso- och sjukvårdens förfogande.

Jag har också kontakter med försvarsdepartementet genom att jag är ledamot av totalförsvarets chefsnämnd, som är ett organ för samordning inom totalförsvaret. Så sent som i måndags var hela chefsnämnden på besök i övre Norrland, och där fick vi en redovisning av beredskapsläget för hälso- och sjukvården i krig. Där fick jag en illustration av trögheten i det system vi nu har på detta område. Civilbefälhavaren upplyste att ett av landstingen, nämligen Västerbottens läns landsting, vägrade att ställa upp i de totalförsvarsövningar som skulle hållas därför att man inte hade utlovats någon ersättning för samtliga kostnader för att delta i övningen. Däremot ställde Norrbottens läns landsting upp utan vidare. Det räckte att ett landsting inom civilområdet bromsade. Det är hela tiden fråga om vem som skall betala, och därför blir det så trögt.

Jag har ställt frågan till mina medarbetare om det kommer att bli likadant med de nya miljonerna, att det skall förhandlas med varje enskilt landsting om varenda krona. Jag hoppas vi skall kunna effektivisera systemet och att det nya organet kan medverka till att man får en större förståelse för dessa frågor i landstingen.

Gunnar Wennström: Det vore väl förmätet av oss att gå in i regeringskansliet och föreskriva vad som skall göras där. Vi uppfattar våra kontakter med socialdepartementet som kontakter med regeringskansliet.

Sedan konstaterar vi att man med den nya organisationen för överstyrelsen för civil beredskap har stärkt samordningen på myndighetsplanet. Utgångs-

punkten är att det också härutöver skall bli en starkare samordning av totalförsvaret inom regeringskansliet.

Gunnar Biörck: Jag tycker att detta har varit en ändamålsenlig uppvisning av hur det verkligen står till i denna fråga med ett tredubbelt huvudmannaskap: socialdepartementet, försvarsdepartemenet och Landstingsförbundet. Jag kallade det förut för geggamoja, och det är vad jag fortfarande tycker att det är. Som gammal läkare och militärläkare känner jag mig utomordentligt illa berörd av det sätt på vilket frågan har hanterats. Detta riktar sig icke mot generaldirektör Sandlund utan mot att man under en följd av år har tillåtit att verksamheten försumpats.

Gunnar Wennström säger att överstyrelsen för civil beredskap nu är överordnad beredskapsmyndighet. Det är alltså i dess egen bulletin som det sägs att sjukvårdens försörjningsberedskap är totalförsvarets svagaste sektor. Jag vet att de av mina kolleger som över huvud taget spekulerar över de här frågorna är förtvivlade.

Under årens meningsutbyte med försvars- och socialministrar har jag också diskuterat med Karin Ahrland. Jag slutade med att säga: "Ta befälet, Karin Ahrland!" Det gjorde hon emellertid inte. Finns det någon här som är beredd att ta befälet och säga att så här kan det inte få fortsätta?

Olle Svensson: Slutsatserna får vi dra efteråt.

Anita Modin: Det tog fyra och ett halvt år, från mars 1979 till oktober 1983, att få en principöverenskommelse. Jag är medveten om att det har varit skifte på generaldirektörsposten, men kanske kan någon annan berätta om man under den tiden har försökt komma ur denna – som Gunnar Biörck kallar det – försumpning. Även om man har bytt generaldirektör verkar fyra och ett halvt år vara en otroligt lång tid.

Jan Hjelmstedt: Regeringen gav 1979 uppdraget till statens förhandlingsnämnd, alltså inte till socialstyrelsen. Det man kom fram till efter fyra och ett halvt år var alltså en principöverenskommelse. Efter principöverenskommelsen måste sedan avtal slutas med varje enskild sjukvårdshuvudman. Det första kom till stånd i oktober 1984 och det sista i januari 1987. Varje enskilt avtal måste sedan godkännas av regeringen efter att ha löpt igenom det statliga förhandlingsmaskineriet. Det sista avtalet är ännu inte godkänt.

Anita Modin: Har man bara suttit och väntat under hela denna långa tid, eller har man gjort någonting för att försöka påskynda gången? Även om det var statens förhandlingsnämnd som förhandlade, måste väl någon ha reagerat mot att det tog så lång tid.

Gunnar Wennström: Vi satt inte med armarna i kors. Vi ägnade oss åt frågor om både den tunga, varaktiga utrustningen och framför allt den förbrukningsmateriel som landstingen skulle lagra.

Under tiden försökte vi påverka både regeringen via socialdepartementet och statens förhandlingsnämnd att påskynda förhandlingsarbetet. Det gjorde vi muntligen. Vi agerade på olika sätt. I vilken mån vi lyckades vet jag inte. Jag kan inte bedöma om det eventuellt skulle ha tagit längre tid om vi inte hade agerat.

Vad gäller läkemedel har vi ett hyggligt läge med tanke på de ekonomiska resurserna. Att vi skulle få ett bättre läge om vi hade större ekonomiska resurser är en sak för sig. Här finns bara ett Apoteksbolag, och förhandlingsmaskineriet är därför enklare.

Vi har också arbetat med frågor om flergångsanvändning av engångsprodukter, om eventuell krigsproduktion i Sverige och om förberedelser för en sådan produktion som skulle stärka vår beredskap. På dessa områden har det förekommit en omfattande aktivitet.

Själva förhandlingsmaskineriet ansåg vi att vi inte kunde påverka. Det sköttes i en annan ordning. Som jag tidigare nämnt var vi inte med i förhandlingsapparaten. Vi hade inte insyn i den delen.

Nils Berndtson: Ansvariga inom hälso- och sjukvården larmade för ungefär tio år sedan om brister. Jag vet att även socialstyrelsen gjorde en del kritiska uttalanden. Det fördes fram kritik mot beredskapen på en del större sjukhus, bl.a. i Stockholm.

Jag vill höra hur ni ser på den tilltagande centraliseringen inom sjukvården. Mindre sjukhus läggs ju ner, och storsjukhus växer fram. Försvårar det planeringen av sjukvården i krig? Ökas samhällets sårbarhet även i det avseendet?

Jag hade också tänkt fråga om ni anser att hälso- och sjukvårdens försörjningsberedskap fått sin rättmätiga plats i försvarspropositionen, men av citatet om oacceptabelt låg nivå tycker jag mig kunna dra slutsatsen att det finns brister. Vad bör då göras?

Maj-Britt Sandlund: Jag vill först kommentera frågan om centraliseringen inom sjukvården. Det finns något olika tendenser. De verkligt stora sjukhusbyggenas epok är förbi. Socialstyrelsen och dåvarande civilförsvarsstyrelsen har verkställt en utredning om sjukvårdens säkerhet i krig. Denna utredning belyste just sårbarheten hos en del av våra stora sjukhus – man har valt Huddinge sjukhus som ett exempel och Sahlgrenska i Göteborg som ett annat. Där påvisas att de är mycket sårbara. Inte minst är de ofta lokaliserade på ett sådant sätt att de är sårbara. Det finns bl.a. länssjukhus som ligger nära flygbaser.

Å andra sidan innebär den utveckling som nu är på gång med en utbyggnad av välutrustade vårdcentraler ett mer vittförgrenat nät av sjukvårdsresurser. Vi har ungefär 800 vårdcentraler som täcker landets yta. Man kanske kan säga att sårbarheten minskas genom denna utbyggnad. Åtminstone för försvarsmaktens mindre förband är vårdcentralerna en viktig resurs.

På frågan, om hälso- och sjukvården får sin rättmätiga plats i försvarskommitténs förslag och i propositionen, tycker jag att vi kan svara ja. Det görs en relativt stor satsning nu på hälso- och sjukvårdssektorn jämfört med en del andra sektorer. Det är många som med avund ser på hälso- och sjukvården. Och därför är det desto viktigare att resurserna kommer till effektiv användning för att bygga upp beredskapen ute i landstingen.

Låt mig passa på att tillägga att det kan hända att min bild av den svenska landstingsvärlden ter sig dyster, men man skall veta att det här är en uppgift som är relativt ny för våra landsting och som tillkommit under den allra senaste tiden. Den utbildning av både politiker och tjänstemän som ägt rum

har väl inte hunnit få full genomslagskraft. Intresset för de här frågorna har väl heller inte hunnit bli så stort ännu, men jag tycker vi kan se glädjande tendenser.

En betydelsefull roll spelar enligt min mening våra civilbefälhavare och deras kanslier. De är ju samarbetspartners till landstingen inom resp. civilområde och fyller alltså en viktig funktion att få "skjuts" på verksamheten. I den nya struktur som vi arbetar med är det meningen att socialstyrelsen skall i mycket hög grad anlita civilbefälhavarna för att nå ut till huvudmännen. Jag hoppas att vi skall få en god draghjälp också från det hållet inför nästa period.

Nils Berndtson: Med tanke på försvarspropositionens beskrivning av resurserna skulle jag vilja få litet mer belyst i vilka avseenden man kan tala om en oacceptabelt låg nivå såsom generaldirektören gjorde i ett tidigare inlägg.

Maj-Britt Sandlund: Det var ett citat av vad försvars- och socialministrarna säger i propositionen. Uttalandet torde bl.a. ha sin grund i det underlag som socialstyrelsen lämnade till försvarskommittén.

De största svagheterna finns enligt min bedömning på materiel- och läkemedelssidan. Mina medarbetare får rätta mig om jag har fel, men uthålligheten är icke tillräcklig. Uthålligheten är alldeles för låg vad gäller t.ex. sjukvårdsmateriel för alla de operationsannex som måste upprättas. Dessutom finns inte utrustning för samtliga operationsannex.

Även när det gäller läkemedel är vi sårbara genom att vi är så importberoende. Det är samma orsak till att vi är så sårbara på materielsidan. Alla plastartiklar av engångskaraktär som används inom hälso- och sjukvården baserar sig på oljeprodukter och i det fallet är vi helt beroende av import. Det gäller exempelvis sådan väsentlig utrustning som suturmateriel, operationshandskar och injektionssprutor.

Jan Hjelmstedt: Regeringens förslag i propositionen ligger klart under det förslag vi har lämnat, men som generaldirektören sade ligger vi kraftigt på plus i förhållande till andra verksamheter inom totalförsvaret.

Gunnar Björck: Jag kan berätta om en lång lidandets historia när det gäller statens förhandlingsnämnd. Av alla statliga organ som jag har drabbats av har den utan tvekan varit det sämsta.

Här talades om sjukhusens sårbarhet. Jag råkade i går eftermiddag stöta ihop med förutvarande landshövdingen Hans Hagnell, som raskt omtalade för mig att sjukhusen utefter Norrlandskusten ligger i närheten av hamnar och oljedepåer, och det är ur olika synvinklar inte särskilt bra.

För att återvända till statens förhandlingsnämnd och landstingen vill jag säga att jag håller på att läsa sjukvårdsbilagan i försvarspropositionen utan att bli riktigt på det klara med hur de olika kostnadsnivåerna förhåller sig till varandra. Det var roligt att höra att ni ligger väsentligt över den nivå som tidigare föreslagits av olika utredningar. Jag får lyckönska er till det, även om det bara är hälften av vad som uppenbarligen behövs.

Jag vill emellertid fråga, om inte ett försvarsbeslut i riksdagen som följer propositionen på den här punkten också fortsättningsvis kan saboteras av landstingen.

Jag har sedan en sista fråga. Jag finner i försvarspropositionen att föredraganden är Bengt Lindqvist, medan väl Gertrud Sigurdsen i stort sett har svarat för dessa avsnitt tidigare. Finns det någon kommentar till detta förhållande?

Maj-Britt Sandlund: Jag känner inte till anledningen till att Bengt Lindqvist står som föredragande. Fru Sigurdsen har möjligen varit frånvarande.

Det vore förmätet av mig att uttala mig om huruvida det nya försvarsbeslutet med dess vidgade ram skulle kunna saboteras av landstingen vid nya förhandlingar, men man får hoppas att det inte blir så. Jag tror det inte heller. Jag tror att det växer fram en ansvarskänsla för detta område ute i landstingen om man hjälper till från alla håll.

Det nya organet ÖCB kan också innebära en förstärkning på den nationella nivån i det här avseendet. Jag har talat flera gånger med generaldirektör Gunnar Nordbeck om denna svaga länk i vårt totalförsvar. Han är ense med mig om att vi gemensamt måste ta ett ordentligt tag om de här frågorna. Vi måste gå ut till civilbefälhavarna och landstingen och marknadsföra beredskapsfrågorna på ett effektivare sätt.

Jag har också föreslagit ÖB, som är ordförande i totalförsvarets chefsnämnd, att vi skall bjuda in Landstingsförbundet till en överläggning i chefsnämnden, eftersom Landstingsförbundet i dag faktiskt fungerar som ett slags "totalförsvarsmyndighet". Vi bör där redovisa hur vi i övrigt inom det civila totalförsvaret och det militära ser på hälso- och sjukvårdens betydelse vid beredskap och krig. Erfarenheterna från Mellersta Östern har klarlagt att stridsmoral hos förbanden och motståndsvilja hos civilbefolkningen står och faller med vetskapen att det finns en effektiv sjukvård bakom linjerna.

Birgit Friggebo: Jag skulle vilja fråga om ni i socialstyrelsen under de gångna åren har varit nöjda med aktiviteterna och den takt med vilken regeringskansliet har arbetat med de här frågorna.

Gunnar Wennström: För oss har det stora problemet varit avtalsfrågorna. Därför har vår kritik – om jag får använda det ordet i detta sammanhang – riktats mot handläggningen och genomförandet av avtalsprocessen.

Statens förhandlingsnämnd fick ett uppdrag redan 1979. På vilket sätt den utövar sitt uppdrag och på vilket sätt den sköter sina fortlöpande kontakter med regeringen kan inte vi bedöma. Vår irritation och kritik har riktats mot långsamheten och byråkratin i förhandlingsarbetet och i tillämpningen av avtalet.

Vi var också litet kritiska mot handläggningen av ärendet om begränsningskungörelsen för några år sedan. Det förekom drygt ett års handläggning inom regeringskansliet innan man godkände vårt förslag.

Birgit Friggebo: Har ni gjort några påstötningar på regeringen om att man har visat ohörsamhet?

Gunnar Wennström: I de löpande kontakterna mellan generaldirektören och regeringen, i första hand givetvis socialministern, har detta påtalats. Frågan om hälso- och sjukvård i krig har varit, om inte en stående, så dock en ofta återkommande punkt.

Birgit Friggebo: Tycker ni att regeringen har agerat kraftfullt när ni gjort påstötningarna, eller har man visat ohörsamhet?

Gunnar Wennström: I vilken mån det är regeringen som agerat långsamt och i vilken mån förseningen är en konsekvens av förhandlingssystemet kan inte jag bedöma.

Maj-Britt Sandlund: Eftersom vi sitter i konstitutionsutskottet vill jag säga att detta är en intressant diskussion. Vi har inom denna sektor av totalförsvaret ett beslutssystem som skiljer sig från vad som gäller inom andra sektorer i och med att staten inte genomgående är ansvarig. Tidigare var länsstyrelserna ansvariga för beredskapsplanläggningen av hälso- och sjukvården i krig liksom för övriga beredskapsåtgärder. Nu är det en annan huvudman som på regional nivå har ansvaret.

Därmed följer automatiskt – konstitutionellt – att det blir förhandlingar mellan staten och de 26 huvudmännen. Detta tar naturligtvis mycket längre tid än om det hade varit genomgående statligt huvudmannaskap med klara "ordergångar" från central nivå till regional nivå.

Å andra sidan vet jag, som har min bakgrund i en länsstyrelse, att beredskapen för hälso- och sjukvården haltade också tidigare, eftersom det faktiskt var landstingen som skulle ha hand om verkställigheten av sjukvården i krig. Den skulle då gå in i länsstyrelsens krigsorganisation, och det upplevde man som främmande. I stället är nu landstingen jämställda regionalt med länsstyrelserna.

Jag utgår från att riksdagen var medveten när man fattade sitt beslut 1981 om att det var ett betydligt mer komplicerat beslutsmaskineri man gav sig in i.

Gunnar Björck: Det skulle vara intressant att veta i vilket beredskapsläge som regeringen kan ta befälet över sjukvårdshuvudmännen. Man skulle snarast vilja införa ett sådant beredskapsläge.

Gunnar Wennström: Enligt beredskapslagen och beredskapskungörelsen är det vid beredskapsgrad 1 som regeringen tar befälet. Sedan har socialstyrelsen att under regeringen leda hälso- och sjukvården i krig.

Gunnar Björck: Det tycker jag vi skall tala om för socialministern.

Olle Svensson: Genom att jag har sysslat med det psykologiska försvaret har jag tillhört chefsnämnden i ett tiotal år och hört en hel del föredragningar. Jag har noterat att det även i det tidigare systemet förekom missnöje med verkställigheten.

För att vi skall få en helhetsbild vill jag ställa frågan, om det ändå inte under senare tid har noterats ett ökat engagemang från landstingens sida för de här frågorna samtidigt som de har tilldelats ett större ansvar.

Maj-Britt Sandlund: Mina medarbetare säger att det är så. Jag tror att det är viktigt att de också kommer med i utbildnings- och övningsverksamheten. Nu har det i försvarspropositionen anvisats en kostnadsram på 24 milj. kr. för ersättning åt landstingen för deras kostnader i samband med utbildning, övningar och planeringsverksamhet. Det innebär att det exempel som jag nämnde från Västerbotten inte skall behöva upprepas, alltså att man inte deltar i övningar på grund av att frågan om kostnadsersättning inte är löst.

Det är mycket väsentligt att få med de tunga landstingspolitikerna på försvarsövningarna. Det är mycket viktigt att man på högsta nivå i landstingen känner sitt ansvar för den här sektorn och inte bara skickar någon underordnad tjänsteman till beredskapsövningarna.

Slutligen hoppas vi att den utbildningsplikt som kommer att föreslås för även annan hälso- och sjukvårdspersonal än läkare skall göra att intresset för beredskapsfrågorna kommer att växa inom landstingen.

Olle Svensson: Det återstår för mig att uttala ett tack för att ni har ställt upp och på ett värdefullt sätt med era muntliga svar har kompletterat vår skriftliga dokumentation.

Utfrågning av utrikesminister Sten Andersson
a) angående offentliggörandet av uppgifter om utvisning av bl.a. fyra tjeckiska diplomater, den 2 april 1987
b) angående export av krigsmateriel

Olle Svensson: Jag hälsar utrikesministern Sten Andersson, tidigare mångårig ledamot av konstitutionsutskottet, välkommen till denna utfrågning – vi kallar det inte förhör, utan utfrågning.

Det ärende som vi har tagit upp på den särskilda föredragningslistan gäller offentliggörande av uppgift om utvisning av fyra tjeckiska diplomater. Vi har en omfattande skriftlig dokumentation, men vi tycker det är värdefullt att få ytterligare belysning genom att ställa frågor.

Enligt den praxis vi har i utskottet lämnar jag först ordet till den vi har inbjudit.

a) angående utvisning av tjeckiska diplomater

Sten Andersson: Jag har ingenting att säga inledningsvis utöver det jag redan har redovisat i den skriftliga inlagan.

Jag kan möjligtvis lägga till en uppgift, att jag den 12 maj hade ett sammanträde med partiledarna för att bl.a. redovisa vad jag hade gjort och varför jag hade gjort det. Det slutade med att samtliga partiledare förklarade att de var helt nöjda med handläggningen. Den som först förklarade detta var Ulf Adelsohn, förutvarande moderatledaren. Det kan vara av visst intresse, eftersom vi då hade en ganska ingående diskussion om vad som förevarit.

Anders Björck: Jag tackar för upplysningen att Ulf Adelsohn var med. Vi har av olika skäl under den här rundan ständigt fått höra hänvisningar till de borgerliga partiledarna, och jag tycker det är utmärkt att regeringen, åtminstone när den talar inför konstitutionsutskottet, gör så flitiga hänvisningar till de borgerliga partiledarna. Jag hoppas att man också lyssnar på dem.

Den första fråga jag skulle vilja ställa gäller vad utrikesministern sade i massmedia i samband med utvisningen, att tjänstemän inom säkerhetspolisen hade läckt uppgifter till massmedia. Hade utrikesministern några belägg för sitt uttalande?

Sten Andersson: Får jag först tala om för Anders Björck att en av dessa partiledare tillhör vänsterpartiet kommunisterna, så det var inte bara de borgerliga partiledarna jag talade med. Dessutom var det här inget försök att vinna några extra poäng. Jag har hela tiden som utrikesminister bemödat mig om att i frågor som jag tillmäter särskild vikt hålla nära kontakt med partiledarna – det tror jag de kar vitsorda.

Det är riktigt att jag gjorde ett uttalande där jag nämnde de läckage som jag på goda grunder antog hade förekommit från säkerhetspolisen. Det jag hade som stöd var att säkerhetspolisen själv när man överlämnade utredningsmaterialet den 23 april uppgav att uppgiften redan var ute i pressen hos en tidning, eventuellt två tidningar. Dessutom var det så att då Expressen publicerade sin stora, väl förberedda artikel den 2 maj fanns där åtminstone

en uppgift som utrikesdepartementet inte hade fått ta del av och som alltså inte fanns med i det redovisade materialet. Den uppgiften var riktig.

Jag kan för det tredje tillägga att jag vet med full säkerhet, utan att jag har efterforskat källan – jag vill betona det – att säkerhetspolisen hade läckt i det här fallet. Jag menar att alla vi som har fått förtroendet att svara för delar av rikets säkerhet har en särskilt stor förpliktelse att hålla det tysthetslöfte som vi avgivit.

Anders Björck: Jag delar självfallet den uppfattningen.

Det har viss betydelse för utskottets granskning att vi då med säkerhet kan konstatera att enligt utrikesministern har åtminstone någon del av den information som nått massmedia kommit från säkerhetspolisen.

Sten Andersson: Det är min bedömning, ja.

Anders Björck: Är det en bedömning, eller är utrikesministern säker på det?

Sten Andersson: Jag är säker.

Anders Björck: Anser utrikesministern, med tanke på de allvarliga problem som det handlar om, att meddelarskyddet och rutinerna behöver förändras, så att motsvarande situation inte kan uppstå igen?

Sten Andersson: Jag håller styvt på meddelarskyddet, som är av oerhörd vikt för pressfriheten och yttrandefriheten i vårt land. Där behövs inga förändringar, om de som fått förtroendeuppdraget att svara för landets säkerhet håller på de löften och försäkringar de har avgivit. Om människor som har fått det förtroendet inte är beredda att hålla sina löften och försäkringar, hjälper inga lagändringar i världen.

Anders Björck: Av ännu större intresse för konstitutionsutskottet är kanske vilka rutiner och vilken praxis man skall tillämpa vid utvisning av främmande diplomater. Med tanke på den debatt som pågår om vad vi skall granska och vad vi inte skall granska vill jag säga att det är en fråga som alldeles klart hör hemma under vårt granskningsområde.

Anser utrikesministern att man skall offentliggöra alla utvisningar av främmande diplomater, eller anser utrikesministern att man skall göra bedömningarna från fall till fall?

Sten Andersson: Det är en inte så alldeles lättbesvarad fråga. Rutinen har ändrats under min tid som utrikesminister. Det har tidigare varit en praxis både internationellt och i Sverige att man har varit ytterligt försiktig och i regel inte offentliggjort sådana här saker, helt enkelt därför att man har uppfattat det så att man tar en risk för det egna landet.

Om man offentliggör sådana uppgifter, leder det lätt till att själva offentliggörandet ses av det land vars diplomater har utsatts för utvisning som en extra straffåtgärd. Det leder lätt till hårdare motreaktioner än som annars blir fallet. Det inträffade också i det ärende som vi nu diskuterar att två svenska diplomater blev utvisade bl.a. med hänvisning till att man hade givit offentlighet åt utvisningen.

Min personliga uppfattning är att i denna avvägning mellan rikets säkerhet och hänsynen till allmänhetens rätt att få reda på vad som har hänt måste det

offentliga intresset tillmätas större vikt än som tidigare har skett. Därför har vi också ändrat rutinerna på detta område.

Anders Björck: Om jag förstod det rätt skall man nu ge större offentlighet åt utvisningar än vad som har varit praxis tidigare. Är det en riktig tolkning?

Sten Andersson: I princip: ja. Jag kan naturligtvis inte ha någon alldeles bestämd uppfattning om vilka situationer man kan hamna i. Avvägningarna kan ibland vara svåra där man har att väga hänsynen till rikets intressen mot allmänhetens intresse av att få information. Det kan i vissa fall vara en besvärlig avvägning. Men principen bör vara största möjliga öppenhet.

Anders Björck: Jag delar helt den uppfattningen.

Får jag ställa ytterligare en fråga som verkligen sammanhänger med konstitutionsutskottets granskning.

Den här typen av beslut är alltså inte formella regeringsbeslut. Anser utrikesministern att de bör ligga hos regeringen i sin helhet och alltså fattas på traditionellt sätt, eller anser utrikesministern att nuvarande ordning med beslut på utrikesministernivå är en lämplig avvägning?

Sten Andersson: Det är en tillämpning av en praxis som har gällt under lång tid. Den innebär att utrikesministern eller den till vilken han delegerat beslutanderätten kan besluta om ackreditering, om visering, om godkännande av diplomater från främmande länder. Den rätten har utrikesministern, och det tror jag har fungerat väl.

Beslut om utvisning hör till den negativa sidan. Egentligen är vokabulären litet felaktig. Det är egentligen inte något utvisningsbeslut vi fattar, utan ett beslut att förklara en person för persona non grata. Man meddelar då vederbörande beskickningschef att en tjänsteman inte längre är önskvärd. Då har beskickningschefen att fatta beslutet om att vederbörande skall ut ur landet.

Jag menar att det har fungerat tillfredsställande. Man behöver alltså inte göra detta till ett ärende som skall beslutas av hela regeringen. Men det är ganska klart att man i så här intrikata frågor rådgör med de närmast berörda statsråden och helst naturligtvis, om det är möjligt, med hela regeringen. Det är inte alltid besluten har så stor räckvidd som i det här fallet. Men jag menar att nuvarande ordning är till fyllest.

Anders Björck: Om jag förstår de handlingar rätt som vi har fått från utrikesdepartementet upprättas i dag inte någon form av beslutsprotokoll ens när det är utrikesministern som fattar beslut.

Anser utrikesministern att man behöver någon skriftlig dokumentation inom UD om de förklaringar om icke-önskvärdhet som har skett, så att man kan följa besluten och historiskt sett få någon överblick över vilka beslut som de facto har fattats? Såvitt jag förstår är det ett formlöst förfarande i dag.

Sten Andersson: Ja, det är det i alla sådana här ärenden. Det är många ärenden som utrikesministern har rätt att besluta om eller kan delegera till underordnade tjänstemän.

Oftast kommer beslutet till uttryck i form av direktiv till en delegation eller till svenska representanter i olika sammanhang. I det här fallet förs det inga protokoll – det är också en gammal sedvänja, som man kan ha olika

uppfattningar om. Men det görs ofta i de viktiga ärendena ändå samtalsuppteckningar.

Det kan man diskutera, framför allt naturligtvis om man tar hänsyn till historikernas intresse att få kartlagt vad som har hänt. Men att tvinga ett departement att föra protokoll i alla rutinärenden skulle vara att gå för långt.

Anders Björck: I den promemoria som vi har fått står det om den aktuella utvisningen att omfattningen av regeringens åtgärder var ovanlig – det syftar på antalet utvisade. Innebar detta "ovanlig omfattning" att man tog några särskilda hänsyn när det gäller eventuellt offentliggörande eller samråd med olika personer?

Sten Andersson: Det är klart att hänsynen till rikets intressen blir särskilt viktig i sådana sammanhang. Begär man att många från en beskickning som ändå inte har särskilt stor personal skall utvisas på en gång, uppfattas det av det främmande landet som en exceptionell åtgärd, och därmed har beslutet en större svårighetsgrad. Men detta ledde oss aldrig till uppfattningen att vi inte skulle publicera utvisningarna, utan frågan gällde när vi skulle ge offentlighet åt dem.

För det första var det i detta fall besvärligt att få tag på och informera regeringsledamöterna, eftersom de redan hade börjat ge sig ut på förstamajutflykter.

För det andra ville jag redovisa för partiledarna vad som hade hänt och fick inte tag på alla.

För det tredje måste man för att minska risken för motåtgärder från det främmande landet ge vederbörande beskickningschef en chans att meddela hem vad som var på gång.

Valborgsmässohelgen och första maj gjorde att det dröjde till den 2 maj. Det var så snabbt man kunde handla om man också skulle väga in rikets intressen.

Bo Hammar: Det är ytterst bekymmersamt om någon inom säpo medvetet läcker sådana här uppgifter i frågor som har stor betydelse för rikets säkerhet. Är det här fallet unikt, eller har det förekommit liknande historier tidigare?

Sten Andersson: På den punkten kan jag inte svara lika säkert som jag gjorde i det fall som nu är under diskussion, men jag kan inte utesluta att det har förekommit.

Bo Hammar: Avser regeringen att vidta några åtgärder för att förekomma att sådant här upprepas? Jag antar att regeringen bedömer det som mycket allvarligt.

Sten Andersson: Ja, jag betraktar det som mycket allvarligt, och det kan bli ännu allvarligare i en mer spänd utrikespolitisk situation än vi lever i nu. Men jag ser det i första hand som en uppgift för chefen för säkerhetspolisen att klara ut detta.

Bo Hammar: Har man inom regeringen någon uppfattning om hur vitt spridda de här ytterst hemliga och delikata informationerna är inom polismyndighetens säkerhetsavdelning?

Sten Andersson: Inte exakt. Vi vet vilka som handlägger vilka ärenden, men exakt var gränserna för informationen går känner vi inte till. Det är nog inte heller meningen att vi skall känna till det.

Bo Hammar: På vilket stadium informeras regeringen i sådana här frågor? Kommer säkerhetsavdelningen när allt är klappat och klart, eller informeras regeringen på ett tidigare stadium om att det pågår undersökningar och föreligger misstankar?

Sten Andersson: Det är litet olika beroende på vad det gäller eller hur man bedömer svårighetsgraden. Det händer att den säkerhetsgrupp vi har inom utrikesdepartementet och där också säkerhetspolisen finns med säger att det håller på att hända någonting eller att det kommit in några i landet som vi måste hålla ögonen på. Men det finns inga självklara rutiner för detta.

Om säkerhetspolisen är någorlunda förvissad om att någon är på väg att utsätta riket för risker, utgår jag från att den anmäler detta, liksom om man kan befara att någon människa ges en uppgift som kan öka vederbörandes möjligheter att utöva en för landet skadlig verksamhet.

Bo Hammar: Hade regeringen i det här specifika fallet sådana preliminära informationer på ett tidigare stadium? När fick ni den första informationen?

Sten Andersson: På den punkten törs jag inte uttala mig med säkerhet, men det är naturligtvis en viktig fråga. Jag utgår från att man i den säkerhetspolitiska gruppen, där kabinettssekreteraren sitter med, hade sagt någonting utan att ange omfattningen. Uppgifterna nådde oss först den 23 april.

Olle Svensson: Jag finner frågestunden i denna del avslutad.

b) angående export av krigsmateriel

I anslutning till de diskussioner vi fört kring export av vapen har Birgit Friggebo velat ställa en fråga till utrikesministern som berör vår utlandsrepresentations medverkan i det sammanhanget.

Birgit Friggebo: Det har förekommit uppgifter i massmedia om att polisen inte skulle ha fria händer att sköta polisutredningen om brott mot vapenbestämmelserna. Man skulle bl.a. inte kunna göra undersökningar utomlands, framför allt inte i Singapore, utan dem skulle UD sköta helt på egen hand. Är detta riktigt?

Sten Andersson: Nej, det är en felaktig uppgift. Utrikesdepartementet har naturligtvis allt intresse av att polisen får fullfölja sitt arbete också internationellt.

Birgit Friggebo: Skall jag uppfatta det så att den har möjlighet att helt självständigt bedöma vilka undersökningar den behöver göra både i Sverige och utomlands, exempelvis i Singapore?

Sten Andersson: Polisiära undersökningar, självklart.

Birgit Friggebo: UD eller justitiedepartementet har inte lagt in några restriktioner?

Sten Andersson: Inte vad jag vet. Jag kan bara svara för mitt eget område. Jag betraktar det som uteslutet. Jag förstår inte vilket intresse UD skulle ha i det fallet.

Bertil Fiskesjö: Regeringen skickade Sverker Åström till Singapore för att, som han själv talade om för oss, redovisa våra bestämmelser om vapenexport och försäkra sig om att Singapore hade följt dessa och de avtal som gäller.

Hur kan det komma sig att han hade så begränsat uppdrag och att han inte hade till uppgift att göra ytterligare undersökningar om vad som faktiskt hade förekommit?

Sten Andersson: Det är en fråga som jag inte kan svara på. Det var inte jag som skrev direktiven för Sverker Åströms resa.

Bertil Fiskesjö: Har UD tagit några särskilda initiativ för att via den representation som står till UD:s förfogande försöka skapa ökad klarhet i de här affärerna?

Sten Andersson: Svaret är ja.

Bertil Fiskesjö: På vad sätt har ni gjort det?

Sten Andersson: Vi har vänt oss till beskickningscheferna. I de svartlistade länder där man befarar eller misstänker att det kan ha förekommit illegal handel är det ofta svårt att via beskickningarna få fram sådana uppgifter, men det har vi alltså försökt göra.

Bertil Fiskesjö: Har UD tagit sina initiativ på senare tid? När togs de?

Sten Andersson: Jag handlägger icke de frågorna, men det har nog skett för ganska länge sedan. Det tror jag skedde också under de borgerliga regeringarna, och det har förresten Staffan Burenstam Linder uttalat sig om i pressen. Om det händer någonting utomlands är det självklart att regeringen i första hand vänder sig till de egna representanterna i det landet för att de med sina kontakter skall kunna utröna vad som har hänt.

Bertil Fiskesjö: Känner utrikesministern till om man den här vägen har försökt få klarhet i vilka svenska vapen som möjligen kan finnas i Iran?

Sten Andersson: Ja. Men det är just ett sådant land där det är ytterligt svårt att via diplomatiska kanaler få fram sanningen.

Bertil Fiskesjö: Det är undersökningar som fortgår och inte är avslutade?

Sten Andersson: Jag tar för givet att de betraktar det som en permanent uppgift så länge beskyllningarna kvarstår. Men jag vill betona hur ytterligt svårt det är att dels bygga upp ett pålitligt kontaktnät, dels utnyttja det i en sådan här situation med tanke på de straff som drabbar dem som gör sig skyldiga till att lämna uppgifter. Möjligheterna är därför ytterligt begränsade.

Bertil Fiskesjö: Några upplysningar av värde har alltså inte strömmat in ännu?

Sten Andersson: Inte vad jag vet.

Gunnar Björck: Sedan nu två andra ledamöter har fört in den här frågan i diskussionen med utrikesministern undrar-jag om utrikesministern skulle ha möjlighet och vänlighet att förklara vad man har lagt de små shejkdömena Bahrein och Dubai till last så att de blivit svartlistade. Vilka krigshandlingar förväntas de utöva?

Olle Svensson: Får jag skjuta in att vi nu går utöver de förhandsanmälda frågorna. Vi har en överenskommelse med regeringen att den skall få information i förväg om frågorna. Givetvis har jag ingenting emot att utrikesministern besvarar frågan, men regeringen har inte haft tillfälle att utföra det beredningsarbete som behöver utföras.

Sten Andersson: Gunnar Björck placerar mig mellan två eldar: konstitutionsutskottet och regeringen.

Frågan är naturligtvis befogad. Det finns runtom i världen länder om vilka man har svårt att tänka sig att de skulle kunna delta i ett anfallskrig. Jag nämner som ett exempel ett land från en annan del av världen: Botswana. Jag skall inte gå in på det landets bekymmer, men det ligger i en region som är orolig, inte på grund av Botswanas beteende, utan på grund av Sydafrikas. Jag föreställer mig att det är samma sak med Dubai och Bahrein. Ändå är vi restriktiva och säljer inte vapen dit. Det finns en misstanke om att de kan dras in i en konflikt så småningom, eftersom regionen är så konfliktfylld.

Jag föreställer mig att detta ibland kan försätta den parlamentariska nämnden och utrikesnämnden och regeringen i svårigheter. Jag nämnde Botswana. Det landet har tidigare fått geväret Carl Gustaf med ammunition via England – vi har sålt vapnen till England, som sedan helt lagligt har sålt dem vidare för länge sedan. Men nu får man inte köpa ammunition, och det leder till en viss undran.

Det här är en ytterligt besvärlig avvägningsfråga. Det kan finnas olika uppfattningar om huruvida vi gör rätt avvägning eller inte. Därmed har jag naturligtvis antytt vilket beslut jag skulle komma till om jag blev nödgad att dra någon slutsats.

Gunnar Björck: Jag tackar utrikesministern för att han svarade på frågan. Jag har ingen kommentar, men jag har uppfattningen att dessa länder uteslutande kan tänkas bedriva försvarskrig.

Sten Andersson: Ja, det är också vår bedömning nu, men dessa fredliga länder lever i en konfliktfylld del av världen, så den fredliga situationen kan snabbt förändras.

Olle Svensson: Jag har inga ytterligare talare antecknade för frågor till utrikesministern.

Det återstår för mig att tacka utrikesministern för att du har ställt dig till vårt förfogande och genom dina muntliga svar kompletterat vår skriftliga dokumentation.

Sten Andersson: Jag ber att få tacka utskottet. Det är alltid trevligt att få komma tillbaka till gamla vädjobanor.

Utfrågning av förbundsjuristen Kerstin Gustafsson, TCO, angående personalkontrollsystemets tillämpning, m.m., den 7 april 1987

Ordföranden Olle Svensson: Härmed förklarar jag sammanträdet öppnat. Vi börjar i dag med vår särskilda föredragningslista som upptar ett ärende angående personalkontrollsystemets tillämpning, m.m. Vi känner till att TCO har haft synpunkter i denna fråga och därför har vi i dag inbjudit förbundsjuristen Kerstin Gustafsson. Jag hälsar dig välkommen. Enligt den praxis vi har i utskottet ger vi först ordet till den vi har inbjudit. Har du några inledande synpunkter?

Kerstin Gustafsson: Jag kanske skall börja med att presentera mig med några få ord. I tio år var jag chef för den juridiska sektionen på Industritjänstemannaförbundet – TCO:s största fackförbund. Jag fick givetvis under denna tid erfarenhet av förhandlingar och processer – bl.a. om uppsägningar. Sedan tolv år tillbaka är jag anställd som jurist hos TCO.

Jag utsågs som företrädare för TCO enligt 21 a § i personalkontrollkungörelsen i samband med att kungörelsen ändrades 1983. Jag skall alltså kallas till överläggning när en myndighet överväger att säga upp någon av säkerhetsskäl.

Min erfarenhet av personalkontroll inskränker sig till tre fall som inträffade inom loppet av en ganska kort tidsrymd, mellan maj förra året och fram till januari i år. Dessa fall gällde en kvinna och två män. Jag skall givetvis iaktta sekretess när det gäller vad dessa människor har lagts till last. Jag tror ändå att jag kan berätta lite grann omkring det hela.

En av männen sades upp från en underordnad befattning efter en lång anställningstid. Han var anställd på DAFA. Det är en arbetsgivare som inte är skyldig att överlägga med den fackliga organisationen eftersom företaget blev ett bolag den 1 juli förra året. Arbetsgivaren och facket bad gemensamt att jag skulle ställa upp i detta fall.

Kvinnan som var aktuell i ett av fallen hade fått en ny tjänst efter att det hade bestämts att den arbetsplats hon arbetade vid skulle läggas ner. Hon hade också en lång, välmeriterad anställning bakom sig och hon hade fått en högre tjänst i samband med omorganisationen som gjordes. Kvinnan anställdes på den nya tjänsten innan svar hade kommit från rikspolisstyrelsen. I det fallet såg man personalkontrollen enbart som en formell åtgärd.

Det tredje fallet gällde en nyanställning där omständigheterna var mer speciella. Jag skulle vilja uppehålla mig något vid detta fall. Vi kan för enkelhetens skull kalla denna person för Kurt – det blir tungt och besvärligt om vi skall kalla honom för vederbörande eller liknande.

Kurt blev uppmanad att söka anställning på en myndighet som lyder under ÖB. Han blev uppmanad av personalchefen vid denna myndighet. Till historien hör att personalchefen var också säkerhetschef. Personalchefen kände Kurt mycket väl. De hade arbetat tillsammans i ett par år. De hade haft olika uppfattningar i olika frågor, men den nuvarande personalchefen uppskattade Kurts arbete mycket och tyckte att han var duglig. Han kände

väl till de förhållanden som senare skulle komma att åberopas mot Kurt.

Under sin tid vid högskolan var Kurt politiskt aktiv vilket personalchefen kände till.

Efter det att Kurt hade intervjuats av flera personer fick han anställning på myndigheten i fråga i konkurrens med flera sökande. Enligt vad Kurt själv hävdar skall även intervjuarna ha känt till hans förflutna.

Först efter det att Kurt blev anställd gjordes en personalkontroll. Han anställdes i juni månad, men först i slutet av augusti kom det ett svar från rikspolisstyrelsen. Just sommar och semester hade en stor del av ansvaret för att det hela blev så olyckligt. Kurt blev uppsagd just innan han skulle tillträda befattningen.

Kurt tog – praktiskt taget av en ren slump – kontakt med mig dagen före överläggningen på ÖB:s säkerhetsavdelning. Han hade kontaktat sin fackliga organisation när han fick reda på att han inte skulle få tillträda tjänsten. Den nya arbetsgivaren begärde att Kurt frivilligt skulle dra sig tillbaka, något som Kurt inte ville göra. Kurt kände sig fruktansvärt kränkt och ville ha facklig hjälp.

Kurt och jag träffades samma dag. I ett par timmar berättade han mycket öppenhjärtigt om sitt liv. Kurt refererade till en del personer som kände honom mycket väl, bl.a. en socialdemokratisk riksdagsman och en advokat med affärsrätt som specialitet. Jag kontaktade alla dessa personer och de gav Kurt de allra bästa vitsord. Det visade sig också att dessa personer kände till Kurts förflutna.

Vid den överläggning som sedan skedde på ÖB:s säkerhetsavdelning redogjorde jag för allt jag hade fått fram i fallet. Jag bad också att säkerhetsavdelningen skulle ta kontakt med de personer som Kurt hade refererat till. Enligt personalkontrollkungörelsen skall hänsyn tas inte enbart till uppgifter som lämnas från säpo utan även till vad som annars kan finnas av upplysningar om personen. Företrädare för ÖB:s säkerhetsavdelning lyssnade mycket vänligt på mig och bad sedan om att få en viss betänketid. Efter ett par dagar fick jag beskedet att säkerhetsavdelningen inte hade för avsikt att ta kontakt med någon referensperson och att det inte fanns någon anledning att ompröva beslutet att rekommendera arbetsgivaren-myndigheten att säga upp Kurt. Detta var alltså en överläggning på ÖB-nivå, och när den överläggningen var slutförd vidtog förhandlingarna mellan arbetsgivaren-myndigheten och Kurts fackförbund.

Vid dessa förhandlingar visste Kurt inte vad det hela handlade om mer än att han ansågs vara en säkerhetsrisk. Fackets företrädare visste inte heller något mer. Hur mycket arbetsgivaren-myndigheten visste är helt obekant.

Innan fackförbundet kom in i bilden hade Kurt haft det mycket bekymmersamt. Arbetsgivaren hade försökt att förmå honom att ta en uppgörelse i godo och inte blanda in facket, osv. Detta var något som Kurt reagerade mycket starkt emot.

Förhandlingarna mellan arbetsgivaren och fackförbundet var ända från början helt låsta. Det gick inte att komma ifrån att Kurt blev uppsagd, och efter långdragna förhandlingar slutade det hela med att Kurt fick ett skadestånd. Efter detta börjar kanske den intressantare delen i detta fall.

När förhandlingarna med arbetsgivaren hade pågått en tid tog Kurt

kontakt med min chef Björn Rosengren för att höra vad han kunde göra som en mer känd person i samhället. Jag har inte varit närvarande vid dessa kontakter, men jag förstår att Kurt har berättat ungefär samma saker för Björn Rosengren som han berättat för mig. Björn Rosengren blev mycket intresserad av fallet. Björn Rosengren är för övrigt ordförande i Centralförbundet Folk och försvar, men även utan denna position har han givetvis kontakter som de flesta andra inte har.

Björn Rosengren tog kontakt med chefen för försvarsstaben personligen och han tog även kontakt med säpochefen personligen. Efter många överläggningar mellan dessa personer verkar det som om säpo var beredd att för framtiden ta bort stämpeln "säkerhetsrisk" från Kurt – det gick givetvis inte att göra något i det aktuella fallet. Bekymret är bara att detta är ett enda fall som kanske trots allt slutar lyckligt. Det är ju onekligen få förunnat att kunna få en sådan hjälp som Kurt i det här fallet.

Ordföranden: Detta är vad du ville säga inledningsvis?

Kerstin Gustafsson: Ja.

Ordföranden: Då lämnar jag ordet fritt för frågor. Var så god, Birgit Friggebo.

Birgit Friggebo: Du har bara kommit i kontakt med tre fall och alla inom den offentliga sektorn, eftersom det inte är fråga om privata företag i bestämmelserna. Jag skulle vilja fråga dig om du någonsin själv har sett uppgifterna som skall läggas dessa personer till last och om den direkta arbetsgivaren som skall göra den fullständiga prövningen har sett uppgifterna?

Kerstin Gustafsson: Det stämmer att det är bara tre fall som jag har varit inkopplad på. Jag har i samtliga dessa fall sett de uppgifter som har stått i säpos handlingar. I två av fallen gick handlingarna via ÖB:s säkerhetsavdelning. Jag kan inte med säkerhet säga om arbetsgivaren-myndigheten fick se samma handlingar eller om de bara fick rekommendationer från ÖB om hur de borde göra i ett visst fall.

Birgit Friggebo: Då skulle jag vilja fråga dig om karaktären på dessa uppgifter som är lämnade. Vad är det för typ av uppgifter? Vad är din bedömning av relevansen av de uppgifter som är lämnade för dessa jobb?

Kerstin Gustafsson: Det var en svårare fråga. Jag vet inte riktigt hur långt sekretessen sträcker sig som jag är ålagd. Jag kan säga att de uppgifter som jag har sett är faktauppgifter. En del av dem lätta att få bekräftade – de står alltså i någon form av allmänna handlingar. Riktigheten av uppgifterna har jag ingen som helst anledning att ifrågasätta. När det gäller typen av uppgifter är det svårare att säga något om det utan att direkt avslöja vad som står i handlingarna.

Birgit Friggebo: Är det någon som kan hjälpa till vad gäller sekretessen? I princip har vi möjlighet att få tillgång till uppgifterna. Jag vet inte hur du personligen kan röja uppgifter i din position. Det är mycket svårt att göra en granskning om man inte får veta vad saken handlar om. Det blir mycket teoretiskt.

Ordföranden: Det måste vara den inbjudnes rätt att själv få avgöra detta. Var så god, Robert Söderblom har ordet.

Robert Söderblom: Jag vill bara göra den kommentaren att Kerstin Gustafsson kommer från en arbetsmarknadsorganisation och jag tycker nog att hon väljer själv vad hon vill svara på.

Birgit Friggebo: Har det i något av dessa fall du har kommit i kontakt med förekommit kommunikation med den berörda arbetstagaren? Känner du till något annat fall där man över huvud taget har kommunicerat med den som är berörd?

Kerstin Gustafsson: Nej, jag känner inte till något fall av kommunikation.

Birgit Friggebo: Tror du att om man skulle på bred front utbilda arbetsgivarna – som direkt anställer – att självständigt göra en prövning, en framkomlig väg skulle skapas för att folk skulle behandlas på ett rättssäkert sätt?

Kerstin Gustafsson: Det tror jag. Det lär finnas andra stora myndigheter som då och då får det här problemet. Jag har bara hört genom fackliga representanter att det lösts utan att det behövt bli så drastiskt att man sagt upp någon eller gjort mera drastiska omplaceringar.

Birgit Friggebo: Hur tror du att man klarar detta, eftersom arbetsgivaren ofta inte ens själv får del av uppgifterna utan bara får uppgifter från rikspolisstyrelsen om att personen i fråga utgör en säkerhetsrisk? Borde man inte utbilda folk till att behandla sådana fall på ett bra sätt?

Kerstin Gustafsson: I den mån det är en annan myndighet som tar emot informationen kan det givetvis vara svårt, för då är det närmast den myndigheten som ju borde utbildas, åtminstone utbildas tillsammans med sina underordnade myndigheter. Vi har från TCO:s sida föreslagit ett annat sätt att lösa rättssäkerhetsfrågan.

Birgit Friggebo: Justitieministern, som var här tidigare, gjorde ett ganska stort nummer av att man i stället för att flytta den självständiga prövningen till en annan myndighet skulle utbilda alla arbetsgivare. Det är därför jag ställde min fråga.

Till sist: Vad bedömer du är det största problemet med personalkontrollen som den är nu?

Kerstin Gustafsson: Givetvis detta att det är så svårt att över huvud taget handlägga ärenden där sekretessen är så stark som i dessa fall. Det är inte lätt för en facklig organisation – jag ser det alltså från en facklig synpunkt – att försöka förhandla i en fråga där man egentligen inte vet vad det är man förhandlar om mer än att man skall försöka få en person som blivit uppsagd att få tillbaka jobbet eller få ett motsvarande jobb och där den enskilde känner sig fruktansvärt kränkt och utsatt för rättsosäkerhet. Som facklig representant märker man att man inte kan fylla någon vettig roll mer än att möjligen hålla i handen och försöka trösta vederbörande och komma med idéer var vederbörande skulle kunna hitta ett nytt jobb.

Birgit Friggebo: Du berättade om Björn Rosengrens ingripande. Skulle det betyda att förbundsordföranden möjligen kan fylla en vettig roll, medan det med den normala "ruljangsen" är svårt?

Kerstin Gustafsson: Det är inget särskilt rationellt system att låta centralorganisationens ordförande förhandla med chefen för försvarsstaben och säpochefen i fall som borde kunna lösas vettigare på ett helt annat sätt.

Wivi-Anne Cederqvist: Både justitieministern och säpochefen har gått ut och sagt att myndigheten-arbetsgivaren följer slaviskt säpos rekommendationer. Man anser att de skulle bilda sig en personlig uppfattning om den anställde. Fallet med Kurt, som du föredrog, var tydligen ett sådant fall. Jag undrar om det kan finnas andra anteckningar om t.ex. ekonomiska besvär, alkoholbesvär eller familjebekymmer, som, tillsammans med övriga uppgifter, innebär att personen kan bedömas utgöra en säkerhetsrisk? Har du träffat på något sådant?

Kerstin Gustafsson: I alla dessa tre fall följde arbetsgivaren slaviskt säpo. (Det är inte fråga om någon rekommendation, utan RPS skickar över uppgifter som RPS inte ens har lov att kommentera.) Det är tillräckligt att det kommer uppgifter från säpo för att arbetsgivaren skall vidta åtgärder utan att beakta andra omständigheter.

Utöver uppgifterna om den direkta säkerhetsrisken kan det finnas uppgifter om domar i brottmål i vissa fall. I ett av dessa tre fall fanns sådant med i bilden. Man sade dock från ÖB:s sida – det var också ett ÖB-fall – att detta inte hade någon betydelse i sammanhanget. Jag vet inte om ekonomiska svårigheter och liknande över huvud taget registreras.

Bo Hammar: Herr ordförande! I en intervju i TCO-Tidningen säger Björn Rosengren att dagens regler inte fyller de krav på rättssäkerhet som bör finnas på vår demokratiska arbetsmarknad. Delar du den uppfattningen? Stämmer det med dina intryck när du kommit i kontakt med personalkontrollsystemet?

Kerstin Gustafsson: Ja, det gör jag. Den fackliga representantens enda roll blir i praktiken att hon eller han får ta emot informationen. Samtidigt är vi bundna till händer och fötter och kan inte på något sätt använda oss av den. Givetvis har vi möjlighet att argumentera med den myndighet som har fått uppgifterna. Men vanligen känner vi inte till den person det handlar om. Jag får inte reda på i förväg vem det är fråga om. Fallet Kurt var litet speciellt eftersom han dök upp i förväg. Jag har från min sida inte mycket att sätta emot. Jag kan ha allmänna synpunkter på om möjligen det som står i handlingarna är tillräckligt för att vederbörande skall behöva sägas upp.

Bo Hammar: Hur bedömer du möjligheten att gå vidare till domstol och få sådana här fall prövade bl.a. med tanke på lagen om anställningsskydd och bestämmelserna om att ingen på omotiverat sätt skall avskedas från sin tjänst? Har ni funderat på möjligheten att få till stånd domstolsprövning? Hur bedömer du utsikterna för sådant med tanke på sekretessen och annat?

Kerstin Gustafsson: Vi har i två av dessa fall funderat på att föra saken vidare

till domstol. Men trots att vi vänt oss åt olika håll för att försöka få reda på hur sekretessbestämmelserna kommer att verka i en process – vi har talat med höga jurister – har vi inte lyckats få rätsida på problemet. Ett annat bekymmer i sammanhanget, som faktiskt är större än i andra liknande fall, är att den person det gäller måste vara helt medveten om vad hon eller han ger sig in i. Det är en sak att vara stämplad som rättssäkerhetsrisk i en mindre krets. Kvinnan, som jag nämnde inledningsvis, var exempelvis väldigt tacksam för att hon snabbt kunde få ett annat jobb. Det fick över huvud taget inte komma ut ens till facket att hon var ansedd som en säkerhetsrisk. Den person som skall ta upp ett mål i domstol måste vara väldigt stark. Man kan bara tänka vilken press personen kommer att utsättas för, inte minst från massmedierna, om hon eller han tar upp ett mål av det här slaget, i synnerhet om vederbörande sedan förlorar.

Vi kommer förmodligen att få en del kunskaper inom detta område. Mannen som blev uppsagd från DAFA har vänt sig till en advokat som har stämt in arbetsgivaren till Stockholms tingsrätt för brott mot anställningsskyddslagen.

Bo Hammar: Får jag återkomma till frågan om kommunikation, som Birgit Friggebo tog upp tidigare. Det finns ju, även om det aldrig tycks tillämpas, trots allt en paragraf i personalkontrollkungörelsen, 13 § om jag minns rätt, där det talas om att kommunikation skall vara huvudregeln. Hur bedöms den paragrafen? Är den alltså omgärdad av sådana undantagsbestämmelser att den i praktiken inte går att tillämpa?

Kerstin Gustafsson: Det finns ett undantag. Rikspolisstyrelsen använder sig tydligen alltid av detta.

Bo Hammar: I praktiken är det alltså så att kommunikation aldrig sker. Du känner inte till något sådant fall?

Jag har ytterligare en fråga: I en skrivelse till justitiedepartementet refererade ni från TCO en folkpartimotion till årets riksmöte där det sägs att antalet skyddsklassade tjänster är 200 000. Det sägs i motionen att minst 100 000 kontroller utförs varje år. Har du eller ni från TCO över huvud taget någon uppfattning om omfattningen av systemet? Hur många tjänster handlar det om och hur många personkontroller sker? Eller är ni lika okunniga om detta som alla vi andra?

Kerstin Gustafsson: Vi är lika okunniga som alla andra. Vi har däremot någon sorts allmän känsla av att det skulle vara möjligt att reducera antalet ytterligare. Enligt vad som framgår av de uppgifter som jag har fått i materialet från utskottet har det gjorts en översyn, och man har fått ner antalet tjänster som skall kontrolleras. Men jag undrar om det inte skulle behövas någon sorts ständig översyn.

På DAFA skall alla personkontrolleras innan de får tjänst. Man kan verkligen undra om det inte finns en del arbeten som man skulle kunna släppa fria. Trots allt finns det vissa möjligheter att ha stängda dörrar till avdelningar där man har uppgifter som är hemliga. Man behöver inte heller släppa in alla personer i datasystemet.

Bertil Fiskesjö: Herr ordförande! Jag föreställer mig att det alltid kommer att finnas behov av vissa bestämmelser och åtgärder av det här slaget – dess värre måste jag säga, för jag är en ivrig anhängare av ett öppet samhälle. Det kommer alltså alltid att finnas skäl att kritisera tillämpningen i enskilda fall och kanske i vissa avseenden principen. Det skulle vara intressant om du som har erfarenhet på detta område kunde sammanfatta något av det som du var inne på tidigare. Hur menar du att det borde vara? Vilka konkreta förändringar av gällande system bör vidtas enligt din mening?

Kerstin Gustafsson: För att det inte skall uppstå några som helst missförstånd skall jag förklara att vi inte ifrågasätter dessa regler som sådana. Vi anser givetvis att det behövs personkontroll för vissa tjänster. Det är närmast rättssäkerheten vi vill värna om. Personligen tycker jag att det vore rimligt att den som är berörd av personalkontrollen på ett negativt sätt, alltså blir uppsagd eller omplaceras mera drastiskt, får veta vad det handlar om. Jag inser givetvis att man inte kan berätta allt och att man kanske inte alls skall gå in på detaljer. Just detta att man inte nämner något mer än att vederbörande anses som en säkerhetsrisk är otillfredsställande. Jag tycker inte att man skulle behöva uppträda på ett sådant sätt. Nu vet jag att en av anledningarna till att man inte vill rätta till detta är att det sägs att det i det enskilda fallet inte spelar så stor roll. Men skulle flera personer få reda på vad de var "anklagade" för, skulle man med hjälp av dessa uppgifter kunna lägga ett pussel och kunna se vad det är för uppgifter som säpo registrerat – detta alltså mera i stort. Jag tycker inte att man behöver vara så rädd för detta. Man skulle kunna vara öppnare på denna punkt. Jag tycker vidare att det måste finnas någon som är beredd att ta ansvaret i dessa frågor.

Även om jag visserligen har liten erfarenhet på området, tycker jag att dessa fall visar klart att arbetsgivaren anser sig tvungen att säga upp vederbörande, om säpo över huvud taget har kommit med uppgifter. Säpo i sin tur har inget ansvar, höll jag på att säga, när det gäller besluten. Säpo lämnar ut uppgifter utan kommentarer. Så skyller man på varandra. Säpo säger att det är arbetsgivarens sak att fatta beslut, och arbetsgivaren säger: Vi kan inte fatta något annat beslut. Vi har fått uppgifter från säpo.

Vi har lagt fram förslaget att man skulle ge säpo beslutsrätt och att det skulle vara möjligt att överklaga säpos beslut till en nämnd eller en kommission med en viss sammansättning, där det ingick personer som i detalj kunde granska anklagelserna och bedöma om det vore rimligt att ta hänsyn till uppgifterna från säpo.

Bertil Fiskesjö: En liten kompletterande fråga: Du anser således inte det är tillräckligt med att t.ex. JO eller JK möjligen får insyn i ärendet?

Kerstin Gustafsson: Det skulle i så fall betyda att var och en som blev berörd skulle vända sig till JO eller JK. I och för sig kan man konstruera ett system där man ger de berörda möjlighet att vända sig till JO eller JK om de inte vill finna sig i situationen.

Bertil Fiskesjö: Herr ordförande! Jag tänkte alltså inte att alla som blev föremål för sådant här beslut skulle komma att göra det. Såvitt jag förstår är det dock ett ganska begränsat antal fall där vederbörande har protesterat.

Det framställs som om det är fråga om rättsövergrepp gentemot den enskilde. Ni har alltså inte tänkt att aktivera denna väg som jag angav?

Kerstin Gustafsson: Nej, det har vi faktiskt inte funderat över. Men jag skulle inte vilja kalla det rättsövergrepp utan snarare rättsosäkerhet.

Olle Svensson: Jag ber att få tacka Kerstin Gustafsson för att hon har kommit hit och lämnat dessa muntliga uppgifter som komplettering till vår skriftliga dokumentation.

Utfrågning av t.f. krigsmaterielinspektör Jörgen Holgersson och sakkunnig Göran Orhem angående export av krigsmateriel, den 7 april

Olle Svensson: Jörgen Holgersson har förklarat sig villig att komma tillbaka till utskottet och svara på frågor, vilket vi värdesätter. Vi har fått en omfattande skriftlig dokumentation, och det kan vara värdefullt att få den kompletterad med muntlig information. Jag hälsar Jörgen Holgersson och Göran Orhem välkomna till utskottet på nytt. Enligt den praxis vi brukar tillämpa lämnar jag först ordet till den vi har inbjudit.

Jörgen Holgersson: Jag tackar för att jag har fått tillfälle att lämna kompletterande uppgifter till utskottet i detta granskningsärende.

Det är självfallet inte så, som har gjorts gällande, att jag försöker undanhålla utskottet uppgifter. Det har sagts att jag personligen skulle vara utsatt för någon form av granskning och därför ha ett intresse av det. Så är det självfallet inte. Bakgrunden är den att jag, under de tre år som polisens utredningsarbete har pågått, som rättschef på UD:s handelsavdelning har försökt göra en boskillnad mellan det arbete som sker i regeringskansliet och det arbete som åklagare och polis bedriver. Det är inte alltid helt lätt att hålla gränslinjerna alldeles klara. Det är mycket som går in i vartannat. Jag hoppas att utskottet respekterar den utgångspunkten att jag har haft den ambitionen.

Jag vill också säga att jag inte är politiker utan tjänsteman, eller ämbetsman – för att använda det uttryck som någon ledamot använt. Jag uppträder som tjänsteman och anser mig ha rätt att bli behandlad som en sådan.

Inledningsvis vill jag säga att institutionen krigsmaterielinspektionen, som jag helt plötsligt kom att ta ansvar för, redan vid Algernons frånfälle var hårt pressad. Bakom det opersonliga uttrycket "personalen" döljer sig människor som anser sig göra ett hederligt arbete, men som sedan lång tid fått stå i skottgluggen. Man har förlorat en omtyckt chef på ett traumatiskt sätt. Jag vill erinra om att det var helt nyligen som åklagaren ansåg sig kunna skriva av utredningen om huruvida Algernon bragts om livet eller inte.

Vi har också under den treåriga utredningstiden varit en viktig källa för både tull, polis och åklagare, där de kunnat hämta upplysningar vid utredningen av de s.k. Boforsaffärerna. Efter Algernons död inleddes ytterligare en förundersökning, den utredning som skulle fastslå orsaken till hans död. Även här har personalen på KMI biträtt alltsedan dödsfallet. Förhören om de personliga relationerna och vad som förevarit de senaste dygnen före dödsfallet har för många på KMI varit påfrestande och tidskrävande. Jag kan inte underlåta att nämna att KMI också varit utsatt för en hård uppvaktning från massmedia. Vi har försökt att vara så öppna som möjligt för att motverka spekulation, som annars ligger i luften. Vi har försökt att förklara orsakssammanhangen så öppet som möjligt. Jag kan försäkra utskottet att det inte är den verksamheten som gjort att vi inte alltid kunnat "servera uppgifter" så snabbt som vi har hoppats på. Vi har också vårt

ordinarie arbeta att sköta, och KMI har, som jag tidigare nämnt, en mycket liten personalstyrka.

Institutionen KMI har sålunda ett synnerligen svårt arbetsläge. De många olika förslag till organisatoriska förändringar som genomkorsar luften påverkar arbetssituationen, och många kanske också känner oro för framtiden.

Vi har med svar på en del frågor som ställts av utskottets ledamöter, bl.a. Ingela Mårtensson. Den informationen kommer vi att lämna skriftligen.

Jag har förstått att det har uppstått frågor rörande Indonesien. Vi talade om att det under hösten 1982 gavs tillstånd till leveranser av några luftvärnspjäser. För att undvika missförstånd vill jag säga att de inte tillhörde patrullbåtsserien, utan att de var avsedda för s.k. supportfartyg. Det beslut om tillstånd till leveranser som fattades under år 1986, som föregicks av ett avslag år 1985 och som diskussionen under lång tid uppehöll sig vid, omfattade däremot leveranser som ingick i patrullbåtsserien.

En fråga som diskuterats en del i massmedia och som varit föremål för utskottets intresse gäller en handling som förkommit eller bränts på KMI. Jag har gjort en utredning om detta som är dagtecknad den 14 mars 1987. Bakgrunden var att en journalist på ett ganska tidigt stadium efter Algernons död gick igenom diariet och fann att det fanns en handling från den 13 september 1985 bokförd som skrivelse från H. Ekblom, AB Bofors, angående FH 77B. I diariets anmärkningskolumn stod antecknat: "Skrivelse bränd av C.A." Journalisten drog sig detta till minnes i samband med den s.k. Reevesartikeln, som kom upp senare, och kopplade då samman FH 77B, fälthaubitsen, med den artikeln. Vi fann det därför angeläget att försöka gå till botten med detta. Såvitt vi har kunnat utröna finns handlingen inte kvar på Bofors. Den har fått rekonstrueras på annat sätt. Som utgångspunkt har jag haft de rutiner som gäller på KMI för hur inkommande post tas om hand, bokförs osv. Jag kan nämna att en av de assistenter som sköter detta har arbetat i 40 år på inspektionen, och hon har skött diarieföringen under lång tid. Hon har fasta rutiner för sitt arbete, vilket varit en stor styrka i detta fall. Efter de muntliga upplysningar jag fått från henne står det alldeles klart att denna handling inte hör ihop med något annat än den s.k. Indienordern.

Tjänstemannen har haft en form av "dubbel bokföring" i sitt arbete; förutom diariet ett "arbetsmaterial" där hon också antecknat hemliga handlingar; det var ju här fråga om en hemlig handling. Av hennes arbetsmaterial kunde läsas ut att den förkomna handlingen avsåg upplysningar om offertgivning till Indien. Efter de genomgångarna har vi funnit två andra handlingar, och på en av dem står med Algernons egen handstil, att i samband med utrensning av dokumentation rörande Indienaffären har denna handling bränts. Detta finns på två av varandra oberoende ställen.

Av utredningen kan jag dra den slutsatsen att handlingen har kommit in, betecknats som hemlig och diarieförts på ett riktigt sätt. Genom tjänstemannens anteckningar är det klarlagt att skrivelsen avsåg offert till Indien av FH 77B. När denna affär väl kom till stånd under år 1986 uppmärksammade hon att skrivelsen hade förkommit. I detta läge hade hon talat med Carl Algernon och fått det bekräftat, och dessa anteckningar hade gjorts. Sedan har vi alltså funnit ytterligare två handlingar som bestyrker de uppgifter som hon lämnat.

Det råder intet tvivel om att handlingen hänför sig till just Indienaffären.

Sedan förstår jag att utskottet kan ha intresse av de uppgifter som man anser att jag inte lämnade, men borde ha lämnat vid det förra utskottsförhöret. Först måste jag kanske göra en liten historiebeskrivning för att man skall förstå vad det rör sig om.

På kvällen den 26 mars uppgavs det i massmedia att Nobel Industriers koncernchef, Anders Carlberg, på grundval av en intern revisionsrapport hade medgivit att Bofors smugglat Robot 70 till Dubai och Bahrein. I detta massmediaprogram gjordes de tidigare verkställande direktörerna, Claes-Ulrik Winberg och Martin Ardbo, ansvariga för detta. Vidare uppgavs att Carlberg hade medgivit att en ammunitionssändning hade gått via Singapore till ett förbjudet land.

Det framkom i det sammanhanget att KMI hade fått information om att denna revision pågick. På en direkt fråga från Ekot vidgick jag att delar av revisionsrapporten jämte vissa muntliga upplysningar hade lämnats till KMI, och som en sammanfattande tidpunkt för detta angav jag februari månad 1987.

För att börja bakifrån med ammunitionsleveranserna är sakförhållandet följande. Vid ett möte hos mig på departementet lördagen den 10 januari lämnade koncernchefen Anders Carlberg och chefsjuristen Göthlin uppgifter till mig och Carl Algernon om misstankar som fanns rörande en ammunitionsleverans. Misstankarna hade vuxit sig starkare under det revisionsarbete som Anders Carlberg hade beordrat. Uppslaget till att göra en specialstudie på just den här punkten uppgav han sig – såvitt jag kommer ihåg – ha fått vid ett besök hos länsåklagare Age i början av december 1986. Omedelbart därefter beordrade han att man skulle göra en intern revision på den punkten. Någon dokumentation rörande denna lämnades inte vid det tillfället. Carlberg gav uttryck för uppfattningen att åtminstone någon av direktörerna i Boforsledningen skulle kunna hållas ansvarig för leveransen.

Vi – och jag tror att även Carlberg själv – vidarebefordrade sedan denna uppgift till förundersökningen, så att den skulle kunna bearbeta detta på ett annat sätt än vad revisorerna kunde göra. Jag vet att denna uppgift har lett till omfattande polisförhör efter den tidpunkten. Jag vet dock inte om det i dagens läge inom ramen för förundersökningen anses styrkt att det har förekommit några oegentligheter. De nuvarande utrikespolitiska problemen som finns visavi Singapore hänför sig i allt väsentligt till just denna frågeställning.

I det sammanhanget kan jag hänvisa till att jag vid utskottsförhöret den 10 mars på en direkt fråga från Bertil Fiskesjö om det hade hänt att vi på egen hand kommit på eller börjat misstänka någon oegentlighet och om det fanns kännedom om ärenden som ännu inte kommit till offentlig diskussion svarade att vi upptäckt sådana fall och att de frågorna låg inom ramen för det arbete som länsåklagare Age och hans utredningspersonal utför.

Jag fick också ytterligare en fråga om man har misstankar om att det sker vidare export till andra länder än de som har nämnts. Jag sade att det inte bara var vi på vår sida som hade sådana misstankar utan det gäller också för tullkriminalen. Det fanns således redan i och för sig med i bilden.

Däremot nämnde jag inte att det rörde sig om landet Oman. Vid den

tidpunkten fanns misstanken om att det kunde gälla Oman. Såvitt jag förstått var det just den här frågan som samtalet mellan Carlberg och Algernon rörde, det var också den leverans som hade nämnts vid samtalet den 10 januari.

Utan att gå närmare in på det skall jag kanske även ta upp den andra delen, som var aktuell i det meddelande som kom på kvällen den 26 mars. Den revisionsrapport som gjordes inom Nobelkoncernen diskuterades inte med inriktning på Dubai och Bahrein, utan mötet den 10 januari hade kommit till stånd mot bakgrund av vad som hade förevarit under mellandagarna 1986. Det fanns då en artikelserie i Dagens Nyheter. Av denna framgick att de, som Dagens Nyheter benämnde de s.k. Boforsdirektörerna, vidgått att robotar sänts via Singapore till Dubai och Bahrein. Enligt deras egna uttalanden ansåg de inte att det låg någon brottslig handling bakom denna handling, eftersom såväl framlidne statsminister Olof Palme som likaledes framlidne krigsmaterielinspektör Bengt Rosenius skulle varit införstådda med denna typ av åtgärder.

Uppgifterna om att robotar verkligen fanns i Dubai och Bahrein och att de hade kommit via Singapore hade dock för övrigt länsåklagare Stig Age tillkännagivit i bl.a. massmedia långt före denna tidpunkt. Det var således i och för sig ingen nyhet. Det nya som kom fram i mellandagarna var att man från den dåvarande Boforsledningens sida vidgick de objektiva fakta som åklagaren presenterat.

Lika starkt som vi på krigsmaterielinspektionen och folk i övrigt i landet reagerade på att skuldbördan fördelades på ett visst sätt, reagerade Anders Carlberg i Nobelledningen och hans personal på detta. För vår del sade vi att det i det här läget skulle vara otänkbart att upprätthålla en normal kontakt med Bofors, utan att det måste lösas på något annat sätt. Från den tidpunkten hade vi inte längre direkt med Bofors att göra, utan kontakten skedde med Nobelledningen i Stockholm.

Under januari och februari månader hade vi sammanträden med framför allt chefsjuristen på Nobelindustrier, Lars Göthlin. Han lämnade oss därvid upplysningar ur revisionsrapporten. Vid ett möte på mitt tjänsterum den 18 februari vet jag att han hade med sig så mycket som då var klart av revisionsrapporten. Avsikten med den genomgången var att vi skulle kunna diskutera ytterligare åtgärder som behövde vidtas inom ramen för denna revision.

Bakgrunden till KMI:s intresse för revisionsrapporten var dock inte att vi skulle vara nyfikna på brottmålsdelen och på hur de såg på skuldsituationen. Jag kan för övrigt säga att rapporten inte innehöll några uppgifter i denna fråga, utan det visade sig mera vara den slutsats som Anders Carlberg och Nobelledningen själva drog av sitt material. Vårt intresse fokuserades däremot till det faktum att vi inom ramen för KMI:s verksamhet sedan en tid tillbaka hade hållit på med en intern kartläggning av Robot 70. Vid förra utskottsförhöret nämnde jag att när vi tog upp frågan med Nobelledningen om att vi ville ha revisorshjälp för att kunna göra kartläggningen sade man att man dels var villig att se till att detta blev gjort, dels att man redan i december hade påbörjat en revision.

Vi ansåg då att det inte fanns anledning att skicka in ytterligare revisorer

eftersom Bohlins, som gjorde denna revision för Nobelledningens räkning, är en välrenommerad byrå. Vi kunde dessutom få möjlighet att komplettera utredningen i enlighet med KMI:s behov. Vi har också haft möjlighet att komma med synpunkter och att få ytterligare frågor utredda. Vi kunde också med hjälp av revisionen kontrollera uppgifter som lämnats av Bofors rörande vissa nyckelkomponenter som inte tillverkas av Bofors. Det fanns ett ömsesidigt intresse att gå in i denna revision. Vi träffades ungefär en gång i veckan för att följa upp detta.

Vid ett personligt besök på UD:s handelsavdelning fredagen den 6 mars underrättade Anders Carlberg och Lars Göthlin om att verkställande direktören för AB Bofors, Martin Ardbo, skulle avgå. Vid det mötet hänförde sig Carlberg till innehållet i revisionsrapporten, vad den utvisat samt de slutsatser som han och Nobelledningen hade dragit av detta. Det var enbart Ardbos, och således inte Winbergs, handlingssätt som berördes under mötet.

Man hade också med sig revisionsrapporten på mötet och lovade att vi skulle få oss den till handa påföljande fredag. Vid en genomgång fredagen den 13 mars lämnades i varje fall de delar av revisionsrapporten som avsåg robotarna. Efter vissa kompletteringar fick vi in den sista delen den 20 mars. Samma material har under hand lämnats till polisen. Den 31 mars i år fick vi sedan hela revisionsrapporten. Denna finns nu på KMI. Hela revisionsmaterialet har även överlämnats till förundersökningsledaren för genomgång.

Då frågar man sig givetvis vad det står i denna revisionsrapport. Förutom robotfrågan och denna kringgång till Oman som vi talat om förekom vissa andra uppgifter. Jag tror inte att någon av dessa som visar på kringgång eller försök till kringgång av bestämmelser är okänd för länsåklagare Age och hans personal.

Som en detalj i sammanhanget vill jag säga att ett nytt kontrakt skrevs med Bahrein så sent som 1983. Som jag redogjorde för förra gången skall företagen lämna beställningsdeklarationer till KMI. Såvitt jag kan se av dessa är detta kontrakt inte anmält. Det kancellerades sedan av Nobelledningen under 1986, när det här hade blivit känt. Det är den typen av uppgifter som revisionen har tagit fram.

Jag tror att jag nu har lämnat en så fyllig bild som det är möjligt att göra på denna punkt.

Olle Svensson: Tack så mycket för den redogörelsen. Jag lämnar först ordet till Anders Björck.

Anders Björck: Tack, herr ordförande! Vi har här i dag fått mycket värdefull information av Jörgen Holgersson. Jag har dock några frågor. Förra gången Jörgen Holgersson och andra representanter för KMI var hos konstitutionsutskottet fick vi således inte information om vissa saker som jag anser vara av vikt för utskottets bedömning av och behandling av huruvida statsråd och medlemmar av regeringskansliet har varit inblandade. Såvitt jag kan förstå hade man på KMI fått del av revisionsrapporten och andra uppgifter direkt via Bofors och inte från länsåklagare Age och polisutredningen.

Mot bakgrund av den debatt som har förts är min fråga till Jörgen Holgersson varför han inte ansåg att han kunde lämna dessa uppgifter till konstitutionsutskottet när vi sågs förra gången den 10 mars.

Jörgen Holgersson: Det är riktigt att allt är en fråga om bedömningar. Det är givetvis också fråga om bedömningar från min sida, och inte om illvilja. Skall jag vara helt ärlig när det gäller Bahreinrapporten, trodde jag att det närmast var ett notoriskt faktum att robotar hade kommit till Dubai och Bahrein via Singapore. Åklagaren hade redan tidigare offentligen lämnat dessa uppgifter, och i mellandagarna gjorde även Boforsledningen det i en artikel i Dagens Nyheter. Det hade således inte varit något som helst problem för mig att nämna detta.

Däremot var frågan som rörde Oman mycket problematisk, och där värjde jag mig och ville inte svara på om det fanns andra länder, eftersom det inte var känt då. Det var just den delen som förundersökningen riktat in sig på när det gäller frågan om vad som hade förevarit mellan Anders Carlberg och Carl Algernon kvällen den 15 januari. Jag ansåg att jag inte skulle gå in på frågan i den delen.

Jag tror däremot att jag nämnde att vi rent allmänt hade kontakter med Nobel för att inhämta underlag och att vi höll på med en robotundersökning, vilket var en del av denna revision. Men på den specifika punkten Oman lämnade jag inte upplysningar.

Anders Björck: Herr ordförande! Hade Jörgen Holgersson samrått med någon inom regeringskansliet innan han gjorde bedömningen av vad som skulle sägas, eller var det hans egen bedömning?

Jörgen Holgersson: När det gäller Oman var det helt och hållet min egen bedömning. Jag hade icke samrått med någon i den delen.

Anders Björck: Informerade ni från KMI:s sida någon i regeringen när ni fick denna information som kan sägas utgöra en slutgiltig bekräftelse på vad som hade legat i luften?

Jörgen Holgersson: Vi informerade i varje fall den 6 mars i samband med Ardbos avgång. När det gäller Oman har jag kontinuerligt lämnat meddelanden. Det är ju en del i frågan om vad som hände Algernon, och jag har informerat utifrån den utgångspunkten.

Anders Björck: Till vem i regeringen har informationen gått?

Jörgen Holgersson: Den har lämnats till ledningen.

Anders Björck: Ledningen för vad?

Jörgen Holgersson: Till ledningen för handelsavdelningen – Anita Gradin och Carl Johan Åberg.

Anders Björck: Vid mötet mellan Anders Carlberg och Jörgen Holgersson den 10 januari fick man på KMI de första indikationerna. Lämnade man efter det någon information till regeringen?

Jörgen Holgersson: Jag lämnade inte informationen vid samma tidpunkt eftersom det var en lördag, men jag gjorde det påföljande helg. Skälet till det var det som hände Algernon.

Anders Björck: Informationen lämnades alltså till Anita Gradin och Carl Johan Åberg?

Jörgen Holgersson: Ja.

Anders Björck: I intervjun i Veckans Affärer indikerade eller åtminstone antydde Anders Carlberg att, som han uttryckte det, tjänstemän inom regeringskansliet sedan länge kan ha känt till smugglingen av vapen.

Har Jörgen Holgersson ytterligare information om detta, eller är det bara påståenden från Bofors sida?

Jörgen Holgersson: Det beror på vad han lägger för tidsfaktor på detta. Jag tror inte att han avser uppgifter ur revisionsrapporten.

Anders Björck: Vad kan han då syfta på? Det är av intresse för utskottet.

Jörgen Holgersson: Det kan inte jag veta. Jag tror också att han har nyanserat det påståendet något.

Anders Björck: När började man, enligt Jörgen Holgerssons kännedom, att på KMI misstänka att smuggling av de aktuella robotarna kunde ägt rum?

Jörgen Holgersson: Gäller det smuggling till Bahrein och Dubai?

Anders Björck: Ja.

Jörgen Holgersson: Såvitt jag kan förstå var det någon gång 1980–1981. Jag tror att första gången jag personligen hörde talas om det var i samband med en artikel i Sunday Observer, där detta framfördes. Jag tjänstgjorde inte på KMI då, men detta var givetvis en fråga som diskuterades.

Anders Björck: I en intervju i Expressen den 1 april säger Jörgen Holgersson: "Det finns misstankar om vissa andra ting."

Syftar det på Oman, eller syftar det på något annat också?

Jörgen Holgersson: Jag tror att jag förra gången nämnde att vi har upptäckt vissa saker och att det rör licenserna. Vi tror inte att det står rätt till, och det materialet har överlämnats till förundersökningsledaren.

Jag avsåg givetvis även Oman, eftersom det var en sådan punkt där man tidigare sagt att det var ett förbjudet land.

På krutsidan finns det ett flertal länder som är berörda.

Anders Björck: Finns det, Jörgen Holgersson, ytterligare något som kan vara av intresse för konstitutionsutskottets granskning? Vi vet naturligtvis inte allt, och det är lika bra att ställa frågan på detta sätt så att vi slipper en diskussion efteråt.

Jörgen Holgersson: Om man skulle sätta sig i konstitutionsutskottets kläder och bedöma vad man skulle vilja veta för granskningen, gäller att de flesta av affärerna som rör Singapore, och som jag har uppfattat är föremål för konstitutionsutskottets intresse, har vi redan berört. Skall man vidga granskningen till att avse hela fögderiet finns det givetvis på krutsidan sådant som är intressant och som berör en rad länder i Europa. Bakgrunden är följande, om jag får ta tiden i anspråk. I slutskedet av den s.k. container-

affären kom det fram från västtyskt håll en förfrågan om vart ett parti krut avsett för ett företag i Österrike hade tagit vägen. Det hade gått till Passau och därifrån studsat bakåt in i Västtyskland och sedan försvunnit.

Det var början till den stora utredningen som tullkriminalen har hållit på med under de senare åren. Den torde i korthet visa att det fanns en kartellbildning av företag i Europa som delade upp beställningar. Jag misstänker, och förmodar att tullkriminalen också gör det, att man delade upp beställningarna mellan sig och att åtminstone något av de krigförande länderna i Mellanöstern ytterst stod som beställare, och att det gick många konstiga vägar innan leveranserna hamnade där. Om utredningen leder till åtal får den kommande rättegången utvisa dessa förhållanden. Det är många länder i Västeuropa som har egen tillverkning av krut och sprängmedel och därmed är berörda. Förutom Österrike handlar det om Västtyskland, Holland, Belgien, Frankrike, Italien, DDR, Jugoslavien och kanske Finland på ett hörn.

Anders Björck: Herr ordförande! Jag har bara en sista fråga som jag tror att det vore bra att få klara upp. Har det enligt Jörgen Holgersson, under den tid som konstitutionsutskottet har granskat dessa frågor, läckt ut några uppgifter av hemlig natur från konstitutionsutskottet som har varit till skada eller ställt till problem för KMI:s verksamhet?

Jörgen Holgersson: Det har inte uppstått problem för KMI:s verksamhet. Beroende på min bakgrund som domstolsjurist slår jag emellertid hela tiden vakt om att även personer som är misstänkta för en sådan här form av brottslighet, varusmuggling, har rätt att påräkna en rättegång som är värd namnet. Jag börjar bli rädd för att det inte går att åstadkomma, när man döms i massmedia. Det är en allvarlig situation, men den berör brottssidan.

Den verksamhet som KMI och jag står för, klarar vi hur det än må vara.

Anders Björck: Är det enligt KMI:s bedömning någon hemlig uppgift som under våren har läckt ut och kan hänföras till konstitutionsutskottet? Vi måste ju i så fall vidta åtgärder.

Jörgen Holgersson: Det kan jag inte bedöma, det vet jag inte.

Olle Svensson: Jag lämnar ordet till Bertil Fiskesjö.

Bertil Fiskesjö: Jag ber att få tacka för att jag har fått svar på de frågor jag ställde förra gången. Det är också av intresse att Anders Björck nu har tagit över de frågor som jag ställde. Det gör att jag inte har så många kompletterande frågor. Jag vill nu bara ställa ett par speciella frågor.

Hur kan det komma sig att Algernon, om man får tro tidningsuppgifter, vid det samtal han hade med Carlberg blev så upprörd över detta med Oman?

Jörgen Holgersson: Ja, jag tror att förklaringen till detta är ganska enkel. Jag vet ju inte vad som har förevarit vid samtalet mellan Carlberg och Algernon. Jag grundar mig bara på att man när man själv hörs av polisen inte är dummare än att man kan räkna ut ungefär vad som sagts, eftersom man blir mothörd på vissa uppgifter.

Om någon blir tillvitad att känna till eller på något sätt vara involverad i saker och ting, tycker jag att upprördheten är på sin plats.

Bertil Fiskesjö: Det finns således inga misstankar om att Algernon skulle ha känt till något annat än det som har redovisats här?

Jörgen Holgersson: Det är för mig en omöjlighet att svara på den frågan.

Bertil Fiskesjö: I samband med rabaldret kring Bofors har offentliga framträdanden av samtliga direktörer ägt rum, och åtminstone en av dem har sagt att ni på KMI, liksom för övrigt handelsministrar av olika kulörer, var lättlurade. Vad är din kommentar till de påståendena?

Jörgen Holgersson: När man sitter med facit i hand och börjar se att det finns ett mönster och ett system kan det naturligtvis tyckas att man varit lättlurad. Då får man emellertid komma ihåg att det beror på vilket sätt man lurats på. I varje fall från början fanns ingen större anledning för ministrar eller tjänstemän att tro att vårt största företag på försvarsmaterielområdet ägnade sig åt en verksamhet, som man nu när man börjar skönja slutet får tro att det har gjort, och att det har gått till väga på ett så förslaget sätt. Det tror jag är förklaringen.

Detta berör mig i allra högsta grad eftersom jag har granskat en av affärerna. Man har kanske inte varit lättlurad men när man i dagens läge ser på hur saker och ting har hanterats av företaget efter det tillfället 1979, kan det tyckas att man borde ha gjort ytterligare kontroller. Det skall inte bestridas.

Bertil Fiskesjö: Har det förekommit att statsråd har bett er att göra någon extra kontroll, utöver det som vi har fått refererat av Burenstam Linder?

Jörgen Holgersson: Ja, en sådan åtgärd där jag personligen inte var involverad var den delegation som skickades till Bofors 1981. Där var uppgiften att gå igenom dels tillverkningssidan, dels försäljningssidan och rent pappersmässigt, men också genom samtal med de berörda, klara ut hur det verkligen förhöll sig. Det var en ganska ovanlig uppgift att med en så pass stor tillsynsåtgärd gå in på en särskild punkt.

Bertil Fiskesjö: Har några sådana åtgärder beordrats från Mats Hellströms sida?

Jörgen Holgersson: Ja, under hans tid har vi också haft en typ av förstärkt kontroll av utförsel till Singapore. Det har gått till på det sättet att begäran om utförseltillstånd eller den leverans som var föremål för utförseln har kopplats ihop med förundersökningsåtgärderna. Det är således ytterligare ett exempel på en sådan förstärkningsåtgärd som vi har gjort när det gäller tillsynen. Den kom under hösten 1985.

Bertil Fiskesjö: Det har talats om krutleveranser av olika slag. Det har också påståtts att kanoner och robotar skulle finnas i Iran. Har ni någon kännedom om hållbarheten i de påståendena?

Jörgen Holgersson: Om man tar robotarna först, så är det klart att vi efter våra resurser har försökt att följa upp det. Hittills finns inget som visar på att uppgifterna skulle vara riktiga. Orsaken kan ju vara att det faktiskt inte finns några robotar där.

Folk som vet hur flyg opererar har pekat på att det irakiska flyget opererar

på ett sådant sätt att man kan utgå ifrån att Robot 70 inte finns. Man har också pekat på att om de hade funnits där hade de använts vid vissa speciella mål som skydd, vilket inte har skett. Det finns en rad sådana indikationer på att Robot 70 inte skulle finnas där.

Vi har givetvis även försökt att fånga in det här via diplomatiska kanaler. Bland militärattachéer i Teheran finns det vissa uppgifter som tyder på att Robot 70 skulle kunna finnas där. Det har inte gått att få bekräftat att det skulle förhålla sig så. När man botaniserar närmare i detta kommer man ofta till artikeln i den arabiska tidskriften Al-Taguir. Den har i och för sig mycket gott anseende, men alla källor kommer så småningom till samma utgångspunkt. Därmed inte sagt att det behöver vara fel. Men det behöver ju inte heller vara rätt bara för att det kommer därifrån.

Nils Berndtson: Jag har några frågor. En av dem rör vidareexporten till Dubai och Bahrein. När Jörgen Holgersson var här förra gången tog jag fasta på de uppgifter som finns om att det har förekommit export ända sedan 1979/80. Jag frågade då hur man, om dessa uppgifter bekräftas, kan förklara att denna trafik kunnat pågå utan ingripanden och var ansvaret i så fall ligger. Jörgen Holgerssons svar var något undvikande. Han sade att vidareutförsel inte kunde ha förekommit 1979 såvitt han förstod.

Men i kommunikén från Nobel Industrier framgår ju att man där anser att sådan vidareexport skett. Man redovisar vad som har hänt från den 14 mars 1978, då man tecknade kontrakt med Bahrein, och hur frågorna behandlades. Man säger också att leveranser av robotar till Singapore har skett under hösten 1979 och våren 1980. Därefter har ifrågavarande robotar under perioden 1979–1980 levererats vidare till Bahrein och Dubai.

Jag skulle vilja höra din kommentar till det i dag. Min fråga om hur detta har kunnat pågå och var ansvaret ligger kvarstår.

Jörgen Holgersson: Utförseltillstånd gavs av regeringen den 20 december 1979. I det läget utgick de som sysslade med detta, inkl. ministern och regeringen, från att dessa robotar fanns i Sverige. Om det gått till så som det sägs i kommunikén är det ju en annan typ av varusmuggling. Då har man alltså fört ut materiel utan att bry sig om att ha tillstånd. Jag ifrågasätter uppgiften. Vi har försökt fråga oss fram på den punkten.

Det kan vara så att en del av robotarna – låt oss säga att det rör sig om totalt 150 stycken – har tagits ur serien och använts för provskjutning på Vidsel i Sverige. Det är den förklaring man givit till uppgiften. På det sättet kommer de ur bokföringen på Bofors. Revisorn har alltså utgått ifrån att de var utförda. Man säger i dag att de inte är utförda från Sverige, utan det rör sig om ett mindre parti som alltså har använts för provskjutning på Vidsel.

Den 20 december 1979 fattade regeringen beslutet. Att jag slirade litet i mitt svar beror på att jag inte är säker på att de under de tio dagar som var kvar på året kunde föra ut robotarna. Man kan inte helt utesluta det. Det kunde ju ha legat en båt i Varberg eller Otterbäcken och lastat robotarna när regeringsbeslutet kom. Annars bör de ha gått i väg under 1980. Det var alltså därför jag svarade litet försiktigt på frågan.

Det första beslutet om leveranser till Singapore fattades i slutet av 1979, det andra fattades i februari 1980 och det tredje under 1982. Leveranserna

har, såvitt jag förstår, förts ut i relativt nära anslutning till besluten. Sedan 1982 har det inte skett några reguljära leveranser till Singapore.

Till svar på frågan om hur detta har kunnat pågå vill jag säga att man, när detta beslut fattades och leveranserna fördes ut, inte kände till det man vet i dag om kontrakten med Bahrein osv. Det är sådant som kommit fram under polisutredningen och revisionen.

Nils Berndtson: En annan fråga som varit av intresse här i granskningen är licenstillverkningen. Jag vill gärna veta vad som gäller. I ett uttalande i utrikesutskottet 1981/82 besvarades en motion från vpk, där partiet begärde att man skulle kräva att slutförbrukarintyg också skall gälla vid licenstillverkning, med att en prövning vid licenstillverkning sker på så angivet sätt, alltså att man inte behövde vidta någon särskild åtgärd. När Carl-Johan Åberg var här i utskottet sade han emellertid att det kommer att säljas sådana här kanoner från ett antal länder som har licenser och att det för närvarande inte ligger under svensk vapenexportkontroll. Jag vill gärna ha ett auktoritativt uttalande om vad som gäller därvidlag.

Jörgen Holgersson: Fr.o.m. den 1 januari 1983 kan inga nya tillverkningsrätter upplåtas utan att regeringen ger sitt godkännande. För att få tillstånd att upplåta tillverkningsrätt fordras att vissa villkor är uppfyllda. Man får bl.a. inte vidareöverlåta licenser. Den produkt som tillverkas med stöd av licensen får inte heller vidareexporteras. Hittills har väl alla tillverkningsavtal innehållit en klausul om att vidareexport inte är tillåten. Man skulle kunna tänka sig att man säger att vidareexport till vissa andra länder som från svensk synpunkt är godkända tillåts. Hittills har man dock inte fattat något sådant beslut, såvitt jag vet.

Det betyder att det i och med de nya licensupplåtelserna bara är det land som fått tillverkningsrätt som kan nyttja den för sitt eget bruk. Den produkt man tillverkar skall inte exporteras. Före 1983 var däremot licensupplåtelserna oreglerade. Då var det bara de kommersiella villkoren i kontrakten som gällde. De var också ofta försedda med en klausul om förbud om reexport, av det skälet att företaget som upplät licensen inte ville få konkurrens av den som fått licensen. Det fanns alltså inget hinder mot reexport.

Min tolkning av vad Carl-Johan Åberg menade är att produkter, som tillverkas i enlighet med licenser som upplåtits före den 1 januari 1983 och för vilka inget förbud mot reexport ingår i de kommersiella villkoren, kan säljas till ett tredje land utan att den svenska regeringen kan ingripa mot det. Det måste vara det som ligger bakom hans uttryckssätt.

Nils Berndtson: Kräver man inte slutförbrukarintyg nu?

Jörgen Holgersson: Detta med slutförbrukarintyg hänger samman med en annan problematik. Att man över huvud taget upplåter tillverkningsrätt beror inte på att man så gärna vill göra det. Det beror på att det är ett villkor som ställs upp vid försäljning. Det blev alltmer vanligt under 1970-talet. Det var ett av skälen till att man 1979 tillsatte en utredning under ledning av Sven Andersson som kallades för KMEK-utredningen, krigsmaterielexportutredningen.

Man såg att antalet licenser ökade. Från företagens sida uppgavs att det

berodde på att köparlandet, så fort man skulle sälja något, sade: Vi köper detta, men vi vill att ni överlåter en licens till oss. Så sade man oavsett om man i köparlandet kunde använda licensen eller inte. Det sades att det för vissa av u-länderna blev en viss status att sitta på licenser. Företagen lade då i sin tur inträdesbiljetten så högt som möjligt.

Vi talade förra gången om ammunitionsleveranser till Singapore avseende granatgevärssystemet Carl-Gustaf och sade då att orsaken till att leveranserna var ganska stora till viss del kunde ligga i att man gjorde licensen så dyr som möjligt, genom att höja tröskeln för vad de skulle köpa för att få licensen.

Licensupplåtelserna är ofta konstruerade så att man behåller rätten att leverera någon väsentlig komponent i en produkt som de tillverkar själva i det andra landet. På det sättet har man också en möjlighet att påverka licensinnehavarens sätt att använda licensen. Det betyder att man kan gå in och kräva slutförbrukarintyg på komponenter som ingår i tillverkningen.

I dagsläget kräver vi alltid slutförbrukarintyg för komponenterna. På det sättet har ju faktiskt regeringen en möjlighet att också hålla i licenser, även de som upplåtits före 1982. Det är alltså inte förutsett i själva licensavtalen att det skall vara så.

Nils Berndtson: Har förekomsten av sådana licensavtal försvårat Sveriges kontroll av att materiel inte används på annat sätt än man tänkt sig?

Jörgen Holgersson: Det var ju bakgrunden till utredningen 1979, och i direktiven pekade man just på problematiken kring licenser.

Birgit Friggebo: Betyder det att man nu regelmässigt begär slutförbrukarintyg också för komponenter även för licensavtal som tecknats före 1983 och nu efter 1983?

Jörgen Holgersson: Svaret är ja.

Birgit Friggebo: Komponenterna redovisas ju under ammunition och reservdelar. Har ni övervägt att dela upp det så att komponenterna redovisas för sig? Ibland exporteras det ju satser som i stort sett är färdiga vapen. Man sätter alltså ihop dem i resp. land.

Jörgen Holgersson: Skillnaden mellan reservdelar och komponenter innebär en svår problematik. En ljuddämpare som man köper till sin bil ser ju likadan ut som en ljuddämpare som finns på en ny bil. Egentligen är det ingen skillnad på komponenter och reservdelar.

Genom att vi kräver slutförbrukarintyg oavsett vad leveranserna gäller menar vi att skillnaden jämnar ut sig. När det gäller redovisningen är det väl framför allt i SCB:s statistik man för in dessa båda kategorier under samma begrepp.

Göran Orhem: Jag förstår inte riktigt frågan. I SCB:s statistik redovisas även reservdelar och komponenter under vapen och ammunition. Reservdelar till flygplan redovisas naturligtvis under flygplan i SCB:s statistik.

Birgit Friggebo: Har ni någon uppfattning om hur mycket hela vapen som exporterats i form av komponenter? Går det att göra en sådan beskrivning? Vi har försökt att få en del uppgifter från er, men det har varit svårt.

Jörgen Holgersson: På ammunitionssidan har vi gjort vissa omräkningar, där man kan tänka sig att komponentsatserna är så utformade att man kan tillverka slutprodukten av dem. När det gäller mer väsentliga områden, t.ex. Robot 70, är vi övertygade om att man inte kunnat tillverka färdiga slutprodukter av de komponenter som gått i väg.

Birgit Friggebo: Under avbrottet med behandling av ärenden om export till Singapore under 1985 gavs tillstånd till ganska stora leveranser av komponenter så sent som i september. En order var på 14 miljoner och en på 16 miljoner. Man kan tro att det faktiskt var fråga om fulla satser vapen, trots att det sades att beredningen av ärenden om vapenexport hade upphört. Är det likadant nu, att export av komponenter är tillåten trots beredningsstoppet?

Jörgen Holgersson: När det gäller leveranserna i september var det fråga om FFV. Min minnesbild är att det var under förstärkt kontroll ganska speciella förhållanden. Man kan säga att dessa beslut fattades som ett preludium till Åströms resa. Det var ett sätt att från svensk sida visa god vilja, eller hur vi skall uttrycka det. För närvarande fattas inga beslut alls om export till Singapore.

Birgit Friggebo: Det betyder att man fattade beslut om export av komponenter samtidigt som man sade att det var stopp för beredning av ärenden, och man gjorde det medvetet för att underlätta Åströms mission till Singapore?

Jörgen Holgersson: På något sätt finns en koppling.

Birgit Friggebo: Krigsmaterielinspektören sade att Bofors skrev nya kontrakt med Bahrein 1983. Det har också bekräftats från Bofors. Är det vanligt att kontrakt som inte ni eller regeringen känner till tecknas? Varför gör man inte det? Det skall ju lämnas månadsrapporter och kvartalsrapporter, om jag har förstått det rätt. Betyder det att företagen döljer uppgifter för er om den verksamhet som pågår? Hur pass omfattande skall informationen i månadsrapporterna och kvartalsrapporterna vara?

Jörgen Holgersson: I månadsrapporterna rapporteras månaden efter det att kontrakt slutits, dvs. man lämnar en beställningsdeklaration. Företagen är skyldiga att ange när man har skrivit kontrakt eller på annat sätt fått en bindande order. Detta sker alltså månaden efter. Normalt är affären ingen nyhet för KMI när rapporten kommer. Under hela marknadsföringsstadiet har man nämligen fått information om vad som är på gång, förutom då det gäller de nordiska länderna där man inte har samma problem. Där kanske man inte underrättar på samma noggranna sätt.

I det här fallet är det, såvitt jag förstår av de handlingar som finns på KMI och efter vad jag har hört av dem som arbetar där, ingen som haft en aning om detta. Det togs heller inte upp i beställningsdeklarationen. Det kan man ju tolka hur man vill.

Birgit Friggebo: Men det är en undantagsföreteelse?

Jörgen Holgersson: Det hoppas jag. Även detta med att lämna uppgifter i dessa deklarationer är en åtgärd som är straffsanktionerad. Jag utgår från att de seriösa handhavarna lämnar uppgifter.

Birgit Friggebo: Var KMI och regeringen informerade i förväg om de kontrakt som tecknades 1983 och 1984 som berör Indonesien, där det först blev avslag på ansökan om export sommaren 1985 och sedan bifall våren 1986?

Jörgen Holgersson: Jag utgår ifrån att de var med i beställningsdeklarationen. Den ena anmäldes i juni 1983. Därmed finns den i vårt system så att säga. Den andra anmäldes i juli 1983. Båda är alltså anmälda. Där är det inte som i Bahreinfallet, där man har försökt att gå vid sidan av.

Birgit Friggebo: Men ni har inte möjlighet att se om ni var informerade redan innan kontraktet tecknades? Det är ju ett datum efter själva kontraktsteckningandet.

Göran Orhem: Kontrakten tecknades alltså i juni och juli 1983. Det anges i beställningsdeklarationen.

Jörgen Holgersson: Frågan gällde om vi före den tidpunkten hade haft någon kontakt om dessa kontrakt. Jag tror inte vi kan svara på den frågan. Man skulle behöva fråga någon som fanns i sinnevärlden vid det tillfället.

Birgit Friggebo: Bakgrunden till frågan är att statsrådet Hellström sagt att kontrakten tecknades utan vare sig KMI:s eller hans vetskap. Därmed har han försökt att göra troligt att det så att säga skulle vara något skumt i anslutning till detta.

Jörgen Holgersson: Jag har inte uppfattat det som att det varit något skumt, som Bahreinaffären. Detta är anmält på sedvanligt sätt.

Birgit Friggebo: Min sista fråga gäller Iran. Det har kommit uppgifter från olika håll, kanske främst från Svenska Freds där de påstår att de har kontakter utomlands med människor med anknytning till Iran som då har mer eller mindre bestämda uppgifter om att det skulle finnas otillåten materiel i Iran. Har ni över huvud taget övervägt att göra vidare undersökningar och söka kontakt med dessa personer, eller tycker ni att det är polisens uppgift att göra det?

Jörgen Holgersson: Vi har försökt på diplomatisk väg och på annat sätt, och arbetet med att försöka klara ut detta är inte slutfört ännu för vår del. Som jag sade förut har vi i dagsläget inget som pekar på att uppgifterna är riktiga och att materielen skulle finnas där. Vi har i vissa fall också tagit kontakter vid sidan av för att försöka få mera kött på benen, men vi har inte fått fram något särskilt.

Birgit Friggebo: Ni har inte heller övervägt att ta direkt kontakt med dessa namngivna personer?

Jörgen Holgersson: På den frågan kan jag svara nej.

Kurt Ove Johansson: Hadar Cars var handelsminister mellan 1978 och 1979, ungefär ett år. När han för 14 dagar sedan utfrågades här i utskottet frågade jag honom om han hade beviljat exporttillstånd för Robot 70 till Tunisien. Han svarade då att han inte hade beviljat tillstånd för en enda robot. Däremot hade det varit fråga om radarutrustning. Kan du bekräfta dessa uppgifter?

Jörgen Holgersson: Jag hade hoppats att jag skulle kunna göra det, men vi har nog inte det materialet med oss. Vi kanske kan få återkomma med det. Jag vågar inte ha någon uppfattning om det.

Kurt Ove Johansson: Jag kanske får fortsätta och ställa frågan på följande sätt. Vet du om Robot 70 finns i Tunisien?

Jörgen Holgersson: Ja.

Kurt Ove Johansson: Vet du vilka regeringar som beviljat exporttillstånd?

Jörgen Holgersson: Vi vet att Robot 70 finns kvar där mänskligt att döma. Det är riktigt att detta skedde någon gång omkring år 1978, men jag kan inte säga på vilken sida av gränsen mellan de olika ministrarna det var.

Olle Svensson: De uppgifterna kan vi kanske få skriftligen senare.

Jörgen Holgersson: Ja, den uppgiften kan vi lämna senare.

Börje Stensson: Det sades tidigare i föredragningen att material lämnats ut från KMI till exempelvis förundersökningsledaren. Är KMI en sådan självständig enhet inom utrikesdepartementets handelsavdelning att man utan att höra med UD:s ledning, statssekreterare och statsråd, kan lämna ut sådant material? Hurdana är rutinerna?

Jörgen Holgersson: Detta med självständigheten beror kanske på hur man ser det. När det gäller tillsynsdelen bör KMI vara så självständigt som möjligt. Det är nog inte det som varit avgörande för mig. Om förundersökningsledaren begär att få ta del av material är det viktigt att det lämnas ut och att det görs utan att man har några politiska värderingar. Därför har jag strävat efter att inte blanda ihop korten. Polisen kan ju utan att begära gå in och ta för sig när en förundersökning pågår. Vi har alltså inte anlagt det synsättet. Det material som behövs för att beivra brott är viktigt att polisen får.

Börje Stensson: Det har inte statssekreterare eller statsråd på något sätt lagt sig i?

Jörgen Holgersson; Nej, det har de bevisligen inte gjort.

Börje Stensson: Hur pass frekventa är kontakterna mellan KMI och statssekreterare/statsråd under beredningsarbetet i KMI för ett visst ärende? Har det skett någon förändring på den punkten under senare år?

Jörgen Holgersson: Beredningen av exportärenden bedrivs i de former som är gängse i regeringskansliet. Vi får in ansökningarna till krigsmaterielinspektionen, och vi sköter remissförfarandet till utrikesdepartementet, försvarsdepartementet och de andra instanser det kan handla om. Sedan sköter

vi också föredragningarna i den parlamentariska rådgivande nämnden. Många ärenden är beredda så långt när vi tar upp dem med statsrådet.

Med det system som vi har, att man redan under marknadsföringen kommer in med förfrågningar och propåer, blir det ju omdömet hos dem som jobbar på KMI som avgör om man tar upp det med statsrådet eller inte. Det är alltid en balansgång i regeringskansliet när man skall besluta hur många ärenden man skall belasta statsrådet med. Men de viktigare frågorna tas även på det stadiet upp med vederbörande statsråd.

Börje Stensson: Jag frågade om det har skett någon förändring under senare år i rutinerna när det gäller detta arbete.

Jörgen Holgersson: Inte som jag ser det. Vi bedriver verksamheten som tidigare.

Börje Stensson: Har Jörgen Holgersson någon minnesbild av om det har varit någon skillnad mellan olika regeringars intresse för KMI:s arbete?

Jörgen Holgersson: Alla regeringar och alla ministrar som jag har arbetat under har ansett dessa frågor besvärliga och ägnat dem mycket stort intresse. Jag kan inte påstå att någon tagit detta fögderi legärt.

Börje Stensson: Kan det ha hänt att något statsråd som tjänstgjort tillfälligt som handelsminister har skrivit under något tillstånd?

Jörgen Holgersson: Ja, men inte utan föredragning. När det är ett statsråd som tillfälligt tjänstgör som handelsminister har vi försökt att inte ta upp de frågor som vi från tjänstemannasidan kunnat bedöma vara politiskt svåra eller på annat sätt innehålla något konstigt. Det fordras ju en viss erfarenhet hos statsrådet för att efter en kort föredragning ta ställning till frågan. Därför gör vi inte så. Visst har det förekommit att ett statsråd som tjänstgjort tillfälligt har varit tvungen att gå in och avgöra ärenden på krigsmaterielsidan.

Olle Svensson: Jag har en avslutande fråga som hänger samman med utförsel av luftvärnsartilleri till Indonesien och berör det som Jörgen Holgersson sade inledningsvis. Jag uppfattade att de beslut som fattades – två under 1978, ett under 1980 och två under 1981 – hörde ihop med patrullbåtsserien. Däremot skulle beslutet som fattades av utrikesminister Bodström år 1982 inte höra dit.

Jörgen Holgersson: Nej, det avsåg s.k. supportbåtar. Det hör i och för sig ihop på det sättet att den indonesiska marinen hade valt svenskt marinluftvärn till sin flotta, men detta ingick inte i patrullbåtsserien.

Olle Svensson: Jag har ytterligare en fråga. 1985–1986 gjordes mycket noggranna överväganden, där man först sade nej och sedan sade ja. Finns det i era handlingar något om de överväganden som gjordes vid det tidigare beslutet?

Jörgen Holgersson: Gäller det 1985 års beslut?

Olle Svensson: Ja, det beslut som fattades i den serien t.ex. 1980, 1981.

Jörgen Holgersson: På den tiden fanns inte den rådgivande nämnden. Det är därför möjligt att man inte behövde upprätta promemorior på samma sätt som nu är fallet.

Jag kan inte svara på den frågan nu. Vi som arbetar med detta har handikappet att vi egentligen i varje fråga måste gå tillbaka i handlingarna, eftersom vi inte direkt kan ta svaret ur egen fatabur.

Olle Svensson: Vi kan klara det genom vårt sekretariat. Jag ber att få tacka så mycket för att ni åter ställt upp och kompletterat vårt vetande genom er muntliga information och era muntliga svar på våra frågor.

Utfrågning av f.d. handelsminister Björn Molin angående export av krigsmateriel, den 9 april 1987

Olle Svensson: Vår särskilda föredragningslista upptar en rad granskningsärenden, däribland ett ärende som helt kort har kallats krigsmaterielexport. Det avser naturligtvis regeringars befattning med den frågan. Det är en stor glädje för oss att se vår gamle utskottskollega f.d. handelsminister Björn Molin här.

Den tid då du var handelsminister omfattar perioden 22 maj 1981 – 8 oktober 1982. Du kanske har några kommentarer till de beslutssituationer du då ställdes i.

Björn Molin: Jag har vid några tillfällen tidigare varit i konstitutionsutskottet och redovisat handläggningen av några speciella ärenden om krigsmaterielexport. Jag vill här påminna om att jag var ansvarig för den proposition som lades fram på våren 1982 med förslag till ny lag om förbud mot utförsel av krigsmateriel, där de riktlinjer som nu gäller skisserades.

Propositionen innebar i allt väsentligt ett fullföljande av tidigare riktlinjer, och den byggde på krigsmaterielexportkommitténs betänkande. På några punkter ändrades regelsystemet. Man införde förbud också mot överlåtelse av licenser, vilket innebar att samma regler kom att gälla försäljning av licenser som försäljning av krigsmateriel. Militär utbildning av utländska medborgare fördes också in under lagen.

I samband med detta utvidgade vi också användningen av slutförbrukarintygen, så att man regelmässigt skulle avkräva mottagaren ett slutförbrukarintyg vid all försäljning av krigsmateriel i form av vapensystem, ammunition och reservdelar. Utskottet känner ju väl till propositionen.

Jag tänkte i detta sammanhang nämna ett ärende som har en viss relevans för den diskussion som har förekommit, men jag vet inte hur mycket utskottet känner till det. Det gäller en eventuell vidareleverans av krigsmateriel från Bofors via Jugoslavien till Libyen.

Jag fick på hösten 1981 information från en svensk försvarsdelegation som hade varit i Belgrad om att det hade pågått diskussioner mellan Bofors och jugoslaviska myndigheter om en försäljning till Jugoslavien för eventuell vidareleverans till Libyen. Delegationen leddes av försvarsminister Gustafsson och statssekreterare Hirdman, och det var statssekreterare Hirdman som tog kontakt med mig och krigsmaterielinspektören Algernon.

Vi blev rätt upprörda när vi fick höra att sådana diskussioner hade förekommit, och vi frågade oss naturligtvis hur det var möjligt. Vi tog kontakt med Bofors och begärde en förklaring. Det tog rätt lång tid innan vi fick den, men strax före jul 1981 fick jag ett brev från dåvarande verkställande direktören i Bofors Claes-Ulrik Winberg. Jag överlämnar brevet till utskottet.

Vad Bofors skriver i brevet är att de diskussioner som man hade fört i Jugoslavien aldrig avsåg att leda till ett kontrakt. Man hade tänkt offerera så höga priser att någon affär i realiteten inte hade blivit av. Det är i stort sett innebörden av brevet från Winberg till mig.

Brevet har möjligen ett intresse för diskussionen om huruvida regeringen

eller krigsmaterielinspektionen på något sätt var införstådd med eventuella olagliga vidareleveranser. Enligt min mening visar brevet på ett mycket tydligt sätt att så inte var fallet. Brevet visar att Bofors dåvarande VD på alla sätt försökte ge ett intryck av att man inte avsåg att fullfölja affären med vidareleveranser.

Det blev givetvis ingen affär. Efter det att jag fått brevet tog jag kontakt med Bofors och klargjorde inte bara att det var otänkbart att ge tillstånd för utförsel till Libyen, eftersom Libyen inte var ett tillåtet land, utan också att det var olämpligt att ens starta diskussioner om en försäljning till Libyen via Jugoslavien. Affären kom alltså inte till stånd.

Det var egentligen det enda ärende under min tid som hade en litet speciell karaktär. Jag är osäker på om det har redovisats tidigare för utskottet.

Olle Svensson: Jag vill inledningsvis ställa en fråga som sammanhänger med påståenden i den allmänna debatten om att statsråden visat aningslöshet i samband med beslut om tillstånd för utförsel av kanoner och annat exempelvis till Singapore.

Var du på den tiden noggrann med att kontrollera om det kunde förekomma en vidareexport exempelvis från Singapore?

Björn Molin: Jag vill först säga att det fall som jag har redovisat, som gällde diskussioner om vidareleveranser till Libyen, uppfattade jag som en engångsföreteelse. Men eftersom det under min tid som handelsminister fanns ett fall där det förelåg misstanke om en eventuell olaglig vidareleverans, ställde vi oss frågan, om det kunde förekomma något ytterligare sådant fall. Den bedömning vi gjorde var att det inte förhöll sig så, och vi uppfattade alltså det relaterade som en engångsföreteelse.

Singapore var sedan flera år en av de stora mottagarna av svensk krigsmateriel. Vi uppfattade Singapore som ett tillåtet land, och den krigsmateriel som man under min tid gav tillstånd för avsåg bestyckning av fartyg. Vid den här tidpunkten kände sig Singapore hotat framför allt av Vietnam. Därför ansåg man sig ha behov av ett rätt kraftigt marint försvar och kustförsvar. Vi uppfattade den krigsmateriel som Bofors sökte tillstånd att få utföra till Singapore som materiel som skulle förstärka Singapores kustförsvar.

Olle Svensson: Gjorde ni några liknande överväganden när det gällde export till Indonesien? Vilka bedömningar föregick de besluten?

Björn Molin: Även Indonesien hade varit ett tillåtet land sedan tidigare. Under min tid gjorde jag inte någon ändring därvidlag, utan gav tillstånd till utförsel till Indonesien. Vi gjorde när det gällde Indonesien ett försök till distinktion mellan offensiva och defensiva vapen. Utskottet är liksom jag medvetet om svårigheten att göra den distinktionen. Vi gav alltså tillstånd för både luftvärnskanoner och robotar, som vi uppfattade som defensiva vapen, medan vi i några fall avslog ansökningar om utförsel av vapen av mer offensiv karaktär.

Jag är medveten i dag, precis som jag var då, om svårigheten att upprätthålla den distinktionen.

Olle Svensson: Du sade att besluten innebar att ni fullföljde beslut om leveranser som hade fattats tidigare. Tog ni i er bedömning hänsyn till att det tidigare hade beslutats om sådana leveranser?

Björn Molin: Nej. Jag sade att Indonesien tidigare varit ett land som var tillåtet enligt riktlinjerna. Den bedömningen gjorde regeringen också under min tid. Men det är klart att vi prövade varje ansökan för sig. Vid något tillfälle avslog vi en ansökan om utförsel till Indonesien därför att vi uppfattade den aktuella krigsmaterielen som offensivt vapen.

Nils Berndtson: Jag vill anknyta först till frågan om Indonesien.

Vid den tidpunkten var den svenska exporten till Indonesien mycket omstridd med tanke på krigshandlingar i Östra Timor. Bedömde du exporten till Indonesien som rimlig? Kände du ingen tvekan med hänsyn till den situation som rådde i Östra Timor?

Björn Molin: Som jag sade gjorde vi ett försök att bedöma om den krigsmateriel för vilken man sökte tillstånd var huvudsakligen offensiv eller huvudsakligen defensiv. När det gällde huvudsakligen defensiv krigsmateriel upplevde jag det inte som någon svårighet att ge tillstånd.

Nils Berndtson: Du sade nyss att du är medveten om svårigheten att dra gränserna. Skulle du i dag se mer restriktivt på tillståndsgivningen exempelvis till Indonesien, om situationen var densamma som vid den tidpunkten?

Björn Molin: Jag vet inte i vilken grad jag skall redovisa de bedömningar jag gör i dag. Som utskottet säkert förstår har jag fått revidera min uppfattning på ett antal punkter. Jag föreställer mig att det som är intressant för utskottet är hur jag resonerade vid den tidpunkt då jag var ansvarig för de här frågorna. Men om utskottet vill skall jag även redogöra för min aktuella bedömning.

Olle Svensson: Vill Nils Berndtson ha svar på det?

Nils Berndtson: Gärna, om Björn Molin själv vill svara.

Björn Molin: Distinktionen mellan offensiva och defensiva vapen tycker jag i dag är besvärlig, liksom jag gjorde då, men jag tycker samtidigt att den är viktig att söka upprätthålla. Vi känner alla till förhållandena på Östtimor. En bedömning leder mig till slutsatsen att man inte bör ge tillstånd till vapen som huvudsakligen kan användas mot t.ex. gerillan på Östtimor, men jag vill ännu en gång understryka svårigheten i distinktionen mellan offensiva och defensiva vapen.

Nils Berndtson: Får jag knyta an till frågan om exporten till Singapore.

Hade du anledning att ifrågasätta omfattningen av Singapores inköp av kanoner i förhållande till landets behov?

Björn Molin: Nej, vi gjorde inte det.

Nils Berndtson: Det finns uppgifter från SCB om att det under 1981 vid den tid då du var handelsminister exporterades komponenter för 55 miljoner till Singapore. Var det en normal omfattning? Vilken befattning hade du med leveranser av komponenter?

Björn Molin: Omfattningen av utförseln till Singapore var totalt per år betydligt större. Under 1982, då jag var ansvarig för det mesta av krigsmaterielexporten, hade man en rätt hög siffra. Det berodde framför allt på att vi då gav tillstånd för ett stort antal Robot 70.

Den enskilda affär du frågar om minns jag inte exakt, men exporten till Singapore var ganska stor 1982 – jag tror att den var på över 200 miljoner, varav mer än hälften var Robot 70. Den siffra för komponenter som du nämner är alltså mindre än vad totalt gavs tillstånd för under 1982.

Nils Berndtson: Det var 55 miljoner 1981 och 54 miljoner 1982 för komponenter. En viktig fråga i sammanhanget är om andelen komponenter som levererades till Singapore var rimlig.

Björn Molin: Vi kunde inte finna att det var någon orimligt stor export.

Nils Berndtson: Anser du mot bakgrund av vad vi vet i dag att kontrollen från KMI och regeringarna borde ha varit effektivare?

Björn Molin: Det är återigen en fråga som inte avser mina bedömningar under den tid då jag var statsråd. Jag kan bara säga att kontrollen på den tiden gällde de handlingar som företagen lämnade in. Som utskottet vet var det inte någon fysisk kontroll – man öppnade inte lådorna för att se hur mycket ammunition som låg i lådorna – utan det var en dokumentkontroll. Jag tycker att dokumentkontrollen var tillfredsställande.

Kurt Ove Johansson: Jag skulle vilja knyta an till de frågor som har ställts om Singapore. Kan Björn Molin komma ihåg export av Robot 70 till Singapore exempelvis under våren 1982?

Björn Molin: I maj 1982 gavs tillstånd för ett antal Robot 70.

Kurt Ove Johansson: Gjorde du mot bakgrund av de tidigare leveranser som hade skett under Burenstam Linders tid någon grundlig bedömning innan du bestämde dig för att tillåta utförsel av dessa robotar?

Björn Molin: Vi måste först ha klart för oss att den bedömning som krigsmaterielinspektionen och regeringen gör avser om det land för vilket exporttillstånd söks uppfyller de kriterier för dispens som anges i riktlinjerna. Det ansåg jag att Singapore gjorde.

Däremot gör man normalt inte en bedömning av omfattningen av den krigsmateriel som en ansökan om tillstånd för utförsel avser. Det är det mottagande landets uppgift att göra en bedömning av hur mycket krigsmateriel det behöver. Normalt gjorde vi inte den typen av bedömningar som du efterlyser.

När det gäller Singapore vill jag komplettera svaret med att vi hade uppgifter om att man ville förstärka sitt kustförsvar därför att man kände sig hotad.

Kurt Ove Johansson: Jag tolkar svaret så att när du beviljade utförseltillstånd för robotar visste du egentligen inte någonting om vad Burenstam Linder tidigare hade givit tillstånd för.

Björn Molin: Jag kände väl till de beslut som fattats tidigare.

Kurt Ove Johansson: Om du gjorde det, kanske du vet hur många robotar som skickades i väg under Burenstam Linders tid?

Björn Molin: Jag har det inte exakt klart för mig i minnet, men det var åtskilliga.

Kurt Ove Johansson: Nog hade det väl varit rimligt att man utifrån den vetskapen hade tänkt tanken, om det verkligen är möjligt att robotarna skall användas enbart av Singapore. Fanns det inte anledning att tro, eftersom du kände till den här exporten, att materielen skulle gå vidare på export?

Björn Molin: Nej, den sannolikheten hade vi inte med i våra överväganden. För leveranser till Singapore och för alla andra leveranser krävde vi ett slutanvändarintyg. Därmed hade vi garantier för att krigsmaterielen stannade i det land till vilket den levererades. Som jag sade som svar på din tidigare fråga gjorde vi i första hand en bedömning, om det land till vilket man ville exportera uppfyllde kriterierna i riktlinjerna för dispens från förbudet mot export av krigsmateriel.

Kurt Ove Johansson: Slutanvändarintygen är också intressanta. Tyckte du att de slutanvändarintyg som man hade fått var tillfredsställande? Om jag minns rätt hade man diskuterat offentligt, om slutanvändarintyget fyllde sitt syfte. Innan du skickade i väg robotar till Singapore var det t.o.m. en debatt i den svenska riksdagen om slutanvändarintygen.

Tyckte du att slutanvändarintygen var tillfredsställande när du tillät de här leveranserna?

Björn Molin: Ja, jag uppfattade slutanvändarintyget som ett viktigt instrument att säkerställa att de riktlinjer som gäller för krigsmaterielexporten följdes. Jag medverkade också till en utökad användning av dessa slutanvändarintyg, och jag avvisade förslaget att de skulle tidsbestämmas.

Jag uppfattade slutanvändarintyget som ett utmärkt instrument för att säkerställa att vidareleveranser inte förekom.

Kurt Ove Johansson: Björn Molin nämnde att han hade friskat upp sitt minne när det gällde leveranserna av Robot 70. Då kanske det kan finnas ett intresse att jag ställer frågan, om Björn Molin har friskat upp sitt minne när det gäller vapensystem till Indonesien. Björn Molin fattade beslut 1982 om export av ett antal robotar även till Indonesien.

Björn Molin: Ja, vi gav tillstånd för utförsel till Indonesien dels av kanoner, dels av robotar under både 1981 och 1982.

Kurt Ove Johansson: Kan du komma ihåg hur många de var?

Björn Molin: Mina anteckningar säger att vi gav tillstånd för ett mindre antal kanoner under 1981 och 1982. När det gäller robotar gav vi tillstånd för demonstrationsexemplar under 1981 och för ett antal robotar under 1982.

Kurt Ove Johansson: Du nämnde att Robot 70 såldes till Indonesien. Det var

ju ett nytt system som såldes till Indonesien. När ni gjorde bedömningen i det fallet måste ni ha utgått från den situation som rådde i Östra Timor. Om jag minns rätt var den vid den tidpunkten utomordentligt ansträngd, och det förekom rent av krigshandlingar. Tycker du att leverans av ett nytt vapensystem stod i överensstämmelse med de bestämmelser som gällde?

Björn Molin: Vi uppfattade inte det som något radikalt nytt vapensystem. Luftvärnskanoner, marinkanoner och robotar uppfattade vi som huvudsakligen defensiva vapen.

Kurt Ove Johansson: Men Robot 70 måste väl vara ett nytt vapensystem i förhållande till LV-kanoner för marint bruk?

Björn Molin: Vi gjorde ingen annan bedömning i fråga om robotar än i fråga om luftvärnskanoner vad gäller distinktionen mellan offensiva och defensiva vapen. Jag har redan som svar på en fråga av Nils Berndtson sagt att distinktionen är svår, men vi försökte ändå beakta den.

Anders Björck: Jag vill återkomma till den fråga som Björn Molin berörde inledningsvis om eventuell kännedom inom regeringskansliet eller t.o.m. i regeringskretsen om eventuell illegal export. Detta är ju ur konstitutionsutskottets synpunkt den kanske mest intressanta frågan.

Var brevet från Claes-Ulrik Winberg och informationen om eventuella försök att sälja till Libyen den enda indikationen på olämplig aktivitet som fick Björn Molin att reagera under hans tid som handelsminister?

Björn Molin: Jag vill först säga att diskussionen om vidareleveranser till Libyen via Jugoslavien inte var någon olaglighet, eftersom leveranserna inte kom till stånd. Företaget hävdade att man aldrig hade för avsikt att göra några vidareleveranser och därför inte hade gjort sig skyldig till några olagligheter. Det vill jag gärna stryka under. Jag vet fortfarande inte om det faktiskt förekommit några olagligheter under den tid jag var handelsminister.

Vi gjorde bedömningen att detta var en engångsföreteelse. Hade vi gjort en annan bedömning, hade vi givetvis ingripit, på samma sätt som jag ingrep i Libyenaffären.

Anders Björck: Jag tolkar då Björn Molin så att ni inom handelsdepartementet inte fick några andra indikationer under den aktuella tiden om att något annat skulle vara på gång, någonting olämpligt eller illegalt, om jag får använda de två uttrycken. Var det andra länder som man försökte exportera till eller få tillstånd för?

Björn Molin: Nej, självfallet inte. Då hade jag naturligtvis ingripit på samma sätt som jag gjorde när jag fick kännedom om diskussionerna i Libyenaffären.

Birgit Friggebo: Du redovisade inledningsvis en del förändringar som under din tid gjordes i riktlinjerna för vapenexport. Jag skulle med anledning av det vilja fråga, om det i riksdagsbeslutet eller i den proposition som du var med om att ta fram finns något avsnitt eller några tankar om ett nytt begrepp som kallades följdleverans och om det i de senast antagna riktlinjerna fanns eller

finns något resonemang om vapensystem, som skulle föranleda att man skulle göra någon annan bedömning än tidigare.

Björn Molin: Svaret på båda frågorna är nej. De riktlinjer som finns i lagen om förbud mot utförsel av krigsmateriel enligt proposition 1982:196 innebär ingen förändring på de här punkterna. De förändringar som infördes gällde de två punkter jag nämnde tidigare: överlåtelse av licens och tillstånd för militär utbildning.

Birgit Friggebo: Förde ni under beredningen av det här ärendet i regeringskansliet något resonemang om att begreppet vapensystem skulle innebära några slags bindningar, så att om man fattat ett beslut tidigare skulle man vara tvungen att fatta sådana beslut också senare. Fördes det sådana resonemang vid beredningen?

Björn Molin: Nej.

Birgit Friggebo: Du var alltså med och fattade beslut enligt de papper vi har fått från krigsmaterielinspektionen om ett antal luftvärnskanoner under 1981 till fyra supportfartyg. De tillstånd som gavs under 1982 om några luftvärnskanoner gavs däremot, om jag förstod rätt, av statsrådet Bodström och inte av dig.

I anledning av det beslut som du var med om under 1981 skulle jag vilja fråga om det fanns något inslag av löfte eller antydan om att det beslutet skulle betyda att man var bunden till att ge tillstånd även i framtiden.

Björn Molin: Man måste ha klart för sig hur granskningen av ansökningar om dispens från förbudet gick till. Man granskade varje ansökan för sig och bedömde då om det land till vilket krigsmaterielen skulle utföras uppfyllde de kriterier som fanns i riktlinjerna. Det gjorde man vid varje tillfälle. Det betydde att ett land som ett år var tillåtet kunde vara otillåtet ett annat år, eftersom förhållandena kan ändra sig.

Jag har flera gånger nämnt Falklandskriget som exempel. Under en kort tid avbröt vi behandlingen av ansökningar om tillstånd för utförsel till Storbritannien och sedan återupptog vi den när kriget var över. Det är självklart att Storbritannien, som normalt enligt riktlinjerna är ett tillåtet land, blev ett otillåtet land när det kom i krig med Argentina. När kriget var över blev det på nytt ett tillåtet land.

Jag nämner det som en illustration till att man måste göra en bedömning av varje ansökan för sig med hänsynstagande till förhållandena i det land till vilket krigsmaterielen enligt ansökan skall utföras.

Bengt Kindbom: Framhöll Bofors eller någon annan under din tid i regeringen att man här hade gjort ett val av ett vapensystem som sedan skulle innebära att Bofors var tvunget att fullfölja leveranserna, om Bofors ville vara trovärdigt som vapenleverantör? Det har hävdats under senare tid.

Björn Molin: Jag kopplade det inte till frågan om vapensystem. Däremot önskade naturligtvis Bofors vid många tillfällen en mindre restriktiv tillämpning av reglerna. Det innebar bl.a. att man ville att regeringen skulle agera på ett sådant sätt att ett beslut om tillstånd skulle ha en automatisk efterföljd. De önskemålen från Bofors avvisade jag.

Bengt Kindbom: Ställde man krav på en generösare tillämpning av slutförbrukarintygen?

Björn Molin: Nej, det har jag inte mött. Det jag framför allt tänkte på när jag sade att Bofors önskade en generös tillämpning var att Bofors ville få dispens för export till ett antal otillåtna länder.

Boforsledningen var kritisk mot mig för att jag var så restriktiv i tillämpningen av bestämmelserna. När propositionen presenterades på våren 1982 hade jag samtal med Boforsledningen där man kritiserade propositionen, som man menade gick i fel riktning. Boforsledningen ansåg att man borde ha gjort reglerna mer generösa och inte mer restriktiva. Det är väl heller ingen hemlighet att det då förekom rätt hårda ord mellan mig och Boforsledningen på den punkten.

Bertil Fiskesjö: Numera förekommer det att sådana frågor diskuteras i utrikesnämnden. Tog du upp frågor av det slaget i utrikesnämnden under din tid?

Björn Molin: Det borde jag ha kontrollerat. Jag tog upp flera ärenden i utrikesnämnden, men här måste jag be att få komplettera min framställning. Jag har inte en tillräckligt säker minnesbild av vilka ärenden jag tog upp i utrikesnämnden.

Bertil Fiskesjö: Av särskilt intresse kan då vara dessa omdiskuterade leveranser till Indonesien.

Jag har ytterligare en fråga, som gäller slutanvändarintygen, som ständigt figurerar i de här sammanhangen. Vilka garantier för en korrekt användning av de levererade vapnen anser du att intygen allmänt sett gav?

Björn Molin: Det är ett papper där en officiell företrädare för det mottagande landet intygar att den aktuella krigsmaterielen skall användas inom landet. Utskottet har säkert sett intygen. Det är en rätt kort text.

Bertil Fiskesjö: Förekom det inte olika formulerade slutanvändarintyg för olika vapenslag?

Jag ställer frågan därför att jag har fått en uppgift om att det när det gäller t.ex. krutleveranser förekom någon formulering som skulle kunnat öppna möjligheter för vidareförsäljning efter bearbetning. Man såg krut som ett råmaterial för att framställa mer praktiskt användbara sprängämnen, och det skulle i vissa slutanvändarintyg funnits någon formulering som möjliggjorde detta. Har du något minne av någonting sådant?

Björn Molin: Det har jag inte. Däremot är det viktigt att framhålla att under min tid hade vi inte slutanvändarintyg i samtliga affärer. Det var först i samband med att vi lade fram propositionen som vi införde obligatorisk användning av slutförbrukarintyg för krigsmateriel, ammunition och reservdelar. Under min tid har det således getts tillstånd i en del fall där man inte hade slutförbrukarintyg.

Nils Berndtson: Får jag återkomma till frågan om defensiva vapen efter Björn Molins svar nyss.

Du berättade att kanoner och robotar levererades till Indonesien. Betraktade ni dem enbart som defensiva vapen? Kan inte sådana vapen också användas för att bekämpa en befrielserörelse?

Jag vill också anknyta till den proposition du undertecknade. Du hänvisar där till kommittén, som anser att särskild försiktighet bör iakttas när det föreligger anledning befara att ett tilltänkt mottagarlands yttre eller inre stabilitet är i fara eller informationsunderlaget om landet är bristfälligt eller motsägelsefullt.

Hur bedömde ni Indonesiens krigshandlingar i Östtimor vid den tidpunkten?

Björn Molin: Distinktionen mellan defensiva och offensiva vapen är svår att göra, men vi gjorde ändå ett försök att upprätthålla den. Vi gav tillstånd när det gällde Indonesien för såväl luftvärnskanoner som robotar, och vi uppfattade dem som i huvudsak defensiva vapen. Däremot förekom det andra ansökningar. Jag kan inte beskriva dem i detalj, men det gäller materiel som är huvudsakligen riktad mot gerilla. Det fanns en ansökan om utförsel av den typen av utrustning till Indonesien. Där gick vi på avslag, eftersom vi inte kunde se att syftet var defensivt.

Det jag sagt visar att vi vid utförsel till Indonesien övervägde situationen på Östtimor från fall till fall. Hade inte den situationen förelegat, hade vi inte upplevt några svårigheter att ge dispens för utförsel till Indonesien.

Nils Berndtson: Hur bedömde du situationen i förhållande till de allmänna riktlinjer du själv har utformat?

Björn Molin: Jag bedömde den självfallet så, att Indonesien med hänsyn till riktlinjerna kunde tillåtas som mottagare av svensk krigsmateriel. Annars hade jag inte givit några tillstånd alls.

Nils Berndtson: Ansåg du inte ens att informationen var motsägelsefull? I den internationella diskussionen talades det ändå om folkmord i Östtimor.

Björn Molin: Vi kände till den diskussionen.

Anders Björck: Jag har nu hunnit läsa det brev Björn Molin hade med sig, och jag har två frågor.

På första sidan finns Bofors förklaring till att man uppställde ett antal villkor som skulle göra affären i praktiken omöjlig. Trodde ni inom handelsdepartementet att detta var en korrekt förklaring?

Björn Molin: Det var naturligtvis en svår bedömning att göra. Jag kan i dag inte med säkerhet säga att krigsmaterielinspektören och jag trodde på den. Vi tyckte inte att förklaringen var helt trovärdig.

Anders Björck: Den andra frågan gäller det avsnitt i brevet där Claes-Ulrik Winberg ber om handelsdepartementets hjälp, om vad han kallar incidenter skulle leda till att det blev problem mellan Bofors och Jugoslavien. Återkom Bofors med en begäran om hjälp på den punkten?

Björn Molin: Det gjorde man inte när det gällde Jugoslavien.

Olle Svensson: Jag tackar Björn Molin för att du ställt upp och givit oss en muntlig komplettering till vår skriftliga dokumentation.

Björn Molin: Jag skall gärna ta fram uppgifter om vilka ärenden jag drog i utrikesnämnden. Jag skall se till att uppgifterna under hand kommer till utskottet.

Utfrågning av verkställande direktören Anders Carlberg och chefsjuristen Lars Göthlin, Nobel Industrier Sverige AB, angående export av krigsmateriel, den 9 april 1987

Olle Svensson: Vi har på vår särskilda föredragningslista ett granskningsärende som berör krigsmaterielexport. Givetvis är granskningen begränsad till regeringens befattning med dessa frågor.

Jag uppskattar att direktör Anders Carlberg och chefsjurist Lars Göthlin har kommit hit till oss för att underlätta vårt arbete genom att svara på frågor.

Vi har fått del av de offentliga handlingar som har kommit från er under senare tid, bl.a. den presskommuniké som har utsänts.

Enligt den praxis utskottet har lämnar jag först ordet till dem vi har inbjudit, om ni har någon kommentar till eller synpunkt på den allmänna debatt som förts och regeringens befattning med och eventuella kännedom om Bofors vapenaffärer.

Anders Carlberg: Om det tillåts mig vill jag först fråga i vilken utsträckning det som sägs är sekretessbelagt. Vi kanske kommer in på affärsförhållanden som kan vara ur vår synpunkt känsliga.

Olle Svensson: Allt är sekretessbelagt. Vi gör stenografiska uppteckningar, som sänds ut till dem som vi har inbjudit. De får göra de justeringar som de önskar med hänsyn till sekretessen. Det är bara den justerade handlingen som blir offentlig.

Anders Carlberg: Jag hänvisar till den presskommuniké som vi har givit ut. Skälen till att vi gjorde det var flera. Ett var att vi hade ett oerhört massmediatryck på oss. Ett annat var att det kommit till min och därmed till styrelsens kännedom att det förekommit saker som inte var korrekt handlagda. Vi ansåg att vi inte kunde fortsätta under de förutsättningarna att driva vår verksamhet på ett ansvarsfullt sätt. Vi utfärdade då kommunikén, och den innehåller vad som är redogjort för i styrelsen.

Nils Berndtson: I den kommuniké från Nobel Industrier som kom den 30 mars redovisas vissa förhållanden rörande Robot 70 till Dubai och Bahrein. Det framgår att kontrakt tecknades med Bahrein i mars 1978 om leverans av 161 Robot 70. Förskott erhölls i april samma år, men först i november 1978 kom regeringens beslut att vägra tillstånd för export till Bahrein.

Förefaller det naturligt att företaget drivit arbetet så långt utan att ha en förankring hos myndigheten?

Anders Carlberg: Först vill jag säga att jag är ganska ny i bolaget. Jag har varit här i ungefär två år. Jag kan långt ifrån alla detaljer och var inte med när det här inträffade.

Generellt är lagstiftningen sådan att vi hittills har ägt rätt att driva vår marknadsföring helt fritt. Vi har rätt att resa och att sluta kontrakt, men de skall vara försedda med en klausul som anger att leverans förutsätter godkännande från tillståndsgivande myndigheter i Sverige.

Nils Berndtson: Men innan man tar upp förskott för en leverans bör man väl vara säker på att den kan komma till stånd?

Anders Carlberg: Jag kan inte svara på vilka kontakter som förekommit mellan olika personer i bolaget och myndigheter vid den här tidpunkten. Jag har inte tillgång till mer information på den punkten än vad vi har skrivit i kommunikén. Jag vet inte detta.

Nils Berndtson: Kan du säga om det tillstånd för export till Singapore som senare gavs avsåg samma antal robotar som man tidigare begärt att få sälja till Bahrein?

Anders Carlberg: Vi har förstått att det antal robotar som ursprungligen var avsedda för Bahrein och Dubai lades till ett annat kontrakt med Singapore, och det blev ett större kontrakt.

Nils Berndtson: Förutvarande VD Martin Ardbo har i en tidningsintervju hävdat att KMI visste 1979 att de Robot 70 som exporterades till Singapore skulle vidare till Dubai och Bahrein. Anser du det riktigt?

Anders Carlberg: Jag kan inte svara på det. Jag har ingen grund för att säga någonting i den frågan.

Nils Berndtson: Kan du inte heller dementera Ardbos påstående?

Anders Carlberg: I den dokumentation som jag har haft tillgänglig har jag inte funnit någonting som tyder på att den institutionen skulle vara involverad på det sätt som antyds i intervjun.

Nils Berndtson: Jag vill slutligen ställa en fråga som jag vet kan vara besvärlig men som jag tror har betydelse för vår bedömning av Bofors relationer till KMI.

Du hade ett samtal med krigsmaterielinspektör Algernon strax före hans död. Är du beredd att lämna någon information till utskottet om vad som förevar vid det samtalet?

Anders Carlberg: Ja. Det har jag också redogjort för offentligt vid presskonferenser.

Vi hade fått klart för oss att de som handlagt vissa försäljningsärenden – det var i det här fallet de som man i pressen har benämnt Boforsdirektörerna – hade mot de instruktioner som jag hade givit 1985 när polisundersökningen påbörjades och mot gällande regler gjort en leverans av ammunition via Singapore till Oman. Man hade då först haft ett avtal om att sälja direkt till Oman, men det hade man fått avslag på. Sedan hade man gått via Singapore i stället.

När man talar om Singapore är det viktigt att hålla isär olika instanser i Singapore: det kan vara regeringen – Defence Department – det kan vara ett bolag som ägs indirekt av den singaporianska staten och heter Unicorn, vilket ägnar sig åt försvarsmateriel, och det kan vara ett annat bolag, AOS, där vi äger 40 %. När man säger "Singapore" måste man vara försiktig i sin definition och får inte skylla på myndigheterna i Singapore när man avser ett bolag i Singapore.

Affären via Singapore med Oman av ammunition för storleksordningen 5 milj. kr. hade gjorts mot mina instruktioner. Det hade jag fått klart för mig i slutet av föregående år, och jag hade därför bett att få träffa de befattningshavare som handlägger sådana ärenden. De sade vid ett möte att KMI visste om att affären var gjord på det här viset. Jag blev självfallet ganska upprörd och kontaktade KMI för att ta reda på huruvida så var fallet eller inte. Jag gick upp till Carl Algernon och redogjorde för hur det hade gått till. Han sade att det var fel; så hade det inte gått till, utan när man gjort en förfrågan hade Algernon sagt att det inte är tillåtet att sälja till det landet enligt de regler vi har. Efter det gick jag därifrån, och sedan har jag vidtagit mina åtgärder.

Oavsett vad myndigheten visste eller inte visste har vi handlagt ärendet fel.

Nils Berndtson: Det har sagts att krigsmaterielinspektören var upprörd efter det samtalet. Skulle det bero på att han var överraskad av att Bofors hade gått förbi myndigheterna, eller skulle det kunna tyda på att han upplevde att man haft bristande kontakter eller på annat sätt var medansvarig i vad som hade skett?

Anders Carlberg: Det är svårt för mig att göra en exakt bedömning av det sinnestillstånd som han befann sig i före, under och efter mötet. Det finns många faktorer som kan ha påverkat hans sinnestillstånd, och jag vill inte gå in på någon bedömning av det.

Nils Berndtson: Hade ni möjlighet att pröva hållbarheten i Boforsdirektörernas påstående med någon dokumentation, eller framförde du bara ett muntligt påstående, varpå han gav sin muntliga version av vad som hänt?

Anders Carlberg: Boforsdirektörerna har påstått att han var informerad på något sätt. Han själv hade minnesanteckningar. Detta skulle ha skett 1985. Han hämtade och tittade i sina minnesanteckningar. Han konstaterade från sitt minne och sedan från anteckningarna att han hade sagt att det inte var möjligt att leverera till det landet (Oman).

Bertil Fiskesjö: Jag återknyter till frågorna om kontakter mellan företaget och ansvariga myndigheter och regeringar – det är egentligen det som vi skall ägna vårt huvudintresse.

Här har vissa Boforsdirektörer på olika sätt, om än inte i helt klara ordalag, sagt att man kände väl till vad som hände. Ibland är det svårt att veta vad "man" syftade på, om man syftade på krigsmaterielinspektionen eller på ansvarigt statsråd.

Jag skulle helt allmänt vilja fråga Anders Carlberg om det vid den genomgång som ni har gjort nu som grundval för offentliggörandet av vad som hänt har framkommit något som visar att de här beskyllningarna kan bestyrkas.

Anders Carlberg: Nej. Av det material som jag hade möjlighet att se via de undersökningar vi själva har gjort har jag inte funnit någonting som bestyrker dem.

Jag vill återigen säga att jag har varit i bolaget relativt kort tid, och vi har inte hunnit gå igenom allt material, eftersom man har diskuterat saker som går tillbaka ända till 1973. Men av det material som jag har haft tillgång till

kan jag inte konstatera att myndigheten eller någon annan regeringen närstående skulle ha känt till att detta skulle pågå i någon form.

Bertil Fiskesjö: Är beskyllningarna att betrakta som ett försök att skjuta ifrån sig ansvaret?

Anders Carlberg: Jag vill inte göra några värderingar. Det är en fråga mellan de här personerna, som nu är utanför bolaget, och den myndighet som håller på att utreda. Jag kan bara redogöra för vad som har kommit till min kännedom och de slutledningar jag hittills har kunnat dra av detta.

Bertil Fiskesjö: Ett annat påstående som vissa direktörer har gjort nästan triumfatoriskt är att man "lurat grabbarna", som det står i tidningarna, "de var lätta att dra vid näsan". Har det varit något av en sport inom Bofors att försöka dra ansvariga politiker och andra vid näsan?

Anders Carlberg: Jag vill inte säga det på det viset. Vi har genom egna utredningar i bolaget kunnat konstatera att vi har medverkat till att försvarsmateriel har kommit till ett land, som inte varit tillåtet, via ett tillåtet land. Det är en affärsmoral som inte är acceptabel ur koncernens synpunkt och ur bolagets synpunkt.

Den juridiska prövningen kan inte vi i bolaget lägga synpunkter på, men affärsmoralen måste vi hålla på, och den tycker jag att vi inte har levt upp till.

Bertil Fiskesjö: Det har sagts att krigsmateriel av olika slag även utan att ha passerat t.ex. Singapore har hamnat i länder där den inte bör hamna. Har ni kunnat bestyrka det?

Anders Carlberg: Kan jag få frågan litet mer preciserad?

Bertil Fiskesjö: Det har sagts att vapen återfinns i andra länder, t.ex. Iran, och jag tror också Thailand har nämnts – jag har inte uppgifterna framför mig – och att de möjligen skulle ha kommit dit direkt och inte över Singapore.

Anders Carlberg: Jag vill säga igen att vi inte har gjort en total undersökning. När det i slutet av första halvåret 1985 – i maj–juni – offentliggjordes att polisen skulle göra en förundersökning var jag helt nytillträdd i koncernen. Vi sade att det som var historiskt skulle polisen få ta hand om, och vi skulle hjälpa till med att ta fram material i den omfattning vi kunde. Sedan skulle vi se till att de regler och förordningar följs som gäller. Vi vidtog ett antal åtgärder för att efterleva de förordningarna.

Under 1985 och 1986 har vi kunnat konstatera att vi har gjort ett par misstag. Det har vi gått igenom med hjälp av våra utomstående revisorer för att någon neutral instans skulle se på vad vi gör.

Under hösten 1986 påbörjade vi en undersökning, också med hjälp av revisorerna, av alla robotar som vi har tillverkat och levererat från den period då vi gjorde den första roboten i mitten av 1970-talet.

Jag vill säga igen att de undersökningarna inte täcker det som diskuterats från början av 1970-talet, för det har vi inte möjlighet att göra. Vi kan inte konstatera i dag att vi har direktlevererat till ett icke tillåtet land. Däremot kan vi konstatera att ett antal felsteg har gjorts där man har utnyttjat Singapore. Vi har också sagt att när det gäller ammunition har Italien

utnyttjats, och när det gäller krut och sprängämnen har Österrike utnyttjats.

Det är fullt möjligt att det finns materiel som har tillverkats på licens. Det finns sedan flera decennier tillbaka licensavtal om t.ex. Bofors 40 mm-kanoner. Materiel som är tillverkad i något annat land kan ha hamnat i ett ur svensk synpunkt icke tillåtet land.

Bertil Fiskesjö: Får jag i anslutning till detta ställa en fråga om slutanvändarintygen. Utformades de så att de inte i sig möjliggör vidare export av t.ex. bearbetade varor?

Lars Göthlin: Obligatoriskt slutanvändarintyg infördes den 1 januari 1983. Den typ av slutanvändarintyg som då infördes innebär att man icke får reexportera varorna.

Dessförinnan fanns det olika typer av slutförbrukarintyg. På 1970-talet var det inte annat än i undantagsfall som man begärde slutförbrukarintyg.

När det gäller bearbetade varor måste man göra en åtskillnad. För reservdelar och komponenter behövs det numera normalt slutförbrukarintyg. I fråga om krut sägs det att om krutet blir underkastat en väsentlig bearbetning på sådant sätt att det byter tullnummer, kommer lagarna i det land där processen görs att bestämma vart man får exportera.

Bertil Fiskesjö: Det innebär alltså att om vi levererar krut och man i mottagarlandet stoppar krutet i patroner, kan mottagarlandet exportera patronerna vidare?

Lars Göthlin: I princip: ja.

Bertil Fiskesjö: När tumultet närmade sig peripetin förekom det kontakter från er sida med regeringen. Jag skulle gärna vilja att du redovisar när det skedde och vilka kontakter man har haft med regeringen och vilka upplysningar man lämnade till regeringen.

Anders Carlberg: Det var flera saker som hände samtidigt. Jag tror det var i oktober eller november som vi satte i gång vår egen undersökning om Robot 70. Den gjordes av våra revisorer, och vi fick någon form av delrapportering i januari.

Mellan jul och nyår var tidningsartiklar införda i Dagens Nyheter, där tidningen konstaterade ganska öppet ungefär vilket åklagarens utredningsläge var och vilka ståndpunkter som KMI-institutionen och Boforsdirektörerna intog.

Det tredje som hände ur vår synpunkt var att vi kunde konstatera att vi hade handlagt ett ärende felaktigt – det var Omanfallet. Lars Göthlin och jag hade kontakt med KMI den 10 januari, en lördag. Vi träffade Algernon och Holgersson och diskuterade översiktligt hur långt vi hade kommit med robotutredningen och även Bahrein och Dubai. Vi nämnde Oman och diskuterade också relationerna mellan KMI-institutionen och Bofors, eftersom man enligt Dagens Nyheter hade olika uppfattningar i en för polisutredningen mycket central fråga. Vi ansåg att situationen var orimlig om man hade olika uppfattningar i en känslig utredning och samtidigt försökte samarbeta i vår verksamhet framöver. Vi sade att vi skulle göra en omorganisation på något sätt.

Sedan hade jag mötet med Algernon den 15, då vi talade enbart om Oman. Sedan träffade vi KMI igen den 6 mars. Det var på nytt Lars Göthlin och jag, och vi träffade Holgersson och Carl-Johan Åberg. Då berättade vi att Ardbo hade lämnat sin befattning den dagen, och vi redogjorde för skälen till det. Vi sade också att vi avsåg att avyttra vårt aktieinnehav i bolaget AOS i Singapore. Vi ägde 40 % i det bolaget och konstaterade att det var svårt att stanna kvar i ett bolag där vi har aktier och i juridisk bemärkelse är ansvariga men där vi inte kan fullt ut påverka vad som händer – det kändes ytterst besvärande.

Sedan träffade Lars Göthlin och jag Holgersson den 13 mars och lämnade över vår revisionsutredning om Robot 70. Kompletteringar till den överlämnades den 20 mars.

Den 30 mars träffade Lars Göthlin och jag Åberg och Holgersson, och vi presenterade den kommuniké som Nobel Industrier har gått ut med. Samtidigt överlämnade vi in extenso samma rapport från revisorerna som har gått till vår koncernstyrelse. Den har också överlämnats till länsåklagare Age.

Jag har träffat Ingvar Carlsson vid tre tillfällen. Första gången var den 23 mars. Då informerade jag honom översiktligt om revisionsrapporten, och vi nämnde också något om vår Indienaffär.

Sedan träffade Lars Göthlin och jag Ingvar Carlsson den 27 mars. Då gav vi litet mer specifik information angående revisionsrapporten.

Den 30 mars överlämnade jag kommunikén till Ingvar Carlsson. Lars Göthlin var då med.

Vi har inte överlämnat någonting till Ingvar Carlsson som inte KMI har fått och vi har inte överlämnat någonting till KMI som inte Age har fått. Det är väl korrekt?

Lars Göthlin: Ja.

Bertil Fiskesjö: Det innebär, om jag följt med framställningen, att regeringen den 6 mars genom att ni hade talat med statssekreterare Åberg var informerad om vad som var på gång?

Anders Carlberg: Vi träffade KMI den 10 januari. Vid det mötet hade vi en översiktlig diskussion om problematiken kring vad vi då visste om robotarna och vad vi visste om leveranser till Oman. Vi diskuterade framför allt relationen mellan KMI och oss själva med hänsyn till de tidningsartiklar som hade stått i Dagens Nyheter mellan jul och nyår 1986.

Bertil Fiskesjö: Det innebär således att i stora drag bör regeringen genom KMI ha varit eller kunnat vara orienterad om detta redan den 10 januari?

Anders Carlberg: Jag kan bara ange vad jag har redogjort för inför Holgersson och Algernon vid det mötet.

Anders Björck: Jag vill gärna ställa några kompletterande frågor.

När ni träffade Algernon och Holgersson den 10 januari lämnade ni alltså över revisionsrapporten om jag förstått rätt?

Anders Carlberg: Nej, vi diskuterade muntligt. Vi lämnade inte över några handlingar vid det tillfället.

Anders Björck: Vad informerade ni mer precist om? Var det vad som stod i revisionsutredningen, eller lade ni till någonting?

Anders Carlberg: Vi diskuterade så långt vi då visste att revisorerna hade kommit med vår utredning om Robot 70, och vi diskuterade vad vi hade funnit om ammunitionsleveransen till Oman. Vi lämnade inte över några handlingar, för vi hade inga handlingar att lämna över.

Anders Björck: Kan vi få en redogörelse för de handlingar ni har lämnat över? Är det någonting ytterligare utöver revisionspromemorian?

Anders Carlberg: Nej. Det är ett antal revisionspromemorior.

Anders Björck: Och de har lämnats till KMI?

Anders Carlberg: Ja.

Anders Björck: Ni har inte lämnat dem direkt till något statsråd?

Anders Carlberg: Nej.

Anders Björck: Ni har inte träffat t.ex. Anita Gradin eller Mats Hellström under den här perioden? Jag talar om 1987, innevarande år?

Anders Carlberg: Nej. Jag har inte träffat Mats Hellström. Jag har hälsat på Anita Gradin men inte diskuterat de här frågorna.

Anders Björck: Så det är med KMI, Åberg och Ingvar Carlsson som ni har haft kontakter?

Anders Carlberg: Ja.

Anders Björck: Det har inte varit några övriga kontakter på statsrådsnivå?

Anders Carlberg: Nej.

Anders Björck: Var det någon ytterligare med utöver Anders Carlberg när ni träffade Algernon strax innan han omkom?

Anders Carlberg: Det var inte någon ytterligare i rummet, bara vi två.

Anders Björck: Det var ingen ytterligare tredje person som informerades om vad som hade sagts?

Anders Carlberg: Jag gick från vårt kontor som ligger ganska nära handelsavdelningen. När jag lämnade mitt kontor fanns Göthlin och Ardbo där. När jag kom tillbaka fanns de fortfarande där. Vi gick igenom vad jag hade talat om.

Anders Björck: Hade Algernon talat med t.ex. Ardbo efter ert samtal?

Anders Carlberg: Det tror jag inte.

Anders Björck: Men det hade kunnat ske?

Anders Carlberg: Jag gick därifrån ungefär en kvart över fem. Jag vet inte när han lämnade sitt kontor. Jag kan inte svara på det. Men Ardbo satt kvar på vårt kontor.

Anders Björck: Varför var han där?

Anders Carlberg: Jag hade kunnat konstatera att vi hade begått felaktigheter, och som ansvarig inom koncernen måste jag vidta de åtgärder som var nödvändiga.

Anders Björck: Bertil Fiskesjö har redan ställt en del av de frågor som är av särskilt intresse för konstitutionsutskottet och som jag hade tänkt ställa, så jag kan fatta mig kort.

Det har antytts, och det har framskymtat i åtminstone något uttalande av Anders Carlberg, att tjänstemän i regeringskansliet skulle ha kunnat känna till de illegala affärerna. Är det ett korrekt påstående som har tillvitats Anders Carlberg, eller vill han dementera det?

Anders Carlberg: När frågan ställdes tror jag den formulerades så här: "Kan du garantera att ingen tjänsteman har vetat om någonting?" Eftersom det är fråga om 15 år och många tjänstemän är det klart att jag inte kan garantera det. Men i de utredningar som vi har gjort kan jag inte visa på någonting som tyder på att någon regeringsledamot, någon på statssekreterarnivå eller någon tjänsteman skulle vara informerad. Jag kan inte belägga det.

Anders Björck: Har några inom Bofors hävdat detta inför Anders Carlberg?

Anders Carlberg: Det har hävdats av de s.k. Boforsdirektörerna.

Anders Björck: Har bärigheten i deras påstående på något sätt prövats av den nuvarande Boforsledningen?

Anders Carlberg: Jag menar att detta är någonting som inte ligger på mitt bord, utan på Ages bord. Vad KMI eventuellt kände till eller inte kände till är en fråga som har juridiska bäringar på det ansvar som skall fördelas någon gång framöver. Vad vi har ansvar för är affärsmoralen. Oavsett om KMI kände till eller inte menar jag att vi inte har levt upp till den affärsmoral som man måste kräva av oss.

Olle Svensson: Jag vill ställa en kompletterande fråga om vad som hände i slutfasen.

När man tog kontakt med Algernon och Holgersson den 10 januari, kunde då Boforsledningen redan vid den tidpunkten redovisa sin avsikt att gå ut till offentligheten med de uppgifter som man fått in genom den interna revisionen?

Anders Carlberg: Det var Göthlin och jag som hade det mötet med Holgersson och Algernon den 10 januari.

Nej, vi hade inte den avsikten i det läget. Den fråga som vi då ställde oss var: När i tiden hamnar vi i en situation då den kunskap som jag besitter om att vi skulle ha begått felaktigheter är så stor att jag inte längre kan låta bli att agera? Den tidpunkten började närma sig i januari. Det var den känslan som

vi förmedlade till KMI. Dessutom hade det stått i Dagens Nyheter att uppfattning stod mot uppfattning i en för utredningen mycket central fråga.

Olle Svensson: När kom direktör Carlberg fram till uppfattningen att det var rimligt att redovisa för allmänheten vad man kände till?

Anders Carlberg: Det dröjde till andra hälften av mars. Vi hade ett styrelsemöte i Nobelkoncernen den 19 mars. Vi konstaterade då hur situationen såg ut. Vi kände ett oerhört starkt tryck utifrån på oss att tala om vad vi visste och inte visste. Jag hade hållit min styrelse helt informerad om vad som hade hänt, och det gjorde jag också den 19 mars. Jag sade också att vi inte kunde fortsätta att arbeta under de här omständigheterna i koncernen, och det enda sättet var att vi offentliggjorde vad vi visste. Det var det beslut jag var med om att driva igenom.

Olle Svensson: Ingen ytterligare har anmält sig för att ställa frågor.

Då återstår för mig bara att uttala ett tack till Anders Carlberg och Lars Göthlin för att ni ställt upp inför utskottet och hjälpt oss att få ökad klarhet. Vi har en omfattande skriftlig dokumentation, och det är värdefullt att kunna komplettera den med dessa muntliga svar.

Utfrågning med statsrådet Anita Gradin angående krigsmaterielexport, den 23 april 1987

Olle Svensson: Jag hälsar utrikeshandelsminister Anita Gradin hjärtligt välkommen till utskottet. Vi är tillfredsställda över att du kunnat komma hit med så kort varsel.

Eftersom vi har kort tid på oss är det lämpligt att vi koncentrerar oss på frågestunden.

Anders Björck: Jag vill börja med att fråga när Anita Gradin först fick information om att Anders Carlberg och Lars Göthlin hade meddelat Carl Algernon och Jörgen Holgersson den 10 januari i år angående oegentligheter från Bofors sida när det gäller svensk vapenexport.

Anita Gradin: De besökte Jörgen Holgersson och Carl Algernon den 10 januari. Den första informationen om den sammankomsten fick jag en turbulent dag, nämligen den 16 januari, alltså dagen efter det att krigsmaterielinspektören hade omkommit. Vi skulle till en sammankomst hos statsministern. Vid den tidpunkten diskuterades det om det handlade om ett brott och vilka säkerhetsanordningar som skulle vidtas på UDH.

I det sammanhanget fick jag veta att man hade haft en sammankomst med Holgersson och Algernon, att Bofors hade tillsatt en internrevisionsutredning som vi skulle få ytterligare upplysningar om, att man då hade misstankar om dittills okänd utförsel via Singapore. Jag kommer inte ihåg om Oman nämndes vid det tillfället, men det gjordes senare.

Huvudsyftet med mötet var att diskutera relationerna mellan KMI och Bofors, som var lindrigt sagt ansträngda. När vi senare kunde bena upp problematiken fick jag veta att KMI i fortsättningen skulle ha kontakt direkt med koncernledningen.

Anders Björck: Hur vidarebefordrade Anita Gradin den information som hon då fick till regeringen och kanske till delar av regeringskansliet?

Anita Gradin: I första hand i samband med den diskussion vi förde om Algernons död. Det föll sig då naturligt att man också gav den här informationen.

Dessutom är det så att regeringsledamöterna träffas vid luncher, och då byter vi ord om vad som förekommer i samband med allmänna beredningar och sådant som man tycker är viktigt att byta ord om endera med statsministern eller med regeringskolleger.

Anders Björck: Anita Gradin fick alltså kännedom om detta den 16 januari. Vilken dag fick regeringen den informationen?

Anita Gradin: Vad menar du med regeringen?

Anders Björck: De delar av regeringen som Anita Gradin ansåg skulle ha informationen.

Anita Gradin: Statsministern fick information den 16.

Anders Björck: Informerade Anita Gradin några övriga i regeringen?

Anita Gradin: Jag har fört många samtal de här månaderna. Av naturliga skäl blev det inte minst med Mats Hellström för att få kontinuitet i arbetet och få veta vad han visste om vad som kunde gälla i det ena och det andra fallet.

Anders Björck: Så Mats Hellström kände till detta relativt snart efter den 16?

Anita Gradin: Man diskuterar ju hela problematiken.

Anders Björck: Anita Gradin kommer kanske ändå ihåg om det gjordes någon mer noggrann föredragning för företrädaren Mats Hellström, som ändå var indirekt berörd av de här frågorna?

Anita Gradin: Jag gjorde det inte.

Anders Björck: Gjorde någon annan i Anita Gradins omgivning det?

Anita Gradin: Det vet jag inte.

Olle Svensson: Jag vill skjuta in att Mats Hellström har meddelat mig att han inte kände till det här när han var hos oss i utskottet.

Anders Björck: Jag hade också den minnesbilden, men såvitt jag förstår Anita Gradin rätt fick han information rätt snart efteråt.

Var frågan uppe i allmän beredning?

Anita Gradin: Nej, det var den inte.

Anders Björck: Vilken form hade den information som Anita Gradin fick den 16 januari efter Carl Algernons död? Hur uppfattade Anita Gradin det som då meddelades? Lämnades det över någon samtalspromemoria eller liknande?

Anita Gradin: Nej, det var en allmän information. Vi gick igenom det här mera noggrant senare under januari. I den turbulens som uppstod fann vi det viktigaste vara säkerhetsanordningar i samband med Algernons bortgång. Senare, omkring den 20–21 januari, kunde vi i lugn och ro diskutera Bofors internrevision. Då hade man fått ytterligare misstankar om dittills okänd export, och då tror jag att Oman nämndes. En annan fråga som diskuterades var relationerna mellan KMI och Bofors i fortsättningen.

Anders Björck: Anita Gradin talade här om åtgärder med anledning av den information man fått. Om vi håller oss till Singapore är det intressant för utskottets granskningsarbete att veta om man med anledning av informationerna, som kom den 10 januari och sedan i flera omgångar, vidtog några åtgärder omedelbart vad gäller export till Singapore.

Anita Gradin: Omedelbart vidtogs inga åtgärder. Vid den här tidpunkten sade man att det fanns anledning att misstänka att det förekommit en dittills okänd utförsel. Då blir förloppet följande:

I februari får jag ytterligare information. Det gör att jag säger att vi nu skall vara försiktiga med ärenden som gäller Singapore, och det är tveksamt om vi skall ta upp några sådana.

Den 6 mars besöker Carlberg och Göthlin Carl Johan Åberg och berättar för honom om direktör Ardbos avgång. Samtidigt antyder Carlberg att det är

tveksamt om Bofors skall behålla sin andel i OAS. Jag ber då att vi skall skaffa fram ordentlig information och göra en genomgång, eftersom jag tycker det ringer en klocka igen vad gäller Singapore.

Den 16 mars kommer genomgången till stånd. Då har det också kommit en delrapport med anledning av det revisionsuppdrag som Bofors har givit. Jag får en redogörelse också för en resa som Göthlin har gjort till Singapore. Det antyds att det finns anledning till ytterligare misstankar som gäller andra länder, men Göthlin får inte den insyn som han vill ha, och han måste åka hem med oförrättat ärende.

Det här gör att jag känner oro beträffande Singapore. Vi har ytterligare genomgångar. Jag går till statsministern. Vid regeringssammanträde den 19 mars tar jag upp frågan vid allmän beredning. Då är förslaget att vi skall försöka i första hand diplomatiskt närma oss Singapore och diskutera om det inte finns anledning för båda regeringarna att försöka räta ut en del frågetecken.

Det här leder till att vi har några genomgångar med statsministern. Vi kommer fram till att det är lämpligt att man tar upp detta i samband med partiöverläggningar, och så sker den 25 mars. Det inleds också en diplomatisk aktivitet. Under den tid då jag är på resa i Nya Zeeland och Australien utfärdar Bofors sin kommuniké, som jag får reda på per telefon i Australien. Den 1 april går vi ut offentligt och berättar om de diplomatiska aktiviteterna med Singapore och att vi har anledning att lägga ärendena på hög tills vidare.

Anders Björck: Förekom det från den 16 januari, när Anita Gradin blev informerad, och fram till den 1 april de facto någon utförsel av svensk krigsmateriel till Singapore?

Anita Gradin: Det finns ett beslut som KMI själv fattade i februari – KMI hade rätt att fatta ett sådant beslut – som jag fått information om, men i övrigt har det inte förekommit några sådana ärenden.

Anders Björck: Vad avsåg utförseln i februari?

Anita Gradin: Det var ett ärende som gällde 55 000 kr.

Anders Björck: Det intressanta är naturligtvis hur Anita Gradin och regeringen bedömde den information man fick efter Algernons död den 16 januari. Om jag förstått uppgifter i massmedia rätt har Anita Gradin sagt att man gjorde en polisanmälan när man fick reda på detta. Är det en korrekt uppgift i Expressen?

Anita Gradin: Utskottet måste komma ihåg att jag är ny på den här posten. Det var svårt att få grepp om allting när situationen var så turbulent.

Det vi kom överens om i samband med att jag introducerades var framför allt att vi skulle hålla isär den utredning som länsåklagare Age gör från det legala arbetet som UDH utför. Den linjen följde man generellt i UDH redan när jag kom dit, att om man fick informationer så skulle de rapporteras vidare till polisen. Det är en allmän regel som jag har övertagit. Jag har sagt att om det kommer informationer skall de rapporteras vidare till rätt instans.

Anders Björck: Får jag tolka det så att Anita Gradin inte vidtog några åtgärder för att lämna över någon information direkt till polisen?

Anita Gradin: Jag hade ingenting att överlämna. Det fanns inga promemorior, utan det var en muntlig rapportering.

Informationen om Singapore fram tills vi lagt ärendena på hög har trappats upp. Vid en viss tidpunkt anser jag att man måste vara försiktig, och då är det dags för regeringen att ta tag i frågan.

Bertil Fiskesjö: Jag skulle vilja ha ett litet mer klarläggande besked från Anita Gradin om när särskilt statsministern men även övriga regeringsledamöter informerades och vad de informerades om.

Carlberg har sagt att han den 10 januari med krigsmaterielinspektionen diskuterade robotutredningen och Bahrain och Dubai. Det var alltså redan då ganska klart vad det gällde. Den 13 mars överlämnades företagets revisionsutredning till krigsmaterielinspektionen.

När fick Anita Gradin de här uppgifterna nedskrivna i ett dokument, och när fördes de vidare till regeringen som helhet och särskilt till statsministern?

Anita Gradin: Inget dokument har givits till mig om revisionsarbetet, utan också den 13 mars gjordes det en muntlig föredragning.

Bertil Fiskesjö: I denna muntliga föredragning måste det ha funnits klarare besked än som fanns den 10 januari om vad hela den undersökning gick ut på som Bofors hade satt i gång. Vad av detta förde Anita Gradin vidare?

Anita Gradin: Som jag sade tidigare fick jag då veta framför allt att Göthlin hade gjort en resa till Singapore, att han vid den resan hade anledning misstänka ytterligare oegentligheter men att han inte fick tillfälle att göra de undersökningar som han hade velat göra utan måste resa hem med oförrättat ärende.

Det är efter den föredragningen som jag säger att jag vill ha en ordentlig genomgång och att jag tycker det är dags att ta upp saken med både statsministern och regeringen. Det tas först upp med statsministern och sedan i allmän beredning den 19 mars, men några dokument har jag icke.

Bertil Fiskesjö: När Carlberg var i utskottet sade han direkt att han och Göthlin träffade Holgersson den 13 mars och lämnade över revisionsutredningen om Robot 70. Den fanns alltså då i varje fall hos krigsmaterielinspektionen, men den fördes inte vidare till Anita Gradin?

Anita Gradin: Nej.

Bertil Fiskesjö: Av de uppgifter som vi nu har fått framgår att i varje fall statsministern men även andra ledamöter av regeringen hade en god bild av vad man hade kommit fram till i Bofors omkring den 19 mars.

Anita Gradin: Det beror på vad Bertil Fiskesjö menar med "kommit fram till".

Jag har vidarebefordrat att det finns flera misstankar som gäller Bofors och att jag därför tycker att vi skall lägga ärendena åt sidan men att det finns anledning att närma sig Singapores regering för en diskussion.

Bertil Fiskesjö: Vid det tillfället var ju dessa uppgifter inte kända för allmänheten. Regeringen hade således en betydligt fylligare information om vad som hade försiggått än vad allmänheten hade.

Anita Gradin: Jag hade fått information om ytterligare misstankar och tog upp dem till diskussion.

Bertil Fiskesjö: Dessa kände alltså också statsministern till?

Anita Gradin: Den 19 mars tog jag upp detta, och som jag berättat för utskottet resulterade det så småningom i partiöverläggningar.

Bertil Fiskesjö: Statsministern kände alltså till mer än vad som var allmänt känt i massmedia vid denna tidpunkt?

Anita Gradin: Den värderingen gör Bertil Fiskesjö.

Bertil Fiskesjö: Det är den slutsats man måste dra av de svar vi här har fått.

Här har vi också fått höra att Göthlin gjorde en resa till Singapore. Det var alltså på initiativ av bolaget, och utrikeshandelsministern hade inte med det att göra?

Anita Gradin: Nej.

Bertil Fiskesjö: Sverker Åström har också haft i uppgift att åka till Singapore, men enligt den redovisning vi fick av honom var uppdraget mycket snävt. Han skulle bara förmedla kunskap om vilka regler som gäller och motta upplysningar om hur Singapore såg på detta och hur man ansåg sig följa de bestämmelser som finns.

Varför fick han inte ett vidare uppdrag att försöka ta reda på vad man möjligen kunde inhämta genom att på platsen träffa företrädare t.ex. för det dotterbolag som Bofors har?

Olle Svensson: Det var inte under Anita Gradins tid som utrikeshandelsminister.

Anita Gradin: Jag har icke varit med om att utforma detta uppdrag. Jag är säker på att utskottet har fått fyllig information av såväl Sverker Åström som Mats Hellström. Jag har inte haft anledning att undersöka uppdragets art eller omständigheterna kring detta.

Bertil Fiskesjö: Har det varit aktuellt att göra ytterligare en liknande undersökning med folk från Sverige?

Anita Gradin: Ja, det har diskuterats i samband med partiledaröverläggningarna. Då fördes det diskussioner om diplomatiska kontakter, och man diskuterade också möjligheten att sända ut en ny emissarie. Det har också regeringen senare diskuterat, och det har förts fram till Singapores regering, men förhandlingarna eller diskussionerna med Singapore är långt ifrån avslutade, så här har vi inget svar.

Birgit Friggebo: Jag skulle vilja fråga Anita Gradin om det skedde något samråd med Holgersson innan han kom till konstitutionsutskottet om vad han skulle säga och inte säga i utskottet.

Anita Gradin: Samråd med mig?

Birgit Friggebo: Ja.

Anita Gradin: Nej.

Birgit Friggebo: Eller med Carl Johan Åberg?

Anita Gradin: Jag vet inte om han haft samråd med Carl Johan Åberg. Med mig har icke något samråd skett.

Birgit Friggebo: Jörgen Holgersson har vid något tillfälle tvekat att redovisa vad han visste. Jag tolkar det så att han var rädd för att informera politiker om känsliga saker.

Jag vill fråga dig om du känner dig utsatt på samma sätt eller om du tycker att du från den 10 januari och framöver har fått all den information som du skulle ha fått.

Anita Gradin: Jag förstår inte varför du nämner just den 10 januari.

Birgit Friggebo: Vi kan i och för sig låta frågan gälla hela perioden, men det är händelserna under den senaste tiden som är särskilt intressanta.

Anita Gradin: Det handlar om ett händelseförlopp där man successivt får informationer. Det har funnits informationer hela tiden och även under min företrädares tid.

Birgit Friggebo: När fick du reda på att det hade exporterats ammunition till Oman så sent som 1985? De tidigare affärerna som har diskuterats har varit gamla historier, som nu är föremål för polisutredning, men det här var en ny sak.

Anita Gradin: Jag har aldrig fått reda på att det *har* exporterats. Jag har fått besked om misstankar angående utförsel till Oman. Under den här våren har jag inte på departementet fått något som helst besked att det skulle ha skett sådan utförsel. Däremot har jag undan för undan hört att det finns misstankar som gäller Oman.

Birgit Friggebo: Gäller de att det skulle ha förekommit utförsel så sent som 1985?

Anita Gradin: Ja.

Birgit Friggebo: Du sade att det ringde en klocka igen den 6 mars. Hade det ringt någon klocka tidigare, omkring den 20 januari? Det har betydelse att veta det för bedömningen av regeringens kontakter med Singapore.

Anita Gradin: De allvarliga signalerna om en upptrappning vad gäller Singapore kom i mars.

Birgit Friggebo: Gjorde inte Algernons tragiska död att man riktade uppmärksamheten på Oman?

Anita Gradin: Jag lägger mera vikt vid sättet att berätta om händelser och vid mina medarbetares ordval. I mars staplades anklagelserna på varandra, och

detta förutom Göthlins resa och allt annat gjorde att jag tyckte det fanns anledning att igen ta upp speciellt frågan om Singapore.

Birgit Friggebo: Jag vill lämna den diskussionen.

Under hela våren har man lagt ärendena på hög, och det bekräftades den 1 april. Avser det *alla* tillstånd som gäller leveranser till Singapore, inte bara från Bofors?

Anita Gradin: Ja.

Birgit Friggebo: Så det är en skillnad i förhållande till 1985, när stoppet bara gällde Bofors?

Anita Gradin: Jag har ett minne av att det 1985 också gällde FFV, men det är före min tid. Det bör vara lätt att kontrollera.

Birgit Friggebo: Får jag också fråga vad syftet nu är med de diskussioner som förs med Singapores regering. Har de ett mycket vidare syfte än då Åström var där och det bara handlade om att informera?

Anita Gradin: Det handlar inte om att informera. I synnerhet efter kommunikén från Bofors tycker jag det finns mycket allvarliga anklagelser, som det ligger i båda regeringarnas intresse att reda ut. Det är en sådan dialog vi för med Singapores regering.

Birgit Friggebo: Innebär det att regeringen utgår från att antingen Singapores regering själv eller företag som ägs av staten Singapore har medverkat i affärerna?

Anita Gradin: De svenska regeringarna har blivit lurade av Bofors, och det kan också vara så att singaporianska företag har lurat Singapores regering. Jag har inga förutfattade meningar om vad som har hänt, men jag anser att vi har anledning att tillsammans reda ut saken, eftersom det skadar våra relationer om vi inte gör det.

Birgit Friggebo: När kan man enligt regeringens målsättning komma tillbaka till ett normaltillstånd i förhållande till Singapore?

Anita Gradin: Jag har inte något tidsperspektiv i det fallet. Vi måste först komma in i reella diskussioner med Singapore.

Bo Hammar: Det är uppenbart att irritationen i Singapore är stor över anklagelserna att trots löfte om motsatsen ha vidareexporterat svenska vapen. Det är också uppenbart att en rad svenska storföretag känner oro över konsekvenserna för den svenska handeln med Singapore.

Hur bedömer Anita Gradin den här problematiken? Har dessa övergripande frågor spelat någon roll för UDH:s allmänna hantering av relationerna med Singapore?

Anita Gradin: För mig har de inte spelat någon roll. Jag har ansett att de anklagelser och misstankar som finns är så allvarliga att de måste tas upp till diskussion. Det är också därför som jag har fört fram detta till regeringen och sett till att det varit förankrat hos partiledarna.

Sedan vet jag att det förekommer oro bland företagare, som är bekymrade

för den kommersiella framtiden. Men jag ser inte att man kan ta sådana hänsyn i dagens läge. Misstankarna är så allvarliga att de båda regeringarna måste tala ut med varandra.

Bengt Kindbom: Deltog Anita Gradin i de partiledaröverläggningar som hölls den 25 mars?

Anita Gradin: Nej, jag var på handelsministermöte i Nya Zeeland.

Bengt Kindbom: Var det någon annan personal från utrikeshandelsavdelningen med?

Anita Gradin: Jag kan inte svara på vilka som var närvarande, men jag kan återkomma till utskottet med uppgifter om vilka personer som deltog.

Ingela Mårtensson: Har regeringen under 1985 stoppat en export till Singapore som enligt pressuppgifter skulle vara avsedd för Iran?

Anita Gradin: Jag har kontrollerat saken med KMI, och det finns ingen exportansökan hos KMI.

Ingela Mårtensson: Så den uppgiften är felaktig?

Anita Gradin: Ja, såvitt jag kan förstå. Frågan kom till mig i går eftermiddag. Jag har frågat KMI om det ingivits någon ansökan avseende Iran under hösten 1985.

Ingela Mårtensson: Exporten skulle gå till Singapore men vara avsedd för Iran.

Anita Gradin: Uppgiften gällde att det skulle finnas en exportansökan avseende Iran från 1985.

Ingela Mårtensson: Har man avslagit någon ansökan om export till Singapore under hösten 1985?

Anita Gradin: Det kan jag icke svara på. Jag har icke handlagt sådana ärenden hösten 1985.

Ingela Mårtensson: Men du ingick ändå i regeringen. Fanns det misstankar om att exporten var avsedd för Iran?

Olle Svensson: Vi får skaffa fram uppgifter om det på annat sätt. Vi har en praxis att meddela statsråden vilka frågor vi skall ta upp. Jag antar att det inte är någon svårighet att få fram den uppgiften.

Ingela Mårtensson: Vet Anita Gradin om Singapore har rätt att tillverka Robot 70?

Anita Gradin: Du menar licens?

Ingela Mårtensson: Ja.

Anita Gradin: Jag vågar inte svara på om Bofors har lämnat någon licens till Singapore.

Ingela Mårtensson: I vårt underlag från svenska ambassaden antyds att det

finns ett sådant avtal med Bofors. Men det kanske vi också kan få bekräftat senare.

Olle Svensson: Sådana uppgifter kan vi nog få skriftligt från utrikeshandelsavdelningen.

Anita Gradin: Det har väl Carlberg kunnat svara på när han var här.

Anders Björck: Har man inom regeringskansliet upprättat någon promemoria under den senaste tiden över vilka informationer som har givits till olika personer såväl inom regeringen som bland partiledarna med en redogörelse för de kontakter som hållits med KMI eller Bofors?

Anita Gradin: Nej. Men alla har vi väl liksom jag arbetspapper där man skriver upp saker och ting.

Anders Björck: Men KMI har inte upprättat någon sådan?

Anita Gradin: Nej.

Olle Svensson: Inga ytterligare har anmält sig för att ställa frågor.

Då uttalar jag vårt tack till Anita Gradin för att du kompletterat vår skriftliga information med dina muntliga svar.

Bilagedel B

Granskningspromemorior

STATSRÅDSBEREDNINGEN

Rättschefen 1987-02-13

PM om regeringens sammansättning och regeringskansliets organisation

I regeringsförklaringen den 7 oktober 1986 redovisade statsministern en regeringsombildning. Statsministern beslöt samma dag om följande förordnanden m. m. från den 10 oktober 1986.

> Statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet Svante Lundkvist entledigades.
> Till ny chef för jordbruksdepartementet förordnades statsrådet Mats Hellström.
> Till statsråd förordnades riksdagsmannen Georg Andersson och statssekreteraren Ulf Lönnqvist.
> Statsrådet Anita Gradin förordnades att i utrikesministerns ställe föredra ärenden om utrikeshandel.
> Statsrådet Lönnqvist förordnades att i jordbruksministerns ställe föredra ärenden om idrott och turism och att i utbildningsministerns ställe föredra ärenden om lotterier och ungdomsverksamhet.
> Statsrådet Andersson förordnades att i arbetsmarknadsministerns ställe föredra ärenden om invandrare.

Det kan anmärkas att regeringsombildningen även innebar att ansvaret för jämställdhetsärendena lades på chefen för arbetsmarknadsdepartementet, statsrådet Anna-Greta Leijon.

I regeringsförklaringen meddelade statsministern även att regeringen avsåg att inrätta ett miljö- och energidepartement och att statsrådet Birgitta Dahl skulle komma att utses till chef för detta departement så snart de praktiska förutsättningarna förelåg.

Inom statsrådsberedningen och berörda departement inleddes omgående det nödvändiga organisationsarbetet. Ansvaret för samordning av arbetet m. m. låg hos statssekreteraren i statsrådsberedningen med biträde av rättschefen i statsrådsberedningen. Arbetet med omorganisationen leddes i övrigt främst av berörda tre statssekreterare i jordbruks- och industridepartementen. Regeringskansliets förvaltningskontors förvaltningsdirektör och förhandlingschef biträdde i avtals- och förhandlingsfrågor samt med lokalfrågan.

I prop. 1986/87:57 om vissa frågor om anslag för budgetåret 1986/87 till departementen lade regeringen fram de förslag i vissa anslagsfrågor som fordrades för att den anmälda förändringen av departementsindelningen skulle kunna genomföras. I propositionen anförde statsministern bl. a. att miljö- och energidepartementet avsågs svara främst för miljö- och naturvård samt energipolitik. Till departementet skulle således föras ärenden som då hörde till verksamhetsområdena för jordbruks- och industridepartementen. – Vidare skulle jordbruksdepartementet från utbildningsdepartementet tillföras ärenden om lotterier och ungdomsverksamhet. – Flera utredningar

m. m. skulle påverkas av omorganisationen på så sätt att de efter denna skulle komma att byta departementstillhörighet.

Riksdagen antog förslagen i propositionen (JoU 14, rskr. 57).

Organisationsarbetet innefattade även information till och förhandlingar med personalorganisationerna i organisations-, personal- och lokalfrågor. I samband härmed beslöt regeringen den 4 december 1986 en förordning om tillsättning av tjänster i samband med inrättandet av miljö- och energidepartementet (SAVFS 1986:13).

Regeringen fattade den 18 december 1986 flera beslut om den nya organisationen inom regeringskansliet. Departementsindelningen ändrades med verkan från den 1 januari 1987, se departementsförordningen (1982:1177, omtryckt 1986:1417). Därmed inrättades miljö- och energidepartementet och överfördes ärenden mellan departementen på sätt tidigare angivits här. Vidare beslöt regeringen regleringsbrev för det nya departementet innevarande budgetår och lämnade i budgetpropositionen förslag om en ny huvudtitel i statsbudgeten för miljö- och energidepartementet (fjortonde huvudtiteln; prop. 1986/87:100 bil. 16). Regeringen godkände ett mellan statens arbetsgivarverk och berörda personalorganisationer träffat avtal om lönegradsplacering m. m. av tjänster i det nya departementet. Vidare förordnade regeringen statssekreterare, expeditions- och rättschef och sju departementsråd i det nya departementet.

Samma dag förordnade statsministern statsrådet Birgitta Dahl till chef för miljö- och energidepartementet. Vidare förordnades statsrådet Lönnqvist att i jordbruksministerns ställe föredra ärenden om idrott, turism, lotterier och ungdomsverksamhet.

I fråga om miljö- och energidepartementets organisation bör nämnas att uppgifterna för expeditionschef resp. rättschef lagts på en och samma befattningshavare, en expeditions- och rättschef. Det kan i sammanhanget nämnas att sådana tjänster tidigare inrättats i utrikesdepartementets handelsavdelning och finansdepartementet och att expeditionschefs- och rättschefsgöromål förenats hos samma befattningshavare i justitie- och försvarsdepartementen. – Miljö- och energidepartementet har organisatoriskt indelats i enheter, alla med departementsråd som chefer. Efter beslut av statsministern, jfr 12 § fjärde stycket departementsförordningen, har därvid i det nya departementet – i stället för sekretariat – inrättats en rättsenhet, en enhet för personal, budget och administration samt en internationell enhet. Departementet har fått sina lokaler i kv. Tigern (under en övergångstid är dock två enheter placerade i kv. Rosenbad).

REGERINGSKANSLIETS
FÖRVALTNINGSKONTOR
Ekonomienheten
Planeringsfunktionen
Anna Hedenberg

1987-03-03

Översikt över antal anställda inom regeringskansliet (exkl. UD) 1987-01-01

Departement	Antal per departement (inkl. statssekreterare)[1]	Antal per kommitté	Totalt per departement	Varav pol. sakkunniga (exkl. statsråd)[2]
Statsrådsberedningen	61		61	21
Justitiedepartementet	136	31	167	2
Försvarsdepartementet	121	10	131	4
Socialdepartementet	123	46	169	8
Kommunikationsdep.	77	5	82	3
Finansdepartementet	223	43	266	6
Utbildningsdep.	176	22	205	4
Jordbruksdepartementet	69	2	71	1
Arbetsmarknadsdep.	184	25	209	5
Bostadsdepartementet	92	4	96	5
Industridepartementet	135	12	147	3
Civildepartementet	116	24	140	4
Miljö- o. energidep.	57	5	62	4
Regeringskanslets förvaltningskontor	231		231	
Totalt	**1 799**	**229**	**2 037**	**70**

[1] Varav 21 st. statssekreterare.
[2] 18 st. statsråd

Ärendegrupp	SB	Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	A	Bo	I	C	S:a
1 Propositioner	1	27	18	6	20	11	44	27	14	16	14	14	21	233
2 Lagrådsremisser	–	17	–	1	3	5	11	9	4	1	3	1	2	57
3 Författningar[1]	–	214	48	24	76	52	140	223	81	47	51	56	68	1 080
4 Kommitté- och utredningsdirektiv	1	2	2	6	13	3	10	9	6	8	1	49	20	130
5 Regleringsbrev samt anslags- och bidragsärenden	–	125	136	104	676	35	66	440	101	250	193	301	244	2 671
6 Tjänsteärenden	13	725	209	290	167	141	240	560	161	166	65	213	516	3 466
7 Besvärsärenden	2	184	23	415	120	707	214	240	587	2 486	827	124	154	6 083
8 Dispens- och övriga partsärenden[2]	–	1 993	96	360	512	452	2 181	389	175	375	254	251	184	7 222
9 B-protokollärenden[3]	–	17	299	90	1	–	11	2	5	8	–	9	65	507
10 Övriga ärenden	3	39	75	32	12	44	75	71	59	99	–	66	5	580
Totalt	20	3 343	906	1 328	1 600	1 450	2 992	1 970	1 193	3 456	1 408	1 084	1 279	22 029

[1] Inkl. författningar som kungjorts i någon annan författningssamling än SFS.
[2] Inkl. 1 711 nådeärenden.
[3] Ärenden som inte omedelbart har offentliggjorts.

Ärendegrupp	SB	Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	A	Bo	I	C	S:a
1 Propositioner	1	20	8	7	22	12	48	15	19	12	6	18	16	204
2 Lagrådsremisser	–	17	–	1	3	1	8	1	3	2	1	3	3	43
3 Författningar[1]	–	233	56	68	106	45	177	273	79	41	84	67	85	1 314
4 Kommitté- och utredningsdirektiv	1	–	1	–	6	4	11	8	4	3	2	32	9	81
5 Regleringsbrev samt anslags- och bidragsärenden	1	109	142	123	606	22	53	430	125	126	119	241	171	2 268
6 Tjänsteärenden	29	377	215	233	147	134	379	515	147	174	57	211	310	2 928
7 Besvärsärenden	–	176	23	378	82	582	264	160	563	3 470	826	81	171	6 776
8 Dispens- och övriga partsärenden[2]	–	1 919	109	371	528	268	1 891	334	160	410	210	382	191	6 773
9 B-protokollärenden[3]	1	15	349	99	2	1	20	–	8	9	1	15	6	526
10 Övriga ärenden	4	41	59	41	15	32	201	80	99	100	–	72	–	744
Totalt	37	2 907	962	1 321	1 517	1 101	3 052	1 816	1 207	4 347	1 306	1 122	962	21 657

[1] Inkl. författningar som kungjorts i någon annan författningssamling än SFS.
[2] Inkl. 1 701 nådeärenden.
[3] Ärenden som inte omedelbart har offentliggjorts.

PM om remisser till lagrådet i 1986 års propositioner m. m.

Gällande rätt m. m.

För att avge yttrande över lagförslag skall det enligt 8 kap. 18 § regeringsformen (RF) finnas ett lagråd med domare i högsta domstolen och regeringsrätten. Om lagrådets sammansättning och arbetsformer finns bestämmelser i en särskild lag om lagrådet (1979:368). Lagrådet kan bestå av högst fyra avdelningar. Regeringen bestämmer med hänsyn till arbetsbördan i lagrådet om det skall bestå av mer än en avdelning. Normalt skall varje lagrådsavdelning bestå av tre ledamöter. Såväl justitieråd som regeringsråd skall ingå i varje avdelning.

Lagrådsremiss beslutas av regeringen. Möjlighet finns också för riksdagsutskott att höra lagrådet med stöd av 4 kap. 10 § riksdagsordningen.

Vilka lagförslag som i princip bör lagrådsgranskas anges i 8 kap. 18 § RF. Yttrande bör inhämtas innan riksdagen beslutar lag som tillhör någon av följande kategorier:

1. grundlag om tryckfriheten,
2. lag om begränsning av rätten att få ta del av allmänna handlingar,
3. annan lag som angår begränsning av någon av de grundläggande fri- och rättigheterna,
4. lag om kommunal beskattning,
5. lag om svenskt medborgarskap och civilrättslig lag,
6. offentligrättslig lag som gäller åligganden för enskilda eller i övrigt avser ingrepp i enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden samt
7. lag om rättegången, lag om offentligrättsliga tjänstemäns rättsställning och annan lag som avses i 11 kap. RF.

Det är inte all lagstiftning enligt punkterna 1–7 som blir aktuell för granskning av lagrådet. Grundlagsregeln om när lagrådet bör höras har försetts med några undantag. För det första är regeln tillämplig bara om den föreslagna lagen är viktig för enskilda eller från allmän synpunkt. Är lagen inte av sådan karaktär behöver yttrande alltså inte inhämtas. Vidare kan remiss till lagrådet underlåtas om lagrådets hörande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet eller om remissen skulle fördröja lagstiftningsfrågans behandling så att avsevärt men skulle uppkomma. I de fall regeringen utan att ha inhämtat lagrådets yttrande föreslår riksdagen att stifta lag som tillhör någon av de ovan uppräknade kategorierna skall regeringen samtidigt redovisa skälen till att lagrådet inte har hörts. Underlåtenhet att remittera ett lagförslag till lagrådet när så bör ske påverkar inte giltigheten av den lag som blir resultatet av lagstiftningsarbetet. En domstol eller annat offentligt organ kan således inte med stöd av sin lagprövningsrätt underlåta att tillämpa en lag enbart av det skälet att förslaget till lagen inte lagrådsgranskats.

Nuvarande system för lagrådsgranskning tillkom genom lagstiftning som har trätt i kraft den 1 januari 1980 (prop. 1978/79:195, KU 1978/79:39, rskr. 1978/79:359, KU 1979/80:1, rskr. 1979/80:2, SFS 1979:933). Det ersatte då en

ordning som hade beslutats 1979 och som innebar att det inte fanns någon skyldighet att höra lagrådet. Före 1979 hade det emellertid funnits en sådan skyldighet bl. a. när det gällde civilrättslig och straffrättslig lagstiftning.

Konstitutionsutskottet uttalade i sitt av riksdagen godkända betänkande (KU 1978/79:39), att det nya systemet för lagrådsgranskning kunde karakteriseras som ett mellanting mellan ett obligatoriskt system och ett system med en helt fakultativ granskning. Härigenom kunde enligt utskottet helt undvikas risken för att ett uteblivet hörande av lagrådet över ett förslag till en lag leder till att lagen i efterhand genom lagprövning åsidosätts i rättstillämpningen. Utskottet underströk att det alltid i sista hand ankommer på riksdagen att avgöra om lagrådet skall höras över ett lagförslag eller inte. Enligt utskottet borde det nya systemet leda till att lagrådet inom ramen för sin kapacitet får granska alla de lagförslag som behöver dess granskning men inga andra.

Inriktningen av lagrådsgranskningen regleras också i 8 kap. 18 § RF. Lagrådets uppgifter består i att undersöka hur ett lagförslag förhåller sig till grundlagarna och till rättsordningen i övrigt samt hur förslagets föreskrifter förhåller sig till varandra och till rättssäkerhetens krav. Lagrådet skall vidare överväga om förslaget är utformat så att det kan antas tillgodose angivna syften och vilka problem som kan uppstå vid tillämpningen.

När det gäller lagrådsgranskningens inriktning och omfattning uttalade konstitutionsutskottet i sitt nyss nämnda betänkande att förslag till nya regler för granskningen borde prövas mot bakgrund av vissa utgångspunkter om vilka i stort sett allmän enighet råder. En väsentlig sådan utgångspunkt är, anförde utskottet, att lagrådets verksamhet upplevs som ett värdefullt led i arbetet på att få fram fullgoda lagförslag. Granskningen i lagrådet har enligt utskottet setts som en garanti för att rättssäkerhetsintresset och kravet på enhetlighet, konsekvens och klarhet iakttas. Som en annan utgångspunkt angavs att granskningen uteslutande borde ägnas åt lagförslagens juridiska sida och sålunda aldrig omfatta deras allmänna politiska grunder. På omfattningen av lagrådsgranskningen måste enligt utskottet inverka att man inte gärna kan låta lagrådsgranskning få ta i anspråk flera ledamöter i de högsta domstolarna än ungefär det antal som då förekom.

Granskningen av lagrådsremisserna i 1986 års propositioner

Under 1986 lämnades 117 propositioner som innehöll lagförslag. Detta är en minskning i förhållande till de närmast föregående två åren då det lämnades 152 resp. 138 lagpropositioner.

Av lagpropositionerna innehåller 97 propositioner lagförslag inom området för lagrådets granskning. Av dessa innehåller 43 lagförslag som har lagrådsgranskats, se *underbilaga 1*. Som jämförelse kan nämnas att motsvarande antal under 1980 var 38, 1981 55, 1982 58, 1983 44, 1984 57 och 1985 53. Under åren 1971–1979 då lagrådsgranskningen var fakultativ varierade antalet lagrådsgranskade förslag mellan 10 och 26.

I *underbilaga 2* redovisas propositioner i vilka ingår lagförslag som inte har remitterats till lagrådet och där regeringen har lämnat motivering enligt någon eller några av undantagsreglerna. Förteckningen upptar 61 propositio-

ner eller bilagedelar till propositioner. Som en jämförelse kan nämnas att antalet inte remitterade men motiverade propositioner under 1980 uppgick till 51, 1981 60, 1982 80, 1983 68, 1984 78 och 1985 74. Andelen inte granskade förslag i förhållande till förslag inom området för lagrådets granskning utgör liksom tidigare år ca 60 %.

För tydlighets skull bör nämnas att vissa propositioner redovisats både på underbilaga 1 och underbilaga 2. I några fall har nämligen vissa lagförslag i en och samma proposition varit föremål för granskning och andra motiverats.

Som skäl för att avstå från lagrådsgranskning har liksom tidigare år i flertalet fall anförts att lagrådets hörande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet. I ett femtiotal fall har detta ensamt varit avgörande.

Vid förra årets granskning uppmärksammade utskottet att det i flera fall då lagrådsremiss underlåtits hade vägts in i bedömningen att liknande lagstiftning tidigare granskats av lagrådet. Det hade även förekommit fall där ett sådant förhållande syntes ha haft en mer självständig betydelse. En utveckling i riktning mot att departementen mera rutinmässigt stämmer av sina lagförslag mot tidigare motsvarigheter och lägger detta till grund för bedömningen i remitteringsfrågan ansåg utskottet inte vara acceptabel från grundlagssynpunkt. Utskottet betonade att vid bedömningen av frågan om lagrådet skall höras måste, om inte ett avstående sker på andra giltiga grunder, lagförslagets beskaffenhet bedömas mot bakgrund av innehållet i 8 kap. 18 § tredje stycket regeringsformen, vilket varit avsett enligt ett motivuttalande till stadgandet (prop. 1978/79:195, s. 65).

I ett fall under 1986 har som skäl att avstå från lagrådsremiss hänvisats till tidigare motsvarande lagstiftning och att lagrådets hörande därför inte ansågs erforderligt. Det gäller proposition 1986/87:27 om fortsatt kreditpolitisk lagstiftning.

Lagförslagen i propositionen remitterades sedermera till lagrådet av finansutskottet (se om detta nedan under rubrik Remisser från riksdagen till lagrådet). Tidigare lagrådsgranskning av liknande lagförslag har i ett fall anförts som skäl att avstå från lagrådsremiss. I proposition 1985/86:90 om följdlagstiftning till den nya plan- och bygglagen, lagen om exploateringssamverkan samt lagen om hushållning med naturresurser m. m. föreslogs följdändringar i bl. a. lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter, lagen (1970:990) om förmånsrätt för fordran på grund av fastighetsbildning samt lagen (1973:1152) om förmånsrätt för fordringar enligt lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter. Dessa förslag stämde enligt propositionen i allt väsentligt överens med tidigare förslag som lagrådet granskat med anledning av en remiss den 1 april 1982 av den dåvarande regeringen. En förnyad lagrådsgranskning skulle enligt propositionen på grund härav sakna betydelse. Till propositionen fogades som bilagor lagrådets tidigare yttranden beträffande de ifrågavarande lagförslagen.

Överenskommelser med andra länder införlivas i vissa fall med svensk rätt genom att överenskommelsen i en särskild lag förklaras i dess helhet eller i vissa delar gälla i Sverige. Det nämnda förfarandet tillämpades i fråga om 1986 års överenskommelse mellan Sverige och Finland om suveränitetsholmarna i Torne, Muonio och Könkämä älvar. För att de finska suveränitetsholmarna i Sverige skulle kunna undantas från svensk jurisdiktion såvitt

gäller de fastighetsrättsliga frågorna krävdes att överenskommelsen med Finland i dessa delar införlivas i svensk rätt genom lag. Denna inskränkning i den svenska jurisdiktionen påverkade enligt propositionen inte på något nytt och avgörande sätt Sveriges inflytande över holmarna. Enligt propositionen har de svenska myndigheterna i praxis avstått från att tillämpa de svenska fastighetsrättsliga reglerna på de finska holmarna i Sverige. Eftersom överenskommelsen hade i huvudsak samma innehåll som den praxis som redan i dag gäller beträffande rättsförhållandena på suveränitetsholmarna var frågan enligt propositionen av sådan beskaffenhet att det inte varit nödvändigt att höra lagrådet i ärendet (prop. 1986/87:38).

Vad gäller dubbelbeskattningsavtal med andra länder, som i lag förklarats skall gälla för Sveriges del, har som anledning att inte höra lagrådet åberopats att avtalets beskattningsregler skall tillämpas endast i den mån de medför inskränkning av den skattskyldighet i Sverige som annars skulle föreligga (prop. 1985/86:172, 1986/87:15, 1986/87:17). I ett fall har därutöver hänvisats till att det ifrågavarande avtalet utformats i huvudsaklig överensstämmelse med OECD:s modellavtal och därmed i enlighet med internationellt vedertagna normer.

En ändring i dubbelbeskattningsavtalet mellan Sverige och Malta har införlivats i den svenska rättsordningen utan beslut i lagform. Genom förordning (1976:850) har tidigare, med stöd av ett äldre bemyndigande i 72 § kommunalskattelagen, förklarats att avtalet skall lända till efterrättelse för Sveriges del. Detta bemyndigande gäller fortfarande i enlighet med punkt 6 första stycket andra meningen i övergångsbestämmelserna till regeringsformen. De grundläggande reglerna om normgivningen i regeringsformen innebär att dubbelbeskattningsavtal som träder i stället för svensk skattelag skall införlivas i den svenska rättsordningen genom lag och inte genom förordning. Detta senare förfarande torde regelmässigt ha tillämpats vid införlivande av nya dubbelbeskattningsavtal under senare år. Eftersom dubbelbeskattningsavtalet med Malta ursprungligen införlivats i svensk rätt genom förordning har emellertid det gamla bemyndigandet använts även vid ändringar i avtalet. Ändringar har tidigare skett genom förordningarna 1979:839 och 1982:1226.

På grund av att lagrådets hörande endast kan avse lagförslag kommer lagrådsgranskning inte i fråga när det nämnda förfarandet med förordning i stället för lag tillämpats. Följaktligen återfinns i propositionen inte heller någon kommentar rörande denna fråga.

Det torde falla utanför ramen för detta granskningsärende att närmare undersöka förfarandet vid införlivande i svensk rätt av dubbelbeskattningsavtal. Problemet med en del äldre kvarstående bemyndiganden på skatteområdet, bl. a. i fråga om dubbelbeskattningsavtal, har tidigare uppmärksammats av konstitutionsutskottet våren 1981 i samband med en bredare undersökning rörande normgivningsmakten (KU 1980/81:25, s. 15 och s. 135).

Att lagstiftningsfrågan skulle fördröjas så att avsevärt men skulle uppkomma till följd därav samt att ärendena dessutom var av enkel beskaffenhet har åberopats i två fall. I ett lagstiftningsärende har som enda skäl att underlåta

lagrådsremiss angivits lagstiftningsfrågans brådskande natur (prop. 1986/87:46).

Vid årets granskning har också påträffats tre lagförslag som kan bedömas gälla ämnen som anges i 8 kap. 18 § RF utan att lagrådet hörts eller motivering varför så inte skett lämnats. Vilka dessa lagförslag är framgår av *underbilaga 3*. Som jämförelse kan nämnas att motsvarande antal under 1980 var 15, 1981 5, 1982 3, 1984 6 och 1985 3. Beskaffenheten av de nämnda lagförslagen torde – utom i ett fall – vara sådan att lagrådets hörande får antas ha saknat betydelse. Det fall där detta torde kunna ifrågasättas gällde proposition 1985/86:115 om ändring i körkortslagen (1977:477). I propositionen föreslogs bl. a. en ändring som öppnade en möjlighet att lägga alkoholutandningsprov till grund för beslut om provisoriskt omhändertagande av körkort. Eftersom analysresultat från alkoholutandningsprov inte godtas som bevis i mål om ansvar för promillekörning, byggde förslaget på att promillegränsen för omhändertagande grundat på utandningsprov fick läggas på en högre nivå än som gäller för obligatoriskt omhändertagande. Vilken säkerhetsmarginal som skulle gälla överläts på berörda myndigheter att bedöma.

I propositionen (s. 29) nämns endast att något yttrande från lagrådet över förslaget i denna del inte bör inhämtas. Någon motivering härför finns emellertid inte. Behov av skyndsamhet i lagstiftningsprocessen torde inte ha förelegat. Propositionen beslutades den 20 mars 1986. Lagförslaget skulle i denna del träda i kraft den 1 januari 1987. Åtgärden att underlåta lagrådsremiss torde därför närmast ha grundats på att 8 kap. 18 § RF om lagrådsgranskning är utformad som en inte tvingande regel, dvs. den anger i vilka fall lagrådsgranskning bör ske.

Förfarandet vid lagrådsgranskningen

Vid de senaste årens granskningar har ägnats särskild uppmärksamhet åt förfarandet i samband med lagrådsgranskningen. Därvid har undersökts omfattningen av föredragning som sker innan en lagrådsremiss formellt färdigställts och expedierats från regeringskansliet samt i vad mån ändringar sker vid sådan föredragning. Undersökningarna har visat att sådana föredragningar tidigare förekommit i betydande omfattning. Detta har föranlett utskottet att understryka vikten av att s. k. underhandsföredragning undviks. Antalet sådana föredragningar har därefter minskat avsevärt.

Även vid årets granskning har en undersökning gjorts om i vilka fall föredragning i lagrådet påbörjats före det remissen registrerats som inkommen i lagrådet (se *underbilaga 4*).

Planeringen av lagrådsremisserna

I samband med granskningen av lagrådsremisserna i 1985 års propositioner uppmärksammade utskottet två fall där lagrådsremiss underlåtits med hänvisning till att lagrådets arbetssituation varit ansträngd. Vid granskningen framkom även att de listor över planerade remisser som statsrådsberedning-

en sammanställde på grundval av uppgifter från departementen ofta inte kunde följas.

Utskottet konstaterade att det som framkommit vid granskningen tydde på att departementens arbetsplanering inte fungerade på ett helt tillfredsställande sätt. Utskottet hade tidigare (KU 1982/83:30) framhållit som mycket angeläget att regeringen skulle se till att departementen planerar sitt arbete på ett sådant sätt att arbetsbelastningen i lagrådet inte tillåts bli det avgörande skälet för att underlåta lagrådsremiss när sådan i och för sig bör ske. Utskottet ansåg att det fanns skäl att ånyo betona vikten av en god planering av lagstiftningsarbetet i regeringskansliet. Enligt utskottet skulle det vara värdefullt om statsrådsberedningen kunde till nästa års granskning göra en redovisning av de rutiner som tillämpas vid planeringen av föredragningar i lagrådet.

En sådan redovisning har nu lämnats av rättschefen i statsrådsberedningen. Redovisningen fogas till denna promemoria som *underbilaga 5*.

I rättschefens promemoria framhålls bl. a. att erfarenheterna från senare år visar, att det är svårt att ge ett tillräckligt säkert underlag för planeringen av lagrådets arbete på grundval av den periodiska rapporteringen. Trots de täta kontakterna mellan statsrådsberedningen och departementen resp. mellan regeringskansliet och lagrådet som förekommer, medför arbetsformerna i regeringskansliet att tidpunkterna för avlämnandet ofta måste senareläggas med kraftiga variationer i lagrådets arbetsbörda som följd. En möjlighet att i någon mån jämna ut dessa variationer skulle enligt promemorian kunna vara att i begränsad utsträckning låta lagrådet få förberedande information om remisser någon kortare tid innan den egentliga föredragningen kan påbörjas under förutsättning att lagrådet bedömer detta som lämpligt i det särskilda fallet. Detta förfarande kunde i första hand tänkas avse mera omfattande remisser om vars huvudsakliga innehåll klarhet föreligger men där någon eller några frågor återstår innan remissen får sin slutliga avfattning. En sådan rutin, tillämpad undantagsvis, synes enligt promemorian inte medföra någon rubbning av principerna för föredragning i lagrådet.

Det framgår av promemorian att statsrådsberedningen – även som en åtgärd för att söka stärka planeringsarbetet hos departementen i fråga om remisserna till lagrådet – numera samordnar rapporteringen om underlaget för propositionsförteckningarna med rapporteringen om lagrådsremisserna.

Regeringens beredning före lagrådsremiss

Lagrådet har vid några tillfällen under de senaste åren i yttranden anmärkt att de remitterade förslagen inte varit föremål för sådan remissbehandling som avses i 7 kap. 2 § regeringsformen. Lagrådet har därvid också anfört bl. a. att man haft begränsade möjligheter att bedöma sådana frågor om lagstiftningens praktiska konsekvenser och tillämpning som avses i 8 kap. 18 § tredje stycket 4 och 5 regeringsformen.

Vid en översiktig genomgång av lagrådets yttranden i de propositioner som avlämnats under år 1986 har i två lagrådsyttranden påträffats anmärkningar av denna typ. En av lagrådsremisserna gällde vissa ändringar i väglagen (1971:948) och lagen (1939:608) om enskilda vägar. Förslagen hade inte

remissbehandlats i alla delar (prop. 1985/86:118). Lagrådet hade därför för sin del svårt att bedöma behovet av vissa av ändringarna och deras följder. Lagrådets anmärkningar ledde till att ett par av ändringsförslagen inte togs in i propositionen. I en annan del genomfördes förslaget efter viss ytterligare motivering.

Kritik mot det sätt på vilket förslaget hade beretts och presenterats i remissen framfördes även i lagrådets yttrande över förslaget om en tillfällig förmögenhetsskatt för livförsäkringsbolag, m. m. (prop. 1986/87:61). Över förslaget avgav konstitutionsutskottet yttrande till skatteutskottet (KU 1986/87:7 y). Beredningsfrågan berördes därvid i majoritetens yttrande och i en till yttrandet fogad avvikande mening.

Remisser från riksdagen till lagrådet

Vid granskningen av lagrådsremisserna i 1984 års propositioner tog utskottet upp frågan om i vilken utsträckning riksdagsutskott remitterar ärenden till lagrådet. Lagrådsgranskning på initiativ av riksdagsutskott hade skett i tio fall under den senaste tioårsperioden. I granskningsbetänkandet KU 1984/85:35, s. 305 togs in en förteckning över de remitterade ärendena. Vid förra årets granskning konstaterades att under 1985 hade riksdagsutskott remitterat till lagrådet i tre fall (se KU 1985/86:25, s. 243).

Under 1986 har riksdagsutskott remitterat till lagrådet vid tre tillfällen.

Den 18 februari 1986 beslutade *justitieutskottet* att till lagrådet remittera ett förslag till lag om disciplinförseelser av krigsmän, m. m. Förslaget utarbetades inom utskottet med beaktande av bl. a. förslag som lagts fram i yttranden av konstitutionsutskottet, lagutskottet och försvarsutskottet med anledning av proposition 1985/86:9 jämte motioner (JuU 1985/86:24).

Den 20 mars 1986 remitterade *bostadsutskottet* till lagrådet ett förslag rörande vissa ändringar i det i proposition 1985/86:1 framlagda förslaget till ny plan- och bygglag. Ändringarna var närmast föranledda av vad konstitutionsutskottet yttrat i ärendet rörande plan- och bygglagens förenlighet med regeringsformens regler om normgivning (BoU 1986/87:1).

Den 11 november 1986 remitterade *finansutskottet* till lagrådet de i proposition 1986/87:27 intagna förslagen till lag om bemyndigande att meddela föreskrifter om betalningsvillkor vid kreditköp samt förslag till lag om ändring i konsumentkreditlagen (1977:981). Lagrådet föreslog därvid vissa preciseringar i fråga om ett i propositionen intaget förslag till bemyndigande för regeringen att utfärda föreskrifter som betalningsvillkor vid kreditköp. Finansutskottet föreslog mot denna bakgrund vissa förändringar i propositionens förslag till bemyndigande (*FiU 1986/87:7*).

Under år 1985 till riksdagen avlämnade propositioner som innehåller lagförslag som har granskats av lagrådet

Prop. 1985/86:79	om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (justitiedepartementet)
Prop. 1985/86:80	om ny förvaltningslag (justitiedepartementet)
Prop. 1985/86:83	om ersättning för miljöskador (justitiedepartementet)
Prop. 1985/86:85	om ändring i sjölagen (1891:35 s. 1), m. m. (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1985/86:86	om ändring i patentlagen (1967:837), m. m. (justitiedepartementet)
Prop. 1985/86:90	om följdlagstiftning till den nya plan- och bygglagen, lagen om exploateringssamverkan samt lagen om hushållning med naturresurser, m. m. (bostadsdepartementet)
Prop. 1985/86:98	om invandrarpolitiken (arbetsmarknadsdepartementet, justitiedepartementet)
Prop. 1985/86:109	om ändringar i radiolagen, m. m. (utbildningsdepartementet)
Prop. 1985/86:110	om kronoholmarnas framtida disposition (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:115	om ändring i körkortslagen (1977:477)
Prop. 1985/86:116	om meritvärdering i statlig tjänst, m. m.
Prop. 1985/86:118	om ändringar i väglagen (1971:948) och lagen (1939:608) om enskilda vägar (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1985/86:119	om flygfraktförares ansvar för passagerare och gods (justitiedepartementet)
Prop. 1985/86:122	om flyttning av fartyg i allmän hamn (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1985/86:123	om godtrosförvärv av lösöre (justitiedepartementet)
Prop. 1985/86:126	om lag om näringsförbud, m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:131	om den skattemässiga behandlingen av kostnader vid viss verksamhet i utlandet, m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:133	om ändring i utlänningslagen (1980:376), m. m. (arbetsmarknadsdepartementet)
Prop. 1985/86:146	om vidaresändning av radio- och TV-program (justitiedepartementet)
Prop. 1985/86:155	med förslag till utsökningsregisterlag, m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:159	om ändring i naturvårdslagen (1964:822), m. m. (jordbruksdepartementet)

Prop. 1985/86:161	om Sveriges tillträde till Haagkonventionen den 25 oktober 1980 om internationell rättshjälp (justitiedepartementet)
Prop. 1985/86:170	om räddningstjänstlag, m. m. (försvarsdepartementet)
Prop. 1985/86:176	om ändring i vapenlagen (1973:1176) (justitiedepartementet)
Prop. 1986/87:1	om äktenskapsbalk, m. m. (justitiedepartementet)
Prop. 1986/87:2	med förslag till bl. a. vissa ändringar i sekretessreglerna för effektivare insatser mot spridningen av LAV/HTLV-III (socialdepartementet)
Prop. 1986/87:3	om ändring i sekretesslagen (1980:100) (justitiedepartementet)
Prop. 1986/87:6	om förverkande, m. m. (justitiedepartementet)
Prop. 1986/87:7	om ekonomiska föreningar (justitiedepartementet)
Prop. 1986/87:8	om handel med ädelmetallarbeten och om bestämning av volym och vikt (industridepartementet)
Prop. 1986/87:12	om ny banklagstiftning (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:16	med förslag om förhandsbesked i socialavgiftsfrågor, m. m. (socialdepartementet)
Prop. 1986/87:24	om förbud mot nya kärnkraftsreaktorer, m. m. (industridepartementet)
Prop. 1986/87:30	om följdändringar till slopandet av den kommunala garanti- och utbobeskattningen, m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:37	om ändringar i hyres- och bostadsrättslagstiftningen (bostadsdepartementet)
Prop. 1986/87:39	om följdlagstiftning till den nya förvaltningslagen (justitiedepartementet)
Prop. 1986/87:42	om ändringar i vinstdelningsskatten, m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:47	om ändringar i taxeringsorganisationen (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:49	om skydd för kretsmönster i halvledarprodukter (justitiedepartementet)
Prop. 1986/87:54	om värderingen av aktier vid kapitalbeskattningen, m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:56	om bilavgaslag (jordbruksdepartementet)
Prop. 1986/87:58	om jaktlag, m. m. (jordbruksdepartementet)
Prop. 1986/87:61	om en tillfällig förmögenhetsskatt för livförsäkringsbolag, m. m. (finansdepartementet)

Propositioner som innehåller lagförslag med motivering enligt 8 kap. 18 § regeringsformen varför lagrådets yttrande inte inhämtats

Prop. 1985/86:73	om ökat förtroendemannainflytande i försäkringskassorna, m. m. (socialdepartementet)
Prop. 1985/86:74	om jordbruksforskning (jordbruksdepartementet)
Prop. 1985/86:85	om ändring i sjölagen (1891:35 s. 1) m. m. (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1985/86:90	om följdlagstiftning till den nya plan- och bygglagen, lagen om exploateringssamverkan samt lagen om hushållning med naturresurser m. m. (bostadsdepartementet)
Prop. 1985/86:92	om kilometerskatten (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:93	om ändring i tullagen (1973:670) m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:99	om Sveriges Radios verksamhet m. m. (utbildningsdepartementet)
Prop. 1985/86:100	med förslag till statsbudget för budgetåret 1986/87
bilaga 6	(försvarsdepartementet), förslag till lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967), förslag till lag om ändring i lagen (1983:1880) om försök med uppdelning av krigsförbandsövningar inom armén, förslag till lag om ändring i familjebidragslagen (1978:520)
bilaga 12	(arbetsmarknadsdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1981:691) om socialavgifter m. m.
Prop. 1985/86:105	om färjetrafiken på Gotland (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1985/86:106	om ändring i lagen (1984:318) om kontrollavgift vid olovlig parkering (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1985/86:107	om följdlagstiftning till den nya omsorgslagen (socialdepartementet)
Prop. 1985/86:109	om ändringar i radiolagen m. m. (utbildningsdepartementet)
Prop. 1985/86:117	om följdlagstiftning till den nya skollagen, m. m. (utbildningsdepartementet)
Prop. 1985/86:125	med förslag om tilläggsbudget III till statsbudgeten för budgetåret 1985/86
bilaga 7	(jordbruksdepartementet), förslag till lag om ändring i bilskrotningslagen (1975:343)
Prop. 1985/86:130	om inkomstskatten för åren 1987 och 1988 (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:134	om förmåner inom frivilligförsvaret (försvarsdepartementet)
Prop. 1985/86:140	om vissa inkomstförstärkningar på statsbudgeten, m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:143	om fortsatt valutareglering (finansdepartementet)

Prop. 1985/86:145	om ändrad försäljningsskatt på vissa personbilar (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:150	med förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1986/87, m. m. (kompletteringsproposition)
bilaga 1	(finansdepartementet), förslag till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) m. fl. lagar
bilaga 2	(jordbruksdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1946:324) om skogsvårdsavgift
	(finansdepartementet), förslag till lag om tillfälliga regler för insättning på skogskonto, förslag till lag om ändring i lagen (1984:1052) om statlig inkomstskatt
bilaga 4	(arbetsmarknadsdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1973:370) om arbetslöshetsförsäkring, förslag till lag om ändring i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd
Prop. 1985/86:151	om viss lagstiftning beträffande aktieoptioner (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:153	om godkännande av tilläggsprotokoll till Sveriges frihandelsavtal med de Europeiska gemenskaperna (EG) (utrikesdepartementet)
Prop. 1985/86:155	med förslag till utsökningsregisterlag m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:157	om stämpelskatten på aktier (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:160	om vissa frågor inför allmän fastighetstaxering år 1988 (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:162	om ändring i försäkringsrörelselagen (1982:713), m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:163	om ändring av upplåningsrätten m. m. för Sveriges allmänna hypoteksbank (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:166	om reglering av priserna på jordbruksprodukter, m. m. (jordbruksdepartementet)
Prop. 1985/86:168	om höjning av skatten på vissa resor (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:169	om inskränkt skattskyldighet för Svenska kyrkans stiftelse för rikskyrklig verksamhet m. fl. (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:172	om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Pakistan (finansdepartementet)
Prop. 1985/86:174	om överenskommelse med Danmark om beskattning av s. k. gränsgångare, m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:5	om vissa yrkestrafikfrågor (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1986/87:9	om fortsatt giltighet av lagen (1959:157) med särskilda bestämmelser om makars gemensamma bostad och av lagen (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad (justitiedepartementet)

Prop. 1986/87:10	om fortsatt giltighet av lagen (1985:1052) om rätt för kommuner och landstingskommuner att vidta bojkottåtgärder mot Sydafrika (civildepartementet)
Prop. 1986/87:14	om fortsatt giltighet av lagen (1979:103) om försöksverksamhet med användning av telefon vid rättegång (justitiedepartementet)
Prop. 1986/87:15	om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Tyska Demokratiska Republiken
Prop. 1986/87:16	med förslag om förhandsbesked i socialavgiftsfrågor, m. m. (socialdepartementet)
Prop. 1986/87:17	om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Folkrepubliken Kina (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:19	om höjning av grundfonden för Konungariket Sveriges stadshypotekskassa (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:22	om fortsatt giltighet av lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål (justitiedepartementet)
Prop. 1986/87:26	om avgifter vid de allmänna domstolarna (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:27	om fortsatt kreditpolitisk lagstiftning (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:29	om fortsatt giltighet av lagen (1977:494) om tillstånd till överlåtelse av fartyg (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1986/87:34	om vissa delegeringsfrågor och regelförenklingar på vägtrafikens område (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1986/87:35	om ändring i reglerna för bidragsförskott och underhållsbidrag (socialdepartementet)
Prop. 1986/87:37	om ändringar i hyres- och bostadsrättslagstiftningen (bostadsdepartementet)
Prop. 1986/87:38	om godkännande av överenskommelse med Finland om suveränitetsholmarna i Torne, Muonio och Könkämä älvar (justitiedepartementet)
Prop. 1986/87:40	om beskattningen vid avyttring av andelar i avkastningsfonder (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:44	om mervärdeskattskyldighet för ideella föreningar, m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:45	om lindring av församlingsskatt, vissa inkomstskattefrågor, m. m. (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:46	om beskattning av förmån av fri bil (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:47	om ändringar i taxeringsorganisationen (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:48	om bostadspolitiken (bostadsdepartementet)
Prop. 1986/87:50	om beskattning av traktorer (finansdepartementet)
Prop. 1986/87:51	om kommunal parkeringsövervakning (civildepartementet)

Prop. 1986/87:53	om godkännande av en internationell konvention rörande systemet för harmoniserad varubeskrivning och kodifiering m. m. (utrikesdepartementet)	KU 1986/87:33 Underbilaga 2 till bilaga B 3
Prop. 1986/87:60	om tidsbegränsning av anställning som assistenttandläkare inom folktandvården (socialdepartementet)	
Prop. 1986/87:64	om ändring av tidpunkten för avlämnande av självdeklaration vid 1987 års taxering m. m. (finansdepartementet)	
Prop. 1986/87:66	om höjning av skatterna på alkoholdrycker och tobak, m. m. (finansdepartementet)	

Propositioner med lagförslag i ämne som avses i 8 kap. 18 § regeringsformen beträffande vilka lagrådets yttrande inte inhämtats och motivering varför så ej skett inte lämnats

Prop. 1985/86:100 bilaga 1	med förslag till statsbudget för budgetåret 1986/87 (finansdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1928:376) om skatt på lotterivinster
Prop. 1985/86:115	om ändring i körkortslagen (1977:477), förslaget till ändring i 23 § körkortslagen (kommunikationsdepartementet)
Prop. 1985/86:148	om fortsatt giltighet av lagen (1981:50) med bestämmelser om vissa medel avsedda för injektion (socialdepartementet)

Förslag som lagrådsremissen avser	Regeringsbeslut	Ärendet inkom till lagrådet	Föredragning i lagrådet påbörjad	Lagrådets yttrande
Förslag till lag om ekonomiska föreningar (prop. 1986/87:7; justitiedepartementet)	20/3	2/4	17/3	18/4
Förslag till lag om räddningstjänstlag (prop. 1985/86:170; försvarsdepartementet)	3/4	17/4	8/4	28/4
Förslag till lag om ny banklagstiftning (prop. 1986/87:12; finansdepartementet)	17/4	29/4	21/4	12/6
Förslag till ny konkurslag (prop. 1986/87:90; justitiedepartementet)	30/4	15/5	8/4	26/11
Förslag till lag om handel med ädelmetallarbeten och om bestämning av volym och vikt (prop. 1986/87:8; industridepartementet)	22/5	28/5	20/5	2/6
Förslag till lag om ändringar i hyres- och bostadsrättslagstiftningen (prop. 1986/87:37; bostadsdepartementet)	18/9	23/9	19/9	6/10
Förslag till lag om ändring i lagen (1982:617) om utländska förvärv av svenska företag m. m.	20/11	21/11	20/11	24/11
Förslag till lag om förstärkt grundlagsskydd för yttrandefriheten, m. m.	27/11	3/12	17/11	21/1-87
Förslag till lag om följdlagstiftning till äktenskapsbalken m. m.	4/12	18/12	12/12	29/1-87

STATSRÅDSBEREDNINGEN

Rättschefen 1986-11-17

Promemoria om rutinerna inom regeringskansliet vid planering av föredragningarna i lagrådet

1 Allmänt

Statsrådsberedningen (SB) inhämtar uppgifter om det pågående arbetet i departementen med ärenden som kan bli remitterade till lagrådet. Detta sker genom dels skriftlig, periodiskt återkommande och löpande rapportering, dels muntliga underhandskontakter.

Lagrådet informeras om de planerade remisserna genom de sammanställningar över den periodiska rapporteringen som SB upprättar. Vidare sker information genom muntliga underhandskontakter mellan lagrådet och SB.

SB har ett flertal gånger för departementen framhållit vikten av att dessa verkligen har aviserade remisser klara vid de tidpunkter som de angivit i rapporteringen och att bedömningen av antalet föredragningsdagar inför lagrådet måste vara realistisk.

SB har en rättssakkunnig till vars uppgifter det hör att under rättschefens ledning sköta kontakterna med lagrådet och departementen. Arbetsplaneringen beträffande lagrådsremisserna behandlas också vid rättschefernas månatliga gemensamma lunch. Slutligen förekommer två överläggningar per år mellan lagrådet och berörda chefstjänstemän i SB och justitiedepartementet.

2 Den periodiska rapporteringen

Sedan lång tid tillbaka har SB tillämpat ett system som innebär att departementen i slutet av varje vår och höst tillställs förfrågningar angående de planerade remisserna till lagrådet under den påföljande höst- resp. vårperioden. De frågor som departementen härvid får besvara avser vilka ärenden som är aktuella att remittera, beräknad tidpunkt för remissernas avlämnande, beräknad tid för föredragning och om proposition i ärendet avses bli behandlad av riksdagen under den ifrågavarande perioden. På basis av de uppgifter som departementen lämnar upprättar SB en sammanställning över ärendena. Eftersom det särskilt inför höstperioden vanligen har gått ett par månader sedan departementen besvarat förfrågan om remisser under hösten brukar SB skicka ut sammanställningen till departementen i början av höst- resp. vårperioden med en hemställan om uppgift om eventuella ändringar. SB upprättar därefter dels en sammanställning över planerade remisser, dels en uppställning över hur de anmälda remisserna skulle kunna tänkas fördelas mellan lagrådets avdelningar. Det bör dock påpekas att det är lagrådet som självt bestämmer om fördelningen på avdelning av ärendena.[1]

[1] Uppställningen över hur de anmälda remisserna skall kunna fördelas mellan lagrådets avdelningar har slopats under våren 1987 efter sådana överläggningar som avses under avsnitt 1.

De upprättade planerna tillställs därefter lagrådet och departementen genom SB:s försorg. Revideringen utförs varje månad under höst- och vårperioden av SB efter förfrågningar hos departementen. Den senast reviderade planen bifogas, *bilaga 1.*

3 Den löpande rapporteringen

Utöver den periodiska, månatliga rapporteringen skall departementen fortlöpande informera SB om förändringar i planeringen. Denna rapportering sker skriftligt eller muntligt.[2] SB har nyligen tagit fram en särskild blankett för denna löpande rapportering om lagrådsremisserna, *bilaga 2.* Avsikten är att rapporterna på blanketten skall vidarebefordras under hand till lagrådet genom SB:s försorg. Departementen och dess rättschefer har dock själva till uppgift att ta kontakt med lagrådet och komma överens om exakt vilken dag en planerad föredragning skall börja.

4 Övriga upplysningar och avslutande synpunkter

En beskrivning av de rutiner som tillämpas i kontakterna mellan regeringskansliet och lagrådet finns i SB:s PM 1980:1, *bilaga 3.*

Erfarenheterna från senare år visar att det är svårt att ge ett tillräckligt säkert underlag för planeringen av lagrådets arbete på grundval av den periodiska rapporteringen. Trots de täta kontakterna mellan SB och departementen resp. mellan regeringskansliet och lagrådet som förekommer, medför arbetsformerna i regeringskansliet att tidpunkterna för avlämnandet ofta måste senareläggas med kraftiga variationer i lagrådets arbetsbörda som följd. En möjlighet att i någon mån jämna ut dessa variationer skulle kunna vara att i begränsad utsträckning låta lagrådet få förberedande information om remisser någon kortare tid innan den egentliga föredragningen kan påbörjas under förutsättning att lagrådet bedömer detta som lämpligt i det särskilda fallet. Detta förfarande kunde i första hand tänkas avse mera omfattande remisser om vars huvudsakliga innehåll klarhet föreligger men där någon eller några frågor återstår innan remissen får sin slutliga avfattning. En sådan rutin, tillämpad undantagsvis, synes inte medföra någon rubbning av principerna för föredragning i lagrådet.

Som en åtgärd för att söka stärka planeringsarbetet hos departementen i fråga om remisserna till lagrådet, avser SB att inför kommande vår samordna rapporteringen om underlaget för propositionsförteckningarna med rapportering om lagrådsremisserna. Detta bör medföra färre men mera övergripande planeringstillfällen för departementsledningarna.

Johan Hirschfeldt

[2] Under våren 1987 har en rutin införts som innebär att statsrådsberedningen en gång i veckan under lagrådsperioden omgående begär in uppgifter om planerade lagrådsremisser från departementen. Dessa uppgifter sammanställs på enklaste sätt och rapporteras till lagradet, som använder uppgifterna för sin löpande arbetsplanering.

STATSRÅDSBEREDNINGEN

KU 1986/87:33
Bilaga 1
till underbilaga 5

1986-11-07

Ordföranden i högsta domstolen
Ordföranden i regeringsrätten
Lagrådet
Rättscheferna

Lagrådsföredragningar under hösten 1986

SB har på grundval av uppgifter från departementen upprättat en reviderad sammanställning över de ärenden som beräknas bli remitterade till lagrådet under hösten 1986. Sammanställningen bifogas som *bilaga 1*.

Bilaga 2 innehåller en tänkbar fördelning av ärenden på lagrådets första, andra och tredje avdelningar t. o. m. v. 51.

Kurt H. Ståhl
e.u.

Lagrådsföredragningar hösten 1986

Dep.	Ärende	Beräknad tid för avlämnande av remiss	Beräknat antal föredragnings-dagar	Anmärkning
Ju	Förstärkt grundlagsskydd för yttrandefriheten m. m.	10 november	12 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
Ju	Följdlagstiftning till den nya konkurslagen	17 november	12 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
I	Lagstiftning om utländska förvärv av svenska företag	20 november	4 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
Ju	Ändring i brottsbalken	mitten/slutet av november	3 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
C	Personalbesvär	början av december	1–2 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
S	Lagstiftning rörande människans död	8 december	4 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
Ju	Ändringar i räntelagen	10 december	1 dag	Ej riksdagsbehandling under hösten
Ju	Följdlagstiftning till äktenskapsbalken	12 december	32 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
S	Uttag av socialavgifter på vinstandelsmedel	15 december	2 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
C	Verkschefers rättsställning	mitten av december	1 dag	Ej riksdagsbehandling under hösten
A	Ändring i lagen om rättegången i arbetstvister	20 december	1 dag	Ej riksdagsbehandling under hösten
Fi	Vissa aktiemarknadsfrågor (LEO-kommissionen)	december	4 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
Ju	Ändring i vapenlagen	december	2–3 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
Fi	Lag om personförsäkring i krig m. m.	december	2 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten
C	Ändringar i rättegångsbalken (effektivare tingsrättsprocess	slutet av december	12 dagar	Ej riksdagsbehandling under hösten

Tänkbar fördelning av remisserna

Efter varje ärende anges antal föredragningsdagar

Vecka	Avd 1	Avd 2	Avd 3
46 10–14 nov	Ny konkurslag (4)	Förstärkt grundlagsskydd för yttrandefriheten (4)	
47 17–21 nov	Följdlagstiftning till den nya konkurslagen (4)	Förstärkt grundlagsskydd för yttrandefriheten (4)	Lagstiftning om utländska förvärv av svenska företag (2)
48 24–28 nov	Följdlagstiftning till den nya konkurslagen (4)	Förstärkt grundlagsskydd för yttrandefriheten (4)	Lagstiftning om utländska förvärv av svenska företag (2) Ändring i brottsbalken (2)
49 1–5 dec	Följdlagstiftning till den nya konkurslagen (4)	Vissa aktiemarknadsfrågor (4)	Ändring i brottsbalken (1) Personalbesvär (2)
50 8–12 dec	Följdlagstiftning till äktenskapsbalken (1)	Lagstiftning rörande människans död (4)	Ändring i vapenlagen (3) Ändringar i räntelagen (1)
51 15–19 dec	Följdlagstiftning till äktenskapsbalken (4)	Uttag av socialavgifter på vinstandelsmedel (2) Verkschefers rättsställning (1)	Lag om personförsäkring i krig m. m. (2) Ändringar i rättegångsbalken (2)

.....departementet
Rättschefen

Löpande rapportering till statsrådsberedningen om lagrådsremisserna

Till SB

Ang. lagrådsremissen .....

.....

.....

☐ Remissen avlämnas den .....

☐ Remissföredragningen påbörjas den .....

☐ Remissföredragningen avslutas den .....

☐ Remissen utgår t. v.

☐ Övriga meddelanden till SB angående remissen:

(Underskrift)

1980-01-29

Rättscheferna

Samordning av regeringskansliets kontakter med lagrådet

Inledning

Vid årsskiftet trädde nya bestämmelser om inhämtande av yttrande från lagrådet i kraft (8 kap. 18 § regeringsformen). Sannolikt kommer därmed antalet lagrådsremisser att öka betydligt. Detta ställer ökade krav på samordningen mellan arbetet i regeringskansliet och lagrådets granskningsverksamhet. Man får bl. a. räkna med att det blir vanligare att flera ärenden konkurrerar med varandra om granskningstid. Det är därför nödvändigt att statsrådsberedningen (SB) i ökad utsträckning hålls informerad om arbetsläget i departementen och lagrådet.

Periodiskt återkommande rapportering till SB

SB kommer i fortsättningen – liksom tidigare – att i slutet av varje höst och vår gå ut till departementen med en förfrågan om vilka lagrådsremisser som planeras det följande halvåret, om tidpunkten för avlämnande av remisserna samt om den tid som beräknas för föredragningen. SB gör därefter dels en sammanställning av dessa uppgifter, dels en uppställning över hur de anmälda remisserna skulle kunna fördelas mellan lagrådsavdelningar. Dessa planer distribueras till lagrådet och de berörda departementen. SB kommer sedan att efter kontakt med de olika departementen framställa reviderade versioner en gång per månad.

Löpande rapportering till SB

Departementen skall fortlöpande informera SB om förändringar i planeringen.

Vidare skall departementen rapportera till SB

1. när en lagrådsremiss avlämnas
2. när föredragningen påbörjas
3. när föredragningen avslutas

Rapportering till lagrådet

SB sänder över de särskilt upprättade planerna till lagrådet. SB underrättar också lagrådet under hand om förändringar i planerna. Departementen skall däremot själva ta kontakt med lagrådet och komma överens om vilken dag en planerad föredragning skall börja. Denna kontakt bör tas av rättschefen och äga rum någon tid innan det enligt planen är tid för föredragning. Om man med säkerhet vet vilken avdelning som skall behandla ärendet bör man vända sig till ordföranden på den avdelningen. I övriga fall tas kontakten lämpligast med första avdelningens ordförande.

Överlämnande av remiss

S. k. underhandsföredragningar skall undvikas i görligaste mån. Lagrådsremissen bör vara slutjusterad när föredragningen påbörjas; den behöver däremot inte vara tryckt. En underhandsföredragning får aldrig medföra några väsentliga ändringar i regeringsförslaget (se vidare KU 1978/79:30 s. 7 och 8).

Det formella överlämnandet av remissen sker genom att ett vederbörligen underskrivet och kontrasignerat exemplar överlämnas till lagrådet. I fortsättningen bör gälla att endast de lagrådsremisser som är av större allmänt intresse skall tryckas. Normalt bör upplagan framställas i stencil eller genom offset.

Normalupplagan av en lagrådsremiss är antingen 70 eller 500 exemplar. Den mindre upplagan är till fyllest i de fall där man räknar med att propositionen snart kommer att vara klar. Då en remiss framställs i stencil eller genom offset torde det i det övervägande antalet fall räcka med den mindre upplagan. Oavsett hur en remiss framställs skall i varje särskilt fall kontakt tas med riksdagens tryckeriexpedition (Arne Bjernevik, ankn. 1128) för bestämmande av hur stor upplaga som skall gå till riksdagen. I de fall remisserna framställs i stencil eller genom offset ombesörjer SOU-förrådet denna expediering.

Övrigt

För att de nu nämnda åtgärderna skall fylla sin funktion och motivera den arbetsinsats de kommer att kräva är det angeläget att rapportsystemet fungerar. Planerna måste vara aktuella när de kommer ut. Det är därför nödvändigt att departementen verkligen lämnar uppgifterna vid den tidpunkt som har bestämts. Det är ett tidsödande arbete för SB att ringa runt och fordra in uppgifter som inte anlänt i tid. Det är vidare angeläget att departementen omedelbart anmäler alla förändringar i planen till SB. Uppgifterna lämnas till Marianne Eliason, ankn. 1285 eller Eva Dybeck, ankn. 1277. Om det i något departement är någon annan än rättschefen som ansvarar för kontakterna med SB bör det anmälas till SB vem denne är.

Claes Eklundh

PM angående utgivningen av Svensk författningssamling

Gällande regler, m. m.

Bestämmelser om kungörande av vissa lagar och vissa andra författningar finns bl. a. i 8 kap. 19 § regeringsformen (RF), i lagen (1976:633) om kungörande av lagar och andra författningar och i författningsförordningen.

Enligt 8 kap. 19 § RF skall beslutad lag utfärdas av regeringen utan dröjsmål och kungöras så snart det kan ske. Även förordningar skall kungöras så snart det kan ske, om inte annat föreskrivs i lag.

Lagen om kungörande av lagar och andra författningar är tillämplig på författning som beslutats av riksdagen, regeringen eller kyrkomötet eller myndighet under riksdagen eller regeringen. Enligt 3 § skall för kungörande av författningar finnas SFS, Svenska kyrkans författningssamling, författningssamlingar för centrala myndigheter, författningssamlingar för riksdagens förvaltningskontor och för förvaltningsmyndigheter under riksdagen och en författningssamling för varje län. Författning som utfärdats av regeringen skall enligt 4 § första stycket i princip kungöras i SFS. Om det blir lättare att överblicka författningsmaterialet eller andra särskilda skäl föreligger, får regeringen enligt 4 § andra stycket bestämma att en viss regeringsförfattning skall kungöras i någon annan angiven författningssamling. Genom ett tillägg som beslutats våren 1980 (prop. 1979/80:120, KU 1979/80:47, rskr. 1979/80:271, SFS 1980:153) får regeringen, om synnerliga skäl föreligger, bestämma att en sådan författning skall kungöras i någon annan angiven publikation. Utskottet underströk i sitt betänkande vikten av att denna möjlighet tillämpas synnerligen restriktivt. Enligt 4 § tredje stycket kan regeringen, om utomordentliga förhållanden gör det påkallat, bestämma att en viss författning skall kungöras på annat sätt än som anges i första stycket, t. ex. genom att tas in i en publikation som inte har karaktären av författningssamling eller genom meddelanden i radio och TV. Med utomordentliga förhållanden menas krig, arbetskonflikt eller andra extraordinära situationer som gör det omöjligt att få en författning utgiven i vanlig ordning (prop. 1975/76:112 s. 71). Enligt 13 § skall av författning framgå när den träder i kraft.

Närmare bestämmelser om kungörande i SFS och andra författningssamlingar finns i författningssamlingsförordningen. Enligt 4 § förordningen utkommer SFS varje vecka, om inte särskilda skäl föranleder annat. Om regeringen har utnyttjat sin möjlighet att kungöra författning i annan författningssamling än SFS eller i någon annan publikation, skall enligt 5 § en notis om detta införas i SFS så snart det lämpligen kan ske.

Utredningen om författningspublicering föreslog i sitt betänkande (SOU 1970:48) Svensk Författningssamling att i lagen om kungörande av lagar och andra författningar skulle tas in en bestämmelse av innebörd att författning, om inte annat framgick av den, skulle träda i kraft två veckor efter det att den getts ut från trycket. Departementschefen (prop. 1975/76:112) framhöll emellertid att det i författningar som tas in i SFS regelmässigt på något sätt anges när författningen träder i kraft. Den fyraveckorsregel som gällde då

inget annat angavs hade enligt departementschefen spelat ut sin roll och borde därför upphävas. I stället borde med avseende på alla författningar föreskrivas i lag att det skall framgå av författningen när den träder i kraft. En sådan ordning var enligt departementschefen väl motiverad från rättsäkerhetssynpunkt.

Vid riksdagsbehandlingen underströks i flera motioner vikten av att en författning kan nå sina adressater i god tid före ikraftträdandet. Med anledning härav uttalade konstitutionsutskottet (KU 1975/76:51 s. 8) följande:

Utskottet kan instämma med motionärerna när det gäller vikten av att planeringen av författningsutgivningen sker med beaktande av informationsfrågorna. Som allmän riktlinje bör härvid gälla att en författning skall träda i kraft först efter erforderligt rådrum för information om författningens innehåll m. m. Utskottet förordar att planeringen av arbetet med nya lagar och andra författningar sker med utgångspunkt i att om möjligt minst fyra veckor bör förflyta mellan en författnings kungörande och dess ikraftträdande. Är detta ogörligt bör helst åtminstone två veckor skilja kungörandet och ikraftträdandet. Kortare tid än en vecka bör endast kunna komma i fråga i undantagsfall. Till de absoluta minimikraven hör att en författning skall kungöras på ett sådant sätt att möjlighet föreligger för envar som berörs av författningen att ta del av författningens innehåll innan den träder i kraft.

Vad utskottet sålunda uttalat gav riksdagen regeringen till känna (rskr. 1975/76:362).

Statsrådsberedningen har i en den 6 december 1976 dagtecknad promemoria om rutinerna vid handläggningen av regeringsärendena m. m. beträffande ikraftträdandetiden förklarat sig förorda att den då gällande allmänna minimitiden av en vecka mellan kungörandet (dvs. utkomstdagen från trycket) och ikraftträdandet förlängs med en vecka och samtidigt understrukit att denna "tvåveckorsfrist" skall anses som en minimitid. Om möjligt borde tiden vara längre och – liksom hittills – ikraftträdandet sättas till en bestämd dag. I den senaste upplagan av den av statsrådsberedningen utgivna s. k. Gröna boken, som innehåller riktlinjer för författningsskrivning, har uttalats att tiden mellan det att en författning utkommer från trycket och författningens ikraftträdande bör vara minst fyra veckor. Det sägs vidare att endast i speciella undantagsfall bör tiden sättas kortare än två veckor.

Granskningsarbetet under senare år

I 1976/77 års granskningsbetänkande (KU 1976/77:44) framhöll utskottet att behovet av information om en författning självfallet varierade beroende på ämnet för författningen. Så t. ex. pekade utskottet på att s. k. beredskapslagar, t. ex. förordnande om prisstopp, för att vara effektiva måste ges omedelbar verkan och att detsamma ibland kunde vara förhållandet med skattelagstiftning. I vissa fall var vidare informationsfaktorn mindre betydelsefull. Detta var t. ex. fallet med ändringar i verksinstruktioner och liknande förordningar. Utskottet underströk slutligen vikten av att en så obestämd ikraftträdandebestämmelse som att frågan överlämnas till regeringens avgörande inte kom till användning annat än i undantagsfall och när det av alldeles speciella skäl var motiverat.

I 1977/78 års granskningsbetänkande (KU 1977/78:35) konstaterade utskottet bl. a. att den av statsrådsberedningen rekommenderade tvåveckorsfristen mellan utgivning och ikraftträdande hade iakttagits för merparten av författningarna. Drygt 20 % av författningarna hade dock utkommit kortare tid än en vecka före ikraftträdandet. Detta föranledde utskottet att understryka vikten av att informationskravet tillgodosågs genom att erforderlig tid fick förflyta mellan utgivningen och ikraftträdandet.

I 1978/79 års granskningsbetänkande (KU 1978/79:30) noterade utskottet att nästan en fjärdedel av författningarna utkommit från trycket så sent som sju dagar eller kortare tid före ikraftträdandet. Detta kunde enligt utskottet inte anses tillfredsställande. Utskottet förutsatte att man inom regeringskansliet skulle öka ansträngningarna att följa de rekommendationer som år 1976 utfärdats av statsrådsberedningen, nämligen att en tidrymd av två veckor mellan utkomstdagen och ikraftträdandet i princip skall betraktas som en minimitid.

I 1979/80 års granskningsbetänkande (KU 1979/80:50) konstaterade utskottet att någon förbättring inte skett i förhållande till föregående år när det gäller antalet författningar som utkommit från trycket senare än sju dagar före ikraftträdandet. Av 1 212 publicerade författningar hade 405 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Omkring 280 av dessa eller närmare en fjärdedel av det totala antalet hade utkommit sju dagar före ikraftträdandet eller senare. Utskottet underströk därför ånyo kraftigt vikten av att i princip minst två veckor får förflyta mellan en författnings publicering och dess ikraftträdande. Vid granskningen hade vidare noterats några fall där det inte framgick när författningen träder i kraft. Utskottet framhöll med anledning härav det angelägna i att beträffande samtliga författningar iakttas bestämmelsen om att det skall framgå av en författning när den träder i kraft.

I 1980/81 års granskningsbetänkande (KU 1980/81:25) konstaterade utskottet att någon nämnvärd förbättring inte skett i förhållande till föregående år när det gäller författningar som kommit ut från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Av 1 143 utgivna författningar hade 349 utkommit från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Av nämnda författningar hade ca 240 utkommit sju dagar före ikraftträdandet eller senare. Rättschefen i statsrådsberedningen påpekade i samband med granskningen att det beträffande författningar som varit beroende av riksdagsbeslut i många fall inte varit möjligt att utfärda författningen med större tidsmarginal i förhållande till ikraftträdandet beroende på att riksdagens beslut kommit alltför sent. Utskottet noterade med anledning av påpekandet att det bland de 349 författningar som utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet fanns 97 lagar och 47 förordningar beträffande vilka hänvisning skett till riksdagsbeslut. Utskottet uttalade vidare att det inom regeringskansliet borde göras ökade ansträngningar för att minska förseningen i författningsutgivningen samt att det av rättschefen i statsrådsberedningen gjorda påpekandet skulle tas upp i kommande års granskning. Utskottet underströk därvid att denna fråga i hög grad hängde samman med tidsplaneringen av propositionsavlämnandet.

Någon förbättring i förhållande till föregående år vad gällde antalet författningar som kommit ut från trycket senare än två veckor före

ikraftträdandet kunde inte heller noteras beträffande 1981 års författningar. Av de 1 374 författningar som publicerats i SFS under 1981 har 426 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Bland dessa författningar fanns 137 lagar. Utskottet ansåg sig inte ha underlag för en bedömning i vilken utsträckning förseningarna i dessa fall kunde bero på förseningar i riksdagsarbetet eller på för sent propositionsavlämnande. Flertalet av författningarna var dock förordningar som regeringen utfärdat. Enligt utskottets mening (KU 1981/82:35) kunde i detta hänseende förbättringar i författningsutgivningen uppnås genom ökade ansträngningar inom regeringskansliet. Med anledning av att det i ett par fall inte framgick när författningen skulle träda i kraft erinrade utskottet på nytt om att det alltid av en författning skall framgå när den träder i kraft.

I 1983/84 års granskningsbetänkande (KU 1983/84:30) anförde utskottet att det inte skett någon förbättring i förhållande till tidigare än när det gäller antalet författningar som kommit ut från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Av de 1 127 författningar som publicerades i SFS under 1983 hade 448 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Bland dessa författningar fanns 152 lagar. Antalet regeringsförfattningar som under 1983 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet uppgick till 296. Hänvisning till riksdagsbeslut hade skett i 77 fall. Utskottet framhöll i sammanhanget att det i och för sig skulle vara värdefullt om det av en regeringsförfattning kunde framgå när den har sin grund i ett bemyndigande från riksdagen. Utskottet förklarade sig emellertid vara medvetet om svårigheterna därvidlag. Under alla förhållanden var det önskvärt att statsrådsberedningen övervägde frågan.

Vid granskningen uppmärksammade utskottet att det i ett flertal författningar angetts att de skulle träda i kraft ett visst antal veckor efter det de kom ut från trycket. Enligt utskottets mening borde om möjligt anges en bestämd dag för författningens ikraftträdande. Vidare hade i några fall föreskrivits att författningen skulle träda i kraft den dag regeringen bestämmer. Detta förfaringssätt borde användas endast när det på grund av särskilda omständigheter var motiverat. Utskottet betonade avslutningsvis det angelägna i att även riksdagen i samband med antagandet av lagar övervägde om den av regeringen föreslagna ikraftträdandedagen var lämplig. Både för allmänheten och för berörda myndigheter var det, framhöll utskottet, av stor vikt att författningarna gavs ut i god tid före ikraftträdandet.

I 1984/85 års granskningsbetänkande (KU 1984/85:35) konstaterade utskottet att det i förhållande till år 1983 skett en viss försämring när det gällde antalet författningar som kommit ut från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Av de 1 141 författningar som publicerats i SFS under år 1984 hade 531 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Bland dessa fanns 221 lagar. Antalet regeringsförfattningar som under 1984 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet uppgick till 306. Bland dessa fanns förordningar som utfärdats samma dag som lagar inom samma ämnesområde eller som på annat sätt hade samband med riksdagsbeslut. Uttrycklig hänvisning till riksdagsbeslut hade skett i 74 fall. Beträffande ett femtiotal ytterligare förordningar som kunde antas ha samband med

riksdagsbeslut fanns dock inte sådan hänvisning.

I ett stort antal fall hade i de år 1984 utgivna författningarna inte angetts bestämd ikraftträdandedag utan i stället angetts att författningarna skulle träda i kraft ett visst antal veckor efter det de kommer ut från trycket. Detta gällde ca 150 författningar av vilka omkring 80 % var förordningar. Vidare hade i 14 fall föreskrivits att författningen skulle träda i kraft den dag regeringen bestämmer.

Det var enligt utskottets mening otillfredsställande att i det närmaste 50 % av 1984 års författningar utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Det kunde inte heller accepteras att författningar, som skett i 8 fall 1984, kommit ut från trycket efter ikraftträdandedagen. Vidare borde det i större utsträckning undvikas att ange ikraftträdandetidpunkten till ett visst antal veckor efter det att författningen kommer ut från trycket i stället för att ange bestämd dag.

Utskottet betonade ånyo angelägenheten av att det görs ansträngningar för att åstadkomma förbättringar i författningsutgivningen i detta hänseende. Utskottet framhöll också som angeläget att även riksdagen i samband med antagandet av lagar överväger om den av regeringen föreslagna ikraftträdandedagen är lämplig med hänsyn till betydelsen för allmänheten och berörda myndigheter av att författningarna skall vara tillgängliga i god tid före ikraftträdandet.

Med hänsyn till att det i ett förhållandevis stort antal författningar hade överlämnats åt regeringen att bestämma tidpunkt för ikraftträdandet ville utskottet erinra om att utskottet vid föregående års granskning uttalat, att detta förfaringssätt borde användas endast när det på grund av särskilda omständigheter var motiverat.

Utskottet återkom till frågan om det av en regeringsförfattning kunde framgå när den har sin grund i ett bemyndigande från riksdagen. Utskottet pekade på att det förelåg vissa svårigheter härvidlag men ansåg det önskvärt att statsrådsberedningen övervägde frågan. Denna fråga hade också ett samband med frågan om ett särskilt register över bemyndiganden i normgivningshänseende som utskottet aktualiserat tidigare.

I 1985/86 års granskningsbetänkande (KU 1985/86:25) anförde utskottet bl. a. följande.

I förhållande till de närmast föregående åren har det skett en förbättring när det gäller antalet författningar som kommit ut från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Av de 1 123 författningar som publicerats i SFS under år 1985 har 340 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Den större delen av dessa författningar, 195, har kommit ut under den sista veckan före ikraftträdandet eller, i några fall, efter denna tidpunkt.

Bland de författningar som kommit ut senare än två veckor före ikraftträdandet finns 110 lagar och 229 regeringsförfattningar. I regeringsförfattningarna finns i 59 fall uttryckliga hänvisningar till riksdagsbeslut. Därutöver kan ett samband med riksdagsbeslut antas föreligga i ytterligare ca 20 fall.

Även om det i förhållande till de närmast föregående åren nu skett en viss förbättring i författningsutgivningen, är förhållandena fortfarande otillfredsställande. När det gäller regeringsförfattningarna måste regeringen själv vidta ytterligare åtgärder för att förbättra situationen. Beträffande lagar eller

regeringsförfattningar som har direkt samband med riksdagsbeslut är det nödvändigt att regeringen genom bättre arbetsplanering, bl. a. i propositionsarbetet, skapar goda förutsättningar för att undvika arbetsanhopning i riksdagens arbete nära inpå ikraftträdandetidpunkterna för de framlagda förslagen. Här har emellertid, som tidigare erinrats om, också riksdagens utskott ett ansvar. Det är i första hand dessa som kan bevaka att ikraftträdandet ligger tillräckligt lång tid efter riksdagsarbetet.

Antalet fall där ikraftträdandetidpunkten angetts till ett visst antal veckor efter det att författningen kommer ut från trycket i stället för viss bestämd dag har ökat ytterligare under 1985. Detta har skett beträffande 167 författningar av vilka 125 är förordningar.

Utskottet har tidigare uppmärksammat denna fråga. I granskningsbetänkandet KU 1984/85:35 uttalade utskottet att det i större utsträckning borde undvikas att ange ikraftträdandet till ett visst antal veckor efter det att författningen kommer ut från trycket i stället för att ange bestämd dag. Utskottets uttalande har inte hörsammats, vilket utskottet finner vara anmärkningsvärt. Om inte en förbättring kommer till stånd under innevarande år, kommer det att bli nödvändigt med en grundligare undersökning i syfte att utröna skälen till att detta förfarande – trots konstitutionsutskottets uttalande – tillämpas i allt större utsträckning.

Utskottet har tidigare i samband med granskningen av SFS också tagit upp frågan om det inte direkt i SFS kan framgå när förordning har sin grund i ett bemyndigande från riksdagen. Utskottet har ansett det önskvärt att statsrådsberedningen överväger detta. Enligt vad utskottet inhämtat under hand kommer frågan att behandlas inom statsrådsberedningen i samband med det pågående arbetet i syfte att förenkla och få en bättre överblick över regelbeståndet. Utskottet förutsätter att statsrådsberedningen senare redovisar resultatet av sina överväganden till utskottet.

Årets granskningsarbete

För år 1986 har i SFS publicerats 1 429 författningar, vilket är en ökning med 306 författningar jämfört med närmast föregående år, då 1 123 författningar utgavs. Av *underbilaga* till denna PM framgår vilka författningar som kommit ut av trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Bilagan upptar 550 författningar. Av dessa författningar har 278 kommit ut från trycket sju dagar eller kortare tid före ikraftträdandet eller efter denna tidpunkt. I förhållande till år 1985 har antalet författningar som kommit ut senare än två veckor före ikraftträdandet ökat från ca 30 % till ca 38 % av det totala antalet utgivna författningar.

Bland de författningar som utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet har andelen lagar ökat från 110 år 1985 till 240 år 1986. Ett sextiotal av dessa lagar utgör följdlagar till den förvaltningsreform som genomförts fr. o. m. den 1 januari 1987. Eftersom följdlagstiftningen skulle träda i kraft samtidigt med den tidigare antagna förvaltningslagen saknades förutsättningar att i samband med riksdagsbehandlingen flytta fram ikraftträdandetidpunkten. Merparten av dessa lagar utkom därför 13 dagar före ikraftträdandet. Ytterligare cirka ett sextiotal av de 240 lagarna gällde de ändringar i taxeringsorganisationen som genomförts fr. o. m. den 1 januari. Även beträffande denna omfattande lagstiftning har saknats förutsättningar att flytta fram ikraftträdandetidpunkten. Till större delen har därför dessa lagar utkommit tre dagar före ikraftträdandet.

Antalet regeringsförfattningar som under 1986 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet uppgår till 306. I omkring 50 av dessa förordningar har hänvisats till proposition. Flera ytterligare förordningar har även ett direkt samband med de ovan nämnda reformerna eller med annan lagstiftning. I många fall har det då också gällt rent redaktionella ändringar i olika myndigheters instruktioner som samtidigt utkommit av trycket.

I samband med granskningen av 1985 års författningar konstaterades ett stort antal fall, 167, där det inte angivits bestämd dag för ikraftträdandet. I stället hade angivits att författningen skulle träda i kraft ett visst antal veckor eller dagar efter det då författningen kommer ut från trycket. Till största delen hade detta använts när det gällde förordningar.

Under år 1986 har det skett en markant nedgång i det nämnda hänseendet. Totalt är det 81 författningar i vilka det inte angivits en bestämd dag. Av dessa är 70 förordningar.

I elva lagar under 1986 har riksdagen överlåtit åt regeringen att i förordning ge föreskrift om lagens ikraftträdande. Ett av dessa fall gällde ändring i luftfartslagen (1957:297) med anledning av Sveriges tillträde till vissa tilläggsprotokoll till den s. k. Warszawakonventionen från år 1929. I samband med lagrådsgranskningen av lagförslaget tog lagrådet upp frågan om den konstitutionella praxis som tillåter att riksdagen överlåter till regeringen att förordna om ikraftträdande av lag. Lagrådet uttalade sig för att denna praxis ses över i framtiden (se prop. 1985/86:119, s. 50 f.).

Förteckning över författningar i SFS år 1986 som utkommit från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet

Utkom från trycket	Nr i SFS	Antal
13 dagar före ikraftträdandet	677, 680, 756, 757, 758, 759, 760, 762, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1172, 1173, 1174, 1175, 1176, 1177, 1178, 1179, 1180, 1181, 1182, 1183, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1381	97
12 dagar före ikraftträdandet	261, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 470, 471, 472, 474, 481, 482, 483, 484, 485, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 504, 507, 508, 509, 510, 511, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 675, 1427, 1429	77
11 dagar före ikraftträdandet	2, 3, 11, 19, 62, 66	6
10 dagar före ikraftträdandet	666, 667, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1218, 1220, 1221, 1222, 1223, 1226, 1227, 1228, 1229, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239	39
9 dagar före ikraftträdandet	177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 190	10
8 dagar före ikraftträdandet	522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 560, 563, 689, 690, 691, 702	43

Utkom från trycket	Nr i SFS	Antal
7 dagar före ikraftträdandet	4, 30, 38, 114, 115, 125, 126, 131, 133, 134, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 585, 586, 633	33
6 dagar före ikraftträdandet	678, 764, 769	3
5 dagar före ikraftträdandet	246, 247, 248, 249, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 597, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 1028	29
4 dagar före ikraftträdandet	69, 70, 71, 191, 202	5
3 dagar före ikraftträdandet	767, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1247, 1248, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1298, 1299, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1325, 1326, 1327, 1328, 1329, 1330, 1331, 1332, 1333, 1334, 1335, 1336, 1337, 1338, 1340, 1341, 1342, 1343, 1344, 1345	104
2 dagar före ikraftträdandet	201, 293, 1346, 1347, 1348, 1349, 1350, 1351, 1352, 1353, 1354, 1355, 1356, 1357, 1358, 1359, 1360, 1361, 1362, 1363, 1364, 1365, 1366, 1367, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372, 1373, 1374, 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380, 1382, 1383, 1384, 1385, 1387, 1388, 1389, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394, 1395, 1396, 1397, 1398, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1405, 1406, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1417	69
1 dag före ikraftträdandet	6, 46, 73, 74, 75, 80, 86, 87, 88, 94, 124, 152, 584, 706, 711, 738, 765, 853, 970, 971, 977, 1225	22
Ikraftträdandedagen	614, 615, 616, 621, 627, 628, 629, 671, 711	9

Utkom från trycket	Nr i SFS	Antal
4 dagar efter ikraftträdandet	295	1
7 dagar efter ikraftträdandet	639	1
11 dagar efter ikraftträdandet	674	1
20 dagar efter ikraftträdandet	1	1

PM angående propositionsavlämnandet till riksdagen under våren 1986

Förseningen i propositionsavlämnandet

Antal avlämnade propositioner	100*	st
Antal propositioner avlämnade senare än enligt ursprunglig eller reviderad förteckning	36	st
Total försening enligt ursprunglig förteckning 1986-01-10	492	dagar
Total försening enligt reviderad förteckning 1986-03-20	44	dagar
Genomsnittlig försening för propositioner avlämnade senare än enligt ursprunglig förteckning	14	dagar
Förseningen har varierat mellan 1 och 65 dagar		

Aviserade men ej avlämnade propositioner	34**	st
Avlämnade propositioner som inte aviserats på någon förteckning	24	st

* därutöver har 7 propositioner avlämnats under juluppehållet 1985/86
** varav 6 aviserats som eventuella eller med särskilt förbehåll

Fördelning i avlämnandet av propositioner våren 1986

Jan		Feb		Mar			Apr		Maj	
1		1		1			①	3	1	
2		2		2			2	2	2	
3		3	1	3	1		3	2	3	
4		4		4	1		4	1	4	
5		5	1	5	2	8	5		5	1
6		6	1	6	2		6		6	
7		7		7	2		7	2	7	
8		8		8			8		8	
9		9		9			9	1	9	
10	3	10	1	⑩	2		10	2	10	
11		11	1	11	8		11	1	11	
12		12		12		14	12		12	1
13		13	2	13	1		13		13	
14		14		14	3		14	1	14	
15		15		15			15		15	
16	1	16		16			16		16	
17		17		17	2		17		17	
18		18		18	3		18		18	
19		19		19	4	22	19		19	
20	3	20	1	20	11		20		20	
21		21	1	21	2		21		21	1
22		22		22			22	1	22	
23	1	23		23		P	23	1	23	
24		24		24	1	å	24		24	
25		25	2	25	1	s	25	2	25	
26		26		26	3	k	26		26	
27		27		27	2	v	27		27	1
28		28	1	28		e	28		28	
29				29		e	29	1	29	
30				30		k	30		30	1
31	3			31		a	—		31	
	11		12		51			20		5[1]

[1] En avlämnad i juni tillkommer

Statssekreterarna
Expeditionscheferna
Rättscheferna
PBS-cheferna

Tidsplaneringen i propositionsarbetet – en lathund

Bifogade promemoria om tidsplaneringen i propositionsarbetet har utarbetats inom statsrådsberedningen i kontakt med bl. a. rättscheferna. Promemorian är avsedd att användas både för planering och utbildning inom regeringskansliet.

Ytterligare exemplar av promemorian kan beställas hos Gunnel Strinde, ankn. 4848. Till rättscheferna översänds dock redan här ett antal exemplar för rättssekretariatens (motsv.) behov.

Johan Hirschfeldt

Kopia till
riksdagsdirektören
kanslicheferna hos riksdagens utskott

Tidsplaneringen i propositionsarbetet

I 3 kap. riksdagsordningen finns bestämmelser som har betydelse för planeringen av regeringens propositionsarbete. Där finns bl. a. bestämmelser om när propositioner senast måste lämnas till riksdagen för att kunna behandlas under pågående riksmöte (2 och 3 §§).

De tidsgränser som finns är följande:

senast den 10 januari	för budgetpropositionen
senast den 10 mars	för särpropositioner med anslag för kommande budgetår
senast den 31 mars	för övriga propositioner utom kompletteringspropositionen
före utgången av april	för kompletteringspropositionen

Tiderna får överskridas bara om det finns synnerliga skäl (4 § andra stycket tredje punkten). Vidare sägs det att regeringen bör avlämna sina propositioner på sådana tider att anhopning av arbete hos riksdagen om möjligt förebyggs (5 § första stycket).

Erfarenheterna av propositionsarbetet i regeringskansliet visar att propositionerna i stor omfattning lämnas till riksdagen koncentrerade till tiden närmast före de här redovisade slutdagarna. Det händer också att lagpropositioner lämnas till riksdagen så sent att det efter riksdagsbehandlingen blir svårt för regeringen att hinna promulgera författningarna i tillräckligt god tid före ikraftträdandet.

Enligt statsrådsberedningens rekommendationer är huvudregeln att det bör förflyta minst fyra veckor från det att en författning kom ut av trycket till dess den träder i kraft (Gröna boken punkt 142, s. 68). Konstitutionsutskottet har också vid ett flertal tillfällen kritiserat den bristande planeringen i regeringskansliet av propositionsarbetet.

För att underlätta propositionsplaneringen har statsrådsberedningen ställt samman bilagda "lathund" för de olika moment och tider som propositionsarbetet normalt kräver i regeringskansliet och i riksdagen. Denna lathund kan givetvis anses ge endast riktmärken. Den tidsåtgång som här anges kan te sig väl ordentligt tilltagen och därmed orealistisk för ärenden som läsaren har egen erfarenhet av. Statsrådsberedningen har ändå utgått ifrån att det kan vara värdefullt för departementen att på detta sätt få en samlad överblick över hur arbetstiden för de olika momenten kan tänkas fördela sig när arbetet bedrivs utan tidspress. Självklart måste dock varje tidsplan i det enskilda fallet bero av frågans beskaffenhet i sak och departementets allmänna arbetsläge. Lathunden bygger på material från statsrådsberedningens introduktionskurser för propositionsskrivning och en sammanställning som kanslichefen i riksdagens utbildningsutskott har gjort. Under arbetet har departementens rättschefer getts tillfälle att lämna synpunkter.

Sammanfattningsvis ger lathunden beskedet att en proposition med förslag

som avses att verkställas den 1 januari ett år, normalt bör lämnas över till riksdagen redan före sommaruppehållet året innan. Det är i och för sig möjligt för regeringen att lämna över en proposition till riksdagen även när riksmöte inte pågår (3 kap. 5 § andra stycket riksdagsordningen). Eftersom "semesterregeringar" normalt inte bör besluta i viktigare frågor, står denna möjlighet i dessa fall öppen främst för propositioner som regeringen beslutar kort tid före eller efter regeringens sommaruppehåll.

STATSRÅDSBEREDNINGEN
Rättsavdelningen

Bilaga

DE OLIKA MOMENTEN I PROPOSITIONSARBETET - EN LATHUND

Tidsberäkningarna utgår från en proposition på 30 - 50 sidor.

1 Arbetet i regeringskansliet före avlämnande till riksdagen

1.1 Primär beredning — 2 - 4 mån.

Inläsning
Remissammanställning
Förberedelse inför föredragning, inkl. upprättandet av föredragningspromemoria
Föredragning inför enhetschef/rättschef/statssekreterare/statsråd
Föredragning vid allmän beredning (ev.)
Gemensam beredning
Manus för inskrift
Inskrift i ordbehandlare el. motsv.
Enhetschefens och chefstjänstemännens synpunkter
Inrättning

1.2 Delning

Kopiering
Intern delning
Ställningstagande till synpunkter
Inrättning
→ 5 - 10 dagar

Kopiering
Stor delning (minst en vecka)
Information till personalorganisationerna[1]
Ställningstagande till synpunkter
Inrättning
Kontrolläsning (2 personer)
→ 10 - 15 dagar

1.3 Yttrande från datainspektionen (DI) — 7 - 14 dagar

[1] Fr.o.m. den 1 juli 1987 under förutsättning att riksdagen godkänner avtalet den 31 mars 1987 om medbestämmande vid beredningen av regeringsärenden.

1.4 Lagrådsbehandling — **15 - 45 dagar**

Regeringsbeslut (sammanträde torsdagar)
Föredragning i lagrådet
(sommaruppehåll mitten av juni - början av sept.)
Inskrift av lagrådets protokoll
Ställningstagande till lagrådets synpunkter
Kopiering, delning
Ställningstagande till delningssynpunkter
Inrättning
Ev. information till personalorganisationerna

1.5 Sättning — **5 - 15 dagar**

Sändning per tråd till tryckeriet
Korrektur
Korrekturläsning (2 personer)
Rättelser, läsning av avdrag

1.6 Regeringsbeslut (sammanträde torsdagar)

1.7 Tryckeriet — **4 - 10 dagar**

Trycklov
Tryckning
Bindning (ev.)

1.8 Distribution — **1 dag**

Sammanfattning av avsnitt 1 (exkl. primär beredning):

Ej intern delning
" yttrande från DI
" lagrådet
} 1 - 1,5 månader

Intern delning
Yttrande från DI
Lagrådet
} 2 - 4 månader

2 **Arbetet i riksdagen**
(kontakt bör alltid tas med utskottet
när prop. arbetet i dep. blivit försenat)

Bordläggning, motionstid	15	dagar
Inläsning, utarbetande av föredragnings-promemoria, m.m., utsändning, föredragning, ev. hearing, uppvaktning	5 - 10	"
Skrivning av utskottsbetänkandet, utsändning	7 - 16	"
Utsändningsdag - justering	5 - 7	"
Justering, korrekturläsning, trycklov (tisdagar)	(5)- 12	"
Trycklov - bordläggning (fredagar)	3	"
Bordläggning - kammarbehandling (onsdagar)	5	"
	(47) 52 - 68	dagar

3 **Arbete i regeringskansliet som till stor del kan utföras under riksdagsbehandlingen** (endast lagpropositioner)

Inskrift i ordbehandlaren av lagar och förordningar	1 - 3	dagar
Delning av författningstexter, sättning, korrekturläsning och inrättningar	5 - 15	"

4 **Arbetet i regeringskansliet efter riksdagsbelut**
(endast lagpropositioner)

Regeringsbeslut (sammanträde torsdagar)	1	dag
Trycklov författningar (tisdagar)	5	dagar
Kungörande i SFS (påföljande tisdag)	7	"
Ikraftträdande av författningar (bör vara minst 4 veckor efter kungörandet)	28	"
	41	dagar

* * * * * * * * * * * * * * * * *

5 **De olika tiderna sammanräknade** (sammanträdesfria perioder i riksdagen ej inräknade):

Lagpropositioner: 6 - 12 månader

Övriga propositioner: 4 - 8 månader

PM angående redovisning av riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende, m. m.

Konstitutionsutskottet har tidigare aktualiserat frågan om ett särskilt register över riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende (se KU 1979/80:50 s. 13, 1983/84:30 s. 5 och 1985/86:25 s. 10).

Önskemålet om ett särskilt register för riksdagens bemyndiganden har sin grund i det förhållandet att bestämmelser som riksdagen slår fast i lag ofta utgör en liten del av alla de ytterligare regler i form av förordningar och myndighetsföreskrifter som ett riksdagsbeslut ger upphov till. Det saknas emellertid ett bra hjälpmedel för att riksdagen skall kunna få en samlad överblick över den delegerade regelgivningens volym och karaktär och de förändringar häri som äger rum. Konstitutionsutskottet har tidigare genomfört undersökningar av hur regeringen använt sin normgivningsmakt enligt riksdagens bemyndiganden inom vissa områden. Sådana undersökningar kräver ett omfattande arbete och det är därför svårt att göra kontinuerliga uppföljningar och snabbt få en bild av de förändringar som sker.

I samband med 1986 års granskning överlämnade statsrådsberedningen en promemoria i vilken redovisades ett förslag om att med hjälp av det s. k. fulltextregistret över Svensk författningssamling upprätta en sammanställning av de bemyndiganden som riksdagen lämnat i lag. Med anledning av statsrådsberedningens förslag yttrade konstitutionsutskottet (KU 1985/86:25) att en sådan sammanställning borde kunna öka överblickbarheten och utgöra ett första steg i ett arbete för att få fram ett grundmaterial med vars hjälp det skall vara möjligt att fortlöpande undersöka hur riksdagens normgivningsbemyndiganden tillämpas. Inom utskottet hade även diskuterats vilka åtgärder som kunde behövas för att registret skall kunna användas så effektivt som möjligt. Några konkreta ställningstaganden borde dock enligt utskottet inte göras innan statsrådsberedningens material färdigställts. Enligt utskottets mening var det naturligt att även andra utskott i riksdagen skulle undersöka om de kunde använda materialet för uppföljningar av hur lämnade bemyndiganden tillämpas inom deras beredningsområden. Det borde enligt utskottet också kunna övervägas om riksdagens revisorer skall få ett ansvar för registerhållning och på vad sätt de kan engageras i uppföljningsarbetet.

Arbetet med ett särskilt register över normgivningsbemyndiganden har resulterat i att statsrådsberedningen tagit fram en förteckning över bemyndiganden. Förteckningen har överlämnats till konstitutionsutskottet. I *underbilaga* till denna promemoria redovisar statsrådsberedningen de principer efter vilka förteckningen utarbetats. Avsikten är att förteckningen skall hållas aktuell genom halvårsvisa revisioner.

I anslutning till detta granskningsärende har Gunnar Biörck i Värmdö (m) väckt en fråga om regeringens kontroll av hur föreskriftsmakten utövas av myndigheterna. Gunnar Biörck har härvid efterlyst en redovisning av hur de s. k. stupstocks- och solnedgångsteknikerna tillämpats i det regelförenklingsarbete som pågår inom regeringskansliet.

En redovisning av det pågående regelförenklingsarbetet, bl. a. vad gäller tillämpningen av de nämnda teknikerna, finns intagen i ett avsnitt i 1987 års

budgetproposition (prop. 1986/87:100, bilaga 2 Gemensamma frågor, avsnitt 1 Regelförenkling och delegering, s. 1–10). Detta avsnitt i budgetpropositionen kommer att behandlas av konstitutionsutskottet tillsammans med proposition 1986/87:99 om ledning av den statliga förvaltningen.

KU 1986/87:33
Bilaga B 6

Förteckning över vissa av riksdagens normgivningsbemyndiganden

I konstitutionsutskottets granskningsbetänkande (KU 1985/86:25 s. 10) har konstitutionsutskottet aktualiserat frågan om ett särskilt register över riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende. Statsrådsberedningen har nu färdigställt en förteckning över vissa av riksdagens normgivningsbemyndiganden till regeringen beslutade eller ändrade år 1975 och senare. Förteckningen har utarbetats efter följande principer.

I förteckningen redovisas de författningsbestämmelser i vilka riksdagen har lämnat regeringen normgivningsbemyndiganden. Endast de paragrafer redovisas som har beslutats i en författning publicerad i Svensk författningssamling (SFS).

Uppgifterna i förteckningen har främst tagits fram med hjälp av det dataregister över författningar i fulltext som förs i justitiedepartementet, det s. k. fulltextregistret. Dataregistreringen för detta register började år 1977. I registret finns intaget alla nya författningar och alla ändringsförfattningar samt omtryck som publicerats i SFS sedan år 1977. Successivt tillförs registret också författningar ur det äldre författningsbeståndet.

Uppgifterna ur fulltextregistret har tagits fram med hjälp av följande sökord: "regeringen", "föreskriva", "föreskrift", "bestämma" och "bestämmelse" i olika böjningsformer. Uttaget ur registret har omfattat samtliga paragrafer som beslutats eller i något avseende ändrats år 1975, då den nya regeringsformen började tillämpas, eller senare. Uppgifterna från fulltextregistret har kompletterats med uppgifter som manuellt hämtats från SFS åren 1975–1976. Författningar som utkommit av trycket t. o. m. utgången av år 1986 har beaktats.

Fulltextregistret omfattar inte vissa viktiga lagar på skatte- och tullagstiftningens område. Så är fallet med bl. a. kommunalskattelagen (1928:370), uppbördslagen (1953:272) och taxeringslagen (1956:623). Dessa har fått genomgås manuellt vid undersökningen. På detta område har det ansetts vara av intresse att redovisa även vissa bemyndiganden att meddela verkställighetsföreskrifter, liksom vissa äldre bemyndiganden.

De uttagna författningstexterna har granskats individuellt. I några fall har det varit tveksamt om ett bemyndigande över huvud taget bör tas med i förteckningen. Som ett exempel kan nämnas fall där det inte står klart huruvida föreskriften skall tolkas som ett normgivningsbemyndigande eller endast som ett bemyndigande att i enskilt fall besluta om avvikelse från författningens bestämmelse. Ett annat exempel rör den statsrättsliga valören hos vissa bemyndiganden på skattelagstiftningens område. Utgångspunkten för arbetet har varit att i de oklara fallen tolka föreskriften som ett normgivningsbemyndigande. De s. k. kvasibemyndigandena, dvs. föreskrifter som endast erinrar om regeringens normgivningskompetens direkt på

grund av regeringsformen, har även i viss begränsad utsträckning tagits med.

De redovisade paragraferna har granskats av olika handläggare. Urvalet kan därför visa sig vara inkonsekvent på enskilda punkter. Härtill kommer att erfarenheterna av arbetet gör det nödvändigt att reservera sig för det framtagna underlagets fullständighet.

Bemyndigandena redovisas med hänvisning till aktuell paragraf under den författning till vilken de hör. Författningarna redovisas i kronologisk ordning.

Till förteckningen hör ett sökordsregister. Orden i detta register är hämtade från författningarnas rubriker. Varje författning redovisas med endast ett sökord. Sökorden motsvarar det huvudsökord som finns upptaget för resp. författning i registret den 1 januari 1986 över gällande SFS-författningar och följer i övrigt principerna för detta register.

Statsrådsberedningen är beredd att under en försöksperiod hålla förteckningen aktuell genom halvårsvisa revisioner.

Legitimation för medicintekniska assistenter

Våren 1984 antog riksdagen en ny lag om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården (prop. 1983/84:179, SoU 32, rskr 376). Lagen trädde i kraft den 1 juli 1984 (SFS 1984:542).

I 2 § behörighetslagen uppräknas de yrken för vilka legitimation kan meddelas. Det gäller barnmorska, glasögonoptiker, logoped, läkare, psykolog, psykoterapeut, sjukgymnast, sjuksköterska och tandläkare. I paragrafen anges vidare vilken utbildning, i allmänhet viss angiven examen, som krävs för legitimation för resp. yrke. Även den praktiska tjänstgöring som krävs finns angiven.

Förutom den angivna utbildningen och praktiska tjänstgöringen finns enligt särskild bestämmelse i paragrafen möjlighet att i individuella fall meddela legitimation åt den som visar att han på annat sätt förvärvat motsvarande kompetens. Det är den som ansöker om legitimation som skall visa att han har de kunskaper och färdigheter som krävs (prop. s. 36). Frågor om legitimation prövas av socialstyrelsen.

I samband med behandlingen av lagförslaget behandlade utskottet en motion om övergångsbestämmelser om legitimation för operations-, röntgen- och radioterapiassistenter med äldre utbildning. Syftet med motionen var att dessa skulle kunna erhålla legitimation som sjuksköterskor och således genom särskilda övergångsbestämmelser jämställas med personer med sjuksköterskeexamen enligt den nya studieordningen.

Utskottet redogjorde i betänkandet (s. 14 f) för skillnaderna mellan de olika utbildningarna och anförde härefter följande.

Enligt 2 § BehörighetsL får legitimation för ett i paragrafen angivet yrke meddelas – förutom den som har genomgått den utbildning och i förekommande fall den praktiska tjänstgöring som anges för yrket – den som visar att han på annat sätt förvärvat motsvarande kompetens. Möjlighet finns sålunda för en operations-, röntgen- eller radioterapiassistent med äldre utbildning som visar sig ha kunskaper m. m. motsvarande dem som den nya utbildningen ger att erhålla legitimation som sjuksköterska.

Som framgått av den tidigare framställningen är dock de äldre utbildningar som tas upp i motionen inte i alla avseenden jämförbara med den nya sjuksköterskeutbildningen med motsvarande inriktning. Utskottet är därför inte berett att generellt uttala sig för att alla här aktuella utbildningar direkt skall berättiga till legitimation som sjuksköterska.

Det framstår emellertid som rimligt att de assistenter som inte kan visa att de ändå har tillräcklig kompetens för att erhålla legitimation som sjuksköterska ges tillfälle att i erforderlig mån komplettera sin utbildning. Detta kan t. ex. ske genom att de fullgör vissa moment av den nya sjuksköterskeutbildningen. Utskottet förutsätter att regeringen uppmärksammar socialstyrelsen och universitets- och högskoleämbetet på denna fråga.

Utskottet förutsätter vidare att regeringen inom ramen för översynen av förordningen (1982:771) om behörighet till vissa tjänster inom den landstingskommunala hälso- och sjukvården och om tillsättning av sådana tjänster överväger bestämmelser som säkerställer att ifrågavarande assistenter även

fortsättningsvis kan uppehålla de tjänster de innehar vid den nya lagens ikraftträdande. Motion 1983/84:2856 (s) synes därför inte böra föranleda något initiativ av riksdagen. Motionen avstyrks därför.

Riksdagen följde utskottet.

I *motion So434 av Ingrid Andersson (s) och Ing-Marie Hansson (s)* yrkas att riksdagen ger regeringen till känna att frågan om legitimation av medicintekniska assistenter snarast bör prövas. Motionärerna anför bl. a. att socialstyrelsen överlämnat en utredning i vilken det föreslås att de äldreutbildade assistenterna skall genomgå en kompletteringsutbildning på omkring ett år för att kunna erhålla legitimation. Behovet av denna långa kompletteringsutbildning ifrågasätts av motionärerna, som också påpekar svårigheterna att jämföra olika utbildningar på det sätt socialstyrelsen gjort. Enligt motionärerna bör man vidare beakta att assistenterna förutom sin formella kompetens också har lång yrkeserfarenhet och därigenom förvärvat praktiska kunskaper som måste tillmätas betydelse i sammanhanget.

Utskottet har erfarit att regeringen genom beslut den 27 februari beslutat om viss ändring av övergångsbestämmelserna till förordningen (1984:545) om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m. m. Ändringen innebär att vid bedömning av fråga om legitimation som sjuksköterska enligt behörighetslagen den sökande skall anses ha förvärvat en kompetens som är likvärdig med sjuksköterskeexamen med motsvarande inriktning om den sökande *dels* genomgått någon av de här aktuella utbildningarna (operationsassistent, radioterapiassistent, röntgenassistent, oftalmologassistent), *dels* arbetat inom yrket motsvarande minst två års heltidstjänstgöring under de senaste fem åren.

Utskottet konstaterar att regeringens åtgärd innebär att den fråga som tagits upp av motionärerna fått en lösning. Motionen påkallar därför inget riksdagens uttalande.

---

8. beträffande *legitimation för medicintekniska assistenter*
att riksdagen avslår motion 1985/86:So434,

Särskilt yttrande

beträffande *reglering av krav för legitimation*
av Daniel Tarschys (fp), Göte Jonsson (m), Per Arne Aglert (fp), Ann-Cathrine Haglund (m) och Ingvar Eriksson (m) som anför följande.

Regeringen har genom beslut den 27 februari 1986 beslutat om vissa ändringar i övergångsbestämmelserna till förordningen (1984:545) om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m. m. Innebörden av regeringens beslut är att vissa medicinsk-tekniska assistenter med äldre utbildning skall anses ha en kompetens som är likvärdig med sjuksköterskeexamen med motsvarande inriktning i vad gäller rätten till legitimation som sjuksköterska.

Vi anser den formella handläggningen av denna fråga felaktig. Enligt vår mening borde en sådan åtgärd ha underställts riksdagens prövning och genomförts i lagform, ej i förordning. Skälen härtill är följande.

I 2 § lagen (1984:542) om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m. m. (behörighetslagen) anges den utbildning som krävs för erhållande av legitimation. För legitimation som sjuksköterska skall den sökande ha genomgått utbildning för sjuksköterskeexamen. Det finns dock enligt samma lagrum möjlighet att meddela legitimation även för den som visar att han på annat sätt förvärvat motsvarande kompetens. Det är den som ansöker om legitimation som skall visa att han har de kunskaper och färdigheter som krävs (prop. 1983/84:179 s. 35–36). Frågor om legitimation prövas enligt 3 § av socialstyrelsen.

I 12 § behörighetslagen finns bemyndigande för regeringen att meddela ytterligare föreskrifter i frågor som avses i lagen. I propositionen (s. 43) angavs i huvudsak att dåvarande bestämmelser behövde ses över i syfte att samla bestämmelserna i en författning och hålla nere antalet nivåer i regelgivningen.

Någon allmän dispensmöjlighet för regeringen finns inte enligt behörighetslagen.

I övergångsbestämmelserna till behörighetslagen finns regler om rätt för den som fått kompetensbevis enligt äldre lag eller som uppfyller bestämmelserna för sådant att erhålla kompetensbevis enligt de nya bestämmelserna. I propositionen (s. 31) anfördes att det övergångsvis kan behövas bestämmelser dels för de yrkesutövare som legitimerats enligt äldre bestämmelser, dels för dem som uppfyller kraven för legitimation enligt äldre bestämmelser men ännu inte fått legitimation. Övergångsbestämmelserna till lagen omfattar alltså bl. a. personer som legitimerats som sjuksköterska enligt äldre ordning eller som kunnat få sådan legitimation enligt äldre ordning.

De s. k. medicinsk-tekniska assistenterna hade inte rätt till legitimation som sjuksköterska enligt äldre ordning och omfattades alltså inte av lagens övergångsbestämmelser. Frågan om att utsträcka dessa övergångsbestämmelser i syfte att göra det möjligt även för denna grupp att få legitimation som sjuksköterska enligt den nya lagen behandlades av riksdagen i samband med lagens tillkomst. I betänkandet SoU 1983/84:32 avstyrkte utskottet ett motionsyrkande härom och uttalade att utskottet inte var berett att generellt uttala sig för att alla här aktuella utbildningar direkt skulle berättiga till legitimation som sjuksköterska. Utskottet ansåg det däremot rimligt att de assistenter som inte kunde visa att de hade tillräcklig kompetens för att erhålla legitimation som sjuksköterska skulle ges tillfälle att i erforderlig mån komplettera sin utbildning (betänkandet s. 15).

Lagen och dess förarbeten visar enligt vår mening att behörighetslagen uttömmande reglerar de allmänna kraven för legitimation som sjuksköterska. En utvidgning av möjligheten till legitimation till nya grupper förutsätter därför ändring eller komplettering av behörighetslagen eller dess övergångsbestämmelser. Möjligheten till legitimation efter individuell prövning av sökandens kompetens kan inte tas till intäkt för att utfärda generella regler om hur prövningen skall utfalla.

Det bör även påpekas den inkonsekvens som ligger i att lagform ansetts

erforderlig när det gäller sjuksköterskor med legitimation enligt äldre bestämmelser eller däremot svarande kompetens, men alltså inte när det gäller en grupp som inte heller tidigare kunde få legitimation som sjuksköterska.

Sammanfattningsvis anser vi att regeringen förfarit felaktigt genom att lösa frågan om assistenternas rätt till legitimation genom förordning i stället för att framlägga erforderliga lagförslag för riksdagen. Regeringens beslut i ärendet bör prövas av konstitutionsutskottet.

PM angående regeringens beslut om föreskrifter som gör det möjligt för vissa medicinsk-tekniska assistenter att få legitimation som sjuksköterska

1 Behörighetslagen

Den 1 juli 1984 trädde lagen (1984:542) om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m. m. (behörighetslagen) i kraft (prop. 1983/84:179, SoU 32, rskr. 376). Propositionen grundas på förslagen i 1981 års behörighetskommittés betänkande (SOU 1983:33) Kompetens inom hälso- och sjukvården. I lagen har samlats de bestämmelser om kompetensbevis och om behörighet för hälso- och sjukvårdspersonalen som bör meddelas i lag och som tidigare var spridda på ett tämligen stort antal författningar, oftast en författning för varje yrkesgrupp.

Med kompetensbevis avses bevis om legitimation, bevis om specialistkompetens och vissa behörighetsbevis.

Bevis om legitimation kan meddelas för nio yrkesgrupper, nämligen barnmorskor, optiker, logopeder, läkare, psykologer, psykoterapeuter, sjukgymnaster, sjuksköterskor och tandläkare.

Legitimation som sjuksköterska kan meddelas den som har avlagt svensk sjuksköterskeexamen. – För den som avlagt sjuksköterskeexamen utomlands finns särskilda bestämmelser i förordningen (1984:545) om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m. m. – Legitimation som sjuksköterska kan också meddelas den som visar att han eller hon på annat sätt än genom avlagd sjuksköterskeexamen förvärvat motsvarande kompetens.

2 Den nya vårdutbildningen

Den 1 juli 1982 infördes nya vårdutbildningar inom den kommunala delen av högskolan. Tre allmänna utbildningslinjer inrättades, bl. a. hälso- och sjukvårdslinjen som leder fram till sjuksköterskeexamen.

Hälso- och sjukvårdslinjen har fyra inriktningar på nivån 80 poäng och två inriktningar på nivån 90 poäng. I nedanstående tabell anges dessa utbildningsinriktningar i den vänstra kolumnen. Inriktningarna 1–4 omfattar 80 poäng. Inriktningarna 5 och 6 90 poäng. I den högra kolumnen anges de äldre utbildningar som ersatts av de nya utbildningarna.

Nya utbildningar	Äldre utbildningar
1. Allmän hälso- och sjukvård	1. Sjuksköterskeutbildning med vidareutbildning i medicinsk och kirurgisk sjukvård
2. Psykiatrisk vård	2. Grundutbildning till sjuksköterska
	Vidareutbildning i psykiatrisk sjukvård
	Utbildning till förste skötare och överskötare
3. Ögonsjukvård	3. Oftalmologassistentlinjen
4. Operationssjukvård	4. Utbildning på sjuksköterskelinjen kombinerad med vidareutbildning i operationssjukvård
	Utbildning till operationsassistent
5. Röntgendiagnostik (Diagnostisk radiologi)	5. Utbildning till röntgenassistent
6. Radioterapi (radiologi)	6. Utbildning till radioterapiassistent

I samband med att den nya vårdutbildningen genomfördes debatterades huruvida den nya sjuksköterskeutbildningen hade sådant innehåll och sådan omfattning att samtliga sex inriktningar kunde läggas till grund för legitimation som sjuksköterska. 1981 års behörighetskommitté ansåg att de kunde göra det, och regering och riksdag delade kommitténs uppfattning (se prop. 1983/84:179, SoU 32, rskr. 376). Med hänsyn till den specialisering som den nya utbildningen innebär, skall emellertid av det skriftliga beviset om legitimation framgå inte endast att vederbörande har avlagt sjuksköterskeexamen och fått legitimation som sjuksköterska, utan också vilken av de sex inriktningarna som examen avser.

De assistentutbildningar som ersattes med den nya sjuksköterskeutbildningen bedömdes emellertid inte ha en sådan omfattning att de direkt kunde läggas till grund för legitimation som sjuksköterska. I proposition 1983/84:179 fanns därför inte något förslag på en generell lösning på legitimationsfrågan för dem som genomgått dessa äldre utbildningar. I 2 § förslaget till behörighetslag fanns emellertid en bestämmelse om att legitimation kan meddelas också den som inte genomgått föreskriven utbildning men som visar att han eller hon på annat sätt förvärvat motsvarande kompetens. Enligt 12 § samma lagförslag bemyndigades regeringen att meddela ytterligare föreskrifter i de frågor som avses i lagen.

3 Legitimationsfrågans behandling i riksdagen

Frågan om legitimation för dem som genomgått de äldre utbildningarna togs upp i en motion i riksdagen med anledning av propositionen om en ny behörighetslag.

I motion 1983/84:2856 av Ing-Marie Hansson m. fl. (s) togs upp frågan om övergångsbestämmelser till lagen när det gällde legitimation för operations-, röntgen- och radioterapiassistenter med äldre utbildning. I motionen framhölls bl. a. att de arbetstagare som här avses har en självständig ställning med kvalificerade arbetsuppgifter och ett särskilt ansvar för patienternas säkerhet i vården på samma sätt som gäller för utövare av de yrken, för vilka enligt propositionen legitimation skall kunna erhållas. Motionärerna begärde att riksdagen som sin mening skulle ge regeringen till känna att operations-, röntgen- och radioterapiassistenter utbildade enligt äldre studieordning genom övergångsbestämmelser jämställs fullt ut med de sjuksköterskor som utbildats i motsvarande inriktningar enligt den nya studieordningen, innebärande att samtliga borde erhålla legitimation.

Med anledning av motionen konstaterade socialutskottet i sitt betänkande bl. a. att de äldre utbildningarna inte har samma omfattning som den nya sjuksköterskeutbildningen (SoU 1983/84:32). Utskottet erinrade emellertid om den föreslagna regeln i 2 § behörighetslagen och pekade på att möjlighet sålunda finns för en operations-, röntgen- eller radioterapiassistent med äldre utbildning att erhålla legitimation som sjuksköterska som visar att han eller hon har kunskaper m. m. som motsvarar dem som den nya sjuksköterskeutbildningen ger. Utskottet framhöll emellertid, att de äldre utbildningar som togs upp i motionen inte i alla avseenden är jämförbara med den nya sjuksköterskeutbildningen med motsvarande inriktning. Utskottet var därför inte berett att generellt uttala sig för att alla här aktuella utbildningar direkt skulle berättiga till legitimation som sjuksköterska.

Det framstod emellertid, enligt utskottet, som rimligt att de assistenter som inte kan visa att de ändå har tillräcklig kompetens för att erhålla legitimation som sjuksköterska ges tillfälle att i erforderlig mån komplettera sin utbildning. Detta kan t. ex. ske genom att de fullgör vissa moment av den nya sjuksköterskeutbildningen. Utskottet förutsatte att regeringen bl. a. uppmärksammar socialstyrelsen och universitets- och högskoleämbetet på denna fråga.

Utskottet avstyrkte motionen, och riksdagen biföll i beslut den 1 juni 1984 utskottets hemställan.

4 Socialstyrelsens översyn

Den 28 juni 1984 uppdrog regeringen åt socialstyrelsen att göra en översyn av de allmänna råd som rör kompetenskrav för medicinsk-tekniska assistenter. I samband med översynen skulle socialstyrelsen särskilt belysa hur assistentgrupper med äldre utbildning i kompetenshänseende förhåller sig till sjuksköterskor med motsvarande inriktning inom den nya utbildningen vid hälso- och sjukvårdslinjen samt hur den nya utbildningen kan komma att påverka de berörda assistentgruppernas arbetssituation. I sitt beslut erinrade regeringen om vad socialutskottet anfört i dessa frågor i betänkandet SoU 1983/84:32.

Socialstyrelsen, som genomförde översynen i samråd med universitets- och högskoleämbetet, Landstingsförbundet och Svenska hälso- och sjukvår-

dens tjänstemannaförbund (SHSTF), redovisade sitt uppdrag i en rapport den 29 augusti 1985.

I rapporten redovisade socialstyrelsen följande slutsatser

– att medicinsk-tekniska assistenter inom sina resp. verksamhetsområden kompetensmässigt är fullt likvärdiga med sjuksköterskor, som genomgått motsvarande inriktning (specialutbildning) inom hälso- och sjukvårdslinjen,

– att medicinsk-tekniska assistenter inom övriga verksamhetsområden av hälso- och sjukvården inte i kompetenshänseende kan anses vara helt likvärdiga med sjuksköterskor, som genomgått motsvarande specialutbildning,

– att legitimation som sjuksköterska i och för sig inte är nödvändig för de medicinsk-tekniska assistenternas fortsatta yrkesutövning inom sina resp. verksamhetsområden samt

– att de medicinsk-tekniska assistenter som önskar legitimation som sjuksköterska behöver genomgå kompletterande utbildning – främst inriktad på att ge breddad kompetens i omvårdnad – för att uppnå den kompetens för sjuksköterskeyrket som meddelas inom ramen för hälso- och sjukvårdslinjen (sjuksköterskeexamen).

Mot bakgrund av dessa slutsatser ansåg socialstyrelsen

– att de medicinsk-tekniska assistenterna inte utan kompletterande utbildning som motsvarar sjuksköterskeexamen kan få legitimation som sjuksköterska.

Socialstyrelsen hemställde därför

– att regeringen uppdrar åt UHÄ att planera för sådan erforderlig kompletterande utbildning för berörda grupper medicinsk-tekniska assistenter.

Landstingsförbundet och SHSTF anmälde att de inte delade socialstyrelsens ställningstaganden. Vad gäller frågan om legitimation avstod UHÄ från ställningstagande.

5 Regeringsbeslutet och kommentar

Socialstyrelsens ställningstagande förorsakade mycket upprörda känslor bland de berörda yrkesutövarna och deras fackliga organisationer. En stor mängd uppropslistor, brev, vykort och andra skrivelser inkom till socialdepartementet. De fackliga organisationerna uppvaktade departementschefen i ett par omgångar.

Den 27 februari 1986 beslutade regeringen förordning (1986:130) om ändring i förordningen (1984:545) om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m. m. Efter ändringen har punkt 10 i övergångsbestämmelserna till sistnämnda förordning följande lydelse.

10. Vid prövning av fråga om legitimation som sjuksköterska enligt lagen (1984:542) om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m. m. skall den sökande anses ha förvärvat en kompetens som är likvärdig med sjuksköterskeexamen med motsvarande inriktning, om den sökande har

dels genomgått föreskriven utbildning till

a) operationsassistent,

b) radioterapiassistent,

c) röntgenassistent eller
d) oftalmologassistent jämte kompletterande utbildning enligt universitets- och högskoleämbetets föreskrifter den 10 mars 1984,

dels arbetat i yrket under en tid som motsvarar minst två års heltidstjänstgöring under de senaste fem åren.

Förordningen, som trädde i kraft den 22 april 1986, beslutades av regeringen med stöd av det tidigare omnämnda bemyndigandet i 12 § behörighetslagen. Av bemyndigandets utformning framgår att den föreslagna lagen inte uttömmande reglerar de frågor som behandlas i lagen.

Det bör framhållas att den nya punkten 10 i övergångsbestämmelserna inte föreskriver någon generell kompetensförklaring av medicinsk-teknisk assistent såsom sjuksköterska. I stället fastläggs därigenom regler för socialstyrelsens kompetensprövning i en viss typ av individuella ärenden om sjuksköterskelegitimation. Sådan prövning förutsätts ske enligt den tidigare redovisade bestämmelsen i 2 § behörighetslagen. De nya reglerna i övergångsbestämmelsen anger att viss angiven utbildning och tid för yrkespraktik skall räcka för att uppnå samma kompetens som sjuksköterskeexamen med motsvarande specialinriktning ger. Det har ansetts ligga inom ramen för bemyndigandet i 12 § behörighetslagen att besluta om en övergångsbestämmelse med detta innehåll.

Förteckning över statsråd, som uppehållit posten som handelsminister eller, sedan utrikeshandelsdepartementet inrättats den 1 januari 1983, utrikeshandelsminister

14.10.1969–9.10.1970	Gunnar Lange (s)
9.10.1970–9.11.1975	Kjell-Olof Feldt (s)
9.11.1975–8.10.1976	Carl Lidbom (s)
8.10.1976–18.10.1978	Staffan Burenstam Linder (m)
18.10.1978–12.10.1979	Hadar Cars (fp)
12.10.1979–5.5.1981	Staffan Burenstam Linder (m)
5.5–22.5.1981	Utbildningsministern Jan-Erik Wikström (fp) även chef för handelsdepartementet
22.5.1981–8.10.1982	Björn Molin (fp)
8.10.1982–11.1.1983	Lennart Bodström (s)
11.1.1983–10.10.1986	Mats Hellström (s)
10.10.1986–	Anita Gradin (s)

FINANSDEPARTEMENTET

Finansministern

Till
Riksdagens konstitutionsutskott

Redogörelse för samtal med Bengt Nilsson

En person, benämnd "speditör i Skåne", har till journalister sagt att han hösten 1973 träffat mig för att få mitt bistånd dels vid illegala vapentransporter, dels för att få hans inkomster av dessa transporter befriade från skatt. Dessa uppgifter är grundlösa. Jag har, såvitt jag vet, aldrig träffat mannen i fråga. Under inga förhållanden har jag diskuterat vapenaffärer eller skatter med honom.

Min kontakt med "speditören i Skåne" inskränker sig till följande händelser. I november månad 1985 blev Claes Ljungh, politiskt sakkunnig i finansdepartementet, uppringd av en person som uppgav sig heta Bengt Nilsson. Han krävde att få tala med mig men vägrade uppge vad hans ärende gällde. Ehuru Ljungh inte är säker, uttalades under samtalet troligen någon form av hot om att Nilsson – om han inte fick tala med mig – skulle gå till tidningar med uppgifter om min befattning med vissa vapenaffärer under min tid som handelsminister. Ljungh föreslog då Nilsson att tala med informationssekreteraren Birgitta von Otter, vilket han så småningom accepterade.

von Otter ringde på Ljunghs uppmaning till Nilsson. Han uppgav då att ärendet gällde ett indraget trafiktillstånd och att åkeriföretagets existens hängde på detta tillstånd. Ett dussin anställda skulle annars förlora sina jobb och Nilssons egen ekonomi skulle raseras. Enligt von Otter var han i stark affekt och mycket mångordig. Han krävde återigen att få tala med mig och upprepade sitt hot om att offentliggöra uppgifter om min inblandning i vissa vapenaffärer med Iran. Huruvida de skulle ha varit legala eller illegala framgick inte.

von Otter gav mig en redogörelse för dessa samtal och ansåg att jag borde tala med Nilsson. Jag bad då att kommunikationsdepartementet skulle kontaktas om omständigheterna kring det indragna trafiktillståndet.

Jag bad också att få en redovisning av vilka exporttillstånd till Iran som beviljats av regeringen under min tid som handelsminister. Det senare skedde genom att departementsrådet Gunnar Lund vände sig till KMI Algernon.

Uppgifterna från kommunikationsdepartementet visade att regeringens motiv för att avslå Nilssons besvär över tillståndsbeslutet var välgrundade. En rad anmärkningar hade framförts gentemot åkeriets ekonomiska skötsel. Åkeriet drevs för övrigt av Nilssons hustru, eftersom han var belagd med förbud att driva näring. Redovisningen av vapenexporttillstånden framgår av den i bilaga* lämnade redogörelsen.

För min del ansåg jag inte att skäl fanns för att jag skulle kontakta Nilsson.

---

* Här utesluten.

Informationssekreteraren ansåg dock att jag borde göra det, eftersom Nilsson uppträtt så aggressivt och hotfullt.

Om det fortsatta händelseförloppet har följande kunnat rekonstrueras, byggt på de minnesbilder jag själv och mina medarbetare i dagsläget har. Efter att först ha talat med fru Nilsson, hade jag ett samtal med Nilsson, varvid jag förklarade för honom att regeringens beslut angående trafiktillståndet stod fast. Nilsson hade då en längre utläggning om sina ekonomiska bekymmer och de problem företaget stod inför. Samtalet avslutades efter ungefär en kvarts timme. Vid detta samtal nämnde Nilsson ingenting om några vapenaffärer, inte heller framfördes hot av något slag.

Det bör tilläggas att en reporter vid tidningen Kvällsposten dagen efter detta samtal ringde mig och uppgav att han talat med Nilsson, som tydligen vänt sig till tidningen. Enligt reportern hade Nilsson sagt att vi vid vårt telefonsamtal skulle ha talat om vapentransporter till Iran åren 1973–74 och dessutom att jag träffat Nilsson och en kompanjon till honom någon gång under 1973 och diskuterat dessa transporter. Båda dessa påståenden saknar grund i verkligheten.

Stockholm den 31 mars 1987

Kjell-Olof Feldt

PM
Regeringens åtgärder med anledning av kärnkraftsolyckan i Tjernobyl i april 1986

Inledning

Anmälaren, Bengt Kindbom (c), har begärt en granskning av regeringens åtgärder efter olyckan på fyra områden. De är beredskap, samråd med berörda myndigheter, information och internationella kontakter.

Kärnkraftsolyckan i Tjernobyl har berörts från olika utgångspunkter i många publikationer. I det följande återges i huvudsak uppgifter ur proposition 1986/87:18 om vissa åtgärder m. m. efter Tjernobylolyckan. I sammanhanget bör nämnas att generaldirektören Göran Steen, statens haverikommission, har avgett en utvärderingsrapport, Beredskapen efter Tjernobyl. Delrapporten innehåller en av statens kärnkraftsinspektion och statens strålskyddsinstitut begärd undersökning främst av hur beredskapen har fungerat. Informationsfrågor kommer att behandlas i en särskild rapport.

Haveriet

I samband med en planerad avställning av reaktorn Tjernobyl 4 skulle ett prov genomföras för att undersöka förutsättningarna att förbättra nödströmsförsörjningen till vissa pumpar vid bortfall av den yttre strömförsörjningen. Liknande prov hade genomförts i samband med tidigare reaktoravställningar. Provet skulle genomföras vid en fjärdedel av reaktorns nominella effekt. Vid nedregleringen av reaktorn, vilken gjordes manuellt, misslyckades man med att stabilisera effekten vid den nivå som provet skulle genomföras vid. För att undvika snabbstopp vid provet sattes, i strid mot säkerhetsföreskrifterna, medvetet ett antal automatiska säkerhetssystem ur funktion.

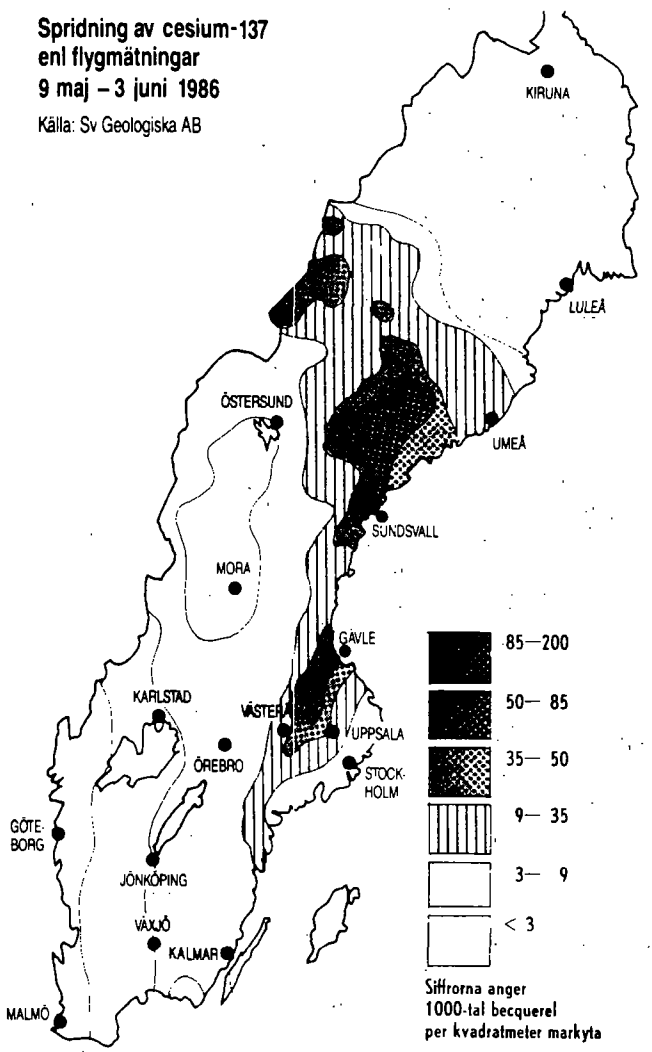
Provet startades under natten mellan den 25 och 26 april då man trodde att effekten hade stabiliserats. Personalen var uppenbarligen helt omedveten om att man i själva verket hade fört in reaktorn i ett instabilt driftsläge. Ca 35 sekunder efter det att provet påbörjats började reaktoreffekten öka. Normalt skulle reaktorn då ha snabbstoppats automatiskt, men det automatiska snabbstoppssystemet hade tidigare satts ur funktion. När reaktoreffekten började öka, försökte man snabbstoppa reaktorn manuellt. Energiutvecklingen i reaktorn blev emellertid så explosionsartad att effekten inom loppet av några få sekunder ökade till över hundra gånger den nominella effekten. Ett stort övertryck uppstod i reaktorhärden och den sprängdes sönder inifrån. Trycket från den utströmmande ångan vräkte undan det 1 000 ton tunga locket över reaktorn och reaktorbyggnaden började rasa samman. Efter ytterligare några sekunder skedde en andra explosion. Glödande bränsle- och grafitfragment liksom stoft från den pulvriserade härden kastades högt upp i luften.

Omedelbart efter olyckan försökte man kyla härden. Detta misslyckades dock varför grafiten började brinna och elden spred sig i den förstörda härden. För att kyla ned härden och begränsa fortsatta utsläpp av radioaktivi-

tet började man efter cirka ett dygn att täcka den med bor, dolomit, sand, lera och bly som dumpades från militärhelikoptrar. Ytterligare släckning och kylning gjordes senare med hjälp av inpumpad kvävgas.

Upptäckten m. m.

På förmiddagen den 28 april uppmättes förhöjd radioaktivitet vid Forsmarks kärnkraftverk. Efter kontroller vid verket och på andra ställen i landet, bl. a. i Studsvik, konstaterades att radioaktiviteten inte kommit från någon svensk anläggning. Kalkyler med hänsyn till väderleksförhållandena närmast föregående dygn samt analyser av nedfallets sammansättning tydde på att det kunde vara en reaktorolycka i Sovjetunionen som givit upphov till det radioaktiva nedfallet. På basis härav ställdes frågor till vissa regeringar, dels direkt via några svenska ambassader, dels på svensk begäran via det Internationella atomenergiorganet, IAEA. På kvällen samma dag bekräftades olyckan officiellt av sovjetiska myndigheter.

Redan kort tid efter olyckan stod det klart att nedfallet av radioaktiva ämnen i Sverige var väsentligt allvarligare och mera omfattande än i de flesta andra länder i Västeuropa. Nedfallet, särskilt över delar av Gävleborgs och Västernorrlands län, blev jämförelsevis stort på grund av de väderleksförhållanden som rådde då molnet med de radioaktiva ämnena passerade över Sverige.

Proposition 1986/87:18, huvudsakligt innehåll

Regeringen gav kort tid efter olyckan rådet för långsiktiga elanvändnings- och elproduktionsfrågor, energirådet, vissa uppdrag. Som en första etapp i arbetet har rådet lämnat en rad förslag syftande till att förbättra säkerheten i händelse av kärnkraftsolyckor. Regeringen bedömde förslagen som angelägna att genomföra. I propositionen föreslås anslag till räddningsverket, strålskyddsinstitutet och länsstyrelserna. Ett anslag föreslås även för att täcka kostnaderna för energirådets verksamhet.

För att mildra konsekvenserna av det radioaktiva nedfallet i Sverige har en rad åtgärder vidtagits av regeringen och berörda myndigheter. Regeringen har beslutat att ersättning skall utgå för produkter från jordbruks-, trädgårds- och renskötselföretag som inte får saluföras på grund av för höga halter av radioaktiva ämnen. I propositionen föreslås hur kostnaderna för ersättningar på grund av radioaktivt nedfall skall täckas.

På det internationella planet har Sverige i syfte att öka säkerheten i händelse av kärnenergiolyckor fört en aktiv politik dels inom det Internationella atomenergiorganet IAEA, dels bilateralt med ett flertal länder. I IAEA:s regi har två internationella konventioner utarbetats – konventionen om tidig information vid en kärnenergiolycka och konventionen om bistånd i händelse av en kärnenergiolycka eller ett radioaktivt nödläge. Den förra konventionen föreläggs riksdagen för godkännande, den senare konventionen redovisas för riksdagen inför ett godkännande senare då erforderligt förarbete på det rättsliga området hunnit genomföras.

Närmare om regeringens åtgärder

a) Allmänt

Regeringen gav i maj 1986 rådet för långsiktiga elanvändnings- och elproduktionsfrågor (energirådet) uppdraget att på nytt pröva de grundläggande frågorna om kärnkraftens säkerhet m. m. Rådet leds av statsrådet Dahl och har som ledamöter representanter för de fem riksdagspartierna, de fackliga organisationerna, industrin, forskningssektorn, kommunerna och miljörörelserna.

I uppdraget till rådet ingår att skyndsamt utreda orsakerna till olyckan, kartlägga dess effekter, utvärdera hur olyckan påverkar bedömningen av säkerheten vid de svenska kärnkraftverken samt lämna förslag som ökar säkerheten i Sverige vid kärnkraftverken samt lämna förslag som ökar säkerheten i Sverige vid kärnkraftsolyckor utomlands. Rådets uppdrag omfattar också att särskilt utreda de miljömässiga och ekonomiska konse-

kvenserna av en förtida nedläggning av kärnkraftverket Barsebäck.

Samtidigt som regeringen gav rådet uppdraget tillkallades en särskild expertgrupp med uppdrag att utarbeta det underlag som energirådet behöver för att kunna fullfölja sitt uppdrag. Som ordförande i expertgruppen tillkallades landshövdingen Göte Svensson och som ledamöter generaldirektörerna i statens energiverk, strålskyddsinstitutet och statens naturvårdsverk, ställföreträdande generaldirektören i statens kärnkraftinspektion samt överdirektören i konjunkturinstitutet. Expertgruppen kan efter behov utnyttja de verk och myndigheter ledamöterna tillhör. Bl. a. studeras konsekvenserna på miljö och ekonomi vid några olika alternativ för en tidigarelagd avveckling av kärnkraften.

För att ytterligare säkerställa att det underlag expertgruppen arbetar fram blir allsidigt genomlyst tillkallades en särskild vetenskaplig grupp med uppgift att från vetenskapliga utgångspunkter löpande granska materialet. De personer som utsågs företräder olika vetenskapliga sektorer, nämligen medicin, meteorologi, teknik, lantbrukskemi och samhällsforskning.

Avsikten är att energirådet skall redovisa sitt uppdrag till regeringen i början av november 1986.

b) Beredskap

Ansvaret för samhällets beredskap i samband med reaktorolyckor i Sverige ligger enligt lagen (1960:331) om skyddsåtgärder vid olyckor i atomanläggningar m. m. (atomskyddslagen) på länsstyrelserna i de fyra kärnkraftslänen. Regeringen kan bestämma att en länsstyrelses åligganden enligt lagen helt eller delvis skall fullgöras av länsstyrelsen i ett annat län. Regeringen kan också ta över ansvaret själv. Beredskapstjänstgöring är organiserad vid berörda länsstyrelser. För indikering av förekomsten av radioaktiv strålning utnyttjas de kommunala brandförsvarens resurser. Motsvarande uppgift till sjöss fullgörs av tullverkets kustbevakning som också verkställer utrymning och avspärrning till sjöss. På land svarar polisen för utrymning och avspärrning. Statens strålskyddsinstitut har en sammanhållande, rådgivande funktion i en olyckssituation. Statens räddningsverk ansvarar sedan den 1 juli 1986 på central nivå för samordningen av beredskapsplaneringen mot kärnkraftsolyckor. Räddningsverket svarar även för utbildning och övning av personalen i beredskapsorganisationen.

Om utsläpp av radioaktiva ämnen från en kärnkraftsanläggning utomlands kräver särskilda åtgärder för att skydda allmänheten, ligger ansvaret för åtgärderna på regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

Regeringen har i proposition 1985/86:170 om räddningstjänstlag, m. m. föreslagit att föreskrifterna i atomskyddslagen tas in i en ny räddningstjänstlag utan några större sakliga ändringar. Det innebär att det även i fortsättningen är länsstyrelsen som skall svara för räddningstjänsten om radioaktiva ämnen släpps ut från en kärnteknisk anläggning inom eller utom landet i sådan omfattning att särskilda åtgärder krävs för att skydda allmänheten eller det föreligger överhängande fara för ett sådant utsläpp. Räddningstjänstlagen föreslås träda i kraft den 1 januari 1987.

Vid energirådets sammanträde i juli föreslog strålskyddsinstitutet vissa studier och en rad åtgärder för att förbättra beredskapen vid kärnkraftsolyckor. Rådet anslöt sig till förslagen vilka överlämnades till regeringen. Vissa av förslagen, som berör försvars-, jordbruks-, industri- och civildepartementen, bedömdes av regeringen behöva genomföras omgående. Förslagen redovisas i proposition 1986/87:18.

Statens strålskyddsinstitut har således lämnat flera förslag om förbättrad beredskap efter kärnkraftsolyckor. I proposition 1986/87:18 uttalas att det inrättade räddningsverket och den föreslagna räddningstjänstlagen leder till en naturligare rollfördelning och bättre beredskap. Vidare aviseras ett antal förslag som berör bl. a. statens räddningsverk, strålskyddsinstitutet, länsstyrelserna och statskontoret.

- Möjligheterna att i de länsvisa räddningstjänst- och civilförsvarsplanerna ta in bestämmelser om beredskapen undersöks.
- I avvaktan på att alla länsstyrelser får erforderlig grundberedskap höjs kompetensen hos några länsstyrelser i norra Sverige.
- En informationshandbok om olycksberedskap utarbetas. Handboken skall finnas hos centrala myndigheter, länsstyrelser, landstingskommuner och kommuner.
- Alarmeringssystemen vid de svenska kärnkraftverken förstärks.
- Förvaltningsresurserna hos länsstyrelserna i kärnkraftslänen ses över.

c) Samråd och information m. m.

I första hand strålskyddsinstitutet (SSI) började så snart det radioaktiva nedfallet blev känt att kartlägga markbeläggningens omfattning. På grundval av detta bestämdes vilka åtgärder som erfordrades. Information, råd och rekommendationer för att minska skadeverkningarna gavs bl. a. via massmedia.

Regeringen tillsatte i maj 1986 en särskild grupp med uppdrag att inom regeringskansliet initiera och samordna åtgärder med anledning av det radioaktiva nedfallet. I gruppen, som leds av företrädare för statsrådsberedningen, ingår statssekreterare från jordbruks-, industri- samt civildepartementen.

På myndighetsplanet har regeringen lämnat uppdraget att samordna frågor rörande kontroll av skadeverkningarna, tillåtna riktvärden, åtgärder när riktvärdena överskrids samt ersättning till drabbade till en grupp generaldirektörer under ledning av naturvårdsverkets chef.

För de områden i landet där det radioaktiva nedfallet varit störst utfärdade lantbruksstyrelsen i maj 1986 rekommendationer om åtgärder för att minska skadeverkningarna. Riktvärden för radioaktiva ämnen i livsmedel anges av statens livsmedelsverk. Regeringen har beslutat att ersättning skall utgå för produkter från jordbruks-, trädgårds- och renskötselföretag som inte får saluföras på grund av att produkterna innehåller högre halter av radioaktiva ämnen än riktvärdena (förordningen 1986:621).

I avvaktan på slutlig skadereglering beslutade regeringen i maj 1986 att ställa 25 milj. kr. till lantbruksstyrelsens förfogande för förskottsutbetalning till drabbade jordbrukare och till trädgårdsföretagen. Beslut har också fattats

om ersättning till älgjägare (förordningen 1986:690).

Den minskade produktionen inom jordbruks-, trädgårds- och renskötselföretagen får också konsekvenser för vissa vidareförädlingsföretag. Underlag för en samlad bedömning av de merkostnader och förluster som dessa företag drabbats av eller bedöms drabbas av har inhämtats från berörda länsstyrelser.

SSI har föreslagit en rad åtgärder som rör mätutrustning, utbildning och forskning m. m. Regeringen har därför begärt att ytterligare medel anvisas som bidrag till institutet för budgetåret 1986/87. SSI avser bl. a. att i slutet av oktober 1986 presentera en broschyr. Den vänder sig till hushållen och skall informera om Tjernobylolyckan samt om de åtgärder som har vidtagits och kommer att vidtas.

Regeringen har vidare, i anslutning till ett förslag från SSI, begärt att medel anvisas för kompletterande inköp av telefax- och telexutrustningar till länsstyrelser. Utrustningen underlättar kommunikationerna lokalt och centralt mellan länsstyrelserna och andra myndigheter.

c) Internationella kontakter

Sverige har i styrelsen för IAEA lagt fram en rad förslag, som syftar till att förstärka organisationens roll inom kärnsäkerhetsområdet. Från svensk sida har därvid framförts krav på bindande bestämmelser för säkerheten vid kärnkraftverk samt inspektion och kontroll av bestämmelsernas tillämpning. Vidare har bl. a. föreslagits att det inom IAEA skall finnas ett system för rapportering av inträffade händelser samt för analys och utvärdering av olyckor och olyckstillbud. För år 1987 har extra medel anslagits inom IAEA för arbete med kärnsäkerhetsfrågor.

IAEA har under hösten spelat en central roll när det gäller uppföljningen av olyckan i Tjernobyl, bl. a. har ett expertmöte hållits om orsaken till och konsekvenserna av haveriet. I IAEA:s regi har även två internationella konventioner utarbetats.

Det ena konventionsförslaget handlar om bistånd i händelse av en kärnenergiolycka eller ett radioaktivt nödläge. Förslaget har antagits av atomenergiorganets generalkonferens. Regeringen beslöt den 18 september 1986 att konventionen skulle undertecknas. Konventionen har undertecknats i Wien med förbehåll för ratifikation. Konventionen innebär att de fördragsslutande parterna skall samarbeta med varandra och med IAEA för att underlätta snabbt bistånd i händelse av en kärnenergiolycka eller ett radioaktivt nödläge för att begränsa följderna så mycket som möjligt och för att skydda liv, egendom och miljö från effekterna av radioaktiva utsläpp. Det anges i konventionen att parterna får, för att underlätta sådant samarbete, avtala om bilaterala eller multilaterala åtgärder eller där så är lämpligt en kombination av sådana åtgärder för att förhindra eller begränsa så mycket som möjligt skador på person och egendom eller miljön. IAEA ombeds göra sitt yttersta för att uppmuntra, underlätta och understödja samarbetet mellan parterna. Konventionen innehåller i övrigt närmare bestämmelser om formerna för biståndsgivningen och traktaträttsliga bestämmelser.

Konventionen om bistånd förutsätter viss lagstiftning och andra åtgärder

för att Sverige skall kunna uppfylla de förpliktelser landet ikläder sig. Dessa frågor kräver noggranna överväganden. Förslag för regeringen i dessa delar och om att inhämta riksdagens godkännande av konventionen kommer att läggas fram så snart som möjligt. Konventionen bör emellertid, enligt vad som anges i proposition 1986/87:18, tillämpas så snabbt som möjligt från svensk sida i de delar detta kan ske inom ramen för gällande lagstiftning.

Den andra konventionen gäller tidig information vid en kärnenergiolycka. Förslaget har antagits av IAEA:s generalkonferens. Regeringen beslöt den 18 september 1986 att konventionen skulle undertecknas. Konventionen har undertecknats i Wien med förbehåll för ratifikation. Vid undertecknandet avgavs en förklaring att Sverige kommer att tillämpa konventionen interimistiskt. I konventionen om tidig information vid en kärnenergiolycka förbinder sig konventionsstaterna att direkt eller genom förmedling av IAEA omgående underrätta de stater som kan komma att beröras om ett utsläpp av radioaktivt material inträffar som kan medföra strålskyddskonsekvenser för andra stater. Konventionsstaterna förbinder sig vidare att direkt, eller genom IAEA:s förmedling, omgående tillställa berörda stater all tillgänglig information som kan vara relevant när det gäller att minska konsekvenserna ur strålningssynpunkt i dessa stater.

Skyldigheten enligt konventionen att rapportera gäller olyckor i såväl civila som militära kärnreaktorer, övriga anläggningar inom kärnbränslecykeln samt för olyckor vid användning av radioisotoper. Andra olyckor, t. ex. olyckor vid kärnvapenprov, kan anmälas frivilligt. Den information som skall lämnas om en olycka har inträffat skall vara så utförlig att berörda länder kan bedöma konsekvenserna för egen del och om särskilda åtgärder behöver sättas in. Sålunda skall information lämnas om orsaken till olyckan och händelseförloppets utveckling, om utsläppets kvantitet och sammansättning, om de meteorologiska förhållandena samt om vilka skyddsåtgärder som vidtagits. Informationen skall med lämpliga tidsintervall kompletteras med ytterligare relevanta upplysningar rörande krisläget och om dess faktiska eller förutsägbara upphörande.

Konventionen om tidig information har genom proposition 1986/87:18 förelagts riksdagen för godkännande.

Vid sidan av det internationella samarbetet har Sverige ett utvecklat bilateralt samarbete i kärnsäkerhetsfrågor med ett flertal länder. I proposition 1986/87:18 framhålls som angeläget att ytterligare utvidga det bilaterala samarbetet och informationsutbytet, i synnerhet med våra grannländer. Det anges vidare att initiativ till sådant samarbete redan har tagits.

FÖRLIKNINGSKOMMISSIONEN

KU 1986/87:33
Bilaga B 10

Ryman–Grenfors–Mundebo

REDOGÖRELSE

för uppdraget att medla i avtalstvisten på den offentliga sektorn den 20 maj–28 november 1986

Allmänna synpunkter

Medlingskommissionens arbete startade den 26 maj 1986 och pågick litet över sex månader. Sista förhandlingsdagen var den 28 november. Kommissionens arbete bedrevs utan avbrott från starten till mitten av juni. Därefter gjordes ett uppehåll i två månader. Fr. o. m. den 19 augusti till den preliminära uppgörelsen i huvudfrågorna den 30 oktober bedrevs medlingsarbetet intensivt. Under de återstående veckorna till definitiv uppgörelse ingrep kommissionen på parternas begäran vid två tillfällen.

Det har inte varit utan komplikationer för kommissionens ledamöter att stå till förfogande under en så lång tidrymd som sex månader och det är ofrånkomligt att ledamöternas ordinarie arbete påverkats och fordrat betydande extrainsatser också i efterhand. Det har emellertid trots komplikationerna varit möjligt att hålla ihop kommissionen under medlingsarbetet. Ordföranden har deltagit i samtliga sammanträden som förtecknats i bilaga 1.[1] Vid enstaka tillfällen har någon av kommissionens övriga ledamöter nödgats avstå från sammanträden. Detta har emellertid inte inneburit något egentligt problem.

Det bör betonas att den angivna förteckningen över sammanträden inte ger en fullständig bild av kommissionens arbete. Vid sidan av sammanträdena har ett stort antal överläggningar förekommit både inom kommissionen och med enskilda parter. I betydande omfattning har dessa ägt rum på kvällstid och i samband med veckoslut ofta i telefon. Detta har särskilt gällt kommissionens ordförande.

Förutom traditionella motsättningar beträffande löneutrymmet, som är normalt i varje medling, kan det vara värt att nämna en del faktorer av särskild betydelse för kommissionens arbete.

Kommissionens tillsättande

Kommissionen tillsattes sedan konflikt utbrutit på SACO/SR-K:s förhandlingsområde. De olika arbetstagarparterna på den offentliga sektorn hade vid denna tidpunkt skilda uppfattningar i bl. a. tempofrågan och förhandlingarna hade därför generellt sett inte förts särskilt långt. Arbetsgivarsidan hade ett stort intresse av att föra förhandlingarna på ett samordnat sätt och såg ingen annan lösning på problemen än tillsättande av en kommission för hela

[1] Här utesluten.

den offentliga sektorn. Flertalet organisationer på arbetstagarsidan var mer eller mindre mot att kommissionen tillsattes. I pressen talades t. o. m. om "tvångsmedling". Kommissionen vill emellertid betona att trots omständigheterna vid tillkomsten av kommissionen medverkade samtliga parter sedan lojalt i medlingsarbetet.

Ett stort antal parter

Medlingen präglades starkt av den komplikation som det stora antalet parter innebar. Arbetsgivarsidan, som representerade staten och tre kommunala huvudmän, uppträdde hela tiden samordnat. Den omständigheten att de representerade olika huvudmän innebar därför inga samordningsproblem för kommissionen.

På arbetstagarsidan var läget mera komplicerat. SKAF och SF agerade hela tiden tillsammans, medan tjänstemannaorganisationerna TCO-S, KTK, SACO/SR-S och SACO/SR-K uppträdde var för sig vid praktiskt taget alla tillfällen.

Det sätt varpå parterna agerade under förlikningsförhandlingarna speglade i stort deras ståndpunkter i avtalstvisten. Arbetsgivarsidans utgångspunkt var ett tvåårsavtal med en nivåhöjning den 1 januari 1987 på 5,8 % och under hela medlingen uttryckte arbetsgivarna gemensamma uppfattningar i så gott som alla frågor. För arbetstagarsidan var i utgångsläget gemensamt att de privata uppgörelserna på SAF/LO- och SAF-PTK-områdena skulle vara vägledande i fråga om nivån och att de offentliganställda skulle garanteras följsamhet. Deras utgångsbud skilde sig i dessa hänseenden endast i fråga om beräkningen av förväntad löneglidning vid bestämmandet av yrkad nivå, och de ville alla ha ett ettårsavtal. När det gällde fördelningen hade de emellertid skilda meningar beroende på vilka löntagarkategorier de företrädde.

Det säger sig självt att det måste finnas särskilda problem när samma frågor måste diskuteras med så många parter. Bland de mest svårbemästrade var publiciteten och tidsutdräkten. Det gick inte att hålla den sekretess som vanligen förekommer mellan två förhandlingsparter, och kommissionen blev därför nödsakad att offentliggöra så gott som alla bud. Ett annat problem var att ett förslag eller en idé som väckts från något håll ofta fick diskuteras med alla övriga berörda för att kommissionen skulle kunna komma underfund med dess bärighet men att förslaget eller idén sedan fick överges.

Avtalsområdenas skilda karaktär innebar också svårigheter. Kommissionen kan i efterhand med tillfredsställelse notera parternas goda vilja att komma till rätta med denna del av problematiken. Det rådde under hela medlingsarbetet i stort sett enighet om vilka frågor kommissionen skulle syssla med och om att parterna själva skulle ta sig an en så stor del som möjligt av detaljfrågorna. Det visade sig också möjligt att parallellt med medlingsarbetet hålla i gång tekniska diskussioner i olika frågor i direktförhandlingar mellan parterna. Detta var en förutsättning för att slutliga avtal skulle kunna träffas någorlunda i anslutning till en uppgörelse i ramfrågorna.

Medlingens huvudfrågor

Då kommissionen tillsattes hade en tvåårsuppgörelse – delvis under medverkan av kommissionens ledamöter – träffats på den enskilda sektorn. Detta faktum präglade i hög grad kommissionens arbete. Följande huvudfrågor kom kommissionen att främst syssla med: avtalsperiodens längd, löneutrymmet, särskilt med beaktande av den s. k. överhängsproblematiken, följsamheten till löneutvecklingen på den privata sektorn och fördelningen av utrymmet på olika kategorier anställda.

Konfliktbilden

Under medlingens gång lades ett stort antal varsel, och öppna konflikter av allvarligt slag utbröt. Själva konfliktmönstret innehöll en del ovanliga inslag. Sedan SACO/SR-K utlöst strejker inom kommuner och landsting varslade arbetgivarsidan om lockout av bl. a. lärare, som omfattades av det statliga löneavtalet. Detta väckte stor uppmärksamhet men på kommissionens begäran återkallades varslet och inställde SACO/SR-K efter ett par veckor sin konflikt utan att uppgörelse träffats.

Sedan medlingsförhandlingarna strandat den 19 september utlöstes öppna konflikter av TCO- och LO-organisationerna. Dessa inställdes den 17 oktober sedan förhandlingarna återupptagits dock med rätt för parterna att utlösa stridsåtgärderna på nytt utan nytt varsel. KTK utnyttjade denna rätt den 21 oktober. I konfliktmönstret ingick också att arbetstagarorganisationerna förde en rörlig strategi så att man flyttade stridsåtgärderna mellan olika arbetsplatser under stridens gång. Ett annat karaktäristiskt drag var att arbetsgivarsidan, frånsett valen i maj, inte lade några varsel av egentlig betydelse. Det var inte med ekonomiska medel som arbetsgivarsidan förde sin del av striden. I stället kom de opinionsbildande momenten att träda i förgrunden.

I det följande lämnas en översiktlig kronologisk redovisning av medlingens förlopp.

FÖRSTA SKEDET 26 MAJ – 17 JUNI 1986

Avblåsning av "läkarkonflikten" och försök att få i gång konstruktiva förhandlingar

Kommissionen tillsattes den 26 maj. SACO/SR-K hade då utlöst konflikt på sitt förhandlingsområde. För detta område hade Ingemar Mundebo förordnats som särskild förlikningsman. Det förlikningsuppdraget kom därefter att ingå i kommissionens arbete. Kommissionen inledde omedelbart sitt arbete genom att överlägga med den samlade arbetsgivarsidan. Vid dessa överläggningar riktade kommissionen en vädjan till arbetsgivarna att inte utlösa de stridsåtgärder som under de följande dagarna var varslade inom kommuner och landsting. Arbetsgivarna gick på det sättet kommissionen till mötes att man beslöt uppskjuta samtliga varslade stridsåtgärder till den 2 juni kl. 00.00.

Förlikningsarbetet fortsatte med partskontakter den 27 maj. Den 28 maj gjordes ett uppehåll i de direkta partskontakterna. Ordföranden förde vissa

diskussioner per telefon. Den 29 maj och den 30 maj pågick intensiva kontakter med parterna. Kommissionens arbete följde under dessa dagar två linjer, dels sökte kommissionen få en allmän bild av parternas inställning, dels arbetade kommissionen med frågan att begränsa konfliktåtgärderna. På kvällen den 30 maj riktade kommissionen en vädjan till arbetsgivarsidan att inställa de stridsåtgärder som varslats till den 2 juni.

Då förhandlingarna återupptogs den 31 maj kl. 10.00 meddelade de offentliga arbetsgivarna att de efterkommit kommissionens begäran. Det innebar i sin tur att de varsel som SACO/SR-K kopplat till arbetsgivarnas varslade konfliktåtgärder inte längre var aktuella. Kommissionen sammanträffade därefter med SACO/SR-K och vädjade därvid skriftligt till organisationen att inställa samtliga stridsåtgärder. SACO/SR-K utlovade svar till påföljande dag kl. 19.00.

Den 1 juni höll kommissionen löpande kontakt per telefon med SACO/SR-K. På organisationens begäran uppsköts tidpunkten för svar till den 2 juni kl. 14.00.

Kommissionen återupptog förhandlingarna den 2 juni kl. 13.00. SACO/SR-K svarade nej på kommissionens vädjan. TCO-S gavs sedan tillfälle att göra en kompletterande bred föredragning av sina yrkanden i avtalsrörelsen. Därefter hade kommissionen diskussioner med de offentliga arbetsgivarorganisationerna.

Den 3 juni inleddes med en genomgång av statistiken från de offentliga arbetsgivarorganisationerna. Senare under eftermiddagen överlade kommissionen med de båda LO-organisationerna. Den 4 juni pågick kontakter med parterna hela dagen.

Den 5 juni sammanträdde kommissionen internt på förmiddagen. Förhandlingar med parterna återupptogs den 6 juni kl. 09.30 och pågick till ut på kvällen. Siktet var inställt på att någon form av bud skulle överlämnas under veckoskiftet.

Den 7 juni lämnades genom kommissionen ett besked i nivåfrågor m. m. från arbetsgivarna till motparten. Arbetsgivarna hade förklarat sig beredda till en viss eftergift i fråga om tidpunkten för medgiven lönehöjning, vilket kommissionen ansåg viktigt att vidarebefordra till arbetstagarsidan. Reaktioner från arbetstagarsidan skulle lämnas den 9 juni.

Den 9 juni svarade arbetstagarparterna på arbetsgivarnas jämkade bud. Detta avvisades men parterna förklarade att de ville fortsätta förhandlingarna.

Under förhandlingarna de följande dagarna framkom det att parterna fortfarande stod långt från varandra och att det inte fanns underlag för en uppgörelse före sommaren. Det var också klart att det saknades en gemensam ståndpunkt till det statistiska bakgrundsmaterialet. På kommissionens initiativ startades partssammansatta arbetsgrupper för de statliga resp. kommunala/landstingskommunala områdena för att gå igenom det statistiska materialet och presentera detta.

Under förhandlingarnas gång inriktades arbetet på att finna en form för ajournering kombinerad med ett inställande av den pågående konflikten. Den 13 juni lämnade kommissionen förslag med detta innehåll. Förslagen innebar bl. a. att parterna till mitten av augusti skulle fortsätta med vissa egna

kontakter samt att de statistiska arbetsgrupperna skulle slutföra sitt arbete. Dessutom skulle ett förskott på högst 1 000 kr. utbetalas till varje enskild löntagare. Svar skulle lämnas den 16 juni.

Den 16 juni sade samtliga parter ja till kommissionens förslag. Det innebar alltså bl. a. att den pågående konflikten avblåstes. Förhandlingar skulle återupptas den 19 augusti efter kallelse från kommissionen.

Den 17 juni redovisades vad som dittills framkommit i de statistiska gruppernas arbete. Under sommaren skulle resterande material översändas till kommissionen.

ANDRA SKEDET 19 AUGUSTI – 8 SEPTEMBER 1986

Förhandlingar – försök till uppgörelse

Sedan kommissionen kallat parterna återupptogs förhandlingarna den 19 augusti. Denna och påföljande dag ägnades åt kontakter med arbetstagarorganisationerna. Den 21 augusti mötte kommissionen arbetsgivarsidan. Den kontakten inleddes med en genomgång av de ekonomiska förutsättningarna för lönerörelsen såsom arbetsgivarsidan såg dem (Lars Heikensten och Ulf Wetterberg).

Det samlade intrycket av kontakten med parterna var att motsättningarna i allt väsentligt kvarstod i huvudfrågorna (nivån, avtalsperiodens längd, följsamhetsklausul och fördelning). De direkta partskontakterna hade inte givit några påtagliga resultat men diskussioner med konstruktiva inslag hade förts beträffande bl. a. avtalens och lönesystemens konstruktion (frågan om sektorisering inom den statliga sektorn och uppbrytning av den enhetliga kommunala löneplanen).

Kommissionens arbete inriktades på att vid månadsskiftet augusti–september lägga ett bud omfattande nivån, avtalsperiodens längd och vissa fördelningsfrågor. Under perioden fram till den 2 september fördes intensiva förhandlingar med parterna. I följsamhetsfrågan intog arbetstagarsidan med undantag för SACO/SR-K en mycket bestämd hållning som innebar krav på följsamhet till den faktiska löneutvecklingen på den enskilda sektorn. Detta avvisades kategoriskt av arbetsgivarsidan. I fördelningsfrågorna skilde sig arbetstagarorganisationerna åt på det sättet att LO-organisationerna ville ha tyngdpunkten förlagd till låglönegrupperna medan TCO-organisationerna tryckte på åtgärder för mellanlönegruppen och SACO/SR-kartellerna framhöll vikten av insatser för de högre avlönade.

Arbetsgivarsidan uttryckte förståelse för en mera differentierad lönesättning än för närvarande med särskilt beaktande av den offentliga sektorns förmåga att dra till sig och behålla kvalificerad arbetskraft.

I fråga om avtalsperiodens längd (ett eller två år) och den allmänna nivån kvarstod motsättningarna från våren.

Den 2 september kl. 11.00 överlämnade kommissionen sitt första egna materiella förslag till parterna. Förslaget var inte förankrat hos någon av dem. Förslaget gick ut på att lösa huvudfrågorna och skapa förutsättningar för parterna att förhandla vidare direkt med varandra med sikte på en uppgörelse den 4 oktober. Förslaget innebar bl. a. en avtalsperiod om två år

med det huvudsakliga utfallet den 1 oktober 1986. Förslaget innehöll inte någon klausul om följsamhet till löneutvecklingen på andra avtalsområden.

Svar begärdes till den 10 september 1986. Den 4 september offentliggjorde samtliga arbetstagarorganisationer ett gemensamt skriftligt uttalande riktat till kommissionen och arbetsgivarsidan. I uttalandet betonades att man vidhöll kravet på full följsamhet till den privata sektorns löneutveckling. Den 8 september sammanträffade företrädare för kommissionen med KTK för att göra en del förtydliganden av budets innehåll.

TREDJE SKEDET 10 SEPTEMBER – 12 OKTOBER

Fortsatta förhandlingar; slutbud – strandning – utlösning av konflikter

Den 10 september svarade parterna på kommissionens förslag. Ingen av parterna godtog detta men samtliga förklarade att de ville fortsätta förhandlingarna inför kommissionen. Parterna angav också vad de ansåg borde vara utgångspunkten för de fortsatta medlingsförhandlingarna. Dessa förutsättningar var liksom tidigare delvis oförenliga. Från arbetstagarsidan angavs som ett absolut villkor följsamhet till löneutvecklingen på den privata sidan. Från arbetsgivarsidan betonades att nästa bud borde vara förankrat hos dem.

Förhandlingarna fortsatte. Därvid bearbetades bl. a. frågan om någon form av låglönesatsning och olika konstruktioner när det gällde följsamheten. Alla parter hade underrättats om att kommissionen nu inriktade sig på att i första hand finna en lösning på följsamhetsfrågan, och tekniska diskussioner fördes i ämnet med alla parter. Kommissionen arbetade i syfte att inom en vecka lägga ett slutligt förslag.

Sedan förslaget utarbetats redovisades det i sina huvuddrag muntligen för arbetsgivarsidan. Arbetsgivarna fick tillfälle att – utan att behöva ta ställning till förslaget i sak – uttala sig om huruvida förslaget borde läggas fram. Arbetsgivarnas förhandlare godtog efter betänketid att förslaget lades.

Den 16 september lade kommissionen fram förslaget, som i förhållande till tidigare bud innehöll en viss låglönesatsning på det statliga området, en mindre nivåhöjning av den selektiva potten samt en skrivning om följsamheten. Kommissionen uttalade också att den avsåg att stranda förhandlingarna om inte förslaget accepterades. Svar skulle lämnas den 19 september.

Den 19 september svarade parterna. Arbetsgivarsidan avvisade kommissionens förslag. SKAF och SF antog inte heller förslaget men ville från vissa utgångspunkter förhandla vidare direkt med motparterna. KTK liksom TCO-S förkastade kommissionens förslag. De båda SACO/SR-kartellerna antog däremot kommissionens förslag.

Med anledning av svaren förklarade kommissionen förhandlingarna strandade.

Den 22 och 23 september varslade SKAF, KTK, SF och TCO-S om omfattande stridsåtgärder avsedda att träda i kraft den 30 september kl. 12.00.

Den 28 september kallade kommissionen parterna till sonderande samtal i syfte att undersöka förutsättningarna att få i gång förhandlingarna.

Överläggningarna fortsatte den 29 september och slutade med att kommis-

sionen föreslog parterna att ta upp direkta förhandlingar med utgångspunkt i slutbudet den 16 september och under förutsättning att den föreslagna bestämmelsen om följsamheten skulle utgå och att nivån inte fick överstiga vad som i övrigt angavs i slutbudet. Förhandlingarna skulle vara slutförda den 3 oktober kl. 14.00 och i avvaktan därpå föreslog kommissionen att de varslade stridsåtgärderna skulle uppskjutas.

Svar på kommissionens förslag skulle lämnas den 30 september kl. 10.00. På begäran lämnades SF och SKAF anstånd med svar till den 1 oktober kl. 16.00. Arbetsgivarsidan svarade den 30 september ja på kommissionens förslag.

TCO-S och KTK svarade nej samma dag och utlöste de varslade stridsåtgärderna.

Påföljande dag svarade SF och SKAF. De accepterade därvid inte kommissionens förslag. De varslade stridsåtgärderna utlöstes påföljande dag.

SACO/SR-S och SACO/SR-K, som svarade den 1 oktober, accepterade inte heller kommissionens föreslagna förutsättningar för fortsatta förhandlingar.

Kommissionen konstaterade med anledning av parternas ståndpunkter att förutsättningar inte förelåg för fortsatta förhandlingar och att dessa således var strandade. Kommissionen förklarade att den skulle följa utvecklingen.

Härefter följde en upptrappning av konfliktåtgärderna på främst arbetstagarsidan. Den 2 oktober varslade sålunda SF om ytterligare stridsåtgärder den 9 oktober. Den 6 oktober varslade SAV om lockout vid FFV den 14 oktober. Samma dag varslade SACO/SR-S om strejk och övertidsblockad den 14 oktober vid ett betydande antal statliga arbetsplatser. Den 10 oktober lade TCO-S ytterligare varsel. Även på det kommunala området trappades konflikten upp. Den 12 och 13 oktober lade SKAF omfattande varsel om arbetsinställelser och den 7 oktober och 12 oktober gjorde KTK samma sak.

FJÄRDE SKEDET 13 OKTOBER – 26 NOVEMBER

Konflikten "fryses" – direkta förhandlingar inleds men bryter samman beträffande KTK – kommissionsförhandling – uppgörelse

Den 13 oktober inledde kommissionen sonderingar för att undersöka om det fanns förutsättningar att på nytt starta förhandlingarna. Kontakterna fortsatte den 14 oktober då kommissionen främst arbetade med frågan att få SACO/SR-S att skjuta på sina stridsåtgärder.

Sedan kommissionen vädjat till SACO/SR-S att tills vidare skjuta på sina varslade konfliktåtgärder biföll organisationen den 14 oktober på kvällen kommissionens hemställan.

De sonderande samtalen fortsatte den 15–17 oktober och övergick i fortsatt medling. Denna gick nu snabbt in i ett avgörande skede. Efter en allvarlig vädjan från kommissionen gick parterna med på att omedelbart ta upp direkta förhandlingar omfattande även fördelningsfrågorna. Formella förutsättningar för dessa förhandlingar angavs ej. Parterna utfäste sig att tills vidare inställa alla pågående stridsåtgärder och inte utlösa nya så länge

meningsfulla förhandlingar pågick. Parterna skulle ha rätt att utan nytt varsel sätta inställd stridsåtgärd i kraft. Kommissionen skulle stå till parternas förfogande för fortsatta medlingsinsatser vid behov.

Parterna inledde därefter intensiva direktkontakter. Den 20 oktober på kvällen fick kommissionens ordförande besked om att förhandlingarna med KTK kört fast och att KTK avsåg att utlösa sin frysta konflikt kl. 12.00 påföljande dag. Kommissionens ordförande vädjade utan resultat till KTK att hålla inne med åtgärderna. Påföljande dag redovisade KTK sin ståndpunkt för kommissionen och konflikten utlöstes kl. 12.00. Samma dag lade TCO-S nya omfattande konfliktvarsel som skulle utlösas den 27 oktober.

Direktförhandlingarna mellan parterna, med undantag för KTK, fortsatte under veckan.

Den 27 oktober orienterade sig kommissionen om läget i direktförhandlingen mot bakgrund bl. a. av TCO-S varsel om nya omfattande stridsåtgärder som skulle utlösas kl. 24.00. Det visade sig då att de förhandlande parterna stod nära varandra i nivå- och fördelningsfrågorna men att de tidigare motsättningarna i följsamhetsfrågan kvarstod. Kommissionen vädjade till TCO-S om uppskov med stridsåtgärderna i 48 timmar. Kl. 20.30 efterkom TCO-S kommissionens vädjan.

Den 28 oktober inleddes inför kommissionen slutförhandlingen med sikte på en uppgörelse senast den 30 oktober kl. 00.00. I förhandlingarna deltog nu även KTK. Efter intensiva förhandlingar utan avbrott lade kommissionen fram sitt slutliga förslag den 30 oktober kl. 04.00. Svar skulle lämnas samma dag kl. 07.00. Under morgonen och förmiddagen svarade samtliga parter ja till kommissionens förslag. KTK inställde till följd härav sina stridsåtgärder med omedelbar verkan.

Uppgörelsen i huvudfrågorna förutsatte fortsatta förhandlingar direkt mellan parterna. Dessa skulle vara slutförda den 14 november eller den senare tidpunkt varom överenskommelse träffades.

Den 15 november 1986 anmälde parterna på det kommunala området att man behövde kommissionens hjälp för att lösa vissa fördelningsfrågor som berörde KTK. Kommissionen lade samma dag fram ett förslag som parterna antog.

Den 26 november anmälde parterna på det statliga området att man behövde kommissionens hjälp för att lösa vissa återstående frågor rörande Teli och AMU. Kommissionen sammanträdde den 27 november kl. 09.30. Förslag till lösning av dessa frågor lades fram samma dag kl. 21.00.

Förslagen accepterades kl. 24.00 varvid även avtalen i sin helhet signerades av parterna.

I och med detta var kommissionens uppdrag slutfört.

Stockholm den 25 januari 1987

Sven Hugo Ryman

Gunnar Grenfors Ingemar Mundebo

PM angående regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor m. m.

Vissa författningsbestämmelser

Grundläggande bestämmelser av betydelse för jämställdheten i arbetslivet finns i regeringsformen (RF).

I 2 kap. 16 § RF stadgas att lag eller annan föreskrift inte får innebära, att någon medborgare missgynnas på grund av sitt kön, om föreskriften inte utgör led i strävandena att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor eller avser värnplikt eller motsvarande tjänsteplikt.

Av särskild betydelse för jämställdhetsarbetet är vidare lagen (1979:1118) om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet (jämställdhetslagen). Jämställdhetslagen förbjuder könsdiskriminering i arbetslivet. Könsdiskriminering antas föreligga när en arbetsgivare vid en tjänstetillsättning utser en person framför en annan av motsatt kön, även om den som förbigås har bättre sakliga förutsättningar för tjänsten. Könsdiskriminering antas också föreligga, när en arbetsgivare tillämpar andra anställningsvillkor för en arbetstagare än dem som tillämpas för andra anställda av motsatt kön med samma arbetsuppgifter. Vidare presumeras könsdiskriminering föreligga om arbetet leds och fördelas så att en arbetstagare blir uppenbart sämre behandlad än andra av motsatt kön eller om en arbetsgivare säger upp, permitterar eller omplacerar eller vidtar liknande åtgärd mot någon och åtgärden beror på kön.

Könsdiskriminering föreligger dock inte om arbetsgivaren t. ex. kan visa att beslutet var ett led i strävandena att främja jämställdhet, s. k. positiv särbehandling. Den som av en arbetsgivare blir diskriminerad på grund av kön är berättigad till skadestånd.

Utöver förbudet mot diskriminering på grund av kön stadgas i jämställdhetslagen också en skyldighet för arbetsgivaren att inom sitt verksamhetsområde vidta aktiva åtgärder för att främja en jämn fördelning mellan kvinnor och män på arbetsplatsen. Detta skall ske genom tjänstetillsättningar, utbildning och andra åtgärder.

Regeringen skall enligt jämställdhetslagen utse en jämställdhetsombudsman som skall se till att lagen efterlevs.

När det gäller tillsättning av *statliga tjänster* finns utöver de hittills nämnda reglerna en särskild bestämmelse i RF. Enligt 11 kap. 9 § skall vid tillsättning av statlig tjänst avseende fästas endast vid sakliga grunder som förtjänst och skicklighet. Med förtjänst avses i första hand den erfarenhet och vana vid tjänsten som har förvärvats genom tidigare tjänstgöring. I praktiken handlar det ofta om antalet tjänsteår. Med skicklighet avses de allmänna och speciella insikter som har betydelse för befattningen, så som studiebakgrund och praktisk utbildning samt lämpligheten för befattningen såsom den har visat sig genom tidigare verksamhet. Skickligheten har i allmänhet ansetts ha större betydelse för högre tjänster än för lägre.

Vid tillsättningen av *statligt reglerade tjänster* tillämpas en med RF likalydande föreskrift i 4 kap. 3 § andra stycket lagen (1976:600) om offentlig anställning (omtryck 1986:430, ändrad senast 1986:1131). Sedan den 1 juli

1986 föreskrivs dessutom i samma paragrafs tredje stycke att bland de grunder som skall beaktas vid tillsättning av statliga och andra tjänster skickligheten skall sättas främst, om det inte finns skäl för något annat (prop. 1985/86:116, AU 17, rskr. 254). Av grundlagen och dess förarbeten framgår att bl. a. arbetsmarknadspolitiska hänsyn kan göra det nödvändigt att vid vissa tjänstetillsättningar väga in även andra faktorer än sådana som brukar hänföras till förtjänst och skicklighet. Strävan att främja ökad jämställdhet mellan kvinnor och män utgör en sådan saklig grund enligt RF. Sedan slutet av 1970-talet har jämställdhetsintresset allmänt accepterats såsom en saklig grund vid tillsättning av statlig tjänst. Principen har också kommit till uttryck i tillsättningspraxis. Jämställdheten skall därför numera betraktas som en av flera sakliga grunder som kan fälla avgörandet, när sökandena bedöms vara jämbördiga eller i det närmaste jämbördiga.

1984 utfärdade regeringen en ny förordning (1984:803) om jämställdhet i statlig verksamhet. Den nya förordningen, som trädde i kraft den 1 januari 1985, ersatte en äldre sådan från 1980.

I förordningen finns bestämmelser om nomineringar till offentliga uppdrag och liknande. Enligt 3 § skall en myndighet, som skall föreslå någon till ett uppdrag inom ett område där det inte råder en i huvudsak jämn könsfördelning, föreslå en person av vartdera könet, om det kan ske inom ramen för sakliga urvalsgrunder. När myndigheten själv skall ge någon ett uppdrag skall den verka för att göra det möjligt att välja mellan personer av båda könen, om det kan ske inom ramen för sakliga urvalsgrunder. Motsvarande skall tillämpas också på utbildning som anordnas för att ge kompetens för ett uppdrag.

Regeringen beslutade den 18 december 1986 om vissa ändringar i jämställdhetsförordningen, vilka trädde i kraft den 1 januari 1987. De nya bestämmelserna redovisas nedan under ett särskilt avsnitt.

Jämställdhetsarbetets organisation

Efter regeringsskiftet 1982 ställdes jämställdhetsfrågorna direkt under regeringen. Fram till hösten 1986 åvilade ansvaret för jämställdhetsfrågorna statsrådet Anita Gradin. Sedan hösten 1986 ligger ansvaret för jämställdhetsarbetet inom regeringen hos chefen för arbetsmarknadsdepartementet Anna-Greta Leijon. Inom arbetsmarknadsdepartementet finns ett särskilt *jämställdhetssekretariat* för jämställdhetsfrågorna. I den mån allmänna jämställdhetsfrågor uppkommer i samband med ärenden som gäller offentlig anställning åvilar dessa civildepartementet. Genom en ändring i departementsförordningen (1982:1177, omtryck 1986:1417) har också förvaltningsärenden som gäller jämställdhet mellan kvinnor och män när det gäller offentliga uppdrag förts till civildepartementets område. (Ändringen framgår av bilagan till departementsförordningen p. 12.1.)

Sedan 1980 finns en särskild *jämställdhetsberedning* med en representant för varje departement. Beredningen sammanträder tre fyra gånger per år. När det gäller kompetensen hos representanterna i jämställdhetsberedningen har under 1985 särskilda åtgärder vidtagits från jämställdhetssekretariatets sida. Åtgärderna förväntas medföra en aktivering av beredningen. Det

finns också ett särskilt *jämställdhetsråd* i vilket ingår företrädare för de politiska partierna, arbetsmarknadens parter, folkrörelserna och kvinnoorganisationerna. Jämställdhetsrådet samlas cirka fyra gånger per år. Vidare har en särskild *delegation för jämställdhetsforskning*, JÄMFO, knutits till arbetsmarknadsdepartementet. JÄMFO har till uppgift att fastställa forskningsbehov i frågor som rör jämställdhet mellan män och kvinnor och kvinnors roll i samhällsutvecklingen samt att initiera, samordna och följa forskning i sådana frågor. Delegationen skall vidare stimulera kontakten mellan forskare, planerare, beslutsfattare och finansieringsorgan. Delegationen har också en informationsuppgift. JÄMFO bistår regeringskansliet med kunskapsunderlag, litteratursökningar m. m.

Tjänstetillsättningsärenden när det gäller statliga tjänster förekommer i regeringskansliet dels som tillsättningar som skall göras direkt av regeringen, dels som besvärsärenden. Dessutom förekommer olika tillsättningar av tjänster inom departementen och regeringskansliet i övrigt. Tillsättningsärendena handläggs i princip inom det departement inom vars fackområde ärendet hör. Detta gäller oberoende av om det är fråga om ett besvärsärende eller en tjänstetillsättning där regeringen är första instans. Jämställdhetsarbetets organisation har under 1986 varit föremål för en viss intern utvärdering.

I ärenden där flera departement är berörda tillämpas s. k. gemensam beredning. Initiativet till gemensam beredning med arbetsmarknadsdepartementets jämställdhetssekretariat och med civildepartementet, som har ett särskilt ansvar för jämställdhetsfrågorna när det gäller statligt anställda och offentliga uppdrag, tas i regel av vederbörande fackdepartement. Sådan gemensam beredning i jämställdhetsfrågor har förekommit i drygt tjugotalet ärenden varje år. Utbildnings- och justitiedepartementen har de flesta överklagade tillsättningsärendena. Det är också främst med dessa departement som gemensam beredning förekommer i jämställdhetsfrågor. En redovisning av ärenden som varit föremål för gemensam beredning finns under ett särskilt avsnitt nedan.

Frågan om formerna för beredning av tjänstetillsättningsärenden uppmärksammades av JämO i JämO:s yttrande över meritutredningens betänkande (Ds C 1983:16) Meritvärderingen vid statliga tjänstetillsättningar m. m. JämO pekade i yttrandet bl. a. på vikten av föredragandenas kunskaper och erfarenhet i dessa sammanhang. JämO föreslog också gemensam utbildning i vissa frågor för handläggarna av tjänstetillsättningsärenden i kanslihuset.

KU har i de tre senaste granskningsbetänkandena som en särskild punkt behandlat regeringens befattning med jämställdhetsfrågor.

I betänkandet KU 1983/84:30 uttalade utskottet att det är av stor betydelse att arbetet med jämställdhetsfrågorna fortsätter och att regeringen beaktar jämställdhetsaspekterna i tjänstetillsättningsärenden. Utskottet uttalade vidare att strävandena att öka kvinnors deltagande i t. ex. kommitté- och utredningsarbetet måste fortsätta. Det ansågs också enligt utskottet vara av värde att resultatet av regeringens jämställdhetsarbete fortlöpande redovisas. Utskottet ansåg också aktiva jämställdhetsåtgärder när det gäller regeringens eget kansli vara av stor betydelse. Slutligen uttalade utskottet sin

avsikt att följa jämställdhetsfrågorna vad gäller tjänstetillsättningsärendena i regeringen.

I betänkandet KU 1984/85:35 redovisades olika åtgärder för att främja jämställdheten som regeringen vidtagit under 1984. Utskottet fann det angeläget att arbetet med dessa frågor fortsätter. Utskottet betonade särskilt att strävandena att öka kvinnorepresentationen på olika områden måste fortsätta och att inriktningen mot förstärkt kvinnorepresentation också måste komma till uttryck i regeringens utnämningar i olika sammanhang, dvs. både i samband med tillsättningar på ledande befattningar i de centrala verken och i fråga om representanter i styrelser och olika råd. Utnämningar som regeringen direkt kan påverka i utredningar och kommittéer ansåg utskottet vara av stor vikt.

I förra årets granskningsbetänkande (KU 1985/86:25) redovisades liksom tidigare år olika av regeringen vidtagna åtgärder för att främja jämställdheten. I betänkandet granskades särskilt fördelningen mellan män och kvinnor bland de politiskt sakkunniga i regeringskansliet. Utskottet konstaterade att nära hälften av de politiskt sakkunniga utgjordes av kvinnor och att kvinnornas andel sålunda var större än när det gäller handläggarna i regeringskansliet. Utskottet noterade att kvinnorna främst återfanns i de lägre löneskikten. I fråga om jämställdheten inom offentliga utredningar och inom regeringskansliet anförde utskottet att endast marginella förändringar kunnat konstateras. Utskottet ansåg det angeläget att arbetet med jämställdhetsfrågorna i regeringskansliet m. m. intensifieras. Vad övrigt gällde regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsåtgärder ansåg utskottet det mycket värdefullt att fortsatta ansträngningar görs i syfte att utveckla jämställdhetsarbetet på olika sektorer av samhällslivet.

Kvinnorepresentationen i statliga utredningar m. m.

Sedan 1982 redovisas årligen fördelningen av kvinnor och män i de statliga utredningarna, kommittéerna, i kommittéberättelsen.

Procentuell fördelning av kvinnor i de statliga kommittéerna enligt kommittéberättelserna 1982–1987

	Ordförande	Ledamöter	Sakkunniga	Sekreterare	Totalt
1982	9,5	20,9	12,8	21,7	16,1
1983	11,5	21,4	13,7	18,4	16,5
1984	10,7	22,0	14,4	17,9	16,8
1985	7,1	20,2	14,5	24,5	16,6
1986	7,6	19,9	15,5	23,7	17,0
1987	7,8	20,8	16,5	25,6	18,0

Uppgifter har också räknats fram med hjälp av 1987 års kommittéberättelse när det gäller nya ordförande och särskilda utredare som förordnats under 1986. Detsamma har gjorts i fråga om sekreterare och biträdande sekreterare. Regeringen har ansetts mera direkt kunna påverka tillsättandet av dessa poster medan den i högre utsträckning är beroende av nomineringar från organisationer i fråga om andra uppdrag. Jämförelse görs även med uppgifterna från 1985.

Av totalt förordnade 42 nya ordförande eller särskilda utredare 1986 var 6 kvinnor eller 14,3 %. Detta innebär en förbättring mot 1985 då 2 av 54 nya ordförande m. m. var kvinnor.

Av totalt förordnade 106 nya kommittésekreterare och biträdande sekreterare 1986 var 45 kvinnor eller 42,4 %. 1985 var 22 av 99 nya sekreterare kvinnor.

Utredningen om kvinnorepresentation

Regeringen beslutade den 5 september 1985 att tillkalla en särskild utredare för att föreslå åtgärder för att öka andelen kvinnor i statliga organs styrelser m. m. (Angående direktiv för utredningen, se dir. 1985:43). I utredarens arbete ingår att kartlägga den nuvarande kvinnorepresentationen i sådana organ. Enligt direktiven bör kartläggningen genomföras så att den kan ge ett underlag för en fortlöpande uppföljning av hur kvinnorepresentationen utvecklas. Huvuduppgiften för utredaren är att överväga olika modeller för hur kvinnorepresentationen skall kunna öka. Utredningsarbetet skall bedrivas i nära kontakt med bl. a. de nominerande organisationerna så att olika lösningar kan belysas utifrån deras perspektiv. Enligt direktiven skall utredningsarbetet bedrivas skyndsamt, och en första redovisning bör kunna läggas fram senast under våren 1986. Till särskild utredare utsågs riksdagsledamoten Gerd Engman (s).

Utredningens sekretariat började sitt arbete i februari 1986. Som första arbetsuppgift kartlades könsfördelningen i en mängd statliga organ. Eftersom möjligheter saknades att av befintliga sammanställningar kunna bilda sig en uppfattning om hur könsfördelningen i statliga lekmannastyrelser och kommittéer ser ut liksom varifrån ledamöterna rekryteras gjordes en enkät bland ett antal myndigheter och kommittéer. Allt som allt sändes 275 frågeformulär ut, till 88 centrala myndigheter, 175 länsorgan och 12 departement. Resultatet av enkäten har presenterats i ett delbetänkande av utredningen om kvinnorepresentation betitlad Ska även morgondagens samhälle formas enbart av män? (Ds A 1986:4). Något tillspetsat redovisas följande resultat i betänkandets innehållsförteckning:

Så här ser det ut i centrala verksstyrelser
- Kvinnliga suppleanter och manliga ordförande
- Kvinnlig ledning för kvinnlig verksamhet
- Politikerna utser kvinnor
- Regeringen har svårt att hitta kvinnor
- Personalföreträdare – kvinnor utan makt

Så här ser det ut i kommittéväsendet
- Politiker och statstjänstemän dominerar
- Kommittéordförande – en uppgift för män
- Kommittéledamöter hämtas från partierna
- Manliga experter
- Statstjänstemän blir kommittésekreterare
- I socialdepartementet finns det plats för kvinnor

Så här ser det ut i den regionala statsförvaltningen
- Fler kvinnliga chefer regionalt än centralt
- Kvinnliga ordförande inom utbildnings- och socialverksamhet
- Regional arbetsmarknadspolitik sköter männen
- Lokala facket släpper fram kvinnor
- Ledamöterna är politiker
- Kvinnliga arbetsgivare är det ont om

Under hösten 1986 anordnade kommittén ett forskarseminarium under temat Kvinnor och politisk makt. Seminariet har redovisats i ett särskilt delbetänkande, Hit – men inte längre? (Ds A 1986:5).

Utredningen kommer att presentera sitt slutbetänkande den 25 maj 1987. I detta kommer bl. a. att presenteras två fallstudier när det gäller könskvotering i olika former. Man har också gjort en granskning av den lagstiftning om jämställdhet som finns i fråga om kvinnorepresentation i Norge, Danmark, Finland och Island (motsvarande lagstiftning saknas i Sverige) och erfarenheterna av dessa. Utredningen kommer också att presentera förslag till åtgärder för regeringen.

Ändringar i jämställdhetsförordningen m. m.

Regeringen beslutade vid en allmän beredning den 4 september 1986 om riktlinjer för nya åtgärder för att nå ökad jämställdhet vid meddelande av uppdrag i statliga styrelser, nämnder och kommittéer, t. ex. vid förordnande av ledamöter. I enlighet med de nya riktlinjerna har regeringen genom ändringar i förordningen (1984:803, omtryck 1986:1395) om jämställdhet i statlig verksamhet markerat sin strävan efter en i huvudsak jämn könsfördelning vid meddelande av statliga uppdrag (1 §). Dessutom har en skärpning skett också av de föreskrifter i förordningen där myndigheterna åläggs särskilda åtgärder när de skall ge någon ett uppdrag eller föreslå någon till ett uppdrag. I den nya lydelsen av 3 § förordningen stadgas sålunda att en myndighet som skall ge någon ett uppdrag skall se till att det finns personer av båda könen att välja mellan, om det kan ske inom ramen för sakliga urvalsgrunder. Motsvarande gäller när en myndighet skall föreslå någon till ett uppdrag. Enligt den äldre lydelsen (från 1984 som i och för sig innebär en skärpning i förhållande till den äldre jämställdhetsförordningen från 1980; jfr ovan s. 2) skulle myndigheten verka för att göra det möjligt att välja mellan personer av båda könen, om det kunde ske inom ramen för sakliga urvalsgrunder. En erinran om jämställdhetsförordningens föreskrifter har även tagits in i 2 § kommittéförordningen (1976:119, senast ändrad 1986:1384).

Regeringens nya riktlinjer innebär också att departementen skall bereda regerings- och statsrådsärenden som gäller uppdrag så att det under beredningen skapas möjligheter att välja mellan personer av båda könen, om detta kan ske inom ramen för sakliga urvalsgrunder.

Vidare har departementsförordningen (1987:1177) ändrats så att till civildepartementets område hör förvaltningsärenden som gäller jämställdhet mellan män och kvinnor när det gäller offentliga uppdrag.

Arbetsmarknadsdepartementet har ett särskilt ansvar för jämställdhetsfrågor.

Till de nya bestämmelserna i jämställdhetsförordningen m. m. har fogats en särskild statssekreterarskrivelse av den 8 januari 1987 om jämställdhetsaspekterna vid meddelande av statliga uppdrag. Enligt skrivelsen bör varje departement sprida skrivelsen till sina myndigheter, bl. a. kommittéerna. Den är också avsedd för spridning inom departementen, rättschefer, PBS-chefer, enhetschefer och berörda handläggare. I statssekreterarskrivelsen redovisas de nya bestämmelserna i jämställdhetsförordningen m. fl. författningar.

När det gäller gemensam beredning anförs i skrivelsen att fackdepartementen skall anmäla ärendena till civildepartementet och till arbetsmarknadsdepartementet. De båda departementen får sedan gemensamt avgöra om de skall anmäla avvikande uppfattning. Om så sker vidtas gemensam beredning. Om civildepartementet och arbetsmarknadsdepartementet inte hört av sig till det berörda fackdepartementet inom fem arbetsdagar skall det tolkas som om fackdepartementets förslag har godkänts. Enligt skrivelsen bör gemensam beredning inte ske varje gång ett uppdrag skall ges utan främst i följande situationer: när styrelser, nämnder och kommittéer nyinrättas eller ombildas på ett mera genomgripande sätt, i samband med en ny förordnandeperiod för flertalet ledamöter i en styrelse eller i andra situationer där jämställdhetsintresset gör sig särskilt påmint.

I skrivelsen uttalas att regeringens strävan efter att nå ökad jämställdhet dessutom bättre än hittills bör slå igenom när ledamöter i styrelserna för statliga bolag skall utses. Det konstateras i skrivelsen att bolagsstyrelserna alltjämt är starkt mansdominerade. Frågan bör, heter det i skrivelsen, bevakas både av departementen och statens företrädare på bolagsstämmor.

Handlingsprogram för jämställdhet i regeringskansliet m. m.

Under 1983 överlämnade en informell arbetsgrupp i jämställdhetsfrågor till civilministern en promemoria med förslag om att utarbeta ett handlingsprogram för jämställdhetsfrågor i regeringskansliet. Arbetsgruppen fick uppdraget att komma med ett förslag till handlingsprogram. Arbetsgruppen överlämnade den 6 juni 1984 ett sådant förslag till civilministern, som i sin tur överlämnade förslaget till regeringskansliets förvaltningskontor den 29 juni 1984. I förslaget uttalades vissa mål för kvinnornas andel av tjänster fram till budgetåret 1987/88. Sålunda uttalades som mål för de närmaste åren att kvinnornas andel i lönefältet F 21–23 borde öka till 50 %, i F 23–26 till 40 % och på chefsplanet till 20 %. Andelen kvinnor av de rättssakkunniga borde enligt förslaget öka till 40 %. Som målsättning uttalades vidare att det borde finnas minst två kvinnor på chefslöneplanet inom varje departement före budgetårsskiftet 1987-1988. I förslaget till handlingsprogram ingick också andra förslag till jämställdhetsåtgärder.

Förslaget till handlingsprogram redovisades även i granskningsbetänkandet KU 1984/85:35 s. 20 och s. 345–346. I förra årets granskningsbetänkande (KU 1985/86:25 s. 22) återkom utskottet till förslaget till handlingsprogram och anförde att enligt vad utskottet erfarit hade något handlingsprogram, trots att ett förslag till sådant förelegat i snart två år, ännu inte antagits. Utskottet konstaterade att arbete pågick med att ta fram ett förslag till chefs-

och kompetensförsörjningsprogram i vilket jämställdhetsaspekterna särskilt skulle beaktas. Utskottet uttalade också att det är angeläget att arbetet med jämställdhetsfrågorna i regeringskansliet m. m. intensifieras.

Regeringskansliets förvaltningskontor är ett gemensamt förvaltnings- och arbetsgivarorgan för frågor som enbart rör statsrådsberedningen, departementen, utrikesrepresentationen, förvaltningskontoret och kommittéerna. Förvaltningskontoret svarar bl. a. för gemensamma personalpolitiska och personaladministrativa frågor. Kontoret leds av en statssekreterarstyrelse som i sin tur biträds av regeringskansliets förvaltningsdelegation.

Regeringskansliets förvaltningskontor svarar för regeringskansliets gemensamma jämställdhetsarbete. Kontoret har som ett led i detta arbete bildat en partssammansatt arbetsgrupp i jämställdhetsfrågor.

Efter viss bearbetning av arbetsgruppens förslag till handlingsprogram från 1984 har frågan om antagande av programmet behandlats av förvaltningskontorets styrelse vid bl. a. tre tillfällen under 1986. Vid ett sammanträde den 22 januari 1986 beslutades om bordläggning av ärendet. Handlingsprogrammet blev efter ett preliminärt styrelsebeslut den 20 augusti 1986 föremål för förhandlingar mellan arbetsgivaren och de fackliga organisationerna, vilka påbörjades den 15 september och avslutades den 24 oktober 1986. Förvaltningskontorets styrelse beslutade den 5 november 1986 om antagande av ett särskilt handlingsprogram för jämställdhet i regeringskansliet. I programmet har därefter vissa mindre ändringar genomförts fr. o. m. den 1 april 1987. Handlingsprogrammet slår fast att det inom varje departement skall bedrivas ett målinriktat arbete för att uppnå en jämnare fördelning av kvinnor och män. Det gäller olika tjänsteniväer, i arbetsgrupper och i kommittéer. Av programmet framgår också vilka mål som gäller för jämställdhetsarbetet. Där uttalas att inom kategorin handläggare, inkl. rätts- och övriga sakkunniga, strävan skall vara att, i varje departement, under en treårsperiod med början budgetåret 1987/88, få till stånd en balanserad fördelning mellan kvinnor och män. Strävan skall vara att det underrepresenterade könet i varje lönefält skall uppgå till minst 40 %. Särskild uppmärksamhet skall ägnas anställda på chefslöneplanet, där åtgärder skall vidtas för att andelen kvinnor skall öka. På de departement som i dag har en mycket låg andel kvinnor skall åtgärder ske så snart möjligheter för detta finns. Från jämställdhetssynpunkt behandlas i programmet frågor om arbetsorganisation, arbetsmiljö, rekrytering, rörlighet, utbildning och personalutveckling. Särskild uppmärksamhet skall ägnas åt chefslöneplanet. I syfte att stimulera kvinnor att söka chefstjänster föreslås bl. a. att särskilda kurser genomförs för kvinnliga handläggare.

I en skrivelse den 11 november 1986 till regeringskansliets förvaltningskontor begärde Departementens tjänstemannaförening (regeringskansliets TCO-S-avdelning) en avskrift av de jämställdhetsplaner som departementen och förvaltningskontoret enligt 7 kap. 40 § det statliga medbestämmandeavtalet (MBA-S) skall upprätta för varje budgetår, dvs. budgetåren 1985/86 och 1986/87. I en ny skrivelse till förvaltningskontoret den 25 november erinrade föreningen om nämnda hemställan. I en tredje skrivelse daterad den 12 december 1986 återkom Departementens tjänstemannaförening och anförde att man, eftersom man inte fått något svar på de tidigare skrivelser-

na, utgick ifrån att bestämmelserna 7 kap. 40 § MBS-S inte följts och att man därför påkallade tvisteförhandling. I skrivelsen aviserades också att man vid tvisteförhandlingen eventuellt skulle komma att framställa skadeståndskrav.

Lokal tvisteförhandling ägde rum den 18 december 1986 samt den 19 och 26 januari 1987. Vid förhandlingen yrkade Departementens tjänstemannaförening skadestånd med 75 000 kr. med anledning av att MBA-S bestämmelser om upprättande av jämställdhetsplaner inte följts budgetåren 1984/85, 1985/86 och 1986/87. Regeringens förvaltningskontor bestred såväl skadeståndsskyldighet som brott mot 7 kap. 40 § MBA-S. Enligt förvaltningskontorets uppfattning utgör det handlingsprogram för jämställdhet i regeringskansliet som förvaltningskontoret fattat beslut om vid sitt sammanträde den 5 november 1986 en sådan jämställdhetsplan som avses i MBA-S. Departementens tjänstemannaförening hävdade dock uppfattningen att handlingsprogrammet för jämställdhet inte är en jämställdhetsplan enligt MBA-S. Tjänstemannaföreningen förklarade sig beredd att som kompromiss föreslå inrättande av en partssammansatt arbetsgrupp med syfte att åstadkomma ett rekryteringsavtal och ett personalutvecklingsavtal. Föreningen förklarade sig vidare beredd att ajournera tvisteförhandlingen och låta skadeståndsyrkandet vara vilande under förutsättning av att ett sådant avtalsarbete inleddes. Detta avvisades av förvaltningskontoret. Parterna konstaterade efter gemensamma och enskilda överläggningar att de inte kunde enas i tvistefrågan. Tvisteförhandlingen avslutades genom justering av protokollet den 29 januari 1987.

Departementens tjänstemannaförening hänvisade i sina skrivelser till förvaltningskontoret m. m. till 7 kap. 40 § i det statliga medbestämmandeavtalet. I 7 kap. MBA-S regleras frågor om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet. I 40 § avtalet stadgas att arbetsgivaren skall bedriva ett målinriktat arbete för att aktivt främja jämställdhet vid myndigheten och i fråga om planering iaktta bl. a. följande (se Statens arbetsgivarverks cirkulär SAV 1984 A 4D).

En god planering av jämställdhetsarbetet är av stor betydelse för förutsättningarna att aktivt främja jämställdhet.

Arbetsgivaren skall för varje budgetår upprätta en plan för sitt jämställdhetsarbete. Arbetsgivaren skall i sin planering av jämställdhetsarbetet ange de åtgärder som bör vidtas.

I planeringen av jämställdhetsarbetet bör uppmärksammas möjligheterna att i samband med exempelvis rationaliserings- eller personalrörlighetsåtgärder eller andra förändringar inom myndigheten vidta aktiva åtgärder för att främja jämställdheten vid myndigheten.

Arbetsgivaren skall utse en eller flera handläggare som skall följa och samordna jämställdhetsarbetet.

Av särskilda föreskrifter för tillämpningen av medbestämmandeavtalet för det statliga arbetstagarområdet (MBA-S), m. m. framgår bl. a. att alla myndigheter enligt avtalet är skyldiga att upprätta en jämställdhetsplan varje budgetår. (Föreskrifterna finns intagna i SAV 1984 A41.)

Bestämmelser om tvisteförhandlingar och rättegång finns bl. a. i 63–69 §§ lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet (MBL). Av 64 § MBL framgår att om någon som har förhandlingsrätt enligt lagen vill yrka skadestånd eller annan fullgörelse enligt MBL eller enligt kollektivavtal så

skall han påkalla förhandling inom fyra månader efter det att han fått kännedom om den omständighet vartill yrkandet hänför sig och senast inom två år efter det att omständigheten har inträffat. Skall förhandling enligt föreskrift i kollektivavtal äga rum både lokalt och centralt gäller de nämnda tidsfristerna den lokala förhandlingen. Centrala förhandlingar skall i sådant fall påkallas inom två månader efter det att den lokala förhandlingen har avslutats. Om part inte påkallar förhandling inom föreskriven tid förlorar han rätten till förhandling. I 65 § MBL stadgas att talan i fall som avses i 64 § skall väckas inom tre månader efter det att förhandling har avslutats. När både lokal och central förhandling har ägt rum räknas tiden från det att den centrala förhandlingen har avslutats.

Den lokala tvisteförhandlingen mellan förvaltningskontoret och Departementens tjänstemannaförening avslutades den 29 januari 1987. Föreningen hade därefter två månader på sig enligt MBL att begära central förhandling. Sådan har också begärts men den centrala förhandlingen har ännu inte kommit till stånd. Om inte heller den centrala tvisteförhandlingen skulle leda till någon överenskommelse mellan parterna har Departementens tjänstemannaförening tre månader på sig efter avslutad central förhandling att väcka talan inför arbetsdomstolen.

Vissa tillsättningsärenden som varit föremål för gemensam beredning i regeringskansliet

Vid behandlingen av tjänstetillsättningsärenden inom regeringskansliet skall jämställdhetsaspekten beaktas självmant. Denna aspekt kan alltså komma in i bilden även om ingen av parterna åberopar den.

Ärenden som berör mer än ett statsråd skall beredas i samråd med övriga berörda statsråd. Detta framgår av 4 § departementsförordningen (1982:1177, omtryck 1986:1417). Tjänstetillsättningsärenden där jämställdhetsaspekten kan få betydelse – både besvärsärenden och sådana ärenden som regeringen avgör i första instans – skall sålunda för att främja en enhetlig praxis beredas gemensamt med civildepartementet. Särskilt viktigt anses det naturligtvis att gemensam beredning äger rum i sådana ärenden som kan anses ha mer principiellt intresse. Ärenden av nu nämnda slag bereds i allmänhet gemensamt också med arbetsmarknadsdepartementet, som har det övergripande ansvaret för jämställdhetsfrågor i allmänhet. Den bedömning av sökandenas kvalifikation i form av förtjänst och skicklighet som utgör tyngdpunkten i tillsättningsärendena ankommer i första hand på fackdepartementet.

I det följande redovisas ett antal ärenden som under 1986 varit föremål för gemensam beredning mellan fackdepartement samt civil- och arbetsmarknadsdepartementen. Ärendena har valts ut av tjänstemän i arbetsmarknadsdepartementet som representativa för redovisning i förevarande sammanhang.

1. Ärendet avsåg en extra tjänst som biträdande rektor inom Stockholms läns landstingskommuns gymnasieskola (besvärsärende).

I fråga om ordinarie tjänst som rektor gäller som befordringsgrund särskilt insikter, erfarenhet och övriga egenskaper som företrädesvis fordras för att utöva tjänsten. Motsvarande gäller även tillsättandet av tjänst som biträdande rektor.

Det aktuella rektorsområdet har ca 160 anställda, varav 19 män.

Rektor och utbildningsnämnden gav förord för en manlig sökande på tjänsten. Länsskolnämnden beslutade i enlighet med förordet att mannen skulle ha tjänsten. En kvinnlig medsökande besvärade sig till skolöverstyrelsen (SÖ) som avslog besvären. Kvinnan besvärade sig till regeringen som också avslog besvären. (Regeringens beslut motiveras ej.)

Den kvinnliga sökanden hade längre lärartjänstgöring än mannen men också mer omfattande akademisk utbildning. Mannen hade erfarenhet av tjänstgöring som studierektor vid det aktuella rektorsområdet och hade även som platschef haft ansvar för verksamheten vid en av skolenheterna.

Enligt rektor kompletterade mannen bäst hennes egen utbildningsbakgrund och erfarenhet och ansågs mest lämplig för tjänsten. Utbildningsnämnden stödde rektors uppfattning att en väl fungerande skolledning är en förutsättning för att verksamheten vid varje rektorsområde skall fungera väl. Mannen hade genom sin längre tjänstgöring vid rektorsområdet en god förankring där. En minoritet i nämnden reserverade sig och ansåg att den mest meriterade, kvinnan, bort förordnas. SÖ ansåg det utslagsgivande vara vad som anförts om skolans behov och mannens lämplighet för tjänsten. SÖ avstyrkte därför besvären.

Under den gemensamma beredningen i regeringskansliet anfördes bl. a. synpunkterna att sökandenas kvalifikationer haft olika inriktning. Eftersom de konkreta arbetsuppgifterna för tjänsten skall fastställas ansågs särskild vikt böra fästas vid rektors yttrande.

Regeringen avslog besvären.

2. Ärendet avsåg en tjänst som skolinspektör vid länsskolnämnden i Örebro län (tillsätts av regeringen).

Länsskolnämnden föreslog en manlig sökande till tjänsten. Som utgångspunkt hade länsskolnämnden dels uppgifterna för tjänsten enligt gällande instruktion, dels erforderlig kompetens och erfarenhet i förhållande till befintlig personal. Den manlige sökanden ansågs vara den som bäst uppfyllde de uppställda kriterierna. En kvinnlig medsökande åberopade att hon hade bättre meriter men också jämställdhetsskäl. Endast 6 % av tjänsterna som inspektörer vid länsskolnämnderna i landet innehas av kvinnor (2 länsskolinspektörer och 3 skolinspektörer av 77 tjänster). Länsskolnämnden ansåg mannen klart överlägsen kvinnan. Enligt nämnden kan jämställdhet endast åberopas då sökandena i alla övriga avseenden kan betraktas som likvärdiga, vilket inte var situationen i det aktuella fallet. SÖ anslöt sig till länsskolnämndens bedömning och förordade också att mannen skulle förordnas.

Under den gemensamma beredningen i regeringskansliet anfördes från ett av departementen (ej fackdepartementet) att sökandenas meriter hade olika inriktning men med hänsyn till tjänstens innehåll ansåg departementet de båda sökande som jämbördiga.

Departementet ansåg därför att sökande från det underrepresenterade könet skulle förordnas, dvs. kvinnan. Ett annat departement (inte heller detta fackdepartementet) ansåg dock mannens meriter klart bättre än kvinnans. Efter ytterligare överläggningar mellan de två departementen enades man om sistnämnda bedömning och att mannen borde förordnas. Regeringen förordnade sedan mannen på tjänsten som skolinspektör. (Regeringens beslut motiveras ej.)

3. Ärendet avsåg en extra tjänst som lektor i gymnastikens metodik vid institutionen för lärarutbildning vid högskolan i Kalmar (besvärsärende).

Efter förord av prefekten förordnade rektorsämbetet en manlig sökande till innehavare av tjänsten. Kvinnan besvärade sig hos universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). Hon åberopade längre tjänstgöringstid, längre erfarenhet av undervisning på låg- och mellanstadiet och att hon tjänstgjort som gymnastikkonsulent på låg- och mellanstadiet. Högskolestyrelsen genom rektorsämbetet konstaterade att kvinnan hade ett formellt försteg framför mannen i fråga om tjänstgöringstid som lärare, mannen sju år och kvinnan det dubbla. Styrelsen ansåg dock att mannens erfarenhetsprofil väl kunde mäta sig med kvinnans. Vidare hänvisades till de nya riktlinjerna för meritvärdering i statlig tjänst i vilka ges ett starkt stöd för en nyanserad kvalitativ helhetsbedömning. Vid en sådan helhetsbedömning ansågs mannen ha ett visst försteg vad gäller kunskaper, pedagogisk skicklighet och erfarenheter i övrigt av relevans för tjänsten. UHÄ ansåg sammanfattningsvis att det inte kunde anses styrkt att mannen på grundval av i ärendet föreliggande handlingar skulle vara bättre lämpad för tjänst som lektor i gymnastikens metodik än kvinnan. UHÄ fann att kvinnan med hänsyn till gällande befordringsgrunder och till i annonsen angivna särskilda meriter hade ett försteg framför mannen. Med hänvisning härtill undanröjde UHÄ rektorsämbetets beslut och förordnade kvinnan på tjänsten.

Vid den gemensamma beredningen i regeringskansliet ställde sig fackdepartementet helt bakom högskolans argumentering att mannen var den för tjänsten bäst lämpade. Ett annat departement fann de sökande i stort sett jämbördiga men med olika inriktning. Eftersom könsfördelningen var jämn (46 % kvinnor) bland högskolans lektorer anfördes ej jämställdhetsskäl.

Regeringen upphävde UHÄ:s överklagade beslut och fastställde rektorsämbetets vid högskolan i Kalmar beslut att förordna mannen. (Regeringens beslut motiveras ej.)

4. Ärendet avsåg en tjänst som rektor vid kommunala vuxenutbildningen i Solna (besvärsärende).

Skolstyrelsen föreslog enhälligt i första hand en kvinnlig sökande och i andra hand en manlig sökande till tjänsten. Länsskolnämnden förordnade kvinnan. En minoritet ville förordna mannen. Mannen överklagade beslutet till SÖ som upphävde länsskolnämndens beslut och föreskrev att mannen skulle förordnas på tjänsten. Kvinnan överklagade SÖ:s beslut. I yttrande till

fackdepartementet tillstyrkte skolstyrelsen kvinnans besvär. Man hänvisade till sitt förord där man bl. a. påpekat att man vid tjänstetillsättningar alltid strävar efter att nå könsmässig balans. Vidare framhölls vikten av att skolledarna vid komvux/grundvux kompletterar varandra såväl utbildningssom erfarenhetsmässigt. Länsskolnämnden tillstyrkte besvären. Några av nämndens ledamöter var skiljaktiga till förmån för mannen. SÖ avstyrkte besvären. I fråga om insikter ansåg SÖ båda sökandena jämställda och de bådas tjänstgöring som lärare och skolledare tidsmässigt av ungefär samma omfattning. I fråga om erfarenhet av kommunal vuxenutbildning ansågs dock mannen helt överlägsen. Vad gällde den personliga lämpligheten hänvisades till att skolstyrelsen framhållit att båda sökandena var utmärkt väl lämpade för den sökta tjänsten. SÖ ansåg att mannen trots skolstyrelsens enhälliga förord för kvinnan skulle ifrågakomma före henne till tjänsten.

Vid den gemensamma beredningen i regeringskansliet anfördes från ett av departementen (ej fackdepartementet) att sökandena sammantaget borde anses relativt lika meritmässigt men med tyngdpunkt inom olika meriteringsområden. 6 av 19 skolledare på området utgjordes av kvinnor (31,5 %). Eftersom underrepresentationen inte ansågs vara så stor ansågs inte jämställdhetsskäl böra åberopas.

Regeringen upphävde skolöverstyrelsens beslut och fastställde länsskolnämndens beslut att förordna kvinnan på tjänsten. (Regeringens beslut motiveras ej.)

5. Ärendet avsåg en tjänst som kronofogde vid kronofogdemyndigheten i Stockholm (besvärsärende). Som önskvärda kvalifikationer för tjänsten angavs goda ledaregenskaper, mycket goda juridiska kunskaper och god förhandlingsförmåga.

Riksskatteverket förordnade en manlig sökande på tjänsten. Beslutet överklagades av en kvinnlig medsökande.

Mannen hade drygt 20 års statlig tjänstgöring och kvinnan drygt 17 år, båda hade erfarenhet av arbetsledning. Kvinnan åberopade tjänstgöring vid flera kronofogdemyndigheter och erfarenhet av lagstiftningsarbete men även jämställdhetsskäl. Riksskatteverket anförde att kvinnans erfarenhet av lagstiftning hänförde sig till det sociala området. Mannen hade längre erfarenhet som kronofogde och erfarenhet från olika sektorer inom kronofogdemyndigheternas verksamhetsområde. Båda sökandena innehade tjänster vid den aktuella myndigheten, mannen dessutom på ifrågavarande tjänst. När det gällde arbetsledning- och förhandlingsförmåga bedömdes mannen skickligare. Man hänvisade också till att mannen vikarierade på den ifrågavarande tjänsten. Regeringen avslog kvinnans besvär. (Regeringens beslut motiveras ej.)

Vissa ytterligare åtgärder på jämställdhetsområdet

I förra årets granskningsbetänkande redovisades bl. a. arbetet av en särskild arbetsgrupp om mansrollen. Arbetsgruppen fullgjorde sitt uppdrag genom överlämnandet av idéprogrammet Mannen i förändring. För att följa upp och fördjupa arbetet kring frågor om männens roll i jämställdhetsarbetet

förordnades i mars 1986 den särskilda arbetsgruppen om mansrollen att som samrådsgrupp stå till jämställdhetsministerns förfogande. Av ett pressmeddelande från den 10 februari 1987 framgår att jämställdhetsministern Anna-Greta Leijon beslutat inrätta två idégrupper för jämställdhet, en för kvinnofrågor och en för mansfrågor. Idégrupperna knyts till jämställdhetsrådet som funnits sedan 1982. I rådet sitter företrädare för riksdagspartier, arbetsmarknadens parter, kvinnoorganisationer och folkrörelser. Idégruppen för kvinnofrågor skall bestå av ett tiotal kvinnor med erfarenhet från olika yrkesområden. Kvinnorna i idégruppen skall inte sitta där som representanter för någon organisation. Gruppens medlemmar utses under våren 1987. Idégruppen för mansrollsfrågor avses som en fortsättning på den samrådsgrupp för mansrollsfrågor som avslutade sitt arbete i och med utgången av 1986.

I fjolårets granskningsbetänkande redovisades även inrättandet av en partsgemensam ledningsgrupp för jämställdhetsfrågor. I gruppen deltar representanter för Statsanställdas förbund (SF), TCO-S (TCO:s statstjänstemannasektion), Centralorganisationen SACO/SR, statens arbetsgivarverk, statens arbetsmarknadsnämnd (SAMN), statens institut för personalutveckling (SIPU) och statskontoret. Gruppen skall följa jämställdhetsarbetet inom statsförvaltningen. SAMN disponerar varje år sedan ett antal år tillbaka 1 milj. kr. för att stimulera utvecklingen av nya metoder för ökad jämställdhet i statsförvaltningen. Ledningsgruppen har för budgetåret 1986/87 lämnat rekommendationer för medlens användning. Bl. a. skall erfarenheterna av ett urval jämställdhetsprojekt redovisas av SAMN i skrift som kan tjäna som vägledning för de lokala parternas fortsatta arbete. Av ett pressmeddelande från civildepartementet den 10 februari 1987 framgår att ledningsgruppen för jämställdhetsfrågor skall få regeringens uppdrag att svara på varför alltför få myndigheter kunnat redovisa åtgärdsprogram för jämställdhet.

Vissa myndigheter har sedan tidigare fått regeringens uppdrag att genomföra särskilda intensivsatsningar på jämställdhetsområdet. Myndigheterna skall formulera konkreta mål för könsfördelningen inom olika yrkesgrupper, enheter och befattningar. Målformuleringen skall i första hand avse åren 1986–1989. Årliga uppföljningar och rapporteringar skall göras till regeringen under den nämnda treårsperioden. Myndigheterna skall enligt uppdraget se över sina rekryteringsrutiner så att sökande från det underrepresenterade könet dels stimuleras att söka lediga tjänster, dels ägnas särskild uppmärksamhet vid urvalsförfarandet. Så t. ex. skall den mest meriterade av det underrepresenterade könet som regel kallas till anställningsintervju. De myndigheter som deltar i intensivsatsningen är försvarets forskningsanstalt, universitetet i Göteborg, statens vattenfallsverk, statens löne- och pensionsverk och länsstyrelsen i Örebro län.

Statistiska centralbyrån har på uppdrag av arbetsmarknadsdepartementet gjort en specialbearbetning av byråns undersökning om levnadsförhållandena 1982/83 för att ta fram uppgifter om kvinnliga chefer och arbetsledare i arbetslivet. Man har räknat fram att av totalt 760 000 personer i arbetsledande ställning är cirka en tredjedel kvinnor. Kvinnliga chefer och arbetsledare återfinns främst på mellannivå och lägre nivåer i arbetslivets hierarki. Tre fjärdedelar av alla kvinnliga chefer och arbetsledare finns inom den

offentliga sektorn. Inom industrisektorn finns endast 5 % av de kvinnliga cheferna/arbetsledarna. På högre nivåer inom industrin är endast 1 % av cheferna kvinnor. Motsvarande uppgifter inom den offentliga sektorn är nära 30 %.

För att bredda rekryteringsunderlaget till chefsbefattningar och rikta utbildningsresurserna direkt till kvinnorna har under 1986 på försök genomförts en särskild chefsutbildning för kvinnor. Det är SIPU som haft regeringens uppdrag att anordna utbildning för statsanställda kvinnor som inte är chefer eller som är chefer på lägre nivå. Två veckolånga sådana kurser har anordnats under 1986.

PM
Utlänningsärenden – praxis i asylärenden m. m.

1. Inledning

Vid årets granskning kommer, som föregående år, regeringens handläggning av utlänningsärenden att behandlas. I ett annat granskningsärende (13 A) kommer handläggningstider m. m. att tas upp. Detta ärende (13 B) har sin bakgrund i en anmälan av Nils Berndtson (vpk). Där begärs att granskningen även skall omfatta regeringens praxis i asylärenden. Vidare anges att det kan vara av intresse att få ta del av grunderna för bedömning av läget i olika länder när flyktingfrågor prövas samt att undersöka i vilka former myndigheter följer upp vad som händer personer som har avvisats.

I betänkandet 1983/84:30 (s. 11) granskade utskottet bl. a. regeringens handläggning av vissa utvisningsärenden. Därvid uttalades bl. a. följande.

Utskottet har i de avseenden som granskningen omfattar inte funnit anledning att rikta någon kritik mot regeringen för dess handläggning av något av de granskade ärendena. Den genomförda granskningen visar att regeringen vid sin behandling av utlänningsärendena många gånger ställs inför svåra avväganden. Detta gäller oavsett anledningen till utvisningen. Regeringens avgöranden försvåras också av att det inte säkert kan förutses vilka förhållanden de utlänningar som inte tillåts stanna här kommer att ställas inför i det land dit de återvänder. Mot denna bakgrund är det självfallet av stor betydelse att regeringens bedömningar sker i en generös anda.

Utöver det anförda föranleder inte den verkställda granskningen något uttalande från utskottet.

2. Invandrings- och flyktingpolitiken m. m.

Riksdagen fattade under år 1984 beslut om riktlinjer för invandrings- och flyktingpolitiken (prop. 1983/84:144, SfU 30, rskr. 410). Beslutet innebar i huvudsak oförändrade grundläggande principer. Invandringspolitiken kan sammanfattningsvis sägas utgå från två principer, nämligen den fria rörligheten inom Norden och en reglering av den utomnordiska invandringen. Den utomnordiska invandringen består främst av flyktingar och nära anhöriga till personer som redan vistas i Sverige. Utomnordisk arbetskraftsinvandring är tillåten endast i undantagsfall.

Den svenska flyktingpolitiken består av flera olika delar: ekonomiskt stöd till FN:s flyktingkommissarie (UNHCR) och FN:s hjälpprogram för Palestinaflyktingar (UNRWA), internationellt samarbete för att främja tillämpningen av FN:s flyktingkonvention och stärka flyktingarnas rättsliga skydd, samverkan med UNHCR och med andra stater för att åstadkomma en bättre internationell ansvarsfördelning i flyktingarbetet samt slutligen mottagande av flyktingar i vårt eget land. Regeringen har i en skrivelse i mars 1986 gett riksdagen en samlad redovisning av flyktingpolitiken och dess tillämpning med tonvikt på år 1985. En motsvarande redovisning för år 1986 kommer att lämnas till riksdagen under våren 1987.

Genom beslutet vid 1983/84 års riksmöte konfirmerades således de

riktlinjer för flyktingpolitiken som riksdagen lagt fast år 1979. I korthet innebär dessa att Sverige skall arbeta internationellt för att motverka uppkomsten av flyktingsituationer och prioritera flyktinghjälp i tredje land samt, då flyktingar överförs hit, ge förtur åt dem som är i akut behov av skydd. Vidare skall en generös lagstiftning och asylpraxis ingå som en viktig del i den samlade flyktingpolitiken. En reglering av flyktinginvandringen skall endast vara möjlig beträffande flyktingar som överförs till Sverige och beträffande personer som åberopa politisk-humanitära skäl för att få stanna i landet.

Den utomnordiska invandringen, barn under 16 år oräknade, åren 1979–1986 redovisas i nedanstående tabell. Talen anger antalet meddelade uppehållstillstånd. Närmare uppgifter om flyktinginvandringen finns i *underbilagorna 1–2*.

Utomnordisk invandring

Skäl	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Flyktingskäl	2 768	4 062	3 857	6 188	3 784	4 584	6 693	11 828
Humanitära skäl[1]	1 130	948	918	983	632	829	1 276	1 591
Anknytning till flykting[2]	–	–	–	–	–	–	807	773
Anknytningsskäl i övrigt (inkl. adoptivbarn)	6 843	7 786	7 868	7 197	7 241	7 702[3]	8 479[4]	7 812[5]
Arbetsmarknadsskäl	–	–	–	–	–	247	98	107
Nya gäststuderande	771	821	391	363	481	509	474	469
Totalt	11 152	13 617	13 304	14 731	12 138	13 871	17 827	22 580

[1] För åren 1979–83 ingår bland humanitära skäl även vissa arbetsmarknadsskäl.
[2] Ingick tidigare i anknytningsskäl.
[3] Adoptivbarn utgjorde 1 141 av anknytningsfallen 1984.
[4] Adoptivbarn utgjorde 1 400 av anknytningsfallen 1985.
[5] Adoptivbarn utgjorde 1 213 av anknytningsfallen 1986.

3. Närmare om flyktinginvandringen

Utlänningslagen (1980:376, ändrad senast 1986:1184) och utlänningsförordningen (1980:377, ändrad senast 1986:337) innehåller regler om villkoren för att en utlänning skall få resa in och ut ur Sverige samt uppehålla sig och ha anställning här. En grundprincip är att endast svenska medborgare har en ovillkorlig rätt att vistas i Sverige. För att kontroll skall kunna utövas över vilka personer som tillåts resa in och vistas i Sverige krävs i princip att utlänningar skall ha pass och visering. Medborgare i vissa stater är dock befriade från skyldigheten att ha visering. En utlänning som saknar pass, visering, uppehållstillstånd eller arbetstillstånd när detta är en förutsättning för inresa och vistelse i Sverige kan avvisas eller utvisas. Huvudregeln är, med undantag bl. a. för medborgare i Danmark, Finland, Island eller Norge, att en utlänning inte får uppehålla sig här längre tid än tre månader utan uppehållstillstånd. Den som vill vara här längre tid än tre månader eller vill bosätta sig i Sverige skall ha fått uppehållstillstånd före inresan. Undantag gäller dock för dem som söker asyl i Sverige. Vidare undantas vissa fall av återförening i Sverige mellan nära familjemedlemmar samt personer som på

grund av skäl av synnerlig vikt bör tillåtas att resa in i Sverige.

Sverige har anslutit sig till 1951 års FN-konvention angående flyktingars rättsliga ställning. Konventionen är juridiskt bindande för avtalsslutande stat. I konventionen finns bestämmelser bl. a. om skydd för flyktingar. Som flykting anses den som hyser en välgrundad fruktan för förföljelse på grund av sin ras, nationalitet, tillhörighet till en viss samhällsgrupp eller på grund av sin religiösa eller politiska uppfattning och som därför har flytt från sitt hemland eller är förhindrad att återvända dit.

I 3 § utlänningslagen (UtlL) finns den grundläggande asylbestämmelsen. Där sägs bl. a. att en *flykting* inte utan synnerliga skäl skall vägras fristad i Sverige om han behöver sådant skydd. Definitionen av flyktingbegreppet i lagen ansluter till konventionens flyktingdefinition. I 5 § UtlL anges att *krigsvägrare* inte utan särskilda skäl skall vägras rätt att vistas i Sverige. I 6 § UtlL finns föreskrifter om motsvarande skydd för den som inte är flykting men som ändå på grund av de politiska förhållandena i sitt hemland inte vill återvända dit och som kan åberopa tungt vägande omständigheter till stöd för detta.

Det särskilda skyddet för krigsvägrare infördes i utlänningslagen 1976. I propositionen (prop. 1975/76:18) anförs att ett betydande lagstadgat skydd bör finnas mot att utlänningar sänds till ett land där de kan komma att sändas till krigsskådeplats eller straffas för vägran att delta i krig. Det sägs vidare att risken för krigstjänstgöring måste ha varit påtaglig och att en förutsättning därför i allmänhet bör vara att utlänningens hemland för krig eller står i begrepp att inleda krigshandlingar samt att utlänningen skulle ha löpt risk att bli inkallad till militärtjänstgöring på krigsskådeplats. Bestämmelsen i 5 § UtlL är däremot enligt propositionen inte avsedd att ge skydd åt vapenvägrare i allmänhet. Vid bedömning av vad som skall anses utgöra särskilda skäl att vägra en krigsvägrare tillstånd att stanna, får enligt propositionen nödvändig hänsyn tas till Sveriges möjligheter att ta emot utlänningar vid sidan av den reglerade invandringen.

Även bestämmelserna i 6 § UtlL om skydd för dem som – utan att vara flyktingar – kan åberopa *flyktingliknande skäl* infördes genom en ändring fr. o. m. den 1 januari 1976. Enligt 6 § UtlL skall som nämnts en utlänning, som inte är flykting men som ändå på grund av de politiska förhållandena i sitt hemland inte vill återvända dit, och som kan åberopa tungt vägande omständigheter till stöd för detta, inte utan särskilda skäl vägras rätt att vistas i Sverige om han behöver skydd här. I propositionen anges följande exempel på kategorier, som avsågs omfattas av den nya skyddsregeln:

1. Personer som kan anföra skäl av samma art som flyktingar men vilkas skäl inte är tillräckligt starka för att de skall omfattas av Genève-konventionen och utlänningslagens flyktingparagraf.
2. Personer vilkas trovärdighet kan ifrågasättas genom att de åberopar politiska skäl som förefaller starkt överdrivna, men där vad sökanden uppgett ändå har ansetts ge vid handen att han i vart fall har utsatts för trakasserier i olika former.
3. Krigsvägrare som inte riskerar att sändas till krigsskådeplats men som kan räkna med att straffas för sin krigsvägran.
4. Värnpliktsvägrare som kan komma att få ett oproportionerligt strängt straff för sin vägran.

Det betonades i propositionen att det inte var möjligt att göra någon fullständig uppräkning av vad som skulle kunna hänföras under den nya skyddsregeln. Det fick i varje enskilt fall övervägas om de anförda omständigheterna kunde anses vara tillräckligt tungt vägande. Bestämmelserna i 5 och 6 §§ UtlL avsåg att lagfästa gällande praxis.

Vid sidan av sådana utlänningar som får stanna på grund av 3, 5 eller 6 §§ UtlL tillåts i praxis även åtskilliga andra att stanna av *politisk-humanitära skäl*. Det kan gälla bl. a. personer som har flytt undan krig eller krigsliknande förhållanden, vilka de riskerat att drabbas av som tillhörande civilbefolkningen. Sådana skäl grundar normalt inte flyktingskap enligt FN:s flyktingkonvention och gör normalt inte heller 6 § UtlL tillämplig. Sådana förhållanden omfattas däremot av den afrikanska flyktingkonventionen från år 1969, OAU-konventionen. Denna flyktingkonvention omfattar bl. a. den som har tvingats lämna sitt hemland på grund av yttre aggression, ockupation, utländskt inflytande i landet eller på grund av händelse som allvarligt stört den allmänna ordningen i hela landet eller i en del därav.

Utöver nu berörda bestämmelser och praxis, som avser asylsökande som kommer hit på egen hand, överförs flyktingar och likställda skyddsbehövande till Sverige i organiserade former, främst i samarbete med UNHCR. Dessa s. k. *kvotflyktingar* är dels personer som genom att tas emot här direkt räddas undan politisk förföljelse, dels av den vida större kategori som har lyckats fly undan förföljelse och som vistas i tredje land, där de har fått en tillfällig fristad i avvaktan på att något annat land skall ta emot dem. När det gäller kvotflyktingar har Sverige under senare år tagit emot ca 1 250 flyktingar varje år och dessutom sammanlagt omkring 3 000 flyktingar från Sydostasien.

4. Handläggningsregler

En utlänning, som saknar för inresa i Sverige föreskrivna handlingar eller som av annan i utlänningslagen angiven omständighet inte får resa in i eller vistas i Sverige, kan *avvisas* vid ankomsten hit eller inom tre månader därefter. Ett beslut om avvisning fattas av polismyndigheten. Beslutet kan överklagas till statens invandrarverk (SIV) och vidare till regeringen. Ett överklagande av polismyndighetens beslut påverkar inte verkställigheten, om inte SIV beslutar om inhibition, dvs. att avvisningen tills vidare inte får verkställas. Om en person åberopar rätt till asyl enligt 3, 5 eller 6 §§ UtlL skall polismyndigheten överlämna avvisningsärendet till SIV för prövning. Ärendet behöver dock inte överlämnas om påståendet om rätt till asyl är uppenbart oriktigt eller, vid åberopande av rätt till asyl enligt 6 § UtlL, skälen härför kan lämnas utan avseende. I samtliga nu nämnda fall skall beslutet dock anmälas av polismyndigheten till SIV, som skall ta ställning till om verket skall överta ärendet. Om SIV beslutar att ta över ärendet förfaller polismyndighetens beslut om avvisning. Avvisningsbeslutet får annars verkställas utan hinder av att beslutet har överklagats. – Asylutredningen har i sitt slutbetänkande Rättssäkerheten vid direktavvisningar (SOU 1986:48) föreslagit att avvisningsbeslut alltid skall meddelas av SIV som

första instans. Förslaget remissbehandlas för närvarande. Remisstiden går ut den 1 april 1987.

En utlänning som inte har pass eller tillstånd att vistas i Sverige får, när tiden för avvisning har löpt ut, *utvisas* ur riket. Beslutet meddelas av SIV och kan överklagas till regeringen. Utvisning kan vidare beslutas av allmän domstol på grund av brott och av förvaltningsdomstol till följd av asocialitet. SIV:s utvisningsbeslut kan överklagas till regeringen, medan domstolarnas utvisningsbeslut överklagas till resp. överinstans. Ett beslut om utvisning på grund av brott eller asocialitet kan, sedan det har vunnit laga kraft, upphävas av regeringen. Vissa beslut om avvisning och utvisning (terrorister m. fl.) fattas direkt av regeringen. Ett utvisningsbeslut är inte verkställbart förrän det har vunnit laga kraft. Om en ansökan om upphävande av ett av domstol fattat utvisningsbeslut är anhängig hos regeringen, kan regeringen eller det ansvariga statsrådet inhibera verkställigheten av beslutet i avvaktan på att saken avgörs.

Verkställigheten av avvisnings- eller utvisningsbeslut ankommer på polismyndighet. Om utlänningen då åberopar sådana politiska hinder för verkställigheten som utgör grund för asyl, och som inte har prövats tidigare, skall ärendet överlämnas till SIV. Detsamma gäller om utlänningen påstår att han inte får skydd i det land till vilket han skall sändas eller riskerar att sändas vidare till ett annat land där han inte får skydd eller till hemlandet. Om det är fråga om en direktavvisning och påståendet är uppenbart oriktigt eller, vid fall som avses i 6 § UtlL, kan lämnas utan avseende, behöver ärendet inte överlämnas. Däremot skall beslutet anmälas till SIV. Verkställighet får då ske först sedan SIV har beslutat att inte överta ärendet. Även i andra fall där det föreligger hinder eller svårigheter att verkställa ett beslut om avvisning eller utvisning skall ärendet överlämnas till SIV. Polismyndighetens beslut i ett verkställighetsärende har tidigare inte varit överklagbart. Efter en lagändring 1986 har emellertid en utlänning rätt att i vissa fall överklaga en polismyndighets beslut att inte överlämna ett ärende rörande verkställighet av ett avvisnings- eller utvisningsbeslut till SIV. En sådan klagomöjlighet finns för fall när frågan är om utlänningen löper risk för politisk förföljelse eller liknande i det land dit han skall sändas eller om han över huvud taget skall behöva lämna Sverige. Verkställigheten av avlägsnandebeslutet skall få genomföras utan hinder av besvär, såvida inte SIV förordnat om annat. SIV:s beslut i ett sådant ärende får inte överklagas.

5. Praxis och uppföljning av flyktingpolitiken

5.1 Uttalanden i förarbeten m. m.

Till grund för proposition 1983/84:144 om invandrings- och flyktingpolitiken m. m. låg betänkanden av invandrarpolitiska kommittén (IPOK). Beträffande genomförande och uppföljning av invandrings- och flyktingpolitiken anförs följande i propositionen (s. 120 f.).

Om den av statsmakterna fastlagda invandrings- och flyktingpolitiken skall kunna genomföras enligt intentionerna, är det nödvändigt att främst de handläggande myndigheternas tjänstemän är väl förtrogna med dess inne-

håll. Detta förutsätter i sin tur att bestämmelser, praxis och riktlinjer finns dokumenterade på ett utförligt och någorlunda lättillgängligt sätt. Detta är självfallet av vikt också med hänsyn till berörda advokaters och allmänhetens behov av kunskap om vad som gäller.

Kommittén understryker i förslagsbetänkandet (s. 249) att tillståndsprövningen i stor utsträckning innebär en sammanvägning av en rad olika faktorer och att det därför inte är möjligt att i författningstext i större utsträckning ange rekvisiten för beviljande av uppehållstillstånd. Mot den bakgrunden anser kommittén att det är särskilt viktigt att principer, riktlinjer och motivuttalanden sprids på ett sammanhållet och systematiskt sätt. Kommittén utvecklar närmare hur detta bör ske. Motivuttalanden i propositioner samt förordningsmotiv bör, enligt kommittén, publiceras i särskild ordning. Vidare bör sammanställningar göras av praxis. Dessa bör, liksom föreliggande råd och anvisningar för handläggande personal, publiceras och systematiskt spridas. I detta sammanhang framhåller kommittén att SIV bör ingå bland de myndigheter som enligt författningssamlingsförordningen (1976:725) skall utge en egen författningssamling. För närvarande utnyttjar SIV i viss utsträckning rikspolisstyrelsens författningssamling. För författningsarbetet hos SIV och sammanställningen av praxis krävs enligt kommittén att kvalificerad juridisk expertis avdelas. Slutligen framhåller kommittén vikten av att utbildningsinsatserna ökas.

I anslutning härtill (s. 121) underströk det föredragande statsrådet starkt vikten av att gällande regler, riktlinjer, motivuttalanden och praxis blir föremål för en systematisk dokumentation och spridning. Vidare konstaterades (s. 128) att förslagen i fråga om genomförande och uppföljning av invandringspolitiken innebär vissa ökade uppgifter för SIV som kräver resursförstärkning samt att antalet asylärenden torde komma att öka något som en följd av förslagen. En viss resursförstärkning till invandrarverket för tillståndsgivningen befanns vara motiverad. Sammantaget beräknades preliminärt att verket borde tillföras medel för tre tjänster för de ändamål som redovisats. I tilläggsbudget I för budgetåret 1984/85 föreslogs att SIV fr. o. m. den 1 januari 1985 skulle förstärkas med tre tjänster för handläggning av tillståndsärenden och för verkets nya uppgifter i fråga om genomförande och uppföljning av invandrings- och flyktingpolitiken (prop. 1984/85:25, bilaga 6, s. 29). Socialförsäkringsutskottet biträdde förslaget och riksdagen anvisade medlen (SfU 1984/85:8, rskr. 50).

SIV:s resurser har förstärkts även under 1986. Trots detta har, till följd av det ökade antalet asylsökande, handläggningstiderna och balanserna av tillståndsärenden ökat under 1986 (prop. 1986/87:100, bil. 12 s. 145). SIV har i sin anslagsframställning för budgetåret 1987/88 som exempel på eftersatta områden, vilka kräver ytterligare ökade resurser, angett

- intern utbildning och uppbyggnad av länderkunskap
- interna och externa föreskrifter samt utarbetande av en praxisöversikt
- extern verksamhet, främst utbildning av poliser och ambassadpersonal samt av dem som arbetar med flyktingmottagning.

5.2 Tillgängliga redovisningar

I överensstämmelse med ett förslag av IPOK redovisas numera flyktingpolitiken årligen för riksdagen i en regeringsskrivelse. Den senaste skrivelsen, 1985/86:129, avgavs i mars 1986 och avser 1985. Avsnittet om de asylsökande i Sverige utgör *bilaga 3*.

Av skrivelsen kan utläsas att flyktinginvandringen 1985 utgjorde nära hälften av den totala utomnordiska invandringen, som uppgick till ca 18 300 personer om även barnen räknas. Vidare uttalas att tillståndsgivningen under år 1985 i stora drag har följt den praxis som utvecklats under tidigare år. En särskild undersökning avseende SIV:s och regeringens praxis i asylärenden har genomförts inom arbetsmarknadsdepartementet. Denna undersökning visar att 1985 ungefär hälften beräknas ha fått uppehållstillstånd på skäl hänförliga till 3 § UtlL, ca 10 % fick uppehållstillstånd på grundval av 5 § UtlL medan övriga ca 40 % fick stanna enligt 6 § UtlL. Därutöver gavs uppehållstillstånd till drygt 800 vuxna personer på humanitära grunder. Undersökningen finns tillgänglig på utskottets kansli. Den innehåller också en summarisk beskrivning av de kriterier som SIV och regeringen har tillämpat vid tillståndsgivningen beträffande medborgare i några av de länder varifrån de flesta flyktingarna kommer.

Riksdagen lade, i enlighet med socialförsäkringsutskottets förslag, regeringsskrivelsen om flyktingpolitiken till handlingarna (SfU 1985/86:21, rskr. 303).

5.3 Riksdagsmotioner m. m.

I samband med riksdagens behandling av flyktingskrivelsen för 1985 (SfU 1985/86:21, rskr. 303) togs även motioner om flyktingfrågor upp. I motion 1985/86:488 av Gunnel Liljegren (m) anfördes att en redovisning bör lämnas av hur utlänningslagen har verkat och praxis har utformats såvitt avser tillämpningen av främst 3 och 6 §§ UtlL. Alf Svensson (c) begärde i motion 1985/86:Sf517 (yrkande 4) att invandrarverket åläggs att årligen välja ut ett representativt antal avlägsnandeärenden samt att noggrant följa de asylsökandes öden och rapportera till regeringen.

Socialförsäkringsutskottet erinrade om att ett avlägsnandebeslut förusätter att det står klart att utlänningen inte löper risk för förföljelse eller motsvarande. Mot den bakgrunden, anförde utskottet, förefaller det inte rimligt att göra en organiserad uppföljning av vad som händer personer som blir avlägsnade ur landet. Skulle det i något fall komma fram uppgifter om att en avlägsnad person skulle ha råkat illa ut finns det däremot anledning att undersöka vad som hänt, och utskottet hade erfarit att så sker i praktiken. Socialförsäkringsutskottet, som utgick från att även kommande års skrivelser om flyktingpolitiken kommer att innehålla redogörelser för utvecklingen av praxis i tillståndsärenden, lämnade motionerna utan åtgärd. Riksdagen följde utskottets förslag och avslog motionerna.

I samma betänkande (SfU 1985/86:21) behandlades ett motionsyrkande av Bengt Westerberg m. fl. (fp) om beslutsmotivering vid beslut om politisk asyl. Socialförsäkringsutskottet anförde.

Enligt 102 § UtlL är ärenden om visering, tidsbegränsade uppehållstillstånd och arbetstillstånd undantagna från förvaltningslagens bestämmelser om motivering av beslut. Däremot gäller i princip förvaltningslagens bestämmelser om motivering av beslut i fråga om avlägsnandeärenden. Av motivuttalanden till 1971 års förvaltningslag framgår att i dessa ärenden kan som beslutsmotivering godtas att innehållet i det åberopade lagrummet anges.

Ett avslag på ansökan om att få stanna i Sverige av flyktingskäl eller flyktingliknande skäl motiveras i allmänhet med att de anförda skälen inte varit tillräckliga för att ge en fristad enligt de bestämmelser som gäller. I beslutet anges däremot inte vilka skäl som underkänts eller varför de varit otillräckliga. I de fall den beslutande myndigheten ifrågasätter trovärdigheten i uppgifterna som åberopas till stöd för ansökan kan det dock förekomma att denna omständighet anmärks i beslutet.

I motion Sf519 av Bengt Westerberg m. fl. (yrkande 1 d) framhålls att ett beslut som inte motiveras skapar en betydande rättsosäkerhet för den asylsökande och att avsaknaden av beslutsmotivering inneburit betydande svårigheter att i den politiska kontrollen och debatten följa upp flyktingpolitikens principer.

Som framgått av vad som sagts ovan godtogs vid införandet av förvaltningslagen att ett återgivande av innehållet i åberopade lagrum kunde gälla som beslutsmotivering. Med hänsyn till att beslut i avlägsnandeärenden är allmän handling är det av hänsyn till sökanden inte lämpligt att i beslutet ta upp och närmare analysera de skäl sökanden åberopat. Även om motiveringen till beslutet inte skriftligen anges är det självfallet viktigt att sökanden och dennes ombud på begäran upplyses om skälen till att ansökan inte beviljats. Utskottet förutsätter att så sker.

Utskottet anser med hänsyn till det anförda att något särskilt tillkännagivande i frågan inte är påkallat och avstyrker bifall till motion Sf519 yrkande 1 d.

Fp-ledamöterna avgav en reservation. Riksdagen följde utskottet och avslog motionsyrkandet.

En ny förvaltningslag (1986:223) trädde i kraft den 1 januari 1987. Bestämmelsen om motivering av beslut överensstämmer i sak med den gamla lagen. Det bör dock noteras, att regeringsärendena, nu som tidigare, faller utanför förvaltningslagens tillämpningsområde. I regeringens praxis brukar emellertid förvaltningsärendena i möjligaste mån handläggas enligt samma regler som gäller för underordnade myndigheter. Vid riksdagsbehandlingen av förslaget till ny förvaltningslag erinrades om att konstitutionsutskottet vid ett flertal tillfällen, i samband med granskningen av regeringsärendenas handläggning, understrukit vikten av en ökad användning av så utförliga och klargörande motiveringar som möjligt i regeringens beslut. Utskottets uttalanden har redovisats i den skrift angående förvaltningslagens tillämpning hos regeringen som statsrådsberedningen utarbetat. Utskottet förklarade sig ämna återkomma till denna fråga i granskningsarbetet samt betonade, i enlighet med vad motionärerna förordat, ånyo vikten av en ökad användning av motiveringar i regeringsbeslut (prop. 1985/86:80, KU 1985/86:21, rskr. 202).

Under den allmänna motionstiden 1987 har vpk- och fp-motioner tagit upp frågor om redovisning av skälen i beslut i asylärenden (Sf505 och 516). I fp-motionen yrkas också att praxis i asylärenden skall publiceras. I en motion

av Alf Svensson (c) begärs att SIV skall välja ut ett antal avvisningsfall och följa de avvisades öden (Sf525).

5.4 Utredningsdirektiv

Invandrarministern aviserade i januari 1987 en översyn av systemet för mottagning och utredning av asylsökande. Den 12 februari 1987 tillsattes två utredningar. Den ena skall göra en teknisk översyn av utlänningslagen. Syftet är dels att förkorta handläggningstiderna, dels att göra lagstiftningen mer överskådlig och ändamålsenlig. Den andra utredningen skall se över organisation och rutiner för handläggningen av utlänningsärenden i syfte att förkorta handläggningstiderna i asylärenden.

I direktiven för översynen av utlänningslagen (Dir. 1987:3) konstateras att större delen av flyktinginvandringen är s. k. spontaninvandring, dvs. personer som på egen hand reser hit och söker asyl vid gränsen eller efter ankomsten till Sverige. Det är framför allt denna grupp som har blivit avsevärt större än man tidigare räknade med. År 1983 sökte 3 000 personer asyl i Sverige, år 1984 11 000 och under vart och ett av åren 1985 och 1986 närmare 15 000. Kritiken av utlänningslagen har inte bara gällt de långa handläggningstiderna i utlänningsärenden. Det har också hävdats att de styrande reglerna i utlänningslagen bidrar till att handläggningen tar alltför lång tid. Detta gäller t. ex. de ganska komplicerade bestämmelserna om att överklaga och överlämna ärenden. Kritik har även riktats mot de detaljerade reglerna för att verkställa besluten. De medför i praktiken att många ärenden prövas i två på varandra följande förfaranden. Vidare uttalas att det har hävdats att vissa bestämmelser inte är tillräckligt tydliga, vilket medfört svårigheter för den asylsökande att veta vilka rättigheter och skyldigheter han eller hon har. Besluten i utlänningsärendena har också kritiserats för att vara alltför knapphändigt motiverade.

I utredningsdirektiven understryks att det inte är aktuellt att förändra grundprinciperna för flykting- och invandringspolitiken. Syftet med översynen är att inom ramen för gällande principer åstadkomma förenklingar och förbättringar av regelsystemet. Det bör också utredas vilken inverkan de nuvarande reglerna rörande verkställighet av fattade beslut och klagorätt i samband med verkställigheten har på bestämmelsernas effektivitet och på handläggningstiderna som helhet. Utredaren bör undersöka och ta ställning till reglerna för en förnyad prövning av ett ärende på verkställighetsstadiet. Det konstateras vara av stor vikt att ett ärende kan avgöras slutligt i ett enda sammanhang och att verkställigheten inte fördröjs i onödan. Samtidigt måste beaktas att ett avlägsnandebeslut inte får verkställas, om detta skulle äventyra utlänningens liv, frihet eller hälsa. Vidare bör utredaren bl. a. undersöka om det är möjligt att mer ingående ange skälen för ett beslut utan att äventyra skyddet för den enskilde.

6. Avslutande synpunkter

Den stora mängden regeringsärenden och de betydande balanserna är bara en del av förklaringen till att praxis i asylärenden inte är lätt att redovisa. Härtill kommer att avgörandena baseras på en bedömning av såväl förhållandet i det land flyktingen lämnar, som den asylsökandes trovärdighet. Länderkunskap bygger på många olika källor utöver den sökandes uppgifter. Här kan nämnas upplysningar från ambassader och beskickningar samt från FN:s flyktingkommissariat, Amnesty International, Röda korset, Rädda barnen och andra organisationer. Det måste också beaktas att sekretessbestämmelserna gör att fullständiga skäl ofta utelämnas i besluten. Vidare är, såsom tidigare berörts, gången sådan att prövningen kan ske i flera steg och ofta sträcks ut över lång tid. Detta medför att det först efter ett eller kanske flera år har avgjorts slutligt om en asylsökande får stanna eller inte. För att ytterligare belysa regeringens handläggning av besvärsärendena förtjänar här att återges ett avsnitt ur proposition 1985/86:133 med förslag bl. a. om rätt för SIV att efter besvär ompröva ett beslut enligt utlänningslagen.

Ungefär 80 % av SIV:s avlägsnandebeslut överklagas till regeringen. Av de överklagade besluten ändras uppemot 50 %. Det bör observeras att i flertalet av de fall, där regeringen ändrar SIV:s beslut, har SIV tillstyrkt att ändring sker. I huvudsak torde den höga ändringsprocenten beträffande besvären i utlänningsärenden bero på att det är mycket vanligt, att omständigheter av stor betydelse anförs först hos regeringen. Detta beror ibland på att utlänningen på grund av risken för repressalier mot anförvanter och kamrater i hemlandet är ovillig att avslöja vissa uppgifter. Först när det står klart att de skäl som tidigare anförts inte bedöms som tillräckliga för att tillstånd skall beviljas, omtalar utlänningen alla omständigheter. Ett annat skäl till att nya omständigheter anförs efter överklagande kan vara, att utlänningen först genom det första beslutet får klart för sig vilka omständigheter som är väsentliga.

Regeringens redovisning av flyktingpolitiken 1986 är att vänta i slutet av mars. Enligt vad som inhämtats kommer praxis i asylfrågor att tas upp i regeringsskrivelsen.

Flyktinginvandringen till Sverige studeras för närvarande av riksdagens revisorer. Bland det som behandlas är frågan om den stora flyktinginvandringen under senare år har lett till att tyngdpunkten i flyktingpolitiken i dag är en annan än som avsågs med 1984 års riksdagsbeslut. Revisorernas redovisning kommer under våren.

Flyktingpolitiken har föranlett ett flertal frågor och interpellationer under innevarande riksmöte. Statsrådet Georg Andersson uttalade den 10 november 1986 att varje asylärende prövas individuellt och mycket ingående samt tillade följande.

Efter en tids erfarenhet av arbetet i regeringskansliet är jag imponerad av det arbete som sker vid beredningen av dessa frågor. Det gäller både invandrarverket och regeringskansliet. Jag vill också betona hur svårt det är att kunna göra en riktig bedömning av varje ärende. Många gånger saknas identitetshandlingar. Motstridiga uppgifter lämnas ibland. Intyg med mycket varierande kvalitet uppvisas. De personliga förhållandena förändras ofta för den sökande under utredningens gång. Likaså inträffar förändringar i den

asylsökandes hemland, ibland i positiv riktning, ibland i negativ riktning. Allt detta skapar svårigheter vid bedömningen. Jag säger detta inte för att beklaga mig utan för att försöka skapa litet större förståelse. För egen del finner jag skäl att uppträda med ett stort mått av ödmjukhet i de här frågorna. Ärendena handläggs med stor omsorg, men man kan ändå inte vara helt säker på att i varje beslut ha funnit den fulla sanningen.

Nya flyktingar till Sverige 1979–1985 och första halvåret 1986

KU 1986/87:33
Underbilaga 1
till bilaga B 12 A

Tabellen redovisar flyktingar och dem som är jämställda med flyktingar (3, 5, 6 §§ i utlänningslagen och 31 § i utlänningsförordningen). Barn under 16 år ingår icke.

Medborgarskap	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1. halvåret 1986
Argentina	315	305	140	65	40	1	4	1
Bolivia	7	266	653	38	–	2	1	2
Chile	609	497	479	356	434	370	503	549
Etiopien	166	266	127	125	106	159	312	550
Irak	104	79	246	539	476	668	975	682
Iran	7	71	157	544	756	1 417	2 629	2 538
Kampuchea	–	115	36	9	1	16	6	16
Libanon	17	9	7	2	7	422	171	176
Polen	115	95	51	2 990	553	222	385	246
Rumänien	45	78	105	92	130	232	219	361
Sovjet	14	21	22	24	26	19	28	14
Sri Lanka	1	4	1	1	3	7	9	28
Syrien	29	51	17	11	9	56	65	42
Tjeckoslovakien	82	78	78	86	77	91	71	35
Turkiet	169	130	138	234	312	323	197	182
Ungern	340	326	187	110	84	76	80	93
Uruguay	353	319	195	107	137	72	13	4
Vietnam	158	1 134	999	595	350	463	123	53
Statslösa	19	22	26	28	19	241	226	389
Övr. länder	218	196	193	232	250	566	536	379
Summa	2 768	4 062	3 857	6 188	3 784	5 423[1]	6 553[2]	6 340[3]

[1] Uppskattat antal inkl. barn under 16 år – cirka 7 000
[2] Uppskattat antal inkl. barn under 16 år – cirka 8 500
[3] Uppskattat antal inkl. barn under 16 år – cirka 8 200

Asylsökande i Sverige efter medborgarskap, månadsvis 1986 (inkl. barn)

Medborgarskapsland	jan	febr	mars	april	maj	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec	Summa
Jugoslavien	32	25	19	29	14	24	53	34	48	32	22	16	348
Polen	38	47	59	59	37	52	72	59	58	58	31	34	604
Rumänien	19	27	11	8	10	12	19	71	79	42	19	12	329
Ungern	37	9	8	11	12	26	31	28	29	21	11	23	246
Etiopien	76	55	50	37	42	40	112	126	121	117	98	79	953
Chile	68	91	108	129	124	183	212	123	156	178	186	267	1 825
Bangladesh	2	4	3	–	4	5	6	1	5	17	9	4	60
Indien	2	1	2	–	–	2	3	14	9	5	6	1	45
Irak	26	13	9	15	32	21	25	30	22	45	24	28	290
Iran	223	233	151	309	183	368	705	773	1 217	934	606	580	6 282
Libanon	11	44	17	15	6	31	21	39	80	66	45	64	439
Pakistan	2	–	1	4	1	4	1	–	2	5	1	1	22
Syrien	24	2	13	14	6	15	9	8	30	47	30	13	211
Turkiet	52	33	21	24	7	21	10	19	21	38	29	42	317
Statslösa	34	8	5	12	4	16	13	36	52	45	18	48	291
Övriga länder	59	52	53	81	39	62	101	114	123	81	56	79	900
Summa	705	644	530	747	521	882	1 393	1 475	2 052	1 731	1 191	1 291	13 162

Källa: Statens invandrarverk (SIV) och Rikspolisstyrelsen (RPS).

Siffrorna avser förstagångsansökningar om asyl från 22 av landets 118 polisdistrikt och motsvarade 1986 ca 90 % av det totala antalet förstagångsansökningar. Räknar man upp antalet asylsökande med 10 %, får man uppskattat antal förstagångsansökningar för alla polisdistrikt.

Uppräkning	jan	febr	mars	april	maj	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec	Summa
med 10 %	783	715	589	830	579	980	1 548	1 639	2 280	1 923	1 323	1 434	14 624

Kommentar: Antalet asylsökande minskade under årets sex första månader, men steg igen fr. o. m. juli till samma nivåer som under jämförbara månader 1985. Det högsta antalet asylsökande (2 052) kom under augusti 1986 och det lägsta antalet under maj. Det totala antalet asylsökande var under 1986 ca 14 600 personer resp. ca 14 500 under 1985 (se även tabell 4:2).

7 Asylsökande i Sverige

Kvotflyktingarna utgör för närvarande endast en mindre del av den totala flyktinginvandringen till Sverige. Mångdubbelt fler var under såväl år 1984 som år 1985 de som på egen hand reste hit och sökte asyl vid gränsen eller efter ankomsten till Sverige. Under år 1985 uppgick dessa till ca 14 500 personer inkl. barn, varav ca 2 900 direktavvisades. Under år 1984 var antalet asylsökande ca 11 000 och antalet direktavvisade ca 2 300.

Liksom föregående år kom flertalet asylsökande år 1985 från Iran, Irak, Polen, Turkiet och Chile. Följande kan sägas beträffande de olika nationalitetsgrupperna.

Antalet *iranska* asylsökande har ökat kraftigt och uppgick år 1985 till 3 878 (år 1984 uppgick antalet till 1 723). Hitresorna sker huvudsakligen från Turkiet. Den vanligaste resvägen har varit till Trelleborg via DDR. Sedan slutet av år 1985 har fler iranska asylsökande anlänt via Arlanda. Majoriteten är unga män som inte vill delta i kriget mot Irak. Många åberopar också repression mot oliktänkande. Kvinnor anför i många fall att de har en allmänt svår situation. Under andra halvåret 1985 har allt fler personer som beviljats besöksvisering sökt asyl efter ankomsten till Sverige. Under år 1985 beviljades 2 853 iranska medborgare uppehållstillstånd av skäl hänförliga till 3, 5 eller 6 §§ UtlL.

På motsvarande premisser beviljades under år 1985 1 194 *irakiska* medborgare uppehållstillstånd.

Ca 2 000 personer från *Libanon* sökte under året asyl i Sverige. Stora svårigheter har uppstått vid verkställighet av utvisnings- och avvisningsbeslut med avseende på personer som saknat dokument. Barnfamiljer har oftast, av humanitära skäl, fått stanna. Under år 1985 har totalt ca 1 000 personer från Libanon beviljats uppehållstillstånd.

Under året har ca 400 *turkiska* medborgare sökt asyl i Sverige. Uppehållstillstånd av politiska skäl har under året beviljats 191 personer från Turkiet.

Omkring 4 000 *polska* medborgare besöker Sverige varje månad för tillfällig vistelse här. Av dessa ansöker 100–200 om uppehållstillstånd efter inresan. Två tredjedelar anför skäl av politisk natur medan övriga åberopar humanitära omständigheter. Under år 1985 beviljades ca 400 polska medborgare uppehållstillstånd, en ökning från 220 år 1984.

De *chilenska* asylsökandena uppgick under året till 1 629. Uppehållstillstånd beviljades 576 personer.

Under år 1985 beviljades sammanlagt 5 685 uppehållstillstånd för vuxna på flykting- eller flyktingliknande skäl, vilket är ca 1 100 fler än under år 1984. I siffran ingår de som beviljats uppehållstillstånd inom ramen för flyktingkvoten under år 1985. Om barn inräknas uppgår den totala flyktinginvandringen till ca 7 300. De som under ett visst år beviljas uppehållstillstånd har i åtskilliga fall ansökt om tillståndet under ett tidigare år. Många av de enskilt inresta asylsökandena under år 1985 väntade fortfarande på beslut vid ingången av år 1986.

Tillståndsgivningen under år 1985 har i stora drag följt den praxis som utvecklats under tidigare år. En särskild undersökning avseende SIV:s och regeringens praxis har i början av år 1986 genomförts inom arbetsmarknads-

departementet. Denna undersökning visar att ungefär hälften beräknas ha fått uppehållstillstånd på skäl hänförliga till 3 § UtlL, som motsvarar flyktingkonventionens flyktingdefinition. Ca 10 % fick uppehållstillstånd på grundval av 5 § UtlL (krigsvägrarparagrafen) medan övriga ca 40 % fick stanna enligt 6 § UtlL.

Därutöver gavs uppehållstillstånd till 868 vuxna personer på humanitära grunder. Motsvarande siffra för år 1984 var 829.

Om även barnen inräknas fördelas den utomnordiska invandringen under år 1985 på följande sätt, enligt SIV:s statistik:

Flykting- och flyktingliknande skäl	7 300
Humanitära skäl	1 200
Anknytningsfall	8 300
Arbetsmarknadsskäl	100
Adoptivbarn	1 400
	18 300

Flyktinginvandringen under år 1985 uppgick därmed till nära hälften av den totala utomnordiska invandringen på ca 18 300 personer. Då det statistiska materialet innehåller vissa osäkerhetsfaktorer får här redovisade uppgifter betraktas som ungefärliga.

Regeringens handläggning av utlänningsärenden – Handläggningstider m. m.

Inledning

Utskottet har vid flera tillfällen tagit upp regeringens handläggning av ärenden enligt utlänningslagen till granskning, senast i betänkandet 1985/86:25, s. 26 ff. Därvid behandlades bl. a. handläggningstiderna i ärenden där regeringen, efter besvär över beslut av statens invandrarverk (SIV), avgör ärenden enligt utlänningslagen (1980:376).

I 1984/85 års granskningsbetänkande underströk utskottet på nytt kraftigt vikten av fortsatta ansträngningar för att möta en ökande tillströmning av ärenden, så att inte handläggningstiderna förlängs. Det betonades att detta inte fick ske på bekostnad av rättssäkerheten. Vid granskningen 1985/86 konstaterade utskottet att såväl handläggningstiderna som balanserna ökat även under 1985 och uttalade följande.

Utskottet noterar med tillfredsställelse att åtgärder av olika art har vidtagits för att komma till rätta med problemen. Dessa motiverar enligt utskottets mening att – som invandrarministern förklarat sig överväga – ytterligare beredningstid anslås av det föredragande statsrådet. Detta framstår som angeläget, inte minst för att komma till rätta med den anhopning av ärenden som nu föreligger.

Utskottet, som i övrigt hänvisar till vad som anfördes i förra årets granskningsbetänkande, finner inte anledning till något ytterligare uttalande.

De grundläggande bestämmelserna i utlänningslagen (UtlL) och de typer av ärenden enligt den lagen som prövas av regeringen har redovisats i 1984/85 års granskningsbetänkande (KU 1984/85:35, s. 330 f.). Här bör nämnas att UtlL ändrades fr. o. m. den 1 juli 1986 (prop. 1985/86:133, SfU 21, rskr. 303). Därigenom infördes en möjlighet att i vissa fall överklaga en polismyndighets beslut i ett verkställighetsärende. Vidare fick SIV rätt att ompröva sitt eget beslut även om besvär anförts.

Enligt ett förslag av asylutredningen (SOU 1986:48, Rättssäkerheten vid direktavvisningar) bör beslut om avvisning av asylsökande alltid meddelas av SIV som första instans. Betänkandet remissbehandlas för närvarande. Remisstiden går ut den 1 april 1987.

Statistiska uppgifter

I det följande lämnas, i överensstämmelse med de föregående årens redovisningar, statistiska uppgifter inhämtade från arbetsmarknadsdepartementet.

Tabell 1

Den utomnordiska invandringen till Sverige 1979–1986 – uppehållstillstånd för vuxna

Skäl	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Flyktingskäl	2 768	4 062	3 857	6 188	3 784	4 584	6 693	11 828
Humanitära skäl[1]	1 130	948	918	983	632	829	1 276	1 591
Anknytning till flykting[2]	–	–	–	–	–	–	807	773
Anknytningsskäl i övrigt (inkl. adoptivbarn)	6 843	7 786	7 868	7 197	7 241	7 702[3]	8 479[4]	7 812[5]
Arbetsmarknadsskäl	–	–	–	–	–	247	98	107
Nya gäststuderande	771	821	391	363	481	509	474	469
Totalt	11 152	13 617	13 304	14 731	12 138	13 871	17 827	22 580

[1] För åren 1979–83 ingår bland humanitära skäl även vissa arbetsmarknadsskäl.
[2] Ingick tidigare i anknytningsskäl.
[3] Adoptivbarn utgjorde 1 141 av anknytningsfallen 1984.
[4] Adoptivbarn utgjorde 1 400 av anknytningsfallen 1985.
[5] Adoptivbarn utgjorde 1 213 av anknytningsfallen 1986.

Tabell 2

Till arbetsmarknadsdepartementet inkomna ärenden 1979–1986

Ärendetyp	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Besvär ang. avvisning, utvisning, verkställighet m. m. (s. k. väntarärenden)	1 977	1 845	1 796	959	923	1 263	2 616	1 585
Besvär ang. resedokument och flyktingförklaring	131	221	292	396	221	259	479	405
Ansökningar om upphävande av beslut om förvisning/utvisning m. m.	461	437	307	315	266	204	159	146
Besvär ang. svenskt medborgarskap	162	118	163	222	184	249	278	365
Övriga ärenden	329	854	768	764	697	585	759	676
Totalt	3 060	3 475	3 326	2 656	2 291	2 560	4 291	3 177

Tabell 3

Av regeringen/arbetsmarknadsdepartementet avgjorda ärenden 1979–1986 samt förändringar i antalet balanserade ärenden

Ärendetyp	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Besvär ang. avvisning, utvisning, verkställighet m. m. (s. k. väntarärenden)	2 098	1 557	1 600	1 508	755	838	1 753	2 376
Besvär ang. resedokument och flyktingförklaring	[1]	[1]	210	425	236	149	287	649
Ansökningar om upphävande av beslut om förvisning/utvisning m. m.	388	414	400	310	260	210	166	174
Besvär ang. svenskt medborgarskap	[1]	[1]	90	236	151	220	241	270
Övriga ärenden	[1]	[1]	893	807	688	557	697	600
Avgjorda ärenden totalt	3 105	2 945	3 193	3 286	2 090	1 974	3 144	4 069
Balanserade ärenden totalt per den 31/12	1 172	1 814	1 722[2]	1 067	1 078	1 576	2 708	1 744

[1] Uppgift saknas.
[2] Uppgiften för december saknas, varför uppgiften avser antalet balanserade ärenden per den 30 september 1981.

Tabell 4

Antalet balanserade s. k. väntarärenden mars 1984–mars 1987

Tidpunkt	Antal ärenden	Tidpunkt	Antal ärenden	Tidpunkt	Antal ärenden
1984-03-31	404	1985-03-31	1 423	86-04-30	1 923
1984-04-30	462	1985-04-30	1 525	86-05-31	1 985
1984-05-31	483	1985-05-31	1 579	86-06-30	1 986
1984-06-30	514	1985-06-30	1 591	86-07-31	1 878[1]
1984-07-31	561	1985-07-31	1 673	86-08-31	1 764[1]
1984-08-31	556	1985-08-31	1 681	86-09-30	1 624[1]
1984-09-30	571	1985-09-30	1 695	86-10-31	1 282[1]
1984-10-31	642	1985-10-31	1 746	86-11-30	1 046[1]
1984-11-30	726	1985-11-30	1 741	86-12-31	949[1]
1984-12-31	904	1985-12-31	1 766	87-01-31	857[1]
1985-01-31	1 015	1986-01-31	1 761	87-02-28	784[1]
1985-02-28	1 182	1986-02-28	1 884	87-03-31	639[1]
		1986-03-31	1 955		

[1] Siffran för öppna väntarärenden är missvisande. I siffran inryms för närvarande även sådana ärenden där SIV har upphävt utvisningsbeslutet och endast resedokument eller flyktingförklaring kvarstår.

Tabell 5

Handläggningstider i regeringskansliet för s. k. väntarärenden

	Mars 1983	Mars 1984	Mars 1985	Mars 1986	Mars 1987
Avgjorda ärenden	72	107	101	180	250
Genomsnittlig handläggningstid	118 dgr	158 dgr	158 dgr	249 dgr	277 dgr
Till invandrarverket remitterade ärenden	171	258	301	349	440
Ej remitterade ärenden	102	85	110	190	149

Övrigt

De långa handläggningstiderna har tagits upp av statsrådet Georg Andersson i interpellationssvar den 10 november 1986 (RD 1986/87:22, s. 59 ff.). Därvid anfördes bl. a. följande:

Jag ser mycket allvarligt på det problemet. Det har regeringen också gjort under de senaste åren. Nu arbetar vi mycket intensivt på att försöka nedbringa den stora balans som finns. Därför har resurserna förstärkts kraftigt, med sammanlagt 126 nya tjänster för handläggning av tillståndsärenden, varav 48 tjänster tillfallit polisen, 38 tjänster invandrarverket och 40 tjänster arbetsmarknadsdepartementet. Därtill kommer tillfälliga omprioriteringar som gjorts för att få personalresurser inom polisen och invandrarverket att arbeta just med dessa frågor.

I *underbilaga 1* återges ett avsnitt ur budgetpropositionen 1987 (prop. 1986/87:100, bil. 12, s. 45 f.). I ett frågesvar den 19 februari 1987 aviserade statsrådet Georg Andersson ytterligare tillfälliga förstärkningar för SIV under detta budgetår (snabbprotokollet 1986/87:75). Flera motioner under den allmänna motionstiden 1986/87 gäller handläggningstiderna i asylärenden.

Invandrarministern aviserade i januari 1987 en översyn av systemet för mottagning och utredning av asylsökande. Den 12 februari 1987 tillsattes två utredningar. Den ena skall göra en teknisk översyn av utlänningslagen. Syftet är dels att förkorta handläggningstiderna, dels att göra lagstiftningen mer överskådlig och ändamålsenlig. Den andra utredningen skall se över organisation och rutiner för handläggningar av utlänningsärenden i syfte att förkorta handläggningstiderna i asylärenden. I utredningsdirektiven konstateras att en asylsökande, som överklagar till regeringen, i allmänhet får vänta ett år och i många fall mer än två år på ett slutligt beslut. Målet är att SIV skall avgöra ett asylärende inom två månader från det att ansökan har lämnats till polisen, och att regeringen skall avgöra ett överklagande inom två månader från det att utlänningen har överklagat SIV:s beslut. Vidare skall utredaren föreslå åtgärder för att på kort sikt komma till rätta med de mycket stora balanserna av asylärenden hos polisen och SIV. Dessa balanser var i januari 1987 ca 2 500 resp. ca 5 000 ärenden.

Utredningsuppdragen (Dir. 1987:3 och 1987:4) skall slutföras vid årsskiftet 1987-1988, men redan den 1 juni 1987 bör utredarna redovisa sina bedömningar av möjligheterna att komma till rätta med de långa handläggningstiderna.

Handläggningen av asylärenden m. m.

Det stora antalet asylsökande har inneburit en hög arbetsbelastning för de myndigheter som handlägger asylärenden. Regeringen har därför vidtagit en rad åtgärder för att hålla handläggningstiderna nere.

För att komma till rätta med polismyndigheternas balanser av asylärenden uppdrog justitieministern under hösten 1985 åt en arbetsgrupp inom regeringskansliet att följa de särskilda insatser som polisen då vidtog för att kunna handlägga asylärenden snabbare. I en promemoria i januari 1986 konstaterade arbetsgruppen att polismyndigheternas balanser av asylärenden hade arbetats ned till en godtagbar nivå. I promemorian föreslogs också organisatoriska förändringar som syftade till att polisens handläggning av asylärenden skulle koncentreras till några få utredningsförläggningar.

Regeringen uppdrog i mars 1986 åt rikspolisstyrelsen och statens invandrarverk att, mot bakgrund av förslagen i promemorian, gemensamt redovisa hur organisationen för förläggning och utredning närmare borde utformas. Uppdraget redovisades i en rapport i maj 1986. Jag avser senare i dag föreslå att ett nytt uppdrag lämnas till de båda myndigheterna om bl. a. en fortsatt uppföljning av de vidtagna åtgärderna.

Rikspolisstyrelsen redovisade i oktober 1986 att balanssituationen beträffande asylärenden var otillfredsställande. Regeringen beslöt mot bakgrund av detta att förstärka polisens resurser för asylutredningar under innevarande budgetår med 23 tjänster.

Vid invandrarverket har handläggningstiderna trots den ökade ärendemängden endast ökat marginellt under första halvåret 1986. Detta har varit möjligt genom att verkets resurser för handläggning av tillståndsärenden förstärktes med tio tjänster fr. o. m. den 1 januari 1986 samt genom interna rationaliseringar och ett betydande övertidsuttag. Under andra halvåret 1986 ökade dock handläggningstiderna till följd av ytterligare ökande ärendemängd. Invandrarverket har därför anvisats en tillfällig förstärkning under innevarande budgetår.

För nästa budgetår föreslås att invandrarverket anvisas medel för en permanent förstärkning av resurserna för handläggning av asylärenden. Vidare föreslås att riksdagen bemyndigar regeringen att besluta om nödvändiga åtgärder för att kunna anpassa invandrarverkets organisation till antalet asylsökande.

Arbetsmarknadsdepartementets resurser för handläggning av utlänningsärenden förstärktes fr. o. m. den 1 januari 1986 mera långsiktigt med medel motsvarande tio tjänster. Därutöver fick departementet en tillfällig förstärkning motsvarande fem tjänster.

Under våren 1986 konstaterades emellertid att balanssituationen vid departementets utlänningsenhet var sådan att extra åtgärder måste vidtas. Det bedömdes lämpligt att genom en massiv extra arbetsinsats under en kortare tid arbeta av de balanser av asylärenden som hade uppstått hos regeringen. Fr. o. m. augusti månad 1986 har arbetsmarknadsdepartementets utlänningsenhet därför förstärkts med 25 personer som under sex månader skall arbeta av en balans av ca 2 000 utlänningsärenden.

Utvecklingen av handläggningstiderna i utlänningsärenden vid polismyn-

digheterna, invandrarverket och arbetsmarknadsdepartementets utlänningsenhet följs för närvarande av en grupp i regeringskansliet.

I detta sammanhang bör även nämnas att chefen för utrikesdepartementet tidigare i dag har föreslagit att 2 milj. kr. anslås för förstärkning av utrikesförvaltningens resurser för handläggning av utlänningsärenden vid hårt belastade utlandsmyndigheter.

Terroristbestämmelserna i utlänningslagen

Oswald Söderqvist (vpk) har för granskning anmält "regeringens terroriststämpling av den kurdiska organisationen PKK 1984" samt anfört:

Då Sverige är det enda land, förutom Turkiet där ju kurderna förtrycks och gör uppror mot regimen, som satt terroriststämpel på någon kurdisk organisation, måste det finnas överväldigande bevis bakom den svenska regeringens beslut. Om så inte är fallet är beslutet felaktigt. Ett klarläggande av fakta är så mycket mera nödvändigt i dagsläget, eftersom terroriststämpeln varit ett avgörande argument i det s. k. "huvudspåret" i spaningarna efter Olof Palmes mördare.

Utskottet redovisade i granskningsbetänkandet 1984/85:35 s. 16 ff. ingående bestämmelserna om avvisning och utvisning av presumtiva terrorister. Bl. a. uppmärksammades sekretessfrågor, och en av akterna i ärendet 1984 om utvisning av PKK-medlemmar fanns tillgänglig. De s. k. terroristbestämmelserna har även tagits upp i granskningsbetänkandena 1975/76:50 s. 34 f. och 43 ff., 1977/78:35 s. 32, 1980/81:25 s. 70 f. samt 1985/86:25 s. 25 f.

Riksdagen antog år 1975 ett förslag till lag om ändring i den dåvarande utlänningslagen (1954:193). Det innebar att huvuddelen av bestämmelserna i lagen (1973:162) om särskilda åtgärder till förebyggande av våldsdåd med internationell bakgrund, den s. k. terroristlagen, med vissa ändringar inarbetades i utlänningslagen (prop. 1975/76:18, InU 24, rskr. 121). Terroristbestämmelserna återfinns numera i 1980 års utlänningslag (1980:376). Samtidigt med nyssnämnda riksdagsbeslut antog riksdagen (prop. 1975/76:18, JuU 15, rskr. 122) ett förslag att bestämmelserna i terroristlagen om telefonavlyssning, brevkontroll m. m. skulle tas in i en särskild lag om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall (spaningslagen 1975:1360). Lagens giltighetstid har successivt förlängts, senast till utgången av år 1987 (prop. 1986/87:32, JuU 11, rskr. 53).

Terroristbestämmelserna i utlänningslagen (UtlL) innebär att en utlänning kan avvisas eller utvisas om det finns grundad anledning att anta att han tillhör eller verkar för en organisation eller grupp som, med hänsyn till vad som är känt om dess verksamhet, kan befaras utanför sitt hemland använda våld, hot eller tvång för politiska syften och därvid begå sådana gärningar i Sverige. Som ytterligare förutsättning gäller att det, med hänsyn till vad som är känt om utlänningens föregående verksamhet eller i övrigt, föreligger fara för att han här i riket medverkar till sådana handlingar. Regeringen beslutar om avvisning och utvisning av presumtiva terrorister. Innan regeringen avgör ärendet skall en förhandling hållas. I den mån hinder mot verkställighet föreligger kan regeringen förordna att beslutet om avvisning eller utvisning tills vidare inte får verkställas. I samband därmed får regeringen meddela föreskrifter om inskränkningar och villkor för utlänningens vistelse här.

Regeringen beslutade den 10 december 1984 att med stöd av terroristbestämmelserna i UtlL utvisa åtta turkiska medborgare – kurder. Då de inte

kunde sändas till sitt hemland eller något annat land förordnade regeringen att verkställighet av utvisningsbesluten tills vidare inte fick ske. Regeringen förordnade om vissa inskränkningar i de aktuella personernas rörelsefrihet och ålade dem anmälningsskyldighet hos polismyndighet. Vid samma tillfälle beslutade regeringen att inte utvisa tre andra kurder som rikspolisstyrelsen begärt skulle utvisas. Den 20 december 1984 utvisade regeringen ytterligare en kurd. Inte heller detta beslut kunde verkställas.

I 1984/85 års granskningsbetänkande anförde utskottet (s. 19):

Utskottet konstaterar att det i ärenden av förevarande karaktär inte sällan måste uppkomma svåra intressekonflikter mellan å ena sidan partens rättmätiga intresse av att få ta del av allt material i ärendet och å andra sidan uppgiftslämnares krav på att inte utsättas för risken av allvarliga övergrepp. Utskottet, som inte ansett sig böra göra en bedömning av de enskilda fallen, vill dock allmänt betona betydelsen av att – som också uttalas i förarbetena till utlänningslagen – part i ett terroristärende inte får undanhållas uppgifter i ärendet annat än när synnerligen starka skäl gör detta nödvändigt. Den utvisningshotade bör sålunda i största möjliga utsträckning orienteras om innehållet i de hemlighållna uppgifterna.

Utöver det anförda föranleder den verkställda granskningen inte något uttalande från utskottet.

Vpk-ledamoten avgav en reservation (s. 59 f.):

Utskottet konstaterar att det i ärenden av förevarande karaktär inte sällan måste uppkomma svåra intressekonflikter mellan å ena sidan partens rättmätiga krav på att få ta del av allt som kan åberopas emot honom och å andra sidan uppgiftslämnares krav att inte utsättas för risken av allvarliga övergrepp. I de aktuella ärendena har de utvisningshotades ombud bl. a. klagat på att de hos regeringen inte fått ta del av allt det material som åberopats mot deras huvudmän. De har därigenom inte ansett sig kunna tillvarata sina huvudmäns intressen. Enligt utskottet är detta allvarligt ur rättssäkerhetssynpunkt. Av största vikt är sålunda att regeringen och berörda myndigheter inte alltför lättvindigt åberopar sekretessmöjligheterna i fall som de förevarande. Av handlingarna i ett av målen framgår att betydelsefulla vittnesförhör hemlighållits för parten. Det kan enligt utskottet på goda grunder hävdas att regeringen, även om förhörsprotokollen inte lämnats ut, i vart fall bort informera ombuden om innehållet i handlingarna.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

I 1985/86 års granskningsbetänkande uttalade utskottet (s. 28):

Utskottet har tidigare uttalat att terroristbestämmelserna kan ge upphov till svåra intressekonflikter. Av särskild betydelse är givetvis att rättssäkerhetsfrågorna kontinuerligt bevakas. Det framgår av invandrarministerns uttalanden att dessa frågor står i centrum för regeringens intresse. Något uttalande i övrigt från utskottets sida är inte påkallat.

Vpk-ledamoten reserverade sig (s. 51):

Flera advokater som försvarat terroristanklagade har klagat över svårigheter att få tillgång till relevant material för försvaret. Utskottet understryker vikten av att försvarsadvokater i sådana ärenden får bättre möjligheter till information om de misstankar som kan föreligga. Vikten av att kampen mot terrorism inte går ut över rättssäkerheten måste starkt understrykas.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

Regeringen redovisar årligen i en skrivelse till riksdagen för terroristbestämmelsernas tillämpning. Ett utdrag ur den senaste redogörelsen, regeringsskrivelsen 1986/87:31, utgör *underbilaga 1*. Den gav inte socialförsäkringsutskottet anledning till något särskilt uttalande. Riksdagen följde utskottet (SfU 1986/87:9, rskr. 67).

Med anledning av den nu aktuella granskningsanmälan har en promemoria – *underbilaga 2* – upprättats i arbetsmarknadsdepartementet.

Det bör i detta sammanhang erinras om att juristkommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme bl. a. skall studera hur den nuvarande organisationen för att förebygga terrorism och liknande angrepp har fungerat i praktiken. Vidare har en utredning tillsatts med uppgift att göra en översyn av utlänningslagen. I direktiven (1987:03) uttalas bl. a. att utredaren bör överväga om det är lämpligt att skilja ut reglerna om asyl och flyktingmottagningen i övrigt samt terroristbestämmelserna och ta in dessa båda regelsystem i särskilda lagar utanför utlänningslagen. Även möjligheten att i det sammanhanget sammanföra terroristbestämmelserna med reglerna i den särskilda spaningslagen bör övervägas.

Med anledning av interpellation 1986/87:129 av Oswald Söderqvist anförde justitieminister Sten Wickbom den 26 januari 1987 bl. a. vad som återges i *underbilaga 3* (snabbprotokollet 1986/87:59, s. 14).

Redogörelse för tillämpningen av terroristlagstiftningen under tiden september 1985–augusti 1986

Rikspolisstyrelsen har i en skrivelse den 16 september 1986 redogjort för terroristlagstiftningens tillämpning under tiden efter styrelsens senaste redogörelse i samma ämne. Redogörelsen avser perioden september 1985–augusti 1986.

Mellan åren 1973 och 1984 utvisades tjugofyra personer med stöd av terroristbestämmelserna. Sistnämnda år beslutade dessutom regeringen med stöd av 47 § UtlL att nio turkiska medborgare, medlemmar av Kurdistans Arbetarparti (PKK), skulle utvisas ur Sverige. Emellertid ansågs sådant verkställighetshinder föreligga som avses i 77 § UtlL. Regeringen beslöt därför att utvisningsbesluten tills vidare inte skulle verkställas. Regeringen beslöt vidare med stöd av 74 § andra stycket UtlL att sådana inskränkningar som avses i 48 § första stycket skulle gälla för samtliga.

Under den nu aktuella perioden har några nya beslut om utvisning ej meddelats.

Avvisning med stöd av 30 § UtlL har inte ägt rum under den nu aktuella perioden. Sådan avvisning har förekommit i två fall sedan lagens tillkomst. Det skedde första gången under andra halvåret 1974 och andra gången under första halvåret 1982.

Spaningslagen har under perioden använts vid elva tillfällen mot fem personer. De åtgärder som vidtagits har nio gånger gällt telefonavlyssning och två gånger brevkontroll.

Arbetsmarknadsdepartementet
Statssekreterare Jonas Widgren

PM
1987-03-02

KU 1986/87:33
Underbilaga 2
till bilaga B 12 C

Ang. Oswald Söderqvists anmälan för KU:s granskning av regeringens terroriststämpling av PKK

Redan år 1985 hade KU anledning att granska regeringens beslut i ifrågavarande ärenden. Vid det tillfället lånade KU:s kansli in akterna i regeringsärendena. Särskilt studerades en av akterna, vilken innehöll – förutom omständigheterna rörande den berörde turkiske medborgaren – allt det bakgrundsmaterial som RPS hade åberopat som stöd för sin framställning om utvisning på grund av terroristbestämmelserna i utlänningslagen, liksom inlagorna från vederbörandes ombud.

Något annat material än akterna i de enskilda ärendena kan arbetsmarknadsdepartementet inte förelägga som underlag till svar på anmälan. Det bör vidare understrykas att arbetsmarknadsdepartementet av förklarliga skäl inte kan ha några synpunkter på i vilken utsträckning "terroriststämpeln" har varit ett avgörande argument för polisens s. k. huvudspår.

5 § Svar på interpellation 1986/87:129 om de kurdiska invandrarna

KU 1986/87:33
Underbilaga 3
till bilaga B 12 C

Anf. 14 Justitieminister STEN WICKBOM:

Fru talman! Oswald Söderqvist har ställt följande frågor till mig.

1. Vilka åtgärder tänker justitieministern vidta med anledning av Palmeutredarnas envetna utpekande av PKK som "huvudspår" utan att några bevis läggs fram?

2. Vilka åtgärder tänker regeringen vidta för att avlägsna den stämpel som kurderna fått i den allmänna opinionen genom polisens agerande?

3. Har den svenska regeringen haft några kontakter med Turkiets regering i fråga om kurderna eller den kurdiska organisationen PKK?

4. Hur trovärdiga bedömer justitieministern och regeringen de uppgifter som militärregimen i Turkiet lämnar till svenska myndigheter och svensk polis om den stora kurdiska minoriteten i Turkiet?

Jag har nyligen här i kammaren förklarat att det ankommer på polis och åklagare att självständigt utreda mordet på statsminister Olof Palme. Av detta följer att dessa myndigheter också ansvarar för information till allmänheten om resultatet av spaningsarbetet och inriktningen av utredningen i övrigt. Information om utredningen har från polisens och åklagarens sida senast lämnats bl. a. vid en presskonferens den 20 januari i år.

Det ankommer inte på mig att nu kommentera eller på annat sätt styra den information som lämnas. Låt mig emellertid, mot bakgrund av de påståenden som Oswald Söderqvist gör om trakasserier mot den kurdiska invandrargruppen från polisens sida, erinra om det uttalande som invandrarministern gjorde på regeringens vägnar förra veckan. Han anförde då att den polisaktion som genomförts och som bl. a. innebär gripande av några kurder inte får leda till misstänkliggörande och trakasserier mot kurder i vårt samhälle.

Invandrarministern har även redan tidigare i år haft samtal med företrädare för Kurdiska riksförbundet. Därvid har uttryckts regeringens förståelse för den oro som kurder i allmänhet känner. Misstankar mot enskilda individer får inte drabba en hel folkgrupp.

Några direkta kontakter mellan den svenska och den turkiska regeringen om den kurdiska organisationen PKK har inte förekommit.

Den turkiska regeringen har genom sin ambassad här vid olika tillfällen framfört sin principiella inställning till kurderna. Dessa kontakter har emellertid ägt rum inom ramen för normalt diplomatiskt umgänge.

Utvisningen av tjeckoslovakiska medborgare

Händelseförloppet

1. Rikspolisstyrelsens utredning om den otillåtna tjeckoslovakiska verksamheten i Sverige överlämnades till regeringskansliet onsdagen den 23 april 1986. I samband med överlämnandet upplyste RPS om att en dagstidning i Stockholm hade kännedom om utredningen.

2. Sent på eftermiddagen måndagen den 28 april hade statssekreterare och berörda tjänstemän på statsrådsberedningen, justitie-, utrikes- och försvarsdepartementen tagit del av utredningen, inhämtat kompletterande upplysningar från RPS samt överenskommit om en rekommendation till regeringen.

3. Första praktiskt möjliga tillfälle för en föredragning av ärendet för närmast berörda statsråd var vid middagstid onsdagen den 30 april, i anslutning till det ordinarie regeringssammanträdet. Efter föredragningen, som skedde inför statsministern, justitieministern, utrikesministern och försvarsministern beslöts att av de sex av RPS utpekade tjeckoslovakiska medborgarna skulle fem personer, varav fyra diplomater, utvisas ur landet. Justitiedepartementet informerade RPS om detta beslut. Utrikesdepartementet fick i uppdrag att snarast verkställa det.

4. Den tjeckoslovakiska ambassadören fick i UD besked om beslutet cirka kl. 15.30 på eftermiddagen den 30 april. Vid ungefär samma tidpunkt kontaktades UD:s pressbyrå av en journalist vid en annan dagstidning. Journalistens frågor antydde att han hade kännedom om detaljer i det beslut som fattats ett par timmar tidigare. Bl. a. visste han att beslutet avsåg just fem personer, och inte sex som RPS hade förordat.

Informationsfrågan

5. Det finns inte någon etablerad praxis i frågan om huruvida beslut om utvisningar eller andra åtgärder mot utländska diplomater i Stockholm skall offentliggöras eller inte. Den allmänna inriktningen är att sträva efter en öppen redovisning av sådana beslut och att pröva möjligheten därtill i varje enskilt fall. I det nu aktuella fallet var omfattningen av regeringens åtgärd ovanlig. Sammanlagt fem tjeckoslovakiska medborgare utvisades vid ett och samma tillfälle. Redan av detta skäl bedömdes ett offentliggörande som nödvändigt.

Det är regeringens praxis att om möjligt på förhand informera oppositionens partiledare om viktigare utvisningsbeslut.

6. Regeringskansliet arbetade under tiden den 23–30 april under stark tidspress i denna fråga. Ärendet var känt av åtminstone en dagstidning.

Uppgifter om den otillåtna tjeckoslovakiska verksamheten skulle alltså kunna publiceras redan innan beslut hunnit fattas i ärendet. En sådan för tidig publicitet bedömdes kunna skada svenska intressen. Någon publicitet i frågan förekom dock inte före beslutet den 30 april.

7. Sedan beslutet väl fattats och verkställts, på eftermiddagen den 30 april, bedömdes det ändå inte möjligt att omedelbart offentliggöra regeringens åtgärder. Denna bedömning hängde samman med den ovanligt korta handläggningstiden.

För det första hade regeringskretsen i sin helhet inte hunnit informeras. Flera statsråd hade vid den aktuella tidpunkten redan lämnat Stockholm för framträdanden vid förstamajmöten på olika orter i landet.

För det andra hade inte oppositionens alla partiledare hunnit informeras om den otillåtna tjeckoslovakiska verksamheten och regeringens åtgärder. Utrikesminister Sten Andersson fick under eftermiddagen den 30 april endast kontakt med Bengt Westerberg och Olof Johansson. Ulf Adelsohn var ej anträffbar. Den 1 maj kunde utrikesministern informera Lars Werner.

För det tredje önskade regeringen, i enlighet med internationell diplomatisk praxis, ge den tjeckoslovakiska ambassaden en möjlighet att hinna rapportera utvisningsbeslutet till sin huvudstad innan åtgärden publicerades. Det är inte ovanligt att i ett fall som detta offentliggörandet fördröjs sex timmar eller mer. Det var också önskvärt att få tid att underrätta vår egen ambassad i Prag om regeringens åtgärder.

Sammantaget ledde dessa förhållanden till beslutet att inte offentliggöra regeringens åtgärder den 30 april.

8. Det fanns risk för att pressens kännedom om ärendet skulle leda till publicitet de närmaste dagarna därefter. Med tanke på denna eventualitet utarbetades inom utrikesdepartementet, sent på eftermiddagen den 30 april, ett underlag för svar på eventuella pressfrågor. Detta underlag, som också avsågs kunna användas som pressmeddelande, överlämnades samma dag till närmast berörda statsråd och UD:s pressbyrå.

Texten hade följande lydelse:

"Regeringen har i slutet av april informerats av Rikspolisstyrelsen om viss tjeckoslovakisk underrättelseverksamhet i Sverige. Av rapporten framgår bl. a. att fem tjeckiska medborgare, varav fyra diplomater, bedrivit verksamhet som är oförenlig med deras officiella uppdrag här i landet. Verksamheten har enligt vår bedömning inte åsamkat landet några skador. Så skulle dock ha kunnat ske om den fått fortsätta.

De fem har ombetts lämna landet."

9. Fredagen den 2 maj hade Expressen ett detaljerat, fyrsidigt reportage om utvisningen. I reportaget namngavs och identifierades de fem personer som omfattades av regeringens åtgärder. Expressen redovisade också den tjeckoslovakiska verksamhetens inriktning. Det fanns emellertid åtminstone en sakuppgift i Expressens artikel som inte redovisats av RPS till regeringen.

På följdfrågor från bl. a. TT med anledning av Expressens artikel lämnade UD:s pressbyrå den 2 maj ut det förberedda svaret. Andra media har därefter, den 2 och 3 maj, publicerat uppgifter i ärendet som till stor del torde

härröra från Expressens artiklar och UD:s svar på frågor. I senare publicitet tillkom ytterligare sakuppgifter.

10. Justitiekanslern har på anmälan av rikspolisstyrelsen utrett misstanken att uppgifter som har att göra med rikets säkerhet lämnats ut för publicering av någon eller några anställda vid RPS säkerhetsavdelning.

JK beslöt den 5 september 1986 att någon förundersökning av detta förhållande ej skulle inledas då det enligt JK inte förelåg något otillåtet offentliggörande i tryckt skrift. Något tryckfrihetsbrott hade enligt JK heller inte begåtts.

I JK:s utredning konstaterades dock "att ej offentliga uppgifter ur rikspolisstyrelsens ifrågavarande utredning av någon eller några i allmän tjänst anställda personer på ett eller annat sätt har lämnats ut för publicering. Vid vilken myndighet vederbörande haft anställning är ovisst. Klart är dock att tjänstemän såväl hos styrelsen som i regeringskansliet haft tillgång till uppgifterna innan de blev föremål för publicering."

Av JK:s utredning framgår emellertid inte huruvida justitiekanslern tagit ställning till det förhållandet att RPS utredning var känd av en dagstidning vid den tidpunkt då utredningen överlämnades till regeringskansliet, eller beaktat det faktum att Expressens reportage den 2 maj innehöll åtminstone en sakuppgift som inte redovisats av RPS till regeringen.

Den fortsatta utvecklingen

11. Den 5 maj utvisades två tjänstemän vid den svenska ambassaden i Prag. Som skäl för beslutet anfördes från tjeckisk sida dels de "omotiverade" utvisningarna av fem tjeckoslovakiska medborgare från Sverige, dels den "anti-tjeckiska" publiciteten i omedelbar anslutning till utvisningarna.

12. Måndagen den 12 maj orienterade utrikesministern företrädare för centerpartiet, folkpartiet och moderata samlingspartiet om den otillåtna tjeckiska verksamheten samt regeringens åtgärder och syn på informationsfrågan. Vpk:s företrädare, som inte hade möjlighet att delta vid detta tillfälle, fick motsvarande orientering onsdagen den 14 maj.

13. Den 28 augusti överlämnade RPS till regeringskansliet en kompletterande utredning om den sjätte av de av RPS utpekade tjeckoslovakiska tjänstemännen, en administrativ tjänsteman vid den tjeckoslovakiska ambassaden. Till grund för denna senare utredning låg bl. a. uppgifter som framkommit vid förhör med en svensk medborgare som den 13 augusti gripits av polisen, misstänkt för spioneri och olovlig underrättelseverksamhet. I RPS utredning anfördes vidare att en tjeckoslovakisk medborgare, som tidigare varit verksam vid ett tjeckoslovakiskt företag i Sverige, misstänktes vara djupt inblandad i den tjeckiska spioneriverksamheten.

Den 25 september beslöts att ambassadtjänstemannen skulle utvisas och att företagsrepresentanten skulle förbjudas återvända till Sverige.

Den 26 september delgavs den tjeckoslovakiska ambassaden detta beslut av UD. Samtidigt överlämnades en skriftlig protest. Oppositionspartierna hade tidigare under dagen orienterats om regeringens åtgärder.

14. Senare samma dag offentliggjorde UD:s pressbyrå följande pressmeddelande:

"Regeringen har av Rikspolisstyrelsen fått rapport om att en tjänsteman vid Tjeckoslovakiens ambassad i Stockholm handlat på ett sätt som är oförenligt med hans officiella uppdrag i Sverige.

Utrikesdepartementet har i dag till Tjeckoslovakiens ambassad framfört att tjänstemannen måste lämna Sverige. Utrikesdepartementet har vidare framfört att en tjeckoslovakisk medborgare, som tidigare varit verksam vid ett tjeckoslovakiskt företag i Sverige, inte får återvända till Sverige.

Utrikesdepartementet har i anslutning till beskedet om de svenska åtgärderna på regeringens vägnar skriftligen framfört en skarp protest till den tjeckoslovakiska regeringen mot den otillåtna verksamhet som här i landet bedrivits av tjeckoslovakiska medborgare på officiellt uppdrag i Sverige. I noten kräver regeringen att verksamheten omedelbart upphör."

Rättschefen Hans Corell

Är frågor om utvisning av diplomater regeringsärenden?

1 Inledning

Under konstitutionsutskottets granskning av frågan om offentliggörande av uppgifter om utvisningen av bl. a. fyra tjeckiska diplomater (granskningsärende 1986/87:18) har fråga uppkommit om formerna för det fattade utvisningsbeslutet. I en inom konstitutionsutskottets kansli den 9 mars 1987 upprättad kompletterande promemoria konstateras att utvisningsärendet föredragits inför statsministern, justitieministern, utrikesministern och försvarsministern den 30 april 1986, varefter beslutats att fem personer, varav fyra diplomater, skulle utvisas ur landet. Vidare konstateras att något protokoll vid föredragningen inte förts samt att beslutet inte föreligger i skriftlig form. I promemorian diskuteras frågan om det rört sig om ett regeringsärende och hänvisning görs till bestämmelserna i 7 kap. 4 och 6 §§ RF.

I denna promemoria, som upprättats efter samråd med rättschefen i statsrådsberedningen, redovisas vissa gällande föreskrifter av betydelse för bedömningen av den i rubriken ställda frågan, tidigare tillämpad praxis i "utvisningsärenden" och tillvägagångssättet i det aktuella fallet (avsnitt 2–4). I avsnitt 5 görs en bedömning av frågeställningen. Härefter ställs i avsnitt 6 frågan om den nuvarande regleringen är ändamålsenlig. Slutsatserna redovisas kortfattat i avsnitt 7.

Det kan erinras om att konstitutionsutskottet tidigare redovisat en ingående undersökning om enskilt statsråds beslutanderätt (KU 1976/77:44 s. 12). Denna undersökning omfattade dock inte utrikesministerns befogenheter.

2 Gällande föreskrifter m. m.

Bestämmelser om främmande makters beskickningar och utsända personal finns i 1961 års Wien-konvention om diplomatiska förbindelser. Av artikel 9 mom. 1 i konventionen följer att den mottagande *staten* (kurs. av mig) kan "när som helst och utan att behöva redovisa skälen för sitt beslut underrätta den sändande staten om att beskickningschefen eller medlem av beskickningens diplomatiska personal är persona non grata eller att annan medlem av beskickningspersonalen icke är önskvärd".

Konventionen ratificerades av Sverige den 16 december 1966 (prop. 1966:148). Sveriges anslutning till konventionen föranledde lagstiftning genom lagen (1966:664) med vissa bestämmelser om immunitet och privilegier. Denna lag har numera ersatts av lagen (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall. Härutöver synes anslutningen till konventionen inte ha

föranlett lagstiftningsåtgärder av betydelse i detta sammanhang.

Någon bestämmelse som utvisar vem som "på den mottagande statens vägnar" skall fatta beslut finns inte i konventionen. Några särskilda föreskrifter i detta ämne har inte heller beslutats i lag eller förordning.

Av 3 § förordningen (1982:1282, ändrad senast 1986:27) med instruktion för utrikesdepartementet följer att utrikesdepartementet har till uppgift att bereda *regeringsärenden och ärenden som avgörs av departementschefen* (kurs. av mig), att expediera beslut i sådana ärenden och att i övrigt biträda departementschefen i hans verksamhet. Motsvarande gäller i förhållande till annat statsråd som har förordnats att vid regeringssammanträde i departementschefens ställe föredra ärenden inom departementets verksamhetsområde.

Av den nyssnämnda bestämmelsens andra stycke följer vidare att utrikesdepartementet också har till uppgift att handlägga och avgöra *ärenden som enligt lag eller annan författning skall prövas av utrikesdepartementet* (kurs. av mig).

Av 1 § tredje stycket departementsförordningen (1982:1177, omtryckt 1986:1417) följer att endast 3 och 4 §§, 20 § första stycket och 30 § i förordningen gäller utrikesdepartementet. I nämnda 3 § departementsförordningen föreskrivs att förvaltningsärenden och lagstiftningsärenden fördelas mellan departementen på det sätt som anges i bilagan till förordningen. I bilagan (avsnitt 2.1) föreskrivs att det ankommer på utrikesdepartementet att svara bl. a. för dels förvaltningsärenden som gäller rikets förhållande till och överenskommelser med andra stater och mellanfolkliga organisationer, dels förvaltningsärenden som gäller utländska beskickningar och konsulat i Sverige.

Som angetts i den inom konstitutionsutskottets kansli upprättade kompletterande promemorian den 9 mars 1987 finns grundläggande bestämmelser om handläggningen av regeringsärenden i 7 kap. RF. Av dessa följer att regeringsärenden skall avgöras av regeringen vid regeringssammanträde, vid vilket minst fem statsråd skall delta samt att protokoll skall föras vid sammanträde. Bestämmelser om protokollföringen finns i förordningen (1975:1) om protokoll och expeditioner i regeringsärenden m. m.

Av intresse i sammanhanget är också 24 § förordningen med instruktion för utrikesdepartementet. Enligt den bestämmelsen skall departementschefen besluta i *frågor som skall avgöras av utrikesdepartementet* (kurs. av mig). Av andra stycket följer dock att han får överlåta rätten att besluta på departementets vägnar till ett annat statsråd, till en tjänsteman i departementet eller, om det finns särskilda skäl, till en tjänsteman i ett annat departement.

I vissa frågor som saknar betydelse i detta sammanhang får beslutanderätten överlåtas endast till ett annat statsråd. Av 34 § förordningen med instruktion för utrikesdepartementet följer vidare att det i fråga om varje beslut av ett statsråd eller departementet eller av en departementstjänsteman skall finnas ett protokoll eller någon annan handling som anger vad beslutet innehåller, när beslutet fattades och vem som fattade beslutet.

Av vissa föreskrifter som på departementets vägnar beslutats av rättschefen följer att beslut i departementsärenden i regel skall tas i departements-

protokollet och att detta protokoll skall föras i två serier. *Den ena* upptar beslut som fattas av eller efter föredragning av expeditionschefen, chefen för första personaladministrativa enheten eller den han bestämmer. *Den andra* upptar departementsbeslut i övrigt.

Av departementets arbetsordning framgår att till protokollsenheten (protokollet) hör följande sakområden, nämligen

"ärenden om – – – agremang för och ackreditering av utländska ambassadörer, exekvatur för utländska konsuler, – – – ärenden om utländsk visering; frågor om diplomatisk och konsulär immunitet samt diplomatiska och konsulära privilegier – – –, ärenden om svensk visering för utländsk beskicknings- och konsulatspersonal – – – samt den s. k. diplomatlistan."

Enligt en allmän bestämmelse i arbetsordningen kan departementschefen utan hinder av föreskrifterna i denna i särskilda fall bestämma att beslutanderätten skall tillkomma honom själv, ett annat statsråd eller en viss tjänsteman eller att någon annan avvikelse från arbetsordningens bestämmelser skall göras.

Som exempel på ärenden som handläggs av protokollet kan i detta sammanhang också nämnas ärenden om pass. Av 31 § passlagen (1978:302) följer att pass i vissa fall utfärdas av utrikesdepartementet. Vidare följer av 17 § passförordningen (1979:664) att tjänstepass, diplomatpass och kabinettspass får utfärdas endast av chefen för utrikesdepartementet eller den han bemyndigar därtill. Passärendena kan alltså ses som exempel på den kategori ärenden som avses i 3 § andra stycket förordningen med instruktion för utrikesdepartementet.

3 Tillämpad praxis

Vid handläggningen av frågor som rör visering, ackreditering av beskickningschefer och anmälningar av medlemmar av utländska beskickningar och konsulat har det under en lång följd av år ansetts att det är departementschefen som skall ta ställning. Beslut om att ändra eller upphäva tidigare ställningstaganden i dessa frågor har också ansetts falla på departementschefen. Ett beslut om att anmoda en utländsk diplomat att lämna Sverige efter en s. k. non-grata-förklaring har formellt betraktats som ett upphävande av ett tidigare medgivande för vederbörande att vistas och verka i Sverige. Också här har ställningstagandet fallit på departementschefen. I allmänhet har han dock överlåtit ställningstaganden i frågorna till kabinettssekreteraren, chefen för politiska avdelningen eller protokollchefen.

Även om det är tjänstemän i utrikesdepartementet som i allmänhet formellt tar ställning i dessa ärenden, är det samtidigt uppenbart att dessa tjänstemän i viktigare enskilda frågor söker råd eller vägledning hos utrikesministern och de andra statsråd som kan vara berörda av beslutet. På motsvarande sätt kan utrikesministern samråda med sådana andra statsråd vid behov.

Några särskilda departementsprotokoll upprättas inte i frågor som gäller viseringar, ackrediteringar eller anmälan av utländska diplomater i Sverige. Detsamma gäller i fråga om motsvarande negativa beslut: avslag eller upphävande av viseringar, non-grata-förklaringar etc. Besluten finns emel-

lertid dokumenterade på olika sätt och i olika handlingar: i telegram med besked till svensk utlandsmyndighet, i promemorior, i anteckningar på inkommande skrivelser och noter, i samtalsuppteckningar etc.

4 Det aktuella ärendet

I det aktuella fallet har vederbörande tjänstemän sökt råd och vägledning hos utrikesministern och övriga berörda statsråd. Samrådet hos statsministern den 30 april 1986 hade alltså till syfte att klarlägga berörda statsråds syn på ärendet innan beslut fattades. Det formella beslutet fattades därefter av protokollchefen, sedan frågan delegerats till honom av utrikesministern. Beslutet finns dokumenterat i ett telegram till ambassaden i Prag den 30 april 1986.

5 Bedömning

I granskningsärendet har frågan om gränsdragningen mellan handläggning av ärenden och s. k. faktiskt handlande aktualiserats.

Beslut i förvaltningsärenden är i allmänhet utformade på ett sådant sätt att den beslutet avser är skyldig att rätta sig efter det och att beslutet också kan verkställas av behöriga myndigheter. Det är fråga om att utöva offentlig makt genom beslut med rättsliga verkningar. Ett beslut om att förklara en diplomat non grata är emellertid av annan karaktär. Beslutet riktar sig inte i första hand till den som uppmanas att lämna landet utan till den sändande staten. Beslutet har mera karaktären av ett tillkännagivande än av ett beslut i ett förvaltningsärende. Av konventionen följer också att det är *den sändande staten* som – allt efter omständigheterna – antingen skall återkalla vederbörande eller entlediga honom från hans tjänst vid beskickningen.

I praktiken hanteras frågan på det sättet att chefen för beskickningen kallas upp till utrikesdepartementet (till kabinettssekreteraren, chefen för politiska avdelningen eller protokollchefen) och underrättas om att personen i fråga icke är önskvärd. En sådan åtgärd skiljer sig till sin natur inte mycket från andra fall då en beskickningschef kallas till utrikesdepartementet för att ta del av synpunkter, påpekanden eller anmodanden som departementet – i vissa fall på initiativ av departementschefen efter diskussion i regeringskretsen – önskar framföra till beskickningschefen. Denna handläggningsordning följer en långvarig tradition. Att man i sammanhanget använder formuleringar som innefattar att regeringen uttalar en viss mening är fullt naturligt och överensstämmer med internationell praxis. Detta skall dock inte ges någon förvaltningsrättslig betydelse; i officiella meddelanden går man inte in på den interna beslutsordningen.

Hanteringen av de nu aktuella frågorna bör mot denna bakgrund ses som s. k. faktiskt handlande inom ramen för de mångahanda kontakter som förekommer mellan utrikesdepartementet och beskickningarna i Stockholm.

Man kan också vidga perspektivet något. Paralleller kan dras med de "instruktioner" som dagligen avsänds från utrikesdepartementet och som riktar sig till beskickningschefer, delegationschefer eller svenska ledamöter i olika internationella organ. Genom dessa instruktioner bestäms t. ex. att

personen i fråga skall hålla ett anförande i ett internationellt organ på den svenska regeringens vägnar. I många fall uttalar sig också dessa personer i olika sammanhang på ett sådant sätt att det framstår som att regeringen står bakom uttalandena. Det skulle leda till orimliga konsekvenser om varje sådan instruktion skulle behöva fastställas genom ett regeringsbeslut.

I sammanhanget bör dock noteras att man i vissa fall utformar sådana instruktioner som regeringsbeslut. Detta är t. ex. fallet med instruktionen till den svenska delegationen till FN:s generalförsamling.

Frågeställningen har i andra sammanhang tidigare analyserats i relation till regeringens agerande på hemmaplan. Bl. a. har ställts frågan i vilken utsträckning regeringen kan göra uttalanden och ställningstaganden i olika frågor utan att detta manifesteras genom ett formellt regeringsbeslut. Slutsatsen har här blivit att regeringen har ganska vida ramar inom vilka den kan agera formlöst, jfr KU 1983/84:30 s. 29f.

Ser man saken på detta sätt, blir åtgärden att förklara en diplomat non grata att se som en av uppgifterna att i utrikesdepartementet "i övrigt biträda" departementschefen och andra statsråd i departementet i deras verksamhet (se 3 § första stycket förordningen med instruktion för utrikesdepartementet).

Vilka skäl kan då åberopas till stöd för motsatt uppfattning, att åtgärden skall ses som ett ärende i formell mening?

Av gällande föreskrifter i departementsförordningen och förordningen med instruktion för utrikesdepartementet framgår att utrikesdepartementet – såvitt nu är av intresse – har två uppgifter. Den första uppgiften är att *bereda* regeringsärenden och ärenden som avgörs av departementschefen eller något annat statsråd. Den andra uppgiften är att *handlägga och avgöra* ärenden som enligt lag eller annan författning skall prövas av utrikesdepartementet. Vidare framgår att departementschefen beslutar i frågor som skall avgöras av utrikesdepartementet med rätt för honom att i vissa fall delegera denna beslutanderätt.

Av dessa bestämmelser följer att delegation endast är möjlig, om utrikesdepartementet har till uppgift att handlägga och avgöra ärendet i fråga. Förutsättningen är här att det *enligt lag eller annan författning* föreskrivs att ärendet i fråga skall prövas av utrikesdepartementet. Någon sådan föreskrift som gäller prövning av frågor om t. ex. utvisning av diplomatisk personal finns inte som framgått av det föregående.

Av betydelse i sammanhanget är hur uttrycket "förvaltningsärenden" i 3 § departementsförordningen skall tolkas. Ställer man denna bestämmelse i relation till 2 § tredje stycket samma förordning och till 3 § andra stycket förordningen med instruktion för utrikesdepartementet, kommer man närmast till slutsatsen att begreppet "förvaltningsärenden" i detta sammanhang endast syftar på förvaltningsärenden som skall avgöras av regeringen. Det är endast beträffande dessa ärenden som man behöver göra en *fördelning mellan departementen.* Beträffande förvaltningsärenden som skall avgöras av ett departement skall ju redan av den lag eller annan författning

som reglerar frågan framgå vilket departement som skall göra prövningen. Mot denna bakgrund kan bestämmelsen i avsnitt 2.1 i bilagan till departementsförordningen ("förvaltningsärenden som gäller utländska beskickningar och konsulat i Sverige skall falla inom utrikesdepartementets område") inte tolkas på annat sätt än att den avser fördelning av förvaltningsärenden som skall avgöras av regeringen.

Slutsatsen av detta resonemang skulle bli att en fråga om utvisning av en utländsk diplomat enligt de föreskrifter som gäller är regeringsärenden.

6 Är nuvarande regler ändamålsenliga?

Om man godtar det resonemang som förts inledningsvis i avsnitt 5, föreligger inte några problem. Den fasta praxis som hitintills sedan lång tid har följts kan tillämpas också i fortsättningen. Om man däremot inte godtar resonemanget, uppkommer frågan om nuvarande regler är ändamålsenliga.

Som framgår av det föregående saknas inhemska föreskrifter som tar sikte på tillämpningen av artikel 9 i 1961 års Wien-konvention om diplomatiska förbindelser. Samtidigt kan konstateras att tillämpningen av 1961 års konvention ger upphov till ett stort antal ärenden, där det inte är rimligt att avgörandet skall falla på regeringen. Som exempel kan nämnas ärenden om viseringar, ackreditering av beskickningschefer och upptagande av anmälningar av medlemmar av utländska beskickningar och konsulat. Vidare inträffar varje år ett antal fall då utländska diplomater anmodas lämna Sverige sedan de gjort sig skyldiga till exempelvis allvarligare brott mot trafiklagstiftningen. Att låta sådana frågor gå ända upp till regeringen kan inte anses ändamålsenligt.

Men vissa beslut kan vara av stor betydelse. Särskilt gäller detta beslut som är av den naturen att de påverkar Sveriges förhållande till främmande makter. Det kan göras gällande att en non-grata-förklaring på grund av misstänkt spionerі är ett sådant beslut. Det kan hävdas att en sådan förklaring är av sådan vikt att den bör inordnas bland de åtgärder som naturligt faller under regeringens konstitutionella uppgift att styra riket.

En ändamålsenlig reglering saknas i så fall. En sådan borde då tillskapas genom föreskrifter i förordning och utformas på ett sådant sätt att regeringen fattar beslut endast i sådana frågor där detta är befogat. I övrigt bör besluten fattas av utrikesdepartementet, dvs. departementschefen eller den till vilken han delegerar beslutanderätten. Denna delegation bör inte ske formlöst utan genom föreskrifter i departementets arbetsordning.

7 Slutsatser

Av det förda resonemanget kan dras följande slutsatser.

- ★ Frågor om non-grata-förklaring av utländsk beskickningspersonal regleras av artikel 9 i 1961 års Wien-konvention om diplomatiska förbindelser.
- ★ Särskilda svenska föreskrifter om förfarandet i sådana frågor saknas.
- ★ Handläggningen av sådana frågor behöver inte betraktas som handläggning av ärenden utan som ett inslag i regeringens s. k. faktiska handlande som inte kräver formellt beslutsfattande.

★ Intar man denna ståndpunkt, behövs ingen ytterligare reglering.

Frågan om gränsdragningen mellan förvaltningsärenden och s. k. faktiskt handlande är emellertid komplicerad. Det finns säkert den som vill göra gällande att de frågor som det här rör sig om är förvaltningsärenden. Intar man den ståndpunkten, kan följande slutsatser dras.

★ I avsaknad av särskilda föreskrifter om handläggning av frågor om non-grata-förklaring av utländska diplomater får de betraktas som regeringsärenden som skall beredas inom utrikesdepartementet.

★ En ändamålsenlig reglering som klargör i vilken utsträckning ärenden av detta slag (det blir då fråga om "ärenden" i stats- och förvaltningsrättslig bemärkelse) bör föredras i regeringen, bör åstadkommas genom bestämmelser i förordning.

Hans Corell

Utnämningar av generaldirektörer 1976–1986

1976

Sven Heurgren	Konsumentverket

1977

Jan Freese	Datainspektionen
Tony Hagström	Televerket
Lars Ag	SMHI
Lennart Sandgren	Byggnadsstyrelsen
Ingvar Lindström	Statens jordbruksnämnd
Bengt Johansson	Bostadsstyrelsen
Henric Bildt	Statens provningsanstalt
Arne Aldestam	Statens förhandlingsråd

1978

Bengt Furbäck	Statens järnvägar
Carl-Olof Ternryd	Vägverket
Lars Peterson	Trafiksäkerhetsverket
Göran Steen	Statens haverikommission
Birgitta Ulvhammar	Skolöverstyrelsen

1979

Anders Forsse	SIDA
Axel Wallén	Exportkreditnämnden
Gunnar Nordbeck	Överstyrelsen för ekonomiskt försvar
Barbro Westerholm	Socialstyrelsen
Lennart Nilsson	Statistiska centralbyrån
Karl-Lennart Uggla	Statens arbetsgivarverk (1970)
Börje Hårdefelt	Statens arbetsmarknadsnämnd
Urban Rosenblad	Statens institut för personalutveckling

1980

Gunnar Söder	Kommerskollegium
Jan Eriksson	Luftfartsverket
Claes-Eric Norrbom	Transportrådet
Hans Löwbeer	Byggnadsstyrelsen
Thord Palmlund	Statens invandrarverk
Lars Nordström	Statens kärnkraftinspektion
Lennart Schotte	Domänverket

1981

Gunnar Petri	Försvarets rationaliseringsinstitut
Sven Olof Olin	Flygtekniska försöksanstalten
Karl-Gustav Scherman	Riksförsäkringsverket
Kaj Janérus	Sjöfartsverket
Lennart Orehag	Skolöverstyrelsen

1982

Alf Resare	Försvarets civilförvaltning
Carl-Olof Ternryd	Försvarets materielverk
Per Anders Örtendahl	Vägverket
Bengt Johansson	Luftfartsverket
Hans Sandebring	Statens väg- och trafikinstitut
Åke Hallman	Statens pris- och kartellnämnd
Gunnar Bengtsson	Statens strålskyddsinstitut
Arne Wesslén	Sveriges geologiska undersökning

1983

Eric Pettersson	Fortifikationsförvaltningen
Bertil Zachrisson	Postverket
Björn Eriksson	Generaltullstyrelsen
Lennart Nilsson	Riksskatteverket
Laila Freivalds	Konsumentverket
Allan Larsson	Arbetsmarknadsstyrelsen
Bengt Åke Berg	Statens industriverk
Carl Tham	Statens energiverk
Olof Hörmander	Statens kärnkraftinspektion
Bo Hedström	Domänverket
Sven-Eric Nilsson	Kammarkollegiet
Karl-Lennart Uggla	Statskontoret
Sten Johansson	Statistiska centralbyrån
Birger Bäckström	Statens arbetsgivarverk
Olof Bergvall	Statens löne- och pensionsverk

1984

Lars-Erik Tammelin	Försvarets forskningsanstalt
Jan Hagberg	Trafiksäkerhetsverket
Lars Hillbom	Statens pris- och kartellnämnd
Billy Olsson	Centrala studiestödsnämnden
Jim Widmark	Statens lantmäteriverk
Lars Jeding	Statens institut för personalutveckling

1985

Carl Tham	SIDA
Bo Rybeck	Försvarets forskningsanstalt
Pär Kettis	Försvarets radioanstalt
Maj-Britt Sandlund	Socialstyrelsen
Björn Hägglund, t. f.	Skogsstyrelsen
Berit Rollén	AMU-styrelsen
Nore Sundberg	Statens industriverk
Hans Rode	Statens energiverk
Carl-Erik Nykvist	Vattenfallsstyrelsen
Claes Bankvall	Statens provningsanstalt
Sten Niklasson	Patent- och registreringsverket
Rune Nyman	Affärsverket FFV
Claes Örtendahl	Statskontoret
Odd Engström	Riksrevisionsverket
Olle Göransson	Trafiksäkerhetsverket (7/11 1985–12/12 1985)

1986

Lars Åhlén	Domstolsverket
Mats Börjesson	Datainspektionen
Ragnar Sohlman	Exportkreditnämnden
Lars Bertil Persson	Flygtekniska försöksanstalten
Lennart Myhlback	Statens räddningsverk
Jan Brandborn	Trafiksäkerhetsverket
Erland Ringborg	Skolöverstyrelsen
Arne Kardell	Statens livsmedelsverk
Kerstin Niblaeus	Kemikalieinspektionen
Allan Johansson	Lantbruksstyrelsen
Sivert Andersson	Arbetarskyddsstyrelsen
Hans Löwbeer	Bankinspektionen
Edmund Gabrielsson	Försäkringsinspektionen
Lars Ag	Byggnadsstyrelsen
Bert Ekström	SMHI
Ingemar Mundebo	Riksrevisionsverket
Olof Forssberg	Statens haverikommission

Uppgifter om vissa tillsättningar av chefer – utöver generaldirektörer – för skilda centrala organ

Krister Wickman	Allm. pensionsfonden
VD 1981	1:a–3:e fondstyrelserna
Sten Wikander	Allm. pensionsfonden
VD 1979	4:e fondstyrelsen
Svante Englund	Statens förhandlingsnämnd
överdir. 1977	
Bengt Jerand	1:a löntagarfondstyrelsen
VD 1984	
Clas Nykvist	2:a löntagarfondstyrelsen
VD 1984	
Bo Dahlgren	3:e löntagarfondstyrelsen
VD 1984	
Lennart Låftman	4:e löntagarfondstyrelsen
VD 1984	
Knut Norberg	5:e löntagarfondstyrelsen
VD 1986	
Sven Lundqvist	Riksarkivet
riksarkivarie 1979	
Roland Pålsson	Riksantikvarieämbetet
riksantikvarie 1975	
Göran Löfdahl	Statens kulturråd
dir. 1977	
Leif Andersson	Presstödsnämnden
kanslichef 1985	
Bo Assarsson	Miljövårdsberedningen
kanslichef 1983	
Gunnar Samuelsson	Statens förlikningsmannaexp.
kanslichef 1980	
Arne Nygren	Nämnden för statens gruvegendom
dir. 1986	

PM angående besvär i fråga om tillsättande av en tjänst som universitetslektor vid universitetet i Lund

Regeringen upphävde den 18 september 1986 universitets- och högskoleämbetets (UHÄ) beslut att förordna B. Kjöllerström att fr. o m. den 1 mars 1986 vara universitetslektor i fysik vid universitetet i Lund. Besvär hade anförts hos regeringen av G. Ohlén och R. Ribberfors. Regeringen biföll Ohléns besvär och föreskrev att UHÄ skulle utfärda fullmakt på tjänsten för G. Ohlén.

Tredje vice talman Bertil Fiskesjö (c) har begärt att utskottet granskar regeringens beslut, särskilt beträffande regeringens handläggning med avseende på värdering av meriter av arbete med forskningsinformation.

Enligt den ordning som gällde före den 1 juli 1986 tillsattes ordinarie tjänst som universitetslektor av UHÄ efter förslag av tjänsteförslagsnämnd.

Tjänsteförslagsnämnd består av fakultetskollegiets dekanus, tillika ordförande, en ledamot, tillika vice ordförande, utsedd av fakultetsnämnden.

En företrädare för de anställda och en för de studerande inom nämndens verksamhetsområde har rätt att ingå i nämnden. Vid handläggning av ärende om förslag till ordinarie tjänst som universitetslektor ingick i nämnden ytterligare tre ledamöter, utsedda på sätt högskolestyrelsen bestämmer. En av dessa skall vara särskilt förtrogen med tjänstens ämne (sakkunnig).

I det aktuella ärendet var universitetslektorn Sven-Bertil Nilsson sakkunnig.

Den sakkunnige rangordnade av 15 sökande de fyra främsta
1. Docenten Bengt Kjöllerström
2. Tekn. lic. Ulf Ottosson
3. Docenten Roland Ribberfors
4. Tekn. dr Gunnar Ohlén

Tjänsteförslagsnämnden beslöt den 23 maj 1985 efter omröstningar att placera de sökande
1. Gunnar Ohlén
2. Bengt Kjöllerström

Besvär över tjänsteförslagsnämndens förslag anfördes av Roland Ribberfors.

UHÄ beslöt efter beredning av besvären att utse Bengt Kjöllerström.

Ohlén och Ribberfors anförde besvär hos regeringen. Innan regeringen fattade beslut ingavs ett antal yttranden, vilka framgår av den tidigare utsända promemorian.

Angående befordringsgrunden för universitetslärare

I ärendet har ifrågasatts om regeringen inför avgörandet av besvärsärendet tillmätt erfarenheter av och förmåga att informera om forskning och utvecklingsarbete tillräckligt stor betydelse.

Enligt högskoleförordningen (1977:269) regleras frågor om tillsättande av lärare i 19 kap. Där ges föreskrifter rörande bl. a. behörighet, befordringsgrunder och tillsättning, m. m.

De aktuella reglerna ändrades i viss utsträckning genom regeringens beslut den 26 juli 1985 (1985:702) om ändring i högskoleförordningen. De trädde i kraft den 1 juli 1986.

I *proposition 1984/85:9* om ny arbets- och tjänsteorganisation för lärare i den statliga högskolan föreslogs bl. a. att de dittillsvarande tjänstekategorierna i den statliga högskolan skulle ersättas av tre, nämligen tjänster som professor, högskolelektor och högskoleadjunkt. Beträffande universitetslektorstjänst föreslogs vad gäller allmän befordringsgrund (s. 17) vissa förändringar. De tidigare reglerna om vetenskaplig, pedagogisk och annan skicklighet av betydelse med hänsyn till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet skulle gälla även i fortsättningen. I propositionen uttalas (s. 17) särskilt att även arbete med forskningsinformation och förmåga att sprida kännedom om forskning och utvecklingsarbete skulle kunna utgöra befordringsgrund vid tillsättning av tjänst inom högskolan.

I *motion 1984/85:174* av Bertil Fiskesjö (c) föreslogs att riksdagen skulle uttala att forskningsinformation på den vetenskapliga nivån skall utgöra befordringsgrund för forskar- och lärartjänster inom högskolan.

Utbildningsutskottet (UbU 1984/85:9 s. 7) anslöt sig vad gällde befordringsgrunderna till föredragande statsrådets uppfattning att vikt bör tillmätas arbete med information om forsknings- och utvecklingsarbete vid tillsättning av tjänst som lärare i högskolan. Beträffande motionen av Bertil Fiskesjö utgick utskottet från att berättigad hänsyn tas "redan i dag" till sådant arbete vid värderingen av de sökandes meriter. I den mån så inte var fallet fann utskottet det naturligt att den av motionären åsyftade forskningsinformationen skulle innefattas i det begrepp forskningsarbete som användes i propositionen och därmed vägas in som allmän befordringsgrund vid tillsättning av tjänst som lärare. Utskottet fann med det anförda att syftet med yrkandet i motion 174 var tillgodosett dels genom redan rådande förhållanden, dels inom ramen för det som anförts i propositionen varför motionen inte borde föranleda någon särskild åtgärd från riksdagens sida. Motionsyrkandet avstyrktes sålunda.

I högskoleförordningen gjordes vissa ändringar med giltighet fr. o. m. den 1 juli 1986 (1985:702) med anledning av beslutet om ny arbets- och tjänsteorganisation för lärare i den statliga högskolan. Beträffande befordringsgrunder vid tillsättning av lärare (lektor) vidgades dessa på så sätt att vid tillsättning vikt även skall fästas vid förmåga att informera om forskning och utvecklingsarbete.

Index till utbildningsdepartementets akt

– – –

Tillsättning av en ordinarie tjänst som universitetslektor i fysik, särskilt matematisk fysik, vid universitetet i Lund

Tjänst som ordinarie universitetslektor tillsattes före den 1 juli 1986 av universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) efter förslag av tjänsteförslagsnämnd.

Tjänsteförslagsnämnd består av fakultetskollegiets dekanus, tillika ordförande, en ledamot, tillika vice ordförande, utsedd av fakultetsnämnden. En företrädare för de anställda och en för de studerande inom nämndens verksamhetsområde har rätt att ingå i nämnden. Vid handläggning av ärende om förslag till ordinarie tjänst som universitetslektor ingick i nämnden ytterligare tre ledamöter, utsedda på sätt högskolestyrelsen bestämmer. En av dessa skall vara särskilt förtrogen med tjänstens ämne (sakkunnig).

Sakkunnig ledamot i detta ärende var universitetslektorn Sven-Bertil Nilsson.

Av de 15 sökande rangordnade han 1. Docenten Bengt Kjöllerström
2. Tekn.lic. Ulf Ottosson
3. Docenten Roland Ribberfors
4. Tekn. dr. Gunnar Ohlén

Tjänsteförslagsnämnden anordnade den 15 maj 1985 provföreläsningar och intervjuer för dessa fyra sökande.

Vid sammanträde den 23 maj 1985 beslutade tjänsteförslagsnämnden med 5–2 att placera Ohlén i första och med 4–3 (för Ribberfors) placera Kjöllerström i andra förslagsrummet.

Ribberfors, men ej Kjöllerström, besvärade sig över tjänsteförslagsnämndens beslut.

Ohlén yttrade sig.

Tjänsteförslagsnämnden avstyrkte enhälligt besvären i september 1985.

SACO/SR-rådet vid universitetet ingav en särskild skrivelse. Styrelsen för tekniska och naturvetenskapliga högskolan avstyrkte den 7 november 1985 besvären.

Ribberfors yttrade sig.

UHÄ fattade beslut i ärendet den 14 februari 1986 och utnämnde Kjöllerström.

Ohlén och Ribberfors anförde besvär hos regeringen över beslutet.

Teknologkåren vid Lunds tekniska högskola inkom med skrivelse.

Tjänsteförslagsnämndens ordförande, professorn Bertram Broberg inkom med en skrivelse.

Kjöllerström yttrade sig den 9 och 30 april 1986.

Forskare och lärare vid avdelningen för matematisk fysik vid universitetet inkom med en skrivelse.

Tjänsteförslagsnämnden yttrade sig den 7 maj 1986. Nämnden avstyrkte enhälligt Ribberfors besvär och tillstyrkte bifall till Ohléns besvär med 5–2.

Linjenämnden för elektronik-, teknisk fysik och datatekniklinjerna inkom med skrivelse.

Styrelsen för tekniska och naturvetenskapliga högskolan yttrade sig den 4 juni 1986. Styrelsen avstyrkte enhälligt Ribberfors besvär samt tillstyrkte bifall till Ohléns besvär med 7–6.

UHÄ avstyrkte bifall till besvären den 3 juli 1986.

Ohlén inkom med yttrande.

Henric Cronström och Gustav Bergman inkom med en skrivelse.

Kjöllerström inkom med yttrande.

Regeringen beslöt den 18 september 1986 att Ohlén skulle förordnas

Vissa ansökningshandlingar.

PM angående förlikningar inför Europakommissionen i vissa ärenden 1986

Inledning

Allan Ekström (m) har i en skrivelse till konstitutionsutskottet hemställt att utskottet i sin granskning undersöker de lagliga förutsättningarna för regeringens underlåtenhet att redovisa innehållet i förlikningar i två mål inför den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna.

I ärendet har från utrikesdepartementet inkommit en promemoria rörande förlikningsförfarandet inför den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna. Promemorian, som har upprättats av regeringens ombud inför den europeiska kommissionen och domstolen för de mänskliga rättigheterna, har här tagits in som *underbilaga*.

Kort om förlikningsförfarandet enligt Europakonventionen

Den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna förutsätter att kommissionen för de mänskliga rättigheterna skall medverka för att få till stånd förlikning (friendly settlement) mellan de tvistande parterna. När kommissionen beslutat att ta upp ett klagomål till prövning är dess huvudsakliga uppgifter enligt konventionens artikel 28 att utreda och granska fakta samt att ställa sig till parternas förfogande i syfte att uppnå förlikning mellan dem. Vid förlikningsförhandlingar inför kommissionen företräds Sverige liksom inför domstolen av regeringens ombud.

Genom artikel 4 i åttonde tilläggsprotokollet till Europakonventionen har skett en ändring i syfte att förtydliga artikel 28 så att det klart framgår att de två huvudfunktionerna för kommissionen – att utreda och att verka för förlikning – skall utövas samtidigt. Denna ändring har ännu inte trätt i kraft.

Parterna kan inte helt disponera över innehållet i en förlikning. Det förutsätts nämligen i artikel 28 (b) att en uppgörelse i godo måste vara grundad på respekterande av de mänskliga rättigheterna som dessa beskrivs i konventionen. Det prövas alltså av kommissionen om en frivillig uppgörelse står i överensstämmelse med konventionens syfte och anda.

Om kommissionen lyckats få till stånd en förlikning skall den upprätta en rapport som skall tillställas de berörda staterna, ministerkommittén och Europarådets generalsekreterare för offentliggörande. Rapporten skall endast innehålla en kort redogörelse för fakta och vilken lösning som uppnåtts.

Har förlikning uppnåtts avslutas ärendet med att kommissionen lämnar sin rapport. Uppnås inte en förlikning handläggs klagomålet vidare i kommissionen som upprättar en rapport där den skall uttala om den anser att det skett en kränkning av konventionen. Ärendet kan därefter överlämnas till domstolen. Kommer domstolen fram till att svarandestaten kränkt konventionen kan den döma ut ett skadestånd (just satisfaction) och ersättning för rättegångskostnader. Om ärendet inte överlämnas till domstolen inom viss tid, ankommer det på Europarådets ministerkommitté att fatta ett slutligt beslut i ärendet. För att ministerkommittén skall kunna fastställa att en

kränkning av konventionen skett krävs att två tredjedelar av ledamöterna ansluter sig härtill. Ministerkommittén har inte möjlighet att besluta om skadestånd.

Sekretessregler enligt konventionen, m. m.

Ärendehandläggningen i kommissionen kringgärdas av flera regler som skall garantera slutenhet och sekretess.

Kommissionen skall enligt artikel 33 i konventionen sammanträda inom stängda dörrar. Närmare regler om sekretessen i kommissionens arbete finns i kommissionens egna procedurregler. Det framgår av ingressen till procedurreglerna att kommissionen antagit dessa med stöd av artikel 36 i konventionen enligt vilken kommissionen själv fastställer sin arbetsordning (rules of procedure).

Regel 17 paragraf 1 i procedurreglerna inleds med en förklaring av samma innebörd som konventionens artikel 33, dvs. att kommissionens sammanträden skall hållas inom stängda dörrar. Vidare föreskrivs att alla överväganden inom kommissionen skall äga rum och förbli under sekretess.

Av paragraf 2 i samma procedurregel framgår att sekretess gäller för inkomna handlingar och annat aktmaterial. Ett beslut av kommissionen att ta upp ett klagomål till sakprövning skall emellertid offentliggöras om det kan ske utan att klagandens identitet röjs genom offentliggörandet. Kommissionen kan emellertid bestämma att ett offentliggörande omfattar även uppgifter av detta slag.

Enligt paragraf 3 i regel 17 har kommissionens sekreterare möjlighet att under utredningen av ett ärende förse massmedierna med information i en utsträckning som är förenlig med parternas behöriga intressen. Sådan information får inte gå längre än de eventuella direktiv som kommissionen kan ha lämnat i frågan.

I regel 60 i kommissionens procedurregler finns särskilda bestämmelser om hanteringen av kommissionens handlingar när förlikningsförhandlingarna har misslyckats. Enligt den nämnda regeln skall kommissionen i ärenden som går till domstolen på domstolens begäran överlämna alla inlagor, promemorior och allt annat material som gäller ärendet; dock ej sådana handlingar som hänför sig till försök att uppnå en förlikning enligt artikel 28 (b) i konventionen. Huruvida sådana handlingar skall överlämnas eller ej måste kommissionen bestämma i varje enskilt fall.

Vad gäller den svenska sekretesslagstiftningen omfattas uppgifter som angår Sveriges förbindelser med bl. a. mellanfolkliga organisationer av den s. k. utrikessekretessen enligt 2 kap. 1 § sekretesslagen. För uppgifter av sådan karaktär hos regeringen och inom utrikesrepresentationen gäller s. k. omvänt skaderekvisit, dvs. sekretess föreligger om det inte står klart att uppgifterna kan röjas utan att detta stör Sveriges mellanfolkliga förbindelser eller på annat sätt skadar landet. Denna bestämmelse berör inte riksdagens eller riksdagsutskotts möjlighet att få del av sådana uppgifter. Härvid kan emellertid bestämmelserna om bl. a. tystnadsplikt i RO 2:4 och 4:15 bli tillämpliga.

Sekretessen i arbetet inom Europarådet var våren 1972 föremål för

intresse i riksdagen med anledning av en väckt fråga (Riksdagens protokoll 1972:42, § 3).

Herr Nilsson i Agnäs hade frågat statsministern om han ville redogöra för orsakerna till att regeringens yttranden till Europarådet i vissa fall hemligstämplats. Bakgrunden till frågan var att evangelisk-lutherska kyrkan i Sverige hade anmält regeringen till europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna i Strasbourg och gjort gällande att Sverige kränkt artikel 2 i första tilläggsprotokollet till konventionen om de mänskliga rättigheterna. Artikeln handlar om rätten till undervisning.

Frågan besvarades av dåvarande utrikesministern Wickman, som redogjorde för den då gällande sekretesslagstiftningen i ifrågavarande hänseende samt anförde följande.

Svenska regeringens synpunker på denna anmälan har skriftligen framförts till kommissionen, och inom någon tid kommer muntliga förhör att hållas i Strasbourg.

Förfarandet inför kommissionen sker inför lyckta dörrar enligt en uttrycklig bestämmelse i konventionen. Orsaken härtill är att kommissionen inte är en domstol utan ett förlikningsorgan, som i första hand skall försöka åstadkomma en uppgörelse i godo mellan parterna, sedan den väl utrett saksammanhangen. Om parterna tvingas till ställningstaganden inför offentligheten, låses lätt positionerna, och då kan förlikningsförhandlingar i hög grad försvåras.

Dessa konventionsbestämmelser, som år 1951 underställdes riksdagen för godkännande genom proposition nr 165, är entydiga, och förarbetena till konventionen lämnar inte rum för tvekan. De fördragsslutande staterna har avsiktligt valt denna typ av förfarande för att möjliggöra smidiga lösningar på många gånger svåra problem. Man skall komma ihåg att i flera fall olika Europarådsstater blivit anmälda till kommissionen för mycket allvarliga kränkningspåståenden. Som exempel kan nämnas: vissa händelser på Cypern under 1950-talet, vissa händelser i Sydtyrolen likaså under 1950-talet, vissa händelser i Nordirland just nu, vissa frågor rörande behandlingen av personer från Östafrika av indiskt och pakistanskt ursprung osv.

Däremot har svenska regeringen i ett fall som det här aktuella självfallet ingen anledning att själv vilja hemlighålla inlagor till kommissionen. Men regeringen måste av hänsyn till kommissionen och ministerkommittén, dvs. av internationella hänsyn, konsekvent vägra att utlämna handlingar av det här slaget.

Vissa uppgifter om de två aktuella förlikningarna

De två ärenden i kommissionen som ligger till grund för Allan Ekströms anmälan gällde båda klagomål med anledning av beslut om omhändertagande av barn för samhällsvård. Kommissionen har den 10 oktober 1986 upprättat rapporter i de båda ärendena.

Av rapporterna framgår bl. a. att kommissionen ställt sig till parternas förfogande i syfte att uppnå en uppgörelse i godo i enlighet med artikel 28 (b) i konventionen samt att den erbjudit parterna att lägga fram de förslag de önskade.

Det sägs vidare i rapporterna att kommissionens sekreterare i enlighet med gängse rutiner och efter kommissionens instruktioner har kontaktat parterna

i syfte att undersöka förutsättningarna för att uppnå förlikning. Efter viss skriftväxling har sekreteraren och en annan tjänsteman hos kommissionen haft personliga överläggningar med parterna var för sig den 11 och 12 september 1986 i Stockholm. Parterna har därefter ingått förlikning, i det ena fallet efter viss ytterligare skriftväxling.

Beträffande förlikningarnas innehåll framgår av rapporten att regeringen förbundit sig att betala skadestånd samt ersätta klagandenas rättegångskostnader. I det ena fallet utgick ett skadestånd med 200 000 kr. till klagandens barn och ersättning för rättegångskostnaderna med 140 000 kr. I det andra fallet utgick skadestånd med 200 000 kr. till klaganden för barnets räkning samt ersattes rättegångskostnaderna med 125 000 kr.

Kommissionen har avslutat rapporterna med ett konstaterande att överenskommelserna skett på grundval av respekterandet av de mänskliga rättigheterna som dessa definieras i konventionen.

Rättsavdelningen
Rättschefen Hans Corell

Förlikningsförfarandet inför den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna

Regeringen har i ett par uppmärksammade mål inför den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna rörande omhändertagande av barn ingått förlikning med motparten. Innehållet i förlikningarna har inte redovisats på annat sätt än vad som framgår av kommissionens rapporter i målen den 10 oktober 1986.

Förlikningarna har föranlett ledamoten av riksdagen Allan Ekström att hos konstitutionsutskottet hemställa att utskottet i sin granskning undersöker de lagliga förutsättningarna för regeringens underlåtenhet att redovisa innehållet i de nämnda förlikningarna.

I denna promemoria lämnas en redogörelse för förlikningsförfarandet inför kommissionen och för vissa allmänna överväganden som spelar in vid ställningstaganden till förlikningsförslag inom ramen för processen i Strasbourg. Som kommer att framgå är det emellertid inte möjligt att gå in på de närmare överväganden som ligger till grund för förlikningsbesluten i de båda aktuella fallen. Kommissionens rapporter i målen har tidigare överlämnats till konstitutionsutskottet.

Förlikningsproceduren

Ett mål som har tagits upp (förklarats "admissible") av kommissionen för de mänskliga rättigheterna kan avslutas på olika sätt. Det vanliga är att kommissionen avlämnar en rapport till ministerkommittén, i vilken kommissionen uttalar sig i frågan huruvida brott mot konventionen föreligger eller inte. Oavsett vilken ståndpunkt kommissionen har intagit kan kommissionen och den inblandade staten – men inte klaganden – hänskjuta målet till domstolen för de mänskliga rättigheterna. Sker det, prövar domstolen målet och tar ställning till frågan om brott föreligger. Domstolen kan också döma ut skadestånd och besluta i fråga om rättegångskostnader. Verkställigheten av domen övervakas därefter av ministerkommittén.

Om målet inte hänskjuts till domstolen, blir det ministerkommitténs sak att pröva saken och meddela beslut. En förutsättning för att ministerkommittén skall kunna meddela ett fällande utslag är att minst två tredjedelar av kommitténs medlemmar förenar sig om denna slutsats.

Men ett mål inför kommissionen kan också avslutas genom förlikning. I själva verket är förlikningen ett viktigt inslag i proceduren. Kommissionen har enligt konventionen skyldighet att i alla fall då en framställning tas upp till prövning försöka medverka till att förlikning uppnås. Detta följer av konventionens artikel 28 som i hithörande delar lyder:

"Då en framställning upptages skall kommissionen

a) - - -

b) ställa sig till parternas förfogande i syfte att nå en reglering av frågan i godo på grundval av respekterandet av de mänskliga rättigheterna, sådana de definieras i denna konvention."

Detta stadgande har kommissionen tagit till intäkt för att rutinmässigt, samtidigt som den underrättar parterna om att den tar upp en framställning till prövning, förklara att den gärna medverkar till en förlikning. Det är naturligtvis parternas sak att ta ställning till om de vill ingå i förlikningsförhandlingar. Inte sällan inträffar det emellertid att kommissionen själv tar initiativ och undersöker om inte en förlikning är möjlig.

Kommissionen kan i detta läge ha bildat sig en preliminär uppfattning i sakfrågan. Om förlikningsförhandlingar blir aktuella, har kommissionen möjlighet att underrätta parterna om denna s. k. "provisional opinion". Att kommissionen har denna möjlighet anser kommissionen följa av regel 47 i dess procedurbestämmelser, som har följande lydelse:

"Kommissionen kan, när den finner det lämpligt, överlägga i syfte att nå en provisorisk uppfattning i sakfrågan."

En provisorisk uppfattning som kommissionen meddelar är avsedd att tjäna till ledning vid ett ställningstagande till frågan om förlikning. Ståndpunkten är emellertid inte bindande för kommissionen, och det finns alltså inte några garantier för att ett eventuellt beslut i framtiden verkligen skall få samma innehåll som det preliminära.

Förlikningsförhandlingar kan föras på olika sätt. I vissa fall kan de skötas av parterna själva, men vanligare är nog att parterna ber kommissionen om hjälp. Som tidigare nämnts tar också kommissionen ibland själv initiativ till förlikningsförhandlingar.

En provisorisk uppfattning lämnas till parterna i förtroende. Det är alltså inte meningen att den skall ges offentlighet, och den binder på intet sätt kommissionen för framtiden, som redan nämnts.

Om kommissionen medverkar, instruerar den normalt sin sekreterare att ta kontakt med båda parter och undersöka vilka möjligheter som finns för en uppgörelse. I vilken ordning parterna kontaktas och vad som avhandlas med vardera parten bestämmer då sekreteraren, som fungerar som ett slags mellanhand mellan parterna. Det inträffar också att kommissionen genom sekreteraren föreslår hur en tänkbar förlikning kan formuleras.

Att parterna kan komma överens om en uppgörelse i godo är emellertid inte tillräckligt för att ett mål skall kunna avslutas inför kommissionen. Som ytterligare förutsättning fordras att kommissionen godkänner förlikningen. Detta återspeglas i texten till den nyss nämnda artikeln ("på grundval av respekterandet av de mänskliga rättigheterna, sådana de definieras i denna konvention"). Man kan också uttrycka saken så att en förlikning måste stå i överensstämmelse med konventionens syfte och anda. Regeln har tillkommit för att skydda klaganden mot "påtvingade" förlikningar. Bestämmelsen har en viss likhet med vad som gäller när parterna i ett indispositivt tvistemål inför en svensk domstol har kommit överens om hur en tvistefråga skall lösas.

Också i ett sådant fall fordras att domstolen med utgångspunkt från kriterier som har bestämts i lagen prövar om dom kan ges i enlighet med parternas överenskommelse.

Om en förlikning träffas och godkänns av kommissionen, upprättar denna en rapport, som översänds till ministerkommittén för kännedom. I rapporten redovisas innehållet i parternas överenskommelse. När denna rapport avgetts är målet avslutat. Innebörden häri är bl. a. att parterna inte i efterhand skall uttala sig i frågan vem som vunnit eller förlorat. Principiellt kan sägas att kommentarer rörande förlikningen inte bör sträcka sig längre än till vad som framgår av kommissionens rapport. Parterna får alltså inte uttala sig om huruvida kommissionen har lämnat en "provisional opinion" eller, om en sådan har lämnats, om dennas innehåll. Inte heller får parterna uttala sig om det sätt på vilket förhandlingarna har förts. Vad parterna under inga omständigheter får ge sig in på är uttalanden om vad som kunde ha blivit utgången i målet, om saken hade förts vidare och föranlett ett ställningstagande från kommissionens sida och sedan gått till avgörande av domstolen eller ministerkommittén.

Att förlikningsförhandlingar har inletts innebär givetvis inte någon garanti för att en överenskommelse nås. Om någon uppgörelse inte kommer till stånd, skall målet i fortsättningen handläggas som om några förlikningsförhandlingar aldrig ägt rum.

I förlikningsprocedurens natur ligger alltså att någon i efterhand tillgänglig dokumentation över förlikningsförhandlingarnas förlopp eller de närmare överväganden som görs under förhandlingarna inte upprättas hos regeringen. I den mån kommissionen upprättar någon dokumentation betraktas denna som hemlig. Misslyckas förhandlingarna, följer dokumentationen inte med kommissionens akt till domstolen, såvida inte detta uttryckligen begärs och konsultationer har hållits med parterna (regel 60 i kommissionens procedurregler).

Regeringens ställningstagande – principiella utgångspunkter

Av den föregående redogörelsen följer att regeringen inte kan ge offentlighet åt de överväganden som ligger bakom ett ställningstagande till förmån för en förlikning. Härtill kommer att regeringen inför kommissionen uppträder som part och att alltså en öppenhet kring regeringens överväganden skulle kunna skada regeringens möjligheter och handlingsfrihet för framtiden.

Den omständigheten att förlikning träffats och förlikningens innehåll är emellertid offentlig. Kommissionen utfärdar som tidigare nämnts en rapport som redogör för innehållet i förlikningen. Denna brukar också presenteras av kommissionen genom ett pressmeddelande.

När regeringen tar ställning till ett förlikningsförslag måste den beakta samtliga omständigheter av betydelse. Bland dessa omständigheter ingår givetvis vilken risk som föreligger för att ett mål avgörs genom ett fällande utslag. En "provisional opinion" från kommissionen kan också ha avlämnats. Denna information från kommissionen blir då givetvis av betydelse.

Risken för ett fällande utslag är emellertid endast *en* omständighet att beakta. Åtskilliga andra måste tas med i bilden. En mycket viktig faktor i

sammanhanget är om man i det läge processen befinner sig kan dra några slutsatser rörande den svenska lagstiftningens förhållande till konventionen. Om det finns indikationer på att lagstiftningen kan vara i konflikt med någon av konventionens artiklar, är en uppgörelse inte utan vidare att föredra. Uppgörelsen skulle med säkerhet följas av flera klagomål, och regeringen skulle till slut komma i en situation där den tvingas konstatera att den – trots träffade förlikningar – måste föreslå ändringar i lagstiftningen utan att läget är helt klarlagt. Det förekommer fall där regeringen har avvisat förlikningsanbud just därför att klagomålet grundar sig på svenska lagbestämmelser vars förenlighet med konventionen kan sättas i fråga. Här har regeringen i stället intagit ståndpunkten att det är bättre att låta målet gå till prövning av konventionsorganen så att man får ett klart besked i saken.

Om å andra sidan slutsatserna inte pekar mot att lagstiftningens förenlighet med konventionen är i fråga, blir läget något annorlunda. Möjligheterna till förlikning är här oftast större, även om man inte kan göra några generella uttalanden i den riktningen. Det bör dock framhållas att det givetvis inte är ett självändamål att ett avgörande av konventionsorganen skall komma till stånd i varje mål.

Ytterligare omständigheter som påverkar bedömningen är klagomålets omfattning och det förfarande inför svenska myndigheter som kritiseras av klaganden. När det gäller den senare frågan kan konstateras att klagomålen ofta avser en serie beslut av flera myndigheter (alla inhemska rättsmedel måste ha uttömts innan man får klaga inför kommissionen) och i olika frågor. Som exempel kan här nämnas just mål som rör omhändertagande av barn. I sådana fall fattas många olika beslut av myndigheter och domstolar. I första hand är naturligtvis själva omhändertagandebeslutet av betydelse. I målen fattas emellertid ett stort antal andra beslut. Som exempel kan nämnas interimistiska beslut, beslut om placering i familjehem, beslut om hur en syskonskara skall placeras, beslut om umgängesrätt, beslut om föreskrifter och skolgång m. m. Vad saken ytterst kan komma att gälla inför kommissionen står med andra ord inte alltid klart. Man kan alltså tänka sig den möjligheten att kommissionen kritiserar något eller några beslut i ett mål medan andra undgår kritik.

En avgörande faktor i förlikningsförhandlingarna är givetvis förlikningens utformning. Om en förlikning endast avser skadestånd och rättegångskostnader, blir naturligtvis avgörandet mindre komplicerat. Regeringen måste dock räkna med att en förlikning på sådana villkor kan bli omdiskuterad. Också detta ingår bland de element som övervägs.

Om förlikningen – vilket ibland inträffar – också innebär åtaganden om att regeringen skall lägga fram förslag till ändringar i lagstiftningen, kompliceras bilden. Som exempel på en förlikning av det senare slaget kan nämnas uppgörelsen i målet Skoogström mot Sverige (förlikningen träffades dock här medan målet låg hos domstolen), där regeringen åtagit sig att för riksdagen lägga fram förslag till ändringar i reglerna om häktning och anhållande. Ett sådant förslag väntas under våren 1987.

Förlikningens utformning i skadeståndsdelen är också av betydelse. Bl. a. är det viktigt vem som får del av ett eventuellt skadestånd.

Att samtliga omständigheter prövas i samband med ett förlikningsanbud

innebär givetvis också att regeringen tar med den ekonomiska sidan i bedömningen. Denna är emellertid ingalunda avgörande. Mot denna kan ställas intresset av att Sverige får fram ett avgörande av konventionsorganen.

Slutligen bör nämnas att det också kan vara av en viss betydelse om ett mål är unikt i den meningen att inget annat mål av samma slag förekommer inför kommissionen. Om det finns flera mål av samma typ inför kommissionen, kan regeringen göra bedömningen att något eller några av dessa kan förlikas, medan ett eller flera andra förs vidare för att regeringen skall få fram ett avgörande i frågan.

De två aktuella förlikningarna

Med hänsyn till vad som sagts i det föregående kan alltså någon redovisning av de närmare överväganden bakom förlikningarna i de båda aktuella fallen inte lämnas. Detta skulle strida mot de regler – uttryckliga och underförstådda – som gäller för förlikningsproceduren inför kommissionen. Om regeringen i en medlemsstat skulle bryta mot dessa regler, skulle detta kunna få menliga konsekvenser för den framtida verksamheten inom ramen för konventionssystemet som sådant.

Härtill kan fogas att regeringen har ett allmänt ansvar för att lagstiftningen står i överensstämmelse med konventionen. Kan det på något sätt dras slutsatsen att det finns brister i lagstiftningen i detta hänseende, är regeringen folkrättsligt förpliktad att föreslå riksdagen de ändringar som kan behövas. Man får också förutsätta att kommissionen beaktar frågan om lagstiftningens förenlighet med konventionen när den godkänner en förlikning.

Hans Corell
regeringens ombud inför den
europeiska kommissionen och domstolen
för de mänskliga rättigheterna

PM

Affärsbankernas stöd till forskning

Anmälan

Anders Björck (m) anmälde den 19 december 1986 för granskning "regeringens överenskommelse med affärsbankerna angående en 'donation' till en stiftelse knuten till universiteten att utbetalas med 200 milj. kr. per år under en treårsperiod".

Inhämtat material

I en PM från regeringskansliet (*underbilaga 1*) redovisas samtal mellan företrädare för regeringen och vissa banker rörande stöd till forskning och utveckling.

I ärendet föreligger vidare minnesanteckningar (*underbilaga 2*) från sammanträde på Nordbanken den 23 januari 1987 mellan företrädare för utbildningsdepartementet och statsrådsberedningen samt bankrepresentanter.

Interpellation

Den 13 januari 1987 ställde Karin Ahrland (fp) en interpellation (1986/87:135) till finansministern om affärsbankernas stöd till forskning vid universitet och högskolor. Interpellationen besvarades av finansminister Kjell-Olof Feldt den 10 februari 1987 (snabbprotokoll 1986/87:68 s. 1 ff.).

Prop. 1986/87:80 om forskning

I regeringens prop. 1986/87:80 om forskning omnämns affärsbankernas stöd till forskning bl. a. på s. 31 samt – i bilaga 6 – på s. 6 och 9.

PM angående samtal mellan företrädare för regeringen och vissa banker rörande stöd till forskning och utveckling

1986-09-29
Bankdirektören Curt G. Olsson och finansministern Kjell-Olof Feldt träffades hos Sveriges ambassadör i Washington. I deras samtal berördes det ansträngda statsfinansiella läget och behovet av stöd till FoU.

1986-10-28
Vid ett möte ordnat av statsministern väckte han tanken på att bankerna överväger en kraftfull insats till förmån för sådan forskning vid universitet och högskolor som är av särskild betydelse för utvecklingen av det svenska näringslivet.

Vid detta möte deltog direktören Tom Hedelius (Handelsbanken), direktören Curt G. Olsson (SE-banken), direktören Sven Erik Ragnar (Götabanken), statsministern Ingvar Carlsson och finansministern Kjell-Olof Feldt.

1986-12-08
Meddelade företrädare för affärsbankerna att frågan om avsättning till forskningsändamål skulle komma att behandlas av Bankföreningens styrelse.

Samtidigt presenterade företrädarna för affärsbankerna förslag till gemensamt pressmeddelande.

I mötet deltog:
direktören Erik Ehn (Nordbanken), direktören Tom Hedelius, direktören Curt G. Olsson, direktören Sven Erik Ragnar, statsministern, finansministern samt sakkunnige Odd Engström (statsrådsberedningen).

1986-12-16
Vid ett möte ordnat av statsministern väckte han tanken på avsättning till FoU med företrädare för föreningsbankerna och sparbankerna.

Vid mötet deltog:
styrelseordföranden Nils G. Åsling, direktören Per Schierbeck (Föreningsbankernas Förbund) samt styrelseordföranden Åke Jonsson och direktören Jan Rydh (Svenska Sparbanksföreningen), statsministern, finansministern samt sakkunnige Odd Engström.

1986-12-17
Meddelade företrädarna för föreningsbankerna och sparbankerna per telefon att man ej funnit skäl att stödja FoU genom avsättningar.

1986-12-18

Redovisades vid en presskonferens Bankföreningens styrelsebeslut rörande avsättning till särskilda stiftelser med ändamål att stödja forskningen vid universitet och högskolor.

Pressmeddelandet bifogas.

Vid presskonferensen företräddes affärsbankerna av direktören Erik Ehn, direktören Tom Hedelius och direktören Bertil Danielsson (PK-banken).

Regeringen företräddes vid presskonferensen av statsministern och finansministern.

Vid presskonferensen var dessutom närvarande direktören Curt G. Olsson, direktören Sven Erik Ragnar och sakkunnige Odd Engström.

Statsminister Ingvar Carlsson har kallat Svenska Bankföreningen till en diskussion om behovet av förstärkning av basresurser till sådan forskning vid universitet och högskolor som är av särskild betydelse för utvecklingen av det svenska näringslivet.

Bakgrunden är att även om statsmakterna under kommande budgetår beslutar om kraftiga anslagsökningar, vilket är önskvärt, kommer för näringslivets utveckling angelägna forskningsbehov att förbli otillfredsställda. Detta är oroväckande för näringslivets utveckling och därmed för bankerna. Mot denna bakgrund har statsministern väckt tanken på att bankerna överväger en kraftfull insats på detta område.

Bankernas resultat kan i år väntas bli speciellt goda bland annat till följd av den ekonomiska utvecklingen, främst de sjunkande marknadsräntorna. Mot den bakgrunden är det motiverat att bankerna i en ansträngd statsfinansiell situation föreslagits medverka genom en unik insats för att stärka den för näringslivet väsentliga forskningen.

Med anledning av ovanstående har Bankföreningens styrelse beslutat föreslå affärsbankerna att sammanlagt avsätta 200 mkr per år under åren 1987, 1988 och 1989 till stiftelser med uppgift att lämna bidrag, som fyller ovanstående behov. Definitivt beslut om avsättning kommer att fattas ett år i taget och första gången under våren 1987. För kommande beslut förutsätts dels att behoven kvarstår och inte anses kunna täckas med budgetmedel dels att bankernas lönsamhetssituation inte förändras påtagligt genom pålagor eller andra yttre omständigheter.

I de tilltänkta forskningsstiftelsernas styrelser ämnar bankerna erbjuda regeringen att utse ledamöter som företräder forskningen; bankerna utser lika många; ordförande utses av samtliga ledamöter. Med hänsyn till bankernas olika verksamhetsområden avses stiftelsemedlen bli fördelade med beaktande även av regionala behov.

Per-Ola Jansson/amp
1987-01-23

KU 1986/87:33
Underbilaga 1
till bilaga B 17

Bankernas forskningsbidrag

Minnesanteckningar från sammanträde på Nordbanken den 23 januari 1987.

Närvarande

Lennart Bodström, utbildningsdepartementet
Sverker Gustavsson, utbildningsdepartementet
Gudmund Larsson, statsrådsberedningen
Erik Ehn, Nordbanken
Tom Hedelius, Handelsbanken
Per-Ola Jansson, bankföreningen

Diskussionerna rörde huvudsakligen för vilka forskningsändamål bankernas forskningsbidrag skulle utnyttjas.

Bankrepresentanterna

En *första förutsättning* för bidragen är att mottagarna är sådana att bidragen kan utgå av obeskattade medel. För detta krävs att bidragen går till "svenska universitet och högskolor och till dem hörande institutioner och inrättningar samt forskningsinstitut som är underställda universitets- och högskoleämbetets förvaltning" (SFS 1986:152). Bidrag direkt till sådant forskningsinstitut är avdragsgillt som driftkostnad. Flertalet banker tycks beredda att lämna sådana direktbidrag. Någon bank – t. ex. S-E-banken – överväger dock att lämna sina bidrag till en särskild stiftelse, vilken i sin tur i så fall skall lämna medlen vidare till forskningsinstitutioner. Stiftelsen får då arrangeras så att avdragsrätt åstadkoms, men även i det fallet skall de slutliga bidragsmottagarna finnas inom den nyss citerade kretsen av forskningsinstitut.

En *andra förutsättning* för bidragen är att de skall avse forskning av särskild betydelse för utvecklingen av det svenska näringslivet. Ordet "näringslivet" kan därvid ses tämligen vidsträckt.

En *tredje förutsättning* är att forskningsbidragen kan fördelas så att regionala behov tillgodoses. Det är inte minst av hänsyn till provinsbankerna viktigt att kunna peka på att resp. banks speciella region gynnas. Det är alltså viktigt att det finns bidragsprojekt inom varje aktuell region. Detta kan ha betydelse när bidragsfrågan kommer upp på bankernas bolagsstämmor.

De olika bidragsobjekt som statsmakterna vill ha tillgodosedda bör vara kända vid bankföreningens styrelsesammanträde den 18 februari 1987. Bidragsfrågorna kommer då att behandlas inför bankernas bolagsstämmor, vilka äger rum under perioden den 9–31 mars 1987.

Väsentligt är att bidragsfrågorna kan behandlas utan någon vidlyftig byråkratisk omgång. Det är därför lämpligt att en lista på bidragsobjekt för år 1987 görs upp inom kanslihuset. Bankerna får sedan inom ramen för denna lista välja ut och mellan sig fördela objekt. Utgångspunkten är att 200 milj. kr. skall fördelas år 1987. För att ge bankerna viss valfrihet i fråga om bidragsmottagare borde listan emellertid innehålla förslag på bidrag överstigande 200 milj. kr., förslagsvis på ca 300 milj. kr.

Departementsföreträdarna

De är införstådda med de av bankrepresentanterna nämnda utgångspunkterna för bidragen. En lista över objekt skall utarbetas och tillställas bankföreningen under första halvan av februari. Redan vid den första kontakten mellan statsministern och vissa bankchefer hade funnits en lista över objekt. Den var nu dock något inaktuell och skall överarbetas med hänsyn bl. a. till vad bankerna framfört vid dagens sammanträde. Någon tungrodd byråkratisk apparat behöver inte befaras. Sedan fördelningarna mellan olika bidragsmottagare bestämts på grundval av listan och efter bankernas val är det lämpligt att den slutliga medelsanvändningen inom resp. institution beslutas i samråd med sakkunniga forskare. Bankerna bör dock på ett enkelt sätt även i det skedet få delta i samrådet.

De närvarande förklarade sig införstådda med följande verksamhetsplan.

1. Inom regeringskansliet utarbetas en lista över bidragsmottagare, vilken tillgodoser de av bankerna angivna förutsättningarna.
2. Denna lista tillställs bankföreningen i sådan tid att den kan föreligga vid föreningens styrelsesammanträde den 18 februari 1987. (Den bör om möjligt finnas hos föreningen omkring en vecka före sammanträdet.)
3. Bidragen behandlas i enlighet med varje banks beslut på bankernas bolagsstämmor. (Den sista äger rum den 31 mars 1987.)
4. När bolagsstämmorna beslutat om bidragen, väljer varje bank (i början av april) slutgiltigt ut bidragsmottagare inom ramen för listan. Erforderligt samråd för fördelning sker inom bankföreningen. Vid behov sker också samråd med personer som regeringskansliet utser. För detta kan lämpligen skapas en informell samrådsgrupp.
5. Samråd med den bidragsgivande banken äger rum också när den slutliga medelsanvändningen bestäms. Det kan vara av vikt för banken för att den skall kunna utnyttja bidragets goodwillvärde.
6. Om nödvändiga beslut då fattats är bankerna beredda att betala ut bidragen för år 1987 (tillsammans 200 milj. kr.) den 1 juli 1987.

Kontaktpersoner på banksidan:
Erik Ehn, Nordbanken (Svenska Bankföreningens ordförande)
Claes-Göran Källner, Svenska Bankföreningen
Per-Ola Jansson, Svenska Bankföreningen

Departementstjänstemän i statliga verks och företags styrelser, m. m.

1. Anmälan

I anmälan av Anders Björck (m) den 6 augusti 1986 begärs att utskottet gör en samlad granskning av de regler som gäller och den praxis som utvecklats vad gäller departementstjänstemäns medlemskap i verksstyrelser och motsvarande som sorterar under vederbörande departement liksom styrelseposter i företag o. d. som är underställda centrala ämbetsverk. Anmälaren hemställer att KU till granskning tar upp följande tre frågor:

Reglerna för jäv vad gäller departementstjänstemäns deltagande i verksstyrelser och motsvarande som är underställda resp. departement.

Förekomsten av tjänstemän med departementsanknytning i verksstyrelser av ovan angivet slag.

Omfattningen av formella regeringsbeslut som direkt är styrande för den centrala förvaltningens sätt att utföra ålagda arbetsuppgifter.

Avslutningsvis anförs i anmälan att en granskning av det angivna slaget skulle kunna belysa omfattningen av självständigheten resp. styrningen av de centrala ämbetsverken och omfattningen av de ramar som de har att verka inom.

2. PM från regeringskansliet

I en PM från regeringskansliet (*underbilaga 1*) behandlas de i anmälan angivna frågeställningarna.

3. Kompletterande uppgifter

I anslutning till den i promemorian lämnade redovisningen lämnas i det följande vissa kompletterande uppgifter.

3.1 Olika slag av i anmälan berörda organ

De olika myndigheter, bolag och andra organ som berörs i anmälan kan delas upp i olika grupper enligt det följande:

För de *myndigheter och andra organ* som enligt departementsförordningen (1982:1177; senast omtryckt 1986:1417) faller under ett departement gäller vid ärendehandläggningen i princip vanliga offentligrättsliga regler. Detta innebär bl. a. att styrelseledamot i sådant organ har att agera utifrån det offentligrättsliga regelkomplexet, t. ex. myndighetsinstruktion, lagen om offentlig anställning (LOA) och förvaltningslagen. I sammanhanget är av särskilt intresse jävsbestämmelserna i förvaltningslagen (för dessa redogörs i den från regeringskansliet överlämnade promemorian).

Vad härefter gäller de *statliga bolagen* är dessa egna rättssubjekt. De är därför inte underkastade de förvaltningsrättsliga regler m. m. som gäller för myndigheterna. Styrelseledamot i sådant bolag ansvarar enligt aktiebolagslagens regler. Av intresse i förevarande sammanhang är bl. a. den i 8 kap. 10 §

aktiebolagslagen intagna bestämmelsen enligt vilken styrelseledamot är jävig att handlägga frågor rörande avtal mellan honom och bolaget. Enligt bestämmelsen gäller vidare att jäv föreligger i handläggningen av frågor om avtal mellan bolaget och tredje man om styrelseledamoten däri äger ett väsentligt intresse som kan vara stridande mot bolagets.

Beträffande *statliga stiftelser* gäller bl. a. följande. Sådan stiftelse bildas i regel genom att regeringen fastställer stadgar för stiftelsens verksamhet och förvaltning samt utser styrelseledamöter. Stiftelserna får rättssubjektivitet genom att regeringen fastställer stadgarna för dem. Statliga stiftelser bildas i allmänhet för att driva viss verksamhet. I förvaltningsutredningens betänkande (SOU 1983:39) anges (s. 55) att skillnaden mellan myndighet och stiftelse är diffus. Enligt betänkandet består skillnaden närmast i att verksamhet i myndighetsform är bunden av ett relativt fast regelkomplex medan för verksamhet i stiftelseform gäller de regler som för varje särskilt fall fastställs i stadgarna för stiftelsen. Att det i stort sett saknas generella och tvingande regler för stiftelser innebär att stadgarna av regeringen kan utformas efter vad som bedöms lämpligt i det enskilda fallet.

3.2 Verksledningskommitténs betänkande (SOU 1985:41) Affärsverken och deras företag samt proposition 1986/87:99

I verksledningskommitténs betänkande Affärsverken och deras företag (SOU 1985:41) berörs frågan om personalunioner rörande, såvitt här är av intresse, tjänsteman i regeringskansliet med styrelseuppdrag i statlig verks- eller bolagsstyrelse. I frågan anges i betänkandet bl. a. följande (s. 77):

Tjänstemän i regeringskansliet bör normalt inte ha uppdrag i verks- och bolagsstyrelser inom koncernen. När det av särskilda skäl anses motiverat att sådana tjänstemän skall inneha styrelseuppdrag bör det i så fall vara i verksstyrelsen. Det hänger samman med att kommittén menar att regeringens styrning av bolagen skall ske genom verken. Om en departementstjänsteman sitter i en bolagsstyrelse inom koncernen strider det mot denna ordning. Det innebär en risk för att ärenden förankras hos regeringen innan de beslutande organen inom verket har behandlat ärendet och delgivit regeringen sin uppfattning.

De särskilda skäl som för kortare tid kan motivera styrelseuppdrag kan bl. a. vara att verket eller verkskoncernen befinner sig i en kris eller i ett strategiskt omvandlings- eller utvecklingsskede. Regeringen bör då genom att utse statssekreterare och /eller andra departementstjänstemän till styrelseledamöter kunna stärka inflytandet.

Under normala förhållanden, då verksstyrelsen i stor utsträckning arbetar på eget initiativ med ärenden som underställs regeringen, talar jävshänsynen mot att departementstjänstemän deltar i styrelsen. En departementstjänsteman har, till skillnad från den som företräder en privat ägarmajoritet i ett bolag, inte heller sådan beslutsbehörighet att hans eller hennes ställningstagande i styrelsen utgör någon garanti för ärendets fortsatta handläggning. De allmänna resonemang om styrelsens sammansättning som kommittén för i huvudbetänkandet leder inte heller till att företrädare för regeringskansliet bör ingå i styrelserna. En tjänsteman i regeringskansliet bör dock självfallet kunna kallas till verksstyrelsen för att klarlägga regeringens ståndpunkt.

I betänkandet behandlas även andra former av personalunioner (personer sittande i såväl verksstyrelsen som i styrelsen under verket hörande dotterbolag). I betänkandets sammanfattning anges – under rubriken Rekommendationer och konkreta förslag – i personalunionsfrågan följande (s. 16):

Med hänsyn till gällande jävsbestämmelser och till att styrande och kontrollerande roller inte bör blandas ihop på olika nivåer inom koncernen bör gälla
- att utöver verkschefen det normalt bör råda återhållsamhet med personalunioner mellan verksstyrelsen och dotterbolagens styrelser;
- att tjänstemän inte bör upprätthålla befattning i ledande verkställande funktioner inom både verk och bolag om inte särskilda skäl kan anföras för detta;
- att tjänstemän i regeringskansliet endast i undantagsfall skall kunna ha uppdrag i verks- eller bolagsstyrelse inom koncernen.

I propositionen med anledning av bl. a. nyssnämnda utredningsbetänkande – proposition 1986/87:99 Ledning av den statliga förvaltningen – tas personalunionsfrågan upp såvitt gäller förhållandet verk–bolag (s. 123 f.). Utredningsbetänkandets rekommendation gällande regeringskanslitjänstemän berörs inte i propositionen.

3.3 Kommentarer till den i regeringskansliets PM lämnade redovisningen beträffande kommunikations- och industridepartementens tjänstemän med styrelseuppdrag

3.3.1 Myndigheter m. fl.

Enligt departementsförordningen hör följande myndigheter och andra organ under *kommunikationsdepartementet*:
Postverket,
televerket, teleanslutningsnämnden,
statens järnvägar, stängselnämnden,
vägverket,
statens väg- och trafikinstitut,
trafiksäkerhetsverket,
transportforskningsberedningen.
sjöfartsverket, sjösäkerhetsrådet, handelsflottans pensionsanstalt, handelsflottans kultur- och fritidsråd,
lånenämnden för den mindre skeppsfarten, nämnden för rederistöd,
luftfartsverket,
statens haverikommission,
transportrådet,
buss- och taxivärderingsnämnden,
kollektivtrafiknämnden,
statens geotekniska institut,
Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut.

Av de angivna organen är fyra affärsdrivande verk (postverket, televerket, statens järnvägar och luftfartsverket). I styrelserna för dessa verk ingår inte i något fall tjänsteman från regeringskansliet. Av de i promemorian lämnade

uppgifterna framgår att det i styrelserna för de tre av de i departementsförordningen uppräknade organen förekommer tjänstemän från kommunikationsdepartementet, nämligen i
transportforskningsberedningen (1 ledamot),
lånenämnden för den mindre skeppsfarten (1 ledamot),
nämnden för rederistöd (1 ledamot).
Beträffande *industridepartementet* gäller följande. Enligt departementsförordningen hör följande myndigheter och andra organ under industridepartementet:
Statens industriverk,
sprängämnesinspektionen,
Sveriges geologiska undersökning,
bergsstaten,
nämnden för statens gruvegendom,
delegationen för samordning av havsresursverksamheten,
nämnden för hemslöjdsfrågor,
styrelsen för teknisk utveckling,
programrådet för industriell utveckling inom mikroelektroniken,
statens provningsanstalt,
statens mät- och provråd,
statens delegation för rymdverksamhet,
patent- och registreringsverket,
patentbesvärsrätten,
granskningsnämnden för försvarsuppfinningar,
domänverket,
affärsverket FFV,
Svenska skeppshypotekskassan,
Bergslagsdelegationen,
Norrlandsfonden,
nordisk fond för teknologi och industriell utveckling,
Ingenjörsvetenskapsakademien,
Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet,
SIS–Standardiseringskommissionen i Sverige,
Tekniska nomenklaturcentralen,
delegationen för strukturfrågor inom vissa branscher,
regionala utvecklingsfonder,
Stiftelsen Industricentra,
Fonden för industriellt utvecklingsarbete,
Fonden för svenskt-norskt industriellt samarbete,
Stiftelsen Administrativ produktion i malmfälten,
Stiftelsen Institutet för företagsutveckling,
Stiftelsen Småföretagsfonden.

Av de uppräknade organen är två s. k. affärsdrivande verk, nämligen domänverket och affärsverket FFV. Det skall påpekas att statens vattenfallsverk tidigare sorterade under industridepartementet. Sedan årsskiftet 1986-1987 hör emellertid detta affärsdrivande verk under miljö- och energidepartementet. I styrelserna för nämnda tre verk ingår inte i något fall tjänsteman från regeringskansliet. Av de i promemorian lämnade uppgifterna framgår

vidare att det i styrelserna för sju av de nyss uppräknade organen ingår departementstjänstemän, nämligen i
sprängämnesinspektionen (1 suppleant)
delegationen för samordning av havsresursverksamheten (1 ledamot och 1 suppleant)
Svenska skeppshypotekskassan (1 ledamot)
Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet (1 ledamot och 1 suppleant)
SIS–Standardiseringskommissionen i Sverige (1 suppleant)
Fonden för industriellt utvecklingsarbete (1 suppleant)
Fonden för svenskt-norskt industriellt samarbete (1 ledamot)

3.3.2 Statliga bolag

Regeringen redovisar årligen i en skrivelse till riksdagen – senast hösten 1986 (regeringens skrivelse 1986/87:20) – uppgifter om den statliga bolagsverksamheten. Av den senaste skrivelsen framgår bl. a. följande. De statliga företagen omfattar – förutom de 7 affärsverken – 8 kreditinstitut och 165 aktiebolag. De 7 affärsverken och de 173 bolagen äger helt, delvis eller innehar minoritetsandelar i drygt 860 bolag (då har bortsetts från vilande bolag). Affärsverken och de 173 bolagen varierar avsevärt i storlek och representerar en mångfald olika verksamhetsinriktningar. Här finns affärsverk, kreditinstitut, industriföretag och bolag som ålagts speciella uppgifter av staten, t. ex. Systembolaget AB och Penninglotteriet AB.

Merparten av ovannämnda 173 bolag faller under industridepartementet (126 st. eller drygt 72 %). I dessa bolags styrelser finns sammanlagt 29 styrelserepresentanter hämtade från departementet (14 ledamöter och 15 suppleanter) fördelade på 21 bolag. Bland dessa märks Procordia AB (1 ledamot och 1 suppleant) samt Svenska Varv AB (1 ledamot och 1 suppleant). Motsvarande siffror för kommunikationsdepartementets del är 24 bolag (ca 13,9 %), 4 ledamotsplatser och 2 suppleantplatser fördelade på 3 bolag.

3.3.3 Statliga dotterbolag och dotterdotterbolag

Drygt 640 av de i rubriken angivna bolagen (ca 74 %) hör under industridepartementet. Av promemorian från regeringskansliet framgår att det i sex av dessa bolags styrelser förekommer sammanlagt sex ledamöter och två suppleanter hämtade från regeringskansliet. Motsvarande siffror för kommunikationsdepartementets del är drygt 125 bolag (ca 14 %), tre ledamöter och en suppleant fördelade på tre bolag.

PM
1987-03-18

KU 1986/87:33
Underbilaga 1
till bilaga B 18 A

Regler och praxis som utvecklats vad gäller tjänstemäns medlemskap i verksstyrelser och motsvarande liksom vissa styrelseposter

Redovisningen i det följande sker i anslutning till de tre frågor i ärendet som finns i Anders Björcks skrivelse 1986-08-06 till konstitutionsutskottet.

1 Reglerna för jäv m. m.

Jäv

För förvaltningsmyndigheterna finns det bestämmelser om jäv i 11 och 12 §§ förvaltningslagen (1986:223). Inom regeringskansliet gäller lagen vid handläggningen av departementsärenden, dvs. sådana ärenden som beslutas av ett departement, en departementschef eller efter delegation av en departementstjänsteman. Men förvaltningslagen gäller inte vid handläggning av regeringsärenden, dvs. sådana ärenden som beslutas vid ett regeringssammanträde. I förarbetena till förvaltningslagen uttalade departementschefen (prop. 1985/86:80 s. 57) att i regeringens praxis brukar förvaltningsärenden i möjligaste mån handläggas enligt samma regler som gäller för underordnade myndigheter och att någon ändring av denna praxis inte är avsedd.

Bisyssla

För arbetstagare hos staten finns – med vissa undantag, bl. a. för statsråd – ett stadgande i 6 kap. 1 § lagen (1976:600) om offentlig anställning där det föreskrivs att arbetstagare ej får inneha anställning eller uppdrag eller utöva verksamhet, som kan rubba förtroendet till hans eller annan arbetstagares opartiskhet i tjänsteutövningen eller skada myndighetens anseende. Denna bestämmelse kommenteras i SAV:s cirkulär 1986 A 10 Bisysslor.

Statsrådsberedningens råd

Statsrådsberedningen har givit ut en skrift kallad "Förvaltningslagens tillämpning hos regeringen". Denna skrift kommenterar den gamla förvaltningslagen (1971:290), som hade motsvarande jävsbestämmelser som den nya. En ny upplaga, som behandlar den nya förvaltningslagens bestämmelser är för närvarande under utarbetande. I den nu föreliggande upplagan rekommenderas det att förvaltningslagens jävsregler följs (s. 15–18).

I fråga om jäv för tjänstemän står det (s. 17 f.):

"En departementstjänsteman, som i egenskap av styrelseledamot har deltagit i en myndighets beslut, bör alltså anses jävig, om beslutet överklagas hos regeringen. Det kan i detta sammanhang nämnas att KU vid flera tillfällen har tagit upp frågan om jäv för departementstjänstemän, bl. a. såvitt gäller statssekreterare. Utskottet har därvid bl. a. betonat vikten av att

statssekreterarna inte har sådana sysslor hos underordnade myndigheter att det uppkommer tvåinstansjäv.

– – –

Det förekommer att departementstjänstemän är styrelseledamöter i statliga bolag. Den särskilda jävsgrunden i 4 § första stycket 2[1] förvaltningslagen kan då bli aktuell om tjänstemannen är behörig att företräda bolaget. Är detta inte fallet, kan tjänstemannen komma att anses som jävig enligt generalklausulen i punkt 5[2]. Man kan emellertid i vissa fall bortse från jävet och låta en departementstjänsteman som är styrelseledamot i ett statligt bolag delta i handläggningen i departementet av ett ärende rörande bolaget. En förutsättning för detta är emellertid att det inte finns någon motpart eller något motstående intresse i ärendet. En annan sak är att man, för att ärendet skall bli allsidigt belyst, bör låta en annan tjänsteman i första hand svara för handläggningen.

Det kan i detta sammanhang erinras om att KU har sagt sig tills vidare godta att statssekreterare har uppdrag som styrelseledamöter i statliga företag. Utskottet har därvid hänvisat till bl. a. pågående överväganden beträffande de statliga företagsformerna."

Uttalande av konstitutionsutskottet 1985/86

I granskningsbetänkandet 1985/86:25 tog KU upp frågan om jäv för regeringstjänstemän, s. 37 ff. KU framhöll där vikten av att förvaltningslagens jävsregler iakttas vid ärendeberedningen i regeringskansliet. Utskottet uttalade vidare att i ärenden med två- eller flerpartsintressen bör en departementstjänsteman, som är styrelseledamot i ett hel- eller halvstatligt bolag, inte delta i beredningen av ett ärende som rör bolaget. Justitiekanslern hade tidigare prövat ett liknande ärende (JK:s beslut 1982-12-08).

Verksledningskommittén m. m.

Verksledningskommittén har i sitt betänkande (SOU 1985:41) Affärsverken och deras företag tagit upp frågan om departementstjänstemäns uppdrag i verks- och bolagsstyrelser. Verksledningskommitténs betänkande har remissbehandlats. I prop. 1986/87:99, Ledning av den statliga förvaltningen, behandlas i avsnitt 9.6 Ledningsfunktionerna inom verk och bolag frågan om personalunioner m. m.

2. Förekomsten av tjänstemän med departementsanknytning i vissa styrelser

I anledning av denna fråga har inom kommunikations- och industridepartementen upprättats bifogade förteckningar över förekomsten av tjänstemän med departementsanknytning i vissa styrelser. I förteckningarna redovisas förordnanden för tjänstemän i resp. departement i myndighetsstyrelser samt i styrelser för statliga företag och stiftelser på det egna departementets

[1] Numera 11 § första stycket.
[2] Numera 11 § första stycket.

verksamhetsområde. Redovisningen omfattar även styrelseledamotskap i dotterbolag till statligt ägda företag. Vidare har styrelseuppdrag i Swedair AB redovisats av kommunikationsdepartementet, trots att försvarsdepartementet företräder staten som aktieägare. Uppdrag i form av offentligt ledamotskap i stiftelser med stöd av lag har inte tagits med. Inte heller har ledamotskap i gemensamma nordiska organ tagits med. Redovisningarna avser förhållandena vid årsskiftet 1986/87. I övrigt kan här hänvisas till den information som ges i regeringens skrivelse 1986/87:20, 1986 års redogörelse för de statliga företagen.

3. Regeringsbeslut som direkt är styrande för den centrala förvaltningens sätt att utföra ålagda uppgifter

I 11 kap. regeringsformen finns det bestämmelser bl. a. om förvaltningen. I 11 kap. 6 § föreskrivs det att förvaltningsmyndigheterna lyder under regeringen, om de inte enligt lag är myndigheter under riksdagen. I 11 kap. 7 § står det att myndigheterna, riksdagen eller kommunernas beslutande organ inte får bestämma hur förvaltningsmyndighet skall besluta i ett särskilt fall i ärenden som rör myndighetsutövning mot enskilda eller mot kommuner eller som rör tillämpningen av lagar. Eftersom regeringen är en myndighet gäller den sistnämnda paragrafen även för regeringen.

Konstitutionsutskottet har vid ett flertal tillfällen tagit upp frågor om regeringens styrning av de statliga myndigheterna och bolagen. Se bl. a. KU 1972:26 s. 14 f. och bilaga 10 angående förenade fabriksverken, KU 1974:22 s. 40 och bilaga 15 angående arbetsmarknadsstyrelsen, KU 1979/80:50 s. 29 och bilaga 12 c, KU 1982/83:30 s. 26 ff. och bilaga 10 angående bl. a. Statsföretag AB, Ncb, domänverket och SSAB samt KU 1985/86:25 s. 34 f. angående utseende av verkställande direktör i Svensk Bilprovning AB.

Frågor om styrningen av de statliga myndigheterna och dessa myndigheters ledningsfunktion har nyligen behandlats av verksledningskommittén. Kommittén har redovisat sitt arbete i två betänkanden, Regeringen, myndigheterna och myndigheternas ledning (SOU 1985:40) samt Affärsverken och deras företag (SOU 1985:41). Kommittén fann bl. a. att det utrymme som finns för regeringen i regeringsformen för en starkare styrning av förvaltningsmyndigheterna bör utnyttjas och att styrningen av verksamhetsinriktningen därför bör öka. I prop. 1986/87:99, Ledning av den statliga förvaltningen behandlar regeringen bl. a. frågor om regeringens styrning av myndigheterna och av affärsverkskoncernerna.

Styrelseuppdrag m. m. för tjänstemän i kommunikationsdepartementet

Namn	*Organisation*	*Uppdrag*
Ulf Dahlsten statssekreterare	Representantskapet för statens aktier i AB Aerotransport[1]	Ordförande
Lennart Johansson f. d. generaldirektör, sakkunnig (Öresundsfrågor)	Representantskapet för statens aktier i AB Aerotransport[1]	Ledamot
Christina Striby expeditionschef	SOS Alarmering AB styrelsen[2]	Ledamot
	AB Svensk Bilprovning styrelsen[3]	Suppleant
Hjalmar Strömberg departementsråd enhet I järnvägar, kollektivtrafik m. m.	AB Trafikrestauranger styrelsen[4]	Ledamot
	Nämnden för rederistöd	Ledamot
	AB Aerotransport styrelsen[5]	Ledamot
	Swedair AB styrelsen[6]	Ledamot
Claes-Göran Sundelius departementsråd enhet II post- och telekommunikationer	AB Teleinvest styrelsen[7]	Suppleant
Claes Tjäder departementsråd enhet III vägar och trafiksäkerhet	AB Svensk Bilprovning styrelsen	Ledamot
	Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande, NTF styrelsen	Suppleant
Jan-Olof Selén departementsråd enhet V luft- och sjöfart	Nämnden för rederistöd	Suppleant
	Lånenämnden för den mindre skeppsfarten	Ledamot
Kjell-Åke Lantz departementsråd PBS	AB Trafikrestauranger styrelsen	Suppleant
	Transportforskningsberedningen	Ledamot

Anmärkningar:

[1] Ledamöterna utses av regeringen, kommunikationsdepartementet.
[2] Regeringen (K) utser enligt bolagsordningen vissa ledamöter. Staten äger 50 % av aktierna genom Teleinvest AB, som ingår i televerkskoncernen.
[3] Regeringen (K) utser enligt bolagsordningen vissa ledamöter. Staten äger 52 % av aktierna. Dessa representeras av K.
[4] Regeringen (K) utser enligt bolagsordningen vissa ledamöter. TR är dotterbolag till Swedcarrier AB som ingår i SJ-koncernen.
[5] Utses av bolagsstämman efter nominering av ABA:s representantskap.
[6] Utses av bolagsstämman efter nominering av Fö, som företräder 50 % av aktierna.
[7] Regeringen (K) utser enligt bolagsordningen vissa ledamöter.

Uppgifterna avser förhållandena den 1 januari 1987. Viss förändring har skett redan nu och ytterligare är att vänta med hänsyn till att Hjalmar Strömberg, som tidigare haft ansvaret för luft- och sjöfart, numera ansvarar för järnvägar m. m.

INDUSTRIDEPARTEMENTET 1987-02-02 KU 1986/87:33
Underbilaga 1
till bilaga B 18 A

Expeditionschefen

Rättschefen Johan Hirschfeldt
SB

Förekomsten av tjänstemän med departementsanknytning i vissa styrelser

Härmed får jag lämna av Dig begärda uppgifter för industridepartementet med anledning av en anmälan till riksdagens konstitutionsutskott.

Namn	*Uppdrag i styrelse*	*Myndighet/företag/stiftelse*
Aldskogius Göran	suppleant	LKAB, Luossavaara-Kiiruna-
dep.råd (2)[1]		vaara AB
Berggren Christer	ledamot	AB Samefa[2]
dep.sekr. (5)	"	FFV Allmateriel AB[2]
	suppleant	AB Svensk Exportkredit
Caesar Madeleine	suppleant	delegationen för samordning av
dep.sekr. (3)		havsresursverksamheten
	ledamot	Svensk-norsk industrifond
Carling Jan	ledamot	Sveriges Investeringsbank AB
statssekr.	"	Stiftelsen Sveriges teknisk-ve-
		tenskapliga attachéverksamhet
Cederlund Lars Johan	ledamot	AB Svensk Exportkredit
kansliråd (4)		
Elgstrand Lage	suppleant	Nordiska satellitaktiebolaget
dep.sekr. (3)		
Engelbrecht P-O	ledamot	Sveriges Geologiska AB
dep.råd (1)	"	delegationen för samordning av
		havsresursverksamheten

[1] Avser industridepartementets enhet/sekretariat
[2] Dotterbolag till FFV AB

Namn	*Uppdrag i styrelse*	*Myndighet/företag/stiftelse*
Englund Björn	ledamot	Svenska Rymdaktiebolaget
dep.råd (3)	”	Nordiska Satellitaktiebolaget
	suppleant	Stiftelsen Fonden för industriellt utvecklingsarbete (Industrifonden)
	”	Luxor AB
Falkman Lena	suppleant	Stiftelsen Sveriges teknisk-vetenskapliga attachéverksamhet
dep.sekr. (3)		
Fredriksson Carl	suppleant	Procordia AB
dep. råd (STS)		
Gehlin Håkan	ledamot	AB Statens Skogsindustrier (ASSI)
dep.sekr. (5)		
	suppleant	Norrlands Skogsägares Cellulosa AB, Ncb
Ljung Lars	suppleant	ABAB, Allmänna Bevaknings AB[1]
planeringschef		
Norström Bengt	suppleant	Cementa AB
dep.sekr. (STS)		
Nyman Hans	suppleant	AB Statens Skogsindustrier (ASSI)
kansliråd (4)		
Olson Hans Christer	ledamot	SSAB Svenskt Stål AB
dep.råd (4)		
Rehnberg Britt	suppleant	sprängämnesinspektionen
dep.sekr. (1)		
	”	Sveriges Geologiska AB
Rekke Lars	ledamot	Utvecklings AB Kranen
förhandlingschef		
Rydh Olof	suppleant	Sveriges Investeringsbank AB
statssekr.		
Råland Birgitta	suppleant	AB Svensk Exportkredit
dep.sekr. (4)		

[1] Dotterbolag till Procordia AB

Namn	*Uppdrag i styrelse*	*Myndighet/företag/stiftelse*
Stångberg Olle	ledamot	Svenska Industrietablerings AB, SVETAB[1]
dep.råd (PBS)	suppleant	Svenska Varv AB
Tegnér Per	ledamot	Procordia AB
dep.råd (5)	”	Svenska Varv AB
	”	Karlskronavarvet AB[2]
	”	Kockums Air AB
Tengelin Ulrika	suppleant	AB Statens Anläggningsprovning
kammarrättsass. (3)	”	SEMKO, Svenska Elektriska Materielkontrollanstalten AB
	”	SIS, Standardiseringskommissionen i Sverige
Wegmann Ann-Katrin	suppleant	TEMU Interactor AB
dep.sekr. (3)		
Westin Olle	ledamot	Zenit Shipping AB
dep.sekr. (5)	”	Uddevalla Shipping AB[3]
	”	Luxor AB
	”	Svenska Skeppshypotekskassan
	”	Risk Management Service AB[1]
	suppleant	Cementa AB

Anm. En förteckning över styrelsesammansättningen i statliga bolag finns i Regeringens skrivelse 1986/87:20.

Staffan Laurén

---

[1] Dotterbolag till Procordia AB
[2] Dotterbolag till Svenska Varv AB
[3] Dotterbolag till Zenit Shipping AB

Förkortningar av industridepartementets enheter/sekretariat

1	enheten för små och medelstora företag samt vissa branschfrågor
2	enheten för regionalpolitik och finansiellt företagsstöd
3	enheten för teknisk utveckling
4	enheten för storföretag
5	enheten för statsägda företag
PBS	planerings- och budgetsekretariatet
STS	struktursekretariatet

PM angående förtroendeskadliga bisysslor m. m.

1 Anmälan

I anmälan den 9 september 1986 har Bengt Kindbom (c) – mot bakgrund av ett beslut av JK den 5 september 1986 angående frågan om generaldirektörens i socialstyrelsen uppdrag som styrelseledamot i Apoteksbolaget kunde anses utgöra förtroendeskadlig bisyssla – begärt utredning om gällande regler på området i syfte att få fastlagt behovet av eventuella klarlägganden.

2 Inhämtat material

Det i anmälan åberopade JK-beslutet har införskaffats (*underbilaga 1*). Vidare har från statsrådsberedningen överlämnats en med anledning av anmälan upprättad PM (*underbilaga 2*).

3 Kompletterande uppgifter

Utöver de uppgifter som framgår av det sålunda inhämtade materialet kan tilläggas följande. Rätten för statliga och kommunala arbetstagare att inneha bisysslor är delvis reglerad i offentligrättslig ordning och i övrigt föremål för avtal. (För den avtalsreglering som skett – syftande till att förhindra att arbetstagare på grund av omfattande bisysslor missköter sin tjänst – redogörs inte i det följande.) När det gäller den offentligrättsliga delen återfinns den centrala bestämmelsen i 6 kap. 1 § lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA), vari anges förbud att inneha s. k. *förtroendeskadliga bisysslor*. Den fullständiga lydelsen av stadgandet är följande:

Arbetstagare får ej inneha anställning eller uppdrag eller utöva verksamhet, som kan rubba förtroendet till hans eller annan arbetstagares opartiskhet i tjänsteutövningen eller skada myndighetens anseende. Närmare föreskrifter om detta förbud meddelas för vissa fall i lag och i övrigt av regeringen.

Bestämmelsen kommenteras utförligt i ett cirkulär av statens arbetsgivarverk (SAV 1986 A 10 Bisysslor). I cirkulär anges beträffande den närmare innebörden av 6:1 LOA bl. a. följande:

Av bestämmelsen följer först och främst att en arbetstagare i princip inte får åta sig bisysslor, som medför risk för att jäv uppkommer mot honom i tjänsteutövningen. Men förbudet gäller inte bara bisysslor som kan rubba förtroendet till arbetstagarens egen opartiskhet. Han får inte heller åta sig sådana bisysslor som kan rubba förtroendet till opartiskheten hos någon annan arbetstagare eller skada myndighetens anseende.

I cirkuläret redogörs vidare bl. a. för den praxis som utbildats i frågor om förtroendeskadliga bisysslor genom regeringens beslut samt genom uttalanden av JK och JO. I ett särskilt avsnitt i cirkuläret gällande *verkschefers bisysslor* anförs följande:

Arbetsmarknadsutskottet har i betänkandet AU 1984/85:1 s. 17 f med anledning av en motion gjort allmänna uttalanden om verkschefers bisysslor.

Motionären hävdade att chefer i statliga verk inte utan synnerliga skäl

borde inneha uppdrag i privata bolagsstyrelser. Han hänvisade bl. a. till den tunga arbetsbörda som chefsskapet i ett verk innebär samt risken för ovidkommande påverkan i tjänsteutövningen.

Enligt utskottets bedömning ger reglerna om förbud mot förtroendeskadliga bisysslor mycket litet utrymme för detta slag av uppdrag. För att en viss bisyssla skall vara otillåten är det således inte nödvändigt att allmänhetens förtroende verkligen har rubbats eller ens att något inträffat som kan sätta allmänhetens tilltro på spel. Det är tillräckligt att förtroendet kan rubbas på grund av bisysslans blotta existens.

Dessa hårda krav är enligt utskottets mening väl motiverade med hänsyn till de särskilda krav på integritet som måste kunna ställas på arbetstagare i offentlig tjänst. En ytterligare skärpning av reglerna som särskilt skulle ta sikte på verkscheferna behövs inte enligt utskottet. Det får förutsättas att regeringen vid sin prövning av frågor av detta slag iakttar syftet med de restriktiva regler som redan gäller. Utskottet avstyrkte därför motionen. Riksdagen biföll utskottets förslag.

FOTOKOPIA

BESLUT

Datum 1986-09-05

Dnr: 1990-86-22

Fråga om generaldirektörens i socialstyrelsen uppdrag som styrelseledamot i Apoteksbolaget kunde anses utgöra förtroendeskadlig bisyssla

Någon gång i början av juni månad förekom i Dagens eko en uppgift om att generaldirektören i socialstyrelsen Maj-Britt Sandlund skulle ha utsetts till styrelseledamot i Apoteksbolaget Aktiebolag.

Med anledning härav tillskrev jag den 12 juni 1986 som ett led i min tillsynsverksamhet Maj-Britt Sandlund med begäran att hon, mot bakgrund av bestämmelsen i 6 kap. 1 § lagen (1976:600) om offentlig anställning, skulle inkomma med yttrande i saken.

Maj-Britt Sandlund har i en skrivelse till justitiekanslern den 25 augusti 1986 anfört följande.

När jag inför Apoteksbolagets bolagsstämma tillfrågades av statssekreteraren i socialdepartementet om jag ville acceptera att bli ledamot i bolagets styrelse var min reaktion positiv. Hälso- och sjukvården skulle härigenom - på central, statlig nivå - få ökat inflytande över apoteksväsendet. Bolaget skall ju enligt avtal med staten bl.a. tillgodose hälso- och sjukvårdens behöriga krav när det gäller lager- och leveransberedskap med läkemedel.

Det har sedermera ifrågasatts om mitt ledamotskap är förenligt med bl.a. bestämmelserna i 6 kap. 1 § lagen (1976:600) om offentlig anställning. Med anledning härav har jag i skrivelse denna dag begärt att bli befriad från uppdraget.

Som framgår av det ovan anförda ifrågasatte jag om Maj-Britt Sandlunds uppdrag som styrelseledamot i Apoteksbolaget Aktiebolag kunde anses stå i strid mot bestämmelsen om förbud mot förtroendeskadliga bisysslor i 6 kap. 1 § lagen om offentlig anställning. Det var främst mot bakgrund av att socialstyrelsen enligt sin instruktion är central förvaltningsmyndighet för verksamhet som rör bl.a. läkemedelsförsörjning och svarar för tillsyn över denna verksamhet som jag fann anledning att ifrågasätta om tjänsten som generaldirektör och chef för socialstyrelsen var förenlig med uppdraget som styrelseledamot i Apoteksbolaget.

Enligt min bedömning fanns det starka skäl att ifrågasätta det lämpliga i att generaldirektören och chefen för socialstyrelsen innehade uppdrag som styrelseledamot i ett aktiebolag som bedriver verksamhet inom läkemedelsbranschen. Då Maj-Britt Sandlund numera synes ha kommit till samma uppfattning och begärt att bli befriad från uppdraget som styrelseledamot i Apoteksbolaget finner jag dock inte någon anledning att här närmare gå in på denna fråga eller att eljest vidta någon åtgärd med anledning av vad som har förekommit.

Ärendet är härmed avslutat.

Bengt O. Hamdahl

Göran Persson

Exp. till

Generaldirektören Maj-Britt Sandlund,
Socialstyrelsen, 106 30 Stockholm

Fotostatkopians riktighet bestyrkes i tjänsten.

Apoteksbolaget AB ägs till 2/3 av staten och 1/3 av Apoteksbolaget AB:s pensionsstiftelse.

Genom regeringsbeslut i september 1970 uppdrogs åt det då nybildade Apoteksbolaget att med ensamrätt bedriva detaljhandel med läkemedel under tiden 1 januari 1971–31 december 1985. Genom regeringsbeslut 27 juni 1985 förlängdes rätten att driva detaljhandel med läkemedel från 1 januari 1985 tills vidare, på de villkor som angavs i avtal mellan staten och Apoteksbolaget AB.

Styrelsen för Apoteksbolaget består av nio ledamöter och fem suppleanter. Vid bolagsstämman äger staten rätt att utse sex ledamöter och två suppleanter och pensionsstiftelsen en ledamot och en suppleant. Övriga ledamöter och suppleanter utses av personalorganisationerna.

Vid den senaste bolagsstämman den 3 juni 1986 utsågs till ledamöter av staten bl. a. statssekreterarna Monica Andersson (nyval) och Jan O. Karlsson (omval), medan pensionsstiftelsen utsåg generaldirektören Maj-Britt Sandlund till ledamot (nyval). Vid stämman var närvarande även representanter för de fackliga organisationerna. Inga invändningar restes mot valen av ledamöter och suppleanter. Se även Sandlunds yttrande till JK i JK:s ärende dnr 1990-86-22.

I det följande redovisas vissa fakta rörande förhållandet mellan socialstyrelsen och Apoteksbolaget.

Enligt statens avtal med Apoteksbolaget, som undertecknades av parterna den 30 juli 1985, är det bolagets uppgift att arbeta för en god läkemedelsförsörjning i landet. Inom ramen för avtalet avväger bolaget sin servicenivå i fråga om lagerhållning av läkemedel och tillhandahållande av tjänster.

Enligt 11 § i avtalet skall Apoteksbolaget sträva efter ett nära samarbete mellan huvudmännen för hälso- och sjukvården och med organisationer och andra som i övrigt har befattning med frågor om läkemedel. Bolaget skall vidare fortlöpande samråda med socialstyrelsen och riksförsäkringsverket i frågor av gemensamt intresse. Bolaget har också en skyldighet att på begäran lämna socialstyrelsen och riksförsäkringsverket de uppgifter och det biträde som behövs för deras verksamhet och som bolaget kan lämna.

Enligt 2 § förordningen (1981:686) med instruktion för socialstyrelsen är socialstyrelsen central förvaltningsmyndighet för verksamhet som rör läkemedelsförsörjning.

Enligt 17 § läkemedelsförordningen (1962:701) utövar socialstyrelsen tillsynen över efterlevnaden av förordningen och i anslutning därtill meddelande föreskrifter. Förordningen innehåller bestämmelser bl. a. om hanteringen och utlämnande av läkemedel. Styrelsen får också utfärda föreskrifter härom.

Enligt 1 och 2 §§ lagen (1980:11) om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonal m. fl. står hälso- och sjukvårdspersonalen, bl. a. personalen inom detaljhandeln med läkemedel, under tillsyn av socialstyrelsen.

PM angående tryckfrihetsåtal mot tidningen Svenska Dagbladet

1. Anmälan

Anders Björck (m) har till granskning anmält regeringens beslut att medge justitiekanslern (JK) att väcka åtal mot tidningen Svenska Dagbladet för vissa artiklar om främmande makts verksamhet riktad mot Sverige.

2. Kortfattad sammanfattning av ärendet

JK beslöt den 14 oktober 1985 att förundersökning skulle inledas för utredning av frågan om publicering under sommaren 1985 i Svenska Dagbladet av tre artiklar inneburit sådant otillåtet offentliggörande i tryckt skrift som avses i 7 kap. 5 § 1. tryckfrihetsförordningen (TF) jämförd med 19 kap. 7 och 9 §§ brottsbalken (BrB). Artiklarna var rubricerade "Hotar Sverige" (28 juli) samt "Hemligstämplad rapport till ÖB. Polska tavelsäljare kartlade flygares vanor" och "Tavelförsäljning täckmantel för spioneri. Flygvapenpiloter kartlades" (5 augusti). Beslutet hade föregåtts av anmälningar till JK den 30 juli och den 23 augusti 1985 av överbefälhavaren. Enligt anmälningarna var tidningsartiklarna baserade på hemliga handlingar från överbefälhavaren. Sedan förundersökningen avslutats begärde JK i framställning till regeringen den 9 december 1985 regeringens prövning av åtalsfrågan. Regeringen medgav i beslut den 12 december 1985 att åtal fick väckas. Genom stämningsansökan dagtecknad den 17 januari 1986 och ingiven till Stockholms tingsrätt väckte JK åtal mot ansvarige utgivaren av tidningen för otillåtet offentliggörande i tryckt skrift innefattande obehörig befattning med hemlig uppgift alternativt vårdslöshet med hemlig uppgift. Stockholms tingsrätt ogillade åtalet genom dom den 30 maj 1986. Domen överklagades av JK till Svea hovrätt, som i dom den 22 januari 1987 fastställde tingsrättens domslut. JK ansökte därefter om revision av hovrättens dom. Högsta domstolen har inte avgjort målet.

3. Den tryckfrihetsrättsliga proceduren

3.1 Gällande rätt

Tryckfrihetsförordningens regler om tillsyn och åtal finns i 9 kap. Enligt 1 § ankommer det på JK att vaka över att de gränser för tryckfriheten som anges i TF inte överskrids. JK är vidare ensam åklagare i mål om tryckfrihetsbrott och den ende som får inleda förundersökning rörande tryckfrihetsbrott (2 § första stycket). Regeringen får hos JK anmäla en skrift för åtal för tryckfrihetsbrott (andra stycket).

I lagen (1977:1016) med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område stadgas att allmänt åtal för tryckfrihetsbrott som avses i 7 kap. 4 § 1–7 eller 5 § 1 TF får väckas endast efter regeringens medgivande.

Det nu angivna regelsystemet tillkom genom grundlagsändringar 1975–1976 och följdändringar härtill vid 1977/78 års riksmöte (prop. 1975/76:204 och 1977/78:62, KU 1975/76:54 och 1977/78:20).

Den äldre ordningen innebar, att tillsynen över TF:s efterlevnad ålåg justitieministern. Fann denne att åtal för tryckfrihetsbrott borde väckas, skulle han göra anmälan härom till JK, som också hade viss rätt att ta egna initiativ till åtal. JK prövade alltid självständigt frågan om åtal för tryckfrihetsbrott, men hade justitieministern gjort en anmälan ansågs JK endast ha att pröva de lagliga förutsättningarna för åtal och således inte att pröva åtalets lämplighet.

Den nuvarande lagstiftningen innebär att regeringens medgivande skall inhämtas beträffande följande tryckfrihetsbrott: dels otillåtet yttrande i tryckt skrift som högförräderi, krigsanstiftan, uppror, landsförräderi, landssvek, landsskadlig vårdslöshet, uppvigling samt nyhetsspridning till fara för rikets säkerhet, dels offentliggörande i tryckt skrift av uppgifter rörande förhållanden vilkas röjande skulle innefatta brott mot rikets säkerhet. Beträffande övriga tryckfrihetsbrott – hets mot folkgrupp, ärekränkningsbrotten, uppsåtligt offentliggörande av en hemlig handling och brott mot tystnadsplikt krävs däremot inte regeringens medgivande för väckande av åtal.

I förarbetena framhålls bl. a. att genom regeringens medverkan skapas förutsättningar för en konstitutionell kontroll av tillsynen över TF:s efterlevnad (prop. 1975/76:204 s. 124). Vidare påpekas att kravet på regeringens medverkan innebär att äldre praxis behäftande förhållandet mellan justitieministern och JK i allt väsentligt kunnat bibehållas. Särskilt betydelsefullt kan det enligt förarbetena vara med en politisk bedömning när det är fråga om brott mot rikets säkerhet (prop. 1977/78:62 s. 24).

3.2 Rättegången i tryckfrihetsmål

12 kap. TF innehåller särskilda regler för rättegången i tryckfrihetsmål. Första instans i sådana mål är i princip den tingsrätt inom vars domkrets länsstyrelsen finns. I mål som rör tryckfrihetsbrott prövas ansvarsfrågan av en jury, bestående av nio personer (parterna har dock rätt att enhälligt begära att ett sådant mål skall direkt hänskjutas till rättens avgörande). För att tryckfrihetsbrott skall anses föreligga måste till en början minst sex juryledamöter vara ense därom. Därefter skall ansvarsfrågan också prövas av rätten, som då kan frikänna den åtalade eller bedöma brottet lindrigare men aldrig fälla en person till ansvar eller bedöma brottet strängare i vidare mån än juryn. Inte heller högre rätt äger frångå juryns bedömning i strängare riktning.

Jurymän utses länsvis och skall vara fördelade på två grupper – 16 i första gruppen och 8 i den andra. Jurymännen i andra gruppen skall vara eller ha varit nämndemän vid tingsrätt. Valet gäller för fyra år och förrättas enligt huvudregeln av landstinget i länet. Juryledamöterna skall vara svenska medborgare och bosatta i länet. De skall vara kända för omdömesgillhet, självständighet och rättrådighet. Vidare bör enligt TF skilda samhällsgrupper och meningsriktningar liksom olika delar av länet företrädas.

Juryledamöter för ett tryckfrihetsmål utses på följande sätt: Först får parterna ta ställning till om jäv föreligger mot någon av de på jurylistan förekommande personerna. Juryn bildas därefter bland de ojäviga jurymän-

nen på så sätt att vardera parten får utesluta tre jurymän från den första gruppen och en från andra gruppen. Genom lottning utser rätten därefter så många till suppleanter att det i första gruppen återstår sex jurymän och i den andra tre. Dessa bildar således juryn.

Vid rättegång med jury består rätten av tre eller fyra lagfarna domare.

4. Underbilagor

Som *underbilagor* 1–5 till denna PM fogas

1) JK:s framställning till regeringen den 9 december 1985 med begäran om prövning i åtalsfrågan.

2) Regeringens beslut i åtalsfrågan den 12 december 1985.

3) JK:s åtalsbeslut den 17 januari 1986.

4) JK:s stämningsansökan till Stockholms tingsrätt samma dag.

5) Redogörelse från regeringskansliet.

Angående ifrågasatt tryckfrihetsbrott

I en skrivelse den 30 juli 1985 till justitiekanslern har överbefälhavaren anmält att tidningen Svenska Dagbladet i artiklar, införda i tidningen den 28 juli 1985, angående bl. a. den sovjetiska subversiva verksamheten och sabotageförbanden angivit att som grund för artiklarnas innehåll funnits information från den svenska underrättelse- och säkerhetstjänsten. Innehållet i artiklarna har enligt överbefälhavaren i huvudsak baserats på innehållet i två handlingar från överbefälhavaren nämligen dels "Sovjetisk subversiv verksamhet, organisation, mål, medel och metoder" (1983-03-21 SÄK H 901:70305) och dels "Sovjetunionens militära sabotageverksamhet" (1984-04-24 SÄK H 901:7335). För uppgifter i dessa handlingar gäller sekretess enligt 2 kap. 2 § sekretesslagen (1980:100). Artiklarna har rubrikerna "Hemlig rapport: Sovjets aktioner väntas öka", "Hotar Sverige" samt "Politbyrån styr verksamheten".

Överbefälhavaren har vidare den 23 augusti 1985 till justitiekanslern anmält att i Svenska Dagbladet den 5 augusti 1985 varit införda artiklar med rubrikerna "Hemligstämplad rapport till ÖB. Polska tavelförsäljare kartlade flygares vanor" och "Tavelförsäljning täckmantel för spioneri. Flygvapenpiloter kartlades". Innehållet i dessa artiklar har enligt överbefälhavaren i huvudsak baserats på innehållet i en handling från överbefälhavaren benämnd "Tavelförsäljare m. m. – säkerhetshotande verksamhet mot FV-anläggningar och personal" (1985-03-29 SÄK H 901:6450). För uppgifter i handlingen gäller samma sekretess som för uppgifter i ovan nämnda handlingar.

Enligt av överbefälhavaren gjord menbedömning har den publicering av hemliga uppgifter ur ovan nämnda tre handlingar från överbefälhavaren, som kan antas ha skett i Svenska Dagbladet den 28 juli och den 5 augusti 1985, inneburit men för rikets säkerhet.

I beslut den 14 oktober 1985 fann jag anledning förekomma till antagande att genom publiceringen i tidningen Svenska Dagbladet den 28 juli och den 5 augusti 1985 av ovan nämnda artiklar sådant otillåtet offentliggörande i tryckt skrift som avses i 7 kap. 5 § 1. tryckfrihetsförordningen jämförd med 19 kap. 7 och 9 §§ brottsbalken förekommit. Jag beslutade därför att förundersökning skulle inledas och uppdrog åt överklagaren vid åklagarmyndigheten i Stockholms åklagardistrikt att verkställa den beslutade förundersökningen.

Den verkställda förundersökningen överlämnades till mig den 26 november 1985. Förundersökningsprotokollet bifogas.

Under åberopande av 2 § lagen (1977:1016) med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område överlämnar jag ärendet till regeringen för sådan prövning som avses i nämnda lagrum beträffande artikeln den 28 juli 1985 med rubriken "Hotar Sverige" och artiklarna den 5 augusti 1985 med rubrikerna "Hemligstämplad rapport till ÖB. Polska tavelförsäljare kartlade flygares vanor" och "Tavelförsäljning täckmantel för spioneri. Flygvapenpiloter kartlades".

Bengt O. Hamdahl

Johan Fischerström

REGERINGSBESLUT
1985-12-12

Justitiekanslern
Box 2308
103 17 STOCKHOLM

Framställning från justitiekanslern om tillstånd att väcka åtal enligt 2 § lagen med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område

Dnr 2280-85-30, handlingar återsänds

Justitiekanslern (JK) har den 9 december 1985 anmält till regeringen att publiceringen av artiklar i tidningen Svenska Dagbladet dels den 28 juli 1985 med rubriken "Hotar Sverige", dels den 5 augusti 1985 med rubrikerna "Hemligstämplad rapport till ÖB. Polska tavelförsäljare kartlade flygares vanor" och "Tavelförsäljning täckmantel för spioneri. Flygvapenpiloter kartlades" kan antas innefatta otillåtet offentliggörande i tryckt skrift enligt 7 kap. 5 § 1. tryckfrihetsförordningen och 19 kap. 7 och 9 §§ brottsbalken.

Under åberopande av 2 § lagen (1977:1016) med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område har JK begärt regeringens medgivande att väcka åtal.

Regeringen medger att åtal väcks enligt framställningen.

På regeringens vägnar

Sten Wickbom

Sigurd Heuman

JUSTITIEKANSLERN

BESLUT
1986-01-17

Angående ifrågasatt tryckfrihetsbrott

Genom beslut den 12 december 1985 har regeringen medgivit att åtal får väckas med anledning av publiceringen i Svenska Dagbladet av artiklarna med rubriken "Hotar Sverige" samt "Hemligstämplad rapport till ÖB. Polska tavelförsäljare kartlade flygares vanor" och "Tavelförsäljning täckmantel för spioneri. Flygvapenpiloter kartlades".

Efter att ha tagit del av innehållet i förundersökningen finner jag att åtal för otillåtet offentliggörande i tryckt skrift innefattande obehörig befattning med hemlig uppgift alternativt vårdslöshet med hemlig uppgift enligt bifogade stämningsansökan skall väckas mot chefredaktören Lennart Persson i egenskap av ansvarig utgivare för Svenska Dagbladet den 28 juli och den 5 augusti 1985 med anledning av innehållet i de artiklar med rubrikerna "Hotar Sverige", "Hemligstämplad rapport till ÖB. Polska tavelförsäljare kartlade flygares vanor" och "Tavelförsäljning täckmantel för spioneri. Flygvapenpiloter kartlades", som varit införda i tidningen.

Vad gäller artiklarna införda i Svenska Dagbladet den 28 juli 1985 med rubrikerna "Hemlig rapport: Sovjets aktioner väntas öka" och "Politbyrån styr verksamheten" finner jag inte att vad som förekommit i artiklarna är av beskaffenhet att föranleda åtal. I denna del skall således ej föranstaltas om åtal.

Bengt O. Hamdahl

Johan Fischerström

Exp. till
Lennart Persson, Idungatan 6, 113 45 Stockholm
Advokaten Göran Luterkort, Stortorget 11, 211 22 Malmö
Svenska Dagbladet, Rålambsvägen 7, 105 17 Stockholm

JUSTITIEKANSLERN

1986-01-17

Stockholms tingsrätt
Avdelningen för tryckfrihetsmål
Box 8307
104 20 STOCKHOLM

Ansökan om stämning

Åklagare: justitiekanslern

Tilltalad: chefredaktören LENNART Harald Persson, 290120-7551, Idungatan 6, 113 45 Stockholm
Offentlig försvarare: advokaten Göran Luterkort, Stortorget 11, 211 22 Malmö

Åtalspunkt 1

Gärning: otillåtet offentliggörande i tryckt skrift innefattande obehörig befattning med hemlig uppgift alternativt vårdslöshet med hemlig uppgift

Tidningen Svenska Dagbladet har i en den 28 juli 1985 införd artikel med rubriken "Hotar Sverige", på grundval av uppgifter sammanställda inom den svenska säkerhetstjänsten, publicerat uppgifter om viss främmande makts för verksamhet mot Sverige förberedda militära förband. Genom publiceringen av uppgifterna har, utan syfte att gå främmande makt tillhanda, obehörigen röjts uppgifter om överbefälhavarens och den svenska militära säkerhetstjänstens kunskaper om den främmande maktens militära förhållanden, vilka uppgifter är av hemlig natur och vilkas uppenbarande för främmande makt kan medföra men för rikets försvar eller eljest för rikets säkerhet. Röjandet har skett uppsåtligen (se 8 kap. 1 och 12 §§ tryckfrihetsförordningen). I andra hand görs gällande att uppgifterna röjts av grov oaktsamhet. För det tryckfrihetsbrott som således förövats genom publiceringen svarar Persson i egenskap av utgivare för Svenska Dagbladet vid tidpunkten för publiceringen.

Åtalspunkt 2

Gärning: otillåtet offentliggörande i tryckt skrift innefattande obehörig befattning med hemlig uppgift alternativt vårdslöshet med hemlig uppgift

Tidningen Svenska Dagbladet har i artiklar den 5 augusti 1985 med rubrikerna "Hemligstämplad rapport till ÖB. Polska tavelförsäljare kartlade flygares vanor" och "Tavelförsäljning täckmantel för spioneri. Flygvapenpiloter kartlades", på grundval av uppgifter från den svenska säkerhetstjänsten, publicerat vissa uppgifter angående flygvapnet som framkommit vid en av överbefälhavaren genomförd undersökning om polska tavelförsäljares verksamhet i Sverige. Genom publiceringen av uppgifterna har, utan syfte att

gå främmande makt tillhanda, obehörigen röjts dels uppgifter om överbefälhavarens och den svenska militära säkerhetstjänstens kunskap om omfattningen av de polska tavelförsäljarnas verksamhet med avseende på flygvapnet och dels vissa styrkeuppgifter beträffande flygvapnet, vilka uppgifter är av hemlig natur och vilkas uppenbarande för främmande makt kan medföra men för rikets försvar eller eljest för rikets säkerhet. Röjandet har skett uppsåtligen (se 8 kap. 1 och 12 §§ tryckfrihetsförordningen). I andra hand görs gällande att uppgifterna röjts av grov oaktsamhet. För det tryckfrihetsbrott som således förövats genom publiceringen svarar Persson i egenskap av utgivare för Svenska Dagbladet vid tidpunkten för publiceringen.

Lagrum (åtalspunkterna 1 och 2)

7 kap. 5 § 1. tryckfrihetsförordningen och 19 kap. 7 § alternativt 9 § brottsbalken

Skriftlig bevisning:

Åtalspunkt 1

1. Den i Svenska Dagbladet den 28 juli 1985 publicerade artikeln med rubriken "Hotar Sverige" (bilaga A s. 4 till förundersökningsprotokollet). Artikeln åberopas till styrkande av påståendet om publiceringen.
2. Överbefälhavarens specialorientering "Sovjetunionens militära sabotageverksamhet" (1984-04-24 SÄK H 901:7335).
3. Skriftlig jämförelse mellan artikeln under punkt 1 och överbefälhavarens specialorientering under punkt 2. (Hemlig handling med försvarsmaktens diarienummer HPM 316, 850822.)

Den skriftliga bevisningen under punkterna 2 och 3 åberopas till styrkande av överensstämmelse mellan uppgifterna i artikeln nämnd i punkt 1 och överbefälhavarens specialorientering nämnd i punkt 2. Denna bevisning inges vid förberedelsen.

Åtalspunkt 2

4. De i Svenska Dagbladet den 5 augusti 1982 publicerade artiklarna med rubrikerna "Hemligstämplad rapport till ÖB. Polska tavelförsäljare kartlade flygares vanor" och "Tavelförsäljning täckmantel för spionerі. Flygvapenpiloter kartlades" (bilaga A s. 5–6 till förundersökningsprotokollet). Artikeln åberopas till styrkande av påståendet om publiceringen.
5. Överbefälhavarens specialorientering "Tavelförsäljare m. m. – säkerhetshotande verksamhet mot FV-anläggningar och personal" (1985-03-29, SÄK H 901:6450).
6. Skriftlig jämförelse mellan artiklarna under punkt 4 och överbefälhavarens specialorientering under punkt 5 (Hemlig handling med försvarsmaktens diarienummer HPM 320 850822).

Den skriftliga bevisningen under punkterna 5 och 6 åberopas till styrkande av överensstämmelse mellan uppgifterna i artiklarna nämnda i punkt 4 och överbefälhavarens specialorientering nämnd i punkt 5. Denna bevisning inges senare till rätten.

Åtalspunkterna 1 och 2

7. Överbefälhavarens menbedömning 1985-09-20 med komplettering 1985-10-02 (förundersökningsprotokollet s. 8–11). Handlingarna åberopas till styrkande av att den åtalade publiceringen kan medföra men för rikets försvar eller eljest för rikets säkerhet.

Muntlig bevisning

Åtalspunkt 1

1. vittnesförhör med majoren Jörgen Sethsson, Försvarsstaben, Box 80001, 104 50 Stockholm.
2. vittnesförhör med chefen för försvarsstaben viceamiralen Bror Stefenson, Försvarsstaben, Box 80001, 104 50 Stockholm.

Med förhöret med Sethsson skall styrkas att vissa av de i artikeln "Hotar Sverige" publicerade uppgifterna härrör från överbefälhavarens specialorientering "Sovjetunionens militära sabotageverksamhet".

Stefenson skall höras till styrkande av att publiceringen kan ha medfört men för rikets försvar eller eljest för rikets säkerhet.

Åtalspunkt 2

3. vittnesförhör med Stefenson.

Med förhöret skall styrkas att publiceringen kan ha inneburit men för rikets försvar eller eljest för rikets säkerhet.

Grund för rättens behörighet: 1 § första stycket lagen (1949:164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål.

Vid stämningsansökan fogas förundersökningsprotokoll upprättat inom polismyndigheten i Stockholm, regeringens åtalsmedgivande den 12 december 1985 samt registerutdrag beträffande Persson.

Bengt O. Hamdahl

Johan Fischerström

Tryckfrihetsåtalet mot Svenska Dagbladet

Justitiekanslern (JK) anmälde den 9 december 1985 till regeringen att tre artiklar, som under sommaren 1985 hade varit införda i Svenska Dagbladet, kunde antas innefatta otillåtet offentliggörande i tryckt skrift enligt 7 kap. 5 § 1. tryckfrihetsförordningen och 19 kap. 7 och 9 §§ brottsbalken (obehörig befattning med hemlig uppgift). JK gjorde gällande att artiklarna byggde på uppgifter som fanns i tre hemligstämplade promemorior, som hade upprättats av den svenska underrättelse- och säkerhetstjänsten. JK ansåg att offentliggörandet innebar ett men för Sveriges försvar. Detta bestod i att obehöriga fick en uppfattning om vilken information och vilken inriktning på arbetet som vår underrättelsetjänst har.

Ärendet bereddes i justitiedepartementet på sedvanligt sätt. Det innebär att ärendet sedan det inregistrerats, lottats och förberetts på ansvarig enhet, föredrogs för expeditionschefen. Därefter föredrogs ärendet för justitieministern. Ärendet avgjordes sedan vid regeringssammanträdet den 12 december 1985 efter föredragning av justitieministern.

Bakgrunden till att regeringens medgivande till åtal fordras för vissa tryckfrihetsbrott, bl. a. obehörig befattning med hemlig uppgift, är att en politisk bedömning anses angelägen (prop. 1977/78:62 s. 24). Några politiska skäl mot åtal fann regeringen inte. Regeringen medgav därför att tryckfrihetsåtal *fick* väckas mot Svenska Dagbladet. Det är JK som avgör om åtal *skall* väckas.

PM
1987-03-05

KU 1986/87:33
Bilaga B 20 A

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Polis- och åklagarenhet (F 3)
Departementsrådet
Klas Bergenstrand

Personalkontrollsystemet

1. Inledning

I det följande redovisas en översikt av systemet för personalkontroll mot bakgrund av två anmälningar rörande personalkontrollen som för närvarande bereds av riksdagens konstitutionsutskott. Tyngdpunkten i redovisningen ligger, med hänsyn till vad som anförs i anmälningarna, på den reform av systemet som har genomförts under de senaste åren och på de kontrollfunktioner i olika avseenden som finns i systemet. Avslutningsvis redovisas i korthet vissa frågor som under senare tid har aktualiserats om förändringar av ordningen för personalkontroll.

2. Den nuvarande ordningen för personalkontroll – en allmän översikt

Bestämmelser om ordningen för att få information om en persons lämplighet ur säkerhetssynpunkt för en viss tjänst finns i personalkontrollkungörelsen (1969:446, PKK), *bilaga 1*[1].

Systemet innebär att vissa myndigheter och några få enskilda bolag kan inhämta upplysningar från rikspolisstyrelsens polisregister om sökande till eller innehavare av vissa tjänster. Dessa uppgifter omfattas i övrigt av den s. k. polisregistersekretessen i 7 kap. 17 § sekretesslagen (1980:100).

De tjänster som omfattas av förfarandet är sådana som av hänsyn till totalförsvaret eller rikets säkerhet i övrigt har placerats i s. k. skyddsklass, klass 1 eller 2, varav den sistnämnda klassen avser mindre känsliga tjänster. Avgörande för denna inplacering i skyddsklass är i vilken utsträckning innehavaren får del av sekretessbelagda uppgifter av betydelse eller synnerlig betydelse för rikets säkerhet. Besluten om skyddsklassplacering skall enligt personalkontrollkungörelsen fattas av regeringen eller, efter delegation, av myndigheterna såvitt avser klass 2.

För en person som innehar en tjänst som hänförts till skyddsklass kan

[1] Bilagan här utesluten.

rikspolisstyrelsen lämna ut sådana uppgifter som finns registrerade i styrelsens register. För vissa tjänster är möjligheterna att lämna ut uppgifter begränsade till de register som förs inom säkerhetsavdelningen.

Besluten om utlämnande av uppgifter faller med vissa undantag på rikspolisstyrelsens styrelse. Det ankommer därefter på den mottagande myndigheten att självständigt pröva uppgifternas betydelse i ett tillsättningsärende eller i ett annat anställningsärende och att väga uppgiften mot andra omständigheter som är av betydelse för myndighetens beslut.

3. Huvudpunkterna av den rättsliga regleringen av personalkontrollförfarandet

Som nyss har redovisats finns bestämmelser om personalkontrollförfarandet i personalkontrollkungörelsen (1969:446, PKK), se bilaga 1. I författningen meddelas föreskrifter om omfattningen av kontrollen samt om förfarandet hos rikspolisstyrelsen och hos den kontrollerande myndigheten. Rikspolisstyrelsen har bemyndigats att meddela närmare föreskrifter om förfarandet vid inhämtande av uppgifter. Rikspolisstyrelsens tidigare och nuvarande tillämpningsföreskrifter framgår av *bilagorna 2 och 3*[2].

Av särskilt intresse är att 2 § PKK reglerar innehållet m. m. i rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelnings register. Motsvarande bestämmelser för andra polisregister finns i polisregisterkungörelsen (1969:38). Den överordnade författningen är i bägge fallen polisregisterlagen (1965:94).

I 2 § andra stycket PKK finns det s. k. åsiktsregistreringsförbudet. Anteckning får således inte göras i registret endast av det skälet att någon genom tillhörighet till en organisation eller på annat sätt gett uttryck för en politisk uppfattning. Numera finns ett förbud mot åsiktsregistrering redan i regeringsformen (2 kap. 3 §).

Regeringen har i ett beslut den 22 september 1972 meddelat offentliga tillämpningsföreskrifter till 2 § PKK (*bilaga 4*). Vidare har regeringen i en kvalificerat hemlig förordning den 3 december 1981 meddelat ytterligare föreskrifter om tillämpningen av bestämmelsen.

4. Begränsning av personalkontrollens omfattning – de senaste årens reform

I januari 1980 fick rikspolisstyrelsen i uppdrag att se över inplacering av tjänster i skyddsklass. Syftet med översynen var dels att åstadkomma en bättre differentiering vad gäller placeringen i olika skyddsklasser, dels att minska det totala antalet skyddsklassplacerade tjänster. Efter förslag från rikspolisstyrelsen beslöt regeringen genom en ändring i personalkontrollkungörelsen, som trädde i kraft den 1 oktober 1983 (SFS 1983:764), om nya grunder för skyddsklassindelningen. Förändringarna innebär i korthet följande.

Till skyddsklass 1 hänfördes tidigare tjänster av "synnerlig betydelse för

[2] Bilagorna här utelutna.

rikets säkerhet" och till skyddsklass 2 "övriga tjänster av betydelse för rikets säkerhet". Skyddsklass 1 har numera differentierats genom en uppdelning på klass 1 A och 1 B. Till skyddsklass 1 A hänförs en tjänst om arbetstagaren i stor omfattning får del av sådana sekretessbelagda uppgifter av synnerlig betydelse för rikets säkerhet som berör en större eller särskilt väsentlig del av totalförsvaret. Till skyddsklass 1 B hänförs tjänster där arbetstagaren i en omfattning som inte är obetydlig får ta del av sekretessbelagda uppgifter av synnerlig betydelse för rikets säkerhet. För inplacering i den lägre skyddsklassen, klass 2, skall fortsättningsvis krävas att befattningshavaren antingen i obetydlig omfattning får del av sekretesskyddade uppgifter av synnerlig betydelse för rikets säkerhet eller i en omfattning som inte är ringa får del av sekretessbelagda uppgifter av betydelse för rikets säkerhet.

Den beslutade nya ordningen innebär att rekvisiten för inplacering av tjänster i skyddsklass har skärpts i förhållande till tidigare. Huvudsyftet har varit att minska antalet skyddsklassplacerade tjänster, något som från bl. a. integritetssynpunkt har bedömts vara önskvärt. Vidare möjliggörs därigenom en mer noggrann kontroll av de personer som innehar de mest känsliga tjänsterna från säkerhetssynpunkt. I dessa fall, klass 1 A, kommer numera också att genomföras en särskild personutredning vid sidan av den gängse registersökningen.

På grundval av förslag från rikspolisstyrelsen har härefter inom förvaltningen skett en inplacering i skyddsklasser med utgångspunkt i den nya bestämmelsen i 4 § PKK. Regeringen har således beslutat om inplacering av tjänster i klass 1, under det att myndigheterna har getts bemyndigande att besluta om inplacering i klass 2. Den nya ordningen har genomförts successivt departementsvis under främst åren 1985 och 1986. I dag återstår endast något enstaka departements ansvarsområde såvitt avser klass 1. Hur långt myndigheterna har nått i sin genomgång såvitt avser klass 2-tjänster har justitiedepartementet inte underlag för att bedöma. Enligt vad departementet har fått veta under hand är dock arbetet på många håll avslutat.

Den nu genomförda reformen har inneburit att antalet tjänster i skyddsklass 1 i det närmaste har halverats. Den angivna målsättningen för reformen har därmed uppnåtts. Någon central registrering av tjänster i klass 2 finns däremot inte och några säkra uppgifter om antalet tjänster före och efter reformen kan därför inte lämnas. Man kan dock utgå från att minst samma effekt uppnås även i fråga om dessa tjänster.

Antalet personalkontrollärenden har under 1980-talet legat på en relativt konstant nivå liksom antalet fall i vilka uppgifter har lämnats ut. Frekvensen av personalkontroll torde bestämmas inte bara med utgångspunkt i hur många tjänster som är i skyddsklass utan även av hur stor personalomsättningen är vid myndigheterna liksom av förekomsten av olika slags s. k. massärenden. Man kan på goda grunder anta att antalet kontroller kommer att sjunka när den nya skyddsklassplaceringen har hunnit få genomslag i det praktiska arbetet.

5. Den enskildes insyn i personalkontrollsystemet – kommunikationsregler

Som förut har berörts omfattas rikspolisstyrelsens olika polisregister av sekretess enligt 7 kap. 17 § sekretesslagen. Uppgifterna är därmed normalt sekretessbelagda även i förhållande till den som är registrerad.

Den som blir föremål för personalkontroll kan emellertid ändå få möjlighet att få insyn i och att yttra sig över de uppgifter som lämnas om honom med anledning av ett personalkontrollärende.

För det första gäller även i ärenden där personalkontroll förekommer den förvaltningsrättsliga principen om att den som är part har rätt att ta del av det som tillförs ärendet. Detta följer av 16 § förvaltningslagen (1986:223). I besvärsärenden gäller dessutom enligt 17 § samma lag att parten normalt skall underrättas om vad som har tillförts ärendet genom annan än honom själv. Båda de nu nämnda bestämmelserna begränsas emellertid av 14 kap. 5 § sekretesslagen, som innebär att parten kan undanhållas uppgifter om det är av synnerlig vikt att dessa inte röjs och det skulle allvarligt skada det sekretesskyddade intresset om så sker.

Det ankommer på den handläggande myndigheten att pröva frågan om tillämpning av dessa bestämmelser. Uppgifter om i vilken utsträckning kommunikation har ägt rum enligt bestämmelserna samlas inte centralt.

Av intresse i detta sammanhang är också de särskilda bestämmelserna i 13 § PKK som ålägger rikspolisstyrelsen att i vissa fall bereda den registrerade tillfälle att yttra sig innan uppgift lämnas ut till den myndighet som handlägger ärendet angående tjänsten. Denna kommunikationsskyldighet sträcker sig längre än vad som följer av vanliga förvaltningsrättsliga principer, eftersom den registrerade inte kan anses vara part i ärendet hos rikspolisstyrelsen.

Den nu berörda kommunikationsskyldigheten infördes i och med PKK:s tillkomst 1969. Skyldigheten angavs i 13 §, som fram till den 1 oktober 1983 hade följande lydelse:

> Innan uppgift lämnas ut enligt 8 §, bör den som uppgiften avser ges tillfälle att skriftligen eller muntligen yttra sig i ärendet, om ej särskilda skäl föranleder annat. Beträffande fall som avses i 9 § bör samma ordning tillämpas, om särskilda omständigheter ger anledning till det.

Bestämmelsen gjorde alltså skillnad mellan å ena sidan fall som avses i 8 § PKK – dvs. när den aktuella tjänsten hänförs till skyddsklass 1 – och å andra sidan fall enligt 9 § PKK, som behandlar den situationen att någon innehar eller anses skola tillträda tjänst i skyddsklass 2. I det förra fallet innebar bestämmelsen att kommunikation utgjorde huvudregeln. Förelåg särskilda skäl, t. ex. om sekretessbelagda uppgifter av spaningskaraktär skulle röjas, kunde kommunikation dock underlåtas. För det senare fallet – dvs. när det gällde skyddsklass 2-tjänsterna – innehöll bestämmelsen snarast en presumtion mot kommunikation.

I praktiken skedde mycket sällan en kommunikation av uppgifter med den enskilde. Som en antydan om detta kan nämnas att under år 1980 kommunikation inte torde ha ägt rum i något enda ärende.

Detta har framför allt följande förklaring. Det helt övervägande antalet

personalkontroller avser skyddsklass 2-tjänster. För sådana fall innehåller 9 § PKK en mycket snäv begränsning av vilka slags uppgifter som får lämnas ut från registret. De speciella uppgifter som det här gäller är – om man bortser från sådana som rör meddelade domar – oftast av den karaktären att en kommunikation bedöms kunna medföra, eller i vart fall bidra till, att innehållet i de kvalificerat hemliga föreskrifter om registreringen som regeringen har meddelat blir kända. Därmed skulle inriktningen av säkerhetsavdelningens arbete delvis avslöjas på ett sätt som bedöms allvarligt kunna skada dess verksamhet. Det torde också ha varit mot denna bakgrund som den aktuella bestämmelsen innehåller en presumtion mot kommunikation i skyddsklass 2. Andra skäl mot kommunikation kan vara intresset av att hemlighålla pågående spaning och att vidmakthålla källskyddet för de uppgifter som är aktuella.

De aspekter som här har redovisats gör sig naturligtvis också i förekommande fall gällande när uppgifter lämnas ut beträffande någon som innehar eller avses skola tillträda en tjänst i skyddsklass 1.

Bestämmelsen om kommunikation har med verkan fr. o. m. den 1 oktober 1983 utvidgats och getts samma innebörd i fråga om tjänster i klass 2 som när det gäller tjänster i klass 1. Undantaget från kommunikation har också preciserats. Bestämmelsen i 13 § lyder numera:

Innan uppgift lämnas ut enligt 8, 9 eller 10 §, skall den som uppgiften avser ges tillfälle att skriftligen eller muntligen yttra sig. Detta gäller dock inte, om han därigenom skulle få kännedom om uppgift för vilken sekretess gäller enligt någon annan bestämmelse i sekretesslagen (1980:100) än 7 kap. 17 § eller om underrättelseskyldighet enligt 19 § ej föreligger.

Undantaget från kommunikation tar huvudsakligen sikte på sådana uppgifter som t. ex. är hemliga gentemot den registrerade till följd av den sekretess som enligt 5 kap. 1 § sekretesslagen gäller till skydd för det allmännas brottsförebyggande och brottsbeivrande verksamhet, dvs. främst spaningsuppgifter eller uppgifter vilkas röjande skulle avslöja innehållet i de hemliga föreskrifterna. Man kan på goda grunder anta att relativt många undantag på dessa grunder måste göras även fortsättningsvis från huvudregeln om kommunikation.

Enligt uppgift från rikspolisstyrelsen har under år 1985 skett ca 180 kommuniceringar med stöd av de nya bestämmelserna.

Slutligen bör anmärkas att det i 19 § PKK föreskrivs att en myndighet innan den begär personalkontroll skall underrätta den som framställningen avser. Vissa undantag från denna regel finns, men dessa gäller inte tjänstetillsättningar.

6. Samhällets kontroll av personalkontrollsystemet

Personalkontrollen är förenad med ett flertal olika kontroll- och insynsfunktioner från samhällets sida som tillsammans med den enskildes möjligheter i dessa avseenden är ägnade att garantera ett skydd mot integritets- och andra rättskränkningar. I det följande redovisas en kort sammanfattning av de "kontrollfunktioner" som åberopats från svensk sida i det pågående målet

om personalkontrollen i Europarådsdomstolen i Strasbourg (se nedan avsnitt 7).

1. Förfarandet är författningsreglerat och möjliggör därmed legalitetskontroll. Av detta följer vidare att registrering av uppgifter och utlämnande av dessa måste följa objektiva kriterier och att information måste vara korrekt och relevant.

2. Rikspolisstyrelsens styrelse med dess parlamentariska sammansättning garanterar medborgerlig insyn i och kontroll av förfarandet vid registrering och utlämnande av uppgifter. Det bör här anmärkas att en uppgift får lämnas ut i princip bara om samtliga ledamöter är eniga om det.

3. Rikspolisstyrelsen avgör inte vilken betydelse informationen skall ha vid ett tillsättningsärende utan denna bedömning faller på den tillsättande myndigheten. Mot denna myndighets beslut kan den som har fått ett negativt besked som regel föra talan och har därmed möjlighet att få uppgifternas värde bedömd av en högre instans.

4. Myndigheternas hantering av personalkontrollsystemet kontrolleras av JO och JK. Härtill kommer att systemet är föremål för fortlöpande uppmärksamhet från justitiedepartementet och riksdagens justitieutskott.

7. Aktuella frågor rörande förändringar i systemet för personalkontroll

Under senare tid har olika krav och synpunkter förts fram på förändringar i den gällande ordningen. Dessa reformkrav kan i korthet beskrivas på följande sätt.

För det första handläggs i Europarådets domstol för mänskliga rättigheter ett mål i vilket det görs gällande att det svenska personalkontrollsystemets tillämpning i ett särskilt fall – det s. k. Leander-fallet – inneburit brott mot vissa artiklar i Europakonventionen nämligen artikel 8 (skydd för privatlivet), artikel 10 (yttrandefrihet) och artikel 13 (rätt till gottgörelse inför en nationell myndighet). Förhandling har hållits i maj 1985 men domstolen har ännu inte beslutat dom.

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) har nyligen begärt en översyn av främst förfarandet hos myndigheterna efter det att uppgifter har lämnats ut från rikspolisstyrelsen i ett personalkontrollärende i syfte att förstärka kontrollfunktionerna.

Vidare kan anmärkas att vissa organ som i dag inte omfattas av systemet, t. ex. landstingskommuner, har gjort framställning om att få tillämpa detsamma.

Slutligen har i olika sammanhang uppmärksammats att personalkontrollsystemet är inriktat på skydd mot brott mot rikets säkerhet och inte på skydd mot exempelvis terrorism. Det har ifrågasatts om inte vissa tjänstemän, som i och för sig inte får del av sekretessbelagda uppgifter men som ändå har från säkerhetssynpunkt i övrigt känsliga arbetsuppgifter borde omfattas av systemet. Till dessa kategorier skulle i så fall kunna höra t. ex. chaufförer som kör statsrådsbilar och viss personal vid flygplatser. Den särskilda juristkommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme överväger för närvarande dessa nu nämnda frågor.

Avskrift

1972-09-22

Rikspolisstyrelsen
Box 12256
102 26 STOCKHOLM 12

Angående säkerhetsavdelningens verksamhet

Som ett led i sin verksamhet för hindrande och uppdagande av brott mot rikets säkerhet m. m. skall rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning söka kartlägga och bevaka sådana organisationers och gruppers verksamhet som innebär fara för rikets säkerhet eller som syftar till och är ägnad att med våld förändra det demokratiska statsskicket eller påverka rikets ställning som oberoende stat. För verksamheten gäller bestämmelserna i 2 § personalkontrollkungörelsen (1969:446). Enligt dessa får i polisregister vid säkerhetsavdelningen antecknas uppgifter som behövs för den särskilda polisverksamheten. Anteckning i registret får dock inte göras enbart av det skälet att någon genom tillhörighet till organisation eller på annat sätt har givit uttryck för politisk uppfattning. Ur polisregistret inhämtas uppgifter för kontrollen av den personal som innehar eller avses tillträda tjänst som är av betydelse för rikets säkerhet.

Kungl. Maj:t har genom beslut denna dag förordnat om ändrad lydelse av 2 § personalkontrollkungörelsen. Ändringen innebär att föreskrifter angående tillämpningen av bestämmelsen om förbud mot anteckning i polisregistret enbart av det skälet att någon genom tillhörighet till organisation eller på annat sätt har givit uttryck för politisk uppfattning skall meddelas av Kungl. Maj:t.

Kungl. Maj:t förordnar att vid tillämpningen av 2 § personalkontrollkungörelsen följande skall iakttagas.

I vårt land finns organisationer och grupper som bedriver politisk verksamhet som innebär att våld, hot, eller tvång utnyttjas eller kan komma att utnyttjas som medel för att uppnå de politiska syftena.

Vissa organisationer har i antaget program angivit att organisationen skall verka för att omvandla samhället med våld. En stor del av sådana organisationers medlemmar kan emellertid antas aldrig komma att medverka till att vad som sålunda uttalats i programmet förverkligas. Enbart

[1] Bilagorna 1–3 ej här medtagna.

tillhörighet till sådan organisation skall därför inte utgöra skäl att anteckna någon i säkerhetsavdelningens polisregister. Anteckning får dock ske, om någon medlem i eller sympatisör med sådan organisation genom sina åtgärder har givit anledning till misstanke att han kan vara beredd att deltaga i verksamhet som innebär fara för rikets säkerhet eller som syftar till och är ägnad att med våld förändra det demokratiska statsskicket eller påverka rikets ställning som oberoende stat.

Vidare finns organisationer och grupper som kan befaras här i riket eller i andra stater bedriva eller ha bedrivit politisk omstörtningsverksamhet vari ingår utnyttjande av våld, hot eller tvång som medel. Uppgift om medlem i eller sympatisör med sådan organisation eller grupp skall antecknas i säkerhetsavdelningens polisregister.

Ytterligare föreskrifter angående tillämpningen av 2 § personalkontrollkungörelsen meddelas av Kungl. Maj:t efter förslag av rikspolisstyrelsen. Om vid den särskilda polisverksamheten framkommer omständigheter som kan föranleda ändring av de föreskrifter som Kungl. Maj:t har meddelat skall rikspolisstyrelsen avge förslag till sådana ändringar.

Lennart Geijer

Gösta Welander

Riksdagens Konstitutionsutskott

PM med vissa kompletterande uppgifter rörande personalkontrollsystemet

Från konstitutionsutskottets kansli har framförts önskemål om ett par kompetteringar och förtydliganden av de uppgifter som har lämnats i justitiedepartementets promemoria 1987-03-05. Vissa kompletterande uppgifter har lämnats i en särskild PM denna dag (sekretessbelagd). I övrigt får justitiedepartementet lämna följande uppgifter.

Antalet tjänster placerade i skyddsklass 2

Med stöd av 4 § personalkontrollkungörelsen (1969:446) har regeringen delegerat till vederbörande myndigheter att bestämma vilka tjänster som skall hänföras till skyddsklass 2. Justitiedepartementet saknar uppgift om hur många tjänster som för närvarande är hänförda till denna skyddsklass.

Som har angetts i departementets PM 1987-03-05 förekommer inte någon central registrering – vare sig hos rikspolisstyrelsen eller annorstädes – av de tjänster eller tjänstemän som är placerade i skyddsklass 2. Skälet till att dessa uppgifter inte samlas centralt är främst att det skulle ge upphov till en onödigt omfattande registrering. Det finns inte något behov för rikspolisstyrelsen av att ha tillgång till en sådan samlad registrering för tillämpningen av personalkontrollsystemet. Om en myndighet med rätt att företa personalkontroll begär uppgifter för sådan kontroll beträffande en viss tjänst under åberopande av att denna är hänförd till skyddsklass 2, saknar nämligen rikspolisstyrelsen anledning att kontollera uppgiften. Det är ju myndigheten själv som disponerar över skyddsklassplaceringen, och den kan besluta om en sådan placering i samband med att personalkontroll företas.

Av det anförda framgår att det skulle fordras en förhållandevis omfattande enkätundersökning för att få klarlagt hur många tjänster som är placerade i skyddsklass 2.

Befordran av personalkontrolluppgifter till anställningsmyndigheten

Såvitt departementet har kunnat inhämta tillämpas numera genomgående den ordningen att den myndighet som har att fatta beslut i det tjänsteärende i vilket personalkontroll företas också får del av sådana uppgifter som lämnas ut från rikspolisstyrelsen.

Denna ordning iakttogs emellertid inte tidigare inom försvarsmakten. Detta sammanhänger med att myndigheter underställda överbefälhavaren inte har någon självständig rätt att företa personalkontroll, utan denna

uppgift ankommer på överbefälhavaren (se 3 § personalkontrollkungörelsen). Tidigare vidarebefordrade denne i allmänhet inte till underställda myndigheter de uppgifter som lämnats ut från rikspolisstyrelsen. Den myndighet som skulle fatta beslut i ärendet fick endast del av överbefälhavarens säkerhetsbedömning som grundades på de utlämnade uppgifterna[1]. Det är här att märka att en mycket stor del av de aktuella ärendena inte rör anställningsfrågor utan bl. a. frågor angående krigsplacering av värnpliktiga.

Numera har man emellertid enligt vad departementet inhämtat övergått till en ordning enligt vilken i princip sådana uppgifter, som vid personalkontroll lämnas ut från rikspolisstyrelsen till överbefälhavaren, genom dennes försorg överlämnas till den myndighet som skall fatta beslut i ärendet. Övergången till denna ordning ägde rum i anslutning till de ändringar i personalkontrollkungörelsen som trädde i kraft den 1 oktober 1983. Några enstaka avvikelser från denna handläggningsordning uppges ha ägt rum under ett övergångsskede.

Kommunikation från rikspolisstyrelsen

I departementets PM 1987-03-05 har angetts att det under år 1985 i ca 180 fall har förekommit kommunikation från rikspolisstyrelsen i personalkontrollärenden, dvs. den berörde har beretts tillfälle att yttra sig innan uppgift har lämnats ut.

Genom förfrågan hos rikspolisstyrelsen har departementet inhämtat att det i samtliga fall härvid torde ha rört sig om att uppgifter angående meddelade brottmålsdomar har kommunicerats. Det är här att märka att det inte bara är domar angående brott med anknytning till rikets säkerhet som får lämnas ut av styrelsen. När fråga är om en tjänst i skyddsklass 1 A eller 1 B gäller enligt 8 § personalkontrollkungörelsen att styrelsen får lämna ut varje uppgift som är tillgänglig i polisregister, således även om domar angående traditionell brottslighet. Och när en tjänst i skyddsklass 2 är förenad med bevakningsuppgift, chefskap för förråd eller kassaförvaltning eller ansvar för penningmedel, får rikspolisstyrelsen lämna ut uppgift om att den som innehar eller avses skola tillträda tjänsten under de senaste tio åren har dömts för brottslighet av visst slag som särskilt anges i 10 § personalkontrollkungörelsen.

Processföringen i Europadomstolen

Med anledning av att frågan synes ha kommit upp inom utskottet bör avslutningsvis nämnas att man i det av Europadomstolen nyligen avdömda målet Leander v. Sweden inte från svensk sida lämnade ut någon uppgift som bedömdes vara underkastad sekretess.

Johan Munck

[1] Systemet finns beskrivet i arbetsdomstolens dom nr 28/86.

PM

Regeringens kontroll av förverkligandet av gällande planer för hälso- och sjukvården i krig

Anmälan

Gunnar Biörck i Värmdö (m) har anmält följande frågor till granskning:

Hur har regeringen (försvars- och socialministrarna) utövat ledningen och kontrollen av förverkligandet av gällande planer för hälso- och sjukvården i krig?

Vilka åtgärder *kan* regeringen vidta – resp. *har* regeringen vidtagit – för att förmå sjukvårdshuvudmännen att uppfylla planerna?

Anmälaren har sedermera inkommit med följande kompletterande frågor:

a) I vilken utsträckning har ofullständigt kommunalt genomslag av anbefalld beredskapsplanering skett under åberopande av begränsningskungörelsen?

b) Om ofullständigt genomförande av gällande planer inte skett under hänvisning till begränsningskungörelsen – vilka andra orsaker kan då ha åberopats?

Frågan om krigsberedskapen på hälso- och sjukvårdsområdet har tagits upp av anmälaren i ett flertal frågor och interpellationer under senare år. Här bifogas debatten om

1. Fråga 1982/83:212
2. Interpellation 1983/84:98
3. Interpellation 1986/87:14

Ansvaret för hälso- och sjukvården i krig

Med hänsyn till att den i fred gällande sjukvårdslagstiftningen även skall utgöra grunden för hälso- och sjukvården i krig beslöt riksdagen år 1981 (prop. 1980/81:57, SoU 23, rskr. 216) att ansvaret för ledningen av hälso- och sjukvården i krig skulle flyttas från länsstyrelserna till sjukvårdshuvudmännen fr. o. m. den 1 juli samma år. Det åligger härigenom också sjukvårdshuvudmännen att redan i fred planlägga och vidta de olika förberedelser som fordras för att de skall kunna bedriva sin verksamhet under beredskap och krig [jfr 6 § lagen (1964:63) om kommunal beredskap].

Beträffande socialstyrelsens ansvar anges i 9 § den kommunala beredskapskungörelsen (1964:722) bl. a. att styrelsen redan i fred skall övervaka planläggningen av den civila hälso- och sjukvårdens samt det civila hälsoskyddets krigsorganisation och utfärda sådana föreskrifter som fordras för att denna skall få en samordnad inriktning i krig. Socialstyrelsen skall vidare samordna förberedelserna för försörjningen med läkemedel och sjukvårdsmateriel i krig.

I riksdagsbeslutet om ny hälso- och sjukvårdslag m. m. (prop. 1981/82:97, SoU 41, rskr. 381, SFS 1982:763) slås också fast att den i fred gällande hälso- och sjukvårdslagstiftningen utgör grunden för sjukvården i krig. Regeringen får dock meddela bestämmelser för krigssituationer som i erforderlig

utsträckning tar över den fredstida hälso- och sjukvårdslagstiftningen (20 § hälso- och sjukvårdslagen).

Lagen ger regeringen bemyndigande att i fråga om landstingskommunernas hälso- och sjukvård meddela ytterligare föreskrifter till skydd för enskilda eller beträffande verksamhetens bedrivande i övrigt. Regeringen får överlåta åt socialstyrelsen att meddela föreskrifter till skydd för enskilda. Även utan sådan överlåtelse får socialstyrelsen utfärda råd till ledning för vården.

1982 års försvarsbeslut

Målet för hälso- och sjukvården i krig är enligt 1982 års försvarsbeslut (prop. 1981/82:102, bil. 5, FöU 18, rskr. 374) att varje människa som är i behov därav skall ges den vård som hennes tillstånd kräver så långt möjligheterna medger. I beslutet uppmärksammades hälso- och sjukvården som en av de svagaste länkarna i totalförsvaret, främst mot bakgrund av den otillfredsställande beredskapen beträffande försörjningen med sjukvårdsmateriel av förbrukningskaraktär. Beslutet preciserade den långsiktiga inriktningen av hälso- och sjukvården i krig. Därvid prioriterades åtgärder för att tillgodose krigsbehovet av förbrukningsmateriel och läkemedel samt utbildning. I beslutet fastställdes en investeringsram på 320 milj. kr. för tidsperioden 1982/83–1986/87.

När det gäller förbrukningsmateriel fick 1982 års försvarsbeslut till följd att regeringen den 10 november 1983 godkände en överenskommelse mellan staten och sjukvårdshuvudmännen. Denna överenskommelse gäller t. o. m. budgetåret 1986/87 och innebär att sjukvårdshuvudmännen för statens räkning inköper, lagrar och omsätter förbrukningsmateriel inom en fastlagd ram på 115 milj. kr. för femårsperioden.

Med utgångspunkt i denna överenskommelse m. m. träffades därefter avtal mellan staten och de enskilda sjukvårdshuvudmännen om beredskapslagringen, vilken byggts upp som en reserv utöver sjukvårdshuvudmännens normala driftslager. Staten har enligt avtalen insyn i verksamheten. Vid årsskiftet 1986-1987 hade avtal slutits med samtliga sjukvårdshuvudmän.

En överenskommelse har också träffats mellan staten och sjukvårdshuvudmännen som syftar till att dessa tar över ansvaret även för beredskapslagring av s. k. varaktig sjukvårdsutrustning. Överenskommelsen godkändes av regeringen den 6 februari 1986.

1984 års försvarskommitté

Kommittén behandlar i sitt slutbetänkande (SOU 1987:9) Det svenska totalförsvaret inför 90-talet frågan om hälso- och sjukvården i krig.

Beträffande genomförandet av 1982 års beslut framhåller kommittén att det försenats framför allt avseende de civila delarna. Detta betecknas som otillfredsställande. Kommittén har funnit att beredskapen i fråga om försörjning med såväl sjukvårdsmateriel av förbrukningskaraktär som läkemedel för främst den civila hälso- och sjukvårdens behov fortfarande ligger på en oacceptabelt låg nivå. Målet för de insatser som därför måste göras bör

enligt kommittén vara att vid den kommande försvarsbeslutsperiodens slut ha byggt upp resurser så att i vart fall krigsbehoven i huvudsak kan tillgodoses.

Kommittén förordar en kraftig förstärkning av uthållighet och kapacitet för den civila hälso- och sjukvården i krig. Kommittén ger en femårig ekonomisk ram på totalt 1 096 milj. kr. varav 500 milj. kr. avser särskilda insatser under försvarsperioden.

1987 års försvarsproposition (prop. 1986/87:95)

Frågan om hälso- och sjukvården i krig behandlas i bilaga 4.

För att ledningen av hälso- och sjukvården i krig skall kunna vara effektiv och uppfylla ställda intentioner bör enligt propositionen ett närmare samarbete utvecklas mellan regeringskansliet, civila och militära myndigheter m. fl. För detta ändamål skall fr. o. m. den 1 april 1987 en särskild beredskapsdelegation för hälso- och sjukvård i krig inrättas. I fred skall dess uppgifter vara att hålla sig informerad om och vid behov ta ställning till olika beredskapsförberedelser inom området. Delegationen skall utgöra ett rådgivande organ knutet till socialdepartementet. I krig övergår delar av den till att utgöra ett stabsorgan inom socialdepartementet med uppgift att bereda regeringens beslut om hälso- och sjukvård.

Socialministern delar försvarskommitténs uppfattning beträffande försörjningen av sjukvårdsmateriel av förbrukningskaraktär m. m. och anser att anskaffning, lagring och omsättning så långt det är möjligt skall samordnas mellan civila och militära myndigheter. Principen bör vara att lagringen i första hand sker hos den som skall använda materielen.

Socialministern anser också liksom kommittén att det är angeläget att vidta åtgärder för att åstadkomma förbättringar vad avser hälso- och sjukvården i krig. Den av kommittén föreslagna ramen bör enligt socialministern leda till att beredskapen kraftigt förbättras inom detta område.

Begränsningskungörelsen

Den s. k. begränsningskungörelsen, dvs. kungörelsen (1970:641) om begränsning i myndighets rätt att meddela föreskrifter, anvisningar och råd, syftar till att begränsa de kostnadsdrivande effekterna av myndigheternas regelgivning. Kungörelsen ålägger myndigheterna att bedöma kostnadseffekterna av sina regelförslag. Om det vid denna bedömning visar sig att inte oväsentliga kostnader drabbar den som berörs av en regel skall regeringen pröva om myndigheten får utfärda regeln.

Enligt kungörelsen skall myndigheten utreda kostnadsmässiga konsekvenser av förslag samt höra företrädare för dem som kan förutses slutligt få bära ökade kostnader. Om kostnadsökningarna i sin helhet läggs på kommuner eller landstingskommun får företrädare för dessa, dvs. kommunförbunden, rätt att avgöra om frågan skall underställas regeringen. Myndigheterna är också skyldiga att samråda med stat–kommun-beredningen (C 1983:02) innan de utfärdar nya eller ändrade föreskrifter som direkt rör kommunal eller landstingskommunal verksamhet.

Underställning av socialstyrelsens förslag till föreskrifter

För prövning enligt begränsningskungörelsen överlämnade socialstyrelsen till regeringen i maj 1982 förslag till bl. a. föreskrifter för planeringen av hälso- och sjukvården samt socialtjänsten i krig på distriktsnivå. Regeringens prövning var föranledd av skrivelser från Landstingsförbundet. I en skrivelse i februari 1982 angav förbundet att planeringsföreskrifterna utfärdats utan att styrelsen beaktat de krav som ställs i begränsningskungörelsen och att socialstyrelsen därför borde återkalla dessa föreskrifter. Styrelsen överlämnade till Landstingsförbundet material där de kostnadsmässiga konsekvenserna av föreskrifterna belystes. Förbundet angav emellertid att man inte kunde acceptera detta underlag och att socialstyrelsen därför borde underställa frågan regeringens prövning enligt begränsningskungörelsen.

Regeringen remitterade ärendet till riksrevisionsverket. Verket ansåg att eftersom landstingen genom lagstiftning ålagts att genomföra en beredskapsplanläggning med den inriktning som anges i socialstyrelsens föreskrifter borde styrelsen få utfärda dessa som riktlinjer för planeringen. Med hänsyn till den utformning som dessa fått och de skiftande förhållanden som råder inom olika landsting ifrågasatte riksrevisionsverket om inte riktlinjerna borde utfärdas som allmänna råd.

Regeringen medgav i beslut den 16 juni 1983 att socialstyrelsen i huvudsaklig överensstämmelse med styrelsens förslag gav ut bl. a. allmänna råd för planeringen av hälso- och sjukvården i krig på lägre regional nivå.

Kommentarer till vpk:s anmälan till konstitutionsutskottet om import och export av kärnämnen och kärnavfall

Gällande rätt

Allmänt

I lagen (1984:3) om kärnteknisk verksamhet (kärntekniklagen) anges att tillstånd krävs för *dels* införsel till riket av kärnämnen och kärnavfall, *dels* utförsel ur riket av kärnämnen samt utrustning eller visst material. Förordningen (1984:14) om kärnteknisk verksamhet (kärnteknikförordningen) anger närmare vilket slag av kärnämnen, kärnavfall och utrustning som kräver tillstånd.

Kärntekniklagen ställer inte upp några kriterier för när tillstånd skall ges. Lagstiftaren har givit regeringen vida ramar att själv utforma praxis för tillämpningen av lagen.

Det ankommer på regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer att pröva frågor om tillstånd. Prövningen sker då i allt väsentligt utifrån de syften och intressen som lagstiftningen avser att tillvarata.

Utförsel

En viss vägledning kan hämtas ur förarbetena när det gäller utförsel ur riket.

I prop. (1983/84:60) om ny lagstiftning på kärnenergiområdet anges att material eller komponenter inte skall föras ut ur landet om de kan befaras leda till framställning av kärnladdningar i länder utanför kärnvapenstaternas krets. Utöver hänsyn av icke-spridningsart framhåller statsrådet att regeringen givetvis har möjlighet att från fall till fall beakta andra faktorer av bl. a. utrikes-, industri- eller handelspolitisk natur (s. 51).

I prop. (1984/85:120) om riktlinjer för energipolitiken anges som en allmän princip vid utförsel till kärnvapenstaterna att garantier måste föreligga för fredlig användning av det som levereras. Vidare skall IAEA-kontroll av att dessa garantier uppfylls krävas (s. 246).

Sverige har genom icke-spridningsfördraget (Non-Proliferation Treaty, NPT) och Londonriktlinjerna åtagit sig att följa vissa riktlinjer för export på kärnenergiområdet. Riktlinjerna gäller emellertid främst export till icke kärnvapenstater.

I artikel IV NPT fastslås bl. a. att fördragsparterna har rätt att delta i och skall underlätta fullständigast möjliga utbyte av utrustning och material. I prop. (1983/84:60) om ny lagstiftning på kärnenergiområdet ansluter sig statsrådet till uppfattningen som redovisas i prop. 1972:41 med förslag till lag om ändring i atomenergilagen att det som en följd av detta stadgande inte bör komma i fråga att underkasta den svenska exporten av nukleärt material m. m. längre gående begränsningar än som kan godtas av andra berörda länder (s. 50).

När det gäller införsel till riket saknas vägledning i förarbetena. Regeringens politik när det gäller införsel framgår bl. a. av regeringens ställningstagande i tillståndsärenden samt av de interpellationssvar som statsrådet Dahl har lämnat i riksdagen under hösten 1986.

Den 4 december 1986 avslog regeringen en ansökan om tillstånd att införa, inneha och under en period av 10–15 år lagra låg- och medelaktivt avfall från utländska kunder. I motiven för besluten anges följande: "Regeringen vill dock framhålla att en grundläggande princip för Sveriges vidkommande när det gäller använt kärnbränsle och kärnavfall är att varje land självt tar ansvar i alla led för det material som uppkommer inom det landet. Detta innebär bl. a. att någon lagring av utländskt använt kärnbränsle eller kärnavfall inte skall förekomma i Sverige."

I svar på interpellation 1986/87:72 av Birgitta Hambraeus om radioaktivt kärnavfall m. m. framhåller statsrådet Dahl att det emellertid är en helt annan sak om t. ex. utländskt kärnavfall under en kort tid skulle finnas i Sverige som ett led i en behandlingsprocess. "Det är angeläget", fortsätter Birgitta Dahl, "att Sverige har en tillräcklig kompetens på olika delar av kärnavfallsområdet. Av detta skäl kan det vara positivt att företag genom utländska kontrakt kan försäkra sig om ett underlag som ökar möjligheterna att upprätthålla en vidareutveckling av en sådan kompetens och kapacitet. Hanteringen av det utländska materialet sker självfallet under uppfyllande av alla de strålskydds-, säkerhets- och omgivningskrav som ställs av svenska myndigheter.

Det avfall som behandlas i Sverige skall snarast efter behandlingen återsändas till leverantören. Ett ytterligare krav är att den utländska kontraktspartnern är ett väletablerat seriöst företag. Det måste ingå som en förutsättning för det svenska företagets engagemang att den utländska kontraktspartnern kan garantera att avfallet återtas."

Införseltillstånd lämnas i de flesta fall av statens kärnkraftinspektion och statens strålskyddsinstitut.

Bränslebytet med Västtyskland

Beträffande införseln av utbränt blandoxidbränsle från Västtyskland som omnämns i vpk:s anmälan till konstitutionsutskottet kan följande sägas.

Den 19 april 1977 ingick Svensk Kärnbränslehantering AB (SKB) avtal med Compagnie Générale des Matières Nucléaires (Cogéma) avseende upparbetning av sammanlagt 57 ton använt kärnbränsle härrörande från driften av kärnkraftanläggningarna Ringhals och Barsebäck. Den 5 januari 1983 beviljade regeringen utförseltillstånd för detta använda bränsle för upparbetning i Cogémas anläggning i La Hague, Frankrike.

Riksdagens och regeringens ställningstagande (se näringsutskottets betänkande, NU 1985/86:25, s. 10) till hantering av använt svenskt kärnbränsle är att det inte skall upparbetas utan direktdeponeras i Sverige. De avtal om upparbetning, som träffades när en annan politik för avfallshanteringen

gällde, utgör därför en belastning för det svenska programmet för avfallshanteringen.

Det är mot angivna bakgrund som regeringens beslut den 26 juni 1986 bör ses. Beslutet innebär att de 57 ton använt svenskt kärnbränsle, som överförts till Frankrike, byts mot 24 ton använt västtyskt MOX-bränsle. Som ett resultat av bytet tar Västtyskland över avfallsprodukterna samt det uran och plutonium som erhålls från det svenska bränslet efter upparbetningen. Plutoniet kommer i Västtyskland att användas för tillverkning av nytt bränsle till kärnkraftsreaktorer. För svensk del innebär bytet att det använda MOX-bränslet som omfattas av bytesaffären kommer att mellanlagras i SKB:s centrallager för använt bränsle (CLAB) och därefter slutförvaras i Sverige.

Det har klart uttalats (bl. a. i Birgitta Dahls svar på interpellation 1986/87:56 av Oswald Söderqvist om den svenska importen och exporten av kärnavfall) att bränslebytet är en engångsföreteelse och ett led i regeringens konsekventa och målmedvetna strävan att skapa en enhetlig linje för avfallshanteringen och för att frigöra Sverige från de gamla bindningar till upparbetning som finns. Att Sveriges frigörelse från bindningen till upparbetning sker inom ramen för ingångna avtal är också en förutsättning för att kraftföretagen skall kunna genomföra förhandlingar om överlåtelse av övriga delar av upparbetningskontrakten med Cogéma.

Det svenska använda bränslet som nu överlåtits till Västtyskland står under den kontroll för fredlig användning som bedrivs av FN:s atomenergiorgan IAEA. Därutöver har en särskild överenskommelse träffats mellan Sverige och Västtyskland avseende kontroll, användning m. m. av det använda kärnbränslet. För upparbetning av svenskt använt bränsle i Frankrike gäller dessutom de särskilda överenskommelserna mellan Sverige och Frankrike från år 1979 och år 1983. Därmed finns heltäckande garantier för fredlig användning av det plutonium som finns i det svenska bränslet.

Det kan vidare framhållas att bränslebytet med Västtyskland vid två tillfällen behandlats av riksdagens näringsutskott, senast i betänkandet NU 1985/86:25. Vid behandlingen av motionerna 1985/86:N446 (vpk) och N447 (c) anförde utskottet följande "– – – den nuvarande politiken är klart inriktad på slutförvaring av använt kärnbränsle utan upparbetning. Enligt utskottets uppfattning bör vidare som grundläggande princip för Sveriges agerande gälla att varje land tar fullt ansvar för det kärnbränsleavfall som uppkommer inom landet. För den händelse det i ett isolerat fall skulle förekomma att Sverige och något annat land gör ett utbyte av begränsade mängder av kärnavfall torde inte detta på ett avgörande sätt stå i strid med denna princip."

Hantering av låg- och medelaktiva restprodukter i Sverige

När det gäller frågan om ASEA-ATOM:s hantering av vissa restprodukter så är detta ett resultat av ett samarbete som ASEA-ATOM har med det västtyska företaget Reaktor Brennelement Union GmbH (RBU). Samarbetet innebär att de båda företagen utnyttjar varandras tjänster och resurser för att på ett rationellt och säkert sätt lösa vissa processtekniska problem som

finns vid tillverkningen av bränsle. Således renar RBU vissa restprodukter åt ASEA-ATOM medan ASEA-ATOM tar hand om kalkslam och brännbart uranhaltigt material från RBU. Det brännbara materialet som utgörs av overaller, plasthandskar och annat sådant som använts vid kärnteknisk verksamhet bränns i Studsviks avfallsanläggning. Askan återförs till ASEA-ATOM som – om nödvändiga tillstånd enligt miljöskyddslagen avseende utländskt material ges för den återvinningsanläggning företaget nu använder för det egenproducerade svenska materialet – avser att återvinna uranet ur askan. Ranstad Mineral AB utvinner uran ur kalkslammet. Uranet återsänds till ASEA-ATOM som avser att ytterligare rena materialet i sin återvinningsanläggning under förutsättning att tillstånd enligt miljöskyddslagen för utländskt material kommer att ges.

Kalkslammet och askan har av statens kärnkraftinspektion klassats som kärnämne. Verksamheten bedrivs med stöd av de bestämmelser som gäller enligt kärntekniklagstiftningen. Kärnkraftinspektionen är tillsynsmyndighet.

Beträffande Studsvik kan det sägas att den verksamhet som där bedrivs för att bränna eller dekontaminera låg- och medelaktivt kärnavfall som använts inom kärnteknisk verksamhet bedrivs under sådana former att inget avfall stannar kvar i Sverige. Avfallet återsänds senast inom två år till kunden. Införsel får ske endast av sådant avfall för vilket strålskyddsinstitutet och kärnkraftinspektionen lämnat särskilt medgivande. Detta ingår som ett villkor för verksamheten enligt de föreskrifter som strålskyddsinstitutet har meddelat. Det kan dessutom framhållas att regeringen den 4 december 1986 beslutade avslå en ansökan från Studsvik om att under en period av 10–15 år lagra låg- och medelaktivt avfall från utländska kunder.

PM angående sambandscentralen i Gryt

Viss dokumentation i ärendet.

Underbilaga 1
Utdrag ur SkU 1984/85:26 om försöksverksamhet med regional ledningscentral i östra tullregionen.

Underbilaga 2
Utdrag ur SkU 1985/86:24 avseende sambandscentralerna i Gryt och Kungshamn.

Underbilaga 3
Utdrag från frågedebatt i riksdagen 1986-10-16 avseende tullverkets sambandscentral i Gryt.

Underbilaga 4
Upplysningar från regeringskansliet (statsrådsberedningen och finansdepartementet) med anledning av de aktuella granskningsfrågorna.

Underbilaga 5
Utdrag ur SkU 1986/87:25 angående sambandscentralen i Gryt.

Underbilaga 6
Svar från finansdepartementets budgetavdelning på skriftliga frågor från konstitutionsutskottet.

Utdrag ur skatteutskottets betänkande 1984/85:26 såvitt avser anslag till tullverket – försöksverksamhet med regional ledningscentral i östra tullregionen

KU 1986/87:33
Underbilaga 1
till bilaga B 23

Utskottet

Inledning

I propositionen behandlas dels anslaget för tullverkets förvaltningskostnader, dels vissa avgifter inom tullverkets verksamhetsområde. Vidare redovisas regeringens syn på tullverksamhetens inriktning i vissa avseenden. Utskottet inleder med det sistnämnda där på somliga punkter invändningar gjorts eller alternativa förslag lagts fram i de motioner som väckts med anledning av propositionen.

Tullverksamhetens inriktning

I budgetförslaget har 3,9 milj. kr. beräknats för nya kontrollgrupper i Göteborg, Malmö, Helsingborg och Trelleborg samt vissa förstärkningar till bl. a. tullkriminalsektionerna i Helsingborg och på Arlanda. Åtgärderna utgör ett led i den intensifierade kampen mot narkotikasmugglingen.

Enligt Kerstin Nilsson m. fl. (s) behövs fler rörliga kontrollgrupper i de norra bevakningsområdena för att avhjälpa de brister som enligt deras mening föreligger i fråga om bevakningen av de långa landgränserna där. De begär i motion 2375 ett riksdagsuttalande härom och att tullverket genom omfördelningar bör tillföra dessa områden ytterligare resurser för narkotikabekämpning.

Utskottet anser i likhet med departementschefen och tullverket att behovet av förstärkningar är störst på de platser som nämnts i propositionen. Utskottet avstyrker därför motionen.

Budgetförslaget innebär vidare bl. a. att medel anslås för tio nya tjänster för utredning av grövre tullbedrägerier m. m. och att 450 000 kr. av investeringskaraktär anslås för en försöksverksamhet med en ständigt bemannad ledningscentral i östra regionen. Två tjänster som frigörs härigenom tillförs kustbevakningen för bemanning av ett nytt bevakningsfartyg.

I motion 486 av Anna Wohlin-Andersson m. fl. (c) yrkas att det föreslagna anslaget till en regional ledningscentral i stället används till att utveckla nuvarande verksamhet med bl. a. samma bemanningstäthet och till att finansiera den ena av de två nya tjänsterna för den nya båten. Den andra tjänsten bör enligt motionärerna tas av de tio som föreslagits för utredning av tullbedrägerier etc. Motionärernas motivering är att en ytterligare uttunning av personalen i kustband och skärgårdar inte kan accepteras.

Utskottet vill framhålla att projektet i östra regionen avser en försöksverksamhet som av generaltullstyrelsen (GTS) bedömts kunna avsevärt öka effektiviteten inom kustbevakningscentralerna. Utskottet finner ingen anledning att nu ifrågasätta denna bedömning och anser därför att det är

motiverat att anslå erforderliga medel för att fullfölja verksamheten. Vad beträffar de nya tjänsterna för utredning av tullbedrägerier etc. vill utskottet betona att GTS begärt medel för 31 tjänster. En minskning av det i propositionen föreslagna antalet tjänster kan utskottet inte biträda och utskottet avstyrker därför motion 486.

Kustbevakningens framtida organisation, verkstillhörighet och verksamhet är f. n. föremål för olika utredningar. GTS har betonat vikten av att beslut i de olika frågorna fattas så snart som möjligt och i ett övergripande sammanhållet perspektiv.

I motion 1617 av Ralf Lindström m. fl. (s) yrkas att riksdagen vid en gemensam organisation för sjöfartsverket och kustbevakningen beslutar att lokalisera den regionala myndigheten för södra regionen till Karlskrona. Motionärerna åberopar i huvudsak regionalpolitiska skäl.

Utskottet anser i likhet med GTS att frågor om kustbevakningens organisation etc. bör ses i ett större sammanhang. Ett ställningstagande till den av motionärerna aktualiserade frågan bör således anstå tills ett samlat underlag föreligger. Utskottet, som förutsätter att utredningsarbetet rörande dessa frågor bedrivs skyndsamt, avstyrker därför motionen.

Reservationer

En regional ledningscentral m. m. (mom. 2)

1. Stig Josefson och Ingemar Hallenius (båda c) anser

dels att det avsnitt av utskottets yttrande som börjar på s. 4 med "Utskottet vill" och slutar på s. 5 med "motion 486" bort ha följande lydelse:

Utskottet befarar att en ständigt bemannad ledningscentral på sikt leder till en ytterligare uttunning av mänskliga resurser i kustband och skärgårdar.

En sådan utveckling vill utskottet inte medverka till, eftersom den erfarenhetsmässigt innebär en sämre bevakning och tillsyn. Försöksverksamheten bör därför enligt utskottets uppfattning avbrytas. De därtill avsedda medlen bör som motionärerna föreslagit i stället användas till att utveckla den nuvarande verksamheten på fältet och till att bekosta den ena av de två nya tjänster som behövs för det nya bevakningsfartyget. Den andra tjänsten bör tas av de tio som föreslagits för utredning av tullbedrägerier. Vad här anförts bör ges regeringen till känna. Med det sagda tillstyrker utskottet motion 486.

dels att utskottet under mom. 2 bort hemställa

att riksdagen med anledning av motion 1984/85:486 som sin mening ger regeringen till känna vad som har anförts ovan beträffande en regional ledningscentral m. m.

Utdrag ut skatteutskottets betänkande 1985/86:24 såvitt avser anslag till tullverket – vissa sambandscentraler

KU 1986/87:33
Underbilaga 2
till bilaga B 23

Vissa sambandscentraler

Riksdagen har tidigare på förslag av regeringen beslutat om medel för försöksverksamhet med en regional ledningscentral i östra tullregionen. Denna försöksverksamhet, som nu har påbörjats, innebär att man i den regionala ledningscentralen dygnet runt har ett vakthavande befäl, som genom fjärrstyrning av de nuvarande sambandscentralerna ombesörjer övervakningen. Härigenom har viss personal kunnat frigöras för andra arbetsuppgifter, t. ex. utsjöbevakning.

Av olika skäl står även frågan huruvida sambandscentralen i Kungshamn skall centraliseras till Göteborg under omprövning. Enligt ett frågesvar av finansministern nyligen hänger den frågan samman med dels en ifrågasatt samlokalisering av tullverkets kustbevakning, marinen och sjöfartsverket till en gemensam sjöövervakningscentral i Göteborg, dels generaltullstyrelsens (GTS) allmänna översynsarbete för ett mera effektivt resursutnyttjande.

I motionerna Sk507 av Karl-Göran Biörsmark och Börje Stensson (båda fp) och Sk559 av tredje vice talman Anders Dahlgren (c) yrkas att inga avbemanningar skall ske vid sambandscentralen i Gryt. I motionerna Sk209 av Siri Häggmark och Jens Eriksson (båda m) och Sk519 av Leif Olsson och Kenth Skårvik (båda fp) yrkas att sambandscentralen i Kungshamn skall vara kvar. Genomgående framhålls i motionerna värdet från bevakningssynpunkt av att människor med god person- och lokalkännedom ständigt finns till hands i de berörda kusttrakterna.

Vad gäller den framtida användningen av såväl sambandscentralerna i Gryt och Kungshamn som andra sambandscentraler måste, enligt utskottets mening, frågan ses i ett större sammanhang. För närvarande bereds inom regeringskansliet olika förslag rörande kustbevakningens framtida organisatoriska ställning, och enligt vad utskottet erfarit kommer i detta sammanhang även organisationen av kustbevakningens samtliga sambandscentraler att beröras. Häri ingår bl. a. kustbevakningens behov av teknisk modernisering för att bättre kunna utnyttja sina resurser, t. ex. genom flygplansövervakning. I denna fråga inbegrips också hur kustbevakningen skall få tillgång till marinens databaserade radaröverövervakningsteknik och i övrigt ett ökat samutnyttjande av marinens och kustbevakningens resurser.

Utskottet har tidigare betonat vikten av kustbevakningens verksamhet och att rationaliseringar inom kustbevakningen, t. ex. genom organisatoriska förändringar, bör genomföras på ett sätt som inte minskar förutsättningarna för en god bevakning. Utskottet förutsätter att man vid övervägandena rörande kustbevakningens sambandsväsen och andra kustbevakningsfrågor beaktar utskottets tidigare uttalanden, vilka godkänts av riksdagen, och då inte underskattar betydelsen av en kontinuerlig närvaro av bevakningspersonal i de berörda kustregionerna. Samtidigt måste man givetvis ta hänsyn till behovet av moderniseringar, fördelarna av modern teknik och vikten av att

effektivt utnyttja befintligt fartygsbestånd. Utskottet anser att regeringen bör redovisa frågan för riksdagen innan en omorganisation genomförs och att detta bör ges regeringen till känna.

Med hänsyn till det anförda avstyrker utskottet motionerna Sk507, Sk559, Sk209 och Sk519 i den mån de ej är tillgodosedda med vad utskottet anfört.

Hemställan

Utskottet hemställer

---

4. beträffande *sambandscentralerna i Gryt och Kungshamn*
att riksdagen med anledning av motionerna 1985/86:Sk209, 1985/86:Sk519, 1985/86:Sk507 och 1985/86:Sk559 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört,

---

Frågedebatt den 16 oktober angeående tullverkets sambandscentral i Gryt

8 § Svar på frågorna 1986/87:66, 72 och 78 om tullverkets sambandscentral i Gryt

Anf. 16 Finansminister KJELL-OLOF FELDT:

Herr talman! Anna Wohlin-Andersson har frågat om jag vill medverka till att den utvärdering som riksdagen har begärt genomförs innan åtgärder vidtas vid sambandscentralen i Gryt. Karl-Göran Biörsmark har frågat mig hur utvärderingen av försöket med förändrade öppettider vid sambandscentralen kommer att ske. Tommy Franzén har frågat mig dels om regeringen tillåter vad som helst inom ramen för en s. k. försöksverksamhet, dels om regeringen anser att sjösäkerheten allvarligt får åsidosättas på det sätt som nu görs beträffande Gryts sambandscentral. Jag besvarar frågorna i ett sammanhang.

Riksdagen har tidigare på förslag av regeringen beslutat om medel för försöksverksamhet med en regional ledningscentral i östra tullregionen. Under föregående budgetår påbörjades denna försöksverksamhet.

Verksamheten innebär att man i den regionala ledningscentralen har ett vakthavande befäl dygnet runt som genom fjärrstyrning av de nuvarande sambandscentralerna ombesörjer övervakningen. Genom att utnyttja modern sambands- och kommunikationsteknik för övervakning dygnet runt kan personal från de lokala sambandscentralerna lösgöras för båttjänst. En utökad patrulleringstid till sjöss förbättrar enligt min mening sjösäkerheten avsevärt.

För Gryts vidkommande innebär försöksverksamheten att den lokala sambandscentralen hålls stängd nattetid och under veckosluten. Efter vad jag har inhämtat från tullverket kommer öppethållandetiden fr. o. m. den 3 november att vara kl. 08:00–15.30.

Den försöksverksamhet som fortfarande pågår är, som jag tidigare framhållit här i kammaren, ingen omorganisation utan endast ett försök för att insamla erfarenheter av en ständigt bemannad, regional lednings- och sambandscentral som under viss tid av dygnet övertar de lokala sambandscentralernas funktioner. Den strider därmed inte heller mot riksdagens tidigare ställningstagande. Jag utgår från att tullverket till regeringen avrapporterar resultatet av försöksverksamheten. Eventuella förslag om organisatoriska förändringar med anledning av försöksverksamheten, eller av andra skäl, kommer givetvis att föreläggas riksdagen i den mån förändringarna är av den karaktären att de kräver riksdagens medverkan.

Anf. 17 ANNA WOHLIN-ANDERSSON (c):

Herr talman! Jag får tacka finansministern för svaret. Tyvärr är det inte mycket mer jag kan tacka för. Så som frågan om tullverkets sambandscentral har handlagts av verket och därmed också av regeringen är det en skandal enligt min uppfattning.

Först begär och får tullverket pengar till en central ledningscentral i Stockholm utan att någon vet om den kommer att behövas. Sedan drar

tullverket, såsom försöksverksamhet, in nattjänstgöringen i Gryt. Utan att detta försök är slutfört och utan att någon som helst utvärdering har gjorts drar man sedan in all bemanning vid själva sambandscentralen även under dagtid. Det skall finnas en man där under kontorstid, men den mannen skall sköta underhåll, patrullering och allt annat. Han hinner inte att också sköta sambandscentralen. Om inte detta är omorganisation, då vet inte jag vad detta ord betyder.

När kustbevakningens båtar ligger vid kaj finns ingen på sambandscentralen. Då har Gryts sambandscentral tystnat. Då får de 80 % av fritids- och fiskebåtar som enbart har PR-radio ropa för vindarna.

Jag måste fråga finansministern: Varför har inte militären, länsstyrelsen, kommunerna och skärgårdsföreningen fått delta i en objektiv, grundlig utvärdering av sommarens försök med nattstängt vid sambandscentralen i Gryt, innan man över huvud taget går vidare med detta?

Anf. 18 KARL-GÖRAN BIÖRSMARK (fp):

Herr talman! Jag får tacka finansministern för svaret, som ju innehåller rätt många ord kring hur det ser ut i dag i Gryt efter den neddragning som skedde den 19 maj. Men detta vet vi. Vad min fråga gällde var: Hur kommer utvärderingen att ske? Kommer de berörda, såsom skärgårdsbefolkning och fiskare, att få vara med om denna utvärdering? Inte ett ord om detta nämndes i Kjell-Olof Feldts svar.

I den debatt vi senast hade i detta ämne sade finansministern att den här försöksverksamheten skulle pågå fram till den 31 oktober. Vi närmar oss nu detta datum. De informationer jag har fått tyder på att en ny organisation vid sambandscentralen i Gryt träder i kraft den 3 november.

Nu vill jag ha svar på följande frågor: Hur kommer utvärderingen av försöksverksamheten att ske? Vilka kommer att få delta i denna utvärdering? Om det inte blir någon sådan utvärdering, är detta med försöksverksamhet bara en lek med ord. När kommer den nya organisationen att träda i kraft? Hur lång tid kommer utvärderingen att ta? Innan beslut fattas är det viktigt – det har vi betonat här i riksdagen – att riksdagen får ta ställning. Jag har en känsla av att vi nu rullar in i ett system som vi inte kommer att kunna ta oss ur, eftersom man hela tiden bygger upp en ny form av samband. När kommer enligt Kjell-Olof Feldts uppfattning den nya organisationen att träda i kraft?

Anf. 19 TOMMY FRANZÉN (vpk):

Herr talman! Jag får börja med att säga att jag hoppas att denna fråga inte skall behöva bli en följetong här i kammaren. Jag hoppas att en förändring kommer till stånd i enlighet med vad som avsågs i skatteutskottets uttalande och riksdagens beslut i april månad i år.

När det gäller min fråga om regeringen låter vad som helst ingå i s. k. försöksverksamhet är det klart att Kjell-Olof Feldts svar innebär att regeringen låter i princip vad som helst få ske inom ramen för vad man kallar försöksverksamhet. Man tillåter här försök med en total nedläggning av verksamheten vid sambandscentralen i Gryt. På annat sätt kan tullverkets beslut om vad som skall hända efter den 3 november inte uppfattas. Det har tidigare i dag här ifrån talarstolen framförts hur det kommer att se ut.

För att genomföra den försöksverksamhet som Kjell-Olof Feldt i sitt anförande framhåller som så viktig, att samla in erfarenheter av en ständigt bemannad regional lednings- och sambandscentral, behöver man inte göra vare sig nedläggningar eller inskränkningar i Gryt. De erfarenheterna kan man mycket väl hämta från den sedan ett par år tillbaka halvt om halvt nedlagda verksamheten vid Furusund, där man bara har öppet vardagar under kontorstid. Det behövs ingen nedläggning av ytterligare en sambandscentral för att skaffa sig dessa erfarenheter.

Min fråga gällde också om man verkligen kan ta på sitt ansvar att äventyra sjösäkerheten. Det gör man tydligen – eller också har man på finansdepartementet inte tillräckligt begrepp om vad sjösäkerhet innebär. Patrulleringen i sig ökar inte sjösäkerheten särskilt mycket, när sambandscentralens övriga verksamhet är lagd på is. Därvid är en av de viktigaste frågorna PR-radions möjligheter att kalla på hjälp när hjälp behövs.

Anf. 20 Finansminister KJELL-OLOF FELDT:

Herr talman! Jag upprepar: Detta är ingen omorganisation eller nyorganisation. Det är en försöksverksamhet, enligt riksdagens beslut. När tullverket bedömer att tillräcklig erfarenhet finns för att avgöra om en ny organisation skall införas eller inte, skall detta rapporteras till regeringen.

I fråga om utvärderingen kan jag bara säga att alla som är intresserade i denna fråga kommer att erbjudas att yttra sig över den rapport som tullverket då avger. Om det sedan blir fråga om någon ny organisation har riksdagen att granska och fatta beslut i ärendet.

Anf. 21 ANNA WOHLIN-ANDERSSON (c):

Herr talman! En sak är bra med detta svar, herr finansminister, nämligen att det slås fast att riksdagen skall yttra sig innan man även formellt lägger ner sambandscentralen i Gryt. I praktiken läggs den ju ner den 3 november.

Det blir en viss utökad båttjänst, det är riktigt. Men båten kommer att ligga vid kaj en del av veckodagarna, när männen är lediga, och då finns det ingen som svarar på PR-radions nödrop vid sambandscentralen i Gryt. 80 % av båtarna har fortfarande bara privatradio.

I Furusund pågår motsvarande försök. Den man som skulle gå där på landbacken och vara ansiktet utat är sedan länge sjukskriven, och ingen har satts i hans ställe. Furusund har i praktiken upphört som sambandscentral. Som Tommy Franzén säger kan man ta erfarenheterna från Furusund – man behöver inte lägga ner ytterligare en sambandscentral, i ett område där det sedan inte finns någonting kvar. Vem säger att en eventuell fiende går in just i Stockholmsområdet?

Anf. 22 KARL-GÖRAN BIÖRSMARK (fp):

Herr talman! Tack för de orden, finansministern! Nu har jag fått bekräftat att de berörda i Gryts skärgård kommer att få tillfälle att yttra sig över utvärderingen – bra! Jag har också fått bekräftat att innan denna omorganisation äger rum riksdagen kommer att få debattera den och ta ställning därtill. Det är också bra.

Nu är det egentligen bara en fråga kvar som skulle behöva klarläggas: När

kan vi räkna med att denna utvärdering är klar och vi får ta upp frågan till beslut i riksdagen?

Anf. 23 TOMMY FRANZÉN (vpk):

Herr talman! Jag vill återkomma till sjösäkerheten. Jag kan inte förstå att man menar att det går att öka sjösäkerheten avsevärt genom att göra den här neddragningen. Till sambandscentralen i Gryt finns också tillhörande hjälpradiostationer på fyra öar i dess närhet. De går över PR-bandet. Hur skall man klara den bevakningen? PR-bandet struntar tydligen tullverket fullständigt i.

Vidare skulle jag vilja ha ett förtydligande. Det har nämligen insmugit sig i den sista meningen av finansministerns svar att riksdagen skulle få ta del av förslag till organisatoriska förändringar om dessa är "av den karaktären att de kräver riksdagens medverkan".

Det här tycker jag är en glidning som mycket väl kan tolkas som att vi väl får se om riksdagen får vara med när det gäller en eventuell omorganisation. Hittills har vi inte brytt oss om det, och det gör vi kanske inte i fortsättningen heller. Är det så jag skall tolka den sista meningen i svaret?

Överläggningen var härmed avslutad.

Svar från regeringskansliet i ärendet om sambandscentralen i Gryt

KU 1986/87:33
Underbilaga 4
till bilaga B 23

Två anmälningar har inkommit till riksdagens konstitutionsutskott angående tullverkets sambandscentral i Gryt. Anmälningarna är inlämnade dels av Tommy Franzén, dels av Karl-Göran Biörsmark.

Tommy Franzén (vpk) har anmält finansministerns befattning med tullverkets, emot riksdagens beslut, genomförda neddragning av verksamheten vid sambandscentralen i Gryt. Tommy Franzén hänvisar till att trots riksdagens beslut från den 24 april 1986 – i samband med behandling av skatteutskottets betänkande 1985/86:24 om anslag till tullverket m. m. – om att neddragning/omorganisering inte skulle genomföras, så vidtogs den 19 maj en neddragning av verksamheten genom att sambandscentralen stängdes nattetid.

Karl-Göran Biörsmark (fp) vill få klarlagt huruvida regeringens handlande i frågan om Gryts sambandscentral är i överensstämmelse med svensk lag. Eftersom sambandscentralen stängdes nattetid fr. o. m. den 19 maj 1986 – trots riksdagens uttryckliga beslut att så ej fick ske – har regeringen ej följt skatteutskottets och riksdagens vilja i det aktuella ärendet.

En utgångspunkt för riksdagens ställningstaganden till kustbevakningens verksamhet och rationaliseringar inom denna har varit att organisatoriska förändringar bör genomföras på ett sätt som inte minskar förutsättningarna för en god bevakning. Av *skatteutskottets* utlåtande *1985/86:24* framgår att utskottet är medvetet om att en kontinuerlig närvaro av kustbevakningspersonal måste vägas mot den moderna teknikens möjligheter och betydelsen att utnyttja kustbevakningsfartygen på effektivaste sätt. Även utnyttjandet av kustbevakningsflyget och möjligheterna att få tillgång till marinens övervakningssystem hör till bilden.

Allt detta prövas genom den försöksverksamhet med en regional ledningscentral i östra tullregionen som riksdagen beslutat om medel för och som omnämns i det nämnda utlåtandet från skatteutskottet. Utskottet har också uttalat att regeringen bör redovisa frågan för riksdagen innan en omorganisation genomförs. Detta har genom riksdagens beslut den 24 april 1986 getts regeringen till känna, och det är beslutet härom som Tommy Franzén och Karl-Göran Biörsmark syftar på i sina anmälningar.

Att riksdagen genom detta uttalande avsett att tullverket inte skulle kunna förändra tiderna för öppethållande vid enskilda tullanstalter utan riksdagsbeslut kan knappast hävdas. Något av riksdagen beslutat författningsstöd i övrigt som skulle kräva en sådan ordning finns inte heller. Det ankommer på generaltullstyrelsen att besluta om vilka tider tullplatser skall hålla öppet.

Inom ramen för försöksverksamheten stängdes sambandscentralen i Gryt nattetid (22.00–08.00) och under helgerna från den 19 maj. En regional ledningscentral övertog då den lokala sambandscentralens funktioner. Fr. o. m. den 3 november 1986 är öppethållandetiden vid Gryt 08.00–15.30. Någon ytterligare inskränkning i öppethållandetiden är inte planerad.

Som finansministern vid ett flertal tillfällen har framhållit för riksdagen skall erfarenheterna från försöksverksamheten bli föremål för utvärdering

inom generaltullstyrelsen. Berörda intressenter skall i form av remiss beredas tillfälle att avge yttrande över resultatet av denna utvärdering. Eventuella förslag om organisatoriska förändringar med anledning av försöksverksamheten, eller av andra skäl, kommer – i enlighet med riksdagens beslut från den 24 april 1986 – att underställas riksdagens prövning.

Utdrag ur skatteutskottets betänkande 1986/87:25 avseende anslag till tullverket – sambandscentral i Gryt

KU 1986/87:33
Underbilaga 5
till bilaga B 23

Utskottet

Anslag till förvaltningskostnader

I propositionen föreslås att tullverket för nästa budgetår tilldelas ett förslagsanslag om drygt 843 milj. kr., vilket innebär en mindre besparing. Nedskärningarna är begränsade till 2 milj. kr. och främst inriktade på besparingar inom administrationen vid generaltullstyrelsen (GTS) och tulldirektionerna. "Produktionen" i form av kontroll och tulltaxeringsverksamhet undantas från neddragningar.

Under den allmänna motionstiden har en rad motioner väckts med anknytning till tullväsendet, och utskottet har med anledning härav inhämtat muntlig information av generaltulldirektören Björn Eriksson angående bl.a. de frågor som aktualiserats i motionerna. I ett par av motionerna yrkas ett förhöjt anslag för att bekosta viss verksamhet vid kustbevakningens sambandscentral i Gryt. Utskottet inleder med denna fråga.

I motionerna Sk508 av Tommy Franzén och Nils Berndtson (båda vpk) och Sk535 av Karl-Göran Biörsmark m.fl. (fp) yrkas att det föreslagna anslaget ökas med 800 000 kr. i syfte att bekosta fyra tjänster för att behålla sambandscentralen i Gryt. Även Anna Wohlin-Andersson m.fl. (c) begär i motion Sk503 ett tillkännagivande som går ut på att medel för ytterligare fyra tjänster vid sambandscentralen bör tillskjutas. Per-Olof Strindberg m.fl. (m) yrkar i motion Sk559 ett tillkännagivande om att sambandscentralen i Gryt skall bibehållas. Genomgående åberopas sambandscentralens betydelse för sjöfarten i området, regionalpolitiska skäl samt ortsbefolkningens behov av sambandscentralens service.

Riksdagen har tidigare på förslag av regeringen beslutat om medel för en försöksverksamhet med en regional ledningscentral i östra tullregionen. Försöket, som påbörjades i maj förra året, har inneburit att man i en regional ledningscentral har ett vakthavande befäl dygnet runt, som genom fjärrstyrning av de nuvarande sambandscentralerna ombesörjer övervakningen. Samtidigt har sambandscentralerna ute i regionen – Furusund, Gryt och Visby – avbemannats helt eller delvis, varigenom underlag skapats för bl.a. en förstärkning av kustbevakningens övervaknings- och räddningstjänstverksamhet på fältet.

I samband med utskottets behandling av budgeten förra året betonade utskottet vikten av kustbevakningens verksamhet och att rationaliseringar inom kustbevakningen, t.ex. genom organisatoriska förändringar, borde genomföras på ett sätt som inte minskade förutsättningarna för en god bevakning. Utskottet förutsatte att man i detta sammanhang inte underskattade betydelsen av en kontinuerlig närvaro av bevakningspersonal i de berörda kustregionerna, men att man också skulle ta hänsyn till behovet av moderniseringar, fördelarna av modern teknik och vikten av ett effektivt utnyttjande av befintligt fartygsbestånd. Utskottet ansåg att regeringen

borde redovisa frågan för riksdagen innan en omorganisation genomfördes, och detta beslutade också riksdagen att som sin mening ge regeringen till känna.

GTS har tillställt regeringen en rapport angående den nämnda försöksverksamheten i östra regionen fram till den 31 oktober 1986. I rapporten sägs att de vunna erfarenheterna är goda, och mot bakgrund härav begär GTS bl.a. att man i östra regionen får införa en permanent institution med regional ledningscentral kopplad till en sambandscentral med regional täckning och att sambandscentralen i Gryt får bemannas dagtid, t.ex. vardagar kl. 8.00–15.30. Rapporten remissbehandlas för närvarande.

I årets budgetproposition berörs inte kustbevakningens sambandscentraler. Över huvud taget har såvitt gäller kustbevakningen alla förslag till förstärkningar lagts åt sidan i väntan på att organisationsfrågan skall lösas. Regeringen har härefter i proposition 1986/87:95 om totalförsvaret återkommit med förslag angående kustbevakningens organisatoriska framtid. Den propositionenbehandlas för närvarande av försvarsutskottet.

Vad särskilt gäller sambandscentralen i Gryt vill utskottet anföra följande. Sambandscentralen har tidigare, alltsedan mitten på 1940-talet, varit i drift dygnet runt. För att hålla i gång verksamheten i denna omfattning åtgick minst fem heltidstjänster. Vid genomförandet av den ovannämnda försöksverksamheten har, såvitt utskottet erfarit, sambandscentralen under den tid rapporten omfattar varit bemannad alla dagar kl. 8.00–22.00. Erfarenheter från det mera begränsade öppethållande som GTS föreslagit har därför inte erhållits. Härefter har emellertid öppethållandet inskränkts till vardagar kl. 8–15.30 och bemanningen minskats. För närvarande tjänstgör enligt vad utskottet erfarit endast en person vid sambandscentralen i Gryt.

Utskottet finner att en inskränkning av öppethållandet vid sambandscentralen i den omfattning som nu genomförts tillsammans med andra neddragningar som skett i östra regionen kommer att försämra den stationära bevakningen i den aktuella regionen. Utskottet anser således att sambandscentralen liksom tidigare i normala fall bör hållas öppen dygnet runt. De ökade personalkostnader som följer av att verksamheten i Gryt läggs upp efter nu angivna riktlinjer bör enligt utskottet bestridas genom att tullverket för sina förvaltningskostnader anvisas ett något högre anslag än vad regeringen föreslagit. Utskottet anser att den höjning med 800 000 kr. som några av motionärerna föreslagit tillgodoser det ökade resursbehovet, och utskottet föreslår följaktligen att det av regeringen föreslagna anslaget ökas med detta belopp. Utskottet tillstyrker således motionerna Sk508 och Sk535, varigenom även motionerna Sk503 och Sk559 får anses tillgodosedda, och föreslår att riksdagen med anledning av propositionen beslutar i enlighet med det anförda.

– – –

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *anslaget till förvaltningskostnader*

att riksdagen med anledning av propositionen punkt D 4 och med bifall till motionerna 1986/87:Sk508 och 1986/87:Sk535 samt med anledning av motionerna 1986/87:Sk503 och 1986/87:Sk559 till *Tullverket: Förvaltningskostnader* för budgetåret 1987/88 anvisar ett förslagsanslag av 843 961 000 kr.,

– – –

Rättelse: S. 684 sidhänvisningarna till A16–28 rättade

FINANSDEPARTEMENTET 1987-04-14

Budgetavdelningen
Dep.sekr. Jörgen Wedin

KU 1986/87:33
Underbilaga 6
till bilaga B 23

Svar på frågor till riksdagens konstitutionsutskott

Riksdagens konstitutionsutskott har i skrivelse till finansdepartementet den 7 april 1987 ställt tre frågor angående sambandscentralen i Gryt.

Frågorna är:

1) Har tullverket gjort någon utvärdering av försöksperioden?
2) Om så är fallet, vilka var förhållandena under försöksperioden och vilka är slutsatserna? Hur har skilda intressenters – t. ex. lokala – vägts in?
3) Vilka åtgärder har vidtagits med anledning av en eventuell utvärdering?

Svaren på frågorna är följande:

1) Ja, tullverket har genomfört en utvärdering av försöken med en regional ledningscentral i östra tullregionen. Rapporten färdigställdes den 2 februari 1987. Den 11 februari 1987 överlämnades rapporten till regeringen.
2) I utvärderingsrapporten ingår en redovisning av erfarenheterna från förhållandena under försöksperioden. Berörd kustbevakningspersonal informerades fortlöpande under förberedelsearbetet och genomförandefasen om omfattning, tidsplan och avsikt med försöket. Informationen skedde dels genom linjeorganisationen, dels genom personliga informationsbrev. Arbetstagarorganisationerna har fortlöpande under försöksperioden orienterats om provverksamhetens utveckling. Man har även beretts tillfälle att aktivt påverka genomförandet och i övrigt lämna synpunkter. I samband med försöksstarten i maj 1986 lämnades en första information till samtliga berörda länsstyrelser, polisdistrikt, militära myndigheter, sjöräddningsorganisationer, massmedia m. fl. Vidare distribuerades information både till båtpressen och till ortsbefolkning, övrig massmedia m. fl. där försöksverksamhetens syfte och omfattning beskrevs.

Försöksverksamheten berörde tre lokala sambandscentraler: Furusund, Gryt och Visby. Genom dels en fullständig avbemanning av sambandscentralen i Furusund, dels partiell avbemanning av sambandscentralerna i Gryt och Visby har personella resurser motsvarande 11 tjänster kunnat frigöras, där 5 tjänster använts för den regionala ledningscentralen och 6 tjänster som förstärkning till båttjänsten ute till havs. Under arbetets gång har information lämnats till samverkande myndigheter, andra samverkansorgan samt allmänheten.

Slutsatserna av försöksverksamheten:

a) Erfarenheterna betecknas som mycket goda. Fjärrstyrning av sambandscentralerna har inte visat sig innebära några tekniska svårigheter och en fullgod bevaknings- och sjösäkerhetstjänst har kunnat upprätthållas.
b) Denna övergripande slutsats innebär att generaltullstyrelsen föreslår att. försöket i östra regionen ersätts av en permanent institution med en regional ledningscentral.
c) För de lokala sambandscentralerna som berördes av försöket är slutsatserna att Furusund bör avbemannas, att Gryt bemannas dagtid vardagar kl. 8.00–15.30 och att Visby bemannas alla dagar kl. 8.00–22.00.

Synpunkter från lokala intressenter:

Under arbetets gång har en diskussion förts med massmedia och med allmänhet. Framför allt har synpunkter framförts vad gäller den partiella avbemanningen vid Gryts sambandscentral. Från tullverkets sida har hävdats att rent tekniskt och från verkets synpunkt kan sambandscentralen i Gryt avbemannas. Men mot bakgrund av den diskussion som förts har tullverket dragit slutsatsen att för ett glesbygdsområde som Gryts skärgårdsområde fyller sambandscentralen många viktiga funktioner vid sidan av de egentliga kustbevakningsuppgifterna. Genom den tjänstgörande personalens lokalkännedom har service kunnat lämnas till skärgårdsbefolkning, friluftsliv samt militära och civila myndigheter. Därför har tulldirektionen skapat utrymme att finansiera en tjänst vid Gryts sambandscentral även i fortsättningen. I utvärderingen föreslås därför att tjänsten som föreståndare vid sambandscentralen behålls. Sambandscentralen kan då hållas öppen under vardagar mellan kl. 8.00 och 15.30.
3) I enlighet med finansministerns löfte i riksdagen torsdagen den 16 oktober 1986 har utvärderingsrapporten genom finansdepartementets försorg utsänts på remiss till samtliga berörda intressenter, inkl. de lokala instanserna. Remissvaret skall vara finansdepartementet till handa senast den 1 juni 1987.

Avvecklingsproduktionen vid Kockums AB

I den proposition angående vissa varvsfrågor m. m. (prop. 1985/86:120) som lämnades till riksdagen i mars 1986 aviserades en rad åtgärder för att främja sysselsättningen i Malmöregionen vid en avveckling av den civila fartygsproduktionen vid Kockums AB. Bl. a. redovisade föredragande statsrådet att han hade för avsikt att senare föreslå att medel skulle ställas till förfogande för viss övergångsproduktion av fartyg vid Kockums. Genom en viss ytterligare produktion skulle avgångarna från varvet kunna ske mer i takt med att nya sysselsättningstillfällen skapades (prop. s. 27 och 39).

Det var vid denna tidpunkt inte möjligt att avgöra vilken typ av projekt som bäst passade för det angivna syftet. Därmed kunde inte kostnaderna beräknas och några medel begärdes därför inte för ändamålet.

Under våren 1986 undersökte Svenska Varv AB olika alternativ för övergångsproduktionen. En rad olika fartygstyper bedömdes vad avser marknad, kostnader, sysselsättningseffekter och produktionstider. Diskussioner fördes med olika rederiföretag om bl. a. en tågfärja, en bilfärja, ombyggnad av ro/ro-fartyg och en produkttanker.

På försommaren 1986 hade som mest aktuellt projekt utkristalliserats en produkttanker av samma slag som den som varit det sista bygget vid Uddevallavarvet. Att välja ett sådant fartyg hade fördelar bl. a. genom att ritningsunderlag o. d. redan fanns tillgängligt inom koncernen.

I början av juni månad meddelades Svenska Varv AB genom industridepartementets försorg att regeringen var beredd att under hösten 1986 förelägga riksdagen förslag avseende ersättning till Svenska Varv AB för bristande kostnadstäckning för en sådan produktion. En av företagets revisorer verifierad kalkyl över projektet begärdes till industridepartementet.

Det från företaget begärda materialet inkom till industridepartementet den 29 augusti 1986.

Propositionen innehållande förslag vad gäller ersättningen till Svenska Varv AB överlämnades till riksdagen den 6 november 1986. Till riksdagens näringsutskott överlämnades samtidigt kompletterande företagsinternt material, bl. a. de ovan nämnda kalkylerna samt marknadsbedömningar avseende ett fartyg av den aktuella typen.

Kritik har riktats mot dels beräkningen av ersättningen till Svenska Varv AB, dels tidpunkten för byggstart samt dels redovisningen av material i propositionen.

Vad gäller *ersättningen* är regeringens förslag grundat på de bedömningar av sannolika kostnader resp. intäkter som kunde göras vid tidpunkten för regeringens beslut. Såväl kostnader som marknadspris har bedömts av utomstående expertis. Det belopp som föreslås i propositionen är fixerat till 180 milj. kr. Om utfallet blir sämre står Svenska Varv AB för hela risken. Om man lyckas göra en bättre affär genom att pressa kostnaderna eller få ut ett högre försäljningspris så tillfaller å andra sidan vinsten härav företaget. I sig utgör alltså konstruktionen ett effektivitetsbefrämjande incitament för företaget. Detta är särskilt viktigt med tanke på de svårigheter som normalt

uppkommer vid produktion i ett avvecklingsskede. Alternativet hade varit en byggnation på "löpande räkning".

Det aktuella fartyget har nu sålts som en del i Rederi AB Oktetten. Detta rederi, som köpts av Nordström och Thulin AB, består av totalt tre fartyg av samma typ. För de två övriga fartygen finns befraktningskontrakt. Det är svårt att närmare ange vad som i denna samlade affär är priset för just det fartyg som nu byggs på Kockums. Dessutom finns naturligtvis i dag ingen sluträkning vad gäller produktionskostnaden. Det slutliga ekonomiska utfallet för Svenska Varv AB går därför inte att bedöma för närvarande.

Fartygsbygget startade i augusti 1986. Enligt Svenska Varv AB:s bedömning var detta den lämpliga tidpunkten för att man skulle erhålla bästa möjliga effekt vad avser sysselsättningen. Byggstarten skedde efter beslut i Svenska Varv AB. Ersättningen från staten var självfallet helt avhängig riksdagens beslut i frågan. Någon garanti e. d. hade företaget inte erhållit från regeringen. Risken bars sålunda helt av Svenska Varv AB. Detta förhållande har verifierats av företagets verkställande direktör Olof Lund vid ett sammanträffande med riksdagens näringsutskott den 10 december 1986.

Vad avser *material* till riksdagen har redan nämnts att kompletterande underlag, som är av företagsintern natur och därför sekretesskyddat i industridepartementet, har såsom normalt sker lämnats direkt till näringsutskottet.

Försäljningen av statens aktier i Aktiebolaget Oljetransit. Redovisning för KU

Bakgrund

Med stöd av riksdagens beslut år 1956 träffades ett avtal mellan Sverige och Norge rörande transittrafik över hamn i Trondheimsfjorden. Syftet med avtalet var bl. a. att genom uppförande av en oljelagringsanläggning vid Trondheimsfjorden förbättra möjligheterna för en kontinuerlig tillförsel av främst oljeprodukter till mellersta och norra Sverige vid olika avspärrningssituationer, men även under vintrar då sjöförbindelserna till hamnarna i Bottenhavet är avbrutna.

Riksdagen beslöt vidare att ett svenskt av staten ägt bolag skulle bildas med huvudsaklig uppgift att uppföra, äga och förvalta oljeanläggningen samt att idka sådan handel som föranleddes av lagring i anläggningen. Bolaget fick namnet Aktiebolaget Oljetransit. Driften av anläggningen sköts av bolagets norska dotterbolag, Listora A/S, som har sex anställda. Administrationen omhänderhas av AB Svensk Petroleumadministration, ett av oljeföretagen ägt bolag med främsta uppgift att förvalta oljelagringsanläggningar.

Bolagets anläggning, som stod klar år 1962, består av bergrum med 15 cisterner om sammanlagt 51 600 m^3 lagringsutrymme, hamn med kajplats och pumpaggregat samt distributionsanläggning. Hamnen är belägen på mark förhyrd av norska staten. I närheten av hamnen äger bolaget dessutom några personalbostäder samt en sportstuga. En torrgodshall om ca 600 m^2 ingår också. Anläggningen är utförd som en skyddad anläggning.

Inledningsvis hyrdes anläggningen ut till svenska militära myndigheter. Efter några år visade det sig att deras behov inte var så stora. För närvarande hyrs anläggningen ut till Norske Fina A/S och till FMV som nu disponerar en tredjedel av anläggningen.

Frågan om anläggningens framtid har diskuterats sedan slutet av 1970-talet. Bohlins Revisionsbyrå AB har vid två tillfällen, senast år 1986, värderat aktierna i AB Oljetransit (bilaga 1)*.

Med förbehåll för svenska regeringens godkännande och att norska myndigheter lämnar erforderliga tillstånd träffades i oktober 1986 ett avtal om försäljning av AB Oljetransit till Norske Fina A/S (bilaga 2)*.

I proposition 1986/87:25 bilaga 9 (s. 38 f.) föreslogs att riksdagen skulle bemyndiga regeringen att överlåta aktierna i Aktiebolaget Oljetransit till Norske Fina A/S och i samband därmed ikläda staten ekonomiska förpliktelser i enlighet med vad som förordats i propositionen (bilaga 3)*.

I motion 1986/87:N124 av Nic Grönvall (m) hemställdes att riksdagen avslår förslaget (bilaga 4)*.

Avtalet, som staten träffat med förbehåll för godkännande, överlämnades till näringsutskottet.

Vid en muntlig redovisning av tjänstemän från industridepartementet i näringsutskottet den 2 december 1986 behandlades bl. a. innehållet i

---

* Bilagorna här uteslutna.

utredningen av Bohlins Revisionsbyrå AB om värdet av aktierna i AB Oljetransit (bilaga 1)*.

Näringsutskottet behandlade förslaget i sitt betänkande NU 1986/87:15 s. 3–4 (bilaga 5)*. En reservation fogades till betänkandet av fp- och m-ledamöterna (bilaga 6)*.

Ett utdrag ur riksdagsdebatten den 16 december 1986 bifogas (bilaga 7)*. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen den 17 december.

Framförd kritik mot försäljningen

I reservation nr 1 till NU:s betänkande framhåller reservanterna att det material som redovisas i propositionen inte utgör ett godtagbart underlag för riksdagens beslut. Man framhåller vidare att köpeskillingen är orimligt låg och att regeringen inför försäljningen borde ha haft kontakt med flera intresserade köpare.

I riksdagsdebatten framfördes bl. a.

1. att regeringen inte har låtit tillräckligt grundligt undersöka möjligheterna att finna andra köpare. Man borde bl. a. ha frågat Statoil och Norsk Hydro,
2. att varken köpeskillingens storlek eller grunderna för skadeståndsansvaret har förklarats i propositionen,
3. att det inte kunnat påvisas att de avtalade villkoren för överlåtelsen är skäliga och att Sverige slumpar bort en anläggning som kan vara värd över 100 miljoner,
4. att man åtminstone borde ha väntat med försäljningen till år 1992 då hyreskontraktet med Norsk Fina A/S löper ut,
5. att det är orimligt att räkna på ett avkastningsvärde på en beredskapsanläggning, som inte skall ge avkastning utan försörjningstrygghet i fall av avspärrning eller krig,
6. att staten kommer att få betydande merkostnader för intransport av reabensin till vissa flygflottiljer i Norrland,
7. att anläggningen är vår enda i fred förberedda möjlighet att importera olja och bensin från fartyg som är oberoende av om Skagerrak, Kattegatt och Östersjöinloppen är öppna för trafik eller igenkorkade,
8. att vi i fred spar pengar på att utnyttja anläggningen i synnerhet då skeppsfarten på Östersjön besväras av ishinder.

Kommentarer till framförd kritik

1. Frågan om en försäljning av anläggningen har diskuterats vid olika tillfällen. I slutet av 1970-talet visade norska staten ett visst intresse för att köpa anläggningen. I en värdering av bolagets aktier som gjordes av Bohlins Revisionsbyrå AB år 1980 beräknades bolagets värde till mellan 2,6 och 2,7 milj. kr. under förutsättning att statslånet på 14 milj. kr. efterskänktes.

* Bilagorna här uteslutna.

Inför den nu aktuella försäljningen har man från statens sida haft kontakter med noska staten som inte längre var intresserad av att köpa anläggningen. I övrigt har det varit bolagets styrelse som har undersökt möjligheterna att finna potentiella köpare. Mot bakgrund av det hyresavtal som finns med Fina och de begränsningar detta avtal innebär för andra köpare var Fina den mest tänkbara köparen.

2. Köpeskillingens storlek har inte närmare förklarats i propositionen. Vad som har legat till grund för beräkningen framgår av den utredning som Bohlins Revisionsbyrå AB har gjort rörande värdet av aktierna i AB Oljetransit. Utredningen har överlämnats till näringsutskottet under ärendets beredning där.

   I avtalet ingår en förpliktelse att staten skall hålla Norske Fina A/S skadeslöst för den händelse det reses ersättningskrav som grundas på förhållanden som uppstått före överlåtelsen. Förpliktelsen avser även krav från nuvarande eller tidigare anställda. Vad som har åsyftats härmed är bl. a. följande. En av de anställda i dotterbolaget Listora A/S har hävdat att han i bolagets tjänst har ådragit sig den sjukdom som medförde att han sjukpensionerades i mars 1985. Efter förhandlingar med norska LO har man numera enats om att ett belopp om 85 000 NOK totalt skall utbetalas.
3. Det kan vara svårt att uppskatta värdet av en anläggning som inte är uppförd av kommersiella skäl. Av det i anläggningen investerade beloppet om 31 milj. sv. kr. anses 7 milj. kr. kunna hänvisas till ett kommersiellt utnyttjande av anläggningen. Anläggningens livslängd är också svår att beräkna. En livslängd till år 2000 kan vara en rimlig gissning. Den ömtåliga delen i denna anläggningstyp är plåten i cisternerna som på liknande anläggningar fått betydande korrosionsskador redan efter 15–20 år. I denna anläggning, som nu är 25 år, har dock inga sådana skador upptäckts.
4. Det har sedan lång tid inte funnits något särskilt svenskt intresse av att staten skulle behålla anläggningen. Det finns också ett antal osäkra punkter som påverkar bedömningen av ett framtida värde. Det har vidare ansetts olämpligt att ett svenskt, av staten ägt, bolag skall driva verksamhet som kan riskera att bli betraktad som beredskapsanläggning för främst norska intressen.
5. Anläggningen ligger på norskt territorium och har på grund av Norges medlemskap i NATO ett begränsat värde som beredskapsanläggning för politisk avspärrning eller krig. Den kan inte utnyttjas för tvångslagring av olja. Efter ett beslut om den omstrukturering av ansvaret för oljelagringen som föreslagits i totalförsvarspropositionen skulle den inte heller kunna utnyttjas av staten för lagring av olja för allvarliga avspärrningslägen eller krig.
6. Svenska staten utnyttjar genom FMV sedan slutet av 1960-talet anläggningen till en tredjedel för import och distribution av flygbränsle. FMV:s hyreskontrakt löper ut den 30 juni 1988. Någon automatisk förlängningsklausul finns inte. Möjligheterna för FMV att därefter få leveranser via anläggningen bedöms som goda.
7. Genom de hyresavtal som för närvarande finns kan anläggningen för svenskt vidkommande användas till en tredjedel och för import och

distribution av flygbränsle. Förlängs avtalet finns denna möjlighet att ta in flygbränsle kvar. Från beredskapssynpunkt har dock detta ett begränsat värde.

8. Möjligheten att i fred utnyttja anläggningen finns kvar om FMV tecknar ett avtal om sådana leveranser. Med hänsyn till det ointresse som tidigare förelegat från oljebolagens sida att utnyttja anläggningen för leveranser till Norrland torde möjligheten av att spara pengar genom att nyttja anläggningen på så sätt inte vara så stor.

Innehållsförteckning

		Sida
Sammanfattning av granskningsarbetets inriktning och resultat		1
Utskottets granskning:		
1.	Vissa förändringar i regeringen och regeringskansliet	4
2.	Utvecklingen av antalet regeringsärenden	5
3.	Remisser till lagrådet	6
4.	Utgivningen av Svensk författningssamling	9
5.	Propositionsavlämnandet m. m.	10
6.	Redovisning av riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende, m. m.	12
7.	Fråga om utfärdande av lag eller förordning i visst fall	13
8.	Regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme	14
9.	Krigsmaterielexport	23
10.	Tjernobylkatastrofen 1986	51
11.	Arbetsmarknadskonflikten 1986	53
12.	Regeringens handläggning av jämställdhetsfrågor m. m.	56
13.	Utlänningsärenden	
14.	Handläggningen inom utrikesdepartementet av vissa frågor	
	a) Fråga om non-grata-förklaring	64
	b) Beslut i vissa utrikespolitiska ärenden m. m.	65
15.	Utnämningar av verkschefer m. m.	66
16.	Vissa tillsättningsärenden	
	a) Tillsättning av tjänst som universitetslektor i fysik vid Lunds universitet	67
	b) Tillsättning av tjänst som professor i musikvetenskap vid Lunds universitet	68
17.	Vissa förlikningar enligt Europakommissionen	69
18.	Affärsbankernas stöd till forskning	69
19.	Departementstjänstemän och verkschefer i statliga företags- och verksstyrelser	
	a) Departementstjänstemän	71
	b) Verkschefer	72
20.	Tryckfrihetsåtal mot tidningen Svenska Dagbladet	73
21.	Personalkontrollsystemets tillämpning	74
22.	Hälso- och sjukvården i krig	76
23.	Regeringens handläggning av riksdagens skrivelser m. m.	
	a) Åtgärder på energiområdet	78
	b) Import- och export av klyvbara radioaktiva produkter	79
	c) Sambandscentralen i Gryt	81
	d) Regeringens handläggning av visst anslag till avvecklingsproduktion vid Kockums AB	83
	e) Försäljningen av statens aktier i Oljetransit AB	84
	f) Allmänt	84
Reservationer		86
Särskilda yttranden		97

Bilagorna A 1–A 28

A 1 Justitiekanslern Bengt Hamdahl (1986)
angående tryckfrihetsåtalet mot Svenska Dagbladet 109
A 2 Justitieminister Sten Wickbom (1986)
angående tryckfrihetsåtalet mot Svenska Dagbladet 113
A 3 Utbildningschefen Sven-Hugo Ryman
angående arbetsmarknadskonflikten 1986 117
A 4 Statsrådet Bengt K. Å. Johansson
angående arbetsmarknadskonflikten 1986 129
A 5 Förbundsordföranden Curt Persson,
förhandlingschefen Lars Dahlberg och
förste ombudsmannen Rune Larson
angående arbetsmarknadskonflikten 1986 138
A 6 Chefsåklagaren K. G. Svensson
angående justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme .. 146
A 7 Riksåklagaren Magnus Sjöberg
angående justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme .. 162
A 8 T. f. krigsmaterielinspektören Jörgen Holgersson,
kanslirådet Sven-Erik Beckius och
jur. kand. Göran Orhem
angående export av krigsmateriel 179
A 9 Länspolismästare Hans Holmér
angående justitiedepartementets roll vid förundersökning med anledning av mordet på statsminister Olof Palme 202
A 10 Jordbruksminister Mats Hellström och
statssekreteraren Carl Johan Åberg
angående export av krigsmateriel 223
A 11 Statsrådet Birgitta Dahl och
statssekreteraren Rolf Annerberg
a) angående regeringens åtgärder med anledning av kärnkraftsolyckan i Tjernobyl 248
b) angående regeringens tillstånd till import- och exportaffärer med klyvbara radioaktiva produkter 256
c) riksdagsbeslut (prop. 1986/87:140) om åtgärder på energiområdet 259
A 12 Bankdirektören Erik Ehn,
bankdirektören Tom Hedelius,
bankdirektören Curt G. Olsson och
direktören Claes-Göran Källner
angående överenskommelse mellan regeringen och affärsbankerna om medel för forskningsändamål 260
A 13 Ambassadören Hans Corell
angående grunderna för regeringens beslut att ingå förlikning inför Europakommissionen i vissa ärenden 269

A 14 Statssekreteraren Carl Johan Åberg
angående export av krigsmateriel 275
A 15 F. a. ambassadören Sverker Åström
angående export av krigsmateriel 285
A 16 Justitieminister Sten Wickbom
a) angående regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme 292
b) angående justitiedepartementets roll vid förundersökningen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme 292
c) personalkontrollsystemets tillämpning m. m. 308
A 17 F. d. handelsministern Staffan Burenstam Linder
angående export av krigsmateriel 314
A 18 Lars Ångström och
Henrik Westander
angående export av krigsmateriel 324
A 19 Statsrådet Georg Andersson och
expeditionschefen Stina Wahlström
angående utlänningsärenden 341
A 20 F. d. handelsminister Hadar Cars
angående export av krigsmateriel 356
A 21 Statsminister Ingvar Carlsson
a) angående regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme (främst förundersökningen) 364
b) överenskommelse mellan regeringen och affärsbankerna om medel till en stiftelse för forskningsändamål 370
c) utnämningen av verkschefer 367
A 22 Generaldirektören Maj-Britt Sandlund,
avdelningschefen Gunnar Wennström,
t. f. byråchef Leif Bolander och
avdelningsdirektören Jan Hjelmstedt
angående regeringens kontroll av förverkligandet av gällande planer för hälso- och sjukvården i krig 383
A 23 Utrikesminister Sten Andersson
aifter om utvisning av bl. a. fyra tjeckiska diplomater
b) angående export av krigsmateriel 396

angående personalkontrollens tillämpning 403
A 25 T. f. krigsmaterielinspektören Jörgen Holgersson och
Jur. kand. Göran Orhem
angående export av krigsmateriel 411
A 26 F. d. handelsministern Björn Molin
angående export av krigsmateriel 428
A 27 Verkställande direktören Anders Carlberg och
chefsjuristen Lars Göthlin
angående export av krigsmateriel 438
A 28 Statsrådet Anita Gradin
angående export av krigsmateriel 447

Bilagor B 1–B

B1. a) PM om regeringens sammansättning och regeringskansliets organisation ... 459
b) Översikt över antal anställda inom regeringskansliet (exkl. UD) 1987-01-01 ... 461
B 2. a) Regeringsärenden år 1985 ... 462
b) Regeringsärenden år 1986 ... 463
B 3. PM om remisser till lagrådet i 1986 års propositioner m. m. ... 464
Underbilaga 1: Under år 1985 till riksdagen avlämnade propositioner som innehåller lagförslag som har granskats av lagrådet ... 471
Underbilaga 2: Propositioner som innehåller lagförslag med motivering enligt 8 kap. 18 regeringsformen varför lagrådets yttrande inte inhämtats ... 473
Underbilaga 3: Propositioner med lagförslag i ämne som avses i 8 kap. 18 regeringsformen beträffande vilka lagrådets yttrande inte inhämtats och motivering varför så ej skett inte lämnats. ...
Underbilaga 4: Förslag som lagrådsremissen avser ... 478
Underbilaga 5: Promemoria om rutiner inom regeringskansliet vid planering av föredragningarna i lagrådet ... 479
Bilaga 1 till underbilaga 5: Lagrådsföredragningen under hösten 1986 ... 481
Bilaga 2 till underbilaga 5: Tänkbar fördelning av remisserna
Bilaga 3 till underbilaga 5: Samordning av regeringskansliets kontakter med lagrådet ... 483 485
B 4. PM angående utgivningen av Svensk författningssamling ... 487
B 5. a) PM angående propositionsavlämnandet till riksdagen under våren 1986 ... 497
b) Fördelning i avlämnandet av propositioner våren 1986 498
c) Tidsplaneringen i propositionsarbetet – en lathund ... 499
B 6. PM angående redovisning av riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende ... 505
Underbilaga: Förteckning över vissa av riksdagens normgivningsbemyndiganden ... 507
B 7. a) Utdrag ur socialutskottets betänkande 1985/86:13 ... 509
b) PM angående regeringens beslut om föreskrifter som gör det möjligt för vissa medicinsk-tekniska assistenter att få legitimation som sjuksköterska ... 513
B 8. a) Förteckning över statsråd, som uppehållit posten som handelsminister eller, sedan utrikeshandesdepartementet inrättats den 1 januari 1983, utrikeshandelsminister 518
b) Finansminister Kjell-Olof Feldts redogörelse för samtal med Bengt Nilsson ... 519

B 9. PM angående regeringens åtgärder med anledning av kärnkraftsolyckan i Tjernobyl i april 1986 521
B 10. Redogörelse för uppdraget att medla i avtalstvisten på den offentliga sektorn den 20 maj–28 november 1986 528
B 11. PM angående regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor m. m. 536
B 12. a) PM angående utlänningsärenden – praxis i asylärenden m. m. 551
Underbilaga 1: Nya flyktingar i Sverige 1979–1985 och första halvåret 1986 562
Underbilaga 2: Flyktingmottagande 4:1 563
Underbilaga 3: Asylsökande i Sverige 564
b) Regeringens handläggning av utlänningsärenden – Handläggningstider m. m. 566
Underbilaga 1: Handläggning av asylärenden m. m. 570
c) Terroristbestämmelserna i utlänningslagen 572
Underbilaga 1: Redogörelse för tillämpningen av terroristlagstiftningen under tiden september 1985–augusti 1986 575
Underbilaga 2: Angående Oswald Söderqvists anmälan för KU:s granskning av regeringens terroriststämpling av PKK 576
Underbilaga 3: Svar på interpellation 1986/87:129 om de kurdiska invandrarna 577
B 13. a) PM angående utvisningen av tjeckoslovakiska medborgare 578
b) PM Är frågor om utvisning av diplomater regeringens ärenden? 582
B 14. a) Utnämningen av generaldirektörer 1976–1986 589
b) Uppgifter om vissa tillsättningar av chefer – utöver generaldirektörer – för enskilda organ 592
B 15. a) PM angående besvär i fråga om tillsättande av en tjänst som universitetslektor vid universitetet i Lund 593
b) Index till utbildningsdepartementets akt i tillsättningsärendet 595
B 16. PM angående förlikningar inför Europakommissionen i vissa ärenden 1986 597
Underbilaga: Förlikningsförfarandet inför den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna 601
B 17. Affärsbankernas stöd till forskning 606
Underbilaga 1: PM angående samtal mellan företrädare för regeringen och vissa banker rörande stöd till forskning och utveckling 607
Bilaga till underbilaga 1: Pressmeddelande 609
Underbilaga 2: Bankernas forskningsbidrag 610

B 18 a) Departementstjänstemän i statliga verks och företags styrelser m. m. ... 612
Underbilaga: Regler och praxis som utvecklats vad gäller tjänstemäns medlemskap i verksstyrelser och motsvarande liksom vissa styrelseposter ... 617
b) PM angående förtroendeskadliga bisysslor m. m. ... 626
Underbilaga 1: Fråga om generaldirektörens i socialstyrelsen uppdrag som styrelseledamot i Apoteksbolaget kunde anses utgöra förtroendeskadlig bisyssla ... 628
Underbilaga 2: PM angående Apoteksbolaget AB ... 630
B 19. PM angående tryckfrihetsåtal mot tidningen Svenska Dagbladet ... 631
Underbilaga 1: Angående ifrågasatt tryckfrihetsbrott ... 634
Underbilaga 2: Framställning från justitiekanslern om tillstånd att väcka åtal enligt 2 lagen med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område ... 636
Underbilaga 3: Angående ifrågasatt tryckfrihetsbrott ... 637
Underbilaga 4: Ansökan om stämning ... 638
Underbilaga 5: Tryckfrihetsåtalet mot Svenska Dagbladet ... 641
B 20 a) PM angående personalkontrollsystemet ... 642
Underbilaga 1: Angående säkerhetsavdelningens verksamhet ... 648
b) PM med vissa kompletterande uppgifter rörande personalkontrollsystemet ... 650
B 21. PM angående regeringens kontroll av förverkligandet av gällande planer för hälso- och sjukvården i krig ... 652
B 22. Kommentarer till vpk:s anmälan till konstitutionsutskottet om import och export av kärnämnen och kärnavfall ... 656
B 23. PM angående sambandscentral i Gryt ... 660
Underbilaga 1: Utdrag ur SkU 1984/85:26 om försöksverksamhet med regional ledningscentral i östra tullregionen ... 661
Underbilaga 2: Utdrag ur SkU 1985/86:24 avseende sambandscentralerna i Gryt och Kungshamn ... 663
Underbilaga 3: Utdrag från frågedebatt i riksdagen 1986-10-16 avseende tullverkets sambandscentral i Gryt ... 665
Underbilaga 4: Upplysningar från regeringskansliet (statsrådsberedningen och finansdepartementet) med anledning av de aktuella granskningsfrågorna ... 669
Underbilaga 5: Utdrag ur SkU 1986/87:25 avseende sambandscentralen i Gryt ... 671

Underbilaga 6: Svar från finansdepartementets budgetavdelning på skriftliga frågor från konstitutionsutskottet 674
B 24. Avvecklingsproduktionen vid Kockums AB 676
B 25. Försäljningen av statens aktier i Aktiebolaget Oljetransit. Redovisning för KU 678

Innehållsförteckning 682

gotab Stockholm 1987 12645